

La *Crònica* de Ramon Muntaner: edició i estudi (pròleg - capítol 146)

Volum 2

JOSEP ANTONI AGUILAR ÀVILA

Premi R. Aramon i Serra 2011

La *Crònica* de Ramon Muntaner:
edició i estudi
(pròleg - capítol 146)

BIBLIOTECA FILOLÒGICA, LXXV/2

La *Crònica* de Ramon Muntaner:
edició i estudi
(pròleg - capítol 146)

Volum 2

JOSEP ANTONI AGUILAR ÀVILA

Premi R. Aramon i Serra 2011

Barcelona, 2015

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
FILOLÒGICA

Muntaner, Ramon, 1265-1336

[Crònica. Capítols 1-146]

La "Crònica" de Ramon Muntaner : edició i estudi (pròleg-capítol 146). — (Biblioteca Filològica ; 75)

Bibliografia. Índex. — Premi R. Aramon i Serra 2011

ISBN 9788499652634 (o.c.)

I. Aguilar Àvila, Josep Antoni, dir. II. Ferrando, Antoni, 1947- ed. III. Institut d'Estudis Catalans.

Secció Filològica IV. Títol V. Col·lecció: Biblioteca Filològica (Institut d'Estudis Catalans) ; 75

1. Muntaner, Ramon, 1265-1336. Crònica

2. Corona Catalanoaragonesa — Història — Obres anteriors al 1800

821.134.1Muntaner, Ramón7Crònica.06

94(460.22)"12"

L'edició d'aquesta obra
ha estat a cura d'Antoni Ferrando i Francès,
membre de l'Institut d'Estudis Catalans

Aquesta publicació compta amb el suport de l'Obra Social "la Caixa"

© Josep Antoni Aguilar Àvila, per al seu text

© Albert G. Hauf Valls, per a la presentació

© 2015, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: maig del 2015

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Disseny de la coberta: Azcunce | Ventura

Fotografia de la coberta: Pere el Gran a la batalla de Santa Maria d'Agost, segons el còdex

Ghigi de la *Nuova Cronica* de G. Villani (© Biblioteca Apostolica Vaticana)

Compost per Fotoletra, SA

Imprès a Open Print, SLL

ISBN (obra completa): 978-84-9965-263-4

ISBN (volum segon): 978-84-9965-265-8

Dipòsit Legal: B 11489-2015

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

ABREVIACIONS	9
EDICIÓ I NOTES	11
[Pròleg]	13
[Capítol 1]	17
[Capítol 2]	21
[Capítol 3]	25
[Capítol 4]	29
[Capítol 5]	33
[Capítol 6]	35
[Capítol 7]	41
[Capítol 8]	45
[Capítol 9]	47
[Capítol 10]	53
[Capítol 11]	57
[Capítol 12]	63
[Capítol 13]	67
[Capítol 14]	71
[Capítol 15]	75
[Capítol 16]	77
[Capítol 17]	81
[Capítol 18]	85
[Capítol 19]	89
[Capítol 20]	97
[Capítol 21]	103
[Capítol 22]	105
[Capítol 23]	107
[Capítol 24]	115
[Capítol 25]	121
[Capítol 26]	125

[Capítol 27]	129
[Capítol 28]	133
[Capítol 29]	141
[Capítol 30]	149
[Capítol 31]	155
[Capítol 32]	159
[Capítol 33]	175
[Capítol 34]	181
[Capítol 35]	187
[Capítol 36]	195
[Capítol 37]	199
[Capítol 38]	207
[Capítol 39]	213
[Capítol 40]	217
[Capítol 41]	225
[Capítol 42]	227
[Capítol 43]	233
[Capítol 44]	247
[Capítol 45]	257
[Capítol 46]	259
[Capítol 47]	261
[Capítol 48]	267
[Capítol 49]	271
[Capítol 50]	275
[Capítol 51]	279
[Capítol 52]	287
[Capítol 53]	291
[Capítol 54]	295
[Capítol 55]	301
[Capítol 56]	307
[Capítol 57]	311
[Capítol 58]	315
[Capítol 59]	317
[Capítol 60]	319
[Capítol 61]	325
[Capítol 62]	331
[Capítol 63]	337
[Capítol 64]	339
[Capítol 65]	343
[Capítol 66]	349
[Capítol 67]	353
[Capítol 68]	367
[Capítol 69]	373
[Capítol 70]	375
[Capítol 71]	385
[Capítol 72]	389

[Capitol 73]	403
[Capitol 74]	409
[Capitol 75]	411
[Capitol 76]	423
[Capitol 77]	433
[Capitol 78]	437
[Capitol 79]	441
[Capitol 80]	447
[Capitol 81]	449
[Capitol 82]	453
[Capitol 83]	459
[Capitol 84]	465
[Capitol 85]	469
[Capitol 86]	473
[Capitol 87]	477
[Capitol 88]	483
[Capitol 89]	487
[Capitol 90]	497
[Capitol 91]	505
[Capitol 92]	509
[Capitol 93]	513
[Capitol 94]	515
[Capitol 95]	521
[Capitol 96]	529
[Capitol 97]	531
[Capitol 98]	539
[Capitol 99]	541
[Capitol 100]	547
[Capitol 101]	551
[Capitol 102]	553
[Capitol 103]	557
[Capitol 104]	563
[Capitol 105]	567
[Capitol 106]	579
[Capitol 107]	583
[Capitol 108]	589
[Capitol 109]	591
[Capitol 110]	595
[Capitol 111]	599
[Capitol 112]	603
[Capitol 113]	607
[Capitol 114]	623
[Capitol 115]	629
[Capitol 116]	631
[Capitol 117]	635
[Capitol 118]	647

[Capítol 119]	655
[Capítol 120]	661
[Capítol 121]	665
[Capítol 122]	673
[Capítol 123]	683
[Capítol 124]	687
[Capítol 125]	691
[Capítol 126]	697
[Capítol 127]	701
[Capítol 128]	703
[Capítol 129]	707
[Capítol 130]	713
[Capítol 131]	723
[Capítol 132]	725
[Capítol 133]	727
[Capítol 134]	731
[Capítol 135]	743
[Capítol 136]	749
[Capítol 137]	753
[Capítol 138]	755
[Capítol 139]	761
[Capítol 140]	767
[Capítol 141]	769
[Capítol 142]	773
[Capítol 143]	775
[Capítol 144]	777
[Capítol 145]	779
[Capítol 146]	783

Abreviacions

§	capítol	ll.	llibre
AA	<i>Acta Aragonensia</i>	MCYT	Ministeri de Ciència i Tecnologia
aC	abans de Crist	MDC	Memòria Digital de Catalunya
AtCat	Atles Català d'Abraham Cresques	MGH	<i>Monumenta Germaniae Historica</i>
BAE	<i>Biblioteca de Autores Españoles</i>	MHE	<i>Memorial Histórico Español</i>
BITECA	Bibliografia de Textos Antics Catalans, Valencians i Balears	MICINN	Ministeri de Ciència i Innovació
BS	<i>Bibliotheca Scriptorum</i>	ms.	manuscrit
BUV	Biblioteca Universitària de València	n.	nota
cap.	capítol	p.	pàgina
col.	columna	part.	partida
DCVB	<i>Diccionari català-valencià-balear</i>	RHC	<i>Recueil des Historiens des Croisades</i>
DECLC	<i>Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana</i>	RHG	<i>Recueil des Historiens des Gaules et de la France</i>
doc.	document	RIS	<i>Rerum Italicarum Scriptores</i>
f.	foli	s.	següents
inc.	incunable	s. v.	<i>sub voce</i>
L	lleï	tít.	títol
		v.	vers
		vol.	volum

Edició i notes

[Pròleg]

[f. *ira*] En nom de nostre senyor ver Déus Jesuchrist et de la sua beneyta mara madona santa Maria, et de tots los seus beneyts sancts et sanctes, amén.

Per ço con deute és que cascun deja retre gràcies et mercès a Déu et a la sua beneyta mara de la gràcia et de la mercè que li fa, e encara que no la deja tenir çellada, ans ho deu manifestar per ço que cascun ne prenga bon eximpli et s'esforç de bé a ffer et a dir; car segurament pot tenir cascun per veritat que qui bé fa ne pensa ne tracta Déus li'n ret bon mèrit, et si fa lo contrari esper que contrari li vendrà, si donchs no se n'esmena enaxí que el mal, aytant con puscha, fassa tornar en bé, con a Déu res no pot ésser amagat. Et plau-me de una paraula qui notòriament se diu en lo regna de Sicília, que diu, con la I se contrasta ab l'altre: «Or laixa andà a fide, que Deus te vide».¹ E axí, cascun farà que savi que vaja a fe, que Déus lo veu; que a Déu no pot ésser res amagat.

Et per ço con entre-ls altres hòmens del món, jo, Ramon Muntaner, nadiu de la vila de Perallada et ciutedan de València,² és rahó que fassa moltes gràcies a nostre senyor ver Déus et a la verge madona santa Maria et a tota la cort celestial de la gràcia et de la mercè que m'ha feyta, de molts perills que m'ha gitats e escapat, axí de XXXII batayles entre de mar et de [f. *irb*] terra en què són estat, et de moltes presons et turments que en ma persona són estats donats en les guerres hon yo són estat,³ et per moltes persecucions que he aüdes, axí en riqueses con en altres maneres,⁴ segons que avant porets entendre en los fets qui en mon temps són estats.

Et segurament que yo m'estegra volenters de recomptar aquestes coses, mas covén-me a a ffer que u deja recomptar, et asenyalladament per ço que cascun entena que en tants perills negun no poria escapar sens la ajuda et la gràcia de Déu et de la sua beneyta mara.⁵ Per què vull que sapiats que, con yo hisquí del dit loch de Perellada, que no avia encara XI anys complits,⁶ et con fiu aquest libre e'l començé, era en temps, la Déu mercè, de sexanta anys. Lo qual libre jo comensé al XVe dia de mayg de l'any de la encarnacion de nostre senyor Déu Jesuchrist mil CCCXXV.

Notes del pròleg

---

1. *Or laixa [...] vide*: heus ací la primera de les moltes dites que Muntaner deixa anar tot al llarg del llibre. La frase és una severa advertència: «Ara deixa d'anar de bona fe, que Déu et veu», ço és, si hom gosa apartar-se de la recta intenció en la seua vida, es guanyarà la ira del Déu omniscient. El lector s'adonarà ben prest que, tot glossant moralment els fets acomplerts per prínceps i senyors, l'empordanès remetrà molt sovint a aquesta primera lliçó (vegeu, per exemple, el capítol 292: «Per què cascun se deu esforçar que faça bé, que Déus lo veu»). No he sabut trobar documentada exactament aquesta *pa-*

raula siciliana, relacionable sens dubte amb proverbis com ara el llatí: «Noli peccare, Deus videt» (Cantera, 2005, p. 286; vegeu, també, Singer, 1995-, vol. VIII, p. 150-153). Confronteu-ho amb el *Llibre de les dones* d'Eiximenis: «Tostemps pensa que Déus te veu, e Ell t'à jutgar de tot e per tot» (Eiximenis, 1981, vol. 1, p. 559); o amb el següent fragment de les *Prediche* de fra Giordano da Pisa o da Rivalto (segles XIII-XIV): «Oh, come dovremmo temere e avere vergogna di fare i peccati! Se tu ti nascondi, e fai il peccato di nascoso alle tenebre per vergogna, che le genti non ti veggiano; e che mai tu stesso ti ne vergogni infra te medesimo? Così è di verità. *Quanto dovremmo dunque temere, pensando che tutti gli angeli il veggiono la sozzura tua, e pensando che gli occhi di Dio il vede, che vede tutte le cose! Se tu ben questo pensassi, mai non pecceresti; ma tu non ne pensi. Non si credono le genti essere vedute, no: ma se si credessero essere così veduti, e considerasse che Iddio il vede, e tutta la corte del cielo, mai non pecceresti*» (Giordano da Rivalto, 2006, p. 295). Si no s'indica altrament, la cursiva de les citacions és meua.

2. Muntaner havia nascut a Peralada l'any 1265. Tot i que els serveis que com a militar i diplomàtic va prestar als prínceps del casal d'Aragó el van menar a recórrer tots els interessos de la dinastia catalana a la Mediterrània, la seua vinculació amb el regne valencià i la capital d'aquest fou particularment estreta. Així, sabem que havia visitat València ja el 1286, quan hi va transportar els botins fets per Roger de Llúria durant la campanya d'Alfons el Franc contra Menorca. Hi era també el 1298 per algunes gestions, tot i que en aquella època es reconeixia ciutadà de Mallorca. El 1311, després d'haver pacificat l'illa de Gerba i els Quèrquens, va anar a València per casar-se amb Valençona Castell, pubilla del senyor de Xirivella. Va tornar de seguida amb la seua muller a terres barbaresques, on durant tres anys va actuar com a representant de Frederic d'Aragó, rei de Sicília. El 1316 va establir-se a València, com a procurador de l'almirall Bernat de Sarrià (el trobem documentat exercint aquest ofici fins a l'any 1320). El 1324 es va fer càrrec juntament amb Jaume Escrivà de l'enrolament dels contingents valencians que havien de prendre part en la campanya de Sardenya (vegeu el capítol 277 de la *Crònica*). L'any següent fou escollit jurat valencià i, com a tal, va assistir a les festes per la coronació d'Alfons el Benigne el 1328 (narrades, com és sabut, als capítols 295-298 del llibre). Hom el tornaria a escollir jurat l'any 1331. Vegeu Martí de Barcelona (1936 i 1937) i Tasis (1964).

3. Aquestes xifres converteixen Muntaner en un autèntic veterà de guerra. Al llibre, però, només ens parla directament de la seua presència a Sicília durant el setge de Messina de 1300 per Robert d'Anjou (cap. 195), de la participació en l'expedició de la gran Companyia a Orient (cap. 199-244) i de la campanya de pacificació de l'illa de Gerba (cap. 248-259). Quant a les «presons et turments que en ma persona són estats donats», el cronista deu referir-se potser a la captivitat i a les tortures que va sofrir a les presons napolitanes del ja al·ludit rei Robert l'any 1308 (vegeu Aguilar, 2011, p. 87-90, i l'estudi que acompanya la present edició).

4. Un clar exemple d'aquestes «persecucions [...] en riqueses» és la roberia de què els corsaris venecians van fer víctima Ramon Muntaner durant el seu viatge de retorn de Bizanci a Sicília l'any 1307 (episodi narrat al capítol 235 de la *Crònica*).

5. Confronteu aquest propòsit amb el següent passatge de la *Vie de saint Louis* de Jean de Joinville, on l'autor francès justifica semblantment el relat de les penalitats que va haver de viure durant la seua estada a Terra Santa: «Ci après orrez de plusours *persecucions et tribulacions* que j'oy en Acre, *desquies Diex, à cui je m'atendoie et à cui je m'atent, me delivra*. Et ces chose ferai-je escrire, *pour ce que cil qui les orront aient fiance en Dieu en lour persecucions et tribulacions; et Diex lour aidera aussi comme il fist moy*» (Jean de Joinville, 2002, p. 222).

6. Efectivament, quan encara no havia fet onze anys Muntaner va deixar la seua vila nadiua per integrar-se en el seguici de l'infant Pere d'Aragó —el futur rei Pere el Gran—, que va desplaçar-se a França entre desembre de 1275 i febrer de 1276 per entrevistar-se amb el rei Felip III (vegeu el capítol 37, nota 15).

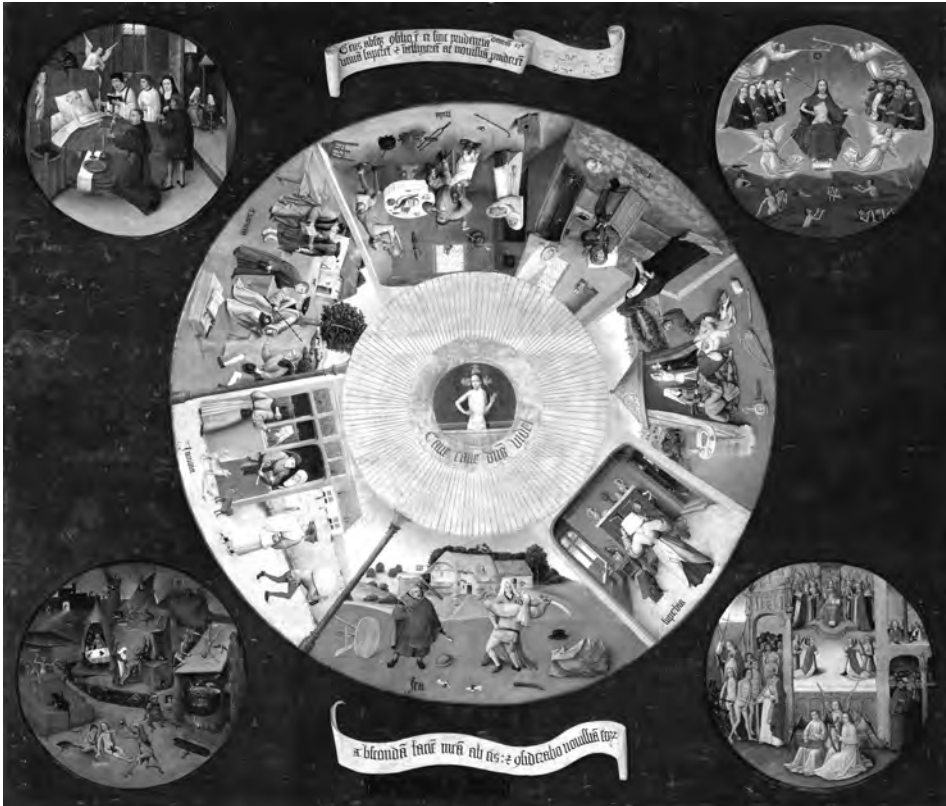

FIGURA 1. «Cave, cave, Deus videt», ens adverteix la pupil·la del gran ull. *Els set pecats capitals*, de Hyeronimus Bosch (segles xv-xvi) [Album / Joseph Martin / Museo del Prado, Madrid, España].

[Capítol 1]

E estant jo en una alqueria mia per nom Xilvella,¹ que és en la orta de València, e durment en mon lit, a mi vench en visió un prohóm veyl vestit de blanch² qui·m dix:

—Muntaner, leva sus e pensa de fer I libre de les grans meravelles que has vistes que Déus ha fetes en les guerres on tu es estat, com a Déu plau que per tu sia manifestat. Et vull que sàpies que per IIII coses seyelladament t'à Déus alongada vida et t'à aportat en bon estament e t'aportarà a bona fin.

»De les quals IIII coses és la una, primera, con tu has tengudes moltes senyories axí en mar con en terra hon pogres haver fet més de mal molt que no has.

»La segona és per ço con jamés no has volgut guardar a negun qui en ton poder fos ne sia vengut mal per mal, ans molts hòmens [f. *iva*] de gran affer són venguts en ton poder qui t'havien molt de mal fet, qui cuydaven ésser morts con venien en ta mà, e tu lavors feýes gràcies a nostre Senyor de la merçè que·t fahia, e là hon ells se tenien per pus perduts tu·ls reties a nostre senyor ver Déus pròpiament, e·ls deliuraves de la tua presó e·ls ne trameties en lurs terres salvament et segura, vestits et apparaylats segons que a cascun se pertanyia.

»La terça rahó és que a Déu plau que tu recomptes aquestes aventures et meraveyles con altre no és viu qui u pogués axí ab veritat dir.³

»Et l'altra és per ço que qualque sia rey d'Aragon, que s'esfors⁴ de bé a ffer et a dir et entenen les gràcies que Déus ha fetes en aquests affers que tu recomptaràs, a ell et a les sues gents, et que pens que de bé en meylor iran totstemp mentre ells vullen en veritat et en dretura metre et despendre son temps, et que veja et conega que a la dretura ajuda tostemp nostre Senyor. Et qui ab veritat guerreja et va, Déus lo exalça e li dóna victòria, et que ab poques gents fa vençre et destruir moltes qui ab supèrbia et malvestat van e·s fien més en lur poder que en lo poder de Déu.⁵

»Et axí, per aquesta rahon, leva e comensa ton libre e ta ystòria als mils que Déus te aministrarà.

Et jo, con açò aguí entès, desperté'm e cuydé trobar lo dit prohóm, et no·n trobé gens; e sí·m fiu lo senyal de la creu en mon front, e lexé'm als cuns dies que no vulguí res d'açò comensar. Et altre dia, en aquell loch mateys, en visió jo viu lo dit prohóm, qui·m dix:

—Ho foyll! què fas? Per què menysprees lo meu manament? Leva et fé ço que yo t'é manat; e sàpies que si u fas, que tu et tos infants et tots tos parents et amichs ne hauran bon mèrit de Déu per l'affany [f. *ivb*] et trebayl que tu ne passaràs. E·ncara n'auràs mèrit de tots los senyors qui són exits ne són en la alta casa d'Aragó.⁶

Et sí pensà a senyar et beneyr mi et ma muller et mos infants, et anà-sse'n. Et jo aytantost comensé aquest libre, lo qual prech a cascuns qui l'hoyran que creeguen que per çert tot és axí veritat con ho hoyran et no y posen dubte negun. Et tota hora que hoyran les grans batayles et feyts d'armes, vaja-los lo cor que totes les victòries estan tan solament al poder et a la volentat de Déu, e no en poder de gents.

Et sàpia cascun que yo no trop ne pusch pensar que la companya qui en Romania ha tant durat, de cathalans,⁷ que per àls hi aja tant durat con per dues coses, les quals han totstamps haüdes e encara han, so és: la primera, que hanc victòria que aguessen no reputaren jamés a lur bondat, mas tant solament al poder de Déu;⁸ et l'altra, que totstamps volgren que justícia se tengués entre ells. E aquestes dues coses tenien tuyt generalment en lur volentat, del menor al major.

Et axí, per amor de Déu, a vosaltres, senyors qui aquest libre hoyrets, vaje-us lo cor en aquestes dues coses senyelladament, e axí con vos vendrà davant metets-ho en obra; et Déus adressar n'à mils tots vostres fets. Car qui pensa lo poder de Déu et pensa lo poder nostre, leugerament pot cascun pensar que no és àls mas Déus e-l seu poder.⁹ Con aquest libre senyelladament se fa a honor de Déu e de la sua beneyta mara et de l'alt casal d'Aragon.

Notes del capítol 1

1. És a dir, Xirivella.

2. La *Crònica* legitima la seua existència presentant-se com un encàrrec procedent d'una instància divina. En realitat, en aquest punt el cronista recorre a un *topos* ben conegut i estudiat, el del somni o la visió (Curtius, 1989, p. 130), ja aprofitat per autors de l'antiguitat clàssica, com els romans Plini el Jove o Dió Cassi, i que es concreta en aquesta ocasió en una imatge de clar regust bíblic: el vell de robes blanques, símbol d'allò pur i sagrat (vegeu, per exemple, la profecia de Dn 7,9-10). L'aparició, que insta l'escollit a l'escriptura d'un libre de tema elevat, resta de vegades sense identificar: tal és el cas de Muntaner, i també el dels *Quinque Libri Historiarum* del monjo Radulf Glaber (segles x-xi), que recorda que una vegada que mirava de restaurar les inscripcions dels altars d'uns màrtirs a l'abadia de Saint Germain d'Auxerre, va emmalaltir tant que va haver de suspendre els treballs i fer repòs al llit. La nit del tercer dia, però, se li va aparèixer en somnis un home d'edat avançada i cabells blancs, que, agafant-lo pel braç, el va obligar a abandonar el llit i a concloure la tasca iniciada («*apparuit me vir canicie venerandus, qui me in somnis per brachium erigens aiebat: "Exple quantotius quod cepisti"*», Glaber, 1886, p. 120). Per la seua banda, l'autor anònim de la cançó de gesta francoitaliana *L'entrée d'Espagne* resulta més precís sobre la visió que motiva la composició de l'obra: qui se li apareix és l'arquebisbe Turpí de Reims, que li encarrega d'arromançar la seua crònica llatina per tal que siga escoltada i entesa pel poble pla, tot assegurant-li que, si ho fa, la seua ànima mereixerà la salvació: «*Savez por quoi vos ai l'estorie començee? / L'arcivesque Trepins, qi tant feri de spee, / en scrist mist de sa man l'istoire croniquee: / n'estoit bien entendue fors que da gient letree. / Une nuit en dormand me vinst en avisee / l'arcevesque meïme, cum la carte aprestee: / commanda moi e dist, avant sa desevee, / que por l'amor saint Jaques fust l'estoire rimee, / car ma arme en seroit sempres securie et aidee. / Et par ce vos ai jé l'estoire comencee, / a ce qe ele soit e leüe e cantee*» (Thomas (ed.), 1913, vol. 1, p. 3). Com veurem tot just una mica més avall, també el prohòm vestit de blanc promet un premi a Muntaner a canvi del seu esforç.

3. Amb l'aparició, Muntaner cerca ací de remarcar la seua *auctoritas* com a narrador. Se'ns presenta, doncs, com un testimoni d'excepció dels esdeveniments del seu temps, i aquest és un fet que es pot apreciar en molts altres llocs de la *Crònica*: vegeu, a tall d'exemple, el capítol 193, on, tot just abans d'iniciar el relat de les aventures de Roger de Flor, l'empordanès declara: «de les quals meraveyles nuyl hom tan vertaderament no-n poria recomptar la veritat con yo fas»; o el capítol 237, on la reivindicació ens arriba també dels llavis d'un altre personatge, en aquest cas l'infant Ferran de Mallorca: «que ell ben sabia que no havia hom al món qui tan bé sabés los afers que li eren esdevenguts en Romania con jo; et segurament dehié'n veritat».

4. *esfors*: «esforts» (C); «esfors» (A i B).

5. Lliçó que concorda amb la vella proclama bíblica: «Deus superbis resistit humilibus autem dat gratiam» (1Pe 5,5; Jau 4,6), que també trobem en Desclot: «Nostra Senyor [...] tota vegada mantén los humils e poneix los argullosos» (cap. 160, vol. v, p. 93).

6. És a dir, que si Muntaner acompleix la missió que se li ha encomanat, es guanyarà no sols la gratitud divina, sinó també la del casal de Barcelona. És clar que no costa de veure en el passatge una subtil invitació als membres de la dinastia a recompensar com cal la lleialtat i els bons serveis del seu súbdit Muntaner (vegeu, també, els capítols 125-126 i les notes corresponents).

7. Es tracta de la gran Companyia Catalana, protagonista de l'expedició a Bizanci i a Grècia (*Romania* era el nom amb què a l'edat mitjana hom designava aquesta regió), narrada pel mateix Muntaner en la *Crònica* (cap. 199-244).

8. D'acord, doncs, amb el Sl 113,9: «Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam» («No ens dones a nosaltres la glòria, Senyor, no ens la dones; dona-la al teu nom»), passatge que més tard es convertirà en el tema del sermó amb què s'obre la *Crònica* de Pere el Cerimoniós: «En les quals paraules són monstrades dues coses, ço és: molt evident cognitió de humanal fragilitat, com diu “Non nobis, Domine, non nobis”; deguda exaltatió a la supernal majestat, com diu: “sed nomini tuo da gloriam”. Dehim primerament que mostra molt evident cognitió de humanal fragilitat com diu “Non nobis, Domine, non nobi”, com nós, dit rey En Pere de Aragó, havem aquesta conexença clara e evident de nós e dels altres purs hòmens: que no som bastans quant és de part nostra a algun bé, perquè diem les paraules “Non nobis, Domine, non nobis”, ço és, no a nós per nostra pròpria prudèntia, no a nós per astútia del nostre poble, no encara a nós per nostra subtilitat, no a nós per dictament dels nostres consellers, no a nós per la multitud del poble a nós subjutgat, no encara a nós tots del real linatge, no a nós per diversitat de nacions a nós subjugades, no a nós de l'orde dels cavallers qui porten la creu, no a nós per las companyies dels pahons, no encara a nós del regne de Aragó nadius, no a aquells qui d'altres regnes e terres són venguts en ajuda nostra, sia donada e atribuïda glòria, com tots no som sinó pols e terra, e som poble del Senyor, qui-ns ha creats, e ovelles del seu paximent [...]. E per ço havem ésser per ell guiats e endressats, e per tal a ell deu ésser donada la glòria e honor, perquè lo thema “sed nomini tuo da gloriam”, hon se demonstra deguda exaltatió a la supernal majestat» (pròleg, p. 6-7).

9. Confronteu-ho amb les paraules del rei Jaume I, que insta els lectors del *Llibre dels fets* a recordar «con és gran lo seu poder [de Déu] e petita la nostra flaquea» (§ 1, p. 6).

[Capítol 2]

Et per ço comensaré a la gràcia que Déus féu al molt alt senyor rey En Jacme, per la gràcia de Déu rey d'Aragó,¹ qui fo fill del molt alt senyor rey En Pere d'Aragó² et de la molt alta dona madona Maria de Muntpestler,³ que fo molt santa dona et bona a Déus et al món, et fo del pus alt linatge del món, axí con [f. *ura*] aquella qui exí de la casa de l'emperador de Roma,⁴ per si et per son linatge.

E per ço comens al fet del dit senyor rey En Jacme con yo·l viu, e senyelladament lo viu que jo era fadrí, e·l dit senyor rey [anà] a la dita vila⁵ de Perellada, hon jo nasquí, et posà en l'alberch de mon pare, En Johan Muntaner, qui era dels majors alberchs d'aquell loch et era al cap de la plassa. Et per ço recompte aquestes coses que cascun sàpia que jo viu lo dit senyor rey et que pusch dir ço que d'ell viu et aconseguí, que d'als jo no·m vull entrametre sinó d'açò que en mon temps s'és fet.⁶

Et d'ell avant parlaré dels fets del molt alt senyor En Pere, per la gràcia de Déu rey d'Aragó, fill major seu;⁷ et del molt alt senyor En Jacme, rey de Mallorques, axí mateix fill del dit senyor rey;⁸ et après del molt alt senyor rey N'Amffòs d'Aragó, fill del molt alt senyor rey En Pere;⁹ et après del molt alt senyor rey En Jacme, fill del dit senyor rey En Pere;¹⁰ et del molt alt senyor rey Ffrederich, fill del dit senyor rey En Pere;¹¹ e del molt alt senyor En Pere, germà lur;¹² et après, del molt alt senyor inffant N'Amffòs, primer engenrat del davant dit senyor rey En Jacme;¹³ et del senyor infant En Pere, fill del dit senyor rey En Jacme;¹⁴ et del senyor inffant En Ramon Berenguer, fill del dit senyor rey En Jacme;¹⁵ et del senyor inffant En Jacme, primer engenrat del dit senyor rey de Mallorcha;¹⁶ e del senyor rey En Sanxo, fiyl del dit senyor rey de Mallorcha;¹⁷ et del senyor inffant En Fferrando, fill del dit senyor rey de Mallorcha;¹⁸ et de l'inffant En Ffalip, fill del dit senyor rey de Mallorcha;¹⁹ et encara del senyor inffant En Jacme, fill del senyor inffant En Fferrando de Mallorcha.²⁰

E cant de tots aquests ajam parlat, et de les honors que Déus ha fetes [f. *urb*] a ells et a lurs sotsmeses, porà cascun ben saber que sobre ells et lurs pobles ha Déus tramesa de la sua gràcia compliment; et si a Ell plau, sí·s farà d'aquí avant a tots aquells qui són devaylats d'ells et de lurs vassalls. Emperò, tota hora sia plaer d'ells que·ls sia membrant lo poder de Déu et que no·s fien massa en lur valor ne en lur bondat, ans totes coses jaquesquen a la man de Déu.

Notes del capítol 2

1. Jaume I de Catalunya-Aragó, el Conqueridor (1207-1276).
2. Es tracta del rei Pere, I de Catalunya, II d'Aragó, anomenat el Catòlic (1177-1213).
3. Maria de Montpeller (1181-1213).
4. Maria era filla de Guillem VIII de Montpeller i de la princesa grega Eudòxia Comnè. Era, per tant, neboda néta per via materna de l'emperador bizantí Manuel I (1122-1180) (vegeu Vajay, 1980).
5. *e-l dit senyor [...] vila*: «e-l dit senyor rey a la dita vila» (A, B i C). Com es veu, el passatge demana la presència d'un verb, que no apareix consignat a cap dels tres manuscrits que han transmès aquest passatge. L'edició de València de 1558 diu: «e lo dit senyor rey *essent* [...]» (f. *iiii*). Adopte la mateixa solució que les edicions de Casacuberta i Soldevila, que proposen «anà».
6. Tota una declaració de principis, que Muntaner repeteix en altres parts del llibre: ell només ens parlarà de les coses del seu temps, allò que ha esdevingut durant l'època que li ha tocat viure i que per tant ens pot relatar de primera mà. No cal dir que això reforça el caràcter de deposició de testimoni que traspuja tota la *Crònica*. Confronteu-ho amb la conclusió de la *Vie de saint Louis*, on Jean de Joinville, després de recontar els fets del regnat de Lluís IX de França a partir —assegura— del seu testimoni i d'allò que ha pogut trobar en altres llibres, només certifica la veracitat de les coses que ell ha pogut veure i oir, però no la de les altres: «Et ces choses vous ramentoif je, pour ce que cil qui orront ce livre croient fermement en ce que li livres dit que j'ai vraiment que veu et oy; et les autres choses qui y sont scriptes, ne vous tesmoing que soient vrayes, parce que je ne les ay veues ne oyés» (Jean de Joinville, 2002, p. 412).
7. Pere el Gran (1240-1285).
8. Jaume II de Mallorca (1243-1311).
9. Alfons, II de Catalunya, III d'Aragó, dit el Franc o el Liberal (1265-1291), primogènit de Pere el Gran i Constança de Sicília.
10. Jaume II el Just (1267-1327), segon fill del rei Pere i la reina Constança.
11. Frederic d'Aragó, rei de Sicília (1272-1337).
12. L'infant Pere d'Aragó, quart fill de Pere el Gran (1275-1296).
13. Alfons, III de Catalunya, IV d'Aragó, el Benigne (1299-1336). No era el primogènit de Jaume II i Blanca d'Anjou, sinó que el primogènit era l'infant Jaume d'Aragó (1296-1334), que va haver de renunciar als seus drets al tron a causa de la malaltia mental que patia. Vet ací un membre de la família reial que Muntaner, de manera bastant significativa, s'oblida d'incloure en aquesta extensa llista.
14. Quart fill de Jaume II i Blanca d'Anjou. Comte de Ribagorça i de les muntanyes de Prades (1305-1381), famós pels seus escrits profètics, les *Visions* (vegeu Pou i Martí, 1996, p. 320-367).
15. Cinquè fill del rei Jaume. Comte d'Empúries (1308-1364).
16. Primogènit de Jaume II de Mallorca (1274-1330). Amic de sant Lluís d'Anjou, va renunciar als seus drets successoris l'any 1299 i es va fer frare franciscà (vegeu el capítol 182).
17. *e del senyor [...] Mallorcha*: omissió a C; «e del senyor rey En Sanxo, fiyl del dit senyor rey de Mallorcha» (A); «e del senyor rey En Sancho, fill del senyor rey de Mallorcha» (B). Vegeu, encara, l'edició de València: «e après del senyor rey En Sanxo, fill del dit senyor rey de Mallorques» (f. *iiii*). Restitueix el passatge, que no apareix a les edicions muntanerianes anteriors. Es tracta de Sanç I el Bo (1276-1324), segon fill de Jaume II de Mallorca.
18. L'infant Ferran (1278-1316), tercer fill de Jaume II de Mallorca, amic personal de Muntaner, que desenvoluparà un destacat paper en l'expedició a Orient de la gran Companyia Catalana.
19. L'infant Felip (1288-1340), quart fill de Jaume II de Mallorca, terciari franciscà («hom de santa religió sots lo hàbit de la terça regla de sent Francesc», dirà d'ell el Cerimoniós, cap. 3, § 7, p. 1065), amic d'Angelo Clareno i tresorer de l'abadia de Sant Martí de Tours. Va exercir la regència del regne de Mallorca (1324-1329) durant la minoritat de Jaume III (vegeu Martínez Ferrando, 1960, p. 87-94).
20. Jaume III (1315-1349), fill de l'infant Ferran de Mallorca i d'Isabel de Sabran.

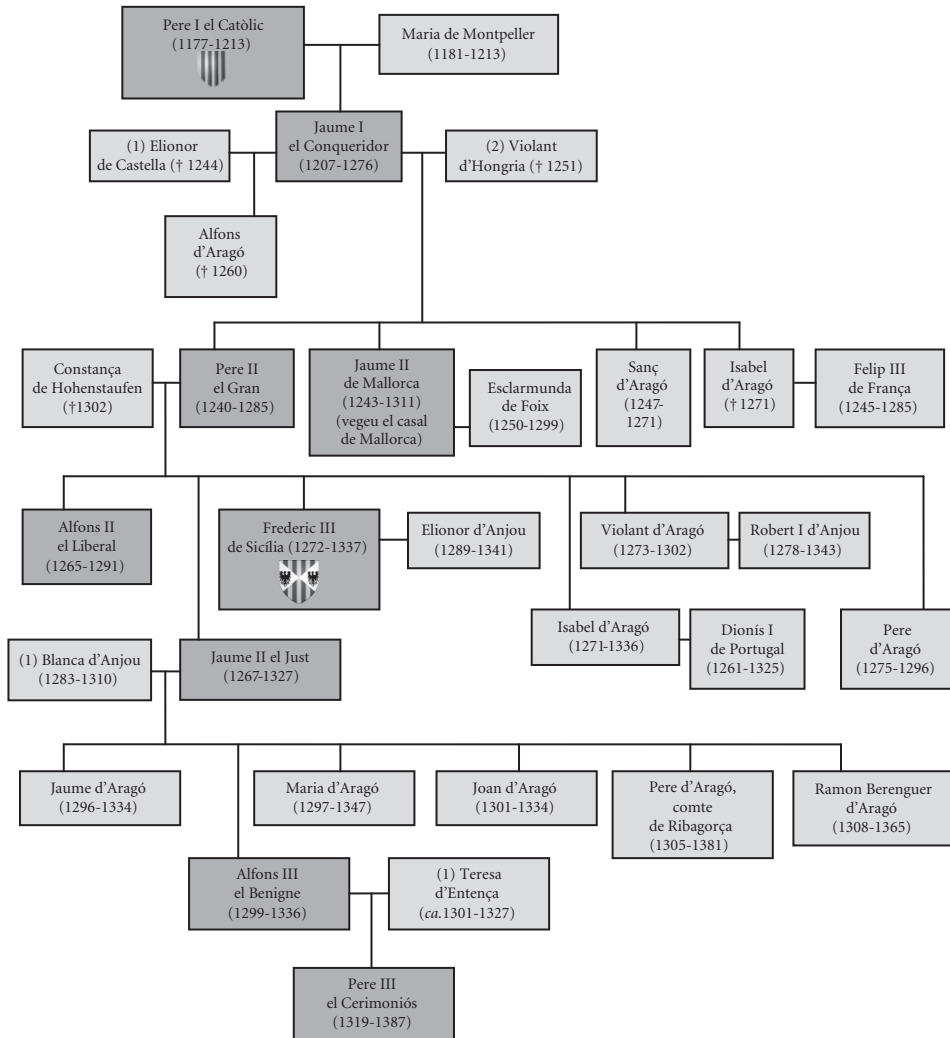

FIGURA 2. Arbre genealògic selectiu del casal de Barcelona, de Pere el Catòlic a Pere el Cerimoniós. Els numerals entre parèntesis que precedeixen alguns noms indiquen primeres o segones núpcies.

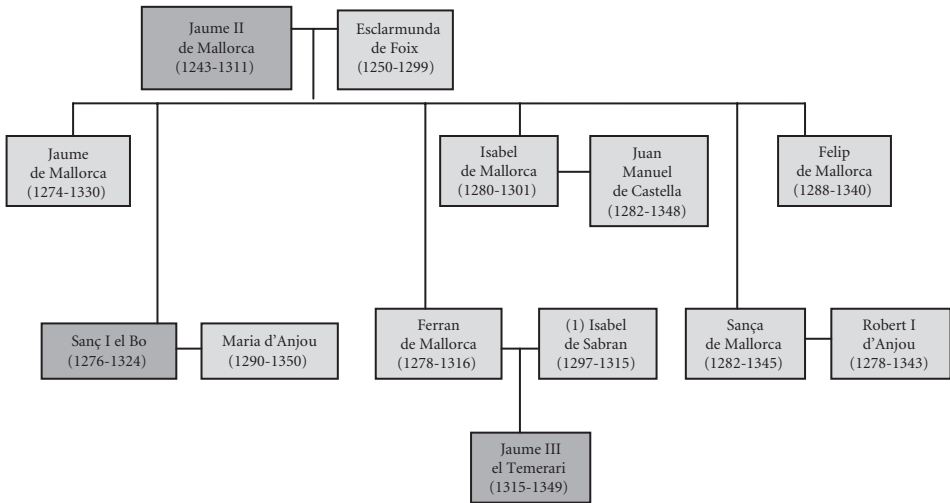

FIGURA 3. Arbre genealògic de la branca mallorquina del casal de Barcelona, de Jaume II de Mallorca a Jaume III. El numeral que precedeix el nom d'Isabel de Sabran indica primeres núpcies.

[Capítol 3]

Car manifestament pot hom entendre que la gràcia de Déu és e deu ésser ab tots aquells qui dexenduts són del senyor rey En Jacme davant dit, fill del dit senyor rey En Pere et fill de la molt alta dona madona Maria de Muntpastler, con la sua ne-xensa fo miracle senyelladament de Déu et per obra sua.¹ Et per ço que tots aquells ho sàpien qui d'aquí avant hoyran aquest libre ho vull jo recomptar.

Veritat és que·l dit senyor rey En Pere pres per muller et per reyna la dita ma-dona Maria de Muntpastler per la gran noblea que havia de linatge et per la sua noblea, et per ço con se'n crexia de Muntpastler et de la baronia,² la qual havia en franch alou.³ Et per temps avant, lo dit senyor rey En Pere, qui era jove con la pres, per escalfament que hac d'altres gentills dones estech que no tornà ab la dita dona Maria,⁴ ans venia alcunes vegades a Muntpastler que no s'acostava a ella, de què eren molt dolents et despagats tots los sotsmeses, et senyeladament los prohòmens de Muntpastler. Sí que una vegada s'esdevench que·l dit senyor rey En Pere vench a Muntpastler, e enamorà's d'una gentill dona de Muntpastler, et per aquella bor-nava, et anava ab armes et trahia a taulat; e fahia tant que a tothom ho donave a conèxer.⁵

E·ls còsolls e·ls prohòmens de Muntpastler, qui saberen açò, faheren-se venir un cavaller qui era privat del dit senyor rey en [f. *ii va*] aytals afers, et dixeren-li que si ell volia fer ço que ells li dirien, que ells que·l farien per totstamps rich e bene-nant.⁶ E ell dix que li diguessen ço que·ls plagués, que no era res e·l món que ell fer pogués a honor d'ells que no feés, salvant la sua fe. Et d'aquesta rahó demanaren secret los uns als altres; et sí dixeren:

—Ara, sabets vós que us volem dir? La rahó és aquesta: que vós sabets que madona la reyna és de les bones dones del món, e de les santes et de les honestes, et sabets que·l senyor rey no torna ab ella, de què és gran minva et dan de tot lo regne. E la dita madona reyna passe-ss'o axí con a bona dona, que no·n fa res semblant que greu li sia; mas a nós torna lo dan: que si lo dit senyor rey moria et no y havia hereu, seria gran dan et deshonor de tota sa terra, et senyellada-ment seria gran dan de madona la reyna et de Montpastler, qui covendria que vengués en altres mans. Et nós per neguna rahó no volríem que Muntpastler hisqués null temps del realme d'Aragó.⁷ E axí, si vós vos volets, hi podets consell donar.

Respòs lo cavaller:

—Dich-vos, senyors, que ja no romandrà en mi que en tot ço que yo puscha consell donar qui sia honor et profit de mon senyor lo rey et de la reyna madona Maria et de tots los pobles, que yo no fassa volenters.⁸

—Ara, donchs, pus tan bé ho deÿts, nós sabem que vós sóts privat del senyor rey de la amor que ha a-ytal dona,⁹ e que vós percassats que ell la aja; per què nós vos pregam que vós que li digats que vós avets acabat que ell aurà aquella dona et que vendrà a ell tot secretament en la sua cambra, mas que no vol que lum hi aja, per ço que per negun no sia vista.¹⁰ Et d'assò haurà ell gran plaer.

»Et con ell serà gitat et tothom haurà despatxada la cort, vós vendrets a nós assí e-l loch del consolat de Muntpastler, et nós serem, los XII [f. *ii v b*] còsols, et haurem entre cavallers et ciutedans altres XII, dels meylors de Muntpastler et de la baronia; et haurem madona Maria de Muntpestler, reyna, que ab nós, ensemps ab XII dones honrades, de les pus honrades de Muntpestler, et ab XII donzelles, hirà ab nós al dit senyor rey. E sí vendran ab nós II notaris, los meylors de Muntpestler, e l'official del bisbe e II canonges et IIII bons hòmens de religió.

»Et cascun hom et cascuna dona et donzella porterà I ciri en la mà, lo qual ençendrà con la dita dona Maria entrarà en la cambra del senyor rey. Et a la porta de la dita cambra tuyt estaran justats entrò que sia prop de l'alba, que vós obrirets la cambra. Et con oberta serà, nós ab los ciris cascun en la mà entrarem en la cambra del senyor rey. Et aquí ell se meraveylarà, et lavors nós li direm tot lo fet, et mostrar-li ém que té de prop la dita madona Maria reyna, et que havem fe en Déu e en madona santa Maria que en aquella nit engenrerà tal fruyt de què Déu et tot lo món ne serà pagat et el seu regne ne serà provehit.¹¹

Notes del capítol 3

1. Comença ací la versió que Muntaner ens dóna de la llegenda del naixement de Jaume I, narrada també en la historiografia catalana medieval pel cronista Bernat Desclot. En les successives notes done compte dels punts de contacte i de les divergències més destacables entre ambdues cròniques. També prenc en consideració la versió continguda al manuscrit 152 de la Biblioteca de Catalunya, editada recentment per Cingolani (2004, p. 24-26).

2. Desclot no pot amagar que van ser fonamentalment les riqueses de Montpeller les que van dur el rei a prendre Maria per esposa: «donaren-li a entendre que Montpesler era noble loc e que era e-l cap de son regne [...]. E el rey entès lurs paraules, e abelí-li Montpesler e pres la dona per muler» (cap. 4, vol. II, p. 21).

3. Posseir un lloc en règim de franc alou és tenir-ne la propietat territorial plena, lliure de qual-sevol càrrega o dret senyorial.

4. Cal notar que el mateix Jaume I, fill de Pere el Catòlic, va definir el seu pare com un «hom de fempnes» (§ 8, p. 13), molt inclinat a les temptacions de la carn i a les aventures extramatrimonials, i que evitava tant com podia el contacte amb la reina: «nostre pare, lo rey En Pere, *no volia veser nostra mare*, la reyna» (§ 5, p. 10). Confronteu-ho amb Desclot: «Esdevenc-se que-l rey estec grans temps que no fo ab la dona» (cap. 4, vol. II, p. 22). Aquest autor afegeix que el rei, de natura molt superba, menyspreava profundament la seua esposa: «E quant venc a poc de temps, él lexà la dona, *que no volc ésser ab ela ne volc venir enloc hon ela fos*, que penedí-sse cor la avia presa a muler, que él era I dels pus altius reys del món e dix que molt s'era baxat en ela, com per sol Montpesler avia presa dona qui no era fila de rey. Mas aquesta dona era molt de bona vida, e honesta e plasant a Déu e al segle» (cap. 4, vol. II, p. 21). El manuscrit 152 diu que Pere era «massa cortès entre dones» i indaga una mica més sobre les

causes d'aquest menyspreu: Maria de Montpeller no era una dona gaire agraciada: «E aquesta dona Maria era bona e sàvia, mas no era gayre bella en ses faysons, per què lo rey En Pere no se n'altava ne-s volia acostar a ella» (Cingolani, 2004, p. 24).

5. Confronteu-ho amb Desclot, per a qui el rei «amava I dona de gran paratge molt bela, e fôu tant que la hac per amiga» (cap. 4, vol. II, p. 22).

6. Segons Muntaner, els còsols de Montpeller, preocupats per la manca d'un hereu a la corona, posen en marxa un enginyós pla per ajuntar el rei i la reina a la mateixa cambra. Però Bernat Desclot atribueix tota la iniciativa a la reina Maria, que comptarà també amb l'ajuda d'un cavaller de confiança del seu marit. Al *Llibre dels fets* del rei Jaume aquest personatge auxiliar té fins i tot nom: és l'oportuna intervenció d'en Guillem d'Alcalà la que fa possible la reunió i, de retruc, la concepció de l'esperat successor: «E vench al rey I rich hom, per nom En Guillem d'Alcalà, e pregà'l tant que-l féu venir a Miravals, on era la Reyna, nostra mare» (§ 5, p. 10). La versió del manuscrit 152 presenta en aquest punt una divergència ressenyable: els còsols demanen la complicitat dels cambrers reials, als quals prometen també una generosa recompensa: «E-ls còsols e-ls prohòmens de Muntpesler [...] pensaren e tractaren entre ells en qual manera ho porien fer, que-l senyor don Pere fos ab la dona sa muller. E tractant en aquests affers, hagren d'acort que parlassen ab los cambrers del senyor rey e faheren-ho. E dixeren axí als cambrers: —Senyors, si vosaltres vós volets, porets fer gran bé e gran honor a tota la senyoria del rey d'Aragó, e axí mateix gran mercè e profit que serà vostre e-n valrets més» (Cingolani, 2004, p. 24).

7. L'exposició dels còsols es fonamenta en raons de conveniència política: seria una desgràcia que el rei Pere morís sense descendència legítima, sobretot perquè això podia suposar la separació de la baronia de Montpeller de la Corona d'Aragó. Segons Desclot, la reina Maria fa servir un argument semblant quan demana al cavaller que l'ajude: «Vós sabets bé que-l rey és mon marit e no vol ésser ab mi, hon yo són molt despagada, no per altra cosa mas per ço cor d'él ne de mi no ha exit infant qui fos hereu de Muntpesler» (Cingolani, 2004, p. 24).

8. Són, si fa no fa, les mateixes paraules que el cavaller diu a la reina en la versió de Bernat Desclot: «Yo són aparelat de fer tota res que vós me manets e màgerment coses qui sien *honor e profit de vós*» (cap. 4, vol. II, p. 23). Confronteu-ho, també, amb la resposta dels cambrers reials al manuscrit 152: «Senyors, nós som aparellats de fer tota res que sia *bé e honor del senyor rey e de la senyora regina*» (Cingolani, 2004, p. 25).

9. Confronteu-ho amb la *Crònica* de Bernat Desclot, on la reina Maria diu això al cavaller: «Ara yo sé que-l rey ha afer ab aytal dona e que la's fa venir en aytal castel, e vós sòts-ne son privat» (cap. 4, vol. II, p. 22).

10. Vet ací una condició indispensable perquè el pla pugui tenir èxit: a la cambra on ha de tenir lloc l'*affaire* entre el rei i la misteriosa dama montpellerina no hi pot haver cap llum. És obvi que el que hom pretén és introduir Maria de Montpeller a la cambra reial i fer-la passar per l'amant del monarca. Així ens ho confirma la mateixa reina Maria a la *Crònica* de Desclot: «Hon yo us prec que quant que vós li dejats menar la dona, que vengats a mi e tot privadament que-m metats en la cambra en loc d'ela, e yo colgar-m'é e-l seu lit. E fets-ho en tal guisa que no y aja lum, e digats al rey que la dona no ho vol per tal que no sia coneguda» (cap. 4, vol. II, p. 22). Vegeu, també, les instruccions que els còsols de Montpeller donen als cambrers reials a la versió del manuscrit 152: «E encara, que li'n dixessen que la dona aquella no volia que lum hagués en la cambra hon ells abdós fossen la nit, per ço com ella era de honrat loch, e havia marit lo pus honrat de tot Muntpesler, e no volia que fos conaguda» (Cingolani, 2004, p. 25). En tots els casos, com veiem, trobem una casuística que, com va advertir Riquer (2001, p. 73-80), respon a un motiu folklòric ben conegut, el de la dona substituïda al llit (*Wife takes mistress's place in husband's bed*, K1843.2 al *Motif-Index* de Thompson, 1955-1958).

11. Confronteu-ho amb la *Crònica* de Desclot, on la reina Maria manifesta la mateixa esperança: «E yo he fe en Déu que en aquela nuyt engendrarem tal infant de què serà gran bé e gran honor de tot lo regne». Les qualitats del futur hereu són posades en relleu també pels còsols montpellerins al manuscrit 152: «E axí com açò haurets dit al senyor, e ell vos ho hage atorgat, amanar-li-ets nostra dona matexa e vostra, que és la regina d'Aragó, sa muller. E si a Déu plau, aquella nit ell la emprenyarà e haurà fill, lo qual serà hereu de tot lo regna e plaent a Déu» (Cingolani, 2004, p. 25).

[Capítol 4]

E con lo cavaller entès la lur rahó, qui era santa e justa, dix que era apparallat que compliria tot ço que ells havien dit, e que d'açò no s'esteria per pahor de perdre la amor del senyor rey et encara la persona;¹ e que havia fe en nostre senyor ver Déus que, axí con ells ho havien pensat ne cogitat, que axí vendria a bon acabament,² et que d'açò esteguessen tots segurs.

—Mas emperò, senyors —dix lo cavaller—, pus vosaltres havets tan bé pensat, jo us prech que per amor de mi hi fassats més.

Et ells dixeren:

—Nós som aparallats que y fassam ço que vós consellets.

—Donchs, senyors, a honor de Déu et de madona santa Maria de Vaylvert,³ vuy és dissapte, que havem comensat a tractar d'aquests affers; jo us prech et consell que diluns, a honor de Déu [f. *iiii*a] e de madona santa Maria, comensen tots quants preveres ne hòmens d'orde aja en Muntpastler a cantar misses de madona santa Maria, et tenguen-ho VII jorns per los VII goigs que ella hac del seu car fill;⁴ e que li plàcia que a nós tuyt dón Déus goig et alegre d'aquest tractament, et que y dón fruyt d'on lo regne d'Aragon e-l comdat de Barchelona, d'Urgell, et Muntpestler⁵ et totes les altres terres ne sien bé provehides de bon senyor.

Enaxí, que hordonaria que-l dicmenge següent a vespre farien tots los fets se-gons que havien tractat, e axí mateix que a madona santa Maria de Vaylvert faes-sen cantar misses; et a assò se acordaren tots. E ncara hordonaren que-l dicmenge que açò's faria, que totes les gents de Muntpestler se n'anassen per les esgleyes, et que y vetlassen tots dient oracions mentre la reyna seria ab lo rey; et que tuyt aguessen lo dissapte dejunat en pa et en ayga.

E axí fo hordonat et endressat. E sobre açò tots ensemps, axí con eren estats al consell, anaren-se'n a madona Maria de Muntpestler, reyna d'Aragon, e dixeren-li tot ço que ells havien hordonat. E la dita dona dix-los que ells eren sos naturals, et que era çert que per tot lo món se deya que-l pus savi consell del món era aquell de Muntpestler; et axí con tot lo món testimoniejave açò, que a ella paria que's degués tenir per pegada de lur conseyl, et que prenia la lur venguda en loch de la salutacion de l'àngel Gabriel,⁶ que féu a madona santa Maria; e que axí con aque-lla salutació se complí a salvació de l'humenal linatge, que axí lo lur tractament vengués a compliment et a plaer de Déu et de madona santa Maria et de tota la vera cort celestial, et a honor et a profit de la ànima et del cors del senyor rey et d'ella et de tots los seus sotsmeses, e que axí's complís. Amén.

Et axí partiren-se ab gran alegre. Et podets-vos bé pensar que tots estegueren [f. *iiii*b] aquella setmana en oracions et en dejunis, e senyelladament la senyora reyna.

Notes del capítol 4

1. A la versió de Desclot, el cavaller es mostra molt més preocupat: «Mas he gran pahor que no-n venga en ira del rey» (cap. 4, vol. II, p. 23). Igualment, al manuscrit 152, els cambrers es mostren reticents a acceptar l'encàrrec dels cònsols de Montpeller: «E-ls cambrers, hoÿdes aquestes paraules, dixeren que ells havien gran pahor del rey que no-s captengués mal d'ells com sabria açò que ells haurien consentit» (Cingolani, 2004, p. 25).

2. Vegeu les paraules del cavaller a la *Crònica* de Desclot: «E sapiats que so que vós m'avets dit, que yo ho aportaré a acabament» (cap. 4, vol. II, p. 23).

3. El de Notre-Dame de Vauvèrd (a Vauvèrd, al departament de Gard, de la regió del Llenguadoc-Rosselló) era un important santuari del culte marià al sud-est de França, freqüentat per pelegrins i, des de finals del segle XII, pels albigesos peneditos. La devoció que el cavaller de la nostra *Crònica* mostra sentir per santa Maria de Vauvèrd troba un interessant paral·lel a la *Vie de saint Louis* de Jean de Joinville, on se'ns explica un dels miracles efectuats per aquesta verge: havia salvat d'un naufragi segur el mateix Lluís IX de França: «Je li demandai comment ce estoit que il ne metoit consoil en li garantir, ne par noer ne par autre maniere. Il me respondi que il n'estoit nul mestier ne besoign que il meist consoil en li; car si tost comme il commença a cheoir, il se commenda à Nostre-Dame de Vauvert, et elle le soustint par les espauls dès que il chéi, jusques à tant que la galie le roy le requelli» (Jean de Joinville, 2002, p. 356).

4. Els set goigs o alegries de la verge Maria, bellament explanats a la *Doctrina pueril* de Ramon Llull (Llull, 1972, p. 112-122): 1) l'anunciació («Lo primer goyg que ach nostra dona santa Maria fo de la salutació que l'àngel sent Gabriel li dix adoncs con la saludà dient que era plena de Sant Spirit e que d'eyla naxeria lo fil de Déu, salvador de tot lo món»); 2) la nativitat («Con lo fil de Déu nasch de nostra dona santa Maria, adonchs nasch fil qui és ver Déus e ver hom»); 3) la visita dels tres reis de l'Orient («Tant fo gran la festa e la setentat de la nativitat del fil de Déu que al XIII jorn que fo nat e nostra dona lo tenia en sa falda, per la vertut de Déu vengren de longues terres III reys, qui-l vengueren adorar»); 4) la presentació de Jesús al temple; 5) la resurrecció («pensar pots con gran fo lo goyg qui fo en nostra dona cant viu son bel fil resuscitat ab cors immortal, incorrumpable, impassible, glorificat en eternal benuyranse»); 6) la davallada de l'Esperit Sant sobre Maria i els apòstols en Pentecosta («En l'ay ha I jorn que hom apela Pantagosta, so és a dir, Siquagesma. En aquel dia lo Sant Esperit devalà sobre nostra dona e sobre los apòstols, e luminà-los de sciència e de lenguatges diverses, e confortà-los de la gràcia e de la benedicció de Déu. En aquel dia fo ten gran lo gog en nostra dona...»); 7) la mort i assumpció de santa Maria («Con plach a nostro senyor Déus que nostra dona trespasàs d'aquest segle en l'altra, al dia de la mort, adoncs fo feta professó del cel tro en terra, en la qual fo nostro senyor Jesuchrist e foren tots los àngels e arcàngels e tots los sants de pareys; e ab cants de molt gran dousor e ab molts grans honraments pugaren nostra dona en lo cel subirà, en la glòria de nostro senyor Déus. Con nostra dona remembrà la misèria d'aquest món, de la qual exida era, e viu son Déu e son fil devant si estar e qui la puyava al celestial pare, e viu son fil senyor de tots los sants de glòria, e viu que tots lo loaven e honraven son fil, e tuyt eren ajustats per ela honrar e loar, si nostra dona fo goyosa ni alegre no u cal parlar; ni si és nagú qui o vula aesmar, no porà tot lo gog que nostra dona ach cogitar, pensar»).

5. Com adverteix encertadament Soldevila, el comtat d'Urgell no es trobava entre les possessions directes de la Corona a l'època de Pere el Catòlic: «No fou fins a la mort d'Ermengol VIII d'Urgell (1208) que Guerau de Cabrera, casat amb una germana del difunt, va voler emparar-se del comtat, i la comtessa vídua, Elvira de Subirats, es va posar sota la protecció de Pere el Catòlic i li va cedir els seus drets. L'hereva del comtat era, però, Aurembiaix, filla d'Ermengol VIII, i el rei Pere i Elvira de Subirats van pactar el futur matrimoni d'Aurembiaix amb l'infant Jaume» (cap. 4, p. 949, n. 4). De fet, el comtat d'Urgell no es va convertir en domini reial fins a l'any 1231, quan Aurembiaix, casada finalment amb l'infant Pere de Portugal, va morir, i el seu marit va cedir el títol d'Urgell a Jaume I. Des d'aleshores, fins a la conquesta del regne de València, Jaume I es va intitular així: «Nos Iacobus, Dei gracia rex Aragonum et regni Maioricarum, comes Barchelonae et Urgelli et dominus Montispesulani».

6. El fet que el referent citat ací siga el de l'anunciació de l'arcàngel Gabriel a santa Maria (Lc 1,26-38) no fa sinó augmentar encara més el messianisme que presideix els capítols sobre la concepció i el naixement del futur Conqueridor.

[Capítol 5]

Ara porí-om dir: «Con se poria fer que açò no sentís lo senyor rey, pus axí manifestament aquella setmana se faés pregària d'aquest fet et manàs hom dejunar?».

Jo respon e dich que ordinacion era per tota la terra del dit senyor rey, que tots dies se feya oracion especialment que Déus donàs pau et bona amor entre-l dit senyor rey e la senyora reyna, et que Déus donàs tal fruyt a ells que fos a plaer de Déu et bé del regne; e especialment totstemps que-l senyor rey fos a Muntpestler se'n feya professó senyellada. Et con ho deÿen al senyor rey, ell deÿa:

—Ben fan; serà con a Déu plaurà.

Et axí aquesta bona paraula que-l rey dehia, ab moltes d'altres bonees que ell dehia et que dehia la senyora reyna e lurs pobles, retrahien a les proffecies; per què nostre senyor ver Déus o complí axí con a Ell vench en plaer e avant hoyrets. Per què de les ordinacions qui-s feÿen ne-s deÿen per aquesta rahó, lo rey no se'n movia de res, ne null hom no sabia que axí degués anar, salvant aquells qui al consell eren estats.

Et axí les dites oracions et misses et beneficis se faeren per VII dies aquella setmana. Et entretant lo cavaller obrà en los fets, et aportà lo fet en aquell acabament que havets hoÿt que era tractat. Axí que-l dicmenge a nit, cant tothom fo colgat al palau, los dits XXIII hòmens bons, et abats, et priors, e l'official del bisbe, et hòmens d'orde, e les XII dones e les XII donzelles, ab los ciris en la mà, entraren en lo palau, e-ls II notaris; et vengren entrò a la cambra del senyor rey a la porta. Et aquí entrà madona la reyna,¹ et ells estegren deffora agenoylats, en oracions tots ensemps. Et lo rey e la reyna foren en lur deport, que lo senyor rey cuydave tenir [f. IIIva] de prop la dona de què era enamorat.² E axí estegren aquella nit mateixa les esgleyes de Muntpestler obertes, et tot lo poble qui y estava pregant Déu, axí con davant és dit que era hordonat.

Et con fo alba, los prohòmens tots, et prellats, et hòmens d'orde e dones, cas-cun ab son ciri ençès en la mà, entraren en la cambra hon lo rey era en son lit ab la reyna.³ Et meraveylà's, et saltà tantost sobre el lit et pres la espaa en la mà. Et tots agenoylaren-se et digueren en plorant:

—Senyor, mercè! Sia de gràcia et de mercè vostra que vejats qui us jau de prop.⁴

E la reyna dressà's, e-l rey la conech. E sí li comptaren tot ço que havien tractat. Et lo rey dix que pus axí era, que plagués a Déu que fos complit lur enteniment.⁵

Notes del capítol 5

---

1. Mentre Muntaner i Desclot diuen que Jaume I va ser engendrat al Palau Reial, el *Llibre dels fets* ens dona una localització molt més precisa: el rei va ser concebut a l'alberg d'en Tornamira: «E aquí volch nostre Seyor *que fos lo nostre naximent en casa d'aquels de Tornamira*» (§ 5, p. 10). Aquesta dada es retroba a les versions contingudes al manuscrit 152 («e emprengueren la nit *que la dona Maria regina anàs a l'alberch d'En Tornamira*», Cingolani, 2004, p. 25) i al manuscrit 487 de la Biblioteca de Catalunya, que transmet el *Libre de les nobleses dels reys* de Francesc de Barcelona: «devets saber que dona Maria, muller del rey En Pere d'Eragó, *si enfantà en l'alberch d'En Tornamira, qui és ha Monpaller*» (Cingolani, 2004, p. 26).

2. Vegeu el passatge corresponent de la *Crònica* de Desclot, on el rei Pere tampoc no s'adona en cap moment de l'engany i trobem un eufemisme sexual, el «solàs», bastant aproximat al «deport» de què parla Muntaner: «E el rey colgà-se e·l lit ab ela, sens lum que no y ac, e el rey pensà's *que fos aquella altra dona ab qui avia enprès que vengués a él. Veus que·l rey menà son solàs ab la dona sa muler*, e ela no parlà gayre per tal que no la regonegués tro que hac jagut ab ela» (cap. 4, vol. II, p. 24).

3. Confronteu-ho amb la versió del manuscrit 152: «E quant vench al matí en l'alba, los cambrers foren aparellats de donar aygua a mans al rey, axí com havian acostumat, e entraren en la cambra. E·l senyor rey se levà del lit e pres aygua a mans, e·ls dits còsols de Muntpesler foren aparellats ab lurs brandons encesos e ab lur notari» (Cingolani, 2004, p. 26).

4. La versió del manuscrit 152 explica que els còsols de Montpeller «agenollaren-se davant lo rey, e van-li besar la mà e dixeren-li que bon prou li faés, car ell havia jagut aquella nit ab madona la regina» (Cingolani, 2004, p. 26). A la *Crònica* de Bernat Desclot és la reina Maria, perfectament conscient del seu embaràs, l'encarregada de revelar al monarca la petita malifeta: «La dona era molt sàvia e certa, e sempre conec que era preyns e descubri's al rey: —Sènyer —dix ela—, prec-vos que no us sia greu si aquesta nuyt vos he emblada, que certes no u he fet per nuyla malvestat ne per negun malvat desig que yo agués, mas per tal que de vós e de mi exis fruit qui plagués a Déu e qui fos hereu de vostre regne» (cap. 4, vol. II, p. 24).

5. Bernat Desclot explica que Pere el Catòlic va quedar molt sorprès en descobrir que havia jagut amb la seua esposa, tot i que va dissimular-ho tant com va poder: «Quant lo rey entès que assò era la dona sa muler, tenc-se molt per sobreprès, mas non ho féu semblant, e fó de beles paraules a la dona tro al matí» (cap. 4, vol. II, p. 25). Per la seua banda, al manuscrit 152 s'explica que el rei es va enfurir terriblement, tot i no demostrar-ho, sobretot per la participació dels seus cambrers en la conxorxa: «E quant lo rey hoy açò, fou fort irat, majorment contra los cambrers, mas no u féu gayre aparés» (Cingolani, 2004, p. 26).

[Capítol 6]

Et sí cavalchà aquell dia e-s partí de Muntpestler.

Et los prohòmens de Muntpestler retengren VI cavallers d'aquells que-l senyor rey amava més, e ab ells ensemps tuyt, axí con eren estats al fet a tractar, hordona- ren que no-s partissen del palau ne de la reyna ne ells ne les dones aquelles qui estades hi eren, ne les donzelles, entrò que IX meses foren complits;¹ e los II nota- ris axí mateix, los quals davant lo senyor rey faeren cartes de la dita rahó públi- ques, e scriviren la nit aquella e-l canel·lar.²

E axí tots ensemps ab gran deport et alegre estegueren ab la reyna. E l'alegre fo molt major con saberen e veeren que a Déu havia plagut que lo lur tractament vengués a-cabament bo; que la reyna engruxà, et als IX meses, axí con natura vol, ella infantà un beyl fill e graciós, qui bona fo nat a obs de crestians et majorment a obs de sos pobles; que jamés no nasch senyor a qui Déus faés majors gràcies ne pus asenyelades. Et ab gran alegre et ab gran pagament batejaren-lo a la esgleya de madona Santa Maria de les Taules³ de Muntpestler, e meteren-li [f. IIIv**b**] nom, per la gràcia de Déu, En Jacme; lo qual regnà molt de temps, ab grans victòries et ab molt creximent que donà a la santa fe cathòlica, et majorment a tots sos vassayls et sotsmeses.

Lo dit inffant En Jacme cresqué et meylorà més en I jorn que altre no fera en quatre. E no havia molt de temps que-l bon rey son pare morí,⁴ et ell fo coronat rey d'Aragon, e comte de Barchelona et d'Urgell et senyor de Muntpestler. Et hac per muyler la⁵ filla del rey En Fferrando de Castella,⁶ de què hac I fill qui hac nom N^oAmffòs, qui fóra senyor de gran cor et de gran a ésser, si visqués; mas morí abans que-l rey son pare, per què no me'n cal pus parlar.⁷ E la reyna mara del dit inffant N^oAmffòs era ya morta gran temps havia, que poch estech ab lo dit senyor rey.⁸

Et puys lo dit senyor rey pres per muyler la filla del rey d'Ongria,⁹ et d'aquesta hac III fills et III filles. Lo major hac nom inffant En Pere,¹⁰ et l'altre inffant En Jacme,¹¹ et l'altre inffant En Sanxo, qui fo archabisbe de Tolledo;¹² e de les filles la una fo reyna de Castella,¹³ et l'altre reyna de Ffrança,¹⁴ l'altre muller de l'inffant En Manuell, germà del rey de Castella.¹⁵ Et de cascuna d'aquestes dues reynes, en vida del dit senyor rey En Jacme, exiren grans generacions de fills et de filles, et de l'in- ffant En Pere et de l'inffant En Jacme atretal, los quals lo dit senyor rey En Jacme viu en sa vida.

Et sí tornaré d'aquí avant a mon propòsit: al fet del dit senyor rey En Jacme.

Que dich, e axí fo veritat, que ell fo rey de ventura et rey de vertut et de gràcia; que asenyelladament havets entès que obra de Déu fo lo seu neximent, et dels

majors miracles et pus visibles que Déus feés pus pres carn humana de madona santa Maria.¹⁶ Per què cascuns dels reys qui són estats en Aragon e a Malorcha et en Sicília ne d'aquí avant hi seran [f. IIIIIra] d'ell dexendens, podem fer compte que són en aquell mateix grau reys de gràcia et de vertut et de vera natura, et que axí con Déus los ha creats, axí los exalsa et exalsarà totstemp contra tots lurs enemichs.

Per què lo pare sanct, lexats tots los altres reys del món, faria gran mercè a la crestiandat que ab aquests se ligàs e s'ahunís e-s fermàs; que aquests, ab bastament que-ls donàs de la moneda del tresor de la santa Esgleya, li cobrarien la terra d'Oltramar et metrien a baix tots los imffaels.¹⁷ Cor la obra que Déus féu en fer nèixer lo dit senyor rey En Jacme d'Aragon no la féu debades, ans ho féu al seu serviÿ; et ha-ho mostrat d'aquell temps entrò a ara, et ho demostrarà d'aquí avant. Per què debades se trebaya qui vol contrestar ab aquesta obra que Déus féu, cor per çert hon¹⁸ majors seran aquells qui ab los dexendens d'aquest senyor contrestaran, que major crebant pendran, cor contra la obra que Déus ha creada e feta no pot res durar.¹⁹

Et axí, senyors d'Aragó et de Mallorches et de Sicília, qui exits et sòts²⁰ dexendens d'aquest senyor rey En Jacme que Déus per la sua obra et vertut féu nèixer, estats ab bon cor et siats tots d'un voler et de una volentat, e axí serets subirans a tots los prínceps del món; et males lengües no us fassen per res departir, que-l departir seria contra ço que Déus ha format;²¹ e tenits-vos per pegats d'açò que Déus vos ha donat e us donarà. Et vaje-us lo cor en tot ço que davant havets entès, que ben podets entendre que tots sòts factura de Déu, et Déus és veritat et misericòrdia et justícia. Et axí, la veritat, misericòrdia et justícia sia ab vosaltres.

Notes del capítol 6

1. Hom pren la mateixa mesura a la *Crònica* de Desclot («E la dona engruxà, e estec tant en aquel castel tro que parí e hac I fil, e hac nom Jacme», cap. 4, vol. II, p. 25) i a la versió del manuscrit 152 («E-ls dits cònsols o ordonaren que la regina no exís d'aquell alberch entrò que hagués encahut. E axí-s féu. La qual regina havia estat I any e IIII mesos que no havia estat ne jagut ab son marit lo rey, sinó aquella nit», Cingolani, 2004, p. 26).

2. Al calendari. És evident que hom ho va fer així perquè ningú no tingués dubtes sobre la paternitat —i, per tant, la legitimitat— de l'hereu tan esperat: «El relat llegendari que accepta Muntaner vol acreditar, fins i tot amb documents notariais, que Jaume el Conqueridor fou l'autèntic i indiscutible senyor de Montpeller, i per tant ho són tots els seus descendents directes. És fàcil de suposar que la maldiença interessada, prenent peu en el conegut distanciament entre Pere el Catòlic i la reina Maria, hagués escampat el rumor que el Conqueridor no havia estat procreat en legítim matrimoni» (Riquer, 2001, p. 65). Bernat Desclot explica que va ser la reina Maria la que, en sentir que el rei l'havia deixat embarassada, va dir al seu marit: «E sapiats per veritat que, segons que yo creu, que yo-m són feyta preyns en aquesta hora. *E fets escriure la nuyt e la hora, que axí ho trobarets*» (cap. 4, vol. II, p. 24-25). Segons el manuscrit 152, els cònsols de la vila van ordenar al notari que consignés el dia i l'hora en què el rei i la reina havien jagut plegats: «E tantost los damunt dits cònsols *dixeren al scrivà que y*

havían amanat, que fahés una carta testimonial d'assò, ço és com lo senyor rey havia estat e jagut aquella nit ab la senyora regina e muller sua» (Cingolani, 2004, p. 26).

3. O siga, Notre-Dame des Tables de Montpeller. Les primeres restes de l'església daten del segle xi, tot i que les parts millor conservades corresponen als segles xii i xiii. Es deia així justament perquè al seu voltant s'instal·laven usualment les taules on els banquers i canviadors de moneda feien els seus negocis. El nom servia també per a diferenciar-la d'un altre temple sota l'advocació mariana, Santa Maria del Castell (Notre-Dame du Château), consagrat l'any 1156. El rei Jaume explica al *Llibre dels fets* els bons auguris que van acompanyar la seua vinguda al món. Així, ens explica que la seua mare el va fer dur a batejar a l'església de Santa Maria i que, quan l'infant va entrar per la porta, els clergues, casualment, van entonar un conegut càntic d'acció de gràcies, el *Te Deum laudamus*: «E nostra mare, sempre que nós fom nats, envià ns a Sancta Maria, e portaren-nos en los braces; e deÿen matines en la església de Nostra Dona; e, tantost con nos meseren pel portal, cantaren *Te Deum laudamus*. E no sabien los clergues que nós deguéssim entrar allí, mas entram quant cantaven aquel càntich. E, quant aquels qui-ns portaven entraren per la església de Sent Fermí, cantaven *Benedictus Dominus Deus Israel*» (§ 5, p. 10-11). Si tenim en compte tots aquests senyals, entendrem per quin motiu Muntaner assegura que el vailet va rebre el nom de Jaume «per la gràcia de Déu». De fet, el *Llibre dels fets* explica també el curiós mètode que va seguir Maria de Montpeller per a triar el nom del seu fill: va fer encendre dotze espelmes, a cada una de les quals hi havia escrit el nom d'un apòstol, i va prometre que escolliria el nom de la que més duraria. Finalment, l'espelma que més va durar va ser la de sant Jaume Apòstol, patró de les Espanyes, una dada molt reveladora, si recordem que un dels elements bàsics del retrat d'aquest monarca en la historiografia catalana medieval és la seua total dedicació al servei de Déu (*servitium Dei*, vegeu Hauf, 2004, p. 51) en la lluita contra l'infidel: «E quan nos tornaren a la casa de nostra mare, fo ella molt alegra d'aquestes prenòstiques que-ns eren esdevengudes. E féu fer XII candelles, totes de I pes e d'una granea, e féu-les encendre totes ensemps, e a cada una mès sengles noms dels apòstols, e promès a nostre Seyor que aquela que pus duraria, que aquel nom auríem nós. E durà més la de sent Jacme bé III dits de través que les altres. *E per açò e per la gràcia de Déu havem nós nom En Jacme*» (§ 5, p. 11).

4. Pere el Catòlic va morir a la batalla de Muret (1213), lluitant contra els croats francesos, liderats pel comte Simó de Montfort. És bastant significatiu que Muntaner ni tan sols esmente la que, ben probablement, va ser la major desfeta de la història militar de la Corona d'Aragó a l'edat mitjana.

5. *la*: omisió a C; «la» (A i B).

6. La primera esposa de Jaume I va ser la infanta Elionor de Castella (1202-1244), que no era filla del rei castellà Ferran III, sinó d'Alfons VIII. Com apunta Coll i Alentorn (Desclot, 1949-1951, cap. 2, vol. II, p. 65, n. 1), Desclot no fila més prim en aquest pas, perquè converteix Elionor en «la germana del rey En Ferrando de Castela», quan realment era «tia i no pas germana de sant Ferran».

7. L'infant Alfons d'Aragó, nascut l'any 1229, era, en efecte, el primer fill de Jaume I i Elionor de Castella. La seua mort, esdevinguda l'any 1260, va convertir Pere el Gran en el primogènit.

8. Ací Muntaner es confon. A petició del rei, el seu matrimoni amb Elionor de Castella va ser anul·lat per l'església l'any 1229, a causa de l'estret grau de parentiu existent entre els cònjuges, com ens recorden les *Gesta Comitum Barcinonensium*: «Et cum essent consanguinitate coniuncti, fuit inter eos diuortium celebratum per dominum Ioannem episcopum Sabinensem et sedis apostolice cardinalem» (cap. XI, p. 19). Però la infanta castellana encara estava ben viva quan Jaume, en segones núpcies, es va esposar amb Na Violant d'Hongria (1235). En aquest sentit, Desclot, que sí que està al corrent de la sentència d'anul·lació, també s'equivoca: «Quant lo rey En Jacme de Aragó fo vengut de Malorches en Catalunya, e la dona sa muler, hon hom l'avia partit per parentesc, fo morta (de la qual hac I fil qui hac nom N'Anfós, al qual fôu jurar tota çà terra quant anà conquare la ciutat de Malorches), puys pres altra muler, la fila del rey d'Ungria, qui hac nom dona Violan» (cap. 48, vol. II, p. 138).

9. Violant d'Hongria (ca. 1215-1251) era filla del rei Andreu II d'Hongria i de Violant de Courtenay, filla de Pere de Courtenay, emperador llatí de Constantinoble.

10. Pere el Gran.

11. Jaume II de Mallorca.

12. Sanç d'Aragó (1250-1275).
13. Violant d'Aragó (1236-1301), esposa d'Alfons X el Savi.
14. Isabel d'Aragó (1247-1285), casada amb Felip III de França, l'Ardit.
15. Constança d'Aragó (1239-1269), esposa de l'infant Manuel de Castella, senyor d'Escalona, Peñafiel i Villena, germà d'Alfons X i pare del cèlebre autor del *Libro del Conde Lucanor*, l'infant Juan Manuel. Paràgrafs com aquests, on el cronista va traçant de manera condensada la genealogia del rei de torn (matrimonis, descendència, heretatges dels successors, etc.), són ben característics de la producció historiogràfica medieval. Compareu la llista de Ramon Muntaner amb la de Bernat Desclot, una mica més completa, que cita la infanta Maria d'Aragó, morta sense descendència: «E d'aquela dona [Violant d'Hongria] hac III fils e III files, so és a saber: l'enfant En Pere, qui fo rey d'Aragó; e l'enfant En Jacme, qui fo rey de Malorques e de les yles entorn d'aquela, e chomte de Rosseló e senyor de Montpesler; e En Xanxo, qui fo lo menor, fo archabisbe de Tolèdol; e la I germana fo regina de Castela, muler del rey N' Anfós; e l'altra germana fo muler d'En Manuel, germà del rey de Castela; e l'altra fo reyna de França, muler del rey Felip; e l'altra fila avia nom dona Maria, murí sens marit e era molt bela dona, e gran, e agradable a tota gent e de molt bona vida e honesta» (cap. 48, vol. II, p. 138). Vegeu, encara, les *Gesta Comitum Barcinonensium*: «Aquest senyor rey En Jacme, de la muyler [dona Elionor] partit per esgleya, axí con dessus és dit, pres depuys dona Hioles, filla del rey d'Ongria per nom Andreu, e de dompna Hioles muyler sua, qui fo filla de l'emperador Pere de Costantinoble e de la dona Hioles emperadriu de Costantinoble, qui foren de linyatge de reys de França. E d'aquesta exí filla dona Hioles, qui fo muyler del rey de Castella N' Amfós, primer fill de don Ferrando, lo bon rey de Castella. E hac-ne encara III fills: Pere, Jacme e Sanxo, qui fo clergue e archabisbe de Tolèdol; e III filles: dona Costança, qui fo muyler d'En Manuel, frare del davant dit rey de Castella; e Helisabeth, qui fo muyler d'En Phelip, fill de Ledo-hic, rey de França; e dona Maria, qui morí sens infant» (cap. XXVII, p. 144).
16. El mateix Jaume I expressa al *Llibre dels fets* el convenciment que va ser la voluntat de Déu la que va determinar el seu naixement («E aquela nuyt [...] volch nostre Seyor que nós fóssem engenrats», § 5, p. 10; «E sembla obra de Déu», § 5, p. 11; «que-l nostre naximent se féu per vertut de Déu, car no-s volien bé nostre pare ni nostra mare, e sí fo volentat de Déu que nasquem en aquest món. E quan nós vos dixéssim *les condicions ni les meraveyles que foren al nostre naxement, grans serían* [...]», § 48, p. 58). D'altra banda, al manuscrit 152 hom afirma de Jaume que «fo consebut per gràcia e per virtut de nostre senyor Déu Jesuchrist» (Cingolani, 2004, p. 26).
17. Aquesta recomanació de Muntaner al papa de Roma no deixa de tenir interès. La *Crònica* ens parla d'uns sobirans —els de la casa d'Aragó— dedicats en cos i ànima al servei de la cristiandat, que serien capaços de sotmetre el món sencer si el pontífex romà, deixant de banda «tots los altres reys del món» (i és ben possible que el cronista estigués pensant en la poderosa influència que la monarquia francesa exercia sobre la Santa Seu), s'aliés amb ells i els concedís l'ajuda econòmica necessària. El cronista tornarà a insistir més endavant en aquesta idea, sobretot quan la qüestió siciliana esclate i el papa es posicione en contra dels interessos catalans.
18. *hon*: «en» (C); «hon» (A i B).
19. La *Crònica* adverteix des del principi els adversaris de la casa d'Aragó dels perills d'enfrontar-se a una dinastia que compta amb l'ajuda divina. Com veurem, el cronista no perd cap ocasió per a recordar-ho.
20. *sóts*: «són» (C); «sóts» (A i B).
21. Vet ací el missatge d'unitat que Muntaner vol adreçar a les distintes branques del casal de Barcelona (catalana, mallorquina, siciliana) i que retrobarem cap a la fi del llibre, amb l'exemple de la mata de jonc (vegeu el capítol 292).

FIGURA 4. Naixement de Frederic II de Hohenstaufen a Jesi, segons el còdex *Ghigi* de la *Nuova Cronica* de Giovanni Villani. Noteu els escuts amb els pals del casal de Barcelona a la tenda reial [2015, Biblioteca Apostolica Vaticana].

[Capítol 7]

Enaprés, per ço que cascú entena les grans gràcies que Déus féu en sa vida al dit senyor rey En Jacme d'Aragon, vos en vull dir partida sumàriament, que no u vull tot¹ per orde recomptar. Cor per ço me n'estich, cor ja se'n són fets molts [f. *iiii**r**b*] libres de la sua vida et de les sues conquestes et de la sua bonea, et cavalleries et assaigs et proeses.² Mas en suma vos ho comptaré, per ço que mils venga a la matèria de què us vull parlar.

Con ja davant vos he dit, jamés no nasqué rey a qui Déus faés tantes gràcies en sa vida con féu a aquest senyor rey En Jacme. Et de les gràcies que Déus li féu, vos comptaré partida. Primerament, que mostrà gran miracle en lo seu neximent, axí con davant vos he comptat. E après, que·s veé lo pus bell príncep del món, e·l pus savi, e·l pus graciós, e·l pus dreturer et çell qui fo més amat de totes gents, axí dels seus sotsmeses con d'altres, estranys et privats, que rey qui hanc fos: que aytant con lo món dur, se dirà «lo bon rey En Jacme d'Aragon». Après, amà et temé Déus sobre totes coses: et qui ama Déu, sí ama justícia et veritat et misericòrdia; e de tot ço fo ell ben bastat. E après, fo lo mellor d'armes que negun altre.³

Et totes aquestes gràcies poguí yo veure e saber, et tots aquells qui·l veeren e d'ell hoÿren ne hoyran parlar. Après, féu-li Déus gràcia dels bons fills et bones filles et bons néts et nètes que·s veé en sa vida, axí con davant vos he comptat. Après, encara li féu Déus gràcia que abans que agués XX anys complits, conquès lo regne de Mallorcha et tolch a sarrahins, ab molt d'affany que·n sofferí ell et ses gents, axí per batayles con per desayre de viandes, con per malauties, con per altres rahons, segons que porets entendre en lo libre que·s féu de la presó de Mallorcha.⁴ Et encara, que vull que sapiats que la dita preson se féu pus vigorosament et pus baronil que hanc preson se presés d'aytal ciutat con Mallorcha és, qui és de les forts ciutats del món e la mils murada.

Esdevench-se que con lo damunt dit senyor rey En Jacme hac tengut lonch de temps ab frets e ab calors et ab destrets de viandes lo setge, ell manà [f. *iiii**v**a*] al bon comte d'Empúries fer una cava per la qual la ciutat s'esvehí, que un gran tros del mur ne vench el dia del benauyrat monsenyer sent Silvestre et de santa Coloma, qui fo en l'any de MCCXXVIII.⁵ Per lo dit loch hon la dita cava se féu, la host del dit senyor rey entrà en la ciutat, et vull que sapiats que·l dit senyor rey, a força de ses gents, fo dels primers, ab la espaa en la man, dins en lo carrer qui ara se appella de Sent Miquell, là hon pus forts era la batayla.⁶ Lo senyor rey conech lo rey sarrahí, et per força d'armes acostà's a ell et pres-lo per la barba. E assò féu ell per ço con ell havia jurat que jamés no partiria d'aquell loch estrò lo dit rey sarraý agués pres per la barba. E axí volch salvar son sagrament.⁷

Notes del capítol 7

1. *tot*: omissió a C; «tot» (A i B).
2. Fins a nosaltres han arribat el *Llibre dels fets*, el *Liber Gestorum* de Pere Marsili, les *Gesta Comitum* o la *Crònica* de Bernat Desclot, obres totes elles que, amb major o menor detall, reconten el regnat de Jaume I. No resulta senzill determinar quantes d'aquestes obres devia conèixer Ramon Muntaner, tot i que l'anàlisi d'alguns episodis del llibre sembla provar que havia llegit la *Crònica* de Desclot, encara que, com assegura Coll i Alentorn (Desclot, 1949-1951, vol. 1, p. 175), «en servir-se'n per a la redacció d'aquella, va fer-ho amb una gran llibertat i potser recordant-la només de memòria». D'altra banda, no és descartable que tant Desclot com Muntaner treballaren amb fonts comunes, avui dissortadament perdudes.
3. Compareu l'elogi (i el del capítol 6: «lo qual regnà molt de temps, ab grans victòries et ab molt creximent que donà a la santa Fe cathòlica, et majorment a tots sos vassayls et sotsmeses») amb el de Bernat Desclot, que es complementa també amb la corresponent llista de les virtuts del sobirà: «E fo molt ardit, e prous de ses armes, e forts, e valent, e larch de donar, e agradable a tota gent e molt misericordiós; e hac tot son cor e tota ça volentat de garreyar ab sarrains» (cap. 12, vol. II, p. 65). *Cumulatio-nes* del mateix estil es poden llegir a les *Gesta Comitum*, en les versions llatina («His fuit in armis strenuissimus, curialis, largus, pius atque benignus, et de hostibus in multis preliis triumphavit», cap. x, p. 19) i catalana («Aquest fo bo d'armes, cortès e larg, benigne, piadós e qui hac victòries de moltes batayles», cap. xxvii, p. 143), on es destaquen igualment els seus nombrosos triomfs militars, o, amb expressió encara més recargolada, a la *Crònica general* de Pere el Cerimoniós: «Aquest virtuós baró rei En Jacme fo príncep excel·lent, virtuós, valent, llarg e ardit, e molt graciós, benigne e piadós e molt meravellós bataller, e fo pare d'infants, d'òrfens guarda, e defensió de vídues, sadollador de pobres, sostenidor de barons desheretats, als quals donava viles e castells e terres de què haguessen vida honrada per conhort de llur desheretat» (cap. 35; Soberanas (ed.), 1961, p. 122). Pel que fa al sobrenom que Muntaner aplica al rei Jaume («lo Bon rey En Jacme»), el retrobem al manuscrit 152 de la Biblioteca de Catalunya: «He l'endemà batejaren l'infant ab gran honor, e meteren-li nom Jachme. He aquest fo lo bon rey En Jachme qui pres Mallorca e tolch molta terra a moros» (Cingolani, 2004, p. 27). Justament pels seus grans triomfs, la *Crònica general* de Pere el Cerimoniós l'anomena el Venturós: «E mort lo dit rei En Pere, romàs d'ell un fill apellat Jacme lo Venturós, e per ço fo nomenat lo Venturós car tantes conquestes e tan grans e ab tan poques batalles no foren fetes depuis Jesucrist fo vengut en la Verge Madona Santa Maria» (cap. 35; Soberanas (ed.), 1961, p. 117). Aquest adjectiu es repeteix també a les *Històries e conquestes* de Pere Tomici, el qual, però, va una mica més enllà i el converteix en Jaume I el Sant: «Aprés mort del rey Pere dessus dit, regnà en lo regne d'Aragó e comdat de Barcelona e baronia de MuntPELLER En Jacme fill seu, lo qual fo apellat lo rey En Jacme Sant. Aquest rey fo molt aventurós contra moros, car jamés no perdé batalla ne ell ne ses gents, encara que ell no y fos» (cap. 38; Iborra (ed.), 1998, p. 227). Pel que fa a la presència d'aquests sobrenoms en la historiografia catalana medieval, vegeu el repertori de Cortadellas (2001, p. 172).
4. Muntaner no ens dona cap dada que permeta identificar aquesta obra. Sense més elements de judici, les identificacions que s'han proposat no passen de ser meres conjectures: Coll i Alentorn (Desclot, 1949-1951, vol. 1, p. 49) apuntava que, «pel poc que en diu aquest cronista, malgrat algun detall contradictori, més aviat sembla que l'obra per ell al·ludida era un text relacionat amb la crònica del Conqueridor». Però no hi ha cap detall que ho evidencii. Coll tampoc no descartava que Muntaner hagués conegut la que, segons ell, era la font principal de Desclot en els capítols sobre la conquesta de Mallorca, un llarg poema narratiu de caràcter èpic sobre aquells esdeveniments: «una de les fonts més importants de la narració de Desclot per a aquests passatges fou un poema o un grup de poemes sobre la conquesta d'aquella illa» (Desclot, 1949-1951, vol. 1, p. 52). No cal dir que no tenim cap evidència de l'existència d'aquests poemes, però l'investigador, que partia de les teories que veien en les cròniques catalanes medievals les restes prosificades de l'èpica catalana medieval (vegeu, sobretot, Montoliu, 1922a i 1922b, i Soldevila, 1925a i 1925b), va creure detectar passatges clarament metrificables, a través dels quals hom podia reconstruir parts senceres del poema original. Si no vaig errat, l'última

aportació a la qüestió de les hipotètiques prosificacions de cançons de gesta en les cròniques catalanes medievals va ser la d'Asperti (1993), on, de manera convincent, aquest investigador italià va demostrar l'excessiva laxitud metodològica —quan no l'arbitrarietat més declarada— de moltes d'aquestes reconstruccions.

5. Muntaner erra d'un any: va ser el 31 de desembre de 1229, com ens confirma Bernat Desclot: «Assò fo en l'an de la Encarnació tenén MCCXXIX, lo derrer jorn de deembre matí, la vespra d'Aninou, e fo lo temps bel e clar» (cap. 47, vol. II, p. 134). El comte citat ací és Hug IV d'Empúries (?-1230), que va participar de manera fonamental en el procés de *caves* —és a dir, excavacions subterrànies fetes per enderrocar els murs i les torres d'una ciutat assetjada— de la ciutat de Mallorca, com ens conta Desclot, el qual l'anomena també «lo bon chomte»: «E puy lo chomte d'Ampúries comensà I cava assats prop del val, e féu desots terra, molt pregon, I cava feyta a guisa d'alberc, en què pogren albergar ben CC cavalers; e aquí lo chomte se més per estar ab tota sa companya, que no n'exia nuyt ni jorn. E fôu-hi portal que exia e-l val, e aquí él avia de bones balestes que traÿen als serraÿns que d'aquela part exien als murs, sí que negú no exia que no fos nafrat ho mort. E puy lo comte comensà a cavar dins la sua cava en guisa que·ls serraÿns no se n'apersebien; e entrà sots lo val tro al mur, sí que del mur caec I gra partida» (cap. 40, vol. II, p. 116-117); «Ab tant *lo bon chomte d'Ampúries* fôu cavar lo mur e la tor de ponent, e puis fôu-la estalonar e el foc metre laÿns per los estalons a cremar. E quant venc lo dissapte matí après de sent Andreu, lo mur e la tor caec tot e-l val. E sobr-assò agreñ lur conseyl que·l dicmenge matí fossen tuit aparellats, ab lurs armes, d'entrar en la ciutat» (cap. 43, vol. II, p. 124).

6. De fet, el carrer de sant Miquel, on diu Muntaner que la batalla va ser més dura, encara existeix avui dia.

7. Segons explica Bernat Desclot, el rei va fer aquest sagrament com a conseqüència de la captura per part d'uns corsaris mallorquins de dues naus de mercaders catalans. Jaume I va enviar una ambaixada al rei sarraí de Mallorca sol·licitant-li una indemnització, però aquest, aconsellat pels genovesos i els pisans, es va negar a satisfer el preu de la roberia. En conèixer la resposta, el rei Jaume va fer el seu vot: «Lo missatge se'n tornà a Barcelona e reté respost al rey d'Aragó de so que·l rey malorquí li avia dit. E quant lo rey hac entès assò, fo molt irat e jurà per Déu que no volia aver nom de rey si no·l prenia per la barba» (cap. 14, vol. II, p. 68-69). Les raons aportades per Muntaner, com veurem tot seguit, són diferents.

[Capítol 8]

E aquest sacrament féu lo dit senyor rey per ço con lo rey sarraý li havia gitats ab trebuchs en la host catius crestians; per què plach a nostre Senyor que ell los ne venjàs.¹

E après que hac presa la ciutat, tot lo regne se reté a ell. Et hac a lezar la ylla de Menorcha, qui és a XXX milles prop la ylla de Mallorca, a Almoxeriff de Manorcha, qui se'n féu son hom et son vassall e s'avench ab ell que li donàs son çert trahut tots anys.² E semblantment féu de la ylla de Ivissa, que és a LX milles prop la ylla de Mallorca.³ Et cascuna és bona ylla et honrada, et cascuna vogi C milles, e cascuna era molt bé poblada de bones gents de moros. Et açò féu lo dit senyor rey per ço con no s'i podia aturar, que·ls sarraýns del regne de València li corrien gran res de la sua terra, e axí les ffronteres sofferien-ne gran dampnatge; per què a ell fo mester que y anàs acórrer. Et per ço senyelladament leixà axí les dites ylles que en aquella sahon no·n gità los sarraýns; et axí mateix los leixà per ço con havia a poblar de les sues gents la ciutat [f. *iiii v b*] de Mallorca e la ylla tota, e axí la una població valgre menys per l'altre; per què li parech mellor, e axí fo, que leixà les dites dues ylles poblades de sarraýns, qui en sa mà s'era tota hora de conquerir depuys.

Et con hac presa la dita ciutat et tota la ylla de Mallorca, ell féu molt grans dons a totes les sues gents, et gran gràcia. Et poblà la dita ciutat et ylla ab majors ffranquees et libertats que ciutat que sia e·l món;⁴ per què és vuy una de les bones ciutats que sia e·l món, e nobla et ab majors riquees, e poblada tota de catalans, tots d'onrats lochs e de bo; per què·n són exits hereus qui són vuy la pus covinent gent et mils nudrida que ciutat qui e·l món sia.⁵

Notes del capítol 8

---

1. És a dir, que els sarraïns de Mallorca havien respost als atacs dels catalans llançant amb màquines de guerra els cossos dels presoners cristians sobre el campament de Jaume I. Segons Bernat Desclot, la guarnició mallorquina, desesperada, va lligar els captius catalans als murs de la ciutat, pensant que el rei Jaume, en veure'ls, no faria servir les seues catapultes. Però la jugada no va anar exactament com esperaven: els cristians de la host van exhortar els seus germans de la muralla a resistir pacientment: si morien, es convertirien en màrtirs i guanyarien la glòria celestial! Hom va seguir disparant els ginys, i Déu —això diu el cronista— no va voler que cap dels captius penjats al mur fos ferit: «Quant los sarraýns viuren lurs trabuquets trencats e els murs enderrocats, tengren-se per morts e preseren tots los crestians catius qui eren en la ciutat, e la nuit que venc après, tots nuus, pujaren-los en crou als murs hon los trebuquets tiraven, per tal que no y traguessen. E quant venc al matí, que cels de la host ho viuren, foren-ne molt irats, e acostaren-se al val, e parlaren ab éls e dixeren-lur que aguessen bona fe en Déu, que per éls no·s lezarrien de treer en la ciutat ne al mur; que si se'n lezaven no pudrien pendre

la ciutat e no seria bo que per éls la perdessen. E sobr-assò lo rey hac son conseyl ab tots sos barons de la host; e dixeren-li que per éls no estegué que no combatés la vila e que no feés trer los trebuquets, que si murien la arma n'iria salva a Déu, e-ls sarraïns que són falses e menyscreens ne foren morts e destruits. Ab tant lo rey fôu manament que hom combatés la ciutat molt abrivadament, e-ls trabuquets que traguessen pus sovén que no solien fer. E axí combateren la ciutat e éls tragueren en aquel loc hon solien trer, là hon avien posats los crestians; e fo vertut de Déu que les péres dels trebuquets lur feriren entorn, si que-ls cabeyls ne menaven, e no n'hi ac negú que fos ferit, que menys ne valgués ne-n murís» (cap. 4, vol. II, p. 114-115). D'altra banda, el mateix Desclot conta que, durant el setge, Jaume I va ordenar que hom llancés els caps dels sarraïns morts a l'interior de la ciutat amb l'ajuda dels trabuquets, just a l'inrevés de com ho explica Muntaner! Els encarregats de dur a terme la ingrata tasca de decapitar els cadàvers van ser els sarraïns ja sotmesos al rei: «E-l rey fôu manament als sarraïns paliers que anassen là hon los sarraïns eren morts e que li aportassen totes les testes; e els sarraïns feeren-ho axí com lo rey ho hac manat e aportaren-ne per comde CCCC e XII. E el rey fôu-les gitar en la ciutat ab los trebuquets, sí que-ls sarraïns ne foren molt esperduts» (cap. 40, vol. II, p. 128).

2. «Almoxeriff» sembla que s'utilitza ací com un nom propi i que designa, per tant, un personatge concret. Però *moxerif* era, en realitat, el títol que rebia el cabdill dels sarraïns de Menorca. Jaume I explica més extensament al *Llibre dels fets* la submissió d'aquesta illa, que va tenir lloc l'any 1232, i apunta les clàusules més significatives del tractat de vassallatge: «E quan vench al matí, que hagren feyta lur oració los sarraïns, exiren a l'alcayt e son frare e l'almoxerif e els veyls e bé CCC dels moros, dels meylors hòmens de la ila, e dixeren que graÿen molt a Déu e a nós lo bon missage que-ls enviàvem, car bé conexien que longament no-s podien deffendre a nós; e que farien escriure ab nós en I lo plet que éls farien. E-l plet fo aytal: que deÿen que la ila era molt pobra, e en aquela ila no havien loch en què poguessen fer sementer a la deena part de la gent que y havia, e que-ns tendrien per lur seyor, e ço que éls haurien, que u partirien ab nós, car raó era que-l seyor agués de sos hòmens; e que-ns darien cascun ayn III milia quarteres de forment e C vaques e D entre cabres e ovelles; e que nós faéssem carta ab éls que-ls guardàssem e-ls deffenéssem axí con hòmens nostres e vassals; e aquesta cosa farien a nós e als nostres per tostemps. E dixeren los nostres missatges que encara haurien plus a fer: que-ns dessen postat de Ciutadela e d'aquel pug en què és lo major castell de la ila e, si altres forces hi havia, que-ns en dessen postat de totes» (§ 121, p. 124-125).

3. El rei Jaume no va prendre part en la submissió d'Eivissa, que s'obtingué l'any 1235. El *Llibre dels fets* (§ 125-126) conta que l'empresa va ser iniciativa de l'arquebisbe de Tarragona, Guillem de Montgrí.

4. Confronteu-ho amb la *Crònica* de Bernat Desclot: «E-l rey partí la terra per cavaleries, e als hòmens de peu atressí; e donà-la lur *francha e qúttia*, sens dret ne usatge que no fossen tenguts de donar a nuyl hom» (cap. 47, vol. II, p. 137).

5. Compareu aquest elogi amb el que Jaume I dedica a l'illa de Mallorca al *Llibre dels fets*: «E puy tornam-nos-en en Cathalunya e en Aragó; e de la hora ençà no hach mester, la mercè de Déu, nostra ajuda la ila de Maylorques, *ans la ha nostre Senyor multiplicada, que val II tants que no faya en lo temps dels sarraïns*» (§ 124, p. 126).

[Capítol 9]

E con tot açò hac fet, tornà-sse'n en Cathalunya, et puys en Aragon, et en cascuna d'aquestes províncies ell féu corts, on donà a sos barons e a sos sotsmeses molts richs dons e franquees et libertats, axí con se havia fet a Mallorca. E no creats que ell anàs molt seyornant per la terra, ans tantost se n'anà a Tortosa a la frontera, e comensà la guerra ab lo rey sarraý de València et ab tots los altres sarraýns del món, axí per mar con per terra, et soffirent pluges, vents, trons, fams, frets, calors, anant conquistant villes, castells, burchs et lochs de muntanyes et de plans, tolent¹ als dits sarraýns. Et durà tant aquest afany que, depús fo partit de Mallorca estrò que fo al setge davant la ciutat de València e la hac presa, foren X anys passats. E axí és cert que de la conquesta de Malorcha a la conquesta de la ciutat de València hac X anys drets,² sens pus et sens menys.

Et après que la dita ciutat de València hac presa, qui-s pres la vespre de sent Miquel de l'ayn MCCXXXVIII,³ et poblada de les sues gens pròpies, anà conquistant et prenent tot ço qui del dit regne era, de València anant envés lo regne de Múrcia. Axí que ell pres Algezira, qui és de les pus forts villes del món, et bona vila et honrada.⁴ Et [f. *vra*] puys pres lo castell de Xàtiva e la vila.⁵ Lo castell de Xàtiva és lo pus reyal castell que nuyl rey haja,⁶ et la vila bona et gran et de gran valor, et forts et ben murada.⁷ E après pres lo castell de Cossentayna, et la vila d'Alcoy, e Albayda, Penàguila et molts d'altres lochs qui serien lonch d'escriure. Et axí mateix, ab molts barons sarraýns que havia en lo dit regne ell féu treves, per ço que-ls lochs que havia pogués poblar; et tots aquells, emperò, ab qui ell féu les dites treves li responien de cosa sabuda l'any.

E encara puys pres lo castell de Cullera, qui és riba mar, e la vila e-l castell de Corbera, la vayl d'Alffandach ab III castells qui hi havia. Et après pres Bayrén, qui és bon castell et forts; puys Palma, Vilalonga, Rebollet, Gallinera e la vayl de Laguar, vayl d'Axelló, val de Xèbea, Alcallà, Segària, Dènia, Locaybe, Pop, Tàrbena, Garix, Bèrdia, Calp,⁸ Altea, Polop, Godalest, Confrides e-l castell Orxeta, Finestrat, Rellu et molts d'altres castells et villes qui són d'aquella part.⁹

Encara pres Serra, Allocau, Torres Torres, Castellnou, la ciutat de Segorb e-l castell e la vila de Xèricha, Castalla, Tibi, Ibi, Sexona e d'altres lochs molts qui són d'aquelles parts. Et pres Quart, Manitzes, Paterna, Riba-roja, Vilamarxant, Xest, Benaguatzir, Liria, Xiva, Bunyoll, Macastre, Madrona, Xulell, Vayl d'Ayora,¹⁰ qui són set castells en una vayl; et Navarrés et Lombay, Éngena et totes Terres Albes,¹¹ qui són més de X castells; e molts d'altres lochs los quals yo no vull scriure, per ço con ja davant vos he dit que en lo libre qui és fet de la conquesta ho trobarets.¹²

Mas emperò, abans que la ciutat de València hagués conquesta, havia ja conquests molts bons lochs, viles et castells, axí con davant vos he dit. Mas emperò nomenar-vos n'è molts [f. *vr̄b*] lochs qui són reyalls lochs, qui cascun tanyeria a ésser ciutat. Primerament conquès, hixén de Tortosa envés la marina, Amposta, qui en aquell temps era reyal loch, e-l castell de Huyldecona,¹³ Peníscola e Orpesa, Castelló et Burriana, Almassora, Xilxes, Almenara, Vayl de Segon, Murvedre e-l Pug. Et axí mateix conquès envés la terra ferma Vayl de Roures, Morella, Sent Matheu, Cervera, Vayltraiguera, la Jana, la Salsadella, les Coves, Cabanes e Bell-Loch, Vilaphamés e-l castell de Munt Tornès, Burriol, Nulles, e-l castell de Uxó e la vayl, Altura et tot riu de Millars, qui són bé XXX castells forts a meraveyla; e-l castell e la villa de Onda, que hi à aytantes torres con dies ha en l'any (et axí mateix n'à a Dènia, de què¹⁴ davant vos he parlat); et molts d'altres castells que e-l libre de la conquesta trobarets.

Et con tot açò hac conquest e hordonat, volch anar visitar lo regne d'Aragon, e Cathalunya, e-l comdat de Rosselló, et de Cerdanya et de Comflaent, que son cusí germà lo comte En Nuno Sans li leixà, qui ab ell era passat a Mallorca.¹⁵ Et axí mateix anà visitar Montpestler, de què ell havia gran desig a visitar.¹⁶ Et en cascuns dels lochs hon ell anava faÿen-li grans proffessons, et lohaven molt nostre senyor ver Déus, qui-l los havia salvat, et faÿen bayls et jochs et solassos de diverses maneres, que cascuns se esforçaven que li poguessen fer honor e plaer. Et ell, axí mateix, a tuyt fahia dons et gràcies tantes, que encara ne són tots benenants aquells qui exits ne romases són après ell.

Notes del capítol 9

1. *tolent*: «tolra» (C); «toylén» (A); «tolts» (B). L'edició de València diu: «*tolent als dits sarrahins*» (f. viiir). La forma en gerundi fa més sentit que no pas l'infinitiu del manuscrit base. Confronteu tot el passatge amb els següents versos de la *Chanson de Jérusalem*: «Ensemble avons soufert et les fains et les sois, / les vens et les orages, les plueues et les nois / et conquises les terres et passés les destrois!» (Thorp (ed.), 1992, p. 62); la *Chanson d'Antioche*: «Por Deu lor convint tos *mainte paine endurer, / sois et fains et froidures et veller et juner*» (Duparc-Quioc (ed.), 1977-1978, vol. 1, p. 20); o l'*Hervis de Mes*: «Toz jones homes et ligiers baicheler, / que soffrir puissent les vanz et les orez, / les fains, les sois et les estor mortez» (Herbin (ed.), 1992, p. 320). Com fa notar Schön (1960, p. 206), la fórmula és utilitzada també en obres en prosa com ara *La conquête de Constantinople* de Robert de Clari: «“Qui?” fisent li chevalier et li jeune bachelier de l'ost, “nostre avoir avez vous parti, dont nous avons souffert les grans peines et les grans travaux, les fains et les soifs, et les froids et les chauds, si l'avez parti sans nous?”» (Robert de Clari, 1924, p. 75).

2. *E axí és cert [...] X anys drets*: omissió a C; «Axí és sert que d'aquella conquesta de la ciutat de València a-quella de Malorcha hac X anys drets» (A); «E axí és cert que de la conquesta de Malorcha a la conquesta de la ciutat de València hac X anys drets» (B). D'altra banda, l'edició de 1558 té: «E axí és cert que de la conquesta de la ciutat de Mallorques a aquesta hach X anys drets» (f. viiir).

3. Com és ben sabut, la presa de València va tenir lloc el 28 de setembre de l'any 1238 (Desclot explica «com lo rey En Jacme de Aragó pres la ciutat de València ab tot lo regne. E ffo a XXVIII del mes de setembre, en lo any MCCXXXVIII», cap. 49, vol. II, p. 139).

4. L'any 1243.
5. Xàtiva es va rendir al rei Jaume el 22 de maig de 1244.
6. *que nuyl rey haja*: «que null hom haja, ço és, negun rey» (C); «que·l rey aja» (A); «que nuyl rey aja» (B). Confronteu-ho amb l'edició de València: «que nengú rey haja» (f. viiir). Com es pot apreciar, el copista de C fa una semicorrecció. Esmene segons B.
7. La proverbial fortalesa del castell de Xàtiva és lloada també per Bernat Desclot: «Puys anà assetgar Exàtiva, I castel qu·e·l món no n'ha tan forts ne tan reyal; e són II castels en I muntaya, e la muntaya és tan forts que no y pot hom muntar sinó per I loc, e aquel loc gardarien XX hòmens a X mília. E és molt bé clos de forts murs e de forts tòrrrens; e era molt bé establít de cavalers, e de cirvens e de moltes armes. E avien què menyar III ans; e ha I font e·l castel qui·ls basta a boure, a éls e a lurs cavals, mentre obs n'an» (cap. 49, vol. II, p. 148). Recordem també que al *Llibre dels fets* la reina Violant assevera «que·l pus bell castell és del món e·l pus rich que jo anch veés ne nuyl hom» (§ 353, p. 271).
8. *Calp*: «Cap» (C); «Calp» (A i B).
9. Observeu que bona part dels topònims que se citen en aquest passatge es concentren a les comarques de la Safor i les dues Marines, Alta i Baixa. «Bèrdia» és clarament l'actual Bèrnia. «Garix» és Garx, un antic poblament morisc a prop de Bolulla; s'hi alcen encara avui les restes d'un castell del segle XIII (vegeu Bazzana *et al.*, 1988, p. 79).
10. *Ayora*: «Ayerà» (C); «Ayora» (A i B).
11. «Terres Albes» és sens dubte la traducció de l'àrab *al-Baidà* («la Blanca», «les Terres Blanques»), és a dir, tota la vall d'Albaida.
12. Durant anys la crítica s'ha preguntat quina crònica podia ser aquest «libre de la conquesta», al qual, a més, Muntaner diu que ha al·ludit anteriorment («davant vos he dit»). Però abans ha citat el «libre que·s féu de la presó de Mallorca» (cap. 7) i ara està parlant de la conquesta valenciana. Hom ha apuntat la possibilitat que fos el *Llibre del repartiment de València*. Així, l'editor Bofarull explicava: «Bajo este nombre sería posible también que aludiera el cronista a los libros llamados del Repartimiento, que se mandaron formar en las conquistas de Mallorca y Valencia, y que se conservan en el archivo de la Corona de Aragón. El de la primera contiene detalles muy minuciosos, pues a más del nombre del caballero agraciado, calidad y linderos de la finca dorada, e indicación, a veces, de su antiguo poseedor sarraceno, explica [*sic*] cómo se hizo el repartimiento; al paso que el de la segunda se contenta, muchas veces, con expresar sólo el nombre del que recibe, el número de *jovatas* de tierra, o la casa que se le da, y la fecha» (cap. 9, p. 19, n. 1). Aquesta hipòtesi va ser represa per Soldevila en les seues notes al text (cap. 9, p. 950, n. 4). És clar que al *Llibre del repartiment* apareixen bona part d'aquests topònims, però dispersos en les seues pàgines, no concentrats en una llista mínimament semblant a la que Muntaner ens mostra ací i susceptible, per tant, de ser considerada la font del cronista. Seguint aquesta línia especulativa, podríem apuntar també la possibilitat que Muntaner l'hagués extreta d'una lectura del *Llibre dels fets* (que recordaria de memòria) o d'una altra font no conservada, o que senzillament al darrere d'aquest recurs a l'*auctoritas* no hi hagués cap obra en concret, només la necessitat de fer creïble el discurs fonamentant-lo en un llibre ja escrit sobre el tema (un procediment semblant al conegut «diu lo comde» de Desclot o el «retrait li livres» de Villehardouin).
13. En realitat, Amposta i Ulldecona van ser conquerides molt abans, l'any 1148, per Ramon Berenguer IV.
14. *de qui*: «d'aquí» (C); «de què» (A i B).
15. Nuno Sanç (1185-1242), comte de Rosselló i Cerdanya, era fill d'un dels germans d'Alfons el Cast, Sanç d'Aragó (1161-1226). Era, en realitat, cosí segon de Jaume I (sí que era, en canvi, cosí germà del seu pare, Pere el Catòlic). Desclot també s'equivoca a l'hora d'establir el grau de parentiu: el fa oncle del rei Jaume: «lo chomte En Nuno, qui era avonclo del rey» (cap. 23, vol. II, p. 76).
16. Totes les vicissituds d'aquesta estada a Montpeller, que es va escaure entre els mesos de juny i octubre de l'any 1239, van ser narrats pel mateix monarca al *Llibre dels fets* (§ 295-305).

FIGURA 5. Jaume I entrant a València, segons una de les pintures murals del castell d'Alcanyís.

FIGURA 6. Mapa del regne de València extret de *Le Theatre du Monde ou Nouvel Atlas*, de Guillaume i Jean Blaeu (Amsterdam, ca. 1640-1650).

[Capítol 10]

E estant ell en aytal deport e plaer, los sarraïns del regne de València, qui ab ell eren en treves e en pau, se alsaren con saberen que·l dit senyor rey los era lunny, et que abans que ell hi pogués haver acorregut haurien cobrats molts castells et molts [f. vva] lochs. Et axí con se pensaren, ab consell et ab ajuda del rey de Múrcia et del rey de Granada, alsaren-se per les ffronteres ab los castells que pogren haver, dels quals agren molts abans que·ls crestians se'n fossen percebuts. Corregren tota la terra, et cativaren molts crestians et faeren molt de dampnatge.¹

E tantost lo procurador del regne, et richs-hòmens, e la ciutat et villes et lochs trameseren lurs missatges al senyor rey et faeren-li saber tota la veritat del fet, de la qual cosa fo molt ell despagat. Et tantost ell hordonà que·l senyor inffant En Pere, fill major seu, que pensàs de venir e·l regne de València, et que se'n menàs companya de cavallers de Cathalunya et d'Aragon. Et donà-li tot poder en totes coses axí con la sua persona.

Et lo dit senyor inffant En Pere, axí con aquell qui era de pus alt cor² et de meylor que nuyl qui hanc fos nat ne creu que nexerà,³ ab gran pagament et alegre reebé lo dit poder, et pres comiat del rey son pare, qui·l benehí e·l senyà e li donà la sua gràcia. Et tantost pensà de venir e·l regne de València ab richs-hòmens, cavallers et peons de Cathalunya et d'Aragon. Et con fo en la ciutat de València, pensà de hordonar sos richs-hòmens et cavallers, ciutedans et almugàvers et sirvents de maynada et hòmens de mar, et departí·ls tots là hon veÿa que que feÿen major obs. Et ell anà-sse'n envés Xàtiva, et sí·s trobà ab los moros, qui eren grans gents, a la canal d'Alcoy, et descomfí-los e los manà tots a mort e a comfusió.

Et puy va d'altra part et féu atretal, axí que con hom se pensava que fos en I loch, ell era en altre; et là hon no podia anar a cavayl, anava a peu ab los almugàvers.⁴ E axí, manà tant fortment la guerra que·ls sarraïns no·s sabien què·s fessen; que là hon cuydaven ésser pus sauls, en aquell [f. vvbb] loch los prenía e los ouceÿa, e·n captivave aquells que·s volia; axí que la mort e la pahor los mès e·l cor, en tal manera que no·s sabien a què se'n presessen.⁵

Et sí·s pensaren que faessen ajust en I fort castell qui és a una lega prop de Xàtiva qui ha nom Muntesa, et que d'aquell loch darien dampnatge a tota la terra. Et lo dit senyor inffant sabé lo lur propòsit per espies que tenia entre ells, e lexà-y ajustar grans gents. Et I matí, abans que jorn fos, ell fo entorn del castell et de la mola ab grans gents de peu, et après tramès per tota sa terra a sos richs-hòmens e cavallers que venguessen a ell; e axí se féu con ell los ho manà, enaxí que y vench la host de la ciutat de València et de totes les villes del regne. Et assetyà lo dit loch

de Muntesa, et tench-lo en tal manera asseyat e tant tro que hac lo dit loch, que's reteren a ell.⁶

Et pus lo dit loch de Muntesa fo retut, tots los lochs qui's foren alsats se reteren; axí que segurament hom pot ben dir que'l dit senyor inffant En Pere conquès partida del regne, altra vegada, de València.⁷ Enaxí que tots jorns les novelles anaven al rey son pare dels grans ardiments, cavalleries, almugaveries et assaigs que'l dit senyor inffant fehia sobre los moros, de què ell havia gran goig et gran plaer.

Notes del capítol 10

1. Muntaner col·loca en aquest capítol, immediatament després de la conquesta del regne de València, uns esdeveniments que, tal com ens els conta, no semblen haver tingut lloc fins molts anys més tard. En efecte, tots els detalls aportats (sobretot la referència al setge i a la presa de Montesa per Pere el Gran) indueixen a pensar que realment aquest passatge està narrant les revoltes sarraïnes de l'any 1275, iniciades mesos abans de la mort del Conqueridor i que serien sufocades més tard pel seu fill Pere, ja instal·lat al tron. Sobre aquest alçament i la seua repressió, el cronista ens donarà més informacions als capítols 26-27. Però quines són les causes del desajust cronològic que trobem aquí? És bastant probable que Muntaner hagués confós aquest alçament amb les revoltes instigades entre els anys 1248 i 1258 «a la vall de Gallinera i les zones circumdants pel capitost sarraí Al-Azrac» (Soldevila, 1958b, p. 259), de les quals es parla llargament al *Llibre dels fets* (§ 370-377) i, més succintament, a la *Crònica* de Bernat Desclot (cap. 49). Cal recordar que al-Azrac va ser també un dels líders de la revol·ta del 1275.

2. *de pus alt cor*: «d'ànim esforçat, valent» (vegeu, per exemple, *Fortz chauza es que tot lo major dan*, de Gaucelm Faidit: «ben deu aver *aut cor* e ferm cossir / de far bos faitz e de socors chauzir», Riquer, 1979 (ed.), vol. II, p. 772).

3. Confronteu aquest elogi amb els que Desclot li dedica a la seua *Crònica*: «axí com cel qui és *de molt gran cor* e ple de gran ardiment e qui no dubte res de fet d'armes, ans met son cors a avant als majors obs» (cap. 74, vol. III, p. 39).

4. Com veiem, Pere no considera cap baixesa caminar al costat de la infanteria. Aquesta familiaritat del rei amb els vassalls és posada de manifest en una bella anècdota narrada per Francesc Eiximenis, segons la qual el sobirà aragonès, durant la invasió francesa del 1285, va voler compartir el menjar amb un guerrer que només tenia uns rosegons de pa sense companatge, gest que va elevar la moral de l'exèrcit: «Del rei En Pere d'Aragó, de bona memòria, se recompta que com fos al Coll de Panissars ab poca gent, en temps que los francesos li entraven en son regne, e menjàs en la dita muntanya en terra, ab los altres qui eren ab ell, e veés llunyet de sí un hom a peu qui menjava pa soliu, car no havia carn, cridà'l e manà-li que menjàs ab ell en son tallador; e com aquell no ho volgués fer per res, atenent a la reverència del dit senyor, dien que lo dit rei cridà e dix així: —Per Déu! Ací menjaràs ab mi, car per mi poses la vida, e ab mi viuràs e menjaràs fins que hages bon recapte.— Pensa aquells qui açò veeren e oïren, e l'hom aquell mateix, com foren encesos en sa amor e, puis, què faeren per ell, si en vingués cas e hora» (*Dotzè*, cap. 666; Eiximenis, 1994, p. 252-253).

5. En aquest passatge trobem un dels elements bàsics del retrat que Muntaner fa de Pere el Gran. En destaca el geni militar: es tracta d'un general astut i imprevisible, que explota magistralment el factor sorpresa en la planificació de les seues campanyes: no hi ha home capaç d'intuir en quin lloc ni en quin moment atakarà, i sempre fa el contrari del que els altres pensen. Naturalment, aquest caràcter imprevisible espanta els infidels: «que con ells se pensaven que'l senyor inffant los fos X jornades luny, con se levaven ells veÿen córrer tots lurs lochs, et perdre et affogar tot quant havien; axí qu'él los havia més lo *glay e'l ventre*», diu Muntaner més endavant (cap. 15). A la *Crònica* de Desclot hom també posa en relleu aquesta qualitat del rei Pere: l'encarregat de fer-ho és el cardenal francès Jean Cholet, el qual,

però, no la considera ni de bon tros una virtut: «E respòs lo cardenal que açò no era ardiment, *car ell ho fahia tot axí com a leyró, que hom no-s pensava que ell gosàs asejar ne pensar la cosa que depuys fahia a no sabut*» (cap. 136, vol. iv, p. 103).

6. Montesa, on es van concentrar els rebels, va ser conquerida per Pere el 29 de setembre de l'any 1277 (vegeu l'exposició, abundantment documentada, de Soldevila, 1995, vol. II, p. 27-51). La redacció llatina definitiva de les *Gesta Comitum* no resulta gaire més detallada que Muntaner en la narració del setge: «*De captione castri de Montesa. Mox etenim obsedit cum multitudine armatorum equitum et peditum regni sui castrum uocatum Montesa; quod castrum non fuerat captum cum fuit regnum Valentiae adquisitum, sed eum Sarraceni tenuerant ab antiquo. Hoc castrum, propriis et suorum uiribus, mirabiliter annuente Domino expugnavit, cepit et inde omne inimicos expulit, cunctos Christi cultui applicans christiano*» (cap. xxviii, p. 64). Al capítol 74 de Desclot («Com lo rey En Pere pres la vila de Muntesa e cobrà tot lo regne») se'n dona una versió més detallada d'aquest episodi: «E quant los sarraïns viuren que-l rey menava tan forment la guerra e-ls destreya per fam e per fet d'armes, desepararen poc a poc la terra e reculiren-se tots en l vila molt forts qui ha nom Muntesa, qui és e-l regne de València, que avien tenguda tota via sarraïns paliers, mas eren-se alsats contra-l rey; e avia-hi bé XXX milia hòmens d'armes, sens femnes e enfans. Quant lo rey sabé que tots los sarraïns de la terra, so és a saber la major partida, se foren mesos en la vila de Muntesa e que eren aquí molt apoderats e feïen gran mal en la terra, lexà tota la altra terra que-ls sarraïns tenien e anà asetyar ab grans hosts, que ac fetes justar, la vila de Muntesa. E bastí giyns e trebuquets qui treÿen en la vila, e combateren la vila nuit e yorn molt enfortidament» (cap. 74, vol. II, p. 38).

7. Muntaner arriba a dir que l'infant Pere havia conquerit per segona vegada el regne valencià. Confronteu-ho amb Desclot: «Quant los sarraïns qui tenien los castels e-l regne de València malgrat del rey, saberen que Montesa era presa, reteren los castels al rey e desepararen la terra. E axí lo rey En Pere cobrà lo regne de València que-ls sarraïns avien pres, ab gran esforços e per gran ardiment d'armes» (cap. 74, vol. II, p. 40).

[Capítol 11]

Emperò, al pus tost que ell pogué, ell vench e·l regne de València; et senyelladament con hac missatge que·l rey don Alffonso de Castella se volia veer ab ell, qui era son gendre, et que amenava en València la reyna sa filla et sos inffans per honor et per amor del dit senyor rey En Jacme (que ell tenia en compte de pare), pensà de venir en València. E trobà lo senyor inffant En Pere, qui hac meses los moros, tots aquells qui li foren rebells, a destrucció, et sí fo molt alegre et pagat d'ell et de tots sos fets.

Et finalment tractà et hordonà que li donàs muyler, per ço con de moltes parts li venien molts honrats [f. *vira*] matrimonis de filles de emperadors et de reys. E finalment acordà's que li donàs filla del rey Manfré,¹ qui era rey de Sícilia, et de Principat,² et de Terra de Labor,³ et de Calàbria, et de Terra de Tàranto, et de Terra de [O]trento,⁴ et de Poyla,⁵ et de Bruç,⁶ et de tota aquella aquella encontrada entrò a la ciutat d'Escalles, qui és en la Marcha d'Anchona;⁷ e la sua mar tenia de Plaja Romana entrò sus a Sent Ffabian, qui és mar de la dita ciutat d'Escalles et de Ffermo;⁸ et era fill de l'emperador Ffrederich, qui era lo pus alt senyor del món et de la major sanch del món.⁹ Et lo dit senyor Manfré vivia pus honradament que rey que en aquell temps fos e·l món, et ab major fets et messions.¹⁰

E axí, aquell matrimoni plagué al senyor rey d'Aragon et al senyor inffant En Pere son fill més que matrimoni que e·l món fos. Sí que hac sos missatges bons et honrats qui anaren fermar lo fet ab los messatges del rey Manfré, qui per aquella rahó eren venguts. Et con foren en Nàpolls fermaren lur fet ab lo rey Manfré,¹¹ et ab X galeas bé armades amenaren la donzella, qui era de edat de XIII anys, et era la pus beyla creatura e la pus sàvia et la pus honesta qui nasqués après madona santa Maria.¹² Et ab gran goig et ab gran alegre, molt bé acompanyada de richshòmens et de cavallers, de ciutedans et de prellats, de dones et de donzelles, amenaren-la en Cathalunya. E·l dit senyor inffant pres-la per muyler legítimament, axí com la santa Espleya mana,¹³ et a les nosces fo lo bon rey son pare, et tots sos germans et tots los barons d'Aragon et de Cathalunya. Et pogre-us dir los grans fets qui en aquelles nosces se faheren, mas qui u volrà saber, vaja-se'n e·l libre que·s féu de l'inffant En Pere depuys que fo rey, et là trobarets les grans noblees [f. *virb*] et dons que en aquelles nosces se faheren, et d'altres longues rahons que yo leix d'escriure per ço con ja està en scrit.¹⁴

Et d'aquesta donzella, qui ach nom reyna Costança, hac lo dit senyor inffant En Pere molts inffants, dels quals sobrevisqueren a la dita senyora reyna et al rey lur pare IIII mascles et dues donzelles, ço és a saber: l'inffant N'Amffòs, e l'inffant En Jacme, e l'inffant En Ffrederich, e l'inffant En Pere. Et cascuns d'aquests se-

nyors exiren los pus savis prínceps del món, e·ls mellors d'armes et de tots lurs fets, segons que avant trobarets, con loch et temps serà que parlem d'ells. Et de les donzelles, axí con davant vos he dit, fo la una reyna de Portegal,¹⁵ et és encara, et l'altra fo muller del rey Robert, rey de Jerusalem.¹⁶

E axí, fet aquest matrimoni, donà lo rey muller a l'altre fill, per nom l'inffant En Jacme, et donà-li per muyler la filla del comte de Ffoix, qui és lo pus honrat baró e·l pus rich qui sia en la Lengüadoch; la qual filla del dit comte de Ffoix havia nom madona Esclarmunda, e fo de les pus sàvies dones et de meylor vida et de pus honesta que hanc fos.¹⁷ E·n aquelles nosses axí mateix se faheren de grans fets et de honrats per barons d'Aragon, et de Cathalunya, et de Ffrança, et de Guascunya e de tota la Lengadoch.

Et d'aquesta dona hac lo dit senyor inffant En Jacme molts fills et moltes filles, dels quals sobrevisqueren al pare et a la mara IIII fills et dues filles, axí mateix con del dit senyor inffant En Pere. E·l primer fill hac nom l'inffant En Jacme, l'altre inffant En Sanxo, et l'altre imffant En Fferrando, et l'altre inffant En Phalip; et de tots aquests senyors vos diré la lur vida e·l lur fet con loch et temps serà. Et de les donzelles, fo la una [f. *viva*] muyler de don Johan, fill de l'inffant En Manuell de Castella,¹⁸ et l'altre muyler del davant dit Robert rey, qui la pres depús fo morta madona Violant, filla qui fo del senyor rey En Pere.¹⁹ E de tots aquests inffants vos comptaré lur vida et lur estament con loch et temps serà.

Aprés que hac mullerats aquests II fills seus, féu archabisbe lo ters fill, qui havia nom inffant En Sanxo, et fo molt devot et bon; que en lo temps de sa vida lo feya hom I dels mellors prellats del món, et dels pus savis et hone[s]ts, et aquell qui molt ajudà a crèixer la santa fe cathàlocha²⁰ en Espanya, et donà gran dan et baixament als sarraïns. Sí que en la fin morí en batayla per sarraïns; e axí pot·lo·m metre en compte dels màrtirs, que per la sancta fe cathòlica a mantenir et a exalsar morí.²¹

E com lo dit senyor rey En Jacme d'Aragon veé complides totes aquestes coses, estech molt alegre et pagat et endressà tots sos regnes.

Notes del capítol 11

1. Manfred de Hohenstaufen (1232-1266), fill bastard de l'emperador Frederic II i Blanca Lancia, rei de Sicília des de l'any 1258. Constança (1248-1302) era filla de Manfred i de Beatriu de Savoia.

2. Es tracta ben probablement del principat de Càpua, situat a la façana oest de la península Itàlica, al nord de Nàpols. Era, de fet, una de les possessions que se citaven a la intitulació règia dels monarques sicilians (a tall d'exemple: «Iacobus Dei gracia rex Sicilie, ducatus Apulie et *principatus Capue*», La Mantia, 1990, p. 482, doc. cciv).

3. Terra di Lavoro, regió occidental que s'estén entre el Laci, al nord, i les terres que constituïen el ja esmentat principat de Càpua, al sud.

4. *Terra de [O]trento*: «Terra de Trento» (C); «Terra de Tronto» (A); «Terra de Otronto» (primera «O» afegida a posteriori) (B). L'edició de València duu: «Terra de *Ortrento*» (f. *xr*). És obvi que la

regió de Trento, al nord d'Itàlia, no es trobava entre les possessions de Manfred de Hohenstaufen, però sí que s'hi trobava, en canvi, Òtranto, ciutat situada al sud-est de la península Itàlica (província de Lecce), ja a la vora de l'Adriàtic, que feia part del regne sicilià. A l'Atlas Català (AtCat) d'Abraham Cresques hom l'anomena «Otranto» (segueix el facsímil de Cresques, 1978).

5. L'Apúlia, al sud-est d'Itàlia. Comprèn les províncies de Bari, Bríndisi, Foggia, Lecce i Tàrent.
6. La regió dels Abruzzi, al centre d'Itàlia, entre la cadena muntanyosa del mateix nom, a l'oest, i la costa adriàtica.

7. Ancona, a la vora de l'Adriàtic, és la capital de les Marques, regió situada al nord dels Abruzzi.
8. «Escalles» és Ascoli, quaranta quilòmetres al sud de Fermo, també a la regió de les Marques.

Cal tenir en compte que a l'AtCat la zona marítima que s'estén entre ambdues ciutats és anomenada «Sancto Fabiano».

9. Muntaner no amaga en cap moment la simpatia que li suscita la figura de l'emperador Frederic (1197-1150). Més endavant (cap. 32) ens trobarem una fórmula semblant: «Veritat és que l'emperador Frederic fo lo pus alt hom de sanch del món», que designa l'altesa de llinatge. Vegeu la mateixa expressió utilitzada, per exemple, a la *Chanson de la croisade albigeoise*: «E de la sua part es lo sieu parentes / de la plus auta sanc que sia ni que es» (Gougaud (ed.), 1989, p. 232).

10. Desclot també pondera la magnificència de la cort siciliana a l'època del rei Manfred i es desfa en elogis envers aquest sobirà: «Aquest rey Metfré tenia la major cort e la pus honrada de negun rey que-l món fos, e era molt savi, e prous, e molt bel home e agradable» (cap. 51, vol. II, p. 159).

11. Desclot conta que els ambaixadors catalans tramesos a Nàpols van ser dos: Ferran Sanxis, fill bastard de Jaume I, i Guillem de Torrelles: «e él [l'infant En Pere], ab consel de son pare lo noble rey En Jacme d'Aragó, tremès sos misatges al rey Metfré ab II naus, los quals misatges foren la I En Ferran Xanxis, frare bort del noble enfant En Pere, e l'altre En Guilem de Torreyes, cavalers honrats; e vengren a la ciutat de Nàpols e aquí parlaren ab lo rey Matfré. E el rey Matfré fôu-lur gran honor e tenc-se molt per pagat de la misatgeria que éls li aportaren» (cap. 51, vol. II, p. 159-160).

12. Confronteu-ho amb Desclot, que afirma que Constança tenia només dotze anys: «Aquest rey Metfré avia I fila de la primera muler qui avia tro a XII anys» (cap. 51, vol. II, p. 159). Pere es va casar amb Constança el 13 de juny de 1262. En aquella època, per tant, la princesa siciliana tenia catorze anys. Així doncs, en aquesta ocasió Muntaner sembla millor informat.

13. El casament es va celebrar a Montpeller, a l'església de Santa Maria de les Taules o Notre-Dame des Tables, com diu Desclot: «e-l noble infant En Pere pres la fila del rey Metfré per muler a l'esgleja major de Monpesler, nostra dona Sancta Maria de les Taules» (cap. 51, vol. II, p. 161).

14. L'edició de Soldevila (cap. 11, p. 950, n. 5) es pregunta si Muntaner remet ací a la *Crònica* de Bernat Desclot. És difícil de dir, tot i que, en realitat, Desclot diu ben poca cosa sobre les nobleses i els grans dons que van tenir lloc durant les noces: «les corts foren molt grans e riches» (cap. 51, vol. II, p. 161).

15. Isabel (1271-1336) era l'esposa del rei Dionís de Portugal (1261-1325). Va ser canonitzada l'any 1625.

16. Violant (1273-1302) es va casar l'any 1297 amb el rei Robert de Nàpols (1278-1343), que era, a més, rei titular de Jerusalem.

17. esclarmonda de Foix (1250-1299), filla del comte Roger Bernat III, es va casar amb l'infant Jaume, futur rei de Mallorca, l'any 1272.

18. Isabel (1280-1301) va contraure matrimoni amb Juan Manuel de Castella l'any 1299.

19. Sança (1282-1345), segona esposa del rei Robert I de Nàpols.

20. *cathàlocha*: llegiu «cathòlica».

21. Sanç va morir a Martos, prop de Jaén, l'any 1275, lluitant contra un exèrcit combinat del rei de Granada i de l'emperador del Marroc Aben Jucef, en guerra amb Alfons X de Castella i Lleó. Bernat Desclot refereix molt succintament aquests episodis: «els sarrains de Barberia foren passats en Espanya, e agren gran mal fet en la frontera de Castela e agren mort l'archabisbe de Tolèdol e En Nuno Gonsalvis ab moltes d'altres gens» (cap. 67, vol. III, p. 13). En canvi, la *Crònica de Alfonso X* relata la fi de l'arquebisbe de Toledo amb gran riquesa de detalls. Segons la font castellana, en assabentar-se dels mals cau-

sats per les tropes d'Aben Jucef i el rei de Granada a terres castellaness, Sanç va aplegar un exèrcit i es va desplaçar a la frontera per interceptar-les. Per ajudar els cristians venia també el senyor de Biscaia, Lope Díaz de Haro, però l'arquebisbe, animat pel mal consell d'un cavaller de l'orde de Calatrava, no el va voler esperar i es va llançar temeràriament a l'atac. Els castellans van resultar vençuts, i Sanç va ser fet presoner. Llavors els cabdills musulmans van aplegar-se per discutir el destí de l'infant: alguns opinaven que s'havia de dur al rei de Granada i d'altres deien que s'havia de dur a l'emperador marroquí. El debat va degenerar en una violenta discussió, fins que un dels capitosts sarraïns va prendre una solució ben dràstica: matar l'arquebisbe i eradicar, així, el motiu de les disputes. Al cadàver li van tallar el cap i la mà on duia l'anell arxiepiscopal. Atès que es tracta d'un passatge poc conegut i que el text es troba en una edició poc accessible, m'ha semblat convenient de reportar-lo ací: «Por todas las partes del reino de Castilla e de Leon ivan las nuevas de la muchedumbre de los moros que pasaron con Aben-Yuzaf, e de los muchos males que ficieron en la tierra de los cristianos, e por esto todos se apercibieron a ir a la frontera. E el infante don Sancho, arzobispo de Toledo, fijo de don Jaimes de Aragon, desque supo esto, fizo llamar todos los caballeros vasallos del rey que moraban en Toledo, e en Talavera, e en Guadalhajara, e en Madrid, para que fuesen con el. E estos caballeros, por el mandamiento que ovieron de don Fernando, en que les envió mandar que fuesen luego a la frontera, e por el llamamiento del arzobispo fueron todos con el. E con estos e con todas las otras gentes que el arzobispo de los suyos, fue al obispado de Jahen, e estando esperando algunos caballeros, que no eran aun todos llegados, vino a él un caballero freyle de Calatrava, comendador de Martos, e diciénle Alfonso Garci, e dijole de commo los moros eran llegados a Martos, e levaban muy grand presa de ganados e de omes e de mujeres cativos, e commo venian cansados de muy grand tierra que avian andado; que si el arzobispo fuese alla con las gentes que alli tenia, que les tomaria la presa e matarian muchos dellos, e que faria muy gran servicio a Dios. E estos moros eran los que avia enviado el rey de Granada que corriesen la tierra por parte del obispado de Jahen, e vinien alli aquellos dos caballeros hermanos que avian pasado de allen mar, que decian al uno Havojavatali, e al otro Uzmen. E del reino de Granada vinie y el arrayaz de Ascanuela, e el arrayaz Aben-Macar, e los arrayaces de Malaga e de Guadix, e traian muy grandes compañías. E el arzobispo mando que cabalgasen todos los que eran alli con el, e los de la villa eso mismo; e el salio luego dende, e fue esa noche a la Torre de Campo; e seyendo alli llegado, vino a el un caballero que venia con el que decian Sanducar, e dijole commo don Lope Diaz, señor de Vizcaya, venia esa noche, e que seria bien de lo esperar. E Alonso Garci, el freyle, le dijo al arzobispo: "El mal escantador con la mano ajena saca la culebra del forado, e don Lope Diaz viene agora con mas compañías, e aun no le son llegadas, e vos tenedes aqui toda esta compañía; e si lo esperades, e vos e los vuestros venceredes los moros, el avra el nombre, e esta honra tomadla para vos". E Sanducar dijo al arzobispo: "Señor, por dicho de un ome non vos devedes mover". E tanto le dijo el comendador, que el arzobispo non quiso esperar, e partio de alli otro dia, e los que ivan con el en la delantera fallaron el poder de los moros que ivan con el robo que avian fecho de muchos ganados e omes e mujeres que levaban cativos. E el arzobispo e los que ivan con el, cuidando que les podrian tirar aquel robo, fueron pelear con ellos, e tanta fue la priesa que el arzobispo tomo por alcanzar los moros, que non llegaron con el todos los suyos, e los moros tornaron al arzobispo e pelearon con el. E como los moros eran muchos, fueron vencidos el arzobispo e los que iban con el, e fue preso el arzobispo e muertos muchos de los cristianos; e teniendo desnudo de las armas y de las otras vestiduras que levaba, aquellos moros que eran los mayores, dijeron que lo levarian al rey de Granada. E Havojavatali e Uzmen dijeron que ellos lo levarian a Aben-Yuzaf, ca, fasta que ellos pasaron aquende la mar, nunca el rey de Granada nin los suyos supieron por cuales partes pasaba el rio de Guadalquivir, e sobre esto fueron los moros en tiempo de aver muy grand pelea entre si. E quando esto vido el arrayaz Aben-Macar, dio de las espuelas al caballo, e fue al arzobispo donde estaba desnudo, e diole con una azagaya por encima del ombro, que le entro al cuerpo, e matolo. E dijo: "Non quiera Ala que por un perro se maten tantos buenos como aqui estan"; e cortaronle la cabeza e la mano en que tinie el anillo, e movieron ende con su presa, e fueronse» (seguesc el text de la BAE, vol. LXVI, p. 50).

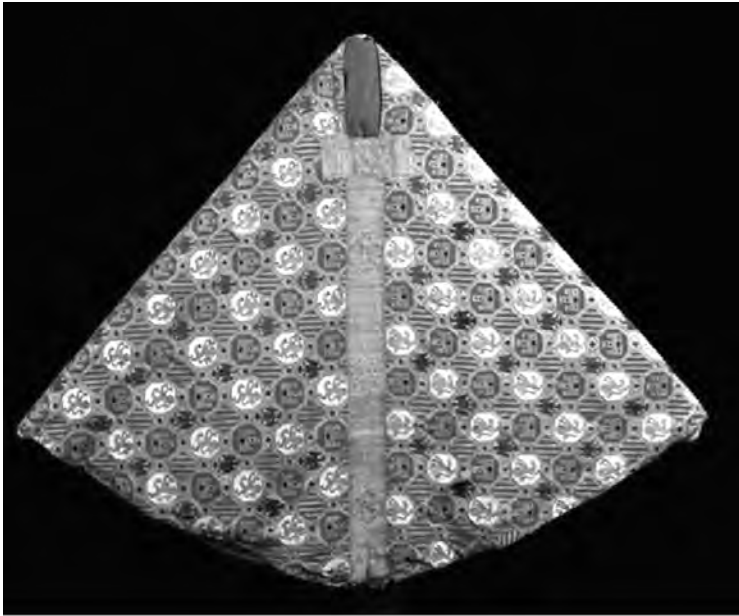

FIGURA 7. Mantell de noces del rei Alfons X de Castella, que aquest monarca va regalar al seu cunyat Sanç d'Aragó, arquebisbe de Toledo. Noteu les armes d'Aragó, Castella, Lleó i el Sacre Imperi brodades a la peça.

FIGURA 8. Coronació de Manfred com a rei de Sicília, segons un manuscrit de la *Nuova Cronica* de Villani [2015, Biblioteca Apostolica Vaticana].

[Capítol 12]

Et sí retornaré con lo dit senyor N'Amffòs de Castella vench en València ab la reyna sa muylar et ab los inffants. E lo dit senyor En Jacme d'Aragon exí-li a carrera ab sos fills als mollons dels regnes, et hordonà en tal manera sa terra que les gents qui ab lo rey de Castella venien no trobaren res a vendre per negun diner, ans tuyt venien pendre ració de totes aquelles coses que demanaven de bocha de la cort del senyor rey d'Aragon. Et donà-los hom tant bastantment tot ço que demanaven ne havien ops, que-ls troters¹ d'aquells venien per les plasses moltos entegres, et cabrits, et quarts de vedells et de vaques, et pa et vi, capons et gallines, conills, perdius et de totes altres volateries; axí que les gents del loch hon eren vivien quaix per no-res, tant feyen bon mercat de les coses. E axí durà aquesta messiò més de [f. *vivb*] II meses que-l rey de Castella estech en la ciutat de València et en lo regne, que hanc I diner no despeneren ell ni persona qui ab ell hi fos. Et dins aquest temps podets saber que viviren los reys e les reynes e los imffants, comtes, vescomtes, barons, prellats et cavallers (que y havia molts de tots los regnes) et ciutedans et hòmens de mar, a gran alegre et deport.

E estant ensemps, lo rey de Castella parlà un jorn ab lo senyor rey d'Aragó, et dix-li:

—Pare, ben sabets que vós me prometés, con me donàs vostra filla per muller, que m'ajudariets a conquerir lo regne de Múrcia. Et és veritat que en lo dit regne havets vós bona part en la conquesta; que de la conquesta vostra és Alacant, Elx, vall d'Etila, de Noel-la,² Asp, Petrer, Crivillén, Ffavanella, Callosa, Oriolla, Gardamar, entrò sus al camp de Muntagut per terra, et per mar entrò a Carthagènia. E la ciutat de Múrcia, et encara Muntagut, Mollina Secha,³ Cartegènia, Alhama, Lorcha, Mulla, Caravacha,⁴ Senes,⁵ Buyles,⁶ Nogalt, Libreny,⁷ Villena,⁸ Almansa et molts d'altres castells qui són del dit regne són de la conquesta nostra.⁹

»Et axí, pus Déus vos ha feta tanta de gràcia que havets conquès lo regne de València, prech-vos axí con fill pot pregar a pare que vós me ajudets a conquerir lo dit regne, et con conquest sia, vós ajats los lochs qui són de la vostra conquesta, et nós los nostres; que per çert a nós ve gran dan del dit regne et a totes les nostres terres.¹⁰

E mantinent lo senyor rey d'Aragó respòs que molt era pagat d'açò que dit li havia, et que axí era ver de totes coses con ell avia dit; et que pensàs de anar en la sua terra et donàs consell en les altres ffronteres, que ell prenia sobre si la conquesta de Múrcia et del regne; et que jurava devant ell que jamés no cessaria tro que li agués conquesta la ciutat [f. *viiira*] de Múrcia et gran res del regne.

Et tantost lo dit senyor rey de Castella levà's et anà besar en la bocha lo dit senyor rey En Jacme, et dix-li:

—Pare senyor, jo us fas moltes gràcies d'açò que vós m'avets dit; et pus que axí és, jo me'n tornaré en Castella e pensaré de endressar totes les fronteres qui són envés la terra del rey de Granada, e senyalladament Còrdova, Úbeda, et Jaén, et Baesa et la frontera de Sibília; et pus yo-m tenga per segur que mal no-m puscha venir del regne de Múrcia, bé-m deffendré del rey de Granada et del rey de Marrochs et de tots lurs¹¹ valedors; que'l mayor perill que ma terra porta és per lo regne de Múrcia, et d'aquí avant, ab la ajuda de Déu et de madona santa Maria, vós me'n deffendrets.

Et sobre aquestes covinenses lo dit senyor rey de Castella tornà-sse'n en sa terra, e lo dit senyor rey d'Aragó acompanyà'l tro que fo fora de son regne, e li féu tota hora sos obs a ell et a totes les sues gents, axí con davant és dit.

Notes del capítol 12

1. Aquests troters del rei de Castella devien ser els lacais de rang més baix, que usualment feien la funció de correus de peu.

2. Elda i Novelda.

3. Deu tractar-se de Cieza.

4. *Caravacha*: «Cavaracha» (C); «Caravacha» (A i B). Seguesc A i B.

5. Possiblement és Cehegín, a la comarca del Camp de Caravaca.

6. Bullas, al partit judicial de Mula, una mica més a l'oest d'aquesta ciutat.

7. Librilla, a uns vint-i-dos quilòmetres de la capital murciana.

8. *Villena*: «Belena» (C); omissió a A; «Villena» (B). Seguesc B.

9. Tot aquest discurs és ple de detalls ben significatius, sobretot perquè Muntaner posa en boca del rei de Castella el reconeixement de la sobirania catalanoaragonesa sobre la part nord del que en aquella època constituïa el regne de Múrcia: Alacant, Elx, Elda, Novelda, etc. No cal dir que Muntaner ací erra, atès que, com és ben sabut, el Tractat d'Almirra, signat entre Jaume I i Alfons X l'any 1244, estipulava que Alacant i totes les terres situades al sud de Biar pertanyien a la conquesta del regne de Castella. D'altra banda, no és descartable que es tracte d'un error interessat. De fet, tot i les fronteres estipulades als acords d'Almirra, «el regne de Múrcia continuaria sent objecte de litigi entre Castella i Aragó. El nou balanç de forces, favorable ara a Aragó, permetia a Pere el Gran incorporar la vall d'Aiora al regne de València, el 1281, i a Jaume II conquerir el regne de Múrcia entre 1296 i 1301, aprofitant la guerra civil castellana i la cessió que li havien fet els infants de la Cerda, fills del primogènit d'Alfons X, a canvi del seu recolzament. Malgrat la derrota final d'aquests, la sentència arbitral de Torrellas, pronunciada el 1304, reconeixia els guanys territorials de Jaume II i migpartia el regne de Múrcia entre ambdues corones: el nord, d'Alacant a Cartagena, passava a Aragó i el sud, inclosa la capital, tornava a Castella. L'any següent, un nou acord a Elx resolía les imprecisions de la sentència, rectificava l'adscripció de l'estratègica ciutat de Cartagena, i aturava de manera definitiva a Guardamar l'expansió territorial de la Corona d'Aragó» (Furió, 1995, p. 54). Tanmateix, el lliurament efectiu de Cartagena a Castella no es produiria fins a l'any 1306, després que els castellans haguessen deixat Elda i Novelda en mans catalanoaragoneses (vegeu Ferrer i Mallol, 2005, p. 150-157).

10. És ben cert que Alfons X va haver de fer front entre els anys 1261 i 1264 a un alçament general dels sarraïns d'Andalusia i del regne de Múrcia (vassall seu des del 1241). Els rebels estaven «instigats i ajudats pel rei de Granada i sostinguts uns i altres pels africans, que, en nombre creixent, passaven a Espanya per engruixir-hi la revolta» (Soldevila, 1995, vol. I, p. 118), i la gravetat de la situació va obligar el monarca castellà a demanar el concurs del seu sogre En Jaume per a sotmetre definitivament les

terres murcianes. En realitat, la versió que Ramon Muntaner ens dona d'aquesta petició d'auxili sembla producte exclusivament de la imaginació del cronista de Peralada i no es troba en cap altra de les cròniques de l'època. Muntaner ens diu que Alfons es va desplaçar en persona a València, on es va entrevistar amb el rei d'Aragó, que immediatament li va oferir tot el seu suport. Però l'*Itinerari* de Miret i Sans (2007, p. 308-312) demostra que Jaume no va fer cap estada a València entre els anys 1261 i 1265, període durant el qual hauria tingut lloc aquesta suposada reunió. Segons Desclot, que ens dona més notícies sobre l'inici de les revoltes, les coses van anar de manera un xic diferent: el rei d'Aragó hauria rebut la visita d'uns ambaixadors del rei de Castella, però no la del rei en persona. Ambdues cròniques coincideixen, tanmateix, a subratllar les fórmules de respecte filial amb què Alfons X s'adreça al rei d'Aragó («axí con fill pot pregar a pare» / «axí com a pare»): «Puys esdevenç-se que aquela saó lo rey de Granada comensà guerra ab lo rey de Castela, e passaren molts sarraïns de Barberia en Espaya per valer al rey de Granada. E en aquela saó era Múrcia de sarraïns e tot lo regne de Múrcia tro a Alacant e tro a Biona, mas tenien-se per lo rey de Castela; sí que en la ciutat de Múrcia estaven molts crestians per lo rey de Castela, e mercaders e altres gens. E quant saberem que-l rey de Granada hac comensada guerra ab lo rey de Castela e que-ls sarraïns de Barberia passaven en Espanya, alcieren tots los christians qui hi eren, e alsaren-se ab tota la terra e comensaren a garregar contra lo rey de Castela e contra tothom qui christià fos. E quant lo rey de Castela hac assò entès, que Múrcia s'era alsada e tota la terra tro en lo regne de València, qui és del rey d'Aragó, viu que altre conseyl no y podia donar (tant avia a fer en la guerra que avia ab los sarraïns d'aquela part ves Xibília), tramès missatges molt honrats al rey d'Aragó que él lo pregava axí com a pare que li ajudàs de la guerra dels sarraïns d'aquela part ves él, e màjment del regne de Múrcia, qui s'era alsat contra él, que-l li ajudàs a cobrar» (cap. 65, vol. III, p. 5-6). Segons el *Llibre dels fets*, aquesta ambaixada (duta a terme per un missatger anomenat Bertran de Vilanova) no l'havia tramès directament el rei Savi, sinó la seua esposa Violant, filla del Conqueridor: «E nós érem a Sexena, als Rams, que teníem aquí per honrament del monestir que féu la regina dona Sanxa, que era nostra àvia. E aquí dixerem-nos que la regina de Castella nos enviava missatge que era en Osca; e-l missatge era Bertran de Vilanova, qui era nostre natural e hom que nós conexíem bé e amàvem. E nós hoïm allò e anam-nos-en a Granyén, a I vila nostra que és de prop Osca IIII legües; e aquí trobam Bertran de Vilanova, e donà'ns les cartes de la regina. E deÿen així: que nós sabíem bé con ella nos amava molt, així con a fiyla deu amar a pare bo e leyal, e que nós la havíem casada ab lo rey de Castela, qui és I dels pus alts hòmens e dels pus poderoses del món, e que havia entre fiyls e fiyles bé VIII o IX ja d'ell; per què-ns pregava, per Déu e per nostra conexença e per nostra valor, que nós no-l lexàssem deseretar e que y donàssem conseyl d'ajudar-los, que altre conseyl ne altre refugi no havia ella sinó lo nostre; que tota la terra per poch, de poca enfora, los havien los moros toltà, e que-ns pregava, con a pare e a senyor en qui ella havia fiança e sa esperança, que nós que li ajudàssem, sí que ella no vis son marit ne sos fiyls deseretar en sos dies» (§ 379, p. 286-287).

11. *lurs*: «los» (C); «lurs» (A i B).

[Capítol 13]

Et d'aquí avant lexarem estar lo senyor rey de Castella, qui se'n torna en sa terra et en sos regnes, et tornarem a parlar del senyor rey d'Aragó, qui s'aparella d'intrar en lo regne de Múrcia.

Finalment lo senyor rey d'Aragon hac son consell ab sos fills et ab sos barons, e tuyt atorgaren e s'acordaren que, pus la promessió s'era feta al rey de Castella, la qual ell los comptà tota per orde, que tantost pensàs d'entrar. Et cascuns proferiren-se de seguir ell a lur cost et messió, et que negun temps no li deffalrien mentre vida aguessen e-l cors et que ell fos vengut a cap de la dita conquesta. Et d'assò lo dit senyor rey fo molt alegre et pagat e los en féu moltes gràcies.¹

Sí que encontinent ordonà que-l dit senyor inffant En Pere faés I [f. vii**rb**] correguda en lo regne de Múrcia per ço que regonegués tot lo dit regne de Múrcia entrò a la ciutat. Sí que-l dit senyor inffant En Pere, batayla arregada, ab molts richs-hòmens et cavallers de Catalunya et d'Aragó et del regne de València, ciutadans, hòmens de mar et almugàvers, per mar et per terra, correch tot lo regne, et talà et affogà tota la terra; et en cascun loch ell estava tant tro que l'avia tallat. Que primerament talà et affogà tota la orta d'Alecant et Nompot et Agost; et puys tallà Elx, et la Vayl d'El·la et de Noetla, Villena et Assp, Petrer, Crivillén, Cretal,² Ffavanel·la, Caylosa, Guardamar, Oriolla. E anà entrò sus al castell de Muntagut, qui és en la orta de Múrcia, e ell en aquell loch tallà et affogà.³

Enaxí que exí lo sarraý rey de Múrcia ab tot son poder de cavall et de peu; e-l dit senyor inffant estech-li II jorns, batayla arregada, davant, que hanc lo rey de Múrcia no-s gosà combatre ab ell. E segurament vos dich que, si no fossen les cíquies qui eren entre amdues les hosts, que-l senyor inffant aguera brochat sobre ells; mas cèquies e-ls asarp[s]⁴ e-ls ayguals eren tan grans e-l mig d'ells que no u pogren fer. E emperò, sí y hac fet molt bo fet d'armes, que pròpiament en I torneig⁵ que y hac, lo dit senyor inffant, de ses mans, trobaren que matà més de X cavallers de genets; que là hon ell brocava, con lo agren regonegut, no creats⁶ que li gosassen aturar de cara en neguna manera.⁷

Què us diré? I mes tot entegre, ab ses hosts creman et afogant, estech en lo dit regne; et tots aquells qui y eren ab ell foren richs et benenants de les grans preses que tragueren, axí de catius et de catives et robes et bestiar que n'amenaren. Sí que-l dit senyor inffant ne tramès al senyor rey son pare bé mil cabesses de bestiar gros et ben XX míllia de bestiar menut, et bé mil catius sarraýns et altres mil catives sarreýnes. Los quals catius et catives lo dit senyor [f. viii**va**] donà et presentà qui al papa, qui als cardenals gran res, et a l'emperador Ffrederich et al rey de Ffrançā et a comtes et a barons amichs seus; les catives a la senyora reyna de Ffran-

ça, filla sua, et a comtesses e a baranosses,⁸ per tots lochs, en tal manera que no se'n leixà I, ans tots los departí e los donà; de què lo pare sant e ls cardenals e los altres senyors del món de crestians foren molt alegres et pagats, et faeren professons a honor de nostre senyor ver Déus, qui al dit senyor inffant havia donada aquella victòria.⁹

Notes del capítol 13

1. La veritat és que aquestes reunions amb els barons de Catalunya i Aragó per a preparar l'expedició murciana no van resultar ni de bon tros tan plàcides per al rei com les paraules de Muntaner fan suposar. El *Llibre dels fets* (§ 380-405) narra aquests episodis des d'una òptica bastant més realista. Segons la crònica reial, Jaume I va glossar davant els seus homes la necessitat de prestar ajuda als castellans i va insistir, sobretot, en tres punts: *a*) la seua filla Violant estava casada, de fet, amb el rei castellà, i no semblava correcte deixar-la desemparada en una ocasió com aquesta; *b*) si el rei d'Aragó es negava a ajudar un monarca tan poderós com Alfons X i aquest aconseguia acabar favorablement la guerra contra els musulmans, se sentiria molt agreujat contra ell i podria causar-li molts danys en el futur; i *c*) si ara hom s'abstenia d'intervenir en aquella guerra i, per ventura, el rei de Castella perdia les seues terres, els infidels s'instal·larien a les portes de la Corona d'Aragó, i potser algun dia els catalans haurien de fer front a la mateixa amenaça: «Car aquesta és cosa que jo no pux refusar que no la faça, per III rahons: la I, que no pux falir a ma fiyla ni a mos néts, pus desheretar-los vol hom. L'altra (que és major que tot l'àls, en què vosaltres no havets tocat), que quan jo per ma valor ni per mon deute no ajut al rey de Castella, sí li deg ajudar per ço con és I dels pus poderoses hòmens del món; e si jo ara no li ajudava, e ell estorcia d'aquesta pena en què ara és, totstemps me poria tenir per son enemich mortal, pus jo a tan gran cuyta no li aydàs; e, si mal me pogués cercar, totstemps lo'm cercaria, e haurien bona raó. La terça (que és pus fort de tots, e és seyn natural), que, si'l rey de Castella havia perduda sa terra, mal estariem nós ça, en aquesta terra nostra; per què val més que n'hajam sobre la sua deffenén, que si n'havíem sobre la nostra» (§ 381, p. 289). A pesar d'aquesta argumentació, Jaume va topat amb les reticències inicials dels catalans, que, finalment, i després d'un accés d'ira del rei, van claudicar i li van concedir tot el dret del bovatge (l'impost sobre les parelles de bous i altre bestiar) perquè pogués sufragar les despeses de la campanya. En canvi, els aragonesos van mantenir en tot moment una actitud inflexible i es van negar a satisfer les demandes del monarca, a qui van acusar de violar els furs d'Aragó («E deren-nos I escrit de demandes que·ns feyen, que nós trencàvem lo fur d'Aragó», § 395, p. 298). Arran d'això, la situació es va fer molt tensa i va degenerar gairebé en una insurrecció armada (les hosts reials van arribar a posar setge a les forces d'alguns dels nobles aragonesos més discòls), si bé aviat es va acordar una treva gràcies a la intervenció del bisbe de Saragossa.

2. «Cretal» deu ser Catral.

3. Aquesta ràtzia de l'infant Pere en terres murcianes tingué lloc cap a l'abril de l'any 1265, tal com adverteix Soldevila (1995, vol. I, p. 123-124 i 452-453), amb abundant documentació: «el dia 12 d'abril [Pere] era a la ciutat de València. Hi va romandre, almenys, fins el dia 16. Passant per Alacant (l'hi sabem el 25 d'abril) va anar a Oriola, on es trobava el 19 de juny. Havia entrat en terres que aleshores pertanyien al regne murcià: terres, doncs, de la conquesta de Castella. Resulta, així, que l'infant, per l'abril de 1265, va iniciar la campanya de Múrcia, l'ajut al rei de Castella Alfons el Savi. Més: sabem pel testimoni de documents fins ara inèdits, que, en aquesta fase inicial de la campanya, l'infant va arribar fins a les portes de la capital murciana. "Quando ivimus apud Murciam", llegim en sengles documents del 16 d'abril i del 10 de juliol de l'any predit de 1265. I aquests i altres documents ens il·lustren sobre les despeses fetes per l'infant amb vistes a la campanya, sobre els queviures, els cavalls, fins les senyeres i trepes». La documentació concorda, doncs, en aquest punt, amb el relat de Muntaner, que diu que Pere va ordenar tales a la mateixa horta de Múrcia, i també amb la versió de Bernat Desclot, el

qual, a més, corrobora la datació proposada per a aquesta incursió: «*E quant venc al Pascor, l'infant En Pere, fil del rey d'Aragó, s'aparelà ab moltes gens a cavayl e a peu, e anà assetjar Múrcia e talà-lur tota la orta e talà tots los blats e els béns qui eren en la terra; e cremaren viles e aldeyes e tot quant era entorn de Múrcia, e combatién la ciutat molt fort de jorn e de nuyt*» (cap. 65, vol. III, p. 6).

4. *asarp[s]*: «rec o sèquia» (DCVB, s. v. *assarp*).

5. Evidentment, aquest torneig no es tracta d'una competició esportiva entre cristians i sarraïns, sinó d'un tipus de batalla ben definit a les *Partidas*: «E otra manera ay aun de lidiar, a que llamaron torneo, e esto quando la hueste passa a cabo de la villa o el castillo de los enemigos, o lo tienen cercado, e salen a lidiar los de dentro con los de fuera, e tornase cada uno alvergar a su lugar. E esso mismo es quando las huestes posan en tiendas unas cerca de otras, e salen los cavalleros de amas las partes para fazer danno a tropeles o a compannas. *Pero no tengan los omes que este torneo se entiendo por los torneamentos que usan los omes en algunas tierras, non por matarse, mas por fazerse a las armas, que las non olviden, porque sepan como han de fazer con ellas a los fechos verdaderos e peligrosos*» (part. II, tít. XXXIII, L XXVII).

6. *no creats*: omissió a C; «no us cuydets» (A); «no creats» (B). L'edició de València llig també: «no creats» (f. XLIV).

7. Un detall que confirma el capteniment coratjós i de vegades fins i tot temerari de l'infant Pere en aquesta expedició ens el proporciona la *Crònica* de Bernat Desclot. Aquest cronista explica que durant un dels assalts dels catalans a la capital murciana, un gran contingent de guerrers sarraïns va sortir de la ciutat i va atacar per sorpresa les files cristianes, que van patir moltes baixes. Tot i que la situació era realment compromesa, l'infant es va negar a donar l'ordre de retirada i va continuar combatent els infidels, molt superiors en nombre, fins que un cavaller seu anomenat Gil Garcés se li va acostar i li va dir que si no abandonava la lluita immediatament, ell mateix el mataria i que més valia que ho fes ell, que era cristià, que no que el mataren o el capturaren els sarraïns: «*Sí que l'infant En Pere se n'anà I jorn ab gran companya de cavalers, en los quals era En Gil Garcés, al portal de la ciutat, là hon lo port era; e l'infant En Pere devalà de son caval e los altres atressí, e ab los escuts abarrassats anaren al pont e volgren-lo trencar. E ls sarraïns qui ho viuren obriren les portes, e exiren de la ciutat molt bé armats, e foren moltes gens e deffeneren lo pont molt fortment; sí que hi hac molts crestians nafrats e morts, e no pogren durar la batayla, tans eren los sarraïns, e tornaren-se'n endarrer. Mas l'infant En Pere no se'n vulia partir, ans se combatia ab los sarraïns molt esforsadament, tro qu'En Gil Garcés l'en féu partir, qui li dix que si no se'n partia que él l'auciuria, que més valia que él l'auciés que si ls sarraïns l'auceyén o l'prenien. E axí partí's d'aquí e tornà-sse'n a les tendes*» (cap. 65, vol. III, p. 7).

8. *baranosses*: llegiu «baronesses».

9. De fet, com ja va documentar Soldevila (1995, vol. I, p. 454, apèndix 1, doc. 22), el papa Climent IV va arribar a enviar una carta a l'infant Pere felicitant-lo per les seues fetes a Múrcia: «*Hoc sane probat non levibus argumentis laudabilis illa constantia, qua fidei zelo succensus, dum circa partes Murciae sarracenorum audisses agmina congregata sanguinem sitientum populi Christiani, obiecisti te perfidae gentis insultibus, et infra civitatem eamdem adeo, prout fertur, eosdem artasti, quod victualium defectu compressi non possunt effugere manus tuas. In his igitur tuae strenuitatis initiis grato tibi congratulantes applausu, nobilitatem tuam rogandam duximus et hortandam, quatenus bene coepta pervigili cura continuans, magnanimitatis paternae providus imitator, sic ad finem negocium perducas optatum, sic ubicumque potueris, pugil Christi cultum eius, repressis crucis, hostibus studens propagare, ut in tuis processibus Dei laetifices civitatem, et ad omnium retributore bonorum beatitudinis aeternae praemium assequaris*».

[Capítol 14]

E enaprés lo dit senyor inffant, ab totes les gents qui ab ell eren anats, vench-se'n en la ciutat de València, hon atrobà lo senyor rey son pare, qui·ls féu gran festa et gran alegre. Et con la festa fo passada de la sua venguda, lo dit senyor rey mès en una cambra lo dit senyor inffant e demanà'l de tot ço que havia fet ne li era esdevengut depús partí d'ell. Et sí li u dix, emperò ell se guardà bé, que hanc no li dix negun feyt d'armes que ell agués fet de sa persona, ans havia castigat tot-hom que res no li'n digués. E axí lo dit senyor rey hac gran plaer et gran alegre d'açò que·l dit senyor inffant li hac comptat que li era esdevengut, et majorment hac gran plaer con veé lo bon seny e lo bon enteniment que·l dit senyor inffant havia.

Et sobre aquestes paraules, lo senyor rey dix al senyor inffant què li consellave que fahés de la conquesta, ne si li paria temps que u degués comensar. E·l dit senyor inffant respòs-li:

—Pare senyor: lo meu consell no és bastant donar a vós ne a la vostra saviea, mas emperò yo, senyor, vos en diré lo meu enteniment, et puy vós farets-ne so que mellor vos en parrà, et Déus, per la sua bonea, vos o aministrarà. Lo meu consell, pare senyor, seria aquest: que vós a la bona ventura pensàssets de anar visitar Aragó et Cathalunya et Montpestler et totes les altres [f. *vii^vb*] terres vostres, et leixats a mi assí en la ffrontera; et jo fer-los he guerra guerrajada en tal manera que res no poran semblar, et si u sembren, no u culliran.

»Et d'aquí a I any vós, senyor, ab gran re de vostre poder siats tornat en València, et en la bona hora, en lo mes d'abrill, con ells deuen comensar a recullir lurs béns (per ço con ja en abrill comensa hom a segar ordís en aquelles terres qui són primerenques), lavors vós, senyor, entrarets, et no pensarets de aturar tro que siats sobre la ciutat de Múrcia, e aquí posarets vostre setge; et mentre vos estarets al setge, yo correré tota la terra et tendré los passos, que secors del rey de Granada no li pusca venir; e axí destroyrets la ciutat e tot lo regne.

—Fill —dix lo senyor rey—, lo vostre consell tench per bo, e axí vull que sia deffenit con vós havets hordonat.

E axí manà ses corts per tot lo regne de València, axí a richs-hòmens con a prellats, con a cavallers et hòmens de villes, que tuyt fossen en la ciutat de València a jorn çert; e axí fo complit con ell manà. Et aquell dia, con tots foren ensemps en la claustra de madona Santa Maria de la Seu de València, lo dit senyor rey féu son sermon bo et dix moltes bones paraules qui fahien e·l temps; e recomenà per major et cap lo dit senyor inffant a ells, et manà'ls que guardassen et obeýssen la sua persona axí con la sua pròpria:

—Et axí, ab tot poder complidament, leixam viicari et procurador et major de tot lo regne de València.¹

Et tuyt comunament, ab gran alegre e ab gran plaer, reeberen lo dit senyor inffant ab tot lo poder que·l dit senyor rey son pare li donà. E·l dit senyor inffant, axí mateix molt alegrement, reebé lo dit poder, et senyelladament per ço con sabia que romania en loch hon tots jorns hauria a fer en fet d'armes. Mas ell se'n cobria aytant con podia, per ço que·l senyor son pare no sabés la gran volentat que ell havia; que per [f. *viii*r] cert, si lo senyor rey son pare sabés la X^a part dels perills en què ell se metia per aytals II regnes, no l'i lexara, con agra gran pahor que no l'i perdés. Mas axí·s tenia secret los perills en què ell se metia en lo feyt de les armes, que·l dit senyor rey res no·n sabia, ans se pensava que·l dit senyor inffant manès guerra molt medurament et ab gran seny. E axí segurament era veritat con ell se pensava, mas ultra açò, a son dia, lo dit senyor inffant no y guardava pont ne palanca:² que là hon veÿa lo pus estret fet d'armes o sabia que y devia ésser, là era ell tota vegada, per què los fets ne venien a mellor fin. Que segurament, là hon cascun veu son senyor natural, no pensa en àls mas en guardar la persona et la honor d'ell; que no³ us pensets que en aquell pas membre a negun muylar ne filla ne filla que aja ne res qui sia e·l món, sinó tan solament que son senyor ajut a trer d'aquell loch ab honor et ab victòria et ab salvament de sa persona. Et sobre totes les gents del món tenen açò en lur cor cathalans et aragoneses et tots los sotsmeses del dit senyor rey d'Aragó, cor tots estan⁴ endret lur senyor plens de fina amor natural.⁵

Notes del capítol 14

1. Pel que fa a aquest hipotètic acte d'investidura, només em cal reportar les paraules de Ferran Soldevila (1995, vol. I, p. 140): «La veritat és que res no sabem d'aquestes Corts de València, ni tampoc d'unes semblants nominacions. Sabem, sí [...] que l'infant Pere havia estat nomenat, pel setembre de 1257 (feia, doncs, prop de nou anys), procurador de Catalunya; sabem, així mateix, que seguia exercint aquest càrrec. Sabem, encara, que arran de la mort de l'infant Alfons (1260), l'infant Pere apareix no sols amb el títol d'hereu de Catalunya, sinó també amb el de procurador d'Aragó. Podem fins i tot conjecturar, malgrat que no en tenim cap notícia concreta, que, després de la partició definitiva dels regnes (1262), que li adjudicava també el regne de València, l'infant Pere degué exercir la procuradoria d'aquell reialme. Però tot això és anterior d'uns quants anys al moment que ens ocupa. I, de totes maneres, no podem afirmar si els actes de govern que, indubtablement, exercia l'infant a Aragó i València tenien tota l'amplitud dels que exercia a Catalunya, d'acord amb els termes del nomenament de Procurador general».

2. La *palanca* que hom cita ací és el «pas fet de taulons [...] entre dues vores d'un rec ample, d'un torrent, etc.» (DCVB, s. v. *palanca*). Com que el pont o la palanca eren usualment llocs ben defensats pels enemics, i per tant de difícil accés, la seua conquesta requeria un esforç especial per part dels atacants, que s'ho havien de pensar dues vegades abans d'iniciar la batalla; comptat i debatut, la frase feta de Muntaner sembla aplicada ben adientment a una personalitat a qui no atemoreixen els perills ni les dificultats. Diguem, també, que aquesta expressió binomial es retroba fàcilment en la tradició proven-

çal: al poema *Ans qu'els cim reston de brancas* d'Arnaut Daniel, per exemple, el poeta al·ludeix així als patiments que ha hagut de suportar per l'amada: «S'ieu ai passatz *pons ni planchas* / per lieis, cujatz qu'ieu m'en duelha?» (Arnaut Daniel, 1994, p. 168). Vegeu, també, la *Canso* dels albigesos: «S'asemblan las batalhas e·ls cavaliers armatz; / d'entrambas las partidas son aissi aprosmatz / *que no i es pons ni planca*, mas us petitz fossatz» (Gougau (ed.), 1989, p. 526).

3. *no*: «bé» (C); «no» (A i B).

4. *estan*: «estant» (C); «estan» (A i B).

5. Convé advertir que, si bé el cronista empordanès lloa aquests gests heroics de Pere, d'altres tractadistes militars de l'edat mitjana no haurien dubtat a considerar-los mostres ben evidents d'imprudència i temeritat innecessàries. Així, el *Livre des faits d'armes et de chevalerie* de la francesa Christine de Pisan —que beu extensament de l'*Arbre des batailles* d'Honoré Bonet, entre altres fonts— glosa extensament les inconveniències que pot generar la participació directa dels grans senyors en les batalles, tot i reconèixer l'efecte positiu que té en la moral de la tropa veure el príncep lluitant al seu costat: hom no s'està d'observar que si el combat tingués un desenllaç adwers, el sobirà es veuria constret a fugir vergonyosament i fins i tot podria perdre la vida a mans de l'enemic, amb la qual cosa no sols es veuria compromesa la seua reputació i l'estabilitat del regne, sinó també la supervivència de la pròpia dinastia: «Doncques par la voye dessu dicte determinera se sage roy ou prince a ouvrir en fait demprendre guerres et batailles, et pour ce cest chose notoire que en tel fait commencer et continuer comment quattuor principaulz choses, cest assavoir: chief, hardement, force et constance, sans lesquelz tout yroit a confusion voyre se une seulle y deffailloit. Il est licite a regarder sil est bon que le roy ou souverain prince voise en bataille en sa guerre, car comme le fait lui doyye taucher plus que a nul autre parquoy sa presence peut représenter les quatre choses dessu dictes —*et avec ce quil nest duobte que ses cheveliers et gens darmes et tout lost en auroient meilleur cuer de combatre voiant leur seigneur en place prest de vivre et mourir avec eulz*—, sans faulte pour rendre reponce a ceste question, non obstant tout ce que dire on pourroit du bien qui ensuivre en pourroit et qui plusieurs exemples on trouveroit de roys et princes auquelz est bien prins destre en presence en leurs batailles [...] il nest pas a deliberer de leger que le roy ou souverain prince y voyse en personne [...]. Mais non pourtant quelque soit la necessite quil y voit, doit bien estre regardee que si seurment soit mis en bataille que le peril de male fortune ne puist cheoir sur sa parsonne. *Mais la raison generale pourquoy il nest droit que communement y voist est pour ce que nul ne peut savoir a laquelle partie Dieu donnera sa victoire: parquoy se la fortune venoit contre le prince y estant en personne par quoy mort prinse ou fuite sen survenist a lui, ce ne seroit pas pardition ne deshonneur seulement a sa parsonne, mais a ceulz de son sang et generalmente a tous ses subjectes, terre et pays en perdition et infiny inconvenient, sicomme on peut asses savoir par l'experience de cas semblables en ce royaume et autrepars advenus*» (seguesc el text parisenc de 1488, consultable electrònicament en la pàgina web de la Biblioteca Nacional de França: <http://gallica.bnf.fr/>).

[Capítol 15]

Et axí la cort se partí ab gran concòrdia [et] ab gran alegre, que·l dit senyor se n'entrà en Aragó, et puy en Cathalunya e·n Rosselló, et anà a Muntpestler. Que tota hora volia ell anar a Montpestler con natural cosa és que tota persona, et puy tota au et tota creatura, ama la pàtria e·l loch hon és nat; per què lo dit senyor rey En Jacme, com nasc a Montpestler, amà molt totstems aquell loch, et tots los senyors qui dexendens són seus lo deuen axí mateix amar per los miracles que Déus hi demostrà en lo seu neximent.¹

Et axí vull que sapiats que, axí mateix, no ha vassayls lo senyor rey d'Aragon haüts, ne à² encara, que més pusquen amar los dexendens del dit [f. viii^{rb}] senyor rey En Jacme con fan los bons hòmens naturals de Muntpestler. Mas d'aquell temps a ensà hi à venguts poblar, per bona senyoria que y trobaven, hòmens de Cohors et de Fiyach et de Sent Xantoni³ et d'altres lochs molts, et d'Alvernya,⁴ qui no són naturals drets de Muntpeler, a qui à plagut que la casa de Ffrança s'i sia mesa; mas siats çert que no plau ne plaurà jamés a negun d'aquells qui són de dreta linya naturals de Muntpeler.

Per què, per çert, totes les terres dels⁵ dexendens del dit senyor rey deuen ésser de cor et de volentat que amen et honren tots los hòmens de Montpestler, que no ho deuen perdre per XXX ho per XL cases dels davant dits qui y són venguts poblar; ans requir et prech a senyors, richs-hòmens, cavallers, ciutedans, consellers, mercaders, patrons de naus et mariners, almugàvers et peons, qui sien de la senyoria del senyor rey d'Aragó et de Mallorca et de Sicília, que amen et honren tots aquells qui de Montpeler en lur poder vendran. Et si u fan, per vertut de Déu et de madona santa Maria de Vallvert et de les Taules de Montpestler, et del senyor rey En Jacme d'Aragon qui là nasqué, n'aurets bon mèrit, et per aquest món et per l'altre, et farets cortesia et honor a vosaltres mateixs, et conservarets la drete amor qui entre vosaltres et ells deu ésser et serà totstems, si a⁶ Déu ve en plaer.

E partit lo dit senyor rey del regne de València, lo dit senyor inffant tench lo regne de València en gran dretura; et no y havia sarrahí ne altre qui·s mogué contra rahó que tantost ell no·l punís. Et axí mateix manà la guerra molt vigorosament et aspra contra lo rey de Múrcia, axí que los sarraÿns no sabien a què se'n prenguessen: que con ells se pensaven que·l senyor inffant los fos X jornades luny, con se levaven ells veÿen córrer tots lurs lochs, et perdre et affogar tot quant havien; axí qu·él los havia mès lo gly e·l ventre.

Et axí seguí aquesta vida tot aquell any, que·l senyor rey se n'anava deportant [f. viii^{va}] per sos regnes, et ell trenuytava et sofferia frets, calors, fams et desayres sobre los sarraÿns; que en son cor no·s posava que I jorn de repòs degués haver,

mas là hon era major festa nostra, que·ls sarraïns se pensaven que ell faés festa, aquell dia era sobre ells e·ls confonia en captivar et en destruccions de béns.⁷ Con siats çerts que hanc no nasqué fill de rey qui fos de tan alt cor ne pus ardit, ne pus valent, ne pus bell de sa persona, ne pus savi ne pus adret de sos membres; que d'ell se pot dir ço que·s diu d'aquell que és complit de totes gràcies, que·s diu que ell no és àngell ne és diable, ans és complidament home. Per què per çert del dit senyor inffant se pot dir aquest proverbi: que vertederament és home ab compliment de totes gràcies.

Et axí dins aquest temps lo senyor rey hoyia bones noves de l'inffant En Pere son fill, e·l dit senyor inffant hoiya bones noves del senyor rey son pare, qui ab gran plaer et ab gran alegre anava visitan ses terres et sos lochs.

Notes del capítol 15

---

1. Aquesta anada del rei a Montpeller, que cal situar durant els primers temps de la campanya contra Múrcia de l'infant Pere (vegeu Miret i Sans, 2007, p. 563), deu ser la que es narra al *Llibre dels fets* (§ 295-305). Muntaner expressa bellament l'afecte del rei per la seua terra natal, al·ludint a la vella idea segons la qual totes les coses retornen al lloc on es van originar: recordem que, com diu la *Summa contra gentiles* (ll. II, cap. 46) de sant Tomàs: «reddeunt autem ad suum principium singulae et omnes creaturae in quantum sui principii similitudinem gerunt secundum suum esse et suam naturam» (segueix el text de l'edició electrònica consultable a <http://www.corpusthomicum.org/iopera.html>).

2. à: omissió a C; «à» (A i B).

3. Quant a aquests topònims: «Cohors» és Càors; «Fiyach» és Fijac; «Sent Xantoni» és Sent Antonin.

4. «Alvernya» és la regió de l'Alvèrnia.

5. *dels*: omissió a C; «dels» (A i B).

6. *a*: omissió a C; «a» (A i B).

7. Confronteu-ho amb Desclot, que destaca també l'animositat del jove Pere en aquesta guerra: «Quant lo rey Pere fo vengut e·l regne de València, no seyornà gayre ne adelità son cors, ans anà per lo regne de València ab cavalers e ab almugàvers, per plans e per muntanyes tot garnit, que no li exien les armes del dós a él ne a sos cavalers» (cap. 74, vol. III, p. 37-38).

[Capítol 16]

Al temps que fo hordonat, lo dit senyor rey vench e-l regne de València ab gran res de son poder, et pensà d'entrar en lo regne de València axí aparallat et arreat, per mar et per terra, que hanc rey no poch dir que mils hordonat ne endressat anàs sobre altre rey. Et ab gran alegre entrà e-l dit regne de Múrcia per mar et per terra; et per ço tench la mar que les sues hosts fossen bastades de viandes, e axí fo hordonat. Axí que de mantinent ell pres lo castell de la vila d'Alacant, et Èlix et tots los altres lochs que davant vos he comptats qui són entre lo regne de València e-l regne de Múrcia.¹ Et posà son setge sobre la ciutat de Múrcia, qui és ciutat molt noble et honrada, et molt forts et mils murada que ciutat gayre que [f. viii**v**] sia e-l món.²

Et aytantost con fo davant la dita ciutat, hordonà son setge en tal manera que de neguna part no y podia nuyl hom entrar.³ E no us en faré longues noves: que-l setge durà tant que la ciutat⁴ vench ab ell a pau, que-ls sarraïns li reteren la meytat de la ciutat, et l'altre se retengueren a lurs obs sots la sua senyoria. Sí que-n passa per mig de la ciutat I carrer qui és ara I dels beyls carrés de la ciutat ne sia en neguna ciutat, que-l dit carrer és gran et ampla, e comensa del loch en què-s fa lo mercat, qui és davant los Preyçadors, et dura entrò a l'esgleya major de madona santa Maria; et en aquell carrer és la Pelliseria, e-ls Cambis, e la Draperia et d'altres officis molts.⁵

Emperò, con aquesta ciutat fo axí partida, lo dit senyor rey la poblà de les sues gents. Et a poch dies los sarraïns veeren que entre ells e los crestians no podia haver bona companyia en la dita ciutat; demanaren et supplicaren al dit senyor rey que li plagués que presés la lur part de la ciutat et que la poblàs de qui ell tengués per ben, e-ls donàs I ravall en què ells se poguessen murar et estar segurs. Et lo dit senyor rey, ab plaer que n'ach, obehí les lurs pregàries et donà'ls I ravall de fora la ciutat que ells muraren, qui ha nom la Rexacha; et aquí ells se mudaren.⁶ Et axí la dita ciutat de Múrcia fo presa per lo dit senyor rey En Jacme d'Aragon en lo mes de mayg de l'any MCCLXVI.⁷

Notes del capítol 16

---

1. El *Llibre dels fets* (§ 410-421) cita entre els llocs sotmesos per Jaume I Villena, Elda, Petrer i Elx. És ben significativa la rapidesa amb què es va aconseguir l'ocupació d'aquests enclavaments i també l'escassa oposició dels sarraïns, seduïts per l'habilitat diplomàtica del monarca aragonès. De fet, els rebels s'excusaven dient que si s'havien alçat contra Alfons X era només pel mal govern i els abusos dels castellans («per lo mal capteniment que-N Manuel los faça s'agren ells a levar contra ell»).

§ 410, p. 306; «resposeren-nos que per lo mal capteniment que feÿen d'ells s'eren levats», § 414, p. 307), i que si el rei d'Aragó els volia retenir com a vassalls seus, ells li retrien ben gustosament tots els seus castells («si nós los juràvem que no tornàssem Billena al rey de Castilla ni a Don Manuel, que anàssem là, e que la'ns retrien», § 410, p. 306; «si nós los juràvem que-ls retenguéssim per a nós, que-ns retrien lo castell mantinent», § 414, p. 307). Però a l'hora de signar els capítols definitius de la rendició, Jaume I declinava amablement totes aquestes ofertes de vassallatge, per no fer cap greuge al seu gendre Alfons («car no-ns estaria bé que entràssem en ajuda del rey de Castilla e que-ns retenguéssim los castells que hauríem a tornar a ell o a aquels que-ls tenguessen per ell», § 414, p. 307). El cas de la capitulació d'Elx és un exemple paradigmàtic del que ha estat dit, perquè va ser guanyada sense necessitat de recórrer a les armes. En efecte, el monarca ens conta que va fer venir dos representants de la vila i els va aconsellar amablement que deposaren les armes, perquè ell no tenia intenció de fer-los cap mal: si es retien pacíficament, salvarien la vida i també les seues possessions; d'altra banda, ja havien pogut veure quin final havien tingut aquells que havien gosat desafiar-lo i podien estar segurs que si ells es mostraven hostils, serien tots passats a espasa: «E quan nós haguem parlat ab ells, enviam misatge a Elx per I trujaman nostre, ab la exea, ab nostra carta, e que-ns enviassen II o III sarraïns dels bons de la vila, e que parlàssem ab ells; car, si ells ho volien, nós no-ls faríem mal ni u haviem en cor, ans los ajudariem a salvar. E ells enviaren-nos Mahomet Avingalip ab I altre. E quan foren denant nós, saludaren-nos per los veyls e per la aljama de Elx. E nós dixem-los que Déus los des bé e dixem-los encara: “Fem-vos saber que per ço que nós havem enviat per vosaltres: que creem que vosaltres sabets d'aquels sarraïns que ab nós han guerrejat, con nos ha nostre Seyor ajudat d'els ni a qual victòria ha aduyt ço que nós començam; e aquels que volgren haver pau ab nós e-s venien metre en nostra mercè, com los haviem nós bona mercè e-ls ateniem ço que promès los haviem, si per éls no u perdien. E ara nós venim en aquesta terra per aquestes II raons: que aquels que-s levaran contra nós e no-s volran metre en nostra mercè, que-ls conquiram, e muyren a espaa; e aquels qui-s volran metre en nostra mercè, que la'ls hajam (e aytal mercè que estien en lurs cases e tenguen ses possessions e tenguen lur ley), e que-ls farem atendre al rey de Castilla e a Don Manuel les covinences que havien ab ells e lurs custums, segons les cartes que ab ells havien, e, si res vos n'an trencat, que us ho adoben”» (§ 416, p. 309). Sembla que el discurs reial, mostra d'una evident política de *big stick* que barrejava afabilitat i amenaces, va fer efecte en els sarraïns: aquests van agrair al rei les seues sàvies paraules i van lloar-lo per la seua fama d'home benèvol que respectava la paraula donada. Es va acordar que els sarraïns tornarien a la vila i farien saber a tota la comunitat les seues propostes, i cal assenyalar que el rei va arribar a subornar d'amagat un dels ambaixadors perquè li fos més favorable en les negociacions: «E respòs aquel sarrahí que graïa a Déu e a nós la bona paraula que nós los deÿem. E aytal esperança havien en nós, car ben havien hoït dir que aquels que en nós se fiaven que n'eren segurs, e que no-ls ho trencàvem, ans los ateniem ço que-ls prometíem. E dix que nós los enviàssem hòmens que-ls guiasen, e irien là; e puys que dirien a la aljama les bones paraules que nós los haviem dites e puys venrien a nós. E així anaren-se'n e comptaren a la aljama ço que nós los haviem dit; e can açò hagren feyt, tornaren a nós e comptaren-nos ço que havien parlat laïns. E nós dixem a aquel sarrahí, Maomet per nom, que nós volíem parlar ab ell; e tiram-nos a una part ab ell e pregam-lo que fos curós de nós, e nós dar-li hiem per part la heretat que ell havia en Helx, tant que totstemps ne valria més, ell e son linatge, e que tenria per nós la vila e totes les rendes e, puys, per En Manuel. E teníem CCC besants amagats e metem-los-li per la mànega de la almexia. E fo pagat de nós, e promès-nos en sa ley que y faria tot ço que fer-hi pogués a nostre pro e havia fiança en Déu que u acabaria; e anà-sse'n» (§ 417, p. 310). Finalment, aquests tractes van fructificar i els sarraïns es van presentar davant el rei amb les seues condicions per a la pau, que van ser acceptades sense reserves per Jaume I: «E altra dia vench altra vegada, ab guiatge que nós li donam; e vench ab carta dels veyls de la vila, quals coses nós los faríem ni quals no. E foren aquestes les coses que éls demanaven: la I, que y romasessen ab totes lurs heretats; e l'altra, que tinguessen lur ley en cridar en lur mesquita; e la terça, que fossen jutjats a costum de sarraïns e que no fossen forçats per negun cristià, mas que-ls sarraïns los jutjassen segons que era usat en temps de Miramamolí. E nós atorgam-los-ho e asseguram-los que, si ells havien feyta neguna cosa de pensar a Don Manuel, que-ls ho faríem perdonar a Don Manuel e al rey de Castilla e

que-ls faríem seguir totes aquestes covinences que havien ab nós. E al dia que nós iríem en Elx dixerem que-ns darien la torre, per nom de Calahorra, e farien ses cartes e ses covinences e, quan nós passariem per alí, que-ns atendrien totes aquestes coses» (§ 416-418, p. 309-311).

2. El *Llibre dels fets* assegura que Jaume I i els seus homes es van disposar a assetjar Múrcia el dia de cap d'any de 1266: «E en l'altra dia de Ninou, entrada de janer, nós anam assetjar Múrcia. E, a l'anar que nós faem ab nostra ost a Múrcia, fom dels primers qui y foren» (§ 434, p. 319). I, en efecte, consta documentalment que el monarca es trobava «in obsidione Murcie» com a mínim des del 5 de gener (Miret i Sans, 2007, p. 381).

3. Desclot pondera igualment la fermesa amb què hom va mantenir el setge i afegeix, potser amb un punt d'exageració, que els assetjats, desesperats i sense queviures, van arribar fins i tot a practicar el canibalisme: «[lo rey En Jacme] anà-sse'n a Múrcia e assetjà-la de totes pars; *si que no y entrava ne n'exia negú que no fos mort o pres. Si que-ls sarraïns de la ciutat foren sí destrets de fam que-ls cans e-ls gats menyaven, e ells meteyts*» (cap. 65, vol. III, p. 8).

4. *la ciutat*: omissió a C; «la ciutat» (A i B).

5. Segons el *Llibre dels fets*, abans de rendir-se a Jaume I, els negociadors murcians van voler saber del monarca de quina manera s'efectuaria la partició de la vila: «E l'altre dia ells tornaren ab la resposta e dixerem que farien ço que nós los havíem dit, mas que volien saber la vila con la partriem. E nós dixem que-ls dariem, de l'alcàcer ensús, tota la vila que era contra la partida de la ost on nós sefem; e plach-los molt» (§ 442, p. 323). Arran d'això, la ciutat va quedar dividida en dues meitats, una per als cristians i una altra per als sarraïns autòctons, separades, efectivament, pel carrer «gran et ampla» de què parla Muntaner, que encara s'anomena de la Draperia. Aquest carrer s'estenia, tot just, des de la mesquita major («l'església major de santa Maria» dels cristians, és a dir, la catedral) fins al convent dels Frares Predicadors, l'actual església de Sant Domènec, ubicada a la plaça del mateix nom, on es feia el mercat. A més dels fabricants de draps, com diu Muntaner, hi tenien els seus establiments els comerciants de pells i els banquers. Convé notar, d'altra banda, que un dels punts més conflictius de les converses entre moros i cristians per a dur a terme aquesta partició va ser, tot just, decidir a qui pertanyia la mesquita: en teoria, aquesta s'alçava a la zona reservada per als sarraïns, i per tant era just que ells la tinguessen, tot i que Jaume I es va negar a concedir-los-la, argumentant que els cristians necessitaven tenir un bon lloc d'oració i que no era convenient que els infidels feren els seus càntics i les seues pregàries tan a prop d'on ell dormia: «E, quant vench al matí, hoïda la missa, nós pujam en l'alcàcer, e ell ab nós, ab V dels meylors sarraïns de la ciutat de Múrcia; e dixerem que partíssem la vila així con era emprès, que les lurs cartes deyen que ells haguessen lurs mesquites e que les tenguessen així con les tenien en temps de sarraïns. E nós dixem-los que en aquesta manera era emprès, sinó que ells no u entenien; car les mesquites volíem que ells les tenguessen, mas: “Què farien los christians, si no havien església en què entrassen? E que la església sia a la porta de l'alcàcer, e c-hom crit lo sabaçala cant jo dormiré, prop de la testa, açò, si bé ho entenets, no és cosa covinent. E vosaltres havets bé X mesquites en la vila: fets vostra oratió en aqueles e lexats-nos aquesta”. E ells dixerem que s'acordarien» (§ 445, p. 324-325). Els murcians no van acollir favorablement aquest matís i van comunicar al rei cristià que es negaven a renunciar a la seua millor mesquita. Jaume I es va preparar llavors per fer una demostració de força i va disposar que cinquanta cavallers i cent vint ballesters de Tortosa saquejaren la vila si l'enemic es resistia a acceptar les seues condicions. Finalment, els sarraïns, atemorits, van haver de cedir: «E, passat açò, vench a nós l'algutzir de la vila, e dels veyls pus de XX; e dixerem-nos que-ns pregaven que nós no emparàssem la mesquita ni la volguésem tolre a ells, car aquel era lo meylor loch que ells havien per fer oració lur. E nós dixem-los que així con ells volien lo meylor loch de fer oratió, que nós lo volíem haver, e que d'altra manera no podia ésser ni devia; que bé era cosa covinent que nós haguéssim I loch gran de fer oració, pus ells tants n'avien. E éls dixerem que d'altra guisa no u farien. E vench en açò entre nós e ells que-ls dixéssim que-ns pesava molt del mal que éls pendrien, pus ells no se'n volien escusar, e que nós de tot en tot la església hauríem; e ells que entrassen en la vila e que s'i acordassen bé què a fer avenia. E nós manam guarnir L cavallers qui eren en l'alcàcer e que CXX ballesters que y havia de Tortosa que s'aparylassen; e, si açò no volguessen atorgar, que la vila que-s barrejàs. E ells viren que-s faça la cosa a certes e dixerem que-s faria la cosa a nostra voluntat; e ab autament nós haguem

la església» (§ 448-449, p. 326). Un dels punts culminants dels capítols de la conquesta murciana és la consagració de la mesquita per al culte cristià i l'entrada al temple d'un emocionat Jaume I: «E, quan vench que nós haguem la església, sempre manam-hi fer altar de nostra dona sancta Maria, car en totes les viles que grans fossen, que Déus nos havia donades a goanyar de sarraïns, haviem hedificada església de nostra dona sancta Maria. E per ço car aquesta era la major vila e la pus honrada de tota la Andaluzia, levada Sivillia, volguem honrar lo nom de la Mare de Déu, que y fos ella honrada per totstemps. E, quan vench al segon dia, e fo aguizat l'altar, nós lo faem guarnir gran matí ab la roba de nostra capela e molt honradament e nobla [...]. E ab nostres creus e ab ymage de nostra dona sancta Maria moquem de la albergada on nós estàvem en la ost e a peu venguem e entram per la vila entrò a la església que haviem hedificada de nostra dona sancta Maria» (§ 450-451, p. 326-327).

6. El raval de la Reixaca o Arrixaca, situat extramurs, als actuals barris de Sant Antoni i Sant Andreu, va ser una de les conseqüències més notables del ràpid creixement demogràfic experimentat per la Múrcia islàmica. El rei Jaume va pensar a traslladar els sarraïns a aquest raval des del principi: fet i fet, quan alguns capitosts de la host cristiana el van acusar d'haver acceptat la rendició de la plaça en unes condicions poc favorables, el rei va respondre que ell tenia molta més experiència en la guerra contra els moros que tots ells: podien estar segurs que els infidels anirien abandonant a poc a poc les seues propietats de la vila; si convenia, hom els podria reinstal·lar fins i tot a la Reixaca: «E dixem-los nós que ells no erraven en lur enteniment, car nós haviem estat en plus de lochs que ells no havien e conexíem mils l'usatge dels sarraïns que ells no faïen; que, quan hom podia haver de son enemich (no us diré de sarraïns) una braçada de terra, totavia devia hom esperar que n'auria hom X o C; e que nós los dariem alegria [...]. E aquí venguem a disputació, que, segons la carta que nós haviem feyta als sarraïns, totavia los podíem gitar de la vila. Car la carta deya que nós los devíem retenir en Múrcia, e nós deyem que'l decret deya que'ls suburbis de la vila eren vila; per què nós los podíem metre també en la Rexaca e en la orta (que eren dins los suburbis) con fariem en la vila, car ab la vila se tenien e de la vila eren; e que nós los podíem getar de la vila e metre en la Rexaca, qui era barri de la ciutat» (§ 446-447, p. 325-326).

7. Aquesta indicació cronològica és errònia i també ho és la que ens dóna Bernat Desclot, tot i l'aparent precisió: «Com lo rey En Jaume de Aragó ab l'infant En Pere, son fill, preseren Múrcia ab tot lo regne, e ffo en l'any de nostre Senyor MCCLXVI, a XVII de agost» (cap. 65, vol. III, p. 5). Sabem que la ciutat de Múrcia es va rendir al rei Jaume els primers dies de febrer de 1266 (Miret i Sans, 2007, p. 382, i Soldevila, 1995, vol. I, p. 137).

[Capítol 17]

E con la dita ciutat hac presa et poblada tota de cathalans, e axí mateix Oriolla, et Elx, et Alacant, Guardamar, Cartegènia e los altres lochs; sí que siats serts que tots aquells qui en la dita ciutat de Múrcia et en los [f. *ixra*] davant dits lochs són, són¹ vers cathalans et parlen de bell cathalanesch del món; et són tots bons d'armes et de tots fets.² Et pot hom bé dir que aquell és dels gracioses regnes del món, que en veritat vos dich que, entre tot lo món, yo ne altre no pot saber que dues províncies sien mellors ne pus gracioses de totes coses con són lo regne de València e-l regne de Múrcia.

Et con lo dit senyor rey hac poblada la dita ciutat de Múrcia et los altres lochs, ell liurà-ho tot, et la sua part et l'altre, al senyor rey de Castella son gendre, per ço que de³ tot ensemps se pogués ajudar, que·ls uns ajudassen als altres.⁴ Et senyellament liurà a son gendre l'infant En Manuel Elx,⁵ Vall d'Etra et de Noetla, Asp, Petrer. Et lo senyor rey de Castella, don Alffonso, fôu axí mateix lo dit infant En Manuel adelantat⁶ de tota la sua part. E axí totes les terres se ajudaren e-s deffensaren dels moros los uns ab los altres.

Emperò, ab aquella covinença liurà lo dit senyor rey En Jacme d'Aragó la sua part del regne de Múrcia a son gendre lo rey don Alffonso de Castella et a son gendre l'infant En Manuell: que tota hora que ell ho volgués cobrar, que li u retessen. Et axí li u prometeren; et d'assò-s faheren bones cartes. Sí que per aquesta rahon la casa d'Aragó ha cobrats los dits lochs, et foren cobrats segons que avant jo us diré, con temps et loch serà.⁷

E con lo dit senyor rey d'Aragon hac los damunt dits lochs hordonats, et poblats, e establits et liurats als davant dits senyors sos genres, ell se'n tornà al regne de València,⁸ et en la ciutat de València ell manà ses corts. Et ajustaren-s'i molt grans gents, et en la dita cort [f. *ixrb*] foren los infants sos fills, qui ab gran plaer estegren ab lo senyor rey lur pare et ab tots los barons, richs-hòmens, cavallers et ciutedans. Et la festa fo molt gran qui per totes les gents se féu en la dita ciutat, et no era meraveyla: que tantes de gràcies los havia Déus feytes a tots, que molt se devien alegrar en Déu et en lo senyor rey et en los senyors infants.

E-n aquella cort hordonà lo senyor rey que féu procurador et vicarii general lo senyor infant En Pere del regne d'Aragó, et del regne de València et de tota Cathalunya estrò al coyl de Panissars; et axí mateix, féu vicarii et procurador lo senyor infant En Jacme del regne de Mallorca, de Manorcha et d'Ivissa, et del comtat de Rosselló, et de Comflaent et de Cerdanya, et de Montpestler, per ço que cascuns visquessen axí con a senyors ab les reynes lurs muylers et ab los infants et infantes lurs, e que les terres ne fossen mils regides et governades, et que ell en sa vida

veés et conegués lo bon seny e·l bon recapte e·l bon regiment de cascuns.⁹ Con siats çerts que jamés no pot hom conèixer nuyl hom, de qualque condició sia, estrò hom li dóna poder; e tantost con a la persona sia donat poder, quisvulla sia, hom o dona, tantost porets conèixer lo seu recapte. Per què lo dit senyor volch assò ordonar et complir, e axí mateix per ço que ell pogués haver repòs et anant deportant et visitant tots sos regnes e les altres terres.

E axí, la dita cort, ab aquesta hordinacion, de què totes les gents foren molt pagats, partiren-se'n cascuns et anaren-se'n en lurs affers. Et lo dit senyor rey anà visitant totes ses terres ab gran goyg et ab gran alegre, et là hon sabia que eren les reynes nores sues [f. *ixva*] e sos néts, anave'ls visitan et agracian, et fahia gran festa ab ells et ab elles.

Notes del capítol 17

1. *són*: omissió a A, a B i a C. En aquest cas els tres manuscrits semblen incórrer en una haplografia. Tanmateix, a l'edició de València tenim: «tots aquells qui en la dita ciutat de Múrcia o els davant dits llochs són poblats, *són* vers cathalans» (f. *xvr*).

2. Compareu aquesta proclama de Muntaner amb el que explica la *Crónica de Alfonso X*: l'autor d'aquest text, tot i ometre simptomàticament qualsevol al·lusió a l'ajuda prestada per Jaume I en el sotmetiment del regne murcià, afirma la catalanitat d'una part important de la gent amb què hom va repoblar la terra: «Despues que el rey don Alfonso ovo cobrado la tierra del reino de Murcia, finco en este reino todo este año, faciendo labrar las villas e los castillos de muy buenas labores e muy fuertes, e poblaba la tierra de los mas cristianos que podia aver, e señaladamente facia mucho por poblar de cristianos la cibdad de Murcia e la villa de Orihuela e la villa de Lorca; e porque non podia aver gentes de la su tierra que los poblasen, vinieron y e poblaron muchos catalanes de los que eran venidos a poblar en el reino de Valencia» (BAE, vol. *LXVI*, p. 11).

3. *de*: omissió a C; «de» (A i B).

4. No al rei de Castella en persona, sinó als seus oficials i procuradors, com concreta Desclot: «E·l rey d'Aragó establí Múrcia e liurà-la als hòmens del rey de Castela [...]. E puy lo rey d'Aragó, quant hac tot lo regne de Múrcia conquès, liurà-lo als procuradors del rey de Castela e tornà-sse'n ab totes ses gens en sa terra» (cap. 65, vol. *III*, p. 9). El *Llibre dels fets* aporta encara més dades i explica que l'encarregat de rebre la ciutat en nom del rei de Castella es deia Alfonso Garcia: «E haguem II adalils e tramestem-los al rey de Castella ab nostres cartes, con faés emparar la ciutat de Múrcia e·ls altres castells. E entre Múrcia e Lorca e·ls altres eren XXVIII castells, aquels que nós los rendem. E sempre, de mantinent, retem la ciutat de Múrcia a Don Alfonso Garcia; e él pres l'alcàcer e mes·hi ses gaytes. E nós que li estàvem de prop tro que·l missatge vench del rey de Castella, que·ns envià a dir que ell hi enviaria son consey, e en breu, e que·ns grahia molt la amor que nós li haviem feyta e ço que li faÿem saber. E sobre açò poblam·hi bé X milia hòmens d'armes, entre de nostra terra e d'altres, e que ells que romanguessen aquí ab Don Alfonso Garcia e que li ajudassen» (§ 454, p. 328-329).

5. Manuel de Castella era gendre de Jaume I en haver-se esposat amb la infanta Constança d'Aragó, segona filla del Conqueridor. Sobre el lliurament d'Elx i altres viles de la rodalia a aquest personatge, vegeu el *Libro de las armas* escrit per l'infant Juan Manuel de Castella, fill seu, on s'explica que «traxieron el pleito en tal guisa que dieron a mio padre a Elche con una comarca de lugares que llaman los moros El Alhofra, que fue siempre como reyno et sennorio apartado que nunca obedesçio a nin-gund rey» (Juan Manuel de Castella, 1982, vol. *I*, p. 14).

6. La institució de l'*adelantamiento*, ben característica de l'organització territorial i administrativa dels regnes de Castella i Lleó, va anar prenent forma durant la baixa edat mitjana i, a poc a poc, va anar substituint els comtats altmedievals. Els primers van ser les fronteres de Cazorla i Múrcia; més tard, hom va establir una sèrie d'*adelantamientos mayores*, com Castella, Lleó, Astúries, Galícia, Guipúscoa, Àlaba, Andalusia o els dos ja esmentats. Els *adelantados*, o governadors de les províncies frontereres, actuaven en temps de pau com a justícies majors del regne, i com a capitans generals en cas de guerra. Precisament, han arribat fins a nosaltres unes *Leyes de los adelantados mayores*, compilació que regula el camp d'actuació d'aquests oficials, atribuïdes precisament a Alfons X de Castella (vegeu una edició recent del text a McDonald (ed.), 2000). És cert que l'infant Manuel de Castella va ser nomenat *adelantado mayor* de Múrcia. D'altra banda, i si hem de creure la versió del *Libro de las armas*, hom va pensar fins i tot a lliurar-li el regne murcià, a punt de ser sotmès per Jaume I. La idea —explica Juan Manuel— va partir de Violant d'Hongria, esposa del rei Jaume, que volia que la seua filla Constança i el seu gendre poguessen intitular-se reis: «Entonçe dixo la Reyna que si el quisiese quanto a esto que bien fallaria consejo, ca él et el rey su marido podrian muy ayna cobrar el Reyno de Murçia con que los moros se avian entonçe alçado et darlo al infante don Manuel et a la infanta donna Constança et asi seria guardada la su iura et ella et su marido et sus fijos sin reçelo de perder la onra que avian» (Juan Manuel de Castella, 1982, vol. 1, p. 11-12).

7. No cal dir que la clàusula on s'especificava que les terres alacantines pertanyien de ple dret a Jaume I i que aquest les podria recuperar quan ho trobés convenient és del tot un invent de Muntaner, que vol afermar les reclamacions dels reis d'Aragó sobre Múrcia i troba en aquest punt l'argument que li servirà per a justificar la guerra de Jaume II el Just contra Ferran IV de Castella, que acabarà amb la victòria catalanoaragonesa i l'annexió de la zona nord del territori murcià al regne de València (1304): en efecte, el cronista explica al capítol 265 que «la terra devia tornar al senyor rey d'Aragó; et per la gran amistat que el rey En Jacme avia ab lo rey don Alfonso, son gendre, et ab l'imffant En Manuel, qui axí mateix era estat son gendre, lexà-ho tenir a a don Manuel. Et ara lo senyor rey d'Aragó volch-ho cobrar, e gran rahon et dret que era; e axí en aquestes paus recobrà-ho, ço és, Alacant, Elx, As[p], Petrer, la vall d'Etila et de Noetla, e la Mola, Crivileny, Ffavanella, Callosa, Oriola, Guardamar». En realitat, a l'origen de les aspiracions dels comtes reis no sembla haver-hi cap acord entre Jaume I i Alfons X o l'infant Manuel de Castella, sinó el fet que la conquesta efectiva la van dur a terme, precisament, el rei d'Aragó i els seus vassalls, com creu Soldevila (1995, vol. 1, p. 142): «La conquesta de Múrcia [...] no havia donat, de moment, cap fruit per als regnes catalano-aragonesos; però el fet que la conquesta, si bé per a Castella, hagués estat catalana i aragonesa, havia posat la base per a la ulterior reivindicació d'aquell reialme pels sobirans de Catalunya-Aragó».

8. Segons Miret i Sans (2007, p. 386), Jaume I havia retornat a València cap a l'abril de 1266.

9. Jaume I actua d'acord amb els preceptes que tot bon senyor ha de seguir amb els seus hereus: quan arriben a l'edat adequada, els atorga càrrecs de responsabilitat i possessions, a més de procurar-los, com ja hem vist (cap. 11), matrimonis de prestigi en les persones de Constança i esclarmonda. Vegeu el *Libro de los estados* de Juan Manuel de Castella, on es puntualitza, a més, que el sobirà ha de cerciorar-se que el repartiment no causarà enveges ni motius de disputa entre els germans, advertència molt oportuna si tenim presents quines van ser les relacions entre Pere i Jaume: «Otro sí, desde fueren en tiempo que ayan de aver basallos et tener su casa, conviene que les den tierra et heredat, tanta e en tal manera que puedan aver buenos vasallos et bevir onradamente, segund les pertenesçe [...]. Otro sí que non les venga a talante que sin grant tuerto que reçibiesen desu hermano mayor, se moviesen para le fazer guerra o bollição en la tierra, esforçandose en las fortalezas que su padre les oviese dado. Otro sí, deve fazer su padre por los casar quanto pudiere, bien et onradamente» (Juan Manuel de Castella, 1982, vol. 1, p. 326). D'altra banda, no hi ha constància documental d'aquest doble nomenament. Més aviat podem dir que aquesta distribució de procuradories sembla coincidir amb la partició dels regnes de la Corona efectuada per Jaume I l'any 1262, document que s'ha conservat: en el document, queden reservades per a l'infant Pere els regnes d'Aragó i València (els límits del qual s'especificuen), amb el comtat de Barcelona; el rei Jaume especifica, a més, que l'autoritat del successor sobre terres catalanes s'estenrà «*usque ad collem dictum de Panissars*», puntualització que, com hem vist, també recull Muntaner:

«totum regnum nostrum de Aragonibus et comitatum nostrum Barchinone, de Cincha, videlicet, usque ad caput de Crucibus et usque ad collem dictum de Perelló *et usque ad collem dictum de Panissars* et sicut dividunt termini Cathalonie cum Conflent et cum Ceritania [...] totum regnum nostrum de Valencia, et de Biar et de la Mola, sicut dividunt termini usque ad mare et sicut nos eos divisimus cum rege Castelle usque ad rivum de Alventosa et sicut dividit regnum Aragonum usque ad rivum de Alventosa» (Huici, 1916-1920, vol. III, p. 164, doc. MCLII; citat a Soldevila, 1995, vol. I, p. 113, n. 27-28). Per la seua banda, l'infant Jaume heretaria el regne de Mallorca amb les illes de Menorca i Eivissa, el senyoriu de Montpeller i els comtats de Rosselló i Cerdanya, amb Cotlliure, el Conflent i el Vallespir: «totum regnum nostrum Maiorice et Minorice integre et totum id quod habemus et de cetero habebimus in Eivissa [...] Montempessullanum, cum castris et cum omnibus pertinenciis suis [...] totum comitatum Rossilionis et Caucumliberum et totum Conflent et comitatum Ceritanie et Vallem Aspirii cum omnibus iuribus et dominacionibus» (Huici, 1916-1920, vol. III, p. 164, doc. MCLII; citat a Soldevila, 1995, vol. I, p. 113, n. 29-31).

[Capítol 18]

Lo dit senyor inffant En Pere avia en casa sua II fills de cavallers qui eren venguts ab madona la reyna Costanca¹ muyler sua, et la I havia nom En Roger de Lòria,² qui era de honrat linatge et de senyors de senyeres;³ et sa mara havia nom madona Beyla, qui nudrí la dita reyna madona Costança, et ab ella vench en Cathalunya, et era molt sàvia dona et bona, et no-s partí null temps, mentre fo viva, de madona la reyna;⁴ et axí mateix lo fill, que havia per nom Roger de Lòria, no-s partí d'ella, ans nodrí en la cort, axí que ell era molt fadrí con vench en Cathalunya. E la baronia sua era en Calàbria, qui són XXIII castells en un tinent, e·l cap de la dita baronia havia nom Lòria. E el dit En Roger de Lòria ja en aquest temps fo creegut, et fo gran et aut, et feye's molt amar al senyor inffant, et a madona la reyna et a tots.

E axí mateix vench ab madona la reyna altre honrat fadrí, qui era de comte fill et era parent de madona la reyna, qui havia nom En Corral Lança,⁵ et una sua germana, nina et fadrina, que era et nudrí ab madona la dita reyna.⁶ Et aquest En Corral Lança exí dels beyls hòmens del món, e·l mils parlant et pus savi, sí que en aquell temps se dehia que·l pus beyl cathalanesch era, del món, d'ell et d'En Roger de Lòria. Et no era meraveyla, que ells, axí con davant vos he dit, vengren molt fadrins en Cathalunya et nudriren-se tota hora ab lo senyor inffant; enaxí apreparen del cathalanesch de cascun loch de Cathalunya et del regne de València tot ço qui bo ne beyl era, e axí cascun [f. *ixvb*] d'ells fo lo pus perfet cathalà que hanc fos, et ab pus beyl cathalanesch.

E·l dit senyor inffant En Pere féu cavaller cascun d'ells, et donà per muyler la donzella germana d'En Corral Lança al dit En Roger de Lòria, la qual exí molt bona dona, et sàvia, et honesta et de bona vida. Et de la dita dona sobrevisqueren a ell et a ella I fill per nom En Rogeró, qui fóra estat de gran afer hom si agués molt viscut lonch de temps, mas jove de XXII anys morí. Emperò, d'ell parlarem a avant, que covendrà a fer, que d'aquell temps que visch, féu tals fets que rahó és que·n dejam parlar con temps serà.⁷ E axí mateix n'ach III filles, que totes foren bones dones: que la major fo muyler del noble En Jacme de Xèricha, nabot del senyor rey En Pere, qui fo dels mellors barons et dels pus honrats d'Espanya, per part de pare et de mara,⁸ [et] fo molt bona persona; et l'altra fo muller del noble En Not de Muntcada;⁹ et l'altra muyler del comte de Santo Cebrino, qui és en Principat.¹⁰ Et aquella dona germana d'En Corral Lança, con hac haüts los dits inffants, morí, de què feu gran tala,¹¹ per la sua bonea et per sos inffants, qui romangueren tots fort poch.

E puy lo dit noble En Roger de Lòria pres per muller la filla d'En Berenguer d'Entença, qui és del pus honrat casal de richs-hòmens qui sia en Aragon et en Cathalunya. Et d'aquesta dona hac, que li sobrevisqueren, II fills et I filla.¹²

Et axí, lezar-vos he ara a parlar del dit noble En Roger de Lòria, con avant ne parlarem, que ell fo aquell et tal, que·ls seus fets aportaran rahó que jo·n deja parlar; que dir pot hom que hanc, pus Déus vench en madona santa Maria, no fo null hom, qui fill de rey no fos, a qui Déus fahés tantes gràcies, ne encara honràs son senyor en tots fets qui comenats [f. xra] li fossen.

Notes del capítol 18

1. *Costanca*: llegiu «Costança».
2. Aquest és el primer esment que la *Crònica* fa de Roger de Llúria (1250-1304), almirall dels reis de la Casa d'Aragó. Roger era el segon de la casa de Llúria de dur aquest nom: el seu pare, Roger I de Llúria, va morir lluitant contra Carles d'Anjou a la batalla de Benevent (1266). Muntaner afirma que el vailet formava part del seguici que va acompanyar Constança de Hohenstaufen a Catalunya i que, de fet, ell i la seua mare pertanyien a la casa de la princesa siciliana, dada que també recull Bernat Desclot en la seua presentació del personatge: aquest cronista esmenta «I cavaler de la casa de la Reyna qui avia nom Roger de Lòria» (cap. 110, vol. iv, p. 15). A més, al capítol 120 de Desclot la reina Constança s'adreça a Roger amb aquestes paraules: «—Amic Roger, ben sabs tu com yo t'è nudrit, petit infant, e mon senyor lo rey d'Aragó t'è nudrit, petit infant, e mon senyor lo rey d'Aragó t'è nudrit e molt amat, e t'è fet gran bé e gran hondrament e t'è fet almirayl de la sua host» (cap. 120, vol. iv, p. 42). Vegeu, encara, la versió llatina definitiva de les *Gesta Comitum Barcinonensium*, on se cita l'«almirayl Rogerium de Lauria, quemdam nobilem militem de Sicilia oriundum et nutritum a pueritia ab ipso domino Petro» (cap. xxviii, p. 72) (confronteu aquest pas amb la *Crònica general* de Pere el Cerimoniós: «un noble baró de Sicília per nom Roger de Llúria, lo qual s'era nodrit en cort del dit valerós rei [Pere] llong temps havia», cap. 36; Soberanas (ed.), 1961, p. 136). Muntaner ens parla, a més, dels orígens calabresos de la família de Roger (Lauria és de fet una localitat de la Basilicata), informació que retrobem a la *Nuova Cronica* del florentí Giovanni Villani, autor que, a més, explica que era un dels nobles sicilians rebels a la senyoria de Carles d'Anjou: «uno valente cavaliere di Calavra, ribello del re Carlo, il quale avea nome messer Ruggieri di Loria» (ll. 8, cap. 69). Que Roger de Llúria i altres futurs oficials dels comtes reis com els Llança van nodrir-se amb Pere el Gran i la seua esposa Constança està perfectament documentat als registres de la casa i de la cort dels prínceps (vegeu Soldevila, 1995, vol. i, p. 230-231). Per a més informació sobre l'almirall Llúria i la seua trajectòria biogràfica i militar, consulteu el clàssic llibret de Fort i Cogul (1966b), Pryor (1983) i, sobretot, el complet i recent llibre de Mott (2003).
3. Els senyors de senyeres tenien dret a dur l'estendard amb les armes del seu llinatge durant les campanyes militars: «nul hom no gos portar bandera a son senyall si donchs no és noble o rich-hom senyor de senyera» (*Ordinacions* del rei Pere sobre armades; Capmany (ed.), 1787, p. 95). Les *Partidas* deixen ben clar que només disposaven d'aquest privilegi els cabdills d'una certa posició, els «grandes omes en sus fechos»: «Sennales conocidas pusieron antiguamente que traxessen los grandes omes en sus fechos, e mayormente en los de guerra, porque es fecho de grand peligro en que conviene que ayan los omes mayor acabdillamiento, assí como desuso diximos. Ca non tan solamente se han de acabdillar por palabra o por mandamiento de los cabdillos, mas aun por señales. E éstas son de muchas maneras» (part. ii, tít. xxiii, l. xii). Cal parar atenció a la detallada descripció dels diversos tipus de penons i senyeres que podia exhibir el magnat, segons el càrrec i la categoria: «Estandarte llaman a la senna quadrada sin farpas. Esta non la deve otro traer sinon emperador o rey, porque así como ellas non son departidas, assí non deven ser partidos los Reynos onde son sennores. Otras y ha que son quadradas e ferpadas en cabo, a que llaman cabdales. E este nome han porque non las deve otro traer sinon cabdillos, por razón del acabdillamiento que deven fazer. Pero non deven ser dadas sinon a quien oviere cien caballeros por vasallos, o dende arriba» (part. ii, tít. xxiii, l. xiii); «pendones posaderos son llamados aquellos que son anchos contra el asta e agudos e agudos fazia los cabos, e llévanlos en las huestes los

que van a tomar las posadas e sabe otrosí cada companna do ha de posar. Tales pendones como estos pueden traer los maestros de las órdenes, de la cavallería, e aun los comendadores, do ellos no fuessen. Otrosí los pueden traer los que ovieren de cien cavalleros ayuso, fasta en cinquenta, mas dende fasta diez ordenaron los antiguos que traxesse el cabdillo otra senna quadrada que es más luenga que ancha bien el tercio de asta ayuso e non es ferpada. E ésta llaman en algunos lugares vandra. Otra senna y ha que es angosta e luenga contra fuera e partida en dos ramos. E tal como ésta establecieron los antiguos que la truxessen lo oficiales mayores del rey porque supiesen los omes que lugar tenía cada uno dellos en la corte do avían de yr o de posar en la hueste. Essa misma senna tuvieron por bien que traxessen sennores de dos cavalleros fasta cinco, pero que fuesse más pequenna que la de los oficiales. Los guiadores de las huestes e de las cavalgadas, a que llaman adalides, que puedan otrosí traer sennas cabdales, si gelas diere el rey, mas non de otra guisa, e esto porque non han companna cierta de que sean sennores porque merezcan aver senna, sinon así como se les acaesce por aventura una vegada más, o otra menos» (part. II, tít. XXIII, L XIII). Ara bé, el text castellà observa que, tot i que aquests senyors poden portar els seus penons durant les guerres, només el rei ho pot fer de manera quotidiana: «Traer puede qualquier destes sobredichos las sennas que dichas avemos en las huestes o en las guerras. Mas con todo esso, non la deve traer otro ninguno cotidianamente sinon emperador o rey, porque son cabdillos de cada día, e otrosí por la honrra de los imperios e de los reynos que han de mantener, e aun porque sean conocidos por do fueren; ca por estas razones pueden traer consigo senna o pendón cada que cavalgaren, también en tiempo de paz como de guerra. E ninguno de todos estos que diximos non lo deve aver, sinon aquellos a quien lo ellos diessen de comienço, dándoles con ellos aquel poder e faziéndoles aquellas honrras que de suso son dichas» (part. II, tít. XXIII, L XV).

4. La mare de Roger es deia Bella d'Amichi. Va rebre el títol de senyora de la vall de Seta, al regne de València. Vegeu aquest personatge documentat al *Diplomatarium* de Burns (2001, p. 21, i doc. 599, 752, 781, 782 i 989).

5. Conrad (?-1300), membre de la dinastia siciliana dels Llança, documentada a l'illa des del segle XI i que es va arribar a emparentar amb els Hohenstaufen. Era fill de Federigo Llança, comte d'Atri.

6. Margarida Llança, que es convertiria en la primera esposa de l'almirall Roger de Llúria. Era cosina de Constança de Sicília, muller de Pere el Gran, a través de l'àvia de la reina siciliana, Bianca Llança, casada amb l'emperador Frederic II de Hohenstaufen.

7. Més endavant (cap. 248-250) Muntaner reconta alguns dels fets d'aquest Rogeró, fill de l'almirall i de Margarida, que va tenir un rol destacat en la repressió de les revoltes dels sarraïns de l'illa de Gerba.

8. La filla major d'en Roger era Beatriu de Llúria, senyora de Cocentina, casada amb Jaume II de Xèrica (1276-1321), primogènit de Jaume Pere (1255-1285), que era fill de Jaume I d'Aragó i de Teresa Gil de Vidaure.

9. Segons els *Anales de Aragón* de Jerónimo Zurita, aquesta filla es deia Constança: «doña Costanza, que casó con don Ot de Moncada —que fue madre de don Pedro de Moncada, almirante de Aragón en tiempo del rey don Pedro el IV—» (ll. v, cap. 66; segueisc el text de l'edició electrònica de la Institución Fernando el Católico: <http://ifc.dpz.es/publicaciones/ver/id/2448>).

10. Anomenada Maria o Hilària (la crítica no s'acorda en aquest punt: Ebner (1973, p. 523) és partidari del primer, però vegeu els *Anales* de Zurita: «y otra se llamó doña Hilaria, que casó con el conde de Sanseverino», ll. v, cap. 66). Nascuda l'any 1275 i morta el 1333, es va casar amb Enric de Sanseverino, fill de Tomàs III de Sanseverino (1295-1358), comte de Marsico i conestable del regne de Nàpols.

11. *gran tala*: és a dir, «motiu de dolor, de plànyer» (DCVB, s. v. *tala*, acc. 2). Vegeu, per exemple, el *Gérard de Roussillon*: «E si lo podés penre no l'ausiatz / quar *gran tala* seria e grans pecatz» (Michel (ed.), 1856, p. 136); el *Jaufre*: «E pueis intratz vo·n en la sala / e veiretz la (de qu'es *grantz tala*) / un cavallier nafrat jazer» (v. 4845-4847; Raynouard (ed.), 1838, p. 103); o el *Frayre de Joy et Sor de Plaser*: «vi un chevalier qui caçava, / ab un sperver que portava / mudat, hon pres lo jay de gayt, / e son dols e dans e mal fayt, / *gran tala* e gran malaventura» (v. 491-195; Pacheco (ed.), 1992, p. 92).

12. Saurina d'Entença, filla de Berenguer d'Entença, un dels capitosts de la gran Companyia Catalana. Respecte als dos fills, Muntaner es refereix segurament a Robert (mort abans que el pare) i Carles (de qui ens parla també als capítols 248-250). Dels fills barons d'aquest segon matrimoni, el cronista es deixa ací Berenguer Roger, que va arribar a posseir el senyoriu de Cocentaina. A més, en realitat, Saurina li va donar a Roger tres filles: segurament, la *Crònica* es refereix a Margarida, que es va casar tres vegades: el primer matrimoni va ser amb Hug de Chiaromonte, el segon amb Bartolomeo de Càpua i el tercer amb Nicolàs de Joinville, comte de Terranova i Venafro i virrei d'Òtranto (així ho afirma Zurita: «doña Margarita que casó con Nicolás de Janvilla, conde de Terranova», ll. v, cap. 66). Però no s'hi esmenten ni Jaufredina ni Saurina (que sí que apareixen als *Anales*: «También se halla que tuvo otras dos hijas que se llamaron Saurina y Jaufredina; y que la una dellas casó con Guillén de San Vicente», ll. v, cap. 66).

[Capítol 19]

E tornaré un poch a parlar de son cunyat En Corral Lança, de un beyl fet qui per gràcia de Déu et del senyor rey En Pere li esdevench.

Veritat fo que·l dit senyor rey d'Aragó En Pere, per avant... Mas ara vos o vul comptar, que aytant se val con faria a avant; e fa-ho fer per ço con són en la matèria d'aquests II richs-hòmens, et ha mils loch ar-a parlar d'aquest fet que·l dit noble En Corral Lança féu, que no auria a anant. Que de tots fets, pus hom diga veritat, en qual loch se vulla hom del libre ne pot hom parlar, con en loch n'auria hom per aventura a parlar que·n torbaria altra matèria; et majorment que no sia estòria longa. Et axí a cascuns prech que·m perdonen si en aquest loch ne en altre troben que·s diguen coses qui sien dites abans de temps que dir no·s deguessen.¹ Emperò, si a mi ho demanassen, yo·ls respondria rahó que ells me'n tendrien per escusat. Emperò, hon se vullen sien meses les rahons, que d'açò vos fas tots segurs que tot és veritat axí con trobarets per scrit, et no y metats dupte negun. Donchs, vull-vos dir la gràcia que Déus féu a aquest rich-hom En Corral Lança.

Lo senyor rey d'Aragó deu haver totstemps trahut del rey de Granada, et del rey de Tiremsè² et del rey de Tunis; et per ço cor havia molt de temps que·l trahut no havien tramès al dit senyor rey d'Aragó, ell féu armar en València IIII galeas, et féu-ne lo dit noble En Corral Lança capità. Sí que anà al port de Tunis et a Bugia³ et per tota la costera, barreyan et trencant tots los ports.⁴ Sí que vench en la mar del rey de Tunis et de Tiremsè, en una ylla qui ha nom Alphabiba;⁵ et en aquell loch ell vench per levar aygua.⁶

E axí con ell vench en aquell loch per l'aygua a levar, X galeas de sarraïns, qui eren del rey [f. *ixrb*] de Marrochs⁷ et eren estades armades a Septa,⁸ vengueren en aquell loch mateix axí per levar aigua. Et aquestes X galeas de sarraïns eren les mils armades et de mellors gents de sarraïns que jamés ne fossen armades, et havien ja fet gran dan a lenys que havien preses de crestians, et tenien molts catius en les galeas, de què era gran pecat.⁹

Et con les galeas d'En Corral Lança veeren venir les X galeas, exiren de la posta; et los sarraïns, qui les veeren, que ja n'avien haüda lengua, cridaren en lur sarraïnesch: —Aür! Aür!—,¹⁰ et molt vigorosament vengren ves les galeas d'En Corral Lança. Et les galeas d'En Corral Lança estegren en roda,¹¹ et aplegaren-se totes IIII ensemps et agren lur consell. Et lo dit Corral dix-los:

—Senyors, vosaltres sabets que la gràcia de Déu és ab lo senyor rey d'Aragó et ab tots sos sotsmeses, et sabets quantes victòries han haüdes sobre sarraïns. Ben podets saber que·l senyor rey d'Aragó és present ab nós en estes galeas, que veus aquí lo seu estandart,¹² qui representa la sua persona. E axí, que ell sia ab nós, la

gràcia de Déu et d'ell nos aydarà e-ns darà victòria. Et seria gran vergonya del dit senyor rey et de la ciutat de València, d'on som tuyt, que per aquests cans¹³ giràssem la cara, que hanc null hom qui del senyor rey d'Aragó fos no u fôu.¹⁴ Per què yo us prech a cascuns que us membre lo poder de Déu et de madona santa Maria, e la santa fe cathòlichia et la honor del senyor rey et de la dita ciutat de València et de tot lo regne; et vigorosament tots, axí con estan afrenellades¹⁵ totes IIII les galeas, que firam, et vuy en aquest dia fassam tant que totstemps parlen de nós; et segurament que nós los vençrem et serem totstemps benenants.

»Emperò, tuyt veets que tants havem d'ells avantages que a nostre sau nos en podem anar, [f. *xrb*] que si-ns volem no-ns poden forçar de batayla. E axí cascuns digam ço que mellor nos en parrà, mas de mi ja us he dit mon enteniment. E encara vos ho dich e us prech de part del dit senyor rey et de part de la ciutat de València que firam, que tots són nostres.

Et tots comensaren a cridar:

—Firam, firam, que tots són nostres!

Et sobre açò armaren-se tuyt molt ben, e-ls sarraïns faheren atretal. Et con foren armats cascuns de cascuna part, En Corral Lança, ab una voga beyla tirada,¹⁶ anà-sse'n envés ells. Sí que hi hac sarraïns que dixeren al lur capità que les galeas venien a ell per ço que-s retessen a ell, et gran res dels sarraïns eren en aquesta oppinió, per ço con en les galeas dels sarraïns havia molt bo cavaller sarraï, et no-s pensaven que-ls crestians fossen tan folls que ab ells se volguessen combatre. Mas l'almirayl dels sarraïns era savi hom de mar, et era estat en molts fets d'armes et havia provats los cathalans qui eren, et comensà a menar lo cap et dix:

—Barons, foyl pensament havets vosaltres! No conexets les gents del rey d'Aragó axí con yo-ls conech. Ara siats çerts que ell[s] se vénen bé et sàviament combatre ab nós, et vénen axí acordats de morir que ¡guay lo fill de la mara qui-ls espera! Per què, axí con ells vénen acordats de aver victòria o de morir,¹⁷ que us metats al cor açò mateix: que vuy serà lo dia que, si bé no us esforçats, que serets tots morts o catius! Et plagués a Déu que yo-ls fos luny C milles, mas pus axí és, yo-m coman a Déu et a Mahumet.

Et ab aytant féu tocar les trompes et les nàchares,¹⁸ et ab gran brugit et ab grans crits comensaren a fer I baxamà molt vigorós.¹⁹ E les IIII galeas, tot bellament et menys de crits et de paraules et de tabustol negun, van ferir enmig [f. *xvb*] de les X galeas.

Aquí la batayla fo molt cruel et aspra, et durà del matí entrò a hora de vespres, que hanc no hac negun laer de menjar ne de beure. Mas nostre senyor ver Déus e la sua beneyta mara, de qui vénen totes gràcies, e la bona ventura del senyor rey d'Aragó donà als nostres victòria, en tal manera que totes les X galeas foren desbaratades et los hòmens morts et preses. Beneyt sia aquell Senyor qui u féu!²⁰

E con agueren vençuda la batayla et totes les galeas desbaratades et preses, desligaren los crestians catius que y trobaren, et a cascun donaren aytan bona part d'açò que y trobaren, que Déus los havia donat a aguanyar, con a negun d'ells. Et axí, ab gran alegre et ab gran victòria, tornaren-se'n en València ab les galeas que amenaren et ab molts catius sarraïns qui s'eren amagats dejús, dels quals tengren encant.²¹

Notes del capítol 19

1. Els dubtes de Muntaner sobre si resulta convenient contar en aquest punt el «beyl fet» protagonitzat per Conrad Llança es manifesten en un incís de caràcter clarament «metanarratiu» (Miquel Sobré, 1979, p. 45). En primer lloc, ens demana excuses per si trobem que en la *Crònica* hi ha episodis relatats sense obeir a un ordre cronològic rigorós («si en aquest loch ne en altre troben que-s diguen coses qui sien dites abans de temps que dir no-s deguessen»): és a dir, es disculpa per no ajustar-se a allò que un dels referents més coneguts de les arts poètiques medievals, la *Poetria nova* de Geoffroi de Vinsauf, anomena *ordo naturalis*, o relat d'uns fets d'acord amb l'ordre temporal en què han esdevingut, i que s'oposa a l'*ordo artificialis*. L'episodi que llegim correspon, de fet, no al regnat de Jaume I, que ocupa aquesta primera part del llibre, sinó al de Pere el Gran («per gràcia de Déu et del senyor rey En Pere li esdevench»). Tanmateix, si ha optat per aquesta solució narrativa, no ha estat sense una bona raó, atès que allò que ens diu a continuació està molt relacionat amb el tema que estava tractant: pertany a la «matèria d'aquests II rics-hòmens», és a dir, de Roger de Llúria i Conrad Llança. El terme *matèria* resulta ací clau: el relat de l'aventura africana d'aquest capítol constitueix una digressió que s'ajusta a una de les dues modalitats definides per la *Poetria* de Vinsauf: la *digressio ad aliam partem materiae*, és a dir, sobre un aspecte relacionat amb el tema principal, essent l'altra la *digressio ad aliud extra materiam*, és a dir, sobre un tema totalment distint de l'anterior: «Digressio similiter ampliata et decorata materiam. Fit autem digressio duobus modis, sed pluribus ex causis. *Unus modus digressionis est quando digredimur in materia ad aliam partem materiae; alius modus, quando digredimur a materia ad aliud extra materiam*» (Faral, 1924, vol. II, p. 274). En tot cas, i a pesar dels desajusts cronològics, Muntaner té especial interès a assegurar-nos que això no afectarà la credibilitat del seu relat («de tots fets, pus hom diga veritat, en qual loch se vulla hom del llibre ne pot hom parlar»). Cal recordar que a la *Crònica* de Pere el Cerimoniós hom pot llegir unes consideracions del mateix tipus: en aquest cas, l'autor adverteix que potser en algun moment haurà de parlar de coses ja tractades anteriorment al llibre, tot i que les possibles anomalies no han de fer dubtar el lector sobre la veritat del conjunt: «*E jatsia que, en lo procés qui es segueix en lo present llibre, sien contengudes algunes coses de les quals ja desús és llargament feta menció, emperò, per continuar lo temps següent, són-hi tocades algunes coses d'aquelles que ja dessús són declarades, no per vici d'escriptura, mas per alguna superfluïtat que s'és haüda a continuar en lo present procés, lo qual no en deu ésser viciat si alguna raó hi és recontada altra vegada, car és-se fet per continuació d'escriptura del present procés, e trobar s'han cascuna continuada en la sua veritat*» (cap. 1, § 3, p. 53).

2. «Tiremsè», el «Tirimís» de l'AtCat, o siga, Tlemcen, al nord-oest algerià, a prop de la frontera amb el Marroc.

3. «Bugia» (la mateixa forma a l'AtCat) és el nom que rebia antigament la ciutat de Bugia, a la costa d'Algèria, entre Alger i Constantina.

4. Aquesta expedició de Conrad Llança sembla haver tingut lloc durant els darrers mesos de l'any 1279. L'al·lusió del text al pas del capità català per Tunis es justifica si tenim en compte que per aquest temps Llança va intervenir en aquell regne africà a favor de l'hàfida Abu-Ishac, episodi que el cronista ens narrarà més endavant (vegeu els capítols 30-31 i les notes corresponents). Noteu, per tant, que tot l'episodi que se'ns descriu ací és cronològicament posterior a aquells capítols.

5. «Alphabiba» correspon ben segurament a les illes Habibas («Aquabiba», a l'AtCat), a la costa d'Algèria, a l'oest d'Orà. Al *Victorial* o *Crònica de Pero Niño* es narra que, durant una campanya naval d'aquest heroi castellà, la seua nau va fer escala també en aquest punt, fet que evidencia que es tractava d'un punt utilitzat freqüentment pels mariners per a avituallar les embarcacions. De fet, la descripció que ens en fa Díaz de Games és una terra poblada d'una gran varietat d'aus: «El acuerdo fue que calasen las velas e non diesen vista a la tierra; e repararon las galeas en la mar fasta que fue noche. La noche venida, cobraron remos e fueron a surgir a las yslas de Alhabiba. Ay en aquellas yslas grand muchedumbre de aves, que crían por el suelo de las yslas: palomas, e buldrejas, e alcatrazes, e gaviotas, e falcones, e codornizes, e otras aves de muchas naturas, tantas que avía abasto de comer para todas las galeas». És curiós comprovar que, segons el *Victorial*, a les illes no hi havia aigua dolça per a proveir les galeres: «Estas yslas son desahitadas, que non bive en ellas gente, ni ay en ellas agua dulce» (Díaz de Games, 1994, p. 296). Sobre aquest episodi de la crònica castellana, vegeu Ferrer i Mallol (1968, p. 265-338).

6. *levar aygua*: proveir-se un vaixell d'aigua potable per a la tripulació. El sentit s'aprecia més clarament al capítol 82 de la mateixa *Crònica*: «Axí que aquella vesprada agren gran refrescament de carn, et de pa et de vi et de fruytes; que de les gracioses terres de Sicília és aquella de Xicle. Et *levaren cascuns de l'aigua*, que és de les bones aygües et de les sanes del món».

7. Aben Jucef, primer soldà del Marroc de la dinastia berber dels Beni Marin o marinida, que l'any 1269 havia pres la ciutat de Marràqueix i s'havia apoderat així del control de l'antic imperi almohade en terres nord-africanes. El rei d'Aragó i el sobirà marroquí estaven en guerra en aquesta època, com ens informa Dufourcq (1969, p. 172): «Pere el Gran, des de 1277, s'havia allunyat del marinida, no tenia cap tractat de “pau i treva” amb ell; estaven, doncs, en guerra; ara i adés tenien combats a les aigües de Gibraltar o d'Algecires».

8. Ceuta (també se l'anomena «Septa» a l'AtCat).

9. Aquesta afirmació de Muntaner sembla bastant justificada i demostra que el cronista encara recordava —ni que fos vagament— els importants esdeveniments que van tenir lloc poc abans d'aquesta ràtzia de Llança, narrats més extensament per les fonts castellanen, com la *Crònica de Alfonso X*. Aquest text explica amb tot detall la desfeta patida l'any 1279 per la flota d'Alfons X de Castella, en guerra contra Aben Jucef, a les aigües d'Algesires. En efecte, aquesta plaça, possessió del soldà marroquí, estava sotmesa a un dur setge per part de l'armada castellana, la qual, però, havia tingut moltes baixes, producte de les pagues no satisfetes pel rei i de les malalties aparegudes entre la tripulació. La crònica explica sense prejudicis que el desànim havia pres els mariners i les defeccions eren freqüents: «E porque los de la flota avian estado en la guarda de la mar todo el invierno e non les avian fecho su pagas como devian, nin avia avido ningund refrescamiento de vestidos nin de viandas, asi como lo avian menester, e el rey les envio muy pequeño acorro de las pagas que les devian, por esto los omes de la flota adolescieron de muy grandes dolencias. Ca a muchos dellos, estando en las galeas e non aviendo las viandas, cayeronseles los dientes e ovieron otras muchas dolencias que les recrescieron porque oviesen a salir de la mar e desamparar las galeas; e estaban todas las gentes dellas en casas e en chozas que tenían fechas en aquel lugar do fue poblada despues Algecira la nueva. E otrosi estaban muchas destas gentes dolientes en la isla de la mar que es cerca de Algecira, e todas la galeas e las naves estaban desamparadas, que non avia en ellas gentes sinon muy pocas en cada una, e estos dolientes e muy lacerados» (BAE, vol. LXVI, p. 55-57). Els rumors sobre la malanança dels castellans havien arribat a la cort d'Aben Jucef, però aquest no estava gens segur que fossen vertaders i es demanava si convenia enviar les seues forces navals a lluitar contra els cristians, que tenien la superioritat numèrica al seu favor —teòricament, com a mínim. El soldà va posar en comú aquests dubtes amb els seus homes més experts en la mar, els quals li van donar la solució: ell els faria anar amb uns ambaixadors als oficials del rei de Castella i, de passada, veurien si tot el que hom deia sobre la flota castellana era cert. Si ho era, tornarien i llavors es prepararien per a l'atac. Aben Jucef va pensar que era un bon pla: «E Aben Yuzaf por este tiempo era en la villa de Tancar, e supo la queja en que estaban los de la cibdad de Algecira; e como quier que le decian algunos que la flota de los cristianos estava desbaratada, non lo creia, porque veía que estaban y muchas galeas e muchas naves, e non cuidaba que el con catorce galeas que tenia pudiese acorrer a los de la cibdad. E ovo consejo con los comitres de aquellas sus galeas, que llaman los moros

arrayaces, e con los otros que eran alli con el, en que manera podria acorrer a Algecira, e que catasen como levasen y algunas viandas. E los arrayaces dijeronle que non sabian ellos manera commo lo pudiesen facer, porque veian alli muchas galeas e non sabian en que manera estaban; pero que tuviese por bien Aben Yuzaf de enviar sus mensajeros al mayoral de aquella hueste con alguna avenencia, e estos arrayaces que irian con los mensajeros, asi commo marineros, porque non fuesen conocidos, e que verien la flota de los cristianos, e de lo que viesen que el rey podria facer, que gelo dirian. E Aben Yuzaf tovo que le daban buen consejo» (BAE, vol. LXVI, p. 55-57). L'ambaixada es va posar en marxa i, mentre els diplomàtics duïen a terme la seua missatgeria, els almiralls del soldà —que anaven disfressats de simples mariners per no ser coneguts— van comprovar a ull nu el lamentable estat de l'estol de Castella. En conseqüència, van aconsellar al soldà que fes enllestir les seues naus. L'estol del Marroc va salpar ràpidament cap a Algesires, on va aconseguir una rotunda victòria contra els castellans: hom va enviar al fons del mar moltes galeres cristianes i bona part dels tripulants van ser massacrats. La jugada va resultar ser tot un cop de mà i va obligar el rei de Castella a alçar el setge: «e otrosi los arrayaces de la mar dijeronle que mandase armar aquellas catorce galeas de buenas gentes e bien armadas, e que desbaratarian toda aquella flota; e si la mar fuese desembargada, que podrien levar despues a Algecira vianda cuanta quisiesen. E luego el rey Aben Yuzaf mando que todas las gentes de la mar entrasen luego en las galeas, e puso y muchos caballeros de los mejores que el tenia e muy bien armados de todas sus armas; e tan grand acucia dieron en esto, que en este dia y en otro, fasta hora de tercia, fueron armadas, e partieron luego de Tanjar e llegaron a Algecira; e destas catorce galeas, las cuatro fueron a las galeas que estaban cerca de la isla, e las diez vinieron a la mayor parte do estaba poblada la villa nueva. E los de las cuatro galeas que fueron a la isla mataron quantos fallaron, dolientes e sanos, e quemaron todas las galeas que y estaban; e las otras diez galeas de los moros llegaron a las otras galeas de los cristianos, e tan poca era la gente que estava en aquellas e tan lacerados, que ome dellos non cato por se defender, nin pudieron mover ningunas de aquellas galeas donde estaban trabadas con las ancoras, e los moros quemaronlas todas e mataron los que estaban en ellas. E aun se falla mas en escripto, que los caballeros moros que iban en las diez galeas descendieron a tierra, e llegaron a aquel lugar do poblaron despues la villa nueva, e que mataron y muchos de los que yacian dolientes» (BAE, vol. LXVI, p. 55-57). Parem atenció a algunes de les dades més interessants del text que acabem de llegir; és un detall interessant que el cronista castellà elogie l'armament i la qualitat dels homes embarcats en els vaixells infidels («e puso y muchos caballeros de los mejores que el tenia e muy bien armados de todas sus armas»), tal com Muntaner diu de les seues galeres que «aquestes X galeas de sarraïns eren les mils armades et de mellors gentes de sarraïns que jamás ne fossen armades» i que «en les galeas dels sarraïns havia molt bo cavalier sarraï». D'altra banda, cal parar atenció a la referència a la divisió de l'estol (compost per catorze embarcacions) en dos grups de quatre i deu galeres, que duen a terme maniobres diferents. Em sembla que, per raons cronològiques i geogràfiques, i tenint en compte, a més, les dades que ens aporta la *Crònica de Alfonso X*, ens cal concloure que el grup major de deu galeres de què parla el castellà és el mateix que, més tard, segons descriu Muntaner, combatrà les galeres valencianes. Comptat i debatut, crec que això demostra que la batalla descrita per Muntaner en aquest capítol no és ni de bon tros producte de la seua imaginació: ell sabia bé que les galeres sarraïnes «havien ja fet gran dan a lenys que havien preses de crestians», i, de fet, gràcies a la font castellana, podem reconstruir el periple i els fets protagonitzats pels marroquins des de la victòria obtinguda a Algesires fins a la seua infortunada topada amb el capità Llança a prop de les Habibas.

10. Com assenyala l'edició de Bofarull (p. 39, n. 1), a la *Crònica* de Muntaner aquesta interjecció també apareix posada en boca dels mariners catalans i sicilians (vegeu, per exemple, el capítol 67, on es narra el combat naval de Nicòtera), i no sols dels sarraïns d'aquest passatge (fixem-nos, a més, que el cronista deixa clar que la diuen «en lur sarraïnesch», per la qual cosa es pot entendre que *aïr* seria la forma equivalent en romanç). Una ullada a les ocurrencies de l'expressió en altres cròniques i textos del període ens pot ajudar a escatir-ne el significat. Apareix, per exemple, a la *Crònica* de Martino da Canale, on l'estol de l'almirall venecià Giacomo Dolfín rep amb gran joia les noves sobre la proximitat d'una armada combinada de genovesos i bizantins. En aquest cas, el text sembla establir una equivalència entre el crit (repetit, com en el cas de Muntaner, dues vegades) i el subsegüent «Or a aus! Or a aus!»

(«Via cap a ells! Via cap a ells!»): «Et messire Iaque Dolfin, a tote sa compagnie, cercherent tant la Romanie por trover Ienoës, que il lor fu dit que il estoient a Salonic LX galies mult bien armees de Ienoës et de Gres. Et quant messire Iaque Dolphin oi cele novele, il fu lies a merveilles; et autresi furent lies la nobilites de Venise, et li prudomes des galies en firent si grant ioie et si grant feste, que ce fu une grant merveille; et comencerent a crier: “*Aur, aur!; or a aus, or a aus!*”» (Martino da Canale, 1845, p. 482). És exactament el mateix sentit que s’aprecia en aquest passatge d’una cançó genovesa anònima de la darrerria del segle XIII que narra la victòria dels genovesos contra una armada veneciana al golf d’Al-leàs l’any 1294: «Come li fom aproximai / queli si levan lantor / come leon descaenai / tuti criando: “*A lor! A lor!*”» (Yule, 1871, p. 164). Confronteu-ho, però, amb el següent fragment dels *Rerum Sicularum Libri VIII* del sicilià Niccolò Speciale, on el crit consabat, proferit pels mariners d’un estol catalanosicilià abans d’escometre una armada enemiga, és presentat amb la forma llatina *aurum* i interpretat, per tant, com una exclamació de joia —«Or, or!»—, o siga: «Botí, botí!»— davant la perspectiva d’una victòria que els permetrà d’enriquir-se a costa de les despulles de l’enemic: «Nam cum ad promontorium illud quod Caput-Orlandi vocant siculi pervenissent, in litore S. Marci rates hostium jam peracto suae navigationis cursu obvertens proras in pelagus profixerunt. Vox exultationis visis hostibus inter sículos orta est, “*Aurum! Aurum!*” sublatis ad aethera vocibus ab omni plebe *more nautico* clamabatur» (RIS, vol. x, col. 578).

11. *estegren en roda*: «estar fondejat un vaixell amb una o més àncores de vira, presentant sempre la proa a la part d’on ve el vent» (DCVB, s. v. *roda*, acc. 4). Vegeu, per exemple, el *Llibre dels fets*: «E, quant vench al tercer dia o al quart ans de Sancta Maria de setembre, nós fém vela e *estiguem tota aque-la nuyt en roda*; e érem pus de XL milles fora» (§ 484, p. 343).

12. Es tracta del senyal dels quatre pals, òbviament. La presència de l’estendard reial als estols del rei d’Aragó va ser codificada a les *Ordinacions* sobre armades compilades pel rei Pere el Cerimoniós, on es regula que la senyera havia de ser l’única bandera permesa a bord dels vaixells de la Corona, tret de la de l’almirall de la flota: «stol hon vaig capità, almirall, visalmiral o lochtinent lur [...] après que la galea del dessus dits haurà saludat [...] hagen a portar ten solament *bandera o senyal del senyor rey*, e altra a senyal de l’almirall o capità o d’aquell qui serà cap de la armada» (Capmany (ed.), 1787, p. 95). Vegeu, també, el capítol 67, nota 20, de la present edició.

13. És ben conegut que aquesta era una forma despectiva d’anomenar els musulmans. Vegeu, a tall d’exemple, el *Tirant lo Blanch*: «—No pot ésser menys —dix Tirant— que yo no’n mate algú de aquests *perros de moros*» (cap. 106; Martorell, 2005, p. 230).

14. Llança atribueix la condició d’imbatuda en batalla a la gent del rei d’Aragó i oblida significativament Muret. Cal notar que l’al·lusió forma part dels tòpics de les cròniques catalanes medievals: la imbatibilitat de Catalunya-Aragó està sovint representada pel seu estendard, al qual Llança acaba de fer referència, que mai no va ser vençut en camp de batalla ni va ser obligat a retrocedir. La *Crònica* de Pere el Cerimoniós reporta les paraules que Jaume II va adreçar al seu fill Alfons el Benigne abans que aquest salpés cap a Sardenya. El sermó del rei contenia una sèrie d’amonestacions sobre el capteniment que l’infant havia de servir durant la conquesta de l’illa. Entre les coses que li demanava, n’hi havia una d’especialment important: ell sabia bé que el casal d’Aragó gaudia d’un privilegi especial, i era que el seu senyal no havia estat derrotat mai; calia, per tant, que, en acabar la campanya, Alfons retornés aquest privilegi intacte, tal com l’havia rebut: «La primera que li dix, que ell li comanave un privilegi, lo qual Nostre Senyor Déus per la sua gràcia e misericòrdia havia fet a la casa d’Aragó, lo qual era bollat ab bolla d’aur, e era clar e net e no corromput ne viciat en res, ço és, que la bandera de la casa reyal d’Aragó null temps fon vençuda ne arrencada de camp, salvant que fon ver que se’n perdé 1ª per sa follia, e volch-ho dir per lo rey En Pere, qui per sa follia fon mort a Morell. E manà al dit fill seu que li era ben menester que l dit privilegi li tornàs e li retés axí sancer e bo com lo y havia comanat» (cap. 1, § 12, p. 22-23). Llegiu també aquest passatge de la *Crònica* de Desclot, on l’almirall Llària s’adreça així a la seua tripulació: «—Barons: vostre seyor lo rey d’Aragó e de Sicília nós no sabem pas si és en Aragó, o en Catalunya, o en Navarra; mas on que eyl sia, nós som assí per él. *E sabets bé que hanc la sua senyera no fo vensuda, ne tornà atràs, ne farà ja. Aquesta gràcia li à Déus atorgada per so cor molts treballs à soferts per créxer la fe de Jesuchrist*» (cap. 121, vol. IV, p. 44). Noteu que Llària atribueix la preilecció divina

pels reis d'Aragó al zel amb què el casal de Barcelona es dedica a exaltar la fe catòlica; confronteu aquestes paraules amb les que Muntaner posa en boca de Llança: «Senyors, vosaltres sabets que la gràcia de Déu és ab lo senyor rey d'Aragó et ab tots sos sotsmeses, et sabets quantes victòries han haüdes sobre sarrajns».

15. *Enfrenellar, o metre en frenells, les galeres* volia dir unir-les, amb cordes o cadenes, amb l'objectiu de formar una plataforma més compacta i evitar que les embarcacions de l'enemic penetraren en la línia pròpia. En els seus consells per a la guerra naval, Eiximenis recomanava que «si en mar algun príncep ha stol de naus, que en temps de batalla ab rampagolls les ajust e les faça *enfrenellar*, e-ls git ponts damunt, per los quals los combatents correguen axí com per una plaça, e lavors cavallers e hòmens de terra poden bé ajudar als mariners» (*Dotzè*, cap. 268; Eiximenis, 1484, f. 113r).

16. *voga beyla tirada*: és a dir, amb una voga molt ben executada.

17. La dicotomia plantejada ací no és res més que la repetició d'una màxima reportada ja a l'antiguitat clàssica: «Aut vincere, aut emori» (*De Officiis*, ll. 3, cap. 32; Ciceró, 1951, p. 394), i que, si hem de prendre en consideració el testimoni de les cròniques catalanes, es va arribar a convertir en certa manera en una divisa dels sobirans de Catalunya-Aragó. En efecte, al *Llibre dels fets*, quan el rei Jaume ens explica la mort del seu pare a Muret, fa servir l'expressió: «E per lo mal ordonament e per lo peccat que era en ells, hac-se a vençre la batayla, e per la merçè que no y trobaren aquels qui eren dedins. E aquí morí nostre pare. Car així ho ha usat nostre linyatge totz temps, que en les batayles qu-els an feytes ne nós farem, *de vençre o morir*» (§ 9, p. 14). Encara, la *Crònica* del rei Pere el Cerimoniós explica que, entre els consells que l'infant Alfons va rebre del seu pare Jaume II abans de partir cap a Sardènia, hi havia aquest: «—Fill, com serets en la batalla, ferits ardidament e poderosa. *O vençre o morir, o morir o vençre, o vençre o morir*.— E açò dix per III vegades» (cap. 1, § 13, p. 1016).

18. La *nàchara* designa ben segurament la *nacra*, és a dir, un mol·lusc de l'ordre dels filibranquis, de la família dels pínids (*Pinna squamosa*), amb abundants escames que li sobresurten a la cara externa de la closca, el més gran que habita a les aigües del Mediterrani. La conquilla de la nacra s'usava com a corn en les campanyes militars: hom la feia sonar, en efecte, durant els instants previs a la batalla, i sovint constituïa el senyal que indicava el començament d'una determinada maniobra: «Et quant vint le jour dou vendredy avant jour *une nacare souna mout fort et a son de selle nacare quy avoit mout oryble vois et mout grant* les Sarazins asaillierent la cite dacre de toutes pars» (*Gestes des Chiprois*; RHC, *Documents arméniens*, vol. II, p. 248-249). També la trobem esmentada al costat d'altres instruments de vent en descripcions de festes i celebracions: «et firent grant lumynaire par la rue et sur lor maisons et tronbes et chalemiaus et *nacares* et mout destrument et firent danses et beveries et autres festes de pluïors manieres» (*Gestes des Chiprois*; RHC, *Documents arméniens*, vol. II, p. 387). Cal tenir en compte, però, que el mot designa també un instrument de percussió, com es dedueix d'aquest passatge de la *Vie de saint Louis* de Joinville: «et lors il fist sonner les *tabours* que l'on appelle *nacaires*» (Jean de Joinville, 2002, p. 146).

19. El costum dels moros de presentar-se a les batalles fent grans crits per tal d'espantar els oponents és apuntat per Juan Manuel de Castella al *Libro de los estados*: «et quando vienen a la lid, vienen tan reços e tan *espantosa mente*, que son pocos los que non an ende muy grant reçelo. Et si por pecados los christianos toman miedo et non saben *sofrir el su roydo et las sus voces* et muestran algun miedo o espanto o se comiençan a revolver [...] o fiziendo qual quier muestra o contenente de miedo o de espanto, entienden gelo ellos muy bien, et *danles tan grant priesa de voces et de roydo* et de feridas que non se saben poner consejo los christianos» (Juan Manuel de Castella, 1982, vol. I, p. 347). No he sabut trobar documentat el mot *baxamà*.

20. Aquesta atribució de la victòria a la Providència divina, rematada amb una lloança ben significativa (el Senyor ho va fer i d'ell és tot el mèrit: recordeu el cèlebre «Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam» del Cerimoniós), resulta ben tòpica i es pot retrobar fàcilment en altres fonts medievals. Confronteu-ho, per exemple, amb la *Crònica* de Bernat Desclot: «Sí que la reyna e tota la gent de Messina foren molt alegres *d'aquesta victòria que Déus lur ac donada. Beneït e loat sia él e-l seu poder e la sua forsa!*» (cap. 114, vol. IV, p. 23). Vegeu, encara, la mateixa expressió a la *Conquête de Constantinople* de Geoffroi de Villehardouin: «Et fu grant la joie de l'onor et de la victoire que Diex lor ot

donee» (Geoffroi de Villehardouin, 1961, vol. II, p. 54). El que subjau en el fons d'aquestes expressions és una creença ben arrelada en la mentalitat medieval, i és que, com glossa llargament Francesc Eiximenis al *Dotzè*, tot príncep cristià havia de creure ben sincerament que la victòria, en darrera instància, era un do de Déu: «La victòria de la batalla deu esperar lo príncep, e creure fermament, que davall de Déu, car així és, segons que llegim, *primo Machabeorum, tercio*. Per raó d'açò, deu atendre en les batalles ço que feien los grans e savis prínceps passats, demanants a Déu victòria, e veuran que Moisès, príncep del poble d'Israel, quan la batalla se feia, ell orava e era així: que al colp que ell, estant agenollat, a Déu llevava les mans al cel, que lo poble vencia, e quan les baixava, de continent lo poble era en vençó, segons que apar, *Exodi XVII*°. E per tal, dos hòmens, ço és, Ur e Josué, li ajudaven a tenir les mans altes, que no ho podia ell soferir continuament de tenir-les alt, com fos ja vell. Llegim, així mateix, los prínceps, *Deuteronomi XX*°, ço que Déus ordonà als fills d'Israel, e veuran aquí que ells, ixents a la batalla, si veien los contraris ésser en molt més major nombre e multitud que ells, que ja per això no s'espaventassen, pensant que nostre senyor Déu era ab ells; e lo sobiran prevere, estant davant la host cridava així a ells: —No hajats paor de vostres enemics, car nostre senyor Déu és al mig de vosaltres, qui batallarà per vosaltres contra vostres enemics.— E aixi vencien, confiant en Déu» (*Dotzè*, cap. 656; Eiximenis, 1994, p. 251).

21. Amagar-se sota la coberta de la galera quan la derrota semblava inevitable era sinònim de rendició i que el vençut es posava a la mercè de l'enemic. Matar el presoner es podia considerar un acte de crueltat; així ho explica Muntaner en un altre punt de la *Crònica*: «les dites II galeas, ab la xurma et ab tot quant havien, foren axí servits per los cathalans, que tots los taylaren, que no n'escaparen vius *mas XXX qui s'eren amagats desota*. Et aquells XXX, pus fo jorn, *que-ls trobaren vius, no-ls mataren, que l'hom, pus és pres, no és vassalatge que hom l'alcia*» (cap. 284).

[Capítol 20]

Et lo senyor rey féu-los gràcia que tot quant avien guanyat que fos lur, que no-n vol quinta¹ ne res. E volch que les muylers d'aquells crestians qui en la batayla moriren et lurs fills aguessen axí bona part del guany con aquells qui n'escaparen, de què foren tuyt molt alegres et pagats, que tant ho tengren tuyt a bé que a tothom doblà lo cor de bé a fer, et mostraren-ho per avant en los grans fets et batayles que per avant entendrets. Con çerts siats que-ls bons senyors ajuden als vassalls lurs a fer bons,² et sobre tots senyors ho han aquells del casal d'Aragó, que no us diré que sien senyors a lurs vassayls, que ans los són companyons. Que qui pensa los altres reys del món con estan cars et cruus a lurs vassalls e-s pensa hom los senyors del casal d'Aragó quantes gràcies fan a lurs sotsmeses, la terra deurien besar que calciguen.³

Et si negun me demana: [f. *xīra*] «En Muntaner, ¿quines gràcies coneixets vós que fan més los senyors del casal d'Aragó a lurs sotsmeses que los altres?», yo us ho diré.

La primera gràcia és que tenen lurs richs-hòmens, prelats, cavallers et ciutedans et hòmens de villes et de mases mils en veritat et en dretura⁴ que neguns altres senyors del món.

D'altra part, que totstemp los donen e-ls fan moltes gràcies.⁵

D'altra part, que cascun se pot fer major rich-hom que no és, que no ha pahor que contra rahó et justícia sia a negun res demanat ne levat, so que no és axí dels altres senyors del món; per què les gents de Cathalunya et d'Aragon ne viuen pus alt de cor com se veen axí poblats a lur guisa.⁶ Et nuyl hom no pot ésser bon d'armes si no és alt de cor.

E axí mateix, encara han ab ells aquest avantatge: que cascun pot parlar ab ells aytant con se meta en cor que parlar-hi vulla, et aytantes hores ell escoltarà graciosament et pus graciosa li respondrà.⁷

Et d'altra part, que si un rich-hom, cavaller, ciutadà o hom de villa qui honrat sia vol maridar sa filla et requer a ells que li fassen honor, que y iran e li faran honor a l'esgleya et là hon los plàcia. Et aytals mateix se fan si alcun mor o d'alcun volen fer aniversari, que axí hi hiran con farien lurs contrirals;⁸ et d'açò no fassats compte d'altres senyors del món.

D'altra part, a les grans festes, que faran convit a tota bona gent, et menyaran en la presència de tuyt, et là hon tots aquells que hauran convidats menyaran, ço que los altres senyors del món no fan.⁹

D'altra part, que si rich-hom, cavaller, prelat, ciutadan, hom de villa, pagès ne altre natural los¹⁰ tramet fruyta ho vi o altres coses, que sens tot dubte o menyaran, et encara pendran en lurs castells, villes, lochs, alqueries lurs convits, [f. *xīrb*] et

menjaran de tot ço que·ls fassen aparallar, et dormiran en les cambres que li auran endressades.

Et d'altra part, que cavalquen tots dies per les ciutats, villes et lochs, e·s mostren a lurs pobles; et si un bon hom o fembra pobre los crida: «Senyor, merçè!», que tiraran la regna et hoyr·los han, e·ls daran tantost consell a lur necessitat.¹¹

Ítem, van visitar et parlar los richs-hòmens e·ls prelats con són malauts.¹²

Què us diré? Que tant són bons et gracioses a tots lurs sotsmesos que longa cosa seria d'escriure. Et per ço los lurs sotsmesos són enflamats de lur amor, que no temen mort per exalçar lur amor et honor et senyoria, ans en res no guarden pont ne palancha ne·n temen a sofferir fret ne calor ne nuyl perill. Per què Déus creix et mellora en tots fets ells et lurs pobles et los dóna victòria et honor, et farà d'aquí avant si a Déu plau, sobre tots lurs enemichs.

Ara lexarem a parlar d'esta matèria, et parlaré del senyor rey et de sos fills.

Notes del capítol 20

1. És a dir, que el rei no va exigir la cinquena part del botí, que li corresponia per prerrogativa (Ferrer i Mallol, 2006, p. 310-313). Vegeu les *Partidas*, on, a propòsit de les batalles terrestres, hom prescriu el següent: «Apuestas razones e ciertas fallaron los sabios antiguos por que los omes diessen al rey, con derecho, su parte de lo que ganassen en las guerras. E por ende, establecieron *que le diessen el quinto de lo que allí ganassen*, e esto por cinco razones. La primera por reconocimiento de sennorio, que es mayor sobre ellos e son con él una cosa, él por cabeça e ellos por cuerpo. La segunda, por debdo de la naturaleza que han con él. La tercera, por agradescimiento del bien fecho que dél resciben. La quarta, porque es tenuto de los defender. La quinta, por ayudarle a las misiones que ha fecho o podría fazer. E este derecho del quinto non lo puede otro aver si no el rey, ca a él pertenesce tan solamente por las razones sobredichas» (part. II, tít. XXVI, L IIII). En el cas de les batalles navals, la casuística és més variada, i la part a consignar al sobirà depèn de la participació de les arque reials en el finançament de l'armada, tot i que hom explicita que en qualsevol cas el rei obtindrà la quinta «por razón de sennorio»: «Flota o armada faziendo el rey para guerrear los enemigos sobre mar, dando él los navíos con todos sus aparejos e las armas, e pagando las viandas e las soldadas de los omes, todo lo que ganaren deve ser suyo del rey, e no han los que fueren en ella aver parte, fueras ende aquello que él les quisiere dar por fazerles merced. E si el rey diese los cuerpos de los navíos con los guisamientos que les pertenescen, e las armas, e la vianda, e los otros pagassen las soldadas de los omes, deve aver el rey las tres partes, e ellos la quarta. Mas si él diese los navíos con sus guisamientos e con las armas, e ellos que fiziessen el armada, e pagassen los omes e la vianda, estonce deve aver el rey la meytad, e ellos la otra meytad. Otrósí, quando el rey diese los navíos con sus guisamientos tan solamente, e los otros las armas, e la vianda, e pagassen las soldadas a los omes, deve aver el rey la quarta parte, e ellos las tres. E esso mesmo sería quando algunos fiziessen el armada en qualquier manera destas sobredichas, que deven aver toda la ganancia para sí, o las tres partes, o la meytad, o la quarta, assí como es dicho [...]. *Pero sin todo esto, deve aver el rey el quinto por razón de sennorio, fueras ende si él fiziesse la flota e el real, assí como dize en las leyes que fabla desto*. Otrósí, han de dar aquellas cosas que deve aver por razón de la honra e de mayoría» (part. II, tít. XXVI, L XXIX).

2. Muntaner estableix ací una relació directa entre la bondat del governant i el bon capteniment dels seus súbdits. Aquesta identificació recorda, pel to sentenciós, les que hom pot llegir als *Mil proverbis* lul·lians: «de bonea de príncep neix bonea de poble»; «de malea de príncep neix malea de poble»; «príncep qui fa mal poble, fa gran injúria a Déu per si mateix» (Llull, 1928, p. 203).

3. Segons explica Francesc Eiximenis, la familiaritat amb els súbdits era precisament un dels trets que permetia distingir els bons reis dels tirans: «car lo rei regeix sos súbdits *així com a frares e a cars amics*, en llurs llibertats e lleis paccionades, mas lo tiran no serva llibertat a negun, ans té sos súbdits així com a catius e en gran subjecció» (*Dotzè*, cap. 602; Eiximenis, 1994, p. 241). Convé recordar en aquest punt la famosa anècdota, relatada per la *Crònica* de Pere el Cerimoniós i al mateix *Dotzè* (cap. 578), segons la qual els ciutadans de València, liderats per Francesc de Vinatea, van decidir presentar-se d'improvís al Palau Reial i protestar contra els projectes d'Elionor de Castella, esposa d'Alfons el Benigne, que havia aconseguit la cessió d'alguns llocs destacats de la Corona d'Aragó als seus fills, en detriment dels drets del primogènit, l'infant Pere. En presentar-se Vinatea i els altres ciutadans al Palau Reial i expressar el seu descontentament, la reina castellana va protestar iradament i va animar el seu marit a castigar de manera exemplar un acte de rebel·lia com aquest, però el rei va replicar: «Reina: lo nostre poble no és axí subjugat com lo de Castella, car ells han a nós per senyor, e nós a ells com a leials vassalls e vers companyons» (cap. 2, § 14, p. 1030). Notem, d'altra banda, que la *Crònica* oposa el caràcter franc i afable dels sobirans catalanoaragonesos amb el caràcter fred i distant («*cars et cruus*») dels altres senyors del món envers els seus sotmesos. Aquesta actitud cruel i despòtica era, de fet, un altre dels defectes que Eiximenis trobava en molts monarques del seu temps, que actuaven envers els vassalls sense cap consideració i com si aquests fossen senzillament els seus esclaus: «la senyoria s'han així presa a llur voler que pensen que així sien ells drets e poderosos e plens senyors de lus vassalls, *com si tots eren lus catius e purament llur*, així com és llur la vestidura que porten; la qual cosa és falsa manifestament, com lo príncep sobre sa senyoria no haja sinó perpetual regiment e la vida a ells assignada, les quals coses lo foren dades per lo poble al començament, quan lo poble los elegí per senyors. No deus pensar que lo poble fos llavors *així bestial* que es donàs a catiu a un hom qui podia errar així com ells mateix, e es posàs de tots punts a sa volentat, bona o mala, car, si ho faés, fóra orat e foll» (*Dotzè*, cap. 548; Eiximenis, 1994, p. 234).

4. La recta administració de la *dretura* o justícia per a tothom és un dels deures de tot bon sobirà, com s'explicita a les *Partidas*: «La segunda manera en que los deve guardar es del daño dellos mismos, quando fiziessen los unos a los otros fuerça o tuerto. E para esto ha menester que los tenga *en justicia e en derecho*, e non consienta a los mayores que sean sobervios nin tomen nin roben nin fuercen nin fagan danno en lo suyo a los menores» (part. II, tít. x, L II).

5. La concessió de dons i beneficis als vassalls era un altre dels punts que separava la vertadera monarquia de la tirania, segons s'explicita a *Lo Crestià*: «car los reis, no solament amen e honren los barons e els altres per los quals se puixa conservar bon estament del regne, e els han familiars e *els fan honors e cortesies* [...] mas lo tiran, com veja que ell així a tots injuriant no puixa haver lo cor de negun de sos súbdits, no vol que ell ne res del seu sia ajustat per amistat ab negun d'ells, ans lo menysprea e els tracta així com estrany» (*Dotzè*, cap. 602; Eiximenis, 1994, p. 242). A les *Partidas* es diu que el rei «otrosí deve amar e honrrar a los ricos omes, porque son nobleza e honrra de sus cortes e de sus reynos» (part. II, tít. x, L III). Vegeu, també, el *Libro de los estados*: «Otro si, develes fazer mucho bien, segund el su poder, et onrarlos quanto pudiere en dicho et en obra et en conçejo et en poridat» (Juan Manuel de Castella, 1982, vol. I, p. 380).

6. Les *Partidas* expliciten que el rei ha de procurar la prosperitat dels vassalls «no les faziendo cosa desaguisada, lo que no querría que otros le fiziessen, ni tomando dellos tanto, en el tiempo que lo pudiesse escusar, que después non se pudiesse ayudar dellos, quando los oviessen menester. E guardándolos assí, será ayuntamiento dellos, que se non departan, e acrecentarlos á assí como a lo suyo mismo» (part. II, tít. x, L II). I, en efecte, Muntaner afirma que el bon regiment dels reis d'Aragó permet que cada súbdit pugui enriquir-se i ascendir en l'escala social, condició *sine qua non* si hom vol tenir l'amor dels súbdits i que aquests tinguin suficient poder per a ajudar-lo en les seues empreses militars, tal com glossa el *Dotzè*. Per contra, el tirà només es preocupa d'empobrir els vassalls tant com pot, perquè sap que no l'estimen i vol evitar que tinguin poder suficient per a alçar-se contra ell: «que lo rei fa son poder d'enrequir sos súbdits, car aitant com la cosa pública és pus rica, aitant és pus poderosa a contrastar als enemics e a procurar son prou en tota part, mas lo tiran, aitant com pot empobreix los súbdits, per tal que no es puixen llevar contra ell» (*Dotzè*, cap. 602; Eiximenis, 1994, p. 243). El cronista

atribueix el benestar de catalans i aragonesos al fet que hom respecta els seus drets i no se'ls desposseeix dels seus béns injustament («*contra rahó et justícia*»), pràctica que els altres monarques no segueixen. Confronteu-ho amb la definició que Eiximenis fa del concepte de *tiranía*, en què s'explica que «lo rei tostemp atén de *conservar les lleis e drets del regne e ses bones* costumes, mas lo tiran no té llei ne fur ne costuma, ne es cura sinó d'una roberia sobre altra [...]. L'onzena: car lo rei, com am lo bé comú, atén que negun no reeba injúria per neguna manera, mas lo tiran, com am sos plaers, *fa a tots sos sotmesos injúries terribles, prenent-los lo llur*» (Dotzè, cap. 602; Eiximenis, 1994, p. 241). Naturalment, un monarca just i respectuós amb les lleis no violarà els furs i els privilegis concedits al seu poble: «deve se guardar de les non quebrantar nin les menguar fueros nin leyes et privilejos et buenos usos et buenas costumbres que an. Ca bien si commo los naturales son tenidos de guardar al su sennor natural tres cosas, segund desuso es dicho, bien asi los sennores son tenidos de guardar a los sus naturales otras tres: la una es que en ninguna manera non le mate nin se trabage en lo matar, sin seer oydo et iudgado por derecho; la otra, que nol tome la heredad nin parte della, nil deserede a *tuerto o sin juyzio*; la otra, que en ninguna manera non les faga maldad nin tuerto con su muger» (Juan Manuel de Castilla, 1982, vol. 1, p. 380).

7. Segons el *Libro de los estados*, els reis i emperadors han de mostrar-se afables i conversar sovint amb els súbdits: «deve hablar et departir con sus gentes, en tal manera que tomen plazer et gasajado con el et aprendan del los buenos exenplos et buenos consejos. Et desdeque oviere estado con ellos un buena peça aguisada [...]» (Juan Manuel de Castilla, 1982, vol. 1, p. 305). Muntaner sembla especialment interessat a destacar l'accessibilitat dels reis catalanoaragonesos i l'interès amb què aquests atenen les necessitats i els arguments dels seus sotmesos, i presenta aquestes qualitats com a gairebé exclusives dels reis d'Aragó. Però ens consta que Jaume II d'Aragó pensava que un excés de familiaritat en el tracte no era cap virtut, ja que aquesta actitud podia acabar fent minvar l'autoritat reial. Ens ha arribat, per exemple, un memorial escrit pel mateix monarca amb motiu de la marxa del seu fill Alfons cap a Sardenya. Aquest document contenia, en efecte, instruccions i consells destinats a l'infant, que tenia fama de fàcilment influenciable i feble de caràcter. Jaume II li recomanava, entre altres coses, que tractés d'imposar una certa distància entre ell i els qui l'envoltaven, tal com ho exigia la seua posició: «Ítem, que ell se vulla donar auctoritat e maturitat, *cor ell és veat de ço, que-s lexa manejar e tractar a tothom, axí que un vil hom de peu lo pren a una part e-s rahona ab ell axí assessegadament com si era un ric hom. E la gent de Itàlia són certs e entenents, e si no troben en ell açò que pertany a aytal com ell deu ésser, menysprear-li an*» (AA, vol. III, p. 428, doc. 197).

8. Ser *contiral* o *continal* vol dir ser «igual, cabalenc de força amb un altre» (DCVB, s. v. *continal*), en aquest cas, algú de la mateixa posició.

9. Al *Libro de los estados* s'explica que, «desdeque llegare a la posada», el rei ha de «comer con sus gentes et non apartado» (Juan Manuel de Castilla, 1982, vol. 1, p. 306).

10. *los*: «lo los» (C); «los» (A i B). Seguesc A i B.

11. El *Libro de los estados* recomana precisament que el rei atenga les peticions que la gent li presenta mentre va cavalcant pels seus dominis i que les resolga el mateix dia que les rep: «Otroxi, en quanto andudiere por el camino o anda cavalgando o caçando, deve tomar las peticiones quel dieren et fazer las guardar; et deve las mandar librar quando estudiere en su consejo, despues de las viesperas, en tal manera que guarde a todos en derecho et en justicia» (Juan Manuel de Castilla, 1982, vol. 1, p. 306).

12. *Ítem [...]* *malauts*: omissió a C; «Ítem, van visitar et parlar los richs-hòmens e-ls prelatos con són malauts» (B). Vet ací una nova gràcia dels reis d'Aragó envers els vassalls, només conservada al manuscrit de Catània (convé notar que a A hi manca per complet el text del capítol 20).

FIGURA 9. Jaume I presidint una sessió de les Corts (de l'incunable de les *Constitucions de Catalunya*, 1495) [Album / Oronoz].

[Capítol 21]

E con lo dit senyor rey En Jacme hac anat axí lonch de temps seyornant per ses terres, e·l senyor infant En Pere atretal, e l'infant En Jacme, missatges vengueren al senyor rey d'Aragó que·l pare sant faria consili general al Leó del Royna, et que pregava et requeria a tots los reys de crestians del món que y fossen ells ho lurs procuradors; d'on lo dit senyor rey se aparallà d'anar.¹

E enaxí con ell tractave que y anàs on pus honradament poria, missatges li vengren del senyor rey N'Amffòs de Castella, genre seu, que ell volia anar al dit consili, et volia passar per la sua terra ab la reyna et ab gran res de sos infants; et que senyelladament volia passar per la sua terra per dues rahons: la primera, que ell e la reyna et sos fills havien gran desig de veer ell e·ls infants; e l'altra, per ço con ell anava al dit consili per tan grans affers, que volia sobre aquells haver son consell axí [f. xiv^a] con de pare, et del senyor infant En Pere et del senyor infant En Jacme axí con de frares.

E·l dit senyor rey e·ls dits senyors infants agueren gran plaer d'aquest fet. Et tantost, ab los missatges del rey de Castella, ells n'i tramateren molt de gran valor; et tramateren-li a dir que molt eren pagats de la lur venguda, et que pensàs de pendra tota lur terra a son serviÿ axí con la sua pròpia, e que per aquests missatges que·ls faés a saber certament per qual part volria entrar en lur terra ne el dia que vendria.

Notes del capítol 21

---

1. Es tracta del Segon Concili de Lió, convocat pel papa Gregori X, que va tenir lloc l'any 1274. Sabem, gràcies al *Llibre dels fets*, el nom d'un dels missatgers que el pontífex va enviar a la cort catalano-aragonesa: es deia fra Pere d'Alcanà o Alcalà, i es va entrevistar amb el rei Jaume a la localitat valenciana d'Alzira: «E puy tornam-nos-en en València; e, quan fom a Algezira, *vench-nos missatge de l'apostoli, per nom frare Pere d'Alcanà, ab carta de l'apostoli Gregori X*, en la qual carta era contengut que·ns pregava que li donàssem conseyl e ajuda sobre·l feyt de la Santa Terra d'Oltramar. E plach-nos molt e fom-ne molt alegre; e tramatem-li a dir que nós hi seriem al dia que ell nos enviava a dir. E appa-rey·lam-nos d'anar al concili a Leó, així con ell nos ho havia dit e pregat» (§ 523, p. 364).

[Capítol 22]

E axí los missatges se'n tornaren al senyor rey. E·ls senyors infants faeren molts dons honrats als missatges qui aquest noveyl los havien aportat, axí que se'n tornaren molt alegres et pagats en Castella, ensemps ab los missatges que·l senyor rey d'Aragó los trametia e·ls senyors inffants.

Et axí los dits missatges foren ben¹ reebuts per lo rey de Castella, e per la reyna, et per l'inffant En Fferrando, et per l'inffant En Sanxo² et per tots los altres, et majorment con hoÿren lur missatgeria et hoÿren les lahors que·ls lurs missatges ne deÿen. E axí mateix als dits missatges ells donaren molts richs dons, et trama-teren fer gràcies al senyor rey d'Aragó et als inffants de lur proferta; e los tramate-ren a dir³ que volien entrar per lo regne de València, e los digueren lo temps.

Et lo dit senyor rey En Jacme d'Aragó e los inffants agueren gran plaer et pensaren de hordonar, per là hon comensarien a entrar per lur terra estrò a Muntpe-ler, les viandes e tot ço que obs aurien, que en tal manera ho⁴ endressaren que ja-més negun senyor no fos tan bastat ab totes ses companyes com ell fos; et que⁵ res, del [f. *xivb*] dia que seria entrat en lur terra entrò que fos fora de Muntpeler, que no despesés lo rey de Castella res del seu, ne persona qui ab ell fos.

E axí se complí tan abundantament con davant havets hoÿt que fo fet l'altre vegada con estech al regne de València; sí que·l rey de Castella, et aquells qui ab ell eren, e la reyna e·ls inffants se meravellaren con ho poch bastar, ne la terra de Ca-thalunya con ho poch sofferir: que ells no·s podien pensar que per res la terra del senyor rey d'Aragó fos tan fartívol ne ab tanta de abundància, segons que per avant entendrets.

Ara lexaré estar açò, que bé m'i sabré tornar; mas parlaré del senyor rey d'Aragó.

Notes del capítol 22

1. *ben*: omissió a C; «ben» (A i B).
2. Els infants Ferran (1255-1275) i Sanç (1257/1258-1295) són fills del rei Alfons de Castella i Violant d'Aragó: el primer, conegut com a Ferran de la Cerda, va morir abans que el seu pare; Sanç, el seu germà menor, va succeir Alfons X com a Sanç IV. Sobre el primer, vegeu González Jiménez (2001, p. 531-555). Quant al segon, hom pot consultar Gaibrois de Ballesteros (1922-1928) i Nieto (1994).
3. *a dir*: omissió a C; «a dir» (A i B).
4. *ho*: omissió a C; «ho» (A i B).
5. *que*: omissió a C; «que» (A i B).

[Capítol 23]

E con lo senyor rey En Jacme d'Aragó e·ls imffants agueren ordonades totes aquestes coses, ell pensà con poria anar al dit consili honradament, et majorment que li tramateren a dir cardenals e altres qui eren del consell del papa que, en partida, lo consili aquell s'era hordonat per lo pare sant per gran desig que avia que veés lo senyor rey En Jacme d'Aragó e la glòria que ell podia aver, que·s ves là aytals II reys per genres con era lo rey de Ffrança e·l rey de Castella, e les sues filles reynes, et néts et nétes; com lo papa se volia adellitar en veer aquella obra que Déus avia feta al neximent del dit senyor rey En Jacme d'Aragó, et volia veer la bona fin en què vendria; et axí mateix que a consell d'ell (que·l tenia per lo pus savi senyor del món e·l mellor d'armes et de tots fets) que ordonàs ab tota la crestiandat passatge sobre los infaells.¹

E com ell hac ordonada la sua anada, pensà de ixir a carrera, ell e·ls senyors inffants, al rey de Castella; et vengren-se'n al regne de València, et volgren saber [f. *xiiira*] les viandes con eren ordonades. E axí fo·los tot mostrat; et fo axí bé hordonat et complit que no y hac mester mellorament. Et axí lo dit senyor rey e·ls senyors inffants acostaren-se là hon lo rey de Castella devia entrar.

Et con lo rey de Castella e la reyna e los inffants lurs saberén que·l dit senyor rey e·ls inffants eren aparallats que·ls reebessen a gran honor, cuytaren-se de venir. Et vengren, et con foren a l'entrant de la terra del senyor rey d'Aragó, lo dit senyor rey e·ls inffants los foren aquí, e·ls reeberen ab gran alegr·e ab gran deport, et ab grans proffessons et jochs que en cascun loch los fahien les gents del rey d'Aragó.

Et depuys que foren entrats dins la terra del dit senyor rey d'Aragó, estegren XI jorns abans que fossen a la ciutat de València. Et con foren a la ciutat, null hom no poria scriure los jochs, los alegres, taules redones, taulats, juntes de rayló, de cavallers salvatges, barons anar ab armes, borns, galeas et lenys armats que·ls hòmens de mar feyen anar ab carretes per la Ramla, et batayles de taronges et encortinaments.² Sí que tants foren los jochs que havien a passar con foren a l'esglèya de Sent Vincens,³ hon aveylaren per fer reverència con entraren, que nuyt escura fo ans que fossen al Rey,⁴ hon lo senyor rey manà que posassen lo rey de Castella e la reyna. E·ls inffants posaren cascun en honrades posades.

Què us diré? XV dies tots entegres durà la festa en València, que hanc ministeral ne altre no y féu obra, ans tots dies refrescaven los jochs et les dançes; e·ls babans et les racions que·l senyor rey d'Aragó fahia donar a les gents del rey de Castella seria una meraveyla de hoyr.

Què us [f. *xiiirb*] diré? Que qui comptar-vos-ho volia tot, seria cosa que alargaria la mia matèria et vendria tart al meu propòsit. Mas finalment vos dich que

partén de València anaren tuyt a madona Santa Maria del Pug de València, et de Santa Maria del Pug a Morvedre, et de Murvedre a Burriana, et de Burriana a Castelló, et de Castelló a Cabanes, et de Cabanes a les Coves, et de les Coves a Sent Matheu,⁵ et de Sent Matheu a Uydechona, et de Uydecona a la ciutat de Tortosa. E aquí sí fo feyta festa axí con en València,⁶ et aturaren-hi VI jorns.

E puy de Tortosa al coll de Balaguer, et passaren per Sent Jordi, que encara lavors no y era la Font del Paralló poblada;⁷ et del coll de Balaguer a Cambrills, et de Cambrills a la ciutat de Tarragona,⁸ que axí mateix seria gran infinitat de dir la honor que aquí los fo feta: que l'archabisbe de Tarragona, ab IX bisbes de sa província, qui són totes de la senyoria del rey d'Aragó, et ab molts abats et priors et ab gran quantitat de gents de religió et de clergues, professó feta, cantan et lohan Déus los reeberen. Et estegueren en la ciutat de Tarragona VIII dies.⁹

Aprés, de Tarragona anaren-se'n a S'Erbòs,¹⁰ et puy a Vilafrancha de Penadès, que és una nobla vila et bona, hon los fo feyta aytanta de honor con en una ciutat; et estegren a Vilafrancha III jorns. De Vilafrancha anaren a Sent Climent;¹¹ de Sent Climent a Barchelona. E de Barchelona no me'n cal scriure, que pensar podets con hi foren reebuts, que molt fort seria de recomptar; mas axí con Barchelona és la pus noble ciutat et la mellor que'l senyor rey d'Aragó haja, axí passà la festa e·ls jochs de totes altres ciutats. Et aquí se aturaren X jorns.¹²

Et après, de Barchelona anaren a Granollers, et de Granollers a Hostalrich, [f. *xiiii*a] et d'Ostalrich a la ciutat de Gerona. Aquí si los fo feta festa no me'n cal parlar, que sol los ciutedans de Gerona, menys dels cavallers, qui són molts en aquella encontrada, hi faeren tant que tothom faheren meraveylar. Et aquí estegren IIII jorns.

Et après, partent de Gerona, vengren albergar a Bàsquera¹³ et a Pontons,¹⁴ et puy lo rey e la reyna ensemps vengren albergar a Peralada. Et assò sé jo per ço con era fadrí, e·l dit senyor rey de Castella e la reyna jagueren aquella nit en la cambra de l'alberch de mon pare, on ja vos he contat que·l damunt dit senyor rey En Jacme d'Aragon avia posat. Sí que per ço con lo rey de Castella e la reyna ensemps foren aquella nit, féu hom un portal de l'alberch d'En Bernat Rossinyol,¹⁵ qui·s tenia ab l'alberch de mon pare, on lo rey passàs en la cambra de la reyna; e axí per vista, no per hoÿda, vos pusc dir açò per çert.

En Perallada estegren II dies, que En Dalmau de Rochabertí,¹⁶ senyor de Peralada, hac supplicat al senyor rey d'Aragó que li plagués que en I jorn los pogués convidar a Perallada. E·l senyor rey, a prechs d'ell et con lo amava molt, dix-li que ell no lexaria que un jorn no·ls faés lurs ops en Perallada, et l'altre jorn que ell, de gràcia especial, li u atorgava; de la qual cosa En Dalmau li féu grans gràcies, et dech-ho fer: que aquest fo un plaer que hanc no volch atorgar a prellat ne a rich-hom qui fos en Cathalunya, salvant a ell; per què fo cosa que En Dalmau li u grahí molt.

Et après que agueren estat II jorns en Paralada ab gran goig et ab gran alegre, anaren-se'n a la Jonquera; de la Jonchera a-S Való;¹⁷ del Való al Masdéu, qui és molt beyl loch, qui era del Tempia;¹⁸ del Masdéu entraren-se'n a Perpinyà. Et no-m demanets la festa gran que aquí-s féu, et durà [f. *xiiirb*] VIII jorns.

Puys après anaren-se'n a Salses;¹⁹ de Salses a Vilafrancha;²⁰ de Vilafrancha a Narbona, d'on N'Eymerich de Narbona los féu molta de honor et de plaer, et per ço con ell e-l senyor inffant En Jacme d'Aragó havien sengles germanes per muylers, filles del comte de Ffoix.²¹

Et de Narbona, hon estegren II jorns, anaren a Basers,²² et de Basers a Sen[t] Thiberi,²³ et de Sen[t] Thiberi a Lopià,²⁴ et de Lopià a Montpeler; mas los jochs e l'alegre qui foren a Montpeler passaren²⁵ a totes altres festes. Et aquí estegren XV jorns, et d'aquí tramateren lurs missatges al papa, e aquí agueren resposta. Et con agren aüda lur resposta et agueren endressat lur camí d'entrar per la terra del rey de Ffrança, partiren-se de Montpeler.

Ara d'aquí avant no pertany a la matèria d'aquest libre que jo deja d'ells parlar, que assats me basta que parla de la matèria per què aquest libre se fa, ço és a saber, de la honor et de la gràcia que Déus ha feta ne fa al casal d'Aragó. Et per ço con yo entén que aquesta sia matèria que torna a gran honor de la casa d'Aragó et de ses gents, é-us-en feta menció.

Et no us pensets que sia poch ço que costà al senyor rey d'Aragon et a sos fills aquest fet, ans vos promet que muntà a tant que tota Castella no u poria pagar de IIII anys. Per què vosaltres que hoyrets aquest libre, qui no sabets lo poder qual és del senyor rey d'Aragó, pensats qual és, que en veritat forts seria que-l rey de Ffrança hi pogués bastar; et con hi bastàs lo seu tresor, no li bastaria lo cor que u fes, que per desfet se tendria. Et lo senyor rey En Jacme d'Aragon fo d'aquest fet pus alegre a totes hores que no fóra si tant con ell despenia vengués en don ho en servey del papa o d'altres gents. Et axí, Déus basta al bon cor, per què Déus lo bastà e l'honrà en tots fets en la sua vida.

Ara leixem anar lo rey de Castella, qui se n'és anat al consili, et [f. *xiiiira*] parlem del senyor rey d'Aragon.

Notes del capítol 23

1. Ja hem vist que el rei Jaume afirmava al *Llibre dels fets* que Gregori X l'havia invitat al concili per comptar amb el seu assessorament en la preparació d'una croada a Terra Santa (vegeu el capítol 21, nota 1, d'aquesta edició): «que-ns pregava *que li donàssem conseyl e ajuda sobre-l feyt de la Santa Terra d'Oltramar*». I, efectivament, l'organització del *passagium* juntament amb la possible unió de les esglésies d'Orient i d'Occident van ser els principals assumptes tractats a l'esmentat concili. En aquest sentit, convé recordar els mots amb què el pontífex va inaugurar les sessions i que, de fet, encapçalen el text dels acords presos a Lió: Gregori començava demanant-se quin cor cristià no es dol-dria en contemplar els grans sofriments que suportava cada dia la cristiandat a ultramar, on els fidels

eren humiliats i massacrats salvatgement i els llocs sagrats des d'on el Senyor va voler procurar la nostra salvació eren profanats per la blasfèmia dels sarraïns sense fe. Per això, i ja que l'alliberament de Jerusalem incumbia a tots els creients, Gregori havia volgut convocar aquell concili, per tal que amb el consell de prelats, reis, prínceps i altres homes savis hom pogués decidir la manera més convenient de socórrer Terra Santa. Com que ara mateix no dispose de cap edició llatina d'aquest text, se'm permetrà que el transcriba a partir d'una traducció anglesa moderna: «Zeal for the faith, fervent devotion and compassionate love ought to rouse the hearts of the faithful, so that all who glory in the name of Christian grieved to the heart by the insult to their redeemer, should rise vigorously and openly in defence of the holy Land and support for God's cause. Who, filled with the light of the true faith and thinking over with filial affection the marvellous favours conferred on the human race by our saviour in the holy Land, would not burn with devotion and charity, and sorrow deeply with that holy Land, portion of the Lord's inheritance? Whose heart will not soften with compassion for her, from so many proofs of love given in that land by our creator? Alas! The very land in which the Lord deigned to work our salvation and which, in order to redeem humanity by payment of his death, he has consecrated by his own blood, has been boldly attacked and occupied over a long period by the impious enemies of the Christian name, the blasphemous and faithless Saracens. They not only rashly retain their conquest, but lay it waste without fear. They slaughter savagely the Christian people there to the greater offence of the creator, to the outrage and sorrow of all who profess the catholic faith. "Where is the God of the Christians?" is the Saracens' constant reproach, as they taunt them. Such scandals, which neither mind can fully conceive nor tongue tell, inflamed our heart and roused our courage so that we who from experience overseas have not only heard of those events but have looked with our eyes and touched with our hands, might rise to avenge, as far as we can, the insult to the crucified one. Our help will come from those afire with zeal of faith and devotion. *Because the liberation of the holy Land should concern all who profess the catholic faith, we convoked a council, so that after consultation with prelates, kings, princes and other prudent men, we might decide and ordain in Christ the means for liberating the holy Land*» (Tanner (ed.), 1990, p. 334).

2. La «Ramla» era la Rambla, nom amb què era conegut el trajecte del riu Guadalaviar que anava des de Campanar fins al Reial; vegeu el *Llibre dels fets*: «E nós fom entre la rambla e-l rey e la torra» (§ 262, p. 231). La ràpida i colorista enumeració dels jocs i els fasts programats amb motiu de la visita de la família reial castellana a València resta confirmada pel que explica sobre els mateixos esdeveniments el *Llibre dels fets*, on el rei Jaume recorda, per exemple, els tapissos i els paraments amb què hom va guarnir la ciutat: «E, ans que é[l]o rey de Castella] vengués, ordonam com a fos ben recuyllit del bisbe e dels cavallers, e dels bons hòmens de la ciutat. *E faeren fer jochs molts e de maraveyloses e de diverses; e fo la vila bé encortinada, e lits per les places de la vila*. E entrà en la ciutat, e fo acuyllit bé e alegrement, sí que meylor no poguera ésser acuyllit en vila ninguna que fos poblada de C ayns a ençà com ell fo acuyllit e ben bastat de tot ço que havia mester» (§ 501, p. 354). *Tirar* o *trer a taulat* (*bofordar* o *alanzar* als textos castellans medievals) era un dels exercicis cavallerescs més populars, «que consistia a tirar llances i altres armes contra un postissat o castell simulat» (DCVB, s. v. *taulat*, acc. 1a), i era usual practicar-lo en les grans celebracions: el rei Alfons X el Savi parlava d'aquest joc i d'altres de semblants al *Libro de axedrez, dados y tablas*, dit també *Libro de los juegos*: «Onde por esta razón hallaron e hicieron muchas maneras de juegos e de trebejos con que se alegrasen. Los unos en cabalgando así como *bofordar*, e *alanzar*, e tomar escud e lanza, e tirar con la ballesta o con arco, o otros juegos de cual manera quiere que sean que se pueden hacer de caballo. E como quiere que esto se tome en uso e en pro de hecho de armas por que non es eso mismo, llámanle juego. E los otros que se hacen de pie son así como esgremir, luchar, correr, saltar, echar piedra o dardo, herir la pelota, e otros juegos de muchas naturas en que usan los hombres los miembros porque sean por ello más recios e reciban alegría» (seguesc la transcripció electrònica de Sonja Musser Golladay, a www.u.arizona.edu/smussr/hsms/html). I Juan Manuel, l'escriptor, l'inclouïa al *Libro de los estados* entre les activitats pròpies dels cavallers: «Et estas maneras son así como cavalgar et *bofordar*, et fazer de cavallo et con las armas todas las cosas que pertenesçen a la cavallería. Et otrosí son maneras nadar et esgrimir et jugar los juegos apuestos et buenos, sin tafurería, que pertenesçen a los cavalleros, et caça et correr monte en la manera que les pertenesçe, et andar lo

más apostadamente que pudieren en sus guisamientos et en sus vestiduras» (Juan Manuel de Castella, 1982, vol. I, p. 213). Les *juntes* que s'hi citen eren aquelles on l'arma que els contendents feien servir era el *relló*, una barra punxeguda acabada en punta. Quant a l'aparició dels *cavallers salvatges*, cal dir que la *Crònica* de Muntaner ens brinda un testimoni remarcable d'una de les figures més interessants del folklore universal, abundantment documentada en la literatura i l'art de l'edat mitjana, com és la del salvatge, híbrid d'home i de bèstia, antítesi de tots els valors de la societat civilitzada, i que l'home medieval es mirava sovint amb menyspreu i temor (Bernheimer, 1952). Vegeu, per exemple, com explica el cavaller Calogrenant la seua topada amb un d'aquests homes, a *Le Chevalier au Lion* de Chrétien de Troyes: «Uns vilains qui resambloit Mor, / grans et hideus a desmesure, / et si tres laide creature / que nus porroit dire de bouche. / Ychil seoit seur une çouche, / une grant machue en se main. / Je m'aprouchay vers le vilain / et vi qu'il eut grosse la teste / plus que ronchins ne autre beste, / chevez ot noirs et front pelé, / s'out bien .ii. espanes de lé, / oreilles moussues et grans / aussi con a .i. oliffans, / les sourchis grans et le vis plat, / le coulle noire, nes de chat, / bouche fendue comme lous, / dens de sengler agus et rous, / barbe noire et grenons tortis, / et le menton aers au pis, / longue eskine, torte et bochue. / Apoiés fu seur se machue, / vestus de robe si estrange / qu'il n'i avoit ne lin ne lange, / ains eut a son col atachiés / deux cuirs, de nouvel escorchiés, / de .ii. toriaus ou de .ii. bués. / Em piés sali li vilains lués / qu'il me vit vers lui aprochier. / Je ne soi s'il me vaut touchier / ne ne soi qu'i voloit emprendre, / mais je me garni de deffendre, / tant que je vi que il s'estut / em piés tous drois, si ne se mut, / et fu montés de seur un tronc; / s'ot bien .xvii. piés de lonc. / Si m'escarda et mot ne dist, / nient plus c'une beste feist; / et je quidai que il n'eüst / raison ne parler ne seüst» (Chrétien de Troyes, 1994, p. 66-68). Vet ací una descripció prototípica en què se subratllen els detalls negatius o hiperbòlics del subjecte, que va arrelar en l'imaginari col·lectiu: gràcies a les fonts cronístiques i documentals, ens consta la presència bastant freqüent en les celebracions cortesanes i en els grans espectacles medievals (entrades d'autoritats en una ciutat, festes amb motiu de la coronació o les noces d'un determinat sobirà, etc.) d'homes caracteritzats no gaire diferentment del vilà de l'obra de Chrétien, que moltes vegades actuaven cantant o recitant peces diverses (cal tenir en compte que els cavallers salvatges que ens apareixeran en les celebracions descrites per Muntaner i altres cronistes feien ben probablement el paper de joglars; vegeu Livermore, 1950, p. 166-183, i Menéndez Pidal, 1957, p. 24-27). Així, se'ns ha conservat un document del 1373 amb les instruccions per a una entrada reial a la ciutat de València del príncep hereu Joan, duc de Girona, i la seua esposa Mata d'Armanyac: segons aquestes instruccions, calia que entre els entremesos i els jocs representats durant la desfilada hi hagués «hòmens salvatges fort ben fets, ab diverses maneres d'armes salvatges, axí com rames d'arbre mal esporgades, e banques de fust ab III peus formades en sengles bastons, e haches de fust e altres diverses coses» (Carreres Zacarés, 1925, vol. II, p. 193; vegeu, també, el treball d'Oleza, 1992, p. 47-52). Noteu en aquest fragment l'armament característic del personatge, procedent quasi exclusivament del món vegetal: armes pesants i poc sofisticades, simples branques sense podar o destrals i maces fetes utilitzant la fusta com a material bàsic. De fet, la iconografia medieval ens pinta sovint el cavaller salvatge amb el cos cobert per una armadura de fulles dels arbres. D'altra banda, les batalles de taronges o d'altres fruites i verdures, que encara perduren en molts punts de la nostra geografia (només ens cal pensar en la cèlebre Tomatina de Bunyol!), es desenvolupaven d'acord amb un esquema bastant uniforme: es disposava una plataforma de fusta —que podia ser fins i tot mòbil— en forma de castell, i a dalt se situaven uns quants homes encarregats de la seua defensa (a l'estil del castell del Déu d'Amor al *Tirant*, cap. 53-54); tot seguit s'establí un combat entre la guarnició de la força i un exèrcit assaltant, en què hom feia servir els vegetals com a projectils. Les cròniques medievals ens mostren pràctiques desenvolupades segons el mateix esquema però amb lleugeres variants: en altres ocasions el paper de les armes ja no el feien els vegetals, sinó una ingent quantitat d'ous, com es pot veure en aquest passatge de la *Crònica del Halconero de Juan II*: «Y en esto vieron por la calle que viene de la Madalena asaz gente que para esto estaua ordenada, con un gran castillo de madera, el qual traya quatro ruedas de carros, y ençima çiertos ombres con paueses, y con otros muchos al derredor. Y llegados delante de su posada, començose un combate de hueuos entre los del castillo y los que stauan en la ya dicha torre e corredores e calles, que no era sino plazer de mirallo. Do verdaderament creo se gastaron allende nueue o diez mill hueuos» (Mata Carriazo (ed.), 1946, p. 63-64).

Amb les galeres i els llenys armats es representaven segurament batalles navals o naumàquies; el mètode emprat per a desplaçar les embarcacions —muntades sobre carretes— es retroba en les instruccions per a l'entrada del príncep Joan a València: «Enaprés, los jochs dels hòmens de mar ab les dues galees contengudes en los dits capitols de les ordinacions damunt dites. Les quals galees foren molt bé fetes e menades fort aptament, car jatsia altres vegades fossen fetes semblants galees, *emperò menaven-se ab cordes, quasi rossegant, e aquestes foren formades sobre carretes ben fetes, e quelcom altes, e entorn, ço és, de terç de galea avall, anaven cubertes ab draps ençaçats de perayres, qui cobrien les rodes e los qui movien e menaven les dites galees*» (Carreres Zacarés (ed.), 1925, vol. II, p. 193). Sobre fasts i entrades reials en el context ibèric medieval, amb especial atenció a l'àmbit catalanoaragonès, vegeu encara els treballs de Massip (2003), Narbona (2003) i Raufast (2006).

3. És l'església de Sant Vicent de la Roqueta, situada a l'antiga Via Augusta, al punt on es creu que va rebre la mort sant Vicent Màrtir. Al segle XIII Jaume I hi va fer edificar un temple, un monestir i un hospital. De tot el conjunt s'ha conservat, en condicions acceptables, el temple, on s'aprecien algunes restes romàniques; de l'hospital, per contra, només resten en peu unes poques ruïnes.

4. Es tracta del Palau Reial de València, la residència dels reis d'Aragó durant les seues estades a la ciutat. El nucli originari del recinte, una almúnia musulmana del segle XI, va experimentar diverses ampliacions al llarg de la història, i van ser especialment importants les que s'hi van aplicar durant els regnats de Pere el Cerimoniós i Alfons el Magnànim. El palau va ser derrocat durant la Guerra del Francès, concretament el 12 de març de 1810, per ordre del capità general de València, Francisco Javier de Elío, sembla que temerós que les tropes napoleòniques el poguessen fer servir com una plataforma per atacar la ciutat. Vegeu Boira (2006).

5. Ens consta documentalment que Alfons X es trobava a Sant Mateu el 26 de novembre (Torres Fontes, 1963, p. 312, doc. 68).

6. *E aquí [...] València*: omissió a C; «e si-n fo festa a València feta, sí-s fo a Tortosa» (A); «E aquí sí fo feyta festa axí con en València» (B). Confronteu-ho amb l'edició de València: «E aquí los fo feyta festa, tot axí com en la ciutat de València» (f. xxr). Prenc la lliçó de B.

7. El Perelló i Sant Jordi d'Alfama, on el rei Pere el Catòlic va establir l'orde dels cavallers de Sant Jordi, «l'orde dels cavallers qui porten la Creu» de què parla Pere el Cerimoniós a la seua *Crònica* (pròleg, § 4, p. 1006). Som, per tant, en terres del Baix Ebre.

8. L'arquebisbe de Tarragona en aquesta època era Bernat d'Olivella (exercí el càrrec durant els anys 1272-1287). Pel que fa als fets més destacats del seu arxiepiscopat, i en general de l'evolució de l'arxidiòcesi tarragonina durant el segle XIII, vegeu el volum *The Spanish church and the papacy in the thirteenth century*, de Linehan (1971, p. 83-100), consultable en línia a <http://libro.uca.edu/scp/index.htm>.

9. Muntaner ens presenta els reis castellà i aragonès fent el camí plegats des de València. Confronteu-ho, però, amb el *Llibre dels fets*, on el rei Jaume en persona ens explica que va ser precisament a Tarragona on es va trobar amb Alfons X i tota la comitiva dels castellans: «E tantost, aquel dia mateix, vench-nos carta del batle de Tortosa en la qual era contengut que-l rey de Castella e la regina, ab sos fiyls, devien entrar lo dijous vinent en Tortosa. E nós, hoida aquesta letra, apparaylam-nos d'anar ves lo dit rey de Castella per reebre ell e honrar. E en altre dia mogueum de Barcelona e fom en Vilafrancha [...]. E en l'endemig fo vengut lo rey de Castella en Terragona e la reyna, muyler d'él, e tots sos fiyls, levat Don Fferrando» (§ 546, p. 376-377).

10. *S'Erbòs*: «Cerbòs» (C); «Çarbòs» (A); «S'Erbòs» (B). Es tracta de l'Arboç, al Baix Penedès.

11. Sant Climent de Llobregat, a la comarca del Baix Llobregat.

12. Muntaner xifra en només deu dies el sojorn dels reis a Barcelona. Al *Llibre dels fets* la duració d'aquest s'allarga una mica més: hom va passar a la ciutat catalana totes les festes de Nadal de 1274: «E partim d'aquí, e vench-se'n ab nós a Barcelona, e aquí tench ab nós la festa de Nadal» (§ 546, p. 376-377). Confronteu-ho, també, amb Desclot, que n'aporta més detalls encara: segons ell, el castellà va romanre a Barcelona un total de quaranta-tres dies, tractat amb gran honor pel rei d'Aragó, que va costejar liberalment durant deu dies (d'ací ve potser la xifra aportada pel de Peralada) les despeses derivades de l'estada del rei Alfons, la seua família i les tropes vingudes de Castella: «en aquela saó l'apostoli tenc consili a Lleó sobre-l Royné ab tots los prelats de sancta Esgleya, e ab tots los prínceps de crestians e ab

lurs procuradors. E·l rey de Quastela parti's de sa terra ab la reyna sa muler, fila del rey d'Aragó, e ab IIII fils seus e ab III files; e ab molts grans gens venc en la ciutat de Barçelona [...]. E·l rey d'Aragó fôu-li molt gran honor, e totes les sues gens. E estec en Barçelona ab tota sa gent XLIII jorns, e·l rey d'Aragó fôu-li tots sos obs de menyar, e de boure, e de civada e de totes altres coses, ab tota sa compaya, X jorns, e despenia cascun jorn X mília sous de barcelonesos; e la ciutat de Barçelona, II jorns; e·l bisbe de Barçelona Arnau de Gulp, I jorn. E quant hac aquí estat XLIII jorns, anà-se'n a Perpiyà, e aquí lexà la reyna sa muler, e ses files e gran res de sa compaya; e él anà-sse'n a Beylcayre en Proensa [...]» (cap. 66, vol. III, p. 11-12). Com podem veure, Desclot coincideix amb Ramon Muntaner a destacar la gran generositat amb què el rei Jaume va acollir el seu gendre.

13. «Bàsquera» correspon òbviament a Bàscara, a l'Alt Empordà.

14. «Pontons», dit actualment Pontós, situat uns dotze quilòmetres al sud de Figueres.

15. Bernat Rossinyol devia tenir, en efecte, possessions a Peralada, per tal com la documentació del segle XIII deixa constància de la vinculació del seu llinatge a la vila. Així, trobem un Joan Rossinyol i un Pere Rossinyol, tots dos «de Pietralata», signant com a testimonis en diversos documents, com aquest que s'ha conservat a l'Arxiu de Girona, datat el 21 d'octubre de 1265: «Actum est hoc .XII. kalendaris novembris anno Christi .MCC. sexagesimo quinto. S. Petri Russinoli, qui hoc firmo. Ego Arnaldus, Dei gratia abbas Villebertrandi, subscribo. S. Raimundi de Avinione, archidiaconi de Rogacionibus, s. Guilielmi de Urgio, canonici sedis Gerundensis, s. Guilielmi de Valle Danieli, capellani domini episcopi Gerundensis, s. Iohannis Russinoli de Petralata, testium S. Bernardi, publici scriptoris de Cabanis, qui hoc scripsit» (Arxiu Diocesà de Girona, Vilabertran, sense número, carta partida).

16. Dalmau VI, vescomte de Rocabertí entre 1282 i 1304. Vegeu, sobre el personatge, Sobrequés (1961, p. 121).

17. El Voló (ací amb article salat: *Es Való*), al Vallespir.

18. Al lloc rossellonès del Masdéu hom va establir a mitjan segle XI una comanadoria de l'orde del Temple, de la qual depenien diverses preceptories temples ubicades a la zona, com les de Perpinyà, el Mas de la Garriga, Palau, Sant Hipòlit, Orla, Centernac i Corbós (Sans i Travé, 1991, p. 134). El seu nom apareix associat indissolublement a l'arxiconegut procés incoat contra els templers pel papa Climent V i el rei de França Felip IV el Bell (1307-1312). De fet, un comanador del Masdéu, Ramon Saguardia, va defensar el castell de Miravet, darrer focus de la resistència templera a Catalunya, contra les forces de Jaume II, disposat a fer efectives les disposicions del papat.

19. Salses, entre Perpinyà i Narbona, enclavament estratègic famós per les seues fortificacions, erigides l'any 1497 per ordre de Ferran II el Catòlic. Va ser l'escenari de nombroses lluites entre França i la Corona d'Aragó.

20. Vilafranca de Conflent, també prou coneguda per les seues muralles d'època medieval, que encara actualment envolten tot el perímetre de la vila.

21. Sibil·la de Foix, esposa d'Aimeric IV de Narbona (?-1298), era filla de Roger IV de Foix (?-1265) i, per tant, germana d'Esclarmonda, l'esposa de Jaume II de Mallorca.

22. «Basers» és, sens dubte, Besiers.

23. Sant Tiberi d'Agda, al departament francès de l'Erau, una mica més a l'est de Besiers.

24. Lopian, entre Besiers i Montpeller, al costat del llac Tau.

25. *passaren*: «pars serien» (C); «passaren» (A i B).

[Capítol 24]

Aprés XV jorns que·l senyor rey d'Aragó se fo partit de Montpeler et del rey de Castella, anà en lo dit consili. Et con entrà per la ciutat del Leho del Royna, con hi fo reebut fo gran cosa, que no y romàs comte, rey ne baró, ne cardenals, archabisbes, bisbes, abats et priors que no li exissen a carrera a rebre-lo. Et lo rey de Castella, et sos fills, li exí I jorn abans que tots los altres.

E con fo davant lo papa, lo papa exí fora la cambra e·l besà¹ sus en la bocha III vegades, e li dix:

—Fill et gamfonaner et deffenedor de la santa Esgleya romana,² ben siats vos vengut!

Et lo rey volch-li besar la mà, e no u sofferí. Et tantost convidà ell e les sues gents a l'endemà, ço que no havia fet a negun rey que y fos vengut. Sí que·l dit senyor rey reebé més de honor et de dons et de gràcies en aquell consili per lo pare sant et per los cardenals et per los reys qui y eren que negun rey qui en lo dit consili fos vengut.³

Et axí, lo dit consili comensà con lo dit senyor rey d'Aragon hi fo. Mas d'açò que s'í tractà ne s'í féu no vull yo parlar, que no pertany a la matèria d'aquest libre, salvant que·l dit senyor hi acabà e y endressà tot ço que de bocha demanà,⁴ en tal manera que alegre et pagat hi anà, et alegra et pagat hi estech, et ab gran alegre se'n tornà en la sua terra, sa et alegre ab molt plaer.

Mas del rey de Castella vos he aytant dir que y era anat per ço con cuydave ésser emperador d'Espanya,⁵ que hanc res no y poch recaptar, ans se n'hac a tornar en sos regnes. E al tornar que fó en Castella, axí mateix lo senyor rey d'Aragó li féu tota sa messiò aytant con anà per sa terra, et molt mils et ab major abundància que no havia fet al venir. Mas no tornà per aquelles parts [f. *xiiii^{rb}*] hon era entrat, ans se'n tornà per Leyda et per Aragon;⁶ e axí seria molt lonch d'escriure les honors que li foren fetes. E axí ell fo tornat en Castella ab la reyna et sos inffants, hon agren gran plaer et gran goyg los seus sotsmeses con lo agren cobrat.⁷

D'aquí avant leixar-vos-he lo rey de Castella, qui és en sa terra ab la reyna et sos infants, et tornaré al senyor rey En Jacme d'Aragó.

Notes del capítol 24

1. *besà*: «en la cambra» (afegit a C). Suprimesc l'afegitó, atès que, com es desprèn del context, sembla un error per repetició.

2. La fórmula amb què el papa saluda Jaume I sembla una traducció del prestigiós títol amb què hom designava el capít general de l'Església, o príncep encarregat d'organitzar l'expedició i conquesta

de Terra Santa, i que de fet va arribar a ostentar un successor del Conqueridor, Jaume II el Just: «Serenissimo et excellenti principi domino Iacobo Dei gracia illustri regi Aragonum, Valencie, Sardinee et Corsice, comitique Barchinonie, *ac Sancte Romane Ecclesie uexillario, ammirato et capitaneo generali*» (Giunta i Giuffrida, 1972, p. 182, doc. CXXV).

3. Muntaner ignora potser que Jaume I va ser l'únic monarca europeu a acudir en persona al Concili de Lió. Al *Llibre dels fets* el rei Jaume recorda els gestos que el papa i els cardenals van fer per tal d'honorar-lo: així, el pontífex no va voler començar el discurs fins que el monarca va fer acte de presència i el va invitar a asseure's a la seua dreta, en una cadira només un poc més baixa que la seua: «E aenant envià'ns a dir l'apostoli que'ns pregava fort que nós, divenres aenant, fóssem al concili que ell faria en la església; e nós dixem-li que'ns plaïa molt e que y seríem, pus ell nos ho enviava a pregar. E, cant vench lo divenres, nós hi fom; e'ls arquibisbes e'ls bisbes e'ls altres eren-hi ja en l'alba. E nós vinguem al sol exit, e anch l'apostoli no volch començar sa paraula tro nós hi fom. E, quan entram per la església, veem-hi maraveyles, que veem, entre arquibisbes e bisbes e abats, bé D o pus, e l'apostoli, qui estava en la tribuna, e los cardenals e los patriarchas en II fenistols davant lo papa, pus alt que'ls altres. E faé'ns clamar que fóssem prop d'él, e faé'ns aseer a la destra part sua, molt prop, que nuyl hom no's pogra metre entre nós e ell. E la sua cadira no era pus alta que la nostra d'una palmada» (§ 528, p. 367).

4. Això no és ben bé així. La versió idíl·lica de Muntaner té un bon contrapès en el relat molt més matisat i proper a l'episodi del *Llibre dels fets*, en què s'explica que alguns dels projectes reials van ser rebutjats. En primer lloc, hom no va acollir amb entusiasme el seu pla per a la defensa de Terra Santa i la seua promesa de desplaçar-s'hi amb un contingent de mil cavallers: «Pare sant, nós volem parlar en aquest feyt primer que negú, per ço car aquí no ha altre rey sinó nós. E donam-vos per conseyl, primerament, que enviets D cavallers a la Sancta Terra e II milia hòmens de peu; e que adés, de mantinent, que enviets vostres cartes al maestre del Temple e del Spital e al rey de Xipre e a la ciutat d'Acre, e feits-los saber con per lo feyt d'Oltramar vós havets fait est concili, e que enviarets adés aquesta companya là, e que mouran en agost per passar là. E aquests no vagen per combatre-se, sinó per bastir los castells e'ls lochs que han mester a bastir; e que sien en aquel bastiment tro vinga lo passatge. E que'l passatge sia d'aquest sent Johan en II ayns; e que u cuytets, per ço car, si sabien los moros que vós hi volets enviar, cuytar-los hien, e no'ls porien soffrir los chistians. *E al feyt de la ajuda vos responem que us ajudarem, que així con havets la dècima de vostres prelats, que nós la us darem de nostra terra; e creats que con que y metam més, no y metrem mens. E en l'als deïm-vos que, si ço que vós havets dit és que vós passets en Oltramar, nós passarem ab vós ab M cavallers, emperò vós ajudan-nos de la dècima de nostra terra.* E aquest és lo conseyl que nós vos donam e la ajuda que nós vos farem» (§ 531, p. 369-370). Quan el vell rei va acabar la seua intervenció, el papa va demanar als mestres de les ordes militars que donaren la seua opinió sobre la proposta jaumina. Després d'un llarg silenci, el mestre del Temple va fer unes quantes consideracions no gaire concretes sobre el *modus operandi*, sense agrair en cap moment l'interès que Jaume havia demostrat per participar en l'empresa: «E, quan nós haguem parlat, calaren tots, que anch negú no y parlà [...]. Puy dix l'apostoli al maestre que y dixés; e'l maestre, *així con degra dir que l'apostoli nos devia grair les paraules que nós haviem dites del feyt d'Oltramar, e ell no'n dix re que ell ne'ls altres nos ho graïssen*» (§ 532, p. 370). Finalment, no es va arribar a cap conclusió satisfactòria sobre la qüestió d'ultramar. L'altra frustració de Jaume I va arribar quan el rei va demanar de ser coronat pel papa, operació d'imatge en la qual el seu pare, Pere el Catòlic, ja havia reeixit unes quantes dècades abans. Gregori X va acollir amb esperit favorable la petició de l'aragonès, però hi va fixar una important condició: quan el seu pare va rebre la corona de mans del pontífex, va prometre de pagar un tribut a l'Església pel regne d'Aragó, i el pagament d'aquella suma encara no s'havia completat després de tants anys. Si ara Jaume satisfieia els deutes contrets pel rei Pere, el papa el coronaria amb molt de gust. Com era lògic, el Conqueridor es va sentir ofès per aquella exigència: Jaume havia acudit al concili amb el propòsit d'ajudar l'Església, a la qual, de fet, ja havia prestat grans serveis al llarg de la seua vida. No semblava just que el papa, en lloc de recompensar el seu suport, ara volgués carregar-li a l'esquena noves imposicions. La rèplica reial no va aconseguir que Gregori canviés d'opinió, amb la qual cosa Jaume va preferir renunciar a la coronació: «E, quan vench en l'altra dia, nós enviam per En Ramon March e per En Bernat de Castanet, qui són nostres naturals e privats molt de l'apostoli; e dixem-los

a I part que, si a l'apostoli plaïa, que-ns volíem coronar d'ell, pus Déus aduyt nos havia al seu concili; e que major honor seria de nós e d'ell que nós preséssim la corona en aquell concili, que si nós fóssem anats a Roma. E que nós haviem la corona que ell nos devia metre en la testa, e que ja no-n trobaria hom tan bona en Lió con aquela, car era feyta ab aur e ab peres precioses, que valia pus de C milia sous de torneses. E ells dixeren que-l li dirien e que-ls plaïa molt ço que nós los haviem dit e que tornarien a nós ab tota resposta. *E al matí ells foren a nós e resposeren-nos, de part de l'apostoli, que li plahia molt e que la'ns daria de bon grat; mas que nós fermàssem I trahut que nostre pare havia donat sobre-l regne d'Aragó, a Roma, quan se coronà en Roma, que era de CCL marmudines jussiphies, e que pagàssem ço que n'era fallit; e que puyes que nós ho faéssem segons que nostre pare ho havia feyt.* E nós responem-los en aquesta manera: que-ns meraveylàvem molt, car ell nos demanava trahut del temps de nostre pare a ençà, car aquel trahut no muntaria de XL milia marmudines aenant; però, si molt lo volia de nós, que-l li dariem. Mas nós, quan li haviem bé donat nostre conseyl e porferida nostra ajuda, que no semblava seu que-ns ho demanàs, ans nos en devia lexar III tants. *Mas que nós carta no fariem de novel que-ns metéssim en trahut, car tant haviem nós servit a Déu e a la Església de Roma, que aquestes menuderies no devien caber entre nós e ell [...]. E nós dixem-los que no érem venguts a la sua cort per metre-nos en trahut, mas per franques que ell nos donàs; e, pus fer no u volia, volíem-nos-en més tornar menys de corona que ab corona. E sobre açò romàs que no-ns volguem coronar»* (§ 537-538, p. 372-373).

5. Muntaner erra lleugerament: el que Alfons el Savi pretenia de Gregori X no era ser coronat emperador d'Espanya, sinó que el pontífex reconegués els seus drets al tron imperial alemany. En efecte, després de la mort del carismàtic Frederic II de Hohenstaufen (1250), el Sacre Imperi Romanogermànic s'havia quedat sense un líder capaç d'imposar la seua autoritat als semiindependents i sempre díscols principats alemanys, a pesar dels intents frustrats d'alguns nobles com Enric Raspe o Guillem d'Holanda de ser reconeguts emperadors. En aquesta situació de buit de poder, no resultava gens estrany que un monarca com Alfons X, lligat per vincles de sang a la casa de Suàbia (era fill de la princesa alemanya Beatriu, néta de Frederic I Barbaroja) i amb un crèdit internacional força sòlid, fos vist en determinats nuclis imperials com un candidat apte per a recollir el llegat dels darrers Hohenstaufen. Hi havia, però, altres pretendents de pes, com Ricard de Cornualla, germà del rei Enric III d'Anglaterra, que reivindicava també el parentiu amb una altra dinastia imperial, la dels Welf (era cosí germà d'Otó IV de Brunsvic, l'emperador d'Alemanya derrotat a Bouvines), i que comptava amb les simpaties d'altres prínceps electors. Les diferències entre ambdós partits van provocar que hom iniciés una intensa carrera diplomàtica per tal de legitimar la posició del seu candidat: així, el primer dia d'abril de l'any 1257, els electors favorables a Alfons van formalitzar la seua votació i van declarar que el rei castellà era l'autèntic rei de romans; però el *lobby* anglòfil havia actuat més ràpidament, i poc abans d'això ja havia investit el príncep Ricard amb el títol. En tot cas, la doble elecció imperial va menar a una situació de bloqueig, en què cap dels aspirants no va poder exercir de manera efectiva els teòrics poders que la dignitat imperial conferia (sobre tots aquests esdeveniments, vegeu la vella monografia de Ballesteros, 1918, i Toch, 1999, p. 393-395; quant a la política imperial d'Alfons, consulteu l'important llibre de Socarràs, 1976, i els treballs d'Iturmendi, 1972, p. 88-155, i Wolf, 2001, p. 153-173). L'autor de la *Crònica de Alfonso X* estava al corrent d'aquestes dissensions i explica que el bàndol alfonsí va enviar una ambaixada a Burgos, amb l'objectiu d'incitar el rei a passar a l'Imperi i prendre possessió del que li pertanyia de dret: «E porque en este tiempo finara el emperador de Alemaña, *los esleedores del imperio non se avinieron a tomar emperador de la tierra de Alemaña*; e porque deste rey era gran fama en todas las tierras del mundo, e de sus grandezas e bondades e largueza, estando el rey en aquella cibdad de Burgos, vinieron y mensajeros de los condes e duques e de las otras gentes de Alemaña que le esleyesen. E dijeronle que sabiendo qual era su nobleza, *que algunos de los esleedores le esleyeran por emperador de Alemaña*, y le enviaban a decir que fuese a tomar el imperio, que muchos estaban prestos para lo recibir por emperador» (BAE, vol. LXVI, p. 13). Confronteu-ho amb la versió del cronista Giovanni Villani, que resulta una mica més concreta: «*Come furono eletti re di Romani il re di Castello e Ricciardo conte di Cornovaglia*. Nel detto anno, essendo d'assai tempo prima per gli elettori dello 'mperio eletti per discordia due imperadori, l'una parte (ciò furono tre de' lettori) elessono il re Alfonso di Spagna, e l'altra parte degli elettori elessono Ricciardo conte di Cornovaglia e fratello del re d'Inghilterra; e perché il

reame de Bohemia era in discòrdia, e due se ne faceano re, ciascuno diede la sua boce a la sua parte. E per molti anni era stata la discòrdia de' due eletti» (ll. 7, cap. 73). La pugna entre les dues candidatures va durar, com diu l'historiador florentí, llargament i no es va resoldre fins a l'any 1275, amb l'elecció d'un tercer candidat, sota els auspicis del papa Gregori X: Rodolf, comte d'Habsburg. Vegeu el relat de la *Nuova Cronica*: «Gregorio decimo di Piagenza, tornato lui della legazione d'oltremare, fu consegato e coronato papa, e per lo grande affetto e volontà ch'egli avea del soccorso della Terrasanta, e che generale passaggio si facesse oltremare, incontanente che fu fatto papa, ordinò concilio generale a Leone sopra Rodano in Borgogna, e fece che per suo mandato gli elettori dello 'mperio d'Alamagna elessono re de' Romani *Ridolfo conte di Furimborgo*, il quale era valente uomo d'arme, tutto che fosse di piccola potenza; ma per sua prodezza conquistò Soavia e Osteric» (ll. 8, cap. 42). A pesar d'aquesta decisió tan desfavorable per als seus interessos, Alfons es va mostrar de primer reticent a abandonar les seues prentensions a l'Imperi i, després d'haver travessat les terres de la Corona d'Aragó, com ens acaba d'explicar Muntaner, es va entrevistar amb Gregori a Belcaire, amb l'esperança que el pontífex reconsideraria la seua posició; això, però, no va succeir, i el rei castellà «hanc res no y poch recaptar». També Desclot parla d'aquesta entrevista frustrada: «e él anà-sse'n a Beylcayre en Proensa, e aquí trobà l'apostoli e parlà ab él del fet de l'emperi, mas no y acabà res» (cap. 66, vol. III, p. 12). Com és lògic, la *Crònica de Alfonso X* no aporta gaires detalls sobre el «fecho del imperio» i el seu trist desenllaç: es limita a dir que Alfons va acabar renunciant als seus projectes imperials per les grans despeses que aquests li van ocasionar (en particular, el viatge a Belcaire) i també a causa del desgany patit pel curs dels esdeveniments: «avia sabido que en fecho del imperio le traian en burla, e que avia gastado en esta ida muy grand aver» (BAE, vol. LXVI, p. 52). Notem l'interès que Muntaner té a contrastar el fracàs del rei de Castella amb l'èxit rotund que, segons ell, el rei Jaume aconseguí a Lió («dit senyor hi acabà e y endressà tot ço que de bocha demanà»).

6. Alfons X va emprendre el camí de retorn a primers de juliol de 1276. Muntaner explica que el rei d'Aragó li va tornar a oferir tota la seua hospitalitat, però no es veu bé com: Jaume I es trobava en aquest temps al regne de València, greument malalt des de finals de juny, i ja no es mouria de les seues possessions meridionals fins al moment del seu òbit, esdevingut el 27 de juliol. Segons la *Crònica de Alfonso X*, el rei de Castella va arribar a Catalunya quan ja el seu sogre havia traspassat i, fins i tot, va visitar el seu sepulcre al monestir de Santes Creus (greu error, atès que, com sabem, el Conqueridor fou soterrat a Poblet!). La font castellana afegeix que va ser Pere el Gran, ja coronat rei, qui va rebre Alfons el Savi i li va dispensar una calorosa acollida: «E porque avia poco tiempo que finara el rey don Jaimes, su suegro, vino por Cataluña, e lleo al monesterio de Santas Cruces, do yacía enterrado el rey don Jaimes, e fizo por el aniversario. E el rey don Pedro salio a el al camino, e fizole mucha honra, e envio con el de sus gentes fasta en la salida del reino» (BAE, vol. LXVI, p. 52). Compareu, d'altra banda, l'itinerari que dona Muntaner (per a qui Alfons va tornar per Lleida i Aragó) amb el del cronista castellà, segons el qual el rei va fer cap al sud, travessant el regne de València, des d'on es va endinsar en les seues terres: «En los veinte e quatro años del reinado deste rey don Alfonso que fue en la era de mill e trecentos e catorce años, e andaba el año de la nascencia de Jesu Cristo en mill e docientos e setenta e seis años, el rey don Alfonso lleo a Requena, *ca vino por el reino de Valencia, e dende vino a Cuenca e a Huepte e a Alcalá de Henares*» (BAE, vol. LXVI, p. 52).

7. El «gran plaer et gran goyg» que, segons la *Crònica*, Alfons es va trobar en tornar a Castella no s'adiu gaire amb el que s'esdevingué en realitat. En efecte, durant el camí de retorn el rei castellà va rebre notícies ben adverses sobre la salut d'alguns familiars molt estimats: segurament la més dolorosa de totes va ser saber que una malaltia s'havia endut la vida de l'infant Ferran, el seu fill primogènit. D'altra banda, els seus regnes es trobaven en una situació bastant compromesa: els sarraïns havien atacat la frontera castellana i havien derrotat les seues tropes, liderades per l'arquebisbe de Toledo, mort en la batalla. Vegeu la versió de Bernat Desclot: «e partí's d'él [l'apostoli] e tornà-sse'n a Monpesler. E aquí vengren-li noveles que son fil En Ferrando de Castela era mort de malautia, e puys vengren-li aquí metex noveles que l'archabisbe de Tolèdol, fil del rey d'Aragó, e En Nono Gonsalvis, ab gran res de cavaleria, eren morts en la frontera de Castela. E en aquel viatge, mentre se'n tornava a Barçelona, murí I seu nabot, fil d'En Manuel son frare, e I sua fila, molt bela donçela, qui avia nom Lionor. *Enaxí tor-*

nàsse'n en Castela molt yrat e malaut» (cap. 66, vol. III, p. 12). Confronteu-ho amb la *Crónica de Alfonso X*, segons la qual el Savi es va veure obligat a deixar Belcaire en assabentar-se de la mort de Ferran i dels preparatius de l'emperador marroquí Aben Jucef per a envair les seues terres: «pero que se fallo que el rey don Alfonso estando en Belcaire, lugar que es cerca del rio del Ruedano, sopo commo pasaron Aben Yuzaf aquende la mar con grandes poderes de gentes, e que mataron al arzobispo don Sancho e a don Nuno. E otrosi supo de commo era muerto el infante don Fernando, e bien cuido que la tierra de la frontera era en condicion de se perder toda o la mayor parte della, ca non cuido que el infante don Sancho, su fijo, se trabajase de la defender, nin que avia y quien le ayudase a ello. E por esto [...] partio de Belcaire e vinose para Castilla» (BAE, vol. LXVI, p. 52).

[Capítol 25]

Quant lo senyor rey En Jacme d'Aragó hac acompanyat lo dit senyor rey de Castella entrò fo fora de son regne, e'l dit senyor rey de Castella et la reyna et sos inffants se foren agreciats del dit senyor rey En Jacme d'Aragon, et ell los hac donat, axí con a pare, la lur benedicció, anà visitan tots sos regnes et ses terres en manera de pendre comiat, per ço con lo romanent de sa vida volia fenir a honor de Déu et exalsar la santa fe cathòlica,¹ axí con avia fet en son jovent. Et ab cor et ab sen anà² e'l regne de València que anàs sobre el rey de Granada et que'l gitàs de sa³ terra, en tal manera que'l nom de Déu et de madona santa Maria hi fos exalsat et beneyt.⁴

Et con ell hac visitades totes les sues terres et demanà et veé lo bon regiment que sos fills havien fet et faÿen, fo molt alegre et pagat, et lohà et benehí Déu con tan bons fills li havia donats. Et manà ses corts en Aragó, a Ceragossa; et aquí foren ajustats barons, maynaders, prellats, cavallers, ciutadans et hòmens de villes. Et con tota la cort fo ajustada, ell los preÿchà et los dix moltes bones paraules et rahons, et manà que jurassen lo senyor inffant En Pere per rey d'Aragon et per senyor, et la senyora reyna Costança, muylar sua⁵ —de què us he ja parlat—, per reyna. E [f. *xiii^{va}*] axí com ell ho manà, lo juraren tuyt ab gran alegre et ab gran plaer. Et si en la dita cort hac joya ne festa, no m'o cal dir, que cascuns vos o podets pensar.

Et con lo dit senyor rey En Pere fo jurat, et madona la reyna, vengueren tuyt en València, et axí mateix aquí lo senyor rey féu corts en semblantment ajustar, et juraren-lo que fos rey de València, e la reyna atretal. Puy anaren-se'n en Barchelona, e axí mateix lo senyor rey manà corts a Barchelona et féu jurar lo senyor rey En Pere comte de Barchelona et senyor de tota Cathalunya, e axí mateix madona la reyna per comtessa.

Et fet tot açò, heretà et féu rey de Mallorca, de Manorcha et d'Ivissa lo senyor inffant En Jacme fill seu, et comte de Rosselló, de Comflaent et de Cerdanya, et senyor de Montpeler, et madona Esclarmunda, muller sua, axí mateix per reyna et per comtessa dels dits lochs et dona de Montpeler.⁶

Et con tot açò fo complit, ab la gràcia de Déu, ell tornà-sse'n e'l regne de València per l'enteniment que davant vos he comptat: que volia que'l romanent de sa vida despasés en crèxer et en muntiplicar la santa fe cathòlica, et abaxar et abatre la fe de Mahumet.

Notes del capítol 25

1. *cathòlica*: «cathòlica» (C); «catòlica» (A); «cathòlica» (B).
2. *Et ab cor et ab sen anà*: «Et ab beyll cor ell se n'anà» (C); «e ab bon cor ell se n'anà» (A); «Et ab cor et ab sen anà» (B). L'edició de València coincideix amb el manuscrit de Catània: «e ab cor e ab seny anà» (f. xxiiir). La lliçó de A i C sembla una *lectio facillior*. Adopte per tant la fórmula transmesa per B, que podríem traduir com a «amb voluntat i intenció». Confronteu-ho amb la *Faula* de Guillem de Torroella: «On metia tot son enten / a gardar *ab cor e ab sen* / tant fort que sos huyllhs no-n virava» (Guillem de Torroella, 2010, p. 86).
3. *sa*: omissió a A i a C; «sa» (B).
4. No tenim cap prova documental que el rei Jaume tingués intenció de liderar una expedició contra Granada en aquesta època. És possible que a l'origen de la notícia aportada pel nostre cronista es trobe la promesa que el rei d'Aragó va fer a Alfons X de Castella d'ajudar-lo si els benimerins del Marroc i els nassarites granadins li declaraven la guerra. Segons les fonts conservades, aquesta promesa d'ajuda devia tenir lloc durant l'entrevista que els dos sobirans van mantenir a Requena l'agost de 1275, reunió esmentada al *Llibre dels fets* (§ 501) i sobre la qual aporta més detalls la *Crònica de Alfonso X*: «El rey don Alfonso fue a Requena, e vino y el rey don Jaimes verse con el, e dijole el desaguizado que le avia fecho el infante don Felipe e los ricos omes que eran en Granada, e commo quier que la reina estava en Cordoba por avenir el fecho de los ricos omes, pero que le decian que Aben Yuzaf pasaba aquende la mar con grand poder de moros, e que si pasase, el non podia excusar de pelear con el, e para esto que avia menester su ayuda; e si Aben Yuzaf non pasase, e la reina non pudiese avenir el pleito de Granada e de aquellos ricos omes, que queria entrar a tierra de moros a talar las viñas e las huertas, e non les dejar sembrar nin coger, e que en esto non solamente cuidaba facer una entrada o dos en el año, mas seis o siete tambien, en invierno commo en verano; e el rey don Jaimes que enviase su fijo, primero here-dero, que entrase por parte de Almeria e ficiese eso mesmo; que en dos años que esto ficiesen, farian servicio a Dios, e farian que el rey de Granada les entregase la tierra o gela desampararia. E el rey don Jaimes respondio al rey don Alfonso, que si Aben Yuzaf pasase aquende, e el rey don Alfonso oviese pelear con el, que vernie a la lid en su ayuda» (BAE, vol. LXVI, p. 45). Sabem, en efecte, que Jaume I va arribar a projectar un atac contra Almeria, que hauria d'haver cabdellat no ell, sinó el seu fill Pere, però que, en tot cas, aquesta incursió no va arribar a dur-se a terme (vegeu Soldevila, 1995, vol. 1, p. 403-405). En qualsevol cas, Muntaner ens pinta un monarca ben conscient que el seu temps s'acaba i que desitja acabar els seus dies lluitant per Déu i la cristiandat contra els infidels. Aquesta voluntat no sembla gaire distinta de la que hom li atribueix a la *Crònica general* de Pere el Cerimoniós, tot i que a propòsit d'un altre projecte concebut pel rei a la vellesa: el *passagium* a ultramar, finalment abandonat a causa d'una inoportuna tempesta (vegeu el *Llibre dels fets*, § 482-493). Així ens parla la *Crònica general* de les intencions del rei: «Aquest virtuós rei anà a Leon del Roine, on féu reverència al papa Gregori XII [sic], lo qual era en lo dit lloc per tal com llavors se tractava e s'ordonava que els cristians fessen passatge contra los moros en la Terra Santa. E ja sia lo dit rei fos vell e de grans dies, emperò no volent plànyer la sua persona en servir Déu així com havia acostumat en son jovent, mas regoneixent les gràcies que li havia fetes en les sues conquestes, volia passar en lo dit viatge personalment e aquí fenir lloablement sos dies. Lo qual passatge no plagué a Déu que per la cristiandat fos complit aquella vegada, per la qual cosa ell se'n tornà encontinent en sa terra» (cap. 35; Soberanas (ed.), 1961, p. 122-123). Notem que tant Muntaner com el rei Pere observen que les proeses dutes a terme pel rei ancià no suposen sinó el corollari lògic de les que ja havia dut a terme «en son jovent». Convé contrastar el to quasi hagiogràfic d'aquestes impressions amb les confessions que el mateix Jaume I ens va deixar al famós pròleg del *Llibre dels fets*, que hom ha considerat encertadament «el nucli semàntic del sentit providencial de la *Crònica jaumina*» (Hauf, 2004, p. 47) i on el tema de l'adequació entre la fe i les bones obres resulta crucial. Efectivament, Jaume I comença reconeixent la seua vida pecadora, tot i deixar clar que els errors comesos en el passat no van alterar la seua fe en Déu. El rei se sap emparat per la Providència divina, que no el va deixar en cap moment a pesar dels seus greus pecats, i expressa la gratitud pel fet que Déu haja allargat tant la seua vida, gest que li ha permès de corregir «a la darrera de nostres ayns» els seus vicis i acompanyar la de-

voció amb les bones obres: «E ja fos açò que-l començament de la nostra naxença fos bo, en les obres nostres havia mester mellorament, no per tal que la fe no fos en nós de creure nostre Creador en les sues obres, e a la sua Mare pregar que pregàs per nós al seu car Fiyl que-ns perdonàs lo tort que li teníem. On, de la fe que nós havíem nos aduyx a la vera salut. E quan nostre Seyor Jhesuchrist, que sab totes coses, sabia que la nostra vida s'alongaria tant, que fariem ajustament de bones obres ab la fe que nós havíem, feya'ns tanta de gràcia e de merçè, que per peccadors que nós fóssem de peccats mortals ni de venials, no volch que nós preséssem ontà ne dan que vergonya-n poguéssim aver en cort ne en altre loch; no volch encara que moríssem tro açò haguéssem complit. E és tanta la merçè que él nos feya, que tota hora-ns feya honrar de nostres enamichs, de feyt e de paraula, e-ns donà en nostra vida salut en nostra pressona [...]. E membrà'ns bé una paraula que-ns retrau la sancta Scriptura, que diu: *Omnis laus in fine canitur*, que vol dir aytant que la meylor cosa que l'hom pot haver sí és a la derreria dels seus ayns. E la merçè del Seyor de glòria ha feyt a nós en aquesta semblança, perquè-s cumple la paraula de sent Jacme; que a la derreria de nostres ayns volch complir que la obra s'acordàs ab la fe. E nós esgardan e pensan qual era aquest món en lo qual los hòmens viuen humanament e con és petit aquest segle e frèvol e ple d'escàndel, e con l'altre ha glòria en si senes fi, e nostre Seyor con la dóna a aquels qui la volen haver ni la percaçen; e esgardan encara con és gran lo seu poder e petita la nostra flaquea, e coneguem e entenem per veritat aquest mot que diu la Escripura: *Omnia pretereunt preter amare Deum*, que vol dir aytant que totes les coses del món són trespassadores e que-s perden, sinó tan solament la amor de Déu. E nós, conexén que aquesta era la veritat e l'als monçonega, volguem la nostra pensa e les nostres obres donar, e pensar e dreçar als manaments de nostre Salvador, e lexam les vanes glòries d'aquest món per conseguir al seu regne» (§ 1, p. 5-6).

5. *sua*: omisió a C; «sua» (A i B).

6. Per a aquest repartiment dels regnes entre els infants Pere i Jaume, vegeu el capítol 17, nota 9, de la present edició.

[Capítol 26]

E con fo en la ciutat de València, estech deportan [et] alegran si mateix, et anava a cassa et a deports; sí que axí cassan anava visitan tots los castells et villes del regne. Et con fo a Xàtiva, axí con a¹ Déu vench en plaer, malautia de febra li vench, et fo molt malalt, tant que no·s podia levar. Et tots los metges ne estaven en mala oppinió, et senyalladament per ço con ell havia més de LXXX anys. E axí la persona qui és veyla, ja sabets que no pot haver aquell reveniment que ha I jove, no per tant que neguna [f. XIIIvb] hora no fo que ell no fos en son bon seny et en sa bona memòria.²

E estant que ell estava axí malaut, los sarraïns del regne³ o saberen, que ab ell eren en guerra, et entraren més de M hòmens a cavayl et gran res de peu entrò sus a Alcoy. E ab aquella entrada trobaren-se ab En Garcia Ortiz, qui era tinent-loch de procurador en lo dit regne, et combateren-se ab ell et ab bona companya que·l dit Garcia Ortiz tenia, ço era tro a CC hòmens a cavall et D pehons. A Déu plach que en aquell encontra morí lo dit Garcia Ortiz et gran res de sos companyons.⁴ Axí que·l senyor rey En Jacme, estant en son lit, sabé açò, et cridà:

—Tost, amenats-me mon cavayl et aparallats mes armes, que yo vull anar contra los traïdors de sarraïns, qui·s cuyden que yo sia mort! No s'ò cuyden, que ans los destrouiré tots!

E la volentat portave'l tant contra ells que, ab la fellonia, volch-se dressar al lit; mas no poch.

Notes del capítol 26

1. a: omissió a C; «a» (A i B).

2. Segons el *Llibre dels fets*, el rei va començar a sentir-se malalt a Xàtiva i llavors es va fer portar a Alzira (on el sabem ja el 28 de juny de 1276; vegeu l'*Itinerari* de Miret i Sans, 2007, p. 534): «E per alguns dies aenant, con fóssem en Xàtiva romasuts, vench l'infant En Pere, fiyl nostre, ab richs hòmens e ab cavallers e ab gran companyia, al qual nós haviem tramès manament que vingúes. E romàs aquí en Xàtiva ab tota sa companya per tenir frontera als moros. E nós, pel trebayl que haviem soffert, e car a Déu plahia, vench-nos algun destemprament. E isquem-nos de Xàtiva e venguem-nos-en en Algezira per trame-tre vianda a l'infant e a sa companya. E aquí pujà'ns e cresch-nos la malaltia; enaxí que, gràcies a nostre Seyor Jhesuchrist, en nostra bona e plena memòria nos confessam moltes vegades de bisbes e de prehicadors e de frares menors ab gran contricció de nostres peccats e ab grans làgremes. E depuys nós, porgats dels peccats mundanals per raó de la confessió damunt dita, ab gran pagament reebem lo cors de nostre Senyor Déus Jhesuchrist» (§ 560, p. 383-384).

3. *los sarraïns del regne*: «los sarraïns del regne» (C); «lo serrahins de Granada» (A); «los sarraïns de Granada» (B). Notem que l'edició de València («los sarrahins de Granada», f. xxiiiv) concorda amb A i B. He jutjat convenient de reportar ací aquesta diversitat de lliçons, tot i mantenir finalment la lectura del manuscrit base. Totes les referències que Muntaner ens dóna (desfeta de l'exèrcit cristià i mort

de l'aragonès Garcia Ortíz d'Açagra i d'altres importants capitans en la lluita) concorden amb el que la *Crònica* de Bernat Desclot (cap. 67, «En qual manera los serraïns paliers del regne de València se alçaren contra lo rey de Aragó»), el *Llibre dels fets* (§ 556-560) i les *Gesta Comitum* (redacció llatina definitiva, cap. xxviii) contenen en referir-se a la revolta dels serraïns del regne de València de l'any 1276, que té un dels episodis més coneguts en la batalla de Llutxent, on, efectivament, els catalanoaragonesos van patir una greu derrota. Ara bé, cal dir que Desclot també al·ludeix als contactes entre els rebels i el rei de Granada, fet que explica les divergències entre la tradició manuscrita: «sí que·ls serraïns [...] trameseren missatge al rey de Granada que si vulia venir e·l regne de València o trametre secors, que ara·l puria cobrar» (cap. 67, vol. III, p. 15). Vegeu, encara, Zurita, que afirma: «pasaron en socorro de los moros diversas compañías de jinetes del reino de Granada y de las costas de Almería y Málaga, y acudian muchos navios de allende con gente de guerra» (ll. iv, cap. 1). Per al context històric de tots aquests episodis, vegeu Soldevila (1995, vol. I, p. 403-423).

4. Altres fonts de l'època aporten més dades sobre el desenvolupament dels fets i la identitat dels altres magnats morts al combat de Llutxent, esdevingut entre el 16 i el 28 de juny de 1276. Segons el *Llibre dels fets*, el rei Jaume es disposava a guiar l'exèrcit personalment, però els nobles de la host, preocupats pel seu delicat estat de salut, el van convèncer perquè no ho fes. A Llutxent, els cristians, tancats dins les seues pesants armadures, assedegats i esgotats a causa de la calor, van haver de fer front a gairebé cinc-cents cavallers i a més de tres mil soldats d'infanteria sarraïna, que els derrotaren amb facilitat. La crònica reial inclou entre els *companyons* d'en Garcia Ortíz el fill de Bernat Guillem d'Entença (que també va morir durant la lluita) i Pere de Montcada, mestre del Temple, que va ser capturat amb altres cavallers de l'orde i va ser tancat al castell de Biar, del qual va escapar gràcies a la intervenció d'un moro traïdor: «vench ardit que janets passaren per la val d'Albayda e que venien ajudar als moros de Beniopa, qu'En Pero Fferrandis d'Íxar, fiyl nostre, tenia assetjats per manament nostre e·ls pres tots depuys; e eren pus de II milia. E, quan saberem los janets que·ls moros de Beniopa eren preses, barrejant la Pobra de Luxén; e mantinent nós sabem açò, que Luxén havien barrejat, volguem·los exir a deuant e exim, ab nostra companyia de caval e de peu, de Xàtiva. E quan fom fora de la vila, pregà'ns lo maestre del Temple e En Garcia Ortís e·l bisbe d'Osca e molts d'altres que nós no deguéssim anar ne fer aquel viatge que havíem en cor de fer contra aquels janets, per ço con faÿa gran calor e que·ns poria tornar a gran dan, per ço con havíem estat d'àvol delit. E nós veem que ells eren despagats, per ço con nós havíem aytal enteniment, e volguem·los-ne fer pagats e tornam·nos-en en Exàtiva. E En Garcia Ortís e·l maestre e lur companya, ab companya de peons, anaren tro a Luxén; e per raó del correr que havien feit e per la gran calor que aquel dia havia feyta foren tots esmagats, e per la set e per lo lasset que·ls cavallers e·ls cavals havien. E tantost con foren en lo terme de Luxén hagren vista dels janets, qui eren de CCCC tro en D cavallers e pus de III milia hòmens de peu; e combateren·se ab aquels moros, enaxí que y morí Garcia Ortís de Sagra e son fiyl d'En Bernat Guillem d'Entença e d'altres molts a cavall e a peu. E·l maestre del Temple ab alguns frares foren catius, los quals, per alguns dies aenant, con los tinguessen preses en lo castell de Biar, se'n fugiren ab I almocatèn moro qui·ls guardava. E nós, hoïdes estes novelles, que·ls christians eren desbaratats, fom·ne molt despugat e haguem ab nós gran dolor» (§ 558-559, p. 382-383). La notícia de la captura i posterior fugida, gràcies a la Providència («ordinante Domino»), de Pere de Montcada es retroba també a les *Gesta Comitum*: «Item cum post adquisitionem regni Valentiae in eodem regno remansissent palliati plurimi Sarraceni, castra plurima occupantes, contra bonae memoriae Iacobum regem et eius dominium calcaneum erexerunt, capientes et occidentes homines dicti regni. Et cum in ista rebellione essent inita multa bella ac exigentibus, frater Petrus de Montecatano magister militiae Templi in Hispania fuit captus, et in eodem bello fuerunt plures fratres milites dictae militiae interfecti; uerum dictus magister, cum custodibus de captione au fugiens, fuit ordinante Domino liberatus» (cap. xxviii, p. 63). Confronteu-ho amb Bernat Desclot, en què s'especifica que els catalans comptaven tan sols amb cent cinquanta cavallers i cinc-cents infants, que no van poder presentar cap oposició a l'enemic. Desclot també explicita que el mestre del Temple va ser conduït pels rebels al castell de Biar i que en la batalla va participar un germà d'aquest Montcada, Guillem Ramon de nom, que va fugir amb una ferida a la cuixa quan la derrota semblava segura: «E quant venc I jorn, mijant juy, e·l kalenar de MCCLXXVI, novelles vengren al rey que serraïns a cavayl

e a peu avia entrats en la vayl d'Albayda e que avien corregut prop de Xàtiva. E·l rey aytantost guarní's e muntà a cavayl, e tots sos cavalers atressí e la gent d'Exàtiva, e exiren defors de la vila per entrar en la vayl. Mas En Guilem Ramon de Muncada, e En Pere de Muncada, mestre del Temple, e En Garçia Ortiç de Sagra no volgren que·l rey hi anàs, ans dixeren que si él hi anava, que éls se'n tornarien; sí que·l rey se'n tornà, e·N Guilem Ramon de Muncada, e·l mestre del Temple son frare, e En Garçia Ortiç, ab CL cavalers e ab D servens, cavalcaren e entraren en la val. E aquí encontraren-se ab DC cavalers sarraïns e ab gran res d'òmens a peu, e foren en tal gisa sobrats per los sarraïns, que hanc no pogren escapar ne fer negunes tornes; sí que hi muriren tots, sinó En Guilem Ramon de Muncada qui n'escapà, sí Vè de cavalers, e fo nafrat en la cuxa. E·ls sarraïns menaren-se'n pres En Pere de Muncada, mestre del Temple, e meseren-lo a I castel qui à nom Biar. Mas En Garçia Ortiç murí, e tots los altres. Sí que·l sarraïns preseren adons molt gran viguria, e currien per tot lo regne València e faïen molt gran mal» (cap. 67, vol. III, p. 16-17).

[Capítol 27]

E lavors ell levà les mans a Déu et dix:

—A, Senyor! Per què us plau que en aquest punt yo sia axí despoderat? Ara tost, pus levar no·m pusch, hischa tost la mia senyera, et fèts portar mi en una anda entrò siam ab ells: que no·m pens, pus que yo sia ab los malvats ne ells vejen la anda hon jo jaga, que tantost no·s meten en veensó. E axí aurem·los tots morts ho preses.

E axí con ell ho manà, axí·s féu. Mas abans que ell fos ab ells, lo senyor rey En Pere son fill se fo cuytat et ferí entre ells. Et la batalla fo molt aspra et cruel, et no era meravella: que a I crestià que y agués, hi avia IIII sarraïns. Emperò, lo senyor rey En Pere brochà axí fermament entre ells que·ls mès en veensó; emperò perdé·y II cavalls, et dues vegades descavalcaren [f. *xiiii*ra] cavallers seus que li donaren lurs cavalls; e ell muntava en ells, et ells romanien a peu. Axí que·ls sarraïns foren aquell dia tots morts et preses.

Axí con los crestians levaven lo camp, la senyera del senyor rey En Jacme aparech en la anda en què·l portaven. Et lo senyor rey En Pere son fill fo molt despagat d'açò, per ço con hac pahor que al senyor rey son pare no fahés dampnatge aquell afany. E brochà et vench envés ell, et avellà et féu posar la anda en terra et aturà la senyera. E besà·l los peus e les mans, en plorant, a son pare, et dix·li:

—A, pare senyor! ¿què és açò que vós avets fet? Con no us pensàvets que yo tenia vostre loch, et que vós no y fariets fretura?

—Ffill —dix ell—, no·m digats axò. Mas què és dels malvats sarraïns?

—Pare senyor, que Déus e la vostra bonea et bona ombra et ventura los ha tots vençuts, que tots són morts et preses.

—Fill, és veritat axí con vós deÿts?

—Pare senyor, hoc.

Et lavors ell levà les mans envés lo ceel et féu moltes gràcies a nostre senyor ver Déus, et besà III vegades son fill en la bocha e li donà moltes vegades la sua benedicció.¹

Notes del capítol 27

1. Tot aquest capítol vehicula una de les llegendes més curioses sobre Jaume I, i Muntaner és l'única font medieval conservada que la transmet (Cortadellas, 2001, p. 130). El cronista desenvolupa un motiu ben característic dels textos èpics: el de l'heroi greument malalt que és conduït pels soldats al camp de batalla i amb la seua aparició és capaç de fer fugir els enemics. Pel que fa als possibles models de Muntaner, l'anècdota pot ser posada en relació amb la *Historia rerum in partibus*

transmarinis gestarum de Guillem de Tir (on es conta una història molt semblant que té com a protagonista el comte Jocelí I d'Edessa) i amb la llegenda artúrica sobre la desfeta dels saxons davant del rei bretó Uterpendragó. Per tal d'evitar repeticions innecessàries, remet en aquest punt a Aguilar (2012) i a l'estudi introductori de la present edició, on analitze amb més deteniment l'episodi. Deixant a banda els precedents literaris i folklòrics, cal advertir que el cronista atorga tot el mèrit de la victòria a Pere el Gran, que és capaç de derrotar els rebels abans de l'arribada del rei. Cal comparar com narra Muntaner aquesta intervenció d'èxit de l'infant amb la versió relativament desconeguda que el *Libre de les nobleses dels reis* de Francesc de Barcelona ens dóna dels mateixos fets, que és molt més extensa i inclou detalls molt interessants. Segons aquest compendi, el vell rei Jaume va rebre un missatge tramès pel cap dels sarraïns, al-Azrac («Aladrach» en el text que reproduïm més avall, el mateix cabdill que anys abans ja havia protagonitzat una altra insurrecció contra el domini catalanoaragonès a València; vegeu el capítol 10 de la present edició i les notes corresponents): aquest li exigia que abandonés el regne de València de manera immediata, altrament ell li'l conqueriria per les armes i l'agafaria per les barbes (gest de deshonra que el mateix Jaume havia practicat amb el rei sarraí de Mallorca; vegeu la *Crònica*, cap. 10) al seu palau reial de València. Els sarraïns van començar a córrer, a cremar i a saquejar les terres valencianes, fet que va obligar Jaume a reunir els barons. Aquests van aconsellar-li que encomanés la direcció de la defensa a l'infant Pere, en aquell temps enfrontat amb el seu pare, i li van demanar que volgués reconciliar-se definitivament amb el fill. El rei Jaume va replicar que l'infant es trobava a França, en una visita al rei Felip III l'Ardit (episodi del qual parla Muntaner; vegeu el capítol 37 de la present edició i les notes corresponents), i que si l'esperaven, possiblement seria massa tard. Però els nobles van trametre molts missatgers a l'infant, que es va assabentar des de París de tot el que succeïa. Pere va acomiadar-se immediatament del seu cunyat Felip, que li va oferir ajuda de cavallers, declinada amablement pel català. El *Libre de les nobleses* afirma que Pere es va apressar tant que va arribar a València dos dies abans que ho fessen les tropes d'al-Azrac. Ja a la capital, el príncep va ser convençut pels gentilhomes perquè anés a demanar perdó al pare per la seua desobediència en el passat. Francesc de Barcelona ens ofereix tot seguit una bella escena de reconciliació entre el rei i el príncep hereu: Pere, visiblement emocionat, s'agenolla davant el seu pare, i Jaume el perdona i li ofereix la corona del regne, que el jove no vol acceptar. Mentrestant, els catalanoaragonesos comencen a preparar-se per a la batalla definitiva contra els infidels: l'infant, com el seu avi Pere el Catòlic a la batalla de Las Navas de Tolosa (vegeu Desclot, cap. 5), prepara fins i tot una emboscada de cavalleria, que, arribat el cas, sortirà de l'amagatall i atacarà al-Azrac per la rereguarda. El dia del combat arriba; la lluita és «gran e calde», però l'estratagema de Pere dóna resultat i els enemics són desbaratats. Al-Azrac tracta de fugir muntat en una egua blanca, però és capturat i és mort pels cristians. Pere el decapita i presenta el cap al rei Jaume al seu palau reial de València, i anima el pare perquè tibi les barbes del malaurat sarraí. Tot i l'extensió, crec que paga la pena de transcriure aquesta versió en la seua integritat:

Puys per temps lo rey En Jachme fo envellit, he en Granade se llevà hun sarraý e féu gran ajust de gents, lo cal avia nom N'Aladrach; e ab una partida del poder del rey de Granade qui-s mesclà ab ell tramès a dir al rey En Jachme que aytal dia adiat —so és, lo jorn de sent Johan Batiste de juny— li seria en València al real e que-l pendria per la barbe, si no que li espatxàs buydar la terra. Hon devets saber que en aquella sahó En Farran Xanxis, son fill bort, era a Lleyda e ja comensave a garrejar ab son pare, si bé no-s tenia prou d'armes; mas feýe-u per so que s'ensenyorís del regne, cor son pare era vell, e l'infant En Pere que no era en la terra.

Lo senyor rey En Jachme, qui ach oýdes les noves que aquell moro li ach trameses a dir, fo fort despagat, e va aplegar consell dels pròmens de València e alguns capdals, e va'ls dir la rahó, e encare les gents, qui veýen fer corregudes als moros soviny per l'orta de València e se'n menaven bestiar e persones; enaxí que les gents de València s'avien més hun glay en llur cor, que no-s tenien per segurs fora la ciutat; he puys viren la missatgeria qui fo venguda al senyor rey En Jachme. Lavors con lo rey los ac apellats devant si, ell los dix:

—Quin consell pendrem contra aquests moros?

—Senyor —digueren los pròmens—, nós ajam bon cap qui-ns govern e-ns defena dels nos-tras enamichs.

—Quin cap —dix lo rey— volets?

—Senyor —digueren ells— los pròmens ajam l'infant En Pere, fill vostra.

—Ho! —dix lo rey—. Cant hic serà aqueix, qui és en France?

—Senyor —digueren ells—, si us volets, tost. Per què, senyor, plàcie-us que lexets anar mal-volence.

—No-m va lo cor en axò —se dix lo rey—, mas pens-me que no porà ésser vengut tantost con lo moro m'à dat dia.

—Senyor —digueren ells—, sí serà.

—Ara, donchs —dix lo rey—, tremetets-hi aviadement.

He tantost los pròmens de València trameteren missatges a l'infant En Pere en France, e no hun mas molts, que la un ateyia l'altra, que vista la present vingués lo pus prest que pogués, que tal cosa era; e los pròmens qui agren fet escriure al rey una lletre, henaxí que aquella del rey e aquella dels pròmens totes entraren ensemps en la ciutat de París, hon trobaren l'infant En Pere qui anave ab armes ab d'altres cavallers, e lo rey de France qui u mirave en una place; hi era en dimenge. He la lletre li fou dade en la place, e tantost que l'ach lesta va pendre comiat del rey. E lo rey li dix:

—E què farets, bell cuyat?

—Senyor —dix l'infant—, cuytat m'és que me'n vage, que moros barregen alguns llochs de nostra pare.

Dix lo rey de France:

—Volets ajuda de cavallers?

—Senyor —dix l'infant—, grans mercès! Que si mester n'avia, yo us n'empraria.

—Are —dix lo rey—, via en bon-ora!

Are veus l'infant En Pere qui se'n ve tost per jornades, e assomà tant curt lo terme que II jorns abans que N'Aladrach entràs al regne de València ell fou aribat. He los pròmens de la ciutat van-li dir:

—Senyor, vós siau bé vengut. Veus [que] tota la terra à soplicat al senyor rey que trametés missatge a vós, pregant-lo que us perdonàs. E axí, senyor, veus lo rey que ho à perhoblidat. He sapiau que los moros nos hic corren e-ns baregen la terra, e-s són molts ajustats per venir assí. E llur cap és N'Aladrach, he à tramès a dir al senyor vostra para que li desempar la terra, si no que ell li serà aytal dia al real e que-l pendria per la barba. He axí, senyor, lo rey vostra pare és vell, per què a vós vénen aquestes feynes. Anats veher lo senyor rey vostra pare e clamats-li mercè, cor ja l'avem nós madurat.

Ab tant l'infant En Pere vench devant lo rey e clamà-li mercè. He lo rey ach feta portar la corona e tench-la al cap, e comensà a plorar mentre l'infant En Pere li estave agenollat devant, e dix:

—Fill, lleve't, he vet los moros qui s'an mès al cor que-m tolguen la terra, he han-me donat dia que seran assí en vituperi meu, e yo són vell vuymés.

He pres la corona e donà-la a l'infant En Pere, e dix:

—Vet la corona de fin aur e lo regne, fill!

He llavors l'infant En Pere, con viu assò, comensà a plorar e dix:

—Sert, senyor, vós serets molts anys rey, e morrets rey si a Déu plau! E yo no quir la corona, que ans la tendrets vós, he yo, ab la ajuda de Déu, vos defendré la terra.

He llavors lo rey manà als capdals he a cavallers que faecen tot so que l'infant En Pere los digués.

Ab tant l'infant En Pere s'entramès dia e nit de aplegar los cavallers e servents e ajustà tots aquells que poch, he mès en cuns la ciutat de València, axí que dins aquests II jorns ach aplegats DCCC hòmens a cavall ab aquell[s] que-l rey hi féu venir mentre que l'infant trigà venir de France, ab molta gent de peu que y hac; he ac tro a L genets crestians. He puy l'infant hordonà la

cavellaria e va fer metre en agayt CCC hòmens a cavall ab VI milia almugaves e XX janets, e dos perells de trompetes e ab moltes banderas, los cals ferissen detràs ells per aquell loch on aquells serien entrats; he me[n]tre que ells veurién l'infant combatre ab los sarraïns en la major mescla, que l'infant En Pere los faria fer senyal, e que lavors ells hisquessen de l'agayt e que farissen de l'altre part; e axí fou fet e hordonat.

He après, con lo ters dia fo vengut, lo[s] moros comensaren a venir ab molts grans crits; e l'infant tenia telayes en molts llochs, e adés venia hun genet, e adés altre, qui deyen lo loch hon eran los moros. He l'infant deya:

—Lexats-los més acostar.

Vench après hun genet e dix:

—Senyor, are entren per l'orta.

E axí tost na vench un altre e dix:

—Ara són ha la tala, que tots se sembren a talar l'orta.

He l'infant En Pere, hoynt assò, dix:

—Ho, cavallers onrats! Ara és hora cascun age bon cor en nostra senyor Déu, que ell nos aydarà contre nostras enamichs; cor sapiats que aquells anamichs de la fe no són sinó hombra.

E lavors l'infant En Pere ab los D hòmens va ferir que eren a cavall contre-ls moros, que eren II milia de cavalcants bastantment, e de peu sens comte; enaxí que la batalla fou molt gran e calde. He l'infant En Pere de continent féu senyal an aquell de Servelló, qui era cap dels CCC hòmens a cavall, qui estaven a l'agayt; he aquells de continent exiren e van ferir de l'altre part. Llavors los moros se tengren per morts e comensaren a girar, he los crestians encalsant e firent. Enaxí que alguns genets crestians conegren N'Aladrach, qui fugia ab una euga blanca alcanade, e mostraren-lo a l'infant En Pere; he dix als genets que l'empatxassen fins que l'agués aconseguit, he aquells feren-ho. He l'infant donà-li tal colp, de la llance, per les espatles, que per lo pits li'n passà mige; passà encara que ab la ega ensemps tomà en terra. Què us diré? Que abans que focen depertits, bastantment més de mil hòmens a cavall jagueren morts al camp, e de peu sens comte. He llavòs l'infant En Pere tolch la testa a N'Aladrach, e portà-la a son pare lo rey En Jachme. He cant l'infant li fo devant tench lo cap penjat per la barba, e dix:

—Senyor, veus assí aquell qui us tramès a dir que us pendria per la barba dins lo vostra real. He axí, senyor, vós li podets pendre la sua.

Respòs lo rey:

—Beneyt sia nostra senyor Déu, qui ajuda al seu pobla! Fill —dix lo rey—, pensats de governar la terra, que nós som vells e no y podem entendre. Mas tota vegade vullats aver amor e gràcia de les gens, e tenits justícia.

—Volenters, senyor! —dix l'infant—. Vós viurets a pler de Déu, e yo faré so que vós volrets ne-m manarets» [manuscrit 487 de la Biblioteca de Catalunya, f. 140r-142r; Cortadellas, 2000, p. 30-33].

[Capítol 28]

Et con lo dit senyor rey En Jacme hac vist açò et fets moltes gràcies a nostre Senyor, tornà-sse'n a Xàtiva, e lo rey En Pere son fill ab ell. E con foren a Xàtiva, veérets d'una part molt gran alegre fer de la victòria que Déus los havia donada, et d'altra part estaven despagats del senyor rey En Jacme, que veÿen tan cuytat. Emperò, fo acort del senyor rey En Pere son fill et dels barons et prellats, cavallers, ciutadans et hòmens de la villa de Xàtiva et d'altres villes, que ab aquell comfort et alegre que-l senyor rey En Jacme avia de la batayla que-l senyor rey En Pere son fill avia [f. *xiiii^{rb}*] vensuda, que-l portassen a la ciutat de València.¹ Sí que axí fo acordat e axí se complí.

Et con fo en la ciutat de València, hon tota la ciutat li era exida a carrera, al Rey al aportaren-lo; et aquí confessà moltes vegades et combregà, et puy lo peroliaren, et molt devotament pres tots los sagraments de santa Esgleya davant dits. E con ho hac fet, ab gran alegre que hac ab si mateix con veé la bona fi que Déus li avia atorgada, féu apellar los reys sos fills, et aquells néts, qui y eren, seus; et a tots donà sa benedicció e·ls adoctrinà² e·ls pregà. Et ab son bon seyn et ab sa bona memòria, comenant tuyt a Déu, comanant si mateix, ab les mans encroades posan sobre son pits, dix la oració que nostre senyor ver Déus Jesuchrist dix en la creu. Et con l'ach dita, la ànima se partí del seu cors et se n'anà en pareÿs, a VI dies a la exida de julioll de l'any MCCLXXVI, ab gran alegre et ab gran pagament.³ Et lexà que-l seu cors fos portat a l'horde de Poblet, qui és enmig de Cathalunya, de monges blanchs.⁴

E·ls dolls,⁵ e·ls plors, et els plants e·ls crits comensaren per tota la ciutat, que no y romàs rich-hom, maynader ne cavaller, ciutadà, dones et donzelles, que tuy[t] anaven darrera la senyera e l'escut seu, et X cavalls a qui hom havia tolt la coha.⁶ Et axí anaven tuyt ploran et braydan;⁷ et aquest dol durà en la ciutat IIII dies. Et puy tots aquells qui eren honrats acompanyaren lo cors; et en cascun castell, vila ho loch on venien, axí con d'abans lo solien reebre ab grans bayls et ab grans alegres, axí-l reebien ab grans plors et crits et plants. Sí que ab aytal dolor con hoÿts lo cors fo portat a l'horde de Poblet.

Et con fo là, foren venguts archabisbes, bisbes et abats, priors, abadesses, prioresses, hòmens [f. *xiiii^{va}*] d'orde, comtes, barons, maynaders, cavallers, ciutadans, hòmens de viles et hòmens de totes condicions de totes les sues terres; axí que, a VI legües luny, per villes ne per lochs no podien caber. Et aquí foren los reys sos fills, e les reynes, e·ls néts et les nètes qui nats eren. Què us diré? Que tant era la congregació de la gent que enfenitat era; axí que no-s troba que hanc tan grans gents fossen ajustades null temps a sebollir negun senyor. Et aquí, tots ensemps, ab

grans professons et ab moltes oracions, et ab grans plors et plants et crits, ell fo enterrat. Déus, per la sua merçè, aja la sua ànima! Et axí és ma fe que ell sia ab los sancts en paradís, amén. E açò devem cascuns creure.

E con açò fo fet, cascuns dels reys se n'anaren en lurs terres, e·ls comtes e·ls barons et altres gents atretal.

Et podem ben dir la conclusió d'aquest senyor: que bona fo hanc nat, e ben perseverà et en la fin fo mellor. Et plau-me ço que·ls pobladors de Mallorca ordonaren: que tots anys, lo jorn de sent Silvestre et de santa Coloma, que fo presa Mallorca per lo dit senyor rey, se fa professó general en la ciutat ab la senyera del dit senyor rey; e·n aquell dia preguen tuyt per sa ànima, et totes les misses qui·s canten en aquell dia per la ciutat et per tota la ylla se canten per ànima del dit senyor rey, et que Déus sal et quart los dexendens seus e los dó victòria et honor sobre tots lurs enemichs.⁸

Per què supplicaria a mon senyor lo rey d'Aragó que fos de gràcia et de merçè sua que hordonen ab los prohòmens de la ciutat de València que·l dia de Sent Miquel, tots ayns, se fahés professó general en València per ànima del dit senyor rey, et que⁹ Déus cresqués et melloràs totstems lo[s] seus dexendents e·ls donàs victòria et honor sobre [f. XIIIIVb] tots lurs enemichs, per ço con la ciutat fo presa la vespra de Sent Miquel per lo dit senyor rey En Jacme; et que tots los prohòmens de la ciutat de València et hòmens d'orde que cantassen misses aquell dia per ànima del senyor rey et per la dita rahó. Et encara, que hordonassen lo dit senyor rey e·ls dits prohòmens de la ciutat que l'endemà se fahés caritat general per totstems; e axí cascuns faran bé que s'i esforsen als mils que poran, et hauran-ne grat de Déu et honor en aquest món, e majorment con caritat no·s fassa neguna en la ciutat de València, et en totes les altres ciutats del món se fa, et Déus creix-ne lurs béns e·ls ne multiplicha.¹⁰

Et d'aquí avant lexaré a parlar del dit senyor rey En Jacme, et parlaré del dit senyor rey En Pere d'Aragó et de València et comte de Barchelona, fill major seu, et dels altres dexendents d'ell; et de cascun en son loch et en son temps.

Notes del capítol 28

1. Muntaner elimina un dels punts de parada de Jaume I en aquest trajecte cap a València. Segons conta el *Llibre dels fets*, el rei, sentint-se malalt, va abandonar Xàtiva amb direcció a Alzira: «e car a Déu plahia, vench-nos algun destemprament. E isquem-nos de Xàtiva e venguem-nos-en en Algezira» (§ 560, p. 384). Ja en aquesta ciutat, l'ancià va concebre la idea de fer-se portar al monestir de Poblet, però havent reprès el viatge i ja arribada la comitiva a València, hom va trobar que la seua salut havia empitjorat, raó per la qual no va poder acomplir el seu propòsit: «E a en tant, per alguns dies, con nós haguésem en cor d'anar a Poblet e de servir la Mare de Déu en aquell logar de Poblet e fóssem ja partits d'Algezira e fóssem en València, a nós cregué la malaltia. E plach a nostre Seyor que no complíssem lo dit viatge que fer volíem» (§ 566, p. 386).

2. El *Llibre dels fets* ens ofereix la veu d'un Jaume que, conscient del seu traspàs imminent, fa cridar el fill major per adoctrinar-lo sobre el govern dels seus regnes i donar-li la benedicció paterna. Afortunadament, la crònica reial i les altres fonts catalanes transmeten en estil directe i amb més riquesa de detalls que Muntaner aquests darrers consells del Conqueridor. D'entre els amonestaments del rei al *Llibre* convé destacar els següents punts: a) cal que l'infant prenga exemple del seu pare, que sempre ha sabut reconèixer els honors que, com a recompensa per les seues bones obres, Déu li ha fet; b) Pere farà bé —i aquesta advertència resulta ben significativa— de respectar i estimar el seu germà Jaume, que rebrà el regne de Mallorca, perquè ell es queda amb la part més important de l'herència (Jaume, d'altra banda, sempre l'estimarà i l'obeirà com a «frare major»); c) finalment, si vol pacificar el regne de València, l'hereu ha d'expulsar els sarraïns, traïdors provats, de les terres valencianes: «E, tot açò feyt, veem-nos ésser agreujat per raó de la dita malaltia, trametem missatge a l'infant En Pere, fiyl nostre, que ell personalment vingués a nós a Algezira. E ell, demanat l'estament en què nós érem, pensà de partir de Xàtiva per complir nostra volentat; e vench a nós e tantost fo denant nostra presència lo vespre que vench; e reebem-lo, ell donan a nós reverència així con a bon fiyl deu donar a son pare. E, quan vench l'endemà, lo dit fiyl nostre fo ab nós, e hoïm nostra missa. E, hoïda nostra missa, nós, en presència d'ell e dels rics hòmens e dels cavallers e dels ciutadans, *dixem-li les paraules dejús dites: primera-ment, en qual manera nostre Seyor nos havia honrat en aquest segle e especialment sobre nostres enemichs; e en qual manera nostre Seyor nos havia feit regnar al seu serviy pus de LX ayns, més que no era en memòria, ne trovava hom que negun rey, de David o de Salamó ensà, hagués tant regnat e que amàs sancta Església; e en qual manera havíem haüda amor e dilecció generalment de tota nostra gent, e con nós érem honrat ab ella. E tot açò regonexiem que-ns era vengut de nostre Seyor Jhesuchrist e car nós, per la major partida, nos érem esforçat de seguir la sua carrera e-ls seus manaments. E ell que degué pendre exemple de nós quant açò, que era via de bé; e que així mateyx li pendria, ell complén e faén açò. E puy faem manament a ell e-l pregam que degué amar e honrar l'infant En Jacme, fiyl nostre, qui era frare seu de part de pare e de mare, e al qual nós havíem dada ja certa heretat, en guisa que ab ell no havia en res a contendre. E que, pus a ell donàvem la heretat major e de tot l'onrament, que se'n tengué per pagat; e així, que li era pus leu de fer. E, encara, que l'infant En Jacme, fiyl nostre, l'amaria e l'obeyria en ço que fer degué, així con a frare major [...]. Moltes d'altres paraules a ell dixem (donan a ell benedicció, així con pare deu dar a son bon fiyl) a bo ordonament de sa persona, les quals longues serien de dir. E, tot açò dit, dixem a ell e-l pregam que ell que partís d'aquí e que faés establir los castells del regne de València de vianda e d'altres coses e que degué bé e enfortidament menar la guerra e, senyeladament, que gitàs tots los moros del dit regne de de València, per ço con eren tots traïdors e havien-nos-ho donat a conèixer moltes vegades, que, nós faén bé a ells, punyaren totstemps de fer a nós greuge e a nós decebre, si poguessen; e aclò mateix farien a ell, si romanien en la terra» (§ 561-564, p. 384-385). Per la seua banda, Desclot, que, a diferència de Muntaner i del *Llibre dels fets*, ens parla a la seua *Crònica* de les desavinences entre el rei i l'infant Pere, ens presenta un Jaume I penedit, que en el llit de mort demana perdó al fill per totes les injustícies que li ha fet i, de passada, li adreça l'arenga sobre la manera com s'haurà de captenir en la seua nova posició. En aquest cas, a més de la recomanació de fer fora del regne valencià els infidels, Jaume aconsella a l'infant: a) que governe el seu poble amb amor i misericòrdia; b) que estime i afavoresca especialment els seus magnats; i c) que mantinga la justícia i el dret a les seues terres: «Mas no anà a gayre de temps que-l rey emalautí en la ciutat de València; e-l rey fòu-se venir l'enfant En Pere davant e dix-li: —Don infant: yo són molt fort malaut e veil e conec que d'aquesta malautia no poré garir; mas axí sia com Déus vula. Yo us é fets mouts mals a gran tort, per falses lausengers qui us acusaven ab mi, e ara penet-me'n, que anc no fo negun rey qui melor fil agés com vós sóts estat a mi, ne tant obedient a pare, que anc nuyl temps no m'ageujàs ne passàs ma volentat de re; e sí us n'é provat en moltes gises. Per què yo prec Déus que us lex viure lonc temps en vostre regne ab gran honor, e us dón forssa e poder sobre vostres enemichs, e dón-vos Déus amor e gràcia de totes gens, e-l vostre nom sia temut e exalsat per moutes regions. E plàcia a Déu que vós e-l vostre seyal anets totstemps avant e nul temps no sia sobrat per negú, ans sien vensuts e sobrats tots cels qui-l veuran qui contra él volran venir. *Bels fils! Pensats de la terra a governar, e amats a vostre poble e siats-lur misericordiós, e amats e hondrats los barons e-ls cavallers, e tenits-los en car e donats-lur del vostre, e tenits la terra en justeyà e en dretura, e fets tot vostre poder**

que gitets tots los sarrajns del regne de València» (cap. 73, vol. III, p. 35-36). Els punts que hem anat destacant es repeteixen sense gaires variacions en la versió de la *Crònica general* del Cerimoniós, on se'ns diu que el monarca «se féu venir en la vila d'Algezira, on llavors jaia malalt, son fill En Pere, e dix-li: —Fill meu, sàpies que jo me'n vaig a Déu, mon creador, qui m'haurà mercè per la sua misericòrdia. E, així, jo lliure't e et dó lo regne que Déus m'havia comanat, lo qual he jo regit ab lo seu poder e ab la sua mercè. *Prec-te, fill meu, e t'amonest per Déu Jescucrist que en tu haja dretura e misericòrdia, e hages amor e caritat a les tués gents.* Car lla on és amor e caritat, és Déus verament, per què, fill car, te prec que en tu sien aquestes virtuts, per ço que Déus sia ab tu, lo qual, fill car, vives perdurablement. Fill meu, jo et lliure la mia espasa en senyal de dretura, ab la qual tu departesques mal de bé. E lliure't la mia senyera ab la qual te don Déus victòria contra los teus enemics. *E prec-te, fill, que tu ams los teus barons, cavallers e les tués feels gents, qui han a mi amat coralment, e han mès cor e haver al servei de Déu, e al meu, e al teu exalçament hages mercè d'ells quan los fa mester,* per ço que Déus l'haja de tu, e ama'ls per ço que ells t'amen e hages paciència e humilitat, que és començament de tots béns. *Prec-te, fill, que tu deges amar ton germà qui és savi e bo e d'honesta vida, e no et faça enveja de res que jo li haja donat. E man-vos ambdui que us amets, així com jo us he amats.*— E açò fet, lo dit sant rei se féu adur davant si la santa Vera Creu de Jesucrist que ell havia en un dels seus cofres, e can la tenc, dix: —Fills cars meus, al ver Déus vos coman qui m'apella a la sua glòria. Beneija-vos Déus, lo Pare e el Fill e el Sant Esperit, a Déu misericordiós quir que ell vos faça regnar llongament segons la sua dretura e la sua santa misericòrdia» (cap. 35; Soberanas (ed.), 1961, p. 124-125). No resulta gens agosarat veure en els textos citats ací probables ressons d'una font documental, el codicil que el rei Jaume va atorgar al seu testament el 20 de juliol de 1276, d'Alzira estant. En efecte, Soldevila (1995, vol. I, p. 415-422) subratlla els punts de contacte més evidents amb les diferents versions dels cronistes: «quod ament, honorent, deffendant atque custodient, cum de hoc teneantur, suos ricos homines et milites qui sunt in terris cuiusque ipsorum, ipsis eis bene servientibus sicut debent. Sed nichilominus faciendo eis honores illos volumus quod in justicia teneant ipsos, ita quod majores non faciant injuriam minoribus [...]. Et preterea, si suum populum dilexerint, Deus diliget eos amplibus et ipsi melius facient facta sua [...]. Et rogamus eos ac madamus eisdem sicut pater potest mandare filiis et eos rogare quod ipsi se invicem diligant et honorent et quod aliquis traditor nec adulator non possit inter eos seminare discordiam nec eos etiam separare, quoniam rationem habent diligendi se invicem, cum sint filii eiusdem patris et matris et debent se precordialiter plus quam alii homines peramare [...]. Item rogamus dictum infantem Petrum quod pro eo quia nos prouissimus summo Pontifici et misimus inde sibi cartam nostram bullatam quod egerceremus sarracenos de terra nostra et hoc idem jam promisseramus ante altare nostre Domine Sancte Marie Valencie et pro eo etiam quia summus Pontifex nobis dictam decimam concessit ratione predicta idem infans Petrus prorsus ejiciat Sarracenos de regno Valencie; ita quod nullus ipsorum sarracenorum remaneat ibi nec suus nec alterius pro pecunia vel censu aut pro reddito inde habendis vel alio, et quod hoc non mutet aliqua ratione». Cal dir que la història del rei moribund que alligona els hereus té un altre exponent il·lustre en els *Enseignements* que sant Lluís de França va deixar als seus fills Felip —el futur Felip l'Ardit— i Isabel, recollits per cronistes com ara Jean de Joinville a la *Vie de saint Louis*. Hom notarà que tota l'amonestació del rei francès reproduceix bona part dels llocs comuns que hem tingut ocasió d'inventariar a propòsit de Jaume I i Pere el Gran: «Maintien les bones coustumes de ton royaume, et les mauvaises abaisse. Ne couvoite pas sus ton peuple, ne ne le charge pas de toute ne de taille, se ce n'est pour ta grand necessité [...]. *A justices tenir et à droitures soies loiaus et roides à tes sougiez, sans tourner à destre ne à senestre, mais adès a droit [...]. A ce dois mettre t'entente comment tes gens et ti sougiet vivent en paiz et en droiture desouz toi.* Meismement les bones villes et les communes de ton royaume garde en l'estat et en la franchise ti devancier les ont gardées; et se il y a aucune chose à amender, si l'amende et adresce, *et les tien en faveur et en amour;* car par force et par les richesses des grosses villes, douteront li privé et li estrange de mespenre vers toy, especialment ti per et ti baron [...]. Et en la fin, très-douz fiz, que tu faces messes chanter pour m'ame et oroisons dire par tout ton royaume; et que tu m'otroies especial part et planiere en touz les biens que tu feras. Biaux chiers fiz, *je te doing toutes les benéissions que bons peres puet donner à fil.* Et la benoite Trinités et tuit li saint te gardent et deffendent de touz maus; et Dieus te doint grace de faire sa volenté touzjours, si que il soit honorez par

toy, et que tu et nous puissions, après ceste mortel vie, estre ensemble avec li, et li loer sans fin. Amen» (Jean de Joinville, 2002, p. 362-363).

3. Jaume I va morir a València el 27 de juliol de 1276: «E aquí, en València, en l'any de MCCLXXVI, VI° kalendas augusti, lo noble En Jacme, per la gràcia de Déu rey d'Aragó e de Maylorques e de València, comte de Barcelona e d'Urgell e senyor de Montpeyler, passà d'aquest segle. Cuius anima per misericordiam Dei sine fine requiescat in pace. Amen» (§ 566, p. 386-387). Muntaner subratlla l'«alegre» i el «pagament» amb què el rei Jaume abandona aquest món, èmfasi que retrobem en la narració de Desclot, autor que endolceix l'escena amb més detalls encara i presenta un infant Pere especialment abatut, que no se separa del pare fins que els àngels, també amb «gran alegria», prenen l'ànima del Conqueridor i la porten davant Déu: «Quant lo rey ac donada la sua gràcia a son fil l'enfant En Pere, e l'ac beneÿt, e li ac dites moltes bones paraules, e l'ac fet seyor e ereu de son regne, e l'infant En Pere son fil ac oÿdes e enteses les sues paraules, ploran e suspiran de pietat e de gran dolor que avia de son pare, qui avia estat lo melor rey qui anc fos e-l pus agradable a totes gens, qui axí's partia d'él e de son regne, besà-lo en la boca, e puis besà-li les mans e estec-li denant tota via, que anc per menjar, ne per boure ne per durmir no se'n partí *tro que-ls àngels del cel vengren ab gran alegria, qui li preseren l'ànima del cors e la se'n muntaren e-l cel davant Déu*» (cap. 73, vol. III, p. 36). Tant Muntaner com Desclot ens presenten un rei que, com a bon cristià, dóna exemple de ben morir, i la *Crònica general* del Cerimoniós reporta amb més detalls les oracions pronunciades pel moribund, que segueixen de prop l'*Ordo commendationis animae*: «Enaprés, lo dit sant rei se despullà los vestits reials, humilment lloant Déus e cantant altament un cantar qui comença: “Veni Creator Spiritus, etc.” [...]. Aprés lo dit sant rei s'aproismà a la sua fi. E quan fo en ço que la sua ànima se'n dec anar a Déu, ell regardà el cel plorant e dix: —Jo, Senyor Déus meu, entraré en la tua casa e adoraré lo sant temple teu, e confessaré lo teu sant nom [«Ego autem in multitudine misericordiae tuae introibo in domum tuam, adorabo in templo sancto», Sl 5,8]. Senyor, en les tues mans coman lo meu esperit [«In manus tuas, Domine, comendo spiritum meum», Sl 30,6], perquè tu, Senyor, m'has reemut, qui es Déu de veritat [«Redemisti me, Domine, Deus veritatis», Sl 39,6]. Senyor Deus, tu es poder e tu est regne e tu est sobre tots los reys e totes coses són subjugades al teu imperi [«tua est Domine magnificentia et potentia et gloria atque victoria et tibi laus cuncta enim quae in caelo sunt et in terra tua sunt. Tuum Domine regnum et tu es super omnes principes», 1 Cr 29,11]. Yo, Senyor, reebí de tu lo regne lo qual te ret, e clam-te mercè, Senyor, que la mia ànima sia col·locada en perdurable llum davant tu [pres del *Lux aeterna: Lux aeterna luceat eis*]» (cap. 35; Soberanas (ed.), 1961, p. 125-126).

4. Segons diu el *Llibre dels fets*, el rei, que s'havia vestit amb l'hàbit cistercenc («vestim-nos l'abit del Cistell», § 565, p. 386), havia donat ja a l'infant Pere les instruccions oportunes perquè, en cas de morir, hom el portés a Poblet: «E pregam al dit infant En Pere que, la guerra passada, que ell nos faés portar, si moríssem, a Sancta Maria de Poblet, on nós érem ja lexats» (§ 564, p. 386), petició que, com explica Desclot, el seu fill va acomplir amb molta solemnitat: «e l'infant En Pere féu venir tots los barons de la sua terra e-ls rics hòmens de les ciutats, e ab gran hondrament portà lo cors del beneÿt rey son pare al monestir de Poblet e aquí fôu-lo soterrar molt honradament» (cap. 73, vol. III, p. 36).

5. *dolls*: llegiu «dols».

6. Tallar la cua als cavalls amb ocasió de la mort dels grans senyors era, en efecte, una mostra de dol. Vegeu el següent passatge de la *Crònica de Fernando IV*, on el cronista castellà es lamenta que els funerals per l'infant Enric de Castella (mort el 1304) es fessen sense la pompa que es mereixia un príncep de llinatge tan il·lustre: «E a don Enrique cuitóle mucho la dolencia, en guisa que murió viernes, ocho días de agosto; e luego que lo supo la reina, enviólo decir al rey su fijo, que estaba en Córdoba, segund que adelante lo cuenta la estoria. E don Enrique mandara que le soterrasen en Valladolid, en casa de los freires menores, e luego lo trujeron y sus vasallos, mas non todos, que commo quier que avía él muchos vasallos e les ficiese mucho bien, más que non ficiera ningund ome bueno a los vasallos que oviese, pero non vinieron a su enterramiento si non muy pocos, *nin cortaron las colas a los caballos, como es costumbre de los fijosdalgo de Castilla cada que pierden señor*; e cuando lo trujeron a Valladolid non traía candela ninguna ni ningund paño de oro, cual convenía a ome de tal lugar. E cuando la reina esto supo, mandó facer muchas candelas, e dio un paño de tartarí muy noble para sobre el ataúd; e fizo

ayuntar en Sant Francisco todos los clérigos de la villa e todos los omes e las mujeres de orden, e la reina e la infanta doña Isabel su hija e el infante don Pedro ficieron su llanto así commo lo avían de facer ordenadamente, e enterráronlo en Sant Francisco, e a cabo de cuarenta días fizole facer la reina su oficio complidamente» (BAE, vol. LXVI, p. 132). Sobre els rituals funeraris dels cavallers, vegeu Español (2007).

7. *braydan*: és a dir, «cridant», en aquest cas de dolor. Vegeu, per exemple, el poema *Braitz, chans, quilts, critz*, de Raimbaut d'Aurenga («*Braitz, chans, quilts, critz, / aug dels auzels pels plaissaditz*», Riquer, 1979 (ed.), vol. I, p. 439); *Autet e bas entre-ls prims fuoills*, d'Arnaut Daniel («e no-i ten mut bec ni gola, / nuills auzels, anz *brai*? e chanta», Riquer, 1979 (ed.), vol. II, p. 621), o, del mateix autor, *Doutz brais e critz* («*Doutz brais e critz, / lais e cantars e voutas*», Riquer, 1979 (ed.), vol. II, p. 632).

8. És la famosa Festa de l'Estendard, celebrada pels ciutadans de Mallorca cada 1 de gener, dia de Sant Silvestre i Santa Coloma, aniversari de la conquesta de la ciutat pel rei Jaume. L'acte central de la festa era, efectivament, la «professó general» que hom feia pels carrers de Mallorca amb la senyera del rei, que, segons un document conservat a l'Arxiu del Regne de Mallorca de l'any 1416, era transportada pel jurat més jove de la ciutat: «Com s'agons ordinació d'aquí feta e ús e costum de lonch temps ensà aprovats, *casquin any en lo die de sent Silvestra e de santa Coloma lo jurat pus jova dels dos ciutadans jurats sia tengut traure e portar per totes carreres de la ciutat de Mallorques lo benaventurat e vensador senyal de Aragó, appellat lo Standart, en memòria de ten gloriosa e assenyalada jornada que fon lo die dels dits sants, en lo qual die la ylla de Mallorques fon victoriosament conquistada e tolta de mans de moros enemichs de la santa fe crestiana per lo molt gloriós e de recordable memòria lo senyor rey En Jacme, rey de Aragó*» (citat a Alomar, 1998, p. 84). El jurat en qui requeia aquest honor anava guarnit amb les armes de la casa d'Aragó, i hom apunta que probablement els cavalcadors que li feien de seguici exhibien la mateixa heràldica a les seues robes: «segons sembla, el portaestandard duia, damunt la seva armadura, una capa amb les quatre barres; ben segur que no era l'únic, puix que l'inventari arriba a assenyalar fins a quatre «sobrevestes», la qual cosa fa pensar que l'escorta també duia la mateixa indumentària, i no sols els homes, sinó també els cavalls: «una manta de cavall antiga groga e vermella sens cap, la manta del cavall, dues regnes de cavall grogues e vermelles»» (Quintana, 1998, p. 72).

9. *que*: omisió a C; «que» (A i B).

10. Com és ben sabut, amb el pas del temps el *desideratum* del cronista es faria realitat i esdevindria tradició. La commemoració de la conquesta, però, no tindria lloc el dia de Sant Miquel, sinó el de Sant Dionís, 9 d'octubre (Narbona, 1997). Precisament, hom ha atribuït un paper força destacable en la implantació de la festa a Muntaner, que hauria fet servir la seua influència com a jurat de València per a impulsar el seu projecte: «ningú no podia sentir tant la necessitat d'implantar una commemoració equivalent, per la qual cosa és segur que la proposà [...]. També se sap prou que, dos anys després de morir Muntaner, es complí el seu desig i el 1338 s'implantà la festa, el dia de Sant Dionís. Ell ja no ho va veure, però era fruit de la constància de les seves recomanacions des que es mudà a València, especialment des del seu càrrec de conseller i pel prestigi de la seva *Crònica*. Finalment, Pere el Cerimoniós el 1372 manà que a València se celebràs l'aniversari de la mort de Jaume I» (Alomar, 1998, p. 22-23).

FIGURA 10. Planys per la mort del cavaller Sáiz de Carrillo (taula de Mahamud, segle XIII, conservada al Museu Nacional d'Art de Catalunya) [Album / Oronoz].

[Capítol 29]

E com lo dit senyor rey En Jacme fo passat d'esta vida, lo dit senyor inffant En Pere, fill seu, e-l dit senyor inffant En Jacme, axí mateix fill seu, se coronà cascun rey: ço és a saber, que-l senyor inffant En Pere anà a Ceragossa, et aquí aplegà ses corts, et posaren-li la corona del realme d'Aragó ab gran solepnitat et ab gran alegra et ab gran festa. E si us volia dir los dons et les gràcies que s'i faheren, lonch seria de recomptar.¹

E con la coronació sua fo feta en Aragó, vench-se'n en la ciutat de València; e axí mateix faheren-li corts molt grans que s'i faheren, e y vengren de Castella et de totes parts gents, qui reeberen d'ell grans dons et grans gràcies; et reebé et fo coronat rey del realme de València.

Et après anà-sse'n a la ciutat de Barchelona, hon axí mateix féu grans corts e y foren diverses gents; et reebé ab gran glòria et ab gran [f. xvra] alegra la garlanda d'on fo coronat comte de Barchelona et senyor de tota Cathalunya.

Et negú no-s pens que en Cathalunya sia pocha província, ans vull que sàpia tothom que en Cathalunya ha comunament pus rich poble que negun poble que yo sàpia ne aja vist de neguna província, si bé les gents del món la major part los fan pobres. Ver és que en Cathalunya no ha aquelles grans riqueses de moneda de çerts hòmens senyallats que ha en altres terres; mas la comunitat del poble és lo pus benenant que poble del món, et qui viuen mils et pus hordonadament en lur alberch ab lurs muylers et lurs fills, que poble qui e-l món sia.²

D'altra part, vos diré cosa de què us meraveylerets (emperò, si bé u ensercats, axí u trobarets): que d'un lenguatge solament, de negunes gents no són tantes com cathalans. Que si volets dir castellans, la dreta Casteyla poch dura et poch és: que en Casteyla ha moltes províncies qui cascun parla son lengatge, qui són axí departits con cathalans d'aragoneses. Et si ben cathalans et aragoneses són d'un senyor, la lengua no és una, ans és molt departida. Et axí mateix trobarets en Ffrança, et en Anglaterra, et en Alamanya, et per tota Ytàlia et per tota Romania: que-ls grechs qui són de l'emperador de Costantinoble són axí mateix moltes províncies, axí con de la Morea,³ et del realme de l'Arta,⁴ et de la Blaquia,⁵ et del realme de Salònich,⁶ et del realme de Massedònia, et del realme del Natholí⁷ et d'altres províncies moltes, en les quals ha aytal departiment de los lenguatges com ha de cathalans a aragoneses. E axí mateix s'és de les altres províncies del món: que hom diu que tartres són molta gent, et no ho són, mas per ço paren molts con sotsmeten moltes nacions del món; con jamés no ha tartre e-l món qui fassa res de ses mans, ans hostegen totstemp e van ab lurs mullers e lurs enffants hosts fet[e]s.⁸ [f. xvrb] Et axí podets pensar,

si'ls catalans feyen atretal, si serien molt més que ells: yo us dich que sí serien II tants.

E axí jo us he dita cosa dels catalans que és vera veritat. E seran molts qui se'n maravellaran e u tendran en faulta: però què's vullen se'n diguen, que axí és la veritat.

Aprés, con lo senyor rey En Pere hac reebudes les coronas et ab la gràcia de Déu fo rey coronat, anà visitan ses terres. Segurament pot hom bé dir d'ell que no fo hanc senyor qui ab tan poques morts con ell donà per justícia fos més temut ne tant duptat per ses gents. Que enaxí aportà en tal pau to[t]s sos regnes, que ab lo sach dels florins et de les dobles podien anar los mercaders et tot altre hom per tota sa terra salvament et segura.⁹

E axí mateix lo senyor inffant En Jacme anà a Mallorca et coronà's rey de Mallorca, ab gran alegra et gran festa que'n faheren les sues gents. Et puy vench en Rosselló et a Perpenya et pres la garlanda de III comtats, ço és a saber, de Rosselló, de Serdanya et de Comfleent. Et lavors ell féu grans corts, que y foren gran res de barons de Cathalunya et d'Aragon et de Guasconya et de la Lengadoch; e'n aquella cort hac molts richs dons donats. E puy anà-sse'n a Montpeler, [et] axí mateix pres et entrà en possessió de la senyoria de Montpeler et de la baronia.

Et con tot assò fo fet, cascun d'ells regnà en son regne ab gran vertut et veritat, et ab gran dretura, et a plaer de Déu et de lurs pobles, et ab vera justícia.

Notes del capítol 29

1. La descripció d'aquesta cerimònia de coronació no és gaire més detallada en els altres cronistes catalans. Desclot, per exemple, anota que després de rebre la corona i d'haver coronat la seua esposa Constança, Pere va tenir corts durant vuit dies. Aquest autor empra les mateixes expressions genèriques que ja hem vist en Muntaner per a referir-se a les mostres de joia del poble i a la generositat del nou rei amb els barons: «E puy anà-sse'n en Aragó, en la maestra ciutat de Saragossa, e aquí féu venir tots los barons d'Aragó e de Cataluya e'ls rics hòmens de les ciutats, e tenc molt gran cort e honrada, e donà grans dons a cavalers e a juglars. E coronà-sse rey, e coronà madona la reyna Costansa sa muler, e mès-li lo pum de l'aur en la mà e la verga de l'aur en l'altra mà en l'esgleya mayor de Sarragossa davant l'altar, mentre que'l bisbe cantava la missa. E puy, cant la missa fo dita, lo rey ab la reyna anà-se'n a son palau, e tenc corts bé VIII jorns, e'ls cavalers e les gens feeren molt gran festa per amor del rey e de la reyna e demanaren molt gran alegre. E puis la cort se departí, e'l rey tornà-sse'n e'l regne de València, e'ls barons e'ls cavalers tornaren-se'n en lurs terres» (cap. 73, vol. III, p. 37). D'altra banda, les *Gesta Comitum* ens parlen de la presència en aquestes corts del mateix Jaume II de Mallorca, germà del rei, de l'arquebisbe de Tarragona i d'altres bisbes de la Tarraconense, i aporta com a detalls de la coronació que Pere, a més de ser investit amb les *insignia* reials, va rebre l'orde de cavalleria i que, després d'això, va fer molts cavallers novells: «*De curia et coronatione domini regis Petri. Ceterum patri in sepultura quam aliis honore debito et regio satisfacto, non post multum temporis, die sancti Martini, apud Cesaraugustam, anno Domini MCCLXXVI, celebrem curiam celebrauit; in qua interfuerunt Iacobus rex Maioricarum frater eius, archiepiscopus Tarraconensis et quasi omnes episcopi prouinciae Tarraconae, et omnes nobiles et multitudo magna militum sui regni. Ibi militiam recepit ac regalia insignia uniuersa, mantum uidelicet et colobium, sceptrum et pomum, coronam et mitram; ac demum idem rex, cum*

multo applausu et tripudio coronatus, plures et nobiles nouos milites ibi fecit, et tam ipsis militibus quam aliis pluribus in curia existentibus, munera magna dedit, magnis maiora, maioribus maxima largiendo» (cap. xxviii, p. 65-66). La crònica llatina precisa, a més, que poc després d'això, Pere va requerir al seu germà Jaume que li fes homenatge per la possessió del regne de Mallorca: «*De homagio et fidelitate facta domino regi per Iacobum regem Maioricarum, fratrem eius*. Sed cum post aliquod interuallum, propter quasdam feudales petitiones, dominus rex Petrus fratri suo Iacobo regi Maioricarum moueret aliquas quaestiones, idem dominus rex Petrus accessit ad Perpinianum, et dictus rex Maioricarum fecit ei homagium pro regno praefato Maioricarum et Montespessulano ac comitatibus Rossilionis et Cerritaniae. Idem fecerunt omnes nobiles et alii milites ac pedites praedictorum locorum, subdicti regis dicti Maioricarum, publice et cum publicis instrumentis» (cap. xxviii, p. 65-66).

2. Sobre la fama de poble gasiu i escàs de béns que pesava sobre els catalans i que ací Muntaner refuta, basta recordar els famosos versos de Dant a la *Commedia*, on Carles Martell d'Anjou censura l'actitud tèbia del seu germà Robert, rei de Nàpols, envers els súbdits del rei aragonès: «E se mio frate questo antivedesse / *Pavara povertà di Catalogna / già fugiria, perché non gli ofendesse*» (*Paradiso*, cant viii, v. 76-78). De fet, les al·lusions a l'avarícia i la pobresa catalanes són certament nombroses en els textos medievals. Així, si hem de creure el testimoni de les fonts històriques i literàries de l'època, els francesos que van envair Catalunya durant la croada contra Pere d'Aragó ho van fer convençuts que una terra governada per un rei tan pobre de rendes i on la carestia era general no els oposaria cap resistència efectiva. Al conjunt de sirventesos de 1285, on el rei Pere intercanvia les seues impressions sobre l'imminent atac croat amb partidaris dels bàndols francès i aragonès, el trobador Bernat d'Auriac es referia als catalans com a «estreg cortes» i defensava Felip III al·legant que tots els del casal de França «cascus es / reys plus rixx qu'el Barsalones» (Riquer, 1979 (ed.), vol. iii, p. 1595). Aquest va ser tot just un dels arguments amb què el cardenal Cholet, legat apostòlic per a la croada, va animar els soldats francesos, en un sermó transcrit per Desclot i basat principalment en el menyspreu i la ridiculització del poder del rei d'Aragó, convertit en un vulgar bandoler mort de fam: «Mas ara s'és levat lo pus sotil e'l pus minve de poder príncep del món, ço és a saber, Pere d'Aragó, axí com aquell qui és pobra e va robar per los camins per tal que puixa cobrir sa pobresa d'aquella robaria [...] que ben ha L comptes en Franssa que I per I han major poder de terras e de haver que no ha ell» (cap. 136, vol. iv, p. 110-111). El debat sobre l'«avara povertà» s'aprecia igualment en altres mostres de la tradició trobadoresca: en una *tenso* entre Albert de Sisteró i un tal Monge, per exemple, hom es demana qui val més, si els catalans o els francesos, i les raons que hom esgrimeix a favor d'una posició o de l'altra tenen a veure, sobretot, amb la *largeza* dels dos pobles: defensa Albert, en primer lloc, que la gent catalana és franca, acollidora i cortesa («—Monges, d'aisò vos aug dir gran erransa, / que ill nostre son franc e de bel solatz; / gent acuilens e de gaia semblansa / los trobaretz e dejús e disnatz; / e per els fo premiers servirs trobatz; / e podetz ben en Peitau o en Fransa / morir de fam, s'en convit vos fiatz»), afirmació que rep la rèplica de l'interlocutor, per a qui és inútil esperar hospitalitat dels catalans, «*raubador estreg, nesci cortes*», que no es poden comparar amb els francesos, homes generosos i liberals allà on els haja. El Monge arriba a dir que a Catalunya ningú no podria menjar sense dedicar-se a assaltar els pelegrins pels camins (expressió que recorda la del cardenal Cholet, de fet): «—Per Dieu, Albert, mout a gran de triansa / entr'els Franses e'ls Peitavis honratz, / car ill son larc e d'onrada acoindansa, / et es tost rixx paubr'om, s'es lur privatz; / e ill vostre nut chantaran, si chantatz, / mas ja per els non empliretz la pansa, / si estradas o romieus non raubatz» (Riquer, 1979 (ed.), vol. ii, p. 1136). Com es pot apreciar, l'avarícia dels catalans s'associa sovint a altres qualitats no gaire més positives, com la rapacitat i la cobejança de botins, impressió a la qual possiblement van contribuir les actuacions dels almogàvers a Grècia i a Itàlia. En aquest sentit, ens cal tenir en compte l'opinió d'un testimoni sard del segle xiv, Pietro di Marongio, *podestà* de la ciutat de Sàsser, que, en una lletra adreçada al governador català de l'Alguer, expressava el convenciment que la vinguda dels catalans a Sardenya es devia al fet que a Catalunya passaven fam i necessitaven envair l'illa per a subsistir amb les roberies que hi farien: «E ja som serts que'll rey no tramet en la illa sinó *menyadors e robadors, per so que viscan de robaria*, perquè a vós torna en gran plaer que les robaries se fassen en la illa per tal que puscats ben viure e grassament, e per so que en *Cathaluya no podets viure, venits en la illa per robar e menyar*» (Casula, 1977, p. 62-63, doc. 34). En qualsevol cas, Muntaner des-

menteix aquesta fama i lloa el bon govern domèstic dels seus compatriotes («la comunitat del poble és lo pus benenant que poble del món, et qui viuen mils et pus hordonadament en lur alberch ab lurs muylers et lurs fills, que poble qui e'l món sia»), i cal recordar que Francesc Eiximenis ho expressarà en termes molt semblants als del cronista empordanès, bo i referint-se especialment a la temprança i mesura dels catalans a taula, qualitats que cap altre poble del món no reuneix: «E fo concordat per la pus sàvia e sana part diverses vegades, en presència mia, que nació catalana vivia pus lloablement, ones coses ab altres, que nació cristiàna del món [...] e sens tot dubte aquesta és la veritat, que catalans són los pus temprats hòmens en viure qui sien al món» (*Terç*, cap. 372; Eiximenis, 1994, p. 147-148).

3. «Morea» és el nom amb què es designava a l'edat mitjana la península grega del Peloponès, on Guillem de Champlitte, un dels participants en la quarta croada, va fundar l'any 1205 el Principat d'Acaia, amb capital a Andravida, que esdevindria un dels estats francs més influents a Grècia i es faria famós per l'esplendor de les seues corts i les virtuts cavalleresques dels seus barons, lloades pel mateix Muntaner (vegeu, per exemple, el capítol 261). Hi ha una obra fonamental per a la història de la Morea franca, la *Crònica de Morea* (segle XIV), que ens ha arribat en diferents versions (grega mètrica, francesa, italiana i aragonesa) i que tracte d'aprofitar al màxim en l'anotació de la present obra. Per a fonts secundàries sobre la regió, resulta un clàssic inexcusable l'obra de Buchon (1840, 1843, 1845 i 1846), copiosament documentada, i, més recentment, les contribucions de Longnon (1929 i 1949) i Zakythinos (1932-1953a i 1932-1953b).

4. Aquest «realme de l'Arta» correspon al despotat de l'Epir, fundat per Miquel I Ducas arran de la caiguda de Constantinoble en mans dels croats. Per a la història d'aquest Estat, vegeu Nicol (1957).

5. La «Blaquia», o Gran Valàquia («Megale Vlachia»), és el nom que rep a la *Crònica* —i en bona part dels textos occidentals medievals— la regió grega de Tessàlia. El topònim deriva de l'origen dels seus habitants, els valacs o *rumunii*, poble que habitava originàriament l'antiga província romana de Dàcia (entre els Carpats i el Danubi). Els valacs, fruit del mestissatge d'eslaus, cèltics, getes i colons romans, van establir-se a la Tessàlia durant el segle XI, fugint del perill que suposaven les incursions dels petxeneges i més tard dels turcs oghuz, i hi van transplantar el seu *modus vivendi* tradicional, basat fonamentalment en el pasturatge. La primera font que va consignar l'establiment d'aquest poble en terres tessàlies és l'*Alexiada* d'Ana Comneno (vegeu, per exemple, el llibre VIII, capítol 3, i el llibre V, capítol 5), i ja al segle XI el jueu Benjamí de Tudela ens parlarà de la seua bel·licositat (Adler (ed.), 1907, p. 11), també destacada a la *Crònica* (cap. 240). Muntaner té bones raons per a distingir-los dels grecs i subratllar les grans diferències culturals existents —«departiment de los lenguatges»— entre ambdós pobles.

6. *Salònich*: el regne de Tessalònica va ser fundat igualment després de la desfeta bizantina de 1204 i concedit a Bonifaci de Montferrat com a compensació per no haver estat elegit emperador llatí. S'estenia al llarg de les costes de Tràcia, de Macedònia i de Tessàlia, tot i que les seues fronteres van ser sempre molt inestables a causa de les constants guerres amb els búlgars i els bizantins. L'existència del regne va quedar greument compromesa després de la derrota i mort del rei Bonifaci a mans del tsar Kalojan de Bulgària el 1207, i el 1224 el dèspota epirota Teodor Àngel Comnè el va incorporar als seus dominis. Tot i això, diversos prínceps francs es van declarar reis titulars de Tessalònica fins a l'any 1316. De fet, Bernat de Rocafort, un dels capitosts de la Companyia Catalana després de la mort del cèsar Roger, també hi va aspirar (segons Muntaner, si més no: vegeu el capítol 236 de la *Crònica*). Per a les vicissituds històriques del regne, a més de la lectura de les cròniques de Robert de Clari, Geoffroi de Villehardouin i els seus continuadors, vegeu els volums de Tafrali (1913) i Haberstumpf (1995).

7. El «Natholí» és, naturalment, l'Anatòlia o l'Àsia Menor, regió que, segons Muntaner relatarà més endavant (cap. 212), l'emperador Andrònic II Paleòleg oferirà a Roger de Flor juntament amb el títol de cèsar.

8. *E axí mateix [...] hosts fet[e]s*: «Et axí mateix de les altres províncies del món; con jamés no ha tartre al món qui fassen res de ses mans, ans hostegen totstemp et van ab lurs muylers et ab los infants hostegan; et diu-se que tartres són molta gent, et no u són: mas per ço paren molts con sonmeten moltes nacions altres del món» (C); «E axí mateix s'és de les altres províncies del món: que hom diu que tartres són molta gent, et no ho són, mas per ço paren molts con sotsmeten moltes nacions del món;

con jamés no ha tartre e·l món qui fassa res de ses mans, ans hostegen totstems e van ab lurs mullers e lurs enffants hosts fet[e]s» (A); «E axí mateix és de les altres províncies del món: que hom diu que tartres són molta gent, et no o són, mas per ço paren molts et sotsmeten moltes nacions del món com jamés no à tartres al món que fassa res de ses mans, ans hostegen totstems et van ab lurs mullers et ab lurs infans hosts feytes» (B). Vegeu, també, l'edició de València: «E axí mateix s'és de les altres províncies del món: que hom diu que tartres són molta gent, e no u són, mas per ço paren molts e·s sotsmeten moltes nacions del món com jamés no trobarets tartres qui facen res de ses mans, ans hostegen totstems e van ab llurs mullers e ab llurs infants hostes feytes» (f. xxivv). En aquest cas, el copista de C sembla invertir l'ordo natural del raonament, anteposant la justificació («con jamés no ha tartre al món [...]») a l'enunciació de la tesi del nostre cronista («et diu-se que tartres són molta gent [...]»). Seguesc la lliçió de A, que sembla transmetre el raonament del cronista d'una manera més lògica. La història de les conquestes dels «tartres» ('tàrtars') o mongols, evocada ací per Muntaner, ha donat lloc a una bibliografia certament ingent: les síntesis més recomanables són les de Grousset (1970), Saunders (1971), Spuler (1971) i Morgan (1986), on hom trobarà, a més, indicacions ben profitoses per a altres lectures sobre la matèria. Noteu que el cronista de Peralada ens ofereix ací una matisació bastant assenyada sobre el nombre real de les hosts mongoles, fet que el situa a un nivell de realisme molt superior al d'altres obres del segle XIII, com ara les *Chronica Majora* de Mateu de París o el *De itinere fratrum minorum ad Tartaros* de Benet el Polonès. Aquests autors, que exemplifiquen a la perfecció el pànic d'Occident davant l'avenç implacable de l'Horda d'Or a l'Europa oriental, ens presentaven els tàrtars com un exèrcit *incomptable* de dimonis despietats que havia sorgit dels inferns per sotmetre el món, signe, sens dubte, de l'adveniment dels darrers temps («plebs Sathanae detestanda, Tartarorum scilicet exercitus infinitus», Mateu de París, 1872-1884, vol. IV, p. 76). Muntaner ho veu des d'una perspectiva molt diferent: no és que les forces dels tàrtars siguin ni de bon tros infinites, només és que ho semblen, i això per la seua efectivitat a l'hora de subjugar nacions senceres. Les claus d'aquesta perícia guerrera són ben clares: els guerrers mongols no fan res «de ses mans», és a dir, no es dediquen a cap altre treball que no siga la guerra, i per això estan sempre immersos en campanyes militars, on duen els infants i les mullers, també disposats en ordre de batalla. Convé posar en comú aquestes precisions de la *Crònica* amb els informes sobre l'organització militar dels mongols que ens van deixar autors com el príncep armeni Aitó de Gorigos, autor de la *Flor de les històries d'Orient* (del qual hi ha una traducció catalana medieval: vegeu Aitó de Gorigos, 1989, i l'excel·lent estudi introductor del seu editor, Albert Hauf, p. 5-71), o missionaris franciscans com Odoric de Pordenone, Guillem de Rubruck o Joan de Piano Carpini. Les relacions d'aquests framenors es poden considerar, de fet, com el resultat «d'autèntiques missions d'espionatge destinades a valorar les armes, la tàctica i el potencial militar, la psicologia i la mentalitat del contrari, a fi de trobar-ne els punts flacs i organitzar una defensa escaient» (Hauf, «Introducció», a Aitó de Gorigos, 1989, p. 11). Doncs bé, cal dir que, segons Piano Carpini, un dels ardits de guerra més utilitzats pels mongols era fer creure a l'enemic que comptaven amb un exèrcit de proporcions terribles. Per a aconseguir aquesta sensació de superioritat numèrica, que els donava un avantatge psicològic molt important, recorrien a procediments molt enginyosos, com fer figures amb forma humana o fins i tot encavalcar els fills i les esposes perquè de lluny semblaren soldats: «Duces sive principes exercitus bellum non intrant, sed stant a longe contra inimicorum exercitum, et iuxta se habent pueros in equis et mulieres in equos. Et faciunt aliquando imagines hominum, et ponunt super equos. Hoc ideo faciunt, ut multitudo magna bellantium esse credantur [...]. Et cum sunt aliquando pauci, putantur ab aduersariis qui circumdati sunt, esse multi. Et maxime cum videant illos, qui sunt cum duce vel principe exercitus pueros et mulieres et equos, et homines fictos, ut dictum est supra: quos credunt esse pugnatore: et per hoc terrentur et confunduntur» (cap. 6, «Qualiter Tartari se habent in praeliis»; Wyngaert (ed.), 1929, p. 89). La mateixa *Historia Mongalorum* precisa, a més, que els homes mongols només s'ocupen de feines relacionades amb la guerra, com la fabricació de sagetes, i que són les dones les que assumeixen la direcció de les tasques domèstiques: «Viri nihil operantur omnino exceptis sagittis: et etiam de gregibus aliquantulum habent curam, sed venantur, et exercent se ad sagittandum [...]. Mulieres eorum omnia operantur. Pellicia, vestes, calceos, ocreas, et omnia opera quæ de corio fiunt. Currus etiam ducunt et reparant, camelos onerant, et velocissimae sunt et strenuae in omnibus operibus suis»

(cap. 6, «Qualiter Tartari se habent in praeliis»; Wyngaert (ed.), 1929, vol. I, p. 89). Confronteu-ho amb *Il Milione* de Marco Polo: «e sí vi dico che le loro femmine comperano e vendono e fanno tutto quello che agli loro mariti bisogna, però che gli uomini non sanno fare altro che cacciare e ucellare e fatti d'oste», cap. 68; Marco Polo, 1928, p. 62. D'altra banda, Piano Carpini anota que, des de ben petits, als infants se'ls dóna un arc fet a la seua mida i se'ls ensenya a muntar i a disparar, i que les dones mongoles van armades amb arcs i aljaves, i que cavalquen i disparen tan bé com els homes de la host: «Omnes enim a parvo usque ad magnum sagittarii sunt et boni. Et statim pueri eorum, cum sunt duorum annorum vel trium, incipiunt equitare. Equos eorum regunt et currunt in eis: et dantur eis arcus secundum suam aetatem, et instruunt ad sagittandum [...]. Virgines et mulieres equitant, et agiler in equis currunt ut viri. Vidimus enim eas arcus et pharetras portare. Et tam viri quam mulieres diu in equitando possunt durare [...]. Aliquae, sicut viri, sagittant» (cap. 4, «De consuetudinibus bonis et malis et cibis eorum»; Wyngaert (ed.), 1929, p. 85).

9. La voluntat decidida de Pere el Gran de mantenir la justícia i l'ordre a les seues terres és destacada també per Desclot, que atribueix aquesta constatació a un pensament del vell Jaume I: «E-l rey son pare veïya que aquest era tan enfortit e que no duptava neguna res, *ans vulia mantenir justèiya e dretura axí dels grans com dels pocs*, e que no vulia blandir los cavallers ne-ls barons axí com él avia fet» (cap. 68, vol. III, p. 21).

FIGURA 11. Jaume II de Mallorca al tron (miniatura de Romeu Despoal per a l'exemplar dels *Privilegis dels reis de Mallorca*, custodiat a l'Arxiu Històric Municipal de Palma, ca. 1334) [Album / Oronoz].

[Capítol 30]

Ara tornaré a parlar del senyor rey En Pere.

Lo senyor rey En Pere anà visitan sos regnes e les sues [f. xvva] terres totes. Sí que s'esdevench que fo a Barchelona, et pensà's que a ell era mester que agués lo trehut de la casa de Tunis, et que, pus que era mort lo Mostansar (que fo lo mellor sarraý del món,¹ après lo Miramamolí de Marrochs² et après Saladí, soldà de Babilònia),³ et que de tot en tot a ell no era bon que lexàs lo dit trehut. Et appellà a consell gran res de son consell, et assenyalladament lo noble En Corral Lança, e davant tots ell li dix:

—En Corral, ja sabets que vós anàs demanar lo trehut l'altre any a Tunic⁴ con lo Mostançar fo mort, qui era gran amich de nostre pare, e sabets que·l dit trehut no·ns han tramès, ans par que·ns ho tenguen en vil. E axí és mester que nós los ne fassam dolents et que·ls mostrem lo nostre poder; que nós nos havem posat en cor que desposem aquest rey qui y és et que y metam Mirabussach, son frare, rey et senyor. E complir híem justícia, et farem gran honor totstemps a la casa d'Aragon, que puscha hom dir que nós ajam mès rey en Tunis; per què és mester que·s fassa.

—Senyor —dix En Corral—, digats donchs lo tractament aquest per què l'avets mogut ne per què ho volets fer ne complir, per ço que tuyt sàpien la rahó complidament. Et con nos ho ajats dit, cascuns dir-vos em ço que·ns parrà a honor vostra.

E lo senyor rey En Pere dix:

—Ben dehits. Jo vull que sapiats que·l Mostançar, axí con davant vos he dit, fo gran amich del rey nostre pare, e li trametia tots anys son trehut et moltes joyes.⁵ Ara és veritat que ell és mort, que fill negun no y ha romàs, mas à-y romàs II frares seus: la I qui ha nom, ço és lo major, Mirabussach, et lo menor Miraboaps. E·l dit Mirabussach, germà major, havia tramès, ab grans hosts de crestians⁶ et de sarraýns, envés lo Lavant per fer peytar les terres, et en Tunic era romàs Miraboaps.

»E con lo Mostançar [f. xvvb] fo mort, qui hac lexat lo regne a Mirabossach, Boaps, qui era en Tunis, sens que no esperà son frare, se levà rey de Tunis falçament et malvada. Et con Mirabussach sabé la mort de son frare rey, vench-se'n envés Tunis; mas con Boaps sabé que son frare venia, tramès-li a dir que, aytant con cara havia la sua vida, que no s'i acostàs, con degués saber que, si u fahia, que ell li levaria la testa. Et axí Mirabussach tornà-sse'n a Càpiç,⁷ e là ell estech, et està encara, que no·s sap què·s fassa.⁸

»Per què farem gran bé que ajudem a la dretura,⁹ et senyelladament que·s complescha la volentat del Mostançar. E axí nós farem armar X galeas, et volem

que vós, En Corral, ne siats capità et major. Et dretament irets-vos-en a Capis, et portarets vostres cartes a Mirabossach, et a Ben Margan et a Ben Àcia et a·N Bàrquet, qui són, aquests III, los majors barons qui són en Ffrequia, et ab major poder,¹⁰ et són hòmens qui són molt obligats a nós per ells mateixs et per lurs pares, a qui lo senyor rey nostre pare féu fer grans dons al Mostançar, rey de Tunis, qui mort és; per què ells faran tot ço que nós los manarem et vós direts-los de part nostra. Et hordonarets ab ells que ab tot lur poder vagen per terra ab Mirabussach devant Tunis; et vos hirets-vos-en primer ab les galeas al dit port de Tunis, et barrajerets tot lo dit port et pendrets totes les naus e·ls lenys qui y seran de crestians et de sarraïns, e axí mateix pendrets totes quantes n'i vendran; e axí destrenyerets la ciutat de viandes, enaxí que negun refrescament no poran haver per mar. Et axí mateix, secretament portarets cartes que trametrets a lo Maffar, pare dels moats.¹¹

»E con aquells de la ciutat veuran lo gran destret que sofferran de viandes, revellar s'àn contra Boaps, et senyelladament que vós los trametats a dir que nuyl temps X galeas nostres, et més, no partiran [f. xvira] del dit port tro que ajen reebut per rey et per senyor Mirabussach, qui deu ésser rey et senyor. E axí con jo he pensat, axí·s complirà, ab la volentat de Déu.

Sí que lo dit En Corral Lança et tots los altres del consell dixeren que molt era ben dit et ben dictat, et que lohaven al senyor rey que axí·s feés.

Notes del capítol 30

1. Abu-Abd-Al·lah al-Mostansir, soldà de Tunis pertanyent a la dinastia hàfsida, va morir el 16 de maig de 1277, com ens recorda el *Kitab al-'Ibar* o *Història dels berbers* d'Ibn Khaldun. La puixança d'al-Mostansir, celebrada per Muntaner en aquest passatge, va suscitar també l'elogi del famós historiador àrab, que ens parla així de l'esplendor del seu regnat: «*De tous les princes de la famille d'Abou-Hafs, El-Mostancer fut celui dont l'autorité et la renommée eurent la plus grande étendue*. Pendant un règne d'une durée peu commune, il avait vu les provinces de l'Espagne et de l'Afrique lui tendre une main suppliante et briguer son appui. Sa cour fut toujours remplie de personnages éminents qui s'y étaient rendus du vivant de son père. On y rencontrait surtout une foule d'Andalousiens, les uns poètes distingués, les autres écrivains éloquents, savants illustres, princes magnanimes, guerriers intrépides, qui étaient tous venus s'abriter à l'ombre de sa puissance [...]. A cette même époque, l'empire hafside se trouvait dans l'état le plus florissant: puissance étendue, bien-être général, revenus abondants, population nombreuse, patriotisme, forces militaires, *tout contribuait à en rehausser la splendeur et à diriger vers El-Mostancer les regards des peuples voisins*, qui tous espéraient trouver en lui un soutien et un vengeur. Pendant que les opprimés accouraient en foule pour implorer sa protection, *la gloire et la majesté brillaient autour de lui, et la renommée portait au loin le bruit de ses exploits*. Sous lui, la prospérité de Tunis fut portée au plus haut degré et les habitants jouirent d'une aisance sans exemple. On y rechercha le luxe dans les habillements, les équipages, les maisons, les meubles et les tentes; l'on rivalisa d'efforts pour rebâtir, restaurer et améliorer; on avait même atteint à la dernière limite de la perfection quand on entra dans une nouvelle époque, celle de la décadence» (traducció francesa del baró de Slane; vegeu Ibn Khaldun, 1925-1956, vol. II, p. 373-374). La lloança de la *Crònica* catalana, així, no ens ha de sorprendre, atès que el renom d'al-Mostansir va arribar fins a França, on es van estendre els rumors sobre la possible intenció del sobirà tunisenc de convertir-se al cristianisme (vegeu la *Vie de saint Louis*

de Guillem de Nangis, a RHG, vol. xx, p. 447-449; i les *Grandes chroniques de France*, cap. 53, del regnat de Lluís IX, a Viard (ed.), 1920-1953, vol. x, p. 170-172).

2. «Miramamolí» de Marroc és, sens dubte, el califa almohade Abu-Abd-Al-lah Muhàmad An-Nàssir. Com s'esdevé sovint amb altres cròniques de l'època, Muntaner no l'anomena pel seu nom: *miramamolí* és l'adaptació catalana de l'àrab *amir-almuminin* ('príncep o comandant dels creients'), fórmula d'intitulació del califa. En qualsevol cas, es tracta del mateix cabdill que va ser vençut per les forces cristianes a la batalla de Las Navas de Tolosa (1212), i de la potència del qual ens parla Desclot: «Diu lo comte que en la ciutat de Maroqhs avia *I miramamoní qui era senyor molt poderós de tresor e de gens*, e destrenya moltes grans terres, so és a saber, de Trípol de Barberia tro a Tunis, e de Tunis tro Aljaer, e d'Aljaer tro a Septa, e de Septa tro a Marrocs, e tota la terra de Fes tro a la terra de la Gujelmessa, e de la Gujelmessa tro a la ciutat d'Òrguena, e tota la terra de Ginoua, qui és de migjorn. E encara destrenyia en Espaya, Xibília, e Còrdova, e Gayén e Úbeda, e tot lo regisme de Granada e de Múrcia tro a València» (cap. 5, vol. II, p. 27).

3. En la triada d'infidels més nobles Muntaner ha d'incloure necessàriament Saladí, o Salah-ad-Din Yússuf Ibn Ayyub (1137/1138-1193), el famós cabdill kurd fundador de la dinastia aiúbida que va governar a Egipte, a Síria, al Iemen, a l'Iraq, a Hijaz i a Diyar Bakr, i paradigma de cavalleria, tot i la seua condició d'enemic religiós, per a molts autors occidentals, com ho demostren les *Estoires d'Outremer et de la naissance Salehadin*, que ens parlen de «*li bons rois Salehadins, ki tant fu pseudom et renomés de bien*» (Jubb (ed.), 1990, p. 59). Per a la fortuna de Saladí dins la literatura romànica medieval, vegeu Paris (1893), Castro (1954, p. 18-47) i Jubb (2000).

4. Vegeu el capítol 19 de la present edició.

5. Muntaner sembla tenir especial interès a fer subratllar al rei Pere la condició d'estat tributari que Tunis té respecte a la Corona d'Aragó. En realitat, el soldà tunisenc no estava obligat a pagar cap impost als catalanoaragonesos, però, com aclareix Dufourcq (1969, p. 210), ja el difunt califa al-Mostansir havia enviat sovint regals i importants sumes de diners a Jaume I, obsequis que eren fonamentalment un gest d'amistat i bona voluntat, no pas un reconeixement de vassallatge. Però a la cort d'Aragó molts interpretaven els obsequis enviats pel tunisenc en aquest darrer sentit, i per això hom va pressionar el successor d'al-Mostansir perquè fes efectiu el pagament del tribut: «A partir de 1277-78 Pere el Gran decidí de demanar al fill i successor d'al-Mostansir, el califa al-Uatiq (1277-1279), el pagament del "tribut" que la cort de Tunis havia de pagar, segons ell afirmava, a la Corona d'Aragó: coneixia la importància de les rendes força regulars que provenien dels fonduks ifriquiens, i invocava els "regals" que el fundador de la potència hafsida havia enviat diverses vegades a Jaume el Conqueridor. *Pere el Gran volia transformar en obligació un costum discontinu, que havia estat una iniciativa presa per al-Mostansir, amb el propòsit de conciliar-se les bones gràcies del rei d'Aragó, i de fer facilitar per aquest les operacions comercials catalanes a Ifríquia. A l'esperit de l'hafsida, no s'havia tractat mai més que de regals espontanis, en ocasió d'operacions financeres realitzades per la Corona d'Aragó, o bé a part d'elles, a favor del tràfic català o del desplegament d'ambaixades. Per contra, els "imperialistes" de la cort del rei Pere parlaven d'aquestes sumes i dons com si es tractés d'un autèntic tribut que Tunis degués*» (Dufourcq, 1969, p. 210).

6. La menció de soldats cristians a les files dels exèrcits sarraïns no ha de sorprendre, atès que des d'aviat els potentats nord-africans disposaven de mercenaris europeus que constituïen la milícia de les seues ciutats. Sabem, en efecte, que existia una milícia catalana establerta a Tunis com a mínim des de la segona meitat del segle XIII i que el rei d'Aragó tenia el dret de designar-ne o depositar-ne el capità. L'hafsida comptava naturalment amb homes d'altres nacionalitats, com alemanys, italians i castellans. Aquests darrers tenien un capítol ben conegut, l'infant Enric de Castella, germà d'Alfons X el Savi: «Aviat va existir un altre "organisme" catalano-aragonès a terra hafsida: a imitació dels califes hispano-marroquins, el sobirà de Tunis prengué al seu servei mercenaris cristians; fou potser des dels temps d'Abu Zacaria, el fundador de l'Estat, en tot cas sota el regnat del seu fill i successor, el califa al-Mostansir (1249-1277). El 1257, una milícia s'havia constituït sòlidament, sota les ordres del cavaller Guillem de Montcada, membre d'una de les més velles famílies nobles de Catalunya. Era una companyia formada de súbdits de Jaume el Conqueridor, de servei prop del hafsida; Montcada portava el títol de *caid dels*

cristians, la qual cosa sembla donar entenent que la milícia cristiana d'Ifríquia es reduïa a aquest cos [...]. Aquella tropa, era nombrosa? Només podem donar una xifra: 70 *milites* arribaren amb Montcada a Tunis *cap al 1257*; és versemblant que es tractava d'un reforç. Per altra banda, la companyia catalano-aragonesa tenia un destacament a Bona, i potser d'altres a Bugia i a Constantina. Un text permet d'admetre que aquesta milícia existia ja abans de l'agost de 1256; una acta privada de l'agost de 1254 autoritza fins i tot a pensar que Montcada era ja a Tunis en aquella ocasió. Hom no pot remuntar-se més amunt, i és indiscutible que és Guillem de Montcada qui organitzà la milícia cristiana dels hafside; fou aleshores que va exercir-ne el comandament, quan el califa reconegué i admeté el dret del rei d'Aragó a nomenar el capità d'aquella tropa, acompanyat del títol de caid, alcaid en català. Els súbdits de la Corona d'Aragó no tingueren, amb tot, un monopoli; aviat hi hagueren altres unitats cristianes dins l'exèrcit hafside, en particular una tropa de castellans agrupats entorn dels dos fills del rei sant Ferran, l'aventurer infant Enric i el seu germà l'infant Frederic. L'hafside prengué també al seu servei abans de 1270 un grup de gibelins alemanys i italians, que es refugiaren a Tunis l'endemà de les victòries aconseguides pels güelfs a la Itàlia meridional i a Sicília en 1266-1268 sobre els descendents de Frederic II» (Dufourcq, 1969, p. 79-80).

7. «Càpiç» (o «Capis», com trobarem una mica més avall, tal com apareix recollit a l'AtCat) és Gabes, ciutat nord-africana situada al golf del mateix nom, uns quatre-cents cinc quilòmetres al sud de Tunis.

8. La versió que Muntaner ens dona ací de les guerres civils tunisenques és plena de grans confusions. És cert que al-Mostansir tenia aquests dos germans que diu la *Crònica*: «Mirabussach» i «Miraboaps». «Mirabussach» és, sens dubte, l'emir Abu-Ishac, a qui, segons el *Kitab al-'Ibar*, el soldà vigilava molt de prop, perquè tenia por que el caràcter ambiciós l'impulsés a organitzar una revolta contra ell. Abu-Ishac, per la seua banda, estava tan molest amb la severitat amb què el seu germà al-Mostansir el tractava que un dia, quan es dirigia a accomplir una certa missió, es va escapar i va buscar la protecció dels àrabs nòmades Douaouida, que el van rebre com a senyor: «Le sultan El-Mostancer craignait beaucoup l'ambition de son frère Abou-Ishac, et, pour se garantir contre lui, il le tenait en surveillance et le traitait avec une rigueur et une sévérité extrêmes. En l'an 651 (1253-4), il sortit avec ses troupes pour arranger quelque affaire qui intéressait l'état, et, pendant sa marche, Abou-Ishac réussit à s'enfuir du camp et à passer chez les Douaouida, branche de la tribu de Riah. Les membres de cette puissante famille lui prêtèrent le serment de fidélité» (Ibn Khaldun, 1925-1956, vol. II, p. 374). Amb aquests aliats, Abu-Ishac va rebel·lar-se, però prompte es va quedar sense cap suport i va haver de fugir a Tlemcen, des d'on es va embarcar amb rumb a Espanya: «Les bandes qui entouraient les drapeaux d'Abou-Ishac se dispersèrent aussitôt, et ce prince fut obligé de s'enfuir à Tlemcen. De là, il se rendit en Espagne et se présenta à la cour de Mohammed-Ibn-El-Ahmer» (Ibn Khaldun, 1925-1956, vol. II, p. 341-342). Quant a «Miraboaps», es tracta de l'emir Abu-Hafs, que regnaria com a Abu-Hafs-Umar I uns quants anys més tard (entre el 1284 i el 1295), però Muntaner erra greument quan diu que aquest va arrabassar el tron a Abu-Ishac, perquè al-Mostansir sí que va tenir descendència: el seu successor va ser el seu fill, Yahya-al-Uatiq: «La nuit même de la mort d'El-Mostancer, les Almohades et tous les corps constitués se rendirent auprès de son fils Yahya et lui prêtèrent le serment de fidélité. Le lendemain, jour de l'inauguration solennelle, il prit le titre d'El-Ouathec (*qui se fie à Dieu*)» (Ibn Khaldun, 1925-1956, vol. II, p. 374). El que realment s'esdevingué va ser que Abu-Ishac, des del seu exili espanyol, es va assabentar de la mort d'al-Mostansir i va decidir de tornar a l'Àfrica per tal de reivindicar els seus drets al tron i derrocar el nebot. A Tlemcen va ser acollit favorablement per Yaghmorasen, soldà d'aquest Estat, i després va emprendre la marxa en direcció est: «l'émir Abou-Ishac venait d'arriver à Tlemcen. Ayant appris la mort de son frère El-Mostancer, il s'était décidé à passer en Afrique afin de faire valoir ses droits au trône. Il hésita d'abord quelque temps [avant de quitter l'Espagne], mais ayant enfin traversé la mer, il fit la route de Tlemcen et trouva auprès de Yaghmoracen-Ibn-Zian l'accueil le plus distingué» (Ibn Khaldun, 1925-1956, vol. II, p. 377).

9. El rei Pere de la ficció es proposa ajudar «a la dretura», representada per Abu-Ishac, a qui el germà Abu-Hafs ha usurpat el tron; l'equivalent històric d'aquesta deformació és el suport prestat pel rei d'Aragó a Abu-Ishac, vist com un candidat més manejable que al-Uatiq: «Ara que al-Uatiq es refu-

sava a pagar aquell “tribut” destinat en principi a obtenir una mena de neutralitat benvolent dels catalans, Pere el Gran es decidia a intervenir en favor d’Abu-Isaq» (Dufourcq, 1969, p. 213).

10. «Ffrequia», és a dir, la Ifriquia, mot que designava la zona costanera de les regions de Llíbia, Tunísia i l’Algèria oriental. D’aquests tres barons ifriquiens, tenim bastant ben documentat Ben Margan, o siga, Morghem-Ibn-Saber-Ibn-Asker, xeic dels Djouari, una de les tribus dels Debbab, com precisa Ibn Khaldun: «Morghem-Ibn-Saber-Ibn-Asker, cheikh des Djouari, tribu debbabiene» (Ibn Khaldun, 1925-1956, vol. II, p. 403). D’aquestes tribus i del mateix Morghem, en tornarem a parlar més endavant, a propòsit del capítol 117 de la *Crònica*, on Muntaner s’hi torna a referir.

11. *a lo Maffar, pare dels*: «a la major [«magor» a A] part dels» (A i C); «a lo Maffar, pare dels» (B). L’edició de València diu també: «a lo Mafer, pare dels moaps» (f. xxvii). Subsane la flagrant *lectio facillior* comesa pels copistes de A i C, que no adverteixen ni l’edició de Casacuberta ni la de Soldevila. Els «moaps» de què parla Muntaner són, sens dubte, els almohades (*al-Muwahhidun*), grup que sota el règim de la dinastia hàfsida formava, com afirma Dufourcq (1969, p. 378), «l’aristocràcia militar de Tunísia, la casta dominant on es reclutaven governadors i oficials». Dels clans almohades, i sobretot dels seus dirigents o *xeics* (mot que serveix per designar tant el líder d’una tribu com l’home venerable que fa de guia espiritual), sorgien, en efecte, molts dels generals i ministres del règim, fins al punt que hom va arribar a referir-se a la dignitat de primer ministre, la més alta de l’imperi hàfsida després de la del mateix sobirà, com a *xeic dels almohades*, com ens recorda Ibn Khaldun: «Dans les premiers temps des Hafsides de l’Ifrikiya, le ministre qui aidait le sultan par ses lumières et par ses conseils, et qui gouvernait l’empire tenait le rang le plus élevé dans l’État et portait le titre de *cheikh des Almohades*. Il nommait à tous les emplois, il destituait, il commandait les armées et présidait aux opérations militaires» (Ibn Khaldun, 1925-1956, vol. II, p. 21). Em sembla bastant evident, doncs, que «pare dels moaps» és una traducció d’aquesta fórmula. El que no resulta tan fàcil d’esbrinar és quin personatge històric hi ha al darrere d’aquest «Maffar» de què parla Muntaner. Diguem, en primer lloc, que el cronista, com en els casos ja examinats d’«Almoxeriff» (cap. 9) i «Miramamolí» (en aquest capítol), fa la impressió de tornar a interpretar com un nom propi el que en realitat és el títol d’una dignitat: en efecte, segons afirma Brunschvig (1940, vol. I, p. 49), el xeic de cada tribu almohade rebia el tractament de *mazwar* (adaptació del berber *amzwar*, que significa ‘el primer en rang’), i hom es referia al xeic que exercia la seua autoritat sobre totes les tribus com a «xeic venerable» o *al-mu’azzam*: «Chaque tribu almohade avait à sa tête, comme jadis, un *mazwar*, et toutes ensemble obéissaient à un “cheikh des Almohades” (*saih al-Muwahhidin*), que l’on qualifiait officiellement de “cheikh vénérable” (*al-mu’azzam*). Ce personnage, qui paraît avoir été nommé à vie par le souverain, pouvait appartenir à la famille régnante, comme ce fut le cas plusieurs fois; il pouvait aussi être nanti par surcroît de l’une des charges les plus hautes du gouvernement, telles que le ministère de la guerre ou l’office de chambellan [...] il était l’un des plus puissants piliers de l’État» (Brunschvig, 1940, vol. I, p. 49). No és, per tant, injustificat postular que un mot com *mazwar* es pugui trobar a l’origen del *Maffar* muntaner. D’altra banda, i pel que fa a la identitat concreta d’aquest *mazwar*, cal dir que, durant el breu regnat d’al-Uatiq, el pes de la direcció de l’Estat va arribar a recaure en Ibn-El-Habbeber, un funcionari originari de Múrcia que havia arribat a Tunísia poc després de la conquesta cristiana de la seua terra natal i que va anar escalant posicions dins l’aparell de govern amb procediments no gaire lícits: «Abou-‘l-Hacen-Yahya-Ibn-Abd-el-Mélek-el-Ghafeki, surnommé Ibn-el-Habbeber, était natif de la province de Murcie, en Andalousie. Il vint en Afrique avec les émigrés qui abandonèrent l’Espagne orientale lors de la conquête de cette région par les chrétiens. Bien qu’il ne possédât qu’un seul talent, celui de l’écriture, il se fit donner un emploi dans l’administration des provinces et il monta alors de grade en grade [...]. Dans cette position, il entretint des rapports secrets avec El-Ouathec, fils du sultan, et se ménagea ainsi des titres à la faveur de ce prince. Lors de l’avènement d’El-Ouathec, il en devint le conseiller intime et le secrétaire d’état [...]. Ibn-El-Habbeber se trouva ainsi *seul directeur du gouvernement et maître de l’esprit du sultan*» (Ibn Khaldun, 1925-1956, vol. II, p. 376). Està parlant Muntaner d’una carta secreta dirigida a aquest dirigent per tal de procurar la seua traïció a al-Uatiq? El que sabem gràcies a Ibn Khaldun és que El-Habbeber es va mantenir fidel al seu senyor i que Abu-Ishac, que finalment va guanyar la partida i es va proclamar rei de Tunísia, el va fer matar. Però el *Kitab al-Ibar* ens deixa constància d’un xeic almohade en principi fidel

a al-Uatiq que va acabar passant-se al bàndol d'Abu-Ishac. Efectivament, aquest personatge, que anomena Mohammed-Ibn-Abi-Hilal, era fill d'un respectable governador bugiota, Abou-Hilal-Eiad-Ibn-Saïd-el-Hintati, «*cheikh des Almohades*, qui commanda à Bougie sous le règne du sultan El-Mostancer» (Ibn Khaldun, 1925-1956, vol. III, p. 87), el qual va succeir segurament l'any 1262. Ibn Khaldun precisa que, en l'exercici de les seues responsabilitats, Ibn-Abi-Hilal «y fit preuve d'une haute capacité» i que, quan al-Uatiq va ascendir al tron, el nou governador de Bugia li va jurar lleialtat («lors de la mort d'El-Mostancer et l'avènement d'El-Ouathec, Mohammed envoya au nouveau sultan l'assurance de son dévouement et lui fit porter, par une députation, les hommages du peuple de Bougie»). Però tot es va complicar quan el soldà va enviar a Bugia un recaptador d'impostos corrupte i amb ànsies de lucre personal, que cometia tota classe d'abusos contra els bugiotes. Ibn-Abi-Hilal el va fer assassinar, acte que el va enemistar amb el sobirà tunisenc. Mentre això passava, acabava d'arribar a Tlemcen el candidat Abu-Ishac. El governador de Bugia, conscient que no podria recuperar el favor d'al-Uatiq, va declarar-se partidari d'Abu-Ishac i el va ajudar a destronar el seu nebot: «Après l'assassinat de ce fonctionnaire, les habitants de Bougie et leur gouverneur virent que le seul moyen d'échapper à la vengeance du sultan était de reconnaître la souveraineté d'Abou-Ishac et de le faire prier, par une députation, de venir prendre possession de la ville. Le prince répondit à leurs vœux et fit son entrée à Bougie vers la fin de Dou-'l-Câda de la même année. Les Almohades et les notables de Bougie lui prêtèrent aussitôt le serment de fidélité» (Ibn Khaldun, 1925-1956, vol. II, p. 376-380). Com a recompensa pels seus serveis, Abu-Ishac el va crear primer ministre, és a dir, *xeic dels almohades* o *pare dels moats* («Mohammed-Ibn-Abi-Hilal remplit auprès de lui les fonctions de premier ministre», tot i que poc després hom el va creure sospitós de traïció i va ser detingut i executat: «En l'an 678, quand le sultan se fut bien raffermi sur le trône, il fit arrêter et mourir Mohammed-Ibn-Abi-Hilal; qu'il regardait comme un homme dangereux, toujours porté vers l'intrigue et la trahison», Ibn Khaldun, 1925-1956, vol. II, p. 376-380).

[Capítol 31]

Et tantost lo dit senyor rey En Pere féu armar en Barchelona V galees, et altres V en la ciutat de València; et pot hom ben dir que foren axí bé armades que compte podi-om d'ells fer de XX galeas de totes altres gents. E con les dites galeas foren armades e-l dit En Corral se volch recullir, anà pendre comiat del senyor rey, qui era en la ciutat de Leyda. E lo dit senyor rey ordonà-li les cartes que devia portar e li hordonà sos capítols de tot ço que devia fer.¹

Et entre les altres coses qui eren en los dits capítols, eren aquestes: que tantost con se seria vist ab Mirabussach, et ab En Margam, et ab Ben Àcia, et ab En Bàrquet et ab los moats qui eren a Càpiç, ne hauria hordonada la entrada de Tunis, que ell presés sagrament del dit Mirabossach et confirmació dels altres ab sagrament et homenatge, en què prometés que, tantost con seria rey de Tunis, que li pagàs tot lo trehut qui destrò a aquell temps li fos degut; et que d'aquí avant per totstemps la casa de Tunis fos tengut de donar lo trehut a qualche fos rey d'Aragon et comte de Barchelona. Et que assò fermassen los moats tots.²

D'altra part, que totstemps l'alcayt major qui en Tunis seria sobre los crestians fos rich-hom o cavaller natural del dit senyor rey d'Aragon, et que-l senyor rey d'Aragon lo y mesés e-l ne pogués gitar et mudar totstemps a sa volentat. Et que en tot loch hon hostejassen, portassen la senyera ab lo senyal del senyor rey d'Aragó, sia que hostejassen ab lo rey ho per ells matexos, et [f. *xvii^{rb}*] que tots fossen tenguts de guardar aquella senyera axí con aquella del rey de Tunis.³

Et encara, que-l gabellot de la gabella del vi, qui és gran offici, fos cathalà, et que-l senyor rey d'Aragó l'i pogués metre, per con la meytat del dret de la dita gabella devia ésser, et deu, del senyor rey d'Aragó.⁴

D'altra part, que-l senyor rey d'Aragon hi degués metre cònsol en⁵ poder del qual faessen dret tots los mercaders cathalans et patrons de naus et mariners qui venguessen en Tunis et en tot lo regne; et que axí mateix n'agués altre a Borgia.⁶

Et totes aquestes coses et altres moltes franquees, qui estan totes en cartes, promès et atorgà lavors lo dit Mirabossach al dit senyor rey d'Aragó et a ses gents. E axí u comfermà e u féu fermar, con feu⁷ dins Tunis rey et senyor.

Et axí lo dit Corral, ab les cartes et capítols, partí's del senyor rey⁸ et anà's recullir a València en les V galeas, e puy's anà a Barchelona, hon trobà les V galeas altres. E axí recullí's ab la gràcia de Déu, en aquella hora et en aquell punt, que complí tot ço que-l dit senyor En Pere li avia manat et encara molt més. Què us diré més? Que ell mès lo dit Mirabossach per rey et per senyor en Tunis, enaxí que en aquella manera que-l senyor rey En Pere hac dictat.⁹ Et féu aytant més: que con ell entrà ab la senyera del senyor rey en Tunis, no la volch metre per lo portal, ans

la mès sobre la torra del portal. E puys, con açò hac fet, confirmà tots los capitòls axí con damunt és dit, ab lo trehut tot complidament et ab moltes joyes riques et honrades, ultra lo trehut, que'l rey de Tunis trametia al senyor rey d'Aragon.

Et sí se n'anà batén per tota la Barberia estrò a Septa, et pres moltes [f. *xviva*] naus et lenys e tarides de sarraïns, axí que jamés nuy hom no poch fer mils sos affers.¹⁰ Et ab aquell guany ell se'n tornà en Cathalunya, et atrobà lo senyor rey en la ciutat de València, hon lo dit senyor rey lo reebé ab bona cara et ab bona volentat. Et de l'aver que aportà et de les joyes, lo senyor li'n féu bona part a ell et a tots aquells de les galeas; axí que cascun d'aquels de les galees¹¹ havien tan guanyat en lo viatge que ab ço que'l senyor rey los donà foren rics et benenants.

Et axí veus nostre Senyor qual bon comensament féu al senyor rey depuys que fo coronat.

Ara lexaré a parlar d'ell, que bé m'i sabré tornar con loch et temps serà, et parlaré de l'emperador Ffrederich e de sos fills, per ço con cové a la nostra matèria.

Notes del capítol 31

1. *li hordonà sos capitòls [...] fer*: és a dir, que el rei va donar a l'ambaixador les indicacions oportunes per a la realització de la missatgeria. Era ben usual que als enviats reials a altres potències se'ls proporcionés una espècie de *memorial* o document en què s'oferia un guió dels *capitòls* o assumptes a tractar amb el príncep destinatari, i també una sèrie de consells sobre el que l'ambaixador havia de dir o fer en funció de la reacció de l'amfitrió a les propostes del rei (vegeu, per exemple, l'*incipit* d'uns quants documents d'aquest tipus: «*Capitula tradita M. G. Oulomar. Açò és ço que En Guillem Oulomar deu dir de part del senyor rey d'Aragó al rey de Tunis*», Mas Latrie, 1866-1872, vol. II, p. 52; «aquesta és la *informació* donada per lo senyor rey a N Bernat de Boxadòs *sobre la missatgeria* en què'l dit senyor rey e'l senyor infant N'Anfòs lo trameten al senyor papa», AA, vol. II, p. 801, doc. 502; «*aquests capitòls deja dir et mostrar* Penco Mar al rey d'Aragó de part del rey de Sicília», La Mantia, 1990, p. 460, doc. cxcvi).

2. Vet ací les clàusules del tractat amb Aragó que, segons Muntaner, el nou sobirà de Tunis, l'emir Abu-Ishac, haurà d'acomplir. Convé dir que bona part d'aquestes troben una correspondència bastant fidel amb el que llegim als diversos acords diplomàtics signats pels reis d'Aragó i els monarques hàfsides entre la segona meitat del segle XIII (consultables en part als reculls de Mas Latrie, 1866-1872; La Mantia, 1990, o les AA de Finke), fenomen absolutament lògic atès que, com comprovarem, les exigències dels catalanoaragonesos giraven sempre al voltant de les mateixes qüestions. És precisament per aquest motiu que en les notes successives aprofitaré tota la informació que ens proporcionen aquestes fonts documentals per a posar en relleu els paral·lelismes més destacables entre els punts assenyalats ací per Muntaner i el que estipulen els tractats. El primer és, òbviament, el pagament del «tribut» degut a la casa d'Aragó. Llegiu, per exemple, el següent punt del pacte signat el 1287 entre Alfons el Liberal i Abd-al-Uahid, pretendent al tron de Tunis, pel qual aquest s'obligava a presentar a l'aragonès una suma anual «pro tributo»: «Item promictimus vobis quod quolibet anno, quamdiu ambo simul vixerimus, dabimus et solvemus pro tributo vobis, et cui mandaveritis, trigintatres mille et trescentos trigintatres bisancios argenti bonos et legales» (La Mantia, 1990, p. 378, doc. clxviii). Que el pagament del tribut era la manera de comprar la pau amb els cristians ho demostra el següent fragment, en què Jaume II dóna indicacions al seu ambaixador Guillem Oulomar per a les negociacions amb el rei Abu-Yahya-Zakaria-El-Lihyani (1313): «E ultra totes aquestes causes, demana lo senyor rey d'Aragó que'l rey de Tunij li acórrega en dinés sots la forma dejús escrita, és a saber, que *si vol pau a V anys* que li

dó XXV millia dobles a rahó de V millia dobles l'any; e si la vol a més de V anys entrò a X anys, que li dó a aquella raó metexa, ço és, V millia dobles per any. E si volia pau a menys de temps de V anys entrò a I any, que-s faça a aquella rahó metexa, ço és, donant V millia dobles per any. E a qualque temps se faça la pau, vol lo senyor rey que almenys se paguen encontinent V millia dobles per lo primer any, e les romanents d'any en any V millia dobles. *Esters faça son poder lo dit Guillem Oulomar que-l rey de Tunij les pagàs encontinent totes*» (Mas Latrie, 1866-1872, vol. II, p. 54)

3. En efecte, el *caid* o *alcaid* de tota la milícia cristiana a Tunis (composta en bona part per catalans, però també per soldats d'altres procedències) era un súbdit del rei d'Aragó i era aquest qui en decidia el nomenament i el cessament, com s'especificava al tractat de pau signat el 1285 entre l'hàfsida Abu-Hafs i Pere el Gran: «Ítem, que tots los cavallers o hòmens d'armes crestians qui són huy ne seran d'aquí avant en la senyoria del rey de Tunis, que y sien tots per nós et que nós lus donem cap aquél que nos vulrem, e l'i mudem e l'i camiem quan nos vulrem» (Mas Latrie, 1866-1872, vol. I, p. 289). Quant a la clàusula per la qual l'alcaid de la milícia havia de dur el senyal del rei d'Aragó, la trobem, per exemple, a les negociacions del 1313 del rei d'Aragó amb El-Lihyani: «Primerament, que en Tunij sia alcayt lo qual hi sia més per lo senyor rey, et que aquell alcayt port senyera a senyal del senyor rey; et que tots los cavallers et escuders crestians que estien a sou en Tunij, de qualque condició sien, sien sots l'alcayt del senyor rey». Cal notar que en aquell mateix text Jaume II havia donat el vistiplau perquè, si el tunisenc ho demanava, el senyal del seu germà Frederic de Sicília pogués desfilar al costat de les armes d'Aragó: «Encara, que si el rey de Tunij fahia gran força que la senyera del rey Frederich fos portada ensems ab aquella del rey d'Aragó, que plau al senyor rey, tan gran és l'acostament que ha ab lo rey Frederich» (Mas Latrie, 1866-1872, vol. II, p. 52-55).

4. I, efectivament, devia ser un «gran ofici», perquè Pere el Gran havia obtingut que els seus súbdits catalans tinguessen preferència en l'adjudicació d'aquesta: «Ítem, que-l dit Miralmomení atorg als catalans, davant tots altres hòmens, la gabella de Tunis a preu cuvinent» (Mas Latrie, 1866-1872, vol. I, p. 290).

5. *en*: «em» (C); «en» (A i B).

6. Tenim constància documental de l'existència d'un consolat català a Tunis com a mínim des de l'any 1253 (Dufourcq, 1969, p. 77). A més, en el tractat de pau i comerç conclòs el 1271 entre Jaume I i al-Mostansir, el Conqueridor aconseguia «que-ls hòmens de la terra o de la senyoria nostra ajen a Tunis un cònsol o dos, qui demanen tots lurs drets e lurs custumas en la duana e en altre loch, los quals sien lurs especials. Aytambé, que y ajen un escrivan especial, que no y aja res que fer ab altres persones sinó ab éls» (Mas Latrie, 1866-1872, vol. I, p. 283). Vegeu, també, l'acord entre Pere el Gran i Abu-Hafs: «Ítem, que-ls hòmens de la terra e de la senyoria nostra hàyan a Tunis e en los altres locs de la senyoria del Miralmomení en los quals volran, fòndecs de mercaderies e cònsols qui demanen tots lurs drets e lurs costumes en la duana, e en altres locs. Et aytambé que hàyan escrivans lurs especials, qui no hàjan res a fer ab altres persones sinó ab éls» (Mas Latrie, 1866-1872, vol. I, p. 289).

7. *feu*: llegiu «fou».

8. *rey*: «senyor» (repetició a C); «rey» (A i B).

9. En efecte, els tunisencs van admetre Abu-Ishac com a senyor, cosa que va obligar un al-Uatiq totalment aïllat a abdicar en favor del seu oncle. Però, segons reconta Ibn Khaldun, el soldà destronat va continuar exercint la seua influència en alguns sectors, fet que va fer dubtar Abu-Ishac de la bona voluntat del seu oponent. Finalment, al-Uatiq va ser capturat i assassinat amb els seus tres fills: «El-Ouathec resta quelques jours seulement dans la maison où il s'était retiré après avoir abdicé le pouvoir et où il avait emmené ses jeunes enfants El-Fadl, Et-Taher et Et-Taïb. Le sultan Abou-Ishac, ayant entendu dire qu'il espérait soulever le peuple et qu'il avait pratiqué des intelligences avec quelques officiers de la milice chrétienne, fut très inquiet de l'influence qu'on lui attribuait encore et donna l'ordre de le mettre en prison ainsi que ses enfants. On les enferma dans la même chambre de la citadelle où, sous le règne d'El-Mostancer, on avait détenu les enfants d'Abou-Ishac. Dans la nuit qui suivit cette arrestation, ils furent tous égorgés par des émissaires du nouveau souverain. Ceci se passa dans le mois de Safer 679 (juin 1282). Abou-Ishac s'assura le pouvoir de cette manière» (Ibn Khaldun, 1925-1956, vol. II, p. 381).

10. Aquesta acció bèl·lica és immediatament anterior a la trobada de Llança amb les galeres del rei del Marroc a Ceuta (vegeu el capítol 19).

11. *axí que [...] galees*: omissió a C; «axí que cascun d'ells de les galees» (A); «axí que cascun d'aquels de les galees» (B). Restitueix la llacuna (*omissio ex homoioteleuton*) a partir de B.

[Capítol 32]

Veritat és que l'emperador Ffrederich fo lo pus alt hom de sanch del món, e-l pus savi e-l meylor de tots fets;¹ e fo ellet en Alamanya emperador, ab concòrdia et ab volentat del sant pare apostoli; et fo ellet là hon elléger se devia et per aquells qui elléger se devia, et puy comfermat a Milan et en Roma per lo pare sant apostoli et per tots aquells a qui-s pertanyia de comfermar. Et fo plenerament en possessió et legítimament de tot so que tanyia a l'Emperi.²

E axí com a Déu plau que en aquest món nuyl hom complidament no pot haver goyg ne plaer complit, per obra del diable³ moch-se entre ell e-l papa discòrdia; et de qual part vench lo tort, no tany a mi que u diga, per què no us en diria res. Mas lo trebayl et la guerra cresqué et multiplicà entre la santa Esgleya e l'emperador, e assò durà molt de temps.

Et puy per avant se féu pau entre la santa Esgleya et ell, ab covinença que ell passàs en Oltramar per conquerir la Santa Terra et que fos cap et major de tots los crestians qui dellà mar eren ne y vendrien, et que l'Emperi tot se tengués [f. *xvii**v***] en la sua senyoria et al seu manament.

E sobre aquesta pau, ell passà en Oltramar ab gran poder, et féu molt de bé et guanyà ciutats et lochs, que tolch a sarraÿns. E com là hac estat lonch temps, hase'n a tornar desà mar, per colpa ne de qui ne per qual rahó axí poch vos en⁴ diria res; mas ben trobarets qui us ho dirà⁵ si bé ho sercats. Sí que con fo tornat desà mar, la guerra tornà de la santa Esgleya et d'ell, ço és a saber, guerra ab los regidors de la santa Esgleya. E axí mateix vos dich que no sabrets la colpa d'esta guerra de mi, per què vench ne per qui: no és dat a mi que-n deja parlar. Què us diré? Que tant durà la guerra con ell visqué.⁶

E con morí leixà III fills, los pus savis e los mellors qui hanc fossen romases de senyor negun, salvant del senyor rey En Jacme d'Aragó, de qui⁷ davant vos he parlat. Et, dels III fills, féu hereu Corralí d'açò que havia en Alamanya, de son patri-moni; e l'altre féu rey et hereu de Sicília, et de Principat, et de Terra de Labor, et de Callàbria, et de Poyla et de Brus, axí con davant vos he ja comptat, qui havia nom lo rey Manffré; et l'altre fo rey de Serdenya et de Còrçega, qui havia nom Ens.⁸

E enaxí cascuns d'aquests III senyors tengren lurs terres en gran fe et en gran dretura. Emperò, los clergues tractaren que-ls poguessen desraÿgar de tot quant havien,⁹ per la sentència que-l pare sant havia donada contra lur pare l'emperador. E escomateren quants reys de crestians havia e-l món que presessen la conquesta, et no trobaren negun qui pendre-la volgués, et senyalladament con lo sant rey Lohís de Ffrança, qui era en aquell temps, era¹⁰ en covinensa et en gran amistat ab l'emperador Ffrederich, et axí mateix lo rey N'Andohart d'Anglaterra,¹¹ [et] axí

mateix lo rey de Castella;¹² et axí mateix lo rey En Pere d'Aragon [f. xviiira] havia la filla del dit Manffré per muyler; e axí mateix no havia baron en Alamanya que no fos lur parent. E axí¹³ sobre aquest tractament estegren molt de temps que no trobaren qui pendre-ho volgués.

Et és veritat que en aquella sahó lo rey Lohís de França havia un frare per nom Karles, qui era comte d'Anyou; et abdots¹⁴ germans havien dues germanes per muyllers, filles del comte de Proença, qui era cusí germà del rey En Pere d'Aragó, pare del bon rey En Jacme.¹⁵ Et en vida del dit comte de Proença, lo rey Lohís de Ffrança pres sa filla major per muyler.¹⁶ Et con lo comte de Proença fo mort, romàs l'altra filla, et el rey de Ffrança tractà que la hac lo comte d'Anyou, son frare, per muyler, ab tot lo comtat de Proença; e axí fo comte d'Anyou e comte de Proença.¹⁷

Et con aquest matrimoni fo feyt, la regina de Ffrança hac gran desig que veés la comtessa sa germana, et la comtessa axí mateix havia gran desig que veés la regina. Axí que finalment la reyna tramès a pregar al comte et a la comtessa que con lo comte vendria en Ffrança al comtat d'Anyou, que y amenàs la comtessa per ço que la pogués veer. E lo comte e la comtessa atorgaren-li-ho.

E no anà a molt de temps que'l comte amenà la comtessa a Pariç, hon era lo rey e la reyna. E'l rey¹⁸ et la reyna, per goyg d'ells, faheren aplegar grans corts, et faheren venir comtes et barons, ab lurs muylers cascuns. E com la cort fo plena de comtes, et de barons, et de comtesses et de baronesses, lo seti fo feyt de la reyna solament per ella, et als peus d'ella fo feyt seti per la comtessa sa germana et per les altres comtesses; sí que la comtessa [f. xviiirb] de Proença feu tan dolenta con sa germana la reyna no la s'assegué de prop, que per poch no esclatà de dolor. Et con hac I poch axí estat, dix que mal li feya lo cor et que se'n volia anar a la posada, enaxí que hanc la reyna ne negun no la poch aturar.

Et con fo a la posada, gità's al lit et plorà et suspirà et féu gran dol. Lo comte, qui hac sabut que la comtessa se'n fo anada, que no hac esperat lo menyar, fo molt despagat, axí con aquell qui la amava més que negun senyor ne altre hom pogués amar sa muyler, et anà-sse'n a ella et trobà-la al lit plorant. Et ell, tot enflamat de fellonia, qui's pensà que alcú ho alcuna li agués dita alcuna cosa que li desplaqués, besà-la et dix-li:

—Amiga, diats-me que és açò que havets, ne si neguna persona vos ha res dit q[u]e us desplàcia; que si u ha, sapiats per çert que tantost vos en daré yo venyança, et sia qui's vulla.

E la comtessa, qui sabia que ell la amava més que res del món, per ço que en aquell pensament no aturàs molt, dix-li:

—Senyor, pus m'o demanats, dir-vos-ho é, que yo a vós res no tendria cel·lat. Qual dona ha e-l món que¹⁹ tan dolenta deja ésser con yo, que vuy he presa la major desonor que hanc gentill dona prengués null temps? Vós sabets et sóts çert que vós sóts frare, de pare et de mara, del rey de Ffrança; e axí mateix yo són sor, de

pare et de mara, de la reyna. E vuy, que tota la cort era plena, la reyna segué en son siti, e yo ab les altres comtesses seguí als seus peus, de què-m tench per dolenta et per desonrada; sí que encontinent vos prech que demà nos en tornem en nostra terra, que per res no m'ich vull aturar.

Et sobre açò lo comte respòs-li:

—Ha, comtessa! No us tingats a mal axò, que axí és costuma que ab la reyna [f. xvii^{va}] no pot seure ne deu neguna si no era regina. E axí co[n]fortats-vos, que yo us jur per lo sacrament de santa Esgleya et per la bona amor que yo us he que si yo són viu, que abans que sia passat I any que vós haurets la corona en la testa; que serets reyna et porets çuire en lo siti de la reyna vostra sor. E d'açò us fas sacrament e us en bes en la bocha.²⁰

Et sobre assò la comtessa fo confortada, no per tant que la dolor no li hisqué de son ventre, ans dins IIII jorns s'espegà et pres comiat del rey et de la reyna e se'n tornà ab lo comte en Proença; de què fo molt despagat lo rey e la reyna con tantost se n'anaren.

Et tantost con lo comte fo tornat en Proença ab la comtessa, féu armar V galeas et anà-sse'n en Roma al papa.²¹ Et con fo en Roma, el papa e-ls cardenals meravellaren-se con saberem que axí era vengut, que res no no n'havien sabut,²² no per tant que ab gran honor reeberen-lo e li faeren gran festa.²³ E l'endemà ell tramès al dit papa a dir que ajustàs son col·ligi, que ell los volia dir ço per què era vengut. E-l papa ho féu axí.

Et con lo papa e-ls cardenals foren ensemps, tramateren-li a dir que vengués; et ell vench entre ells, et levaren-se et faeren-li son seti bo et beyl, axí con tanyia a-ylal fill de rey con ell era. Et con tuyt se foren asseguts, comensà axí sa rahò:

Notes del capítol 32

1. De les contribucions recents a la figura de Frederic II de Hohenstaufen, emperador del Sacre Imperi Romanogermànic, rei de Sicília i de Jerusalem, *stupor mundi* —com l'anomenaven els seus contemporanis—, la més rellevant és, sens dubte, la de Stürner (1992-2000). El clàssic llibre de Kantorowicz (1985-1986) és encara de lectura molt profitosa i plaent, tot i que sovint peca d'excés de lirisme i ens presenta un Frederic visionari que va desafiar sistemàticament les convencions del seu temps, plantejament matisat en bastants aspectes per altres aportacions posteriors, que reafirmen la seua condició d'emperador netament *medieval* (vegeu la important biografia preparada per Abulafia, 1993). També resulta convenient la lectura de Klaus Van Eickels (2003, p. 293-314), que ofereix una notícia biogràfica molt completa en molt poc espai, i el volum d'estudis sobre Frederic II curat per Wolf (ed.) (1982). Confronteu aquest nou elogi del Hohenstaufen amb el del capítol 11 («l'emperador Ffrederich, qui era lo pus alt senyor del món *et de la major sanch del món*»), que ací s'acreix amb la menció de les altres virtuts de l'emperador: l'aptesa i la saviesa. L'extraordinària intel·ligència de Frederic i la seua ànsia insadollable de coneixement, en efecte, van ser destacades per gairebé tots els cronistes de l'època, àdhuc aquells que veien en l'emperador una figura maligna, el perseguidor implacable de l'Església i probablement l'encarnació de l'Anticrist. Vegeu, per exemple, el retrat de Giovanni Villani a la *Nuova Cronica*: segons el florentí, Frederic era valent, molt savi (sabia expressar-se en llatí, en italià, en ale-

many, en francès, en grec i fins i tot en àrab) i cortès, però un epicuri posseït pel vici de la luxúria. Per tal de provar la conducta llicenciosa i immoral del sobirà, Villani adduia un dels punts essencials del llarg inventari d'excentricitats —inventades o reals— aprofitat per la propaganda antiimperial: Frederic disposava d'un harem on, com si es tractés d'un sarraí, es lliurava als plaers més baixos amb les seues concubines (i, en efecte, el famós harem de Palerm era real i no un invent dels seus detractors): «Questo Federigo regnò XXX anni imperadore, e fue uomo di grande affare e di gran valore, savio di scrittura e di senno naturale, universale in tutte cose; seppe la lingua latina, e la nostra volgare, tedesco, e francesco, greco, e saracinesco, e di tutte virtudi copioso, largo e cortese in donare, prode e savio in arme, e fue molto temuto. E fue dissoluto in lussuria in più guise, e tenea molte concubine e mammoluchi a guisa de' Saracini: in tutti diletta corporali volle abbondare, e quasi vita epicuria tenne, non faccendo conto che mai fosse altra vita» (ll. 1, cap. 7). D'altres, com Salimbene de Parma, un dels més notables contribuïdors a la llegenda negra de Frederic II, precisava que l'emperador era un home maliciós, astut i maquiavèl·lic, luxuriós i iracund, però que quan volia podia ser també valent, afable i liberal. El cronista franciscà afirma que va tenir l'ocasió de veure'l en persona i reconeix que fins i tot ell va ser seduït per la personalitat captivadora que traspuava aquell home extremament culte, amb do de llengües i aptituds musicals excel·lents. Salimbene arriba a dir que si Frederic hagués estat un bon catòlic i hagués estimat l'Església, no hi hauria hagut millor senyor al món: «Nota quod Fridericus quasi semper dilexit habere discordiam cum ecclesia et eam multipliciter impugnavit, que nutrierat eum, defenderat et exaltaverat. De fide Dei nichil habebat. *Callidus homo fuit, versutus, avarus, luxuriosus, malitiosus, iracundus. Et valens homo fuit interdum, quando voluit bonitates et curialitates suas ostendere, solatiosus, iocundus, delitiosus, industrius; legere, scribere et cantare sciebat et cantilenas et cantiones invenire; pulcher homo et bene formatus, sed medie stature fuit. Vidi enim eum et aliquando dilexi [...]. Item multis linguis et variis loqui sciebat. Et ut breviter me expediam, si bene fuisset catholicus et dilexisset Deum et ecclesiam et animam suam, paucos habuisset in imperio pares in mundo*» (MGH, vol. xxxii, p. 348-349). Naturalment, tots aquests detalls negatius manquen a la semblança de Muntaner, cosa que l'acosta més aviat a altres textos extremament favorables a l'emperador, com la versió italiana del *Tesoro* de Brunetto Latini: «E sovra gli altri uomini fue di grande onore, maravigliosamente savio e bene articoloso, pieno di scienza e di grande filosofia. Parlò di nove linguaggi e di sette seppe la scrittura, ed ebbe il suo core di tutti e sette membro di filosofica sovra gli altri uomini. Seppe di guerra, e fue cavalcatore e mascalchieri ed ebbe in sè tutte bontadi di mestieri di mano fare. E fue di mezzana taglia e più intra' grandi, e fue di bella compressione: la faccia sua grande, colorita ed occhi serpentini e capellatura bionda e tutto bene fatto d'ogni membra; e dell'arme fue meraviglioso cavaliere. E ciò sappiate che il suo cuore non intendea ad altro se non a valenti cose, e se non com'elli potesse essere signore di tutto lo mondo» (Amarri, 1969, vol. II, 2, p. 455-456).

2. El procés per a l'assumpció del títol imperial no anava ben bé com Muntaner el descriu ací. Els prínceps electors alemanys designaven amb els seus vots un rei dels romans (*Rex Romanorum*, de fet, rei dels alemanys), el qual, però, no podia intitular-se encara emperador (*Imperator Augustus*). Abans de fer-ho, el *Rex Romanorum* havia de ser acceptat com a rei d'Itàlia i haver rebut, per tant, la corona de ferro dels llombards a Milà. La cerimònia que tenia lloc en aquesta ciutat no tenia, doncs, res a veure amb la de confirmació, com sosté Muntaner («et puys comfermat a Milan»): aquesta es produïa posteriorment a Roma, on el candidat era finalment coronat emperador pel papa. Vegeu com ho descriu Juan Manuel de Castella al *Libro de los estados*: «Vos sabedes muy bien que los emperadores de los christianos que se llaman emperadores de Roma, que se fazen por eslecçion, et son siempre los esleedores un rey et tres duques et tres arçobispos, et eslenlo primera mente por rey de Alimania [...]. Et si non le puede ninguno enbargar el coronamiento, luego que es coronado et es rey de Alimania, es electo para emperador. Pero non puede nin deve usar del enperio fasta que sea confirmado del papa et aya recebido las coronas, que son tres» (Juan Manuel de Castella, 1982, vol. I, p. 283). El suspicax noble castellà veia ben clars els perills que comportava el fet que l'emperador *in pectore* hagués de rebre el vistiplau papal: molt sovint el papa al·legava algun pretext de natura burocràtica per a negar-se a confirmar l'emperador, circumstància que donava lloc a grans guerres i calamitats entre els dos grans poders de la cristiandat: bona prova n'era la rivalitat entre güelfs i gibel·lins: «Ya vos dixen quantas cosas peligrosas

et dannosas yo entendia que ha en la eslecçion de los enperadores [...]. Demas desto, et de todo lo al que desuso es dicho, ha muy grandes rezelos et muy grandes peligros en la confirmaçion que el papa a de fazer. Ca muchas vegadas acaesçe que aun que el electo sea esleydo en concordia et aya pasado todo lo que desuso es dicho, muchas vegadas, *et son las mas, acaesçe que el papa falla algunas razones, o en los esleedores o en el electo o en la manera de la eslecçion, por que lo non deven confirmar, et enbargase la confirmaçion. Et por ende, el electo tiene que a reçevido tuerto del papa et muevese a fazer algunas cosas contra voluntad del papa; et así, moviendose, de poco en poco, bienen ende muchas guerras et muchos males. Et por esta razon fueron començadas las partes que llaman güelfes e guelbellines*» (Juan Manuel de Castella, 1982, vol. 1, p. 286-287). Frederic, ja rei de Sicília des del 1198, va ser designat l'any 1211 *Rex Romanorum* per un grup d'electors oposats a l'emperador germànic Otó IV de Brunsvic, que havia estat depositat i excomunicat per Innocenci III. La derrota d'Otó a Bouvines (1214) va marcar l'ascensió de Frederic al poder, que seria coronat rei d'Alemanya a Aquisgrà el 1215 i emperador cinc anys més tard a Roma, per mà d'Honorí III.

3. *per obra del diable*: que Muntaner atribuesca a les males obres del diable el desencadenament del conflicte entre el papa i l'emperador sembla del tot coherent amb l'actitud que durant tot el capítol manté d'evitar dir quina de les parts té la culpa de la discòrdia (tot i que, com veurem, el cronista, qui sap si conscientment, deixa les pistes necessàries perquè la seua posició resulte més que evident). L'expressió es retroba a la *Crònica*, capítols 232 i 282; noteu que Muntaner la utilitza sempre que no vol explicar la seua opinió sobre una determinada controvèrsia política o bé a propòsit d'un esdeveniment incòmode, difícil d'explicar sense assenyalar directament el responsable que s'haja produït. Confronteu-ho amb l'ús que trobem en aquest passatge de la *Vie de saint Louis* de Guillem de Nangis, on s'explica una gran baralla ocorreguda entre uns croats durant l'expedició de sant Lluís a Egipte: «En ce temps meismes, avint en la terre de Chipre *que li dyables esmut contens* entre le visconte de Chastiaudun et ses mariniers» (RHG, vol. xx, p. 369; vegeu, també, les *Grandes chroniques de France*, Viard (ed.), 1920-1953, vol. x, p. 67). Cal tenir en compte que la *Nuova Cronica* de Villani apunta tres possibles causes de les guerres entre Frederic i la Santa Seu: els vicis de l'emperador, l'escàs interès del clergat per dialogar amb ell o potser la còlera divina, que volia castigar els pecats dels homes: «o colpa de' suoi vizii e difetti, o de' rettori di santa Chiesa che co' lui non sapessono o non volessono praticare, né esser contenti ch'elli avessero le ragioni dello 'mperio, per la qual cosa sottomise e percosse santa Chiesa; overo che Idio il permettesse per giudizio divino» (ll. 1, cap. 7). El *Libro de los estados* de Juan Manuel de Castella és també força enigmàtic a l'hora de parlar de l'origen de les tensions entre els papes i els emperadors: «Todas estas cosas acaesen en los estados del papa et del enperador, ca *quando por pecados et por la yra de Dios* acaesçe alguna descordia entre el papa et el emperador, reçeibe el enperio muy grant mengua et muy grant danno, por que non reçeibe del papa aquel consejo et aquella ayuda que devia, asi commo quando la luna es menguada de la claridad del sol. Otrosi, quando el enperador faze alguna cosa contra el papa, por que se enbargue alguna cosa, por que non puede fazer sus fechos commo devia, es muy grant mengua et muy grant danno para toda la Esglesia, que son los fieles christianos que fincan todos en tiniebra et en escuredumbre, por que el sol non puede dar su claridad commo deve» (Juan Manuel de Castella, 1982, vol. 1, p. 285).

4. *en*: «ho» C; «en» (A i B).

5. *res* [...] *dirà*: omissió a C; «res; mas ben trobarets qui us ho dirà» (A i B). Muntaner no vol comprometre's, però remet a altres fonts on hom podrà trobar la resposta i, d'aquesta manera, demostra que sap molt més del que ens diu. Des del mateix moment en què va ser coronat emperador, Frederic va assumir el compromís d'organitzar una gran croada per a recuperar Terra Santa que ell dirigiria personalment. El papat, sempre recelós que els propòsits de dur a terme l'expedició del sobirà germànic fossen sincers, va pressionar-lo perquè fes efectiu el seu vot, *sub poena excommunicationis*. L'any 1227 les hosts cristianes es van congregar al port de Bríndisi i tot semblava indicar que l'emperador acompliria aviat la seua promesa, però una inoportuna epidèmia va estendre's al campament croat i va causar moltes baixes entre les tropes. A pesar d'aquesta contrarietat, l'emperador va muntar a la seua nau i va donar l'ordre de salpar, gest que lamentaria de seguida, perquè ell mateix va caure greument malalt, tant que l'estol va haver de retornar al port i l'expedició va quedar ajornada. Prompte els adversaris de

Frederic van estendre el rumor que la seua havia estat només una malaltia diplomàtica, un pretext per a no viatjar a Terra Santa. El mateix papa va argumentar que l'emperador havia enganyat tota la cristiandat i el va excomunicar per haver faltat a la seua paraula. Vegeu, per exemple, el relat de Giovanni Villani, el qual no esmenta ni l'epidèmia ni el contagi de l'emperador i explica que Frederic va negar-se a viatjar a Orient perquè sospitava —i amb raó— que mentre hi seria el papa i els seus aliats atacarien el regne de Sicília: «Infra questo tempo papa Gregorio con grande sollecitudine formò l'apparecchiamento del passaggio d'oltremare. Per lo detto papa Gregorio si richiese lo 'mperadore Federigo che attenesse la promessa e saramento fatto a la Chiesa, d'andare oltremare con uno legato cardinale, e egli fosse signore dello stuolo in mare e in terra. Il quale imperadore fece tutto l'apparecchiamento, e collo stuolo de' Cristiani si parti di Brandizio in Puglia gli anni di Cristo MCCXXVII, e come lo stuolo fu alquanto infra mare e mosso a piene vele, lo 'mperadore Federigo segretamente fece volgere la sua galea, e tornossi in Puglia, senza andare oltremare, egli e gran parte di sua gente. Per la qual cosa il papa e tutta la Chiesa indignati dell'opere e falli di Federigo, tegnendo ch'egli avesse ingannata e tradita la Chiesa e tutta la Cristianità, e messo in grande pericolo le bisogne e 'l soccorso della santa terra d'oltremare, il detto papa Gregorio scomunicò da capo il detto imperadore Federigo, gli anni di Cristo MCCXXVII. Questo ritorno che'llo 'mperadore fece, e non seguire il passaggio giurato, egli medesimo e chi'llo volle difendere disse ch'avea sentito che come fosse oltremare, il papa e la Chiesa col re Giovanni gli dovea rubellare il regno di Sicilia e di Puglia» (ll. 7, cap. 16). Confronteu la versió del florentí amb la de les *Chronica Majora*, que sí que esmenten l'emmalaltiment de Frederic com a causa de la fallida del *passagium*: «Imperator autem Romanorum Frethericus, qui cum aliis cruce signatis sub poena excommunicationis in hoc passagio praescripto a Papa terminum habuit, ut vota peregrinationis persolveret, ad mare Mediterraneum veniens cum parvo comitatu naves ascendit. Sed postquam per triduum ad Terram Promissionis tendere videtur, dixit se subita infirmitate praeeptum, ita quod maris intemperiem simul et aeris corruptionem non potuit sine mortis discrimine diutius sustinere; unde repertis velis, ad portum quo mare ingressus fuerat, post tres dies applicuit» (Mateu de París, 1872-1884, vol. III, p. 130). Mateu de París, que va incloure en la seua crònica les cartes trameses per l'emperador als diversos monarques europeus i en les quals es defensava dels atacs papals, escriu que Frederic va fer arribar a totes les cancelleries de cristians una missiva en què explicava els motius del seu retorn i expressava el desig de dur a terme l'empresa tan aviat com fos possible: «Imperator itaque Frethericus, cum a referentibus se excommunicatum cognovisset, perturbatus est valde; et sicut Papa per litteras suas in omnibus Christianorum finibus latam fecerat sententiam publicari, ita dictus imperator scripsit universis regibus et principibus Christianis, conque-rens sententiam in eum fuisse iniurose latam. Denunciavit etiam singulis et universis, se non frivolis excusationibus, sicut ei Papa mendose imposuit, a peregrinatione inchoata reversum, sed maxime infirmitatis causa. Illius super hoc testimonium invocans, qui est testis in caelo fidelis. Affirmavit insuper, quia quam citius sibi Deus prosperitatem praestiterit corporalem, votum suae peregrinationis, sicut decet imperatorem, cum honore congruo persolvere Domino procurabit» (Mateu de París, 1872-1884, vol. III, p. 152). I, en efecte, un any més tard l'emperador va tornar a intentar el passatge, aquesta vegada amb èxit. El fet que un monarca excomunicat s'atrevis a liderar una expedició a Terra Santa va ser interpretat com una nova provocació pel papat, que va respondre tornant a excomunicar Frederic. La indignació del pontífex, però, encara va créixer més quan hom li va comunicar l'inesperat resultat de la croada: en una hàbil jugada diplomàtica, Frederic s'havia entrevistat amb el soldà de Babilònia al-Kamil i havia aconseguit que aquest acceptés un acord pel qual les ciutats de Jerusalem, Natzaret i Betlem serien consignades als cristians. Terra Santa havia estat alliberada sense vessament de sang, i l'arribada d'una notícia com aquella a Europa va provocar reaccions ben oposades. Així, Mateu de París va celebrar el retorn de Jerusalem a mans cristianes com un consol tramès per Déu al seu poble: «Eodem anno, Dominus noster Jesus Christus Salvator et omnium saeculorum consolator, visitans misericorditer plebem suam, civitatem sanctam Jerusalem et terram totam quam Dominus idem et Redemptor noster Dei Filius Suo sanguine consecravit, precibus specialiter vero Romano imperatori restituit Fretherico. Fuit autem aliquid beneplacitum Domino in populo suo, qui exaltat mansuetos in salutem, ut faceret vindictam in nationibus et dissensiones in gentibus Sarracenis. Erat enim in diebus istis Soldanus Babiloniae domesticis undique praeliis tam graviter oppressus, quod, ne minus sufficeret ad plura, coactus est cum im-

peratore mediantibus treugis decennialibus componere, ac Terram Sanctam populo sine sanguinis effusione reddere Christiano. Sicque missum est a Domino bellum bonum, ut rumperetur pax mala» (Mateu de París, 1872-1884, vol. III, p. 172-173). Mateu adjunta també l'epístola que Frederic va enviar al seu cunyat el rei d'Anglaterra comunicant-li la bona nova, on s'especificuen els guanyats territorials aconseguits per mitjà de l'acord: «sinceritati vestrae cupimus esse notum quod nos habentes spem nostram in Deo firmiter, et credentes quod Jesus Christus Filius Eius, *pro cuius servitio corpus et animus exposuimus sic devote*, nos in tam ignotis et remotis regionibus non relinqueret, quin saltem pro honore et gloria et laude Sua consilium et auxilium nobis tribueret salutare [...]. Et cum de restitutione Terrae Sanctae ab altera ultra partium tractaretur, tandem Iesus Christus Dei Filius devotam patientiam nostram et patientem devotionem ex alto respiciens, compatiendo misericorditer nobis in Semetipso, *sic fecit, quod Soldanus Babiloniae Ierusalem civitatem sanctam nobis restituit, locum videlicet ubi steterunt pedes Christi, locum etiam ubi veri adoratores in spiritu et veritate Patrem adorant*. Ut enim de restitutione huiusmodi certos vos faciamus per singula, noveritis quod non solum restitutum est nobis corpus civitatis praedictae, sed contrada tota, sicut descendit inde usque ad maritimam castrum Iopen, ut peregrini de caetero processum liberum habeant ad sepulchrum securumque regressum. Hoc tamen adiecto, quod cum Sarraceni illarum partium in veneratione maxima templum habeant, ad adorandum secundum ritum eorum ibi in figuram peregrinorum illuc permittamus venire; veruntamen quot voluerimus et sine armis, nec hospitabantur in civitate, sed deforis, et continuo facta oratione recedant. *Praeterea restituta est nobis civitatem Beethleem, et tota terra media inter Ierusalem et civitatem ipsam; civitas Nazareth, cum tota terra media inter Achon et ipsam civitatem; tota terra Turonis, quae largissima est et ampla et valde commoda Christianis; civitas Sydonis, id est, Saete, cum tota planitie et pertinentiis suis, quae tanto erit de caetero gratior Christianis*» (Mateu de París, 1872-1884, vol. III, p. 174). Noteu les devotes expressions utilitzades per Frederic (havia exposat el cos i l'esperit per Déu en aquell viatge: «pro cuius servitio corpus et animus exposuimus sic devote») i compareu el punt de vista del franciscà anglès (coincident, com veiem, amb la valoració positiva de Muntaner: l'emperador «féu molt de bé et guanyà ciutats et lochs») amb el de la *Nuova Cronica* de Villani, que destaca els aspectes menys favorables de l'estada de Frederic a Terra Santa i assenyalava, en canvi: a) que l'excomunicat va anar a Jerusalem atret només pel desig de posseir la ciutat i no per cap intenció de servir l'Església; b) que a Orient Frederic no es va dedicar a combatre els infidels, sinó a semblar la discòrdia entre els sectors cristians; c) que es va entrevistar amb el soldà i va acceptar una proposta de pau insincera que oferia unes condicions vergonyants per als cristians, a pesar de l'oposició dels barons d'ultramar; d) que els resultats de la seua política no van triar a esfondrar-se, perquè pocs anys després de la treva els sarraïns van tornar a recuperar Jerusalem (com, de fet, va esdevenir-se l'any 1244): «Poi gli anni di Cristo MCCXXVIII lo 'mperadore Federigo fatta sua armata e grande apparecchiamento, *sanza richiedere il papa o la Chiesa, o nullo altro signore de' Cristiani, si mosse di Puglia e andonne oltremare più per avere la signoria di Ierusalem, come gli avea promessa il soldano, che per altro beneficio di Cristianità*; e ciò apparve apertamente, ché giunto lui in Cipri, e mandato in Soria innanzi il suo maliscalco con parte di sua gente, *non intese a guerreggiare i Saracini, ma i Cristiani*; ché tornando i pellegrini d'una cavalcata fatta sopra i Saracini con grande preda e molti pregioni, il detto maliscalco combatté co'loro, e molti n'uccise, e rubò loro tutta la preda. E questo si disse che fece per lo trattato che'llo 'mperadore tenea col soldano, stando lui in Cipri, che spesso si mandavano ambasciatori e ricchi presenti. E ciò fatto, lo 'mperadore n'andòe in Aciri, e volle disfare il tempio d'Aciri a' Tempieri, e fece torre loro castella, e mandòe suoi ambasciatori a papa Gregorio, che gli piacesse di ricomunicarlo, imperciò ch'avea fatta sua penitenza e saramento; dal quale papa non fu intesa sua petizione e richesta, imperciò che al papa e alla Chiesa era palese per lettere e per messaggi venuti di Soria dal legato del papa, e dal patriarca di Ierusalem, e dal maestro del Tempio, e da quello dello Spedale, e da più altri signori di là, *che'llo imperadore non facie in Soria nullo beneficio comune de' Cristiani, né co' signori ch'erano di là non consigliava al racquisto della Terrasanta, ma istava in trattati col soldano e co' Saracini*. E al detto trattato e accordo diede compimento abboccandosi a parlamento col soldano, nel quale il soldano gli fece molta reverenza, dicendogli: «Tu se' Cesare de' Romani, maggiore signore di me». L'accordo fu tra'loro in questo modo, che 'l soldano gli rendé a questo la città di Ierusalem, salvo il tempio *Domini* che volle rimanesse a la guardia de' Saracini, acciò

che vi si gridasse la sala, e chiamasse Maometto; e lo 'mperadore l'asenti per dispetto e mala volontà ch'avea co' Tempieri, e lasciogli il soldano tutto il reame di Ierusalem, salvo il castello chiamato il Craito di Monreale, e più altre castella fortissime alle frontiere, e erano la chiave e l'entrata del reame. A la qual pace non fu consenziente il legato del papa cardinale, né 'l patriarca di Ierusalem, né Tempieri, né gli Spedalieri, né gli altri signori di Soria, né capitani de' pellegrini, imperciò che *a-lloro parve falsa pace, e a danno e vergogna de' Cristiani, e a sconcio del racquisto della Terrasanta*. Ma però lo 'mperadore Federigo non lasciò, ma co' suoi baroni e col maestro maggiore de la magione degli Alamanni andò in Ierusalem, e fecesi coronare in mezza quaresima, gli anni di Cristo MCCXXXV. E ciò fatto, *si mandò suoi ambasciatori in ponente a significarlo al papa, e al re di Francia, e a più altri re e signori, com'era coronato, e possedea il reame di Ierusalem; de la qual cosa il papa e tutta la Chiesa ne furono crucciati a morte, conoscendo come ciò era falsa pace, e con inganno a piacere del soldano, acciò che' pellegrini ch'erano iti al passaggio nol potessero guerreggiare*. E videsi apertamente, ché poco appresso che Federigo fu tornato in ponente i Saracini ripresono Ierusalem e quasi tutto il paese che 'l soldano gli avea renduto, a grande danno e vergogna de' Cristiani; *e rimase la Terrasanta e la Soria in peggiore stato che no-lla trovò*» (ll. 7, cap. 18). Com a resposta a l'actitud de Frederic, el papa Gregori IX va incitar a la revolta el regne sicilià, el qual va envair amb l'ajuda de Jean de Brienne, sogre i enemic de l'emperador, aprofitant que aquest es trobava a ultramar. Frederic va rebre la notícia a través d'una carta tramesa pel seu vassall el comte Tomàs d'Acerra, copiada a les *Chronica Majora*: «Excellentissimo domino Fretherico, Dei gratia imperatori Romanorum et semper augusto, ac Siculorum regi potentissimo, Thomas comes Atteranensis, suus in omnibus fidelis ac devotus, salutem et de hostibus triumphare. *Post recessum vestrum, domine excellentissime, Gregorius, pontifex Romanus et magnificentiae vestrae hostis publicus, congregato exercitu copioso per Johannem de Brennes, regem quondam Jerosolimorum et alios quosdam viros strenuos, quos militiae suae principes constituit, terram vestram et hominum vestrorum hostiliter ingressus, contra legem Christianam decrevit vos in gladio vincere materiali, quem non potuit deicere in gladio, ut asseri, spirituali*. Nam Johannes praefatus, de regno Francorum et aliis conterminis regionibus militiam contrahens non modicam, sub spe imperii, si vos possit subigere, de thesauris Apostolicis suis militibus stipendia ministrat. *Itaque idem Johannes et alii sedis Apostolicae principes militiae, terram vestram et hominum vestrorum hostiliter ingressi, ignem in aedificiis et villis accumulunt, spolia et armenta rapiunt, homines captos diversis cruciatibus torquent et ad gravissimam redemptionem compellunt, nulli sexui parcunt, nec cuiquam extra ecclesiam vel cimiterium deferunt, vicos et castella capiunt, non habentes ad hoc respectum, quod sitis in servitio Jesu Christi*» (Mateu de Paris, 1872-1884, vol. III, p. 165-166). Vet ací la raó del retorn sobtat de Frederic a Sicília, que Muntaner no ens vol tornar perquè fer-ho seria acusar el papa obertament («E com là hac estat lonch temps, hac-se'n a conar desà mar, per colpa ne de qui ne per qual rahó axí poch vos en diria res»): el cronista es limita a advertir-nos que, si sabem on buscar-la, trobarem la font que ens conte la història completa («mas ben trobaret qui us ho dirà si bé ho cercats»). Precisament, una de les cròniques que relaten aquests episodis és la de Giovanni Villani, on llegim que Frederic, ja retornat a Sicília i després d'haver sufocat la revolta, va atacar directament el patrimoni de Sant Pere: «Come papa Gregorio seppe la falsa pace fatta per lo 'mperadore Federigo e col soldano, a vergogna e danno de' Cristiani, incontanente ordinò col re Giovanni, il quale era in Lombardia, che colla forza della Chiesa entrasse con gente d'arme nel regno di Puglia a rubellare il paese a Federigo imperadore; e così fece, e gran parte del Regno ebbe a' suoi comandamenti e della Chiesa. Incontanente che Federigo ebbe oltremare la novella, lasciò il suo maliscalco [...]. Lascieremo omai de' fatti d'oltremare, e diremo di Federigo, il quale con due galee solamente, gli anni di Cristo MCCXXXIX, arrivò al castello d'Astone in Puglia, la quale fu la prima terra che gli s'arrendé. E lui arrivato in Puglia, raunò le sue forze, e cominciarsi le terre a ritornare alla sua signoria; e mandò in Alamagna per Currado suo figliuolo e per lo duca d'Ostericchi, i quali con gente grande vennero in Puglia, e per la loro forza tutto il paese che gli s'era rubellato racquistaro, e più; che 'l Patrimonio San Piero, e il ducato di Spuleto, che sono propio retaggio della Chiesa, e la Marca d'Ancona, e la città di Benevento, camera della Chiesa, occupò, menando in loro oste i Saracini di Nocera, tutto tolsono a santa Chiesa, e 'l papa Gregorio quasi assediato in Roma» (ll. 7, cap. 19). Convé comparar la discreció de Muntaner en el relat de la discòrdia entre el papa i l'emperador amb l'actitud molt més explícita i compromesa amb què la

versió italiana del *Tesoro* ens parla dels mateixos fets: segons aquesta font, des de l'accés a la cadira imperial, Frederic és injustament tractat pel papa i els cardenals, que no cessen de conspirar contra ell i l'obliguen a anar a la croada amb la intenció d'arrabassar-li la terra durant la seua absència: «Da poi che Federigo fue nella dignitate dello' nperio il papa e alquanti cardinali *per invidia* ordinario *tradedolmente* e vollero ch'elli andasse di là da mare a ricoverare Gerusalem e tutta quella terra ch'e' Christiani vi soleano avere ed era perduta anticamente: e molti uomini sono e dicono ch'elli lo fecero ad intenzione di farlo uccidere, in modo e in maniera che giammai non tornasse a ponente nella sua dignità dello' nperio» (Amari, 1969, vol. II, 2, p. 455-456). El *Tesoro* va molt més enllà que les altres fonts que hem vist, perquè assegura que, a més d'incitar el regne de Sicília a la revolta mentre el seu legítim senyor defensava la fe a Terra Santa, el papa havia convençut els templers perquè enverinessen Frederic! Naturalment, en saber totes aquestes maquinacions, l'emperador es va veure constret a tornar, fet que va entristir molt els cristians d'Orient: «Quando lo' nperadore fue stato in Soria in tempo di tre anni ed elli ebbe certe novelle come il papa e la corte di Roma faceva tutta la terra dello imperio giurare sotto alla Chiesa. Ed eziandio avea fatto rubellare lo regno di Cicilia che era suo da parte di sua madre. *Simigliantemente gli fue manifesto celatamente siccome li freri del Tempio lo dovevano uccidere ed avvelenare per consentimento del papa e dei cardinali*. Quando lo' nperadore Federigo intese queste parole sì li parve molto male e immantenente ebbe consiglio e montò in sulle galee celatamente e venesene a ponente e lasciò molta della sua gente in Soria, abitanti e pollini della terra: *di che le genti della Soria tutti coralmemente ne furono tutti dolenti della sua partita*» (Amari, 1969, vol. II, 2, p. 459).

6. En aquest punt B afegeix la data de la mort de Frederic II: «E morì en l'any de MCCXLIX, lo dit emperador». L'afirmació és errònia: l'emperador va morir un any més tard, el 13 de desembre de 1250.

7. *de qui*: «d'aquí» (C); omissió a A; «de qui» (B).

8. Aquest passatge sobre els hereus de Frederic requereix unes quantes matisacions. En primer lloc, la *Crònica* sembla fusionar en un únic personatge el segon fill de l'emperador, Conrad IV (1235-1254, que li va donar Isabel de Brienne), anomenat «Corral» a les cròniques catalanes, amb Conrad V de Suàbia, rei titular de Sicília i duc de Suàbia (1254-1268), fill de l'anterior. Ens ho fa pensar el fet que Muntaner l'anomena *Corralí* (o siga, Conradí), diminitiu amb què era conegut el segon per l'edat que tenia (setze anys!) quan va començar les seues campanyes. D'altra banda, Muntaner no esmenta que tant Manfred (1232-1266, fruit de les seues relacions amb Blanca Lancia) com Enzo (1224-1272, hagut d'una dona anomenada Adelaida) eren fills naturals de l'emperador. És cert que Enzo va ser nomenat rei de Sardènia pel seu pare l'any 1238, però no que a la mort del pare tingué l'oportunitat de governar «lurs terres en gran fe et en gran dretura», com Muntaner sosté: Enzo va ser capturat pels güelfs bolonyesos a la batalla de Fossalta (1249) i va ser mantingut com a presoner a Bolonya fins a la seua mort, esdevinguda vint-i-tres anys després. Villani ho narra a la *Nuova Cronica*: «lo re Enzo figliuolo di Federigo imperadore, essendo rimaso generale vicario e capitano della taglia in Lombardia, venne ad oste sopra la città di Bologna, i quali si teneano colla Chiesa di Roma, ed eravi il legato del papa con gente d'arme al soldo della Chiesa. I Bolognesi uscirono fuori vigorosamente, popolo e cavaliere, incontra il detto re Enzo, e combattersi co' lui, e sconfissollo e presollo nella detta battaglia con molta di sua gente, e lui misono in carcere in una gabbia di ferro, e in quella con grande misagio finì sua vita a grande dolore» (ll. 7, cap. 37). En tercer lloc, Frederic no va llegar el regne de Sicília a Manfred, sinó al mateix Conrad: a Manfred, en canvi, el va nomenar protector dels interessos de Conrad quan aquest no es trobés a Itàlia i li va donar el Principat de Tàrent. Així ho va especificar l'emperador al seu testament, transcrit al *Chronicon Siculum* (que citaré segons la traducció catalana medieval, el *Libre de les conquestes de Sicília*): «Ordonam, adonchs, que Corral, fill nostre molt amat elegit en rey de Romans e hereter del regne de Jerusalem sia nostre hereu en lo imperi e en totes altres coses que hajam comprades e en qualsevulla manera haüdes, especialment en lo regne nostre de Sicília [...]. A Corral, però, estant en Alamanya o en altre loch fora lo regne ordonam lo dit Mamfré regidor en Itàlia, especialment en lo regna de Sicília, donats a ell plen poder de fer totes coses que la persona nostra fer poria si vivíem, ço és a saber, en donar terres, castells, viles ab matrimonis, dignitats, beneficis e totes altres coses segons la sua disposició, exceptades les regalies antigues del regne de Sicília [...]. Ítem, atorgam e confirmam al dit Mamfré, fill

nostre, lo principat de Taràntol, ço és, de la porta de Rossito tro al loch on nex lo flum de Brandà, ab los comtats de Montís, Caversí, Tritànie e Gravina; se estén de la marítima de la vila de Bar entrò al Pallinar, e aquell Pallinar ab totes les terres del Pallinar per tota la marítima tro a la dessús dita porta de Rossico, ço és, ciutats, castells e viles dins contengudes, ab justícies, pertinències, e tots drets, axí del dit principat con dels comtats dessús dits. Atorgam, encare, al dit Mamfré, fill nostre, la ciutat de Munt de Sent Àngell ab tota la honor sua e totes ciutats, castells e viles, terres, pertinències, justícies e drets e rahons a aquella honor pertanyens, ço és a saber, qui són en rendes, regalies e en serveys. Atorgam, encare, e confirmam a ell tot ço qui en lo nostre inperi és estat per nós a ell donat, axí emperò que totes les coses damunt dites tingue e regonegue tenir per lo dit Corral. Al qual Mamfré ajudgam per despeses sues X milia unces d'aur» (*Libre de les conquestes de Sicília*, f. 12r-12v). A la mort de Conrad IV hauria d'haver heretat el regne sicilià el seu fill Conradí, però Manfred va difondre la falsa notícia que l'infant havia mort i es va emparar del tron.

9. Frase bastant significativa de Muntaner: els clergues no actuen contra els fills de Frederic impulsats per cap mena d'escrúpol religiós, sinó perquè els volen privar de totes les seues possessions. Cal tenir en compte que un dels arguments arguïts més sovint per Frederic en els seus intercanvis epistolars amb altres governants era que al darrere de les persecucions a què el papat el sotmetia no hi havia sinó la cobdícia de l'Església romana, desitjosa d'apoderar-se dels seus béns. Vegeu, per exemple, la carta al rei d'Anglaterra inclosa a les *Chronica Majora* de Mateu de París: «Inter caeteros siquidem catholicos reges literas auro bullatas Anglorum regi transmisit, proponens in eisdem Romanam ecclesiam tanto iam avaritiae succensam incendio et concupiscentia manifesta, quod bonis ecclesiasticis non sibi pro voto sufficientibus, imperatores, reges et principes exhaereditare et tributarios constituere non veretur [...]. Ecce mores Romanorum, ecce laquei praelatorum, quibus universos ac singulos quaerunt illaqueare, nummos emungere, liberos subiugare, pacificos inquietare, in vestibus ovium, cum sint intrinsecus lupi rapaces, legatos huc et hic mittentes, excommunicare, suspendere, punire potestatem habentes, non ut semen, id est, verbum Dei, seminent fructificandum, sed ut pecuniam extorqueant, colligant et metant quae nunquam seminarunt. Sicque fit, ut ecclesias sacras, pauperum refugia, sanctorum mansiones diripiant, quas pii ac simplices patres nostri in refectorem pauperum ac peregrinorum et religiosorum sustentationem fundaverunt. Et nunc ad imperia et regna degeneres et ignobiles, quos solae literae faciunt insanire, ausu temerario contendunt anhelare. In paupertate quidem et simplicitate fundata erat ecclesia primitiva, cum sanctos, quos catalogus sanctorum commemorat, foecunda parturiret» (Mateu de París, 1872-1884, vol. III, p. 152-153). No cal dir que l'emperador posava sobre la taula uns tòpics explotats *ad nauseam* per la propaganda antiromana: confronteu, per exemple, els arguments del Hohenstaufen amb els del sirventès *Clergue si fan pastor*, del trobador Peire Cardenal, autor que, a més, censura l'Església per haver tractat de desheretar Frederic mentre aquest es trobava a Jerusalem: «Clergue si fan pastor / e son aucizedor [...]. Rei e emperador, / duc, comte e comtor / e cavalier ab lor / solon lo mon regir; / ara vei possezir / a clers la seinhoria / ab tolre e ab traïr / e ab ypocrezia, / ab forsa e ab prezic; / e tenon s'a fastic / qui tot non lor o gic / e sera, quan que tric. / Aissi can son major / son ab mens de valor / et ab mais de follor, / et ab mais de ver dir / et ab mais de mentir, / et ab mais de paria / et ab mais de faillir, / et ab mais de clerzia. / Dels fals clergues o dic: / que anc hom non auzic / a Dieu tant enemig / de sai lo tems antic. [...] / Ja non aion paor / Alcais ni Almansor / que abat ni prior / los anon envazir / ni lor terras sazir, / que afans lor seria; / mas sai son en cossir / del mon consi lor sia / e com en Frederic / gitesson de l'abric: / pero tals l'aramic / qui fort no s'en jauzic» (Martí de Riquer, 1979 (ed.), vol. III, p. 243).

10. *era*: omissió a C; «era» (A i B).

11. No es veu com Eduard I Longshanks, que va regnar entre 1272 i 1307, podia trobar-se en termes d'«amistat» i «covinença» amb Frederic, que havia mort dotze anys abans del seu accés al tron. Muntaner deu referir-se segurament al pare d'Eduard, Enric III Plantagenet (1207-1272), que va ser cunyat de l'emperador (la tercera muller de Frederic va ser Isabel d'Anglaterra, filla de Joan I Sense Terra i, per tant, germana d'Enric).

12. De fet, Alfons X de Castella estava casat amb Beatriu de Suàbia, que era cosina de Frederic.

13. *no avia baron* [...]. *E axí*: omissió a C; «e axí mateix no havia [«avia» a B] baron en Alamanya que no fos lur parent. E axí» (A i B).

14. *abdós*: «dos» (C); «abdós» (A); «ab II sos» (B).

15. Ramon Berenguer V, comte de Provença i de Forcalquer (1195-1245), fill d'Alfons II de Provença i Garsenda II de Sabran, era nebot i no cosí germà de Pere el Catòlic, pare del Conqueridor.

16. Lluís IX va contraure matrimoni el 1234 amb la filla major del comte Ramon Berenguer V, Margarida de Provença (1221-1295), tal com relata la *Vie de saint Louis* (noteu l'elogi que fa la crònica francesa de la filla del comte, no gaire diferent dels retrats de dones que trobem al llibre de Muntaner): «L'autre anée aprèz, c'est asavoir l'an de Nostre Seigneur MCC et XXXIII, en l'uitime an du roiaume le roy Looyt et ou XIX de son aage, il convoita à avoir fruit de son cors qui gouvernast son roiaume, et se vout marier, non pas pour cause de luxure, mès pour crier ligniée. Il envioia l'archevesque Gautier de Sens et monseigneur Jehan de Neele, son prime chevalier, au conte de Provence qui nobles et preuz estoit as armes, simples, droituriers et crenianz Dieu. Manda li que il li envoiast Marguerite sa fille et ne le laissast pas, quar il la voloit espouser et prendre à fame. De ces nouveles fu li contes moult liez et fist grant joie et grant feste as messages et les honora moult. Il leur bailla sa fille que il avoit enseigné en sens, en courtoisie et en toutes bonnes meurs dès le temps de s'enfance. Les messagiers reçurent liéement la pucelle Marguerite, *qui bele et doutanz Dieu estoit; et fut une des plus larges fame qui fust en son temps*. Il pridrent congí au conte et enmenerent la pucele a grant joie, et errerent tant qu'il vindrent au roy et li baillierent la pucelle. Li rois, quant il la vit, la reçut lieement et l'espousa I poi de temps aprèz en la cité de Sens et la fist coroner et sacrer en royne de France par la main l'archevesque Gautier de Sens» (RHG, vol. xx, p. 523; confronteu-ho amb les *Grandes chroniques de France*, Viard (ed.), 1920-1953, vol. x, p. 14).

17. Muntaner introdueix en aquest passatge l'antagonista per excel·lència de Pere el Gran i la casa d'Aragó, Carles d'Anjou (1126/1127-1285), fill de Lluís VIII i germà de Lluís IX de França, rei de Sicília, d'Albània i titular de Jerusalem, comte d'Anjou, del Maine, de Provença i de Forcalquer. Deixant de banda la referència incontestable que suposen els volums sobre la història de les Vespres Sicilianes d'Amari (1969) i Runciman (1979), hi ha diverses monografies dedicades a la figura de Carles: les més interessants són les de Sternfeld (1888), Herde (1979) i Dunbabin (1998). Resulten igualment recomanables els capítols corresponents de Léonard (1954) i Galasso (1993, p. 16-91). Vegeu, encara, el catàleg de l'exposició *L'Europe des Anjou. Aventure des princes angevins du XIIIe au XVe siècle* (Le Goff (ed.), 2001), que il·lustra magníficament (amb abundant material gràfic sobre pintures, escultures, joies, manuscrits) l'ascens de les distintes branques de la dinastia angevina a l'Europa dels segles XIII-XV. Tal com afirma Muntaner, Carles d'Anjou va obtenir el comtat de Provença a través del seu matrimoni l'any 1246 amb Beatriu (1231-1267), la menor de les filles del ja traspassat Ramon Berenguer IV. L'enllaç va frustrar, segons explica Soldevila (1995, p. 87), les pretensions de Jaume I, qui, per tal de mantenir en certa manera la influència del casal de Barcelona a Provença, havia planejat apoderar-se de la tutela de Beatriu i disposar-li més tard un marit convenient: «Jaume I [...] hauria volgut, com a cap de la dinastia que era, posar Beatriu sota la seva guarda, evitar que es casés amb el pretendent francès o alemany, i lliurar-la en matrimoni, si el papa hi accedia, al comte de Tolosa, i, si no, al marit que li escol·lis ell mateix». Guillem de Nangis encara va més enllà a la *Vie de saint Louis* i explica que Jaume I havia assetjat amb un gran exèrcit Beatriu en un dels seus castells, perquè tenia la intenció de desposar-la amb un dels seus fills, però que Lluís IX va enviar a Provença la seua cavalleria, que poc després es va endur la comtessa i la va portar a França, on el rei la va lliurar al seu germà: «il envoia une partie de sa chevalerie en Prouvence querre Beatrix fille le conte de Provence qui estoit trespassez, suer la royne Marguerite sa fame, que li rois d'Arragon avoit assise a grant ost pour ce que il la voloit donner à fame à un sien fil. Endemantres que la chevalerie ala en Provence, li rois s'en retourna, et ne demora guères aprèz ce que la damoisele fu amenée en France et bailliée au roy. Li roys, par la volenté et l'assentement de la pucele la dona à fame par mariage à Challe son frere» (RHG, vol. xx, p. 355; *Grandes chroniques de France*, Viard (ed.), 1920-1953, vol. x, p. 50). Al manuscrit 152 de la Biblioteca de Catalunya se'ns dona una visió un xic diferent dels fets: segons aquest relat, Ramon Berenguer havia disposat al testament que la seua filla fos posada a la disposició de l'infant Pere, fill de Jaume I i cosí germà de Beatriu, i va instituir aquest com a hereu de les seues possessions. És així —puntualitza el text— que, abans de morir, el vell comte va fer jurar als marmessors que acomplirien íntegrament les seues darreres voluntats.

Però, havent-se assabentat de l'òbit del provençal, el rei de França, amb l'ajuda del comte de Marignano, va tractar de convèncer aquells de la conveniència de desposar Beatriu amb el seu germà Carles i de donar-li el comtat de Provença. Els marmessors van replicar dient que no ho podien fer, perquè això fóra no respectar el jurament fet a Ramon Berenguer. Llavors Lluís els va respondre que no es preocupessin pel jurament que havien fet, perquè ell faria que els absolgués el papa, al qual l'unia una gran amistat (referència no gens gratuïta a la influència dels capètides sobre el pontífex romà!). D'aquesta manera, els provençals van consentir a les peticions del francès, a «gran perjudici e tort» de l'infant Pere, que en aquella ocasió no va tenir l'oportunitat de fer valdre els seus drets. Tot i la seua extensió, crec que paga la pena de transcriure íntegrament el fragment, que ens ofereix un primer capítol molt interessant de la rivalitat entre Carles d'Anjou i Pere el Gran: «Devets saber que N'Amfòs, comte de Prohença, lo qual era frare de l'infant En Pere, fill del rey d'Aragó e comte de Barchelona, tenent lo dit comtat de Proença, vench-li malaltia de la qual morí; e tench lo comtat XLII anys; so fou en l'any de MCCXXVIII; lo qual fo sebullit en l'espital de Sant Johan de Sahix, en Proença. E après del pare N'Amfòs, comte de Proença damunt dit, fou comte de Proença En Ramon Berenguer son fill, lo qual Ramon Berenguer era bo e prous e valent d'armes e molt bell de persona e de tots bons aptes ple, lo qual pres muller, ço és la filla del comte de Mariyà, la qual havia nom dona Beatriu, de la qual muller hac IIII filles. E-l dit Ramon Berenguer comte de Proença quant la major fou de edat de maridar, donà-la per muller al fill del rey de Ffrança Lohís, lo qual a poch de temps fou rey de Ffrança [...]. E-l dit Ramon Berenguer féu testament e lexà hereu l'infant En Pere, fill del rey En Jacme d'Aragó, e jaquí sa filla menor en poder dels marmessors de son cosí germà l'infant En Pere. Els dits marmessors juraren en poder del dit comte de Proença En Ramon Berenguer davant l'escrivà qui féu lo testament e li faheren homanatge que deguessen liurar la dita donzella filla sua al rey d'Aragó En Pere, e que ell la maridàs a sa voluntat, e que-l comtat de Proença fos seu e de sa filla, qui romania donzella. Mas lo rey de Ffrança, quant sabé la mort del dit comte En Ramon Berenguer son sogre e que-l comtat romania a l'infant En Pere, qui puys fo rey d'Aragó, tractà e pregà lo comte de Mirayà, qui era pare de la comtessa sa sogre, muller qui fou del dit comte En Ramon Berenguer, e ab los prínceps de la terra, e dix-los així: —Senyors: prech-vos que Carles, mon frare, comte d'Enjou, hage per muller ma cunyada, filla d'En Ramon Berenguer sa enrere, e sia heretat del comtat de Proença; e d'açò farets gran plaer a mi e a mon frare. E yo promet-vos en bona fe que si l'infant d'Aragó En Pere se mou en res contra vosaltres, que yo encontinent vos deffena ab tot mon poder.— E-l comte de Mirayà e-ls marmessors del dit En Ramon Berenguer, e tots los prínceps de la terra, resposeren-li que assò no-s podia fer per res menys de voluntat e de sabuda del dit infant d'Aragó En Pere, car axí n'avien ells feit sagrament e homenatge a llur senyor En Ramon Berenguer com féu son testament; e axí ho havia ell lextat manat per tal que-l comtat no exís de linatge d'Aragó. E-l rey de Ffrança dix-los: —Senyors, d'aqueix sagrament e homanatge que vosaltres havets feit al dit Ramon Berenguer mon sogre *jo us en faré absolve a l'apostoli, qui és mon gran amich*.— Com ells enteseren que-ll los faria absolve a l'apostoli del dit sagrament, sobre assò ells hagren lur acort, e, haüt acort, consentiren al matrimoni aquest. E axí, Carles comte d'Enjou, frare del dit rey de Ffrança, hac lo comdat de Proença ab la filla del dit En Ramon Berenguer, en gran perjudici e tort que-n faheren a l'infant d'Aragó En Pere. Per què com lo dit infant En Pere d'Aragó sabé de cert que-ls hòmens del comtat de Proença haien feit e consentit aquest matrimoni menys de voluntat e de sabuda sua, fon molt despapat, mas no y poch àls fer aquella sahó. En aquesta manera que havets hoïda vench e hac lo comtat de Proença Carles, comte d'Enjou» (manuscrit 152 de la Biblioteca de Catalunya, f. 86v-87r).

18. *E-l rey*: omissió a C; «E ell rey» (A); «E-l rey» (B).

19. *que*: omissió a A i a C; «que» (B).

20. Com veurem, la decisió de Carles de proposar davant el papa la seua candidatura a la corona de Sicília prové d'un estímul que no deixa en gaire bon lloc l'acció política de l'angeví: l'enveja i el ressentiment d'una esposa —Beatriu— que se sent marginada perquè la reina de França, la seua germana, no li ha assignat un lloc de preferència al banquet. Diguem, d'altra banda, que Muntaner ens ofereix ací una versió bastant desenvolupada d'un cèlebre episodi llegendari —però probablement no exempt d'una base real— que apareix reproduït amb major o menor detall en altres cròniques de l'època, com la *Nuova Cronica* de Giovanni Villani (ll. 8, cap. 89) o la versió grega de la *Crònica de Morea*. Si

examinem la narració del cronista florentí, veurem que, efectivament, esmenta l'incident entre les germanes, tot i que no aporta gaires detalls sobre la qüestió: diu que, després del nomenament de l'Anjou com a rei de Sicília, Beatriu va empenyorar totes les seues joies —cosa que va esdevenir realment—, a fi que el marit pogués disposar d'un exèrcit prou gran per a conquerir el regne. Villani afegeix que va obrar així per despit, perquè poc abans les seues tres germanes, totes reines, l'havien fet seure en una cadira més baixa que les d'elles, perquè quedés ben clar el seu rang inferior: «E la donna sua, ch'era figliuola minore del buono conte Ramondo Berlinghieri di Proenza, per la quale ebbe in retaggio la detta contea di Proenza, come sentì la elezione del conte Carlo suo marito, per esser reina si impegnò tutti i suoi gioielli, e richiese tutti i baccellieri d'arme di Francia e di Proenza, che fossero alla sua bandiera, e a farla reina. E ciò fece maggiormente per uno dispetto e sdegno, *che poco dinanzi le sue tre maggiori serocchie, che tutte erano reïne, l'aveano fatto, di farla sedere uno grado più bassa di loro, onde con grande duolo se ne richiamò a Carlo suo marito, il quale le rispuose: "Datti pace, ch'io ti farò tosto maggiore reina di loro"*» (ll. 8, cap. 89). Notem que Villani concorda amb Muntaner a reportar la promesa feta per Carles a la seua muller («yo us jur [...] que, si yo són viu, que abans que sia passat l'any, que vós haurets la corona en la testa» / «io ti farò tosto maggiore reina di loro»), però observem també una diferència notable: a la versió de Muntaner no apareixen les tres germanes de què parla Villani, només una: Margarida (l'esposa de Lluís de França, amfitrió de la festa, recordem-ho). Les altres dues que no apareixen a la font catalana són Elionor (1223-1291), reina d'Anglaterra pel compromís amb Enric III Plantagenet, i Sança (1228-1261), esposa de Ricard de Cornualla, *Rex Romanorum* des de 1257. A la versió grega de la *Crònica de Morea*, que ens parla del mateix convit, no se cita Sança, però sí Elionor. Hom ens presenta la reina d'Anglaterra i la de França assegudes juntes a la cambra d'aquesta, quan arriba la comtessa de Provença, que pren seient també al costat de les germanes. Elionor i Margarida l'acullen amablement, però immediatament després l'adverteixen que no ha respectat el protocol establert, atès que elles, reines, pertanyen a una posició superior a la seua. En sentir aquestes paraules, Beatriu, profundament disgustada, es retira entre llàgrimes a la seua cambra. Poc després d'això, arriba el comte Carles preguntant per la seua esposa; ací és un Carles molt diferent de l'home afable i dolç amb la seua esposa que Muntaner pinta: amenaça Beatriu amb un càstig molt dur si no li diu per què es lamenta. En conèixer el motiu dels seus plors, l'angeví fa un terrible jurament: no tindrà repòs fins que no li haja aconseguit una corona. Oferesc a continuació el fragment, que presenta també alguns errors flagrants, com assegurar que la comtessa de Provença era la major de les filles de Ramon Berenguer: «El rey de Francia deseó celebrar / recepción y fiesta espléndida con los suyos; / invitó a su cañado, el rey de Inglaterra / y gentilmente le escribió, pidiéndole / que viniera con la reina, su hermana, / para reunirse en París y hacer sus fiestas; y aquél lo recibió con amistad sincera, / grato le pareció reunirse y celebrar fiestas. / Tomó a la reina con hermoso séquito / y llegaron a París; grandes fiestas hicieron / por la reunión que reuniera las dos reinas. Y un día de domingo —grandes fiestas tenían— / reuniéronse las dos reinas hermanas: / la segunda era reina de Francia y la tercera de Inglaterra. / Y cuando estaban sentadas en la cámara de la reina, / llegó también la hermana mayor, la condesa de Proenza, / condado que tenía como heredad paterna. / Al verla venir, levantáronse en su honor / y juntas se sentaron como estilan las mujeres; / de que estaban sentadas en junto, la reina de Francia, que era la mediana, dijo a su hermana mayor la condesa: / —No debes, mi buena hermana, sentarte con nosotras / igual que nosotras dos que somos reinas; / en otra clase y grado estamos que tú. / Y al oírlo la noble condesa, / de amargura y vergüenza levantóse de allí, / fuese luego de allá, llegó a su casa / y entró en su cámara entre lágrimas muchas. Tras ello apareció el conde de Proenza, / preguntó desde fuera dónde estaba la condesa / y uno respondiéndole dijo: —Señor, / allí dentro en su cámara, creo que duerme. / Y el conde libremente entró en su interior; / y al ver la noble condesa venir al conde / enjugó sus ojos con su pañuelo. / Vió el conde los ojos de la condesa / hinchados por el mucho llanto / y díjole con enfado: —¿Por qué lloras, condesa? / Quiso ella negarlo, que no se notara, mas él juró luego juramento terrible y dijo: / —Si no dices pronto la verdad, por qué lloras / te daré un castigo que llorarás de verdad. / Y ella, atemorizada, díjole la verdad: / que fue por ver a sus dos hermanas, / que habíase sentado junto con ellas para hablar / “y porque me senté al mismo nivel que ellas / y no las honré por ser reinas, / mi hermana, la reina de Francia, / comenzó a hablarme y díjome: ‘No debes, mi buena

hermana, sentarte con nosotras / por igual en el mismo grado ni en igual rango, / porque nos cuadra tener honor y clase superior / a los de condesa o duquesa u otra mujer cualquiera, y yo al oírlo, afligíme luego tanto / que por la aflicción y vergüenza marchéme de allí, me vine a mi cámara y lloré mucho". / Y el conde, al oírlo, hizo un juramento terrible, / y dijo a su mujer, la condesa: —*Te juro, por Cristo y su Madre, / que jamás descansaré ni tendré regocijo / hasta hacerte reina coronada*» (v. 6012-6073; Egea (ed.), 1996, p. 299-303).

21. És cert que Carles va viatjar a Roma per mar i en una armada de proporcions modestes. Això comportava molts perills, atès que Manfred disposava de la supremacia naval i feia guaitar els mars per interceptar els vaixells angevins. Però, segons conta Guillem de Nangis, Déu va voler protegir el seu defensor de les galeres de Manfred i el va fer arribar sa i estalvi a Roma, el 21 de maig de 1265. En veure'l, els romans es van quedar meravellats (el mateix verb que emprà Muntaner: «*meravellaren-se* con saberen que axí era vengut») i no van poder evitar demanar-se qui era aquell home que no temia els perills del mar ni els paranyos dels seus enemics: «L'an de l'Incarnation MCC et LXV, Challes, li contes d'Anjou, ou temps de Pasquieres mut du port de Marseilles sa cité, ce que l'en ne cuida mie que il l'osast faire, et vint soudainement par mer à Rome, a poi de gent, par les aguez de ses anemis. Mainfroy qui já avoit oïes nouveles par ses coursiers que li contes Challes devoit venir, avoit fait appareillier ses galées armées en la mer pour prendre le conte se il peust, car pour ce que le Saint Pere lui avoit, comme dessus est dit, donné le royaume de Sezile et aveques, toute la terre de Mainfroy moult doubtoit que il ne le tostis terre. Mès Nostres Sires Jhesu Criz, li rois des rois, qui vout sauver son champion et son deffendeur de sainte Eglise qui devoit estre tantost roy, le garda si que parmi ses annemis il trespasa apertement. Il trespasa la mer et vint a Rome paisiblement, que l'en tint à grant miracle. Quant li Romain virent ce, et cil qui oïrent la nouvelle de sa merveilleuse venue, si se merveillierent moult et distrent: "Sainte Marie, que sera ce de cest home que les periliz de mer ne les aguez de ses anemis ne troublent ne espoentent? Vraiment la vertu Nostre Seigneur sera avecques lui"» (RHG, vol. xx, p. 419-421; Viard (ed.), 1920-1953, vol. x, p. 136-137; confronteu els textos francesos amb la versió de Saba Malaspina, ll. 2, cap. 17, a RIS, vol. x, col. 814-815).

22. Muntaner ens presenta Carles oferint-se voluntari per a la conquesta de Sicília; tot es deu, en efecte, a la seua iniciativa, i viatja a Roma sense que la Santa Seu en sàpia res. Aquest suposat desconeixement del papa i els cardenals és absolutament fals. De fet, ja tan aviat com el 1252 l'Església li havia ofert a Carles el tron del regne sicilià, tot i que en aquella ocasió les negociacions no van prosperar, cosa que sí que succeiria, en canvi, poc més d'una dècada després (per a aquestes negociacions, vegeu Runciman, 1979, p. 57-80).

23. Segons explica la versió grega de la *Crònica de Morea*, el papa va rebre Carles amb grans honors: fins i tot va eixir de la ciutat cavalcant amb els cardenals i altres notables romans per donar la benvinguda al seu salvador: «Al oír el santísimo papa de Roma / "que viene misir Carlos, el conde de Provenza, / con espléndida hueste, la flor de Francia" / alzó sus manos y dio gracias a Dios, / San Pedro y San Pablo, / por haberle animado a venir en ayuda / de la santísima Iglesia contra los tiranos, / porque tenía ahora confiada esperanza en Dios / de que acabarían las tiranías y los enemigos de la Iglesia / y sosegariase él en el trono de Roma. / Y así el papa, de la alegría que tenía por el conde / y por darle ánimo, cual convenía / montó él mismo a caballo con los cardenales / y los gentiles hombres de Roma / y salió al encuentro del conde de Provenza; / gran honra le hizo en este encuentro. / Y cuando vinieron y llegaron a Roma, / cada uno descabalgó en el aposento que tenía. / Y de que se aposentaran, como te lo relato, / el papa dispuso cinco cardenales, / cuatro arzobispos y doce obispos, / enviólos al conde pidiéndole con afán / que fuera a verlo y conversar con él; / y allí lo llevaron con honra grande» (v. 6131-6154; Egea (ed.), 1996, p. 305-307).

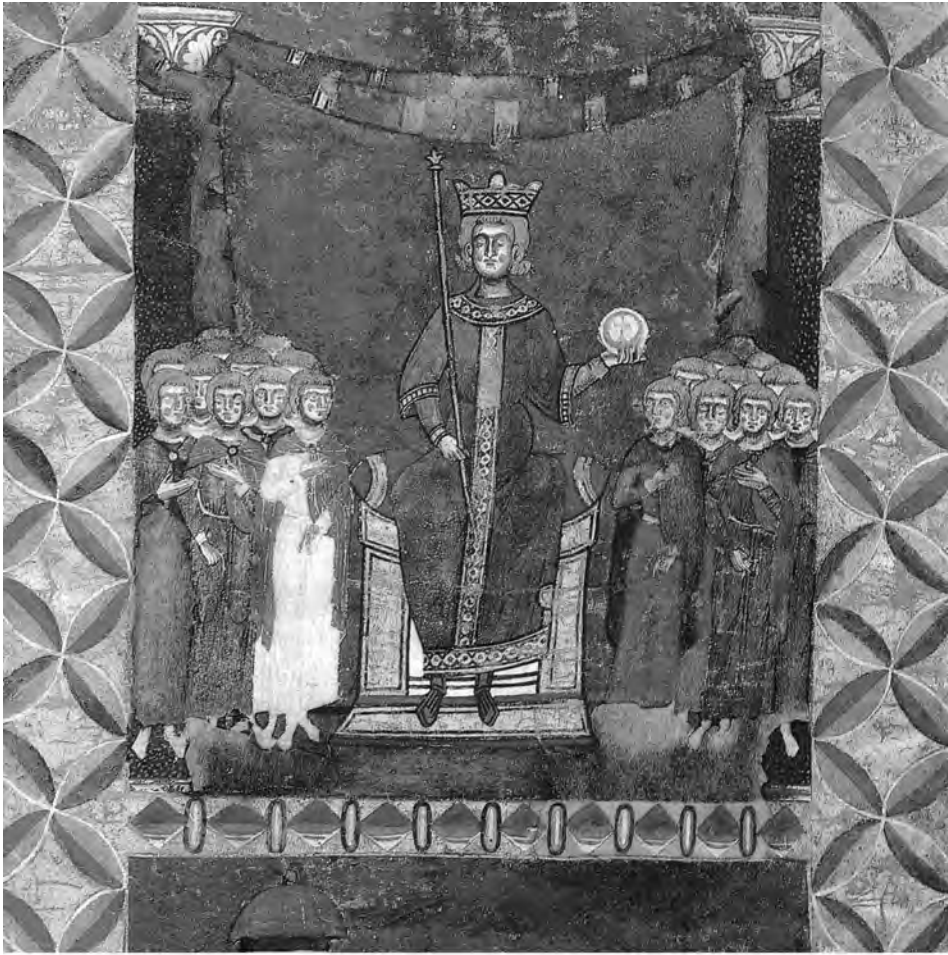

FIGURA 12. L'emperador Frederic II i la seua cort (*Exultet* de la catedral de Salern).

[Capítol 33]

—Pare sanct, yo he entès que vós havets aemprats tots los reys et fills de reys de crestians que presessen la conquesta del rey Manffré, et tuyt han-vos dit de no. Hon yo, a honor vostra et de la santa romana Esgleya et de la santa fe cathòlica, prenc la dita conquesta en aquella manera que vós la proferiets de donar als reys, et per açò hic són vengut, [f. xviii^vb] que no he demanat de consell mon frare lo rey de Ffrança ne negun altre, ne nuyt hom no sap per què hic són vengut. Et axí yo, ab que del tresor de la Esgleya vós m'abastets, són aparallat que encontinent me metré a hordonar la dita conquesta; que en altra manera, si vós,¹ pare sant, no-m bastàvets² de moneda, yo no-n poria res fer del meu poder, ne la mia riqueha no és tanta que en açò pogués bastar;³ et majorment que vós sabets que'l rey Manffré és I dels grans senyors del món, et qui pus honradament viu et ab molta bona cavalleria; per què serà gran mester que ab gran poder ho comensem.

Et lo papa levà's et⁴ anà'l besar en la bocha, et dix-li:

—Fill de la santa Esgleya, ben sies tu vengut!⁵ Jo, de part de Déu et per lo poder qui m'és donat per sant Pere et per sant Paul, te fas moltes gràcies de la profer-ta que m'às feta. Et yo adés pos-te la corona del regne de Sicília et de tot quant posseheix lo rey Manffré, et te'n fas rey et senyor a III generacions;⁶ et promet-te que-t bastaré de moneda aytanta con mester n'ajes, del tresor de sant Pere, estrò la dita conquesta ages feta.

E axí li fo atorgat aquell dia, qui fo dia maleyt a obs de crestians: que per aque-lla donació asenyellada s'és perduda tota la terra d'Oltamar et tot lo regne del Nathulí, que turchs han levat a l'emperador de Costantinoble, et se n'és feta e-s fa e-s farà grans morteldats de crestians; per què hom pot dir que aquell dia fo de plor e de dolor.⁷

Et axí lo comte exí del consistori ab la corona en testa⁸ et altra corona que trasch en la mà, que'l papa li donà que posàs a la comtessa con seria a Marsella, et que la coronàs reyna. E li liurà un cardenal, qui féu legat del papa, qui de part del [f. xviii^ra] papa, ab lo rey Karles ensemps, la li posàs al cap e la coronàs reyna de Sicília. E axí se complí.⁹

Et con açò fo fet, pres comiat del papa,¹⁰ et fou¹¹ publicada aquesta donació et aquest coronament; [et l'apostoli]¹² liurà molt tresaur al rey Karles, et [manà]¹³ al cardenal que no-s partís d'ell. [Et] tornà-sse'n a Marsella, hon trobà la comtessa, que hac gran alegra et gran goig, e majorment con fo coronada reyna.

Et con tot açò fo feyt, lo rey Karles e la reyna sa muylar entraren en Ffrança et vengueren a París. E les reynes segren en I siti tota hora, de què fo molt alegre cascuna. Et si elles agueren alegre, lo rey de Ffrança hac gran desplaer d'açò que'l

rey Karles havia fet, axí que si u poguéis destolre, que u fera volenters; no per tant que no poch fallir a son frare, ans li donà tot secors et ajuda que poch. E axí mateix tots los barons de Ffrança li faeren ajuda, qui d'aver qui de persones, en tal manera que ell se ajustà ab gran poder, et vench contra lo rey Manffré e li entrà en sa terra.¹⁴

Notes del capítol 33

1. *si vós*: omissió a C; «si vós» (A i B).
2. *bastàvets*: «bastava» (C); «bastàvets» (A i B).
3. Que Carles no disposava dels recursos econòmics suficients, ho recalca també Desclot: «Lo comte Carles [...] no era gens ben aparelat de tresor axí com mester li era, mas que manlevava e baratava so que podia» (cap. 53, vol. II, p. 163). Segons aquest cronista, l'angeví va resoldre aquests problemes gràcies a un préstec de l'infant Enric de Castella.
4. *levà's et*: «lavors» (C); «levà's et [«e» a A]» (A i B).
5. Confronteu els gestos i les paraules que Muntaner atribueix al papa amb els que reporta la *Crònica de Morea* grega: «Y el santísimo papa levantóse en su honor / tomóle de la mano y lo sentó a su lado: / —Bienvenido, noble señor, sangre de Francia, / defensor de los cristianos, hijo de la Iglesia» (v. 6155-6158; Egea (ed.), 1996, p. 307).
6. *a III generacions*: és a dir, fins al tercer sobirà descendent de la dinastia. Però, segons la *Vie de saint Louis* i les *Grandes chroniques de France*, la concessió no va ser per a tres generacions, sinó per a quatre: «En l'an de l'Incarnation Nostre Seigneur MCC et LXVIII, li papes Urbains qui fu desirans de mettre à fin la mauvaistié de Manfroi le tyrant prince de Tarente, recouru au secours de France aussi comme à la destre main deffenderresse de l'eglise de Rome, et offri à Challe conte d'Anjou frere le roy Looy de France, par monseigneur Symon prestre cardinal de Sainte-Cecile, le royaume de Sezile, la duchée de Puille et la princée de Capue *jusques au quart hoir descendant de li*, se il aloit encontre Manfroi et deffendroit l'eglise de Rome que il grevoit forment» (RHG, vol. xx, p. 119; Viard (ed.), 1920-1953, vol. x, p. 134-135).
7. Convé posar de manifest que Bernat Desclot, després d'explicar que el papa, gran amic de Carles d'Anjou, deposa Manfred de Hohenstaufen i li atorga al primer el títol reial, també considera la decisió del pontífex molt perjudicial per a la cristiandat: «Esdevenç-se que en aquela saó avia l'apostoli en Roma qui era gran amic del comte Carles, qui era comte d'Angou e de Proença e era frare del rey de França, aquel qui murí a Tunis. E depòs lo rey Matfré de son regne e donà-lo al comte Karles, e fôulo senador de Roma; e-l comte Carles pres aquest do, *a gran dan de tota crestiantat*» (cap. 52, vol. II, p. 162). Ja hem vist que Muntaner assenyala dues conseqüències nefastes del triomf de Carles d'Anjou: a) els problemes soferts per l'emperador bizantí, que ha vist com els turcs li han arrabassat moltes de les seues possessions de l'Àsia Menor, i b) la pèrdua de Terra Santa. Respecte al primer punt, el cronista sembla preparar el camí per al tema que li ocuparà els capítols 199-244 del llibre i posa sobre la taula l'argument que servirà per a justificar l'expedició a Orient de la Companyia Catalana. No resulta estrany, però, que hom pose en relació l'ascens de Carles i allò que sembla un naufragi imminent de Bizanci, atès que, com és ben conegut, Carles ambicionava cenyir la corona del malaurat Imperi llatí de Constantinoble, ciutat que Miquel VIII Paleòleg havia recuperat per als ortodoxos l'any 1261. Que aquest era un dels principals projectes polítics de Carles ho van saber percebre molts cronistes de l'època, com testimonia la versió italiana del *Tesoro*: «*Il re Carlo si puose in cuore di conquistare lo'imperio di Costntinopoli e di trarlo di tra mano del Paglialoco [...]. E si avea fatte fare molte navi e galee e trite nel Prencipato e in Puglia per passare in Costantinopoli e fatte fare e ragunare molte arme e fornimento siccome ad oste à bisogno. E non era uomo che lo vedesse che grande meraviglia non se ne desse*» (Amari, 1969, vol. II, 2, p. 449-450). Cal tenir en compte que Desclot, a l'hora d'explicar el «gran dan»

patit pels cristians per culpa de Roma i l'Anjou, censura obertament el propòsit de Carles de conquerir els bizantins, projecte impiu («malesa») que implicava atacar altres cristians («crestians grecs»), al qual havia dedicat molts recursos militars i financers, però que la Providència divina va impedir amb l'esclat de les Vespres: «cuidà guasanyar lo rei Carles tota Romània e destruir los crestians grecs; *mas Déus, a qui no plac ergull ne malesa, tramès consell per què no poc venir a fi de son començament. E sí n'havia feit molt gran aparellament de naus, e de tarides e de galees e d'altre arnès per passar en Romània, lo qual arnès perdé tot molt vilment, així com a Déu plac*» (cap. 64, vol. II, p. 172). D'altra banda, Desclot, com Muntaner, destaca la incapacitat de Carles per a protegir els cristians d'ultramar i s'estén sobre els inconvenients que va provocar la seua proclamació com a sobirà de Jerusalem l'any 1277, en detriment dels drets d'Hug III de Lusignan. El català afirma, en efecte, que les accions de l'agent angeví Roger de Sanseverino al regne croat només van comportar enfrontaments i escissions entre els cristians de Terra Santa (sobre aquests episodis, vegeu, també, el capítol 42, nota 7, de la present edició i la bibliografia que s'hi cita): «Atressí desheretava e havia desposseït de son regne un rei que havia en Jerusalem, qui era rei de Xipre, qui l'havia posseït ben dotze anys e guasanyat de sarraïns, qui hagren pres Acre e tota l'encontrada, si ell no fos qui hi estava e hi despenia tot son tresor en cavallers e en servents per defensar la terra als sarraïns, qui hi venien cascun any ab grans hosts. Sí que el ne tenc desposseït ben cinc anys, que el rei Carles tramès en Acre, ab ajuda del Temple, un comte de Pulla qui havia nom comte Roger de Sant Severi, qui tenia la terra per lo rei Carles; e el rei de Xipre estava en Xipre. *Sí que la terra d'Acre e de Suria venc en gran confusió, que anc per Carles no hic venc null bé ne null profit, mas guerra, e treball e carestia. E a la perfi lo comte Roger hac a desemparar Acre e la senyoria e se'n tornà en Polla molt pobrament*» (cap. 64, vol. II, p. 172). Com veurem, l'al·lusió a la inoperància de Carles d'Anjou en la lluita contra els infidels quedarà oposada subtilment a la voluntat sincera d'exalçar la fe catòlica de Pere el Gran, que hauria pogut conquerir la Barbaria si el papa, en lloc de preferir l'amistat dels francesos, hagués donat suport a la casa d'Aragó (vegeu Aguilar, 2006, p. 199-229). Naturalment, si comparem el punt de vista dels cronistes catalans amb el de la historiografia francesa coetània, veurem que un autor com Guillem de Nangis lloa el paper del cristianíssim Carles com a rei croat i afirma que el monarca preparava una gran expedició per a reconquerir Jerusalem, que hauria prosperat si els sicilians no s'haguessen revoltat, incitats per la infernal Constança de Hohenstaufen i el seu marit Pere d'Aragó: «Erat enim christianissimus rex Siciliae Karolus cruce signatus, magnumque apparatus praeparaverat, in terrae sanctae subsidium profuturum, et ad regnum Hierusalem, cuius jus emerat, conquirendum. Debebat vero illuc in brevi proficisci, ut gentem Sarracenicam Christiani nominis inimicam expugnet, si Dominus annuisset. Sed totius boni impeditor diabolus currens ad sua arma vetustissima, per quae privavit hominem de gaudiis paradisi, ita commovit Siculos hortatu et consilio reginae Constantiae Petri Aragoniae uxoris, quod statim de Aragonia reversis, ipsorum nunciis tyrannidem arriperunt contra gentem regis Karolis gallicanam» (RHG, vol. XX, p. 516).

8. Carles va ser investit rei de Sicília el 28 de juny de 1265 i va ser coronat a Roma el 6 de gener de 1266. La *Vie de saint Louis* i les *Grandes chroniques de France* reporten que Carles va ser aclamat entusiàsticament pels romans durant la cerimònia: «Aprèz ce, en brief tems le couronna li papés et enoïnst en roy de Sezile; *et cria li pueples au coroner: "Vive Challes li rois! Vive Challes li rois!"*» (RHG, vol. XX, p. 421; Viard (ed.), 1920-1953, vol. X, p. 137). I Saba Malaspina (ll. 3, cap. 1) descriu amb més detalls els fasts tinguts a la ciutat amb motiu de la coronació: «Interea Karolus in Basilica Principis Apostolorum, apud Urbem per quatuor cardinales illuc per Dominum Clementem agentem apud Urbem-Veterem propterea destinatos in regem Siciliae delinitur, et regali, prout moris est, diademate coronatur. *In cuius coronatione memoranda solemnitate festa sunt facta et nova gaudiorum tripudia festivaque solemnia celebrata. Ludunt enim more, quo supra, generaliter omnes equites, maxime nobiles Romanorum. Ac quilibet, secundum quod ei bonorum temporalium plus copiae suppetit distinctius vestitus, et certa equitum comitiva uniformiter sociatus per diversa tripudiantium agmina pomposius et superbius se ostentat, et celebriora constituit illius diei gaudia, ut tanta rei negotium memoriter effluat et perenniter memoretur*» (RIS, vol. XVIII, col. 819).

9. La veritat és que Beatriu de Provença també era present en la cerimònia de coronació, contra el que diu Muntaner, que afirma que el papa va donar a Carles una corona perquè la posés al cap de la

seua esposa, que es trobava a Marsella. No es pot descartar una certa intenció sarcàstica en la narració que Muntaner fa dels fets (la referència a la corona que Carles «trasch en la mà» seria un detall que contribuiria a ridiculitzar la vanaglòria insatisfeta de la comtessa de Provença!), tot i que si els fets s'haguessen produït tal com la *Crònica* els descriu, ni l'Anjou ni Beatriu estarien transgredint el cerimonial establert per a la coronació de les reines, que, de fet, rebien les insígnies reials (cepre, pom i corona) de mans dels marits, com es descriu ben detalladament, per exemple, a les *Ordinacions* del rei Pere el Cerimoniós: «E dita la dita oració, la reyna entrar-se'n ha en la sagrestia, e despullar-s' a aquelles vestedures ab les quals hi serà entrada e veste's primerament una camisa romana de lenç, fesa en lo cabeç denant e detràs ab botons en quascuna fanadura, ab los quals se cloguen les fenadures del cabeç de la dita camisa romana. E sobre la dita camisa veste's lo camís de drap de seda blanca. E sobre lo dit camís cinye's I cordó de seda blanca. E vestides aquestes vestidures, veste's la dalmàtica, feta a forma de dalmàtica de sotsdiaque con diu la epístola a la missa, la qual sia de vallut blanch fresada, e sembrada de obratges d'or ab perles e pedres precioses. E après pinten-la la pus honrada donzella qui y sia. E açò fet, sia comenat lo ceptre a una dona, e lo pom a altra, les quals isquen de la sagrestia primerament en I agual, axí que la pus honrada d'aquestes dues port lo ceptre en la man e vaga a la part dreta, e l'altra lo pom en la man e vaga a la part esquerra. E après d'aquestes isqua altra dona qui port en les mans I bacinet d'argent bell e rich, en lo qual port la corona ab la qual la reyna deurà ésser coronada; e aquesta dona sia pus honrada que totes les altres. Enaprès isqua la reyna, e vaga ab los cabells solts e no port en lo cap vel ne ligar alcun, ne garlanda ne cordó, e persona alcuna no vaga prop la reyna. E en aquesta manera la reyna e les dones demunt dites vagen tro a l'altar major de la seu. E quant seran devant l'altar major, I dels bisbes prena la corona del bacín e pos-la sobre l'altar, e l'altre bisbe prena lo ceptre e l'altre lo pom e posen-los sobre l'altar. E aquí, a I pas devant l'altar major, la reyna romangue ab II donzelles, les pus honrades qui hi sien, e ajenoll-se, e prostrada en terra sobra I coxi ella estia, e les donzelles desen-se d'ella [...]. *E açò fet, lo rey, qui aquí sia present vestit ab les sues insignies reials, prenga la corona de l'altar e pos-la en lo cap de la reyna [...]. E esplegadas les dites oracions, lo rey liure a la reyna lo ceptre en la mà dreta [...]. E après lo rey prenga lo pom d'or de l'altar e don-lo en les mans de la reyna, e tenga-lo en la man esquerra [...]. E après lo rey liure l'anell a la reyna en lo quart dit de la man dreta»* (Pere III, 2009, p. 268-271).

10. *et fou [...] que no-s partís d'ell*: «et hac publicada aquesta donació et aquest coronament, liurà molt tresor al rey Karles et al cardenal que no-s partís d'ell» (C); omissió a A i a B. El fragment s'omet igualment a l'edició de València. Vet ací un passatge controvertit des del punt de vista ecclòdic. Només un dels manuscrits corresponents a la tradició directa de la *Crònica* ens l'ha transmès (C, base de la present edició), tot i presentar-nos una lliçó amb evidents llacunes de sentit. Sembla clar que qui anuncia la donació del regne sicilià a Carles d'Anjou és el papa, que a més proporciona al comte suport financer i designa un legat pontifici per a la campanya. Cal imaginar que s'ha produït una omissió, doncs, del subjecte, i així ho va entendre Casacuberta en la seua edició (indique entre claudàtors les restitucions operades pel crític, que editors posteriors com Soldevila o Gustà han adoptat): «E con açò fo fet, pres comiat del papa. E [el papa] hac publicada aquesta donació e aquest coronament, e lliurà molt tresor al rei Carles, e al cardenal, que no es partís d'ell. [E el rei Carles] tornàs-se'n [...]». Per la meua banda, he preferit basar la meua proposta de reconstrucció en el testimoni aportat per la tradició indirecta, atès que el nostre capítol 33 apareix copiat en dos compendis historiogràfics conservats a la Biblioteca de Catalunya (ms. 241 i 152), que combinen el text de Bernat Desclot amb el de Ramon Muntaner (vegeu les consideracions de Coll i Alentorn a Desclot, 1949-1951, vol. 1, p. 176-177). El manuscrit 241 no resulta, amb tot, de gran ajuda, atès que en aquest punt és quasi idèntic a C: «E con assò fo fet, que ach pres comiat del papa, e ach publicada aquesta donació e aquest coronament, liurà molt trasor al rey Karles, e al cardenal, que no-s partís d'ell». La versió del manuscrit 152 resulta, com a mínim, més intel·ligible: «E quant tot açò fou feyt e complit, e aquesta donació *fou* publicada, lo rey Carles pres comiat de l'apostoli, e l'apostoli liurà-li molt tresor, e *manà* al dit cardenal que no-s partís d'ell». En les successives notes indique les esmenes i restitucions dutes a terme sobre la base d'aquest darrer text.

11. *fou*: «hac» (C). Igualment al manuscrit 241 («*ach* publicada [...]»). Com ja hem vist, Casacuberta suposa ací l'el·lisió d'un subjecte («E [el papa] *hac* publicada [...]», vegeu *supra*), fet no constata-

ble, però, a partir dels testimonis disponibles. Prenc la lliçó del manuscrit 152: «e aquesta donació fou publicada [...]».

12. [*e l'apostoli*]: omissió a C. El manuscrit 152 introdueix ací el subjecte: «*e l'apostoli* liuràli [...]».

13. [*manà*]: omissió a C. Vegeu el manuscrit 152: «*e manà* al dit cardenal que no's partís d'ell».

14. Resulta destacable l'al·lusió de Muntaner a l'oposició del rei Lluís als projectes del seu germà, encara més si tenim en compte la posició de «neutralità calculada» (Abulafia, 1993, p. 67) servada pel francès amb l'emperador Frederic. Però és igualment cert que aquesta posició va modificar-se amb la usurpació del bastard Manfred (Runciman, 1979, p. 70-72), i, de fet, les altres fonts de l'època desmenteixen l'afirmació de Muntaner. La *Nuova Cronica* de Giovanni Villani, per exemple, explica que quan Simó de Brie o de Tours (el futur papa Martí IV) va oferir a Carles la corona de Sicília, aquest es va reunir amb el seu germà i altres notables del regne, i que tots el van animar unànimement a acceptar l'oferta i protegir els interessos de l'Església. Sant Lluís —i en això el de Peralada i Villani coincideixen— es va comprometre a ajudar l'angeví amb tot el seu poder: «Come la detta elezione fu portata in Francia al detto Carlo per lo cardinale Simone dal Torso, si n'ebbe consiglio col re Luis di Francia, e col conte d'Artese, e con quello di Lanzone suoi fratelli, e cogli altri grandi baroni di Francia, e per tutti fu consigliato ch'al nome di Dio dovesse fare la detta impresa in servizio di santa Chiesa, e per portare onore di corona e di reame. E lo re Luis di Francia suo maggiore fratello gli proferse aiuto di gente e di tesoro; e simigliante gli profersono tutti i baroni di Francia» (ll. 7, cap. 89). Vegeu, també, la versió grega de la *Crònica de Morea*, que ens presenta un diàleg molt interessant entre els dos germans sobre aquesta qüestió. Carles comença comunicant a Lluís la seua decisió d'acceptar la petició d'ajuda tramesa tan insistentment pel papa; aclareix que no ho havia fet abans perquè tenia por que el regne de França es veïés implicat en una terrible guerra contra l'emperador d'Alemanya, que no dubtaria a defensar Manfred. Ara, però, està convençut de poder dur a terme l'empresa, i per això li ho fa saber i li demana la seua ajuda. La resposta de Lluís ens retrata un rei de França molt diferent de l'escèptic dibuixat per Muntaner: Lluís agraeix devotament al cel que haja posat en l'ànim de Carles una determinació tan pia com és defensar l'Església, acció gloriosa si n'hi ha. Assegura també que ell ja havia pensat moltes vegades a proposar-li que duqués a terme l'expedició, però que no ho havia fet perquè no volia que Carles ho considerés una invitació a abandonar la cort. Tanmateix, ja que finalment ha acceptat de fer-se càrrec d'una empresa així, posa a la seua disposició tot el seu tresor i les seues tropes i li dona la seua benedicció de germà: «[Carlos] salió luego de allí y fuése ante el rey / su hermano, te digo, el rey de Francia, / allí donde conversaba con su cuñado / el rey, al que llaman rey de Inglaterra, / tomólo en un aparte y comenzó a decirle: —Señor, rey y hermano, bien debes saber / que nuestro Santo Padre, el papa de Roma, / muchas y muchas veces me ha enviado / ruego y petición de que vaya a Roma, que si quiero entrar en guerra con el rey Manfredo / para lidiar con él con huestes en campo abierto, / rey de Sicilia me coronará y me dará el cetro / para que sea defensor de la Iglesia de Roma. / Y nunca quise yo tomarlo, / Dios lo sabe, por causa tuya, por no empujarte a guerra / infernal, que lidiases con el rey de Alemania / y con todos los gibelinos que están de su parte. / Pues bien, señor, tomé ahora mismo la decisión de hacerlo. / Por eso te suplico, me inclino ante ti, mi señor y hermano, / por alcanzar primero mandado de tu señoría / y después ayuda también, dineros y hueste, / por marchar honrosamente, como a tu honra cuadra. / Y el rey, al oírlo, acogiólo con agrado / y dijo a su hermano así: —Agradezco al rey que modeló el mundo / por haberte dado el consejo de hacer esto, / pues que es acción gloriosa y salvación del mundo. / Y pongo por testigo al Señor de la Gloria / que tenía el deseo de aconsejarte / que lo hicieras y emprendieras animosamente, / mas siempre vacilaba, no fuera que pensaras / que quería yo que te alejases de mi séquito. / Pues bien, ya que Dios te dio ánimo / y deseas emprenderlo por ti mismo, / toma dineros de nuestro tesoro y de nuestras gentes, / alista buena gente por que la tengas contigo; / y que Dios y la bendición de nuestro santísimo padre / y mi bendición, de mí que soy tu hermano, / te sirvan de ayuda a donde vayas, / porque tengo esperanza en Dios y su santa Madre, / en la inteligencia y capacidad militar que en ti hay, / de que harás cosa de honra, para la Iglesia primero / y para ti después, para mí y para todos los nuestros» (v. 6074-6116; Egea (ed.), 1996, p. 303-305). Del «gran poder» que el comte d'Anjou va aconseguir reunir en parlen amb més detall la *Vie de saint Louis* i les *Grandes chroniques de France*, en què es precisa que, després d'haver estat coronat, Carles va haver

d'esperar a Roma l'arribada del gruix de la seua cavalleria, integrada per alguns dels barons més asseynyalats de França, els noms dels quals s'aporten: «Quant Challes fu coronez et sacrez en roy, demorer li convint en la cité de Rome pour ce qu'il n'avoit pas plenté de gens à armes dont il peust en champ contre Mainfroi venir, ne par qui il peust trespasser les aguez de ses anemis; ainçoiz attendi la chevalerie que il avoit cueillie en France, qui ja estoit entrée en Lombardie [...]. En l'ost des François furent li greigneur, Bouchars conte de Vendôme, chevalier preu et hardiz aus armes; Gui de Biaulieu, evesque d'Auçoire sages et preuz es besoignes des armes souz l'ombre et souz la couverture d'evesque; Philippes et Gui de Montfort, chevaliers preuz et nobles; Guillaume et Pierres de Biaumont, chevaliers qui conduisoient l'ost de par le roy Challes; Robers, le filz le conte de Flandres a grant compaignie de gens, qui estoit gendres le roy. Et pour ce que il estoit encore enfes, Giles li bruns, connestables de France, chevaliers esprouvez, d'anciane chevalerie, conduisoit son ost. Moult d'autres nobles homes furent en cel ost, que nos ne poons pas raconter pour ce que il n'ennuit à ceuz qui ceste hystoire liront. Challes, li rois s'esjoi moult et fist grant leesce de la chevalerie qui venue li estoit, et fist tantost trousse son hernoiz, et issi de Rome a ost bannie» (RHG, vol. xx, p. 421; Viard (ed.), 1920-1953, vol. x, p. 137-138).

[Capítol 34]

Et con lo rey Manffré sabé que-l rey Karles li venia dessus, axí con aquell senyor qui era dels valents reys qui e-l món fos, aparallà's et fo-li ab tot son poder a l'entrant de son regne; et vengueren a la batayla cascuns molt volenterosament. Et segurament que-l rey Manffré aguera vensuda la batayla, si no fos lo comte de Quasarte, e-l comte de la Serra et d'altres barons seus, que al ferir que havien la daventera se'n passaren al rey Karles et vengueren contra lur senyor lo rey Manffré, axí que les gents del rey Manffré ne foren tots esmayats.¹ No per tant que-l rey En Manffré de res no se'n esperdé, ans ferí valentment là hon veé la senyera del rey Karles;² e la batayla, en aquell loch on amdosos los reys eren, fo molt cruel et fello-na, et durà del matí a vespre. Et plach a nostre Senyor que-l rey Manffré [f. XVIIIrb] hi morí. E con vench a la nuyt, que la sua gent veé que-l rey Manffré no trobaven, axí con a desconfits anaren-se'n cascadun fugén envés lurs païes.³

E axí lo rey Karles hac lo regne. D'açò no vull pus dir com ne en qual manera, que no tocha ne tany a la matèria de què yo entén a parlar; mas aytant tan solament vos dich que ell fo senyor, après esta batayla, de Sicília et de tota l'altre terra que-l rey Manffré senyorejava.⁴ E assò fo en l'any de MCCLXVI, a XXVII de febrer.⁵

Notes del capítol 34

---

1. Angevins i sicilians van lliurar una batalla decisiva el 26 de febrer de 1266 a prop de l'enclavament papal de Benevent (situat a la regió de la Campània, uns cinquanta quilòmetres al nord-est de Nàpols), que va finalitzar amb la derrota i mort del rei Manfred (per a detalls sobre el desenvolupament tàctic de la lluita, a més de les fonts primàries que esmente en les notes subsegüents, hom pot consultar Runciman, 1979, p. 94-97, i Spaulding i Nickerson, 1992, p. 210-236). Com s'aprecia, Muntaner passa molt ràpidament per aquests fets (i el mateix s'esdevindrà amb l'expedició de Conradí a Itàlia, vegeu el capítol 35), en part, probablement, perquè el desenllaç afavoreix el bàndol que menys simpaties li des-perta. Tanmateix, d'aquesta narració tan esquemàtica, encara en podem ressenyar alguns aspectes interessants, com l'al·lusió a la traïció de què el rei va ser objecte per part d'alguns dels seus barons. Muntaner n'acusa dos, concretament: el «comte de Quasarte» és Ricard, comte de Caserta, i el «comte de la Serra», Tomàs d'Acerra. Hom recordarà que també Desclot ens informa de la presència d'elements deslleials en el consell reial del sicilià, tot i que no implica en cap moment de manera directa cap dels personatges esmentats. En efecte, aquest cronista explica que, havent sabut Manfred que el seu enemic Carles es disposava a envair-li el regne, va reunir els nobles per discutir de quina manera captenir-se en la guerra. La proposta del rei era molt clara: protegir tots els accessos al regne i reunir un exèrcit capaç d'enfrontar-se al del comte Carles abans que aquest pogués penetrar en el territori. En demanar-los què els semblava aquella estratègia, el comte Galvano Lancia va respondre que tenia raó de voler aplegar les tropes ràpidament, però que no li semblava convenient barrar el pas als francesos, perquè hom podia pensar que ho feien per por d'enfrontar-s'hi a camp obert. Desclot afegeix que tots els nobles van lloar

les paraules de Galvano, perquè ja havien acordat prèviament de traïr el seu senyor, i que el rei es va veure obligat a acceptar el seu punt de vista. Carles va creuar la frontera lliurement i, quan va arribar el dia de la batalla, Manfred es va trobar que molts dels seus vassalls, al·legant excuses poc creïbles, ni tan sols no es van presentar al camp: «Lo rey Matfré sabé noveles que'l comte Carles venia sobre sa terra, e tramès misatges als comtes e als barons de ça terra. E quant foren venguts, demanà'ls de conzel: "Barons —dix lo rey—, lo comte Carles vén sobre ma terra, e vostra que és, que axí bona part hi avets con yo; per què vulria, si vosaltres m'o conselats, que establissim lo pont de Xiprà e les altres entrades, de cavallers e de sirvens, per tal que no poguessen entrar en nostra terra los nostres enamichs, ne fer negun dampnatge; e que cascú de vosaltres s'aparelàs ab tot çon poder al pus tost que puscats e fóssem tuit justats breument per anar contra los nostres enamicts e defensar nostra terra". Respòs lo comte Galvay e dix: "Sèyer, so que vós avets dit és molt bo: que tuit nos aparelem e que siam ensems justats per anar contra nostres enamichs. Mas gran volpelatge seria e gran minva nostra si nós vedàvem l'entrar al comte Carles en nostra terra, e semblaria que nós no aguéssem poder de combatre ab él". Cascuns dels altres barons qui ja avien parlada la tressió, donaren aquel consej e dixeren que més valia que'ls lexassen entrar. E cascú fo demanat per lo rey ab quals cavallers vendria, e cascú fôu sa resposta molt gran e bela; e quant vénc als obs, que foren justats, no n'hi hac negú lo ters d'aquels que avia dits, ans ne faliren dels comtes e dels barons, qui s'escusaven per falses escusacions, axí com cels qui avien en cor de traïr lur senyor e de liurar a morir» (cap. 66, vol. II, p. 165-166). I una mica després, en el relat del combat, Desclot afirma que «mentre la batalla era molt forts, lo comte Galvany e'ls altres qui eren detràs en la rereguarda comensaren-s-a derrenegar e a fugir» (cap. 68, vol. II, p. 167). Per la seua banda, les *Gesta Comitum* es fan ressò dels rumors de la conjura, però sense citar noms («attamen *prodizione suorum* dicitus Manfredus dicitur interemptus», cap. XXVIII, p. 69), que és el que s'esdevé també a la *Història* de Saba Malaspina: «Mandat caeteris Capitaneis et Praepositis sui exercitus, quod illico descendant ad pugnam. Sed cum nonnulli de regno, qui quosdam falsos comites, cum quibus miser Manfredus sub colorato patrimonialis successione titulo diviserat regni spolia, sequebantur, ingredi noluisse bellum, sed proditorie abscessissent [...]» (ll. 3, cap. 10; RIS, vol. XVIII, col. 827-828). Quant a l'acusació de Desclot contra Galvano, cal dir que no hi ha indicis evidents que li donen suport en les altres cròniques consultades, però, en canvi, no són poques les fonts italianes que coincideixen amb Muntaner a l'hora d'identificar els conspiradors. Així, el *Tesoro* de Brunetto Latini ens explica una història que, de ben segur, està emparentada amb la de Desclot que acabem de llegir. Segons Latini, Manfred va enviar un exèrcit dirigit per Ricard de Caserta i Giordano Lancia (el germà de Galvano) al pont de Ceprano, per tal que el defensessen contra un possible intent dels angevins d'entrar al regne de Nàpols. Quan l'enemic es va acostar al pas, Caserta va suggerir al seu col·lega que en deixessen passar uns quants i que després hi combatessen. Giordano va acceptar la proposta, sense conèixer les vertaderes intencions de Ricard, que acabava de consumir la seua traïció en haver arribat a un acord secret amb el papa. Així, els francesos es van apressar i en poc temps un bon grapat va creuar el pont, davant la passivitat del comte de Caserta, que es va negar a escometre'ls i va emprendre la retirada amb les seues tropes: «Quando elli fue a ponte a Cepperano ed elli trovò lo conte di Caserta e il conte Giordano, il quale dovea guardare il passo con II milia cavalieri. Quando elli dovieno vietare lo passo ed elli lo lasciarono andare, dicendo il conte di Caserta al conte Giordano, siccome traditore: "Quando ne siano passati alquanti e noi fediamo a loro". E ne lasciarono piu passare, e lo conte di Caserta disse: "Non è tempo, che troppi ne sono passati", e girò con la sua schiera e fece drappello e andossene a Caserta: e tutto questo non fece se non per tradimento, ch'elli avea cerco convenzione col papa che li dovea far lasciare quella terra ched'elli tenea e anco v'ebbe XX milia once d'oro dalla corte di Roma» (Amarì, 1969, vol. II, 2, p. 472-473). Recordem que, de fet, l'episodi del pas dels francesos pel pont de Ceprano seria recordat per Dant a la *Commedia*, que també titllaria de traïdors els defensors disposats per Manfred («a Ceperan, là dove fu bugiardo / ciascun Pugliese», *Inferno*, cant XXVIII, v. 16-18). D'altra banda, convé assenyalar que Latini inclourà en la traïció una mica més endavant el comte d'Acerra, que no va comparèixer a Benevent perquè estava aliat amb el de Caserta: «E'l conte della Cerra non vi fue perchè egli era nel tradimento col conte di Caserta» (Amarì, 1969, vol. II, 2, p. 474). Vegeu, també, la *Nuova Cronica* del Villani, on s'explica que els dos comtes van desobeir les ordres del rei i el van deixar sol al camp de batalla: «Lo re Manfredi, lo quale con sua

schiera de' Pugliesi stava al soccorso dell'oste, veggendo gli suoi che non poteano durare la battaglia, si confortò la sua gente della sua schiera, che 'l seguissono alla battaglia, *da' quali fu male inteso, però che la maggiore parte de' baroni pugliesi e del Regno, in tra gli altri il conte camerlingo, e quello della Cerra, e quello di Caserta e altri, o per viltà di cuore, o veggendo a loro avere il peggiore, e chi disse per tradimento, come genti infedeli e vaghi di nuovo signore, si fallirono a Manfredi*, abandonandolo e fuggendosi chi verso Abruzzi e chi verso la città di Benevento» (ll. 7, cap. 9). Com a mínim, les inculpacions a Ricard de Caserta semblen tenir una base força sòlida, atès que el mateix Carles d'Anjou, en una de les cartes que va enviar al papa comunicant-li la seua victòria, transmesa pel *Libre de les conquestes de Sicília*, es referia al «comte de Caserta, feel nostre» (*Libre de les conquestes de Sicília*, f. 16r). En tot cas, Caserta i Acerra haurien comès el pitjor dels sacrilegis imaginables, un crim *laesae maiestatis*, com ens recorden les *Partidas*: «La primera [traición], e la mayor, e la que mas fuertemente deve ser escarmentada es *si se trabaja algund ome de muerte de su rey, o de fazerle perder en vida la honra de su dignidad, trabajandose con enemiga que sea otro rey, o que su señor sea desapoderado del reyno* [...]». La sesta es *si alguno desamparasse al rey en batalla, o se fuesse a los enemigos, o a otra parte, o se fuesse de la hueste en otra manera sin su mandado antes del tiempo que devia servir*, o derranchasse o començasse a lidiar con los enemigos engañosamente, sin mandado del rey, o sin su sabiduria, por que los enemigos le fiziessen arrebatar, o le faziessen algund daño, o alguna deshonra estando el rey asegurado, o si descubriesse a los enemigos los secretos del rey en daño dél» (part. vii, tít. ii, l. i).

2. Gairebé totes les fonts coincideixen a destacar aquesta reacció heroica de Manfred, que, veient la traïció dels seus vassalls, s'estima més morir com a rei que viure destronat i carrega contra l'enemic ja victoriós. Vegeu, per exemple, Desclot («Quant lo rey Matfré viu que ls seus cavallers li fugien e que de tot en tot era traït, *puyí son caval dels esperons, tot armat que era, e mès-se l'escut denant e la lança, e anà ferir en la pressa dels francescs e dix que mès amava murir rey que viure deseretat*. E axí lo rey Matfré murí aquí ab la major partida de ça gent, per ço cor los traïdors li faliren, que puxes n'agren mal gasardó», cap. 68, vol. ii, p. 167), Giovanni Villani (que diu, a més, que el rei es va guarnir com un cavaller qualsevol per evitar ser conegut: «Manfredi rimaso con pochi, *fece come valente signore, che innanzi volle in battaglia morire re, che fuggire con vergogna* [...] come valente signore prese cuore, e incontanente si mise alla battaglia, non con sopransigne reali per non esser conosciuto per lo re, ma come un altro barone, lui fedendo francamente nel mezzo della battaglia. Ma però i suoi poco duraro, che già erano in volta: incontanente furono sconfitti, e lo re Manfredi morto in mezzo de' nemici», ll. 7, cap. 9) o Saba Malaspina («Manfredus cum reliquis mori potius eligens, quam quod suis morientibus alienam profugus terram petat, *quasi desperatus* [...] *inimicorum suorum ruit in medium, pugnat, percutit, percutitur, et expugnatur*, proh dolor!, a suis sic proditus», ll. 3, cap. 10; RIS, vol. xviii, col. 828). Només Guillem de Nangis nega aquest darrer honor al malaguanyat monarca sicilià i diu que va tractar de fugir (infructuosament) en veure que tot estava perdut: «Mès puisque Mainfroy vit que ses batailles furent vaincues et desroutées, *si perdi toute esperance et se doubtta moult que il ne fust occiz, et tourna en fuie lui et sa gent au plus tost que il porent*» (RHG, vol. xx, p. 427; Viard (ed.), 1920-1953, vol. x, p. 146).

3. *paÿs*: «paÿrs» (C); «paÿs» (A i B). L'al·lusió a la desaparició de Manfred (els seus homes el busquen, no el troben i es retiren) és pertinent, perquè, tot i que semblava indiscutible que els angevins havien guanyat el dia, ningú no sabia què havia passat amb el rei Manfred, i alguns fins i tot murmuraven que el Hohenstaufen havia pogut fugir. Aquests dubtes els transmet molt bé la carta que Carles d'Anjou va trametre a Climent IV el mateix dia 26 al capvespre, inclosa al *Libre de les conquestes de Sicília*: el nou monarca afirmava que no sabien encara res de Manfred, però que havien vist el seu cavall al camp i que això els feia pensar en la possibilitat que hagués mort: «De Mamfré, *si és mort en la batalla, o pres o escapat no sabem encara res cert*; per lo cavall armat que havem en què dien que ell cavalca va és gran presumpció que ell sia mort» (*Libre de les conquestes de Sicília*, f. 16r). Les cròniques ens reporten diferents versions de la trobada del cadàver reial. La *Vie de saint Louis* i les *Grandes chroniques de France* expliquen que Carles va fer cercar el cos de Manfred al camp de batalla i que, finalment, hom el va trobar entre els morts. Guillem de Nangis fa notar que Manfred s'havia guarnit amb una armadura que no era la seua perquè volia ocultar la seua identitat (apunt que concorda amb el que diu el text de Villani reproduït a la nota 2 d'aquest mateix capítol) i que, per tant, no es va poder saber del cert qui

li havia donat mort (un altre detall present a Villani: «*dissesi per uno scudiere francesco, ma non si seppe il certo*», ll. 7, cap. 9). Carles va ensenyar el cadàver a alguns dels barons sicilians que havia fet presoners, i aquests van confirmar que es tractava del sicilià. Per això —afirma el text francès—, i malgrat que Manfred havia ostentat injustament el títol reial, l'Anjou no va voler deixar el seu cos a la mercè de les bèsties i va fer que li donaren sepultura: «L'endemain parmatin il cerchierent le champ où la bataille voit esté et se merveillierent moult que Mainfroy estoit devenuz, et estoient tuit en doubtan- ce que il ne fust eschapez par fuie. Nulz ne savoit se il avoit esté occis sanz estre cogneus, pour ce que en la piece, nulz ne faisoit difference au ferir, tant estoient en grant douleur de leurs anemis destruire. En la parfin, avint que il fu trovez occiz entre les mors, et fu cogneus d'aucuns qui avoient esté pris en la bataille, que li rois Challes tenoit en prison et qui avoient esté moult ses privez. Mès grant merveilles fu que l'en ne pout savoir qui occiz l'avoit, ne n'ot home en tout l'ost le roy Challe qui peust dire certainement: "Je l'occis". Et fu la cause par aventure tele, que il avoit vestu autres armeures que les seues, que il ne fust cogneus comme sires et rois. Et jasoit que il eust esté honorez fausement et contre droit de roial majesté, Challes qui de ce fu bien remembrant et qui liberal cuer et franc avoit, ne souffri pas que sa charoigne fust laissié aus bestes et aus oisiaus du ciel à devorer, ainçoiz la fist couvrir d'un monciau de pierres en une voie commune près de Bonivent» (RHG, vol. xx, p. 427; Viard (ed.), 1920-1953, vol. x, p. 146). Confronteu-ho amb Desclot, que explica que Carles va ordenar que el seu enemic fos soterrat amb grans honors: «Quant la batala fo finida e el camp agren levat los francescts, aquels qui foren escapats vius de la batala, lo rey Karles fôu cercar tots los morts per trobar lo rey Matfré e per nombrar los mors; e trobaren lo rey Matfré mort e VI milia cavalers, entre amdues les parts, morts e-l camp. *E-l rey Karles fôu soterar lo rey Matfré ab gran honor*» (cap. 68, vol. II, p. 168). Cal entendre que entre aquests honors no hi havia el de la cerimònia eclesiàstica, vetada a un príncep excomunicat com ell. El mateix Carles, en una segona carta enviada al papa el 29 de febrer, ho deixava ben clar, a més d'estendre's sobre les circumstàncies en què el mort havia estat trobat. Noteu que l'angeví confirma que va fer mostrar Manfred als nobles sicilians perquè en confirmessin la identitat: «Recorda a mi d'aquets dies haver declarada a la vostra santetat per mies lettres la victòria a mi donada per Déu prop Benivent de Mamfré, públich enamich. E per ço car crexia fama que lo dit enamich era mort en la batalla, faem aquell cercar entre los corsos dels morts, e per açò, encara, que no era fama alcuna que lo dit Mamfré per fuyta fos vengut a alcun loch. E esdevench-se que dimenge a XXVIII de ffebrer, lo cors seu fo atrobat tot nuu entre los còrsors dels morts. *Perquè, per tal que en tan gran negoci no hagués error, fiu aquel mostrar a-N Ricart, comte de Caserta, feel nostre, e a-N Jordan e Barhomeu ça-nrera comtes, e als germans d'aquells e altres qui familiarment lo havien conegut e manejat mentre vivia, los quals regonexents lo cors dessús dit affermaren sens tot dupte comunament que aquell solia ésser Manfred. E per açò, mogut per humanal pietat, fiu lo dit cors ab alcuna honor liurar a sepultura, no pas eclesiàstica*» (*Libre de les conquestes de Sicília*, f. 16r-16v). Vegeu, també, el relat de Giovanni Villani, possiblement el més pintoresc de tots, on s'afirma que els vencedors van buscar el cos del seu enemic durant més de tres dies, fins que el va trobar un dels ribalds o pillards que seguien la host. Aquest va carregar el cos a cavall d'un ase i el va passejar pel camp, cridant si hi havia algú que li volgués comprar Manfred. Un dels barons de Carles el va veure i es va endur el cadàver, que va presentar al rei. Quan el comte Giordano, que havia estat fet presoner pels angevins, va veure el seu antic senyor mort, va començar a plorar amb grans mostres de dolor la seua dissort. Això va emocionar profundament els francesos, que van demanar que Manfred tingués un funeral amb tots els honors, cosa a la qual Carles es va oposar, al·legant que havia mort excomunicat. Tot i això, l'Anjou va consentir que el seu vell enemic fos soterrat al peu del pont de Benevent: «Nella sua fine, di Manfredi si cercò più di tre giorni, che non si ritrovava, e non si sapea se fosse morto, o preso, o scampato, perché nonn-avea avuto a la battaglia indosso armi reali. Alla fine per uno ribaldo di sua gente fu riconosciuto per più insegne di sua persona in mezzo il campo ove fu la battaglia. E trovato il suo corpo per lo detto ribaldo, il mise traverso in su uno asino, vegnendo gridando: "Chi acatta Manfredi, chi acatta Manfredi?"; il quale ribaldo da uno barone del re fu battuto, e recato il corpo di Manfredi dinanzi al re, fece venire tutti i baroni ch'erano presi, e domandato ciascuno s'egli era Manfredi, tutti temorosamente dissono di sì. Quando venne il conte Giordano sì si diede delle mani nel volto piagnendo e gridando: "Omè, omè, signore mio!"; onde molto ne fu commendato da' Franceschi,

e per alquanti de' baroni del re fu pregato che gli facesse fare onore alla seppultura. Rispuose il re: "Si feisse ie volontiers, s'il non fust scomunié"; ma imperciò ch'era scomunicato, non volle il re Carlo che fosse recato in luogo sacro; ma appiè del ponte di Benevento fu soppellito, e sopra la sua fossa per ciascuno dell'oste gittata una pietra, onde si fece grande mora di sassi» (ll. 7, cap. 9).

4. *que-l rey Manffré senyorejava*: omissió a C; «que-l rey Manffré [«Menfré» a B] senyorejava [«sanyorejava» a B]» (A i B). Desclot diu que, després del triomf a Benevent, Carles d'Anjou es va emparar de tot el regne, on va implantar una tirania intolerable: «E puy anà per tota la terra, e justeyà e alcís molt cruelment e sens mercè la major partida de les gens de Sicília e de tota l'alta gent de la terra; e après robà-los, e tolc-lur tot quant avien, e fòu-lur molts de mals e mès-los en gran servitut de ribauts e d'àvols gens qui-ls tenien vilment sots lurs peus. E axí aquest rey Karles era molt desamat dels sicilians e dels pulesos, mas que àls no gosaven fer» (cap. 68, vol. II, p. 169).

5. C és l'únic testimoni que aporta la data de la batalla de Benevent, tot i que, com veiem, erra d'un dia.

[Capítol 35]

E no anà a lonchs de temps que·l rey Corral vench d'Alamanya ab grans gents contra lo rey Karles, per venyar lo rey Manffré e·l rey Ens qui eren estats morts en la batayla.¹ E axí mateix combaté's a jorn çert ab lo rey Karles; e axí con a Déu plagué, la descomfita tornà sobre el rey Corral i ses gents. E lo rey Karles fo venedor et levà lo camp, et hac viu lo rey Corral; et ab mal que li estech, tolch-li la testa a Nàpols, d'on tots los prínceps del món e les altres gents li'n donaren gran blasme; emperò axí-s féu.²

Enaxí, lo rey Karles puys no hac contrast en sa terra per negun, ne null hom no se'n mès en venyansa a fer neguna, entrò que·l rey En Pere d'Aragó, per honor de sa muyler et de sos fills, se posà en cor que aquelles morts venyàs.

E d'açò leixaré ara a parlar, cor bé hi tornaré con serà loch et temps, et tornaré a parlar del senyor rey En Pere d'Aragon.

Notes del capítol 35

---

1. Aquest «rey Corral» no és Conrad IV, rei d'Alemanya, sinó el seu fill Conrad V (1252-1268), anomenat popularment Conradí, duc de Suàbia, rei titular de Jerusalem i pretendent al tron de Sicília. Muntaner, però, sembla haver convertit dos personatges històrics en un de sol (vegeu el capítol 32, nota 8, per a més evidències); de fet, la impressió que produeix la lectura d'aquests capítols és que Conradí decideix baixar a Itàlia per venjar els seus «germans» caiguts a Benevent, Manfred i Enzo (nou error de Muntaner: ja hem dit que Enzo era presoner a Bolonya des del 1249; poc podia participar en aquell combat, doncs!). Confronteu-ho amb Desclot, que identifica correctament el personatge: Conrad V és en realitat nebot de Manfred: «lo comú de Pisa e d'altres barons del regne de Sicília trameseren misatge a Corralí, *qui era nabot del rey Matfré*, qui era en Alamaya, que vengés, que éls li farien la messiò de ço que mester agués e li ajudarien ab tot lur poder, per terra e per mar, per cobrar lo regne de Sicília» (cap. 59, vol. II, p. 169). Notem que aquest cronista ens dóna un relat força detallat de l'expedició del príncep alemany a Itàlia, que tenia com a objectiu el regne de Sicília tot just acabat de conquerir pels angevins i que va comptar, efectivament, amb el suport de les ciutats gibel·lines italianes (Pisa, però també Pavia o Siena, per exemple) i els barons Lancia (que havien aconseguit el perdó de Carles després de Benevent). Per a la campanya de Conradí a Itàlia, vegeu Runciman (1979, p. 99-118), Hampe (1894), Del Giudice (1876) i Miller (1897).

2. Aquesta batalla es va lliurar el 23 d'agost de 1268, no gaire lluny de Tagliacozzo, enclavament situat a la regió dels Abruzzi, pertanyent a l'actual província de l'Aquila. A banda del resultat, Muntaner no aporta cap detall addicional que ens permetia fer-nos una idea del desenvolupament de la lluita, a diferència del que s'esdevé amb Desclot (cap. 72). Al nostre cronista semblen interessar-li més els successos posteriors al combat, en especial la captura i l'execució del jove Conradí (tenia només setze anys quan va ser decapitat a la plaça del Mercat, o del Carme, el 29 d'octubre de 1268) per ordre de Carles d'Anjou. La decisió del capítol és objecte d'una clara censura per part de Muntaner («ab mal que li estech»), que, a més, es fa ressò del rebuig unànime que la notícia va provocar en les altres cases reials («tots los prínceps del món e les altres gents li'n donaren gran blasme»). De fet, que un rei matés un altre rei no entrava dins les regles del codi cavalleresc, a més de violar obertament el que textos com

les *Partidas* recomanaven sobre el tracte que calia donar als presoners de guerra de la mateixa religió: «*non los deven matar luego a desora, después que los tovieren en su poder, nin darles pena, ni fazerles otra cosa por que mueran, fueras ende si fuessen presos por razón de justicia; ca de otra guisa, non tovieron por derecho los antiguos que despues que el ome toviessen preso, que lo matassen nin le diessen grand tormento por que oviessen de morir*, ni lo pudiessen vender ni servirse dél como de servo ni desonrrarle la muger delante nin apartassen a ella dél, nin a losijos para venderlos, partiendo los unos de los otros. Pero esto se entiende de los presos de una ley, assí como quando fuesse guerra entre christianos» (part. II, tít. XXIX, L I). Possiblement per això, a l'hora de descriure la mort del príncep Hohenstaufen, les fonts franceses (les *Gesta Philippi Tertii* de Guillem de Nangis i les *Grandes chroniques de France*) descriuen amb deteniment el procés judicial incoat pels angevins contra els magnats capturats a Tagliacozzo, que mena a una sentència condemnatòria per a Conradí i els seus aliats, autors de nombrosos crims contra l'Església, que els han fet mereixedors de l'excomunió i de perdre el cap. Conradí és considerat, per tant, un presoner «por razón de justicia», i la seua decapitació es converteix en un assumpte legal, tot i que els cronistes francesos no s'estan d'apuntar que alguns, en veu baixa, opinaven que Carles hauria d'haver perdonat el seu rival a causa de la seua tendra edat: «Ces choses ainsi faites, li rois [...] enmena ses prisonniers avec lui en liens jusques à Naples la cité, pour faire d'euls ce que droiz et raison jugeroient. Illuec fist assamblar plusieurs seigneurs de loiz et autres sages homes qui jugierent que par droit, il devoient avoir les chiez copez, comme cil qui estoient coupables de majestée esgenée. Quant il furent ainsi condempnez par jugement, li rois fist monter en I lieu haut, devant touz ceuz de la cité I home qui, au comble, de la condempnacion Corrardin dist et raconta comment l'église de Rome avoit esté plusieurs foiz grevée et tormentée de lonc temps trespasé par le parente Corrardin, dont il avoient esté touz jours escommuniez ausi comme de hoir en hoir, et condempnez et privez par leurs apers meffaiz, par le jugement de sainte Eglise, de toute honneur et de toute dignité; et au derrenier estoit cheue et affinée ceste maleurté seur Corrardin. Aprèz ce que il out ainsi crié, l'en mena Corrardin et touz ceuz qui estoient dampnez delez una chapele où l'en leur fist oïr tout le servise des mors et de la messe; et leur donna l'en congié et espace de confesser; et puis furent menez au lieu où il devoient estre decolez. Cil qui les decola les fist agenouillier, et hauça l'espée et fist les chiez voler de chascun à terre, l'un aprèz l'autre [...]. De la mort Corrardin murmurerent aucunes gens, et disoient que li rois Charles deust avoir espargnié pour ce que il estoit encores jones enfes et que il avoit esté deceus par les traiteurs, dont moult de genz d'Alemaigne furent esmeus contre lui» (RHG, vol. xx, p. 437-439; Viard (ed.), 1920-1953, vol. x, p. 159-160). Altres fonts tracten d'exonerar Carles de qualsevol responsabilitat en la mort del jove; algunes, com la versió grega de la *Crònica de Morea*, arriben a afirmar que Conradí fou assassinat per uns quants napolitans a l'esquena de l'Anjou, que es va entristir profundament en conèixer el final tan desgraciat del seu enemic: «A Conradino apresaron y cortaron la cabeza / unos de Nápoles que le querían mal / porque preferían el señorío del rey Carlos; / pusieron su cabeza en la punta de una lanza / y llváronsel a al rey y presentaron. / Y el rey, como prudente y noble que era, / lanzó grandes maldiciones, sintió un gran pesar / y enojóse con aquellos que realizaran la acción / y dijo claramente, todos lo oyeron, / que hubiese deseado y preferido haber perdido / una de sus ciudades más hermosas / antes que mataran a Conradino / porque, de haberle apresado vivo en la batalla, / honra grande le hubiese tributado / por ser un gentil hombre y soldado / que venía en son de guerra por vengar / la muerte del rey Manfredo, su primo [sic], / y nada hiciera por que le cortaran la cabeza» (v. 7076-7093; Egea (ed.), 1996, p. 353). Sembla curiós, però, que la versió aragonesa de la mateixa obra, deguda a Joan Ferrandis d'Herèdia, ens aporte un punt de vista tan diferent: en aquest cas, Conradí, ja capturat, s'entrevista amb el vencedor, que li demana què faria amb ell si hagués guanyat la batalla. L'alemany respon sense pensar-s'ho que li faria tallar el cap, afirmació que rep la rèplica de l'angeví: aquesta és tot just la mesura que pensa adoptar: «Et quando Corradino fue davant del rey, el rey le fizo grant honor como a fillo de rey que era. Et el rey Carles le dixo: "Corradino, tú eres en mi poderío; si tú tenías a mi como yo tengo a ti, ¿qué farías de mí?". Et Corradino le respondió qué le faría tallar la cabeça porque le avía tomado su realme. Et el rey Karles le dixo: "Aquesto mismo faré yo far a ti", et comandó que fuesse levado et que le fuesse tallada la cabeça. Et fue levado en la plaça do se faze el mercado de Nápol, et aquí le fue tallada la cabeça, et después fue enterrado en una chica yglesia que era allí» (Joan Ferrandis d'Herèdia, 1885,

p. 88). D'altra banda, no podem deixar de constatar que l'infortuni d'aquest príncep adolescent sembla haver commocionat no pocs cronistes de l'època: la *Historia Sicula* del cronista messinès Bartolomeo de Neocastro, per exemple, dedica a la mort de Conradí una escena plena de detalls gairebé hagiogràfics: segons aquest autor, quan els napolitans van veure el jove, no van poder contenir les llàgrimes i van lamentar l'acte de barbàrie inaudit que aquella execució suposava, i encara van quedar més còmplices en constatar amb quina dignitat i ànim serè aquell s'havia dirigit al cadafal, havia besat el botxi als llavis i, finalment, havia elevat els ulls al cel i havia pronunciat les paraules del Messies a l'hort de Getsemani: «surgit tumultus in populo raucus, ita quod voces murmura non sequantur; quidam enim ad lacrymas animos provocant, et ad questus, quidam vero tanto rigore non moniti gaudebant in filium hostis tanti saevitiam sceleris audivisse [...]. Spiculatorem et socios ad osculum recepit, et oculos ad superos erigit, ait: "Creator omnium Christe, coelestis Rex gloriae, si calix iste a me transire non debet, in manus tuas commendo spiritum meum". Et deinde terra acquiescens, collum composuit supra petram, cuius cervicem nudato gladio separavit ab humeris spiculator» (RIS, vol. XVIII, col. 1024). Per la seua banda, Giovanni Villani, tot i que les seues simpaties s'inclinaven pel bàndol güelf, no s'està d'apuntar, com fa Muntaner, que el rei Carles «fu molto ripreso» per una crueltat així, i defensa que el papa va restar en tot moment al marge de les decisions de l'angeví (cosa que desmenteix la llegenda que atribueix al sant pare la frase «vita Conradini, mors Caroli; vita Caroli, mors Conradini»; vegeu Runciman, 1979, p. 117). Crida poderosament l'atenció, a més, que Villani interprete les adversitats que temps a venir patiria Carles contra les forces de la Corona d'Aragó com un càstig diví o «miracolo» per haver procurat la mort de Conradí: «Della detta sentenzaia lo re Carlo ne fu molto ripreso, e dal papa, e da' suoi cardinali, e da chiunque fu savio, però ch'egli avea preso Curradino e' suoi per caso di battaglia, e non per tradimento, e meglio era a tenerlo pregione che farlo morire. E chi disse che 'l papa l'asenti; ma non ci diamo fede, perch'era tenuto santo uomo. E parve che lla innocenzia di Curradino, ch'era di cosi giovane etade a giudicarlo a morte, Iddio ne mostrasse miracolo contra lo re Carlo, che non molti anni appresso Iddio gli mandò di grandi aversitadi quando si credea essere in maggiore stato» (ll. 8, cap. 29). Com és ben sabut, també Muntaner explicarà més endavant la desfeta angevina per les mateixes raons: «Et sabets que l dit rey Corral vench en ses mans viu; et sabets que féu la major crueltat que hanc rey ne fill de rey faés, de tan gentil hom con lo rey Corral era (qui era per çert de la pus alta sanch del món): que a Nàpols li féu tolra la testa. Et per la gran crueltat que ell féu, podets veer tuyt quines penitències li va Déus donan, ne quines venjances ne pren» (cap. 114), i cal recordar que Bernat Desclot glossa extensament l'execució del Hohenstaufen, tot assegurant que Déu no va poder tolerar l'absoluta manca de misericòrdia que aquella demostrava i que per això va voler castigar la gosadia de l'angeví: «Mas Déus tot poderós qui veu totes coses, a qui no plau crueltat ne desmesures, ans li plau mercè e caritat, e fa dels baixs alts e dels alts baixs, li reté d'açò guasardó» (cap. 63, vol. II, p. 182). Encara, hom pot apreciar el mateix to moralitzant en una altra font filoaragonesa, el *Chronicon Siculum* o *Libre de les conquestes de Sicília*, que conté un interessant intercanvi epistolar suposadament mantingut per Carles d'Anjou i Pere el Gran arran de la invasió de Sicília per part d'aquest. Així, la font siciliana transcriu en primer lloc la lletra de l'Anjou, que prova de suggestionar Pere presentant-li el trist final dels altres rivals que van gosar disputar-li el regne i evocant amb evident satisfacció el càstig que el lladre Conradí va rebre a mans del saig: «pense, tu foll, a què vench la ginyosa potència de Mamfrè, çà-rrera príncep de Tarràntol, sogre teu, qui fo fill de Ffrederich, emperador dels romans, quant en lo camp de Benivent assejà batallar contre nós. On és la sua insuperable dignitat? On és la gran habundancia de riqueses? On és la delitable alegria de jochs e de solaçes? Totes aquestes coses, ab lo regne e principat e ab tota la sua senyoria, li tolgué la meytat de I dia, quant en lo camp de batalla gosà contra la nostra potència apparer. Pense, pense, orat, a què vench Corralí, çà-rrera parent teu, en quina manera la sua gran host fo per nostra batalla vençuda, e com ell, robador convertit en robaria, per dret juhi haguera trobada mort en la forca, e ab coltell de cruel escapçador soferí pena de cruel mort. Aquestes coses te degueren spahordir, foll» (*Libre de les conquestes de Sicília*, f. 25v). En la seua resposta, Pere retrau a Carles que es vante d'haver donat mort a un anyell innocent i sense màcula com Conradí, un acte abominable propi d'algú que no coneix la pietat: faria bé de prendre exemple del gran Alexandre, conegut per l'honorable tracte que dispensava als seus enemics ja vençuts, i de recordar amb quina afabilitat van ser acollits ell

i el seu germà sant Lluís de França pels mamelucs després d'haver estat derrotats i capturats a al-Mansura l'any 1250. Ell, però, ha comès un pecat sense nom i s'ha guanyat amb tota justícia la ira divina, que —assegura Pere— acabarà procurant la seua caiguda: «Encare més, se venave la inflada tenor de la tua letra, ab gran supèrbia de ton sperit, que havies en batalla vençut lo noble poder del rey Manfrè, sogre nostre, e havies destruïda la flor de la juventut de Corralí, parent nostre, ab coltell cruel d'aquell qui escapsà ab juhí enamich. Mas tu, cruel, no penses que dellà on creus guanyar glòria guanyes infàmia e perill ne és a tu astojat? Car la sanch d'aquells crida sobre la terra e les làgremes justes de la mesquina mare del rey Corralí pujants alt ja han trobada la cadira del cel e, escampades devant la cara del sobirà jutge e rey eternal, han merescut que sien oïdes. Però si tu lo rey jove, anyel sens màcula volent recobrar los drets del seu regne, pres per tu e menat a la mort, faïst ociure, legement condemnant per la tua falsa e cruel sentència, ¿creus que tan malvat peccat e tan leig pas sens pena? O cosa malvada la tua fallonia, quant se desvià de la via de rahó, quant lo rey pres liurest a mort! O peccat no diador! Qual príncep ocís jamés príncep? Certes, aquell gran Alexandre no ocís Pero, lo rey dels indis, pres en batalla, ans lo conservà. E per ço que no cerquem pus luny eximplis: tu [e] aquell gran rey de Ffrança, frare teu, presos per lo soldà dels sarrahins, demanants misericòrdia, aconseguís? Mas tu, pus cruel que Neró e que los sarrahins, l'anyel innocent pres en lo teu carçre sotsmesist a juhí de mort. Per les quals coses Déus destrouesca tu, qui tan malvades coses has comeses, destruent la clemència dels reys e dels duchs convertent aquella cruelment en mort de cruel venjança» (*Libre de les conquestes de Sicília*, f. 27v).

FIGURA 13. Conradí de Hohenstaufen caçant a cavall (imatge extreta del còdex *Manesse*, segle XIV) [Album / DEA PICTURE LIBRARY].

FIGURA 14. Execució de Conradí segons el còdex *Ghigi* de la *Nuova Cronica* de Villani [2015, Biblioteca Apostolica Vaticana].

FIGURA 15. Carles d'Anjou, coronat rei de Sicília pel papa (miniatura d'un manuscrit de les *Grandes chroniques de France*).

[Capítol 36]

Lo dit senyor rey En Pere anà endressan sos regnes, et hac gran plaer d'açò que'l noble En Corral Lança hac complit segons que ell li menà; que hac mès rey en Tunis, axí con havets hoÿt.¹ E puy ell endressà totes ses daressanes, axí en València et en Tortosa et a Barchelona, que les galeas esteguessen en cubert;² [f. xviii^{va}] et féu daressenals per tots los lochs hon li paria que galeas degués tenir.

E plaurie'm fort que'l senyor rey d'Aragó posàs son cor en so que yo li diré:³ que IIII deressenals hordonàs en les sues marines, qui fossen daressenals sabuts; e-ls II fossen per bona hordinació, e-ls altres per necessitat. Los II de necessitat fossen la I a Barchelona et l'altre a València, per ço con són les dues ciutats en què ha major poder d'hòmens de mar que en ciutat que ell aja. Los altres dos,⁴ de bona hordinació, fos la I a Tortosa, qui és nobla ciutat et bona et és en frontera de Cathalunya et d'Aragon; et porien-s'i armar XXV galeas, que, entrò que fossen fora del riu, nuyl hom no se n'aperçebria; e semblantment a Cuylera, hon vendrien tots aquells del regne de Múrcia, et d'Aragó et de Castella gran res, que nuyl hom no'n sintria, et armades et aparallades porien axí en mar entrar. Que, per veritat, yo no sé de príncep ne de rey tan bells II daressanals ne tan secrets con seria aquell de Tortosa et de Cullera.

Per què, senyor rey d'Aragó, demenats als vostres hòmens de mar què-ls par d'açò que yo dich; que çert són que aquells qui rahó han diran que yo dich veritat, com al daressanal de Tortosa vendran totstamps de Cathalunya et d'Aragó, et al darassanal de Cuylera tots aquells del regne de València et de Múrcia et de les fronteres dels lochs que havets envés Castella. Sí que en cascun d'aquests lochs ab V milia *libras* farets un bell daressenal. Et en cascun d'aquests daressenals podets tenir XXV galeas, et puy a Barchelona altres XXV, e-l darassanal de la mar de València altres XXV; e axí podets tenir C galeas aparallades, con obs vos [f. xviii^{vb}] sia, contra vostres enemichs. Mas les XXV de Tortosa et les altres XXV de Cullera podets armar, que sol enemichs que ajats no sintran res entrò fora sien dels rius.

Per què, senyor, fets ço que fa bon aministrador: que en vostra terra ha rich-hom o cavaller que ab poca de riquea fa més que altre ab gran. Et açò, per què esdevé? Per la bona cura et per la bona aministracion que fa. Per què, senyor rey d'Aragon, pensats que ajats bona cura et bona aministracion, e axí farets dels afers aytants con en cor vos metats, ab tota vegada que ajats Déu e-l seu poder en memòria; e puy, con obs sia, ajut-vos a complir la vostra volentat lo daressenal de la ciutat de Barchelona e aquell de València.⁵

Si açò metets en orde, pensats que ab la ajuda de Déu vós sotsmetrets crestians et sarraÿns qui contra la vostra reyal senyoria et dels vostres vullen contrastar; et

si u fan tantost los ne porets punir, que· l poder vostre és molt mayor que les regions del món no·s pensen; et poden·ho veer per les conquestes qui per lo senyor rey vostre pare se són fetes menys de ajuda de diners et de croada que l'Esgleya no y ha donada. Que més de XX millia misses se canten vuy en aquell dia et tots dies en ço que·l sant rey En Jacme conquerí sens ajuda et croada que no hac de la Esgleya: que·l regne de Mallorca, e·l regne de València e·l regne de Múrcia conquerí sens croada et ajuda de la Esgleya, de què ha l'Esgleya vuy tant que fort cosa seria de dir que de V regnes altres agués tants de delmes et de premícies con ha'n d'aquests III regnes. Per què la santa Esgleya de Roma et aquells qui la regen deurien pensar lo creximent que han per la casa d'Aragó et que n'aguessen conexensa en los seus dexendens. Emperò, conort·me'n en so: que [f. XIXra] si·l pare sanct ne·ls cardenals no han conexensa, lo Rey dels reys, nostre senyor ver Déus, n'à memòria, que·ls ajuda a totes lurs necessitats e·ls fa anar de bo en mellor, et farà, si a Déu plau, a avant.⁶

Notes del capítol 36

1. Muntaner remet als successos narrats als capítols 30 i 31.

2. Aquestes obres endegades sota els auspicis del rei Pere resten ben documentades: així, i pel que fa a València, un document del 13 d'agost de 1277 dóna compte de les provisions reials per a la construcció d'un far al grau de València: «Nos Petrus Dei gracia, Rex Aragonum. Damus et concedimus tibi Raimundo de Sancto Justo quod possis facere et facias quoddam hedificium in gradum nostrum Valencie ante litus maris in quo qualibet nocte in vita tua facias faronem per quem effretantes possint cognoscere evidenter quod securius venire ad portum sive gradum valeant supradictum» (Soldevila, 1995, vol. II, p. 101, apèndix I, doc. 89). A propòsit de les drassanes barcelonines i la seua evolució històrica, vegeu les lectures clàssiques de Carreras Candi (1928), Florensa (1935 i 1953, p. 7-10) i Condeminas Mascaró (1943). El segle XIII, i, en concret, el període presidit pels regnats de Jaume I i Pere el Gran, va veure importants transformacions en les estructures navals barcelonines, lligades a la creixent orientació talassocràtica catalana, com resumeix el professor Riera i Melis (1992), el qual precisa que, com a conseqüència de les reformes d'aquests dos monarques, la ciutat va passar a comptar amb «dues drassanes, les velles i les reials. Les primeres, un llegat de l'alta edat mitjana, estaven emplaçades al costat de la porta de Regomir, més o menys entre els carrers actuals de la Fusteria, d'Avinyó, Ample i de la Mercè. L'embranchida del tràfic marítim subsegüent a la conquesta de les illes Balears i del País Valencià degué col·lapsar el funcionament d'aquestes arcaïques instal·lacions, puix que, cap a mitjan segle XIII, hom comença a bastir una drassana annexa a l'altre costat del carrer de la Fusteria, entre aquesta via i el Pla de Palau. Pocs anys abans, el 1243, Jaume I havia reservat un sector de l'arenys per al varament en sec dels vaixells. La doble mestrança de Llevant, que es beneficiava de la proximitat del port comtal i de la protecció que significava enfront dels embats del mar el puig de les Falsies, devia consistir en un segment de la ribera arranjat per a la construcció naval i proveït d'una infraestructura [sic] mínima, on no tenim documentat cap edifici important. La viabilitat de la doble expansió ultramarina —mercantil i territorial— de la Corona d'Aragó depenia en gran part de la capacitat de creixement de la flota. Durant el regnat de Pere el Gran, als pròdroms de les Vespres Sicilianes, el gran conflicte internacional en el decurs del qual la confederació emergirà com a potència naval de primer ordre, s'inicia, als confins occidentals de la platja, dintre de l'àrea acotada [sic] prèviament pel Conqueridor, la fabrica d'unes noves drassanes, les reials: un immoble de vastes dimensions i prolongada execució, resultat tant

de l'auge comercial de la ciutat comtal —i de la resta del Principat— al segle XIV com del paral·lel afany de protagonisme de la monarquia aragonesa en el context mediterrani» (Riera i Melis, 1992, p. 58). Muntaner atribueix igualment al rei Pere la iniciativa —ben lògica, d'altra banda— de disposar un espai cobert per a la conservació de les seues galeres, pràctica de la qual parla Eiximenis (que glossava els beneficis de comptar amb una galera «endreçada e majorment tenent-la sots cubert dins una pocha taraçana que costa poch», *Dotzè*, cap. 335; Eiximenis, 1484, f. 140r) i que responia a les característiques generals de la navegació a la Mediterrània medieval: «El model de drassanal adoptat a la Corona d'Aragó era l'usual a la resta de la Mediterrània i estava estretament relacionat amb les característiques i necessitats de la navegació. Així, cal precisar que la navegació mediterrània estava marcada per una climatologia particular. Uns estius de mar plana seguits d'hiverns tormentosos [sic] forçaven una navegació marcadament estacional. Aquesta pauta s'accentuava en relació amb les galeres. El fet de tractar-se d'un vaixell estret i de poc calat, a diferència de les coques, les convertia en unes naus poc estables amb mar moguda. Per tot plegat, les galeres eren retirades a terra ferma una vegada finalitzada la temporada de navegació a fi d'esperar la següent primavera. Aquesta pràctica permetia la reparació periòdica de les galeres però, alhora, obligava a la construcció d'unes estructures o coberts destinats a protegir-les de la pluja i de la humitat que haurien malmès, d'altra manera, la seva fusta» (Estrada Rius, 2004, p. 539-540).

3. De bell nou, Muntaner llança en aquest passatge una recomanació directa als comtes reis: si al capítol 28 hem llegit que insistia en la conveniència d'implantar a la ciutat de València una festivitat semblant a la de Mallorca en honor del bon rei Jaume, ara ens el trobem donant consells de caràcter bèl·lic amb l'autoritat que li confereix la seua dilatada experiència militar. És bastant significatiu que aquest excurs sobre els avantatges d'una bona política de construcció naval tinga lloc precisament en aquest punt del llibre, només una mica abans que Muntaner comence la narració del primer gran conflicte exterior al qual s'haurà d'enfrontar el casal d'Aragó: la Guerra de les Vespres Sicilianes (cap. 43-198). En efecte, en nombroses ocasions en el decurs d'aquests capítols hom posarà en relleu la importància que el control de la mar tindrà per a l'aconsegüiment dels objectius polítics d'Aragó («pus que aquests ajam vensuts, la mar és nostra», afirma Roger de Llúria al capítol 82, i més tard l'amirall respirarà tranquil en veure, efectivament, «que la mar era sua et que no-l calia de res tembre», cap. 136; encara, el rei Pere dirà dels croats francesos que «si la mar havien perduda, sí-s faran la terra e-l cors», cap. 129), i l'argument serà reprès amb més força al capítol 272, que conté el famós *Sermó* fet per a la conquesta de Sardenya, on Muntaner tornarà a dedicar un espai considerable a explicar detalladament els preparatius navals necessaris per a la campanya sarda: «Per ço ay comensat en lo fayt de la mar / car la mar cove tenga çell qui vol conquistar / lo regne de Serdenya; et si u fay, tremblar / ffara trastot lo mon».

4. *Los altres dos*: «Les altres dues» (C); «Los altres dos» (B). Cal tenir en compte que tot el capítol 36 manca a A.

5. *lo daressenal [...] València*. En altres edicions (Casacuberta, Soldevila, etc.) el passatge apareix editat en un paràgraf a banda: «Lo darassanal de la ciutat de Barcelona e aquell de València... si açò metets en orde pensats que, ab l'ajuda de Déu, vós sotsmetrets crestians e sarraïns» (els punts suspensius són dels editors), fet que ens deixa un període inconnex i sense sentit. Interprete que són les drassanes de Barcelona i de València les que, quan convinga, han d'ajudar el rei d'Aragó a dur a terme els seus projectes polítics.

6. Interessant observació de Muntaner: Déu sap compensar com cal els grans serveis del casal d'Aragó a la cristiandat i per això el fa prosperar dia rere dia, a desgrat de l'escassa «conexensa» del papa i el seu consistori envers els comtes reis, posada en relleu en aquest passatge de manera bastant palesa. El cronista arriba a dir que la Santa Seu no va donar cap suport econòmic al rei Jaume per a la submissió de les terres mallorquines i valencianes («ajuda de diners») ni va atorgar a aquestes campanyes el caràcter de croada, gest que hauria fet més factible l'empresa jaumina, que hauria pogut comptar amb el suport de molts més guerrers cristians atrets per la perspectiva de guanyar les *perdonances* o indulgències. Cal assenyalar que l'observació del cronista no és del tot certa, perquè és un fet contrastat que el papa Gregori IX va promulgar diversos documents atorgant a la conquesta de València el caràcter de croada: «el 5 de febrero de 1237 el papa Gregorio IX dio una serie de bulas para predicar la cruzada.

Esta cruzada se predicó en todo el sur de Francia y la metrópoli Tarraconense, a excepción de las ciudades de Montpellier, Pamplona y Calahorra» (Ubieto Arteta, 1976, p. 281). En qualsevol cas, resulta escaient advertir que l'argument no és ni de bon tros exclusiu de Muntaner, sinó que el trobem abundantment documentat en les altres grans cròniques i en les relacions d'ambaixadors catalans a la cúria romana dels segles XIII-XIV. Per a una anàlisi més detallada d'aquesta qüestió, vegeu Aguilar (2006, p. 199-229, i 2007c, p. 200-233) i l'estudi introductori de la present edició.

[Capítol 37]

E axí lo senyor rey En Pere, con hac enteses les batayles¹ et les veensons que-l rey Karles hac fetes per la conquesta que hac presa, fo molt despagat per la gran amor que havia a madona la reyna, muller sua, et per ços fills, que ell amava molt; per què·s posà en son cor que yamés no seria alegre entrò venyansa n'agués presa. Sí que ordonà en son cor ço que tot savi senyor deu ordonar en los fets grans que emprén: que ell pensà en lo començament, et puys en la mijania et en la fi; con d'altra manera nuyl hom no farà res si no pensa en aquestes III coses. E el dit senyor rey, axí con lo pus savi senyor que e-l món fos ne serà jamés, pensà en aquestes III coses.² Sí que de la primera vos diré que era cella que ell avia major obs que pensàs: que abans que res comensàs, que sabés qui li devia ajudar ho de qui lo calria guardar. L'altre, que agués moneda ab què u pogués bastar. La terça, que sos fets faés tan secret que null hom no-n sentís d'açò que ell avia en cor, mas la sua persona solament,³ per ço con ell pensava que-l seu propòsit era tal que nuyl hom no li consentire que aquell fet assejàs con assayara, ço que nuyl hom en cor no s'o degra metre.

E axí, per ço que nuyl hom no li u trestornàs, no u volia descobrir a negun, cor pensar pot cascun qual fóra aquell qui consentira al rey En Pere que comensàs guerra contra la Esgleya, qui és tot lo poder de crestians, et puys contra la casa de Ffrança, qui és pus antiga⁴ casa de reys qui sia en crestiandat;⁵ con contra cascunes d'aquestes cases⁶ havia posat en son cor que comensàs guerra; et si negú ne demanàs, no fóra hom e-l [f. *xixrb*] món qui li u lohàs. Mas ell, confiant en Déu et e-l bon dret que volia mantenir, pensà que de sa testa et de son enteniment, ab la ajuda de Déu, tractaria que la venyansa pogués fer del pare et dels avoncles de madona la reyna muller sua, et de l'avi et dels sobreavoncles de sos fills. Con cascun se pot pensar en quina dolor vivia madona la reyna muyler sua, con sabé que son pare et sos avoncles foren morts. Et axí lo senyor rey En Pere amava més madona la reyna que res qui fos e-l món; per què cascú se pot pensar, con era ab ella, quin trebayl sofferia. Que a cascuns vaja lo cor ço que dix En Muntanyagol:

Bé ha prop la guerra cell qui l'à enmig del sòl,⁷
et pus prop l'à qui l'à en son coxí.

E axí, lo senyor rey consentia. Un plant de madona la reyna dins lo cor li cava-va; per què, tots perills pensats, en son cor se pensà que la venjança se faés per ell. E entrà⁸ en I aytal pensament que fo mester que ell pensàs de la dita venyança, ço que son cor a nuyla persona no volch descobrir, ans pensà que donàs recapte a

les III coses que davant vos he dites, ço és a saber: que negun contra son regne no pogués venir; l'altre, a la moneda ab què pogués complir son enteniment; l'altra, que nuyl hom no sabés ço que ell volia fer.

E sí pensà primerament en la casa de Ffrança què y tenia. Ara és veritat que, mentra que era inffant, que son pare era viu, que anà I ivern en Ffrança per veer lo rey de Ffrança⁹ e la reyna sa germana,¹⁰ que ell amava molt; e pensà's que si axí mateix en ivern¹¹ hi anava, que no perdria res de son temps ne faria fretura a la frontera dels sarraïns, con los sarraïns, d'ivern, no poden hosteyar: tant són mal arreats¹² et vestits et temen fret més que gents del món. Et per ço entrà en Ffrança. [f. XIXva] E con fo en Ffrança, fo reebut ab gran honor et goyg et alegra que n'hac lo rey de Ffrança et la reyna. E là estech ben II meses ab gran deport et solàs; et là ell bornà et tirà a taulat et anà ab armes ab los cavallers et fills de cavallers qui y eren anats ab ell, et ab molts comtes et barons de Ffrança qui u asseyaven per amor d'ell et honor. Què us diré? Tanta de amor entrà entre lo dit senyor rey En Pere e l rey de Ffrança que de una hòstia sagrada combregaren ab doses; e juraren e-s faheren homenatge que jamés la un a l'altre no-s venguessen contra per neguna persona del món, ans se ajudassen e-s valguessen¹³ contra tots hòmens. Sí que la amor fo axí coral entre ab doses con pot ésser entre II frares:¹⁴ que yo, mon cors, viu¹⁵ que l rey de Ffrança, en les sues çelles que cavalcava, portava a quarters lo senyal del rey d'Aragó per amor d'ell, et en l'altre quarter lo seu senyal de les flors; et axí mateix se fahia lo senyor rey d'Aragó.¹⁶

Puys lo dit senyor rey d'Aragon tornà-sse'n molt pagat del rey de Ffrança¹⁷ et de la reyna, sa germana. E assò vos he comptat yo per ço cor per avant se tanyerà que parlem d'aquesta avinença et haurà loch al nostre propòsit.

Notes del capítol 37

1. *batayles*: «batstayles» (C); «batalles» (A); «bataylas» (B).
2. *E el dit [...] coses*: omissió a C; «e lo dit senyor rey, axí con a savi senyor que ell era, pença en aquestes III coses» (A); «E el dit senyor rey, axí con el pus savi senyor que e l món fos ne serà jamés, pensà en aquestes III coses» (B). L'edició de València duu: «E lo dit senyor rey, axí com lo pus savi senyor del món, pensà en aquestes tres coses» (f. xxxir).
3. Aquest passatge ens presenta Pere d'Aragó com un rei que sap calcular detingudament tots els seus moviments, motivats, com hem vist, pel desig de «venyansa» contra els angevins. Cal observar que Muntaner condensa els pensaments que ocupen la ment reial en una seqüència que, pel contingut, entronca amb la tradició dels tractats sobre l'art de la guerra més cèlebres a l'edat mitjana i que, de fet, gairebé pren forma de divisió rimada (en *-ar*) amb estructura ternària: abans d'executar els seus plans, l'heroi ha de destriar bé els amics dels enemics («qui li devia ajudar ho de qui lo calria guardar»); igualment, cal que reunisca els fons suficients per a dur a terme l'empresa i per a aconseguir els seus objectius («moneda ab què u pogués bastar»); finalment, i perquè tot vaja bé, ha de saber enllestir tots aquests preparatius amb la major discreció possible, a fi que els enemics no puguin conèixer què es proposa fer («que sos fets faés tan secret que null hom no-n sentís d'açò que ell avia en cor, mas la sua persona solament»). Resulta ben lògica l'al·lusió a la «moneda», que, com el lector de *Tirant* recordarà

bé, apareix en la sentència (també trimembre i rimada) sobre els ingredients necessaris per a la guerra que el famós capità bretó adreça a l'emperador bizantí: «la guerra guerrejada ha mester tres coses [...] yo les vos diré: gent, *argent* e forment» (cap. 123; Martorell, 2005, p. 502). Precisament, en una nota de la seua monumental edició del clàssic martorellà, el professor Hauf documenta el pòsit cultural sintetitzat per l'afirmació de Tirant amb abundants materials, molts dels quals són invocables també en el cas de Muntaner. Així, Francesc Eiximenis posava en relleu la necessitat que el príncep que vol començar guerra «attena si la porà mantenir ab son thesor e ab son patrimoni» (cap. 234; Eiximenis, 1484, f. 100v), i al *Livre des fais d'armes et de chevalerie* de Christine de Pisan hom fa de la «finance» o «pecune» el factor decisiu de les guerres: «Tout premierement il regardera quelle puissance il a ou pourra avoir, tant de gens *comme de finance*, sans les quelles deux principales choses estre bien garny et seurs est folie d'emprendre guerre [...] toutes riens y soient necessaires *et par especial pecune*, car qui asses en a et emploier le veult treuve tousjours ayde de gens asses et plus qui ne vult». Respecte al secretisme amb què el rei procedeix en els seus afers, cal dir que es tracta d'una precaució recomanada, per exemple, al *Libro de los estados* de l'infant Juan Manuel de Castella: «Otro si, todas las cosas que fiziere, deue las fazer mucho en poridad, lo mas encubierta mente que pudiere. Et digo vos que me dixo don Johan, aquel mio amigo, que vna de las cosas que mucho le aprouecharon en las guerras que ovo, que fue las que fizo con grant poridad; et las que mas le enpesçio, fue en las que non fue la poridad guardada. Et dixo me algunas vegadas, riendose et commo en manera de solaz: “Digo vos en buena fe, Julio, mi amigo et mi amo, que en los grandes fechos que ove de fazer, que las poridades que me fueron mejor guardadas fueron las que non dixe a ninguno”. Et con esto me quiso tanto dezir commo que pocas o ningunas cosas son que omne a otrie diga que sean poridad» (Juan Manuel de Castella, 1982, vol. 1, p. 335). També a les *Partidas* s'assenyala que els prínceps han de saber ocultar els seus plans i procurar desenvolupar un bon sistema d'intel·ligència que els permeta conèixer els dels rivals: «E apercebimiento deven otro si aver para saber toda vía fecho de sus enemigos, e a guardar se toda vía que los otros non puedan aver sabiduría de ellos» (part. II, tít. xxiii, l. III).

4. *antiga*: «antiga» (B i C); «richa» (A). També l'edició de València llig «antiga» (f. xxxir). Mantinc la lectura del text base, que insisteix en la venerable antiguitat de la casa reial francesa i sembla una lectura més difícil, tot i que la solució de A encaixa perfectament en un passatge en què hom pondera el poder dels possibles rivals del rei Pere.

5. La puixança i el prestigi de la casa de França entre les monarquies de la cristiandat és posada de manifest per multitud de fonts. A les *Chroniques* de Jean Froissart, per exemple, se'ns diu que «le roi de France [...] est le plus digne, le plus noble et le plus puissant roy du monde» (Froissart, 1885, vol. III, p. 162), i la *Branche des royaux lignages* de Guillaume Guiart (segles XIII-XIV) celebra la predilecció divina per la dinastia capetàida, tocada de santedat i obradora de miracles, l'«ancienneté» del regne i el seu rol de braç defensor de l'Església, que l'ha menat des de ben antic a conquerir i sotmetre a la fe cristiana la major part del món: «Par tous pais de crestiens, / entre Juïs qui Dieu desprisent, / et ès lieus que païens justisent, / si com le soleil fait sa danse, / set on bien que li roys de France, / comment que il soit façonnez, / est li plus dignes couronnez, / sanz ce qu'aucun riens i ament, / qui vive sous le firmament, / et ce voit-on par raisons clères. / Diex du ciel, li souverains pères, / si grant bonne aventure donne, / a quiconques a la couronne / de la terre ramentéue, / qu'il fait, puisqu'il l'a receué, / tout son vivant, miracles beles; / car il guérit des escroelles / tant seulement par i touchier, / sans emplastre desus couchier; / ce qu'autres rois ne puent faire. / Sa lingnie est si débonnaire, / qu'il est poi nul, tant leur mesface, / se sa paiz humblement porchace, / tout soit ce qu'à eus plus ne puisse, / que par grace merci ne truisse, / comment que il soit mal méu. / El tens passé ra-l'en véu / si com le certain m'en avise, / que toutes fois que sainte yglise, / c'on a souvent à tort haïe, / estoit besoigneuse d'aye, / et menée vilainement, / les rois de France proprement / et li leur aide i bailloient, / là où tous autres li failloient. / Cil du royaume par nature, / ressent hardis outre mesure, / et de *droite ancienneté*; / car selon la certainté / de l'ystoire qui pas ne ment, / par leur outrageus hardement / dont jadis furent esméu, / s'aquitèrent-il du tréu / que li Romain entr'eus levoient, / et qu'à l'emperière devoient. / Onques puis n'en furent pelez, / par quoi ils sont Frans apelez, / de raisonnable acoustumance / c'est à dire sans redevance. / Duquel fait conter ou retraire / me vueil-je quant à ores taire: / cis livres le ramembrera, / si tost com temps et lieus

sera. / Puis le terme ramentéu, / que quites furent du tréu / François, desquieix je vous devise, / ont-il mainte cité conquise / et mainte contrée loingtainne. / Par eus fu convertie Espaignne / Arragon, Fois et Cataloingne, / Navarre, Agenois et Gascoingne. / D'autre partie, devers Frise, / ont-il la créance Dieu mise, / a grant ahan et à grant charche. / En Bavière et en Dannemarche, / Sessouingne, Allemaingne et Hongrie, / et touz les pors d'Esclavonie sont par eux de foi en santé» (Guiart, 1828, p. 12-15). Aquesta estreta aliança entre França i el papat (de la qual el rei Pere sembla ser perfectament conscient) és precisament un dels punts principals del sermó que el cardenal Jean Cholet adreçarà als croats de Felip III l'Ardit, segons Bernat Desclot: «—Senyors: nostra senyor Déu ha mostrat gran honor e gran senyal d'amor e de dilecció al rey de Fransa e a tots sos antecessors per totstemps. *Car no troba hom, d'aquell temps ensà que la casa de Fransa se convertí a cristianisma, que hanch fos rabetlla ne contrària en res a la sancta Sglésia de Roma, jatsie que tots los regnes del món algun temps sien stats desobediens a aquella Sglésia de Roma, mas aquest no-u fou hanch, ans, tote vegade que master fos ajuda a la Sglésia, la li féu bona e suficient lo regna de Fransa*, que hanch no guardà amor ne parantiu que hagués ab negun príncep terranal. Per què trobam en les scriptures antigues que Déu mantench totstemps aquest regna e li donà victòria de sos anamichs; e atressí la Sglésia de Roma regoneix bé la obediència que li ha hagut totstemps aquest regna, ço és a saber lo casal de Fransa, e en açò que pot ha'l-na guardat de dan» (cap. 136, vol. iv, p. 107-108). Per als honors i serveis fets pels reis de França a l'«estament ecclesiàstich», vegeu, encara, el *Primer* d'Eiximenis, on s'explica que el francès «comunament se posa primer dels altres reys e-s nomena pus alt per la sancta sgleya de Roma. La primera sí és per tal com contra tots los reys chrestians és pus antich [...]. La segona rahó perquè la santa Sgleya l'onra axí molt més per tal quant tostemps los reys d'aquell regne són stats persones fort devotes a la fe crestiana [...] e per tal li scriu lo papa tostemps cristianíssim [...]. La terça rahó sí és car aquell regne ha fets singulars serveys e honors a l'estament ecclesiàstich [...] en favor de la santa fe cathòlica ha pugnat molt de temps virtuosament contra los infeels [...] per les dites causes e raons que ell s'és tan dilatat e stès, que és lo major e pus poderós rey de cristianisme» (cap. 245; Eiximenis, 1484, f. 140v-141r).

6. cases: «coses» (C); omisió a A; «casas» (B).

7. sòl: «si» (C); «seu» (A); «sòl» (B). Muntaner erra la citació: com ja va fer notar Riquer (1979, vol. III, p. 278) aquests versos no pertanyen pas a Guillem de Montanhagol (...1233-1268...), sinó a Peire Cardenal (...1202-1272...). Els localitzem al poema *Las amairitz, qui encolpar las vol*, on es diu literalment: «Be ha prop guerra cel qui l'ha enmieg son sol, / e pus prop l'ha qui l'ha en son cossi», fet pel qual he considerat preferible la lliçió del testimoni catanès. Hom observarà que la citació encaixa molt bé en el missatge que Muntaner ens vol fer arribar: que l'estat d'abatiment en què Constança va caure arran de la mort dels seus parents Manfred i Conradí va exercir una pressió definitiva en l'ànim de Pere a l'hora de preparar la guerra contra Carles d'Anjou. Cal notar, en aquest sentit, dos punts ben interessants. En primer lloc, que la *Crònica* ens torna a oferir de bell nou l'exemple d'un príncep que actua impulsat fonamentalment per l'amor a una dona («lo senyor rey En Pere amava més madona la reyna que res qui fos e-l món»), un cas paral·lel al de Carles d'Anjou, qui, com sabem, ofereix els seus serveis a l'Església commogut per la humiliació soferta per Beatriu de Provença («ell la amava més que res del món», cap. 32; vegeu les notes corresponents al passatge en qüestió). D'altra banda, cal tenir en compte que, segons Nangis, Pere s'atrevirà a envair Sicília a causa de les pressions de la seua esposa: «Celle annee meismes, Pierre roi d'Arragon fu moult envolenté des malices sa femme et la crut de quanque elle disoit. Elle affermoit certainement et faisoit entendant a son baron quelle estoit hoir du royaume de Sezille et que ceul de Sezille le tenoient pour trop faibli pour ce quil ne souffroit a eulz a estre leur seigneur comme cil qui len requeroient chascun jour» (RHG, vol. xx, p. 517). En segon lloc, convé advertir que el cronista es mostra ací molt explícit sobre l'objectiu dels futurs projectes bèl·lics del rei Pere: el mot clau és *venjança*, repetit en diverses ocasions: l'aragonès —confessa obertament Muntaner— planeja una *vendetta* contra els angevins. Així doncs, si hem de donar crèdit a una afirmació tan clara, caldria deduir que els moviments en el pla logístic, militar i diplomàtic que hom relatarà en posteriors capítols responen a aquest mateix objectiu, tot i que el ben cert és que la *Crònica* ens reserva un gir inesperat de la narració i el peraladenc es mostrarà com més va més ambigu i contradictori sobre els plans reials. D'altra banda, la confusió de Muntaner en l'atribució dels versos resulta digna de co-

mentari, sobretot perquè ens posa sobre la pista de dos trobadors —Montanhagol i Cardenal— autors de nombrosos sirventesos polítics amb una línia de pensament que fàcilment podia despertar les simpaties de Muntaner. De Peire Cardenal ja hem llegit la seua defensa del poder imperial davant dels atacs i la rapacitat de l'Església (vegeu el capítol 32, nota 9), i el seu anticlericalisme es manifesta ben a la clara en altres peces com *Pels clerics es apellatz herege, Qui volra sirventes auzir, Un estribot farai, Un sirventes fauc en luec de jurar* o *Un sirventes vuelh far dels auls glotos* (vegeu Lavaud (ed.), 1957); quant a Montanhagol, basta recordar que a *Ges per malvastat qu'er veyá* lamenta la situació de Provença, que ha canviat el govern del llinatge barceloní per l'«avara» senyoria de Carles d'Anjou: «so nom camget Proensa [...] / per qu'ueymais aura nom Falhensa, / quar leyal senhori' e cara / a camjada per avara / don pert sa valensa» (Ricketts (ed.), 1964, p. 102). Sobre l'argumentari de la propaganda antiangevina en la poesia trobadoresca, hom pot consultar Aurell (1994, p. 183-202) i Asperti (1995, p. 54-59, i 2002).

8. *entrà*: «encara» (C); «entrà» (A i B).

9. Felip III l'Ardit (1245-1285), fill de Lluís IX i Margarida de Provença. Sobre aquest monarca, vegeu Langlois (1877) i l'aportació molt més recent de Sivéry (2003).

10. Isabel d'Aragó, casada amb Felip III el 28 de maig de 1262 a Clarmont d'Alvèrnia. Però Isabel havia mort el 1271, molt abans, doncs, que es produís aquesta visita del llavors infant Pere. Desclot es mostra en aquest pas més ben informat que Muntaner: Pere va anar a França per visitar «a son cunyat e a sos nebots, fills del rey de França e de sa sor *qui ja era morta*» (cap. 70, vol. III, p. 26).

11. *axí mateix en ivern*: «axí mateix en ivern» (C); «en l'ivern» (A); «en ivern» (B). L'edició de València duu «enguany» (f. xxxiv), lliçó que no acaba de fer sentit, tot i que una mica més avall afegeix (potser per una mala lectura de la paraula «ivern» al seu model?): «E per ço ell entrà en França *en janer*» (f. xxxiv). En efecte, la documentació fornida per Ferran Soldevila demostra suficientment que Pere el Gran es trobava a França els primers mesos de l'any 1276: «A l'Arxiu de la Corona d'Aragó, en el reg. 37, foli 98, hi ha un document de l'infant Pere que porta aquesta data: “*Datum Aureliani VIIº kalendas marcii anno domini MºCCºLXXº quinto*” (23 febrer). *Aureliani* apareix, indiscutiblement, per *Aureliani*, locatiu d'*Aurelianum*. I *Aurelianum* és Orleans» (Soldevila, 1995, vol. I, p. 388). Per la seua banda, Langlois (1877, p. 105) addueix un altre document recollit al RHG (vol. xxxiii, p. 755) que dóna compte de les despeses fetes amb motiu de l'estada de l'infant: «Notum facimus quod in nostra presentia constitutus, Marsupinus de Pistoia confessus fuit et recognovit se habuisse, a P. de Fontanis... octo milia libr. et quingentas libr. turon. in pecunia numerata *ad opus infantis Petri, filii primogeniti illustris regis Aragonum, et nomine ipsius*. De qua, etc... Datum Tholose, die mercurii ante festum Penthecostes, anno domini MCCLXXVI».

12. *mal arreats*: «mal arreats» (C); «mal calçats» (A); «malanans» (B). A l'edició de València: «malenants» (f. xxxiv). Mantinc la lliçó del testimoni base.

13. *valguessen*: «venguessen» (C); «valguessen» (A); «valgessen» (B).

14. Muntaner emfatitza l'estreta amistat sorgida entre Pere d'Aragó i Felip de França, que no fa presagiar ni de bon tros el gran conflicte que els enfrontarà temps a venir: també a la continuació de la *Història d'ultramars* s'explica que Ricard Cor de Lleó i Felip August van coincidir a Sicília en el camí cap a Terra Santa al capdavant dels exèrcits de la tercera croada, i que de la reunió va sorgir un «grant amor» entre ambdós, tant que van fer-se germans jurats. Com se sap, aquests sentiments fraternals no van durar gaire, i l'autor de la crònica lamenta el mal que la cristiandat va rebre a causa d'aquella desunió: «Quant li rois Richart dengleterre sot que li rois de France estoit herbergez a Palerme il en ot moult grant joie et comanda a ses homes que il deussent prendre terre ilueques car il voleit yverner en la terre des puis que il avoit trove le roi de France sain et sauf. Il firent tantost descharger les chevaliers et les chevaucheurs et les harnois de quoi il avoient mestier. Quant li rois de France oi que li rois dengleterre estoit arivez ilueques grant joie en ot et vint encontre lui et firent grant joie li un rois a l'autre. *Grant amor* avoit entre le roi de France et le roi dengleterre en celui chemin *dont il se estoient jurez de estre bonz compaignons entreauz en celui chemin et de porter bone foi li unz a l'autre*; je ne sai por cui la guerre comença entreaus .ii. mais grant damage fu de la guerre qui fu puis entreauz. Car anceis que il venissent en la terre de Promission estoient bons amis li un a l'autre apeloit mon seignor; se lor amor eust dure il eussent este a toz jorz honore et Sainte Crestiente en fust essauceu» (RHC, *Historiens occidentaux*,

vol. II, p. 148). En el cas de la nostra *Crònica*, ambdós prínceps segellen la seua aliança amb un vincle tan sagrat com una eucaristia comuna, fet del qual dóna compte també la versió de Desclot continguda al manuscrit 241 de la Biblioteca de Catalunya, bé que en un context lleugerament diferent: una entrevista entre Felip, Pere i el rei Jaume II de Mallorca, que també pren part en la promesa de concòrdia perpètua: «e finalment tots III reys tengren conseyll, e s'avengren de no fer mal los uns als altres de tota lur vida, ans se deguessen valer e ajudar contra tots hòmens del món, e d'assò es faheren sagrament e homanatge, e u juraren tots ensemps en la Sglésia Major, sobre l'altar de Sant Steve de Tolosa e sobre lo cors de Jhesu Christ, e d'aquell combregaren tots tres ensemps en poder de l'Archibisbe de Tolosa» (Cingolani, 2006, p. 323). Es tracta d'un ritual que trobem documentat a bastament en altres obres medievals: així, a la *Chronique du religieux de Saint-Denis* s'explica que Carles, duc d'Orleans, i Joan I Sense Por, duc de Borgonya, van tancar la seua aparent reconciliació amb aquest mateix gest, tot i que el borgonyó no va trigar gens a trencar els juraments de lleialtat fraterna contrets amb el seu aliat i, de fet, va instigar-ne l'assassinat pocs dies més tard: «Sane minime ignorabant ambos duces fedus amicitie fraterne nuper mutuo pepigisse, idque recenter litteris et sacramentis firmasse, simul accipiendo corpus Christi, et quod consodales deinceps in rebus bellicis existentes, unus alterius honorem et commodum modis omnibus procuraret» (Bellaguet (ed.), 1994, vol. II, p. 741). Vegeu, també, la *Nuova Cronica* de Giovanni Villani, on es narra que Eduard II d'Anglaterra i el seu administrador Hugh Spencer, assetjats per les tropes d'Isabel de França i el seu fill el príncep Eduard (el futur Eduard III), es van jurar fidelitat fins a la mort així: «A la fine s'accordò il re col detto messer Ugo, e comunicarsi insieme di mai non abbandonarsi» (ll. 11, cap. 8). Encara, el mateix cronista florentí, en tractar de les paus signades entre l'emperador germànic Enric V i el papa Pasqual II, registra igualment el recurs a la comunió comuna com a símbol de la reconciliació: «Poi stato il detto papa Pasquale e' suoi cardinali alquanto in pregione, si fu accordo da llui al detto Arrigo; e trattolo di pregione, e non potendo fare altro, lasciò ad Arrigo le 'investiture, e giurò egli e' suoi cardinali di non iscomunicarlo per offese ch'avesse loro fatte, e comunicossi il papa co llui del corpo di Cristo per più fermezza di pace, e sì 'l coronò imperadore di fuori dalla città di Roma» (ll. 5, cap. 27).

15. Aquesta afirmació feta en primera persona del singular (o «certificació autoòptica»; vegeu, sobre aquest concepte, Renedo, en premsa *b*) sembla conferir a Muntaner la condició de testimoni ocular, cosa que ha estat vista per la crítica com un signe que, ben probablement, el cronista va formar part del seguici de l'infant en aquell viatge. Vegeu, per exemple, com ho explica Ferran Soldevila: «Quan van tenir lloc els fets que ell mateix ens refereix, Muntaner era un noi de deu anys, perquè, segons el seu propi testimoni, en tenia seixanta quan, el 15 de maig de 1325, va començar la seva crònica [...]». En tot cas, enllaçant encara les dades que ell mateix ens forneix, podem afirmar que, quan Muntaner va veure els pals i els lliris en la sella del rei de França, no feia gaire que havia partit de la casa paterna: «Per què, vull que sapiats que con jo isquí del dit lloc de Peralada, que no havia encara quaranta anys complits...». Així, com a conseqüència de la datació segura de l'anada de l'infant Pere a França, una altra dada, fins ara poc atesa, per a la biografia del gran cronista resta valorada i precisada: Muntaner, als deu anys, va partir de la seva vila nadiua i se'n va anar a França, probablement en el seguici de l'infant Pere. I així va començar el cronista la seva vida errant, i a acumular ben d'hora les seves experiències» (Soldevila, 1995, vol. I, p. 389).

16. Es tracta d'un gest d'amistat no pas estrany entre cavallers: a la versió aragonesa de la *Crònica de Morea*, per exemple, es conta que Roger de Llúria va voler quarterar les armes de la seua sobrevesta amb les d'un jove cavaller francès que havia lluitat amb ell molt valentment, Jean de Tournai, fill d'un antic amic seu: «Et vidiendo micer Roger de Loria que non podia tomar muller, le dixo que lo pregava que, por amor suya, deviese levar sus sobresenyales con las suyas, et que ell queria portar las suyas con las suyas; et despues fixo lo vestir de muyt nobles et honorables ropas, et fizo lo guarir de las plagas que avia avido» (Joan Ferrandis d'Herèdia, 1885, p. 108). Confronteu-ho amb la versió que ofereix de la mateixa escena la versió francesa d'aquesta crònica, on Roger proposa al seu oponent: «je vous doneray les deux mille [perpres], pour faire un harnoys de mes armes et de porter la pour l'onour de moy, quant il vous plaira, pour ma ramembrance. Et vous, si me donerés deux mille perpres, de quoy je veuil faire un harnois de vos armes, pour porter en ramembrance de vous» (Longnon (ed.), 1911, p. 474).

17. Les fonts destaquen unànimement els honors que Felip III va fer a l'infant Pere. Així, Desclot explica que, tot i que el de l'hereu d'Aragó va ser un viatge llampec i que el rei francès no va saber res de l'arribada del seu cunyat fins al darrer moment, el va acollir ben gentilment i amb grans celebracions: «E l'infant Pere, quan hac tengudes les festes de Nadal en Barcelona, aparellà's de molts bells vestits, e de belles armes noves, e de bells cavalls a sos obs e a tota sa companya, e, tot privadament, que no volch que null hom ho sabés, anà-sse'n en França, a son cunyat e a sos nebots, fills del rey de França e de sa sor qui ja era morta; sí que l'infant En Pere fo a una jornada de París abans que'l rey de França ne sabés res. E'l rey de França marvelà-sse'n molt com axí era vengut, que res no li n'avia fet saber, e exí-li a carrera, e aculí-lo molt gint e hac gran gog de la sua venguda, per ço cor nuyl temps no l'avia vist; e fôu-ne molt gran festa e li fôu gran honor aytant con estec en la sua terra» (cap. 70, vol. III, p. 27). Per la seua banda, al *Libre de les nobleses dels reys*, del qual ja hem pogut veure un passatge que presenta Pere a la cort de París (vegeu el capítol 27, nota 1), s'afirma que «can fo en France, lo rey son cunyat n'ach plaer cant lo viu e estech aquí alcun temps» (Cortadellas, 2000, p. 36). En la historiografia francesa, una crònica d'autor anònim es refereix a la visita en termes semblants als que ja hem pogut veure: «Or avint après toutes ces choses que Pierres d'Arragon, qui avoit esté frères sa première fame, vint el roiaume de France veoir ses neveux; et mout li fist li roi Phelippes bonne chère, et moult le festoia. Et comme il ot esté en France tant qu'il volt, il prist congié au roi et à ses neveux pour aler en son país; et li donna li rois de mout biaux dons, et à ceus qui estoient en sa compaignie» (Langlois, 1877, p. 105).

[Capítol 38]

Ara leixaré a parlar d'esta rahó et tornaré als affers que esdevenghren al senyor rey En Pere. Que membrà-li la covinença et la fermetat qui era entre ell e'l rey de Ffrança, per què li paria que de la casa de Ffrança fos segur et que negun dan no li pogués venir d'aquella part a res del seu per la dita fermetat et sacrament, e axí mateix per lo gran deute que era entre ells, e majorment que y havia ja fills qui eren grans et alts et eren sos¹ nabots.² E axí veus que's tench per segur de la casa de Ffrança.

Et mentre ell [f. XIXvb] estava en aquests pensaments, lo senyor rey de Mallorca se veé ab lo senyor rey son frare, et complangué's a ell de molts torts et novitats que'l rey de Ffrança li fahia en Montpeler e en la baronia;³ sí que ensemps sobre aquests torts et injúries tramateren lurs missatges en Ffrança al rey de Ffrança. Et el rey de Ffrança, axí con aquell qui havia gran desig de veer lo rey d'Aragó senyelladament, tramès-los a dir que ell vendria a Tholosa et ells que s'apparallasen que là que's veessen; emperò, si ells volien que ell vengués a Perpinyà ho a Barchelona, que per honor d'ells que y vendria. Et los reys, abdosos germans, agueren gran plaer d'esta rahó et tramateren-li a dir que los plahia que la vista que fos a Tholosa; e axí la vista fo empresa a Tholosa, et cascuns apparallaren-se de venir a la dita vista.

E lo rey Karles, qui sabé que aquesta vista devia ésser, tramès son fill, qui era príncep de Tàranto aquella sahó et puys fo rey après la mort del rey Karles,⁴ al rey de Ffrança, et pregà-lo que anàs ab ell ensemps a la dita vista; e assò fó ell per ço con no havia persona e'l món de qui tan gran dubte agués con havia del senyor rey En Pere d'Aragó. Et tramès a pregar al rey de Ffrança, qui era son nabot, que ell endressàs en tal guisa en aquella vista que no'l calgués en res tembre del dit senyor rey En Pere d'Aragó; e assò senyelladament fehia lo rey Karles con entenia de fer passatge en Romania contra l'emperador Paliàlogol, qui tenia l'emperi de Costantinoble contra rahó, cor per çert dels fills de l'emperador Baldaví devia ésser l'emperi,⁵ los quals eren nabots del rey Karles. E axí, ell havia dubte que con seria fora del regne, que'l senyor rey d'Aragó no li levàs lo regne de Sicília.

Què us [f. xxra] diré? A la dita vista vengren tots III los reys et lo dit príncep; et si hanc negun temps fo gran alegre ne gran pagament entre reys et senyors, sí fo entre tots III los reys.⁶ Mas per res lo príncep no podia trobar bona cara ne consolació neguna ab lo dit senyor rey En Pere, ans li estava molt brau et felló. Sí que lo rey de Ffrança et lo rey de Mallorca preseren un dia en la cambra el senyor rey d'Aragon e li digueren con podia ésser que ell no parlava ab lo príncep, que ben sabia ell que son parent era ben carnal, axí con aquell qui era fill de sa cusina, filla

del comte de Proença, et d'altra part que havia per muyler sa parenta carnal, filla del rey d'Ongría;⁷ e axí que molts deutes hi havia. Sí que finalment ab ell no pogueren res acabar. Sí que·l príncep convidà lo rey de Ffrança, e·l rey En Pere e·l rey de Mallorca; et hanc lo rey Pere no u volch pendre, per què lo convit hac a cessar. Mas lo rey de Mallorca li fahia molta de honor, e·l príncep a ell; axí que a la par-tença de la vista se n'anà ab lo rey de Mallorca, hon yo·ls viu abdosos entrar en Montpeler, hon los fo feta gran festa.⁸ E·l tenc lo rey de Mallorca aquí VIII dies.

Are us lexaré estar lo príncep, et tornaré a les vistes. Que con la festa fo passa-da, qui durà ben XV jorns, pensaren de tractar dels affers; et finalment lo rey de Ffrança promès al rey d'Aragon et al rey de Mallorca, e·ls jurà, que ell null temps, ne per cambi ne per res, ell no·s metria en fer cambi ab l'avescha de Magalona⁹ ne s'entrametria de res qui fos dels affers de Montpeler; et axí mateix lo rey de Ffrança conformà la bona amistat qui era entre lo senyor rey En Pere et ell, la qual ha-vien fermada, axí con davant és dit, en temps que·l senyor rey anà en Ffrança. Et [f. xxrb] per tot açò et altres bones confirmacions que hac entre ells, partiren-se; et lo rey de Ffrança tornà-sse'n per Cohors et per Ffiyach en Ffrança, et lo senyor rey En Pere tornà-sse'n en Catalunya, et lo senyor rey de Mallorca ab lo príncep ensemps, axí con davant és dit, a Muntpeler.

Notes del capítol 38

1. sos: «son» (C); «sos» (A i B).

2. Aquests nebots, fills de Felip III i d'Isabel d'Aragó, eren els infants Felip (1268-1314, futur rei Felip IV el Bell) i Carles de Valois (1270-1325, pretendent al tron aragonès durant la croada contra Catalunya). Sobre Felip el Bell, vegeu Favier (1978), Poirel (1991) i Le Clech (2002); pel que fa al conflicte que va tenir amb Bonifaci VIII, consulteu Wood (1976). Quant a Carles de Valois, vegeu Petit (1900).

3. Aquests torts del rei de França s'entenen millor si tenim en compte la complexa situació jurídica de Montpeller i el seu senyoriu, feu del rei de Mallorca, però que al mateix temps era considerat pels monarques de la dinastia capètida una dependència del seu regne. En concret, Muntaner al·ludeix de ben segur a uns fets esdevinguts entre els anys 1280 i 1282 i que van ser detalladament explanats per l'erudit Lecoy de la Marche (1892, vol. 1, p. 168-182). En efecte, la punició d'uns actes criminals que van tenir lloc la primavera del 1280 va suscitar greus diferències entre els oficials de Jaume II de Mallorca i el senescal de Belcaire, Guillaume de Pontchevron, agent del rei Felip III, atès que cadascuna de les parts al·legava que al seu senyor s'esqueia el paper de màxima autoritat en l'administració de la justícia. La negativa dels oficials montpellerins a acceptar les reivindicacions del sobirà francès va encendre els ànims dels litigants, tant que la primavera de 1282 Pontchevron va arribar a presentar-se davant les muralles de Montpeller al capdavant d'un poderós exèrcit, amenaçant d'utilitzar la força si hom no accedia immediatament a les seues demandes, entre les quals hi havia el reconeixement per part dels funcionaris mallorquins que el senyoriu de Montpeller formava part del regne de França i depenia, en darrera instància, del rei Felip. Arnau Batlle, procurador de Jaume II de Mallorca, conscient que no podia presentar cap oposició al poder militar francès i tement que l'enemic volgués barrejar la vila, va cedir i va permetre que Pontchevron entrés a Montpeller i s'allotgés al Palau Reial en nom de Felip III. Muntaner sembla evocar aquesta claudicació a les pretensions franceses una mica més avall, on la tractarà amb més detall (vegeu el capítol 39, nota 3).

4. Carles II d'Anjou (1254-1309), fill de Carles I d'Anjou i Beatriu de Provença. Va ser creat príncep de Salern, i no de Tàrent (nova confusió de Muntaner), en vida del pare, el qual va succeir al tron de Nàpols l'any 1285. L'inici del seu regnat ha estat estudiat per Kiesewetter (1999). Per a la seua política matrimonial, vegeu Rhys Davies (1998).

5. Aquest «Baldaví» és Balduí II de Courtenay (1217-1273), darrer emperador llatí de Constantinoble, ciutat que va perdre el 1261 a mans de Miquel VIII Paleòleg i els seus aliats genovesos. Però la genealogia traçada per Muntaner en aquest passatge no és correcta: el fill de Balduí, Felip de Courtenay (1243-1283), hagut de Maria de Brienne, no era nebot de Carles d'Anjou. Després de perdre Constantinoble, Balduí va cercar aixopluc al regne sicilià de Carles d'Anjou i, per tal d'aconseguir el seu suport per a recuperar la capital bizantina, va prometre el seu fill a Beatriu d'Anjou, filla de Carles. Del matrimoni de Beatriu amb Felip de Courtenay, que va succeir el seu pare en la condició d'emperador titular, només va nàixer Caterina, que es casaria amb Carles de Valois, príncep que acabaria heretant els drets al tron imperial dels Courtenay. Sobre la dinastia Courtenay, d'origens borgonyons, hom pot consultar Saunier-Séité (1998). És cert que Carles d'Anjou projectava la conquesta de l'imperi de *kyr* Miquel i la restauració de l'Imperi llatí en la persona del seu gendre Felip: des de l'estiu de 1281 l'angeví i els seus aliats preparaven una gran flota l'objectiu de la qual era, sens dubte, Constantinoble. L'expedició, sancionada pel papat (interessat a combatre un enemic considerat cismàtic i rebel a l'Església), no es va poder dur a terme, a causa de l'esclat de les Vespres Sicilianes, que van forçar Carles a servir-se dels recursos aplegats per a la croada oriental per a sufocar la revolta siciliana. Cal recordar que Bernat Desclot dóna compte de tots aquests moviments de l'Anjou, amb un to clarament censorador: Carles es proposava destruir els grecs, cristians al cap i a la fi, però Déu no va voler consentir aquella injustícia i va procurar la destrucció de l'armada francesa, que Carles va perdre durant la guerra amb la casa d'Aragó: «cuidà guasanyar lo rei Carles tota Romània e destruir los crestians grecs; *mas Déus, a qui no plac ergull ne malesa, tramès consell per què no poc venir a fi de son començament. E sí n'havia feït molt gran aparellament de naus, e de tarides e de galees e d'altre arnès per passar en Romània, lo qual arnès perdé tot molt vilment, així com a Déu plac*» (cap. 64, vol. II, p. 452). Confronteu els testimonis de Desclot i Muntaner amb els del *Tesoro* italià, on també se'ns parla de les ambicions de Carles de construir-se un imperi mediterrani a costa dels Paleòleg, que hom atribueix al pecat d'«orgoglio» en què Carles va caure després d'haver-se emparat de Sicília: «Poi che lo re Carlo ebbe vinta quella bataglia egli montò in tanto orgoglio che egli volle sottomettere tutta gente a sua signoria. Ma quello che la gente di questo secolo più pensano e Dio nostro signore pio ordina e dona diritte sentenzie e quello peccato que meno soffre si é orgoglio. Egli si puose in cuore di conquistare lo'imperio di Costantinopoli [...] ed avendo fatte fare molte galee e trite e navi in Principato e Puglia e in Cicilia e fatto fare molt'arme e farsetti e tutti fornimenti si come a oste abisognava, che non é uomo che lo'ntendesse che grande maraviglia non gli paresse» (Amari, 1969, vol. II, 1, p. 441-442). Pel que fa a la política antibizantina desplegada per Carles d'Anjou, vegeu Runciman (1979, p. 135-148 i 171-198) i Setton (1976, p. 85-139). Quant a la història de l'Imperi llatí de Constantinoble, consulteu Miller (1908), Longnon (1949), Carile (1978), Wolf (1969 i 1976) i Arbel, Hamilton i Jacoby (ed.) (1989).

6. Aquesta entrevista entre Pere d'Aragó, Felip III, Jaume de Mallorca i el príncep de Salern va tenir lloc el mes de gener de 1281 (vegeu Soldevila, 1995, vol. I, p. 388-392). Desclot també en parla i incideix sobretot en la sumptuositat amb què el rei d'Aragó es va presentar a la cort capetàida i en els generosos obsequis que va donar als nobles francesos (com ara la gran varietat de fruites que va fer transportar dels seus regnes, sembla que molt agraïdes pels francesos): «lo rey [...] tramès misatge al rey de França que's vulia veer ab eyl; e'l rey de França fôu-li resposta que seria a Tholosa après la festa de Nadal e aquí puria parlar ab eyl. E'l rey En Pere d'Aragó aparelà's molt ricament de bons cavayls, e de riches armes, e de bels vestits, e tramès missatge al rey de Malorcha, son frare, que s'aparelàs ab sos cavalers e que anàs ab eyl; e quan foren aparellats, cavalcaren e anaren-se'n ves Tolosa. E él menà CC embles qui portaven l'arnès, e altres CC qui portaven figues seches, e atçibib, e dàtils, e magranes dolses e molts cunfits. E quant entraren a Tholosa, primerament entraren CCCC embles, e puy entraren tots los cavayls en destre, qui eren D, e après entraren tots los escuders ab les armes, e après entraren los cavalers cavalcant en muls e en rucins, tots armats de riches armes noves, e el rey e son frare vengren

pus derrers de tots. E·l rey de França exí-li a carrera e aqulí-lo molt gint. Quant lo rey hac estat II jorns en Tholosa, fôu bastir I taulat, e trasch al taulat ab tots sos cavalers e boornaren; e el rey donà grans dons a cavalers e a juglars, e donà als grans barons rics cavayls, e moltes fruytes que avia fetes portar de sa terra, de les quals eren los franceses desigosos, e molts confits» (cap. 76, vol. III, p. 52-53). Naturalment, Guillem de Nangis ens ofereix un punt de vista ben distint, i posa en relleu la cortesia i la deferença amb què el rei francès va acollir el seu hoste, el qual va mostrar poc després el seu caràcter ingrát en participar en les conspiracions de la seua esposa Constança per arrabassar Sicília als francesos: «le roy de France [...] sen ala droit a Thoulouse. Si vint le roy dArragon au devant pour faire luy honneur. Le roy le reçut moult liement et li donna grans dons et li fist grant courtoisie. Quant le roy dArragon ot sejourné avec le roy de France tante comme il luy plot, si prist congí et sen vint a sa terre et trouva sa femme qui avoit non Constance, fille Mainfroy le dampné et lescommenié. Si li dist comment et en quel maniere il pourroit avoir le royaume de Sezille, et le roy Pierre li demanda selle avoit ouy nulle certaine nouvelle de Palerne et de Meschines, et celle leur respondi que sil le vouloient aidier, quil le recevroient a seigneur et a roy et feroient de tout leur pouoir contre le roy Karles ne jamais ne le tiendroient a seigneur» (RHG, vol. xx, p. 515).

7. Carles de Salern estava casat amb Maria d'Hongria, filla del rei Esteve V, de la dinastia hongaresa d'Árpád. Violant d'Hongria, segona esposa de Jaume I, era la seua tia àvia.

8. Muntaner, com ja ha fet amb el viatge de l'infant Pere a França, torna a presentar-se ací com a testimoni directe dels fets relatats.

9. El bisbe de Magalona, súbdit del rei de França, exercia el seu poder sobre l'annex de Montpeller anomenat Montpelleret. Segons Muntaner, Felip III es va comprometre a no exercir la seua influència sobre el bisbe perquè aquest li cedís els seus drets sobre aquell enclavament. Confronteu-ho amb Desclot, el qual assegura que el rei Felip, a qui Pere va exigir que s'abstingués d'intervenir en els afers de Montpeller, va assegurar que tractaria aquesta qüestió amb els seus barons, resposta que el cronista català jutja del tot insincera: «E puys lo rey d'Aragó parlà ab lo rey de França e dix-li que·s lexàs de la demanda que feya al rey En Jacme de Malorcha del feyt de Monpesler; e parlaren d'altres afers molts. Mas d'aqueyl e d'altres li dix lo rey de França que auria son conseyl, mas non o dix sinó per escusar que no·n feés res; per què el rey ne fo molt agreujat, as no li o fô parvent» (cap. 76, vol. III, p. 53-54). Les *Gesta Comitum Barcinonensium* indiquen que, a més del «feyt de Monpesler», el rei Pere va exigir a Felip la restitució de bona part de les terres a les quals havia renunciat el seu pare Jaume I pel Tractat de Corbeil (1258): «Et sic in multa pacis concordia existens cum magnatibus et aliis militibus regni sui, habuit uistam Tolosae cum magna et pulchra comitiua cum Philippo rege Francorum, qui sororem suam Elisabet habuerat in uxorem. Et inter alia petiit audacter ab eo ut redderet uicecomitatum de Foneylet et Carcassonam ac Rutiensem etiam comitatum et Amiliani; insuper, quod dimitteret omnes demandas quas dictus rex Franciae faciebat nobili Iacobo fratri suo, regi Maioricarum et domino Montispessulani, et hominibus eiusdem pro dominio dicti loci Montispessulani et quasdam alias terras quae spectabant comitatui Barcheloniae» (cap. xxviii, p. 67).

FIGURA 16. Felip III de França, l'Ardit, i la seua segona esposa, Maria de Brabant (miniatura d'un manuscrit de les *Grandes chroniques de France*).

[Capítol 39]

E sobre aquestes fermetats que·l rey de Mallorca hac del rey de Ffrança, dormí segur del fet de Muntpeler. Axí que sota aquesta fermetat fo ell decebut per lo rey de Ffrança, que féu cambi ab l'avescha de Magalona ab ço que l'avescha havia en Montpeler; et con lo cambi fo fet, lo rey de Ffrança entrà en possessió de la part que·l dit avescha havia a Muntpeler.¹ Emperò los prohòmens de Montpeler per res no u volien consentir, ans havien enteniment que abans se lexassen tots espesjar que lur senyor lo rey de Mallorca presés tan gran deseret.²

Et lo rey de Ffrança féu cridar les hosts sobre Montpeler, axí que s'i ajustaren tantes de gents de cavall et de peu que fo una infinitat. Et los prohòmens de Montpeler apparallaren-se molt bé de deffendre. Et con lo senyor rey de Mallorca sabé açò, pensà's que leixàs metre lo rey de Ffrança en possessió, que en son cor no's posava que tantost con ell fos ab lo rey de Ffrança, que ell no li u retés per les convinençes qui eren entre ells et per la gran amor et deute que y era. Et axí mateix tramès manament als prohòmens de Montpeler que no li contrestassen la possessió; e assò los manà en pena de tració, que ell no volia haver desamistat³ ab lo rey de Ffrança, et que esteguessen tuyt ab bon cor, que ell entraria en Ffrança, et que sabessen que tal deute et fermetat havia ab lo rey de Ffrança que tantost ho auria ell del rey de Ffrança.

Et axí los prohòmens de Montpeler, greu [f. xxvii] que·ls fo, agueren obehir lo manament de lur senyor lo rey de Mallorca, et majorment per la bona esperança que ell los mès. Et axí veus con decebé lo rey de Ffrança lo rey de Mallorca. Sí que·l rey de Mallorca entrà en Ffrança e's veé ab lo rey de Ffrança aquella vegada et d'altres moltes, que tota vegada metia qualque escusa que aqueyla sahó no u podia fer, mas per çert que's tengués per dit que en breu ho faria.⁴ Et ab aytals paraules lo menà mentre fo viu, et aytal mateix s'an fet tots los altres reys de Ffrança qui estrò al dia de vuy són estats. E no basta que tenguessen et aguessen la part de l'avesque, que ans puys s'o han tot pres, que·l pus manifest desaret és que en tot lo món se fassa. Per què siats çert que per temps d'aquest deseret exirà gran guerra et gran mal, que·l rey d'Aragon ne el rey de Mallorca no u poran sufferir; per què creu que car costerà a la casa de Ffrança. Déus, per la sua merçè, ho jutge segons lo dret ne la rahó que y ha feyt ne i fa.

Ara leixaré açò estar, que lexar-ho é a la justícia de Déu et a la veritat, de què han a venir totes venjances per dretura, et parlaré del senyor rey En Pere, qui's tench molt per assagurat del rey de Ffrança, e axí mateix a la fi trobà-sse'n enganat axí con lo rey de Mallorca et molt més, en tant con l'engan muntà a més; mas

emperò, de l'engan que'l senyor rey d'Aragó pres per ell, bé li'n féu Déus venjansa abans que l'engan fos del tot complit, segons que avant hoyrets.

Notes del capítol 39

1. Muntaner acusa Felip III d'haver faltat a la paraula donada, però, com fa notar Lecoy de la Marche (1892, vol. 1, p. 164), s'equivoca, perquè qui s'emparà de la part del bisbe de Magalona l'any 1293 va ser el seu fill i successor, Felip IV, dit el Bell, que va ordenar prendre possessió de Montpelleret al senescal de Bellcaire d'aleshores, anomenat Alphonse de Rouvray, com ens informa el *Thalamus parvus* de Montpeller: «En lan de M e CC e LXXXIII, lo domergue a prop la quinzena de Pascas, Amfos de Roverac senescal de Belcayre intret en possession de la part de lavesque: e lendeman fes son parlament a Fraires Menors, e manifestet aqui lo fag dels escambis, e fes aqui sos curials, e foron fagz aqui diverses encartaments de sai e de lai» (Société Archéologique de Montpellier (ed.), 1840, p. 341).

2. Confronteu-ho amb la *Chanson d'Aspremont*: «Et sil vos voient en nul lieu empirier, / il se lairont por vos tolt detrenchier» (Brandin (ed.), 1919, vol. 1, p. 3); o amb les *Enfances Ogier*: «Savoir povez k'en aus not k'esmaier, / mais n'ont talent qu'il le vueillent laisser, / ains se lairoient ocirre et detrenchier» (Adenés li Rois, 1874, p. 191).

3. *desamistat*: «desasmistat» (C); «desamistat» (A i B).

4. El dramatisme que traspuia tot el passatge que acabem de llegir és ben remarcable. No obstant això, no sembla que l'actitud dels ciutadans montpellerins davant la presa de possessió de Felip l'any 1293 fos tan decidida com Muntaner ens la pinta. En efecte, cap altra font no confirma les al·lusions del cronista a la resistència aferrissada dels montpellerins, que el conciliador rei de Mallorca prova de calmar per evitar un conflicte obert amb França; fet i fet, tota l'escena podria ser fruit exclusivament de la imaginació del cronista, però hi ha una possibilitat encara més interessant, ja apuntada de passada per Lecoy de la Marche (1892, vol. 1, p. 320, n. 1), i és que la narració muntaneriana, que, com hem vist, confon Felip III amb Felip IV, haja barrejat en aquest punt esdeveniments de dos moments històrics distints, ço és, l'*affaire* del bisbe de Magalona de 1293 i la crisi amb el senescal Pontchevron de 1282, a la qual ja m'he referit anteriorment (cap. 38, n. 3) i de la qual se'ns conserva el relat del *Thalamus parvus* de Montpeller. En aquest sentit, convé apuntar que la versió que el text montpellerí dona dels fets de 1282 presenta diversos punts en comú amb la situació descrita per Muntaner en aquest passatge: així, la infinitat de «gents de cavall et de peu» convocades pel rei de França correspondria a les «hostz mot grans» de Nimes i Sommières que Guillaume de Pontchevron va utilitzar com a factor dissuasiu perquè els homes de la vila acceptessin les demandes del rei Felip; d'altra banda, si segons Muntaner va ser la claudicació imposada per Jaume II als seus súbdits allò que va evitar l'enfrontament, el *Thalamus* explica que el rei mallorquí va trametre a Montpeller el seu procurador Arnau Batlle amb plena potestat per a negociar una solució incruenta al conflicte i que el diplomàtic va acceptar totes les clàusules proposades per Pontchevron, inclosa la que exigia el lliurament d'hostatges de la vila com a garantia de l'acompliment de les condicions pactades; finalment, Muntaner al·ludeix a les esperances de Jaume II de Mallorca d'arribar a una entesa amb el rei Felip i ens parla de diverses entrevistes personals entre els dos monarques, que no van donar cap fruit a causa de la mala disposició de l'Ardit, i cal tenir en compte que el *Thalamus* explica que, poc després de la crisi, Jaume II es va reunir a París amb el monarca francès, tot i que segons aquesta font hom va arribar a un acord sobre la qüestió montpellerina. Heus ací la versió íntegra del *Thalamus parvus*: «Et en aquel an, entorn Paschas, lo senescal de Belcayre fes grandes demandas a Montpeller: demandava las segondas appellations, e quels notaris mezesson en lurs cartas: "Reinhant Phelip rei de Fransa", e que non soanes hom torneses ni parezins, quant que fosson pelatz, sol que hi paregues lo torn o la cros, ab que non falhis; e quar hom non volc obezir ad aquelas demandas et a dautras que fazia ell, fes ajustar sas hostz mot grans contra Montpeller a Nemze et a Someire, per talhar las honors de Montpeller: e mes gardas els camins e corsiers en lestanh, per so que non pogues hom metre en Montpeller viandas ni autras cauzas: pueis lo rei nostre de Malhorgas

trames son procurador al dig senescalc, so es a saber Narnaut bayle, alqual det plen poder de far tot so quel rei sos cors pogra far, si hi fos: et acabet ab lo senescalc que ell se suffris de venir contra Montpellier, quar ell fera tot aquo quel senescalc volgra, tant que triet hom IIIIxx proshomes dels melhors de Montpellier, li quals aneron tener hostatges a Nemze: et adoncs lo senescalc intret en Montpellier, e fes far algunas cridas: et apres torneron sen li dig proshomes IIIIxx: e fes hom tant que nostre senher lo rei de Malhorgas se vi ab lo rei de Fransa, e reconoc li Montpellier ab certs covements et encartaments que fon fags entre ells a Paris el rei de Fransa aquitiet pueis, so es a saber en aquel an, al rei de Malhorgas, tot so que li podia demandar per los hostz de Nemze» (Société Archéologique de Montpellier, 1840, p. 338).

[Capítol 40]

Et axí lo senyor rey En Pere estech a son enteniment, con fo partit de la vista de Tholosa, molt segur de la casa de Ffrança, et pensà's que axí mateix se asseguraria de la casa de Castella. E axí vench-se'n en Aragon. Et és veritat que·l rey N'Amffòs de Castella [f. xxv**b**] hac de la reyna, muller sua, germana del rey En Pere, entre·ls altres, II fills:¹ lo major, axí con davant vos he dit, qui hac nom l'inffant En Fferrando; e l'altre, inffant En Sanxo. Et al major ell donà per muyler la filla del rey Lohís de Ffrança et germana del rey Phelip, qui avia la filla del senyor rey d'Aragó (et per ço con lo rey N'Amffòs de Castella e·l rey Phelip de Ffrança eren cunyats, que havien les filles del senyor rey En Jacme d'Aragó, hordonaren que aquel matrimoni se féu del fill major del rey de Castella ab la germana del rey Phelip, qui havia nom madona Blanca);² et donaren-la-li ab enteniment que, après la mort del rey N'Amffòs, ell fos rey de Castella, per ço con era lo major fill que havia. E lo dit inffant En Fferrando hac de la dita madona Blanca II fills, que hac nom la I N'Amfòs, et l'altre En Fferrando.³

Et con hac haüts aquests II fills, lo dit inffant En Fferrando, axí con a Déu plach, hac malautia et passà d'esta vida, de què fo gran tala, que molt era bona persona et molt dreturer.⁴ Et con lo senyor rey d'Aragon sabé la mort de son nabot, fou-ne molt despagat, axí con d'aquell que ell amava aytant com I de sos fills; et havie'n bé rahan, que no havia persona al món a qui l'inffant En Fferrando amàs tant con fehia son avoncle lo rey d'Aragon.

Sí que a poch de temps lo senyor rey d'Aragó entrà en Castella ab pocha companya, et anà en III dies et en III nits ben VIII jornades; et anà là hon eren los II fills de l'infant En Fferrando, et pres-los e los se'n manà e·l regne de València, e·ls mès e·l castell de Xàtiva, on los féu nudrir axí con tanyia a fills de rey.⁵ Et açò féu per dues rahons senyellades: la primera, per gran amor que havia a lur pare, que negun no·ls pogués fer mal en lurs persones; et l'altre, que si [f. xxv**ira**] l'imffant En Sanxo, nabot seu, se⁶ desconexia de res envers d'ell, que ell tengués aquells inffants et que·n fahés rey de Castella; e axí que tendria la casa de Castella puyada a sa volentat. Sí que con lo rey de Castella ho sabé, que·n fo molt pagat, mas creu que no u fou l'imffant En Sanxo.⁷

E no anà a molt de temps que·l rey de Castella fóu jurar a gran res dels rich[s]-hòmens de sos regnes l'imffant En Sanxo, et que fos rey après sa mort.⁸ Et con açò fo fet, l'imffant En Sanxo veé-se ab son avoncle lo rey d'Aragon, qui axí mateix lo amava molt, et dix-li:

—Pare senyor, ya sabets que·l rey mon pare m'à fet jurar a gran res de sos richs-hòmens, et és ver que à-n'í alguns qui·m contrasten, que no·m volen jurar

per ço con havien jurat l'imffant En Fferrando mon frare, que fos rey après la mort de nostre pare.⁹ Ara, pare senyor, a vós deu saber mellor que yo sia rey que negun de mos nebots; sí que yo veig que açò està tot en vostra mà.¹⁰ Per què us soplech e us prech que vós d'açò me siats valedor, e con no me'n volguéssets ajudar, que sia merçè vostra que no me'n nogats; que ab que vós no me'n siats contrari, no-m tem que de Déus en avayl nuyl hom m'o puscha tolre.

E con lo senyor rey d'Aragó hac entès ço que son nabot li dix, que ell amava aytant con si fos son fill,¹¹ respòs-li:

—Nabot, bé he entès ço que m'havets dit, e respon-vos que, si vós volets ésser envés nós aquell que devets ne yo-m cuyt, siats çert que yo no us vendré contrari, ab què fassats ço que yo volré, et que d'açò me fassats sagrament et homenatge.

E ell dix-li:

—Pare senyor, demanats què volets que yo fassa, que tot quant vós manarets ara et totstemps són apparallat que yo fassa, [f. *xxirb*] et no àls, et d'açò vós fas sagrament et homenatge axí con a fill de rey.

—Adonchs —dix lo senyor rey—, vos diré yo què fassats. La primera cosa, que tostemps me prometats que-m siats en ajuda ab tot vostre poder contra tots los hòmens del món, et que per neguna rahó ne per neguna persona contra mi ne mos regnes ne per vós no vingats ne fassats venir per null hom. E l'altra rahó, que-m prometats que, com los vostres nabots seran grans, que a ma coneguda que-ls dejats fer part del regna, en guisa que sien bé heretats.

—Senyor pare —dix ell—, vós me dehits coses qui són rahanables, que yo us promet que faré, que totes són bones et qui són en honor mia; per què yo són aparallat de fermar en totes aquelles maneres que vós manets.

Et sobre açò foren aquestes coses fermades, axí con damunt és dit, ab sagrament et homenatge et encara ab cartes públiques.¹² Et feta aquesta fermetat entre ells, l'imffant En Sanxo tornà-sse'n alegre et pagat en Castella, et dix-ho tot a son pare, qui n'ach gran alegre e gran plaer et comfermà al senyor rey d'Aragó tot ço que hac promès son fill.

Ara lexaré a parlar d'ells et parlaré del senyor rey En Pere, qui fo molt alegre et pagat d'açò que hac endressat, per què ell se tench per segur de Castella.

Notes del capítol 40

1. *hac de la reyna [...] II fills*: «hac la reyna, muller sua, germana del rey En Pere; e hac-ne II fills» (C); «ach de la reyna, muller sua e jermana del senyor rey En Pere, entre-ls altres, II fills» (A); «hac de la reyna, muller sua, germana del senyor rey En Pere, entre-ls altres, II fills» (B). Vegeu, també, l'edició de València: «hach de sa muller, germana del senyor rey En Pere d'Aragó, entre els altres, dos fills» (f. *xxxiiii*). He donat preferència a la variant presentada per A i B i l'*editio princeps*, on el període sembla conservar-se amb una estructura més coherent i autèntica. Notem, d'altra banda, que aquests testimonis són més precisos que C en la informació que aporten: a

banda dels dos fills primers (els infants castellans Ferran i Sanç), Alfons X va tenir més descendència («entre-ls altres»).

2. L'infant Ferran de la Cerda, fill major d'Alfons de Castella, va contraure matrimoni el 1269 amb la filla de sant Lluís i Margarida de Provença, Blanca Capet, germana de Felip III de França, príncep que en aquell moment estava esposat amb Isabel d'Aragó, filla de Jaume I el Conqueridor. Com que Alfons X estava casat amb l'altra filla de Jaume, Violant, el rei de Castella i el de França eren cunyats.

3. Ferran de la Cerda i Blanca van tenir dos fills, Alfons (1271-1327) i Ferran (1272-1333), que, per reivindicar els seus drets als regnes de Castellà i Lleó, van guerrear amb el seu oncle Sanç IV. Les seues al·legacions van comptar amb el suport d'Alfons el Liberal i Jaume II el Just. Sobre aquesta qüestió, vegeu Masià de Ros (1992, p. 255-280).

4. L'infant Ferran de la Cerda va morir a Villa Real (l'actual Ciudad Real), víctima d'una malaltia sobrevinguda de manera sobtada, el 20 de juliol de 1275, segons els «Anales toledanos III» («Anno Domini M^o CC^o LXX° V^o. VIII° Kalendas Agusti obit Dominus Fernandus filius regis Castelle illustris domini Alfonsi filius», Floriano (ed.), 1967, p. 173), o el 24, segons la *Crónica de los reyes de Castilla* de Jofré de Loaysa («Qui obiit era M^o CCC^o XXX° in vigilia Sancti Iacobi apostoli», Jofré de Loaysa, 1982, p. 92); per a la discussió sobre la data, vegeu González Jiménez (2004, p. 289-290). Vegeu, també, la *Crónica de Alfonso X*, on s'explica que, ja moribund, l'infant va encomanar la protecció dels interessos dels seus fills a Juan Núñez de Lara, que més tard es convertiria en un dels barons rebels a Sanç IV de Castella. Va ser precisament Juan Núñez l'encarregat de transportar el cadàver de l'infant Ferran a Burgos, al monestir de Las Huelgas, on va ser soterrat: «E estando el infante don Fernando en aquella villa, adolescí de grand dolencia, e veýendose aquejado de la muerte, fabló con don Juan Nuñez, e rogóle mucho afincadamente que ayudase e ficiese en manera que don Alfonso, fijo deste don Fernando, heredase los reinos después de días del rey don Alfonso, su padre, e porque oviese mayor cuidado deste fecho, encomendóle la crianza de aquel don Alfonso, su fijo, e mandó que gelo diesen luego para criar, e que oviese cuidado de su hacienda. E don Juan Nuñez prometió que lo cumpliría segund que don Fernando geló mandó; e luego este infante don Fernando finó en el mes de Agosto, e todos los que eran allí llegados non supieron qué facer, e esperaron allí por aver acuerdo con los otros que venían a esta guerra, e los de la frontera fueron en grand desconortamiento por la muerte deste infante don Ferrando. E a este infante llevaronlo a enterrar a las Huelgas de Burgos, ca allí avia él escogido su enterramiento; e don Juan Nuñez fue con el cuerpo deste infante a lo facer enterrar» (BAE, vol. LXVI, p. 51). La mort de Ferran de la Cerda va originar un conflicte successori al tron castellà (vegeu sobre aquesta qüestió els treballs de McDonald, 1965, p. 647-653, i Craddock, 1986, p. 197-219), en què es van veure implicats, directament o indirectament, la mateixa Castella, França i Aragó: segons la *Crónica de Alfonso X*, en saber el traspàs del seu germà, l'infant Sanç es va autoproclamar hereu del regne («fijo mayor heredero del rey don Alfonso», BAE, vol. LXVI, p. 52), tot i que, si hem de fer cas del que prescriuen les *Partidas* compilades pel seu pare, era al fill major de l'infant Ferran, Alfons, a qui s'esqueia el títol d'hereu: «establesçieron que sy fijo varón y non oviese, la fija mayor heredase el rregno, e aun mandaron que sy el fijo mayor moriese ante que heredase, sy dexasse fijo o fija que oviese de muger legitima, que aquél o aquélla lo oviese, e non otro ninguno» (part. II, tít. xv, L XV). De fet, afirma Bernat Desclot que el rei castellà i Felip de França havien acordat formalment que, a la mort de l'infant Ferran, els drets successoris passarien als seus fills, nebots del capètida, però que Alfons X es va negar a acomplir els pactes, al·legant que el de la Cerda havia mort abans que el pare i sense haver estat coronat rei, per la qual cosa la corona poc podia pertànyer als fills de l'infant, i va nomenar successor el seu segon fill Sanç: «fóu yurar totes les gens del regne de Castela e de tota l'altra terra a son fil En Xanxo, e no volc que negú dels fils d'En Ferrando son fil, qui era mort, fos rey. Sí que'l rey Phelip de França, de qui eren nabots, fils de sa sor, avia cuvinença ab lo rey de Castela que après la mort d'En Ferrando deguessen ésser sos nabots reys; mas lo rey de Castela posà aquesta raó, que dix que pus son fil En Ferrando era mort abans que él, que el regne devia tornar a I de sos fils e puy als néts, per ço cor lur pare no era mort rey; per què sos fils no devien ésser reys» (cap. 66, vol. III, p. 12-13). Naturalment, la decisió d'Alfons va tensar molt les relacions castellanques amb el regne ultrapienenc: Guillem de Nangis parla com Desclot de l'existència d'unes «convenances» sobre la qüestió de la successió entre Alfons i Felip, i denuncia la poca fidelitat del cas-

tellà a la paraula donada: «Celle anee meismes mourut Ferrant lainsné filz au roi dEspaigne de Castelle. Cil Ferrant avoit espousee Blanche fille au roy Loys en tel fourme et en tel maniere *que se Blanche avoit hoir du filz au roi dEspaigne, que le royaume venroit après la mort du pere et de layoul aus enfans de la dite Blanche entierement*. Quant Ferrant fu mort, Blanche sa femme demoura veuve a tout II enfans quelle ot de luy, Ferrant et Alphons, *qui par droit devoient tenir après la mort de leur ayeul le royaume dEspaigne, si comme il avoit esté convenant entre le saint roy Loys et le roy de Castelle*. Pour ce, furent ces choses ottroyees et affermes des II roys et des barons dEspaigne [...]. Mais le roi de Castelle, de toutes les convenances quil avoit jurees a tenir, nen fist riens; ains manda les barons de son royaume et les pria quil feissent hommage a Sance son filz; et quil estoit enferme de son corps et paralitique, et quil ne pouoit plus le royaume maintenir ne gouverner. *En celle maniere desherita les enfans de son premier filz, ne a Blanche leur mere il nen donna rente ne douaire ne autre chose dont elle peust vivre*» (RHG, vol. xx, p. 499).

5. D'aquesta incursió del rei Pere en terres castellanen en parlen també les *Gesta Comitum*, que afirmen que a l'origen d'aquesta operació sorpresa hi havia el tractament indecorós que el rei Alfons dispensava a la seua esposa Violant d'Aragó, germana del monarca aragonès. En efecte, el text llatí explica que Pere va entrar a Castella per «sex dietas» i en va traure Violant, i que amb la reina castellana van viatjar la seua nora Blanca, vídua de l'infant Ferran, i els seus néts, que el comte rei va fer custodiar dins els límits dels seus regnes durant tot el temps que va viure: «Item cum Alfonso rex Castellae reginam uxorem suam, sororem domini regis Petri, honore regio ac debito non tractaret, et super hoc ad iniucem dissiderent, rex Petrus praescriptus, manu armata, profunde per sex dietas Castellam intrauit, ac reginam praefatam et filios Ferrandi regis Castellae primogeniti secum duxit; quos, dum uixit, custodiuit intra limites regni sui» (cap. xxviii, p. 65-66). La *Crónica de Alfonso X* explica diferentment tots aquests episodis: segons la font castellana, Violant d'Aragó, que era partidària dels drets dels infants de la Cerda, va quedar tan disgustada per les decisions del seu marit que va concertar una entrevista amb el seu germà Pere i va abandonar el regne en companyia de Blanca i els néts: «E desde estos pleitos e omenajes fueron fechos, la reina doña Violante, mujer de este rey don Alfonso, envió sus cartas al rey don Pedro de Aragón, su hermano, en que le envió decir los pleitos que los del reino avian fecho al infante don Sancho, e ella por esto que queria ir fablar con él, e que levaria consigo a don Alfonso e a don Fernando. E salió la reina de Segovia, e con ella doña Blanca, e levaron consigo aquellos don Alfonso e don Ferrando; e pasaron el puerto, e fueron a Uceda, e dende a Guadalhajara e a Hita e a Atienza e a Medinaceli, e dende fueron a Hariza, que es en el reino de Aragón, e el rey don Pedro vino y, e levóselos consigo a Calatayud» (BAE, vol. LXVI, p. 53). En qualsevol cas, aquests successos van tenir lloc a la darrería de 1277 o a principis de 1278 (González Jiménez, 2004, p. 324-327). El text precisa també que va ser al castell de Xàtiva on, sota una forta protecció, el rei d'Aragó va fer confinar els petits Alfons i Ferran: «el rey don Pedro de Aragón mandó tomar a don Alfonso e a don Fernando, hijos del infante don Ferrando e de doña Blanca, e pusiéronlos en el castillo de Játiva, do estudieron presos en toda su vida deste rey don Pedro» (BAE, vol. LXVI, p. 55).

6. *se*: omissió a C; «se» (A i B).

7. Muntaner ens deixa dues consideracions força interessants a propòsit del capteniment de Pere amb els infants de la Cerda. D'una banda, el cronista incideix en el profund afecte que el rei d'Aragó sentia pel seu difunt nebot Ferran, sentiment que el mena a donar protecció als fills d'aquell, que reté a les seues terres perquè ningú no els puga noure. Quant a aquest primer punt, cal observar que en una lletra adreçada al papa Martí IV el 6 de desembre de 1281 (publicada al *Memorial Histórico Español* (MHE)), el comte rei assegurava que si s'havia apoderat dels vaillets castellans i els retenia era «pro salute ac bono statu puerorum ipsorum» (MHE, p. 51). Sense més elements per a judicar la sinceritat d'aquestes raons afectives, el ben cert és que els infants de la Cerda van constituir una peça fonamental de la política servada pel rei Pere quant a les potències veïnes de Castella i França. En efecte, l'anàlisi de Muntaner deixa ben clar que el monarca podia utilitzar-los com una amenaça directa a Sanç de Castella: si el fill d'Alfons X s'oposava als interessos de Catalunya-Aragó, Pere alliberaria els infants i donaria suport a les seues reivindicacions sobre el tron castellà (també defensades pels francesos), fet que enfrontaria Sanç a la terrible perspectiva d'una guerra civil. Aquest punt és explicat més extensament per

Bernat Desclot, que subratlla, d'una banda, el fet que els interessos i, per ventura, la seguretat dels infants hauria perillat si aquests haguessen caigut en poder de l'hereu castellà: «mas los enfans qui foren fils d'En Ferrando no volc retre a nuyl hom, ans menà ab si e-ls féu molt bé gardar, que-l rey de Castela ne el rey de França no-ls aguessen meys de sa volentat; per so que si-l rey de Castela los tengués en aquela saó que él levà son fil En Xanxo rey après si, agra'ls fets metre en tal loc que nuyl temps no foren poderosos de demanar res del regne» (cap. 76, vol. III, p. 55-57). Desclot explora, d'altra banda, les negatives conseqüències que el possible control dels infants per part del rei de França hauria tingut per a Aragó: Felip III hauria aprofitat els drets dels seus néts per a envair Castella i això hauria alterat greument l'equilibri de forces a la Península: «E si-l rey de França, lur avonclo, los tengués, pus abrivadament garreyara per éls ab En Xanxo de Casteyla e totstamps se'n seguirá més de mal que no farà» (cap. 76, vol. III, p. 55-57). Per tant, Pere s'erigia en àrbitre de les tensions castellanofranceses i podia condicionar l'actuació dels uns i dels altres gràcies al fet de tenir els de la Cerda tancats a Xàtiva: «E axí lo rey En Pere d'Aragó tén los enfans qui foren fils de son nabot, per tal que si-l rey de Casteyla se movia contra eyl de res qui fos tort del rey de Casteyla ne de sos fils e dret del rey d'Aragó, que-ls levà's reys, e ab la sua ajuda e del rey de França que-ls mesés en Casteyla; que per nuyl temps no poden ésser reys sinó per la volentat del rey d'Aragó. E si-l rey de França se movia contra éyl de re, que agués en ajuda lo rey de Casteyla o son fiyl o tot lo poder de Casteyla, per tal que-ls enfans no fossen retuts al rey de França ne-l rey de França no pogués aver poder en re que-l rey d'Aragó agués» (cap. 76, vol. III, p. 55-57).

8. Sanç va ser jurat hereu d'Alfons a les corts tingudes a la ciutat de Segòvia el mes de juny de 1278: «Llegado el rey a la cibdad de Segovia, vinieron y los infantes e los maestros e todos los ricos omes e infanzones e caballeros, e los procuradores de las cibdades e villas de los sus reinos. E el rey mandóles que ficiesen pleito e omenaje al infante don Sancho su fijo primero heredero, que después de días del rey don Alfonso que lo oviesen por su rey e por su señor, e todos ficieron lo que les el rey mandó» (BAE, vol. LXVI, p. 53).

9. Guillem de Nangis també fa referència a la negativa d'alguns nobles castellans a prestar homenatge a l'infant Sanç, entre ells el ja esmentat Juan Núñez, que va marxar a la cort del rei de França i li va oferir els seus serveis: «Aucuns des barons d'Espagne virent que le roy leur seingneur aloit en contre son serement de ce quil avoit en couvenant au roy de France; si ne vouldrent faire hommage a Sance, son fils, qui ja estoit en possession du royaume d'Espagne; entre les quieux Jehan Monge sen vint en France au roy Philippe et li dist quil estoit prest et appareillié daler contre le roy d'Espagne et de luy grever tant comme il pourroit, comme cil qui estoit parjure et qui avoit faussé son covenant. Le roy Philippe qui bien sot la verité le reçut moult honnourablement, et li donna grans dons et li fit aministrer grant somme dargent pour faire des despens» (RHG, vol. xx, p. 499).

10. Aquest reconeixement per part de l'infant castellà de la seua dependència de la bona voluntat del rei d'Aragó és també subratllat per la *Crònica* de Bernat Desclot, on s'aclareix que, de fet, Pere tenia lligat de mans Sanç de Castella i podia utilitzar els infants de la Cerda contra ell en cas que no volgués accedir a les seues peticions: «*que tot l'onrament e el bé que-En Xanxo, fil del rey de Casteyla, dou aver, ha per volentat de Déu e del rey d'Aragó*, que-l rey d'Aragó ha poder de metre los enfans en Casteyla, o-ls o pot vedar si-N Xanxo, o qual que sia rey de Casteyla, és en bona amor ab lo rey d'Aragó. Per què En Xanxo, fiyl del rey de Castela, con a valent e savi, *conec que per nuyl hom no li podia venir tant de bé ne d'onor con per lo rey d'Aragó*, son avonclo» (cap. 73, vol. III, p. 56).

11. Confronteu-ho amb la *Crònica de Alfonso X*: «E el rey don Pedro amaba mucho al infante don Sancho, su sobrino» (BAE, vol. LXVI, p. 55).

12. L'entrevista que Muntaner acaba de narrar correspon a les converses que van tenir lloc entre l'aragonès i el castellà a Campillo, entre Ágreda i Tarassona, durant el mes de març de 1281. Bernat Desclot explica que en el transcurs d'aquelles Sanç va anar acceptant totes les clàusules formulades pel seu oncle Pere, i destaca especialment el tractat d'aliança «contra tots hòmens» que va sorgir d'aquelles negociacions: «E puys anà-sse'n en Aragó, en la frontera prop Castela, e aquí hac vistes ab lo rey de Castela e ab son fil En Xanxo; e el rey de Castela e son fil En Xanxo *atorgaren al rey d'Aragó tot son enteniment e tot so que demanar lur volc, e juraren-se de valença contra tots hòmens*, e posaren-se ab eyl de

la desamistat que li avien per ço cor avia treta de Castela la reyna sa sor, muler del rey de Castela, malgrat d'eyl e de sos fils, e sos nabots qui eren néts del rey de Castela e de la reyna sa sor, qui foren fils de don Ferrando, fil del rey de Castela, e de la sor del rey Felip de França» (cap. 76, vol. III, p. 54-57). Cal tenir en compte que les «cartes públiques» de què parla Muntaner se'ns han conservat, i hom les pot consultar al segon volum de l'MHE: la seua lectura ens demostra que l'aliança no era l'únic punt que a Pere li interessava obtenir de Sanç i que el preu que l'infant castellà va haver de pagar a canvi de la bona voluntat del rei d'Aragó va ser més elevat que el que les pàgines de Desclot i Muntaner deixen traspuar, perquè incloïa no poques renunciés i cessions territorials, com va posar de manifest Ayala (1986). Així, en un document datat el 26 de març, Sanç es comprometia a lliurar el castell i la vila d'Albarrasí al seu oncle, si el podia conquerir: «Sepan quantos esta carta vieren como yo, infante Don Sancho, fijo mayor et heredero el muy noble Don Alfonso por la gracia de Dios rey de Castiella, etc., otorgo et prometo a vos, Don Pedro, por la gracia de Dios rey de Aragón, que luego quel castiello o la villa de Alvarracín por mí o por los míos fuere conquistado, que vos lo daré et vos lo entregaré con villas et aldeas et todos sus términos et todos sus derechos, reconociendo et otorgando que el castiello e la villa sobredicha con sus términos, que son del vuestro reyno de Aragón [...]. Et porque estas cosas sean más firmes et valederas, fago vos pleyto et omenage, et juro sobre los Santos Evangelios de tener e guardar todas estas cosas assí como son escritas en esta carta» (MHE, doc. CLXXXI, p. 32). Només un dia després l'infant prometia per escrit que cediria al sobirà d'Aragó Pueyo, Ferrellón, Pozuelo, Palazuelos, Teresa de Cofrents, Xararull, Zarra, Xalans, Cofrents i altres castells: «otorgo e prometo a vos Don Pedro, por la gracia de Dios rey de Aragón, que daré et entregaré luego a vos, o a quien vos querades, sin ningún alongamiento, los castellos del Poyo et del Terrejón, con términos et derechos et sus pertenencias. Et demás desto que vos daré et vos entregaré todo el término de Pozuel, que tovieron omnes de Montagudo, et esto que sea a buen vista de buenos omnes vezinos daquellos logares, los que fueren puestos por el rey mio padre et por vos. Et otrosí, vos prometto et vos otorgo que del día de la Pascua de Resurrección primera que viene de la era desta carta fasta en tres semanas, que dé et entregue a vos o a quien vos querades el Val Dayora con todos los castillos que y son, et son éstos: el castiello et la villa Dayora, et Palacivelos, et Teresa, et Cherafuel, et Zarra, et Chalans, et Confluentes con todos los términos et los derechos daquel val et de los castillos sobredichos» (27 de març de 1281; MHE, doc. CLXXXV, p. 40-41). I, finalment, el dia 28 Sanç renunciava en favor de Pere a tots els drets que li poguessen correspondre al regne de Navarra i s'obligava a col·laborar activament amb el rei d'Aragó en la seua conquesta: «otorgo et prometo a vos Don Pedro, por la gracia de Dios rey de Aragón, et a lo que regnaren en Aragón después de vos, que vos ayudaré con todo mio poder toda sazón que me lo demandades pora conquistar et aver el regno de Navarra con sus derechos et sus pertenencias, assí como era el regno a la sazón que esta carta fue fecha. Et si alguno vos contrallasse este regno o alguna cosa dello después que conquisto fuere, que vos ayude a ampararlo et a defenderlo pora vos et pora a los que regnaren después de vos. Et otrosí vos prometo que si el dicho regno de Navarra todo o parte dello fuere conquistado por el rey mio padre, o por mí convusco en uno o apartadamiente, que luego que yo regnare en Castella que vos dé et vos entregue todo lo que el rey mio padre et yo deste día adelante que esta carta fue fecha conquistáremos o oviéremos deste regno de Navarra, que lo ayades complidamiente assí como fuere conquistado por el rey mio padre e por mí. Et que non pueda yo poner ninguna excusa por vos lo non entregar por despesas que el rey mio padre o yo oviésemos hy fecho en lo conquistar, o en lo retener, nin por otra razón ninguna [...]. Et sobre esto yo renunçio de çierta çiençia a aquellas convinçias et a todo derecho que contra esta carta pudiesse venir en razón deste regno de Navarra. Et otrosí otorgo et vos do agora assí como entonçe toda razón derecha quel rey mio padre et yo avemos, o esperamos aver en este regno de Navarra o en partida dello, por qualquier derecho o razón que sea» (MHE, doc. CLXXXVI, p. 41-42).

FIGURA 17. Tomba de l'infant Ferran de Castella, a Las Huelgas, Burgos.

[Capítol 41]

E tantost con ell fo e-l regne de València, trobà missatges del rey de Granada qui li vengueren ab grans joyes et ab grans presents, que li requeseren treva per part del rey de Granada. Et lo dit senyor rey En Pere, pensant que son propòsit havia bon comensament, atorgà-los la treva a V anys. Et segurament que açò era cosa que per res ell no fera si no fos ço que ell tenia [f. xxiv^a] en cor de fer: la venjança del rey Manffrè e del rey Corralí et del rey Ens. Mas açò lo féu acordar la dita treva a fer. E axí féu crida per tota sa terra de la dita treva.¹

Et con açò fo fet, ell veé que era complit lo primer profit del propòsit seu, ço és, que-s tenia per segur que de neguna part no podia venir dampnatge a la sua terra, d'on podia comensar lo viatge que en son propòsit se avia posat.

Et pensà's que-l segon propòsit complís, ço és a saber, de aplegar moneda. Et per totes ses terres ell aemprà sos vassalls que li ajudassen de moneda, per ço con ell entenia a fer tal viatge que seria creximent gran d'ell et de tots sos sotsmeses. E les sues gents sabien-lo de tan alt cor et de tan bo que ben pensaven que no-s movia debades, et cascuns atorgaren-li tot ço que ell demanava; axí que metia sises² et altres ajudes per tots sos regnes et terres, qui muntaven a tant que era una inffinitat. Et de tot eren pagats sos sotsmeses.

Ara leixaré estar aquesta ajuda qui-s fa e-s cuyl per totes ses regions sues, et tornaré a parlar del rey Karles.

Notes del capítol 41

---

1. El rei granadí que demana treves a Pere el Gran és Muhàmmad II al-Faqih (1234-1302; per a un resum del seu regnat, vegeu Harvey, 1992, p. 151-219). La petició de pau presentada segons Muntaner pels ambaixadors sarraïns correspon històricament a un canvi radical en la política mantinguda pel nassarita respecte als seus veïns cristians: Muhàmmad havia estat aliat de l'emperador marroquí Aben Jucef en les seues campanyes hispàniques contra Alfons X i havia donat suport també a la insurgència musulmana del regne de València, protagonista dels grans alçaments dels anys 1275-1277 contra Jaume I i el seu successor. Amb el temps, però, el rei de Granada va comprovar que les ambicions del seu aliat Aben Jucef el convertien en un adversari tant o més perillós que els monarques cristians, fet que va motivar un progressiu distanciament del marí nida i que va quedar confirmat quan uns vassalls rebels al granadí van lliurar la ciutat de Màlaga al soldà del Marroc. Muhàmmad II va cercar llavors l'amistat del castellà Sanç, aliat, com sabem, del rei Pere II. Per la seua banda, el comte rei, «que pensava sempre en Sicília» (Dufourcq, 1969, p. 171), necessitava una situació estable a la Península abans d'emprendre la seua campanya antiangevina, cosa que el va menar a consolidar unes bones relacions amb el regne nassarita. Vegeu l'anàlisi que fa d'aquests episodis Giménez Soler (1908, p. 19): «La situación revuelta en que se encontró España en tiempo de Pedro III impuso a castellanos, aragoneses y granadinos un cambio de política; la ineptitud del Rey Sabio para el gobierno y las consecuencias de la cuestión dinástica, planteada por la muerte del infante Don Fernando, llevaron a su hijo Sancho al lado

de los nasaríes en busca de apoyo en sus pretensiones al trono. La enemistad del Papado y la enemiga de Francia obligaron a Pedro III a buscar ayuda en España contra sus enemigos de fuera y al aliarse con su sobrino se halló aliado también con Mohamed II. El rey de Granada, cuyos parientes los Benixquilulas habían proclamado al sultán Abenjucef señor de Málaga, en la cual como en Tarifa, en Ronda y en Algeciras había guarnición marroquí [...] buscó [...] el auxilio cristiano y a la enemistad o indiferencia de los aragoneses respecto de él y de él hacia ellos, *sucedió la paz y concordia y así se hallaron estrechamente unidos el infante Don Sancho, Pedro III y Mohamed II, porque los tres, por distinto motivo, necesitaban amigos y auxiliares*».

2. *sises*: la *sis* era un gravamen indirecte de caràcter extraordinari, que consistia en un increment del preu o una disminució del pes dels productes alimentaris de primera necessitat (com el pa i la carn) i determinats productes comercials.

[Capítol 42]

Veritat és que con lo príncep de Tàranto fo partit de les vistes de Tholosa, que anà tant per ses jornades que fo ab lo rey Karles son pare, que li demanà novelles de la vista. Et ell dix-li tot ço que li era esdevengut, ne con lo rey de Ffrança e-l rey de Mallorcha li avien feta molta de honor, mas lo rey d'Aragon per res no s'era volgut ab ell en res consollar, ans li era estat brau et feyló; d'on lo rey Karles ne fo molt despagat, e conech que aquella espina tenia e-l cor que ell se pensava et de què ell se pensava e-s dubtava. Emperò, ell se fiava tant en la sua bona cavalleria et e-l gran poder que havia que posà en son cor que no [f. XXIvb] hagués dubta d'ell;¹ e segurament axí s'o podia pensar, que en si havia IIII coses que no avia altre rey e-l món qui les agués.

Primerament, que ell era tengut lo pus savi príncep et mellor d'armes qui e-l món fos, après la mort del bon rey En Jacme d'Aragon.²

Et l'altre, que era lo pus poderós rey del món:³ que en aquella sahé ell era rey et senyor de tot quant lo rey Manffré solia aver; après era comte de Proença et d'Anyou; après era senador de Roma⁴ et viccarii general de tota la part gelffa de Toschana, de Lombardia et de la Marcha;⁵ après, era viccarii general de tota terra d'Oltramar, et cap et major et senyor de tots los crestians qui dellà mar eren, axí de les ordes del Templa et de l'Espital et dels Alamanys⁶ et de totes les ciutats, castells et villes et altres nacions de crestians qui y fossen ne y venguessen.⁷

Aprés, havia en sa mà lo sant pare apostoli et tota la santa romana Esgleya, axí con d'aquell de qui⁸ feÿen compte de gamfanoner et de regidor.⁹

D'altra part, havia la casa de Ffrança, per ço con son ffrare, lo rey Lohís de Ffrança, morí et leixà rey lo rey Phelip,¹⁰ e-l recomenà carament a son ffrare lo rey Karles; e axí fehia compte de son nabot lo rey Phelip de Ffrança axí con faera si-l rey Lohís son frare fos viu.

Donchs, segurament que esguardant aquest poder seu, poch lo calia duptar del rey En Pere d'Aragon; e axí ell posà en son cor aquest poder et no pensà al poder de Déu. E axí, qualque sia qui-s fiÿ més en son poder que en lo poder de Déu, pot fer comte que Déus mostrarà sobre ell lo seu poder, a donar entendre a tot lo món que res no és mas solament lo poder [f. xxiiira] seu.¹¹ Et d'aquesta rathon, d'aquest poder de Déu, he tant parlat davant que no me'n cal pus parlar. E axí estech-se en sa esperança et en la força de son poder.

Notes del capítol 42

---

1. *d'ell*: «ell» (C); «d'ell» (A); «d'eyl» (B).

2. Comprovarem que, en diverses ocasions, Muntaner es refereix elogiosament a Carles d'Anjou, tot i que es tracta de l'enemic. És aquesta una actitud que no trobarem en Bernat Desclot. Confronteu-ho amb les lloances de Giovanni Villani a l'angeví: «Questo re Carlo fu savio, di sano consiglio e prode in armi» (ll. 8, cap. 1).

3. Sobre el temor que el poder del rei Carles causava a les altres potències, prossegueix Villani: l'Anjou era «aspro e molto temuto e ridottato da tutti i re del mondo» (ll. 8, cap. 1). Vegeu, també, el judici de Desclot: «Aquest rey Carles hac tan gran renomnada per tot lo món, que totes les gens del món lo temien e-l duptaven» (cap. 64, vol. II, p. 183).

4. Carles va ser escollit senador de Roma en dues ocasions: la primera va ser l'any 1263, gràcies al suport del bàndol güelf encapçalat pel cardenal Ricardo Annibaldi. Villani registra l'entrada triomfal de Carles a Roma i la seua presa de possessió de la dignitat senatorial, que va tenir lloc el 21 de juny de 1265: «Giunto Carlo a Roma, da' Romani fu ricevuto a grande onore, imperciò che non amavano la signoria di Manfredi, e incontante fu fatto *sanatore di Roma* per volontà del papa e del popolo di Roma» (ll. 8, cap. 3). El segon nomenament va tenir lloc el 16 de setembre de 1268, després de la victòria contra Conradí. Carles es vantava en les seues cartes del caràcter vitalici de l'elecció (per exemple, en una lletra a la comuna de Lucca: «Nec ignorare vos volumus quod nos in senatorem urbis sumus in perpetuo ad vitam assumpti», Saint Priest, 1847-1849, vol. III, p. 388), tot i que el papa només li havia reconegut la possessió del títol de senador durant deu anys. Carles no va exercir gaire sovint el govern de la ciutat personalment; molt més habitual era la designació de procuradors que actuaven com a prosenadors o representants de l'angeví. Per a una anàlisi completa de les circumstàncies que van envoltar les seues dues eleccions com a senador i una valoració del seu règim a Roma, l'obra de referència és Gregorovius (1894-1902, vol. IV, p. 335-359 i 424-454).

5. *et de la Marcha*: «de la Morea» (C); «e [«et» a B] de la Marcha» (A i B). El context deixa clar que la lliçió del manuscrit base no és en aquest cas la més avinent, atès que hom està al·ludint a la influència de Carles d'Anjou a la Itàlia septentrional i central. «Marcha» correspon, com és evident, a la regió de les Marques, a l'est d'Úmbria i costejant l'Adriàtic. En absència d'una figura legitimada al capdavant del Sacre Imperi (l'últim sobirà a ostentar la dignitat imperial havia estat Frederic II), el papa va crear Carles vicari imperial a la Toscana el 17 d'octubre de 1268 (Villani recull aquesta designació: «lo re Carlo essendo fatto per lo papa e per la Chiesa generale *vicario di Toscana, mentre che imperio vacasse*», ll. 8, cap. 21). Només un any abans, com recorda la mateixa *Nuova Cronica*, la mateixa Florència ja havia conferit a l'angeví l'ofici de *podestà*, senyoria que va exercir fins al 1282: «I Fiorentini güelfi diedono la signoria della terra al re Carlo per X anni; e mandatagli la elezione libera e piena con mero e misto imperio per solenni ambasciadori, lo re rispuose che de' Fiorentini volea il cuore e la loro buona volontà, e non altra giuridizione; tuttora a priego del Comune la prese semplicemente» (ll. 8, cap. 15). El vicariat imperial de Carles, gràcies al qual va fer sentir també la seua influència a les ciutats güelfes llombardes, li va ser retirat per Nicolau III el setembre de 1278 (Gregorovius, 1894-1902, p. 483-484).

6. *dels Alamanys*: és a dir, l'orde teutònica (Ordo domus Sanctæ Mariæ Theutonicorum Ierosolimitanorum).

7. La condició que Muntaner atribueix a Carles de vicari, cap i senyor de Terra Santa, s'explica per la seua accessió l'any 1277 al tron de Jerusalem, de resultes de la disputa dinàstica entre el seu anterior ocupant, Hug III de Lusignan, rei també de Xipre, i la princesa Maria d'Antioquia, que reivindicava els seus drets al regne. Com narra la continuació de la *Història d'ultramar* de Guillem de Tir, Maria, que comptava amb el suport del papa, va concedir a Roma i en presència de molts cardenals, prelats i notaris tots aquells drets a Carles d'Anjou, donació que va quedar formalitzada en diversos documents públics segellats per bona part dels membres de la cúria apostòlica i que va convertir Carles en el legítim senyor del regne jerosolimità: «Quant damoisele Marie ot ensi labore et acompli ele fist ce que longuement devant avoit este porparle cest a savoir que ele devant plusors kardenaus et prelaz et grant partie de la court dona au roi Charle tout le droit et la raison que ele avoit ne pooit avoir au reume de Jerusalem come cele qui drois hoirs en estoit si com il avoit este plusors fois desbatu et conehu par juges seignors de loys maistres de decrez avocaz et plusors autres sages homes. Et li rois Charles en rezut la

donation et fu escrite par plusors publiques notaires et seelee de plusors seaus de kardenaus et de prelaz qui la estoient. Apres li rois Charles fist tant vers damoisele Marie et li dona tant en avoir en terres et en rentes quele sen tint a paiee. En tel maniere vint le reume de Jerusalem en la main dou roy Charle et fu fors de la main dou roy de Chypre» (RHC, *Historiens occidentaux*, vol. II, p. 476; confronteu-ho amb el *Liber Secretorum Fidelium Crucis* del venecià Marino Sanuto, que segueix el seu relat: «Post haec vero praedicta domina, MCCLXXVII perfecit quod ante tractaverat; et coram pluribus Cardenalibus et Praelatis et maiori parte Curiae donavit, tanquam haeres legitimus regni Jerusalem, sicut pluries ostensum et declaratum fuerat per iudices dominos legum, Magistros decretorum, advocatos et sapientes, omnia quaecunque iura habebat et habere poterat in regno et de regno praedicto, Karolo Regi Siciliae praedictus vero Rex donationem praefatam recepit, et facta sunt instrumenta dicte donationis per plures publicos Notarios, roborata nihilominus sigillis plurium Cardinalium ac Praelatorum, qui personaliter praefato interfuere negotio. Deinde praedictae dominae Rex possessiones et caetera dedit donaria, quibus illa merito contenta fuit; sicque regni Jerusalem ius ad Regem Karolum devolutum est», ll. III, part 2, cap. 15; Marino Sanuto, 1972, p. 227). L'adquisició de les romanalles del vell regne croat (que havia quedat reduït a la contrada d'Acre i a algunes ciutats costaneres) va ser gestionada per Carles d'acord amb una política clarament censurada, com ja hem vist, per Muntaner i Desclot (vegeu el capítol 33, nota 7). L'angeví va enviar a ultramar el seu *bailli*, el comte Roger de Sanseverino, que va emparar-se de la ciutat d'Acre gràcies a l'ajuda dels templers (partidaris de Carles), però va topar amb les reticències inicials de la resta de barons del regne, vinculats feudalment a Hug III, a reconèixer la sobirania del nou rei. Van ser les pressions de l'oficial de l'Anjou allò que els va fer claudicar finalment i va permetre al rei de Sicília convertir-se en senyor de tots els cristians de Terra Santa: «A .m.cclxxvii. vint en Acre li cuens Rogier de Saint Severin avec .vi. galees dou reume de Jerusalem bail de par le roy Charle roy de Cesile et de Jerusalem par lotroy de damoysele Marie qui li dona la rayson que ele avoit eu reume de Jerusalem encontre syre Hugue de Lesignan roi de Chypre si com vos avez oi dessus. Et li diz cuens ot de venue le chastel o la seignorie et li baillage dacre a poi de contredit par layde dou Temple et de lor amis [...]. Li chevalier dacre qui estoient home lige dou seignor furent requis plusors foiz de par le conte Rogier de Saint Severin qui estoit bail dacre de par le roi Charle quil li feissent homage si com il devoient. Lor respons estoit quil ne le pooient faire quar il avoient fait homage au roy de Chypre qui se tenoit por roy de Jerusalem jusque tant quil eussent congie de lui ou quil lor fust defailans de ce quil lor devoit faire selonc les usages dou reume de Jerusalem. Plusors termes pristrent et plusors messages manderent au roy de Chypre dont il norent onques respons fors tous jors alongement. A la parfin lor dist li baus tout destrousseement quil li vuiddassent la terre et laissassent lor fiez et lor herbergez et tous lor biens ou quil li feissent ce quil li devoient faire come a seignor en leu dou roy Charle qui estoit roy de Jerusalem et par le droit hojr y estoit entrez si com avoit este debatu et conehu par les plus sages de la Crestiente juges que damoisele Marie par cui otroi et donation il avoit le reume en estoit droiz hoirs [...]. Quant li home lige virent que ce estoit acertes et quil navoit point daloignement [...] firent li chevalier et li autre home lige homage au conte come a bail en leu dou roy Charle roy de Jerusalem et de Cesile apres ce que li cuens ot jure les sairemens quil covient jurer a seignor ou a bail selonc lusage dou reume de Jerusalem» (RHC, *Historiens occidentaux*, vol. II, p. 478; confronteu-ho amb el *Liber Secretorum*, ll. III, part 2, cap. 16; Marino Sanuto, 1972, p. 227-228). Vegeu, sobre aquesta qüestió, Runciman (1979, p. 178-180) i Mas Latrie (1852-1861, vol. I, p. 455).

8. *de qui*: omissió a C; «qui» (A); «de qui» (B). Seguesc B.

9. Aquesta estreta unió entre Carles i l'Església és posada de manifest en termes similars per multitud de fonts, com Villani («e che fosse *campione di santa Chiesa*», ll. 7, cap. 88; «si come a *figliuolo e campione di santa Chiesa*», ll. 8, cap. 62; «al nostro *figliuolo e campione* Carlo re di Gerasalem e Cicilia [paraules del papa]», ll. 8, cap. 66) o Guillem de Nangis («son *champion et son deffendeur de sainte Eglise*», RHG, vol. XX, p. 421).

10. Lluís IX va morir el 25 d'agost de 1270, probablement de disenteria, durant el transcurs de la croada que va dirigir contra Tunis. El va succeir el seu fill Felip, tercer monarca francès d'aquest nom.

11. Aquesta consideració de Muntaner s'adiu bastant amb el que explica Juan Manuel de Castella al *Libro de los estados*: segons l'infant castellà, el príncep que declara la guerra a algú menys poderós que

ell no ha d'enorgullir-se de la pròpia força, totalment inútil davant del poder de Déu, que dicta la sort de les batalles com li plau, i ha de ser conscient que no podrà aconseguir la victòria si els seus motius no són justos. En cas contrari, s'haurà d'enfrontar a l'oposició divina: *«Et si oviere guerra con otro que sea menos poderoso que el, commo quier que el aya mas poder, que el non deve començar la guerra sin grant culpa o mereçimiento de aquel su contrario. Ca deve creer verdadera mente que entre todas las cosas del mundo que Dios tiene en su poder, de-las mas sennaladas es las guerras et las lides, ca esto, sin dubda ninguna, todo se faze segu[n] la voluntad de Dios. Et pues Dios es derechurero, forçada mente conviene que se tenga con el que tiene derecho et quel ayude, et non deve ninguno fiar nin atrever se en-su poder nin en-su entendimiento nin en su esfuerço: que todo es nada sinon lo que Dios quiere. Et asi todo lo deve poner en su merçed et guisar que lo faga con derecho»* (Juan Manuel de Castilla, 1982, vol. I, p. 338).

FIGURA 18. Segell de Carles d'Anjou.

FIGURA 19. Estàtua sedent de Carles d'Anjou investit com a senador de Roma, feta per Arnolfo di Cambio (segle XIII) [Erich Lessing / Album].

[Capítol 43]

E estant en aquesta volentat tant alta, ell hac tals officials meses per tota la ylla de Sicília, que no fahien ni deÿen sinó mal et supèrbies, et no los paria que e·l món fos altre Déus mas lo rey Karles; sí que·s desconexien de Déus et de hòmens, et faÿen tant que meraveyla era con los sicilians no·ls¹ degoylaven abans que no u sofferissen.²

Et entre les altres malvestats, esdevench-se I dia, que eren festes, et a Palerm ha una esgleya que és envés lo pont de l'Almirayl, hon a³ les festes de Pasqua ix tota la ciutat de Pallerm a perdonansa,⁴ e majorment les dones de Pallerm hi van totes; et aquell dia anaren-hi algunes gentils dones entre les altres qui eren molt beyles dones. E·ls sargants⁵ franceses exiren deffora e trobaren aqueyles dones, que anaven acompanyades de bons jóvens, lurs parents.⁶ Et per ço que a les dones poguessen metra la mà hon se volguessen en lur persona, cercaren los jóvens hòmens si portaven armes, et con veeren que no·n portaven dixeren que a les dones les avien comenades; et escorcoylaren les dones, et per les maneres⁷ ells los matien la mà, e les pecigaven, et metien-los les mans a les mamelles axí mateix. Axí que los jóvens qui anaven ab les dones, qui veeren açò et veÿen que batien ab vergues de bou aquells et aquelles qui d'açò s'esquivaven, et cridaren:

—A, Déu, pare senyor! Tanta de supèrbia, qui la porà sofferir?⁸

E en aquell punt davant Déu vengren aquelles clamors,⁹ en tal manera que volch que d'aquelles supèrbies et de moltes altres fos feta venjança; sí que inflamà lo cor d'aquells qui en aquell loch veÿen la supèrbia, et cridaren:

—Muyren, muyren!

Axí que en tal punt comensà aquell [f. xxurb] crit que a pedra sequa¹⁰ mataren tots aquells sargants. Et con los agueren morts, entraren per la ciutat de Pallerm et tuyt cridaren, hòmens et fembres:

—*Muyren li francesqui!*

Et tantost tothom se pres a les armes, et tots quants francesos se atrobaren en Pallerm, tots moriren.¹¹ Et tantost levaren per capità et per comun misser Alaynep, qui era dels richs-hòmens et dels honrats de Sicília.¹²

Et con assò fo fet, host feta, anaren là hon franceses havia, enaxí que per tota Sicília anà la veu, e aytant con la veu anà, aytans ne mataren. Què us diré? Que tota Sicília se reveylà contra lo rey Karles a colp, et mataren tots quants franceses pogueren trobar, axí que hanc I qui fos en Sicília no n'escapà.¹³ Et açò esdevench¹⁴ per scentència de Déu: que nostre senyor ver Déus soffer lo peccador, et con veu que no·s vol esmenar dels mals tantost tramet sobre aquells la espaha de justícia;¹⁵ e axí la tramès sobre aquells malvats superbioses qui axí devoraven¹⁶ lo poble de

Sicília, qui eren obediens et bons a tot ço que fer devien envers Déu et envés lur senyor, et axí ho són vuy en aquest dia; que no creu que pus leyls gents ne mellors aja e·l món con són estats et són et seran als senyors que puys han haüts et han encara,¹⁷ segons que per avant entendrets.

E con assò fo fet [et] lo rey Karles sabé aquest dampnatge que hac pres, molt mogut de gran fellonia aplegà grans hosts et per mar et per terra venc assetiar la ciutat de Messina; et vench ab tant poder que XVII míllia provendes de cavayl donava. E axí, qui XVII míllia hòmens a cavayl, et de gent de peu sens nombre, et bé C galeas, ha sobre una ciutat qui no era lavors murada, paria que encontinent se pogués e·s degués pendre.¹⁸ Mas aquell poder era no-res al poder de Déu, qui guardava et deffenia [f. xxii^{va}] a bon dret los sicilians.

Et axí, lezar-vos he estar lo rey Karles, qui té setge sobre Messina, et tornar-vos he a parlar de la casa de Tunis en ço que s'i esdevench.

Veritat és que con lo rey Mirabussach fo creat rey de Tunis per mà del senyor rey En Pere d'Aragon, axí con davant havets entès, que son germà Boaps se n'anà a Bugia e a Costantina, et ab Bogia et ab Contestina ell se alsà¹⁹ contra Mirabosach e·s coronà rey de Bugia; et cascuns d'aquests II germans estegeren en lurs realmes. Et per avant morí Boaps, rey de Bogia et de Costantina, e lexà rey de Bogia Mirabossetri, fill seu, et senyor de Costantina Boqueró, lo segon fil seu.²⁰

Notes del capítol 43

1. *no·ls*: «no·s» (A, B i C). Esmene segons la lectura de l'edició de València («no·ls degollaven», f. xxxv^v), que s'ajusta millor al sentit del passatge.

2. Entre els principals representants de Carles a Sicília hi havia Heribert o Albert d'Orleans com a governador de l'illa i Jean de Saint-Rémy, mestre justicier (Runciman, 1979, p. 211). Com moltes de les fonts antiangevines, Muntaner també recull el tòpic del mal govern de Carles d'Anjou al regne de Sicília, la «mala signoria» de la qual parla Dante («*se mala signoria, che sempre accora / li popoli suggestti, non avesse / mosso Palermo a gridar: "mora, mora!"*», *Paradiso*, cant viii, v. 73-75). En efecte, tot i que la crítica històrica moderna ha aportat una anàlisi més matisada de l'administració angevina (vegeu, per exemple, Runciman, 1979, p. 127-132), el ben cert és que fins i tot textos que, com la continuació de Saba Malaspina, simpatitzaven amb la figura de l'Anjou fan al·lusió al fet, bé que tractant de disculpar Carles: aquest es trobava sota la poderosa influència dels seus ambiciosos consellers, els quals, amb mala voluntat, el van instigar a espremer al màxim els recursos del seu regne insular, recomanació que ell va posar en pràctica: «*Sub istius tempore Carolus Rex praefatus alias impresso gravi pondere onus addens, et de perversorum suorum consilio novos novorum gravaminum modos invenit et imposuit [...]. Falsa igitur et fallaci suasionem recepta, et pariter approbata, per totam Siciliam, quae terra est fertilis et foecunda, segetibus apta, et accomoda massariis, viros habentes aliquid, maxime archivillanos locorum et protorusticos eligit ad huiusmodi officiorum onera Officialium docta malitia*». (segueix el text recollit a la *Bibliotheca Scriptorum* de Gregorio, 1791; per al fragment en qüestió, vegeu el volum II, pàgina 331). Entre els cronistes catalans, el judici de Muntaner és confirmat puntualment per Bernat Desclot, segons el qual, «Karles regnà molt cruelment sobre la gent de Pola e del regne de Sicília, sí que les gens l'avien molt en ira» (cap. 63, vol. II, p. 182-183). Cal dir que Desclot glossa amb molts més detalls que Muntaner els aspectes més negatius de la tirania establerta per Carles d'Anjou: així, al capítol

tol 88 de la seua *Crònica* (cap. 88, vol. III, p. 88-90) hom llegeix el memorial de greuges contra l'angevi presentat pels ambaixadors sicilians a Pere d'Aragó, document que devia circular en la realitat, perquè no sols el català sembla aprofitar-lo, sinó també els cronistes italians. En efecte, ja Miquel Coll i Alentorn, en les seues notes al text de Desclot (cap. 88, p. 91, n. 2), va advertir que el *Chronicon Siculum / Libre de les conquestes de Sicília* «transcriu una lletra tramesa pels palermitans al papa Martí, en la qual es fan contra Carles d'Anjou acusacions semblants a les que, segons Desclot, llegiren els ambaixadors de Sicília a Pere II a Alcolç». Cal dir que moltes de les acusacions llistades pel *Chronicon* (cap. 40; RIS, vol. x, col. 839-840) es retroben també a la *Historia Sicula* de Bartolomeo de Neocastro (cap. 12, «Quomodo rex Carolus opprimebat populum, et quibus oppressionibus»; RIS, vol. XIII, col. 1026), als *Rerum Sicularum Libri VIII* de Niccolò Speciale (ll. I, cap. 2, «De oppressionibus illatis Siculis sub dominio Regis Caroli et suorum», RIS, vol. x, p. 924) o a la continuació de Malaspina (BS, vol. II, p. 331-332). Ho podem comprovar si contrastem els arguments presents en Desclot amb els que donen les cròniques esmentades. L'autor català es refereix a: a) les rigoroses exaccions imposades per Carles als sicilians: «feÿa IIII vegades l'any colta a les gens del regne de Sicília, sí que al cap del ayn lur avia pres tot ço que avien [...]. L'altre capítol és que ns feÿen nodrir truges e deÿen: —Aquestes truges deuen fer aytans porcels al cap del ayn, e és mester que d'aytans nos responats» (cap. 88, vol. III, p. 89-90). Confronteu-ho amb Speciale: «coeperunt ministri eius agere insolenter cum Siculis, inaudita vectigalia imponere, intolerabiles obventiones exigere» (RIS, vol. x, col. 924); amb el *Chronicon Siculum*: «ad impossibilia obligabat populum Siculorum [...] quoniam de salera, tritici et hordei data per regios maxarias violenter agricolis certam expetebat in areis supradictorum victualium quantitatem de centenario omnium determinatum agnorum numerum et agnarum, et certum pondus casei et butiri, pro qualibet sue praeterea certum porcellorum numerum annuatim» (RIS, vol. x, col. 839); i amb la continuació de Malaspina, la font més extensa sobre aquest punt: «Huic invito sues in numero, alii renitentes boves, illi compulso vacas, illi repugnanti pecora sive oves et equas custodiendas assignat, legem ponens caeteris, ac si naturae dominaretur et aeri, aut esset humana virtus super omnipotentia Deitatis; haec est enim lex, hic est modus impositus caeteris talibus, hoc statutum curiae officialium mala fraude vallatum, ut ille videlicet, cui societatis nomine sues custodiendae traduntur, assignet Fisco Curiae, anni circulo revoluta, parturisse suem quamlibet bis quinque capita foetus, duos scilicet foetus masculos et tres foeminas, foetusque primos foemineos eodem anno quinque similiter quamlibet generasse, ita quod de qualibet porca in omnem eventum viginti capita in universo post annum, velit nolit, de bona et aequa, ut aiunt, ratione resignet; secundo vero anno, et deinceps quolibet XXX salmas frumenti et totidem ordei magistro masario Curiae repraesentet, receptis, pro expensis et mercede servitii et laboris, duobus tantum augustalibus per singulos duos boves. Alteri vero, cui bidentes ad participium fructus dantur, talis est rationis compulsio ad tapetum, ut pro singulis centum ovibus sibi datis, de decem cantariis casei, et de duobus reccotae, ac quatuor cantariis lanae, venditoque caseo, de duodecim tarenis auri pro quolibet cantareo casei, et de sex tarenis pro cantareo, soluta omnino integre pecunia Curiae, anno revoluta faciat rationem. Si quae sint oves faetus portantes, nonaginta saltem ex quolibet centenario faetus portantes, nonaginta saltem ex quolibet centenario foetus, sexaginta videlicet foeminas, et triginta masculos anniculos, eosdemque foeminas secundo anno suos pariter foetus habere in sui tempore ratiocinii omnino deponet [...]. Equarius vero per singulas duodecim equas suae custodiae assignatas quolibet anno decem foetus, quatuor masculos et sex foeminas necessario sub omni suo periculo repraesentet» (BS, vol. II, p. 331-332). b) El comportament abusiu dels agents i *baillis* designats pel rei, en bona part corruptes: «entraven en nostres albercs e prenien nós, e nostres enfans e nostres mulers, e gitaven-nos defora malament e desonrada, e prenien nostres draps e tot ço que aviem en nostres albercs, e gastaven-ho a lur serviy. E quant se n'anaven, portaven-se'n ço qui bon lur semblava. L'altre capítol: si I hom agués bela muler ho bela fila, entraven en son alberch e gitaven defora lo seyor de l'alberch e puy feÿen ço que-s vulien de la muler o de la fila» (cap. 88, vol. III, p. 89). Diu el *Chronicon Siculum*: «ad raptum filiarum nostrarum, sororum pariter et uxorum impudentius satagebant, violenter pudicas virgines violantes et immaculatos thoros turpiter maculantes» (RIS, vol. x, col. 840). c) Les greus tortures infligides a la població civil pels soldats francesos: «e quant hi havia nul hom qui no pogués pagar, avia-hi I seu batliu, qui culia la colta, qui portava X cadenes clavades a l'arcó, detràs de la sela, ab sengles colars, e prenia'l, e metia-li I

dels colars per lo coy l e en loc de cans menava'ls a la presó; e puys avien I ferre calt e marcava-los e l front» (cap. 88, vol III, p. 89) (confronteu-ho amb el *Chronicon*: «distractis bonis mobilibus ubicumque poterant reperiri et domibus dirutis debitorum, populares et nobiles, mares et foeminas, iuvenes, virgines, senes etiam iuniores manicis ferreis immisericorditer alligabant [...]. Qualiter insuper a ministris impietatis caederemur diversis generibus flagellorum, cum unusquisque ipsorum pugionem semper ad latus, gladius super femur, baculum seu clavam in manibus deportaret» (RIS, vol. x, col. 840). *d*) L'empobriment del poble sicilià causat per l'encunyament de monedes d'escàs valor: «feÿa moneda nova II vegades del ayn, e prenien d'aquela moneda e donaven-la per albercs, segons que l'alberc era ric ho pobre: a tal alberch hi avia II unces, e a tal III, o a tal mija o segons que era, e donaven-lur L sous d'aquela moneda nova, en què no avia sinó aram, per I unça d'or. E quant venia a IIII o a V jorns, anaven V sous a tarí, e a X o a XII jorns, X sous a tarí: e axí destruïa la gent e lur tulia tot quant avien» (cap. 88, vol. III, p. 90). Diu Neocastro: «Denariorum quidem novam monetam incudi mandabat ex aere purissimo quolibet anno, et cum usque in quadringentos pro tareno uno ascenderent, utinam triplicatum, et quod deterius erat, decies triplicatum denarium a quolibet pro danario Siculo compellebat exsolvi» (RIS, vol. XIII, col. 1026); també ho recull la continuació de Malaspina: «His et aliis gravaminibus, praeter collectas et exactiones innumeras, novamque monetam, qui praesunt Regno et regnicolas caeteros student et incolas lacesire, et dum quilibet officialis emungit, nimium elicit emungendo cruorem, carmenque discerpit» (BS, vol. II, p. 332).

3. *hon a*: «et en» (C); «hon a» (A i B).

4. L'anècdota que llegirem a continuació és la que tradicionalment les cròniques i l'imaginari col·lectiu han associat amb el desencadenament de la revolta antifrancesa de les Vespres Sicilianes (1282), episodi que des de sempre ha cridat poderosament l'atenció dels estudis històrics i sobre el qual el lector compta amb una bibliografia certament ingent (en concret, Amari, 1969, vol. I, p. 177-227, i Runciman, 1979, p. 211-223, reconstrueixen magistralment l'alçament de Palerm; a banda d'aquests dos clàssics, de lectura obligatòria per a la comprensió del marc historicopolític en què les Vespres van tenir lloc, resulten igualment recomanables els treballs de Cartellieri, 1904, Geanakoplos, 1959, i Wieruszowski, 1971). La versió de Muntaner concorda bastant amb les que els autors coetanis ens van deixar de l'episodi. En realitat, resulta impossible fer un inventari complet de totes les fonts medievals que enregistren —més o menys extensament— el que de ben segur és un dels esdeveniments històrics més importants de l'Europa del segle XIII; les més importants pel volum d'informacions que aporten són, probablement, i a banda de la de Muntaner: Bernat Desclot (cap. 81, vol. III, p. 72-73), el *Chronicon Siculum* o *Libre de les conquestes de Sicília* (*Libre de les conquestes de Sicília*, f. 21v-22r), el *Rebellamentu di Sichià* (Amari, 1969, vol. II, I, p. 110-116), Bartolomeo de Neocastro (RIS, vol. XIII, col. 1026-1027), Speciale (RIS, vol. x, col. 925), la continuació de Malaspina (BS, vol. II, p. 354-355), Guillem de Nangis (RHG, vol. xx, p. 517) o Giovanni Villani (ll. 8, cap. 61). En aquesta nota i en les següents prestaré especial atenció a les concomitàncies i les divergències del relat muntaner i respecte dels altres. Així, per exemple, tot i que el de Peralada assenyala que els fets tenen lloc a Palerm durant «les festes de Pasqua», no ens dona cap data concreta: la resta de fonts resulten més precises en aquest sentit, tot i que el seu examen mostra un lleuger desacord entre elles: partint de la base que l'any 1282 Pasqua es va escaure el diumenge 29 de març, un grup de cròniques opina que els disturbis van començar el penúltim dia del mes, és a dir, el dilluns 31 (així, per exemple, Villani: «Negli anni di Cristo MCCLXXXII, i llunedì di Pasqua di Risoresso, che fu a di XXX di marzo», ll. 8, cap. 61; o Neocastro: «Anno quidem a Christo Domino nostro MCCLXXXII penultimo die Martii X indictionis», RIS, vol. XIII, col. 1026); d'altres afirmen que va ser el dimarts 31, tercer dia de Pasqua (el nostre Desclot, ara com ara: «al terç jorn de Pascha, so és saber lo dimarts de la festa de Pascha», cap. 81, vol. III, p. 72; el *Libre de les conquestes de Sicília*: «esdevench-se que I dimarts, qui és en la primera setmana de Pascha de Resurrecció e fo ladonchs lo darrer dia del mes de març de la X indicció en l'any de la nativitat de nostre Senyor MCCLXXXII», *Libre de les conquestes de Sicília*, f. 21v; Speciale: «Nam die tertia Resurrectionis Dominicae», RIS, vol. x, col. 925; i el *Rebellamentu*: «lannu di li milli e dui chentu octanta dui lu Marti dii di la pasqua di la Resurreccioni», Amari, 1969, vol. II, I, p. 110). Quant a la localització dels fets, per contra, Muntaner és una mica més explícit que Desclot (autor que resol aquest punt amb un inespecífic: «esdevench-se que

en la ciutat de Palerm, qui és la maÿstra ciutat del regne de Sicília [...] les gens de la ciutat anaven defore a l'esgleya hon avia gran perdó», cap. 81, vol. III, p. 72): tot transcorre pels voltants d'un temple (no n'esmenta el nom) situat «envés lo pont de l'Almirayl». Aquest és el Ponte dell'Ammiraglio, bastit sobre el riu Oreto per Giorgio d'Antiochia, gran almirall del rei sicilià Roger II Hauteville, l'any 1113. L'església de què se'ns parla, que encara avui existeix (hom la pot trobar dins el recinte del cementeri de Santa Úrsula), és la Chiesa di Santo Spirito o dei Vespri, com se la va anomenar arran de la revolta, que data de l'època del rei Guillem II el Bo (1153-1189). El *Libre de les conquestes de Sicília* identifica l'església i també esmenta el pont: «mentre que los palermitans éran fora a la ciutat de Palerm en lo palau de la esgleya de Sant Spirit, qui és en lo territori de Palerm daçà lo fluvi de l'Almirall» (*Libre de les conquestes de Sicília*, f. 21v) (confronteu-ho amb Neocastro: «in Ecclesia Sancti Spiritus prope Civitatem ipsam», RIS, vol. XIII, col. 1026; Speciale es refereix a la «Basilicam Sancti Spiritus extra Urbem», RIS, vol. X, col. 925; i el *Rebellamentu*, tot i que no diu res de l'església, té: «in unu locu lu quali si chiama Sanctu Spiritu», Amari, 1969, vol. II, 1, p. 110). Era una tradició que els palermitans acudiren a Santo Spirito per celebrar la Pasqua, com diu Muntaner (confronteu-ho amb la continuació de Malaspina: «cives Panormitani utriusque sexus ad sollemnizandum quoddam festum exeunt a terra, quod annali memoria magno laetiae iubilo, laetisque tripudiis gaudiorum consueverunt Pascali tempore celebrare», BS, vol. II, p. 354; Neocastro diu que «ob reverentiam Festorum Paschalis idem populus [...] dedicationem Annuum celebraret», RIS, vol. XIII, col. 1026; el *Libre de les conquestes* es refereix als ciutadans «celebrants los dies de Pascha», *Libre de les conquestes de Sicília*, f. 21v).

5. Aquests «sargants» o *sirvents* (del mot llatí *servientes*) són mers soldats d'infanteria: «inter quos et ipsum multi *sarganti pedites*» (de l'*Itinerarium Sanctae Terrae* de Wilbrand d'Oldenburg (segles XII-XIII); Laurent (ed.), 1864, p. 173).

6. *bons jóvens, lurs parents*: confronteu-ho amb Desclot: «entre les altres gens, anaven-hi i compaya de gentils dones *ab lurs marits, e ab lurs frares e ab lurs amicts*, e anaven solassan e cantan» (cap. 81, vol. III, p. 72). Speciale diu que, durant Pasqua, les palermitanes acostumaven a visitar Santo Spirito amb els seus marits: «cum viris earum suo more antiquo reviserent» (RIS, vol. X, col. 925). Neocastro centra l'atenció en una «nobilis Nympha facie satis decora, adspectu formosa per omnia, quam nedum tangere, verum etiam videre sufficeret, *comitata parentibus, sponso et fratribus, ac comitibus aliis circumducentibus*, ducebatur ad Sacra» (RIS, vol. XIII, col. 1027).

7. *maneres*: es tracta de l'obertura lateral de les saies de les dones, a través de la qual poden passar les mans i arribar a les faltriqueres: «La faltriquera o bolsillo que se hace y pone en los vestidos. Lat. *Marsupium*» (*Diccionario de Autoridades*, s. v. *manera*, acc. 2).

8. *qui la porà sufferir?*: «Si iniquitates observaveris Domine, Domine *quis sustinebit?*» (Sl 129,3), «*quis poterit sustinere?*» (Coh 43,3). L'incident que desencadena la massacre dels francesos és relatat amb algunes variacions per les diferents cròniques. Sembla que a la gènesi de tot plegat hi havia el costum dels homes de Palerm d'assistir armats a les celebracions de la Pasqua, com afirma Neocastro, el qual precisa que, en aquella ocasió, hom havia preferit prescindir d'aquella tradició, per tal d'esquivar qualsevol conflicte amb els francesos («Licet enim Cives *qui ab antiquo honoris causa gladios tantum et lanceas causa solatii portare ad festa ipsa consueverint, tamen tunc perfidia Gallicorum perterriti arma nulla secum portabant*», RIS, vol. XIII, col. 1027); la continuació de Malaspina, per contra, deixa oberta la possibilitat que els sicilians sí que portaren armes, tot i que amagades, a causa de les lleis promulgades per Carles d'Anjou («et quamplures advenae iuvenes cum eisdem ex praedictis *forsitan arma multi aliqua deferunt, sed occulte pro curia, nam edictum de armis non portandis in Regno est poenale*», BS, vol. II, p. 355). En qualsevol cas, els oficials francesos van dedicar-se a escorcollar els assistents, però diversos textos sostenen que no ho van fer amb cap intenció de fer respectar les disposicions del rei, sinó amb una altra de molt més obscena, perquè, no havent trobat cap arma oculta entre les vestidures dels homes, van començar a buscar-les entre les de les dones. Sembla que alguns dels francesos van tractar d'abusar de les dones, com confirma, per exemple, Desclot: «E aquests malvats ribauts van-se acostar a les dones *e metien lurs mans a les mameles de les dones*» (cap. 81, vol. III, p. 73). Neocastro, concretament, ens parla d'un soldat francès anomenat Drouet que va fer servir el pretext de les armes amb fins evidentment deshonestos («quidam Gallicus nomine *Drohettus* in ipsam nobilem pruruit

audax, et praetextu scilicet investigandi si arma sponsi vel alterius illorum secum portaret abscondita, manu intrepidus pectus infra vestes et ubera tangit illicite, simulans quod ea perpenderet ipsam portare», RIS, vol. XIII, col. 1027), i també semblen fer-se ressò d'aquest cas particular Villani («ch'uno Francesco per suo orgoglio prese una donna di Palermo per farle villania», ll. 8, cap. 61) i Speciale («huc delata Gallorum insania portitores armorum quaerere simulabat. Sub quo praetextu quidam plus aliis furore vitiosae libidinis forsitan excoecatus in unam ex mulieribus illis temerarias manus iniecit, atque asserens eam pugionem viri sui sub vestibus abscondisse, temerarius illam in utero titillavit», RIS, vol. x, col. 925), bé que sense donar el nom del soldat en qüestió. La continuació de Saba Malaspina ho explica un xic diferentment: els soldats volien prendre part en la festa de Pasqua, i per això es van afegir a les danses dels palermitans. No va ser una bona idea, perquè alguns dels angevins més agosarats van aprofitar el ball per a intentar seduir les dones: «conveniunt ad tanti festus tripudia quidam servientes Gallici, familiares forsitan Iustitiarii regionis, non ad concelebrandum tanti festus solatia, sed potius ad turbandum; qui nati utinam non fuissent, aut non venissent in Regnum! Obviant extra terram agminibus virorum, et mulierum laudantium in choreis, incohant tripudiare cum ipsis, manus iungunt manibus, et disceptant brachia per choreas, muliebres manus Gallici contrectant, forsitan ultra quam decet tripudiantium honestatem; convertunt oculos ad formosas, et quas manu pedeque nequeunt tangere, verborum significatione sollicitant, et nutibus oculorum» (BS, vol. II, p. 355). Aquest atreviment va merèixer la censura immediata dels presents: Desclot explica que els marits de les dones ultratjades van tractar de reconvenir els francesos per la seua actitud i que tot el que van obtenir d'aquests van ser agressions i males paraules: «los marits de les dones e els altres qui ab eles eren, dixeren-lur: —Beyls senyors, tenits vostra via, no fassats vilania a les dones.— E eyls resposeren com a ribauts de longaya: —Ancor ne parlés vos?— Sí alsà la I la massa que portava e anà-li'n donar I gran colp per les espatles» (cap. 81, vol. III, p. 73).

9. Muntaner sembla tornar a assimilar ací una fórmula de clar regust bíblic: «et ingemiscentes filii Israel propter opera vociferati sunt, ascenditque clamor eorum ad Deum ab operibus» (Ex 2,23); «clamor ergo filiorum Israel venit ad me, vidique afflictionem eorum» (Ex 3,9); «Et clamaverunt ad Dominum, qui suscitavit eis salvatorem et liberavit eos» (Jdt 3,9; vegeu, també, 4,8 i 5,10).

10. *a pedra sequa*: el detall de la lapidació també apareix a la continuació de Malaspina («pars maior illorum servientium lapidibus obrupta», BS, vol. II, p. 355), a la *Historia Sicula* de Neocastro («iuvencum cum arma deficiant, currunt ad lapides», RIS, vol. XIII, col. 1027) i al *Rebellamentu* (que apunta que els palermitans es van armar «di petri e di armi», Amari, 1969, vol. II, p. 112).

11. Confronteu aquest passatge de Muntaner amb el *Rebellamentu*, amb el qual manté força coincidències textuais: «gridando “Moranu li franchiski!” et intraru intra la chitati cum grandi rimuri et foru per li plazi et quanti franchiski trovanu tucti li auchidianu» (Amari, 1969, vol. II, p. 114). La consigna —transcrita per Muntaner en dialecte sicilià— amb què els palermitans, indignats per l'ultratge que se'ls feia, van atacar els soldats del rei Carles, es repeteix en totes les fonts (començant per Desclot: «quant los altres seus companyons viuren que tan malament los envilanien, eyls e lurs dones qui ab els eren, laxen-se córrer, ab los bordons que portaven, als franceschs, e cridaren: —A mort! A mort al franceschs!— E axí tota la gent de Palerm alcieren tots los franceschs que pogren trobar en tota la ciutat ne fora de la ciutat», cap. 81, vol. III, p. 73; la continuació de Malaspina: «Contra Gallicos ergo extra terram commota est funesta seditio, intraque terram cum exteris seditiosi clamores, populique tumultus; adnatura tumultuosa multitudo dicentium: —Morianur Gallici, moriantur!— [...]. Gallos per terram usquequaque perquirunt, et inventos trucidant immaniter sine pietate», BS, vol. II, p. 355; Neocastro: «surgit populus in tumultum, clamatur, postquam incoepa est caedes, a singulis, adeo quod vocibus intonare aer videbatur orisonis “Morianur Gallici, moriantur!”. Et eis dicentibus, ad nutum oculi fere ducenti Gallici, quos ad campos illos fortuna divexerat, uno sanguine moriuntur», RIS, vol. XIII, col. 1027; Speciale: «sed ausus est Gallorum caedem voce mixta doloribus exclamare [...]. Tantum enim Gallis et Provincialibus qui in Insula reperti sunt metu incutitur. Tunc Panormitani omnes quod diu conceperant operi se accingunt, quasi vocem illam coelitus accepissent», RIS, vol. x, col. 925; Villani: «Incontanente tutta la gente si ritrassono fuggendo alla città, e gli uomini ad armarsi, gridando: “Muoiانو i Franceschi!”», ll. 8, cap. 61; i el *Libre de les conquestes de Sicília*: «alscuns dels palermitans

dessús dits començaren cridar “*Muyren los ffranceses!*”, e axí levaren-se tots los palermitans contra los dits franceses [...], rebellants ací soptosament, axí com a Déu plaguè, contra lo dit Karles, sens alcuna provisió que feta no y havie», *Libre de les conquistes de Sicília*, f. 22r). Notem que tant Speciale com Villani insisteixen en el caràcter improvisat i espontani de la revolta, extrem negat pel relat de Guillem de Nangis, segons el qual la nit abans de l'alçament els rebels van fer un senyal a les portes de les cases on hi havia francesos per tal d'identificar-los. Nangis, a més, reporta algunes de les escenes més cruels de la matança: si ja va ser terrible el fet que ni les dones franceses que esperaven un fill motivessin la misericòrdia dels insulars, hom va superar qualsevol barbàrie imaginable en actuar igualment amb aquelles sicilianes que havien quedat embarassades d'algun francès! Heus ací el text: «ceulz de Palernes et de Meschines et de toutes les autres bonnes villes seignerent les huis des François par nuit; et quant il vint au point du jour quil pourrent entour eulz veoir, si occistrent tous ceulz qui pourrent trouver, ne ne furent espargné ne viex ne jeune, que tous ne fussent mis a lespée; neis les femmes enceintes des François furent toutes occises que nulle rien nen demoura. Aucun en y avoit qui par grant felonnie les ouvroient par les costés et en cachoient les geunes creatures et les getoient es parois et leur faisoient issir hors les entrailles» (RHG, vol. xx, p. 517). Aquest detall tan macabre es retroba a la continuació de Saba Malaspina: «Non parcunt sexui vel aetati, sed matres cum infantibus vagientibus lacerant, alios inter trepida partus opprimunt viscera et occidunt, alioque inter maternas ulnas caepta fuga diripiunt, et eorum frustratim membra discerpunt. Quamplures intempestive maternis apertis uteris et visceribus lanatiis, educunt in dium, quos adhuc tamquam maternarum viscerum portioneum luce carentes ortus privant et luce futura. Non solum ad haec in mulieres Gallicas taliter saevit Panormitana feritas, sed Gallorum conceptus, quas alvus mulieris Latinae inter viscerum claustrum celabat, crudeli rimatur gladio, quo periit simul concipiens et conceptus» (BS, vol. II, p. 355).

12. Muntaner sembla al·ludir ací a Alaimo da Lentini, un important noble sicilià proscrit per Manfred de Hohenstaufen que va servir Carles d'Anjou com a mestre justicier de Sicília fins a l'any 1278, quan va caure en desgràcia amb el príncep angeví. Alaimo va començar a simpatitzar llavors amb els opositors a Carles, partidaris de Pere d'Aragó i la seua esposa Constança (vegeu Saint Priest, 1847-1849, vol. III, p. 35-37). La lectura de la *Crònica* pot crear la impressió que els rebels de Palerm van nomenar el de Lentini el seu capità, afirmació del tot errònia que Desclot no corrobora (sense aportar noms concrets, aquest cronista diu que «los ciutadans de Palerm [...] feeren capitani I cavaler de la terra molt savi hom», cap. 81, vol. III, p. 73). En realitat, l'escollit per a exercir aquelles funcions va ser Ruggiero Mastrangelo, com afirma, entre d'altres, la *Historia Sicula* de Neocastro (cap. 14) i com prova la documentació recollida per Amari (1969, vol. II, 2, p. 296). Alaimo da Lentini seria nomenat capità més tard, però de la ciutat de Messina, com Desclot demostra conèixer bé: «En la ciutat [de Messina] avia I capitani molt prohóm e valent qui avia nom ser Alaymo [...] misser Alaymo, capitani de Messina» (cap. 96, vol. III, p. 114-115; confronteu-ho amb Speciale: «populus [Messanae] [...] Alaymum de Lentino, virum strenuum, praefecit bello et regimini civitatis», RIS, vol. X, col. 926). Cal dir que després de la intervenció catalanoaragonesa a l'illa, hom va acusar el noble sicilià d'haver conspirat amb el bàndol filoangeví, fet pel qual va ser executat durant el regnat de Jaume el Just a Sicília. Alaimo da Lentini estava casat amb la famosa dama guerrera Maccalda Scaletta, vídua del comte d'Amico, de la qual conta Desclot que estava secretament enamorada del rei Pere («Quant aquesta dona viu lo rey, que anc més no avia vist, fo'n molt enamorada, axí com de valent seyor e agradable, no gens per negun malvat enteniment», cap. 96, vol. III, p. 115; confronteu-ho amb els capítols 50-52 de Neocastro, que confirmen aquestes afirmacions).

13. Desclot també parla de l'expansió de la revolta per tota l'illa: «E quant venc l'endemà, la host de Palerm exí ab lurs armes, a cavayl e a peu, e anaren per tota la Sicília, per viles e per casteys, e feeren alciure tots los francès que hi trobaren» (cap. 81, vol. III, p. 73). Sobre les baixes patides pels francesos durant tots aquells episodis, les fonts discrepen lleugerament: Villani, per exemple, eleva a quatre mil el nombre de francesos morts a Sicília («E ciò fatto, i detti baroni si partirono di Palermo, e ciascuno in sua terra e contrada feciono il somigliante, d'uccidere tutti i Franceschi ch'erano nell'isola [...]. E trovarsene morti in Cicilia più di IIIIm, e nullo non potea nullo scampare, tanto gli fosse amico, come amasse di perdere sua vita; e se l'avesse nascoso, convenia che 'l rassedesse o uccidesse. Questa pesti-

lenzia andò per tutta l'isola, onde lo re Carlo e sua gente ricevettono grande dammaggio di persone e d'averè», ll. 8, cap. 61), mentre que el *Rebellamentu* sembla cenyir els càlculs a la ciutat de Palerm i dóna la xifra de tres mil («Or quando li baruni di Sicilia appiru vidutu tuctu quistu factu tucti si ni andaru in loru terri et fichiru lu simiglianti per tucta Sicilia [...] di ki si trovaru morti franchiski in Palermu *trimia*», Amari, 1969, vol. II, 1, p. 116).

14. *Et açò esdevench*: la fórmula té reminiscències de fragments bíblics: «Hoc eis eveniet pro superbia sua» (So 2,10); «Prophetæ fuerunt in ventum et responsum non fuit in eis *haec ergo evenient illis*» (Jr 5,13); «et non oboedierunt voci tuæ et in lege tua non ambulaverunt omnia quæ mandasti eis ut facerent non fecerunt *et evenerunt eis omnia mala hæc*» (Jr 32,23). Cal tenir present que la primera font ens parla del càstig de Déu a l'orgull («pro superbia sua»), tot just el pecat que Muntaner atribueix insistentment als angevins («malvats superbioses», que «no fahien ni deÿen sinó mal et *superbies*»); d'altra banda, el context de la citació de Jeremies és encara més interessant: es tracta de la profecia segons la qual Déu enviarà contra els jueus una nació poderosa i valenta, a través de la qual punirà els seus errors («Ecce ego adducam super vos gentem de longinquo domus Israel ait Dominus gentem robustam, gentem antiquam, gentem cuius ignorabis linguam nec intelleges quid loquatur [...] universi fortes», Jr 5,15-16). No costa gaire veure en aquest poble venjador els catalans, tramesos per Déu per castigar les iniquitats de Carles i els seus francesos, fet que, comptat i debatut, impregna el text d'un marcat to profètic! Agraesc de cor al doctor Hauf les seues observacions sobre aquest passatge.

15. *espaha de justícia*: les referències a l'espasa justiciera de Déu que castiga els malfactors —en aquest cas, els francesos— és també de clara empremta bíblica: «indignabitur furor meus *percutiamque vos gladio*» (Ex 22,24); «si intruerint super nos mala *gladius iudicii* [...]» (2Cr 20,9); «ut *gladio proprio* eius superbiae amputetur» (Jdt 13,27; vegeu, també, 7,20).

16. *devoraven*: Muntaner justifica plenament l'actuació dels sicilians envers els ocupants (les Vespres són una «sentència de Déu», un càstig a la supèrbia i a la tirania dels oficials francesos). L'argument emprat pel de Peralada concorda bastant amb la interpretació que fa Desclot de la massacre palermitana: aquesta va tenir lloc «a gran dret lur e a gran tort dels franceschs, qui són molt cruel gent e-ls tenien vilment sots lurs peus» (cap. 81, vol. III, p. 73). Fet i fet, el verb emprat per Muntaner per a posar en relleu la crueltat de l'administració angevina a Sicília resulta ben il·lustratiu; hom observa que es tracta del mateix que fa servir Desclot quan es refereix a la conveniència que els monarques compten amb procuradors que estiguen lliures de tota sospita de corrupció i siguen justos amb els súbdits del rei. En molts casos no és així, i per culpa d'això molts prínceps han perdut el tron (sense dir-ho explícitament, sembla clar que el cronista pensa en el cas sicilià): hom ha de saber veure que la *raison d'être* dels reis no és la de *devorar* els seus pobles, sinó la de guiar-los i protegir-los: «que aja tals oficials e tals batllius qui no fassen desmesura ni tort a les gens, per tal que les gens no sien irades ves lur senyor. E assò dou ésser molt fort esquivat, que molts reys n'an estats deseretats e exilats de lur regne per ço cor eren desamats e venguts en ira de lurs gens per los grans mals que eyls e lurs batllius lur feÿen; que Déus no ha posats los reys ne els prínceps sobre-ls pobles ne sobre les gens, que-ls degen *devorar* ne menar a mal, ans los hi à posats axí com lo pastor és posat sobre les oveles, que les deu guardar de lops e de males bèsties» (cap. 76, vol. III, p. 58-59; vegeu, també, una mica més endavant, el passatge en què és el mateix rei d'Aragó qui justifica els sicilians amb unes raons pràcticament calcades: «*E no-m dó marvela de ço que avets fet*, que Déus no ha posat lo pastor sobre les oveles que les deja *devorar* ne menar a mal, ans les dou governar en via de bé e guardar de lops e de males bèsties, que no lur fassen mal; atressí és dels reys e dels prínceps, que Déus los ha posats sobre-l poble per governar-los e tenir en dreitura, e per defendre que altres gens no-ls fassen sobres ne tort» (cap. 88, vol. III, p. 90-91). Convé advertir que les interpretacions posades en solfa per Muntaner i Desclot dels episodis miren de salvar allò que, en puritat, i segons les lleis medievals, podia ser considerat un acte de traïció: l'agressió contra uns oficials reials. En efecte, a les *Partidas* s'explicita que, en qualitat d'imatge del monarca, els seus agents havien de ser tractats amb respecte i deferència pels súbdits: «*Conoscer e guardar deve el pueblo al rey en sus oficiales* por la honrra e el bien que les el faze, e por los officios que tienen del comunamente, en que le han de servir [...]. Ca los unos han de guardar su anima e los otros su cuerpo, e los otros le han de ayudar de consejo e de obra, como mantenga su gente bien e derechamente. E pues que todas estas

cosas toman a guarda e a pro de su pueblo, derecho es otrosi que ellos sean por el guardados. *E por ende, ninguno non deve ser atrevido a deshonorarlos de dicho nin de fecho, ca el que lo fiziesse erraria muy gravemente, porque el tuerto e la deshonrra que les fuesse fecha non tanne a ellos tan solamente, mas al rey, en cuyo servicio e guarda estan e merecen por ende muy grand pena*» (part. II, tit. XVI, L I). Però cal tenir igualment present que una altra font nostrada que al·ludeix a les Vespres, el *Dotzè* del gironí Francesc Eiximenis, recull les raons aportades pels sicilians per a explicar el seu *modus operandi* tan expeditiu, i llegim que un dels punts assenyalats pels rebels era que el cruel comportament de Carles i els seus representats envers els habitants de l'illa legitimava completament les accions que havien dut a terme. En efecte, la tirania, producte de la violació dels pactes adquirits amb els vassalls, els alliberava d'acomplir les seues obligacions «les raons dels sicilians, per les quals dien que justament tolgueren Sicília al rei Carles [...] car ells dien així: *lo rei Carles era a nós notori tiran, e no es volc corregir d'aquest vici ne si mateix ne sos oficials*; ne vinguera ab nós a corts o, si ho faés, no faera res per nós, ans nos agreujara nostre jou e flagell; ne lo papa no el corregira ab eficàcia, mas escrivira-l'hi, e l'escrivre aquell faera a nós pitjor. Doncs, pus que nós faem ço qui en nós fo pacientment, esperant lleugerament llur correcció, e veent que tot jorn nostre flagell s'agreujava, nós lo gitam de la senyoria e matam sos oficials, sabent que ells no se'n foren anats graciosament si els haguéssim acomiadats, ans se foren llevats contra nós e ens hagueren morts si poguessen; per què nós amam més que ells s'hi passassen primers. *Ne nós, així gitant Carles de Sicília, havem fet contra fe, car pus que ell nos posseïa així com a tiran, ja ell no era senyor nostre natural, car la sua senyoria ab nós era en certs patis, ço és, en aquells que havíem ab lo rei Guillem, qui donà Sicília a l'Esgleia, los quals ell nos ha trencats gran temps ha, per què nós li trencam, així mateix, aquells que havíem ab ell, car fer-ho podíem, segons tot dret e raó; car si jo don a tu alcuna possessió ab patis certs, tu, trencant los patis, ja no romans senyor de la dita possessió*» (*Dotzè*, cap. 608; Eiximenis, 1994, p. 246-247).

17. Hom es refereix als sobirans descendents del casal de Barcelona, naturalment.

18. Canvie sensiblement en aquest punt la puntuació i alguna de les lliçons establertes a les edicions de Casacuberta i de Soldevila, que editen textualment: «e venc ab tant poder que disset mília provendes de cavall donava, així qui disset mília hòmens a cavall, e de gent de peu sens nombre, e bé cent galees, a sobre una ciutat qui no era murada; paria que encontinent se pogués e es degués pendre». Soldevila constata, a més, la manca de sentit del passatge editat i fa aquestes reflexions: «Aquestes dues ratlles són intel·ligibles. Un cert sentit podrien tenir si, en lloc de *així qui*, llegíssim *així que*. És a dir: donava 17.000 provendes (?) de cavall; així que (com si diguéssim *de manera que*; i se sobreentén *hi havia*) 17.000 homes a cavall, etc.» (cap. 43, p. 954-955, n. 4). En realitat, la qüestió sembla tenir una solució més fàcil. Probablement, els editors no van saber entendre el passatge a causa de la confusió de la forma *ha* (del verb *haver*, ací en el sentit de 'tenir', que, d'altra banda, al manuscrit base, C, apareix clarament grafiat amb *h*) amb la preposició *a* que trobem a les seues edicions. Així doncs, el sentit de la frase seria el següent: 'i així, qui té disset mil homes de cavall, i gent de peu innombrable, i cent galeres, sobre una ciutat que llavors no estava murada, semblava que s'hagués de prendre de seguida'. De l'expedició de Carles en parlen també, amb major o menor abundància de notícies, Desclot (cap. 82, vol. III, p. 75-76), les *Gesta Comitum* (cap. XXVIII, p. 70), Guillem de Nangis (RHG, vol. XX, p. 519-521), Neocastro (RIS, vol. XIII, col. 1042-1043), Speciale (RIS, vol. X, col. 926), la continuació de Malaspina (BS, vol. II, p. 367-369), Villani (Il. 8, cap. 65) o el *Libre de les conquestes de Sicília* (f. 24v-25r). L'Anjou es va presentar davant Messina el 6 de juliol de 1282. Gairebé totes les fonts posen de manifest —algunes amb xifres concretes, com fa Muntaner— les grans proporcions de l'exèrcit assetjant: Desclot minimitza el contingent de cavalleria desplegat per Carles, però precisa el nombre de combatents d'infanteria i aporta una xifra d'embarcacions enemigues més elevada que Muntaner («eren XV mília hòmens a cavayl e ben L mília hòmens a peu, sens los marinés, e avia-hi, entre galeres armades e tarides, CL, sens les naus e d'altres lenys», cap. 82, vol. III, p. 75); Neocastro, molt proper als fets, resulta encara més exagerat que els cronistes d'Aragó («cum mirabili exfortio applicuit cum XXIV millibus equitum, cum XC millibus peditum, praeter homines maris, cum CLX galeis, teridis et galeis pro portandis equis XL et navibus sex praeter alia vasa, quae de diversis Regni partibus collecta illuc deveniunt», RIS, vol. XIII, col. 1042); quant a l'armada, Villani parla de «CXXX tra galee, e uscieri, e legni

grossi, senza gli altri legni di servizio, che furono in grande quantità» (ll. 8, cap. 65), i diu que a la host hi havia «più di Vm uomini a cavallo tra Franceschi, e Provenzali, e Italiani, e popolo senza numero» (ll. 8, cap. 65); Speciale afirma que la flota estava formada per tres-centes veles («contra Messanam nobilem civitatem trecentis terram ratibus contigerunt», RIS, vol. x, col. 926) i que les forces terrestres cobrien literalment els plans i les muntanyes de la rodalia de la ciutat («Exponunt itaque innumeras gentes armigera e puppibus, quae velut inhiantes praedae, adiacentes civitatis colles atque planicies compleverunt», RIS, vol. x, col. 926). En qualsevol cas, el sobirà angeví comptava amb uns recursos militars no gens menyspreables, que havia anat aplegant amb la intenció d'utilitzar-los en la seua projectada croada contra Constantinoble: però, forçat per les circumstàncies, va haver de desviar els esforços invertits a combatre l'enemic ortodox cap a un objectiu molt menys devot, com la destrucció dels seus propis súbdits, que eren vertaders cristians. Diverses fonts insisteixen en aquest punt, en alguns casos en to de clara censura: vegeu, per exemple, les *Gesta Comitum*: «ipse Karolus Messanam obsedit civitatem cum infinita multitudine equitum et peditum armatorum, quos parauerat contra Michaellem Palaeologum imperatorem Constantinopolitanum, sed in sui destructionem et perniciem gentis suae peregrinationem et uotum habuit commutare» (cap. xxviii, p. 70) (confronteu-ho amb Neocastro: «Toto ergo Regis navigio iam parato, et exercitus multitudine inibi congregata, quae ad passagium contra Graecos aut contra inimicos fidei suffecisset», RIS, vol. xiii, col. 1043; Speciale: «numerosam classem longis quidem temporibus et magnis sumptibus praeparatam, qua sperabat invadere Imperium Romaniae longo desiderio affectatum, armari iubet in Siculos», RIS, vol. x, col. 926; Villani: «il suo navilio, il quale avea apparecchiato più tempo dinanzi per passare in Gostantinopoli», ll. 8, cap. 65; o el *Libre de les conquestes*: «passant la mar ab son gran estol de galeas e de naus e d'altres lenys, qui havia e tenia apparellats per anar al passatge que entenia a fer contre los sarrahins e Romania», *Libre de les conquestes de Sicília*, f. 24v). Les cròniques afirmen, d'altra banda, que Carles va escollir Messina com a primer objectiu dels atacs perquè la considerava un enclavament estratègic: si Messina queia, la reconquesta de tota l'illa seria molt més fàcil (Desclot diu que el rei va acordar amb el seu consell «que assetgàs Messina per mar e per terra, que si Messina podia recobrar ne pendre, tota l'altra terra auria per nient», cap. 82, vol. iii, p. 76; confronteu-ho amb les explicacions de Neocastro: «qui ad auratas puppes stante circio navigantes Phari litora, asserentes velle in primis contundere caput hydrae, per quam possent de facili totius Insulae dominium rehabere», RIS, vol. xiii, col. 1043); d'altra banda, sembla que les fortificacions de la ciutat eren escasses o estaven molt deteriorades (si Muntaner assegura que Messina «no era lavors murada», la continuació de Malaspina diu que «antiquis parvis debilibus et ruinosis erat», BS, vol. ii, p. 367). El punt on l'exèrcit del francès va desembarcar, tot i que Muntaner no ho precisa, es trobava a prop del monestir de Santa Maria de Rocamadour, com afirma Desclot: «atendà-sse tota la host entorn de Messina, en I loch qui à nom Sancta Maria de Rochamador» (cap. 82, vol. iii, p. 76) (confronteu-ho amb Villani: «puosesi a campo da la parte di Tavermena a Santa Maria di Rocca Maiore», ll. 8, cap. 65; i Malaspina: «iubet in plagia Messanae prope Monasterium Sanctae Mariae de Rocca Amatoris, distante forsitan a civitate Messanae per tria milliaria, proris directis ad Insulam, totum extolium ancorare», BS, vol. ii, p. 368). Respecte a l'actitud de Carles amb els seus súbdits revoltats, cal observar que, segons no pocs testimonis, l'angeví havia donat la seua paraula de fer pagar als messinesos la seua gosadia amb l'extermini: així, segons Desclot, «fóu jutgar e condempnar tots los hòmens e les femmes de Sicília, tro als infans, a mort; mas Déus tot piadós non ho volc sofrir» (cap. 82, vol. iii, p. 76), i Villani recull una anècdota segons la qual els homes de Messina, en veure's assetjats per un poder tan gran, es van espanstar tant que van enviar uns missatgers al rei per a negociar la seua capitulació, i Carles, encegat per la seua supèrbia, va rebutjar les seues ofertes de pau en uns termes molt semblants als que Desclot empra («i Missinesi impaurirono forte, veggendosi abbandonati d'ogni salute, e la speranza del soccorso del re d'Araona pareva loro lunga e vana, si mandarono incontanente loro ambasciadori nel campo al re Carlo e al legato, pregandogli per Dio che perdonasse il loro misfatto, e avesse di loro misericordia, e mandasse per la terra. Lo re insuperbito no-lli volle torre a misericordia, che di certo a queto avea la terra e poi tutta l'isola, però ch'erano i Missinesi e Ciciliani isprovoduti, e non ordinati a difensione, né con nullo capitano; ma fellonescamente gli disfidò lo re a morte loro e' loro figliuoli, siccome traditori della Chiesa di Roma e della corona, ch'elli si difendessono, s'avessono podere, e mai con patti gli venissono

innanzi; onde lo re fallò troppo apo Iddio, e in suo danno; ma a cui Iddio vuole male gli toglie il senno» (ll. 8, cap. 65); confronteu-ho amb Speciale, en el text del qual el monarca expressa el propòsit de fer un exemple dels rebels: «*quos delendos esse praenunciat in iudicii severitatis exemplar, et memoriam posteris eiusdem Regni cultoribus relinquendam*», RIS, vol. x, col. 926; i amb Neocastro: «*quod civitatem Messanae adeo cingeret, et compelleret viribus suae potentiae circum circa, quod necesse erat, ut mares et foeminas Civitatis ipsius, ferro vel fame, ieiuniis et pressuris tolleret, aut igne deperderet domos et muros in planum effunderet, in terrorem et recordum futurorum*», RIS, vol. XIII, col. 1043). Per contra, Guillem de Nangis considera molt suau i ingenu el comportament de Carles amb Messina: en un primer moment, el rei va oferir a la ciutat uns termes molt generosos i fins i tot els va concedir una mica de temps perquè meditaren la seua oferta, lapse que els messinesos van aprofitar per a proveir-se d'armes i preparar la defensa contra els angevins: «*Avec ce il assembla tant de gent comme il pot avoir; si passa le phar de Meschines. Les bourgeois et le peuple furent surpris et esbahis de sa venue, ne nestoient pas bien garnis darmes ne dautres choses deffensables. Si fu bien dit et raconté au roy et a sa gent quil pourroit de legier prendre laville; mais le roy ot pitié destruire si noble cité, quil envoia a ceulz dedens messages et leur fist dire quil seroit assés debonnaire et leur pardonroit de legier son mautalent. Les bourgeois requistrent et demanderent espace tant quil eussent parlé ensemble. Le roy leur ottroya voutentiers. Endementre il se garnierent darmes et manerent secours par toute terre de Cezille. Quant il furent garnis, si ne vouldrent faire chose que le roy leur requist. Le roy avoit mauvairement retenu ce proverbe que on dit en France: "Qui ne fait quant il puet, il ne fait quant il veult". Le roy commanda que la cité fust assaillie; mais nulle riens ne meffirent; car cil dedens se deffendirent bien et hardiement par plusieurs fois*» (RHG, vol. xx, p. 520-521).

19. *a Bugia e a Contestina [...] ell se alsà: «a Bugia e a Costantina, ell se alsà» (C); «a Bogia e ab Costantina él se alçà» (A); «a Bogia et a Contestina, et ab Bogia et ab Contestina él s'alçà» (B)*. Com veiem, A i C cometen un error per *homoioteleton*. D'altra banda, l'edició de València concorda amb B en aquesta ocasió: «a Bugia e a Contastina, e ab Bugia e ab Contastina ell s'alçà» (f. xxxvii). Constantina s'ubica ja a l'Algèria oriental, separada de la costa per una estreta franja d'uns vuitanta quilòmetres. Deu el nom a l'emperador romà Constantí I, que la va fer construir sobre les ruïnes de l'antiga Cirta, capital del regne nùmida. La narració que Muntaner ens ofereix dels assumptes nord-africans està tan plena de distorsions i incongruències que resulta certament difícil interpretar-la sense recórrer a altres fonts dels mateixos episodis. Recordem que, segons el cronista (cap. 31), els emirs Abu-Ishac i Abu-Hafs, germans del difunt al-Mostansir, havien lluitat per la successió del regne tunisenc i que el primer, que comptava amb el suport de la casa d'Aragó, l'havia guanyat finalment gràcies a la intervenció de la flota dirigida per Conrad Llança (per a una anàlisi dels errors d'aquesta versió, vegeu el capítol 31, nota 8). Ara el de Peralada continua dient que Abu-Hafs, després d'haver estat destronat, va aconseguir emparar-se de Bugia i Constantina, ciutats on va aconseguir implantar una dinastia pròpia, atès que a la seua mort les va dividir entre els seus dos fills, anomenats, respectivament, pel llibre «Mirabossetri» i «Boqueró». Naturalment, la història bastida per Muntaner s'esfondra si tenim en compte que a) no hi va haver aquest enfrontament entre Abu-Ishac i Abu-Hafs, i b) el segon no va ostentar mai la senyoria de cap de les dues ciutats esmentades. Ara bé, les referències geogràfiques i alguns dels noms transcrits pel cronista ens ajuden a desxifrar els esdeveniments a què hom està al·ludint en aquest pasatge, i la lectura de les pàgines d'autors com Bernat Desclot o Ibn Khaldun aclareix les confusions contingudes al fragment muntaner. En efecte, ja des d'abans de la instauració d'Abu-Ishac com a rei de Tunis (és a dir, des de l'època d'al-Mostansir), la ciutat de Constantina estava administrada per un agent hàfsida anomenat Abu-Bekr, que és, sens dubte, i com reconeix Ferran Soldevila (cap. 43, n. 7, p. 955), el «Boqueró» de Muntaner (el qual també és fet «senyor de Costantina») i el «Bonbòquer» de Bernat Desclot, i que en cap cas no era fill d'Abu-Hafs. Abu-Bekr —ens informa el *Kitab al-'Ibar* (Ibn Khaldun, 1925-1956, vol. II, p. 381-385)— procedia d'una il·lustre família almohade i va exercir el govern de Constantina amb fermesa i habilitat. La seua posició de responsabilitat el va fer aspirar a majors honors encara: Ibn Khaldun afirma que cobejava l'establiment a la ciutat d'un poder independent dels sobirans de Tunis, ambicions que havien merescut l'oposició dels mateixos constantinesos i que l'havien indisposat amb l'emir Abu-Ishac, els ànims del qual havia aconseguit calmar durant un temps:

«*Abou-Bekr-Ibn-Mouça-Ibn-Eiça*, surnommé Ibn-Quezir, appartenait à une bonne famille almohade de la tribu de Koumia. Sous le règne d'El-Mostancer, il avait été au service d'Ibn-Gueldacen, cheikh almohade et successeur d'Ibn-en-Nôman dans le gouvernement de Constantine. Demeuré à Constantine comme lieutenant de son patron qui s'était rendu à Tunis, il remplit les devoirs de cette place avec autant d'habileté que de fermeté. Désigné ensuite par le sultan au gouvernement de cette ville, il occupa ce poste assez longtemps. Quand l'agitation produite par la mort d'El-Mostancer se fut calmée, le sultan El-Ouathec confirma cette nomination, et son successeur, Abou-Ishac, en fit autant. Avidé de grandeurs, ce fonctionnaire se laissa emporter par l'ambition, et, sachant que Constantine était la place la plus forte de la province, il conçut la pensée de s'y maintenir comme chef indépendant. Les habitants de la ville furent bientôt accablés par ses exactions, et ils exposèrent leur situation au sultan Abou-Ishac en le priant de leur porter secours; mais ce prince, ayant remarqué dans la conduite du gouverneur, Ibn-Quezir, certains traits qui annonçaient un esprit peu dispos à l'obéissance, se garda bien de répondre à leurs sollicitations. Comme Ibn-Quezir écrivit aussi pour se disculper des actes dont on l'accusait, le sultan jugea convenable de cacher son mécontentement et de fermer les yeux sur ce qui se passait» (Ibn Khaldun, 1925-1956, vol. II, p. 381-382). El *Kitab al-Ibar* precisa que el trencament definitiu amb els hàfsides per part d'Abu-Bekr va tenir lloc cap a la primavera del 1282 («Vers la fin de l'an 680 (mars-avril 1282) Ibn-Quezir leva le masque et se fit proclamer souverain à Constantine», Ibn Khaldun, 1925-1956, vol. II, p. 383). Per la seua banda, Desclot explica molt millor que Muntaner tota la situació i afegeix que després de la rebel·lió d'Abu-Bekr el rei de Tunis va trametre diverses expedicions de càstig contra Constantina, de resultat poc lluit: «En aquela terra de Frequia avia I sarraý qui era gentil hom e era gran amic del rey de Tunis, del pare d'aquel a qui Mirabussach avia tolt la testa, e tenia I ciutat e se yorejava, qui à nom Costantina, qui és molt forts, e no la vulia retre a Mirabussac; si que Mirabussac hi avia tramesa sa host, mas no y podia res acabar» (cap. 77, vol. III, p. 60). Més problemàtica resulta, d'altra banda, la identificació de l'emir «Mirabossetri», senyor de Bugia, que Muntaner presenta com a germà major d'Abu-Bekr. Cal tenir en compte que tot seguit (cap. 44) el cronista ens parlarà de l'estat de guerra entre ambdós prínceps. Novament ací hi ha una deformació del que realment s'esdevingué. Sabem que el potentat a qui va haver d'enfrontar-se el rebel Abu-Bekr en aquesta època no era cap germà seu, sinó Abu-Fares-Abd-al-Aziz, fill precisament del rei Abu-Ishac, personatge que apareix a la *Crònica* de Bernat Desclot, que l'anomena *Boferis* i es mostra coneixedor que el seu pare l'havia creat senyor dels bugiotes («[Mirabussach] tramès son fiyl, qui avia nom *Boferis*, a *Bugia* se yorejar», cap. 77, vol. III, p. 60). La comparació amb el llibre d'Ibn Khaldun prova l'exactitud de la informació fornida per Desclot («Abou-Fares, l'ainé de tous [les fils], se fit d'autant plus remarquer que son père l'avait formellement désigné comme héritier du trône [...]. Le sultan fit tout ce qui lui était possible pour rassurer l'esprit de son fils et [...] il le nomma souverain absolu de la ville et province de Bougie», Ibn Khaldun, 1925-1956, vol. III, p. 383), i afegeix que va ser precisament el príncep Abu-Fares qui, ja instal·lat com a senyor de Bugia, va dur el pes de l'enfrontament contra el constantinès Abu-Bekr (vegeu, sobre aquest darrer punt, el capítol 50 de la present edició i les notes corresponents). És possible, doncs, que aquesta figura històrica es trobe a l'origen del fictici «Mirabossetri» muntanerà. Per a una anàlisi més detallada dels successos als quals acabem d'al·ludir, consulteu Mercier (1888-1891, vol. II, p. 214-230).

20. *lo segon fil seu*: omissió a A i a C; «lo segon fil seu» (B). L'edició de València també diu: «lo segon fill seu» (f. XXXVII).

FIGURA 20. La Chiesa di Santo Spirito, o dei Vespri (segle XII).

FIGURA 21. El Ponte dell'Amiraglio (segle XII).

[Capítol 44]

E con açò fo fet, lo dit Mirabossetri volch deseretar et pendre, si pogués, lo dit Boqueró. Et lo dit Boqueró sabé assò, et veé que no·s podia a ell deffendre si no u feÿa per mà del senyor rey En Pere d'Aragó. Et hordonà sos missatges que tramès al dit senyor rey En Pere d'Aragó, et que li fahia a saber que ell avia volentat que·s tornàs crestian en mà del senyor rey d'Aragó; et que·l senyor rey d'Aragó vengués a Alcoyll,¹ qui és port del dit loch de Costantina, et con ell seria a Alcoyll, que pensàs de anar a Costantina, que ell li retria la dita ciutat de Costantina, qui és la pus forts ciutat del món; e que·s faria crestià e li retria tota quanta terra ell havia, et que·s faria son hom et son fiyoll et son vassall; et que·l requeria de part de Jesuchrist que ell açò degués reebre; en altra manera, si no u feÿa, que Déus li u demanàs a la ànima et al cors.²

Et con lo senyor rey En Pere d'Aragó hoÿ aquesta missatgeria que li vench de part d'En Boqueró, senyor de Costantina, levà les mans envés lo ceel et dix:

—Senyor ver Déus! Laors et gràcies vos fas de tanta gràcia et de merçè que·m fêts. Plàcie-us [f. xxivb] que si açò deu ésser ne venir a honor vostra ne a ben de mos regnes, que venga a bon acabament.

E los missatges eren II cavallers sarraÿns, molt savis hòmens, qui faheren semblant que per catius a reembra fossen venguts; et axí digueren tan secretament aquella missatgeria que no fo hom e·l món qui·n sabés res sinó lo senyor rey.³ E·l senyor rey hac⁴ II mercaders molt savis et prohòmens [et] féu·los carregar una nau de mercaderies. Et anaren·se'n al port d'Alcoyl ab les dites mercaderies, et los II sarraÿns anaren·se'n ab ells ab X catius que agueren comprats, qui eren d'aquelles encontrades. Et hordonà lo senyor rey ab los II mercaders que con serien a Alcoyll, que ab partida de mercaderia que muntassen a Costantina et que·s veessen ab En Boqueró, et que sabessen si era ver ço que aquells missatges havien dit.

Et axí descobrí lo dit senyor rey lo fet als dits II mercaders, qui eren prohòmens et naturalls seus, e manà'ls en pena de la persona et de tot quant havien que açò no descobrissen a neguna persona; e axí com ell ho manà se féu e·s complí. E con foren a Costantina, parlaren ab En Boqueró et trobaren que axí era veritat con los II missatges havien dit, et comformaren ab En Boqueró tot lo fet en tal manera que·l senyor rey tench lo fet per ferm, et En Boqueró atretal.

E tantost lo dit senyor rey pensà de fer naus, lenys, galeas et terides per cavalls a portar, axí que per tota la costera se féu gran navili et gran apparallament de tot ço que fo mester al passatge. Sí que totes les gents de son regne se meraveylaven del gran apparallament qui·s fehia: que primerament, a Copliure, los ferrés no feÿen àls mas ànchores,⁵ et los [f. xxiiira] maestres d'aixa,⁶ tots quants n'i havia en

Rosselló, eren venguts a Copliure, hon⁷ fayen naus, lenys, terides, galeas.⁸ A Roses atretal; a Torrella et a Pallamors, a Sent Ffeliu, a Tossa,⁹ a Sent Pol des Marestsme.¹⁰ A Barchelona no us en cal parlar, que infinitat s'era la obra que s'i feya. Puy a Terragona atretal; a Tortosa, a Panischola et a València et per tota la costera de les marines. E en les ciutats qui són dintre terra se fahien ballestes, cayrells,¹¹ crochs,¹² lançes et darts, cuyrasses, capells de ferre,¹³ gamberes, cuxeres,¹⁴ escuts,¹⁵ paveses,¹⁶ gates,¹⁷ manganells; a les marines trebuchs,¹⁸ et pedres de ginyes a les pedreres de Muntjuych¹⁹ et a d'altres lochs. Axí que tant eren los fets grans que per tot lo món anà la nomenada.

Notes del capítol 44

1. *Alcoyll*: es tracta d'Alcoll o el Collo, uns quaranta quilòmetres al nord de Constantina.
2. Cal remarcar que, en registrar la petició d'auxili d'Abu-Bekr Ibn-Quezir a Pere II, el *Kitab al-'Ibar* d'Ibn Khaldun no inclou cap referència a la promesa de conversió al cristianisme del governant constantinès. Allò que l'historiador musulmà assegura és que Abu-Bekr va sol·licitar al rei l'enviament d'un contingent de soldats d'Aragó que li fes costat en el conflicte amb Abu-Ishac i Abu-Fares. Aquesta força cristiana s'establiria a Constantina, que quedaria convertida en una base des de la qual hom podria atacar els dominis hàfsides. Abu-Bekr es comprometia, a més, a servir devotament els interessos del comte rei a la zona: «Ibn-Quezir crut avoir trouvé le moment opportun pour usurper le pouvoir, et il demanda par écrit au roi d'Aragon l'envoi d'un corps de troupes chrétiennes qui s'établirait a Constantine et ferait des incursions sur le territoire du sultan. On dit même que, moyennant ce secours, il s'engagea à servir les intérêts du roi en agent dévoué. Le monarque chrétien accueillit cette proposition et annonça l'envoi d'une flotte» (Ibn Khaldun, 1925-1956, vol. II, p. 385). Tampoc no s'hi refereix Desclot, el qual ens conta que, en veure que no tindria prou recursos per enfrontar-se al sobirà de Tunis, Abu-Bekr va tractar de buscar la intervenció del comte rei en favor seu i es va oferir a lliurar-li la plaça de Constantina, des de la qual l'aragonès podria conquerir tota la Ifriquia ben fàcilment si s'ho proposava, amb l'ajuda de les milícies cristianes presents com a forces mercenàries a les principals ciutats nord-africanes, que es posarien sota les seues ordres immediatament: «Esdevenç-se que aquest sarraý qui tenia Costantina, qui avia nom Bonbòquer e avia molts soldaders crestians ab eyl, hac son conseyl e viu que longament no-s podia tenir, e avia paor que no fos traýt e que Mirabussach no li taylàs la testa, tramès missatges secrets al rey En Pere d'Aragó que si él hy passava ab DCCC cavalers e ab X milia hòmens a peu, que eyl li lyuraria Constantina, qui és luyn de la vila d'Alcoyl e de la mar XII legües, e que ab aquela ciutat e ab la ajuda que él ly faria, puria conquerir tota Frequia, e tots los crestians soldaders qui eren en Costantina e a Tunis e en tota la terra se'n vendrien a eyl, qui són bé M hòmens a cavayl» (cap. 77, vol. III, p. 60). Consta que l'actitud del rei d'Aragó envers el rei Abu-Ishac de Tunis havia variat molt en aquesta època, com explica molt bé Dufourcq (1969, p. 217): el ben cert és que Pere s'havia anat distanciant progressivament del seu antic aliat, a qui havia ajudat a obtenir el tron tunisenc, i que havia començat a valorar la possibilitat de substituir *manu militari* aquell governant inesperadament incòmode per un altre de més manejable, com ara el mateix Abu-Bekr: «a partir de la tardor de 1280 Pere el Gran cercà un nou capítol a oposar a Abu-Isaq. No va trigar a descobrir-lo en la persona del governador de Constantina, Ibn al-Uazir; aquest estava en males relacions amb l'emir [...]. Ibn-al-Uazir esdevingué de mica en mica un rebel: les seves intrigues amb la Corona d'Aragó avançaren qui-sap-lo: arribà fins i tot a deixar entendre que estava disposat a convertir-se al cristianisme [...]. Pere el Gran tingué aleshores, com sant Lluís alguns anys abans, la il·lusió que era possible una conversió espectacular? Hom pot admetre-ho. En tot cas, aquest complot, més o menys provocat pels seus agents, donava a Pere l'esperança d'intervenir amb èxit a terra hàfsida, contra Abu-Isaq aquest cop». L'erudit francès toca un punt ben

interessant, atès que la possible apostasia de l'islam d'Abu-Bekr té un bon precedent en els rumors sobre les intencions d'esdevenir cristià del sobirà tunisenc al-Mostansir, que van determinar l'expedició a Tunis del rei francès Lluís IX (1270), segons explica, entre d'altres, Guillem de Nangis. En efecte, el cronista francès afirma que, de temps, el monarca capètida havia rebut d'al-Mostansir diverses cartes en què aquest expressava els sincers desitjos de rebre el baptisme; de fet, un succés recent semblava corroborar als ulls reials la bona voluntat del tunisenc: a la cort francesa havien arribat no feia gaire uns emissaris de l'hàfsida, que havien estat batejats en presència del mateix sant Lluís: «Il est bien veritez que avant li roys Loys prist la crois ceste darreniere foys pour aler Outremer, *que il avoit eu plusieurs messages dou roy de Thunes par moult de foys, et plusieurs len avoit envoié; on donnoit entendre au roy Loys, que li roys de Tunes avoit bonne volenté destre crestien, et que de ligier il le pourroit, se il avoit honnorable ochoison*, et que ce peut estre sauve la soue honnour et sauve la pez de ces Sarrazins. Pour laquele chose li bons roys Loys, pour son desirier, disoit aucune foys: “He Diex!, se je poois encore veoir que je feusse comperes et parrains de si très haut filluell”; et pour ceste chose et sue ceste esperance vout il aler mainte-fois vers Carcassonne et vers Narbonne, aussi come pour visiter sa terre, pource que il fut plus près, se Nostre Sires meist ou cuer au roy quil parfeit ce que il avoit proposé de recevoir le baptesme et la sainte crestienté. Et ce ne devoins nous pas taire, que il avint en celle annee meïsmes que li roys mut en celle voie, li roys de Tunes envoia sollempneus messages en France, et furent le jour de la feste saint Denis en France au roy Loys, ou il faisoit baptisier I juif de grant renom; en celle eglise meïsmes presentement on les baptisoit, ausquels li roys dit par grant affection de cuer: “Dites a vostre seigneur le roy de Tunes, de par moi, que je desir si ardamment le salu de s'ame, que je voudroie tous les jourz de ma vie estre en chartre de Sarrazins sans clarté veoir, par tel couvent, que vostre roy et vostre gent receussent le baptesme de vrai cuer”. *Li bons roys Loys desiroit moult affectueusement que la foy crestienne qui avoit esté tenue, et avoit porté grant fruit en celle terre d'Aufrique ou temps saint Augustin et des autres sains hommes qui jadis y habitoient, et mesmement en Cartage, refloresit a son temps et feust escriue a lonnour et a la gloire de Nostre Seignour Jhesu Crist. Il pensoit encore li très bons roys crestiens, que se si grans os et si renomez come estoit li siens, venoit a Tunes soudainement, a painnes pouroit li roys de Tunes refuser ne escuser si raisonable ochoison de recevoir le saint baptesme, envers ses Sarrazins; come pour ce il pourroit mort eschaper, et tuit cil qui vouroient estre crestien; et si li pouroit en tel maniere demourer son royaume plaisiblement*» (RHG, vol. XIX, p. 447-449). Els soldats francesos que van acompanyar el seu senyor a Tunis no van trigar gaire a comprovar que no hi havia res de sòlid en totes aquelles il·lusions! Cal tenir present que aquests rumors sobre conversions a la fe de Crist de diversos sobirans no cristians van tenir una difusió certament notable al segle XIII i que ben sovint en el rerefons hi havia, més que cap escrípol religiós, la voluntat de guanyar-se la simpatia del sobirà destinatari de l'ambaixada pels propis interessos polítics o militars: hom recordarà de ben segur les diverses ambaixades trameses pels tàrtars als diferents prínceps occidentals, sol·licitant-los la col·laboració en un projecte de guerra conjunta contra el turc i adduint com a arma seductora l'interès del *khan* per abraçar el cristianisme (vegeu la introducció de Hauf a Aitò de Gorigos, 1989, p. 18-45). En aquest sentit, l'oferta tramesa segons Muntaner per Abu-Bekr al rei Pere s'ajusta a una casuística que retrobem amb freqüència en moltes altres cròniques medievals, com hem vist en el cas de Nangis. Notem, d'altra banda, que el propòsit manifestat pel rei Lluís de fer tornar el nord d'Àfrica al si de la cristiandat s'adiu força amb el projecte de sotmetiment de la Ifriquia que l'Abu-Bekr/«Bonbòquer» de Bernat Desclot proposa al rei d'Aragó, i concorda plenament amb la voluntat que el Pere II de Muntaner manifestarà uns quants capítols més endavant (vegeu els capítols 51-52). De fet, la idea de conquerir la costa nord-africana responia a una de les possibles rutes plantejades pels teòrics de la croada per tal d'alliberar Terra Santa: hom considerava que un exèrcit cristià que obtingués el control de la zona podia arribar a Egipte i d'allà abastar Terra Santa. I el lector de Joanot Martorell coneix perfectament que la conquesta i conversió de la Barbaria és l'operació que acaba permetent a Tirant d'alliberar Bizanci dels turcs (cap. 404; Martorell, 2005, p. 1351, i les notes corresponents del doctor Hauf). Però cal tenir en compte que els partidaris de la via barbaresca serien refutats pel *Liber Secretorum Fidelium Crucis* de Marino Sanuto, el qual jutjava impracticable aquesta ruta, a causa dels deserts, a través dels quals cap exèrcit cristià no podia aspirar a obrir-se pas, i aportava com a prova l'escàs èxit que va tenir, precisament, la croada a Tunis del rei Lluís: «*Sed de illo*

passagio per Hispaniam, et transire in Africam per illud brachium stricti maris de Gibelaltar, et de secta seu de transitu in Tunitium, sive in partem aliquam Barbariae, non videtur mihi facere mentionem. Per ea enim quae dicta sunt et dicuntur, sive etiam possent dici, praedictae viae inconvenientes sunt et ineptae ad eundem et ad acquirendum Terram Sanctam, praecipue propter deserta media quae obsistunt: cum et inclitus ille Rex Franciae Sanctus Lodovicus, cum ad partes Tunitis cum exercitu passagi applicauit ipse et filius, nomine Iohannes Tristanus, cum Apostolicae sedis Legato, ac multis comitibus et baronibus, propter epidimiam inuadentem, in brevi diem clausurunt extremum, multique alii de populo Christiano» (ll. II, part 2, cap. 4; Marino Sanuto, 1972, p. 39).

3. L'extrema discreció amb què actua Abu-Bekr es retroba també a la *Crònica* de Desclot, on el senyor de Constantina demana al rei d'Aragó: «e assò que fos secret, que si era descobert, tot lur fet seria en ventura de perdre» (cap. 77, vol. III, p. 60).

4. *hac*: «ab» (C); «ac» (A); «hac» (B).

5. *no feÿen àls mas ànchores*: «hon se fahien ànchores» (C); «no feÿen àls mas àncores» (B). El manuscrit A omet tot aquest fragment relatiu als preparatius bèl·lics. La lliçó de l'edició de València s'adiu amb la de B: «no feÿen àls mas ànchores» (f. xxxviii).

6. Aquests «maestres d'aixa» són, òbviament, els responsables del disseny i de la construcció de les embarcacions.

7. *hon*: «et» (C); «hon» (B). L'edició de València duu també «hon faÿen naus» (f. xxxviii).

8. Confronte-ho amb Desclot: «e fòu fer tarides, e naus, e galees» (cap. 79, vol. III, p. 62-63), i sobretot amb la continuació de Malaspina, que també emfatitza els preparatius navals del rei d'Aragó: «Dompnus inquam Petrus rex Aragonum, cui quondam Constantia, Manfredi filia, coniugio fuerat copulata, classica praeparat et navigia exorditur, *naves et galeas fieri facit de lignaminibus levigatis et fortibus [...]. Carpentantur ergo in Aragonia et insula Maioricarum vela multa, marinis accomodata cursibus. Alia cum uteris grossioribus, colligatorum lignorum structura firmatis pro equis transeundis, manus carpentatoris dicta colligat. Alia leviora, tabula magis tenui ordinamento composita, ferro confibulat, linitique plantam tenaci bitumine sive pice» (BS, vol. II, p. 340). Aquestes llistes de vaixells de rem i de vela són ben il·lustratives dels diversos tipus d'embarcacions utilitzats per la marina de la Corona d'Aragó durant la Guerra de les Vespres Sicilianes (vegeu Mott, 2003). Resulta del tot lògica la presència de les galeres, que hom dividia, segons la grandària i per ordre decreixent, en *grosses*, *bastardes* i *sotils*, els avantatges de l'ús de les quals són glossats per les *Partidas*: «E en Espanna ha otros navios, sin aquellos que han vancos e remos, e estos son fechos sennaladamente para guerrear con ellos. E por esso les pusieron velas e masteles como a los otros para fazer guerra o viaje sobre mar, e remos e espadas e tymones para yr quando les fallece el viento, e para salir o entrar en los puertos o en los rencones de la mar, para alcanzar a los que se les fuyessen o para fuyr de los que los siguiesen. Ca bien assi como el ave non podria yr por el ayre si non oviesse alas con que bolasse, nin quando descendiesse en tierra non se podria mover si non oviesse piernas e pies sobre que se sufriesse, otrosi estos navios, que son guerreros, non podrian yr sobre mar a viento si non oviesse velas en que lo rescibiesse, e otrosi remos que los fiziesse mover quando les fallciesse. *E por esso es grande el poder destes atales, porque se ayudan del viento quando lo han e de los remos quando les es menester, e muchas vegadas de todo. Ca a estos llaman galeas grandes e menores, a que dizen galeotas, e tardantes e saetyas e sarrantes, e otros pequennos que ay» (part. II, tít. xxv, L VII). Els models de galera que Muntaner va conèixer probablement no devien distar gaire dels descrits pel seu coetani Marino Sanuto al *Liber Secretorum*, autor que explica detalladament l'armament amb què hom podia dotar-les: així, el venecià recomanava proveir les galeres més grans d'un petit castell a la secció central, útil com a plataforma adicional d'atac per a la dotació, a més de diversos ginys de guerra a proa i a popa. La incorporació de totes aquestes màquines i estructures al conjunt s'havia de fer de manera que després fos possible retirar-les sense gaires dificultats, si s'esqueia: «Primo, quod transeundo per mare galeae a remis et vasa lignea cum praedictis, ex forma circa quam fiunt nunc ad praesens Venetiis, sunt penitus oportunae, scilicet tam galeae grossae magna onera deferentes, quae cum remis valeant se iuvare, quam etiam galeae quae formam mediocrem habentes, bonae et utiles sunt pro remis; nihilominus, ex forma alia galeae similiter sunt habendae, quae propriae sunt factae ut bonae sint ad remos, congruae et veloces. Quamvis istae galeae desuper nominatae meliora-**

mentum posset aliquod suscipere et habere, et specialiter illae quae remorum auxilio perfecte valeant adiuvari. In quarum singulis unum castrum circa medium esse debet, quod quidem castrum circa XX pedum longitudinem extendatur, latitudinem autem tantam habeat supradictum, quantam habet galea in qua debet fieri dictum castrum; tantaque etiam altitudine construat, quod sub eo recti transeant super banca homines et armati. In prora vero cuiuslibet galearum fieri possent aliqua bellica instrumenta, ut consulerent exercitati in talibus et docti, pertichetas sive furcatas a pupe usque ad proram circa latera cuiuslibet ordinando, iuxta id quod fieri consuevit. Similiter balistariae a capite bancorum in tanto numero quantus necessarius et utilis videretur. Quae quidem Castra, pertichetae, balistariae et bellica instrumenta sic debent fore ingeniis ordinatae quod possint removeri et erigi, secundum quod fuerit oportunum» (ll. II, part 4, cap. 6; Marino Sanuto, 1972, p. 57-58). Amb el mot *nau* es designa genèricament tota «embarcació amb coberta i sense rem, moguda pel vent amb l'ajuda de veles» (DCVB, s. v. *nau*), tal com tenim en aquest passatge de les *Partidas*: «los mayores, que van a viento, llaman naves, e destas ay de dos masteles e de uno, e otras menores que son desta manera, e dizenles nomes porque sean conocidas, assi como carraca, nao, fusta [...]» (part. II, tít. XXV, L VII). El *lley* era «an oared merchant vessel frequently pressed into service by the fleet and used like galleons (scouting, commerce raiding and anti-piracy duty). They were broader in the beam and had to be reinforced for fleet duty. This vessel lacks the typical rostrum of the warships, which prevent the bow from being crushed in when it came in contact with an enemy vessel. These were not waterline rams» (Mott, 2003, p. 124). Les *tarides* eren embarcacions pensades sobretot per al transport de tropes, cavalls i virtualles; una de les variants més usuals a les esquadres d'Aragó era la galera *aperta per puppa*, és a dir, oberta per popa, que permetia als efectius a bord desembarcar fàcilment a la costa («They had hatches in the stern with gang planks that could be lowered on to the beach. Chronicles report that mounted troops could ride directly out of the ship onto to beach», Mott, 2003, p. 124), a l'estil de les modernes llanxes de desembarcament. A més, les galeres obertes dels catalans sovint també anaven armades i podien ser utilitzades en els combats navals, a diferència de les tarides estàndard. D'aquest tipus de vaixells en parla també el *Liber Secretorum* de Sanuto, el qual recomana especialment les tarides fabricades pels genovesos de la colònia constantinopolitana de Pera: «ex quibus galeis aliquae quae fuerint ex duabus formis maioribus antedictis, *per pupes aperiri poterunt pro equis ferendis*, prout utile ac necessarium videretur. Ex navigio vero *exermi galeae valde magnae necessariae forent pro ferendis victualibus, munitimibus atque equis dicto exercitui oportunis. Praeterea navigium est bonum pro victualibus antedictis et lignamine deferendo, taretas, quibus in Pera utuntur nunc temporis Ianuenses, tam pro ferendo multa quam pro paucis nautis commode se muniendo*» (ll. II, part 4, cap. 6; Marino Sanuto, 1972, p. 58).

9. *Tossa*: en aquest punt B diu «Tortosa» (omissió a l'edició de València, f. xxxviii), molt probablement una *lectio facillior* (Tortosa és citada una mica més avall, endemés). És la localitat de Tossa de Mar, atès que, com veiem, l'autor va resseguir amb aquests topònims un itinerari de nord a sud, des del Rosselló (Cotlliure) fins a Barcelona (Sant Pol de Mar), passant per l'Empordà (Roses, Sant Feliu, Palamós o la mateixa Tossa).

10. *Marestsme*: llegiu «Maresme».

11. *cayrells*: «projectil de ballesta, de mànec més curt que les sagetes i que tenia el ferro de forma piramidal amb arestes convergents a la punta» (DCVB, s. v. *cairell*, acc. 2).

12. El *croc* era el ganxo que els ballesters feien servir per tal de tensar la ballesta: «El *croc* estava penjat a un cint que duia el ballester a la cintura, amb el qual se subjectava la *corda* i, aguantant l'*arbrer* o mànec amb un peu dins l'*estrep* que tenia darrera l'arc, el ballester s'aixecava i pujava la corda fins a la *nou*, peça mòbil on es travava i després es podia desparar [...]» (Alomar, 1991, vol. II, p. 132). Sanuto insistia en la importància que els ballesters comptaren amb crocs bons i forts que facilitessin l'esforç tensor: «*expedit etiam dari tendentibus balistas validas crochorum bonorum auxilium et largorum, praesertim quod a parte posteriori sint ampla crocha praefata, et quod praedicatas balistas tendentes utantur praedictis crochis tam tendendo quam etiam balistando*» (ll. II, part 4, cap. 22; Marino Sanuto, 1972, p. 81).

13. El *capell de ferro* era un casc d'ales amples i caigudes, que deixava al descobert el rostre del guerrer. Fornia, per tant, d'una bona protecció el guerrer, el dotava d'una visibilitat superior a la de l'elm i, en condicions climàtiques molt caloroses, el seu ús resultava preferible al d'aquell: vegeu, per

exemple, el següent passatge de la *Vie de saint Louis*, en què, abans d'una batalla en terres egípcies, el rei de França bescanvia el seu elm pel capell de ferro de Jean de Joinville: «et li roys si fist mout volentiers, et puy si se mist au chemin. Endementieres que nous en veniens, je li fis oster son hyaume et li baillai mon chapel de fer pour avoir le vent» (Jean de Joinville, 2002, p. 134).

14. *gamberes/cuxeres*: òbviament, les peces de l'armadura que protegeixen les cames i les cuixes, protecció indispensable de tot cavaller, com recorda Eiximenis: «Armes de cavaller, en aquest present temps, són les següents: [...]. Quartament, haja arnès de cames, ço és *cuxeres*, *gamberes* e çabates de ferro» (Dotzè, cap. 279; Eiximenis, 1484, f. 118r). Per a l'equipament defensiu i ofensiu dels cavallers catalans medievals, vegeu Riquer, 1968.

15. De fet, Marino Sanuto recomanava la utilització pels croats d'escuts fets a la catalana, coneguts per la qualitat i també per la lleugeresa, molt adequats per a contrarrestar la mobilitat dels exèrcits sarraïns: «expedit tot esse clippeos in exercitu iam praedicto, quod quilibet dictae gentis suo clippeo, loco et tempore ordinato, uti valeat et habere; qui quidem *clipei secundum Cataloniae usum facti, bonitati convenient et etiam levitati*» (ll. II, part 4, cap. 8; Marino Sanuto, 1972, p. 59).

16. Els pavesos eren escuts llargs i rectangulars, que protegien el ballester mentre carregava la ballesta. Com que aquest procés de càrrega era bastant lent, van sorgir fins i tot un tipus de soldats anomenats *pavesari* als textos italians («il Comune di Firenze vi mandò in servizio del papa VIc tra balestrieri e *pavesari* crociati», Villani, ll. 9, cap. 21), que actuaven coordinadament amb els ballesters i els cobrien fins que l'arma estava llesta (vegeu Hook i Nicolle, 1999, p. 11). Hom feia servir també els pavesos durant els assalts a una ciutat, per tal de defensar-se dels projectils dels assetjats, com es pot veure, per exemple, en aquest altre passatge de la *Nuova Cronica*: «e' maggiori baroni e cavaliere dell'oste ismontarono da cavallo, e col *pavese in braccio* e elmi in capo *si misono sotto le mura e per li fossi rizzando scale a le mura*» (ll. 11, cap. 30).

17. Aquestes «gates» apareixen també mencionades a les *Partidas*: «deven traer abondo de todas estas cosas, tambien de los engennos que tyran piedras por contrapeso como de los otros que los tyran por cuerdas de mano; otrosi, ballestas muchas e arcos, e todas las otras cosas que tyran saetas, e aun fondas de aquellas que se tyran por mano e de las que se tyran con fustes; e aun otros engennos ay que se deven fazer para derribar las torres e los muros, o para les entrar por fuerça, e estos son de muchas maneras, assi como castillos de madera, *gatas* e bezones e sarzos tras do se han de parar los ballesteros para tirar en salvo a los de dentro» (part. II, tít. XXIII, L XXIII). Consistien en una espècie de galeries cobertes i protegides amb llenços de cuir, que s'empraven amb una funció eminentment defensiva, atès que donaven protecció als soldats que s'acostaven als murs de la ciutat assetjada per tal de fer-hi *caves* (excavacions de trinxeres), tal com explica Monreal y Tejada (1971, p. 27-28), invocant el testimoni d'Eiximenis (Dotzè, cap. 293), que anomena *cases* el giny en qüestió: «La quinta manera és per cases o per casetes poques, que hom deu fer de fusta bé grossa, que no-s puxa trençar per res qui d'alt vinga, qui siga en bigues grosses e haja quatre pilars e bigues grosses, e sia cuberta a dues aygües, e sobre tot sia cuberta ab cuirs de bou cruus, per tal que no s'i puxa metre foch. Aytal casa pot hom fer de aytal granària com se vulla» (Eiximenis, 1484, f. 123v). Entre els cronistes catalans, és Desclot qui ens ofereix una descripció més detallada d'aquests artefactes: «Enaprés lo rey de Franssa fo molt despegat d'aço e féu fer hun giny que hom apella gates, que era tot enbarbotat e encuyrat de cuirs de bou e de grossa fusta, en guisa que hom sa podia acostar al mur de la ciutat per comensar la cava pus prop» (cap. 162, vol. V, p. 97). Les gates apareixen esmentades en forma masculina («chaz») als textos francesos medievals, que confirmen les informacions donades per Desclot quant al material emprat per a construir-les i les seues aplicacions en els setges: així, a la versió francesa de Guillem de Tir, els cristians les utilitzen per a resguardar-se de l'enemic mentre tracten de minar els murs d'una ciutat enemiga: «Por ce se travailloient mout cil de lost qui plus estoient sage diteus choses a ce que len feist *bons chaz et forz couverz de merrien et de cuirs touz escruz por le feu en que len menast les mineeurs por foir le terrail*: car il leur sembloit que qui porroit miner la terre sur que la forterece estoit assise elle ne se porroit tenir. *Por ce fere ne firent de porchacier fuz et verges a fere cloies; eschielles quistrent assez. Quant li chat furent fet il mistrent dedenz les pioniers*. Lors orent parle a touz les chevetaines de lost si que chascuns fist assaillir en droit soi; et cil firent tandis treire leur chaz jusqua la mote» (Paris (ed.), 1879-1880, vol. II, p. 225). I a la *Vie*

de *saint Louis* de Joinville els francesos, que necessiten crear un pas a través del riu que els separa de l'exèrcit musulmà, construeixen un model de gates equipades amb castells, destinades a oferir protecció als enginyers i als *cavadors* responsables de les obres: «Li roys ot conseil que il feroit faire une chauce par mi la riviere pour passer vers les Sarrazins. Pour garder ceus qui ouvroient à la chauce, fist faire li roys dous beffrois que l'on appelle chas-chastiaus: car il avoit dous chastiaus devant les chas et dous massons darrieres les chastiaus, pour couvrir ceus qui gueteroient, pour les cos des engins aus Sarrazins, liquel avoient seize engins tous drois» (Jean de Joinville, 2002, p. 106; vegeu, també, una mica més endavant: «Quant li roys vit ce, il envoia querre touz les barons de l'ost et lour pria que chascuns li donnast dou merrien de ses neis pour faire un chat pour bouchier le flum; et lour moustra que il véoient bien que il n'i avoit boiz dont on le peust faire, se ce n'estoit dou merrien des neis qui avoient amenei nos harnois amont. Il en donnerent ce que chascuns vout, et quant cis chas fu fais, li merriens fu prisiez à dix mille livres et plus», Jean de Joinville, 2002, p. 116).

18. *manganells/trebuchs*: el primer era una «màquina de guerra que s'usava en l'edat mitjana per a tirar grans pedres a base d'una biga o palanca de braços desiguals, que a un cap duia un contrapès i a l'altre cap una fona on es posava el projectil. Sembla que es diferenciava del trabuquet per tenir el contrapès fix, no suspès, i perquè la seva perxa en estat de repòs no estava en posició vertical, sinó lleugerament inclinada» (DCVB, s. v. *manganell*). Hom feia servir els manganells tant per a derrocar els murs de les fortaleses com per a llançar projectils a l'interior de les ciutats, com trobem en aquest passatge de la *Història d'ultramar* de Guillem de Tir: «Noradins fist perrieres et *mangoniens* drecier entor qui guitoient de jorz et de nuiz aus tors et dedenz la ville» (Paris (ed.), 1879-1880, vol. II, p. 267). Es tracta del mateix giny de guerra que al *Llibre dels fets* del rei Jaume apareix designat sovint amb la forma arabitzada *almajànech* («e aduxeren la testa d'Ifantilla a nós a la ost, e faem-la metra en la fonda de l'«almajànech» e faem-la gitar dins en la vila», § 70, p. 145). El *trebuchet* permetia llançar pedres de gran pes («et firent un grant trabuchet qui getoit le pois dun quintat et treis petis trabuches», *Eracles*, RHC, *Historiens occidentaux*, vol. II, p. 388): el projectil, que en aquest cas descriu una trajectòria força elevada, podia abraçar distàncies certament considerables, fet que en multiplicava els efectes destructius. La seua aparença va anar evolucionant al llarg dels segles medievals, des dels primers *trebuchets* de tracció, accionats mitjançant cordes estirades pels soldats, que actuaven com a contrapès, fins als més avançats *trebuchets* de caixa, sembla que difosos a partir del segle XIII: «The third type of engine was that worked by counterweight. This version, the *trebuchet*, was the only style not derived from Roman and Greek prototypes. The Arabs probably adopted it by the end of the 7th century, and it appeared in the West in the early 12th century. In 1147 these weapons seem to have been used by the crusaders at the siege of Lisbon. This early form was the traction *trebuchet*, also sometimes confusingly styled as the *mangonel*. Basically the machine consisted of a long beam (or set of beams bound together) pivoted between a pair of uprights. Ropes were attached to one end of the beam and a sling to the other. A stone was placed in the sling and a group of men hauled on the ropes and so pivoted up the longer end of the beam. At the critical moment the sling opened and released its missile [...]. The counterweight *trebuchet* which appeared in the Mediterranean in the late 12th century, worked on the same principle except that a box filled with earth, sand, stones or lead was substituted for the muscle power of men (it has been estimated that it weighed between 10,000 and 30,000 lbs. The sling was much longer, and when loaded was contained in a trough below the engine [...]. Unlike the mangon, the *trebuchet* lobbed its missiles in a high trajectory, and on average its stone balls were about 100-200 lbs. in weight and could probably be hurled about 300 yards» (Gravett, 2000, p. 49-51). Pel que fa a les armes de setge documentades en la *Crònica* de Muntaner i en les altres cròniques catalanes medievals, resulta recomanable la lectura del treball clàssic de Giese (1928) i el més recent de Chevedden (1997), centrat en les peces d'artilleria esmentades al *Llibre dels fets*.

19. L'al·lusió a les pedreres de Montjuïc com a font de proveïment de pedres per a les màquines de setge resulta completament natural: com és ben sabut, molts dels edificis més emblemàtics de la Barcelona medieval revelen l'empremta de la roca calcària nummulítica de la zona.

FIGURA 22. Imatge de soldats avançant amb pavesos, precedint diversos batallons de ballesters (fixeu-vos en el dibuix de les ballestes a les banderes). Fresc de la batalla de Sinalunga (1363), de Lippo Vanni.

FIGURA 23. Dibuix d'un *trebuchet* (setge d'Acre pels croats; manuscrit de la *Història d'ultramar* de Guillem de Tir, ca. 1280).

[Capítol 45]

Lo senyor rey de Mallorca vench al senyor rey d'Aragó et pregà'l que li digués ço que entenia de fer, et que si li plahia, que ell iria ab ell en tot loch ab tot son poder. E ell respòs-li:

—Frare, yo no vuull que en aquest viatge vós anets, mas que romangats et que us prenats guarda et cura de nostra terra. Et axí mateys prech-vos que no us pes con yo no us dich ço que entén de fer; que per çert, frare, si ha persona e-l món a qui yo degués descobrir mon cor, yo-l descobriria a vós, mas no és mon enteniment que, salvant Déu, que nuyl hom sàpia mon cor d'aquest viatge. E axí encara vos prech que no us sàpia greu. E axí mateix no vull ajuda ne secors de hom del món, sal de mos vassalls et sotsmeses.

Et sobre açò lo rey de Mallorca, ab greu que li sabé, no se'n mès més¹ sobre ell.²

Et semblantment lo rey de Castella et son nabot l'infant En Sanxo faheren atretal; que sol per aquesta rahon vench l'infant En Sanxo en Aragó, e-s veé [f. xxiiii^{rb}] ab ell et s'i proferí, per part del rey son pare et d'ell mateix, que en persona lo seguiria ab tot lo poder que agués, et que auria XXX ho XL galeas en Xibília³ et en altra marina sua bé armades et aparallades. Què us diré? Aytal resposta li féu con a son frare lo rey de Mallorca, salvant que li dix que li comenaria tota sa terra axí con a aquell que tenia en compte de fill.⁴ Et lo dit senyor imffant respòs que la dita comanda prenia ell volenters, et que manàs a tots aquells que ell lexava procuradors en sos regnes que si en res l'avien obs, que tantost lo requeses-sen, que totes coses lexades, tantost en persona l'aurian ab tot son poder. E d'açò fo molt pagat lo senyor rey d'Aragó, et abressà-lo e-l besà més de X vegades. E axí preseren comiat la I de l'altre. E lo dit senyor inffant tornà-sse'n en Castella et comptà al rey son pare ço que entre ells fo estat.

—A, Déus! —dix lo rey N'Amffòs de Castella—. Et qual cor de senyor ha e-l món qui-s pogués comparar a aquest d'aquest senyor?

Sí que no anà a lonch de temps que-l rey N'Amfòs de Castella morí, et romàs rey de Castella l'imffan En Sanxo.⁵

Notes del capítol 45

1. *més*: omissió a A i a C; «més» (B).
2. Aquesta oferta de suport feta per Jaume II de Mallorca al seu germà Pere d'Aragó sembla ésser únicament producte de la imaginació de Muntaner, interessat a transmetre'ns la imatge de dos prínceps units per una estreta complicitat i que evitarà, com veurem, fer qualsevol referència a les tibantors

que, històricament, van dur Jaume a aliar-se amb França i el papat durant la croada contra Catalunya de 1285.

3. *Xibília*: és a dir, Sevilla.

4. No resulta tan clar que el rei Pere volgués amagar els seus projectes als castellans: se'ns ha conservat una carta del rei Pere a Alfons X en què l'aragonès agràia al castellà l'ajut que per grat li havia ofert en els assumptes tocants a la recuperació del regne de Sicília, cosa de la qual sembla deduir-se: *a)* que el rei de Castella s'havia mostrat disposat a ajudar Pere en la seua futura empresa, com diu Muntaner, però *b)* que Alfons i Sanç estaven millor informats dels propòsits reials del que el de Peralada ens dóna a entendre. De més a més, en la missiva el comte rei assenyalava com a interlocutor entre ell i el rei de Castella Andreu de Procida, que havia estat ja el principal contacte d'Aragó amb els gibel·lins italians (vegeu Runciman, 1979, p. 206-208) i que era fill de Joan de Procida, el famós conseller de Pere II i, segons la llegenda, el principal instigador de la revolta dels sicilians contra Carles d'Anjou. Vet ací un fragment de la carta en qüestió: «Regi Castelle. Litteras de credencia nobilium virorum marchionis Montisferrati, comitis Guidonis Novellis, illustris Conradi de Antiochia, nostrorum dilectorum afinium, comitis Guidonis de Montefiltro et aliorum comitum et magnatum Italiae ac Regni Sicilie recepimus per nobilem latorem presencium Franciscum Trogisii, cuius legacionem magestati vestre non exprimimus litteris istis cum idem nuncius eandem legacionem et plura alia commissa ad vestram presenciam veniat relaturus, quem benigne audiat excellencia vestra si placet, *et super capitulo illo precipuo scilicet super recuperacione Regni Sicilie ad quod vestrum auxilium gratuita voluntate nobis per dilectum scutiferum nostrum Andream de Procida liberaliter obtulistis, eum exaudire munificencia vestra dignetur et tam per predictum Andream de Procida quam per eundem, si expedire videritis, procuret nobis vestra liberalitas respondere*» (Saint Priest, 1847-1849, vol. III, p. 205-206).

5. Alfons X va morir a Sevilla el 4 d'abril de 1284.

[Capítol 46]

Com lo dit senyor imffant En Sanxo fo partit del dit senyor rey d'Aragó e se'n fo tornat en Castella, lo dit senyor rey anà per ses marines anant regonexén totes ses obres. Et pensà de hordonar de fer fer bescuyt¹ a Saragossa, a Tortosa, a Barchelona et a València, et féu venir a Tortosa molta civada et forment et farina, sí que tanta n'i féu venir que en la ciutat de Tortosa no podia caber, ans fahien barraques et cases de fusta en què u matien.²

Et axí mateix tramès ses cartes a tots aquells richs-hòmens de sa terra que volia que anassen ab ell, que s'aparallassen [f. xxiiii^{va}] de seguir ell e·l viatge ab aytants cavallers, et ab aytants ballesters et ab aytants pehons; et a cascun ell feya donar en lurs terres ho là hon ells volien lur acorriment de moneda, tanta con los fahia mester. E manà que negun no s'entramatés de viandes, de civada ne de vi, que ell faria metra per tuyt compliment de tot quant haurien mester per tot lo viatge; e açò féu ell per ço que no s'aguessen entrametre mas dels arreus de lurs corses, cascuns, et que anassen molt bé arreats. E axí·s complí: que jamés entrò a aquell dia no s'era fet passatge hon tan bell erreu de cors et de cavayl, et de ballesters, et de pehons et de hòmens de mar hagués con hac en aquell passatge.³ E axí mateix hordonà que hac XX míllia almugàvers, tots de la frontera, et ben VI míllia ballesters de munt. Ara és ver que hordonà que anassen ab ell M cavallers, tots d'onrat paratge, et molts ballesters de Tortosa, et d'Aragon et de Cathalunya, et cirvents de maynada.⁴

Q[u]è us diré? Que tant era gran l'aparallament que tots los reys e·l[s] senyors del món, axí crestians com sarraïns, qui res aguessen en les marines, se guaytaven; et havien gran pahor et gran dupte cascuns de lurs terres per ço con no era null hom nat ne viu qui sabés ço que ell volia fer.⁵

Notes del capítol 46

---

1. *bescuyt*: es tracta del *panis bis coctum* o pa cuit dues vegades emprat ja pels romans durant les llargues navegacions, atès que la doble cocció el convertia en un aliment que podia mantenir-se en bon estat durant més temps. L'aspecte de la massa del bescuit era semblant a la de les actuals galetes, de les quals es pot considerar de fet l'avantpassat, tot i que el sabor no era gaire dolç, atès que hom no va utilitzar el sucre en la seua elaboració fins a dates molt més modernes. Els mariners sovint tractaven de compensar-ne la duresa mullant-lo amb vi. Al *Liber Secretorum Fidelium Crucis*, Marino Sanuto fa un càlcul del *bis coctum* necessari diàriament per a cada membre d'una tripulació: «Igitur est notandum quod qualibet die libra una et dimidia *panis biscocci* cuilibet homini impartitur» (ll. II, part 4, cap. 10; Marino Sanuto, 1972, p. 60).

2. També a la *Crònica* de Bernat Desclot s'esmenta aquesta previsió del rei, que fa transportar a Tortosa tota mena de queviures per a l'exèrcit: «Abans que·l rey vengués al port de Tortosa, fó venir

tants de bous, e de vaches e de moltons que tota la host n'agren bastament mentre que aquí estech» (cap. 79, vol. III, p. 65).

3. Confronteu-ho amb Desclot, autor que fa una descripció ben elogiosa de l'exèrcit que arrabassarà Sicília als francesos: «Mas no anc no fo nuyl temps vist tan bel arnès de cavalers, e de mariners e de sirvens, de beles cuyrasses ab cubertes de samits e de drap d'aur, e molt beyl sobre-seyal de scndat ab fuyla d'aur batut, e molta bela seyera, e molt bel penó ab fres d'aur e d'argent, e molts beyls cavayls de gran preu, e molta bela sela de seyal; que quant eren guarnits en I camp, molt era nobla cosa de veer» (cap. 89, vol. III, p. 96).

4. Desclot esmenta igualment entre els efectius convocats pel rei els almogàvers de la frontera meridional, que, units als *golfins* castellans, sumen una força d'infanteria d'uns trenta mil homes: «E aquí el fôu venir *tots los almogàvers e adelils de la frontera de València e de terra de Múrcia*, e los gulfins qui estan e ls ports de Muredal; e foren bé XXX mília hòmens a peu» (cap. 79, vol. III, p. 63). Per a l'aparença física i l'equipament d'aquests temuts guerrers, vegeu els capítols 62 i 64 de Muntaner i les notes corresponents de la present edició. Els «ballesters de munt» acomplien sovint tasques de protecció forestal a les muntanyes properes a les ciutats, com es pot veure, per exemple, en aquest text castellà medieval: «Otroso, se obligaron de guardar [...] que en la dicha syerra no se eche fuego ni quemem la madera que en la dicha syerra está o se criase de aquí adelante, e otrosy que non consientan ninguno ni algunos corten leña ni eche fuego para facer carbon en todas las vertientes de aquende ni allende, e si echaren fuego o cortaren leña para fazer el dicho carbon» (Torres Fontes, 1980, p. 105). També vigilaven les zones que se'ls encomanaven a la recerca de possibles malfactors: l'habilitat amb què es movien en terrenys boscosos aportava avantatges no gens menyspreables a les campanyes militars. La qualitat dels ballesters de Tortosa era força reconeguda: apareixen en diverses ocasions —i sempre assumint un rol bastant important— al *Llibre dels fets*: «E quan vench I dia faem venir nostres ríchs hòmens, e de les òrdens aquels qui y eren, e En Guilem de Muncada qui hi era vengut ab LX *balesters molt bons de Tortosa*» (§ 358, p. 273); «e quant vench al quart dia aguisam L cavallers ab lurs cavals armats, e ab CXX balesters de Tortosa» (§ 443, p. 323); «e nós manam guarnir L cavallers qui eren en l'alcàçer, e que CXX balesters que y havia de Tortosa que s'apparaylassen» (§ 449, p. 326). El nombre de cavallers convocats pel rei Pere, segons Muntaner (que parla d'un miler), és lleugerament superior a la xifra aportada per la *Nuova Cronica* de Giovanni Villani (que diu que el rei comptava amb «con VIIIc cavalieri», ll. 8, cap. 69).

5. Per a la inquietud que els preparatius del rei susciten als regnes veïns, vegeu, també, la continuació de Malaspina: «*Universis itaque maritimarum terris quidam dubitabilis terror iniicitur*» (BS, vol. II, p. 370).

[Capítol 47]

Sí que·l papa¹ li tramès a dir que·l pregava que li dixés ço que havia en volentat de fer, et si li u trametia a dir, que en tal loch poria anar que li trametria secors de moneda et de perdonansa.² E·l senyor rey En Pere d'Aragon tramès-li a dir que li grahia molt la sua proferta, mas que·l pregava que no li desplagués con en aquella sahó no li u trametia a dir, mas que en breu ell li u faria a saber, et que lavors hauria loch la ajuda e la perdonança que li proferia; mas que ara en aquell punt que li plagués que se'n sofferís.

Et axí los missatges tornaren-se'n ab la dita resposta al papa. E·l papa, [f. xxiiii**v**] qui u entès, dix:

—Per çert, ma fe és que aquest, Alexandri serà altre qui és vengut e·l món.³

Aprés axí mateix li vengren missatges del rey de Ffrança, son cunyat, qui li tramès semblant missatgeria que havia feta lo papa, et ab aytal resposta se n'anaren.⁴ Et aprés n'i vengren del rey d'Anglaterra⁵ et d'altres prínceps del món, et tuyt se'n tornaren ab una resposta, axí los missatges del papa com de reys con de les comunes.⁶

Dels sarraïns no·m cal parlar, que a cascun rey sarraý dehia lo cor que sobre ells vengués;⁷ sí que era la major meraveyla del món, dels farahons⁸ et de les guàrdies qui eren per tota Barberia. E al rey de Granada deÿen los seus hòmens:

—Senyor, ¿què és açò que vós no guarnits Bera, et Almeria, et Saraveyna, et Mòneca e Màleca?⁹ Que per çert lo rey d'Aragon vendrà sobre vós.

Et responie'ls lo rey de Granada:

—Ha, foyla gent! Què havets? No sabets que·l rey d'Aragon ha treves ab nós a V anys? Donchs, ¿cuydàvets que ell nos trenchàs so que nos ha promès? No us o cuydets, que per çert creegats que ell és tal et de tan alt cor que per tot lo món no vendria menys a res que agués promès. Ho! Plagués a Déu que ell volgués que yo, ab gran res de mon poder, anàs ab ell, volgués-se que anàs sobre crestians volgués-se sobre sarraïns! Que en veritat yo·l seguiria volenters a mon cost et a ma messió. Et axí, lexats estar aquesta suspita, que no vull que negun hom de ma terra se'n crescha de guayta neguna; que la casa d'Aragon casa de Déu és et ab fe et ab veritat.¹⁰

Què us diré? Tot lo món estava ab les ales alsades¹¹ d'aquest senyor què faria. Mas emperò, quisque n'agués dol et pahor,¹² En Boqueró n'avia gran alegre.

Ara lexaré estar esta rahó et tornaré al senyor rey d'Aragó et al seu espeegament.¹³

Notes del capítol 47

1. Es tracta del francès Simon de Brie (1210-1285), que va assumir el nom de Martí IV en ser escollit papa l'any 1281. Abans d'accedir a la cadira pontifical, Simon de Brie havia fet la carrera eclesiàstica a França: canonge de Saint-Quentin, arxidiaca del capítol de la catedral de Rouen, tresorer de la catedral de Sant Martí de Tours... L'any 1260 va ser nomenat per Lluís IX guardià del segell secret reial i canceller de França, i un any després Urbà IV el va crear cardenal bisbe de Santa Cecília. Força unit als prínceps de la dinastia capetà, i especialment a Carles d'Anjou, va intervenir activament en favor d'aquest perquè el papat li concedís la investidura del regne de Sicília. En la historiografia catalana medieval és recordat bàsicament per la política hostil envers Pere II: és el papa que va excomunicar el rei aragonès arran de la seua intervenció a Sicília, va concedir el regne d'Aragó a Carles de Valois, fill de Felip III l'Ardit, i va impulsar l'organització d'una croada contra les terres de la Corona d'Aragó, liderada pel monarca francès. Sobre el seu pontificat, vegeu Potthast (1875, vol. II, p. 1756-1795), Böhmer (1898, p. 1) i el clàssic volum de Gregorovius (1894-1902, vol. IV, p. 492-501), a més de la important col·lecció documental compilada pels erudits de la Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome (Olivier-Martin (ed.), 1901-1935).

2. *de moneda et de perdonansa*: és a dir, que si Pere revelava l'objectiu del seu passatge, el papa l'afavoriria concedint-li la dècima de l'Eglésia i atorgant indulgències a tots els qui volguessen prendre part en l'empresa, que quedaria llavors sancionada com a croada.

3. Aquesta presentació de Pere com un segon Alexandre el Gran es retroba en altres cròniques, com la de Bernat Desclot: «lo rey En Pere d'Aragó, qui fo *lo segon Alexandri* per cavaleria e per conquesta» (pròleg, vol. II, p. 7). També Salimbene, tot relatant una ascensió llegendària del mateix rei a la màgica muntanya del Canigó, afirma que «videtur michi quod hoc opus Petri Aragonum possit conumerari cum operibus *Alexandri*, qui in multis terribilibus negotiis et operibus voluit experiri, ut laudem in posterum mereretur» (MGH, vol. XXXII, p. 869). I cal tenir en compte que Bartolomeo de Neocastro (cap. 51; RIS, vol. XIII, col. 1063-1064) ens explica una altra llegenda sobre el naixement de Pere II plena de «mirabilia» bastant relacionables amb els portents que van acompanyar la concepció i el naixement d'Alexandre, segons la tradició (vegeu Aguilar, 2007b). Entre els poetes, Cerverí de Girona també compara el seu rei amb l'heroi macedoni, entre d'altres: «E nostre reys, cor, ab mais d'ardimén / qu' *Alixandres*, Oliviers ne Rotlans» (Cerverí de Girona, 1947, p. 183). Constate ara que aquesta referència i d'altres han estat advertides també per Cingolani (2006, p. 312).

4. Aquestes ambaixades del rei de França i del papa són tractades també conjuntament pel *Rebellamentu* (Amari, 1969, vol. II, 1, p. 92-106), Giovanni Villani (ll. 8, cap. 60) i la continuació de Saba Malaspina (BS, vol. II, p. 343-344). De la missatgeria tramesa per Felip III resta, a més, un important document que anota els noms dels ambaixadors i les paraules que van pronunciar —i també la rèplica feta pel rei. Els diplomàtics francesos eren dos: Alexandre de la Loaise i Jean de Carroaix, que es van presentar a Portfangós el 20 de maig de 1282 i, en nom de Felip III, van fer saber al comte rei tot el que segueix: «Ce soit remembrance de ce que li missatge le roy de France ond dit à le roy d'Arago de part de le roy de France, mesire Alixandres de Loayse et mesire Johan de Carroaix. Sire, le roys nostre sires qui à vos nos a enoyés, o ses lettres que nos vos avoms bailées nos a enchargé que nos vos dioms de part de luy que *il ha entendu que vos avés fet gran apparell de gens d'armes et de navia et que li ond dit que vos devés aler sor mescreanz e li autre dient autrement, e quand nos partimes de li ill n'avet si ancora nuylle certenité de vostra entancion quel part vos devés torner. Si vos fet savoir par nos que si vos tornés vostre emprisa sor les enemis de la fe kristiana, e Nostre Sires, cuy besoyna vos fariés en ce faisant, vos done victoire o autre ananement il en sera liés et joyaux, et plus chier vos end hauret. E si vos avés autre entencion il veut que vos sachés que qui quonques feret guerra ho autre enuyement le roy de Secile son oncle o le prince de Salerna son cousin il li deplaret forment. E tot ce qui au contre eus seroit fet il tenreit à fer à soy mesmes. Quod fuit factum apud Porstumfangos, XIII kalendas iunii, anno Domini MCCLXXX secundo» (Saint Priest, 1847-1849, vol. III, p. 203-204). Notem com a punts clau del missatge: a) l'estranyesa del capetà pel grans armaments del seu veí meridional; b) la «nuylle certenité» que té sobre la destinació de l'estol aragonès i la consegüent petició d'aclariment d'aquest punt; i c) l'advertència —fruit, és clar, del recel— que qual-*

sevol intent contra els angevins serà interpretat com una agressió contra la mateixa França i el seu senyor. La resposta de Pere és molt més breu: el sobirà, sense desvelar els seus propòsits, afirma que és la voluntat de servir Déu allò que l'ha impulsat a preparar el viatge: «Açò és memorial de la resposta que'l senyor rey d'Aragó feít a les paraules que sire Alexandre de la Loese e sire Johan de Carreus li dixerén de part del senyor rey de França. E diu que sa voluntat et son propòsit fo e és tota via que'l fet que ell ha fet aya fet enteniment de Déu a servir. Açò fo fet a Portfangós, XIII kalendas iunii, anno Domini MCCLXXX secundo» (Saint Priest, 1847-1849, vol. III, p. 203-204). Aquest intercanvi diplomàtic ha estat imitat amb més o menys fidelitat per les cròniques abans esmentades. Així, el *Rebellamentu* (i la *Nuova Cronica* de Villani, que el segueix de prop) ens explica que, a més d'advertir Pere, l'ambaixador francès, en nom de Felip, li va oferir suport econòmic en cas que l'objectiu de l'expedició fos l'infidel. L'aragonès va respondre que volia dirigir l'armada «supra sarachini», però que no podia dir on exactament: tanmateix, la resposta es coneixeria ben aviat, perquè tothom parlaria d'allò que es disposava a fer. El missatger va tornar a París i va relatar la seua ambaixada al rei francès, el qual, tot i que poc satisfet per les enigmàtiques paraules de Pere, va ser prou cortès per a enviar al seu antic cunyat una ajuda de quaranta mil lliures torneses per a la futura croada, que van ser acceptades pel rei d'Aragó (detall que afegiria una nota de cinisme a la seua actitud!), però també prou escèptic per a advertir Carles d'Anjou de la incertesa sobre les intencions reals del Gran. L'angeví va comunicar llavors totes aquelles notícies al papa i li va demanar que enviés un ambaixador al rei d'Aragó i procurés descobrir quina era la veritat, cosa que el pontífex va fer tot seguit. El missatger escollit fou un dominicà, fra Jacopo, que es va presentar a la cort catalanoaragonesa i va fer al rei les mateixes observacions i ofertes d'ajut que havien fet abans els emissaris francesos. La resposta de Pere no va ser gaire més concreta aquesta vegada: agràia de cor la bona voluntat del pare sant i confiava que el seu imminent passatge sabés grat al col·legi apostòlic, però no podia ser més explícit. El secretisme que es proposava de mantenir en aquella qüestió havia de ser total: si una de les seues mans ho digués a l'altra, se la faria tallar (frase memorable que Muntaner repeteix en un altre context i sobre la qual haurem de tornar més avall; vegeu el capítol 49, nota 3, de la present edició). Evidentment, el papa del *Rebellamentu* / *Nuova Cronica* es va quedar tan meravellat com el de la versió de Muntaner en escoltar la rèplica tan ambigua i alhora tan determinada que el rei Pere havia donat al missatger. Vet ací el text en qüestió: «si ki vinni lu misi di aprili di ki yunzi unu inbaxaturi di lu re di Franza e ffu davanti lu re d Aragona e dissi: "Lu re di Franza vi manda multi saluti per lu bonu amuri ki ipsu vi porta; di ki mi a mandatu a vui cum socia cosa chi ipsu avi intusi chi vui fachiti grandi armata et grandi naviliu per andari supra sarachini, pero ipsu si pofari in aviri et in persuna et ac tucti plachiri et pregavi ki per lu so amuri vui li dichiti e ssignificati per vostri licteri et per vostro missaiu lu vostro passaiu in quali parti sirra et in quali secta di sarachini. Si vi bisogna munita chi forsi in quistu essiri non di siti cussi beni adaxatu chi chi lu fazati a ssapiri, chi ipsu vindi inpruntira allegramenti quantu vindi bisugnira". Et lu re di Aragona rispusi: "Eu rendu multi graciai a lu vostro signuri re di Franza di tanta proferta la quali per sua bontati mi avi facta a li mei bisogni chi ammi non bisogna a parlari per licteri, assi chi ia sa i ipsu fu meu cugnatu, si ki parlandu a vui bastiria si comu esso cavaleri, lu quali si fidira beni ali vostri palori, li quali eu vi dirro a bucca. Or dichiti a lu re di Franza di mia parte ki vera cosa esti chi eu fazu armata furnita supra sarachini, ma eu non dirria a nixuna persuna la accaxuni in quali parti, ma eu criyu chi di prestu lu sapira et tuctu lu mundu di quista cosa parlira". Cum quista preposta si partiu lu imbaxaturi et tornau a lu re di Franza, et illu videndu e parlandu cum lu missaiu so, et avuta la risposta, di ki lu re di Franza incontinenti mandau im Parisi undi era sou trisoru et fussiru portati quaranta milia libri di turnisi di sua parti a lu re di Aragona, et cussi fu factu. Et incontinenti fichi unu imbaxaturi a lu re Carlu mandandu-li dichendu li novelli li quali ipsu avia havutu da lu re di Aragona, et comu dichì chi ipsu va supra sarachini cum grandi isforzu non voli diri in quali parti va, "et imperzo vi mando pregandu chi vui ajati cura et guardia di vostra terra, zo esti di vostro regnu, et ki vindi consigliassivu cu lu sanctu papa". Lu imbaxaturi si mossi per andari in Pugla, et quandu fu a Viterbu si trovau lu re Carlu e lu papa insembli et cuntauli tucta la inbaxata la quali li avia commissu sou signuri re di Franza. Et quandu lu re Carlu audiu questi palori sindi andau a lu papa e dissi: "Patri sanctu, unu imbaxaturi mi esti vinutu di lu re di Franza, lu quali cunta novelli comu lu re di Aragona fa grandi armata di mari e non voli diri undi

voli andari. Illu esti un gran folluni. Imperzo vi pregu chi vui li mandati a diri in quali parti ipsu intendi di andari, e ki si illu va supra sarachini promictitili di darili grandi ayutu, et si illu va supra cristiani si li mandati comandamentu sucta la pena di la terra chi teni di vui chi non vaya supra li fidili di la ecclesia di Ruma per donari nixunu dapnu”. Quando lu papa audiui quisti palori li quali u re Carlu avia dictu dissi: “Figlolu nostru, factu sia quillu chi vui voliti”, et mantinenti mandau per frati Jacupu di lu ordini di Sanctu Dominicu et dissi: “Va a lu re di Aragona di nostra parti et dichitili comu annui esti vinutu et datu ad intenderi chi vui fachiti grandi armata per mari per andari supra sarachini, et si zo esti viru vaya cum la parti di Deu, chi Deu li lassa ben fari e dugnali gracia di ogni honuri et victoria, et dichili chi si li bisogna ayutu chi volentieri chi lu darrimu, e pregatilu da parti nostra chi vi dica undi va, oy in terra di Egiptu oy in Barbaria oy puru in Granata, ki in omni modu nui lu vulimu puru sapiri, inperoki la sua andata tocca troppu a la ecclesia di Ruma in sou honuri, non po ixiri senza lu nostru cumandamentu; ancora li cumandamu supra pena di la terra ki teni di nui ki non vaya supra nullu fidili cristianu per fari guerra, et dichitili chi ni renda certa e vera risposta”. Lu dictu frati Jacupu di lu ordini di Sanctu Dominicu prisi unu sou compagnu et andau a lu re di Aragona e dussili la sua inbaxata comu lu papa li avia comandatu. Et lu re di Aragona chamau a misser Iohanni di Prochita e dissi: “Audiu zo ki lu papa mi manda a diri”. Incontinenti fichiru consigu infra illi dui et in quillu midesmi locu e iornu fichi la risposta a lu dictu frati Jacupu: “Or dichiti a lu signuri sanctu papa chi nui lu re ingracciamu cussi a nostru patri di tanta bona pruferta quantu ipsu ni avi factu a quista nostra inprisa e di tantu amuri quantu chi mostra, et dichitili ki quando ni fussi bisognu lu sou ayuu nuy lu riquidirimu et ricurririmu assi comu e nostru patri, et dichitili chi di lu factu di sapiri dundi nui andamu chi ipsu non lu po sapiri per nixunu modu, chi si una di li nostri manu lu dicchissi allura nui ni la farriamtu tagliari, et inperzo sinchi perduni in quisa volta ki altru non po essiri; ma, si a Deu plachi, eu andiro in parti chi lu sanctu patri et soi frati cardinali lavirannu a gracia et alligriza; perzo li plaza chi prega a Deu per nui a lu nostru intendimentu”. Quando frati Jacupu appi richiputa la risposta di lu re di Aragona, si partiu e chicau a Munti Flascuni et illocu trovau lu signori sanctu papa et lu re Carlu, et quando lu papa lu audiui si maraviglau multu» (Amari, 1969, vol. II, 1, p. 104-106). Per la seua banda, la versió de la continuació de Malaspina transcriu també una carta de Felip a Pere sobre el mateix afer i tocant els punts ja examinats, però el text de la carta no és el mateix que llegim al document citat anteriorment: «*Illustri regi Aragonum cognato suo Philippus Dei gratia rex Francorum salutem. De eo quod praeter morem galeas et naves congregare dicimini, etiam, ut dicitur, fecistis per regnum vestrum voce praeconia divulgari, magna pro uno anno stipendia quibuscumque volentibus illa recipere vos daturos, multi quidem multa sentiunt, omnes tamen admiratio magna movet, et forte aliquos non indigne opinio praesumta perterret; quoniam nullus in Orbe Princeps posset ordiri cum tanta deliberatione tanti navigii et exercitus apparatus, tantamque gentis armorum multitudinem congregare, cuius propositum ante per plura tempora non sciatur, et causa non reveletur multitudinis congregatae. Verum de vestro proposito, quoque intendatis dirigere salubriter gressus caeptos, nemini adhuc potuit innotescere veritas, quae iam deberet toto in Orbe terrarum clarere. Nobis enim propterea magna admiratio supervenit, quod vos quasi de favore nostrae potentiae diffidentes aut de nostro iuvamine non sperantes, mentis vestrae conceptum, ac propositi vestri causam nostrae conscientiae referere, ac vos facere destinare numero certos, sicut debueratis, aliquatenus non curastis. Quare Magnitudo vestra Nobis sigillatim per latores presentium, nostros speciales ad vos propterea Nuntios, verbo saltem enucleet, Nosque in eo vestris agendis certificare procuret, quod non debet aliquid nos latere, quod conceptum, aut deliberatum insideat menti vestre. Si enim pro voto exsolvendo in subsidium Terrae Sanctae aut contra Regum infidelium terras, vel adversus hostem, si quem vobis creditis, proficisci, nostra circa haec Affinitati vestrae auxilia opportuna non deerunt, sed sive gentium, sive pecuniae magis subsidia causam, et propositum vestrum iuvant, dextera nostra, quod vobis magis gratum fuerit, exequetur. Si autem contra fidelem Principem, aut Ecclesiae Romanae devotum collectas vires dirigere cogitatis, et animo saltem hostili possetis impetere, ac gente inimica turbare, cuiusque nimirum turbatio nostra esset, ac perinde honor Coronae Franciae laederetur. Igitur Magnanimitas vestra votum nostrum et intendat, ac cepti negotii finem si per scripturas mediatrices absentium nobis volueritis intimare, per votum Nuntiorum fidei referere, ac Nobis confidenter per eos quidquid intenditis aperire» (BS, vol. II, p. 343). Malaspina*

ens presenta un rei Pere que es nega a descobrir els seus plans als agents del Capet, però que, amb un to extremament cortès, els deixa ben clar que no prepara res en contra de Felip ni cap dels seus aliats. Més encara: prega al rei de França que no el moleste la seua actitud, i li assegura que si pogués dir a algú on es dirigeix, seria sens dubte a ell: «Accedentes ergo Nuntii Franciae Regis in Aragoniam, nihil potuerunt de intentione Regis inductionibus aut argumentis aliquid extorquere. Petrus enim nihil e contra reddidit, per quod valeant quoquomodo propositum sui animi autumare; sed interdum hoc tantum Regia vox compressit: “Per id armati, quod iam agere caepimus, quodve paravimus, Regem Franciae non intendimus laedere, aut amicos eius nostris apparatus offensare; unde ite, renuntiate Regi, ac dicite, quod causam nostri propositi nulli adhuc diximus, nec intendimus alicui pandere quod ordimur, et Rex ad malum non computet si quod alii nesciunt, illi aperire nolumus, sciet autem postea, si aliquis scire debeat, quo nostrarum conatus virium illis temporibus dirigemus”» (BS, vol. II, p. 343-344). Malaspina fins i tot afegeix que Pere va lliurar als ambaixadors la següent carta dirigida a Felip: «Excellentissimo domino Illustri Regi Francorum, sororio suo, Petrus Aragoniae Rex salutem. Regia bonitas turbari non debet, si animum nostrum ad praesens nec litteris, nec Nuntiis intenti nostri propositu reseratum arcanae vestrae conscientiae deducimus, nec molestum ferre, nec grave, si occultum Magnitudinem vestram pertranseat, quod usque ad actum latere singulos affectamus; non enim novum potest, aut mirabile reputari, quod alteri non subiectum negotium aliquod viribus aggrediatur, et animo, lingua iactatrice silente, nemini reveletur; nam profecto non expedit, ut quae sine fine aliorum auxilio attentantur, acclamatio linguosa divulget, quae nonnunquam multiloquio cogitata praecedit, et mentium proposita quandoque proposito impedimento suspendit. De oblato ad haec nobis per Magnificentiam vestram Regiam personarum iuvamine, uberas liberalitati Regiae gratiarum referimus actiones: disposuimus enim absque Regum, et Principum, et consaguinearum nostrarum subsidio inchoata peragere, et persequi sub fortunae cursum votum nostrum» (BS, vol. II, p. 344).

5. El rei d'Anglaterra al qual fa referència aquest passatge és ja Eduard I, que, com veurem més endavant, ben sovint actuarà com a mediador («arbiter of Europe»), l'anomena l'historiador britànic Prestwich, 2003, p. 22-23) en el conflicte entre la Corona d'Aragó i la coalició francopapal.

6. *comunes*: Muntaner es refereix a les repúbliques italianes. Però la documentació conservada sembla suggerir que Pere tenia més o menys informades dels seus projectes les ciutats d'Itàlia contràries a Carles i al papat: així, en una carta adreçada el 28 d'octubre de 1280 al comú de Milà i també a altres comuns de la Llombardia i el Piemont, el rei prometia als seus partidaris que ben aviat arribaria el dia que tant ell com ells s'alegrarien de l'extermi dels enemics comuns, afirmació que, si bé no diu res de concret, sembla indicar que Pere valorava la possibilitat d'atacar Carles: «Quoniam indubitanter sciat is in proximo adveniet dies illa quod vos et alii fideles et amicis ipsius merito poteritis congaudere et eiusdem adversarii ultimo exterminio contristari» (la carta, publicada per Carini, 1884, vol. II, p. 41, és esmentada també per Runciman, 1979, p. 206)

7. Del pànic dels sarraïns en parla també la continuació de Malaspina, que esmenta explícitament el rei de Granada, al qual al·ludirà Muntaner immediatament: «Reges enim Arabum, totaque Barbaria, Boiea, Arabia et quae sunt iuxta mare magnum Agarenorum terrae, regis Aragonum formidant accessum; credit rex Tunisi, et rex Arabum oppinatur, cogitat rex Granatae, alique infidelium reges, quilibet plus minusve, prout plures, aut pauciores terras marinas vicinis actoribus obtinent, vehementi dubietate recepta, et dubia super opinione iam facti formidolosi, et iactant et adstruunt exfortia regis Aragonum, iam facta collecta in vires ad suae terrae vastitatem, et gentis exterminia finaliter convertenda; pro eo videlicet, quod Catholici reges Aragonum consueverint antiquitus frequenter gentes impetere barbaras, et fortium bellorum insultibus propulsare, ac tandem divina dextera media, quae contra Crucis hostes regibus fidelibus propitiatrix adssistit, propter quod muniri, et fortificari faciunt terras et loca praecipue, quae sunt portuum commoditate ditata, portus ipsos impediri lapidum, et lignorum procurant obstaculis, ne ingressus ad portus patere valeat saltem multitudine galearum» (BS, vol. II, p. 344).

8. *farahons*: sembla clar que hom parla de farons o fanals, utilitzats en aquest cas per a fer senyals davant l'albirament d'una possible flota enemiga. L'infant Juan Manuel de Castella en parla al *Libro de los estados* i sembla bastant impressionat per l'invent, que va conèixer gràcies a un vassall de Jaume II,

el mestre de l'orde de Montesa: «Et sennor infante, digo vos que despues que fue fecha esta partida deste libro, que me dixo don Iohan, aquel mio amigo, que en un entrada que el fiziera a tierra de moros, que fue con el un maestre de una orden que el rey don Jayme de Aragon fiziera, que llaman la orden de Montesa, *et en companna de aquel maestre trayan dos estrumentes de fierro, a que llamavan farahon, et ovo don Iohan el uno. Et este instrumento lieva de noche lumbre encendida, et es fecho de tal manera, que viento nin agua non puede matar la lumbre. Et por grant gente que sea, levando aquel farahon en la delantera, nunca se puede errar la gente; et, aun si quisieren, pueden yr tan bien acabdellados commo si fuese de dia: ca levando un farahon en la delantera et otro en la medianera con el sennor, et otro en-la çaga, pueden yr en guisa que o-se bean todos o, a-lo menos, que bean los de la medianera a-la delantera, et la çaga a la medianera; et quando se non viesen, el que perdiere al otro de vista, esperar o andar fasta que bea aquel farahon que non puede ver. Et dixo me don Iohan que quando fallo aqueste estrumete, quel plogo ende mucho, et aun que si esta manera sopiera el ante de entonçe, que muchas cosas cuydara que oviera acabado en-las guerras que ovo» (Juan Manuel de Castilla, 1982, vol. 1, p. 337).*

9. *et Saraveyna [...] Måleca*: omissió a C; «e Serra Veřna, e Mõnecha e Målcha» (A); «et Saraveyna, et Mõneca e Måleca» (B). A l'edició de València tenim: «e Seruena, e Mõnecha e Målcha» (f. xxxviii). Aquest passatge s'omet també a les edicions de Casacuberta i de Soldevila. Respecte al topònim «Saraveyna» (on la grafia *yn* representaria el fonema nasal palatal sonor), deu ser Salobreña. D'altra banda, «Mõneca» correspon ben segurament a Almuñécar. Totes dues localitats estan situades al litoral granadí, a uns setanta-dos quilòmetres de Màlaga (com és obvi, la «Måleca» que s'hi cita). Fixem-nos que el que demanen els consellers del rei de Granada és que hom prepare la defensa de la costa contra el que sembla un atac imminent de la flota catalanoaragonesa.

10. Muhàmmad II de Granada refusa la idea d'establir un sistema de vigilància a les costes del regne perquè confia plenament en la paraula de Pere II. La imatge d'un rei d'Aragó que respecta els juraments fets tant a cristians com a sarraïns és explotada també hàbilment al *Llibre dels fets*, on el rei Jaume recull els elogis que els sarraïns li dirigien en comprovar la seua bonhomia i lleialtat: «E respòs aquel sarrahí que graia a Déu e a nós la bona paraula que nós los deřem. E aytal esperança havien en nós, car ben havien hoit dir que aquels que en nós se fiaven *que n'eren segurs, e que no·ls ho trencàvem, ans los ateniem ço que·ls prometiem*» (§ 417, p. 310; i una mica després: «E dixeren-nos que la paraula que nós los havíem mostrada, que la havien mostrada als veyls e als savis hòmens de la vila; e que'ns grahien molt les bones paraules que nós los enviàvem mostrar e dir, per què ben conexien que *bona fe e veritat trobarien en nós, e que bé·ls atendriem ço que·ls prometriem*», § 439, p. 322). Cal recordar també que Joinville lloa Lluís IX pel mateix motiu: «Li sainz roys ama tant veritei que neis aus Sarrazins ne vout il pas mentir de ce que il lour avoit en convenant» (Jean de Joinville, 2002, p. 12)

11. *ab les ales alsades*: «amb expectació», diu el DCVB (s. v. *ala*), que ho documenta només a partir d'aquest mateix fragment.

12. *quisque n'agués dol et pahor*: «pus quen tuyt n'avien pahor» (C); «quisqui n'agués dol e por» (A); «quisque n'agués dol et paor» (B). L'edició de València diu també: «quisque n'agués dol e paor» (f. xxxviii).

13. *espeegament*: «despatx; acte d'espeegar» (DCVB, s. v. *espeegament*).

[Capítol 48]

Lo dit senyor no cessava de anar et de [f. *xxiiiiira*] visitar totes les obres, axí que per ell s'espeegaven los fets tant,¹ que més s'i feyen en VIII jorns que no fahera d'un mes si ell no u anàs visitan. Et con ell veé² que les obres eren quaix acabades, ell féu corts a Barchelona, et en aquelles corts ell hordonà tota sa terra et hordonà tot son passatge. Et fé almirayl I fill que havia naturall, per nom En Jacme Pere, qui fo molt graciós et bo et bon de tots fets; sí que-l dit Jacme Pere pres la verga de l'almiraylat.³ Et féu vicealmirayl I cavaller de de Cathalunya, d'onrat casal [et] de bo, per nom En Cortada,⁴ qui era bon hom, fort d'armes et de seny en to[t]s affers qui tenguessen⁵ a cavaller.

Et con açò fo fet, donà dia que tothom qui anar degués e-l viatge que fos a Port Ffangós lo primer jorn de maig, apparallat et arreat de recúller. Et hordonà que-N Ramon Marquet et En Berenguer Mayoll⁶ que espeegassen los affers de Cathalunya, axí⁷ de les galeas, naus, terides, con dels lenys. E axí mateix, puys, en cascun loch ordonà bons hòmens de mar que espeegassen ço qui en lurs lochs se feya per lo passatge. E a València lo dit senyor En Jacme Pere, qui era poblat en lo regne de València,⁸ hordonà l'espeegament axí de la armada, con de cavallers, con d'elmu-gàvers con de ballesters de munt.

Què us diré? Que en tots los dits lochs, axí con de marines com dintra terra, hordonà lo dit senyor rey que espeegassen los fets et lurs companyes, en tal manera que-l jorn que ell hac donat foren tuyt, axí de mar con de terra, qui a Tortosa qui a Port Ffangós.⁹ Què us en faria majors noves? Que axí vengueren tuyt ab bona voluntat [f. *xxiiiiirb*] que aquells qui devien manar C cavallers e peons ne amenaven dos tants, que mal lur grat lo[s] segien¹⁰ et no volien sou negun;¹¹ e encara hi vengren tots quants capdals havia en Aragó et en Cathalunya et e-l regne de València, et síndichs de totes les ciutats.

Et axí lo senyor rey En Pere vench [et] atendà's a Port Ffangós, hon era tot lo navili, qui ja era tot aparallat de tot quant havia mester, et no havien àls a fer mas que-l senyor rey et¹² comtes, barons et cavallers, ciutadans, ballesters, almugàvers, sirvents de maynada, que-s recullissen.

Notes del capítol 48

1. *tant*: omissió a C; «tant» (A i B).
2. *veé*: «veé'n» (C); «vaé» (A); «veé» (B).
3. Aquest Jaume Pere era fill bastard del rei i d'una dona anomenada Maria, sobre la qual no hi ha gaire informacions. L'acte de lliurament del bastó de comandament serà descrit molt més elabora-

dament per Muntaner en relatar l'accés de Roger de Llúria al càrrec (vegeu el capítol 76). Tal com glossen extensament les *Partidas*, l'almirall era la primera autoritat en els assumptes de la mar: dirigia les operacions de l'estol en la guerra (els altres oficials estaven obligats a acatar les seues ordres com si es tractés del mateix rei), disposava el repartiment dels botins guanyats, administrava la justícia i podia exercir la seua potestat sobre tots els ports del regne: «E el su oficio de este es muy grande, ca el ha de ser cabdillo de todos los navios que son para guerrear, tan bien quando son muchos ayuntados en uno, a que llaman flota, como quando son pocos, que dizen armada. E el ha poderio, desque moviere la flota fasta que torne al lugar onde movio, e ha de oyr las alçadas que los omes fiziessen de los juyzios que los comitres ovieren dado. E otrosi deve fazer justicia de todos los que fizieren por que, assi como de los que se desmandassen o que fuyessen o que furtassen alguna cosa o que peleassen de guisa que oviesse y feridas o muerte [...]. Otrosi a su juyzio pertenesce de fazer recabdar todas las cosas que gannassen por mar o por tierra, de lo fazer escrevir delante de todos los comitres o la mayor partida dellos porque las non pueda ninguno furtar ni encobrir, e pueda dar cuenta e recabdo al rey dellas de manera que el aya ende su derecho e cada uno de los otros el suyo. E a su oficio pertenesce aun que, quando la flota tornare, faga dar por escrito al ome del rey todas las armas e xarcia de los navios que oviesse levado, fueras ende si acaesciesse que oviesse perdido alguna dellas en lidiando con los enemigos o por tormenta de la mar. E deve mandar a cada uno de los comitres que allegue la galea o el navio en que fuere a la ribera del puerto, e la faga guardar de manera que non se pierda ni se danne por su culpa. Otrosi, ha poder que en todos los puertos que fagan por el e obedezcan su mandamiento en las cosas que pertenescen al fecho de la mar assi como farian al rey mismo. E otrosi, deven obedescer su mandamiento los comitres e todos los otros que fueren con el en la flota o en la armada, e acabdillarse por el assi como farian por el rey mismo» (part. II, tít. IX, L XXIV). Una mica més endavant, el text castellà explica quines eren les característiques que un bon almirall havia de reunir: ser de bon llinatge, valent, esforçat, lleial al seu senyor, generós i alhora amb prou autoritat per a guanyar-se el respecte dels subordinats, i, és clar, havia de tenir una bona comprensió dels fets de la mar. Les *Partidas* descriuen fins i tot quina era la cerimònia d'investidura de la dignitat de l'almirallat: l'escollit rebia diversos objectes simbòlics: un anell (en senyal del favor del rei), una espasa (que representava el poder que se li conferia) i un estandard amb les armes del rei (que significava l'autoritat per a dirigir les tropes); no s'hi esmenta el bastó o «verga»: «E por este poderio tan grande que ha, deve ser ante mucho escogido el que quisieren fazer almirante, catando que aya en si todas estas cosas. Primeramente, que sea de buen linaje para aver verguença. E desi, que sea sabidor del fecho de la mar e de la tierra, porque sepa lo que conviene de fazer en cada una dellas. E que sea de gran esfuerço, ca esta es cosa que le conviene para fazer danno a sus enemigos, e otrosi para apoderarse de la gente que traxesse, que son omes que han menester siempre justicia e gran acabdellamiento. Otrosi, deve ser muy granado, que sepa bien partir lo que toviere con aquellos que le han de ayudar e de servir [...]. E sobre todo le conviene que sea leal, de guisa que sepa amar e guardar al sennor e a los que van con el, e assi mismo de non fazer cosa que mal le este. E el que desta guisa fuere escogido para ser almirante, quando lo quisieren fazer, deve tener vigilia en la eglesia como si oviesse de ser cavallero, e otro dia venir deve delante del rey, vestido de ricos pannos de seda. E el hale de meter una sortija en la mano derecha por sennal de honrra que le faze, e otrosi una espada por el poder que le da, e en la yzquierda mano un estandarte de la sennal de las armas del rey, por sennal de acabdellamiento que le otorga. E estando assi, devele prometer que non escusara su muerte por amparar la fe e por acrescentar la honrra e el derecho de su sennor e por pro comunal de su tierra, e que guardara e fara lealmente todas las cosas que oviere de fazer, segund su poder. E desque todo esto fuere acabado, dende adelante ha poderio de almirante en todas estas cosas segund dicho es» (part. II, tít. XXIV, L III). Les *Ordinacions* navals confegides pel rei Pere III documenten fins i tot quins eren els estipendis que, en la segona meitat del segle XIV, l'almirall rebia en l'exercici de les seues funcions: «Almirall o capità ha de salari cascun dia del dia que la taula serà posada e durant l'acordament de la armada e stant en la armada quaranta solidos barchinoneses: si, emperò, él va personalment en la dita armada, e és tengut de metre ses armes e ses companyies, segons son stament e sa honor» (Capmany (ed.), 1787, p. 96-97). Sobre la figura de l'almirallat, vegeu Hernández i Izal (1986-1990, vol. II, p. 463-466).

4. Es tracta de Ramon de Cortada («Teniendo desto noticia el rey, mandó a don Pedro de Queralt y a *Ramón de Cortada* —que eran *vicealmirantes* de don Jaime Pérez su hijo—», Zurita, ll. iv, cap. 24), un dels herois de la batalla de Nicòtera relatada pel mateix Muntaner (vegeu els capítols 67-68), el nom del qual apareix també en la llista, reportada per Bernat Desclot (cap. 100, vol. iii, p. 134), dels cavallers que havien de prendre part en el desafiament de Bordeus en el bàndol de Pere d'Aragó. El sou dels vicealmiralls també apareix documentat a les *Ordinacions* del Cerimoniós: «Visalmirall ha de salari a IIII meses CL libras barchinonenses si personalment va en la armada, e deu metre ses armes e ses companyies segons son stament» (Capmany (ed.), 1787, p. 97).

5. *tenguessen*: «tangués» (C); «tenguessen» (A); «tengessen» (B).

6. *Ramon Marquet / Berenguer Mayoll*: Ramon Marquet pertanyia a una família d'il·lustres armadors i mercaders barcelonins. El trobem ja esmentat al *Llibre dels fets*, servint Jaume I en el seu frustrat passatge d'ultramar (§ 484-487). Les cròniques destaquen el seu paper en la defensa de les costes catalanes contra la flota francesa durant la croada contra Catalunya (vegeu, per a més informació, la monografia de Soldevila, 1953). Marquet estava casat amb Maria Mallol, filla de Berenguer Mallol, l'altre mariner i mercader esmentat ací. Resulten altament recomanables el treball de Ferrer i Mallol (2007), sobre la nissaga dels Marquet, i el llibre de Bensch (2002, p. 330 i s.), sobre les empreses comercials d'aquests dos personatges, la intensa activitat que van desplegar a les drassanes barcelonines durant la Guerra de les Vespres i els èxits militars que van aconseguir per a la Corona d'Aragó: «Mallol was a trading associate of Guillem de Banyeres, one of Barcelona's most successful cloth merchants, and also held the bailiwick and vicariate of Barcelona for several years, including a term as vicar in 1275 for a loan of 35,000s. to the king. Building on his family's trading and shipping connections, Berenguer Mallol early in his career invested in Levantine commerce, married the daughter of Bernat Sesfont, a Barcelona entrepreneur with strong ties to Majorca, and in 1270 rented a fully armed ship, which carried horses on board, at Aigues-Mortes for the impressive sum of 2,500 lbs. *tournois*, but we do not know whether for privateering or for the king's service. In the 1240's and 1250's, the Marquet were also heavily involved in overseas trade. Of Ramon Marquet's two brothers, Bernat owned part of a ship trading at Acre and to pilgrims traveling to the Holy Land. Ramon Marquet himself is known to have commanded two vessels on trading voyages to the Levant, shipped grain from Catalonia to the Templars at Acre, and served as royal ambassador to the sultan of Egypt in 1261. Trade had already caused the far-flung affairs of the two families to intersect in 1265, when Berenguer Mallol sailed with his bolts of cloth from Châlons, Arras and Lleida on the ship of Ramon Marquet to the eastern rim of the Mediterranean, but the needs of King Pere II during the perilous years following the Sicilian Vespers would fuse their common interests and backgrounds into a single treasury. With their proven seamanship and close ties to administration and trade, Ramon Marquet and Berenguer Mallol became specialists in naval procurement for the king. Already in 1280 King Pere II had paid for ships under the command of Ramon Marquet, who later captained a vessel in the expedition against Tunis in 1282. Yet this merely offered a prelude to the feverish work undertaken by Ramon and Berenguer Mallol in the shipyards of Barcelona in 1284 and 1285» (Bensch, 2002, p. 330).

7. *axí*: «a XI» (C); «axí» (A i B). Casacuberta i Soldevila editen: «a onze de les galees», que no fa sentit.

8. Efectivament, com ens informa Zurita, havia estat creat senyor de Sogorb: «proveyó el rey por su almirante general a Don Jaime Pérez, *señor de Segorbe*, su hijo» (Zurita, ll. iv, cap. 16).

9. Portfangós, al delta de l'Ebre, va ser el port d'on van salpar moltes expedicions militars de la Corona d'Aragó: no sols aquesta de la Barbaria i Sicília, sinó també la que l'infant Alfons va dirigir contra Sardenya el 1323. Cap a finals del segle XIV l'espai ja era inservible a causa dels materials que, transportats pel riu, havien anat tancant el port («puerto Fangoso, de la otra parte de los Alfaques, que era uno de los famosos puertos que había en España en aquellos tiempos y muy cómodo para las armadas que se hacían destos reinos para Berberia; *el cual después se ha cegado por las crecientes del río*», Zurita, ll. iv, cap. 16).

10. *segien*: llegiu «seguien».

11. Que a Portfangós es van presentar més soldats dels que inicialment hom havia previst, desitjosos d'acompanyar el rei en la seua aventura, i que molts d'aquests voluntaris no es van poder embar-

car, ho confirma la *Crònica* de Bernat Desclot: «Quan totes aquestes gens foren justades al port de Tortosa, el rey ne trià XV milia dels melors que él poc saber, e tramès-ne los altres e-ls donà cumiat; *mas anc no se'n volgren tornar tro que·l rey fo reculit ab sos cavalers e ab ses gens, que malgrat del rey vulien anar ab eyl*» (cap. 79, vol. III, p. 64-65). Aquestes mostres de fervor popular pels projectes de la reialesa són reportades també al *Llibre dels fets*: el rei Jaume assegura que, quan el seu estol va salpar rumb a Mallorca, mil homes el van seguir en barques perquè volien passar a Mallorca amb ell i que va haver d'intervenir personalment perquè retornessen a terra: «e faem recúyler ben M hòmens en barques *que volien anar ab nós, que negú no y passara*» (§ 56, p. 66).

12. *et*: «a» (C); «et» (B). Aquestes línies finals s'ometen a A.

[Capítol 49]

E com lo senyor rey hac regonegut que tot era apparallat, axí naus, con¹ terides, con galeas armades, lenys [et] barques, fo molt alegre et pagat, e féu ajustar totes les gents generalment ab trompes, que tothom fos a hojr ço que·l senyor rey volia dir, que volia pendre comiat, et après lo parlament que·s volia recullir.

E con aquesta crida hoÿren, tothom vench al parlament, richs-hòmens, cavallers, ciutadans et totes altres gents. Et con foren tots aplegats, lo senyor rey pujà en I cadaffal de fusta que hac fet fer en tal guisa alt que tuyt lo poguessen veure et entendre. E con fo sus, siats çerts que fo bé escoltat. E lo senyor rey pensà de preÿcar et dix moltes bones paraules per aquells qui avien anar et per aquells qui havien a romanir. E com ell hac afinat son preÿc, levà's per tuyt comunament lo noble N^o Arnau Roger, comte de Pallars,² qui ab ell anava e·l viatge, e dix-li:

—Senyor, totes les nostres gents, axí nós qui anam ab vós con aquells qui romanen, han gran plaer de les bones paraules que vós los havets dites, et tuy ensempls supliquen-vos molt humilment que los digats e·ls descobrats hon és vostra volentat [f. *xxiiii^{va}*] d'anar.

Per ço con per descobrir sa volentat no li podia venir negun torbament: tant era prop lo recullir; et que tuyt ne serien consolats, axí aquells qui irien con aquells qui romandrien, et encara, que mercaders et altres bones gents se aparallarien de viandes et ab tots refrescaments que portarien a la host; et encara, que les ciutats et les villes sues axí mateix li tramatrien tots jorns ajuda et secors de totes coses.

Et lo senyor respòs et dix:

—En comte, yo vull que vós sapiats, et tots los altres que açí són, et encara aquells qui no ych són, que si nós sabíem que la mà esquerra sabés ço que ha en cor de fer la man dreita, que nós mateix le'ns tolríem;³ e axí, no·ns parlets pus d'esta rahó, mas pensats-vos de reculler tots aquells qui ab nós devets anar.

E com lo comte e·ls altres barons hoÿren tan fort paraula con aquella que·l senyor hac feta et dita, no·n volgren pus parlar, mas que resposeren:

—Senyor, pus axí és pensats de manar, que nós farem ço que vós manets. Et plàcia a nostre senyor ver Déus e a madona santa Maria et a tota la cort celestial que·s complescha lo vostre enteniment a honor d'ells e a creximent et a honor vostra et de vostres sotsmeses, et que a nós don gràcia que us puscam servir en tal manera que Déus et vós ne siats pagats.

Et sobre açò levà's lo comte d'Ampúries⁴ e·l vescomte de Rochabert⁵ et d'altres richs-hòmens qui no devien anar al viatge, et dixeren:

—Senyor, plàcie-us que vós vullats que nós nos recullam ab vós et que per res

no-ns lexets, que nós som venguts axí bé aparallats de recúyler con aquells qui havien albarà de anar al viatge.

Et lo senyor rey respòs al comte d'Ampúries et al vescomte de Rochabertí et als altres, et dix-los:

—Nós vos grahim molt la vostra bona proferta que-ns fèts et de la bona volentat, mas aytant vos responem que axí bé nos servirets vosaltres qui romanets con aquells qui van; que vuyl que sapiats tuyt que aytant [f. *xxiiii^vb*] haurets a fer vosaltres qui romanits con nosaltres qui anam.

Et con açò hac dit, beney'ls e senyà'ls tots et los comenà a Déu. Et si hanc veés⁶ grans plors et crits,⁷ aquí foren a pendre lo comiat, axí que'l senyor rey, qui era el pus forts senyor de cor qui e'l món fos, n'anuyrà⁸ tot de plorar. E levà's et anà pendre comiat de madona la reyna et dels infants, et agracià'ls et beney'ls e los donà la sua benedició. Et hac-li hom aparallat I leny armat, et recullí's ab aquella benedició et gràcia que hanc senyor se pogués recullir. Et con ell fo recullit, tothom se pensà de recullir, axí que dins II jorns foren tuyt recullits. Et ab la gràcia de nostre senyor ver Déus et de madona santa Maria et de tots los seus beneys sancts et santes, ells faheren vela tuyt de Port Ffangós per anar en lur bon viatge, en lo mes de maig en l'any de la incarnació de nostre senyor Jesuchrist MCCLXXXII.⁹

E con hagueren feta vela, sapiats que foren més de CL veles entre unes et altres.¹⁰ Et con foren entrò XX millers en mar, ab I leny armat, l'almirayl En Jacme Pere anà a cascuna nau, leny, terida, galea [et] barcha, et a cascun patró ell donà I albarà segellat ab lo segell del senyor rey, clos et tanchat ab lo dit segell. E manà a cascun patró que pensassen fer la via de Mahó, qui és en la ylla de Manorcha, et que en lo dit port entrassen tuyt, et là refrescarien; et con fossen fora del port de Mahó, que cascun obrís son albarà et no abans en pena de la persona; et con l'auren obert, que fessen la via que-ls manava lo senyor rey en l'albarà. E axí-s complí con l'almirayl manà.¹¹

Notes del capítol 49

1. *con*: omissió a C; «con» (B). A no transmet aquestes ratlles.

2. Arnau Roger I de Pallars (1256-1288), fill del comte Roger II i de Sibila de Berga. Recordem que aquest noble, amb el seu germà Ramon Roger, havia pres part en la lliga de vassalls rebels a què Pere II es va haver d'enfrontar durant els primers temps del seu regnat (vegeu Desclot, cap. 75). Amb els anys es va convertir, però, en un dels col·laboradors més actius de la monarquia: va prendre part, en efecte, en l'expedició del rei a la Barbaria: Muntaner (cap. 51) i, ben especialment, Desclot (cap. 89) posen en relleu el seu heroic capteniment durant la campanya.

3. Tal com ja vaig posar de manifest en un altre lloc (vegeu Aguilar, 2006, p. 205-206), aquesta frase és la mateixa que atribueixen al rei el *Rebellamentu di Sichilia* i la *Nuova Cronica* de Giovanni Villani, bé que en un context diferent: la resposta de Pere II a una ambaixada del papa preguntant-li pel destí de l'expedició (vegeu el capítol 47, nota 4, de la present edició: «si una di li nostri manu lu dicchis-si allura nui ni la farriamu tagliari», diu el rei al *Rebellamentu*, Amari, 1969, vol. II, 1, p. 102; confron-

teu-ho amb la *Nuova Cronica*: «e sopra ciò disse uno motto molto sospetto, che se-ll'una delle sue mani il manifestasse all'altra, ch'egli la taglierebbe», ll. 8, cap. 60). Veig ara anotada la concomitància en Cingolani (2006, p. 362-364), que relaciona l'afirmació, un dels *dicta memorabilia* del monarca, amb alguns models procedents de la tradició clàssica (com Valeri Màxim), però es deixa la que sembla la font d'inspiració més probable, l'evangeli de Sant Mateu: «nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua» (Mt 6,3).

4. Ponç Hug IV d'Empúries (1264-1313), fill del comte Hug V i de Sibila de Palau, vescomtessa de Bas. És sobretot recordat per l'enfrontament amb Jaume II d'Aragó, que va fer incoar contra ell un procés sota l'acusació de practicar la sodomia (vegeu els fragments del procés editats per Miret i Sans, 1905, la transcripció de Riera i Sans, 1973, i la traducció de Rosselló, 2003; també són destacables les aportacions de Brundage, 1991, p. 239-246, i Genís, 2000, p. 85-95).

5. Dalmau VI de Rocafort (vegeu el capítol 23, nota 16, de la present edició).

6. *veés*: «veets» (C); «vés» (A); «veés» (B).

7. *si hanc veés grans plors et crits*: la fórmula emprada per a destacar la separació dels uns i dels altres és de clar regust èpic i és corrent trobar-la aplicada en altres textos en situacions semblants. Vegeu, per exemple, el següent passatge de la *Història d'ultramar* de Guillem de Tir, que descriu la marxa dels pelegrins a la croada: «Quant li jors de la muete venoit selonc ce que il estoit nomez en un pais la veis-siez *grant douleur et grant plors et grant criz* au departir des pelerins» (ll. 1, cap. 17; Paris (ed.), 1879-1880, vol. 1, p. 33).

8. *n'anuyrà*: «n'anuyrà» (C); «tots los huyls li vengren en aygua» (A); «n'avuyrà» (B). L'edició de València té: «na huyrà» (f. xlr). L'edició de Soldevila apunta: «No es veu què pot ésser aquest mot *nannuirà*, ni quina devia ésser la lliçó de l'original» (cap. 49, p. 780, n. 3). En aquest cas, tot i donar compte de la *varia lectio*, mantinc la lectura del manuscrit base. Em sembla que la forma recorda el francès *enivrer* (del llatí *inebriare*, 'embriagar'): «je nen avoie pooir de *enyvrer*», «ce estoit trop laide chose de vaillant home de se *enyvrer*» (Jean de Joinville, 2002, p. 12). El sentit del passatge seria, doncs, que l'emocionat monarca es va fer un tip de plorar!

9. En realitat, la flota catalana va salpar el 6 de juny de 1282 (vegeu Miret i Sans, 1914, p. 356).

10. La xifra aportada per Muntaner s'acostava a la de Desclot, el qual detalla les quantitats dels diferents tipus de vaixells aplegats: «ab X naus grans, e ab XX tarides qui portaven cavayls, e ab XX e II galeres e ab XXII sageties de XVI rems, meys dels leys e de les naus en què anava l'arnès dels altres barons, e civada e farina; que quant entrà la host a Alcoyl, foren CXL veles» (cap. 89, vol. III, p. 96). Villani, en canvi, diu que «furono L galee [...] e altri legni di carico assai» (ll. 8, cap. 69). El *Chronicon Siculum* parla de «teridis et galeis viginti duas, navi una et aliis parvis lignis armatis» (RIS, vol. x, col. 834).

11. Aquesta provisió de Pere II, ben il·lustrativa del grau de secretisme total que pretén mantenir, no és reportada de la mateixa manera per Desclot. Aquest cronista explica que no va ser fins una mica abans d'abandonar l'illa de Maó que el rei va fer repartir als patrons de les naus els albarans que contenen la destinació de l'estol (Alcoll) i que els va fer distribuir no al seu fill Jaume Pere, sinó a Ramon Marquet: «Quant lo rey ac estat aquí tant que sos cavalers foren refrescats e tota ça gent, e els mariners viuren que lur temps era, exiren-se del port e feeren vela les naus, e les tarides e les galeres; e'l rey fôu venir En Ramon Marquet e donà-li los albarans que degué donar per cascuna de les naus, e tarides e galees, que feesen la via d'Alcol» (cap. 80, vol. III, p. 68-69).

[Capítol 50]

Et tuyt entraren al port de Mahó, que agueren bon temps,¹ e là refrescaren. Sí que-l moxeriff² de Manorcha vench al senyor [f. xxvra] rey et dix:

—Senyor, ¿què volets ne manats que yo fassa? Que si vós volets ne venits a pendre la ylla, yo són aparallat de complir ço que vós manets.

E lo senyor rey respòs-li:

—Moxeriff, no us dubtets en res, que nós no venim per fer henug ne pesar a vós ne a la ylla. Et d'assò estats segur.³

Et lo moxeriff levà's et besà-li lo peu et féu-li moltes gràcies. Et tantost tramès tant de refrescament al senyor rey et a tot l'estol que seria molt fort de comptar: que tanta d'abundància los tramès de tots refrescaments que a més de VIII jorns los bastà.⁴

Et comptar-vos he una gran malvestat que féu. Devets saber que aquella nit hac una barcha armada de sarraïns que tramès a Bogia et per tota la costera, en què féu saber que-l senyor rey ab tot son astol era al port de Mahon, et que crehia que hiria en Barberia; [et] axí que-s guardassen.⁵

Et con açò agren sabut, entre los altres, En Boqueró, senyor de Costantina, hac lo major alegre que null hom pogués aver, et en loch de desestruch, per lo gran plaer que havia, descobrí son cor a alguns especials amichs et parents que havia et en qui-s fiava de totes coses; et assò fehia per ço que s'endressàs que complís al senyor rey d'Aragon ço que li havia promès. Et I d'aquells a qui hac descoberta sa volentat, descobrí-ho et féu-ho a saber a tots aquells de la ciutat et als cavallers sarraïns qui ab ell eren. Què us diré? Que tuyt a rumor levaren-se et prengueren-lo, et tantost levaren-li la testa a ell et a XII altres qui assò li consentiren. Et tramateren missatge al rey de Bogia que-s vengués emparar de la ciutat et de tota la terra, et axí-s féu.⁶

Ara lexaré a parlar d'ells et tornaré a parlar del senyor rey d'Aragó.

Notes del capítol 50

---

1. Desclot diu exactament el contrari: que l'estol d'Aragó va quedar dividit a causa del mal oratge i va haver de fer escala a Maó per a reagrupar-se: «Quant agren feta vela, tengren lur via, mas quant venc la nuyt qui venc après, donà-lur l vent a l'encontra e fo mal temps e-l rey correc en Ivissa ab gran re de son navili, e l'altra partida a Malorcha. E quant lo mal temps fo passat, partiren cascuns de là hon eren e anaren-se'n a Maon, qui és en la yla de Manorcha, qui és de sarraïns, de la sua senyoria» (cap. 79, vol. III, p. 66).

2. Ja ha estat dit (vegeu el capítol 8, nota 2) que el *moxerif* era el nom amb què era conegut el senyor de Menorca. En l'època de Pere II, el moxerif es deia Abu-Omar-Hacam-Ben-Çaid. A les *Parti-*

das castellanés també es designa *almoxarife* l'agent reial responsable de la recaptació de les rendes i els drets del monarca. La suma recaptada era retinguda en nom del monarca pel *moxerif*, que exercia llavors les funcions de tresorer: «Almoxarife es palabra de aravigo, que quiere tanto dezir como oficial que ha a recabdar los derechos de la tierra por el rey, que se dan por razon de portadgo e de diezmo e de censo de tiendas. E este o otro qualquier que toviessse las rentas del rey en fieldad, deve ser rico ome, e leal, e sabidor de recabdar e alinnar e decrecerle las rentas. E deve fazer pagas a los cavalleros e a los otros omes segund mandare el rey, non les menguando ende ninguna cosa nin les dando una cosa por otra en paga sin su plazer [...]. E deven todos estos oficiales dar cuenta al rey cada anno, o al que el mandare, de todas las cosas que rescibieron e pagaron por su mandado» (part. II, tít. IX, L XXV). El *moxerif* de Menorca comptava en aquesta època amb uns recursos militars bastant acceptables, si hem de creure Bernat Desclot: podia comptar en total amb uns deu mil soldats. D'aquests, uns cinc-cents formaven un escamot de vigilància permanent, que recorrien la costa i advertien el seu senyor tot d'una que veien acostar-se a l'illa una probable força enemiga. És precisament gràcies a aquest sistema d'intel·ligència, segons Desclot, que el *moxerif* va ser informat tan ràpidament de l'arribada del rei Pere i que es va apressar a presentar-se davant d'ell: «En aquella ila de Manorcha estan bé X milia hòmens d'armes sarraïns, dels quals n'ha D hòmens ben encavalcats; e són sots la seyoria del rey d'Aragó. E an aytal custuma: que de totes parts de la yla estan guàrdies, e sempre que veen venir neguna vela de neguna part, cels de la guàrdia fan seyals a ceyls de la yla, e sempre vénen a la mar, là hon la vela deu arribar, ab lurs armes, per tal que nuyl hom no pogués entrar en lur terra sens lur volentat. E quant éls viuren la host del rey venir a Maon, qui és bon port, vengren tots aquí ab lurs armes, a peu e a cavayl, ab lo seyor de la yla, qui és sarraý e s'apela "moxerif"» (cap. 79, vol. III, p. 66-67).

3. Aquest diàleg entre el *moxerif* i Pere II és reportat també per Desclot, que insisteix en l'extrema sol·licitud amb què el sarraí es va posar al servei del seu senyor, qui va obsequiar, a més, amb valuoses joies i altres presents: «E sempre lo moxerif muntà en I galea, e anà al rey, e quan fó davant él, agenolà-se a é l e besà-li los peus e les mans, e puy asec-se devant lo rey e dix-li: —Ben siats vós vengut, axí com lo melor seyor qui sia de negunes gens. Veus assí I vostre servu; e totes aquestes gens qui assí veets són vostres per fer vostres volentats, e tota la terra. Pensats de manar, que yo són aparelat de fer tot ço que manets. —Amic —dix lo rey—, anats-vos-en, que yo-m tenc per pagat de vós e de vostres gens, e ara no é mester res de vós.— Ab tant lo moxerif pres cumiat del rey e tornà-sse'n en terra a sa gent e aparelà grans presens d'aur e d'argent que tramès al rey; sí que'l rey se'n tenc per pagat d'eyl» (cap. 79, vol. III, p. 67-68).

4. La trama de tots aquests queviures a la host apareix igualment en Desclot: «Lo seyor de la yla, sarraý, fó venir *molts bous, e moltes vaques, e moltons e galines assats*, e tramès al rey sos missatges que presés aquel bestiar e tot ço qui mester li fos de la yla, axí com a cosa qui sua era, e a sa volentat de fer; e-l rey ac-li'n gran grat e *pres-ne ço qui mester li'n fo a sos obs e a sos barons, tant que mentre que aquí estegren, agren prou pan fresch, e carn, e galines, e ous, e formatges, e burri e molt d'altre refrescament*» (cap. 79, vol. III, p. 67). Els sarraïns de Menorca ja havien mostrat la mateixa hospitalitat amb els ambaixadors tramesos molts anys abans per Jaume I per tal de negociar el seu vassallatge a la Corona d'Aragó, com llegim al *Llibre dels fets*: «E la nuyt faem les galees trasnuytar ab los missatgers, e foren a Manorcha altra dia, entre ora nona e vespres. E l'alcayt e tots los veyls e-l poble dela terra exiren contra aquestes galees al port de la Ciudadela e demanaren: "De qui són les galees?". E dixeren que del rey d'Aragó e de Mayorques e de Cathalunya e que eren missatges seus qui venien a ells. E el sarraïns, can açò hoïren, feeren desemparar totes les armes als sarraïns e metre en terra, e éls hagren enviats per almetrachs e per astores e per coxins, e que siguessen e s'aplegassen [...]. E l'alcayt e son frare e-l moxerif, lo qual nós puyts faem raiz de Manorca, qui era natural de Xibília, e tots los veyls escoltaren molt bé la carta e-l missatge que nós los enviam [...]. *E a poca d'ora estant feren-los venir X vaques e C moltons e CC galines e pan e vi, tant con ne volien*; e estegren ab éls tro a hora de vespres per assolaçar-los» (§ 119, p. 122). En realitat, el lliurament de tots aquells presents als mariners que arribaven a port era un costum tradicional, anomenat «adiafa», com es desprèn d'aquest passatge del *Victorial* castellà: «Otro día fueron ante Gibraltar e Algeçira; e venieron allí moros a pie e a cavallo a ver las galeas. E vino allí una zabra en que venía un cavallero moro, e rogaron al capitán que llegase las galeas ante Gibraltar, e que le

darían el adiafa, que es presente, ca entonçes avían ellos treguas con Castilla. El capitán fue allá, e traxéronle vacas, e carneros, e gallinas, e pan coçido asaz, e atayferes llenos de alcuzcuz, e de otros manjares adovados» (Díaz de Games, 1994, p. 274-276).

5. La malifeta l'anuncia Bernat Desclot així: «Mas no anà a gayre temps que el dit moxerif fôu molt gran desleyaltat al rey» (cap. 79, vol. III, p. 68). I tot seguit concreta: «Quant aquel seyor de Manorcha viu que les naus feÿen la via de Barberia, aquela nuyt armà I sagetia e dix-lur: —Anats al pus tost que puscats e fets la via d'Alcol e gardats-vos que no us encontrets ab la host del rey. E digats a la gent d'Alcol que pensen d'escapar, e puyts a tots cels de tota la ribera tro a Bugia; que-l rey d'Aragó se'n va en Barberia ab gran host.— Tot axí com ho hac manat ho feeren; sí que d'un jorn e d'una nuyt fo abans la segetia a Alcoyl que la host del rey. E pensaren de fugir ab tota la lur roba; sí que quant la host del rey hy fo junta, trobaren la vila deseparada» (cap. 80, vol. III, p. 69).

6. Segons Muntaner, Abu-Bekr va morir de resultes de l'avalot popular causat per la seua indiscreció. Els seus mateixos súbdits, en saber que estava a punt de lliurar-los a un rei cristià, el van capturar i el van fer decapitar, després de la qual cosa van avisar el rei bugiota, que no és cap altre que el ja esmentat Abu-Fares, fill del tunisenc Abu-Ishac, perquè vingués a emparar-se de la ciutat. Les coses són relatades un xic diferentment per Desclot. En primer lloc, el lector té accés a la informació sobre els fets de Constantina a través d'un diàleg que el rei Pere manté amb uns mercaders de Pisa en arribar a l'Àfrica. Aquests li expliquen que Abu-Fares va assetjar Constantina i que va guanyar la plaça gràcies a uns traïdors que van obrir les portes a l'exèrcit enemic. Abu-Fares no va trigar gaire a ordenar la mort d'Abu-Bekr i els seus partidaris: «Mas trobà-y mercaders pisans que aquí avien lurs mercaderies, e demanà'ls del feyt de la terra, quines noveles sabien [...]. —Del fet de Costantina —dix lo rey—, sabets-ne res? —Certes —dixeren los mercaders—, nós sabem que aquel seyor qui tenia Costantina ha estat pres e li fo la testa talada, e a tots los soldaders qui ab él eren. —Digats —dix lo rey—: en qual manera poc ésser presa la vila ne aquel qui la tenia? —Seyer, nós vos ho direm. No ha encara gayre que-l fiyl de Mirabussach tenia assediada Costantina ab la host de Bugia e d'altres locs, e ac emprès ab alguns hòmens de la vila, qui ho feeren per aver, que aquela nuyt que la gayta seria lur, que éls obririen les portes e que pensassen d'entrar. E tot axí com agren parlat fô fet; que aqueyls li obriren les portes de Costantina, e eyl e tota la host entrà dins la ciutat, e *preseren En Bonbòquer e tots los soldaders et lur talà les testes*» (cap. 80, vol. III, p. 70-71). Per la seua banda, Ibn Khaldun evita en tot moment referir-se al lleig detall de la traïció: Constantina és guanyada després d'un enèrgic assalt de l'exèrcit d'Abu-Fares, i Abu-Bekr ofereix una resistència heroica fins al darrer moment. L'historiador musulmà sí que recull, en canvi, el detall de la decapitació del difunt senyor de Constantina: «L'émir Abou-Fares partit aussitôt de Bougie à la tête de son armée, et, ayant rallié autour de lui une foule de guerriers arabes et de cavaliers fournis par les tribus [...] marcha sur Constantine où il arriva dans la matinée du premier jour du mois de Rebiâ 681 (9 juin 1282). Ayant alors rassemblé des ouvriers, il commença le siège et dressa ses catapultes, pendant que ses archers occupaient des positions plus rapprochées de la ville. L'attaque avait duré à peu près un jour, quand un détachement [...] escalada les murs et pénétra dans la place. Ibn-Quezir soutint l'assaut avec une bravoure extrême, mais, ayant eu la retraite coupée, il mourut ainsi que son frère et tous ses partisans. Leurs têtes furent plantées sur les murailles de la ville. Abou-Fares y fit alors son entrée et parcourut les rues afin de rétablir l'ordre et rassurer les esprits. Il fit ensuite réparer les murailles et les ponts. S'étant installé dans le palais, il expédia un courrier à la capitale pour annoncer cette victoire à son père» (Ibn Khaldun, 1925-1956, vol. II, p. 385).

[Capítol 51]

Con lo senyor rey hac refrescada sa gent, ell partí de Mahó. Et con foren X milles en mar, cascun obrí son albarà, et tuyt agueren manament dins l'albarà que faessen la via del port d'Alcoyl. E axí u faeren, sí que hagueren bonançes,¹ que VII jorns jurcaren² a anar del port de Mahon al port d'Alcoyl.³

Et con foren a la vila d'Alcoyl, preseren tantost terra. Et aquells d'Alcoll pensaren de fugir, axí que poch n'i aconseguiren.⁴ Emperò, aquí avellaren⁵ los cavalls et exí tothom en terra. Et con tuyt foren en terra, lo senyor rey demanà als sarraïns que havien preses en Alcoyl noves d'En Boqueró; et contaren-li ço que li era esdevengut, d'on lo senyor rey ne fo molt despugat.⁶ Emperò, pus que aquí era vengut, pensave's que·l viatge se complís a plaer de Déu et de la santa fe cathòlica. Et tantost manà fer I mur de palls⁷ qui environà tota la villa et la host tota, los quals palls ell feya portar en les naus, tots ab doyles de ferre et ab anells de ferre en cascun pall. Et axí, ab los dits pals et ab cordes qui entraven en los aneys, ell féu son mur qui environà tota la host et la vila. Et féu exir de les naus los tapiadors que manava, et de tàpies ells faheren barreres als camins hon la host devia exir fora d'aquell mur.⁸

Et dementre que ell fahia enfortir sa host, ajustaren-se entorn d'ell més de XXX milia hòmens a cavall de sarraïns, et tanta de gent de peu que la terra e les muntanyes veérets totes cubertes.⁹ Què us diré? Que·ls alhigs et morabichs¹⁰ anaren preychan et cridan per tota la Barberia, donan perdons a la lur mala lig; sí que abans que fos passat I mes hi ac venguts més de C millia hòmens a cavall, et de peu sens tot nombre.

E·l bon comte de Paylars, qui veé aquella tan gran congregació, havia feta I bastida, qui de tàpies, qui de fusta, en I pug qui és prop de la villa d'Alcoyl; e d'aquell loch lo dit [f. xxvra] comte de Pallars, ab molts d'altres, feria en ells. Sí que y havia I pug de la bastida que hom appellà lo puig de Pichabarayla, e en aquell puig se feyen tots dies tan grans fets d'armes que no era en comptar.¹¹ Et qui volia veure ardiment et bondat de senyor, vós la pògrets veure en aquell loch; que con lo torneig era mesclat e lo senyor rey conexia que·ls crestians n'avien lo piyor, ell brocava enmig de la pressa e feria entre ells. Mas no us cuydets que hanc Alexandri,¹² Rotlan, ne Oliver, ne Tristany, Lansalot, ne Galeàs, ne Parseval, ne Palemides, ne Boors, ne Beliomberís,¹³ ne Estors de Marès, ne·l Morat de Gaunes,¹⁴ ne neguns altres poguessen fer tots dies ço que·l rey En Pere fahia; et après d'ell, tots los richs-hòmens, cavallers, almugàvers et hòmens de mar qui là eren. Per què cascú se pot pensar que obs era al senyor rey e a ses gents que axí·s fahés, que en tal loch eren que no y havia força neguna, ans eren en un beyl pla sens vayl et sens

mur, sinó aquell de la pallissada que yo us he dita; et de l'altra part eren reys, et fills de reys, et barons et moats¹⁵ de sarraïns, qui eren la flor¹⁶ de tots los sarraïns del món et no y eren per als sinó per confondre los crestians. Per què si s'adormissen a la guayta, pensar podets que a mal son¹⁷ los faheren despertar; per què no-ls era obs que s'o gitassen a no cura.¹⁸ Et per çert, hon majors eren los fets e pus perilloses, lo senyor rey era pus alegre, e les sues gents atretal; que jamés neguna host no fo pus bastada de tots béns con en aquella eren, e tots dies crexia la abundància.

Sí que con saberen en Catalunya que-l senyor rey era a Alcoyl, tothom en manera de perdonança pensaven de carregar naus et lenys de gent, et de viandes et d'armes et de totes ajudes, et tuyt atenien là; axí que jorn hi esdevenia que XX o XXX vexells carregats [f. xxv**v**] de les dites coses entraven en Alcoyl; axí que major mercat hi havia de tota res que en Cathalunya.¹⁹

E con lo senyor rey hac vist et regonegut tot aquell pahís et vist lo poder dels sarraïns, pensà's que per no-rres conquerria tota la Barberia si-l papa li volia ajudar de moneda et de perdonança;²⁰ e que jamés los crestians no-n foren en tan bon punt, que hanc rey de crestians qui y fahés passatge, ne-l rey de Ffrança, ne-l rey d'Anglaterra, ne-l rey Karles, qui ab croada et ab lo tresor de la Esgleya passaren a Tunis, no tengren tanta de terra en la Barberia con ell tenia;²¹ que de²² Ciger²³ entrò a la ciutat de Bona²⁴ sarrahí no gosava parer, ans per tota aquella marina anaven los crestians aportan lenya a la host, e encara hi tenien los bestiar, que sarraý negun no y gosava aparer, ans dels crestians hi havia qui entraven en cavalcades III et IIII jornades e n'amenaven presa de persones et de bestiar;²⁵ axí que los sarraïns no-s gosaven partir de les lurs hosts, que tantost con se partien de les hosts cuydaven ésser catius: e axí era, que tots ne cativaven assats, que a Alcoyl ne veérets tots dies encant.

Sí que con més durava lo setge lo²⁶ senyor rey se tenia per pus segur, et tota la host. E alcunes vegades lo senyor rey brocava ab D cavalls armats, et los altres le-xava a les barreres. E con brocava ab aquells fahia axí los sarrahins esparpaylar²⁷ que no se'n tenia I ab altre, et fahien-ne tanta de morteldat que fareha seria de dir; et cativaven tans que per I dobla hi havia hom I sarraý. Axí que tots los crestians estaven richs et alegres, et sobre tots lo senyor rey.

Ara vos le-xaré a parlar dels fets de les armes qui-s fahien tots jorns, et parlaré d'açò que-l senyor rey se pensà. [f. xxv**ira**]

Notes del capítol 51

1. *hagueren bonançes*: és a dir, que tingueren la mar en calma. Vegeu el *Llibre dels fets*: «E nós, que anàvem ab aquela bonança e ab aquel dolç temps que havíem, vench l' nuu contra vent, a la Proença» (§ 57, p. 68).

2. *jurcaren*: «trigar, estar temps» (DCVB, s. v. *jurcar*).

3. L'exèrcit va arribar a Alcol el 28 de juny de 1282, la vespra de Sant Pere, com diu Desclot: «Quant lo rey fo aribat e-l port d'Alcol ab tota sa ost, so fo la vespra de sen Pere de juny» (cap. 80, vol. III, p. 69).

4. El rei va trobar la vila desemparada perquè ja hem vist que, segons Bernat Desclot (vegeu el passatge reproduït al capítol 50, nota 5, de la present edició), els sarraïns havien estat advertits pel *mo-xerif* de Menorca.

5. *avellaren*: llegiu «avallaren».

6. Confronteu-ho amb Desclot: «Quant lo rey hac entès assò, que tot son fet era destorbat e que no podia venir a acabament de ço que él cuydava fer, fo molt yrat e despagat, e no fo maravela» (cap. 80, vol. III, p. 71).

7. *palls*: llegiu «pals».

8. El capteniment descrit per Muntaner dóna prova d'una mentalitat —la del rei— previsor, metòdica i perfectament conscient del paper de les fortificacions a l'hora de defensar un campament de les escomeses de l'enemic. La decisió de construir una «pallissada» no és, en efecte, improvisada: Pere havia fet portar de les seues terres aquests pals amb dolles de ferro, a través de les quals hom podia passar cordes i erigir ben ràpidament un cinturó defensiu força sòlid, proveït també de cledes i barreres, que dificultava les evolucions del possible atacant. Són els «pals ferrats» que apareixen esmentats en altres textos («È platz m'e mon coratge / qan vei fortz chastels assetgatz / e-ls barris rotz et esfondratz, / e vei l'ost el ribatge / q'es tot entorn claus de fossatz, / ab lissas de fortz pals ferratz», Bertran de Born, 1986, p. 224), que seran també utilitzats per Jaume II en el setge d'Almeria. Desclot confirma que Pere i els seus homes van saber explotar els recursos de l'enginyeria militar («lo rey e tota ça host foren albergats [...] e-s foren murats e valeyats d'aquela part hon los sarraÿns venien», cap. 83, vol. III, p. 77). Vegeu un altre ús de totes aquestes fortificacions a l'obra de Geoffroi de Villehardouin: «Lors se porpensèrent de un mult bon engin: que il fermèrent tote l'ost de bones lices et de bons merriens et de bones barres; et si en furent mult plus fort et plus seur. Li Grieu lor faisoient si sovent assaillies que il ne les laissoient reposer; et cil de l'ost les remetoient arrière mult durement; et totes foiz que il isoioient fors, i perdoient li Grieu» (Geoffroi de Villehardouin, 1961, vol. II, p. 84).

9. Desclot afirma també que «la multitut dels sarraÿs era tan gran que-ls combatien, que sens nombre eren» (cap. 80, vol. III, p. 71), i que «cascun jorn venien los sarraÿns davant la host, a cavayl e a peu, tants que-ls plans e les muntayes n'estaven cubertes» (cap. 83, vol. III, p. 80).

10. Els «alhigs» esmentats per Muntaner són els *alhaigs*, religiosos que havien fet el *hajj* o pelegrinatge a la Meca i que durant el viatge havien assistit a escoles coràniques. Aquest fet els conferia un gran prestigi, de manera que en tornar solien dedicar-se a la predicació. De la posició que ocupaven i el paper que exercien en parla una carta escrita l'any 1316 per Jaume II al cardenal Napoleò Orsini, on es parla dels «sarracenos qui *Alhaigs* sarracenicè nominantur qui apud eos ut religiosi apud christianos habentur predicantque suam perfidiam inter illos sicuti predicatores inter catholicos fidem sanctam» (Giménez Soler, 1908, p. 60). Quant als «morabichs», són els *marabouts* (paraula que en llengua berber vol dir 'sant'), líders espirituals i intèrprets de l'Alcorà, encara existeixen avui dia a l'occident nord-africà. Adopten un estil de vida ermitana i viuen de les donacions dels fidels, que hi acudeixen sovint a la recerca de consell. Quan moren, les seues tombes són venerades igualment pel poble, que hi celebra diversos sacrificis d'animals per tal de guanyar-se el favor del savi difunt. En tot cas, Muntaner presenta els «alhigs» i els «morabichs» atorgant «perdons» o indulgències a les ànimes dels guerrers que acudiran a lluitar contra els invasors infidels, a l'estil de les autoritats cristianes instigadores de les croades.

11. Les proeses del comte Arnau Roger de Pallars són posades en relleu per Desclot, que ofereix un bell retrat del personatge: «Diu lo comde que en la host avia I comte qui avia nom Anau Roger, qui era comte de Palars, d'una terra molt forts e qui no estec an sens guerra, e ha-hi molt valens gens d'armes. Aquest comte era molt beyl hom, e agradable, e jove, e a gran maravela valent e prous de ses armes e lar hom de donar» (cap. 89, vol. III, p. 93). A més, aquest cronista fa referència també al puig ocupat pel comte (i que, segons Muntaner, va ser batejat pels cristians amb el significatiu nom de Picabaralla): «el comte de Palars s'albergà fora de la vila, en I puig qui és davant la vila» (cap. 83, vol. III, p. 77). La «bastida» que n'Arnau Roger fa construir «qui de tàpies, qui de fusta», és «un recinto fortificado de

madera u otro material desmontable» (Monreal y Tejada, 1971, p. 16), que proporciona als ocupants una posició avantatjosa no només des del punt de vista ofensiu, sinó també defensiu: gràcies al relat que la *Crònica de Alfonso XI* fa del setge d'Algesires, sabem que hom solia excavar a l'entorn de la bastida un petit fossat, fet que dificultava més encara qualsevol aproximació de l'oponent a una construcció d'aquestes característiques: «Et por esto mandó que les ficiessen otra bastida delante de las dos que tenían fechas. Et Yeñego Lopez de Horozco, que acuciaba estas labores destas bastidas por mandado del rey, fizo facer só tierra la cava que era menester para delante de la bastida segund que avia fecho la otra. Et la cava fecha, labraron de noche una bastida tan cerca de la ciubdad, que desde esta bastida lanzaban la piedra puntual dentro en el muro de la ciudat» (BAE, vol. LXVI, p. 363).

12. *Alexandri*: omissió a C; «Alexandri» (B). A omet tota aquesta nòmina. L'edició de València diu: «que hanc Alexandri, ne Rotllan, ne Oliver ne neguns altres» (f. XLIIr). Alexandre el Gran és el primer d'una llista formada bàsicament pels grans herois de la tradició artúrica, carolíngia i clàssica. En les notes successives em limitaré a donar compte dels noms menys coneguts. Per a la resta, hom pot consultar fàcilment qualsevol diccionari d'herois medievals (vegeu, per exemple, Gerritsen *et al.*, 1998) i, específicament per als personatges del món artúric, les valuoses informacions contingudes a les enciclopèdies i bases de dades d'Alvar (1991), Coghlan (1992), Lacy (1995) o Bruce (1999).

13. *ne Beliomberis*: omissió a C; «ne Beliomberis» (B). Es tracta de Blioberis, un dels cavallers de la Taula Rodona, fill de Nèstor de Gaunes i germà de Blanor. Inicialment la tradició (vegeu el text de l'*Elucidation*, editat a Thompson (ed.), 1931) ens el presenta com un dels cavallers a què els artúrics s'han d'enfrontar per tal d'alliberar les descendents de les donzelles guardianes de les copes d'or, segregades pel rei Amangó. És capturat en batalla per Gauvain i tramès a la cort d'Artús, que el converteix en un dels seus cavallers.

14. De la resta de cavallers ací citats tenim: «Galeàs» (Galehàs o Galaad), fill bastard de Lancelot i d'Elaine de Carbonek, un dels personatges clau del cicle Lancelot-Graal. Galaad, prototip de puresa espiritual, és l'ocupant del famós Seti Perillós de la Taula Rodona, reservat únicament al cavaller destinat a trobar el graal, gesta que, en efecte, acomplirà en companyia de dos herois que també fan part de l'enumeració muntaneriana: «Parseval» (Perceval) i «Boors». De fet, aquest darrer nom és compartit per dos cavallers de les històries artúriques: hi ha, en efecte, el rei Bors de Gaunes, germà del rei Ban de Benoic i aliat d'Artús, pare de dos infants: Bors i Lionel, que seran educats al costat de Lancelot a la cort de la Dama del Llac. Aquest darrer Bors és qui participa amb Galaad en la recerca del graal. «Palemedes» és Palamedes, fill del rei Esclabor, un cavaller sarraí que, convertit al cristianisme, s'incorpora a la Taula Rodona. És recordat sobretot per l'amor no correspost que sent envers Isolde, sentiment que el convertirà en un acarnissat rival de Tristany, al qual s'enfrontarà en moltes ocasions, amb diversa fortuna. Les seues aventures es poden llegir fonamentalment al *Tristan* en prosa (vegeu Curtis (ed.), 1963-1985a i 1963-1985b, o Ménard (ed.), 1987-1997) i al *Roman de Palamedes*, un dels textos de la compilació de Rustichello de Pisa (vegeu Löseth, 1891). «Estors de Marès» correspon a un cavaller el nom del qual és transcrit amb vacil·lacions per la tradició: Estor (la mateixa forma que Muntaner a la *Questa* catalana: «Senyor —dix él—, yo som del reyalme de Longras e ay nom *Estor de Mares*, e són frare de Lancelot del Lach», Crescini i Todesco (ed.), 1917, p. 191; o el *Tristan* en prosa: «Si come j'en aloie fors, un sol chevaliers, qui est apelez *Estor de Mares*, enprist sor li ceste besoigne», Curtis (ed.), 1963-1985a, p. 235) o Hèctor de Mares («And then came in the field sir Perimones the red knight, sir Persaunt's brother, which was a knight of the castle, and he encountered with *sir Ector de Mares*», Malory, 2004, p. 288). Estor/Hèctor és, en efecte, germanastre de Lancelot: segons la *Queste*, ni ell ni Gauvain no poden aspirar a contemplar el graal, a causa de la tebiesa de la seua fe. El «Morat de Gaunes», que també apareix per primera vegada al *Tristan* en prosa, correspon a Lamorak de Gaunes, fill del rei Pelinor i germà major de Perceval («and there encountered with them sir Percivale de Galis and *sir Lamorake de Galis*, which were two brethren», Malory, 2004, p. 288), que serà mort per Mordred i el cavaller Gaheris o Gareth, a causa dels seus amors amb la reina Morgause, mare del segon. Notem, d'altra banda, que aquesta llarga comparació d'un monarca amb els grans exponents de les matèries de Bretanya i de França no és ni de bon tros exclusiva de Muntaner: al *Confort d'ami* dirigit per Guillaume de Machaut al rei de Navarra després de la desfeta francesa a la batalla de Poitiers (1356) s'explica que Joan el Bo va caure presoner després

d'haver donat mostres d'una valentia sense parangó: «La fu pris li bons roi de France, / que ot tel cuer et tel constance / qu'onque Judas Machaboeus / Hector ne Cesar Julius / Alixandre ne Charle Meinne, / qui tint l'empire en son domaine, / Godefroy de Buillon ne Artus / Ayaus, Achille, Troillus, / Gauvains, Tristans ne Lancelos, / Rolans, N'Ogiers, bien dire Los, / Guillaume, Oliviers ne Pompée / n'orren si très bonne journée / ne ne firent tant comme il fist; / en un jour trop en desconfist» (Guillaume de Machaut, 1911, p. 68). I a *La chanson de Bertrand du Guesclin* de Cuvelier, Eduard III d'Anglaterra explica que els bons cavallers han de mirar-se en l'espill dels guerrers del passat així: «Ce ne ferai-je pas: il n'est appartenance / qui veult avoir le non des bon et des vaillans / il doit aler souvent à la pluie et au champs / et estre en la bataille, ainsi que fist Rolans / e li bers Olivier, et Ogier li poissans, / les iiiii. fils Aymon, Charlemais li grans, / li ducs Lion de Bourges, et Guion de Cournans, / Perceval le Galois, Lancelot et Tristans, / Alixandre et Artus, Godefroi li sachans, / de coi cil ménestrelz font ces nobles rommans» (Cuvelier, 1990, p. 38).

15. *moats*: almohades, com ja hem vist més amunt (vegeu el capítol 30, nota 11).

16. *la flor*: és a dir, allò més escollit. L'expressió és ben característica dels textos èpics: a les *Croniques et conquestes de Charlemaine*, per exemple, trobem, parlant també d'uns infidels: «Au iour d'uy sera *la noble fleur des Sarrazins*» (Guiette (ed.), 1951, vol. III, p. 135). Confronteu-ho, encara, amb el *Livre des faits du bon messire Jean le Maingre, dit Boucicaut*: «si noble royaume comme celui de France, où est *la fleur de la chevalerie et noblesse du monde*» (Michaud i Poujoulat (ed.), 1836-1851, vol. II, p. 255). O amb aquest pas del *Mélusine*: «Ha, beaulx seigneurs, pensez de bien faire, car je vous apporte bonnes nouvelles; *car la fleur de la noble chevalerie de cristieneté* vous vient secourir» (Jean d'Arras, 1854, p. 138).

17. *a mal son*: és a dir, «de mala manera, molt enutjosament» (DCVB, s. v. *son*). Vegeu, per exemple, el cançoner de Baena: «su primo, rey de León / levantóse *de mal son*» (Juan Alfonso de Baena, 1993, p. 235).

18. *a no cura*: expressió equivalent a 'oblidar-se, despreocupar-se'. Vegeu els següents versos lullians: «Foll! Com no t'alegres en plena de deïtat / e que gits *a no cura* tot ço qui és creat» (Llull, 1925, p. 89). O aquests de Peire Cardenal: «tu que renhas ab uzura / metes ton Dieu *a no cura*» (Lavaud (ed.), 1957, p. 347).

19. Confronteu-ho amb Desclot: «que gran abundantment avien de pa, e de vi molt bo e de tot ço que mester avien, que'l rey lur en dava prou, e molt que'n trobaven a comprar a gran mercat, que LX leys hi avia cargats de vi e de viandes, e de Malorcha, e de Barçelona, e de València e d'altres loct» (cap. 83, vol. III, p. 80). L'empenta amb què els súbdits de la corona donen suport amb tropes i queviures a les campanyes militars dels seus reis és percebuda també per Jaume I a propòsit del setge de València: «E vench-nos gran conduyt de pa e de vi e de civada e de formatges e fruytes e altres menuderies, sí que la ost era tan gran, que a la derreria que y havia bé M cavallers e bé LX milia hòmens de peu. E trobava hom tota cosa que hom volgués, a vendre e a comprar, així con faria hom en I ciutat, sí que ypoticarís hi havia de Montpestler e de Leyda qui hi venien espècies, així con faria hom en I gran vila, també a malauts con a sans» (§ 265, p. 220-221).

20. Muntaner, que feia ben poc ens presentava un rei Pere entestat a preparar la caiguda de Carles d'Anjou, ara ens ofereix la imatge d'un rei sincerament dedicat a fer realitat el vell somni dels croats de la conquesta de la Barbaria (vegeu el capítol 44, nota 2). També Desclot atribueix al monarca una ferma intencions bastant semblant: «Vulria que a honor de Déu e de la crestiantat hic feésem tant que tota crestiantat n'agués honor e prou. Mon cor és, si vosaltres m'o dats per conseyl, que trameta mos missatges a Roma a l'apostoli, que'm trameta secors, e cavallers e d'altres gens; e si ho fa, nuyl temps, mentre yo viu sia, no'm hic partiré, e, ab la ajuda de Déu, yo conqueré tota aquesta terra a crestians per ço que Déu hic sia beneit, e loat e aorat» (cap. 84, vol. III, p. 81). Notem que, en els dos casos, hom condiciona l'aconsegüiment de la fita imaginada a la decisió del pontífex, fet que, com veurem, no és gens gratuït. D'altra banda, no deixa de resultar curiosa la insistència a remarcar que continuar la croada és allò que realment interessa a Pere, atès que, com és ben conegut, ja molts cronistes de l'època creien que l'expedició del rei a terres africanes era només una croada fingida, una manera de distraure l'atenció i alhora de tenir més controlada Sicília, per tal d'envair-la a la mínima oportunitat! Així ho

pensa, per exemple, Guillem de Nangis: «Petrus Aragoniae rex statim paravit, et gentes in magna multitudine congregavit, ut Siculos, si opus esset, contra regem Karolem adiuvavit. Sed ne perciperetur quam conceperat iniquitas, misit ad Romanam curiam solemnes nuncios; fingendo significans quod cum sumptuoso et sollicito apparatu ad Dei ecclesiae servitium et exaltationem catholicae fidei versus Africam super barbaros suae potentiae brachium dirigebat» (RHG, vol. XIX, p. 516-518). Hom pot objectar la condició de francès de Nangis, però també Bartolomeo de Neocastro, sicilià i del tot favorable a Pere II, ho afirma sense embuts a la *Historia Sicula*: Pere d'Aragó, a prec de l'esposa Constança i els fills, va començar a maquinari hàbilment l'empresa, disfressant-la amb l'anunci d'un imminent passatge contra l'infidel, manifestació que no va deixar, però, gaire tranquils els francopapals, temerosos d'una possible intervenció catalanoaragonesa en els afers sicilians: «prudētis formam gerens, thesauros aperit, navigium parat peregrinationis propositum simulans contra Mauros, et ut procedat sagacius, Legatos ad Apostolicam Sedem mittit impetraturos a Summo Pontifice transitum sibi concedi; et operantibus nuntiis Carolis Regis, qui paratum ipsum praesciverant, negatur in barbaros transitus, videlicet in Mauros; timebant namque ne praetextu peregrinationis illius Petrus rex, conjugis supplicatione permonitus, ad invasionem Siciliae motus dirigat vires suas» (RIS, vol. XIII, col. 1030). Sobre aquesta qüestió, vegeu Aguilar (2006) i l'estudi introductorí que acompanya aquesta edició.

21. Muntaner ens ofereix, complagut, el contrast entre un rei que, amb uns recursos molt més modestes que els dels reis de França, Anglaterra o Sicília, està a punt de realitzar el projecte en el qual ells, que comptaven amb el suport econòmic de l'Església, van fracassar. El referent evocat és el de l'expedició a Tunis de Lluís IX l'any 1270, que va resultar un autèntic desastre a causa de la pestilència que va aparèixer al campament croat i que es va endur la vida del mateix rei francès. Quan Carles d'Anjou es va incorporar a la croada, es va trobar que el seu germà Lluís acabava de morir. Després d'unes poques escaramusses amb els sarraïns, Carles, esdevingut *de facto* el líder de l'exèrcit, va signar la pau amb el monarca hàfsida («Charles of Anjou soon decided, after a few more skirmishes, that the crusaders' position was untenable [...]. The Hafsid emir was also anxious to end hostilities [...]. With both leaders in this state of mind, it was no difficult to arrange a peace», Strayer, 1969, p. 516). Quan el príncep anglès Eduard, que encara no regnava, va arribar a Tunis, va veure que els seus socis ja havien negociat per separat amb els tunisencs, de manera que va haver de retirar-se i dirigir les escasses tropes amb què comptava cap a un nou objectiu, Terra Santa («The unsatisfactory results of the crusade were emphasized by the events of the return. Edward of England arrived just as the final negotiations with Tunisia were being concluded. He was not pleased with a peace which prevented him from fighting, but he could do nothing [...]. The final episode of the crusade was Edward's journey to the Holy Land. Deprived of all outside support, he was accompanied by only a few hundred of his own countrymen. This was too small an army for any effective fighting, as he soon discovered», Strayer, 1969, p. 517).

22. *de*: omissió a C; «de» (A i B).

23. «Ciger» (igual a l'AtCat), avui dita Jijel o Djidjelli, al nord-est d'Algèria.

24. «Bona» (la mateixa forma a l'AtCat), o siga, Annaba, capital de la província del mateix nom, també a la frontera oriental algeriana, uns cent vuitanta-nou quilòmetres a l'est de Jijel. És la Hippo Regius dels romans i la Hipona de sant Agustí.

25. La delectança amb què Muntaner es refereix al botí aconseguit durant les ràtzies per la costa nord-africana és un altre tret que el cronista de Peralada comparteix amb Desclot («e trobaren molta bela vila deseparada quan lo viuren venir, e molt beyl casal e molta bela garbera de forment e de liy; e meteren foc a tot sinó a la roba de seda e roba leugera de preu que poguessen portar [...] e amenaren bé II milia bous, e bé XX milia entre moltols e bochs, e molts sarraïns presos, e molta roba e molt arnès, que anc no trobaren defensó [...] e entraven III legües e IIII dintre terre, e amenaven gran gasayn de sarraïns presos, e de bestiar e de bona roba, que trobaven per casals e per muntayes», cap. 83, vol. III, p. 79-80) i amb la continuació de Saba Malaspina («capiunt Arabes sicut haedos, ac eorum equas et equulas aliquandiu sine mortis illatione conservant [...] et ronzinās», BS, vol. II, p. 367). Confronteu-ho amb el següent passatge de la *Conquête de Constantinople*: «Là gaignèrent assez chevaus et roncins et palefrois, et muls et mules, et tentes et paveillons, et tel gaing com à tel besogne aferoit» (Geoffroi de Villehardouin, 1961, vol. II, p. 128). En realitat, l'al·lusió sembla un tret típic de l'èpica, com coneix bé el lector del *Poema de*

Mío Cid: «e desi arriba tornan se con la ganancia, / Fenares arriba e por Guadalfajara. / Tanto traen las grandes ganancias / muchos ganados de ovejas e de vacas / e de ropas e de otras riquizas largas» (Smith (ed.), 1998, p. 226).

26. *lo*: «del» (C); «que·l» (A); «lo» (B).

27. *esparpaylar*: «escampar, espargir» (DCVB, s. v. *esparpallar*), o, com podríem traduir més pròpiament en aquest cas, 'dispersar-se'.

[Capítol 52]

Com lo dit senyor rey veé aquests affers tan honrats et tan bons a obs de la cristiandat, hordonà que tramès al papa lo noble En Guillem de Castellnou, qui era honrat capdal de Cathalunya et parent seu. Ab dues galeas ell lo tramès en Roma al papa,¹ et la rahó fo aquesta: que manà al dit noble que tantost que's recullís et que se'n muntàs per la feu de Roma,² et no s'aturàs enloch tro que fos ab lo papa; et con seria ab lo papa que'l salludàs de part d'ell, ell et tots los cardenals; et con l'auria saludat que'l pregàs de part sua que fahés ajustar son consistori, con ell volia dir alcunes paraules a ell et als cardenalls de part³ del davant dit senyor rey. E con açò seria fet e tuyt serien ajustats, que ell altra vegada salludàs lo dit papa et tot son col·legi de part sua, et que digués axí:⁴

«Pare sanct, mon sènyer lo senyor rey d'Aragó vos fa a saber que ell és en la Barberia, en I loch qui ha nom Alcoyl, et troba que per aquell loch se pot haver tota la Barberia si vós, pare sanct, li volets fer ajuda de diners et de perdonansa. E serà açò complit, de la major part, abans que lonch temps sia passat. Què us diré? Que ans que venga III meses troba que aurà la ciutat de Bona, de què fo bisbe sent Agustí, et après la ciutat de Ciger. Et con aquestes dues ciutats —qui són en la marina prés d'Alcoyl, la una de lavant et l'altra de ponent—⁵ haja conquestes, fets compte que totes les ciutats de les marines haurà dins poch de temps. E la Barberia és aytal que qui haurà les marines, haurà tota Barberia; et són gents qui tantost con vejen lo gran destret que hauran, se faran crestians la major part. Per què, pare sanct, lo dit senyor rey vos requer de part de Déu que aquests [f. xxvrb] II secors tan solament li fassats; et en breu, si a Déu plau, la santa Esgleya se'n creixerà de tanta renda que muntarà a més que no y haurets bastret;⁶ que ya veets lo rey son pare de quant de renda ha crescuda la santa Esgleya sens que no n'ach hajuda neguna.⁷ Per què, pare sanct, assò us demana e us requer, et que us plàcia que no u tardets».

—Et si per aventura ell vos responia: «Per què açò no dix als nostres missatges que li tramatem en Cathalunya?», vós li responets: «Con no era temps que a vós, pare sanct, ne a altre descobrís son cor, per ço con ho havia jurat et promès als missatges d'En Boqueró, que a persona del món no u descobrís; per què, pare sanct, no us deu saber greu». Et si per avantura ell no us volia atorgar secors negun, vós li protestats de part nostra, et en la protestació li digats que si lo secors no·ns tramet que nós li demanam, que en colpa d'ell nos en aurem a tornar en nostra terra (que ben sap ell et tot lo món que'l nostre poder no és tant de moneda que a assò poguésem longament aturar), et que Déus li u deman; con ben sàpia que nós havem en volentat que, si·ns fa lo secors que nós li demanam, que tots

los nostres dies volem metre en crèxer la santa fe cathòlica, et specialment en aquestes parts hon ara som venguts.⁸ Emperò, manam-vos que aquesta missatge-ria fassats al pus ivassosament que vós puschats.⁹

—Senyor —ço respòs lo noble En Guillem de Castellnou—, bé he entès ço que m'havets manat que diga ne fassa; et ab la volentat de Déu, jo ho compliré en tal manera que vós ne serets pagat. E pensats-me de donar la vostra benedicció et gràcia, que yo us coman a nostre Senyor qui us deffena e us quart e us dó victòria sobre vostres enemichs. Emperò, senyor, si a vós plagués, d'altres richs-hòmens mils enrahonats hic havets que y pògrets trametre, et jo grahira molt més a Déu et a vós que en lo cas [f. xxviva] en què sóts, que yo no-m partís prop de vós, que tots dies veig que us metets en loch que gran dolor he en mon cor que yo no us sia de prop.

E lo rey començà a riure e dix:

—Segurament, En Guillem, yo són çert que vós àgrets més plaer del romanir que de l'anar; que-l delit que vós carregats a nós del fet de les armes vos ne podem comptar per I d'aquells qui sien en la nostra senyoria. E axí, no us ne enyorets, que con vendrets bé hi trobarets encara tant a fer que bé us en porets tolre lo desig. E nós fiam en vós tant que pensam que en aquesta missatge-ria et en tots altres fets qui majors fossen nos darets axí bon recapta con negun baró que nós hajam. E axí, pensats d'anar. Que Jesuchrist vos giu e us torn a nós sa et alegre!

Et sobre açò lo dit noble baxà's en terra et volch-li besar los peus, ans lo levà e li donà la mà; e con la mà li hac besada, lo senyor rey besà-lo en la bocha. Et tantost dues galeas foren apparallades et bé armades, et muntà sus et pensà-sse'n de anar. Déus l'aport a salvament!

Ara lexaré ell estar, et tornaré a parlar del senyor rey et dels grans fets d'armes qui tots dies se fahien en Alcoyl.

Notes del capítol 52

1. L'enviament de dues galeres en missió diplomàtica a Roma és un fet que recullen gairebé unànimement totes les cròniques. El punt sobre el qual aquestes fonts mostren discrepàncies té a veure amb qui o amb quins van ser els nobles responsables de dur a terme l'ambaixada al papa. Segons Muntaner, només en va ser un: un noble vallespirenc anomenat Guillem de Castellnou. Guillem havia accedit al vescomtat de Castellnou a la mort del seu germà Jaspert, esdevinguda el 1268, i s'havia casat amb Beatriu de Castellrosselló, senyora de Sureda. La condició d'«honrat capdal» que Muntaner li atorga estava, per tant, plenament justificada: però no he sabut trobar cap testimoni que done compte dels vincles de parentiu amb la casa reial d'Aragó que segons el de Peralada tenia. Sí que coneixem, en canvi, que aquest no era el seu primer viatge com a nunci dels reis d'Aragó: ja tan aviat com el 1272 havia viatjat a París en nom de Jaume I, per tal de negociar alguns assumptes relacionats amb els límits territorials del comtat de Foix. Segons Desclot, Castellnou va viatjar a la cort romana en companyia d'un altre cavaller d'Aragó de nom sense precisar («el rey fôu aparelar II galees qui deguessen anar a Roma, e tramès-hi per missatges *En Guilem de Castellnou e I cavayler d'Aragó, barons honrats e nobles*», cap. 85,

vol. III, p. 82). El *Libre de les conquestes de Sicília* torna a parlar d'un únic missatger, però ens diu que aquest va ser «Pere de Queral» (*Libre de les conquestes de Sicília*, f. 24v). Però potser la versió més creïble és la que va donar el mateix rei Pere en un memorial escrit per a ús del diplomàtic responsable d'una ambaixada a l'emperador alemany Rodolf d'Habsburg: «Lo senyor rey volén mostrar per obra que la volentat aquella avia en servey de Déu et de l'Església anà en Berberia ab la sua armada et pres terra en Alcoyll, on estet contra sarraïns ben tres meses feén-los aquell mal que poc, e d'allèn tramès al senyor papa En Guillem vezcomte de Casteylnou ab dues galees per mostrar-li que aquella volentat avia lo senyor rey que avia mostrada per obra» (Saint Priest, 1847-1849, vol. III, p. 237). Cal dir que, segons altres cròniques, com la continuació de Saba Malaspina, la pensada d'enviar una petició d'ajuda al papa no va partir pròpiament de Pere, sinó dels seus maquiavèl·lics consellers, que, amb bones paraules, van aconseguir pervertir les intencions del seu senyor. En efecte, segons Saba, aquests eren perfectament conscients de la dificultat que suposava organitzar una croada i de la possibilitat que el papa es negués a donar suport al projecte o que trigués encara a decidir-se, atès que les coses que anaven a proposar-li eren molt serioses i calia discutir-les bé abans de prendre una resolució. Per això van recomanar a Pere que enviés els ambaixadors a Roma: si el papa no li concedia ajuda per a la lluita contra l'infidel, el rei tindria les mans lliures per a emparar el negoci de Sicília: en aquest cas, la gent comprendria bé que l'abandó de l'empresa d'Alcoll no havia estat responsabilitat seua i que el rei d'Aragó havia actuat com havia actuat perquè el papa no li havia deixat cap altra alternativa. Aquest raonament sembla que va acabar de convèncer Pere: «ut Rex Aragonum dolis et insidiis periurii sermonis et arte perverterent, in agendis suis tentet Ecclesiam apud eum insistent, falsi suasionem consilii suggerentes, ut ad postulandum quaedam ab Ecclesia Romana suppliciter [...] quae transfretantibus in terrae Sanctae subsidium consuevit Sedes Apostolica indulgere, mittat statim Nuntios speciales. Et quia magna sunt et ardua quae a domino Papa petenda deliberant, cogitant intra se ac dicunt quod ea Sede Apostolica Regi Aragonum tamquam Principi Catolico denegante, si postmodum rex ipse vocatus accedat in subsidium Siculorum, est apud homines excusatus, dicent enim quod illud acceptavit tanquam desperans de Apostolice Sedis gratia, denegantis sibi contra Saracenos auxilia et indulta quae consuevit aliis Regibus indulgere. Dicunt ergo: “Si Ecclesia Romana, Domine Rex, haec vobis gratiose concedat, quod esse tam cito non poterit, magnum foret, ac praeferremini viribus, et auctoritate Regibus orbis terrae; si autem non audierit Ecclesia quod petitur, si tunc Siciliam invadatis potenter ac violenter, vobis singulorum labia benedicent, et alter ad alterum confabulando de fati vestris laudabit opera vestra, Domine; dicet vulgus, quod ex quo Sedes Apostolica ad concedendum vobis, quae contra Saracenos fidelibus regibus concedere consuevit, se reddidit difficilem, atquem duram, dignum quid attentatis, vestram contra infideles potentiam hic congestam ad Siciliae Regnum convertere, proposito immutato”» (BS, vol. II, p. 375). Aquest serà, tot just, l'argument que Muntaner posarà en boca del rei Pere quan aquest s'assabente de l'actitud hostil del papa (vegeu el capítol 56).

2. La «feu» («desembocadura», DCVB, s. v. *feu*, acc. 3) de Roma és el port d'Òstia.

3. *de part*: omisió a C; «de part» (A i B).

4. El text adopta en aquest punt la forma típica de les cartes de procuració o instruccions que hom donava a l'ambaixador de torn: aquests documents detallaven els diversos aspectes de l'ambaixada, començant per la fórmula de *salutatio* amb què calia adreçar-se al príncep o pontífex corresponent (per exemple: «Sia informat En Bernat de Boxadòs de part del senyor rey que, con serà entrat al papa [...] present-li letra major del senyor rey, e diga axí: “Pare sant, monsenyor lo rey d'Aragó se comana en vostra gràcia” [...]», AA, vol. II, p. 801-802, doc. 502). Naturalment, la memòria incloïa els temes que s'havien de tractar en la missatgeria, i hom donava, com fa el rei Pere a Guillem de Castellnou, algunes pautes per respondre a possibles preguntes compromeses de l'interlocutor («E si'l senyor papa li demana [...] respona que ell és complidament informat [...]», «e si'l senyor papa en tot cas volia [...] diga que manament ha e informació [...]», AA, vol. II, p. 801-802, doc. 502). A Aguilar (2006) compare aquest fragment de la *Crònica* amb diverses relacions d'ambaixadors catalans dels segles XIII-XIV.

5. En efecte, Alcoll queda al bell mig d'ambdues ciutats.

6. *bastret*: llegiu «bestret».

7. Sobre aquest punt, vegeu el capítol 36, nota 6.

8. Muntaner ens fa arribar aquesta declaració d'intencions del rei a través d'unes instruccions donades a Guillem de Castellnou; Desclot ho fa a través d'una carta redactada pel sobirà que els ambaiadors d'Aragó presenten a Martí IV, en què Pere manifesta igualment la seua voluntat de no abandonar la Barbaria fins haver-la subjugat completament: «A vós, pare sant de tota la crestiantat, de nós En Pere per la gràcia de Déu rey d'Aragó, saluts e reverència, axí com fil deu fer a pare segons Déu. Com nós, pare sant, siam passats en la terra de Barberia e hajam presa aquí terra a honor de Déu e a creximent de tota crestiantat, e ajam mès aquí tot nostre poder de retenir ço que avem pres, qui és forts loc e bo, so és la vila d'Alcoyl, pregam a vós que ns trametats vostre secors de cavalers e de gens e que donets perdó a les gens per passar a nós; e nós, sèyer, estarem tant assí que conquerrem la terra per tal que Déu hi sia servit e el seu beneyt nom exalsat» (cap. 85, vol. III, p. 54).

9. *ivassosament*: «ràpidament» (DCVB, s. v. *ivaçosament* o *ivarçosament*).

[Capítol 53]

Un jorn s'esdevench que·ls sarraïns se foren acordats que, batayla feta, venguessen a la bastida del comte de Pallars, et que, de tot en tot, ho que perdessen la persona tots o la aguessen. E dementre que açò agueren pensat, I sarraï qui era estat del regne de València¹ de nits vench al senyor rey et dix:

—Senyor rey, açò han pensat.

E·l senyor rey dix-li:

—Quant serà aquex jorn que ells açò volen fer?

—Senyor —dix ell—, vuy és diyous, et dicmenga matí, que serà festa vostra, que ells se pensen que vós serets a missa et gran res de vostres barons, ells han en volentat de fer aquesta brocada.²

—Ara —dix lo rey— vé a la bona ventura, que molt te grahim ço que tu às dit, [f. xxviii^b] et nós prometem-te que t'heretarem là hon tu nasquist, entre tos amichs;³ et plau-nos que estigues entre aquesta gent, et fé'ns saber tot ço que ells faran. Et dissapte a nit sies ab nós, et diràs-nos tot ço que ells auran acordat.

—Senyor —dix ell—, siats çert que yo seré ab vós.

E·l senyor rey féu-li donar XX dobles d'or, et anà-sse'n. Et hordonà lo senyor rey ab les escoltes que cascuna nit hi fahien, et ab les guaytes, que cascuna hora que vengués a ells e·ls dixés «Alfândach», que·l lexassen salvament anar et tornar (per ço con ell era nadiu de la vayl d'Alffândach).⁴ Et sobre assò anà-sse'n.

E·l senyor rey ajustà son consell et dix-los ço que·l sarrahi los hac dit. Sí que manà cascun a sos vassalls et sotsmeses que estaguessen aparallats, que·l senyor rey volia ferir sobre la host dels sarraïns. Et si hanc nuyl temps fo goig ne alegre en neguna host, sí fo entre ells, que·l dia los paria I any.

Notes del capítol 53

---

1. Aquest sarraï d'origens valencians té un paper molt important en els successos que Muntaner és a punt de relatar-nos: es presenta al campament cristià i adverteix al rei de l'atac en massa que els infidels preparen contra les posicions d'Arnau Roger de Pallars. El rei tindrà el bon seny de donar crèdit a les seues paraules i convertir-lo en el seu espia entre l'exèrcit nord-africà. Només una mica més endavant (cap. 55) comprovarem que el seu avis té bona part de la culpa de l'èxit militar de Pere a Alcoll. Cal observar —i aquest és un fet, si no vaig errat, encara no apuntat per la crítica— que tota aquesta història, que hom podria jutjar en principi una pura fabulació del de Peralada, potser no ho és tant, si la llegim al costat de la detalladíssima versió que la continuació de Saba Malaspina aporta dels mateixos fets (BS, vol. II, p. 361-367). Aquesta font italiana parla també d'una congregació enorme de guerrers sarraïns que planegen un atac sorpresa contra la host catalana; en aquest cas, qui informa puntualment de tots i cada un dels moviments tàctics de l'enemic és un jueu oriünd de Catalunya, que Saba considera sorprenentment un enviat del cel («quasi coelitus missus»)! Aquest jueu català acudeix a la presència

de Pere II vestit amb robes molt pobres i li explica la seua història: havia viscut durant molts anys instal·lat a la ciutat de Tunis, on havia anat acumulant grans tresors. En conèixer que el rei d'Aragó havia desembarcat a la Barbaria, havia comentat públicament i en diverses ocasions que la intenció del rei d'Aragó era sotmetre tota la terra. Les seues paraules no només havien deixat atemorits els seus conciutadans; també havien arribat a les orelles del rei de Tunis, que, com a càstig per aquells imprudents comentaris, l'havia desposseït de tots els seus béns: «Quibus circa huiusmodi sollicitudinem intendentibus, ecce vir Hebreus de Catalonia oriundus, pannosa veste subcinctus, de Tunisio veniens, quasi coelitus missus, pro tot personarum periculis evitandis, subito castrum intrat. Hic sane gazzas innumeras industriose apud Tunisium adunarat, audito tum adventu regi Aragonum, quia coepit palam gaudere de magnitudine regis Aragonum, commendare, ac asserere, quod Catalani de cetero non dimitterent partes illas, nisi subactis regibus, et gentibus Barbariae, ac per hoc timorem audientibus incutere non cessabat; sermone huiusmodi divulgato, et ad regis aures delato, fuit Hebreus per fiscum regis eiusdem bonis conquistis spoliatus, et rediens ad primordia paupertatis, venit ad regem Aragonum, sicut profuga a patria relegatus, et ductus ad regis praesentiam, ait regi: —Domine mi rex, vassallus tuus ego sum, de Catalonia oriundus; iuvenis apud Barbaros sum nutritus, crevique Tunisii, ubi magnas divitias lucrifici, gazasque innumeras propria industria congregavi. Nunc autem audito adventu vestro prospero, quia per Saracenos plurimum opprimebar, et quotidie me a vexationibus redimere oportebat, cepi palam laetitia multam respargi, et magnalia Dei, probitatem vestram, et progenitorum vestrorum cum cordis hilaritate referre, ac qualiter contra Saracenos opera regum Aragoniae prospere clauerant, adstruens per hoc, quod tanta esset regiae et Cataloniae gentis strenuitas, quod facile foret vobis totam ditioni vestrae subagere Barbariam. Exiit in publicum sermo meus, et ad aures regis convolvavit; rex autem propterea omnibus acquisitis occasionaliter spoliavit, sicque nudus, ut videtis, remansi, qui affuebam innumeris praetiosis. Quapropter, mi domine, non attendatis ad vestes, si ad vos in paupere veste veni, et respicite fidei devotionem, quae adhuc in vassallo vestro viget erga magnificentiam vestram. Plusquam unquam credite verbo, non vestibus, et probate facta, non habitum» (BS, vol II, p. 344).

2. La *Història* de Saba Malaspina transcriu també un interessantíssim diàleg entre el rei Pere i el jueu ja esmentat, que l'informa amb tot luxe de detalls dels preparatius bèl·lics dels infidels. En aquesta versió, el jueu assenyala el divendres de la setmana següent a la nit com el moment escollit per l'enemic per a atacar el campament. L'informador posa en relleu les extraordinàries dimensions de la força que s'acosta i no es mostra gaire optimista sobre les possibilitats que els homes de Pere tenen de vèncer-la: «plusquam centum millia equitum Arabum contra vos ad duas dietas de prope sunt exercitualmente congregati, et oppinantes vos omnes in primo insultu absorbere, deliberaverunt in parasceve sequentis haebdomadae castra vestra hora noctis invadere: credo firmiter vos eis non posse resistere, quamquam bella non in multitudine, sed in virtute divina consistant, est enim sine numero, velut arena maris, equitum multitudo. Equas tantum insident, aut ronziños, nulla fere praeter arcus arma gestantes, verum quamplures deserunt lanceas, nostris de Catalonia omnino dissimiles, et qui melius est armatus, gestat frustrum corii camelini, aut bovini ante pectus, et super spatulas» (BS, vol II, p. 344). Tot seguit el rei s'interessa per l'organització de l'enemic i pregunta si acudeixen al combat en tropell o ho fan seguint algun *ordo* de batalla, a la qual cosa l'hebreu respon que marxen molt ordenadament, distribuïts en grups articulats decimalment que es coordinen mitjançant senyeres i penons: «Tunc rex Aragonum ex dictis verbis stuporem emittens in animo, ait illi: —Est ne verum quod dicis? Dic, amice, nobis: qualiter sunt per agmina stabiliti, qualiter catervati incendant, aut quo ducatu regantur?— Iudaeus respondit: —Centum Arabes unam sequuntur banneriam sive pennonem, sicque vadit totus exercitus stabilitus, et habent singuli centeni milites tale signum; postmodum vero centum pennones per mille equites habent vexillum, differens a primo longitudine et latitudine, sub cuius ducatu decem banneriae praedictae reguntur, et vocatur vexillum millenarium, deinde decem millenarii reguntur sub maiori vexillo, quod vix potest manus, et humerus fortis a nobis substinere, et sic omnis venentium contra vos multitudo Arabum est disposita, et processionaliter ordinata, praecedentibus semper pennoniferis, vexilliferis, ordine suo iuxta numerum dignitatum» (BS, vol II, p. 344). Finalment, Pere, conscient de la dificultat de vèncer un exèrcit tan nombrós a camp obert, pregunta si hi ha a prop algun espai fàcilment defensable on l'exèrcit cristià pugua prendre posicions i esperar l'arribada dels sarraïns.

El jueu respon que, per tal d'atacar-los, els infidels han de creuar abans un pas molt estret que hi ha entre unes muntanyes situades a unes tres llegües del campament catalanoaragonès i que en aquest punt hom podria repel·lir la seua escomesa amb molta menys dificultat: «Ait iterum rex Hebraeo: —Quia videmus contratam planam absque collium eminentia in armorum vastitate iacentem, dic nobis: an tota sicut se oculis exhibet, sit adeo plana, quod ad nos per apertos campos, sine observationis obice, possit tanta multitudo venire? An de loco isto usque ad eos sint montes aliqui, aut aquosa palus, aut iugera nemerosa, uel aliquis passus, ita quod venientibus hostibus possit via praecludi, ne tam libere ad castra nostra valeant pervenire?— Respondit Iudeus: —Domine, hic de prope ad tres leucas est passus unus concavus et arcissimus inter colles, per quem equites transire non possunt nisi singulariter, et unatim, ita quod homo discretus ac excubans posset transeuntes passus quoslibet numerare; passusque huiusmodi longus est fere per leucam, ne possent huc Arabes per aliam viam proficisci. Et haec omnia, domine mi, quia ad vos cum tanta festinantia properavi, et ut vos primo cauti et attenti de Arabum adunata multitudine redditi, passum illum impedire, ac praecidere valeatis» (BS, vol II, p. 345). Com veurem, el pas entre muntanyes esmentat en la continuació de Malaspina tindrà una importància estratègica fonamental en les batalles del rei Pere amb els sarraïns, tant en la versió de Muntaner (cap. 55) com en la de Bernat Desclot (cap. 83).

3. Aquesta promesa del rei recorda bastant el tipus d'ofertes fetes durant la conquesta de València per Jaume I a diversos cabdills sarraïns per tal d'assegurar-se la seua lleialtat; vegeu, per exemple: «E demanaren-nos *que·ls heretàssem a cada I de part ço que haviem en Almenara*, de III jovades de terra a cascun e que·n donàssem a parents lurs, que haurien en aquest feyt lur ajuda, XXX jovades [...]. E quan nós hoïm açò que éls nos dixerem, plach-nos molt, e atorgam-ho» (§ 243-244, p. 209-210).

4. És a dir, de la vall d'Alfandec.

[Capítol 54]

E dementre que estaven en aquest apparallament, ells veeren venir de lavant dues barques armades bé espalmades, et dretament vengren-se'n ab senyeres negres al port et preseren terra.¹ Et si'm demanats qui eren ne de quals gents, yo us ho diré: que eren sicilians de Pallerm, et venien-hi IIII cavallers del dit loch et IIII ciutadans per missatges de tota la comunitat de Sicília, et eren molts savis hòmens.²

Et con agueren presa terra, vengren-se'n davant lo senyor rey et gitaren-se davant los seus peus ploran, et besaren la terra III vegades abans que fossen a ell; et genoyls tiran per terra, anaren-se'n entrò als seus peus et preseren-li los peus, et tots VIII³ ensemps cridant:

—Senyor, *merçedi!* Senyor, *merxedi!*

Et besaren-li los peus, que nuyl hom no·ls ne podia levar; que tot axí con la Magdalena ab ses làgremes lavà los peus a Jesuchrist, axí levaren ells los peus ab làgremes et ab plors al senyor rey.⁴ E·ls crits [f. xxviii^a] e·ls plants e·ls plors que ells fahien era molt gran pietat; et eren tots vestits de negre. Què us diré? Que·l senyor rey se trasch a enrera et dix:

—Què demanats, ne qui sóts, ne d'on?

—Senyor —dixeren ells—, nós som de la terra òrffena de Sicília, desemparada de Déu et de senyor et de tota bona res terrenal, caydius, mesquins, qui estan aparallats tots de pendre vil mort: hòmens, fembres et inffans, si vós, senyor, no·ls acorrets.⁵ D'on, senyor, nós venim a la santa reyal magestat vostra de part d'aquell orffe poble a clamar merçè a vós, que sia de gràcia et de merçè vostra que per la per la santa passió que Déus pres en la vera creu per l'umenal linatge, que vós hajats merçè d'ells et pietat, et que·ls acorregats e·ls gitets d'aquella dolor en què ells estan. He, senyor, devets-ho fer per III rahons:

»La una, per ço con vós sóts lo pus sanct rey e·l pus dreturer qui e·l món sia.

»L'altra rahó és que la ylla de Sicília et tot lo regne és et deu ésser de madona la reyna muller vostra, et après d'ella, dels inffants vostres fills, axí con aquells qui són de la santa linya del sanct emperador Ffrederich et del sanct senyor rey Manffré, qui ligítimament eren senyors nostres; e axí següent deu ésser madona la reyna Costança, muyler vostra, dona nostra,⁶ et après reys et senyors vostres fills et seus.

»La terça rahó és que tot sanct rey és tengut de hajudar a òrffens et a pubills et a vídues; et con la ylla de Sicília sia vídua, axí con aquella qui perdé tan bon senyor con lo sanct rey Manffré,⁷ podets-la comptar per vídua; e·ls pobles són tots òrffens, que no han pare ne mara ne persona qui·ls ajud, si Déus et vós no·ls acorrets; et les criatures innocentes qui són en la ylla, qui esperen mort, pot hom comptar

a pubills qui són de [f. xxvii^rb] pocha hedat et no saben consell donar a lur necessitat.

»Adonchs, sant senyor, ajes mercè de nós, et plàcie't que vajes pendre aquell regne qui és teu et dels teus inffants, et leve'ls de la mà de Pharaó; con axí con Déus deliurà lo poble d'Irraell de les mans et de poder de Pharaon, axí, senyor, pots tu deliurar aquell regne de la man de la pus cruel gent qui e·l món sia: que·l món tan cruel gent no ha, là hon han poder, con són franceses.⁸

E lo senyor rey, mogut de pietat, féu-los levar et dix-los:

—Barons, vosaltres siats ben venguts! Ben és veritat que·l regne de Sicília deu ésser de la reyna nostra muller, et après de nostres inffants, e havem gran desplaer de vostre trebayl. Nós havem hoÿda la vostra missatgeria, et sobre açò que dit nos havets, nós haurem nostre conseyl; et tot ço que nós puscham fer de bé envés vosaltres, nós ho farem.⁹

Et ells resposeren:

—Senyor, Déus vos dó vida e us meta en cor que ajats mercè de nós mesquins. Veus assí cartes de cascunes de les ciutats de Sicília et cartes dels richs-hòmens et de cavallers de villes et de castells, que tots són apparallats de obeyr-vos per senyor et per rey, et tots aquells qui après vós vendran ne vós manarets.

Et lo senyor rey pres les cartes, qui eren més de C,¹⁰ et manà'ls donar posades bones et ració de tot quant havien obs.¹¹

Notes del capítol 54

1. Sabem que el rei Pere va rebre una única ambaixada dels rebels de Sicília i que això va ser vers la segona quinzena del mes d'agost de 1282 (així sembla desprendre's de la lectura del *Rebellamentu*, segons el qual, quan els missatgers tramesos per Palerm i Messina van desembarcar a les costes africanes el rei ja era «in quillu locu per quindichi jorni, e ffu di augustu», Amari, 1969, vol. II, 1, p. 152), però, com veurem, Muntaner desdobla aquesta missatgeria en dues, la segona de les quals és pura invenció seua (vegeu el capítol 57). En tot cas, l'arribada a Alcoll dels vaixells de Sicília completament endolats és una de les imatges més suggerents de tota la *Crònica*: en aquest cas només se'ns parla de senyeres negres, però més endavant tindrem «vengren tots vestits de negra et ab les veles negres et ab senyeres negres» (cap. 57). Les arrels culturals del significat negatiu que hom associa a les veles negres es remunten a l'antiguitat clàssica, i, en concret, a un dels mites grecs més coneguts: la història de Teseu, l'heroi atenenc que va vèncer el minotaure al laberint de Creta. És ben sabut que Teseu havia acordat amb el seu pare Egeu, rei d'Atenes, i els seus compatriotes que, si triomfava en aquella missió, el seu vaixell desplegueria unes veles blanques durant el camí de retorn a Atenes, perquè hom tingués notícia de l'èxit en només divisar l'embarcació a l'horitzó; unes veles negres serien, per contra, l'anunci de la mort de Teseu. De fet, la literatura universal ha explotat a bastament el tema del color de les veles i la seua utilitat gairebé telegràfica: l'anunci de bones o males notícies! Són molt il·lustratius d'aquest tractament els versos del poema 64 de Catul: «Ut simul ac nostros invisent lumina colles; / funestam antennae deponant undique vestem, / candidaque intorti sustollant vela rudentes / quam primum cernens ut laeta gaudia mente / agnoscam, cum te reducem aetas prospera sistet» (v. 233-237; Catul, 1928, p. 158). Si ens centrem en exemples medievals, basta recordar el cas d'Isolda i Tristany (vegeu Bédier (ed.), 1981, p. 160) i com l'engany de què hom féu víctima el famós cavaller a l'hora

d'identificar el color de les veles de la nau que havia de portar notícies de la seua estimada va ser causa de la seua mort! D'altra banda, altres cròniques contemporànies de la de Muntaner documenten també l'ús de l'aparell ennegrit en les embarcacions en circumstàncies semblants a la descrita pel cronista peraladenc. Així, la *Nuova Cronica* de Giovanni Villani ens explica que, per tal de difondre la falsa notícia de la mort de Conradí de Hohenstaufen, els ambaixadors de l'usurpador Manfred van tornar a Sicília fent les mateixes mostres de dol: «e come furono tornati in Vinegia, *feciono fare alla loro galea vele di panno nero e tutti gli arredi neri, e eglino si vestiro a nero*; e si come giunsono in Puglia *feciono sembante di grande dolore*, sì come da Manfredi erano amaestrati. E rapportato a Manfredi e a' baroni tedeschi del Regno come Curradino era morto, e fatto per Manfredi sembante di grande corrotto, a grido de' suoi amici e di tutto il popolo, sì come avea ordinato, fu eletto re di Cicilla e di Puglia, e a Monreale in Cicilia si fece coronare gli anni di Cristo MCCCLV» (ll. 6, cap. 40). I encara trobem la cerimònia tant en la crònica del sicilià Speciale com en la *Crònica general* de Pere III, bé que en un context molt diferent del de la campanya del rei Pere a la Barbaria: els fets esdevinguts després de la renúncia de Jaume II d'Aragó a l'illa de Sicília en virtut dels acords d'Anagni (1295). Efectivament, aquestes fonts afirmen que, en ser acomiadada per Jaume una legació de sicilians indignats que s'havien presentat a la cort per protestar per l'abandó del comte rei, els ambaixadors, abans de tornar a la pàtria, «*van ennegrir les veles e totes les galees en què eren venguts e totes les eixàrcies. E ells, així mateix, vestits de negre e llurs companys, partiren d'aquí e tornaren-se'n en Sicília*» (cap. 38; Soberanas (ed.), 1961, p. 161-162; confronteu-ho amb Speciale: «Hi tandem *negras vestes doloris signum et habitum induentes, repetitis ratibus, quibus advenerant, per mille maris pericula in Siciliam rediere*», RIS, vol. x, col. 268-269). Cal assenyalar, finalment, que potser hi havia un altre motiu o bé una raó addicional —no tan emotiva, però sí més pragmàtica— per la qual els sicilians devien enarborar el velam de color negre, que podem entendre si llegim els *Documenti d'amore* escrits per un poeta florentí de principis del segle XIV, Francesco da Barberino: «Se vuo' passar nascoso / *vela bianca pon gioso; / ergi la nera oscura, / ch'è nome lupo*; e cura / d'aver questa minore / cosi l'albore allore» (Francesco da Barberino, 1924, p. 137). És a dir, qui, viatjant per la mar, desitja passar inadvertit, ha d'utilitzar una vela negra anomenada *llop* en comptes de la blanca habitual. No hi ha dubte que, assetjats com estaven per les forces angevines, l'única esperança que restava als rebels era que l'enemic no interceptés aquelles barques i que els ambaixadors poguessen arribar a l'Àfrica i posar-se en contacte amb el rei Pere. Amb la mateixa intenció de camuflar-se, la tripulació hauria espalmat les embarcacions, com diu Muntaner (i *espalmar* és cobrir el fons o el buc del vaixell «d'una capa de sèu, de quitrà», DCVB, s. v. *espalmar*).

2. Segons Muntaner, el cos de la missió diplomàtica siciliana la componien vuit membres (tots «savis hòmens») que van arribar a Alcoll en dues barques armades. Desclot parla de dos llenys armats, però no diu quants missatgers transportaven: «E axí tots s'acordaren a assò e elegeren lurs missatges, *nobles hòmens e savis* [...]. Los missatges s'aparelaren del anar a Alcoyl, là hon lo rey d'Aragó era, e quant foren aparelats, meseren-se en *II leys armats* e anaren-se'n a Alcoyl» (cap. 87-88, vol. III, p. 87). Villani ja diu noms concrets: entre els ambaixadors hi havia «*messer Gianni di Prochita* ambasciadori di Messina e sindachi con pieno mandato di tutte le terre di Cicilia» (ll. 8, cap. 69), i el *Rebellamentu* afegeix el d'un tal Guillem de Messina i redueix a quatre el nombre d'expedicionaris: «et li inbaxaturi si foru misser Johanni di Prochita, et l'altru misser Guillelmu di Missina e dui sindaki di l'isula di Sichilia» (Amarì, 1969, vol. II, 1, p. 151). El *Chronicon Siculum* diu que els missatgers van ser dos: un soldà palermità anomenat Nicolau de Coppola i el català Romeu Porcella: «*Dicti Panormitanenses collecto inter eos consilio diligenti miserunt duos eorum nuncios seu ambaxatores, quorum unus fuit dictus Dominus Nicolaus Coppola miles de Panormo, et alter cognominabatur Romeus Porcella Catalanus*, in Ascolum, ad dictum Regem Petrum, dicturos ex parte Panormitanensium ipsi Regi Petro, quod veniret in Sicilia» (RIS, vol. x, col. 834).

3. VIII: «III» (C); «VIII» (A i B).

4. L'al·lusió a Maria Magdalena dóna una pista bastant evident del model que inspira al cronista de Peralada aquest pas tan dramàtic: «et stans retro secus pedes eius *flens lacrimis coepit rigare pedes eius*» (Lc 7,38). Naturalment, la comparació muntaneriana té conseqüències ben interessants, com la

identificació del rei d'Aragó amb Jesucrist, cosa que no fa sinó augmentar encara més el pregon mesianisme que traspua tota aquesta escena.

5. Recordem que, com explica Desclot, Carles havia fet «jutgar e condemnar tots los hòmens e les femnes de Sicília, tro als infans, a mort» (cap. 82, vol. III, p. 86). Pere és l'únic capaç d'evitar aquesta tragèdia, i aquest és un punt també present en Desclot («per nuyl hom no pudien venir a salvament sinó per lo rey d'Aragó», cap. 87, vol. III, p. 87), la continuació de Saba Malaspina («O Rex Inclite, Rex excelse, tu solus infandos Siculorum labores et onera et tollere poteris et iuvare; ad te tuamque potentiam Siculi consulte confugiunt, et per nos supplices auxilia vestra deposcunt», BS, vol. II, p. 374) o el *Rebellamentu* («chi altru recuperu non aspictamu si non lu vostru», Amari, 1969, vol. II, 1, p. 153).

6. Confronteu aquest pas amb el *Rebellamentu*: «ricomandamuni a la vostra signuria et a la signora vostra mugleri, la quali e nostra donna, a cui nui divimu purtari lianza» (Amari, 1969, vol. II, 1, p. 42). Com veiem, l'argument esgrimit ací és el de la legitimitat dinàstica («linya»), i cal notar que el discurs que Speciale atribueix als ambaixadors se centra en la mateixa qüestió: Constança és «per rectam lineam» l'única supervivent dels sobirans que han regnat a Sicília des de l'època de la conquesta normanda; és als seus fills a qui correspon el tron reial, i no a l'invasor francès: «si velimus annales historias Siculorum et praeterita Regum nostrorum tempora recensere ab illo, quo Normandi Duces non absque Dei nutu Regnum Siciliae de manu infidelium Barbarorum post effusionem muti sanguinis eruere atque in Insula regnare coeperunt, eorum gradus per rectam lineam recensentes, solam ynclitatem et illustrem Constantiam videmus nostris temporibus superesse, quae vestro copulata coniugio, quia Regiam prolem enixa est, fecit vos dominum, et communes filios ipsius Regni mixto sanguine coheredes» (RIS, vol. X, col. 930). Notem, també, que la *Crònica* de Muntaner qualifica de *santa* la dinastia imperial Hohenstaufen, adjectiu que contrasta amb la imatge transmesa pel papat de Frederic com l'Anticrist i dels seus successors com una raça viperina que s'ha d'exterminar (vegeu Runciman, 1979, p. 19).

7. L'elogi del difunt Manfred també apareix en la versió del discurs donada per la continuació de Malaspina: «Fuit sane quondam Rex nobis Manfredus socer vester, caesarea virga conceptus, quo nec iustior alter fuit, nec maior opere pietatis, aut armorum experientia, vel bellorum» (BS, vol. II, p. 374).

8. Si abans hem vist comparat el rei amb Jesucrist, ara el referent és clarament Moisès: la imatge serà repetida per Muntaner un mica més endavant (vegeu el capítol 60 i les notes corresponents) i és ben fàcil retrobar-la en les cròniques i els documents de l'època redactats des del punt de vista catalano-sicilià (vegeu Aguilar, 2004b; el tema ha estat reprès posteriorment per Cingolani, 2006, p. 291-317): segons Desclot, els rebels sicilians creien ben sincerament «que tot axí com Moysès, qui deliurà, per la vertut de Déu, los fils d'Irrehel de les mans de Farah, tot axí devien éls ésser deliurats de les mans de Karles per lo rey d'Aragó, ab la volentat de Déu» (cap. 87, vol. III, p. 87), i en la carta tramesa per Joan de Procida a Pere d'Aragó recollida al *Rebellamentu* llegim: «Mandamuvi pregandu chi vui ni digiati liberari e trayri et livari di li manu di li nostri et di li vostri nimichi si comu liberau Moises lu populu di manu di Faraguni [...] et di vinjari di li perfidi Lupi malvasi devoraturi di zochi» (Amari, 1969, vol. II, 1, p. 42). Em sembla que tota la força d'aquesta al·lusió rau en el *background* providencialista i profètic en què s'insereix, perfectament il·lustrat per la carta, inclosa al *Chronicon Siculum / Libre de les conquestes de Sicília*, que els ciutadans de Palerm van enviar als de Messina per incitar-los a la revolta contra els francesos (*Libre de les conquestes de Sicília*, f. 22r-23v). En aquest interessant document, que plora la desgràcia de Sicília, «venuda vilment axí com esclava a aquests malvats francesos», hom estableix un paral·lelisme explícit entre les penalitats sofertes pels sicilians sota la tirania de Carles d'Anjou i les que els israelites van haver de patir a Egipte en temps del faraó. El monarca angeví hi és presentat com l'encarnació de l'Anticrist, un «draco magnus» / «leonem ferocissimum» que ha seduït l'Església amb els seus encants i se n'ha apropiat el control: «Qual cosa pus dura o pus trista soferí lo poble de Israel en temps de Farahó, que açò que à fet aquest gran dragó qui engane tot lo món, e és-se més d'aquests dies en l'ort de Sent Pere e en la noble vinya de la Esgleya? [...]. De cert aquest és Neró molt cruel, qui los apòstols de Déu oçí e en mort de la mare cruelment se ascalfa! Aquest és lo foch de l'eternal juhi, dissipant egualment totes coses, e és axí com destrall posada a la rayl. O gran dolor! Aquell que creyem que fos aneyl simple, sentim que és lehó molt cruel» (*Libre de les conquestes de Sicília*, f. 22r-23v). La carta es clou amb una esperançadora proclama de llibertat: ha arribat ja el dia en què els sici-

lians s'alliberaran del pesant jou de l'Anjou gràcies a la misericòrdia divina, que ajudarà els humils i castigarà la crueltat dels enemics: «Veus lo temps acceptable, veus ara lo dia de la salut nostra [...]. Érem axí com oveles errants e ànimes sens fe, mas ara donchs cridem en lo cel, e haurà merçè de nós Déus totpoderós, qui guarex aquells qui han contricció de cor e ligue les feridures d'aquells, e si-a nós torre de deffensió de la cara de l'enamich, e les gents qui confien en la lur crueldat sien oppremudes per la mà de la potència de Déu» (*Libre de les conquistes de Sicília*, f. 23v). Com ja va advertir Coll i Alentorn, l'epístola dels palermitans va ser objecte d'una paràfrasi per part de Bernat Desclot (vegeu el capítol 81, vol. III, p. 74-75, i la nota 4). Aquesta adaptació, que copia moltes imatges ja presents al text original, inclou, però, una modificació substancial: l'anunci de la imminent arribada d'un nou Moisès, que alliberarà els sicilians del pesant jou del faraó Carles. No és cap secret el nom del candidat a ocupar aquesta distingida posició: es tracta, òbviament, del rei Pere d'Aragó: «lo temps és vengut que siam deliurats e iscam sots lo pesant jou de Faraó, qui molt és greu e dur. Que a ara és vengut lo temps que Déus tramès Moysès a Faraó per deliurar los d'Irreel de captivitat e de son poder. Ara és vengut lo temps que aqueyl Moysès qui devia deliurar los fils d'Irreel és vengut a nós deliurar, qui érem perduts per nostres peccats. Per ço cor a Déu lo Pare, qui és tot misericordiós, ha presa pietat de nós, levats-vos, e no siats adurmits, e dressats-vos de combatre contra ls cruels serpens» (*Libre de les conquistes de Sicília*, f. 23v). Endemés, sembla que aquesta interpretació dels fets era l'assumida també pels mateixos membres de la casa reial catalanoaragonesa, si hem de creure el *Libre de les conquistes de Sicília*, que recull una carta tramesa per Frederic de Sicília als consellers de la ciutat de Barcelona (*Libre de les conquistes de Sicília*, f. 46v-47r), en què el rei afirma sense embuts que el rei Pere i els catalans van ser l'instrument de què Déu va servir-se per tal d'arrencar els mesquins sicilians del dur servatge faraònic: «Lo rey çà-rrera Karles primer, vinent primerament en lo regne de Sicília, axí com en cosa de tot fora de son dret, lo qual regne, trencada fe, esvehí e, contra Déu e justícia, ab quals se vulla favors possehí, açò manifest és a tots, sotsmeses les gens sicilianes a pus dura senyoria e de tot a pus importable servitut que aquella a qui foren sotsmeses los fills de Israel envers los egipcians sots lo príncep Pharaó cativats en fer lot [...]. Mas nostre Senyor, guardant en alt en loch de la habitació sua, de ont veu totes coses, mogut a les oracions e a làgremes dels opremuts, sobre la afflictió e contricció del poble volch oyr la oració dels homils e no menyspreà les pregàries de aquells, e Ell, qui destrouex les supèrbies dels superbiosos, escomogué los coratges dels simples contre lo fill de crueltat gloriejant-se en sa força, e donà alegries en la bocha d'aquells e posà coltells tallants en les sues mans per fer venjança en les nacions estranyes e increpacions en les gens d'altre loch, e a liguar los reys d'aquells en grillons e los nobles seus en maneres de ferre, e mès l'esperit seu en lo cor del pare nostre çà-rrera de bona mamòria, per ço que en forts mà en braç estès amenàs lo poble de Irrehel de la molt dura servitut dels egipcians» (*Libre de les conquistes de Sicília*, f. 46v-47r). Si no vaig errat, la comparació amb el faraó i els israelites es basa en una fórmula ja emprada a l'oració de l'*Ordo commendationis animae* reciclada en moltes obres medievals (hom la pot llegir, per exemple, al començament del *Libro de buen amor*: «Señor Dios, que a los jodíos, pueblo de perdición, / sacaste de cautivo, del poder de Faraón / a Daniel sacaste del poço de Babilón / saca a mí coitado desta mala presión», Ruiz, 1990, p. 101), i que ha estat utilitzada sovint en el mateix sentit que hem vist a propòsit de Muntaner, Desclot i les cròniques de les Vespres: en tots els casos el monarca adquireix propietats redemptores i el seu poble es converteix en una nova Jerusalem, el poble escollit. És curiós comprovar que el procediment també podia ser posat en pràctica pel bàndol contrari: als *Statuta Civitatis Aquilae*, per exemple, hom proclama Carles I d'Anjou el nou Moisès que allibera els seus vassalls del poder de faraó, que en aquest cas no és cap altre que l'emperador Frederic II (vegeu Boyer, 1998, p. 127)! Encara, detectem el recurs més tard en una autora com Christine de Pisan, que, al *Libre des fais et bonnes meurs du sage roy Charles*, presenta aquest rei, que va aconseguir alliberar tot França dels anglesos tret de cinc ciutats, així: «D'y celle dicte noble lignée Dieu, ameur du très christien peuple françois, pour la réparation, confort et préservation dudit lieu, lequel, par pluseurs adversitez de nostre sire, peut estre consentyes pour cause de correccion, si comme le bon pere chastie ses enfens, tout ainssy comme jadiz donna Moysse, né de nobles parens, ou temps de l'adversité d'Egipte, aux enfens d'Israël, le sage conduiseur pour ledit peuple en espace de jours tirer hors du servage de Pharaon, volt la divine Providence faire naistre de parens solemnelz et dignes, c'est assavoir, du bel et

chevalereus Jehan, roy de France, et de la royne Bonne, s'espouse, fille du bon roy de Bahaigne, ycelluy sage Charles [...]» (Michaud i Poujoulat (ed.), 1836-1851, vol. I, p. 595).

9. Pere respon prudentment, afirmant que, abans de prendre cap decisió definitiva, ha de meditar sobre la qüestió amb el consell dels seus nobles; confronteu-ho amb Desclot («Barons —dix lo rey—, yo auré mon conseyl e responderé-us breument», cap. 88, vol. III, p. 91) i Speciale («Rex quidem vultu spectabili, nihil magis elatus, pollicitis blando sermone gratificat, et Siculorum fidem et eloquia Legatorum. Ad causam vero Legationis, quia prudentiae Regum non expedit in rebus arduis absque trutinata libra consilii respondere, diem alteram pro termino responsionis adiecit», RIS, vol. X, col. 931).

10. A aquestes cartes al·ludeix igualment Desclot («e feeren-lur cartes segelades e fermades de tots los hòmens de les ciutats, e de les viles e dels castels de Sicília, ab sagramens que tots tenien per bo e per ferm so que aquels missatges farien», cap. 87, vol. III, p. 87; «E vet, sèyer, les cartes segelades e fermades de tots los hòmens de Sicília», cap. 88, vol. III, p. 87-88).

11. Confronteu-ho amb Desclot: «Los missatges se partiren davant lo rey, e el rey manà a son senescalque que los liuràs hostel e que pensàs d'èls al mils que pogués» (cap. 88, vol. III, p. 91).

[Capítol 55]

Are us lexaré ells estar et tornaré als sarraïns, qui s'aparallaven que·l dicmenge venguessen, batayla arengada, sobre la bastida del comte de Pallars.

E·l dissapte a vespre lo sarraý tornà al dit senyor rey et dix:

—Senyor, siats apparallat a l'alba ab totes vostres gents, que la batayla tenits en camp.

Dix lo rey:

—D'açò som nós molt pagats.

E tantost lo senyor rey manà que en l'alba fossen los cavalls armats, et tothom, axí cirvents de maynada con almugàvers et hòmens [f. xxviii^{va}] de mar, fossen aparallats en l'alba et fossen tuyt en les barreres; et con les trompes et les nàcres tocarien del senyor rey et l'estandart se desplaqueria,¹ que tantost tothom cridant: «Sent Jordi et Aragó!», que tothom ferís.²

E axí manà lo senyor rey que tothom anàs dormir; et tuyt avien tan gran goig que a penes ne poch negun dormir aqueyla nit. Et con fo alba, tothom fo apparallat, et de cavayl et de peu, là hon lo senyor rey era, fora de les barreres. Hac la daventera lo comte de Paylars e·l noble En Pero Ferrandis, senyor d'Íxer,³ et d'altres richs-hòmens.

Et axí com jorn fo, los sarraïns, molt bé hordonades lurs batayles, vengren envés la bastida e·l pug de Pichabarayla, et con veeren los crestians axí apparallats, meraveyllaren-se'n et tengren-se tots per morts, que volenters giraren si gosassen. Què us diré? Que con lo rey veé que ells rebuyaven e s'anaven aturan, cuytà's et manà a la daventera que ferís; sí que féu desplaçar l'estandart, e les trompes e les nàcres tocaren, e la daventera va ferir.⁴ Sí que·ls sarraïns tengren molt fort, axí que·ls crestians no·ls podien esvahir: tanta era la gent. E lo senyor rey brochà ab la senyera e va farir entre·ls moros, et los moros se desbaratàran en tal manera que no·n romàs negun qui en la daventera dels sarraïns fos qui n'escapàs, que sens nombre foren aquells qui y moriren.⁵ Axí que·l senyor rey volch passar una muntanya qui·ls era davant; e·l comte de Pallars et d'altres richs-hòmens cridaren:

—Ha senyor, per Déu no sia! Que si avant passats, tingats per perdut tot ço qui en Alcoyl serà ni roman, ne en les tendes; que nuyl hom no y ha romàs mas persones malautes o infants ho fembres. Et si açò perdem no hauriem viandes. E axí, senyor, per Déus membre-us de vós mateix, que la vostra persona pream nós més que tot l'altre món!⁶

E [f. xxviii^{vb}] lo senyor rey era tan escalfat contra los sarraïns que en res d'açò no li anava lo cor. Mas com ell entès ço que ells deyen, recordà's et pençà que axí era veritat; sí que aturà al peu de la muntanya e féu tochar la trompeta, et tothom

aplegà's al senyor rey, et tot beylament et ab gran alegre tornaren-se'n a Alcoyl. Et levaren lo camp, et aquell jorn guanyaren tant les sues gents que en tot lo viatge ne foren benanans. Et los sarraïns foren axí espaventats et esperduts que més de una legua se tiraren a enrera de là hon solien estar, no per tant que tanta de gent venia tots jorns a ells que no era nombre que metre s'i pogués; emperò, no eren tan aridits ne tants que-s gosassen pensar que altra vegada tornassen là hon lavors vengren.⁷ Ans lo senyor rey féu cremar tots los corses dels sarraïns, per ço que la enconrada aquella no'n fos pus malsana.

Ara leixaré estar lo rey e la host, axí dels crestians con dels sarraïns,⁸ et parlaré del noble En Guillem de Castellnou. Emperò, abans vos vull dir de les meraveyles que els sicilians se donaren d'açò que agren vist que'l senyor rey d'Aragó et sa gent agren fet ne fahien tots dies. Axí que deÿen entre ells:

—Si a Déu plau que aquest senyor vaja en Sicília, fets compte que los franceses són tots morts et vensuts et que nós som tots deliurats de parill; que açò és la major meraveyla qui hanc fos de negunes gents: que ab alegre et ab goig van a la bayta, axí con totes altres gents hi van per força et ab gran temor.

Sí que la meraveyla era sens fin, que ells se'n donaven.

Notes del capítol 55

1. *desplagueria*: llogiu «desplegaria».

2. A l'hora d'explicar aquestes disposicions militars del rei d'Aragó, crec útil de reprendre la lectura comparada del cronista de Peralada amb la versió que ens dona d'aquesta batalla la continuació de Saba Malaspina, a la qual ja he al·ludit anteriorment (vegeu el capítol 53 i les notes corresponents). Recordem que, segons aquesta crònica, el rei d'Aragó s'havia trobat amb un jueu català que venia des de Tunis per avisar-lo de l'atac llampec que l'exèrcit sarraí pretenia llançar contra el campament d'Aragó i l'havia advertit de l'existència a prop d'Alcoll d'un pas entre muntanyes des del qual podria repel·lir l'ofensiva enemiga. Malaspina segueix dient que, després de parlar amb l'hebreu, el rei va voler comprovar personalment si el que aquest li havia dit era cert, de manera que la nit del 15 de juliol de 1282 es va desplaçar a l'esmentat coll en companyia d'uns pocs cavallers i va veure que, en efecte, era l'únic camí pel qual els sarraïns podien atacar-lo. Llavors el rei va retornar a la host i va fer reunir els capitosts de l'exèrcit, als quals va adreçar un discurs inspirador. Havia arribat l'hora —assegurava el rei— que les forces dels catalans obtinguessen una gran victòria contra els enemics de Crist. Potser es trobaven en un gran desavantatge numèric, però importava això gaire, tractant-se, l'enemic, d'una pila de gossos infidels? O per ventura s'havien oblidat de les proeses del seu pare, el bon rei Jaume, que havia subjugat tantes terres de sarraïns amb un nombre molt reduït de soldats? Les seues forces eren menors, però millors: tenien bons genets i infants valentíssims, a més d'almogàvers expertíssims en la guerra i els ballesters més escollits dels seus regnes. Per tot això, calia enfrontar-se als sarraïns; aviat l'exèrcit faria cap al pas de les muntanyes, on esperarien l'arribada de l'enemic: «Ecce iam rex Aragonum, Haebrei narratione praemonitus, nocte prima, Luna XV lumen mortalibus in noctis caligine ministrante, vadit cum paucis equitibus sociatus ad passum, et cum diligentia collium vada perquirat, totumque locum pede revolvit, et oculo, ac omnia subtiliter per circuitum indagat et explorat praecipue, si pateat per viam aliam aditus Arabibus venire paratis; qui postquam iam sibi constat oculata fide, quod ille erat introitus ille passus, per quem necessario pertransire Barbaros oportebat, eadem nocte rediit ad castra sua, et consilio cum maioribus de suo

exercitu inito, ait sic eis: —Dies venit in quo Dei potentia virtus poterit Catalana clarere; tempus est ut in omnem eventum, Deo volente, palmam triumphi et famosam coronam victoriae de gentibus infidelibus reportemus. Hostes Crucis, ut audivisti referente Iudeo, contra nos sunt in multitudine sine numero congregati. Sed quid ad nos de numero canum? Non enim multitudo dimicat, non expugnat, sed fidelis dextera ancercat, et animus constans vincit, non viribus, sed in virtute. Nonne unquam audivistis quod dompnus avus noster recolendae memoriae cum M tantum peditum, V C equitum numero terras Saracenorum plurimas conquisivit, contra quem frequenter infideles in maiori fuere quantitate, quam sint contra hodie congregati? Et tandem cum eo divina dextera compugnante, grandis triumphi contra Saracenorum meruit nomen et famam. Nonne etiam pater noster bonae memoriae cum eisdem infidelibus, diversis conflictibus habitis, similiter dimicavit? Paucitas strenuorum in virtute divina multitudinii praevalebat. Est ne memoria, qua propter numerum ullo unquam tempore infideles victoriae laudem contra Christianos meruerit concertando? Certe, domini, nos sumus in exercitu nostro hic VII C boni milites, armis experti, dexterios properos confidentes; habemus adhuc VII C nobilium servientium, quos probitas animi et generis ortus ad militiae decus habilitant, totidem equipollentes in strenuitatis virtute militibus. Insuper sunt nobiscum VIII M peditum lanceas deferentium et iacula, quos animositas aequat equitibus [...] et probissimos almogaveros stabilitos habet, et nostrae manus balistrariorum per regnum nostrum cum sollicitudine quaesitorum, quibus fere similes in tanto numero vix possent usque in regnum Franciae reperiri. Propter quod animos habere debemus, ut si contra nos totus conveniat paganismus cum spe vincendi, in illius nomine quem labiis maliloquis prophanant, et opibus, Barbaros dimicemus. Nos ad haec tali die per acies ordinati, et ad bella parati, ad passum collium nocte media properabimus, per quem populosa Barbariae congregatio est ad nos inevitabiliter adventura; ibique gentem nostram per capitaneos, comestabulos et almogaveros ordinatam taliter per acies vestro consilio disponemus, quod, dante Deo propitio, venientium tantum corpora triumphabiliter subiiciemus nostrarum manuum potestati» (BS, vol. II, p. 345-346).

Quan arriba el dia previst per a la lluita, a l'alba, les tropes ocupen diversos punts del pas entre muntanyes, amb instruccions precises del rei perquè es mantinguen en silenci; aquest, al capdavant d'un petit escamot de cavallers i ballesters, se situa també en les proximitats del coll. És en aquest punt on la versió que Malaspina dona del pla de batalla ideat pel rei palesa més punts de contacte amb la de Muntaner, segons el qual, com acabem de llegir, Pere ordena que cap dels seus homes no es moga fins que «les trompes et les nàcarres» toquen. Aquesta indicació és transmesa molt més elaboradament per l'italià, del relat del qual es pot deduir que, en efecte, el sobirà va recórrer a un sistema de senyals acústics per tal de coordinar els moviments de les seues tropes: ningú en tot l'exèrcit no havia d'atrevir-se a atacar els sarraïns fins que no hagués sonat per tercera vegada el corn del rei: «Adveniente igitur die quo per passum collium gentem Barbaram transituram Iudaeus veridica voce praedixerat, rex Aragonum dimisso in toto navigio, et castro sufficienti custodia, circa primum gallicinium gentem suam cogit ad passum, ac in diversis locis per girum collium suos armatos collocat moraturos; et acies militum, servientium, balistrariorum et iaculatorum distinguens, omnes subsistere facit, unde pervenientes Barbaros detegi non valeant, vel videri; ac eis singulis indicens omnino silentium, clamores prohibens et murmura interdicens, personaliter cum militibus et centum balistrariis ponit se iuxta passum; verumtamen cum tribus maioribus passui aporpinquat, reliquos vero desuper passum ordinat, ut succurrant, totumque per loca opaca quadrangulentur exercitum, deditque viris edictum, ut pro invadendis Barbaris nullus praesumat egredi suum agmen nisi audiret signum per ordinationem regiam datum eis. *Signa sunt ista: rex depressi sonitus cornu, arcto meatu confossum, gestabat ad collum: ad omnium primum sonum illi qui super passu in aliquali distantia fuerant constituti, cum magis stridulo cornu sonum reddere tenebantur, ita quod militia secundum cornu posset audire, ac cum tertio cornu miles ad haec deputatus vocis flatum emitteret ad servientes pedites, quibus quartum cornu traditum fuerat, ut et ipsi totam aliam exercitus multitudinem excitarent, et canente cornu ad bellum praemonerent. Tandem audito tertio sonito cornui regis, reddentibus sonum aliis per ordinem tribus cornibus, in campum prodire totus exercitus tenebatur, et cum eis qui iam transierint Barbaris dimicare. Sic igitur sunt in cornibus data signa, sicque sunt dispositi bellicosii» (BS, vol. II, p. 346-347).*

3. Desclot també documenta la presència a Alcoll d'aquest noble, fill bastard del rei Jaume I i de la famosa dona Berenguera: «e l'altra cavalcada a-N Pere Ferrandis e a-N Pere Arnau de Botonac» (cap. 83, vol. III, p. 78).

4. La versió de Malaspina explica que, tal com el jueu de Tunis havia dit (i el sarraí valencià de Muntaner), els musulmans van començar a travessar el pas a l'aurora. La continuació explica que els vora quaranta-cinc mil homes que componien l'exèrcit ifriquià es van quedar sorpresos en dividir el campament dels catalans aparentment deseparat i en no trobar cap rastre de les forces enemigues. Mentre pensaven que potser els cristians havien fugit, hom va escoltar en tres ocasions el so d'uns corns. Després del tercer toc, l'exèrcit del rei d'Aragó va caure sobre ells i els va atacar des de totes les direccions: «Nox igitur cadit, et iam aurora lucescit, et iam sunt XLV millia Arabum citra passum, iamque primus pennonifer attingit muros castris, et plusquam decem pennoniferi subsequuntur, et terrae burgum ingressi sunt. Mirantur, visis Barbaris, hii qui ad castris custodiam remansere illic in eminentiori parte terrae, ad quam Arabes pervenire non poterant, et credunt totum eorum exercitum absortum per multitudinem Barbarorum; mirantur et Arabes solitudinem castris, et cogitant Catalanos vel iam altum mare velis datis petivisse, vel navigio receptatos; dolent etiam Cathalanos absentes, quos in castro concludere et arctare procul dubio crediderunt, et angustatos in circuitu, aut fame premente subigere, aut resistentes invitos capere per insultum. Ecce igitur regia turba cornu concinit, et cetera cornua illico reddunt voces, ac tandem cornu regis tertio buccinante, centum balistrarii ora passus invadunt, et ventibus Arabibus viam praecidunt, ut subsistant et plures transire non possunt; irrunt et milites in Barbaros a parte dextera, et eos aggrediuntur servientes per latera, et iaculatores invadunt; balistrarii autem ex parte anteriori emittunt acuta missilia velocia sicut fulgur» (BS, vol. II, p. 348).

5. Si en la versió de Muntaner la batalla no es decideix fins que Pere II entra en combat, en la continuació de Malaspina ens trobem un monarca que té també una actuació destacadíssima: és l'encarregat de tancar el parany que ell mateix ha ordit contra els sarraïns, quan, al capdavant del seu grup de cavallers, carrega contra la rereguarda enemiga, acte que provoca el pànic entre els infidels i resulta en un carnatge de terribles proporcions: «Rex quoque cum aliis obturato iam passu, dimissique in custodia passus XX balistrariis cum IV militibus, posteriorem Arabum partem lancea premit, et gladio cadunt sine numero canes; et deficientibus arcibus et lanceis, fit strages, fit caedes Barbarorum ineuntium, et in ea multitudine ad terram excussi de aequibus et equulis concidunt, quasi frondes autumnalibus solibus consiccatae circa ortum hyernis de arboribus suis, borea flante, cadunt [...]. Continuantur ad haec caedes usque ad horam feram prope tertiam, campo Catalanis triumphaliter remanente; ex parte Aragonensium ducenti equi sunt perditii, sessoribus sine lesione sospitibus, nisi tribus, quos praessura multitudinis interemit; ex peditibus vero quingenti, tum oppresse, tum saggittis corruunt vulnerati. Ex Saracenis autem plusquam XXX M concidunt, Catalanorum ialis et cultellis; singuli enim Arabes inermes singulis ictibus corruerant» (BS, vol. II, p. 348). Cal dir que l'ús d'aquest tipus de maniobra envoltant per part del comte rei apareix documentat també al capítol 83 de la *Crònica* de Bernat Desclot, que forma part precisament de la secció dedicada a narrar la campanya d'Alcoll i és potser un reflex de la mateixa batalla narrada per Muntaner i Malaspina. Desclot explica que el rei va ordenar un dia explorar tota la contrada d'Alcoll a un contingent d'un miler d'almogàvers. General prudent, Pere els havia dit que, en cas de ser atacats per una força enemiga, el cos expedicionari havia de replegar-se ordenadament, ocupar la muntanya que hi havia a prop del campament i indicar la seua posició mitjançant senyals; no haurien de resistir gaire temps, perquè l'exèrcit hi acudiria tot d'una. Els exploradors es posen en marxa i, com el rei havia previst, es troben dos mil sarraïns a cavall. Llavors hom aplica el pla acordat per a tal contingència: els almogàvers capturen la muntanya i avisen la host perquè els socórrega. Quan els reforços dels catalans arriben, els infidels estan completament envoltats d'enemics i són massacrats sense pietat: «Esdeven-se que I jorn, abans que negú dels cavallers anassen cavalcar, fó aparelar lo rey M almogàvers. —Barons —dix lo rey—, demà, ans del jorn, entrats dins terra e vejats la host dels sarraïns si és luyn d'assí, ne la terra si és plana oltra les muntayes. E yo faré estar I guàrdia en aquela muntaya, e si multitud de sarraïns vos assaltaven, preséssets la muntaya e feésset I seyal; que sempre nós vos serem en ajuda.— Quant venc lo matí, los almogàvers pensaren d'entrar dintre la terra dels sarraïns, e quant foren bé I legua luyn de la host, els sarraïns qui-ls agren vists, qui

eren atendants en I vayl, ben II mlia sarraïns a cavayl lur vénen a l'encontra. E·ls almugàvers, qui·ls viuren venir, ajustaren·se tots, e plegadament, malgrat dels sarraïns, muntaren en I pug e feeren lo seyal a la guàrdia de la muntaya sobre Alcoyl, e la guàrdia fôu son seyal a la host. E aytantost lo rey fo armat e tota la host, e muntaren a cavayl e anaren ves aquela part on los almugàvers eren en la muntaya, que·ls sarraïns hi avien enclosos. E anc los sarraïns no·n saberem res tro que tota la host fo ab eyls, sí que pocs n'escaparen dels dits sarraïns, que no fossen morts» (cap. 83, vol. III, p. 78-79).

6. El comte Arnau Roger i diversos nobles catalans aconseguixen convèncer el rei que creuar el pas i perseguir els sarraïns és un acte massa temerari, perquè implica deixar sense protecció el campament i arriscar·se a ser víctimes d'una emboscada. Aquesta escena és també molt interessant, perquè la continuació de Saba Malaspina transcriu un diàleg tingut per Pere amb el comte de Pallars, Roger de Llúria i altres cavallers en què aquests retreuen al monarca la seua imprudència. La conversa té lloc en aquest cas abans d'iniciar·se les hostilitats, mentre els sarraïns estan començant a obrir·se camí entre la muntanya. Els súbdits del rei observen desconcertats que ja han superat el coll deu mil infidels i que el rei encara no ha donat l'ordre d'atac. Un soldat apunta que potser és hora ja d'escometre'ls, abans que en passen més, observació que mereix la rèplica indignada del rei. Quan ja n'han passat vint mil, qui parla és l'horroritzat comte de Pallars, que jutja prudent no esperar més i entrar en acció immediatament; però és interromput pel seu senyor, que li retreu les seues covards paraules, impròpies d'un guerrer com ell. Quan ja n'han passat trenta mil, Roger de Llúria demana al rei si encara no en té prou, però aquest no respon. En observar l'ànim impertèrrit de Pere, el comte de Pallars no pot aguantar més i li pregunta a crits si el que vol és morir i provocar l'extermini de tot l'exèrcit amb aqueixa actitud. El rei farà bé de fer sonar de seguida el corn de batalla, perquè, si no, ell fugirà i l'abandonarà a la seua sort: «Sed iam in ortu Luciferi manus Barbara vadi passus egreditur, et praecedentes pennoniferos singuli centeni singulariter subsequuntur, et qui millenaria vexilla ferebant millenos singulos praecedebant. Rex millenaria vexilla dinumerat, et cum iam decem millenarii pertransissent, ait miles suos collateralis ad regem: —Domine, iam hora videtur ut aggrediamur passum, ne plures citra pertranseant. Nam omnes veniunt equites isti canes, unde satis ad mactandum sufficiunt gentis nostrae.— Rex ait ad militem: —Nunquid non saltem transibunt tot, ut numerum aequent cum nostris? Ecce transeunt alia decem milliaria.— Et tunc comes Paliaricus, cuius consilio, quia strenuus erat et connutritus in armis, rex ut plurimum adhaerebat, ait regi: —Domine, sufficere modo possunt, non exponamus gentem nostram periculis ac fortunae; tutius dimicatur cum mille, quam cum decem millibus.— Tunc rex ad comitem: —Quid dicis, comes? Nunquam quod audivimus, verbum pusillanimitatis tanta tua virtus emisit, verbum, inquam, timoris et dubii contra canes.— Transeuntibus ad haec quinque aliis millenariis post praedicta viginti, tertius collateralis regis socius, forsitan Rogerius de Laurea, murmurat versus regem: —Domine, iam triginta milliaria transierunt, et nos adhuc plures transire patimur? Videte si tutum quid agimus, quia magna est multitudo.— Nec adhuc rex aliquod verbum reddit, sed considerat tacitus et attentus. Comes praedictus cum magno murmure mittit vocem, quam praetereuntes potuerunt audire, sed forsitan suos esse credebant: —Aut hebescis—inquit—, aut es tanta multitudo visa perterritus, aut ab heri factus es protinus mente captus. Vis ne mori? Affectas gentem tuam perdere una hora, quam sub expensis et laboribus congregasti? Redde igitur cornu flatum, alioquin aut in hostes irruam, et simul omnes perdemur, aut ignota via diffugio me committam» (BS, vol. II, p. 347-348).

7. Confronteu aquest passatge amb Desclot, que ho explica molt semblantment: «Però cascun jorn venien los sarraïns davant la host, a cavayl e a peu, tants que·ls plans e les muntayes n'estaven cubertes; e feïen de grans esperonades. Mas quant agren provat lo portament dels nostres cavalers e dels almugàvers, no·s volgren acostar a la host axí com sulien, ans quant los veïen exir fora del vayl, se'n luyaven e lur feïyen loch» (cap. 83, vol. III, p. 80).

8. axí dels crestians con dels sarraïns: omissió a C; «axí dels crestians con dels sarrahins [«sarraïns» a B]» (A i B).

[Capítol 56]

Con lo noble En Guillem de Castellnou fo partit d'Aycoyl, anà tant a horça et a puya¹ et a rems que vench a la ciutat de Roma ab les galeas, et anà là hon era lo papa. Et con fo davant lo papa et davant lo consistori, [f. xxviii^{ra}] féu tot ço que·l senyor rey li hac manat e·ls dix tot ço que·l senyor rey los manà dir.

Et com lo papa ho hac hoÿt, respòs axí con lo senyor rey s'o ac pensat, et dix:

—Per què lo rey d'Aragó no·ns tramès a dir axí son cor con era en Cathalunya, con ara?

Et lo dit noble respòs axí con lo senyor rey li avia dit. Què us diré? Que·l papa li respòs que pus ell lavós se cobria d'ell, que negun secors no li daria, ne de croada ne de res.² E·l dit noble protestà en aquella manera que·l senyor rey li hac manat; et tantost pres comiat mal et felló del papa, et dix-li aytant més que·l senyor rey no li hac manat:

—Pare sanct, yo me'n vaig ab cruel resposta que m'havets feta. Plàcia a nostre senyor ver Déus que si per la vostra resposta vén mal a la crestiandat, que tot sia sobre l'arma vostra et de tots aquells qui us han consentit ne consellada aquesta resposta.³

Et ab aytant pensà de recüller et vench-se'n a Alcoyl.

E com lo senyor rey lo veé, hac gran plaer, et senyalladament per ço con lo amava molt e·l prehava de fet d'armes et de tots fets. Et aplegà son consell et volch saber la resposta que aportava, et ell va-li-o dir tot.

E com lo senyor rey hoÿ la gran crueltat del papa, levà les mans envés lo ceel et dix:

—Sènyer ver Déus, qui sóts cap et major de totes coses! Plàcie-us que vós me jutgets segons lo meu enteniment: que ben sabets que la mia volentat era de viure et de morir al vostre servey; mas ben sabets que yo assò no poria durar.⁴ Per què sia de gràcia et de merçè que la vostra gràcia trametats sobre mi et sobre mes gents, et de consell et de ajuda.

Et lavors dix et pregà tots aquells qui de son consell eren que pensassen en ço que li consellarien, et axí mateix que ell hi pensaria.⁵ Et sobre açò partiren-se et anaren-se'n cascun en sa posada.

Notes del capítol 56

---

1. Una embarcació que va a orsa navega «amb el vent de proa i, en conseqüència, escorada» (DCVB, s. v. *orsa*, acc. 5). Vegeu, per exemple, el *Llibre dels fets*: «car ells havien lo vent del lebeg tan

complit, que's podien aorçar per fer lur viatge» (§ 489, p. 345). Diem, en canvi, que navega a *puja* quan ho fa apartant «la proa de la direcció del vent» (DCVB, s. v. *puja*, acc. 2).

2. El papa de Muntaner se sent ofès perquè el rei d'Aragó no l'ha informat degudament dels seus plans per al passatge africà, i, de fet, ens consta que Martí IV estava indignat amb el fet que Pere hagués preparat una expedició contra els infidels sense el vistiplau del papat i que va reprendre durament el seu capteniment en la butlla *Dilectus filius nobilis* (vegeu Potthast, 1875, vol. II, p. 1768, doc. 21877). En la versió que Desclot ens dóna de la negativa del pare sant se subratlla aquest punt: Martí IV assegura que, com que el rei ha mantingut un secretisme inacceptable en un assumpte tan greu, ara ell no se sent obligat a fer-li cap ajuda. Però, a més, Desclot atribueix al pontífex amb un to marcadament despectiu i esquerp aquesta argumentació: si el mateix rei de França —diu— i molts altres prínceps il·lustres havien fracassat en l'intent de conquerir Tunis, com podia pretendre un reietó com el d'Aragó, pobre de tresor, de terres i de gent, un objectiu tan elevat? Vet ací el text en qüestió: «—Yo —dix l'apostoli— no crou pas que rey de tan poc poder com eyl és, sia passat en Barberia, ne gos haver emparat tan gran fet. Que'l rey de França, e'l rey d'Anglaterra, e'l rey de Navarra, e'l rey d'Alamaya, e molts comtes, e el rey Karles foren a Tunis e anc res no y pogren fer. Per què yo ara no li trametria secors de cavalers ne de tresor; que'l tresor qui és justat de la dècima no és justat per despendre en Barberia ne en altre loc sinó en la terra d'Oltramar. *E pus al comensament no m'o fôu saber, ja ara no aurà ma ajuda*» (cap. 85, vol. III, p. 84-85). També cal tenir en compte el resum dels fets que el mateix rei Pere va oferir a l'emperador Rodolf I a través dels seus ambaixadors. Al ja al·ludit memorial (vegeu el capítol 52, nota 1, d'aquesta edició) on hom va fer constar totes les coses que els missatgers havien de dir a l'Habsburg de part del rei, hi ha diversos paràgrafs dedicats a explicar de quina manera el papa va fer impossible la continuïtat de l'empresa de la Barbaria amb la seua actitud tan hostil. Gràcies a aquest document sabem que, abans d'enviar el vescomte de Castellnou a Roma, el rei Pere ja havia sondejat la voluntat del papa mitjançant un altre ambaixador anomenat Galceran de Timor, cavaller hospitaler. Sembla que en aquella primera ocasió, Martí IV s'havia mostrat també molt agre amb l'emissari reial; a la petició de concedir la dècima al rei d'Aragó perquè aquest se'n servís en la seua campanya contra els sarraïns ifriquiens, el pontífex havia respost que Pere no tenia cap intenció d'organitzar una croada, sinó d'atacar Carles d'Anjou: «Tot altre fet que'l senyor rey aja començat o volgut començar contra sarraïns a honor de Déu et per créxer son nom li ha embargat lo dit papa aitant com à pogut. Encara, con lo senyor rey agués feita armada per anar en servey de Déu et de l'Església tramès al senyor papa frare Galceran de Timor, espitaler, et per ell féu-li saber ço et pregava'l que donàs indulgència a ell et a la gent qui ab ell fos en lo dit fet, e que reebés sa terra en comanda així com és acostumat de rebre a aquells qui van en servey de Déu. E que'l feés ajuda d'aquella dècima que era atida de sa terra, *e neguna d'aquestes coses no volc atorgar ni respondre per carta mas que dix que non avia aquella voluntat, ans vulia anar contra Karles, et altra resposta no hi volc fer*» (Saint Priest, 1847-1849, vol. III, p. 237). A pesar d'aquestes paraules tan poc amables —continua exposant el memorial—, el rei Pere va voler demostrar que les seues intencions eren sinceres: va passar amb el seu exèrcit a l'Àfrica, on es va estar tres mesos lluitant contra l'infidel, i va tornar a enviar una ambaixada a la cúria apostòlica, aquesta vegada a càrrec del ja esmentat Guillem de Castellnou. Si Muntaner i Desclot afirmen que el papa va acollir les propostes aragoneses amb un no rotund, el text explica que Martí IV no va voler donar cap resposta concloent aquesta vegada, ni per escrit ni de paraula: es va limitar a assegurar que prompte enviaria els seus propis emissaris al rei, cosa que finalment no va fer: «Lo senyor rey volén mostrar per obra que la volentat aquella avia en servey de Déu et de l'Església anà en Berberia ab la sua armada et pres terra en Alcoyll, on estet contra sarraïns ben tres meses feén-los aquell mal que poc, e d'allèn tramès al senyor papa En Guillem vezcomte de Casteylnou ab dues galees per mostrar-li que aquella volentat avia lo senyor rey que avia mostrada per obra, et requeria'l de les dites tres coses que ja per frare Galceran li avia demanades, e aitanpoc ne volc res fer ne respondre per carta, mas que dix que per missatges li respondria, que grans coses eren et que sens gran acort no hi puria respondre, et de nuylla resposta aytanpoc s'ac cura» (Saint Priest, 1847-1849, vol. III, p. 237). La versió aportada pel memorial és la font dels *Anales* de Jerónimo Zurita (vegeu el llibre IV, capítol 21). Cal dir que segons altres fonts més acostades al bàndol francopapal, com Guillem de Nangis, el papa no hauria tingut ni de bon tros un comportament tan

irat; ben al contrari, Martí IV hauria dit a l'ambaixador aragonès que primer havia de comprovar que Pere era sincer en les seues intencions de liderar una croada, i si era així, llavors trobaria d'ell tota l'ajuda que calgués: «[Pierre roi d'Arragon] si envoya endementre a Romme et requist a lapostolle quil li feist secours et aide, et quil li otroiast les disiemes de sainte eglise en son royaume, et que son propos estoit daler oultre mer sur les Sarrazins. Lapostolle qui ja se doubtoit de luy ne ne savoit sil disoit voir ou non, li respondi que moult volentiers li aideroit et feroit aidier de ses bens de la crestienté et de sainte eglise, mais quil commençast la besoingne et quil peut appercevoir la fin ou il tendoit» (RHG, vol. xx, p. 517).

3. Com veiem, el vescomte de Castellnou té la gosadia de carregar sobre l'ànima del pontífex francès tota la responsabilitat dels danys que els regnes cristians patiran pel seu rebuig. Desclot resulta molt més lacònic a l'hora de referir-se a la resposta dels ambaixadors, però precisament l'estil sec i tallant amb què ho fa deixa també entendre que no es van acomiadar gaire amablement del papa: «Quant los missatges agrenten esentes les paraules del apostoli e li agrenten respost so que lur fo semblant, partiren-se davant eyl e anaren-se'n a lur hostel» (cap. 86, vol. iii, p. 85).

4. La «cruel resposta» de Martí IV trenca el somni croat d'una Tunísia cristiana. El rei Pere no podrà acomplir el seu vot i, per això, abans d'ordenar la retirada de l'exèrcit, ha d'implorar la comprensió divina: la seua —s'excusa— és una marxa forçada, i Déu coneix sobradament la sinceritat de la seua devoció. Com es pot constatar, la narració exculpa per complet la figura del rei Pere, que canvia el propòsit inicial obligat per les circumstàncies i n'adopta un altre que és piú i devot igualment, l'auxili d'un poble sotmès a un tirà sense misericòrdia. En canvi, la figura de Martí IV en surt sensiblement tocada, i el cronista no perd mai l'ocasió d'inculpar el pontífex d'haver deixat escapar una ocasió tan clara d'estendre el cristianisme i d'haver desencadenat amb les seues disposicions totes les tribulacions posteriors (vegeu, a tall d'exemple, el capítol 85 i les notes corresponents). Comptat i debatut, la versió que Muntaner tracta de transmetre'ns és la següent: que el rei d'Aragó va envair Sicília perquè hom no li va deixar cap altra alternativa. Aquest punt de vista concorda plenament amb el que es posa de manifest al memorial escrit per als ambaixadors a Rodolf d'Habsburg. Segons el document, els missatgers havien de deixar ben clar que el rei d'Aragó havia evitat de primer moment de donar una resposta ferma a les ofertes fetes pels rebels sicilians, perquè la seua intenció preferent era prosseguir la guerra començada contra l'infidel i demanar al papa que atorgués caràcter de croada a l'expedició. Només quan Guillem de Castellnou va tornar de la seua missió a Roma i el va informar de l'escàs entusiasme del papa pel seu projecte africà va decantar-se per l'única opció que li restava, que era acceptar d'acudir a defensar el regne que se li oferia contra els seus enemics: «Lo senyor rey estant en Alcoy vengren a ell misatges de Sicília et clamaren-li mercè que anàs emparar Sicília, que li liurarien per lo dret de la reyna sa muller et de sos fills. *Lo senyor rey, tro lo dit vezcomte fo vengut et ac sabuda la voluntat del papa, no volc respondre als misatges de Sicília. E cant lo dit vezcomte fo vengut et nuylla resposta no aportà per carta ni per paraula de ço que'l senyor rey tan justament demanava, covench-li d'atorgar d'anar en Sicília et d'emparar et de reebre lo dret de sa muller e de sos fills que'ls sicilians li liuraven*» (Saint Priest, 1847-1849, vol. iii, p. 237-238).

5. Desclot relata també el consell en què Pere II va comunicar als seus nobles que el papa s'havia negat a ajudar-lo i els va demanar la seua opinió sobre una possible anada a Sicília, el tron de la qual li havia estat ofert pels ambaixadors arribats feia no gaire al campament: «*El rey apelà son conseyl de comtes, e de barons e de cavalers savis, e dix com los hòmens de Sicília li avien trameses missatges que li retrien lo regne de Sicília. —E que'm bastarien de tot ço que yo mester agués. Ben sabets que'l regne és de la dona regina, muler mia, e de mos fils, e aquest rey Karles tenia'l a gran tort. E pus axí és esdevengut que'l apostoli no'm vol fer negun secors perquè yo romagués assí per cunquistar la terra de Frequia, és mon cor que yo vaja pendre lo regne de Sicília, pus éls lo'm reten. E vuyl saber de vosaltres quin conseyl me'n dats*» (cap. 88, vol. iii, p. 91).

[Capítol 57]

E no anà a IIII jorns que altres dues barques armades [f. xxviii^{rb}] vengren de Sicília ab semblant missatgeria que aquells eren venguts et ab molt pus piadosa, en tant que la una barcha ab II cavallers et II ciutedanis era¹ de Messina, qui era asseitiada per lo rey Karles, axí con ja havets entès, et estaven a condició tots de mort ho de ésser preses; e l'altra barcha era exida de Palerm ab los altres II cavallers et II ciutadans, axí con ja havets hoÿt, ab poder de tota Sicília. Et vengren tots vestits de negra et ab les veles negres et ab senyeres negres, et a I plant que-ls primers aguessen fet ne faheren aquests IIII;² sí que tothom n'ach tan gran pietat, que tothom a colp cridà:

—Senyor, en Sicília! Senyor, en Sicília! Per honor de Déu, no leixets perir aquell poble mesquí, qui deu ésser de vostres infants!³

E con los richs-hòmens hoÿren la volentat de tots aquells de la host, anaren-se'n al senyor rey tots plagats et dixeren-li:

—Senyor, què és assò de vós? Per amor et per reverència de Déu⁴ hajats pietat d'aquest mesquí de poble, qui axí us crida merçè! Que no ha tan cruel cor de senyor e-l món, vulla's crestià o sarrahí,⁵ que no'n degués haver pietat. Donchs, ¡quant més la'n devets haver vós per moltes rahons, les quals aquests bons hòmens vos han dites davant, qui són totes veritat! E aytant més, que havets vista la cruel resposta que-l papa vos ha feta. Per què creats que tot açò ve pròpiament de Déu: que si a Déu plagués que-l vostre cor se complís, d'estar en aquest loch, ben li agra plagut que-l papa vos atorgàs ajuda; mas no li plau que le us aja atorgada per ço que anets acórrer et ajudar a aquest mesquí de poble. E encara, senyor, que per açò podets conèxer que a Déu plau: que ben sabets que veu de poble, veu de Déu és.⁶ Et veets encara aquesta gent de vostra host tota, que criden: «En Sicília, en Sicília!». Donchs, senyor, què esperats? Que nós tuyt vos proferem per nós et per tota la host que us seguirem, et pendrem mort et la darem a honor de nostre senyor Déus et a honor vostra et a restaurament [f. xxviii^{va}] del poble de Sicília. Et som tuyt aparallats, que menys de sou vos seguirem.⁷

Notes del capítol 57

---

1. *era*: omissió a C; «era» (A); «eren» (B). Seguesc A per raons de concordança.
2. D'aquesta segona ambaixada siciliana, que sembla que no va tenir lloc realment, només en parla Muntaner (vegeu el capítol 54, nota 1).
3. La manera que Muntaner té de descriure l'entusiasme desfermat amb què tota la host d'Aragó, commoguda pel miserable aspecte dels enviats sicilians i el relat de les seues penúries, demana a

l'uníson que l'estol es dirigisca a Sicília («tothom a colp») no deixa de recordar —reflexos verbals inclosos— l'ambient de fervor col·lectiu que Geoffroi de Villehardouin recrea en referir com el *dux* Enrico Dandolo i els venecians es van afegir a la quarta croada: «Maintenant li six message s'agenoillent à lor piez mult plorant; et li Dux et tuit li autre s'escrevèrent à plorer de la pitié, et s'escrièrent *tuit à une voix et tendirent lor mains en haut*, et distrent: “Nos l'otrioms, nos l'otrioms!”. Enqui ot si grant bruit et si grant noise, que il sembla que terre fondist» (Geoffroi de Villehardouin, 1961, vol. I, p. 87); «et quant cil l'oïrent, *si s'escrièrent tuit à une voix*: “Nos vos proions por Dieu que vos l'otroiez et que vos le façiez, et que vos en viegnez avec nos!”. *Mult ot illuec grant pitié del pueple de la terre et des pelerins, et mainte lerne plorée*» (Geoffroi de Villehardouin, 1961, vol. I, p. 98).

4. *de Déu*: omissió a C; «de Déu» (A i B).

5. *sarrahi*: «al món» (repetició a C).

6. Parem compte a l'argumentació emprada per a justificar la legitimitat de la invasió, que resulta força cridanera, atès que *a*) hom es permet de reinterpretar la voluntat divina d'acord amb els darrers esdeveniments: si Martí IV ha negat el seu ajut al rei és perquè l'autèntic desig de Déu és que Aragó prenga Sicília, i no la Barbaria; en aquest sentit, la Providència s'ha servit del papa com un instrument més perquè el casal de Barcelona pugui assolir el destí que el pla diví li ha reservat. Tot això és refermat per la frase apareguda només unes quantes línies més amunt: «creats que tot açò ve pròpiament de Déu». Confronteu-ho amb el *Llibre dels fets*, on, d'una manera molt similar, el bisbe de Barcelona i l'arquebisbe de Tarragona reconeixen que és Déu qui inspira a Jaume I les conquestes de Mallorca i València: «car aquest feyt en què el rey nostre seyor és, e vosaltres, és *obra de Déu*, que no és pas nostre» (§ 62, p. 74); «e dix l'arquebisbe de Terragona: “Açò és *hobra de Déu*”» (§ 281, p. 231). D'altra banda, *b*) la unanimitat amb què l'exèrcit reacciona en escoltar els planys dels missatgers de Palerm i Messina és vista com un altre indici ben significatiu, ja que, com és ben sabut, «veu de poble, veu de Déu és», traducció del vell *vox populi, vox Dei* llatí. Deixant de banda la ben segura antiguitat de les arrels d'aquest proverbi, no coneixem quin n'és l'origen concret. En la literatura clàssica es troben màximes que expressen la mateixa idea, però en termes lleugerament diferents; així, per exemple, a les *Controversiae* de Sèneca el Rètore: «Crede mihi: *sacra populi lingua est*» (Kiessling (ed.), 1966, p. 179). Per a la primera ocurrència medieval de l'expressió tal com la coneixem avui, ens cal llegir una de les cartes trameses per Alcuí a Carlemany, en què el savi la cita amb desaprovació: «Nec audiendi qui solent dicere: *Vox populi, vox Dei*, cum tumultuositas vulgi semper insanie proxima sit» (Walther, 1963-1967, vol. V, p. 919, núm. 34182). També ens consta que la va fer servir com a tema del seu sermó l'arquebisbe de Canterbury Walter Reynolds durant l'acte d'elecció d'Eduard III Plantagenet com a rei d'Anglaterra l'any 1327. L'anècdota, que va ser recollida a la *Historia Anglicana* del cronista Thomas Walsingham (segle XV), té especial interès pel context polític en què la frase va ser pronunciada: en aquella ocasió la veu de Déu, el clamor popular («populus universus») no només havia decidit convertir el jove Eduard en el seu senyor, sinó també deposar el seu pare, Eduard II, en considerar que el seu mal govern el feia indigne d'ostentar la monarquia: «Post Natale, Regina, cum filio suo, ante festum Epiphaniae venit Londonias, ubi cum magno gaudio et muneribus est suscepta. Convenit etiam illuc tota regni nobilitas, citata per prius ad Parliamentum tenendum ibidem in crastino dicti festi; *ubi cuncti censuerunt Regem indignum diademate et propter plures articulos deponendum, et Edwardum, filium primogenitum, in Regem unanimiter eligendum*. Quod etiam consequenter factum fuit, et electio in Aula Magna Westmonasterii publice divulgata per quemdam ex magnatibus sapientem; *cui electioni consensit populus universus*. Archiepiscopus vero Cantuariensis praesenti consensit electioni, ut omnes praelati; et Archiepiscopus quidem, assumpto themate, *Vox populi, vox Dei*, sermonem fecit populo, exhortans omnes ut apud Regem Regum intercederent pro electo» (Walsingham, 1863, vol. I, p. 186). Vegeu, encara, *La chanson de Bertrand du Guesclin* de Cuvelier: «on dit I parler, et l'a-on dit pieçà, *l la vois d'un commun pueple, qui par le monde va, l que c'est la vois de Dieu qui le monde créa*» (Cuvelier, 1990, p. 244). Per a la presència del *vox populi, vox Dei* en les teories polítiques medievals, hom pot consultar l'entrada corresponent a Vauchez et al. (2000, vol. I, p. 1531 i s.).

7. Segons Muntaner, tota la noblesa catalana, que parla com un sol home, es mostra favorable a la idea que Pere faci valdre els seus drets sobre Sicília. El mateix ambient de consens total és reportat

per Bernat Desclot en la seua *Crònica*: «—Seyer —dixeren los comtes e els barons de Catalunya e d'Aragó—, pensats de fer tot ço qui honor vos sia ne prou, *que nós vos seguirem mentre que vida-ns bast*; que gran vergonya seria si tornàvem en nostra terra que no aguéssem res conquestat ne cregut a la vostra seyoria» (cap. 88, vol. III, p. 92). Però compareu, ara, la versió dels cronistes catalans amb la menys emotiva, però potser més realista, del sicilià Speciale, que no amaga que una part de l'exèrcit no estava d'acord a acompanyar el seu monarca a terres sicilianes. En efecte, sembla que uns quants barons van adreçar-se al rei per tal de fer-li veure la inconveniència d'entrar en guerra amb Carles d'Anjou. No seria un acte prudent —deien— que, per tal de conquerir un regne de possessió incerta, Pere posés en perill els regnes que havia heretat del seu pare, i això seria el que potser s'esdevindria si Aragó envaïa Sicília: el papa Martí no acceptaria que hom atacés el seu aliat i protegit, i castigaria l'acció del rei amb l'excomunió; a més a més, el papa i l'angeví comptaven amb un defensor temible, el regne de França, que no es quedaria quiet veient com Pere arrabassava Sicília a un membre de la seua dinastia. No pagava la pena, per tant, llançar-se a aventures de desenllaç imprevisible: allò més adequat era que l'estol tornés a terres catalanes, on hom discutiria amb més calma quina actitud adoptar en els assumptes sicilians: «Discedentibus ab aula Regis nuntiis, viri magnates et consiliarii convocantur. Exponitur ad examen in conspectu Regis Legatio, et quaestiones multiples hinc inde oriuntur. Quidam Regem animant, ut Sicularum petitionibus acquiescat et properet dotale regnum assumere, quod sibi a iure concessum est, et vocantibus incolis nulla suorum effusione sanguinis iam paratum. Alii vero, quos prudentiores universalis ipsius gentis assererat opinio, in obiectum exquisitis rationibus arguebant dicentes: "Optime Rex, ne te adeo moveat ultra vires regnandi cupiditas, ut quod pacifice possides in dubios casus et incerta pericula sponte committas. Nam, si contra Regem Carolum assumpseris dominium Sicularum, quamvis hoc tibi iura concesserint, nullum est dubium quin Romanus Pontifex, qui praefecit illum in Regem Siciliae, contra nos fulminet, ac utriusque gladii praetextu, auctoritatis qua fungitur in regna nostra convertat aculeum. Quod si voluerimus iura pro defensione praetendere, attendendum est quod durum sit coram suspectu iudice litigare. Omnes quidem coadiutores eius ad Pontificalia scripta convenient, omnes contra nos assumpto excusationis titulo bella gerent. Conveniet utique inter alios Rex Francorum, cuius idem Carolus frater est, et ut fraternum ulciscatur opprobrium, contra nos diriget omnem potentiam regni sui. Quo casu posset fortasse contingere, dum speramus dotale regnum armis defendere, quod hereditarium vobis est, prae multitudine invadentium hostium nos relinquere indefensum. Quis nobis has innuit quaestiones? Scitis quia scriptum est: 'Tene quod habes, ne alter occupet locum tuum'. Quod si forte residet aliter menti Regis, quia negotii qualitas altiori indiget indagine classisque nostra undis emerita lassis compagibus quasi convulsa est, ac etiam viri bellatores exinaniti viribus deficiunt, redeamus ad propria, ibique poterimus de causa tam ardua cum omnibus regni Primatibus cautius disceptare. Nam scriptum est, 'in audacem non est audacia tuta'". His quidem explicitis, redeundum esse in Cataloniam universi regni Consilarii suis rationibus concluderunt» (RIS, vol. x, col. 931-932).

[Capítol 58]

Con lo senyor rey entès esta meraveyla et aquesta bona volentat de les gents, levà los uyls al ceel et dix:

—Senyor, en vostre servey et en vostra honor prenh jo aquest viatge, et en les mans vostres coman mi¹ e les mies gents!

Et dix:

—Pus a Déu plau et a vosaltres, pensem de anar ab la gràcia de Déu et en la sua guarda, et de madona santa Maria et de tota la vera cort celestial. Anem en Sicília!

E tantost totes les gents cridaren: —Aür, aür!—² Et tuyt agenoylaren-se et cridaren, altes veus, *Salve Regina*.³ Et aquella nit espegaren-se les dues barques de Sicília, qui se n'anaren a Palerm ab lo bon novell. Et l'endemà lo senyor rey féu recollir totes coses, et los cavalls et tot quant havien en terra;⁴ et lo darrer qui-s-recullí fo lo senyor rey.⁵

Et con se foren recullits, que-s-recolliren tots dins III dies, les altres II barques armades dels sicilians anaren-se'n dient que-ls avien vista fer vela. Et Déus donnos aytal goig con hac per tota Sicília con açò saberem!

Ara lexem lo senyor rey, qui se'n va en bon viatge en Sicília, e parlem dels sarraïns.

Notes del capítol 58

---

1. *en les mans vostres coman mi*: confronteu-ho amb «in manus tuas commendo spiritum meum» (Lc 23,46).

2. Per a aquesta expressió, vegeu el capítol 19, nota 10.

3. Aquest tipus de càntics abans de començar un viatge marítim ens són reportats per molts altres cronistes medievals. Vegeu, per exemple, la *Conquête de Constantinople* de Robert de Clari: «Et si fissent li pelerin monter aus chasteaus des nefes tous les prestres et les clerics qui chanterent *Veni Creator Spiritus*. Et trestout li grant et petit plorerent de pec et de la grant goie qu'il eurent» (Robert de Clari, 1924, p. 13). O la *Vie de saint Louis* de Jean de Joinville: «nostre maistres notonniers escria à ses notonniers, et leur dist: “Est arée vostre besoigne?”. Et il respondirent: “Oil, sire; vieingnent avant li cleric et li provere”. Maintenant que il furent venu, il leur escria: “Chantez, de par Dieu!”. Et tuit s'escrièrent à une voix: “Veni Creator Spiritus”. Et il escria à ses notonniers: “Faites voile, de par Dieu!”. Et si il firent» (Jean de Joinville, 2002, p. 89).

4. *en terra*: omissió a C; «en terra» (A i B).

5. Aquesta dada és confirmada per la *Crònica* de Bernat Desclot, segons la qual Pere va supervisar personalment la retirada de l'exèrcit i no va pujar a la seua nau fins que no va quedar ningú a terra: «[lo rey] fôu reculir sos cavals, e sos cavalers e tot lur arnès, sí qu-en III jorns fou tot reculit. E quant venc que la nuyt fo venguda del ters jorn, lo rey fôu reculir los cavayls e els cavalers qui estaven en gàrdia al vayl e tots los servens; e l rey, tro ab X almugàvers, anava per la vila d'Alcoyl ab grans brandons e cercava si y romania nuyl hom malaut ne san. *E quant viu que no y avia romàs negun, reculí-sse en I galera*» (cap. 90, vol. III, p. 98).

[Capítol 59]

Com los sarraïns veeren les veles en mar, cuydaren-se que fos altre estol que ven-gués en ajuda al senyor rey d'Aragon, et estegren IIII dies que no·s gosaren acostar a Alcoyl, que havien pahor de engan. Et a la fin anaren-s'i acostan poch a poch, et con veeren que·ls crestians se n'eren anats, faheren gran festa et gran alegre,¹ et tornaren-se'n cascun en sa terra ab tants de plants et de plors, dels amichs et pa-rents que agren perduts, que per tostemps ne parlarà hom en Barberia e·n tenbran més la casa d'Aragon que casa de rey qui sia e·l món.²

Ara lexaré ells estar, et tornaré al senyor rey d'Aragon.

Notes del capítol 59

---

1. Segons la versió de Bernat Desclot, els sarraïns es van apropar a la costa en veure els focs provinents de la vila d'Alcoll, que els catalans havien fet incendiar abans de salpar. Els infidels ja no van trobar ni rastre de les tropes cristianes i van imaginar que Pere havia posat rumb a Sicília: «E quant lo rey fo reculit, los marinés exiren en terra e meseren foch en la vila bé en C lochs; e quant lo foch se tenc a tota la vila, els sarraïns conegren que la host se n'era anada e mantenen vengren a la mar e no y trobaren negú, que tots se foren reculits. Adoncs prensaren-se que·l rey se n'anava en Sicília» (cap. 90, vol. III, p. 98-99).

2. Compareu aquesta afirmació tan grandiloqüent amb el ràpid i desapassionat resum que el *Kitab al-'Ibar* fa dels escassos èxits de l'expedició catalanoaragonesa a Alcoll: «*La flotte chrétienne arriva au port de Collo, lieu de rendez-vous qu'Ibn-Quezir lui avait assigné, mais cette entreprise n'eut aucun resultat*» (Ibn Khaldun, 1925-1956, vol. II, p. 385-386).

[Capítol 60]

Lo senyor rey hac bon temps, aytal con demanà de bocha, que dins poch[s] [f. xxviii^vb] dies fo en Tràpena, a III dies a la exida d'agost de l'any davant dit MCCCLXXXII.¹ E axí podets saber quant estech lo senyor rey a Alcoyl: que ell fo a Alcoyl a la exida de maig,² et pres terra a Tràpena III dies a la exida d'agost; per què no creu que rey sia e-l món, de crestians, que tant hi pogués haver estat ab lo seu poder tan solament.

Et con hac presa terra a Tràpena, la lumenària se féu tan gran per tota Sicília (hon los hòmens de Tràpena tramaseren correus³ de totes parts) que açò fo una gran meravella lo goig que tuyt fahien. Et avien-ne ben rahon: que Déus los havia tramès lo sanct rey d'Aragó qui-ls deliuràs de les mans de lurs enemichs e-ls fos guiador et governador, axí con tramès Moysèn al poble d'Irraell e li donà la verga. Et axí, ab senyal de verga⁴ que fa, lo senyor rey d'Aragó deliurarà⁵ axí mateix lo poble de Sicília, per què tuyt podem conèxer que açò fo obra pròpria de Déu.⁶

Et con lo senyor rey et ses gents foren exits en terra a Tràpena, no-m cal dir lo goig ne l'alegre que tuyt faheren, que les dones et les donzelles, dança feta, venien davant lo senyor rey et cridaven:

—*Santo* senyor! Déus te dó vida e-t dó victòria per què-ns pusques deliurar de la mà dels malvats ffrancesos!⁷

Et ab aquests cants et ab aquest tan gran goig anaven tuyt, que no fahien feyna ne jornal.

Què us diré? Tantost con ho saberen en Palerm, tramateren al senyor rey la major part dels richs-hòmens ab gran tresor et ab gran moneda que donàs a les sues gents. E lo senyor rey no-n volch gens pendre, que dix que destrò ho agués mester que no-n volia gens, que ell se portava tresor et moneda assats; mas que fossen çerts que ell venia per reebra ells per vassalls et per defendre'ls contra totes les persones del món.⁸

E axí anà-sse'n a Palerm, et bé IIII legües exiren-li totes les gents; et qui hanc veé gran alegre e [f. xxix^ra] gran festa, ben pogra dir que aquella fo la pus alegre et major que jamés se faés. Et aquí, ab grans professons et goig et alegria d'òmens et de fembres et d'imfants, reeberen lo dit senyor rey e l'amanaren al palau imperial,⁹ et puy donaren bones posades a tots aquells qui ab ell eren. E axí mateix, com lo senyor rey hi entrà per terra, sí y vench l'estol per mar.

E con tuyt foren aseseats,¹⁰ los prohòmens de Palerm tramateren missatges per totes les ciutats, viles et castells, que venguessen síndichs de totes parts qui aportassen les claus e-l poder, et de cascuns lochs; et que les claus del loch en nom

de senyoria liurassen al senyor rey e li faessen sacrament et homenatge, e·l coronassen rey e senyor. E axí·s féu.¹¹

Notes del capítol 60

1. Que la travessia a Sicília es va fer amb bonança és quelcom que també destaca Desclot, el qual afegeix que Pere II va desembarcar a l'illa només cinc dies després d'haver abandonat Alcoll: «e anaren tant ab lur beyl vent, *que al V jorn foren arribats dins lo port de Tràpena, qui és en Sicília*» (cap. 90, vol. III, p. 99). «Tràpena» (la mateixa forma a l'AtCat) és Trapani, ciutat situada a l'extrem occidental de l'illa, als peus del mont Èrix; era famosa pel seu magnífic port natural, des del qual hom desenvolupava un intens comerç amb els estats ifriquiens. Muntaner situa l'arribada dels catalans quan faltaven tres dies per a la fi d'agost, és a dir, el 28 d'agost de 1282. Però confronteu-ho amb Jerónimo Zurita, que afirma que va ser el 30: «*Y con buen tiempo al quinto día —que fue a 30 del mes de agosto— arribó al puerto de Trápána*. A donde acudieron luego muchos caballeros de aquella comarca y recibieron al rey con gran regocijo» (ll. 4, cap. 22).

2. Recordem que la data esmentada per Muntaner és errònia (vegeu el capítol 51, nota 3).

3. *correus*: «per tota Sicília» (repetició a C). Suprimeix la repetició.

4. *Et axí, ab senyal de verga*: omisió a A i a C; «Et axí, ab senyal de verga» (B). A i C incorren en una *omissio ex homoioteleuton*, no advertida pels editors Casacuberta i Soldevila. El passatge és una reformulació d'una idea ja expressada al capítol 54 (vegeu la nota 8 de l'esmentat capítol), que introdueix una ben interessant variant, atès que Muntaner compara el bastó prodigiós de Moisès (Ex 4,1-6) amb els pals de l'heràldica dels comtes reis catalans. Precisament, la imatge del rei Pere II com un bastó castigador de que Déu se serveix per tal d'alliberar el poble dels sicilians/israelites de la tirania dels egipcians/francesos reapareix en la carta de Frederic de Sicília als consellers de Barcelona reportada pel *Chronicon Siculum / Libre de les conquestes*: «*E lo dit pare nostre, fet vergua de fellonia de Nostre Senyor a girar lo bastó dels malvats en salut dels pobles dels secilians*, lo qual per juhy de Déu foragitat de la Esgleya, aquell poble al qual era vengut lo constituí senyor» (*Libre de les conquestes de Sicília*, f. 46v-47r). Per a interpretacions en clau profètica de les armes del casal d'Aragó, només ens cal citar el conegut exemple de Francesc Eiximenis, el qual es fa ressò de les prediccions sobre les persecucions i les humiliacions que els falsos clergues i la casa reial de França havien de patir per obra dels bastons del casal d'Aragó: «D'aquesta casa és profetat que deu aconseguir monarchia quasi sobre tot lo món [...]. *Aquest fa senyal de barres longues, significant bastons e colps e persecucions qui d'aquesta casa deven exir contra los mals ecclesiàstichs per a purgar lurs peccats e per abaxar lur ergull e pompa e per reduyr-los al primer stament. Diu axí matex que aquesta casa deu abaxar quasi de tots punts a temps la casa de França*» (*Primer*, cap. 245, citat a Hauf, «Introducció», a Pou i Martí, 1996, p. 104, n. 74; vegeu, també, sobre aquesta i altres profecies eiximenianes, Bohigas, 1982, p. 94-115).

5. *deliurarà*: «deliurarà» (C); «deliurà» (A i B). Tot i que la proximitat d'una altra forma verbal de perfet («açò fo») justificaria potser l'esmena del passatge, he mantingut el futur de C, en atenció al possible rerefons profètic del passatge.

6. Per a aquesta expressió, vegeu el capítol 57, nota 6.

7. La rebuda que hom dispensa al rei Pere, amb les danses, els càntics i els bons desitjos —expressats en estil directe— dels habitants de Trapani, és explicada en termes molt semblants als de Muntaner per Bernat Desclot: «E quant lo rey fo en terra, hac-li hom aparellats cavals, e muntà a cavayl, e tota la gent de la terra anaven-li denant a peu, e els cavalers e·ls barons de Sicília menaven-lo per les regnes e portava-li hom I pali d'aur en IIII lançes sobre·l cap. *E les donzelles e tota la altra gent, ab moltes maneres d'estrumens, anaven-li denant e cridaven*: —Ben sia vengut lo nostre seyor rey d'Aragó e de Sicília e·l nostre salvador, per qui serem deliurats de les mans de nostre enamic Karles sens mercè!— *E axí anaren-li cantan e alegren denant*» (cap. 90, vol. III, p. 100). Vegeu, també, les *Gesta Comitum*: «*Et cum incolae regni illius phaleratum regem cernerent in decore, ruunt populi catervatim, "Vivat rex!" unanimiter proclamantes*» (cap. xxviii, p. 70).

8. D'aquesta tramesa de presents dels prohoms de Trapani en parla també Desclot, el qual, però, no diu en cap moment que Pere els rebutjés! «E puy la gent de la terra [...] *trameseren grans presents d'aur e d'argent al rey e de draps d'aur e de seda; sí que'l rey se tenc per pagat d'eyls*, so és a dir dels hòmens de Tràpena e de tota la contrada» (cap. 90, vol. III, p. 100).

9. Desclot explica, efectivament, que a la seua arribada a Palerm —era el 2 de setembre de 1282 (Runciman, 1979, p. 225)— el rei va ser escortat fins al palau imperial: «Les gens de la ciutat de Palerm feeren molt gran festa de la venguda del rey, e'l receberen a gran honor *e'l meseren e'l palau emperial*» (cap. 91, vol. III, p. 101). Confronteu-ho, encara, amb la continuació de Saba Malaspina, que reflecteix també molt bé l'eufòria dels palermitans: «Rex ergo Aragonum ad concepti termini tempus veniens, civitatem Panormitanam triumphaliter intrat, ubi in ingressu portus nauticus exoritur tantus clamor, tantusque virorum tumultus, et tubarum tantus resonat clangor, quod confusis vocibus singulorum, quae discerni non poterant, sonus aera sine discretione reverberans, apud civitatem Montis Regalis fuisse fertur auditus» (BS, vol. II, p. 379). El palau que Desclot i Muntaner esmenten és el Palazzo Reale o Palazzo dei Normanni, bastit al segle XII per Roger II de Hauteville, primer monarca sicilià de la dinastia normanda, sobre una antiga fortalesa musulmana. Es va convertir fins a la mort de l'emperador Frederic II en el centre administratiu i cancelleresc de la centralitzada monarquia siciliana. Per ventura la part més coneguda de l'edifici és la Cappella Palatina, ornada amb magnífics mosaics d'estil bizantí, la construcció de la qual es remunta a l'any 1132.

10. *asegats*: «asseguts» (C); «assegurats» (A); «asesegats» (B). La situació presentada per la narració (la convocatòria de les cerimònies d'homenatge al rei després de dies de festa i celebració per la seua arribada) aconsella de triar la variant transmesa per B.

11. Com es pot apreciar, Muntaner dedica només unes poques línies al parlament tingut a Palerm amb els homes de Sicília. Confronteu-ho amb la versió més rica en detalls de Bernat Desclot, autor que explica que, tres dies després d'haver arribat a Palerm, el rei d'Aragó va fer convocar els palermitans i, en general, tots els barons del regne perquè vinguessen immediatament a la ciutat. Ja al parlament, el rei va exposar a tots els presents que havia vingut a l'illa en atenció a les seues peticions d'ajuda i perquè li havien ofert la corona del regne; volia demanar-los, en conseqüència, si aquella oferta era ferma i tots hi estaven d'acord. Va respondre per part dels congregats un vell cavaller sicilià: tot el que el rei havia dit era cert, i els sicilians estaven disposats a acceptar-lo com a rei; abans, però, volien que jurés que els governaria segons els bons usos del temps de Guillem II el Bo. El rei va atendre ben gustosament la seua petició, després de la qual cosa va rebre l'homenatge de tots els representants de Sicília: «Quant venc a cap de III jorns, lo rey tenc parlament ab tota la gent de Palerm, e de les viles e dels casteyls de Sicília, que de cascun loc n'i avia dels melors, e dix-lur: —Barons: vós sabets bé que yo era anet en Barberia sobre sarraïns a honor de Déu e de tota la crestiantat, e mentre que yo era en la vila d'Alcoyl, qui és en Barberia, los vostres missatges vengren a nós de la vostra part e de tota la universitat del regne de Sicília, qui era meu e de mos fils; e que vosaltres me donariets aytans cavayls con yo agués mester, e-m bastariets d'aur e d'argent a defendre vosaltres del rey Karles, e que-m liurariets tot ço qui hic fos del rey Karles. Vuyl saber de vosaltres assò si és veritat ne si o atorgats.— Ab tant lo rey se calà per oyr què li respondran, e assec-se en son setí. E I cavaler de Sicília, qui era hom de grans jorns, se levà, qui avia cumiat de tots los altres que degués parlar per tots, e dix: —Mon seyor lo rey, les tues paraules són certanes e vertaderes; e tot enaxí com tu ho as dit, o atorga tota la cuminaltat del regne de Sicília.— E a aquesta paraula resposeren tuyt a I vou que atorgaven so que eyl deya e que eren aparellats de seguir la sua volentat. Puy parlà aquel cavaler qui primerament avia parlat, e dix: —Mon seyor lo rey: d'una cosa te volen pregar los hòmens de Sicília per ço que totstemp sien remembrans de la tua amor e de la tua gràcia e que yamés no-s pusca departir: que·ls atorc les bones custumes del rey Guilem. E d'aquí avant fé de nós la tua volentat.— Lo rey se levà e dix: —Barons: ço que vosaltres me pregats és leugera cosa de fer; que major volentat n'è yo que vosaltres. Que us atorch totes les bones custumes del rey Guilem; e d'assò fer-vos he bones cartes, ab mon segeyl pendent» (cap. 91, vol. III, p. 102-103).

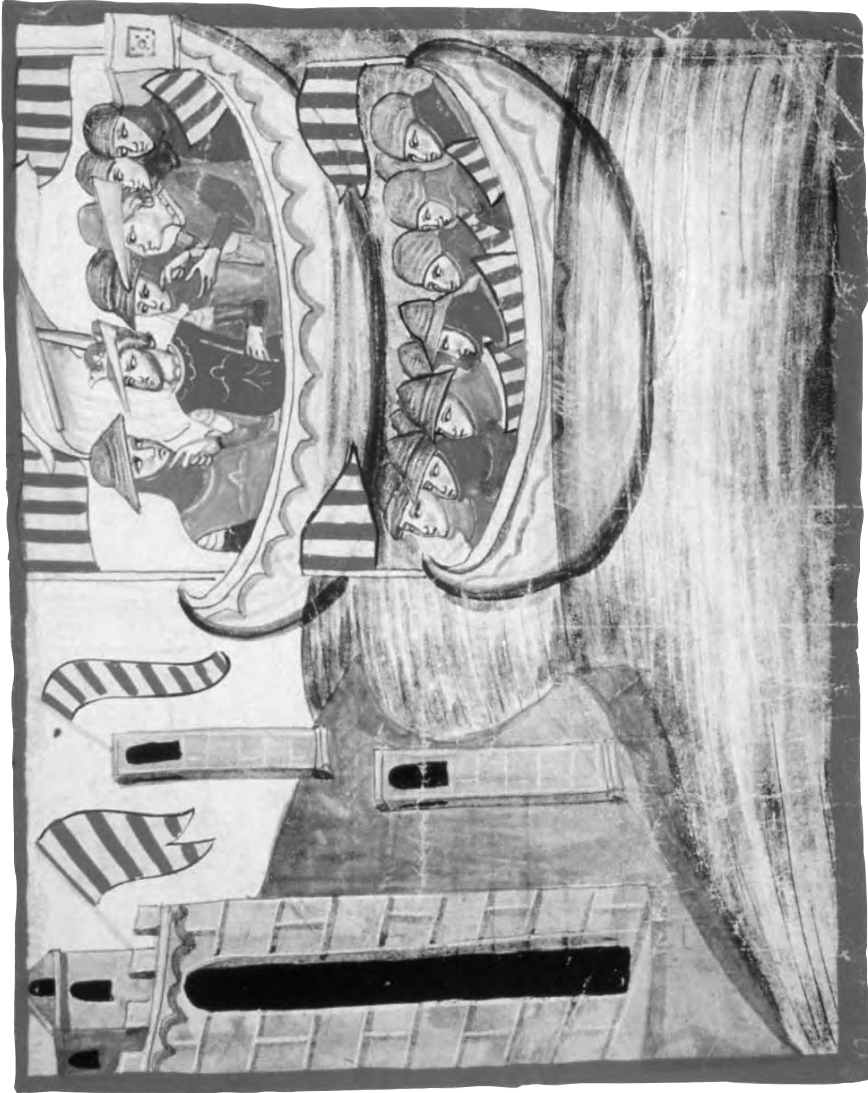

FIGURA 24. Pere II i el seu estol arriben a les costes de Sicília (*Nuova Cronica* de Giovanni Villani, còdex *Gl'igi*) [2015, Biblioteca Apostolica Vaticana].

FIGURA 25. La Cappella Palatina del Palazzo Reale o Palazzo dei Normanni de Palermo (segle XII).

[Capítol 61]

Et entretant, lo senyor rey hac IIII richs-hòmens que tramès per missatges al rey Karles,¹ qui era sobre Messina, axí con davant havets entès. E tramès-li a dir que ell li manava e li deya que li exís de son regne, que ben sabia que aquell regne no era seu, ans era et devia ésser de la reyna muller sua et de sos fills, e axí que pensàs de deliurar la terra tantost; et si fer no u volia, que-l desafiava et que-s guardàs d'ell, con sabés per çert que ell lo'n gitaria.²

Què us diré? Axí anaren los dits missatges al rey Karles, et digueren-li ço que damunt los fo manat de part del senyor rey En Pere d'Aragon. E con lo rey Karles entès açò, dix:

—Ara és vengut lo temps d'açò que tostemps nos érem dubtat. És veritat bé³ l'eximpli qui-s diu: que d'equell mal mor hom de què hom à pahor.⁴ Per què vuy més, mentre viu sies, no pots viure en pau, que a fer has ab lo mellor cavaller del món et ab major cor. Ara vaja con se vulla, que axí ha⁵ a passar.

Et con hac estat gran pressa et pensat, respòs als [f. xxixrb] missatges que se'n pensassen de anar, que ell no entenia a desemparar son regne per lo rey d'Aragó ne per negun altre qui e-l món fos, et que entenés que ell havia emparada cosa de què ell lo faria penedir.⁶ E axí los missatges pensaren de tornar en Palerm al senyor rey. Et con lo senyor rey hac entesa la resposta del rey Karles, pensà's que tantost se aparallàs, per mar et per terra, d'anar a Massina.⁷

E ls cicilians, qui-l veeren aparallar, dixeren-li:

—Senyor, què volets fer?

—Vul anar sobre lo rey Karles.

Dixeren los sicilians:

—Senyor, no vulla Déus que vós hi anets menys de nós.

Notes del capítol 61

---

1. Desclot afirma que els components d'aquesta ambaixada a Carles d'Anjou (que degué tenir lloc vers mitjan setembre) eren tres: el cavaller català Pere de Queralt, l'aragonès Rois Eiximenis de Luna i el jurista barceloní Guillem Eimeric: «Mas enans d'ayçò, tramès sos missatges al rey Karles, *II cavalers honrats qui avien nom En Pere de Queralt, de Catalunya, e En Ruys Examenis de Luna, e En Guilem Eymeric, jutge de la ciutat de Barcelona*; los quals portaren I carta que-l rey lur donà que donassen al rey Karles e altra carta de creensa» (cap. 92, vol. III, p. 104-105). El sicilià Speciale gairebé coincideix amb Desclot, tot i que en la seua versió Eimeric és substituït pel ja conegut Guillem de Castellnou: «Rex Petrus iubet Ruys Eximenis de Luna, Guillelmum de Castellono et Petrum de Queralto, egregios et prudentes milites ad Regem Carolum tendere» (RIS, vol. x, col. 936). El *Chronicon Siculum* només esmenta en Queralt («misit inde suum nuncium praedictum Dominum Petrum de Queralto militem suum ad praedictum Regem Carolum existentem in obsidione dictae civitatis Messanae», RIS, vol. x,

col. 841) i Neocastro, aquest mateix noble en companyia d'un altre emissari de nom no especificat; la seua *Historia Sicula* precisa, a més, que els missatgers van parlar amb Carles el dia 16 («Iam Petrus Queraldi et socius praemittuntur ad Carolum cum potestate loquendi [...]. Adveniente vero termino, [rex Carolus] dictos Petrum Queraldi et socium evocavit, qui requisiti XVI Septembris ad sui praesentiam accesserunt» (RIS, vol. XIII, col. 1051)). La continuació de Malaspina parla també dels missatgers, però no en dóna els noms, i Giovanni Villani, sense dissimular de quin costat estan les seues simpaties, diu que «*furono mandati due cavalieri catalani con lettere e coll'ambasciata assai oltraggiosa e villana*» (ll. 8, cap. 70).

2. A través dels emissaris, Pere ofereix dues alternatives al seu rival Carles: o bé ordena la retirada immediata de les seues tropes de Sicília (que pertany a Constança i els seus fills), o bé ell el n'haurà d'expulsar per la força. La senzilla disjuntiva és expressada molt semblantment pels ambaixadors a les versions de Neocastro («et ait Petrus Queraldi: «Domine Carole, inclutus Dominus Petrus Aragonum per Dei gratiam et Siciliae Rex, requirit vos, mandans quod terram suam Phari, quam contra honorem suum (nec timuisti vires eius) temere tenes obsessam, cum ad eam veniat, statim liberes et liberam sibi permittas, ita quod in Civitatem suam Messanae praeter obstaculum aliquod, ipse et sui per mare et per terram possit intrare; mirans, quod si sciveris adventum eius felicem, quomodo fuisti ausus ex hac obsidione, quod tacere non possumus, tanto Regi cludere viam Phari; sciturus, quod si secus feceris, cum prope sit, et in te festinus accedat, bello iudice senties vires suas»», RIS, vol. XIII, col. 1051), de Speciale («adventum eius causamque praedicere, ac demum haec pauca pro legatione referre: «quod eligat alterum de duobus, vel debitam eidem Regi Petro de iure Siciliam sine bello deserere, vel ipsius Regis Petri congressum in suis Castris ante Messanam procul dubio expectare»», RIS, vol. X, col. 936) i del *Chronicon Siculum* («faciens dici per dictum eius nuncium eidem Rege Carolo, quod ipse Rex Carolus cum toto suo exercitu et omnia sua gente exiret de dicta Insula Siciliae, et dimitteret ipsi Regi Petro dictam Insulam liberam et spatiatam de omni scrupulo domini ipsius Regis Caroli; alioquin dictus Rex Petrus cum suo posse iret contra ipsum Regem Carolum, et exercitum eius ad debellandum eosdem, et ad liberandum dictam civitatem Messanae de obsidione praefata», RIS, vol. X, col. 841). L'escena de Carles amb la legació catalanoaragonesa és transmesa de manera dialogada per la *Crònica* de Desclot, on el portantveus Pere de Queralt, després de lliurar a l'angeví una carta de Pere II, li explica els motius de la vinguda a Sicília del rei d'Aragó: «vengren a la tenda del rey Karles qui seÿa sobre I lit, de ricts draps de seda cubert. Ajenolaren-se a él, e saludaren-lo, e puys En Pere de Queralt parlà e dix la missatgeria al rey: —Sèyer rey Karles, lo nostre seyor rey d'Aragó nos tramet a vós; e per tal que creegats que nós som missatges seus, veus carta de creensa que us tramet. —En nom de Déu —dix lo rey Karles—, digats què·l rey d'Aragó vos mana dir. —Sèyer —dix En Pere de Queralt—, tenis aquesta carta que nostre seyor lo rey vos tramet.— E·l rey Karles pres-la, mas no la gardà aqueyla hora, mas que la posà sobre·l lit en què seÿa. —Sèyer rey Karles —so dix En Pere de Queralt—, nostre seyor lo rey d'Aragó vos diu e us mana que li deliurets la terra de Sicília, qui és sua e de sos fils, que trop avets tenguda a gran tort. Que les gens de Sicília són molt agregades de la vostra seyoria e an requesta la ajuda del rey d'Aragó; per què lo rey lur vol ajudar, axí com a ceyls qui són seus e de sa terra» (cap. 92, vol. III, p. 106-107). Cal notar que la carta al·ludida per Desclot, al contingut de la qual no tenim accés perquè Carles d'Anjou, visiblement molest, es nega a obrir-la, correspon a un document reproduït en altres fonts, com la continuació de Saba Malaspina (vegeu La Mantia, 1990, p. 56-57, doc. XVIII). Segons aquesta crònica, els missatgers d'Aragó van presentar-se al campament angeví amb una lletra del comte rei plena d'«aspera [...] odiorum verba», en la qual Pere exigia també al seu rival que deixés de pertorbar el regne de Sicília i que feia exactament així: «Magnifico Viro Carolo Regi Hierosolimae et Comiti Provinciae, Petrus Aragonum et Siciliae Rex. Dum in partibus Barbariae contra hostes fidei apud quoddam castrum quod Alcolium dicitur prospere ageremus, quidam venerunt ad Nos de tota Sicilia Nuntii, de Vobis graviter querelantes, ac dicentes quod Vos Siculos dira tiramnode premitis et multis oppressionibus adgravatis; Nos, quia ipsum Regnum Siciliae ad Uxorem ac Filios spectat haec pati ulterius non volumus, cum nec etiam deberemus, propter quod in eorum auxilium venimus, quibus occasione Uxoris et Filiorum nostrorum deesse non possumus. Postmodum vero apud Panormum postquam applicuimus cum nostro navigio, maioris querelae delatio est perlata, videlicet, quod

vos in Siciliam exercitualmente venientes, civitatem nostram Messanam quotidianae molestia obsidionis tenuistis arctatam, unde statim in auxilium Messanae, nulla Nobis et genti nostrae data requie, nos accinximus adventuros. Quare rogamus Magnificentiam vestram, ut maturantes vestrum, soluta obsidione, recessum, Messanenses praedictos et omnes Siculos sine turbatione et molestia dimittatis. Non enim Nobis iure Imperium competit Sicularum, sed filis nostris ex avita noscitur successione spectare. Et ecce latores praesentium apocryssarios nostros ad Vos praemittimus super iis, quae Vobis sunt dicturi, informatos, quorum dictis fidem poteritis adhibere. Nos autem e vestigio sequimur, ut in succursum Messanensium praedictorum, si eorum dimissa obsidione non recesseritis, Vobis, quantum poterimus, obviamus» (BS, vol. II, p. 379-380). Si el document —en el qual Pere II ja s'anomenava rei d'Aragó i de Sicília i només reconeixia a Carles els títols de rei de Jerusalem i de comte de Provença— ja deixava ben clares les intencions del monarca aragonès, aquestes van quedar refermades encara per les paraules que, segons el mateix Malaspina, l'ambaixador va dir a Carles d'Anjou de part del seu senyor, i que constituïen una declaració de guerra en tota regla: «Venientes ergo Regis Aragonum nuntii ad obsidionem Regis Caroli, assignatis primo litteris Regis eiusdem, hoc brevi sermone operant intellectum: “Miratur Rex Aragonum Dompnus Petrus, quod cum... et fidelibus domo progressi, cuius prosapia iuri alterius nullam facere consuevit iniuriam, modo Regnum Siciliae, quod ad Uxorem ex paterna, et ad filios suos ex avita successione cognoscitis firmiter pertinere, hostili gladio premitis, et manu inimica turbatis; unde rogat vos de proditione vocari, diffidat vos et gentem vestram, et ex nunc denunciatur vobis guerram, intendens de caetero totis viribus offensare”» (BS, vol. II, p. 379-380). D'altres cronistes, a més de Desclot i Malaspina, fan referència a l'esmentada carta: és el cas de Giovanni Villani, que reproduïx un text molt més breu que el que ha estat reproduït més amunt: «Piero d'Araona e di Cicilia re, a te Carlo re di Gerusalem e di Proenza conte. Significhiamo a te il nostro avvenimento nell'isola di Cicilia [...] e però comandiamo a te che, veduta questa lettera, ti debbi levare dell'isola di Cicilia con tutto tuo potere e gente, sappiendo che se nol facessi, i nostri cavalieri e fedeli vedresti di presente in vostro dammaggio, offendendo voi e vostra gente» (ll. 8, cap. 71). Villani reproduïx, a més, una carta que, segons ell, Carles va escriure a Pere en resposta a les seues reivindicacions (vegeu la nota 6 d'aquest mateix capítol). Finalment, el *Chronicon Siculum*, tot just després de relatar l'arribada dels catalans a Sicília i la tramesa dels missatgers al setge de Messina, insereix també un suposat intercanvi epistolar entre Pere d'Aragó i Carles d'Anjou, que transcriu sengles documents redactats aparentment una setmana abans que tingués lloc l'ambaixada de Queralt que ara ens ocupa (La Mantia, 1990, p. 53-56, doc. xvii). Es tracta de dues missives interessantíssimes, tant pel contingut com pel to profètic emprat en ambdós casos: en elles, cadascun dels monarques proclama la justesa de la seua causa i anuncia la imminent desfeta del seu rival (vegeu un estudi d'aquestes cartes a Aguilar, 2007b, i l'estudi que acompanya aquesta edició; confronteu-ho, també, amb Cingolani, 2006, p. 291-317).

3. *bé*: omissió a C; «bé» (A i B).

4. *d'equell mal [...] pahor*: aquest famós refrany invocat pel rei Carles es retroba, per exemple, a la *Disputa de l'ase* d'Anselm Turmeda («—El proverbi diu, frare Anselm, que “*del mal que hom té por, d'aquell mateix mor*”», Turmeda, 1993, p. 194) o al *Tirant*, en llavis de la infanta Ricomana («Tostemps oí dir que *del mal que hom té por d'aquell hom se mor*», cap. 110; Martorell, 2005, p. 450).

5. *ha*: «he» (C); «ha» (A); «à» (A).

6. La manera com Carles va reaccionar davant l'anunci dels missatgers d'Aragó varia segons les cròniques. Ja hem vist que, segons Muntaner, l'angeví va saber ocultar-los la preocupació que vertaderament sentia, en respondre que ben aviat el rei d'Aragó lamentaria haver emprès aquella campanya. És, si fa no fa, el mateix posat contingut que li atribueix la versió de Malaspina; en aquest cas, Carles, reprimint els seus sentiments, respon que no creu haver donat al rei d'Aragó cap raó que justifique l'ofensa de què ara és objecte, es mostra decebut pel fet que aquell que ell havia jutjat un bon amic es revele ara com el més deslleial dels enemics i manifesta la seua total confiança que la força de les armes farà comprendre al rei Pere la fatuïtat del seu intent: «Rex autem Carolus, cuius nimium membra, frigore quodam soluta, illico riguerant litterarum praedictarum tenore et verborum pondera Nuntiorum, flammato corpore revolvens, statim curis ingentibus aeger efficitur, *speciem tamen vultus sapientis more dissimulat, et altum in anxietate dolorem saucio corde premens, vix haec nuntiis explicat respondendo:*

“De Rege Aragono valde miramur, quod nulla contra eum a nobis laesione praecedente, nos laedit, et iniuria non recepta, nobis iniurari tam turpiter non formidat; Regnum Siciliae, quod ab Ecclesia Romana tenemus, ad Uxorem suam et filios pertinere mendacio manifesto, et notoria praesumptione confingit, terram quam tot laboribus et tot infundis Gallicae gentis... titulo vindicare contendit, miramur, et magis quod ipse, cuius frequenter laudavimus probitatem, Regis adulterini nomine usurpato, audet se mendaciter Regem Siciliae titulare. Dolemus praeter haec, quod quem credebamus amicum, cui nullo tempore offensam aliquam fecisse meminimus, modo tam perverse comperimus inimicum, nostris rebellibus non sine nota prodicione faventem, ac Nos proinde offendentem, qui a Nobis est inoffensus. Tanta ne tenet eum generis et gentis suae fiducia, ut Nos tam fidens et tam securus invadat? Si pietas est, quam credimus esse, in Deo, quae tantos et tam nefandos curet excessus, persolvat dignos pro tot ausibus sibi grates, et pro attentata prodicione praemia debita recompenset. Nos enim forte ex parte nostra, quod secundum debitum adversus tantam iniuriam insurgemus, et ostendemus Regi vestro, quod bellum contra Nos fatue attentavit”» (BS, vol. II, p. 380-381). Giovanni Villani ens mostra un Carles encara més decidit, que respon a l’atreviment del seu enemic amb una enèrgica carta en què, després de titllar Pere de malvat traïdor a Déu i a l’Església, el commina a retirar-se immediatament del seu regne o a dirigir-se amb el seu exèrcit a Messina, on l’espera amb molt de gust, amb ganades d’enfrontar-s’hi: «Carlo per la Dio grazia di Gerusalem e di Sicilia re, prenze di Capova, d’Angiò e di Folcalchieri e di Proenza conte, a te Piero d’Aragona re, e di Valenza conte. Maravigliamo molto come fosti arditto di venire in su il reame di Sicilia, giudicato nostro per l’autorità di santa Chiesa di Roma; e però ti comandiamo che, veduta questa lettera, ti debbi partire del reame nostro di Sicilia, sì come malvagio traditore d’Iddio e di santa Chiesa; e se ciò non facessi, disfidanti siccome nostro nemico e traditore, e di presente ci vedrete venire in vostro dammaggio, però che disideriamo di vedere voi e vostra gente colle nostre forze» (ll. 8, cap. 73). En la *Historia Sicula* de Bartolomeo de Neocastro, Carles no sap o no vol contenir la seua ràbia, i demana a Pere de Queralt un dia de terminis per tal de respondre a la misatgeria («Ille quidem *ira fervidus calet, et furore non modico inebriatus* dixit quod sequenti die responderet eis», RIS, vol. XIII, col. 1054). El dia següent, el Queralt rep una ben altiva rèplica del seu amfitrió: si vol fer-se una idea de quin és el poder angeví, només ha de fer una ullada al gran exèrcit congregat davant els murs de Messina; ben follament ha actuat el seu senyor, el rei d’Aragó, en immiscir-se en les seues disputes amb els rebels sicilians i declarar-li la guerra; d’ara endavant ell i els seus successors se les hauran no només amb ell, sinó també amb el rei de França i el papat; és possible que ara el seu exèrcit decidisca retirar-se de Messina, però no perquè el rei Pere ho exigisca, sinó perquè molts soldats han emmalaltit a causa de la perfídia dels messinesos, que han enverinat els pous i els camps de la rodalia; tan bon punt haja aplegat totes les seues forces i aquestes es troben en condicions de lluitar, no només recuperarà Sicília, sinó que durà la guerra a la mateixa Catalunya: «Adveniente quidem termino Rex Petro Queraldi respondit dicens: “Scire credimus quod potentiam nostram Maris et Terrae, quam prospicis, si te non deceperit oculus tuus, nosti, quamquam valles et colles proximiores tuis visibus occupant, et quam, si necesse foret, in posterum possumus convenire: propter quod opinandum est quod non est boni consilii quidquid contra nos vester egerit, si potissime adsensus suos pervenerint tam mirabiles potentiae nostrae fines. Miramur siquidem, quod cum Cives hostes nostros, quinimmo rebelles teneamus obsessos, cum iam concordēs simus super conversione eorum ad fidem nostram, ipse in terram nostram ingressus fuerit ut seductor; et quommodo, et cum iura nulla suadeant, ausus fuerit potentem Regem, veluti arma nulla tenentem, requirere, et quod iniuriosum decernimus, imperare quod sibi cedentes Urbem suam Messanae, quae nostra est, potius sibi dmitteremus obsidione qualibet absolutam: propter quod quos amicos habebat, Summum Pontificem, Dominum Regem Franciae et ceteros Principes Orbis terrae sibi reputet inimicos, nosque et successores nostros, sui et successorum suorum hostes proprios sui nominis et honoris. Sed ite et dicite populo vestro et populo quem advexit, quod tanta non eius movet audacia, quod velimus propterea tanti motus furoribus obviare. Neque credat, si terram nostram relinquimus, quod cedamus facti timidi spiritu, vel inopes, cum necessarius sit recessus: nos enim ante requisitionem factam per vos eramus et sumus in procinctu itineris in Calabriam transeundi, ubi nostras et gentis nostrae passae vires possemus reficere. Pharii enim rebelles nostri herbas, aquas et vinatorum forensita venenis et potionibus aliis polluerunt, ex quibus

homines nostri gustantes, licet non defecerint, graviter patiuntur. At postquam reffectae fuerint vires nostrae, ne dum in Siciliam terram nostram, quinimmo in Cataloniam suam transire disponimus, ad tantam nominis et regni nostri iniuriam ulciscendam”» (RIS, vol. XIII, col. 1054). En altres fonts, Carles d'Anjou es capté d'una manera molt més vacil·lant. Bernat Desclot, per exemple, ens diu que el rei va escoltar les demandes aragoneses amb una actitud no gaire règia, fent mossegades a un bastó que duia a la mà per mirar de calmar la seua ira —i aquest era un costum que el monarca devia tenir realment, perquè tant Neocastro («Tunc, iracundia fervidus, *dentibus frendet, rodens robur quod in manu tenebat*, et fertur huc et illuc tamquam homo spumantibus furiis ebriatus», RIS, vol. XIII, col. 1041) com Villani («avendo il re Carlo una bacchetta in mano, com'era sua usanza di portare, per cruccio la cominciò a rodere», ll. 8, cap. 75) en parlen. Després d'un llarg silenci, l'angeví va demanar als missatgers que accedissen a negociar una treva entre ell i la ciutat de Messina mentre discutien els punts de l'ambaixada, petició que Queralt i els altres van acceptar: «Quant lo rey Karles ac entès so que ls missatges li agren dit, estec tot esbalaït I gran pesa, que no parlà ne respòs, e adés anava menjan ab les dens I bastonet que tenia en sa mà, per felunia. E quan hac molt pensat, respòs e dix: —Certes, la terra de Sicília no és pas del rey d'Aragó ne mia, ans és de la Esgleya de Roma, e yo la tenc per la Esgleya de Roma. Mas yo vuyl que vosaltres anets a Messina e que digats als hòmens de Messina de part del rey d'Aragó, que ajen treves ab mi VIII jorns, tant que nós ajam parlat ab vós, e vós ab nós, de so hon avem a parlar. —Sènyer —dixeren los missatges—, assò farem nós molt volenters; e no romandrà ja en nós si fer-ho volen» (cap. 93, vol. III, p. 108). La legació catalana va tractar, doncs, de negociar amb els assetjats, però el capità de Messina, Alaimo da Lentini, va rebutjar tot d'una la proposta de l'angeví i es va negar a creure que els nouvinguts fossen realment homes del rei d'Aragó. Així, Queralt va haver de tornar al campament, on va informar Carles del fracàs de les seues gestions. El rei —i aquest és el punt del relat que deixa més malparada la figura de l'angeví— va ordenar als catalans que es retirassen a les seues cambres i els va assegurar que l'endemà rebrien la resposta que haurien de portar al rei Pere, però aquella mateixa nit va abandonar en secret la host, a bord d'una galera que el va dur a la calabresa Reggio: «—Sèyer —so dix En Pere de Queralt— nós avem parlat ab lo capitani de Messina e no avem pogut res acabar ab eyl per res que lur ajam dit, ne volen croure que nós siam missatges de rey d'Aragó. —Barons —so dix lo rey Karles—, anats-vos reposar tro demà, que auré aüt mon conseyl e aures ma resposta.— Adoncs se'n tornaren a lur hostel e estegren tot aquel jorn. E la nuyt qui venc, lo rey Karles se reculí en I galera tot privadament, e lexà sa host e passà-se'n a Règol, qui és en la Calàbria davant Messina. E fòu manament que hom donàs cumiat als missatges; que eyl hy vulia trametre sos missatges, per què ara no lur volia fer resposta» (cap. 93, vol. III, p. 108-110). El detall, òbviament, no deixa d'afegir una nota de covardia a la personalitat del francès; també Speciale explica que pocs dies després d'haver rebut l'ambaixada de Pere d'Aragó, Carles d'Anjou va alçar el setge de Messina i es va retirar apressadament a Calàbria amb totes les seues tropes: «Legati properant, Regem Carolum in obsidione positum adeunt, commisam legationem diligenter exponunt. Nec opus est responsioni legationis huiusmodi multum insistere, quia constat eumdem Regem Carolum, tamquam de coelo percussum, non expectato ipsius Regis Petru congressu, post paucos dies ab obsidione Messanensium inordinate ac propre discedentem, relicta sine tumultu guerrarum Sicilia, in Calabriam remeasse» (RIS, vol. X, col. 936). També el *Chronicon Siculum* conta que «dictus itaque Rex Carolus statim quod ipsam habuit ambassatam a dicto Domino Petro de Queralto ambassatore dicti Regis Petri [...] timens vires dicti Regis Petri recessit et fugiit cum toto suo exercitu praedicto de dicta obsidione ipsius civitatis Messanae» (RIS, vol. X, col. 841).

7. Muntaner ens mostra un Pere II totalment decidit a enfrontar-se al seu rival Carles: d'ell és l'audaç pensada de dirigir-se a Messina amb l'exèrcit, que és secundada pels seus nous vassalls sicilians. Però Villani ho presenta molt diferentment: segons el cronista florentí, al parlament de Palerm el comte rei va ser informat pels barons del regne del pèssim estat en què es trobaven els messinesos, sotmesos a l'implacable setge del rei Carles; poc devia faltar perquè la guarnició de la ciutat capitulés i obrís les seues portes als angevins, si no ho havia fet ja. Pere II va quedar trasbalsat en escoltar totes aquelles contrarietats; Villani afirma que, atemorit, el monarca es va penedir d'haver anat a Sicília i que fins i tot hauria abandonat l'illa si en aquell moment Carles s'hagués dirigit a Palerm amb les seues tropes: «il re

Piero [...] fece grande parlamento sopra ciò ch'avesse a'ffare, ove furono tutti i baroni dell'isola. I baroni veggendo il picciolo podere del re d'Araona apo la grande potenza del re Carlo, sì furono molto isbigottiti, e feciono di loro parlatore messer Palmieri Abati, il quale ringraziò molto lo re di sua venuta, e che·lla sua promessa era venuta bene fornita, se fosse venuto con più gente d'arme, però che·llo re Carlo avea più di Vm cavalieri e popolo infinito, e temiamo che Messina non sia già renduta, sì era stretta di vivanda; e consigliava che·ssi raunasse gente, e si richiedessono gli amici di tutte parti, sicché l'altre città e terre dell'isola si potessono difendere. *Come il re Piero intese il consiglio de' baroni di Cicilia, ebbe grande dottanza, e parvegli esser in mal luogo, e pensò di partirsi dell'isola, se il re Carlo o sua gente venisse verso Palermo*» (ll. 8, cap. 70).

[Capítol 62]

E tantost faheren cridar les hosts per tota Sicília, et que dins XV dies fossen tuyt, de XV anys amunt et de LX anys a avayl, ab les armes et pa a I mes en Palerm.¹ E axí anà lo manament de part del senyor rey d'Aragon pertot.

E entretant, lo senyor rey tramès II míllia almugàvers a Massina, que y entrassen de nits. Et aquests anaren-hi cascuns ab son sarró a costes, que no creats que amenassen assembla neguna, ans cascadun portava pa en son serró; que axí són acostumats et nudrits: que con van fer cavalcada,² cascadun porta I pa per cascadun dia, et no pus; et puys del pa et de la ayga et de les erbes passen lur temps aytant con obs lurs és.³

E axí agueren bons pillots⁴ qui eren de la terra, qui les muntanyes sabien e les sendes. Què us diré? Que dins VI jornades que ha de Palerm en Massina, en III jorns hi entraren. Et entraren en la ciutat de nits, per I loch qui ha nom la Campe-rinya, hon les dones de Messina fahien I mur qui encara hi és;⁵ e entraren tan secretament que de nuyl hom no foren sentits de la host.⁶

Ara lexaré a parlar d'ells, qui són dins Messina, et parlaré del senyor rey.

Notes del capítol 62

---

1. La documentació conservada (vegeu Carini, 1884, vol. II, p. 9 i s., doc. 10, 11 i 15-18) prova que el 10 de setembre de 1282, de Palerm estant, Pere II va convocar els diversos comuns de Sicília perquè el dia 22 tots aquells que estiguessen en condicions de combatre es presentessen a la vila de Randazzo (localitat situada terra endins, poc més d'una seixantena de quilòmetres al sud-oest de Messina), i no a Palerm, com diu Muntaner.

2. Pot sorprendre el fet que Muntaner afirme que una força d'infanteria —ací els almugàvers— fa *cavalcades*, però cal advertir que el terme designa en els textos medievals qualsevol ràtzia o incursió llampec en territori enemic que tinga com a objectiu principal el pillatge i el càstig de la terra del rival, defugint si és possible el contacte amb les tropes de l'enemic (la tàctica va ser posada en pràctica amb gran habilitat pels anglesos durant la Guerra dels Cent Anys: és molt famosa, per exemple, la sèrie de *chevauchées* conduïdes per Eduard III i el seu fill el Príncep Negre el 1355, que va devastar les terres del regne de França; vegeu Contamine, 1980, p. 254-262 i *passim*). No cal dir que la víctima principal d'una cavalcada era la població civil, que era atacada indiscriminadament. Per tot plegat, es tractava d'un tipus d'operació perfectament compatible amb la insadollable rapacitat dels almugàvers. Les *Partidas* expliquen molt detalladament la filosofia i la manera d'executar aquest tipus de maniobra de guerra; el text castellà distingeix fins i tot dos tipus de cavalcades, les *concejeras*, compostes per un contingent de soldats prou gran per entrar en combat, si es donava el cas, i les *encubiertas*, en què prenia part un escamot de proporcions reduïdes, que havia d'actuar amb gran discreció per tal de no revelar la seua posició: «Queremos lo dezir en este libro, segund los sabios mostraron, que llamaron algunas dellas *cavalgadas*, assi como quando parten algunas *compannas sin hueste para yr apressuradamente acorrer algund lugar a fazer danno a sus enemigos, o quando se apartan de la hueste despues que es movida para esso mismo*. E estas *cavalgadas* son en dos maneras, ca las unas se fazen *concejeramente* e las otras en

encubierta. E aquellas concejeras han menester tan grand poder de gente que se atreven a armar tiendas e a fazer fuegos mientras en la cavalgada andan e en la salida della. E en esta han de yr muy cabdillados, por que no sean descubiertos en la entrada e puedan mejor acabar su fecho; ca despues que lo ovieren acabado, bien se pueden mostrar, segund diximos, si fueren tantos e atales que se atreven a lidiar con los que contra ellos vinieren. La segunda, que se faze encubiertamente, es quando los que van en cavalgada son poca companna, e han tal fecho de fazer que non quieren ser descubiertos mientras en la tierra de los enemigos fueren. *E este nome de cavalgada pusieron de que han de cavalgar apriessa, e non deven llevar las cosas que les embargue, para yr ayna a fazer su fecho; ca bien como a los de la hueste poderosa conviene que vayan apriessa a los enemigos catando e metyendolos en miedo, assi conviene a los de la cavalgada de non yr de vagar. E deven mucho mas andar de noche que non de dia, e ayan tales homes que los sepan guiar por lugares encubiertos, porque non sean vistos de los enemigos; e por essa mesma razon, deven passar por lugares baxos, e tambien en yendo como en passando deven aver de dia atalayas e descubridores, e de noche escuchas e rondas, por que non sean a desora desbaratados.* E todas estas cosas que dicho avemos han menester de saber los cabdillos, ca muchas vegadas, do les conberna fablar seran callando, e quando quisieren comer o beber o dormir non gelo dexaran fazer, e esto, por que non vengan a peligro de ser descubiertos, por que no puedan ser desbaratados o presos o muertos. E sin estas cavalgadas que diximos, aun y ha otras a que llaman dobles, e esto es quando los de la cavalgada han hecho su presa, e ante que lleguen con ella al lugar adonde salieron, tornan otra vez a tierra de los enemigos a fazer les danno, e por ende llaman los ladinos riedro cavalgada. E los antiguos sacaron esta manera de guerra porque fallaron que era mas dannosa que las otras, en razon que las cosas estan mas seguras, e resciben por ende mayor danno que de otra guisa» (part. II, tít. XXIV, L XXVIII).

3. Muntaner lloa en aquest passatge la capacitat de resistència dels almogàvers i la sobrietat amb què es menen en les campanyes militars: poden aguantar molts dies amb les escasses provisions que duen al damunt i, en casos de necessitat, s'alimenten de les herbes i l'aigua dels llocs que travessen. Es tracta de característiques posades en relleu igualment per Bernat Desclot: «Aquestes gens qui han nom "almogàvers" són unes gens qui no viuen sinó d'armes e no estan en ciutats ne en viles, sinó en muntanyes e en boscs, e garrejen tots jorns ab sarraïns e entren dins la terra dels sarraïns I jornada ho II, *enladroyn e apresent*, e n traen molts sarraïns preses e molt d'altre aver. *E d'aqueyl gasayn viuen, e soferen de grans malenanzas que altre hom no pudria sufrir; que ben estaran II jorns sens menjar, si mester lur és, o menyaran de les erbes dels camps, que sol no s'o preen res*»; cada almogàver duu «I serró de cuyr a l'esquena en què porta son pa a II o III jorns» (cap. 79, vol. III, p. 63). Com es pot apreciar, Desclot incideix en un altre aspecte del *modus vivendi* dels almogàvers, el «gasayn» dels quals es basa en el saqueig i la roberia; aquest punt és reprès per un cronista com Saba Malaspina, que, a més de definir-los com a soldats expertíssims en els atacs nocturns i en el combat sobre terrenys poc practicables, els compara amb llops famolencs a la recerca de víctimes: «Genus sane istorum, quos modo vulgus Almogaveros nominat, bellici studii est asperimum, belloque intractabile semper, donec spiritus vititeneus durat eis; et ideo fas est credere quod denuo quaerant bella. Sed quia ut praedictum est loca vitant quae calcare valeant equina vestigia, per caecam noctem dumtaxat quaerere praelia subnituntur, ac lucem odientes, cum male agunt, non nisi nocte contratam omnem circumunt et revolvunt *velut lupi raptore sub atra nebula discurrentes, quos improba rabies ventris excoecat, ut aliquid rapiant et reportent catulis propriis, expectantibus faucis siccis escam*» (BS, vol. II, p. 390-391). Tot això, unit a l'avantatge de no necessitar «atzembles» (bèsties de càrrega que transporten l'armament i els queviures) a l'estil dels exèrcits tradicionals, incideix en un altre tret dels almogàvers que es fa ben palès en aquest passatge muntanerí, com és el de la seua gran mobilitat: segons el cronista de Peralada, l'escamot tramès pel rei Pere a Palerm cobreix en tres dies una distància per a la qual tot altre contingent de tropes hauria necessitat el doble de temps. Aquesta capacitat, reconeguda també al *Liber de fine* lul·lià («et vadunt prope et longe, de die et de nocte», Lull, 1981, p. 279), sembla el fruit d'una manera d'entendre la guerra ben glossada a les *Partidas* («E por ende, los antiguos, que eran muy sabidores de guerra, tan grande avian el sabor de fazer mal a sus enemigos *que llevaban sus viandas toxadas en arguenas e en talegas quando yvan en las cavalgadas, e non querian levar otras bestias; e esto fazian por yr mas ayna e mas encubiertamente*», part. II, tít. XXII, L I) i concorda, per exemple, amb la que Jean Froissart atribueix als guerrers d'Escòcia

protagonistes de les ràtzies contra Anglaterra de l'inici del regnat d'Eduard III Plantagenet. En efecte, el resum que Froissart fa de les virtuts guerreres dels escocesos repeteix molts dels punts que hem vist en els altres cronistes a propòsit dels almogàvers: disposició per a suportar el *treball* físic, absència de trens d'impedimenta en els contingents, autoabastament mitjançant actes de rapinya, etc.; la diferència més significativa és que, mentre que Muntaner ens parla d'una tropa d'infanteria (si bé les *Partidas* precisen que hi havia almogàvers a cavall, vegeu part. II, tít. XXII, L IV), el de Valenciennes ho fa d'una força muntada: «Les Escots sont durs et hardis et fort travaillans en armes et en guerre; et à ce temps là ils aimoient et prisoient assez peu les Anglois, et encore font-ils à present; et quand ils veulent entrer au royaume d'Angleterre ils mènent bien leur ost vingt ou vingt quatre lieues loin, que de jour que de nuit, de quoi moult de gens se pourroient émerveiller, qui ne sauroient leur coutume [...]. Si ne mènent point de charroi, pour les diverses montagnes qu'ils ont à passer parmi ce pays dessus dit, qu'on appelle Northonbrelande: et si ne mènent nulles pourvéances de pain ni de vin; car leur usage est tel en guerre et leur sobriété qu'ils se passent bien assez longuement de char cuite à moitié, sans pain, et de boire yaue de rivière, sans vin; et si n'ont que fair de chaudières ni de chaudrons car ils cuisent bien leur char au cuir des bêtes mêmes, quand ils les ont écorchées; et si savent bien qu'ils trouveront bêtes à grand'foison au pays là où ils veulent aller; par quoi ils n'emportent autre pourvéance, fors que chacun emporte entre la selle et le panneau une grande plate pierre, et trousse derrière lui une besace pleine de farine, en cette entente que, quand ils ont tant mangé de chairs malcuites que leur estomac leur semble être vuît et affoibli, ils jettent cette pierre au feu et détrempe un peu de leur farine et d'eau; et quand leur pierre est échauffée, ils jettent de cette claire pâte sur cette chaude pierre, et en font un petit tourtel, en manière d'une oublie de béguine, et le mangent pour reconforter leur estomac. Par quoi ce n'est point merveille s'ils font plus grands journées que autres gens, quand tous sont à cheval hormis la ribaudaille, et si ne mènent point de charroi ni autres pourvéances, fors ce que vous avez ouï» (Froissart, 1885, vol. I, p. 25).

4. *pillots*: llegiu «pilots», és a dir, guies.

5. Aquest breu apunt prova que Muntaner coneixia de primera mà la ciutat de Messina i la seua història recent. La «Camperinya» a què al·ludeix és el coll de la Caperrina, on van tenir lloc alguns dels episodis més notables de la lluita entre els messinesos i els agressors angevins. Recordem que, com el mateix cronista ha advertit anteriorment (cap. 43, n. 18), en l'època en què va ser assetjada pel rei Carles, les fortificacions de Messina eren pràcticament inexistents. Tot semblava guanyat per a la causa de l'Anjou, però les cròniques destaquen unànimement la gesta col·lectiva protagonitzada pels obstinats habitants de la ciutat: aquests, en un temps rècord (només tres dies), van reparar els murs que estaven en ruïnes i van erigir-ne de nous allà on no n'hi havia, i sembla que les dones van excel·lir especialment en totes aquestes tasques. De la virtut de les matrones messineses en parla, per exemple, Giovanni Villani; l'historiador florentí explica que el seu heroic capteniment —les dones van fer participar en els treballs de fortificació fins i tot els seus fills petits— es va fer mereixedor d'una cançoneta molt popular en el seu temps: «Ma tegnendo lo re [Carlo] consiglio di quello ch'avesse a ffare, i più de' conti e baroni consigliaro che dapoi ch'egli nonn-avea voluta la terra a patti, ch'ella si combattesse aspramente da più parti, e spezialmente dall'una parte che lla terra nonn-avea muro, ma eravi barrata di botti e altro legname [...]. Per lo detto modo stette lo re con sua oste intorno a Messina da due mesi, e dando la sua gente alcuna battaglia dalla parte ove nonn-era murata, i Missinesi colle loro donne, le migliori e maggiori della terra, e con loro figliuoli piccioli e grandi, subitamente in tre dì feciono il detto muro, e ripararono francamente agli asalti de' Franceschi. E allora si fece una canzonetta che disse: "Deh, com'egli è gran pietade / delle donne di Messina, / veggendole scapigliate / portando pietre e calcina. / Iddio gli dea briga e travaglia, / a chi Messina vuole guastare etc."» (ll. 8, cap. 68). Confronteu-ho, també, amb les paraules de Speciale, que compara el zel amb què el poble es va lliurar a la construcció de les defenses amb la laboriositat de les formigues: «Interea Messanenses, quamvis innumera multitudine hostium circumscripti, omnem spem impetrandae veniae abiicientes, noctem operi addiderunt, et tam viri quam foeminae nullo discrimine satagentes, onerati lignis, lapidibus, ceterisque talibus, more formicarum farra legentium, quas hyemis metus sollicitat, incedebant quousque in locis, ubi moenia non extabant, aut ubi videbatur vetustate temporum, aut quocumque casu alio conquassata, vel restaurata vel fundata sunt atque ubi moenia fundari non poterant, saltem vallo, aggeribusque compositis, quae furiosos bellorum insultus repellerent, propug-

nacula construxerunt» (RIS, vol. x, col. 928). Speciale diu, a més, que les dones amuntegaven pedres destinades a servir com a projectils contra l'enemic, portaven beguda i queviures als marits enmig de la lluita i els exhortaven a no donar-se per vençuts si no volien veure els seus fills degollats i les seues esposes violades: «Tota dies usque ad vesperum cedit bellis. Nobiles matronae ab ipsius belli principio, cultu priori deposito, *festinantis, poculis aliisque refrigeriis viros blande reficiunt; quos piis lachrymis amplexantur, et orant, ut sacra moenia, quibus cunctorum salus et vita pendeat, viriliter tuerentur, adicientes quod si bellorum insultibus cederent, hostes ante ora parentum filios iugularent, matronarum pudorem diriperent, et tandem solo dulcem patriam coaequerent; quo casu melius erat eis, et longe melius mori bello. His et aliis similibus perorantes, nunc vagientes infantulos suis genitoribus ostendebant, nunc in sinuosis vestibus torrentes lapides, quos in hostes mitterent, congregabant*» (RIS, vol. x, col. 934). La continuació de Saba Malaspina tampoc no deixa de banda un esforç tan gran: en aquest cas les dones, a més de les tasques descrites anteriorment, ajuden també a distribuir l'armament entre els soldats. Saba arriba a afirmar que cap habitant de Messina no es va quedar al marge dels combats i esmenta, com Muntaner, la Caperrina com una de les seccions fortificades pels industriuosos ciutadans, el capteniment dels quals ara trobem comparat amb el de les abelles: «Messanenses vero paulatim incipiunt animis restaurari, et praesentia hostium, quae nonnumquam famam minuit, lenire timorem, quem tremulenti receperant, audito quod contra eos tantus debeat exercitus convenire; unde animo instaurati, solliciti ac viriliter se tuentur, muros quidem fortificant, et debiles reparant ruinosos, parvos magnificanti, renovantque vetustos. Convenientibus ergo ad murorum operam sine sexu aut defectu aetatis singulis civibus arctatis, omnium studia circa post muralium fabricam dividuntur, quae longitudine, ac latitudine a muris distantia faciant fabricare, aliis effodientibus fundamentorum de fossa, aliis ipsa vacuantibus fundamenta; et hii bipennibus crebris instant trabibus ordinandis, hii excisos de montibus lapides referunt, alii venientium accipiunt onera, et deponunt, et cum nec spes operis ulla daretur, omnes universaliter operi accinguntur, ita ut miraretis manus artificum inter se varia officia persumentes. Veniuntque Mulieres succinctae tunica, quae defluentes sine modo collectae pedibus nudatis, et genu, habentes ad onera humeros de more habiles, et hae saxa, hae scuta, et ballistas ac omnia arma bellica ministrare non cessant, aliae laboranti populo pulmenta in cophinis, aliae panem devehunt in canistris, illae lagenas, et hydrias aqua plenas, istae barriles, cados, et flascones viniferos operantibus manu sollicita deferunt, et porrectant, ut cibo, et potu viribus instaurentur, et animis, operibus fabricae ac belli resistenti fatigatis. Quid ultra? Haec Civium multitudo laborantibus, et operi velut apis argumentosa deservit [...]. Mulieres ad haec obsequiosae quoties redeunt cum oneribus, dicunt Viris: “Durate, Viri, operibus, et tutamini Civitatis insistite, et vosmetipsos rebus ipsis conservate, dabit enim Dominus iis finem”. Ex Civibus ergo nullus circum muros vacat, nullus stat segnis, sed singuli singulorum officiorum suscipiunt ministeria, et laborant, una unius manus ad lapidem, ad telum alia se convertit, altera tela iactat hostibus, haec murorum addit aliquid instructioni, sinistra lapides, et cementa componit, defensionem vero dextera pervigilans gladio muros insurgentes tutatur, et lancea. Verum quia Messanenses vehementissime dubitabant, ne montes, qui sunt super Civitatem, vallibus mediis ad exercitum, per quos patet proclivius sine tuitione descensus, et Regiae congregatio multitudinis occuparet, et sic statim terra sine civium resistentia perderetur, montem, qui dicitur Capperina, studio summo fortificant, trabibusque circumdant, et muniunt in girum latera fossa, montem ac ipsum per sufficientem arceriorum, et balistrariorum numerum, adhibita circa haec omni diligentia, faciunt custodiri» (BS, vol. II, p. 371-372). Però la versió més coneguda de tots aquests episodis ens l'aporta Bartolomeo de Neocastro, que a més era de Messina i va viure directament els fets, raó per la qual el seu relat conté detalls molt concrets: la seua *Historia Sicula* afirma que les dones participaven també en les guàrdies nocturnes, i sobre aquest particular explica una anècdota protagonitzada per dues heroïnes messineses, anomenades Dina i Clarenza, que amb el seu comportament van salvar la ciutat de ser capturada pels francesos. Sembla, en efecte, que aquestes dones vigilaven el sector de mur adjacent a la Caperrina la nit que l'exèrcit de Carles d'Anjou va tractar d'assaltar-lo per sorpresa, jutjant que era el punt més feble del sistema defensiu de Messina. Tot d'una que els van detectar, les dones van fer el senyal d'alarma: mentre Dina llançava amb força grans pedres que van deixar estabornits alguns dels primers atacants (a l'estil de les dones almogàvers amb què Muntaner defensa Gal·lípoli al capítol 227), Clarenza va fer sonar la campana convocant els homes a la lluita. De seguida hi va acudir el

capità Alaimo da Lentini al capdavant de tot el poble, que es va abalançar en massa sobre els angevins i els va infligir moltes baixes. Allò que Neocastro troba més admirable és que cap de les dones que va prendre part en aquella batalla no va resultar morta, tot i que algunes van ser greument ferides: «Sed felix illa dies, qua infatuavit vires et animos hostium Deus potens. Tunc ex victi hostis desidia coeperunt vulgi victoris animi satis crescere; iam mares murorum custodias nocte sollicitant, et mulieres Urbem circumvolantes noctis tempore vigilant [...]. Hostes intrepidi volant, per partes Oliveti Capparrinam ascendunt, locum cum solus esset invadunt. Surgente rumore surgit Alaymus, et populus hostes repellunt, amissa loca restaurant; strages ibi fit, et repulso ac dissoluto hostium cuneo, vires in populo magis crescunt. Nocturnis silentiis in Capparina luminaribus accensis, vulgi manus artifices murum fortitudinis fabricant, et spectantibus hostibus erigunt. Iamque iterum silentibus tabulatis hostes in multitudine gentium ad Capparinam ascendunt. Mulier quaedam nomine Dina, lapidem magnum eiiciens, quosdam percussit ex eis, prosternens ipsos ad terram. Clarentia vero mulier aera pulsans sturmmum armorum indicat, iterato Alaymus surgit et populus, rursus irruentes in hostes; ex hostium miseria in eos tantum animi populus suscipit, quod nedum in pedites hostes, verum in equites, spectante Carolo Rege, Pharii pedites animantur et ponunt ad stragem. Audi fili, quod in tota obsidione ipsa vix mortui fuerunt homines decem de hominibus populi Messanensis, et etiam, quod mirabilius est, nulla de mulieribus Phariae ministrantibus necessaria bellatoribus, tempore proeliorum, cum percussae fuissent sagittis balistarum hostium, ex ipsis percusionibus mortua fuit, licet fuissent suspiciose confixae» (RIS, vol. XIII, col. 1046).

6. Amb el sigil característic d'unes tropes expertíssimes en la guerra de guerrilles, els almogàvers aconsegueixen d'infiltrar-se a Messina sense ser advertits pels angevins. Cal remarcar que la presència de soldats catalans entre la guarnició messinesa que va resistir el setge de Carles d'Anjou no sembla pas invenció de Muntaner. De fet, la crònica de Speciale registra uns fets que s'adiuen molt amb el que Muntaner relata en aquestes pàgines: sembla que el rei Pere va encomanar als cavallers Andreu de Procida i Nicola de Palizzi la direcció d'un contingent format per selectíssims ballesters mallorquins, la missió dels quals era d'entrar secretament a Messina i col·laborar en la defensa de la ciutat, cosa que van dur a terme amb tanta eficiència que ni tan sols els mateixos homes de Messina no es van adonar de la seua arribada. Els angevins van descobrir que els defensors comptaven amb tropes de refresc no gaire després, quan van veure flamejar els penons amb les armes del rei d'Aragó sobre els murs de la ciutat: «praemittit Rex Petrus ad obsessae Civitatis auxilia Nicolaum de Palicio, et Andream de Procida Milites, quos olim ab obitu Manfredi Regis eorum domini longa terrarum exilia fatigaverant, iram indignationis Regis Caroli fugientes. Cum quibus deputati sunt quingenti balistarii praelecti, quales Baleares Insulae, ubi hoc genus armorum primo reperit, huius artis ingenio non vicissent. Hi quidem ex diverso per amfractus et semitas occultas iter agentes ad Civitatem obsessam adhuc ignorantibus civibus pervenerunt. Postquam vero Nicolaus de Palicio a suis Messanensibus cognitus est, in Civitatem cum ingenti gaudio recepti sunt, obsessorum animos roborant, et cum Vexillis Aragonum ipsis hostibus e moenibus se ostentant» (RIS, vol. X, col. 935-936). Confronteu-ho amb la *Historia Sicula* de Bartolomeo de Neocastro, que afirma que entre les tropes que havien vingut a ajudar Messina hi havia una trentena de ballesters espanyols (potser castellans?) i el mateix nombre de catalans: «Quaeres forte fili, si in tantae nostrae necessitatis articulo, manus susceperunt Pharii adiutrices; propter quod dicimus, quod habuimus certe Hispanos XXX et totidem Catalanos balisterios, quos intra muros nostros nobiscum guerra praesens incluserat» (RIS, vol. XIII, col. 1058).

[Capítol 63]

Con les hosts foren a Palerm, axí com lo rey hac manat, tuyt pregaren lo senyor rey que fos la sua merçè que reebés la corona del [f. xxixva] regne. Et ell atorgà'ls-ho, et ab gran sollempnitat et ab gran alegre lo senyor rey d'Aragó fo coronat rey de Sicília en Palerm, ab la gràcia de nostre senyor ver Déus.¹ E tantost con fo coronat rey de Sicília, ab totes les hosts, et per mar et per terra, exí de Palerm per anar a Messina.

Ara vos leixaré a parlar del rey, qui ve a Messina, et tornar-vos he a parlar dels almugàvers qui eren entrats en Messina.

Notes del capítol 63

---

1. La cerimònia al·ludida per Muntaner va tenir lloc el 4 de setembre a Palerm, però no va ser una coronació *stricto sensu*: «Pedro [...] hubiera deseado ser coronado rey de Sicilia inmediatamente, pero el arzobispo de Palermo había muerto y el arzobispo de Monreale, que era amigo de los franceses, había huido. Por lo tanto, Pedro fue simplemente proclamado rey delante de la Comuna el 4 de septiembre» (Runciman, 1979, p. 225-226). En efecte, a la *Nuova Cronica* de Giovanni Villani s'explica que l'arquebisbe de Monreale havia abandonat l'illa i s'havia col·locat sota la protecció del papa; el florentí afirma que, a falta d'una autoritat eclesiàstica superior, el rei Pere va ser coronat pel bisbe de Cefalù, que era enemic del partit francopapal: «lo re Piero giunse nella città di Palermo, e da' Palermitani fu ricevuto a grande onore e processione sì come loro signore, e credendo scampare da morte per lo suo aiuto; e a grido di popolo il feciono loro re, salvo che non fu coronato per l'arcivescovo di Monreale, come si costumava per gli altri re, però che s'era partito e itosene al papa; ma coronollo il vescovo di Cefalù d'una picciola terra di Cicilia, ch'era rubello del re Carlo» (ll. 8, cap. 69). Notem que Muntaner situa la coronació abans de l'anada del rei a Messina i la retirada de Carles d'Anjou, mentre que Guillem de Nangis creu que fou posterior a aquells successos: «Quant le roy Karle ot lessié le siege de Meschines, le roy d'Arragon plain dourgueil et de boban se fist couronner du royaume de Cezille en despit de luy» (RHG, vol. xx, p. 521).

[Capítol 64]

Com los almogàvers foren entrats en Messina (qui y entraren de nits), no·m demanets l'alegra e·l comfort qui fo per tota la ciutat. Emperò, l'endemà matín en l'alba ells se aparallaren per ferir en la host, et les gents de Messina, qui·ls veeren tan mal enrobats et ab les antipares en les cames e les avarques als peus e·ls capells da rrets en testa, digueren:

—Ha, Déus! Et con havem haüt goig perdut! Et què gent és aquesta, que van nuus et despullats, que no vesten mas I cassot et no porten darga ne escut? No·ns en cal gran compte fer. E si aytals són aquells, del rey d'Aragó tot atretal.¹

E los almogàvers, qui u hoÿren entrebunir,² dixeren:

—Vuy serà dia que us mostrarem qui som.

Et faheren obrir I portal et van ferir en la host, en tal manera que abans que·s fossen regoneguts hi faheren tanta carn que açò fo una gran meraveyla. Axí que·l rey Karles se cuydà, et aquells de la host, que·l rey d'Aragó en persona hi fos;³ e ans que·s fossen regoneguts, hi agren més de X millia persones mortes. Et puys, ab tota la bona roba que trobaren, se n'entraren en la ciutat sauls et segurs.

E con les gents de Messina veeren aquestes tan grans meraveylles que aquestes gents faheren aquell dia, preharen·los cascun més que II cavallers et faheren·los molta de honor et de plaer, et hòmens et dones. E foren axí reco[n]fortats, que aquella nit faheren tal lumenària et tal festa que en tota la host estegren esbalaïts e ab gran temor e ab gran dolor.⁴

Notes del capítol 64

---

1. Que la figura desballestada dels almogàvers va deixar decebut els sicilians és quelcom que també apunten Giovanni Villani («I baroni veggendo *il picciolo podere* del re d'Araona apo la grande potencia del re Carlo, *si furono molto isbigottiti*», ll. 8, cap. 70) i, és clar, Bernat Desclot («E per ço cor los cavallers venien ab lurs farsets vestits, tots suats e negres dels garnimens, e èls qui eren ennegrits per lo sol qui·ls avia colrats, *e lurs vestedures royoses, e els almugàvers tots suats e mal vestits e negres per raó del sol qui·ls avia tocats, les gens de Palerm menysprearen·los en lur cor e no·ls fo semblant que ya per eyls ne fossen deliures de les mans de Karles, qui era ab tan gran poder, e per mar e per terra*», cap. 91, vol. III, p. 102). El mateix Desclot recull una altra anècdota que il·lustra a la perfecció el sentiment inicial de menyspreu que la seua enganyosa aparença provocava: el cas d'un almogàver que va ser fet presoner pels homes de Carles, príncep de Salern i primogènit del rei Carles d'Anjou. Sembla que els soldats angevins, estranyats per l'aspecte d'aquella *rara avis*, van decidir de perdonar·li la vida i dur·lo tot d'una a la presència del príncep. Aquest, en veure els parracs que vestia, li va demanar qui era i, en descobrir que es tractava d'un dels famosos almogàvers del rei d'Aragó, va afirmar amb displicència que si tots eren iguals, poca valentia podia esperar·se dels qui semblaven més aviat una colla de pidolaires que un autèntic exèrcit: «Lo príncep lo regardà e viu·lo que no vestí *mas una goneleta ab corda, sens camisa, e fo magre e negre del calor del soley, e la barba qui li fo molt creguda, e sos caubeyls negres e*

loncs, e portà e-l cap I capeyl de cuyr tot trepat, e en les comes uns causols de cuyr, e unes avarques de cuyr e-ls peus. E quant lo príncep lo viu axí aparelat, meravelà-sse'n molt e demanà-li quin hom era; e él dix-li que era almogàver de les gens del rey d'Aragó. —Certes —dix lo príncep—, yo no sé qual bontat sia en vosaltres, ne qual ardiment, que molt me semblats caytives gens, e pobres e salvatges, si tots són aytals» (cap. 103, vol. III, p. 149). Cal dir que l'almogàver no va trigar gens a demostrar com n'estava, d'equipoc, l'angeví; va oferir-se a lliurar un combat individual amb les seues armes —llança, dard i coltell— contra un dels cavallers de la host, amb la condició que si guanyava, hom el deixaria anar sa i estalvi. El desafiament va ser acceptat i el català va aconseguir derrocar del cavall el soldat al qual es va enfrontar, per la qual cosa el príncep li va concedir la llibertat. Si comparem la descripció continguda en aquest passatge i en altres de Desclot amb el retrat ofert per Muntaner en el present capítol, ens farem una idea de la indumentària almogàver: el cap anava protegit amb «capells da rrets», i *ret* designa tot treball fet «de punt de malla» (DCVB, s. v. *ret*, acc. 3), o bé un «capeyl de cuyr» (que en el cas de l'almogàver de Desclot estava «tot trepat», o siga, amb «molts de forats», DCVB, s. v. *trepat*); el guerrer no vestia res més que un «cassot», és a dir, una espècie de camisa o gonella curta que, segons Desclot, anava cenyida amb una corda («E no porten mas I gonela o I camisa, sa estiu o yvern, molt curta», cap. 79, vol. III, p. 73); les comes eren protegides per unes «antipares», mot que designa una «calça de cuiro o de roba, sense peu, que es lliga a la cama i la cobreix del genoll fins al turmell» (DCVB, s. v. *antipara* o *antiparra*), ço és, els «causols de cuyr» de l'almogàver capturat pel príncep de Salern; el calçat no era gaire més sofisticat: unes «avarques» («calçat rústec compost d'una sola de cuiro i alguns correigs i cordells que la subjecten al peu i al turmell», DCVB, s. v. *avarca*; Desclot, cap. 79, vol. III, p. 73, en diu «bones avarques de cuyr»). Muntaner no esmenta ací altres elements importants de l'equipament dels almogàvers, com la pedra foguera que duïen a la corretja («bona correja e I fogera a la sentura», explica Desclot, cap. 79, vol. III, p. 73). Sembla, d'altra banda, que la mala impressió que els almogàvers feien estava motivada per una altra circumstància assenyalada per Ferran Soldevila, com és la negror de la seua pell, cremada pel sol després d'haver pres part en tantes campanyes: «el color bru que les soledades ardents dels països on lluitaven (fronteres d'Espanya, Àfrica, Sicília, Calàbria) feien negrós; el tipus ibèric, que fàcilment dóna la impressió de poquesa; la magror a què el seu règim alimentici devia condemnar-los; els cabells negres i llargs, les cares mal afaitades, la semi-nuditat, l'armament mateix, devien contribuir al deplorable efecte inicial» (Soldevila, 1994, p. 28). Un altre aspecte cridaner posat en relleu pels homes de Messina en aquest fragment muntaneríà és la no utilització d'armes defensives per part dels almogàvers: aquests no porten ni escut ni «darga» («escut ovalat o de forma de cor, fet de cuiros dobles, cosits i aferrats», DCVB, s. v. *adarga*). Però les descripcions no són unànimes en aquest punt: així, al *Liber de fine*, Ramon Llull postulava la necessitat de la presència dels almogàvers en una hipotètica croada a Terra Santa i els definia com a infants armats amb llança, venables i «clipeis»: «Octavus modus videlicet talia erit. Quoniam Christiani per almugaveriam habent avantagium valde magnum, qui sunt homines pedites cum lanceis, telis et clipeis usitati, et vadunt prope et longe, de die et de nocte. De talis habetur magna habundancia in Catalonia, Aragonia et Castella. Tales homines sunt multum necessarii ad terras acquirendas. Et ideo bonum est quod dominus rex bellator habeat multos tales de suo habitu vestitos» (Llull, 1981, p. 279). Com s'observa, Muntaner no diu res de l'armament ofensiu dels almogàvers en aquesta ocasió (en presentar-los, Desclot ens precisa que «porten bon colteyl [...] e porta cascú I bona llança, e II darts», cap. 79, vol. III, p. 63), però ací i allà en la *Crònica* ens els trobarem llançant els seus terribles dards, migpartint les llances i endinsant-se en la *mêlée* de la batalla per tal d'enderrocar els cavallers enemics i brandint els seus coltells. És molt recomanable la lectura de Ferrer i Mallol (1990, p. 238 i s.), centrada en la presència i la vida dels almogàvers al territori de la governació d'Oriola durant el segle XIV.

2. *entrebunir*: «murmurar uns amb altres» (DCVB, s. v. *entrebunir*).

3. Escenes d'aquest tipus, on un petit escamot de guerrers aconsegueix desconcertar una força molt més gran, que creu enfrontar-se a tot l'exèrcit de l'oponent dirigit personalment pel cabdill/rei enemic, es retroben en moltes altres cròniques (com la de Desclot, per exemple: «Ab tant, quant de les atzembles dels franssesos hach passades tro a C e dels servents bé M, lo compta anà desrengar ab sos VII cavalers; e isqueren del aguayt cridant tuyt: —Aragó! Aragó!—, e anaren ferir ardidament

sobra·ls fransesos. *E los servents e los cavalers dels franssesos, los primés e·ls darrés, que viren açò, cuydaren·sa que·l rey d'Aragó fos allí en aguayt ab gran companyia, foren fort spahordits com axí·ls havia hom asaltajats soptosament e a no sabut en loch hon ells cuydaven anar salvament, e aytantost meseren mans a fugir*», cap. 143, vol. IV, p. 155-156), i són bastant típiques dels textos èpics i dels romans. Confronteu·ho amb el següent passatge del *Lancelot* en prosa: «Et cil les anchauce, qui grandismes cox lor done, si lor detranche lor escuz et les hiaumes, et lor desmaille les hauberz sor braz et sor epaules. Et il se hurte a els de cors et de cheval; il les porte a terre a prandre par pennes d'escuz et par les cox et par les hiaumes. Ensin les mainne li Blans Chevaliers. *Et il sont si esbahi por les mervoilles qu'il fait qu'il cuident bien que ce soit tote l'oz lo roi Artu*» (Micha (ed.), 1978-1983, vol. v, p. 570).

4. Una altra escena ben característica de la cronística i de l'èpica: la joia dels assetjats per un succés esperançador (com l'arribada de reforços o d'un aliat important), celebrat amb fogueres i cànctics tan vehements que espanten la host que ha posat setge a la ciutat. Confronteu·ho amb aquest fragment de la *Chanson de la croisade albigeoise*: «Mas, can la noit s'aprosma e·l cels es estelatz, / intra per mei la vila·l coms de Fois e·n Dalmatz. / Car es pros om e savis e gent acosselhatz / e per lo valent comte s'es l'ardiment doblatz. / *Ladoncas pogratz veire mans ciris alumpnatz / e brandos e candelas on s' espan la clartatz; / los tempes e las trompas e·ls tembors atempratz / fan retendir la vila e creis l'alegretatz. / Ez e·l seti de fora es lo brutles levatz / e tals critz e tal noiza, que sembla tempestatz; / si que la ost ne trembla e lo coms s'es armatz / e tost a dit als altres: "Segurament estatz!"*. E en apres demanda calcs es l'alegretatz / que fan cel de la vila ni calcs es reparaatz» (Gougauud (ed.), 1989, p. 396).

[Capítol 65]

Et aquella nuyt [f. xxixvb] vench missatge al rey Karles que·l rey d'Aragon venia ab tot lo poder de Sicília et ab son poder per mar et per terra, et que no li era luny XL milles. E·l rey Karles, qui hac açò entès, qui era molt savi senyor de fets d'armes et de tots fets, pensà's que si·l rey d'Aragon venia, que per çert no podia venir sens sabuda d'alcuns de la sua host, e que axí con havien trahit lo rey Manffré, que enaxí podrien ell trahir.¹ Et part açò, havia pahor que la terra de Calàbria no·s revellàs; per què la nuyt pensà's de recullir et passà-sse'n a Rèjoll.²

Et al recullir que·s fahien en l'alba, veeren aquells de Messina que anats se n'eren, et que encara n'i havia molts romases; los almugàvers donaren per ells, e tots quants n'i havia romases en terra, de peu et de cavall, moriren.³ Et puys carregaren a les tendes, et guanyaren tant que Messina ne fo richa per totstemps; e·ls almugàvers no cal dir, que axí manaven los florins con hom manaria diners menuts.⁴ E encara tantost anaren al daressenal et a Sanct Salvador,⁵ hon havia en l'escar més de CL entre galeas et terides que·l rey Karles feya fer per lo passatge de Romania, axí con davant vos he dit, et meteren foch a totes; e·l foch fo tant gran que paria que tot lo món cremàs.⁶ De la qual cosa lo rey Karles hac gran dolor, que ell ho veya tot de la Gatuna,⁷ hon ell era.

Què us diré? Que missatges anaren al senyor rey d'Aragó et de Sicília, et trobaren-lo ab totes les hosts a XXX milles de Messina; et digueren-li tot lo fet axí con era estat, de què fo lo senyor rey molt despugat, per ço con de tot en tot se volia combatre ab lo rey Karles, et ab aquell goig hi venia ell et ses gents; mas emperò, pensà's que tot era obra de Déu et que Déus sabia qual era per lo mellor.⁸

Et axí vench-se'n [f. xxxra] a Messina. Et si festa li fo feyta en Palerm, gran res major fo en Massina, sí que la festa durà més de XV dies;⁹ emperò, qual qui faés festa, lo senyor rey pensava en los afers. Et en l'altre jorn¹⁰ que·l senyor rey fo en Messina, XXII galeas de les sues hi entraren bé armades.

Are us parlaré del rey Karles, e lexaré lo senyor rey d'Aragon.

Notes del capítol 65

---

1. Muntaner fa referència a la defecció en plena batalla de Benevent d'uns quants barons del rei Manfred que s'havien posat d'acord amb Carles d'Anjou (vegeu el capítol 34). El francès té por ara de tastar la seua pròpia medecina, i això el duu a decidir una retirada tàctica.

2. El rei Carles es va replegar a «Rèjoll» (Reggio de Calàbria, ubicada a l'altra vora de l'Estret, just davant Messina) el 26 de setembre de 1282, i el seu exèrcit el va seguir l'endemà. Ja s'ha al·ludit incidentalment a aquesta acció de Carles tot seguit de l'entrevista amb els ambaixadors tramesos per Pere d'Aragó (vegeu el capítol 61, nota 6; recordem que Desclot coincideix amb Muntaner a assenyalar que

l'angeví va triar la nit com a moment per a emprendre la retirada: «la nuyt qui venc, lo rey Karles se reculí en I galera tot privadament, e lexà sa host e passà-sse'n a Règol, qui és en la Calàbria davant Messina», cap. 93, vol. III, p. 110).

3. És cert que els angevins en retirada van ser atacats durament, però, per qui? Muntaner, com veiem, atribueix tot el mèrit de l'operació als almogàvers del rei d'Aragó, però aquesta versió no sembla corroborada per la resta de fonts (les quals, si bé enregistren la presència de soldats catalans i aragonesos entre les tropes que defensaven Messina —vegeu el capítol 62, nota 6—, no atorguen en cap moment un grau de protagonisme tan elevat a aquesta força auxiliar). Revisem com expliquen els cronistes aquest episodi. Bernat Desclot afirma que els soldats francesos van començar a abandonar el setge en saber que el seu senyor havia fet el mateix la nit anterior, i que, en veure-ho, els messinesos van sortir de la ciutat i els van atacar. Per tal d'evitar que les provisions caiguessen en poder de l'enemic, l'exèrcit angeví va incendiar la civada i la farina de què disposava, a més de matar els cavalls que ja no podien ser transportats a les naus. Així i tot, els sicilians van saquejar les tendes del campament i van causar moltes baixes als fugitius: «Diu lo libre que quant los missatges del rey d'Aragó foren partits de la host del rey Karles, aytantost saberen tots ceyls de la host que-l rey Karles se n'era passat a Règol; e mantinent, al mils que poc cascú, reculiren-se en les tarides e en les galeres e pensaren-se'n d'anar a Règol. *E quant les gens de Messina saberen que la host se'n fugia e deseparaven la terra, comensaren a exir de Messina ab lurs armes, e feriren en les tendes d'aquels qui eren romasos e feeren-lur dampnatge; sí que aqueyls de la host se reculiren molt cuytosament e aucien bé D cavayls per ço cor no avien laer de recular, e meseren foc a lur civada e a la farina per tal cor no se'n ho pudien portar. E y muriren moltes gens al recular, per ço cor les gens de Messina e de la terra lur donaven gran batayla*» (cap. 94, vol. III, p. 111). Així, Desclot no fa menció dels almogàvers en aquest punt, ni tampoc les *Gesta Comitum*, on l'únic que se'ns diu és que Carles i els seus van retirar-se tot d'una que van saber de la imminent arribada del rei Pere i que molts, presos de pànic, van tractar de fugir llançant-se a les aigües de l'estret de Messina, d'on ja no van poder sortir amb vida: «Cuius adventum cum rex Karolus praesensisset, dederunt ipse et omnes sui exercitus terga fugae, et in contigui maris praecipitium fugientes, tum timore nobilis regis Petri, tum marino gurgite fluctuante, hiatum ultimum magna pars ipsius exercitus receperunt; et qui contra reges multos hostis antiquus uictor semper extiterat, nunc cum exercitu quatuordecim milium equitum armorum uictus fuit per modicos, sed per bonos, ac industriam et cor nobile regis Petri» (cap. XXVIII, p. 71). De la historiografia siciliana, Bartolomeo de Neocastro ens conta que els francesos, espantats, corrien a les naus i tractaven d'embarcar els cavalls i totes les seues possessions quan van patir l'escomesa dels de Messina; a pesar dels esforços angevins, els sicilians van fer un gran botí, guanyat a aquells que, ai las!, no van poder recollir-se als vaixells: «cunctus populus exercituum praecipiti cursu castra subripit, fascinulas facit, ad vasa currit, et ordinatis equitibus, qui adversus Pharios litus custodiant, singuli ad transitum praeparantur. Iam colles, et campos, et valles obsidione dissolvunt. Miratur populus Pharius de tam subito motu et ruina tendarum; iam hostium recessum sentiunt fugitivum, ad portas currunt, fodiunt postes, aditus panditur; exeunt Pharii, hostes impellunt, in litore bellum oritur, succumbunt Galli, ad Calabros fuga fit transitus, ad loca castrorum curritur, strumenta et alia bona portantur in Urbem, capiuntur equi; et vae illis, qui ad vasa non potuerunt habere recursu» (RIS, vol. XIII, col. 1057-1058). Per la seua banda, el *Chronicon Siculum* pondera la gran quantitat de provisions (en especial, molts tonells de vi) que, angoixat per la necessitat de fugir, l'enemic va deixar abandonades davant Messina i que van caure en poder dels sicilians: «fugit cum toto suo exercitu praedicto de dicta obsidione ipsius civitatis Messanae, de subito in eodem instanti dimittens dictam obsidionem, et relinquens ibi multa ex bonis suis dictae obsidionis, et specialiter multam quantitatem vini» (RIS, vol. X, col. 841). I si Niccolò Speciale insisteix en el caos i l'absoluta falta d'ordre amb què les tropes de l'Anjou van retirar-se («constat eundem Regem Carolum [...] ab obsidione Messanensium inordinate ac prope discedentem [...] in Calabriam remeasse», RIS, vol. X, col. 928), d'altres fonts, més afins ideològicament als interessos angevins, tracten de fer-nos arribar una versió bastant diferent de l'episodi, segons la qual el replegament francès va ser executat amb una certa planificació i disciplina. La continuació de Saba Malaspina, per exemple, no ens mostra les escenes de pànic que trobem en les cròniques filoaragoneses, ans al contrari, explica que Carles va voler protegir l'esquena

de l'exèrcit disposant que un contingent d'homes dirigits pel comte de Brienne s'estigués armat, preparat per a qualsevol eventualitat, fins que haguessen conclòs els treballs necessaris per a la retirada i l'últim home estigués embarcat a les galeres. Així i tot, Malaspina no amaga que les pèrdues materials sofertes per Carles van ser considerables (en no poder transportar la flota totes les armes i el forment, sobretot) i apunta, com Desclot, que molts soldats van preferir sacrificar els cavalls abans que deixar-los caure en mans enemigues: «Rex [Carolus] ad recolligendum populam et custodiendum eos qui ad citrafrctandum ultimo remanent, comiti Burgundiae [sic, Brennae?] provide ordinavit fecitque fieri iuxta littus maris in plagia, ubi vasselli recolligebant viros in altum, vallorum et trabium ambitum per circuitum aggeribus convallatum, ut dum reliqui cum dicto comite ad recolligendum ultimos excubarent, officium datum erat, se suaque in dicto obiecto ambitu possint salubriter receptare. Nonnulli sane debiles, ut praevenire possent in recedendo alios, dimittebant arnesia, intendentes tantum ad salvandas personas, non res, aut quia per transvectionem nautica impietas illam mercedem aliquando exigebat, quae maioris erat, quam res transeundae, valoris, sicque Regio iussu supellectili multa, frumentationes, et nonnulli parvi equi, pro quorum cuiuslibet portatura unam unciam, et nonnumquam duas nautica crudelitas exegerat, Messanensium manibus relinquuntur. Quamplures vero nolentes suos equos vivos ipsorum Messanensium usibus applicari, illos gladio perforabant. Insuper lignamina multa rudia, et alia levigata pro diversis obsidionis operibus, quae a Calabria fuerant trasportata, in quantitate non modica remanserunt in castris. Rex ipse propterea ultimus in citrafrctando non fuit, quem forsitan dominam suam consortem congruum erat sequi» (BS, vol. II, p. 384). Segons la *Nuova Cronica* de Giovanni Villani, encara després d'haver disposat l'abandó del setge, el rei Carles, dolgut pels continus fracassos davant Messina, va ordinar un estratagema per tal d'enganyar els assetjats. La retirada es duria a terme en diverses fases: el primer dia se n'aniria la seua esposa, la reina, amb bona part dels pertrets de guerra; el rei la seguiria un dia més tard, amb la major part dels homes, però deixaria uns dos mil cavallers emboscats a prop de la ciutat, perquè, en cas que la guarnició de Messina tingués la temptació de sortir a saquejar el campament, els ataquessin per sorpresa i tractessin d'entrar a la ciutat per la força; si l'ardit tenia èxit, el rei retornaria immediatament a l'illa. El pla es va posar en marxa, però els sicilians van descobrir el parany i es van mantenir dins els murs de la ciutat, cosa que va obligar el destacament de cavalleria francesa a retirar-se igualment, per a major disgust de l'angeví: «Quando il re Carlo udì questo, isbigotti forte, che mai per pericolo di battaglia né per altra avversità non avea avuto paura, e sospirando disse: “Volesse Idio ch'io fossi morto, dapoì che lla fortuna m'è così contraria, ch'ho perduta mia terra avendo tanta potenza di gente in mare e in terra; e non so perché m'è tolta da gente ch'io mai non diservi; e molto mi doglio, ch'io non presi Messina con patti ch'io la potei avere. Ma da che altro non posso”, con grande dolore disse, “levisi l'oste, e passiamo; e chi m'avrà colpa di questo tradimento, o cherico o laico, ne farò grande vendetta”. E il primo giorno fece passare la reina con ogni gente di mestiere e con parte degli arnesi dell'oste; il secondo dì passò il re con tutta sua gente, salvo ch'a cautela di guerra lasciò in aguato di fuori da Messina due capitani con MM cavalieri, a ffine che levata l'oste, se quegli di Messina uscissono fuori per guadagnare della roba del campo, venissono loro adosso e entrassono nella terra; e se fatto venisse, ritornerebbe il re con sua gente incontinente. L'ordine fu bene fatto, e così fu bene contrapensato, che' Missinesi iscopersono il guato, e comandarono sotto pena della vita che nullo uscisse fuori della città; e così fu fatto. I Franceschi ch'erano rimasi in aguato, veggendosi scoperti, procacciarono di passare, e vennorne il terzo dì a lo re in Calavra, e dissono come il suo avviso era loro fallito; onde al re Carlo radoppiò il dolore, perché alcuna speranza n'avea. E così fu partita tutta l'oste da Messina, e diliberata la città ch'era in ultima stremità di vivanda, che non avea che vivere tre giorni, a dì XXVII di settembre, gli anni di Cristo MCCLXXXII» (ll. 8, cap. 75).

4. Confronteu la sèrie d'hipèrboles amb què Muntaner pondera el substanciós botí aconseguit pel bàndol sicilià —Messina es va enriquir per sempre, ens diu— amb la mateixa fórmula utilitzada a la *Chanson de la croisade albigeoise*: «Senhors, aras aujatz, si Dieus vos benaïa, / que fe·l coms de Montfort ad aisela envazia. / Can l'estorns fo fenitz, la batalha vencua / el e·n Bochartz, cascus en auta vutz, escria: / “Baros, firetz avant! Que l'ost es descofia”. / Donc prezon tuit essems una gran envazia; / als traps e als pavalhos an la ost estornia; / si no fosse·lh valat c'an fait e la trencheia, / no lor agra mestiers

per tot l'our de Pabia / [...]. Lo camp tornan raubar a la luna seria / la nostra gens de Fransa, ans que fos desgarnia: / nulhs hom no pot retraire la granda manentia / que gazarhero lai; que tots jorns a lor via / ne seran els manens» (Gougoud (ed.), 1989, p. 163-164). O també: «Li ribaut foron caut, no an paor de morir: / tot can pogron trobar van tuar e ausir, / e la grans manentias e penre e sazir. / Tost temps ne seran ric, s'o podon retenir» (Gougoud (ed.), 1989, p. 62).

5. Es tracta del monestir de San Salvatore dei Greci, que actualment dóna nom al desè *quartiere* de la ciutat. Va ser edificat a principis del segle XII per ordre de Roger II de Hauteville, a l'extrem de la falç natural que defineix el port de Messina; d'ací que el trobem mencionat a continuació de les drasanes. Per a una història del port de Messina, vegeu Riccobono (2007).

6. *e-l foch [...] cremàs*: confronteu la fórmula amb el següent passatge de la *Conquête de Constantinople* de Villehardouin: «Et une nuit, à mie nuit, mistrent le feu es nefes, et laissièrent les voiles aler au vent; et li feus alumina mult haut, si que il sembloit que tote la terre arisist» (Geoffroi de Villehardouin, 1961, vol. I, p. 78); amb aquest fragment de la *Queste*: «la mer fu tantost pleinne de flambe, si merueilleusement qu'il sembloit que tuit li feu dou monde i fussent espris» (Pauphilet (ed.), 1923, p. 110); o amb aquests versos del *Tournoiement de l'Antéchrist* del francès Huon de Méry: «Se tout le ciel fust cheminée, / et tuit le monde arisist ensemble, / ne feïst pas, sé comme me semble, / tel clarté ne si grant orage» (Huon de Méry, 1851, p. 4). És important advertir que novament aquí Muntaner sembla atribuir als almogàvers una acció que no van dur a terme. Per tal de llegir què va succeir realment amb les naus que Carles preparava per a la seua croada contra Constantinoble i que es trobaven a les drassanes de Messina, ens cal llegir les pàgines de Bernat Desclot i dels cronistes sicilians. El primer punt que cal assenyalar és que la destrucció de tota aquesta armada va tenir lloc a l'inici del setge de Messina per Carles d'Anjou, quan Pere ni tan sols no havia arribat a Sicília: poc podien els almogàvers, doncs, ser els autors de l'incendi descrit per Muntaner; un altre cop, la iniciativa va correspondre als mateixos ciutadans de Messina. El segon punt important és que la historiografia no s'acorda a precisar com va desaparèixer la flota en construcció. Així, Bartolomeo de Neocastro pensa que els messinesos la van incendiar: «Tunc in classes, quas contra muros Rex construi fecerat pro transitu Romaniae, et in galeas eius existentes in Tarsanatu comburens ignis immittitur, qui proinde ferri congeries in nocuos belli stimulos convertat» (RIS, vol. XIII, col. 1045). Neocastro assegura que ho van fer per tal d'aprofitar els ferros de l'esquelet dels vaixells amb finalitats bèl·liques, però Saba Malaspina diu que va ser un acte de venjança en veure que els angevins devastaven els camps de la rodalia de la ciutat: «Verum cum ad Messanam ruina suarum habitationum, quas habebant in vineis, et vinearum ipsarum amputatio pervenisset, cogitaverunt quod usque ad muros civitatis exercitus totam aequaret pari desolatione contratam; unde quia bonorum exteriorum damnificatio damnium quodlibet excellabat, et iactura vinearum potior erat eis, quam Rex Carolus Civitati, et civibus ultra posset inferre, statim, ut eorum opera pravis inimicorum operibus responderent, omnes tritas et galeas numero plusquam LXX, quae contra Graecos pro futuro Regis passagio creditae fuerant Tertianatui Messanae, ausi melius in afflictis confidere rebus, igne supposito succedunt» (BS, vol. II, p. 369). Un altre grup de cronistes, entre els quals hi ha Desclot, pensa que els sicilians simplement van desmantellar la fusta de les galeres per construir pallissades i millorar així les defenses de Messina: «E:ls hòmens de Messina agren aparelada la ciutat, e murada de fusta de les naus e de les tarides qui eren en Messina, que Karles avia fetes fer per anar en Romania, e deffensaven-se molt valentment contra Karles» (cap. 87, vol. III, p. 76-77). Confronteu-ho amb Speciale, que també diu que per a bastir les fortificacions, hom va comptar amb ingents quantitats de la «lignorum strues, quam ad fabricandam classem contra Imperium Romaniae Rex [Carolus] ipse congesserat, affuisset» (RIS, vol. X, col. 928). Com a nota curiosa, destaquem la versió més que possiblement interessada que dóna dels fets Guillem de Nangis, que, en primer lloc, afirma que el desmantellament de les naus no va tenir lloc fins que Carles d'Anjou es va retirar del setge de Messina, i que va ser aquest qui el va ordenar, per tal d'evitar que l'enemic se'n pogués servir (!): «le roy ot conseil [...] quil sen alast et quil retournast en Calabre. Lors se traist le roy arrieres et se mist ès plaines saint Martin, que ceulz de Puille ne de Calabre ne se tournassent contre luy [...] et fist despecier toutes les nefes qui estoient sus le rivage de Far garnies darmes et dautres biens pour secourre la terre d'Oultremer quil ne venissent par aucune aventure ès mains de ses anemis» (RHG, vol. XX, p. 521).

7. *la Gatuna*: es tracta de Catona («Catuna» a l'AtCat), uns 11,2 quilòmetres al nord de Reggio, posició des de la qual el rei Carles podia divisar perfectament tot el que s'esdevenia a Messina (vegeu el capítol 66).

8. Per enèsima vegada, se'ns recalca que tots els esdeveniments de la guerra de Sicília es desenvolupen segons un pla diví favorable al casal d'Aragó: és la Providència qui ha disposat la retirada dels angevins de Messina. Muntaner ens presenta un rei Pere profundament decebut pel fet de no haver pogut trobar-se cara a cara amb el seu poderós rival, i es tracta d'un sentiment que també Bernat Desclot li atribueix en les mateixes circumstàncies. En efecte, aquest cronista ens explica que el rei va ser informat de la fugida de Carles a Randazzo estant (localitat situada uns setanta quilòmetres al nord-oest de Catània, als peus de l'Etna) i que de primer no va voler donar crèdit a la notícia, ja que pensava que un sobirà tan valent i amb un exèrcit tan poderós a les seues ordres no hauria pogut actuar en cap cas tan vilment. Quan hom li va confirmar que el rumor era cert, Pere, que havia somiat amb una batalla decisiva contra Carles, es va disgustar molt: «a hora de vespres sonades vèn I hom molt cuytosament al rey, e saludà lo rey e dix-li: —Seyor rey, sàpies que·l rey Karles e tota sa host se'n són fuyts e han deseparada la terra. —So no pot ésser —dix lo rey—, que·l rey Karles, qui és lo pus valent e el pus poderós del món, que ab eyl avia XIII milia hòmens a cavayl, aya axí vilment deseparada la terra—. Mentre que·l rey estava axí parlan ab sos cavalers d'aquels fets e d'altres, e I altre hom venc a cavayl molt cuytosament e saludà lo rey e tota sa compaya: —Sèyer rey, sàpies per veritat que·l nostre enamic Karles és fuyt, él e tota sa host, e ha deseparada la terra de Sicília. —Com lo saps tu? —so dix lo rey. —Sèyer —so dix aqueyl missatger—, cor ir mati fuy yo ab los hòmens de Messina en la sua host mentre que les sues gens se reculien en les tarides, e lur feem gran dampnatge; e eyls avien ja morts bé D cavayls per ço cor no avien laer que·ls reculissen. —Are-m digues —so dix lo rey—: ;sabs tu si·l rey Karles avia moltes gens d'armes ab si, o per què ha deseparada la terra sens batayla? —Sèyer —so dix lo missatger—, certa cosa és que en la host de Karles avia XIII milia hòmens a cavayl e bé L milia hòmens a peu, sens los mariners; e avia-hi, entre galeres e terides armades, CL, sens les barches e els altres leyns.— Quan lo rey hac entès ço que aquest hom hac dit, marvelà-sse molt e dix: —Cert, a mi pesa molt com lo rey Karles ha axí deseparada la terra; que yo volgra bé que el fet anàs en tal guisa que cascú pogués provar son cors per fet d'armes, sí que la una part ne portàs lo lou per totstemp. E ço era la cosa que yo avia totstemp desigada, que yo-m pogués combatre en camp ab nobles cavalers e prous d'armes ab qui-m pogués combatre ab mos gentils cavalers» (cap. 95, vol. III, p. 112-113).

9. Pere va entrar a Messina el 2 d'octubre de 1282. La ciutat, desbordada de joia, el va rebre amb un triomf memorable, els detalls del qual són explanats més detingudament per Desclot: «Quan les gens de Messina saberen que·l rey era partit de Randàs e que venia a Messina, *encurtinaren tota la ciutat de Messina de ricts draps de seda e d'aur, e cubriren tots los carrés de jonc vert e d'erbes ben olens e feeren jocs de diverses maneres. E exiren a carrera al rey cavalers e ricts hòmens, e a peu molt honradament destraren-lo per les regnes del cavayl e feÿen-li portar I ric drap d'aur sobre·l cap en IIII lançes. E dones e donzelles anaven-li davant cantant e cridant: —Ben sia vengut nostre seyor lo rey dels reys terrenals per la gràcia de Déu, e qui·ns ha salvats e deliurats de les mans de nostre enamic cruel, Karles!— E axí menaren-lo al palau imperial ab molt gran alegria, que semblant lur fo que Déus fos devalat en terra sobre eyls» (cap. 96, vol. III, p. 114). També fan al·lusió a aquestes mostres de goig popular les *Gesta Comitum Barcinonensium* («Susceptus est igitur cum multu applausu et tripudio ac ingenti et ineffabili gaudio rex Petrus inclitus per Messanos, et ei ut regi et domino proprio conferunt se et locum», cap. XXVIII, p. 71), la *Nuova Cronica* de Giovanni Villani («Lo re Piero d'Araona avuta la novella della partita del re Carlo e di sua oste da Messina [...] fu molto allegro; e di presente si partì da Palermo con tutti i baroni e cavalieri, e venne a Messina a dì X d'ottobre della detta indizione, e da' Missinesi, uomini e donne, fu ricevuto a grande processione e festa, siccome loro novello signore, e che gli avea liberati delle mani del re Carlo e de' suoi Franceschi», ll. 8, cap. 75), Neocastro (qui, com Desclot, afirma que el rei va fer la seua entrada a la ciutat sota pal·li: «Erat quidem secunda Dies Octobris XI Indictionis, qua sub pallio Regem recipiunt Pharii. Iam nec campus, nec locus turmas populi explicat, Civitatem ingreditur, iocundis applaudunt vocibus mares et foeminae; Iudaeorum Synagogae legem aperiunt; ante conspectum Regis praebant sacri Patres, et ordinatus Clerus subsequitur parvulorum; solus Rex eques medius vehitur [...]. Civitas no-*

vis tota repletur tripudiis iocosis; Rex et populus eius solatiis gaudent cum Phariis, familiares hymnos ipse praestabat gaudentibus; non Regis, sed tractabilis Civis videtur humanitas [...] nec erat in Civitate nisi gaudium, pax et quies», RIS, vol. XIII, col. 1066-1067) o *Speciale* («Rex Petrus accelerans, *cum ingenti gaudio Messanae susceptus est.* In Sanctorum Basilicis fidelium turbae conveniunt, thura cremant, Deo grates referunt, et quae pro salute suorum voverant, quum bellum ad moenia pertulerunt, debita vota solvunt. *Laetatur itaque ad successores legitimos piorum Regum Sicilia rediisse, verumque defensionem et dominum invenisse testatur»,* RIS, vol. x, col. 936).

10. *Et en l'altre jorn:* «et en l'altre jorn» (C); «e lo ters jorn» (A); «et al terç jorn» (B). A desgrat de mantenir la lliçó del manuscrit base, faig notar que en aquest punt la tradició manuscrita presenta una divergència interessant. El ben cert és que cap de les lliçons ofertes no transmet una informació certa: segons C, la flota hauria entrat al port de Messina el 3 d'octubre; segons A i B, el 5. Però és un fet que les galeres d'Aragó, capitanejades pel bastard Jaume Pere, no van arribar fins al dia 9, i així ho documenta Bartolomeo de Neocastro: «IX autem Octobris felix extolium Regiarum Galearum Messanam applicuit, quarum erat Admiratus Iacobus Petri» (RIS, vol. XIII, col. 1067). Confronteu-ho amb Desclot, que no ens dóna en aquest cas cap data concreta: «E a pocs de jorns vengren a Messina XXII galees del rey e IIII tarides de remos molt ricament armades» (cap. 96, vol. III, p. 116). D'altra banda, la continuació de Saba Malaspina va més en la línia del que diu la versió de C, en afirmar que les forces terrestres i navals de Pere van presentar-se a Messina de manera gairebé sincronitzada: «Rex Aragonum post solutionem exercitus Gallicorum, Messanam applicuit; *classis eius intravit portum postmodum subsequendo*» (BS, vol. II, p. 284).

[Capítol 66]

Com lo rey Karles se fo levat del setge de Messina, qui se'n levà lo primer son de la nuyt, ell se féu posar en terra a la Gatuna, per ço con és la pus prop terra de Calàbria, de Messina: que de Messina a la Gatuna no ha mas VI milles.¹ Et açò féu ell per ço que les galeas et les barques faessen molts viatges la nuyt. Emperò, no faeren tants viatges que molta gent, et de cavayl et de peu, no y fossen romases en l'alba, los quals moriren tots per man dels II millia almugàvers qui eren a Messina.² E encara sapiats que tenda neguna, ne vi, ne viandes ne res qui en la host fos no se'n portaren; que sapiats que, mentre que los almugàvers pensaven de la gent³ del rey Karles qui en terra era romasa, aquells de Messina espeegaven de plegar la roba de les tendes. Emperò, los almogàvers se espeegaren axí tost de matar-los que encara agueren part de la roba qui era en les tendes. Emperò, ell[s] n'avien tanta guanyada, que tanién aquells que havien morts, que sens nombra era; con cascuns podets saber ho pensar que hom qui fuig e·s vol recullir, que aur ne argent no leixa, que ans lo se'n vol portar tot ab si. Axí aquells qui·ls oucien ho han tot; e axí tots guanyaren sens fin.

Emperò, podets entendre quin poder era aquell del rey Karles qui era sobre Messina: que bé hi havia CXX galeas, et sens nombre lenys armats, [f. xxxrb] et barches armades, et barques de ribera,⁴ qui passaven a colp VI cavalls cascuna, et hanc en la nuyt no pogren apoderar de passar la gent; et sí era en lo mes de setembre, hon fehia aytanta de nit con dia, et és tan breu lo passatge con ja us he dit, de VI milles. Emperò, per ço con alguns entendran assò que no saben què són milles, vull que sàpien que tant ha poch de la terra de Sanct Reyner⁵ de Messina a la fossa de la Gatuna que de la una part a l'altra veurets I hom a cavall et conexerets si va a levant ho a ponent; per què vejats con és prop ne quantes gents hi avia, que tant navili no·ls poch en una nit passar.

Per què les gents del món blasmen lo rey Karles con no volch esperar a la batayla lo senyor rey d'Aragó; mas aquells qui saben dien que hanc senyor del món no féu major saviea que féu lo rey Karles per les rahons que ja us he dites que ell pensà, dubtant-se de la tració d'aquells qui ab ell eren. D'altra part, que sabia lo cor del rey En Pere, que era lo mellor cavaller del món⁶ et que manava ab si més⁷ bons cavallers de sa terra que hanc lo rey Artús no hac a la Taula Redona,⁸ et de gents de peu més de XXX millia de sa terra, qui cascun valia I cavaller. E axí, pensan aquestes coses, féu gran saviea que·s tengués al pus segur: que ell sabia que era tan gran lo seu poder que en poch de temps ho cuydava tot cobrar. Què us en diria? Que per çert ell ne trià lo mellor, que si ell hi fos romàs, fóra mort et vençut;

que Déus era en la guarda del senyor rey d'Aragó et de ses gents, qui l'havia fet⁹ venir en aquell loch.

Notes del capítol 66

1. Confronteu-ho amb el portolà de Grazia Pauli (segle XIV): «E da la Gattona a Messina a miglia VI» (Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 26).

2. Sobre la participació dels almogàvers en aquest episodi, vegeu més amunt, cap. 65, nota 3.

3. *de la gent*: «de les gents» (C); «de la gent» (A i B).

4. En aquest cas Muntaner ens parla de «barches armades», preparades per a entrar en combat, tot i que, com recorda Mott (2003), la barca era un tipus d'embarcació al qual s'assignaven molts usos: missions de reconeixement, transport de tropes, cavalls, vitualles o pertrets de setge. No solien navegar en mar obert: «The workhorse of the fleet was the *barca*, which was a large boat or ship's barge with 18 to 22 oars. These barges could be attached to a 120 oared galley or operate alone. They were sometimes used for scouting, but mainly served to transport supplies, men or even siege engines [...]. They operated with the fleet or in coast waters and were generally not sent on missions in the open sea» (Mott, 2003, p. 124). De fet, les «barques de ribera» es feien servir en operacions de caràcter logístic a prop de la costa: «les barques de ribera transbordaven mercaderies a terra o d'un vaixell a un altre» (Garcia i Sanz, 1977, p. 71).

5. És el Braccio di San Raniero, la llengua de terra que dona forma al port de Messina; també en parla el portolà de Grazia Pauli: «[Messina] à porto buono ed ae lena una di ver iscelocho, e a ditta lena è una chiesa ditta Santto Ranieri» (Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 103).

6. La fórmula amb què Carles lloa la valentia del rei Pere és prototípica dels romans de la matèria de Bretanya, com el *Tristan* en prosa: «Qu'est ce que vos voulez faire? Ocirre le meilleur chevalier do monde et tot le meilleur prince qui soit de son aage?» (Curtis (ed.), 1963-1985a, p. 238).

7. *més*: «sos» (C); «més» (A i B).

8. Si l'elogi del rei Pere recorda per la forma els dels herois de la tradició artúrica, ara l'Anjou compara els soldats catalanoaragonesos amb els cavallers de la Taula Rodona. Vegeu el mateix procediment a la *Crónica de Don Joao I*, on un cavaller portuguès pondera davant el rei la valentia dels seus companys: «Senhor, non fizerom aquí aquí mingoa os cavaleiros da Távola Redonda, ca aqui está Martim Vaásquez da Cunha, que é tam bom còme Dom Galaaz, e Gonçalo Vaásquez Coutinho, que é tam boom còme Dom Tristao, e ex-aquí Joam Fernández Pacheco, que é tam boom come Lançarote —e assi doutros que vio estar acêrca—. E ex-me eu aqui que valho tanto como Dom Quea» (Lopes, 1945, vol. II, p. 44-45).

9. *l'havia fet*: «l'havien fets» (C); «l'havia fet» (A); «l'avia feyt» (B). Segons Muntaner, Carles decideix evitar l'enfrontament i retirar-se perquè sap que Déu protegeix el seu rival. Confronteu-ho, per exemple, amb l'actitud que el Cerimoniós atribueix al seu enemic Pere I de Castella, reticent a enfrontar-se a camp obert amb els catalans, convençut com estava que Déu no afavoriria la seua causa: «E, l'endemà après siguent, que fon dicmenge, tornam endret Puçol, sperant si-l rey de Castella, qui-ns estave prop a II legües, haguera ardimment ne cor de venir-se a combatre ab nós, la qual cosa ell no volch fer ne gosà, pensant que Déus, qui és jutge de les batalles, li'n seria contrari per la gran offensa que-ns havia feta e-ns feya contra tota rahó e justícia» (cap. 6, § 44, p. 375).

FIGURA 26. Vista de l'estret de Messina, amb Reggio al fons.

[Capítol 67]

E com lo rey Karles fo a la Gatuna et totes les sues gents foren en terra¹ que la nuyt pogren ésser passades, hordonà que·l comte d'Elençó,² nabot seu, ffrare del rey Phalip de Ffrança, romangués a la Gatuna ab gran res de la cavalleria; et ell anàsse'n a la ciutat de Rèjoll, qui és a VI milles prop de la Gatuna et a XII milles de Messina.³

Et con fo [f. xxxva] a la ciutat de Rèyol, donà paraula a totes les sues galeas que cascuns se'n tornassen en lur terra; e axí aquells ab gran goig anaren-se'n cascun en lurs terres. Sí que de CXX galeas que y havia, n'i havia XXX de Poyla qui fahian la via de Brandís;⁴ et les XC totes ensemps anaven-se'n envers Nàpolls.⁵

E lo senyor rey d'Aragó veÿa assò tot de Massina; e apellà son fill En Jacme Pere, almirayl, et dix-li:

—Almirayl, jo vull que en vostre loch metats en aquestes XXII galeas lo noble En Pere de Queralt e·l vostre vicealmirayl En Cortada,⁶ et que vagen après d'aquest estol et que firen en ells; que gents són qui fugen et han lo cor perdut de tot, et són de moltes nacions et no estan jamés en una volentat;⁷ per què siats çerts que ells los vençran, et que no·s tendran la I ab l'altre.

Respòs En Jacme Pere:

—Pare senyor, plàcie-us que yo no meta negun en mon loch en aquests affers, mas jo en persona que y vaja. Que tot ço, senyor, que vós deÿts és veritat: que tots seran morts ho preses. E axí, plàcie-us que yo n'aja aquesta honor.

E·l senyor rey respòs:

—Almirayl, nós no volem que vós hi anets, per ço con haurets a donar recapta a tot l'altre nostre navili.⁸

Sí que·l noble En Jacme Pere, ab gran desplaer que n'hac, romàs et hordonà les galeas axí con lo dit senyor rey li hac manat. Sí que encontinent se reculliren ab gran alegria, cridant tuyt: —Aür, aür!—⁹ Et les gents de Sicília et de Messina qui eren aquí, totes meraveylaren-se d'açò; con lo senyor rey trameitia XXII galeas contra XC galeas et ben L, entre lenys et barques, que y havia més, et barques de creu qui van per ribera.¹⁰ Et vengren tuyt al senyor rey et digueren-li:

—Senyor, ¿què és açò que vós volets fer? Que XXII galeas volets trametre contra bé CLX veles que són aquestes qui se'n van.

E lo senyor rey començà a riure et dix:

—Barons, vuy en aquest dia veurets lo poder de Déu con obrerà en aquest fet. Et leixats-nos fer, que no volem que negun [f. xxxvb] nos contradiga a la nostra volentat; que nós nos fiam tant en lo poder de Déu et en lo bon dret que mante-

nim que, si eren II tants que no són, tots los veurets vuy en aquest dia morts et desbaratats.¹¹

Resposeren tots:

—Senyor, la vostra volentat sia complida, et sia plaer de Déu que us hi ajud.

E tantost lo senyor rey cavalchà a la marina, et féu tocar la trompeta, et tothom se recullí¹² ab gran alegre. Et con foren recullits, lo senyor rey et l'almirayl ab ell muntaren a les galeas, e-l senyor rey preycà'ls et hordonà'ls què deguessen fer. E-l noble En Pere de Queralt et En Cortada dixeren:

—Senyor, plàcie-us que-ns leixets anar, que vuy farem tal cosa que la casa d'Aragó ne serà honrada et vós, et l'almirayl et tots quants n'à en Sicília n'aurets goig et alegria.

Sí que totes les xormes de les galeas cridaren:

—Senyats et beneýts-nos, et manats que anem, que tots són nostres!

E lo senyor rey levà los uyls al ceel et dix:

—Pare Senyor, beneyt siats vós, que a mi havets donada senyoria de gent tan alta de cor! Plàcie-us que-ls deffenats e-ls guardets de tot mal, et los dats victòria.

Et senyà'ls et beneý'ls, e comanà'ls a Déu. E tantost ell et l'almirayl son fill exiren-se de les galeas per l'escala que tenien en terra, a la Font de l'Or de Messina.¹³ Et tantost con lo senyor rey fo en terra, les galeas van batre de rem; et en aquell punt que ells bateren de rem, l'estol del rey Karles no havia passada la Coha de la Volp.¹⁴ E les XXII galeas pensaren d'arborar et fer vela, que'l vent era a la hòstria,¹⁵ et a rem; et a vela pensaren de anar a l'estol del rey Karles. E l'estol del rey Karles veeren-les venir, faheren la via de Nichòtena¹⁶ et, con foren e-l golff de Nicòtena, aplegaren-se et dixeren:

—Veus açí les XXII galeas qui eren en Messina, del rey d'Aragó. Què farem?

Resposeren los napolatans, que havien gran pahor que-ls proençals [f. xxxira] no-ls desemparasen, e-ls genoveses e-ls pisans, que s'aparalassen de la batayla.¹⁷ Et si-m demanats quantes galeas hi avia de cascun loch, jo us ho diré: primerament hi havia XX galeas de proensals bé armades, et XV galeas de jenoveses, et X de pisans, et XLV de Nàpols, et les barques e los lenys de la ribera de Principat et de Calàbria.¹⁸

Què us diré? Que tantost con l'estol del rey Karles fo davant Nichòtena, pensaren tuyt de desarborar et meseren-se en cuns de batayla.¹⁹ E les XXII galeas foren a II trets de ballesta prop d'ells, e axí mateix desarboraren et escarpiren et levaren l'estendart en la galea de l'almirayl.²⁰ Et armaren-se tuyt et enfrenaylaren la una galea ab l'altre,²¹ axí que totes XXII, enfrenellades et enbarbotades,²² van vogar, aparallats de la batayla, contra l'estol del rey Karles. Et aquelles de l'estol del rey Karles no-s podien pensar per res que aguessen cor que-s combatessen, mas que se'n faessen afeenats.²³ Mas con veeren que a de veres se feya, les X galeas de pisans van exir de la esquera et van arborar, et en redon, ab lo vent que era fresch, van-se

metre en mar et pensaren de fugir. Con los pisans agueren açò fet, semblantment faeren los genoveses, e axí mateix los proensals, con tots aquests havien galeas leugeres et ben armades.²⁴

Et con les XLV galeas, et los lenys armats et les barques de Principat veeren açò, tengren-se per morts et van ferir en la plaja de Nichòtena. E les XXII galeas van ferir entre ells. Què us diré? Que de la gent oucieren tanta que sens nombra fo; et preseren més de VI millia persones vives; et preseren totes les XLV galeas et lenys armats et barques. E no bastà açò, que anans anaren combatre Nichòtena, et preseren-la, e y oucieren més de CC hòmens a cavayl, de ffranceses, que ya hi eren venguts [f. xxxirb] de la host del rey Carles;²⁵ que de Messina a Nichòtena no havia mas XXX milles.²⁶

Et con açò agueren fait fo vespre, et donaren part a la nuyt.

Notes del capítol 67

1. *totes les sues gents foren en terra*: «totes les gents foren en terra, sues» (C); «totes les sues gents [«jens» (a B)] foren en terra» (A i B).

2. Pere Capet, comte d'Alençon i de Perche, i, pels drets de la seua esposa, de Blois i de Chartres (1251-1283), cinquè fill de Lluís IX de França i de Margarida de Provença; era, per tant, germà de Felip III i nebot de Carles d'Anjou, tal com apunta Muntaner. Va nèixer a Orient durant la primera croada del rei Lluís, a la fortalesa templera de Château Pèlerin, ubicada al sud d'Acre (l'emplaçament correspon al de la moderna Atlit, uns dotze quilòmetres i mig al sud-oest de Haifa). El mes de febrer de 1264 hom va acordar el seu matrimoni amb Joana, filla única de Jean de Châtillon, comte de Blois i de Chartres. Va ser investit amb els comtats d'Alençon i de Perche pel seu pare el març de 1269, poc abans de prendre part en el segon intent croat del monarca francès, aquesta vegada dirigit contra els infidels de Tunis. El comte d'Alençon va ser un dels molts nobles francesos que va passar al regne de Sicília per ajudar Carles d'Anjou arran de l'esclat de les Vespres. En efecte, ens consta que el 9 de maig de 1282, de Nàpols estant, Carles va adreçar una carta al seu nebot Felip III de França, informant-lo de l'esclat de la revolta siciliana i demanant la seua col·laboració per sotmetre els rebels. En la lletra l'angeví no esmentava Pere d'Alençon, però sí que sol·licitava l'enviament d'un contingent armat cabdillat per un altre membre de la dinastia capètida, Robert II, comte d'Artois, també nebot seu: «A tres haut prince son tres cher signour e neveu Philippe, par la grace de Dieu roi de France, Challes par icelle meisme grace roy de Jerhusalem e de Sezile, saluz e bone amour e soi appareillie a son plaisir. Sire, nous vous faisons assavoir que lile de Sezile est revelee contre nous; la quele chose nous porroit torner a grant damage, se nous ni metions hastif conseil; e por ce, bieus nies, nous avons tres grant besoign davoit avecques nous grant plante de bones genz darmes. *Et avons mande priant a nostre neveu Robert, conte Dartois, que il doie venir a nous avec quelques cinc cenx homes darmes. Dont nous vous prions, bieus nies, e requirons que il vous plaise que li devant diz cuenz nostre niez veigne a nous o tout les cinc cenx homes darmes; e li facez prester tant de vostre monoie par quoi ou les devant diz VC homes darmes puisse venir tantost a nous*» (Amari, 1969, vol. II, 1, p. 304-305, doc. VI). La petició del rei Carles va ser atesa amb diligència per Felip III, que, com explica Guillem de Nangis, va enviar a Sicília, a més de l'Artois, l'esmentat comte d'Alençon i altres destacats senyors del regne: «Pierre, conte d'Alençon, frere le roy de France et Robert le conte d'Artoys, le duc de Bourgoingne, le conte de Danmartin, le conte de Bouloigne, le seigneur de Montmorency, et moult d'autres nobles hommes avec grant fuison de gent a pié, vindrent en ce temps meismes pour secourre le roy Karles de Sezille» (RHG, vol. XX, p. 523). Segons Giovanni Villani, aquestes tropes de reforç es trobaven a Florència ja el 24 de novembre de 1282, des

d'on es van dirigir a Roma, on van trobar el rei Carles: «*Per simile modo passarono e vennero in Firenze, a dì XXIII di novembre vegnente, il conte di Lanzone fratello del re di Francia con molti baroni e cavalieri, i quali il re Filippo di Francia mandava in soccorso al re Carlo. E soggiornati alquanti dì in Firenze, e da' Fiorentini veduti onorevolmente, se n'andaro a corte di Roma al re Carlo*» (ll. 8, cap. 85).

3. Pel que fa a la distància Reggio de Calàbria - Catona, vegeu el capítol 65, nota 7; confronteu-ho amb el portolà de Grazia Pauli: «E da la Gattona a Reggio à miglia VI» (Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 26). Són 17,8 quilòmetres els que separen Reggio de Messina.

4. «Brandís» és Bríndisi («Branduzo» a l'AtCat; «Brandiza» al portolà de Grazia Pauli, Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 30 i *passim*), ciutat de l'Apúlia meridional i capital de la província del mateix nom. És coneguda sobretot pel seu port, ja des de l'època romana un enclavament vital en les rutes comercials que connectaven l'Adriàtic amb les costes gregues i anatòliques.

5. Els primers dies d'octubre de 1282 Carles d'Anjou va ordenar la dissolució de la flota que havia fet servir en el setge de Messina. Muntaner no ho fa, però Bernat Desclot ens informa dels factors que van dur el francès a adoptar aquesta decisió: la imminent arribada de l'hivern, la manca de vitualles a l'armada i altres dificultats de caire logístic aconsellaven la retirada: «Dementre que'l rey d'Aragó stava en Messina e pensava d'ordonar sa terra e d'establir los casteys e les forces del regne de Sicília, el rey Karles estava a Règol ab sa host, assats prop de Messina a VIII miles, e viu que'l seu navili aquí no podia estar ne romanir, per raó del ivern que venia, e per ço cor en aquel loc no avia port e per tal cor avien molt gran carestia de pan, e de vin e de civada. Donà cumiat a les galeres de Marçela, e de Nàpols e de tot Principat, que se n'anassen, e a tots ceyls de Pola ne d'altres locs; e atressi donà cumiat a gran res de cavalers e de gens a peu de Principat e de Pola» (cap. 97, vol. III, p. 116). A la *Nuova Cronica* de Giovanni Villani aquest punt s'explica encara amb més detalls: segons el florentí, els vaixells de l'Anjou van abandonar les aigües de Messina perquè Arrighino de Mari, l'almirall genovès de Carles, va saber gràcies als seus espies que la flota catalana, comandada per Roger de Llúria (Villani no esmenta Queralt ni Cortada) i seguint els consells de Procida, s'acostava amb la intenció d'atacar-los. De Mari va recomanar a Carles que donés comiat a les naus urgentment si no volia perdre-les a mans dels catalans, amb una argumentació pràcticament idèntica a la que hem vist en Desclot, bé que amb un element nou: segons el genovès, el seu estol només estava preparat per a transportar queviures a la host, no per a entrar en combat: «Come al re d'Aragona furono per gli suoi ambasciatori apresentate le dette lettere, e disposta l'ambasciata e risposta del re Carlo, incontanente fu a consiglio per prendere partito di quello ch'avesse a'ffare. Allora si levò messer Gianni di Procita, e disse: "Signore nostro, com'io t'ho detto altra volta, per Dio, manda l'amiraglio tosto colle tue galee a la bocca del Fare, e fa' prendere il navilio che porta la vivanda all'oste, e avrai vinta la guerra; e se il re Carlo si mette a stare, rimarrà preso e morto con tutta sua gente". Il consiglio di messer Gianni fu preso, e messer Ruggieri di Loria amiraglio, uomo di grande ardire e valore, e il più bene aventureoso in battaglie in terra e in mare che fosse mai di suo essere, come innanzi faremo menzione in più parti, s'apparecchiò con LX galee sottili armate di Catalani e Ciciliani. Queste cose sentì una spia di messer Aringhino da Mare di Genova amiraglio del re Carlo, e incontanente con una saettia armata venne a Messina, e anzunziò al detto amiraglio la venuta dell'armata del re d'Araona. Incontanente messer Aringhino fu al re Carlo e al suo consiglio, e disse: "Per Dio, senza indugio pensiamo di passare colla nostra gente in Calavra, ch'i' ho novelle vere come l'amiraglio del re d'Araona viene qua di presente con sue galee armate; e io nonn-ho galee armate da battaglia, ma legni di mestieri, e disarmati; se non ci partiano, egli prenderà e arderà tutto nostro navilio senza nullo riparo, e tu re con tutta tua gente perirai per difalta di vittuaglia; e ciò fia intra tre giorni, secondo m'aporta la mia vera spia: e però non si vuole punto di dimoro, però che ancora ci viene adosso il verno, e in Calavra nonn-ha porti vernerecci, tutti i legni con tua gente potrebbono perire a le piagge, s'avessero uno tempo contrario"» (ll. 8, cap. 74; confronteu-ho amb el *Rebellamentu*, Amari, 1969, vol. II, 1, p. 176). L'armada del rei Carles va dispersar-se finalment, segons Neocastro, l'11 d'octubre de 1282 («XI dicti mensis», RIS, vol. XIII, col. 1067), i sembla que va fer-ho en dues direccions diferents, com afirma Muntaner: d'una banda, les galeres de l'Apúlia van fer via cap a Tàrent, al sud, mentre que les noranta veles que sumaven les embarcacions napolitanes, pisanes i provençals van posar rumb cap al nord, cap a Nàpols. És el mateix que explica Desclot, tot i que aquest diu que el grup que es dirigia a

Nàpols (el que serà víctima de l'atac català) estava format inicialment per setanta vaixells: «Quan venc I jorn que·l soley fo exit, les galeres de Marçela e les galeres de Principat e de Pola comensaren a exir de Règol e feeren vela per anar cascuns en lur terra. *Mas aquestes de Marçela e de Principat eren, entre galeres e tarides armades, ben LXX, qui fajen la via de Nàpols e eren totes cargades d'armes e de rics arnès de cavalers e d'onrats hòmens francès, e de Nàpols e de Principat qui se'n tornaven en lur terra*» (cap. 98, vol. III, p. 117). La divisió de l'estol del rei Carles resta confirmada, encara, pels *Annales* de Jacopo Doria, que parla només de quaranta-sis galeres napolitanes, pisanes i marselleses: «propter hyemem [rex Karolus] galeas suas licentiasset, et una pars versus Apuliam, et alia scilicet galee 46 rediret in Principatu» (MGH, vol. XVIII, p. 294).

6. Pere III de Queralt i de Cervelló era fill del templer Pere II de Queralt o de Timor, dit Cor de Roure, que va participar en la conquesta de València al servei de Jaume I, i de Berenguera de Cervelló. Pere III va servir també el vell Conqueridor en la campanya de Múrcia i va ser un destacat agent militar i diplomàtic de Pere el Gran (en anteriors notes ja s'ha donat compte d'algunes de les ambaixades que va dur a terme). El sabem mort ja el 1285. Per a més notícies sobre aquest personatge, vegeu Fort i Cogul (1966a, p. 129-139). Pel que fa a Ramon de Cortada, vegeu el capítol 48, nota 4.

7. El rei dona per fet que un estol format per gent de procedències i interessos tan diversos com el de l'enemic no resistirà l'atac de la flota catalana. Confronteu l'argument reial amb el següent passatge de Guillem de Nangis, en què el rei Carles, abans de la batalla de Benevent, sermoneja l'exèrcit francès sobre l'escassa fiabilitat de les tropes del rei Manfred, superiors numèricament: «O vous, seigneurs chevaliers et genz *qui estes de France nez*, dont tant de proescs sunt et furent jadiz racontées, [...] regardez et veez vos anemis qui despisent Dieu et sainte Eglise et qui sont escommeniez, qui est signe et commencement de mort perpetuel, et qui sont ci assemblez de diverses nations et de diverses lois, par quoi il sont plus fuebles et seront plus tost vaincus [...]. Resgardez, seigneurs *qui estes estraiz de la noble gent de France*, dont le non fu ancianement espoentable à toute nation, et est aussi comme mail du monde en tout estrange pueple; regardez vous et alez hardiement contre ceuz qui jà sont demi vaincuz et ne doubttez riens» (RHG, vol. XX, p. 425).

8. Hom podria pensar que, amb aquesta conversa entre pare i fill, Muntaner prova de justificar l'escàs protagonisme concedit al bastard en el relat de les operacions navals, però, de fet, en el fons sembla haver-hi alguna cosa més, com el desig del cronista de no referir-se a una acció bastant controvertida protagonitzada pel llavors almirall durant les primeres fases de la campanya siciliana (vegeu el capítol 75, nota 19). Hom ha adduït també com a motiu principal de la decisió del rei una pèrdua de fe en les capacitats militars del seu fill: «Nominal command of the fleet at this time had been given to the natural son of King Pedro, Jaime Perez, but for this operation Pedro de Queralt and Ramon de Cortada were placed in command [...] *the appointment [...] may have signaled a growing lack of faith in the leadership abilities of Perez*» (Mott, 1999, p. 147).

9. Sobre aquest crit, vegeu el capítol 19, nota 10.

10. La *barca de creu* «devia tenir l'aparell d'aquesta forma, contràriament a les barques ordinàries, que el tenien llatí» (Garcia i Sanz, 1977, p. 71). Observem que les dimensions que Muntaner atribueix a l'estol angeví superen de molt les que apareixen en la resta de fonts, però cal tenir en compte un document de l'any 1393 que el rei Martí I va escriure a un descendent de Pere de Queralt, recordant-li la gesta protagonitzada pel seu avantpassat, i que gairebé coincideix amb la suma de cent seixanta embarcacions enemigues del peraladenc. El document, qui sap si mediatitzat per una lectura de la *Crònica*, també distingeix entre galeres i vaixells de suport: «galeis et aliis vasis marinis usque numerum centumquinquaginta et amplius» (La Mantia, 1990, p. 61, doc. xxii).

11. Resulta remarcable, de nou, la convicció que Déu sempre ajuda els qui tenen «bon dret» per molt insalvables que semblen les dificultats, aquesta vegada posada en boca del mateix rei. Convé notar que també Villani, en relatar la batalla naval de Nicòtera, explica la victòria de la flota catalana com un judici diví contra els angevins: «E così si mostra *che senno umano né forza di gente non ha riparo al giudizio d'Iddio*» (ll. 8, cap. 75). Confronteu-ho amb el *Llibre dels fets*, que ens mostra un Jaume I entestat a presentar batalla als rebels aragonesos, molt superiors numèricament, i que utilitza un raonament ben semblant per a convèncer els seus escèptics cavallers: «nós som rey d'Aragó e havem-lo per nostre

dret, e aquests qui vénen contra nós són nostres naturals e fan ço que no deuen, per ço quan se vénen combatre ab nós. E nós tenim dretura, e éls han tort; e Déus ajudar-nos n'» (§ 29, p. 37-38).

12. És a dir, que, en escoltar el toc de trompeta, totes les tripulacions es van embarcar. La presència, l'equipament i el sou dels trompetes, encarregats de coordinar els moviments de l'armada amb els seus tocs, resten codificats a les *Ordinacions* navals de Pere el Cerimoniós: «Trompeta un per galea: deu metre spaha e cuyraces fornides e ha de salari a IIII meses XV libras barchinonenses» (Capmany (ed.), 1787, p. 100). Muntaner no ho explica, però sabem que Pere no només va convocar a la lluita els seus vassalls catalans i aragonesos; el 5 d'octubre de 1282, en efecte, havia escrit a diversos còmits sicilians —entre ells Giacomo di Fontoia, Gualtierio di Falcone o Artale de Comito— cominant-los a enviar a Messina urgentment tots els homes experts en les arts de la mar que trobessen a prop de Siracusa, a fi de reforçar l'esquadra que havia de perseguir i destruir una vegada per totes el poder naval de l'Anjou: «Petrus Dei gracia etc. Iacobo de Fontoia comiti terre Siracusie fideli suo gratiam suam et bonam voluntatem. Ad finalem exterminium hostis nostri Karoli Provincie comitis, et reformationem tocius regni nostri Sicilie ex destructione ipsius comitis resultantem, tam per mare quam per terram, celsitudo nostra intendens viriliter proficisci, vasella nostra in portu Messane existencia simul cum aliis nostris, quorum de hora in horam Messane praestolamur adventum, ad confusionem predicti hostis prestitura armari mandaverimus et muniri. *Atque ideo fidelitati tue districte precipimus quatenus universos comites, nauclerios, marinarios et personas alias in arte maris expertas vel utiles in eadem terra Siracusie, pro parte Curie nostre cites, eis sub obtempu nostre gracie expressius iniungendo ut immediate, propter iniunctionem tuam huiusmodi, apud Messanam coram nostre celsitudinis se presentent ad armacionem predictorum vassellorum predictorum vassellorum nostrorum utilem deputandos, ipsis enim ad servicium deputatis necessarias expensas et solidos mandabimus et faciemus per ipsam nostram curiam exhiberi; et quia in celeri eorum adventu nullam moram volumus intermicti, capitaneo ipsius terre Siracusie fideli nostro per nostras damus licteras in mandatis ut, ad requisicionem tuam, eosdem comites, nauclerios, marinarios et personas de celeriter veniendo, cohercione qualibet, qua viderit expedire, compellat*» (La Mantia, 1990, p. 59-60, doc. XXI).

13. La «Font de l'Or» de Messina correspon a «quel punto che tuttavìa chiamasi la Fontanella, e si chiamò allora Fontana d'Oro per la squisitezza delle sue acque» (Moisè (ed.), 1844, vol. II, p. 167).

14. La «Coha de la Volp» és l'actual Punta Pezzo, el punt de Calàbria a menor distància de Sicília: tan sols 3,2 quilòmetres la separen de Capo Peloro (apareix també com a «Coa de Volp» a l'AtCat; confronteu-ho amb el portolà de Grazia Pauli: «e *chapo di Volppe* è chapo di bocha di Faro di Messina di ver Chalavra di ver levante», «e da *Choda di Volppe* a la Gatona à miglia V per mezodi di ver sce-locho», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 26).

15. Els fets que llegirem a continuació no van tenir lloc en realitat tan ràpidament com ens els conta Muntaner, que parla d'un ràpid encaç de les galeres angevines per part de les vint-i-dues catalanes, que, sota el vent de l'austre («hòstria») o del sud, atrapen l'enemic i l'obliguen a combatre a prop de la costa calabresa; altres cronistes corregeixen i complementen la versió del peraladenc amb molts més detalls. Ja hem vist (vegeu la nota 5 d'aquest capítol) que els vaixells del rei Carles van deixar el port de Reggio l'11 d'octubre; Desclot afirma que el grup que es dirigia a Nàpols (setanta veles) va ser divinat des de Messina per Pere de Queralt, que va fer tocar la trompeta perquè tothom pugés a les naus i va iniciar la persecució dels vaixells en retirada. Però els angevins no van acceptar aquesta primera invitació a la batalla, ben al contrari: van girar les proes i van tornar al port de Reggio. Queralt va tractar d'atacar el port, però el vent es va *torbar* i va haver de retirar-se de nou a Messina, tot i que va deixar davant Reggio deu galeres de guàrdia per impedir que l'enemic fugís: «Quant l'almirayl de les galees del rey d'Aragó viu que l'navili del rey Karles se'n anaven, fôu sonar la trombeta, e fôu recullir la gent en les galeres, e bateren de remes e anaren en contra les galeres del rey Karles, sí que lur foren molt prop; tant que les altres no-s pensaven que-s gosassen ab eyls mesclar de batala. E cels de les galeres del rey d'Aragó foren tots armats e pensaren d'anar ves éls, a remes e a vela, aytant com pogren, per cor de combatre. E quant les galeres del rey Karles viuren que aquels no-ls refusaven e que venien ves eyls ardidament, meseren mans a girar e tornaren-se'n a Règol; sí que les galeres del rey d'Aragó volgren anar a Règol, mas més-se molt gran vent a l'encontre, e no y pogren anar, e tornaren-se'n a Messina» (cap. 98, vol. III,

p. 118). Els angevins van romandre bloquejats a Reggio cinc dies (fins al 16 d'octubre, doncs), després dels quals quaranta-vuit embarcacions van tractar d'abandonar novament el port i esquivar la vigilància de l'enemic; confiaven que, encara que fossen descoberts, aquesta vegada els catalans no els podrien perseguir, atès que el vent «a la òstria» inicial havia degenerat en una forta ventada que acompanyava una mar oratjosa: «Quant venc al V jorn que les galees del rey Karles se'n foren tornades a Règol, so fo I divenres matí, sí fo lo vent a la òstria torbat, e layg temps e molt vent; e feeren lur comde que ab aytal temps les galeres del rey d'Aragó no exirien de Messina. E exiren de Règol e feeren vela per anar a Nàpols, e foren, entre galeres e tarides armades, XLVIII» (cap. 98, vol. III, p. 118-119). Però, contra tot pronòstic, Queralt es va posar en marxa una altra vegada, enfrontant-se al mal temps «a remes e a vela» (com diuen Desclot i Muntaner); catorze de les galeres de l'estol d'Aragó es van avançar i van interceptar les de l'Anjou, que, a causa de la falta de vent, havien acabat perdent l'avantatge de vuit milles que les separava dels seus perseguidors: «Quant l'almiral del rey d'Aragó viu lo matí que les galeres del rey Karles se n'anaven, fôu sonar la trombeta e tuit se reculiren al pus tost que pogren; e feeren vela, e aytant com pogren, a remes e a vela, encalsaren-les, sí que les galeres del rey Karles eren luyn de les galees del rey d'Aragó bé VIII miles e foren-se meses tant prop de terra que-l vent lur falí. E les galeres del rey d'Aragó agren lo vent fresc e axí conseguiren-les, tant que lur foren prop II miles. Mas aquestes galeres del rey d'Aragó que axí-s foren adelantades, no eren mas XIII galees, axí com abans foren reculides a Messina ne aparelades, que les altres qui venien detràs tant eren luyn que no les pudien veer» (cap. 98, vol. III, p. 119). Per la seua banda, la versió de Bartolomeo de Neocastro presenta alguns punts de contacte amb la de Desclot, però també algunes divergències. El messinès relata que, després d'haver vist frustrat el primer intent de salpar cap a Nàpols, la flota angevina va ser obligada a armar-se i a preparar-se per a una possible escomesa dels catalans pel rei Carles, que es va enfadar moltíssim en saber que els seus vaixells havien cercat el refugi del port de Reggio per por dels enemics. La flota catalana, amb el suport de quinze galeres messineses, es va plantar a l'entrada del port (com les galeres de guàrdia del relat de Desclot), i des d'allà, plena de gosadia i a pesar de l'austre desfermat que bufava, va començar a fustigar els oponents i a provocar-los a la batalla. Però, tot i l'amonestació règia, tampoc ara els angevins no semblaven gaire disposats a combatre; un dels oficials de Carles, Enric de Niça, després de notar la superioritat dels catalans, va recomanar que hom no s'allunyés de la costa. Finalment, el 14 d'octubre, vint-i-dues de les galeres de Carles van tractar d'abandonar de nou el port, però van ser perseguides i sorpreses per una flota de quinze vaixells catalans: «*quaedam galeae hostium de Rhegio recedentes velificabant versus Neapolim ad vernandum, quibus navigantibus terram tenus per maritimam Calabriae versus Scyllam galeae Regiae de portu Messanae recedentes in offensionem mittuntur, quae cum valde procul ab eis essent, illas non potuerunt attingere; sed ab insecutione ipsa recedentes armatis XV galeis Messanensium, cum ipsis ad invasionem aliarum galearum hostium, quae erant apud Rhegium perrexerunt. Et cum iam essent in littore, et partibus convicinis, Carolus Rex dentibus fremuit, ad arma totum concitat exercitum, galeas LXXII muniri et armari mandavit, et adversus venientes hostes proras dirigere violenter. Galeae tamen Regiae, licet ventum ab Austro rabidum, et currentia flumina maris haberent contraria, in illas audacter nihilominus insurgerebant, et hostiles retro remeantes versus amicas vires terrae curiali diffugio properabant. Et interim Henricus de Niza galeam unam ascendens, praestito velo Austro, venit prope ad galeas Regias, et reversus ad socios dixit: "Galeae hostium sunt LII numero, plusquam dici potest mirabiliter et sufficienter armatae; non sunt attendendae nec expectandae vires eorum. Consulimus quod praeter impulsus hostium nostra litora capiamus". Et hoc facto Regiae galeae venientes stabant ante Civitatem ipsam paratae, vocantes hostes ad bellum, et redarguentes eos sagittabant turbas exercitus, et moenia circum litus. XIV autem dicti mensis cum XXII galeae hostium recessissent, praefecturae ad partes et stationes solitas Principatus, XV galeae Regiae exeuntes de portu Messanae percutientes in eas ceperunt illas» (RIS, vol. XIII, col. 1067). Tot aquest episodi, omès en Muntaner i reportat pels altres cronistes, és confirmat per les fonts documentals. El 20 d'octubre de 1282, per exemple, el rei Pere escrivia a un dels seus aliats, el comte Guido da Montefeltro, notificant-li l'èxit dels seus vaixells a Nicòtera. La carta del rei s'adiu plenament amb la cronologia dels fets segons Neocastro i atribueix a l'estol del rei Carles unes dimensions pràcticament idèntiques a les que li dona Desclot: bloqueig del port de Reggio pels catalans el dia 11, negativa dels de l'Anjou a acceptar la batalla, intent tres dies després (el 14) per part de quaran-*

ta-cinc galeres angevines de fugir en direcció a Nàpols, encaç del Queralt durant quaranta milles, etc.: «Nos autem cum continuatis vestigiis Messanam citissime venissemus, *misso nostro predicto stolio versus Calabriam in civitate Regii* in qua idem comes cum gente sua et extolio morabatur, si marinum bellum magis appeterit, qui terrestre iam nobis dimiserit expeditum, nullus *de suis cum galeis et vassellis eius ausus fuit exire obviam galeis et vassellis aliis gentis nostre*, et sic planicie maris et equerto campo nobis solo et expedito relicto, redierunt galee nostre ad civitatem nostram Messanae ylariter triumphantes. *Tridui vero post cum de vassellis et galeis predicti comitis nunc fere XLV latenter fugam arripent navigantes versus Principatus partes honerate armis gentis sue et alio bellico apparatu, galee tamen sexdecim de nostris relictis aliis in portu civitatis eiusdem insequentes easdem per milia quatragesima*, visis nostris vassellis et cogniti ab eisdem et non audentibus arma suscipere nec bellum committere contra nostras, devicte et debellate sine armorum strepitu extiterunt» (Carini, 1882, p. 108-109, doc. cxv).

16. Nicòtera («Nicòtina» a l'AtCat; «Nichotena» al portolà de Grazia Pauli, Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 26), a la regió de Calàbria, província de Vibo Valentia.

17. Aquesta frase admet diverses interpretacions i, per tant, diverses puntuacions: a) d'una banda, els napolitans es mostren reticents a lluitar perquè temen una traïció dels marsellesos, i, de l'altra, genovesos i pisans demanen que hom presente batalla als catalans; b) els napolitans volen entrar en combat, però no només desconfien dels marsellesos, sinó també dels genovesos i els pisans; c) els napolitans no es refien dels marsellesos, però, així i tot, proposen d'acceptar la batalla, posició que mantenen també genovesos i pisans; o, encara: d) ni els napolitans es refien dels marsellesos ni els genovesos dels pisans (de fet, Gènova i Pisa estaven des de 1282 embarcades en una guerra per la possessió de Còrsega que s'allargaria fins al 1284, amb la derrota dels segons en la batalla de Meloria; vegeu Kleinhenz, 2004, vol. II, p.703). En tot cas, el fragment posa de manifest la malfiança que existia entre els diversos components de l'estol angeví i que veurem confirmada tot seguit.

18. Confronte les dades de Muntaner sobre la procedència dels vaixells de Carles amb les de Desclot, segons el qual les galeres que van tractar d'escapar de Reggio per segona vegada es dividien de la següent manera: «e foren, entre galeres e tarides armades, XLVIII, de les quals n'ia XVII galeres de Maçela, e V de pizans e XXVI de Principat» (cap. 98, vol. III, p. 119). Altres fonts resulten més vagues a l'hora d'especificar la composició de l'estol angeví; que els pisans hi aportaven cinc galeres ho diu també Giovanni Villani («furono V galee del Comune di Pisa, ch'erano al servizio del re Carlo», ll. 8, cap. 75), mentre que la *Historia Sicula* de Neocastro i el cronista Speciale diuen que n'eren quatre («quattuor galeis Pisanorum», RIS, vol. XIII, col. 1067; «inter quas fuerunt galeae quatuor Pisanorum», RIS, vol. X, col. 841). Sobre la presència dels genovesos en l'armada, cal recordar que el capità de Carles era Arrighino de Mari, un dels mariners més reputats de la república lígur a l'època. Però el paper que va desenvolupar el contingent genovès en la lluita contra els catalanosicilians va ser certament sospitós. Bartolomeo de Neocastro, després d'afirmar que els genovesos sempre es van comportar amistosament amb els messinesos, recorda que la flota que l'angeví va utilitzar contra la ciutat comptava amb cinc galeres vingudes de Gènova, però que aquestes no només s'havien cuidat molt de causar dany als seus amics sicilians, sinó que, a més, havien revelat sovint als defensors els plans de Carles; dins els mateixos murs de Messina, quaranta-cinc soldats genovesos havien lluitat al costat de la població local contra l'invasor i havien defensat la plaça tan impetuosament com si fóra la seua pàtria: «Januenses quoque semper dicimus a Phariis commendandos [...] quum essemus obsessi, quinque galeae Januensium ex parte Communis eorum venerant contra nos in offensionem nostram, ad servitia dicti Regis; et numquam contra nos, cum potuissent offendere, quidquid nocuum egerunt; sed familiariter nobiscum agentes, monebant nos semper de iniquo motu et proposito hostium. Et cum haberemus nobiscum Januenses XLV in Urbe, assumtis armis nobiscum libertatem nostram cum vigore maximo defendentes, eos semper habuimus ad ingenias nostras, et bellorum modos, plusquam Cives sedulos et fideles» (RIS, vol. XIII, col. 1059-1060). Amb aquests antecedents, no ens estranyarà gens que hom tingué bones raons per a dubtar de la fiabilitat d'alguns dels components de les forces angevines!

19. *en cuns de batayla*: «en orde de combat» (DCVB, s. v. *cuns*). També Desclot explica que, a l'altura del golf de Nicòtera, i en veure que els catalans s'acostaven amb intenció de combatre, els angevins van deixar de fugir i van preparar-se per a la batalla. Les galeres dels marsellesos van desplegar

llavors l'estendard de sant Víctor, patró de la seua ciutat: «*Quant les galeres de Marçela, e de Pisa e de Principat viuren que les galeres dels catalans lur venien desobre e que no les refusaven, calaren totes, e giraren les proes ves aqueles, e meseren-se en escala e aparelaren-se de la batayla. E aqueles de Marçela, qui estaven de la banda de migjorn, van dressar ab gran gatzara I severa molt gran que apelen l'estandart de sen Víctor, e celes de Pisa e de Principat, qui estaven de la banda de terra, feeren atressí per aquel semblant metex*» (cap. 98, vol. III, p. 120). En aquest estendard hi havia representada ben segurament una creu, com documenten els *Statuta Civitatis Massilie* de 1253-1255, on es prescrivia que totes les naus marseleses que es feien a la mar estaven obligades a desplegar-lo: «*Statuimus quod quelibet navis hominum Massilie portet et portare teneatur in nave vexillum communis Massilie cum cruce extensum in altum, et quod aliqui cives Massilie domini navium non possint nec debeant defferre in navibus suis infra portum Massiliae vel extra, aliquam segneriam vel vexillum aliquod communitati alicuius civitatis, nisi tantum modo vexillum communis Massilie cum cruce, excepta terra Surie in qua illi cives Massilie domini navium qui in illa terra maiori gaudent libertate quam ceteri cives Massilie communiter, possit aliud vexillum in suis navibus ponere et habere, dum tamen in illis navibus sit semper vexillum communis Massilie, cum cruce in altum extensum*» (Pardessus, 1828-1845, vol. IV, p. 272). El document no especifica quins eren els seus colors, tot i que en un manuscrit de la mateixa obra de començament del segle XIV, conservat als Arxius Municipals de la vila, s'aprecia clarament una creu d'atzur sobre un camp d'argent, de fet, els colors que encara avui es retroben a l'escut de la ciutat. És clar que Desclot no especifica en cap moment que a l'estendard hi hagués una creu; potser podia contenir una representació de sant Víctor matant el drac, tal com apareix en un segell del municipi de l'any 1243 (Debilly, 1994).

20. Com s'observa, els dos estols *desarboren* abans d'iniciar-se la batalla (és a dir, desmunten els arbres o pals de l'embarcació, atès que les galeres atacaven a rem), i llegim que els catalans, a més, es posen a *escarpir* o netejar les cobertes. Fet això, hom desplega el senyal dels quatre pals a la galera de Pere de Queralt. De fet, aquesta pràctica resta prescrita a les *Ordinacions* navals del rei Pere: l'estendard del casal d'Aragó havia de lluir a la galera de la primera autoritat de l'armada, posat sobre el tendal d'aquesta (la zona coberta destinada als capitans, situada a la popa de l'embarcació); les galeres comandades pels vicealmiralls també havien de lluir estendards més petits, per tal de ser conegudes: «*Ítem, que tostemps que stol sia de quaranta galeas ensús, que la galea del capità port un stendart, no tan gran com lo major, lo qual estia en lo tendal sobre-l tabernacle, per tal que hom conegue la sua galea, e los vis-salmiralls tenguen sobre lo tabernacle de les lurs galeas una bandera reyal per tal que hom conegue les lurs galeas*» (Capmany (ed.), 1787, p. 87). L'estendard no podia ser capturat ni destruït per l'enemic, i l'almirall estava obligat a defensar-lo, si calia, amb la vida. Sembla que això obligava de vegades el capità i els seus homes més escollits a romandre aplegats a l'entorn de la bandera mentre durava la batalla, cosa que li restava mobilitat i dificultava la transmissió d'ordres a la tripulació de la pròpia nau i a les de les altres. Per això, a les *Ordinacions* del Cerimoniós, l'almirall Bernat de Cabrera proposava una alternativa més flexible: en les batalles hom protegiria l'estendard amb unes taules, i al seu entorn, empavesats, es posarien els membres de la guàrdia de l'almirall; aquest seuria a popa, escortat pels seus consellers, des d'on observaria el decurs de la lluita i adoptaria les mesures oportunes, que serien transmeses a la resta de l'armada per mitjà de petits vaixells auxiliars o naus de reforç situades a la popa de la galera capitana; només si els enemics entraven dins la seua galera i la situació es tornava dramàtica, l'almirall acudiria a l'estendard per defensar-lo: «*Con ara se acostum tro açí —lo qual costum no creu que antigament se fahés— que-l capità ab tote se campanya està com batalla és da peus entorn del stendart —lo qual estendart és posat al terç de la galea—, e açò no sia ben fet, per tal com les batalles de la mar duren molt e sol de estar tant garnit de peus lo dit capità ha prou que fer, que no pot menar ne ordonar ço que ha [a] fer en la galea e en la batalla; per la qual cosa par que dega ésser milor que la on l'estendart és se posen per lo còmit II bones taules, una deçà, altra dellà, en què puxen ben star aquells qui guarden l'estandart, en lo qual loch stigue la companya del capità e que-ls sien dats pavesos per la cort. D'aquella companya se puxa ben cobrir entorn lo dit stendart, e aquel capità segua a la popa, e stà-li de cascuna part un conseller, aquells que ell volrà triar, ab los quals soptosament se puxa aconsellar de ço que viyares li serà; e aquests dos consellers dejen gardar que-l timoner vaja e fira e anar haja en aquella part*

hon lo capità menarà. E entorn del dit capità estien empavesats qui-ls cobren, e encara que a la sua popa estien galeas sotills, lenys e barques que haver porà, les quals trameta là hon vijares li serà per la batalla, e ell que's prena guarda de tot, e enviï missatgers e ajude là un necessari serà. Però si dins la sua galea nagun entrava, lavors deu-se'n anar a l'estendart per defendra aquell o morir per ell» (Capmany (ed.), 1787, p. 78). En tot cas, la pèrdua de l'estendart era un cop moral que podia influir decisivament en el decurs de la batalla, com es pot veure en aquest fragment de la *Crònica de Alfonso XI*: «Et el almirante de Portugal con la galea en que venia, et Carlos su fijo en otra, yuntáronse a la galea do iba el almirante de Castiella, et el estandarte [...] et los de la galea de Alfonso Jufré almirante yuntáronse con la galea del almirante de Portugal, et entráronla por fuerza, et derribaron el estandarte, et prendieron a Manuel Pezano almirante et a todos los que eran con él en aquella galea, como quiera que ovo muchos de ellos muertos et feridos [...] desde que los portugueses vieron derribado el estandarte del rey de Portugal, et la galea del su almirante tomada, perdieron el esfuerzo et dexaron de pelear, et cataban por foir; et el almirante de Castiella, et los de las galeas que fueron con él, alcanzaron dellas las que podieron» (BAE, vol. LXVI, p. 289-290).

21. Sobre el procediment d'afrenellar les galeres, vegeu el capítol 19, nota 15.

22. *enbarbotades*: és a dir, preparades per al combat (com en aquest passatge de la *Crònica del Cerimoniós*: «per la ciutat estava la gent armada e embarbotada», cap. 3, § 35, p. 142).

23. *afeenats*: llegiu «afaenats» (del verb *afaenar*, «carregar-se feina, esforçar-se en una feina», DCVB, s. v. *afaenar*), ací en el sentit de maniobrar les naus. Pel context es veu ben clar que els angevins creuen en un primer moment que els moviments de les galeres catalanes són només un atac fingit, error que no trigaran gaire a descobrir, en constatar que «a de veres se feya».

24. Segons Muntaner, els primers a fugir van ser els pisans, gest que van repetir de seguida els seus tradicionals rivals, els genovesos; però Desclot afirma que els qui van desencadenar el desastre van ser els marsellesos, que, a més de comptar amb les galeres lleugeres de què parla el de Peralada, van desfer-se de tota la càrrega que les feia més lentes per por que els abordessen: «Ab tant les galeres dels catalans foren aparelades e comensaren a ferir e-l mig loc de les galeres, là hon aqueles de Piza eren; e quant los marcelesos les viuren ferir, van metre l'estandart de sen Víctor a baix molt vilment, e preseren la volta de migjorn, e comensaren de fugir a remes e a vela, e gitaren en mar molt beyl arnès de matalafs de seda, e caxes, e bonetes e garnimens, per tal que lurs galeres fossen pus leugeres» (cap. 98, vol. III, p. 121).

25. Aquesta és la versió que Muntaner ens dóna de la batalla de Nicòtera, el primer combat lliurat per catalanosicilians i angevins durant la Guerra de les Vespres. L'anàlisi de les fonts no ens permet d'assegurar amb tota certesa quina va ser la data de la batalla: com hem vist, el relat de Desclot la situa el 16 d'octubre de 1282, i també ho fan els *Annales* de Jacopo Doria («hoc fuit die 16 Octobris», MGH, vol. XVIII, p. 294), però Bartolomeo de Neocastro i la carta del rei Pere a Guido de Montefeltro afirmen que va tenir lloc el 14 (vegeu la nota 15 d'aquest capítol). D'altra banda, i com era d'esperar, les cròniques i els documents no es posen d'acord a l'hora de precisar quants vaixells hi van prendre part per cada exèrcit i de xifrar les baixes (entre morts i presoners) sofertes pels angevins, que, en tot cas, degueren ser nombroses. Possiblement no tantes, però, com les que dóna Muntaner: de totes les fonts consultades, només una, la carta de Martí I a un dels descendents de Pere de Queralt, concorda gairebé plenament amb la versió del cronista de Peralada, potser perquè el va fer servir com a font: l'almirall català, amb només vint-i-dues galeres, va perseguir i va capturar quaranta-cinc galeres dels angevins: «ipso viriliter insequendo nobilis Petrus de Queralto predictus, cum vigintiduabus galeis armatis associatus armatorum comitiva decenti, pollenti strenuitate maxima et virtute, sic fortiter et viriliter irruit contra eos, quod in mare feliciter obtenta victoria de eisdem, quos fata eorum infelicia traxerunt, nullus manus nobilis supradicti evadere potuit, qui aut in ipso conflictu potencie sub gladio trucidatus extiterit, aut fuerit ergastulo carceri mancipatus, quadraginta quinque ex galeis predictis in civitatem predictam adductis, onustis spoliis, predis et hominibus captivatis» (La Mantia, 1990, p. 61, doc. XXII). Muntaner és qui més carrega la mà en referir-se al nombre dels soldats capturats pels catalans (més de sis mil) Desclot rebaixa quasi a la meitat la xifra dels captius: «tots los presos [...] foren III milia e L, meys d'aqueyls qui foren morts a la batayla» (cap. 98, vol. III, p. 124) D'altra banda, cap altra de les cròniques no registra la captura de Nicòtera per part dels catalans; Desclot sí que explica, en canvi, que

dues de les catorze galeres catalanes van atacar la platja d'aquesta localitat i que un tal Pere Desvilar va aconseguir d'endur-se quatre vaixells de l'Anjou a pesar de l'oposició de la cavalleria francesa que guardava la costa (els dos-cents cavallers francesos que, segons Muntaner, van ser massacrats pels homes del Queralt), cosa que va elevar el total de galeres capturades a vint-i-dues: «E les galeres de Principat preseren la volta de terra e comensaren de fugir devés Nicòtèna, que no y avia pus de II miles; e les galeres dels catalans anaren tro layns en terra ab eles e retengeren-ne XXII, de les quals n'í hac II de Piza, en què era l'almirall, e les XX galeres eren de Principat. Sí que-n feriren a Nicòtèna IIII en terra e els cavallers de la host de Karles deffensaven-les de terra; e En Pere Desvilar, ab la sua galea e ab I altra, ferí en terra, e, malgrat de tota la cavalleria de Karles, vararen-les e les se'n menaren» (cap. 98, vol. III, p. 121-122). Segons Villani, l'almirall del rei Pere va apoderar-se de vint-i-vuit embarcacions enemigues i, tot seguit, va dirigir una ràtzia contra els ports de Catona i Reggio, on va fer cremar més de vuitanta vaixells que estaven desprotegits, proeses que el rei Carles va contemplar des de la mateixa Reggio i que el van fer desesperar: «giunse l'amiraglio del re d'Araona con sua armata su per lo Fare di Messina menando grande gazzarra e trionfo, e prese XXVIII tra galee grosse e trite [...]. E poi vegnendo alla Catona e a Reggio in Calavra, il detto amiraglio fece mettere fuoco e ardere da LXXX uscieri del re Carlo, ch'erano alle piagge disarmati, e questo vide il re Carlo e sua gente senza poterli soccorrere, onde gli radoppiò il dolore» (ll. 8, cap. 75). Altres fonts que posen de manifest la superioritat numèrica de l'armada angevina i ponderen la magnitud de la seua derrota són Neocastro («cum XXII galeae hostium recessissent [...] XV galeae Regiae exeuntes de portu Messanae percutientes in eas ceperunt illas [...] quibus XXII retentis [...]», RIS, vol. XIII, col. 1067), Speciale («dictis galeis et teridis Regis Petri praedicti in faro Messinae [...] ceperunt de praedicto navigio dicti Regis Caroli galeas triginta», RIS, vol. X, col. 841), el *Chronicon Siculum* («quum non essent Cataloniae atque Siciliae ultra viginti quatuor galearum, quadraginta rates ex hostili classe circa litus Nicotirae vel armis, vel ingenio superatas», RIS, vol. X, col. 936-937), els *Annales* de Jacopo Doria («Cumque [...] galee 46 rediret in Principatu, Cathelani qui erant in Messina hec videntes, ascenderunt in galeis 14 suis, et irruentes in Faro in eas que versum Principatum redibant, 19 ex eis ceperunt», MGH, vol. XVIII, p. 294) o la carta del rei Pere a Montefeltro («sic quod de predictis XLV galeis, XXI capta fuit cum omnibus et armis et alio bellico apparatu existentibus in eisdem», Carini, 1882, p. 109, doc. cxv). En canvi, altres fonts més sensibles als interessos angevins, com és el cas de Saba Malaspina, rebaixen una mica més la dimensió de la desfeta angevina (només van ser preses disset galeres) i l'expliquen pel fet que les naus de Carles només estaven tripulades per mariners i homes no aptes per a la guerra, que ben poca cosa podien fer contra les galeres catalanes i messineses, amb les proes més altes i millor equipades: «Rex Aragonum post solutionem exercitus Gallicorum, Messanam applicuit: classis eius intravit portum postmodum subsequendo. Verum dum Provincialium, Pisanorum, et illorum de Principatu, et de terra Laboris galeae proprios lares remo, et vento repeterent catervatim, non armatae viris, ut venerant, sed nautis, et personis inermibus oneratae; Catalani [...] et Messanenses etiam [...] cum XXII galeis habentibus altas puppes et proras aliquantulum elevatas, viris et armis ad pugnam necessario praemunitis, galeas praedictorum recedentium insequuntur, et fugientibus reliquis, XVII manu interceperunt victrici, ac Messanam reduxerunt captivas» (BS, vol. II, p. 384). Convé notar que aquesta justificació de la derrota del rei Carles es retroba, com hem vist (vegeu la nota 5 d'aquest capítol), en la *Nuova Cronica* de Giovanni Villani, conegut per les seues simpaties pels güelfs.

26. Entre Nicòtera i Messina hi ha 51,7 quilòmetres.

FIGURA 27. Imatge del golf de Nicòtera.

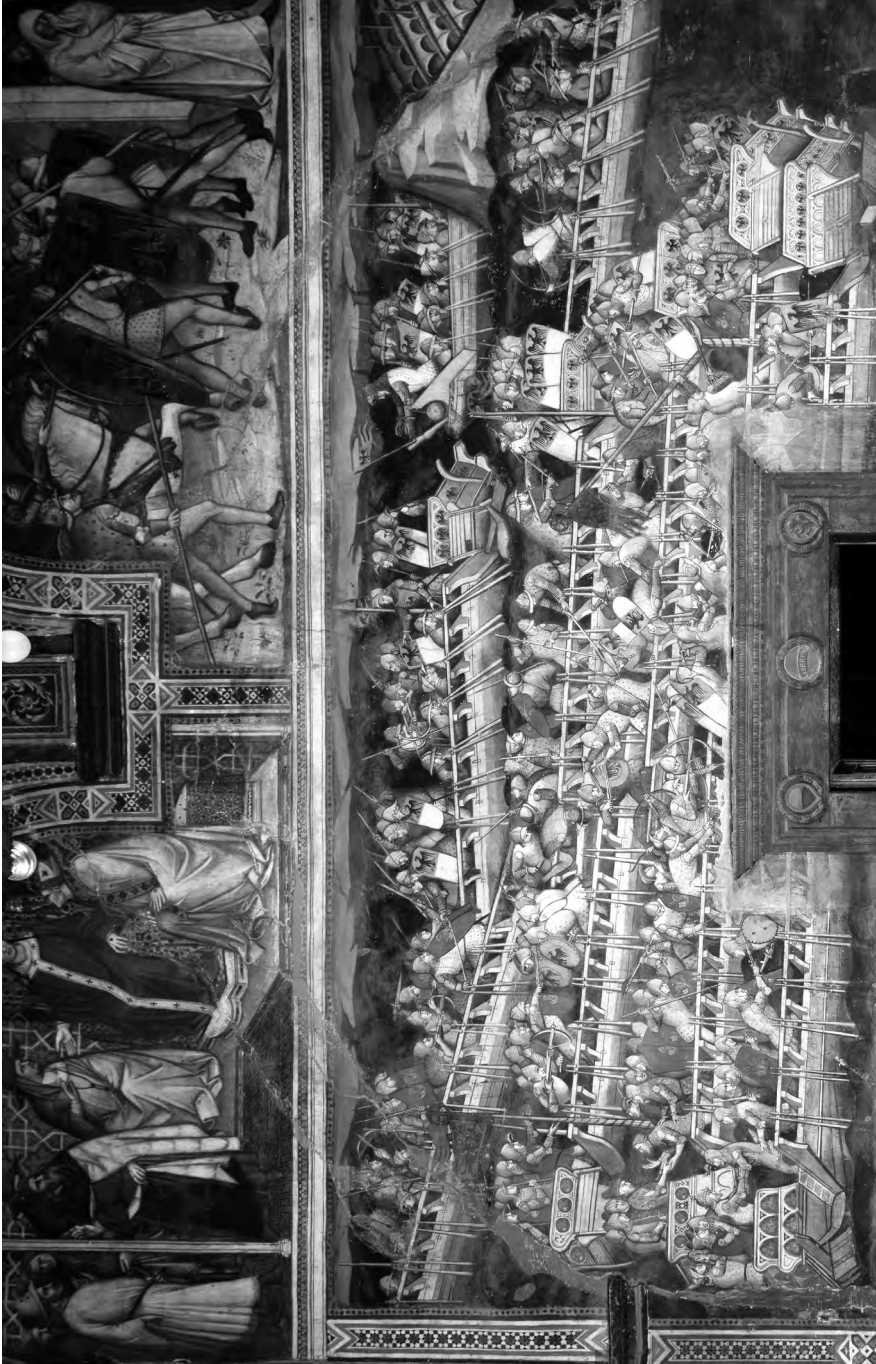

FIGURA 28. Escena de combat de galeres (fresc de Spinello Aretino, Palazzo Pubblico de Siena, 1407-1408) [Album / DEA / A. DE GREGORIO].

[Capítol 68]

Et con fo passada mija nuyt, ab l'oratge qui-s mès en lo golfs, faeren vela; et foren tants que la mar tollien de veer: que no us pensets que aguessen sol les XLV galeas ne los lenys ne les barques qui eren ab ells, ans trobaren a Nichòtena lenys, et tarides de bandes¹ et barques qui eren carregades de viandes que portaven a la host del rey Karles, més de CXXX. Et totes les se'n manaren a Meçina; e y materen tota la roba e l'arnès de Nichòtena.

Què us diré? Que ab l'oratge anaren la nit tant que a l'alba foren en Bocha de Ffar, davant la torreta del far de Meçina; et con jorn se fo fet foren dins la torreta.² Et la gent de Messina guardaren, et veeren tantes veles, [et] cridaren tuyt:

—Ha Déus, pare senyor! Què és açò? Veus l'estol del rey Karles qui torna sobre nós, que han preses les galeas del senyor rey!³

Sí que-l senyor rey, qui s'era lavat, qui totstemp se levava en l'alba, d'ivern et d'estiu, hoy lo brugit et dix:

—Què és açò? Quin crit és aquest qui és en la ciutat?

—Senyor, dien que l'estol del rey Karles torna ab molt major poder que no ych era partit, et que les vostres galeas han preses.

Et lo senyor rey demanà l cavall et muntà tantost, que no creu que X fossen que poguessen ésser a cavayl. Et con exí del palau, per la marina ell se n'anà, hon trobà gran dol de hòmens et de fembres et d'imfants. Et ell confortave'ls et deÿa-los:

—Bona gent, no hajats pahor, que les nostres galeas són, qui amenen pres tot l'estoll.

E axí con cavalcava per la marina, sí-ls ho deÿa; et ells deÿen:

—*Santo* senyor, plàcia a Déu que axí sia!

Què us diré? Que tota la gent li anava darrera, axí hòmens et fembres et infants qui eren de Messina con totes les hosts de Sicília, que⁴ hi eren. Et con lo [f. xxxi^{va}] senyor rey fo a la Font de l'Or et veé la meravayla de tantes veles qui venien ab lo vent a la boyra, que era meravaylós, pensà, et con hac pensat, dix en si mateix:

—Aquell senyor qui açí m'è aportat, sia per la sua merçè que no-m desempar, mi ni aquest poble mesquí!⁵

E dementre que estava en aquest pensament, l leny armat, tot enpenonat d'armes del senyor rey,⁶ ab En Cortada qui y era, vench là hon veé lo senyor rey, qui era a la Font de l'Or ab la senyera estesa, ab sa cavalleria e la gent tota qui eren ab ell;⁷ et tantost va pendre terra. E lo senyor rey qui veé venir aquest leny ab les sues senyeres, si hac goig no m'o cal dir; et acostà's a la mar, et En Cortada exí en terra et dix:

—Senyor, veus assí les vostres galeas qui us amenen preses totes aquestes altres, et han presa Nichòtena, et cremada et affogada, et morts ben CC cavallers ffranceses.⁸

E com lo senyor rey hoy açò, avellà del cavall et fermà los genoyls en terra, e axí mateix faheren tots quants n'i avia; e comensaren de cantar *Salve Regina*, et grahiren et loaren Déus d'aquesta victòria, et no la reputaren a ells mateix, mas tan solament a Déus.⁹ Què us diré? Lo senyor rey respòs a-N Cortada que ben fossen venguts, et manà-li que tantost se'n tornàs, et que menàs a tuyt que davant la Duquena¹⁰ venguessen et loassen Déu et saludassen. E axí-s féu con ell ho manà.

Et les XXII galeas entraren primeres, et cascuna tirava darrera, entre galeas et lenys et barques, més de XV. E axí, totes enpenonades, e l'estandart levat, et les senyeres dels enemichs tiran, entraren en Messina.¹¹ Et si hanc null hom veé goig et alegre per mar et per terra, là ho¹² pogra hoyr. Què us diré? Que paria que mar et terra se combatés;¹³ e-ls crits eren lohan et glorifican Déus et madona santa Maria et tota la cort celestial. Et con foren a la Duquena, qui és al palau del senyor rey,¹⁴ los laus¹⁵ cridaren totes les gents de mar et de terra, et responien axí que, en veritat, ma fe és que la veu se poria hoyr en Calàbria. Què us diré? Ab aquella [f. xxxivb] festa et ab aquell alegre preseren terra, et tots los sicilians cridaven:

—Pare senyor ver Déus, beneyt siats vós qui aytals gents nos havets trameses a deliurar-nos de la mort! Et par bé, Senyor, que aquesta gent és pròpiament vostra; que aquests no són hòmens, an[s] són lehons: que cascun és aytal entre-ls altres hòmens del món con són lehons entre les altres bèsties. Per què, Senyor, lohat et agraciat siats vós, qui aytal senyor nos havets donat, et ab tan bona gent.¹⁶

Què us diré? Que la festa fo tan gran que jamés nuyll hom no la veé major ne ab major alegre.¹⁷

Are us leixaré aquests estar, et parlaré del rey Karles e del comte d'Elensó et de les lurs gents.

Notes del capítol 68

1. Les «tarides de bandes» posseïen «high bulkheads for protection of rowers» (Foerster, 1987, p. 24).
2. «Bocha de Ffar» de Messina és el nom que rep als textos medievals el braç de mar que separa Sicília de Calàbria. La «torreta» del far apareix esmentada també en molts textos: vegeu el portolà de Grazia Pauli: «*Toretta è chapo di Faro di Messina* di ver tramontana. E de la Toretta a lo chapo de la Volppe, lo chual'è in Chalavra, à miglia V per iscelocho di ver levante. E di Toretta a *Bocha di Faro di Messina* [...]» (Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 110). Segons Desclot, els catalans van arribar a l'altura del far de Messina quan encara era de nit: «Quant les galeres dels catalans agren ligats los presos e agren amarinades les XXII galees que agren preses, tornaren-se'n a rem e a vela ves Messina; tant que fo mija nuyt ans que fossen a la torreta de Messina. E quant foren a la torreta, reposaren-se aquí tro al jorn» (cap. 98, vol. III, p. 122).
3. En veure tantes veles a l'horitzó, el primer pensament dels messinesos és que es tracta de l'estol de Carles d'Anjou, que, victoriós, torna per subjugar-los. Desclot també explica que, abans que hom

sabés la veritat sobre el desenllaç del combat, es va estendre el rumor segons el qual els angevins s'haurien imposat als catalans. Aquest rumor va arribar al campament del rei Carles, on els francesos van començar a festejar el que creien una victòria angevina. La visió de les celebracions va desconhortar moltíssim els sicilians i el mateix rei d'Aragó, que no havia rebut encara notícies dels seus vaixells: «Quant aquesta batayla fo fenida, fo migjorn passat e a Messina no sabia hom negunes noveles de les galees, ne les altres galees no foren a la batala, sinó les XIII primeres, mas puy vengren que ja se'n tornaven les altres. Sí que veng noveles al rey Karles que les galees del rey d'Aragó eren descunfites, e'l rey Karles e tota sa host, qui eren a Règol, feeren gran luminària tota aquela nuyt, que semblava foc se tengués a la host. E assò viuren cels de Messina e foren molt desconfortats, per so cor no sabien noveles de les galees, e lo rey n'era molt feló e despagat» (cap. 98, vol. III, p. 122).

4. *que*: omisió a A i a C; «que» (B).

5. Observem l'èmfasi amb què Muntaner oposa a la supèrbia i a l'excés de confiança angevins, la devoció i la humilitat del rei Pere, que sempre s'encomana a Déu en els moments dramàtics (vegeu el mateix tipus de reacció, en una situació similar, al capítol 123).

6. Era ús habitual guarnir les embarcacions amb penons a proa i a popa i amb escuts a les bandes. Bernat Desclot, per exemple, descriu molt detalladament els ornaments de l'armada catalanosiciliana de Roger de Llúria: «E les galleres foren totes XXX, la una prop l'altra, del llats arregades, e éran mils aparallades que hanch galeres no foren, *car trobàrets-les totes pintades ab senyal del rey d'Aragó e de Sissília, e ascuts que y havia, tants de popa tro en proha a II parts, que no n'i podian més caber; e entra dos escuts havia una balleta. Puy staven les banderes e-ls penons per l'orlle de les galeres, de popa tro ssus en proha a totes parts, e bells draps de preset vermell e de ceda, qui staven stesos sopra los castells en la popa de les galeres, que quaix no poria ésser dit, tant ricament ne tan nobla éran aparallades» (cap. 165, vol. III, p. 109). Vegeu, també, aquesta descripció de la galera del comte de Jaffa en la *Vie de saint Louis* de Joinville: «A nostre main senestre, ariva li cuens de Japhe, qui estoit cousins germains le conte de Monbeliard, et dou lignaige de Joinville. Ce fu cil qui plus noblement ariva; *car sa galie ariva toute peinte, dedens mer et dehors, à escussiaus de ses armes, lesquels armes sont d'or à une croiz de gueules patée. Il avoit bien trois cens nageeurs en sa galie, et à chascun de ses nageeurs avoit une targe de ses armes, et à chascune targe avoit un pennoncel de ses armes batu à or. Endementieres que il venoient, il sembloit que la galie volast, par les nageeurs qui la contreingnoient aus avirons; et sembloit que foudre cheïst des cieus, au bruit que li pennoncel menoient, et que li nacaire, li tabour et li cor sarrazinois menoient, qui estoient en sa galie» (Jean de Joinville, 2002, p. 80).**

7. Confronteu-ho amb Desclot: «E'l rey era aquí riba mar ab tota sa cavaleria e tota la gent de Messina» (cap. 98, vol. III, p. 124).

8. Segons Muntaner, és el mateix Cortada qui informa el rei Pere de la victòria. Desclot ens parla de l'arribada nocturna a Messina d'un lleny armat tramès apressadament pels almiralls catalans. A bord, hi viatjava un missatger anònim, que hom va conduir al palau de la ciutat i va fer entrar a la cambra reial, on, interrogat pel monarca, li va comunicar la bona notícia: «trameseren I missatge al rey, a Messina, *per I leyn armat qui lor fôu saber les noveles de les galeres*. Quant lo missatge fo a Messina, si muntà molt tost al palau e fo menat denant lo rey qui era colgat en son lit; sí que'l rey, aytantost que'l viu, se dressà e'l lit e demanà: —Què noveles aportes? —Certes —dix lo missatger—, sèyer, molt bones; que les galees del rey Karles són descunfites e avem-ne preses XXII» (cap. 98, vol. III, p. 123).

9. El rei Pere de Desclot també fa acció de gràcies per la victòria obtinguda: «Quant lo rey hac assò entès, sí fo molt alegre e fôu grans gràcies a Déu nostre seyor de tan gran honor que feta li avia» (cap. 98, vol. III, p. 123). Seguint la conducta recomanada per Muntaner a l'inici de la *Crònica*, els catalanoaragonesos són ben conscients que el mèrit del triomf no és seu, sinó de Déu: noteu l'enèsima al·lusió al *non nobis, Domine*, glossada extensament a la *Crònica* del rei Pere el Cerimoniós: «En les quals paraules són mostrades dues coses, ço és, molt evident cognició de humanal fragilitat, com diu: *Non nobis, Domine, non nobis*; deguda exaltació a la supernal Magestat, com diu: *sed nomini tuo da gloriam*. Dehim primerament que-s mostra molt evident cognició de humanal fragilitat, com diu *Non nobis, Domine, non nobis*, com nós, dit rey En Pere d'Aragó, havem aquesta conexença clara e evident de nós e dels altres purs hòmens, que no som bastants, quant és de part nostra, a algun bé, perquè dien les

paraules *Non nobis, Domine, non nobis*, ço és, *no a nós* per nostra pròpia prudència, *no a nós* per astúcia del nostre poble, *no encara a nós* per nostra subtilitat, *no a nós* per dictament dels nostres consellers, *no axí mateix a nós* per nostra saviesa, *no a nós* per la multitud del poble a nós subjugat, *no encara a nós* tots del reyal llinyatge, *no a nós* per diversitat de nacions a nós subjugades, *no a nós* de l'Orde dels Cavallers qui porten la creu, *no a nós* per les companyies dels peons, *no encara a nós* del regne d'Aragó nadius, *no a aquells* qui d'altres regnes e terres són venguts en ajuda nostra, *sia donada e atribuïda glòria, com tots no som sinó pols e terra* [...]. E per açò havem ésser per ell guiats e endreçats, e per tal, a ell deu ésser donada la glòria e honor» (pròleg, § 5, p. 7).

10. El mot *Duquena*, propi del sicilià, designa el «banco di pietra da venditori» (Avolio, 1882, p. 83), és a dir, la duana dels mercaders.

11. L'entrada triomfal de l'armada al port de Messina és descrita per Desclot en termes molt semblants. Notem, però, que Muntaner ha carregat una mica més la mà, en fer que cada galera d'Aragó remolque més de quinze embarcacions de l'Anjou: «Quant venc lo matí, les galees dels catalans s'aparrelaren e s'armaren als mils que pogren, e desligaren los presos, e feren-los remar, e les lurs galees a revers, ab la popa primera, ab les seyeres de Karles tirant per mar. E cascuna de les galees del rey d'Aragó remolcaven I o II galees d'aqueles que avien preses, ab la popa primera. Axí les galees entraren e l port de Messina lo matí, ab gran alegre de trombes e d'altres estruments e ab lurs seyeres levades» (cap. 98, vol. III, p. 124). L'acte d'arrossegar per l'aigua les senyeres capturades a l'enemic era part essencial d'aquest tipus de desfilades militars, com es pot veure en el següent passatge de la *Crònica de Alfonso XI*: «Et quando la flota del rey llegó a Sevilla, traían las galeas que tomaron de Portugal atadas la una a la otra, et venían en ellas el almirante de Portugal et su fijo, et los otros que fueran presos en aquella pelea, todos atados en sogas a las gargantas. Et el pendón del rey de Portugal, que decían el estandarte, atado en la galea que fue del Almirante del Rey de Portugal, et traíanlo baxo rastrando por el agua. Et el rey mandó lo tomar de allí, et mandó que lo fuesen poner colgado en la Iglesia mayor de Sancta María de Sevilla, dando gracias a Dios por la merced que le avía fecho» (BAE, vol. LXVI, p. 290). Vegeu, també, com els genovesos tracten d'humiliar els venecians i els seus aliats pisans en aquest passatge de la *Cronaca della guerra di Chioggia* de Daniele Chinazzo: «Ma partiti di lì andarono in Ancona, e di lì passando il golfo andarono a Zara, strascinando per acqua le bandiere di S. Marco tolte ai Pisani» (Chinazzo, 1864, p. 42). Naturalment, es tractava d'una cerimònia seguida també pels exèrcits terrestres, com es pot apreciar en el següent fragment de la *Nuova Cronica* de Giovanni Villani: «Ma alla fine ravvegghendosi, presono l'arme e la difenza contra i Tedeschi; e di quanti n'uscirono di Siena non ne scampò niuno vivo, che tutti furono morti e abbattuti, e la 'nsegna di Manfredi presa e strascinata per lo campo, e recata in Firenze; e ciò fatto, poco appresso si tornò l'oste de' Fiorentini in Firenze» (ll. 7, cap. 75).

12. *ho*: «hon» (C); «ho» (A i B).

13. *mar et terra se combatés*: confronteu-ho amb Villehardouin: «et ere li criz si granz que il sembloit que terre et mer fondist» (Geoffroi de Villehardouin, 1961, vol. II, p. 58). Noteu també la fórmula joglaresca de *La oissiez*, i confronteu-ho, per exemple, amb *La prise d'Orange*: «La oissies maint cor d'argent soner, / ces Sarrasins et glatir et uller; / a grant merveille les peust on escouter» (Régnier (ed.), 1977, p. 120).

14. En efecte, el Palazzo Reale es trobava a l'àrea del port, al costat de la duana; de fet, va ser conegut també com a Palazzo della Dogana. Edificat pels reis normands vers l'any 1100 i posteriorment ampliat pel rei Frederic d'Aragó, el palau va ser extensament modernitzat el 1571 per l'arquitecte carrarès Andrea Camalech. Lamentablement, el complex va ser destruït pel terratrèmol de l'any 1783. L'actual Palazzo della Dogana va començar a ser edificat cap a finals del segle XVIII per Giuseppe Lo Cascio.

15. *Cridar els laus* era «llançar crits de glòria, de triomf» (DCVB, s. v. *laus*). En particular, sembla que aquestes consignes proferides per l'armada no eren sinó una exaltació del monarca de torn i una petició perquè Déu continués atorgant-li els seus favors. A les *Ordinacions* navals del rei Pere es fixa el text exacte del *laus*, s'explica que es deia també en honor del comandant de l'armada i que havia de ser cridat pels mariners amb veu més potent de l'estol: «Açò són los laus qui s'acustumen de dir com lo senyor rey posa son stendart per fer armade de mar, los quals laus ab gran solemnitat diu un dels

mariners qui han bona veu al peu de la perxa hon stà lo stendart; e diu aquell del senyor rey II vegades e aquell del capità o almirall una vegada: “In nomine Patris et Filii et Spiritui Sancti Amen. Per molts anys la vide e la gran honor del molt alt e poderós príncep e senyor lo senyor En Pere, per la gràcia de Déu rey d’Aragó, de València, de Malorques, de Serdenya e de Còrsega e comte de Barchinona, de Rosselló e de Serdenya, que Déus saul e mantengua. La victòria e la gran honor del molt alt noble En Bernat de Cabrera, capità general del molt alt e poderós príncep e senyor lo senyor rey d’Aragó, que Déus salva e mantenga”» (Capmany (ed.), 1787, p. 96).

16. Desclot també reproduceix en estil directe les lloances dels messinesos, que en aquest cas no són tan elaborades com les de Muntaner: «e tota la gent [...] cridaven altes vous: —Ben siats venguts, con als pus valens, qui ab XIII galeres avets guasayada la victòria de L galees!» (cap. 98, vol. III, p. 124).

17. Confronteu-ho amb Desclot: «E menaven *lo major alegre que hanc més fos vist*» (cap. 98, vol. III, p. 124).

[Capítol 69]

Con lo rey Karles hac sabut que XXII galeas del rey d'Aragó anaven après del seu estol, senyà's, et ab grans meraveyles que n'ach, dix:

—Ha, Déus, et que folla gent és aquesta, que axí van a morir a ben vista! Bé és la paraula que dix lo savi: que tot lo seny d'Espanya és en testa de cavalls; que les gents no n'an gens, e los cavalls d'Espanya són pus asenats et mellors que cavalls qui e-l món sien.¹

E l'endemà, con ell veé entrar tantes veles per la Bocha de Ffar, ell e-l comte d'Elensó, qui era a la Gatuna, qui ho veé primer et ho tramès a dir al rey Karles a Rèjol, pensaren-se que l'estol tornàs ab les XXII galeas que aguessen preses et que les presentassen al rey Karles. Et aquest fo l'enteniment del rey Karles et del comte d'Elençó et de tota la lur host; mas con veeren que entraren en Messina e la nuyt veeren la lumenària que-s féu en Messina,² estegren meravellats. Et con saberen la veritat del dit fet, digueren:

—Ha, Déus! Què és açò? Què gent és aquesta que-ns és venguda dessús? Açò no són hòmens, que ans són diables infernals! Déus, per la sua merçè, nos jaquescha escapar de lurs mans!³

Et axí lexar-los [f. xxxiira] he estar, que molt han gran dolor et gran pahor, et tornaré a la festa de Messina.

Notes del capítol 69

---

1. No resulta gens estrany l'elogi que fa Carles d'Anjou dels cavalls d'Espanya, que, eren, de fet, apreciadíssims a l'Europa medieval (Davis, 1989, p. 59). La seua capacitat és ponderada sovint, de fet, a les *chansons de geste* i als *romans*: «Quant l'ont armé, li uns d'ax vait / amener un destrier d'Espaigne / tel qui plus tost cort par chanpaigne, / par bois, par tertres et par vax / que ne fist li boens Bucifax» (*Le chevalier de la charrette*, Chrétien de Troyes, 1958, p. 206); «s'ot chascuns grant cheval d'Espaigne, / fort et bien alant et isniel» (*Le chevalier as deus espees*, Rockwell (ed.), 2006, p. 114); «et molt riches chevaus d'Espaigne, / de Lombardie et d'Alemaingne» (*Le mantel mautailé*, Wolf (ed.), 1841, p. 343).

2. Eren els focs que els messinesos van encendre per celebrar el triomf, com explica Desclot: «Quant les gens de Messina saberen aquela nuyt la novela, levaren-se tuyt de lurs lits, grans e pocs, e van encendre tortes, e brandons, e cera, e candeles e faves, e feen tan gran luminària que d'una legua entorn avia tan gran clardat con si fos jorn» (cap. 98, vol. III, p. 123).

3. Carles, en veure els focs de Messina i escoltar els càntics dels vencedors, compara els guerrers del rei d'Aragó amb dimonis. És la primera de les ocasions en què la *Crònica* fa servir aquesta imatge, que, d'altra banda, no és ni de bon tros exclusiva de Muntaner: és fàcil de retrobar-la en moltes altres obres de la literatura medieval en contextos ben semblants. Per exemple, a *Le mystère du siège d'Orléans* John Talbot es refereix a Joana d'Arc en aquests termes: «j'enrage se je ne m'en venge, / que tout nostre mal vient per elle / et à celle chascun se reнге; / si n'est bruit que de la Pucelle, / et a tout mis à sa cor-delle. / Si croy c'est un dyable d'enfer, / qui nous mayne guerre mortelle, / et qui vault pis que Lucifer»

(Guessard i Certain (ed.), 1862, p. 506); a *La très joyeuse, plaisante et récréative histoire du gentil seigneur de Bayart* (segle XVI), un espia de Pierre Bayart, «le Bon Chevalier», explica això al seu senyor: «Comme j'en vouloye partir, est arrivé le cappitaine Moufron, bien eschauffé et bien courroucé; car j'ay ouy qu'il disoit qu'il venoit de la guerre, et que les dyables d'enfer avoit trouvez, et non pas hommes» (Jacques de Mailles, 1878, p. 192-193); a la versió de Desclot continguda al manuscrit 241 de la Biblioteca de Catalunya s'explica que els croats de Felip III, atemorits (o potser insomnes!) a causa del sorollós captivenment nocturn dels defensors de Girona, van arribar a pensar que no s'enfrontaven a homes, sinó a dimonis infernals: «E los cavallers fayhia[n] tots jorn[s] exidas en la ost, e fayhien gran dan als ffrancesos e se'n tornaven en la ciutat sans e saus. Mas de jorn nuyl hom no paria als murs si donques batalla no y hagués, ne paria que null hom hagués en la ciutat-; que de jorn dormien e reposaven, e la nuyt astaven tots per los murs e goytaven, e cridaven e fayen ten gran brugit que semblava que tot lo món abissàs; sí que-ls francesos de la ost no podien la nuyt dormir, e dehien que assò no eren gens, ans éran diables d'infern, qui de jorn no parien e de nits manaven aytal brugit» (Cingolani (ed.), 2006, f. 193v-194r); i l'expressió es retroba, encara, en aquest passatge de les *Chroniques* de Jean Froissart, on els guerrers d'Escòcia, per tal d'espantar l'exèrcit anglès que hi ha acampat no gaire lluny, es passen una nit sencera fent grans càntics i lluminàries (com els gironins del manuscrit 241 i els messinesos de Muntaner!): «Et [li Escot] fisent entre nuit et jour si grant bruit de corner de lors grans cors, tout à une fie, et de juper apriès, tout à une vois, qu'il sambloit proprement as Englès que tout li dyable d'infier fuissent là venu, pour yaus estrangler» (Froissart, 1885, vol. 1, p. 131). Notem, d'altra banda, que Villani també recull unes lamentacions de Carles en contemplar la desfeta de la seua flota. Segons el florentí, l'Anjou es va adonar que els seus dies de glòries i triomfs s'havien acabat, i va demanar a Déu que li procurés una davallada serena: «E avendo il re Carlo una bacchetta in mano, com'era sua usanza di portare, per cruccio la cominciò a rodere, e disse: "Ai Dius, molt m'aves soferit a sormonter; gie t'en pri che l'avallee soit tut bellamant"» (ll. 8, cap. 75).

[Capítol 70]

Què us diré? Que los hòmens de mar qui agren en les galeas estat agueren tant guanyat que per totstemps ne pogren ésser benenants, ells et los lurs, si u sabessen bé guardar.¹ E com los almugàvers et sirvents de maynada veeren lo gran guany que hòmens de mar agren fet, agueren-ne gran enveja. E los almugàvers et caps de sirvents de maynada anaren-se'n davant lo senyor rey et digueren-li:

—Senyor, vós veets que·ls hòmens de mar han molt guanyat, et en nom et en preu et en dinés, sí que les gents se pensen que nós, qui som malrobats, que no vaylam res. E axí mateix és mester que·ns donets vinentea que puscham guanyar.²

E lo senyor rey dix-los que:

—Tota avinentea que dar-vos puscham de guanyar, que u farem volenters.

—Donchs, senyor —dixeren ells—, ara és lo punt que·ns podets fer tots richs-hòmens, et farem a vós la major honor e·l major profit que hanc vassalls fessen a senyor.

Et lo senyor rey dix-los:

—Ara vejam què és axò.

—Senyor —digueren ells—, veritat és que·l comte d'Elençó, ffrare del rey de França et nabot del rey Karles, és a la Gatuna ab gran poder de cavalleria;³ et si a vós plaurà, fets encontinent tochar la trompeta, que les galeas se recullen; et tantost, senyor, recullir s'an, que gran goig han los hòmens de mar que no estiguen vagants. Et tantost con sien recullits, nós muntarem en les galeas; et con haurem donada part a la nuyt, axí que sia de miya nuyt a avall, les galeas posen-nos a la plaja de la Gatuna, a ponent, en tal manera que les galeas pusquen fer II viatges ans de l'alba.

»E con nós siam dellà, al matí, en l'alba, si a Déu plau, nós farrem en la host, et farem tal cosa que Déus et vós, senyor, et tots aquells qui bé vos volen, n'auran gran plaer et alegre, et nós [f. xxxii**r**b] ne serem totstemps richs-hòmens et benenants. Emperò, senyor, clamam-vos mercè que la cavalcada sia reyal, que quinta ne res no n'ajam a donar;⁴ que ben, senyor, vos deu plaer: que fe avem en Déu que demà serà lo jorn que nós farem tal venjança del rey Manffrén et de sos frares que per totstemps ne serets, vós e·ls vostres, alegres.⁵ Que ben veets vós, senyor, que si nós matam lo comte d'Elençó et tant bon hom de França et d'altres parts que y ha ab ell, que bona partida de la venjansa haurem feyta.

E lo senyor rey respòs-los alegrement, et dix:

—Ben són pagat que tot ço que vós havets pensat que·s fassa. Et siats bons et valents, e fets en tal manera que nosaltres vos ajam totstemps què grahir; que segurament, si sàviament estats con les galeas vos ajen posats en terra entrò que

l'altra barchada sia passada, que pus en l'alba firats en ells, que tot ço que havets pensat se porà fer.

—Senyor —digueren ells—, senyats-nos e-ns beneÿts, et lexats-nos anar; et fets tocar la trompeta, et digats a l'almirayl tot lo fet, et que meta II lenys armats en roda, en guisa que lenga aquells no pusquen haver.⁶

E lo rey dix-los:

—Ara senyats et beneÿts siats de la mà de Déu et nostra. Et anats a la bona ventura et en la guarda de Déu et de la sua beneyta mara, qui us defena de tot mal e us dó victòria.⁷

Et sobre açò, besaren-li los peus et anaren-se'n.

E lo senyor rey féu-se venir l'almirayl, et manà-li fer recullir les galeas et dix-li tot lo fet. E l'almirayl tantost complí ço que'l senyor rey li hac manat. Què us en faria pus paraules? Que axí con s'era hordonat davant lo senyor rey se complí; que les galeas agren fet II viatges carregades d'almugàvers et de sirvents de maynada a hora de matines, et encara tornaren per lo terç viatge: que tanta de gent estava a Sanct Rayner de Meçina per passar a la Gatuna, que axí hi muntaven con si anassen fer una dança de què fossen tenguts a dansar per nòvia⁸ [f. xxxiiii^a] en què-s deguessen molt alegrar. Et con no podien entrar en les galeas, metien-se'n tants en les barques que per poch no negaven; sí que més de III barcades se'n perderen, que tants n'i muntaven que sotsobre fahien.

E con II viatges hi agren fets les galeas et moltes barques e-s començà a fer alba, ells tot suau vengueren a la vila de la Gatuna;⁹ et hordonaren caps de companyes sabuts que ab ses companyes no aguessen d'alre cura mas que anassen en l'alberch major de la Gatuna, hon posava lo comte d'Elençó; et los altres ferissen per la vila, et los altres per les tendes et les barraques qui eren entorn (que en la vila no podien tuyt posar).¹⁰ E axí con fo hordonat, axí-s féu.

Què us en diré? Que axí con jorn fo cascun fo endret la sua ferida; et les trompes tocaren, dels almogàvers et dels caps de cirvents de maynada, et tots ensemps fariren; et no-m demanets con ne en qual manera, que jamés negunes gents no fariren pus vigorosament que ells. Et aquells de la host del comte d'Elençó levaren-se, que no-s saberen què-ls era esdevengut; et los almogàvers et cirvents feriren en ells, que sol I no-n podia escapar.¹¹ Et aquells qui foren hordonats de anar a la posada del comte d'Elençó, anaren et feriren vigorosament. Et çertes aquells agueren gran affany, que ben trobaren CCC cavallers a peu, tots armats, qui guaytaven lo comte. Mas, què los valch?¹² Que tantost foren espeegats; sí que trobaren lo comte qui-s guarnia, e entrò a X cavallers foren a la porta de la cambra, qui no lexaven negun entrar. Què us diré? Los almugàvers pujaren sobre la cambra et pensaren de descobrir; e-ls cavallers cridaren:

—No sia, no sia! Que açí és lo comte d'Elençó! Prenets-lo a vida, que ell vos darà més de XV millia marches d'argent.

Et aquests cridaren:

—No serien jamás pesats! Que a fer avé que muyre, en venyança de les morts que per lo rey Karles se són fetes.

Què us diré? Tots X cavallers moriren a la porta de la cambra con a bons et a valents, e-l comte [f. xxxii**v**] d'Elençó hi fo tot espessegat.¹³

Et mentre la brega era gran, les galeas tornaren ab altre viatge, et moltes barques. Et veérets gents avallar en terra et fer mortaldat de francesos; que aquella host la major part era de francesos, per ço con eren ab lo frare del rey de França. Què us diré? Que abans que fos tèrcia, los agren tots qui morts, qui preses.

E-l via-fora¹⁴ anà a Rèjoll. E-l rey Karles, qui u sabé, pensà's que-l rey d'Aragó hi fos passat; et féu armar tota sa gent et estech en la ciutat de Rèjoll, aparallat de deffendre sí et la ciutat, que no sabia la veritat què era; et estava que negun de la ciutat no gosava exir. E entretant, los almugàvers et los cirvents de maynada se reculliren en les galeas et barques; que y hac tantes vengudes de Meçina que en I viatge los levaren tots, ab tant de tresor d'aur et d'argent, axí en vexelles con en cintes, et en espaas, et florins, et moneda d'aur et d'argent, e robes, et cavalls, et muls, et mulles, [et] palaffrens, et arnès de cavallers, et tendes, et robes de vestir et de lits, que infinida¹⁵ cosa seria de comptar.¹⁶ Què us diré? Que jamás no-s poch contar que en neguna cavalcada que gents faessen se guanyàs tant aver ne tant movent. Què us iria pus parlant d'aquest fet?¹⁷ Que-l menor que y fo guanyà sens mesura et sens fi, et paria-ho bé en Messina, que més florins s'i despenien que no solien fer pitxolls;¹⁸ per què en aquell punt muntà Messina de riqueha, que hanc puy no foren pobres.

Ara lexaré a parlar d'aquest fet, de què-l senyor rey hac gran alegre. Et dech-ho aver per moltes rahons; entre les altres, era aquesta: que-ls sicilians prehaven cascun hom de les sues gents més que VI cavallers d'altres gents; axí que tal cor los materen que sol¹⁹ ab L sicilians hagués [f. xxxiii**r**] X catalans, que no cuydaven ésser desbaratats per CC hòmens d'altra gent.

Ara lexaré a parlar del senyor rey d'Aragó et de les sues gents, et tornaré a parlar del rey Karles.

Notes del capítol 70

1. Desclot posa en relleu igualment la riquesa del botí guanyat pels combatents de Nicòtera: «E-ls hòmens de les galeas del rei devalaren en terra e cascú portava-sse'n so que avia gasayat: *cofes d'aur e d'argent, e taladors, e escudeles, e molt beyl vexelament d'argent, e cobertors de seda, e molt ricts garnimens, e molts beyls vestits ab cendats e ab penes vayres e tant aur e argent mondat que negú no pot saber lo nombre*» (cap. 98, vol. iii, p. 124).

2. Confronteu-ho amb Desclot, que també reproduëix tot aquest parlament entre el rei i els representants almogàvers: «Sobr-assò los almugàvers vengren al rey e dixeren-li: —Sèyer, pregam-vos que-ns lexets passar en la Calàbria tro a M o a II mília almugàvers, e que-ns hi fassats posar a les galees

e vourem si porem gasayar sobre nostres enamics qui són delà; que nós no som usats d'estar en viles ne en ciutats, que no som sabaters, ne tixidors, ne hòmens que sapiam res fer sinó de fet d'armes contra nostres enamics» (cap. 98, vol. III, p. 124). Notem que en aquest cas la petició es fonamenta en el desig dels guerrers de no romandre ociosos.

3. És ben cert que a Catona hi havia un destacament de cavalleria francesa tramès per Carles d'Anjou i el papa Martí IV, tal com explica Desclot: «Diu lo comde que sempre que-l rey Karles fo partit de Règol e hac cavalcat I jorn, *si trobà D cavalers francès que-l papa ac soldejats e pagats de VI meses e trametia'ls al rey Karles en ajuda. E-l rey Karles fôu-lur manament que se n'assanen a la Catuna, qui és davant Messina, assats prop de Règol, mija legua, e estagessen aquí en establida per tal que nuyl hom de Messina no pogués passar en la Calàbria»* (cap. 101, vol. III, p. 137). Ben bé podia tractar-se del mateix grup que Felip III va enviar al regne de Sicília en resposta a la petició d'ajuda del monarca angeví i que, com sabem, estava liderat tot just pel comte d'Alençon (cap. 67, n. 2).

4. Sobre la «quinta», vegeu el capítol 20, nota 1. Quan a una determinada acció de guerra se li atorgava la condició de *real* (gest que només podia fer el rei o algú autoritzat per ell), la corona renunciava a la part dels guanys que s'hi poguessen obtenir, com expliquen les *Partidas*: «E esso mismo dezimos de lo que ganassen en hueste o en *cavalgadas* o en otra manera qualquier, de guerra *en que les otorgasse el rey, por su palabra, que fuesse real, la ganancia que en aquel fecho fiziessen*. E esta palabra, como quier que se entendiesse sobre todas las cosas que pertenescen al rey e al reyno, *quanto en el fecho de guerra, ha su entendimiento apartado, ca en este lugar tanto demuestra como si el rey mismo dixesse que todas las cosas muebles que cada uno y ganasse, que fuesen suyas quitamente. E esta palabra non la puede otro dezir sino el rey mismo, por su boca o por carta en que lo mandasse, o si dixesse a otro que lo pudiesse dezir por el»* (part. II, tít. XXVI, L VIII).

5. Observem que, segons Muntaner, fins i tot els soldats de més baixa condició de la host es mostren plenament conscients dels estrets lligams entre els Hohenstaufen i la dinastia comtal barcelonina.

6. Sobre la «roda», vegeu el capítol 19, nota 11. La precaució demanada pels almogàvers al rei sembla respondre a una pràctica habitual de les armades aragoneses: a les *Ordinacions* sobre armades del rei Pere el Cerimoniós s'explica que en totes les operacions de l'estol calia que hi hagués un parell d'embarcacions dedicades a tasques d'intel·ligència de tipus semblant: «Item, és fete ordinació que tostemp que stol sia armat *hi haze Iles galeas ordonades a la guàrdia*, e los visalmiralls sien tenguts que totstemp que estol prena posta ho estia en aquella les dites dues galeas facen lur poder que estien en la dite guarda, e com l'estal [sic] farà via que les dites dues galeas facen lur poder que stían e vagen après del capità, e aga pena als còmits de les dites galeas que tota vegada que no sían trobats en la guàrdia que paguen cascuna vegada dues dobles d'or» (Capmany (ed.), 1787, p. 92). *Haver lenga* significa «adquirir notícies, especialment les referents a activitats enemigues» (DCVB, s. v. *llengua*, acc. 2); l'expressió es retroba a bastament en les cròniques catalanes: basta llegir el següent passatge del *Sumari d'Espanya*: «E essents a Busulú, *hagueren lengua* com lo rey de Girona e tots los reys altres de la terra se aplegaren contra ells» (Berenguer de Puigpardines, 2000, p. 189).

7. També Desclot ens presenta el rei donant el vistiplau a l'operació llampec proposada pels almogàvers i posant a la seua disposició deu de les galeres de l'estol, gest ben agrait pels soldats: «—Barons —dix lo rey—, *anats e-nom de Déu*; e yo fer-vos he armar X galees qui us hi passaran e estaran tant aquí tro que siats retornats per tal cor delà no avets negú retorn. —Seyer —dixeren los almogàvers—, gran mercès!» (cap. 112, vol. III, p. 138).

8. *per nòvia*: «però no havien» (C); «per núvia» (A); «per nòvia» (B). Esmene la *lectio faciliior* de C, que ens amaga una pintoresca expressió amb la qual Muntaner posa de manifest, precisament, l'entusiasme amb el qual els almogàvers es preparen per a la lluita imminent.

9. El desembarcament dels almogàvers a Catona va tenir lloc a l'alba del 18 de gener de 1283, com documenta una carta escrita pel mateix rei als batlles de Sicília dos dies més tard: «*circa diluculum supervenientis diei Lune XVIII° mensis eiusdem*, vassella ipsa cum gentibus Cathone litore declinarunt et descendentibus ex eis interim armigeris, sub vexilli nostri felicitis unbramine, terram Cathone ipsi armigeri violenter intrarunt» (Carini, 1882, p. 452, doc. CCCXCV). Confronteu-ho, també, amb Desclot,

que xifra els efectius que van prendre part en l'operació en uns dos mil soldats: «Quant venc la nuyt, lo rey fó aparelar X galeas e fôu-hi muntar II milia almugàvers. E sus a l'albe del jorn preseren terra a la Catuna e devalaren en terra» (cap. 102, vol. III, p. 138); però la *Historia Sicula* de Bartolomeo de Neocastro parla de cinc mil combatents almogàvers, que van ser conduïts a Catona en quinze galeres: «rex galeas quindecim cum Almagabarorum quinque millibus sub noctis silentiis in Catonam ad perditionem custodium ipsorum transmisit» (RIS, vol. XIII, col. 1077). Segons Speciale, el capità de l'estol encarregat de transportar les tropes catalanes era el bastard del rei, «Jaymo Paris filio suo naturali» (RIS, vol. X, col. 937).

10. (*que en la vila no podien tuyt posar*): Muntaner es refereix ací a la guarnició francesa.

11. Com es pot comprovar, l'atac dels catalans agafa completament desprevinguts els angevins, i no resulta estrany: sabem que el contingent de cavalleria francesa confiava tant en la seguretat de la seua posició que ni tan sols s'havia molestat a fortificar el campament, mesura defensiva de vital importància que recollien tots els manuals de l'art de la guerra que circulaven a l'Europa medieval, com la traducció de Vegeci de Jean de Meun: «Li chevaliers doit aprendre a garnir les herberges, car riens ne lor est si pourfitable en bataille, car se les herberges sont establies a droit, li chevalier sont dedens le parc asseür et par jour et par nuit; nes se lor adversaire les avoient assis, sont il aussi dedens, se semble, comme se il portoient tous jours avec yaus une cité fermee de murs. Mais de ce ne seit on mais fors pou ou noient, car nuls n'use mais de faire fossez ne de fichier pex entour, et pour ce, si comme nous savons, ont esté tormenté maint ost et par jour et par nuit et par la sorvenue de lor annemis» (Jean de Meun, 1897, p. 30). D'aquesta ingenuïtat en parla, per exemple, Desclot, segons el qual, «quant los cavalers se foren partits del rey Karles, vengren-se'n a la Catuna e aquí albergaren-se; e no-ls era semblant que negunes gens del rey d'Aragó lur poguessen fer dan ne venir desobre, per ço cor la mar era e-l mig entre eyls e Messina» (cap. 112, vol. III, p. 138); i Saba Malaspina és més explícit sobre el negligent capteniment d'aquests soldats: «Gallici qui erant Catonae, nondum Catalanorum advertentes insidias, et se forte tutos ibi credentes propter Regis Caroli vicinitatem apud Regium, quod a Catona distat per sex milliaria, commorante negligunt se, et terram illam Catonae, quam nec defossum aggeris vallat, nec muros tuetur fabrica, nec trabium ambitus reddit fortem, sed plana sine montis et defensionis obice tota iacet, per noctis excubias custodire» (BS, vol. II, p. 390). Naturalment, el terrible error tàctic va ser explotat a bastament pels catalans, i les cròniques destaquen l'astorament dels francesos, desvetllats del prim son nocturn per un enemic astut i implacable. Així, el ja al·ludit Saba descriu autèntiques escenes de pànic, seguides d'una matança cruellíssima: alguns dels angevins es van despertar a temps per a fer-se càrrec que estava a punt de morir; d'altres, que dormien ben plàcidament, van ser despatxats als seus llits, sense sentir dolor: «Postmodum vero dum Gallicorum agentium in Catona fessos arctus sopor complectitur, eo videlicet tempore, quo prima quies mortalibus aegris serpit, aliaque comitiva Almogaverorum venit de Messana conductu Messanensium eorumdem, qui terram praedictam Catonae, somno vinoque sepultam violenti, velut fulgur invadunt; quorum iam insidiis patefactis, doloque detecto, terra illa doloribus immiscetur; clarescunt ecce armorum sonitus, et maximus Gallicis orror ingruit, audito, quod terram Almogaveri invasissent. Caeduntur ergo ex Gallicis siqui sunt vigiles, et excitati per strepitum aliqui, nec clamores, nec illata vulnera sentientes, in ipso quietis sopore sine doloris punctura animam dimittunt» (BS, vol. II, p. 390). També Desclot explica que el desconcert va ser total, i afegeix que cap dels cinc-cents cavallers que formaven l'escamot tramès per Carles a Catona no va salvar la vida: «E quan les gaytes de la vila los sentiren, meteren mans a cridar altes vous: —A armes! A armes, cavalers francès! Que les gens del rey d'Aragó són ab nós! — E cascú se va armar axí com poc, e d'altres qui fugien sens armes; e-ls almugàvers entraren en la vila e aucieren-hi bé D cavalers, sens l'altra gent» (cap. 112, vol. III, p. 138). Notem que el nombre de baixes enemigues d'aquest cronista és molt semblant al que trobem en Speciale («quingentos equites ex hostibus observantes Catanæ litora, quae in extrema parte Calabriae contra Messanam conspiciunt, sub ipsius noctis silentio dormientes, invadunt, fugam capiunt aut trucidunt», RIS, vol. X, col. 937) i a la carta del rei Pere als representants sicilians («et inventis ibi fere quatringsentis quinquaginta inter equites et pedites ultramontanis armigeris, per ipsum hostem nostrum super ipsius terre custodia ruynaliter deputatis, eos victores ore gladii peremerunt, evadentibus ex hostibus ipsis valde paucissimis», Carini, 1882, p. 452, doc. CCCXCV). Com veiem, l'èxit de l'assalt relatat per Muntaner

es basa en el factor sorpresa; de fet, ja Vegeci posava de manifest l'oportunitat que oferiria la nit per a un exèrcit que es captingués sigilosament: «enseurquetout *obscurté de la nuit, li besoins de dormir, li esparpilleis de chevaus donnent souvant as anemis occoison de sorvenir*» (Jean de Meun, 1897, p. 92), i les pàgines de les cròniques medievals abunden en operacions llampec del mateix tipus: vegeu, per exemple, com reconta Jean Froissart un atac nocturn del senyor de Fauquemont contra el campament del duc Joan de Normandia (futur Joan II el Bo de França): «Quant ce vint sus le soir, il aprist et entendit que li dus de Normendie et toute sen host estoient logiet sus le rivièrre de Selles, assés près de Haussi. *De che fu il tous joians et dist briefment qu'il les iroit resvillier. Si chevaucha ceste vesprée tout sagement, et environ mienuit il passa le ditte rivièrre à gués, et toute se route. Quant il furent oultre, il rechenglèrent leurs chevaus et se remisent à point, et puis chevaucièrent tout souef jusques adonc qu'il vinrent au logeis dou duch. Quant il deurent approcier, ilz ferirent chevaus des esporons tout d'un randon, et se plantèrent en l'ost le duch en escriant: "Faukemont! Faukemont!", et commencièrent à coper cordes, et à ruer jus et à abatre tentes et pavillons par terre, et à occirre et à decoper gens, et d'yaus mettre en grant meschief. Li hos se commença à estourmir, et toutes gens à armer et à traire celle part là où la noise et li hustins estoit [...]. Quant li sires de Faukemont eut fait sen emprise, et il vei que temps fu, et que li hos s'estourmissoit, il se parti et toutes ses gens; et rapassèrent le rivièrre de Selles sans damage, car point ne furent poursievi [...]. Et li dus de Normendie fu moult courouciés de ses gens que on avoit occis et blediés et fianchiés prisons et dist: "Agar comment cil Haynuier nous resveille!"» (Froissart, 1885, vol. 1, p. 270-271). En el cas de Muntaner l'operació és encara més complexa, atès que hom disposa una espècie de comando especial al qual assigna una missió ben concreta: matar el comte d'Alençon; confronteu-ho, novament, amb aquest altre passatge de Froissart, en què el senescal del comte d'Hainaut, en guerra amb el rei de França, prepara un assalt a la desprotegida vila on reposen els francesos i disposa els seus soldats a les portes del que ell creu —erròniament— que és l'hostal on s'allotja el duc de Normandia, objectiu principal de l'expedició: «[Li seneschaus de Haynau] si s'avisa en soi meismes, comme preus chevaliers et entreprendans, qu'il iroit le duch escarmuchier et resvillier. Si pria aucuns chevaliers et escuiers, ce qu'il peut trouver dalés lui, que il volsissent aler où il les menroit, et il li eurent en couvent. Si se parti de son chastiel de Wercin, environ soixante lances en se compagnie tant seulement [...]. Puis chevaucièrent tout quoiement, et vinrent à Montais et se boutèrent en le ville. *Et ne faisoient li François point de gait. Et descendirent premierement li seneschaus et tout li compaignon devant un grant hostel où il cuidoiert certainement que li dus de Normendie fust, mais il estoit un aultre hostel avant. Et laiens estoient logiet doi grant seigneur de Normendie, li sires de Bailluel et li sires de Briauté. Si furent assalli vistement, et li porte de leur hostel boutée oultre. Quant li doi chevalier se veirent ensi souspris et oïrent crier: "Haynau au senescal!", si furent moult esbahi. Nompourquant il se misent à deffense, ce qu'il peurent; mès li sires de Bailluel fu là occis, dont ce fu damages, et li sires de Briauté fiancés prisons dou dit seneschal, et eut couvent sus se loyauté de venir dedens trois jours tenir prison en Valenchiènes. Dont se commenchièrent François à estourmir et à widier leurs hostels, et à alumer grans feus et tortis, et à resvillier l'un l'autre. Meismement on resvilla le dit duch de Normendie, et le fist on armer en grant haste, et aporter sa banière devant son hostel et desveloper. Là se traioient toutes gens d'armes de leur costé. Quant li Haynuier perchurent les François ensi estourmis, si ne veurent plus demorer, mais se retrairent bellement et sagement devers leurs chevaus; et montèrent sus et se partirent, quant il se furent remis ensamble; et en menèrent jusques à dix ou douze bons prisonniers; et retournèrent sans damage, car point ne furent poursievi, pour tant qu'il faisoit brun et tart; et vinrent, environ l'aube crevant, au Kesnoi» (Froissart, 1885, vol. 1, p. 266-268).**

12. *Mas, què los valch?*: la interrogació, amb què el cronista posa de manifest la inutilitat dels esforços dels guerrers, té reminiscències de les fórmules dels textos èpics. Vegeu, per exemple, la *Chanson de Roland*: «*De ço qui cal? Car ne lur valt niënt: / Demurent trop, n'i poedent estre a tens*» (Short (ed.), 1990, p. 114); «*De ço qui cal? Se fuit s'en est Marsilies, / remés i est sis uncles, Marganices*» (Short (ed.), 1990, p. 144). Naturalment, hom les retroba fàcilment en les pàgines dels cronistes medievals: llegiu el següent passatge de *Le Livre des faits du bon messire Jehan le Maingre, dit Boucicaut*: «*Hélas! Mais que leur valoit ce? Une poignée de gens estoient contre tant de milliers*» (Michaud i Poujoulat (ed.), 1836-1851, vol. II, p. 241).

13. L'única font a banda de Muntaner que parla de la participació de Pere d'Alençon en el combat de Catona són les *Gesta Comitum*, les quals, però, expliquen que el comte no va morir durant la lluita, sinó poc més tard, a causa de les ferides rebudes: «Inter quas acies contigit quadam die in loco vocato a la Catuna quendam insultum fieri in adversus, in quo fuit vulneratus nobilis Petrus comes d'Alanzo, frater regis Francia, vir christianissimus, qui postea mortuus pro vulnere illo fuit. Ibidem et alibi plures ceciderunt et alii inimici» (cap. xxviii, p. 72). És cert que Guillem de Nangis recull el traspàs del capítol francès durant la seua campanya a Calàbria, però no ens informa de les circumstàncies concretes de la mort: «En ce meismes temps, Pierre le conte d'Alenson qui estoit en Puille pour garder sa terre, trespasa de cest siecle et reçut mort et fu enterré en une abbaie de moines blancs que le roy Karles fonda, qui est appellee Montroyal. Les os et le cuer furent apporte aus freres Meneurs à Paris, et mis en sepulture» (RHG, vol. xx, p. 523).

14. *via-fora*: «Crit o so d'alarma per a demanar auxili o per a reunir la gent en cas de perill» (DCVB, s. v. *viafora*).

15. *infinida*: «infinitat» (C); «enffinida» (A); «infinida» (B).

16. Del botí i dels cavalls aconseguits pels almogàvers en parlen també Desclot («preseren tot lur arnès e lur tresor, e reculiren-ho en les galees, e meseren molts cavayls en les tarides que hi eren, e puys aucieren tots los altres qui no se'n pogren menar», cap. 101, vol. III, p. 139), Neocastro («Per quam stragem dilati sunt de ipsorum spoliis et thesauris», RIS, vol. XIII, col. 1077) o la ja esmentada carta del rei Pere («Deinde quidem hominum strage facta, nostri armigeri more bellico universos defunctos equos et spolia collegerunt, quibus collectis, nolentes domicilia que dudum hostes recreaverant deinceps subsistere set cum mortuis deperirent, totam terram Catone ignis incendiis concremarunt, quibus triumphaliter cunctis actis, vassella nostra cum gentibus cum triumpho gloriabili inimicorum equis et spoliis redierunt», Carini, 1882, p. 452, doc. cccxcv).

17. *Què us iria [...] fet?*: confronteu aquesta fórmula d'abreujament, per exemple, amb el *Chevalier au Lion*: «Mes que vos iroie contant? / De honte et de mal avons tant, / que le quint ne vos en sai dire» (Chrétien de Troyes, 1994, p. 200); la *Crònica de Martino da Canale*: «Que vos iroie ie devisant?» (Martino da Canale, 1845, p. 466); la *chanson de Bertrand du Guesclin*: «Ne sai que vous iroie longuement devisant» (Cuvelier, 1990, p. 218); o la *Chronique du bon duc Loys de Bourbon*: «Et que vous iroie je contant de ung chascun vaillant chevalier et escuyer?» (Cabaret d'Orville, 1876, p. 238).

18. Muntaner oposa als florins els «pitzolls» (*piccioli*, *piccoli* o *pizoli*), terme amb el qual hom designava les monedes de valor menor: «La *pizolla* moneta si è de tal maniera: i chuoxeno sal in una chaldiera e poi la zetano in formelle et diventa saldo e duro, e fano denari pizoli che pexa zercha uno tornexelo pizolo; li otanta de questi denari pizoli val un sazio d'oro: e questa è la pizolla moneta» (*Il Milione*, vegeu Marco Polo, 1928, p. 126; pel que fa a la moneda a la Sicília catalanoaragonesa, vegeu Grierson i Travaini, 1998, p. 255-283).

19. *que*: omissió a C; «que» (A i B).

FIGURA 29. Florí d'or d'Aragó de l'època de Pere el Cerimoniós, encunyat a la seca de Perpinyà.

FIGURA 30. Diner *picciolo* encunyat a Avinyó durant el pontificat de Joan XXII.

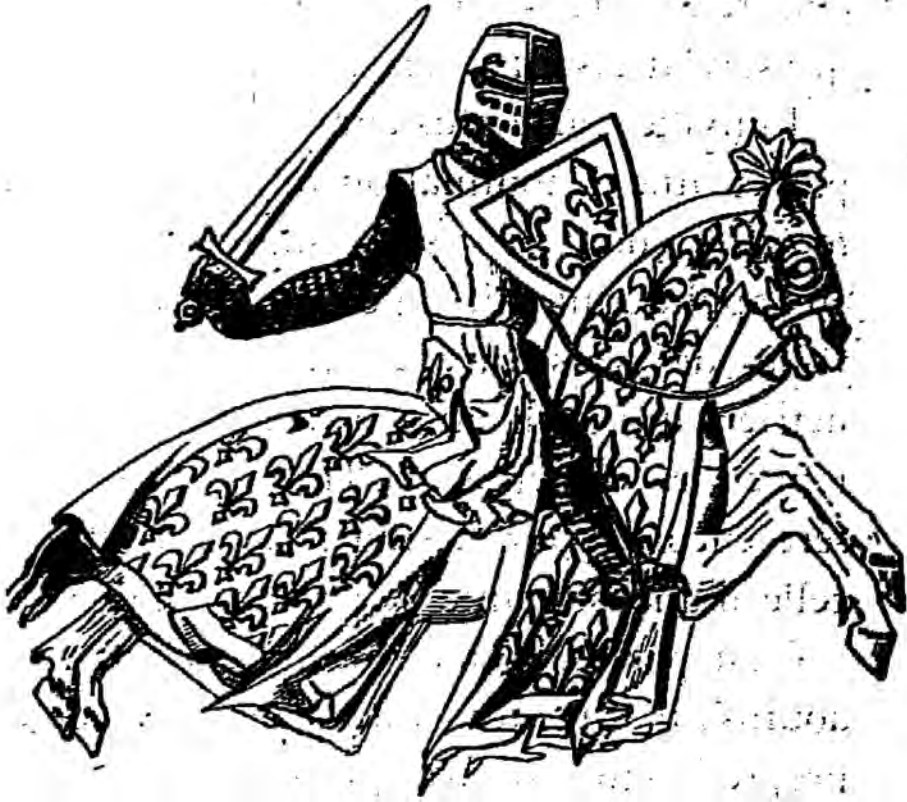

FIGURA 31. Pere I d'Alençon a cavall (dibuix de Natalis de Wailly a partir d'un segell de 1271.

[Capítol 71]

Com lo rey Karles hac sabut que·l comte d'Elençó era mort, et tots los capdals qui ab ell eren, et cavallers et altre gent, hac gran dolor, tan gran que null hom no la poria scriure; et majorment con sabé que gent de peu ho hac fet. Et pensà en si mateix què poria fer. Et manà a tota sa gent que esteguessen apparallats, que per çert, si·l rey d'Aragon passava dellà, que ell venjaria la mort aquella. E axí, mostrave's molt confortat davant ses gents; mas emperò, altre havia en son cor.¹ Mas hom podia dir d'ell que era lo pus savi príncep d'armes qui e·l món fos, et devia·ho ésser per moltes rahons. La primera, que era de la pus alta sanch del món; d'altra part, que havia totstemps viscut en fet d'armes: que ell era estat ab son frare lo rey Lohís de França al passatge de Dimiata e·l passatge de Tunis,² et puys en les batayles que ell havia vençudes, et en moltes guerres de Toschana et de Lombardia³ et en altres parts. Et negun qui assò aja no·s pens que senyor aja mester tan solament que sia bons d'armes, ans ha mester seny et bondat et saviea, et triar en les guerres son aventatge;⁴ que ja sabets que l'Evangelí diu que no viu hom solament del pa.⁵ Per què negun senyor no·s pot comptar per acabat solament perquè diga hom que és bon d'armes, ans vol hom moltes altres⁶ coses aver.

Per què del rey Karles podi·om dir que era bon d'armes, et no tan solament d'armes, ans ho era de tot fet. Et dar·ho à a conèixer a tot lo món, al consell que ell pendrà en aquest pas tan estret en què·s veé; [f. xxxiiii^{rb}] que cosa farà et tractarà⁷ que li deu a major valor et bondat ésser reputat que si ell agués vençuda altra batayla aytal con aquella del rey Manffré et del rey Corralí.⁸ Et si·m deÿts per què, leuger m'és a respondre; que con ell féu aquelles batayles era en gran prosperitat, et ara era en gran perill et en fort estret partit per moltes rahons: la primera, que havia perduda la mar; et l'altra, que havia perdut lo comte d'Elençó, ab la major part de barons et de cavallers en qui ell se pogués fiar, que ell havia; et d'altra part, que estava en regart que tot Principat, et Calàbria, et Poyla et Brus, que no·s revelàs per la mala senyoria que·ls seus officials hi havien feyta. E axí, qui bé s'i pensa tot açò et molts d'altres perills en què·s vehia, et vehia que li era contra lo pus valent príncep del món, et senyor de les mellors gents et pus mortalls que e·l món sien, et pus leylals a lur senyor (que tots se lexarien abans espessayar que lur senyor presés desonor en res), donchs ben li era obs en aquest punt que agués seny e sforç et bondat.

Què us diré? Que aquella nuyt, que·ls altres dormien, en vetlant ell pensava, et pensà lo pus savi pensament que jamés rey ne altre senyor pensàs a restaurament d'ell et de sa terra.

Notes del capítol 71

1. Muntaner lloa la manera com Carles sap dissimular en públic els seus vertaders sentiments després de les recents desfetes i s'expressa amb paraules altives per a elevar la moral de la seua tropa. Aquest capteniment concorda amb el que recomanen els textos de l'època quant al regiment dels prínceps: basta llegir, per exemple, la versió francesa de *Li livres dou Trésor* de Brunetto Latini, segons el qual el bon cabdill ha de mostrar-se en tot moment enèrgic i segur d'ell mateix per no desencoratjar els súbdits: «doit il asssembler a la mestre place de la vile, ou en autres lieus acoustumés as gens de la vile, et dire devant aus paroles de guerre, et ramentevoir les tors des enemis et les drois des citains, nomer la proece et les valours de lor ancestres et les lor vertueuses batailles, semonre les gens a la guerre et conorter les a bataille, et commander que chascuns face grant apareil d'armes et de chevaus et de tentes et de pavillons et de toutes choses ki besoignent en guerre. Teux et autres paroles doit li sires dire por acuser les corages des gens au plus k'il onques puet; mais bien garde k'il ne die nul foible mot, ains soit sa chiere de courouç et d'ire, le samblant terrible, la vois menachable, et son cheval hennisse et fiere les piés a la terre; et face tant que maintes fois, ançois k'il fine son dit, la noise lieve et li cris entre les citeins, autresi comme s'il fussent a la mellee» (Latini, 1863, p. 493). I cal recordar, encara, que aquest mateix punt és glossat al *Dotzè* de Francesc Eiximenis, per a qui mostrar temor públicament és un dels pitjors errors en què pot incórrer un príncep: «—Nota —diu ací Titus Lívius— que lo príncep, tant deu avorrir que no sia tengut per pauruc, que tostemps deu fényer audàcia e gran cor; e assignen les següents raons: car audàcia en lo príncep fa haver gran cor a totes ses gents, e, per lo contrari, príncep pauruc e covard fa totes ses gents covardes e paurugues, e desesperar e de tota honor e bé» (cap. 576; Eiximenis, 1994, p. 237).

2. Muntaner fa referència ací a la participació de Carles en les dues croades liderades per Lluís IX de França. La primera, dirigida contra Egipte, va tenir un èxit inicial amb la presa l'any 1249 de Damiatina (la «Dimiata» de Muntaner, a la desembocadura del Nil, uns dos-cents quilòmetres al nord del Caire; ja havia estat controlada fugaçment pels cristians durant la cinquena croada, vegeu Cleve, 1969, p. 377-429), però va finir desastrosament amb la desfeta croada a Mansura i la captura del rei francès i els seus germans Carles, llavors comte d'Anjou, i Alfons, comte de Poitiers, pels mamelucs del soldà de Babilònia. La segona, que tenia la Tunísia hàfida com a objectiu, va fracassar igualment, a causa de la pesta apareguda al campament cristià, que li va costar la vida al sobirà capítida (Strayer, 1969, p. 487-518).

3. La influència de Carles no es limitava al regne de Sicília. Durant la vacança del tron imperial (1250-1273) i el seu nomenament com a vicari de l'Imperi a Itàlia, l'Anjou va ser acceptat com a senyor per bona part dels güelfs de la Toscana i la Llombardia, als quals va donar suport contra els seus rivals gibel·lins. D'aquestes guerres hom recorda alguns episodis especialment cruentos, com la massacre dels gibel·lins florentins a Sant'Ellero a mans dels soldats del francès (1267), esdeveniment que recorda, entre d'altres, Giovanni Villani en la *Nuova Cronica* (ll. 8, cap. 19) i que va suscitar la denúncia del trobador Calega Panzan en el sirventès *Ar es sazos c'om si deu alegrar* (Riquer (ed.), 1979, vol. II, p. 1683-1685). Sobre la influència de Carles d'Anjou al nord d'Itàlia, vegeu Runciman (1979, p. 121-126).

4. *Triar en les guerres son avantatge*: confronteu aquesta expressió amb el *Curial*: «Achil·les ferí bé a Hèctor, car en batalla cascú deu cercar son avantatge» (Aramon i Serra (ed.), 1930-1933, vol. III, p. 90). La màxima, d'absolut sentit comú, és glossada extensament a les *Partidas*: el bon general és capaç de triar sempre l'opció més avantatjosa per a ell i la més perjudicial per a l'enemic: «Embargar ome a sus enemigos quando oviere a lidiar con ellos es una de las cosas del mundo segund dixeron los sabios antiguos que mas cumple en fecho de armas, ca esto es carrera para desbaratarlos sin grand su danno. E por ende, el cabdillo, para fazer esto, deve siempre catar su mejoría, assi que quando estuviere con poca companna e los enemigos fueren muchos, e entendiere que no se les podrian yr en su salvo ni desviar que non lidién con ellos, que cate algund lugar atal en que les pueda fazer danno, assi que la gravedumbre del lugar sea como egualança a la muchedumbre dellos. E si fuere tanta su companna como la de la otra parte, aun con todo esso non deven dexar de catar su mejoría, de manera que si el sol les diere de cara, que aguise, si pudiere, como de a los otros [...]. Eso mismo dezimos que deven guardar si fiziere grand viento que les de en las caras que les embargue la fabla, o que aduga polvo que les faga danno embargandoles la vista, o cubriendoles las sennales de las armas porque se non puedan conoscer [...].»

E por ende, los cabdillos en estas cosas sobredichas e en las otras semejantes dellas deven siempre catar su mejoría porque puedan vencer sus enemigos sin su danno lo mas que pudieren» (part. II, tít. XXIII, L VII). Vegeu, també, la traducció de Vegeci de Jean de Meun: «Par tele condicion et par tele maniere doivent toutes batailles estre menees a fin: *tu dois tous jours faire ce qui est pourfitable a toi et nuisant a ton anemi et penser que ce qui li aide te nuise tous jours»* (Jean de Meun, 1897, p. 130). Naturalment, perquè això siga possible, el bon monarca ha de tenir una certa experiència en fets d'armes, com les mateixes *Partidas* posen de manifest: «*Ca en fecho de armas et de caballeria conviene que sea sabidor para poder mejor amparar lo suyo, et conquerir lo de los enemigos: et por ende debe saber cavalgar bien et apuestamente, et usar toda manera de armas, tan bien de aquellas que ha de vestir para guardar el cuerpo, como de las otras con que se ha de ayudar; et aquellas que son para guardar halas de traer et usar para poderlas mejor sofrir quandol fuere menester, de manera que por agravamiento dellas non caya en peligro nin en vergüenza. Et de las que son para lidiar, asi como lanza, et espada et porra, et las otras con que los homes lidian a manteniendo, ha de ser muy manoso para saber bien ferir con ellas»* (part. II, tít. V, L XIX); però la força física, com remarca Muntaner, no és suficient sense el seny i la prudència que tot senyor ha de posseir: vegeu, per exemple, el *Livre de bonnes meurs* de Jacques Legrand («Après le chevalier ne se doit mye tant seulement en sa force glorifier, mais doit estre sage et soubtil», Legrand, 1986, p. 361), o el *Livre de Pierre Salmon* («Le roy qui est en guerre ne se doit pas du tout fier en sa force naturelle, ne en puissance de grant ost, mas doit avoir sa fiance tout en Dieu et ouvrir par discrécion et par bon conseil, car maintesfoiz sens fait plus que force», Salmon, 1833, p. 34). De fet, ja el *Llibre de l'orde de cavalleria* de Ramon Llull explica que la saviesa és una qualitat tan inalienable del cavaller com ho és la valentia: «*Cavalleria e ardiment no es covenen sens saviesa e seny; car si ho faïen, follia e ignorància se covenrien ab l'orde de cavalleria*. E si açò era enaixí, saviesa e seny qui són contraris a follia e a ignorància, serien contraris a orde de cavalleria, e açò és impossible; per la qual impossibilitat és significat a tu, cavaller que has gran amor a l'orde de cavalleria, que enaixí con cavalleria per nobilitat de coratge te fa haver ardiment, e et fa menysprear los perills per ço que cavalleria pusques honrar, *enaixí orde de cavalleria cové que et faça amar savia e seny ab què pusques honrar l'orde de cavalleria contra lo desordonament e el defalliment qui és en aquells qui cuiden seguir la honor de cavalleria per follia e per minva d'enteniment»* (Llull, 1988, p. 72).

5. «Non in solo pane vivit homo sed in omni verbo quod procedit de ore Dei» (Mt 4, 4).

6. *altres*: omissió a C; «altres» (A i B).

7. Cal remarcar l'ús del futur en aquest passatge, que recorda les tècniques anticipatòries emprades a les antigues cançons de gesta. En efecte, com Muntaner, els seus autors tractaven d'atraure l'atenció del públic amb anuncis sobre els fets que hom narraria pròximament (vegeu, sobre aquesta qüestió, Rychner, 1999, p. 63-67). Observem, per exemple, aquest passatge de la cançó *Doon de Maience*, on el joglar apel·la als oients i fa servir el futur per a crear un clima de suspens sobre la sort de la protagonista i els seus infants: «Herchembaut le fet bien, mez recouvrier n'i a; / or mez, [je] *cuit et croi qu'il s'umiliera*. / La dame fu o pel, où le glout l'atacha, / a genoullons tous jours à Damedieu pria, / ainsi comme il la fist et comme il la fourma, / la deffende de mort, si com le pover a, / et li gart ses enfans, que on tolu li a. / Ne soit pas où il sunt; quant ele le saura, / *je cuit* que de douleur le cuer li *partira*, / que il sunt en la mer, où li glous les mena, / tout seul en une nef, qui par la mer flota. / Rien n'i ot à mengier; mourir lez *couvendra*, / se Dex ne lez sequeurt, qui tout fist et fourma. / Prochainement *orrez s'il lez delivera*, / ou quel fin il feront, gairez ne demourra; / *me de la dame orrez ainchiès comme il fera*, / se on l'ardra *enqui, ou s'ele escapera»* (Pey (ed.), 1859, p. 33).

8. És a dir, les batalles de Benevent i Tagliacozzo, ja narrades pel cronista (vegeu els capítols 34-35).

[Capítol 72]

Et pensà enaxí:

—Lo rey d'Aragó és lo pus alt hom de cor qui hanc nasqués, d'Alexandri a ensà, et si·l reptes de fe,¹ con t'és vengut en ta terra, ell escondir-se² n'à. Et finalment tu li continua missatges qui·l repten; et ell tantost d'açò escondir-se n'à per batayla, o de son cors o X per X o C per C. Et con ell asò aurà dit, no ho tornaria per res a enrere. Et axí tu pendràs la batayla de C per C,³ e metràs-ho en poder del rey d'Anglaterra.⁴ E axí fermarem⁵ cascun que y siam a jorn çert et breu a Bordeu.⁶ Et con la batayla sia fermada et les gents ho sabran, axí con estan tots soslevats de revellar, cessaran et diran: «A què·ns revellarem? Que·l rey d'Aragon ha anar a la batayla, et si era vençut, nós seríem tots martris, [f. xxxiiii^{va}] ab lo poder que·l rey Karles ha». E axí cascun estarà a la vista, que no·s mourà de res entrò que la batayla sia feyta. Et bé con no·s fassa, sí passarà aquest punt: que ara no·s mourà negun.⁷

E axí, fet aquest pensament, qui fo lo pus savi que hanc senyor se pensàs, et lo pus alt, a tan estret cas, hac sos missatges molt honrats,⁸ et tramès-los al senyor rey d'Aragon a Messina. Et manà-los que davant tota la cort plena, axí con de les sues gents com dels sicilians et altres gents, que ells que li parlassen, et que li diguessen que ells no li volien parlar sinó en presència de tuyt; et con seria la cort plena, que·l reptassen. E axí, los dits missatges vengueren a Massina, et tantost faheren ço que lur senyor hac manat. Et con la cort fo plena, digueren:

—Rey d'Aragon, lo rey Karles nos tramet a vós, et tramet-vos a dir per nós que la vostra fe val menys, perquè li sóts entrat en la sua terra sens desafiar.⁹

E lo senyor rey d'Aragó, mogut de ira,¹⁰ respòs et dix:

—Digats a vostre senyor que nós haurem vuy missatges qui seran a ell, qui per nós li respondran et sabran si mou d'ell so que vosaltres nos havets dit. E si u fa, ells li respondran davant, personalment, axí con vosaltres davant nostra presència havets dit aquest reptament. E axí pensats-vos-en de anar.¹¹

E los missatges, sens comiat que no preseren del rey, anaren-se'n al rey Karles et digueren-li la resposta que·l rey d'Aragó hac feta.

Et no passaren VI hores del dia que·l senyor rey d'Aragó hi tramès¹² II missatges ab I leny armat qui anaren davant lo rey Karles.¹³ E axí, sens que no·l saludaren,¹⁴ digueren-li:

—Rey Karles, nostre senyor lo rey d'Aragon nos tramet a dir si vós manàs als missatges que vuy li trametés que diguessen aytals paraules cor li han dites.¹⁵

Et respòs lo rey [f. xxxiiii^{vb}] Karles:

—Tot segurament vull que sàpia lo rey d'Aragon, et vosaltres et tot lo món, que nos les menam que diguessen, e axí les tornam encara davant vosaltres, de nostra bocha.¹⁶

E lavors los cavallers levaren-se, et parlà la I, et dix:

—Rey, nós vos responem, de part del nostre senyor rey d'Aragon, que vós mentits per la gola;¹⁷ que per res que ell aja fet no val menys sa fe. Mas diu que la vostra fe ne val menys, con vengués contra lo rey Manffré et encara con matàs lo rey Corralí.¹⁸ Et si açò volets dir que no, ell vos ho farà dir cors per cors, jassia que ell no y diu res contra vostra cavalleria, que sab bé que bon cavaller sóts, et que us darà aventatge d'armes per los dies que havets més que ell.¹⁹ Et si açò no volets pendre, que-s combatrà ab vós X per X, o L per L, ho C per C. E assò som nós prets et apparallats de fermar.

E lo rey Karles, qui açò entès, fo molt pagat dins sa volentat, et conech bé que al seu propòsit era vengut.²⁰ Et dix:

—Barons, aquests nostres missatges qui vuy hi foren iran ensemps ab vosaltres, et sabran del rey ell si dirà ço que vosaltres dehits. Et si u fa, pens de donar son guatge,²¹ davant tots, als nostres missatges, et que jur sobre los sançts Evangelis, axí con a rey, que ell no-s trestornarà d'açò que dit haurà. Et si açò fa, vosaltres, ab los nostres missatges ensemps, tornats a nós, et semblantment darem a vosaltres nostre gatge, et farem aquell sacrament mateix. Et puy jo hauré mon acort dins I jorn, et pendré la I d'aquests partits que ell me dóna; et qualque jo prenga, són aparallat de tenir en peus. Et après acordar m'é, jo et ell, en poder de qui farem la batayla; et dins altre jorn que açò hajam acordat, e con [f. xxxiiiiira] hajam acordat en poder de qui la farem, pendrem lo pus breu temps que puscham, que siam a la batayla aparallats.

—Tot açò nos plau —digueren los missatgers.

Et tantost passaren-se'n a Messina et vengren davant lo senyor rey. Et los missatges del rey Karles dixerén ço que lur senyor los hac manat. Et con agueren complida lur rahan, lo senyor rey respòs et dix:

—Digats al rey Karles que tot quant han dit los nostres missatges dehim nós, et per ço que mils ho creega ell et vosaltres, yo les vos tornaré.

Et dix-los axí, sens més et sens menys, axí con los seus missatges havien dit. E lavors resposeren los missatges del rey Karles:

—Donchs, rey, pus axí u deÿts, dats-nos vostre gatge en presència de tuyt.

E lavors lo rey pres I parell de guants que tenia I cavaller et va-llos gitar en presència de tuyt. Et los missatges del rey Karles preseren los gatges e tantost dixeren-li:

—Donchs jurats sobre los sançts Evangelis de Déu, axí con a rey, que vós d'açò no us tornarets a enrera; et si u fahiets, que romanguéssets fals, e-n loch de vençut et perjur.

E·l senyor rey féu venir los Evangelis et sí u jurà axí con ells requeseren. Encara dix lo senyor rey:

—Si més entenets que y fassa a fer, de fermetat, jo són aparallat que le y faré.

Dixeren los missatges:

—Bé·ns par que compliment hi aja.

E tantost, ab los missatges del senyor rey, tornaren-se a Rèjoll, al rey Karles, et dixeren-li tot ço que s'·i era fet ne que·l rey d'Aragó havia dit. E tantost lo rey Karles féu tot ço que·l rey d'Aragon havia dit ne fet, axí del gatge com del sacrament; et los missatges del rey d'Aragon portaren-se'n los gatges.

Et com açò fo fermat, en guisa que [f. xxxiiii^{rb}] no·s poch tornar a enrera, lo rey Karles fo alegre; et dec·ho ésser, que tantost fo girat lo cor d'aquells qui contra ell se volien revellar: axí que tot son pensament li venc fet. Et per ço diu hom, e axí és veritat, que no·s troba que hanc lo senyor rey d'Aragon fos enganat en fet de neguna guerra, sinó en aquest.²² E açò li esdevench per dues rahons: la primera, que havia a fer ab rey antich et molt savi de tots fets; con vull que siats çerts que la longa pràtica val molt a tots los fets del món, e lo rey Karles havia longament praticat en guerres, et era vell et madur en tots sos fets. E lo rey d'Aragó era axí ben bastat de totes bondats et de tots béns et sabers con ell era; ver era que era jove et que la sanch li bullia, que no la havia tan asserada²³ con lo rey Karles, per què no pensà en lo temps present. Et creats que tot savi príncep et tota persona, de qual·que condició sia, deu fermar son enteniment en lo temps passat et el present et en lo esdevenidor; et si u fa, ab que tota vegada requira Déu et prech que sia ab la sua part, no vendrà menys de son enteniment.²⁴ E lo senyor rey d'Aragó en aquest pas no gardà mas II temps, ço és, lo temps passat et esdevenidor, et leixà lo present; que si al present li anàs lo cor, bé se gardara que no fera ne fermara aquestes baytays. Que ben podia ell veer que·l temps present era tal que·l rey Karles perdia tota la terra; et encara era en tal punt que segurament en açò vengra: que en poder se aguera a metra del rey d'Aragon sens colp et sens costada;²⁵ que tota la terra estava en revellar.

Per què, senyors qui hoyrets aquest libre, vaje-us lo cor que en vostres consells hajats richs-hòmens, cavallers et ciutadans et totes altres maneres de gents, entre·ls altres, antichs, que ajen vist et hoÿt et longament praticat en so que hauran acostumat; et segurament axí triaran de II béns lo mellor et de II mals lo menor.²⁶ Et no y diré pus en aquest fet; que tots los senyors del [f. XXXIII^{va}] món són de tan alta sanch et són tan bons que, si no eren mals consells, jamés no farien res que fos desplaer a Déu; et encara, con ho consenten que·s fassa, no u cuyden fer, ans los diu hom e·ls fa entendra alcunes coses que·s cuyden que sia bé, et serà contrari. Per què ells, quant a Déu, ne romanen escusats; mas los mesquins qui axí los enganen e·ls donen entendre I per altre ne romanen encarregats e·n portaran pena en l'altre setgla.²⁷

Notes del capítol 72

1. *Reptar de fe* algú vol dir acusar-lo «d'haver faltat a la fe, a la lleialtat promesa» (DCVB, s. v. *fe*, acc. 4) i titllar-lo, per tant, de traïdor. Com veurem, el punt explotat per Carles d'Anjou en les seues acusacions contra Pere és que aquest ha atacat el regne de Sicília per sorpresa, sense haver desafiat abans el seu oponent. A les *Partidas* s'explica que en un cas així la víctima té tot el dret de reptar el seu agressor: «Reptado puede seer todo fidalgo que matare o firiere o deshonnare o prisiere o corriere a otro fidalgo nol habiendo primeramente desafiado; et el que riepta por alguna destas razones o por otras semejantes dellas, puedel decir que es aleroso por ende» (part. vii, tít. iii, l. III).

2. El mot *escondir-se* significa 'defensar-se d'una acusació i s'utilitza sovint en contextos duellístics', com és ara el cas. Vegeu el *Llibre de l'orde de cavalleria* de Lull: «Si ofici de cavaller és reptar o combatre traïdor, e si ofici de cavaller traïdor és *escondir-se* e combatre lleial cavaller, qual cosa és ofici de cavaller?» (Lull, 1988, p. 50), o els *Usatges*: «Si alcú és reptat de bahia de son senyor denant lo príncep, *escondir-se'n deu*» (Rovira i Ermengol (ed.), 1933, p. 74).

3. *Et con ell [...] C per C*: omissió a C; «E con ell açò aurà dit, no ho tornaria per res. E axí tu pendràs la batalla de C per C» (A); «Et con ell asò aurà dit, no ho tornaria per res a enrere. Et axí tu pendràs la batayla de C per C» (B). Restitueuc aquest passatge, que no figura a les edicions clàssiques del text. La resolució de la disputa entre dos enemics mitjançant un combat pactat «as a substitute for pitched battle» (Morris Udwin, 1999, p. 12) respon a un motiu literari amb una llarga tradició; així, a la història del Pseudo-Turpí o les *Grandes chroniques de France*, que l'aprofiten, s'explica que el rei pagà Agolant proposa a Carlemany resoldre la seua disputa així: «Tant chevaucha Charlemaignes que les deux osts s'aprochièrent; lors demanda Agoulant bataille à Charlemaignes, en telle manière comme il voudroit; vingt contre vingt, quarante contre quarante, cent contre cent, mille contre mille, deux mille contre deux mille, ou un contre un. Charles envoya cent Chrestiens contre cent Sarrasins; si furent tantost occis les Sarrasins; et puis en envoya Agoulant autre cent qui furent tantost occis, et puis deux cens contre deux cens qui furent tantost occis. A la parfin envoya Agoulant deux mille contre deux mille, tantost occis, et les autres s'enfuirent» (Viard (ed.), 1920-1953, vol. II, p. 219). El format que el rei Carles imagina per al seu duel amb el rei Pere, doncs, no és el de la justa individual, sinó el de la *mêlée*, o combat per equips, varietat extremament virulenta i destructiva que va dominar els tornejos de l'Occident medieval entre el segle XI i la segona meitat del segle XIV, moment en el qual va començar a perdre importància en favor dels combats d'un contra un (Keen, 1984; Crouch, 2005; Barker, 1986). La lluita de cent contra cent devia gaudir de certa popularitat, i així ho sembla suggerir la lectura de les fonts historiogràfiques: a la *Crònica de Alfonso XI*, per exemple, s'explica que, en instituir el monarca castellà l'orde de la Banda, va codificar de la manera següent els tornejos en què havien de prendre part els membres de la institució: «E si fuere el torneo de treinta caballeros, hay uso que haya cuatro fieles, dos de la una parte, y otros dos fieles de la otra. E si fueren de cinquenta caballeros o dende arriba, que sean ocho fieles de la una parte, e otros ocho de la otra; e si fuere el torneo de cien caballeros o más, que sean doce fieles de la una parte, y otros doce de la otra» (BAE, vol. XLVI, p. 500). Convé notar que el desafiament entre l'angeví i el comte rei convida a comparar-lo amb el d'altres casos de sobirans medievals que van tractar de dirimir les seues querelles per mitjà d'un duel. Així, Vones (2006) ha posat de manifest que l'any 1254 el mateix Carles d'Anjou va llançar un desafiament contra el rei Guillem d'Holanda en reclamació del comtat d'Hainaut, tot i que finalment no es va presentar al lloc del combat. Ja al segle XIV, en concret l'any 1337, Eduard III Plantagenet va enviar una carta de desafiament a Felip de Valois, rei de França, en què reclamava els seus drets al tron de Sant Lluís i, preocupat per l'escampament de sang cristiana que un enfrontament general entre els exèrcits francès i anglès provocaria, proposava al seu rival la possibilitat d'un combat judicial entre els dos monarques, acompanyats dels cent millors cavallers de cada part: «Philippe de Valois. Par long-temps avons poursuivi pardevers vous, par messages et toutes autres voies que nous sçavissions raisonnables, afin que nous vousissiez avoir rendu *notre droit héritage de France que vous nous avez long-temps détenu et à grand tort occupé*, et pour ce que nous voyons bien que vous êtes en entent de persévérer en votre injurieuse détenue sans nous faire raison de notre demande, nous sommes entrés en la terre de Flandre, comme seigneur souverain d'icelle, et passé parmi les pays, et

vous signifions que pris avec nous l'aide de notre Seigneur Jésus-Christ et notre droit, avec le pouvoir dudit pays, et avec nos gens et aliés, regardants le droit que nous avons à l'héritage que vous nous détez à votre tort, nous nous treons vers vous pour mettre bref fin à notre droiture challaunge, si vous voillie aprocher; *et pour ce que si grand poer de gens assemblés qui viennent de notre part et que bien cuidons que vous aurez de votre part, ne se pourront mie long-tems tenir ensemble sans faire grieve destruction au peuple et au pays, laquelle chose chacun bon chrétien doit eschiver, et espécialement princes et autres qui se tiennent gouverneurs de gens, si desirons moult que brief point se prit pour eschiver mortalité de chrétiens; ainsi comme la querele est aparent à nous et à vous, que la discussion de notre challaunge se fit entre nos deux corps, à laquelle chose nous nous ofrons pour les causes dessusdites, comment que nous pensons bien la grand noblesse de votre corps, de votre sens aussi et avisement, et en cas que vous ne voudriez celle voie, que adonques fut mis notre challaunge pour afiner icelle par bataille de corps de cent personnes des plus sufisantes de votre part, et nous autres tant de nos gens liges; et si vous ne voillez l'une voie ne l'autre, que vous nous assegniez certaine journée devant la cité de Tournai, pour combatre pouvoir contre pouvoir dedans ces dix jours prochains après la date de ces lettres*» (Rymer, 1727-1745, vol. II, 4, p. 80). El rei Felip va declinar l'ofertament, al·legant que el rei d'Anglaterra, tècnicament un vassall del francès per les terres que posseïa a França, no podia desafiar el seu senyor, però deu anys després, quan els anglesos assetjaven la plaça de Calais, va ser ell qui va desafiar a un duel el rei Eduard, segons recull l'anònima *Chronique normande* (segle XIV): «Lors manda le roy Phelippe au roy Edouart *bataille de corps contre corps, de cent contre cent, de mil contre M ou de gent contre gent*, mais le roy Edouart le refusa» (Molinier i Molinier (ed.), 1882, p. 90). A més, sabem, gràcies als *Anales* de Zurita, que Pere el Cerimoniós va llançar el mateix desafiament contra el seu enemic més tenaç, Pere el Cruel, rei de Castella: «*Desafia el rey de Aragón al de Castilla*. Que debía pensar que por haber muerto al infante don Juan y al maestro de Santiago tan injusta y tiránicamente siendo —el uno su hermano y el otro su primo— su sangre, y de tantos caballeros como había mandado matar tan cruelmente pediría a Dios venganza de sus obras; y pues ponía a Dios por juez de aquel hecho y no era justo que sus pueblos y gentes padeciesen por sus desatinos sin culpa suya, *ni tampoco era razón que dos reyes se combatiesen solos por esta causa, le combatiría por su persona veinte con veinte o cincuenta con cincuenta o ciento con ciento que lo que él decía era la verdad, y daría gajes de la batalla en poder del emperador o del rey de Francia, que eran tan poderosos que podrían asegurarles el campo*» (ll. VIII, cap. 17). I, encara, segons reporten les cròniques d'Enguerrand de Monstrelet, l'any 1402 el duc Lluís d'Orleans va enviar un cartell de batalla al rei anglès Enric IV de Lancaster, on el desafiava a un duel de les mateixes característiques que els que ja han estat esmentats. El combat tindria lloc, a més, als voltants de Bordeus, com en el cas del dels reis Pere i Carles: «*Très hault et puissant prince, Henry, roy d'Angleterre, je, Loys, par la grace de Dieu, filz et frère des roys de France, vous escrips et faiz savoir par moy, qu'à l'aide de Dieu, de la benoïste Trinité, pour le désir que j'ay de venir à honneur, l'emprinse que je pense que vous devez avoir pour venir à proesse en regardant l'oïveté en quoy plusieurs seigneurs se sont perdus, extrais de royale lignée, quant en fais d'armes ne s'emploient, jeunesse qui mon cuer requiert d'employer en aucuns fais pour acquérir honneur et bonne renommée, me fait penser à, de présent, commencer à faire le mestier d'armes. Plus honnorablement ne le pourroie acquérir, tout regardé, que d'estre en lieu, à ung jour advisé tant de vous comme de moy, et en une place comme nous feussions nous deux acompaignez de cent, tant chevaliers que escuiers de nom et d'armes et sans aucun reprouche, tous gentilz hommes, et nous combatre jusques au rendre*. Et, à qui Dieu donra la grace d'avoir la victoire, le jour, chascun chez soy comme son prisonnier pourra mener son compaignon pour en faire sa voulté [...]. Et pour venir à l'effect d'icelle journée desirée, je vous fais assavoir, qu'à l'aide de Dieu, de Nostre Dame et de monseigneur saint Michel, vostre voulté sceue, *je voudroie bien estre, acompaigné du nombre dessusdit, en ma ville et cité d'Angoulesme, pour acomplir à l'aide de Dieu ce que dit est. Or m'est advis, que se vostre courage est tel que je pense pour ce fait acomplir, vous pourrez venir jusques à Bordeaulx, et là, ès marches nous deux nous trouverons, pour oultrier nostre journée qui pourra estre advisée tant de vos gens comme des miens commis à ce aians pleine puissance comme se nous y estions en nos propres personnes*» (Enguerrand de Monstrelet, 1857-1862, vol. I, p. 45).

4. Eduard I Longshanks.

5. *fermarem*: «fermaren» (C); «fermarem» (A i B).

6. *a Bordeu*: omissió a C; «a Bordeu» (A i B). Bordeus, plaça anglesa en territori continental, comptava a l'edat mitjana amb una gran tradició com a lloc de celebració de justes i tornejos. Tot just acabem d'esmentar el desafiament de Lluís d'Orleans a Enric IV de Lancaster, però els exemples són nombrosos: Froissart documenta que l'any 1387 hi va tenir lloc el duel entre el senyor de Rochefoucault i Guillem de Montferrant («En ce temps ot à Bordeaux sus Gironde appertise d'armes devant les seigneurs, le sénéchal messire Jean Harpedane et les autres, du seigneur de Rochefoucault, François, et de monseigneur Guillaume de Montferrant, gascon anglois. Et requit le sire de Rochefoucault, qui fils étoit de la soeur au captal de Buch, l'anglois à courir trois lances à cheval, férir trois coups d'épées, trois coups de dagues et trois coups de haches; et furent les armes faites devant les seigneurs et dames du pays qui lors étoient à Bordeaux», Froissart, 1885, vol. II, p. 543), i, dos anys després, el combat entre cinc cavallers anglesos i cinc de francesos («En ce temps, et environ l'an renouvelant, y eut à Bordeaux sur Gironde un appertise d'armes, devant le duc de Lencastre, de cinq Anglois de l'hôtel du duc et de cinq François», Froissart, 1885, vol. II, p. 756). Un altre combat semblant s'hi va celebrar l'any 1402, aquesta vegada de set contra set, que va acabar amb un mort del bàndol anglès, segons va recollir la *Chronique du religieux de Saint-Denis*: «Et si particulare prelium, non in favorem rei publice assumptum, temerarium dici possit, sub liliis tamen aureis militantes insignes viri fuerunt, videlicet dominus Arnaudus Guillain, dominus de Castro, Bataille, Archanbaudus de Villaribus, Cuignet de Brebanto, Johannes dictus Champaigne et quidam vocatus Carius, qui hoc statuerunt experiri, ut tantummodo in regno commendabiles se redderent. Excogitatum aggressum laudabilem reddere cupientes, iampridem quemdam victoriarum preconem in Angliam iusserant transfetare, qui, totidem Anglicos ad gladiatorum ludum amicablem provocans, adderet ut hinc eventu cerneretur quantum equites gallici prestarent anglicis, et alea iacta ultra gens bello esset melior reputanda. *Is et in presencia regis Anglie constitutus addidit et iam Gallicos prope Burdegalensem urbem pugne locum elegerisse*, statuisseque ut ibi usque ad interitum pugnaretur, federe tamen inito inter partes hiis legibus ut, si quis sponte subcumberet, tantum pro redempcione preciosum solveret dynamentem» (Bellaguet (ed.), 1994, vol. II, p. 30). Convé advertir que la fortuna d'aquestes i altres pràctiques cavalleresques a la Bordeus del segle XIV no es pot destriar de l'esplendorosa cort que Eduard, el Príncep Negre de Gal·les i Guiena, va establir en aquella ciutat, celebrada pel ja esmentat Froissart i molts altres autors de l'època, com l'herald de John Chandos en *Le Prince Noir*: «Quar tout li prince et lui baron / de tout le pays environ / vindrent à lui faire hommage. / A bon seigneur loyal et sage / le tenoient communalment; / et j'ose dire proprement / que puis le temps que Dieu fut nez / ne fut tenez si beaux hostez / come il fist, ne plus honorable, / car toutz jours avoit à sa table / plus de IIII vint chivaliers / et bien quatre tanz esquiers. / Là fesoient justes et reveaux / en Anguileme et à Burdeaux. / Là demuroit toute noblesse, / tute joie et toute leesse, / largesse, franchise et honour» (Chandos Herald, 1883, p. 107-108).

7. La manera que té Muntaner de fer-nos arribar les maquinacions del rei Carles —transcrivint directament els seus pensaments— té uns efectes molt poderosos en la caracterització del personatge: l'Anjou encara no ha enviat els missatgers perquè desafien Pere, però ja té clara la resposta que el rei d'Aragó li donarà, les condicions sota les quals s'haurà de desenvolupar el duel, el lloc on se celebrarà, el nom del jutge que el presidirà i la reacció que els instigadors de la revolta tindran en veure publicats els cartells de la batalla: fins i tot si el combat no arriba a lliurar-se finalment, aquests evitaran de pronunciar-se a favor d'un contendent o de l'altre per por de les represàlies del guanyador, fet que, si més no, li permetrà de guanyar una mica de temps. En definitiva, Muntaner ens mostra un personatge ple de veterania militar i política i extremament calculador, que coneix les debilitats del seu oponent —l'empena imprudent d'un rei prou més jove que ell— i la condició deslleial però covarda dels seus súbdits, i sap aprofitar a bastament la seua previsibilitat. Muntaner glossa només una mica més avall l'èxit de l'estratagema angeví (vegeu la nota 22 d'aquest capítol).

8. L'ambaixada de Carles d'Anjou a Pere el Gran es va dur a terme abans del 19 de novembre de 1282. No tenim constància documental de la identitat ni del nombre dels ambaixadors angevins, i la lectura de les cròniques no soluciona la qüestió. Desclot, per exemple, diu que Carles es va fer servir de «II clergues qui eren seus, e adobà-los e vestí-los com a frares preycadors», que són qualificats pel cro-

nista de «falses missatgers» (cap. 99, vol. III, p. 127-128); Speciale, per la seua banda, s'adiu amb Desclot en considerar que els missatgers eren més d'un i en assenyalar també la seua condició de religiosos («Missitque Religiosos viros», RIS, vol. X, col. 938); Neocastro apunta que només un va ser el portador de l'ambaixada i en dóna el nom: fra Simó de Leonti: «Carolus Rex misit ad eum quemdam Fratrem Simonem de Leontino de Ordine Fratrum Praedicatorum, instruens eum quomodo esset Regem allo-
quuturus» (RIS, vol. XIII, col. 1067); Villani deforma terriblement tot l'episodi: per al florentí, el rei Carles no va enviar cap missatge directament al rei d'Aragó, sinó que se'n va anar a Roma a veure el papa Martí IV i allà va acusar de traïció el seu rival: «lo re Carlo con tutta la sua baronia a corte di Roma nella città di Roma, e dinanzi a papa Martino e a tutti i suoi cardinali avea fatto appello di tradigione contro a Piero re d'Araona» (ll. 8, cap. 86).

9. Vegeu la nota 1 d'aquest capítol. Les paraules dels ambaixadors contra el rei Pere s'ajusten al que els textos reguladors de la batalla a ultrança prescriuen: segons el *De batalla*, «lo reptament que·l reptador farà deu ésser breu e pla, e deu contenir lo fet per què la fe fo promesa, e deu contenir lo fet per què la fe fo trencada, e en què és trencada, e les altres raons segons que·l reptament és» (Bohigas (ed.), 1947, p. 82); i el *Sumari de batalla ha ultransa* diu: «Tota batalla a hultransa se ha de tractar per paraules de present o per migà de cartells. Per paraules de present ha de ésser en aquesta forma, dient hun cavaller a altre: “Vós m'aveu fallit en tal cosa”, e dir en quina manera» (Bohigas (ed.), 1947, p. 156). Notem, d'altra banda, que l'acusació d'haver envaït Sicília sense una declaració formal de guerra prèvia es repeteix en totes les fonts. Desclot, per exemple, explica que Carles d'Anjou va ordenar als seus ambaixadors que diguessen a Pere d'Aragó «de la mia part que eyl no és entrat en la terra de Sicília axí com a leyal hom e bo, ans hi és entrat malvadament e axí com no dou» (cap. 99, vol. III, p. 128). En la *Historia Sicula* de Bartolomeo de Neocastro és l'ambaixador fra Simó de Leonti l'encarregat de transmetre al rei els retrets de l'angeví: que, sense cap raó —el rei Carles mai no ha atacat els seus regnes—, el rei d'Aragó ha posat en peu de guerra els seus dominis; que ho ha fet d'una manera traïdora i indigna, i que li ha arrebassat un regne al qual no té cap dret, perquè l'Anjou, que l'ha rebut de mans de l'Església, l'ha conquerit amb l'esforç de les seues armes; que el rei Carles està disposat a sotmetre's al judici de Déu per a provar que Pere posseeix il·lícitament l'illa de Sicília; i que un rei com ell no hauria d'ajudar els vassalls d'un altre rei a revoltar-se contra el seu legítim senyor: «Domine, nullus Latinus cuiuscumque conditionis existeret, iussus aut monitus ad te venire praesumpsit, nisi ego honore Ordinis mei, et Patriae miserandae, cum Siculis sim. Dixit quidem Rex Carolus, qui est Ecclesiae filius, Ordinis nostri dilector, quod cum ipse non fuisset inimicus tuus, aut Regnorum tuorum seductor aut scandalizator, tu illicite motus, ac per portam, nec per viam iuris terram suam ingressus destitueres quaeris et niteris ipsum possessione ac dominio Regni sui, quod ipse ex donatione et concessione Matris Ecclesiae susmerat, et, sicut publicum est, gemino sibi proelio vendicavit; propter quod ipse paratus est, te inde medio bello convincere, ac iudice ferro probare, quod furatus es sibi terram suam, et eam tenes tamquam illicitus sui domini violator. Si enim vassalli sui rebellionem fecerant contra eum, hos iuvare non debueras, et caput suorum effici proditorum» (RIS, vol. XIII, col. 1067-1068). Les instruccions que, segons Speciale, Carles dóna als seus ambaixadors toquen quasi els mateixos punts que hem vist en Neocastro: el monarca angeví els envia al comte rei «ut ipsum Regem Petrum de violata fide arguerent, ac improperearent illi publice, quoniam iniustum bellum contra Regem Carolum assumsisset; quia nec repetendi rem causa, nec propulsandorum hostium, aut ulciscendi rationibus movebatur, extra quae nullum bellum iustum esse maiores nostri dixerunt. Asserentes etiam quod neque denunciatum, neque indictum erat hoc bellum, quin potius ex furore susceptum, quum nulla rationabili causa praebente materiam Regnum Siciliae, quod ipse ab Ecclesia legitime habuerat, hostiliter invadebat. Legati adeunt Regem Petrum, et obtenta referendae legationis licentia, eum ampullosis verbis de laesa fide arguunt, summamque totius legationis exponunt» (RIS, vol. X, col. 939). En la continuació de Saba Malaspina, els missatgers recalquen la traïdoria de Pere en recordar que, quan ja preparava les seues naus a Catalunya per a l'empresa, el rei va rebre una legació de Felip III de França, interessat a conèixer els plans militars de l'aragonès, i que aquest va respondre als missatgers que no tenia intenció d'atacar cap regne de cristians i, ni de bon tros, si es tractava d'un amic de la casa de França i de l'Església: «Euntes ergo Nuntii Regis Caroli firma voce de proditione redarguunt, adii-
cientes, quod ipsum Regnum invaserat, maxime quando coepit parare navigia; primordialiter Regem

Carolus, si fideliter voluisset egisse, debuisset diffidare, ac si notam prodicionis elegisset effugere, denuntiare primo debuit verbum guerrae, per quod concludunt et asserunt eum reputari debere merito proditorem; et ex eo potissime, quod Regi Franciae, suam voluntatem per litteras et per Nuntios indaganti, eius quod egit contrarium intimavit, expresse respondens se non invasurum terram alicuius Principis Christiani, maxime Regis Franciae ac Apostolicae Sedis amici. Quapropter petebant Nuntii praedicti ex parte dicti Regis Caroli ut terram occupatam consulto dimitteret» (BS, vol. II, p. 386).

10. La reacció del rei a les paraules dels ambaixadors varia segons les cròniques: com veiem, Muntaner ens mostra un Pere iracund, i en això s'adiu amb el que anoten Malaspina (segons el qual el rei va respondre a les acusacions de traïció amb «terribili robusta voce», BS, vol. II, p. 387) i Speciale (que explica que el llenguatge corporal del rei reflectia el seu enfuriment: «Rex Petrus impositionem labatae fidei moleste sumens, de sede prosiliit; paululumque procedens per atrium inter patientis, et irarum stimulis incitatus medium vultum gerens», RIS, vol. X, col. 939). Però Desclot afirma que el rei va acollir amb bon humor les paraules dels angevins o que, com a mínim, no va donar a entendre els seus vertaders sentiments: «E-l rey quant ho hac entès, mès mans a riure e sol no fò semblant que res li pesàs de so que li avien dit» (cap. 99, vol. III, p. 128). Cal remarcar que aquesta darrera reacció s'ajusta al que prescrivien els *specula principum*, segons els quals una de les virtuts del bon monarca era no deixar-se dominar per la ira. Vegeu, per exemple, les *Partidas*: «Mucho se deben los reyes guardar de la saña, et de la ira et de la malquerencia, porque estas son contra las buenas costumbres, et la guarda que deben tomar en sí contra la saña es que sean sofridos, de guisa que non les venza nin se muevan por ella a facer cosa que les esté mal [...]. Et por esto debe el rey sofrirse en la saña fasta quel sea pasada, et quando lo feciere seguirse ha ende grant pro, ca podrá escoger la verdat, et facer con derecho lo que feciere» (part. II, tít. V, LX).

11. Confronteu-ho amb Desclot: «—Barons —so dix lo rey—, yo trametré mos missatges ab vosaltres ensems al rey Karles, per saber de la sua boca si és ver que eyl aya dit so que vosaltres deÿts» (cap. 99, vol. III, p. 128). Speciale posa en boca del rei una resposta molt més elaborada, que constitueix un autèntic al·legat dels drets al tron de Sicília de la seua esposa Constança: ella és la legítima successora dels reis Manfred i Conradí, cruelment morts per l'Anjou, que s'ha emparat de l'illa sense dret i ara tiranitzava els seus súbdits; aquests, cansats del pesat jou angeví, sols han anat a cercar aixopluc sota les ales de la seua mare protectora, la princesa que realment ha de ser la seua reina. El rei declara, d'altra banda, que ni ell ni els seus avantpassats no han comès mai cap acte de traïció: encara més, han mantingut sempre la seua paraula, tant a cristians com a sarraïns. Segons Speciale, és el mateix rei Pere qui proposa als nuncis del seu rival resoldre l'afer mitjançant un duel, per tal d'evitar la massacre que comportaria una guerra general: «*Servatam ab aevo a cunctis generis nostri fidem non solum defensa nostris manibus Christiana religio, ipsiusque religionis Pontifices, quorum pallia nostris insigniis non immerito decorata sunt, verum etiam infideles Mauri, cum quibus multiplices tractatus bellorum et treugarum habuimus diversis temporibus attestantur. Nullus umquam rerum eventus, Deo teste, nos a iure ad iniuriam revocavit; omnibus fidem servavimus illibatam. Quod autem ad hoc Regnum accessimus, ipsum eundem Regem Carolum latere non potest, quoniam pro filiis nostris, quos ex dilecta consorte nostra Constantia inlyti Manfredi Regis filia, in quam defectu virilis prolis hoc Regnum legitime devolutum erat, suscepimus, et propulsandorum hostium, et repetendae praedae, atque ulciscendi nobis actio legitime competeat. Et ab eo tempore, quo Manfredum Regem illustrem, et adolescentem bonae indolis Corradinum crudeliter et inique vita regnoque privavit, bellum sibi a successoribus eorum denuntiatum, atque indictum esse intellexisse debebat. Quamquam et ipsi Regnicolae communiter ipsius Regi Caroli dominatum abiecerint, et more perditorum sese ad notitiam reducentes, quam primum eis copia data fuit, ad consortis nostrae, tamquam naturalis matris, alas cum gaudio rediissent. Ite ergo, et ad Regem vestrum responsa quae vobis retulimus non immemores reportate, adiicientes quod si tandem elegerit haec esse bello potius quam rationibus approbanda, etiam ut sine strage populorum negotium dirimatur, non recuso Divina mediante iustitia, sibi cum paucis aequis numeratis militibus in bello concurrere, aut quod minus periculi traheret, singulari certamine conferre dexteram in duello»* (RIS, vol. X, col. 939). Segons Saba Malaspina, el rei no va ser tan loquaç, però va incidir també en alguns dels punts acabats d'esmentar: «*quod non est proditor nec debet proditor reputari, nec aliquid proditorie credit egisse, si vassallis uxoris suae subveniat, quos per*

Regem Carolum audiverat multa opressione gravari, et quod veritas in se suffragium habeat, quae dicit bello se exhibet, ac singulari cum Rege Carolo certamine probaturum» (BS, vol. II, p. 387).

12. *que-l senyor rey d'Aragó hi tramès*: «que-l senyor hi tramès (ço és, el rey d'Aragón)» (C); «que-l rey d'Aragó tramès» (A); «que-l senyor rey d'Aragó hi tramès» (B). Restituesc seguint B.

13. Consta documentalment que el rei Pere va enviar el dia 19 de novembre de 1282 a Carles d'Anjou una ambaixada formada pel català Bertran de Canyelles i l'aragonès n'Eixemèn d'Arteda. Aquesta és la lletra de creença que el Gran va fer redactar per als missatgers: «Magnifico et illustri domino Carulo Dei gratia regi Iherusalem, Andegavie, Provincie et Forcalquerii comiti, Petrus eandem gratiam Aragonum et Sicilie rex, salutem. *Magnificentiam vestram ad quos nobiles et dilectos milites nostros Bertrandum de Canellis et Exemenum de Arteda pro quibusdam negotiis que ipsi vobis exponunt duximus destinandos, deprecamur quatenus dictis nostris nunciis credatis super hiis que vobis ex parte nostra duxerint referenda*. Data Cathanie, XIII kalendas decembris, anno Domini millesimo CC LXXX secundo» (Saint Priest, 1847-1849, vol. III, p. 214). Els ambaixadors van trobar l'angeví a Reggio, com assenyala Desclot («Los missatges s'aparelaren molt honradament e passaren a Règol, hon lo rey Karles era», cap. 100, vol. III, p. 129). És curiós que, segons la continuació de Saba Malaspina, l'autèntic objectiu d'aquesta ambaixada catalana era possiblement espia l'estat de l'exèrcit angeví: «ad Regem Carolum pervenerunt, *transmissi fortassis pariter ad explorandum statum exercitus Gallicorum, et pervidentium partes illas et ad se curandum se in malis agendis*» (BS, vol. II, p. 388).

14. La salutació no era res més que la fórmula amb què, a l'inici d'un contacte diplomàtic (una carta, una ambaixada), hom desitjava la salut i la benança del destinatari. Per exemple: «Serenissimo domino Iacobo Dei gracia illustri regi Aragonum [...] fratri suo karissimo et tanquam patri quam plurimum reverendo, Fridericus tercius eadem gracia rex Sicilie, ducatus Apulie et principatus Capue, salutem et totius honoris et prosperitatis augmentum» (carta del rei Frederic a Jaume II, 1302; Giunta i Giuffrida, 1972, p. 69); «*In primis lo dit En Guillelm Ramon saludarà ab gran reverència per part del dit senyor rey Frederich et de madona la regina de Trinàcria, et del senyor rey En Pere et dels altres senyors infans lo dit senyor En Jaime, rey d'Aragó, non solament com a frare seu mas encara com a pare mot honrrat, et après tots los senyors infans sos fills et madona la regina d'Aragó*» (instruccions del rei Frederic a Guillem Ramon de Montcada per a una ambaixada a Jaume II, 1323; Giunta i Giuffrida, 1972, p. 194). Però no hi havia cap raó per a desitjar la salut de l'enemic, i d'ací el capteniment dels ambaixadors catalans. Vegeu, per exemple, la traducció catalana medieval de les *Històries troianes* de Guido delle Colonne: «*Rey Priam: no-t meraveyls si abans de totes coses no t'havem saludat, com te hajam per capital enemich; e l'anemich no deu pregar per salut de son enemich*» (Miquel i Planas (ed.), 1916, p. 138; confronteu-ho amb l'inici del capítol 308 del *Tirant*, que copia el fragment: vegeu les explicacions de Hauf a Martorell, 2005, p. 1121-1122, n. 1, i Pujol, 2002, p. 77). Segons Desclot, els missatgers de Pere sí que van saludar Carles: «e vengren davant lo rey, e paregren bé hòmens de gran valor e missatges d'aut senyor; e *saludaren lo rey*» (cap. 100, vol. III, p. 129).

15. És si fa no fa la mateixa pregunta que fan els ambaixadors a la *Crònica* de Desclot: «—Sèyer rey Karles, lo noble rey En Pere d'Aragó e de Sicília nos tramet a vós per saber de vós si aquests II frares preycadors qui han dit al rey nostre seyor que eyl és entrat e-l regne de Sicília falsament, e desleyal e no deguda, *si ho han aüt de vós ne o han dit per vostra voluntat*» (cap. 100, vol. III, p. 129).

16. El rei Carles de Muntaner reacciona tot d'una i confirma amb fermesa les paraules dites pels missatgers. En canvi, el de Desclot sembla no voler aclarir si els dos frares predicadors parlen en el seu nom, tot i que aprofita per a assenyalar que el que han dit del rei Pere és cert: «e-l rey Karles *estec I poc en pensat*, e puys respòs e dix: —*Vulats que yo u aja dit ho no, yo dic que eyl és entrat en la terra de Sicília malvadament e no deguda*» (cap. 100, vol. III, p. 130).

17. *mentis per la gola*: típica expressió cavalleresca de rebuig enèrgic davant algun càrrec imposat. Vegeu, per exemple, el *Curial*: «*Curial respòs: Tu ments per la gola*» (Aramon i Serra (ed.), 1930-1933, vol. II, p. 28), o el *Filocolo* de Boccaccio: «così bestemmiano si trasse avanti, e disse: —Il cavaliere *mente per la gola di tutto ciò che ha detto*» (Boccaccio, 1938, p. 149). Confronteu-ho amb el desmentiment dels ambaixadors catalans segons Desclot: «—Sèyer, nós vos responem a aquexes paraules per manament del rey d'Aragó e de Sicília, nostre seyor, e deim que vós e tot hom qui diga que eyl sia entrat

e'l regne de Sicília malvadament e no deguda, *ment com a fals e desleyal*» (cap. 100, vol. III, p. 131). En tots els casos, hom s'ajusta al capteniment que els tractats de cavalleria estableixen en casos semblants: així, segons el *Sumari de batalla ha ultransa*, quan un cavaller llança contra un altre una acusació molt greu, «l'altre deu respondre: "Yo us dich que no dieu ver", o "Mentiu", segons la qualitat del crim imposit, sens pus ni més» (Bohigas (ed.), 1947, p. 156).

18. És interessant notar que aquesta acusació dels nuncis catalans es retroba també en la versió de Saba Malaspina, on els ambaixadors qualifiquen la conquesta de Sicília per Carles com un espoli i la mort del rei Manfred com un acte brutal: «Constat enim quod recolendae memoriae Rex Manfredus Pater dictae suae Uxoris, *quem manus vestrae immaniter occiderunt*, et quem vos Regno, et bonis omnibus Patris et Fratris cum labore congestis, et in aerario Caesareo, quae nullius potentia Regis abstulerat, *spoliastis*, Regnum istud tenuit et possedit» (BS, vol. II, p. 388).

19. Disposar d'«aventatge d'armes» implica que el cavaller pot combatre amb armes addicionals o amb major protecció que el contrari. Al capítol 74 del *Tirant*, per exemple, el cavaller Vilafermosa desafia així Tirant lo Blanc: «E si per temor de mort estau de no combatre-us ab mi, ací davant la majestat del senyor Rei vos ofir *dar-vos una peça d'arnès d'avantatge, puix no sia l'espasa*» (Martorell, 2005, p. 286). Segons Desclot, els missatgers de Pere també van voler concedir aquest avantatge al rei Carles («—Sèyer, lo rey d'Aragó vos diu que-s combatrà ab vós e que us darà *avantatge d'armes*», cap. 100, vol. III, p. 130), però l'angeví el va refusar tot d'una («—Certes —so dix lo rey Karles—, no-n faré res; que si eyl sabia que yo-l ne presés ja eyl no-l me'n daria», cap. 100, vol. III, p. 130). Veiem, d'altra banda, que la raó que mou el rei d'Aragó a atorgar aquesta gràcia al seu adversari és que aquest és un home més vell. Pere, en efecte, havia nascut el 1239 i Carles, el 1226; tretze anys els separaven, doncs.

20. Aquesta reacció és radicalment contrària a la que atribueix al personatge Bernat Desclot, segons el qual l'angeví, en escoltar les paraules dels missatgers del rei Pere, es va enfurir terriblement: «A aquesta resposta *fo molt irat Karles*, e sos barons dixeren-li que no s'irasqués ne no-ls resposés meys de conseyl. Sobr-assò levaren-lo d'aquí e entraren-se'n en I cambra, e aquí tenc son conseyl ab sos barons» (cap. 100, vol. III, p. 131).

21. *guatge*: llegiu «gatge». Els *gatges de batalla* eren la «penyora que es donava en senyal d'acceptació d'un desafiament» (DCVB, s. v. *gatge*). Aquesta penyora consistia usualment en uns guants, que el cavaller reptador llançava contra aquell a qui desafiava, com s'explica, per exemple, al *Sumari de batalla ha ultransa*: «E per ço, com se tracte de batalla, ab paraules de present, *deu lo reptador lensar guatge al reptat en senyal de les paraules de què l'inculpa; lo qual guatge lo reptat no deu pendre fins sien de acort de quierel-la. A tal hora lo reptat lo deu pendre, e tenir fins la jornada que són compareguts en la lisa, on aquell dia lo rey d'armes lo deu pendre e restituir-lo al reptador*» (Bohigas (ed.), 1947, p. 157-158).

22. Muntaner ens presenta el rei Pere com una víctima de l'engany d'un adversari molt més murri i experimentat, no tan interessat a enfrontar-se a l'enemic com a frenar l'empenta de la invasió i dissuadir els habitants dels territoris que encara li són lleials de la temptació de passar-se al bàndol aragonès. En definitiva, hom considera l'actuació de Carles un estratagema per guanyar temps. Cal dir que aquesta és la impressió que palesen també les fonts més favorables als catalanosicilians: el cronista Bernat Desclot, per exemple, explica que Carles d'Anjou, angoixat per les primeres desfetes, es va enginyar l'ardit per tal d'allunyar Pere de l'escenari de la guerra i el va obligar a desplaçar-se a Bordeus al duel concertat: «e [lo rey Karles] pensà ab si metex, e viu que tot son fet era perdut e que les sues gens no avien durada a les gens que'l rey d'Aragó avia amenades, encara que les sues fossen IIII tans que les altres; *pensà com pogés gitar de la terra lo rey d'Aragó, que sol que eyl pogués gitar de la terra ab qualque maestria la persona del rey d'Aragó, tot l'als li era semblant que fos nient*» (cap. 99, vol. III, p. 129). Confronteu-ho amb Neocastro, segons el qual Carles planejava enviar a Sicília el seu fill Carles de Salern tot d'una que el rei d'Aragó l'hagués abandonada, per tal de recuperar els dominis perduts: «Ille enim corde fraudes texuerat: providerat quidem in remota loca Regem ducere, ut interim pendente tempore proelii Carolus Princeps renovata potentia virium Pharios et Siculos Rectore deiectos impelleret, et bello in eos, cum spes esset de victoria, dimicaret» (RIS, vol. XIII, col. 1067-1068). Vegeu, encara, el que escriu Speciale: «Quumque Rex Carolus adversantis fortunae impetum agnovisset, praebente causa necessitatis, *astutiam cepit machinari, quo posset ipsum Regem Petrum divertere, ipsumque cursum feli-*

cissimum retardare» (RIS, vol. x, col. 938). Però el més interessant és que els cronistes afectes als angevins donen una explicació absolutament oposada dels fets: Guillem de Nangis, per exemple, en la versió francesa de les *Gesta Philippi Tertii Francorum Regis*, explica que va ser el mateix rei d'Aragó qui, conscient que amb les seues forces no tenia cap oportunitat de superar el poder francès, va tractar de distreure Carles amb la proposició d'un duel. Nangis afegeix que l'Anjou va caure de ple en el parany i que tant l'atreia la idea del duel que va ordenar preparar les millors armadures possibles per a tan magna ocasió. El papa Martí, conclou aquest cronista, no va acollir amb gaire satisfacció l'anunci de la batalla i va advertir el seu aliat de la falsedat de les intencions del rei Pere: «*Le roy d'Arragon qui bien savoit le pouoir le roy Karles et la hardiesce des François, si se pourpensa comment ne par quel barat il le pourroit conchier ou decevoir; car il navoit nul talent daler contre luy a bataille; si li manda sil estoit si osé ne si hardi que volentiers se combattroit contre luy corps a corps, et quil preist C chevaliers des plus hardis quil pourroit trouver qui se combattroient contre C des plus esleus de son royaume; et que ce fust le premier jour de juing ès Landes de Bourdiaux et que qui seroit vaincu, que jamais naroit honneur ne ne portast couronne. Quant le roy de Cezille oy ce, si en fu tout lie et respondi tantost que bien le vouloit. Les convenances furent jurees et promises de chascune partie: tantost manda le roy Karles laffaire au roy de France et li manda quil feist faire C armeures de fer les plus nobles, les plus belles, les meilleurs que len pourroit trouver ne soustilier. Laspostoille Martin qui bien sot la besoigne, nen fu pas lie; car il se doubta moult et pensa bien que le roy d'Arragon ne le faisoit fors par bordie*» (RHG, vol. xx, p. 522). La versió llatina de les *Gesta Philippi* transmet un xic diferentment el passatge: hom s'exclama, en aquest cas, contra l'enemic fraudulent i traïdor, el poder del qual és insignificant al costat del del rei Carles: «*O mira et praesumpta fraus callidi inimici, cuius fortitudo adversus Gallicos ut favilla stupae vere erat et posset fieri, si contra illos manutentim voluisset in campi planicie exertis gladiis dimicare!*» (RHG, vol. xx, p. 521). Vegeu, finalment, la *Nuova Cronica* de Villani, que diu que una de les raons que va moure Pere d'Aragó a desafiar l'Anjou va ser l'escassa confiança que els seus nous súbdits sicilians li inspiraven (justament el motiu que Muntaner utilitza per a explicar la iniciativa del rei Carles!): «E dissei, e fu manifesto, che lla maggiore cagione perché lo re d'Araona ingaggiò la detta battaglia, fu fatto per lui con grande senno e per grande sagacità di guerra, per fare partire lo re Carlo d'Italia, acciò che non andasse più con armata e sua oste sopra i Ciciliani, però ch'egli era povero di moneta, e non poderoso al soccorso e riparo de' Ciciliani contro a re Carlo e della Chiesa di Roma, e temea de' Ciciliani che non si volgessero per paura o per altra cagione, però che non gli sentiva costanti, e egli e sua gente Catalani erano ancora co-lloro salvatichi, come nuovo signore e nuova gente. E così il savio provvedimento gli venne fatto» (ll. 8, cap. 86).

23. *asserada*: llegiu «acerada». *Acerar* és «posar el ferro roent (vermell) dins aigua freda per temprar-lo i donar-li més consistència» (DCVB, s. v. *acerar*). Vegeu el següent vers de François Villon: «D'ung gect de dart, d'une lance asserée» (Villon, 1991, p. 234); o aquest de la cançó de gesta *Gaydon*: «de la grant hache qui bien fu acerée» (Guessard i Luce (ed.), 1862, p. 277). En aquest cas, l'adjectiu sembla indicar un home més temperat o d'experiència ja ben provada. L'edició de València diu «no l'avia tan *escabrentada*» (f. LVIR), expressió de connotacions similars.

24. Confronteu el mecanisme mental recomanat per Muntaner amb les *Partidas*: «Pensamiento es cuydado con que asman los homes las cosas pasadas, et las de luego et las que han de seer, et dicenle así porque con él pesa home todas las cosas de quel viene cuidado a su corazón» (part. II, tít. III, L I). Ací la *Crònica* sembla al·ludir a una de les principals virtuts que, segons la tradició dels *specula principum*, tot príncep cristià ha de tenir: la de la prudència. Com recull, per exemple, el *Breviloqui* de Joan de Gal·les, és la virtut que ens permet de prendre la decisió correcta en un afer determinat partint de l'anàlisi de la situació present i la consideració dels precedents: «Hon, segons que diu Tul·li en la *Rethorica*, en lo seguon libre, la virtut de prudència és certa sciència de les coses bones e males. Les parts de la qual són tres, ço és: *memòria, migençant la qual lo coratge serca les coses qui són stades; intel·ligència, migençant la qual mire lo coratge les coses qui són; providència, per la qual proveheix hom a les coses sdevenidores*» (Joan de Gal·les, 1925, p. 72). Muntaner manifesta més explícitament en altres parts del llibre aquesta visió del passat i de l'experiència com a font de lliçons útils per al futur: «e axí, per les coses passades pot hom provehir en les coses presents et esdevenidores» (cap. 283; per a la màxima, vegeu la

Summa Theologica de sant Tomàs: «ex his quae praeterita sunt, providere possumus de futuris», part II, qüestió 97, article 2, argument 2, que cite a partir de l'edició electrònica consultable a <http://www.corpusthomicum.org/iopera.html>. Comptat i debatut, el consell contingut en aquest passatge es re-troba fàcilment en altres obres especulars, com ara el *Doctrinal de príncipes* de Diego de Valera: «Pues con esvelado estudio catad las cosas pasadas para ordenanza de las presentes e providencia de las venideras: que quien a las cosas pasadas no mira, la vida pierde; e el que en las venideras no provee, entra en todas como non sabio» (BAE, vol. CXVI, p. 11).

25. *sens colp et sens costada*: sense vessament de sang, doncs. Vegeu l'*Scipiò e Anibal* d'Antoni Canals: «sens naffra, sens batayla, *sens colp e sens costada*» (Canals, 1935, p. 50).

26. *et de II mals lo menor*: per a l'expressió, convé consultar l'M 262 («Del mal el menys») de Farnés (1992-1999, vol. v, p. 661-664) i Singer (1995-, vol. 13, p. 457-459), abundantment documentat. Vegeu-ne altres ocurrencies, per exemple, al *Cligès*: «De deus mals, ç'ai oï dire, / deit l'em tuz jorz le meinz eslire» (Chrétien de Troyes, 1957, p. 110); el *Roman de Thèbes*: «Quant de dous maus estuet l'un faire, / al meins hontos se deit on traire» (Mora (ed.), 1995, p. 498); en aquests versos de Carles d'Orleans: «Car de deux maux, puisque tu peuz eslire, / C'est le meilleur que preignes le moins pire» (Carles d'Orleans, 1842, p. 9); a la *Chronique de Charles VII* de Jean Chartier: «Le roy et son conseil, tout considérant, pour prendre de deux maux le moindre [...]» (Chartier, 1858, vol. III, p. 217); al *Mistère du siège d'Orléans*: «Car de deux maux certainement / on y doit obvier au maindre» (Guessard i Certain (ed.), 1862, p. 127); al *Violier des histoires romaines*: «Le chevalier respondit au juge que de deux maux on doit eviter le pire» (Brunet (ed.), 1858, p. 303); o al capítol 164 del *Tirant*: «car de dos mals lo menor se deu elegir» (Martorell, 2005, p. 718). D'altra banda, no deixa de resultar interessant l'al·lusió de Muntaner a la veterania que els bons consellers han de tenir, ell que no deixa passar cap ocasió de presentar-se com un home dotat d'una gran experiència en qüestions polítiques i militars. Vegeu el que explica el *Breviloqui* sobre la mateixa qüestió: «E per ço [lo príncep] no deu elegir hòmens jóvens per regidors, com ajen defalliment de prudència, segons que posa Aristòtil en lo libre de les *Polítiques*» (Joan de Gal·les, 1925, p. 64).

27. Muntaner acusa els mals consellers de corrompre la bondat intrínseca dels prínceps. La qüestió és abordada també al *Dotzè* d'Eiximenis, on s'assegura que finalment hom els fa pagar el preu dels seus falsos consells, quan l'ànim inconstant dels senyors es gira en contra seu: «És ver que los mals e folls prínceps, per tal com negú no els vol dir son desplaer ni negun súbdit no és bastant de reptar-los de fe, per tal, per grans infeelitats que facen, no ho tenen a infeeltat, ans vénen a tanta d'oradura, que no es pensen que ells puixen ésser desleals a negú, així com si eren déus impecables per natura; e tot així com si eren déus, així es pensen que tot ço que fan los sia degut, e així van a perdició. *E han-ne part llurs mals consellers que els donen a entendre aitals follies; e per tal han-ne llur paga finalment, car Déu gira los vents e lo cor dels prínceps contra ells, e finalment fan-los occiure, e tolen-los així mateix tot quant han ajustat après ells en llurs serveis*» (cap. 371; Eiximenis, 1994, p. 206). Però fixem-nos que els càstigs dels quals parla Muntaner són més aviat espirituals («en portaran pena en l'altre setgla»). Al *Libro de los estados* de l'infant Juan Manuel de Castella es parla també del perill en què es troben les ànimes dels consellers: «¿Qué vos diré más? Bien creed que el señor mismo, nin quantos en su casa son, non tienen atan aparejamiento de fazer tan malas obras et tan encubiertamente, et dando a entender que fazen derecho, commo el chanceller, si mal quisiere obrar et fuere cobdiçioso o maliçioso. *Et porque puede errar en tantas cosas, et á tan grant aparejamiento para encobrir sus yerros et sus cobdiçia, es muy peligroso el su ofiço para salvamiento del alma*» (Juan Manuel de Castella, 1982, vol. I, p. 286).

FIGURA 32. Eduard I, rei d'Anglaterra i duc d'Aquitània.

[Capítol 73]

E com tot assò fo fermat, que negun dels reys no·s pogué estrer d'aquesta batayla, lo rey Karles tramès a dir al rey d'Aragon que ell havia pensat et s'era acordat que, axí con cascun d'ells eren de la pus alta sanch del món, que no tanyia que sols se combatessen, ne X per X, ne L per L, mas que·s combatessen ab lo major nombre, ço és a saber, que fossen C per C;¹ et que poria hom dir que en aquell camp, com abdosos hi fossen entrats, cascun ab C companyons, hauria los mellors CC cavallers del món. E açò fo fermat de cascuna part.

Et après lo rey Karles tramès-li a dir que ell se havia pensat que·l rey N^o Andoart d'Anglaterra² era a cascun lo pus cuminal³ rey qui e·l món fos, et que era dels dreturés reys del món, et bon crestià; et que havia la ciutat de Bordeu prop de les terres de cascun d'ells, et que en son poder a la ciutat de Bordeu se combatessen;⁴ et que a dia çert, sots pena de tració, que cascun fos a Bordeu, et que aquell dia per dia, en pena de tració, fos al camp.⁵ E axí, açò paria a ell que era pus covinent que negun altre príncep ne loch que ell pogués pensar; emperò, si el rey d'Aragó hi veÿa mellor et pus segur a amdues les parts, et que en pus breu temps se degués fer, que u dixés; et si açò li paria bo, que u pensàs de fermar sota la vertut del sagrament que davant avia fet, en poder de sos missatges. Et si li plahia, que ell faria atretal en poder dels seus.

Et sobre açò los missatges vengren al senyor rey d'Aragon, et dixeren-li tot ço que·l rey Karles los hac [f. xxxiiii^ovb] manat que diguessen. E com lo senyor rey d'Aragó hac entès tot ço que li agren dit, axí con davant havets entès, tench lo fet per bo,⁶ et que li parech que·l rey Karles havia bé elegit, axí de la quantitat, com del rey d'Anglaterra, con de la ciutat de Bordeu; et no y volch pus res contrestar, ans fermà tot açò axí con davant és dit, salvant que sí retench més e·l segrament⁷ —et que el rey Karles fes axí mateix— que sots la pena que entre ells era, que negun no y amenàs més cavallers ne major poder, salvant los C cavallers qui e·l camp devien entrar. Et al rey Karles plagué, et axí u jurà et ho fermà cascun d'ells; e axí foren fermades les batayles de abdosos los reys ab la quantitat del nombre, et en poder de qui e lo loch hon fer-se devien, e lo temps que fer-se devien.⁸

Ara lexaré açò estar, et parlaré de l'anomenada qui era per tot lo pahís, d'aquestes batayles, et puy per tot lo món; sí que tothom esperava la justa⁹ a quina fin vendria, e estech cascun en si, que en res no·s volch asenyallar contra negun dels reys. E axí lo rey Karles tramès a dir al rey d'Aragon que si ell ho volia, que a ell plauria que agués treves entre ells entrò les batayles fossen fetes.¹⁰ E·l senyor rey d'Aragon tramès-li a dir que ell, mentra viu sia, no volia aver pau ne treves¹¹ ab ell, ans li fahia a saber que ell li faria e li percasseria tot lo mal que pogués, que bé era

çert que aytal se faria ell a ell; ans degué saber que en breu lo veuria en Calàbria, et que si-s volia, que no-l calria anar, per combatre, a Bordeu. E com lo rey Karles entès aquesta resposta, pensà's que no-l fehia bon aturar a Rèjoll per III rahons: la primera, que pus hauria perduda la mar, que no hauria viandes; l'altra, que sabia que-l rey d'Aragon volia passar, segons que [f. xxxvra] havia entès, a Rèjol; l'altre, que hiria fer sos afers, que-l jorn que avia emprès fos a Bordeu. Et per ço ell partí de Rèjoll et anà-sse'n per terra a Nàpols; et lexà son fill, lo príncep, en son loch. Et de Nàpols ell se n'anà a Roma, al papa.¹²

Are us lexaré ell estar, qui és ab lo papa, et tornaré a parlar del senyor rey d'Aragó.

Notes del capítol 73

1. Si hem de concedir crèdit a les fonts cronístiques, Carles d'Anjou tenia especial interès a aconseguir que el seu rival acceptés un duel de cent contra cent. Segons Desclot, en escoltar la primera proposta de batalla del rei Pere —un combat individual—, l'angeví «respòs *que eyl no-s combatria ab eyl tot sol, mas ab C cavalers per altres C*» (cap. 100, vol. III, p. 130). El motiu d'aquesta prevenció és, segons alguns autors, una qüestió ja esmentada anteriorment: la diferència d'edat entre els reis (vegeu el capítol 72, nota 19). Així, Saba Malaspina reporta en estil directe les paraules amb què Carles va raonar davant el representant d'Aragó les seues objeccions a una lluita d'un contra un: aquestes no estaven motivades ni de bon tros per la por, sinó pels alifacs propis de la molesta vellesa, que el comte rei, més jove, encara no coneixia; molt diferent seria la seua resposta davant un desafiament com el del comte rei si encara l'acompanyés la força dels seus anys joves: «Ad haec, Amice, *quod solus cum solo, senex cum iuvene dimicaret; non enim hoc dicimus, quasi animo nostro iam cesserit amor laudis, aut quod sit nostra gloria pulsa metu, sed quia sexagenarii aegra genua trahimus, et artus iam hebetes habemus, pro eo quod tardante senecta gelidus in nostro corpore sanguis hebet, unde vires iam effaetae quodammodo frigent in artubus congelatae. Sed profecto si Nobis adforet illa iuventus quae Nobis dudum aderat, quando vires melior sanguis dabat non canente senecta, quae Nobis amodo geminis sparsa temporibus cumulatur, aut illa quoque iuventa qua Rex vester fidens contra Nos duelli verbis insultat, duellum oblatum nulla diffugio vitaremus, imo eum ultra incitarem ad talia, tamquam nostrum et Ecclesiae Romanae notorium proditorem; sed quantumcumque senecta Nos aggravet, placet Nobis, quod Rex vester eligat sibi certam suorum militum quantitatem, nosque de nostris totidem eligemus, et si credit de proditione pugna media excusari, campestrum descendemus ad pugnam, tunc enim certo certius apparebit, qui gestat animum proditoris*» (BS, vol. II, p. 388).

2. El ben cert és que el rei d'Anglaterra no va trigar gens a bandejar aquesta petició perquè presidís la pugna entre el barceloní i l'Anjou. Se'ns ha conservat la carta que Eduard, de la seua fortalesa de Conwy estant, va adreçar al rei Carles el 5 de març de 1283 i en la qual declinava molt amablement el paper de jutge que hom li havia reservat. En canvi, l'anglès s'oferia com a mitjancer entre Carles i Pere per tal de negociar una solució diplomàtica del conflicte: «nous vous fesoms à saver, cher cousin, que nous avons regardée et pensée, come cele chose qui mout nous touche au quer et qui mout nus semble gref et pesant; et avoms aussi regardé le graunt amour et cosinage qui est entre nous et vous, et la procheinté de sanc que est entre nous et notre cher cousin vostre fils, ensemblement ove grant amour que nous avoms à lui; et avoms encore regardée et poésé le graunt peril et le graunt damage qui advendroît à la chrestienté si ceste chose se fait. Nous, toutes ces choses regardées et bien estroit examinées, *ne purrions trover en nule manere en nostre queor que si graunt cruauté se feist devant nous ne en nostre poer, ne en autre liu ou nous le pusoms destourber. Et, cher cousin, mout nous seroit greve chose estraunge que en teu manere vous receusoms en nostre terre, qui si grant honour nous feistes et si bel nous receustes en la*

vostre quant nous revenismes de outre-mer. Et vous prions, très cher cousin, que vous nous teignez pour excusé si nous ne fesoms en ceste chose vostre requeste; kar, sachez de verité que, pur gainer teus deus reau-mes com celui de Cecile et d'Aragon, nous n'en serions gardien de champ ou la susdite bataille se feist; mès mettrions peine et travail en totes les manieres que nous saverioms que pès et ecord fust mis entre vous, com celui qui mout le voudroit et mout le desire. Donées de Aberconwey en Snaudon, le vingt-conquatrième jour de marz, l'an de nostre regne XI» (Rymer, 1727-1745, vol. 1, 2, p. 626).

3. *cuminal*: «Igal per a tots; que no s'inclina més a una part que a l'altra» (DCVB, s. v. *cominal*). Confronteu-ho amb Malaspina: «quod in eodem campo prope Burdegalam civitatem, quae subest Regi Angliae Odoardo, quem Reges praedicti *communem reputabant consanguineum et amicum*, debeat haec concertatio consummari» (BS, vol. II, p. 389).

4. Confronteu-ho amb Desclot, que llista les clàusules del combat pactades entre catalanoaragonesos i angevins: «Primerament ordonaren que la batayla se feés a Bordeyl, qui és del rey d'Anglaterra, axí que l' rey d'Anglaterra hi sia, o son procurador, en tal guisa aparelat que pusca assegurar la batayla e tots cels qui hi seran» (cap. 100, vol. III, p. 135). És possible que Desclot base el seu resum en la documentació oficial conservada, com els manifestos sobre la batalla publicats tant per Pere d'Aragó com per Carles d'Anjou. Vegeu el que explica, per exemple, el de l'angeví: «unanimiter et concorditer elegerunt quod praedicta pugna inter nos et centum de nostris militibus, et dictum regem Petrum et centum de suis militibus facienda, *fiat in posse regis Angliae, videlicet in Wasconia, in territorio civitatis burdegalensis, in aliquo campo uel platea ipsius territorii quem uel quam idem rex Angliae magis convenientem pro utraque parte iudicet ad pugnam ipsam de ducentis militibus faciendam*» (Saint Priest, 1847-1849, vol. III, p. 221-222).

5. *et que aquell dia [...] fos al camp*: fragment omès a les edicions de Casacuberta i de Soldevila, tot i que els tres manuscrits, A, B i C, comparteixen la mateixa lectura. «Dia per dia»: «comptat exactament sense un dia de més ni de menys» (DCVB, s. v. *dia*). El dia pactat va ser l'1 de juny de 1283; vegeu com ho explica el manifest: «Statuerunt etiam praedicti duodecim per eundem regem Petrum et nos electi, praefato regi Petro et nobis terminum ad praesentandum nos coram praedicto rege Angliae in eadem civitate burdegalensi ad pugna huiusmodi faciendam, nostrum quemlibet cum praedictis centum nostris militibus primum diem mensis iunii primo venturi huius undecimae indictionis» (Saint Priest, 1847-1849, vol. III, p. 222). Qui no comparegués en aquella data, com diu Muntaner, seria considerat justament un traïdor; vegeu Desclot, que ho explica més extensament: «Encara, que amdots los reys hi sien lo primer jorn de juny; e aquel qui hi falis, que no y fos aquel jorn, fos tengut per fals e desleyal, e que no fos tengut per rey, ne nuyl temps no portàs seysera ne segel, ne cavalcàs ab compayó» (cap. 100, vol. III, p. 135), i confronteu-ho amb el text del manifest: «Ordinaverunt insuper, statuerunt et etiam firmanverunt praedicti duodecim, quod praedictus rex Petrus et nos legaliter et bona fide debeamus promittere et iurare quod quicumque nostrum praedictorum duorum regum, videlicet praedicti regis Petri et mei Karoli, legitimo, aperto et bene probato corporis cessante defectu, ad praefatos diem et locum praefato regi Petro et nobis statutos et praefixos ad pugnam huiusmodi faciendam, defecerit et in eodem die qui erit primus dies primo futuri mensis iunii huius undecimae indictionis et in eodem loco qui est civitas burdegalensis sita in Wasconia, in potestate regis Angliae, cum eisdem suis centum militibus praesens non fuerit ad pugna huiusmodi faciendam ab eadem prima die futuri mensis iunii, qua sic defecerit et in eadem civitate burdegalense praesens non fuerit, ut est dictu, *in anima toto tempore vitae suae se tenere debeat pro devicto, periuro, falso, fallito, infideli et proditore, et quod numquam sibi ascribere debeat nomen regium et honorem, quinimo ipso facto remaneat nomine et honore regio et cuiuslibet alterius officii seu dignitatis exutus, spoliatus perpetuo et privatus; et tamquam devictus, periurus, falsus, fallitus, infidelis et proditor, infamis sit et perpetuo habeatur*» (Saint Priest, 1847-1849, vol. III, p. 223-224).

6. Confronteu-ho amb Desclot: «—Certes —so dix lo rey—, tot ço que mos missatges ajen enprès ne fet ab lo rey Karles, *yo l'atorc per bé fet*» (cap. 100, vol. III, p. 136). Però, segons Malaspina, el rei Pere no va acollir inicialment amb gaire bon ànim la idea del rei Carles: de fet, l'italià explica que hom va discutir llargament sobre el format de la batalla, perquè el rei d'Aragó temia que, encara que guanyés el duel, seria traït pels homes de Carles, i va demanar que hom li lliurés com a hostatge el príncep de Salern, fill del rei, petició que, òbviamment, no li va ser acceptada; d'altra banda, Pere es va

queixar argumentant que li seria difícil reunir cent cavallers que foren dignes de prendre part en el combat i que si els trobés i estiguessen disposats a fer-li costat, potser li sabia greu exposar a un perill tan gran uns homes tan bons: «De pugna ergo inter Reges per sollemnes Nuntios arduus fit tractatus, sed de numero compugilum et loco certaminis aliquantulum alternativa vota discordant. *Rex enim Aragonum metuebat de dolo Regis Caroli et suorum potentiam, ne si forte vinceret, vinceretur, et si bellum perderet, perderetur. Propter quod cum obtulisset in Calabria cum Rege Karolo pugnaturum, petiit obsidem Principem unicum natum Regis. Sed nec de numero concertantium magno unquam voluit concordare Rex Aragonum, nam cum ageretur de C militibus assumendis hinc inde, respondit Nuntiis Regis, dicens: "Ubi inveniuntur C ita boni Milites armis experti, qui possint ad tantam pugnam idonei reputari? Nos diffidimus posse illos apud Vos, vel in toto Regno Aragoniae reperiri, forsitan nec in utrisque Regnis Italiae, Hispaniae, ac Aragonum reperirentur huiusmodi; et dato quod inveniamus eos, illos forsitan nolumus huius pugnae discrimini exponere: et si Nos omnino vellemus, forsitan ipsi nollent sub tanto discrimine laborare; et si vellent obtentu nostro ad onera tantae pugnae promptos suos humeros exhibere, nos tamen considerato, quod totum propterea nostrum Regnum posset evelli, nollemus eos huic casui fortuito demandare". Hiis et aliis verbis Rex Aragonum cum Nuntiis Regis Karoli longo tractatu tantum de numero disceptabat, quamquam pugnam finaliter acceptasset» (BS, vol. II, p. 388).*

7. *salvant que sí retench més e-l segrament*: «salvant que sí retench més e-l segrament» (C); «salvant que sí retench que més e-l seragement» (A); «salvant que sí retench que més al sagrament» (B). L'edició de València diu: «salvant que sí retench que més e-l sagrament» (f. LVIIIr). Soldevila comenta, després d'enregistrar les lliçons de C i de l'*editio princeps*: «No es veu prou el sentit d'aquestes paraules» (cap. 73, p. 958, n. 2). Crec que *retenir* ha d'equivaldre a 'especificar, estipular', com es veu al capítol 212 del mateix Ramon Muntaner: «emperò l'emperador havia a fer de present paga de VI meses, que axí fo *retengut* a la covinença». D'altra banda, crec que cal transcriure *mès* (el perfet del verb *metre*, com a *metre en escrit* o *metre en cartes*) i no *més*: o siga, que el rei va fer metre o consignar a les clàusules per a la batalla que ningú no es pogués presentar a Bordeus amb més cavallers dels estipulats. Així, Desclot, que explica més ordenadament totes aquestes condicions, diu: «Encara, que negú dels reys no deja venir ab grans compayes de cavalers ne de gens, sinó ab los C cavalers qui douran fer la batayla, ho ab pocs més; e ceyl qui ho farà, que sia aytal com damunt és dit» (cap. 100, vol. III, p. 136).

8. Les dues parts es van posar d'acord el 30 de desembre de 1282. Dotze van ser els encarregats de fixar les condicions del duel, sis per cada banda. Per als catalanoaragonesos, van participar en aquelles converses Guillem de Castellnou, Pere de Queralt, Roís Eiximenis de Luna, Eiximèn d'Arteda, Raolf de Manuel de Trapani i Renau de Llemotges, jutge de Messina; dos catalans, dos aragonesos i dos sicilians, doncs. Vegeu el que diu Bernat Desclot: «Dels quals d'aquests cavalers n'hi hac VI feels de la part del rey d'Aragó ab altres VI de la part del rey Karles, los quals VI del rey d'Aragó foren, per ordonar la batayla e-l fet: En Guilem de Casteylnou, Ruys Examenis de Luna, Pere de Queralt, Examèn d'Orrea [sic], Raolf de Manuel, Renau de Limotges, de Messina. Aquests VI cavalers feels e jurats, ab altres VI de la part del rey Karles, ordonaren lo fet de la batayla» (cap. 100, vol. III, p. 135). Però Desclot no esmenta els representants de l'Anjou, que van ser Jean de l'Isle, el vescomte Jean de Tremblay, Jacques de Bousson, Gilles de Sales, Eustache d'Ardicourt i Giovanni di Nisi, com s'explicita al manifest de la batalla: «nos de fide, prudentia et legalitate ac armorum experientia *Jordani de Insula, Johannis vicecomitis de Tremblay, Jacobi de Bussone, Eustasii de Ardicurt, Johannis de Nisi et Gilii de Salsi* militum familiarium et fidelium nostrorum plenarie confidentes, ipsos elegimus, fecimus, constituimus et ordinavimus, eis que per nostras patentes literas exhibuimus plenam potestatem quod ipsi una cum *Guillelmo de Castronovo, Roderico Eximeni de Luna, Petro de Queralto, Eximeno de Arteda, Radulpho de Manuele de Trapano militibus, et iudice Ranaldo de Limogiis de Messana* [...] familiaribus et fidelibus ipsius regis Petri per eum ad hoc electis, factis, constitutis et ordinatis, prout per patentes littera ipsius regis Petri pendenti cereo sigillo munitas evidenter apparuit et apparet corporalibus inter ipsos duodecim hinc et inde electos pro parte ipsius regis Petri et nostra ac ipsorum taliter electorum hinc inde receptis et prestitis iuramentis, legaliter et bona fide possent eligere et eligerent locum comunem et terminum stauerent competentem ad pugnam faciendam inter ipsum regem Petrum et centum de suis militibus, ac nos et centum de militibus nostris» (Saint Priest, 1847-1849, vol. III, p. 218-219).

9. *justa*: «vista» (B i C); «justa» (A).
10. De fet, textos jurídics com les *Coutumes de Beauvaisis* de Philippe de Beaumanoir indiquen que, una vegada que els dos contendents havien pactat un duel, calia que hi hagués treves entre ells fins que arribés el dia de la batalla: «*Voirs est, quant aucune guerre est entre gentius hommes pour aucun fet et aucuns du lignage met le fet en gages, la guerre faut, car il apert que l'en veut querre vengeance du mesfet par justice, et par ce doit la guerre faillir.* Et qui en cel plet pendant mesferoit li uns a l'autre il seroit punis selonc le fet aussi comme s'il n'i eust onques eu guerre; et quant li gage sont passé parce que cil qui est apelés est assous par jugement ou parce que li gage sont mis a execucion par bataille, li lignage ne puuent puis ne ne doivent guerrier» (Philippe de Beaumanoir, 1899-1900, vol. II, p. 417).
11. *pau ne treves*: per a la parella sinonímica, vegeu, per exemple, el *Roman de la Rose*: «Ainsi Pymalyon estrive / n'an son estrif n'a pais ne trive» (Guillaume de Lorris i Jean de Meun, 1992, p. 1082); el *Gerbert de Metz*: «mes Deu ne place, qui en la crois fu mis, / que ja en soit pais ne trives ne fins, / si l'aie mort ou il m'avra honi» (Taylor (ed.), 1952, p. 181); o *L'histoire de Guillaume le Maréchal*: «que pais ne trieve ne concorde / ne justise ne fu tenue / ainz fu la guere maintenue» (Meyer (ed.), 1882, vol. I, p. 49).
12. Aquest moviment del rei Carles va tenir lloc a la darrerria del mes de gener de 1283 i el recull, també, la *Crònica* de Bernat Desclot: «Quant tot assò fo fet e ordonat, lo rey Karles qui era a Règol, qui és en Calàbria davant Messina, ordonà e establí sa terra al mils que poc, mas bé conexia la volentat de les gens de Pula e de Principat que no l'amaven ne-l preaven res. *E jaquí son fill, lo princep de la Morea, ab tota la cavaleria a Règol, que estagués aquí en establida, que:l rey d'Aragó ne ses gens no poguessen passar en Calàbria. E puy lo rey Karles aparelà-sse d'anar a la ciutat de Bordeyl e tenc son camí ves Nàpons e ves Roma*» (cap. 100, vol. III, p. 137).

[Capítol 74]

Com lo senyor rey d'Aragó hac fermades les batayles, ell se féu venir l'almirayl, et manà-li que tots quants preses crestians hi havia, que entre L que·ls donàs una barcha d'aquelles barques grans, de creus, que les galeas havien amenades de Nichòtena. E axí mateix manà al majordom que a cascun presó fes donar una gonella, et camisa, et bragues, et I capell cathalanesch, et çinta, et coutell cathalanesch, et I florí d'or per messió, et que tantost tuyt fossen fora de la presó et se'n pensassen d'ènar cascun en lur terra.

E encontinent con assò fo manat, l'almirayl encontinent, ell son cors, cavalchà, et trià de les barques les mellors, a honor de Déu, et en cascuna mès pa, et aygua, et formatges, cebes et ayls per XV jorns, a L persones. Et axí, con tot açò fo hordonat et aquesta gent foren al port, fora la porta de Sent Johan,¹ segurament foren més de XII millia persones. Et lo senyor rey cavalchà et anà a ells, et féu-los tots vestir axí con davant és dit, et apparallar; et dix-los axí:

—Barons, veritat és que vosaltres no havets colpa en lo mal que·l rey Karles ha fet, ne havets colpa con ab ell érets venguts; e axí, de part de Déu, vos absolvem, et que us en pensets de anar cascuns en vostra terra. Mas prech-vos e us consell [f. xxxvrb] que, si donchs no n'érets forçats, que altra vegada contra nós no venguéssets.²

Et tots comensaren a cridar:

—*Sancto* senyor, Déus te dó vida, et a nós dón Déus gràcia que us vejam emperador!³

Et posaren tots los genoyls en terra, et cantaren *Salve Regina*. Et con ho agren fet, l'almirayl los féu tots recullir segons que·l senyor rey hac hordonat; e axí anàsse'n cascun en son loch. Et Déus dón-nos aytal goig con cascuns d'ells agueren, et lurs amichs con los veeren. Sí que l'anomenada anà, aquesta, per tot lo món, et fo cosa que tot lo món, amichs et enemichs, pregaren Déu per lo senyor rey d'Aragon.⁴

Notes del capítol 74

---

1. La porta de San Giovanni, situada, efectivament, a la zona del port, ja no es conserva actualment. Probablement, es deia així perquè des de la porta hom albirava la localitat calabresa de Villa San Giovanni, situada tot just davant Messina.

2. Recapitem els punts clau del capteniment del rei Pere amb els captius de la batalla de Nicòtera: els vesteix com si fossen els seus súbdits catalans, els proporciona naus, queviures i un florí d'or per cap i, abans de deixar-los en llibertat, els adreça un discurs en què els excusa de tota responsabilitat pel fet d'haver vingut contra les seues gents: si ho han fet, ha estat perquè el rei Carles els hi ha obli-

gat. Notem que el que ens conta Muntaner en aquest passatge es retroba, amb més o menys variants, en els principals exponents de la historiografia filoaragonesa, fet que suggereix que l'anècdota degué ser explotada per la guerra de propaganda del moment, interessada a oferir la imatge d'un Pere indulgent i misericordiós davant d'un Carles cruel i despòtic. Confronteu-ho amb Desclot, que també presenta el Gran adreçant-se als presoners: «Quant venc a cap de III jorns, e-l rey hac aüt son conseyl què faria d'aqueles gens que tenia preses qui eren de Principat e de la terra de Pula, e fôu-los-se venir davant. —Barons —dix lo rey—, ben veets que yo us tenc en mon poder e que-n pusc fer tot so que-m vula. *E crou que si els meus hòmens fossen venguts en poder del rey Karles, que-ls liurara tots a mort, so que ja Déus no vula. Mas yo no vuyl tant de mal fer. Yo us liuraré dues naus, ab pan, e ab vin e ab so que mester ajats, e anats-vos-en en vostra terra; e yo fer-vos he carta ab mon segeyl, que portets als hòmens de Principat e de Pula, que tota hora que venguen ab mercaderia ne per bé en ma terra, que seran saus e segurs. E d'aquí avant gardats-vos que no-m vingats a l'encontre; que si-n pudia negun pendre, yo-l faria murir a mala mort.— E donà a cascú I diner tornès d'argent e tramès-los-ne*» (cap. 98, vol. III, p. 125). La continuació de Saba Malaspina aporta altres detalls interessants, com ara que van rebre la llibertat només els llatins (és a dir, els italians), però no els ultramuntans (referint-se ben probablement als marsellesos), i que hom els va oferir les opcions de quedar-se a Sicília fent-los costat o de retornar a les seues terres. Saba també recull en estil directe un parlament adreçat als alliberats, tot i que en aquest cas es tracta d'un discurs col·lectiu dels sicilians, que expliquen a napolitans i a pisans que no els consideren pas enemics, perquè saben (com el rei Pere de Muntaner) que els han atacat forçats per Carles d'Anjou: «Ex hac prima felicitatis forte Messani et Catalani laetitiae iubilo gloriantes, Ultramontanos suo carceri traditos conservarunt, Latinos vero libertos dimiserunt, in eorum optione ponentes, an vellent cum eis ad stipendia, seu aliter in Sicilia remanere, an magis ad propria remeare, quibus Latinis in liberatione aiunt Messanenses: “*Nos nec reputamus inimicos nobis Regnicolas et Pisanos, sed amicos, potius Gallici tantum sunt nobis hostes: illos quaerimus, illorum sitimus sanguinem, et ipsorum refocillari mercibus affectamus. Scimus firmiter quod vos domini de Regno contra nos coacti et inviti venitis per Carolum; scimus etiam quod vos pariter nobiscum quaeritis libertatem Regni et eam anxie affectatis, sed in praesentia aliter facere non potestis, quin Gallicorum actionibus pareatis*”» (BS, vol. II, p. 384-385). Neocastro també reconta el gest del rei d'Aragó, però sense gaires detalls: «inclytus Rex a suae nobilitatis humanitate non devians, personas omnes quae navigaverant in eisdem captas misericorditer liberavit, concessa eis gratia in Patriam revertendi» (RIS, vol. XIII, col. 1067).

3. Vegeu la resposta dels homes d'Apúlia segons Desclot: «E quant eyls van viure la misericòrdia del rey, agren goyg, axí com ceyls qui cuidaven ésser tots liurats a mort; e *agenolaren-se tots e cridaren alta vou: —Déus te don vida, rey plen de bontat e de misericòrdia, qui-ns has prestada la vida, la qual tenim per tu!*» (cap. 98, vol. III, p. 126). D'altra banda, fa mal de dir si el desig expressat pels captius —veure Pere emperador— cal prendre'l en sentit figurat o no: vehicula, potser, hom en aquest passatge una invitació al comte rei a recollir l'heretatge dels seus parents Hohenstaufen?

4. Confronteu aquesta glossa amb Desclot i noteu que la coincidència arriba a ser quasi textual: «E axí anaren-se'n en lur terra, e *portaren renomnada e de gran laor del rey d'Aragó e de ses gens, e de la bontat que-l rey lur avia feta; si que totes les gens de Principat e de Pula eren molt pagades del rey d'Aragó e pregaven tots jorns Déus que li donàs honor e victòria sobre sos enamics*» (cap. 98, vol. III, p. 126).

[Capítol 75]

Et con asò hac feyt lo senyor rey, tantost¹ féu fer crida que tothom se aparallàs de recullir, axí de cavall con de peu, pa a un mes; que tuyt deguessen saber que ell volia diluns passar en Calàbria per combatre ab lo rey Karles (e açò era diyous, con la crida se féu), et que si a Déu plahia que ell li volgués exir a la batayla, que no·l calgués anar a Bordeu, que·n seria fort pagat. Et con les gents hoÿren la crida, tothom, ab gran alegre, pensà's d'eparallar de passar.

E com lo rey Karles sabé aquesta novella, no li parech joch,² ans tantost (et per aquesta rahon et per ço con havia perduda la mar, axí con davant vos he dit, et no podia haver compliment de viandes) pensà-sse'n de anar, axí con davant vos he dit, que hanc no volch esperar lo rey d'Aragó. Et lo senyor rey d'Aragó tenie's per dit que de tot en tot lo esperàs. Què us diré? Lo diluns matí lo senyor rey d'Aragon passà en Calàbria et pres terra a la Gatuna, et cuydà trobar lo rey Karles, e digueren-li que anat se n'era. Et d'açò feu ell molt despagat,³ et dix:

—Pus dassà nós som, no ych siam venguts debades.

Sí que anà-sse'n a la ciutat de Rèjol e la assetyaren; et no y hac estat II jorns que·ls avien molt for[t]ment combatuts, que·s reteren a merçè [f. xxxvva] a ell, et meteren-li en poder tots los ffrancesos qui y eren. E·l senyor rey tramès-los-ne axí con avia fet los altres.⁴

Et com la ciutat de Rèjoll hac presa, pres Calana,⁵ et la Mota e·l castell de Santo Noxet,⁶ e·l castell de Santa Àgata,⁷ e·l castell de Pendedàtill,⁸ e l'Amandolea⁹ et Giraix.¹⁰ Què us diré? Que aytant con cavalcaven, aytant prenien. E·ls hòmens a cavall alforrats¹¹ e los almogàvers fahien corregudes, que entraven III et IIII jornades et trobaven encontres de cavalleria que·l rey Karles hi havia leixats per los lochs. Mas, què us en diré? Que si fossen los del senyor rey d'Aragon C hòmens a cavall et D de peu e·s trobassen ab D hòmens a cavall d'altres et III millia o IIII millia hòmens de peu, tots los metien morts ho preses; que en tal manera los avien meses en veençó que tantost con hoÿ[e]n cridar «Aragó!», tantost se tenien per morts e·s metien en veençó.¹² Et qui volia dir tots los bons fets d'armes que les gents del senyor rey d'Aragon fahien a tots dies en Calàbria, no y poria hom bastar d'escriure. Et si hanc veés senyor alegre, lo senyor rey d'Aragó ho era. Sí que XV jorns estech en Calàbria, et dins aquells XV jorns hac tota la costera de Turpia¹³ estrò a Giraix; et adelitava-s'i, mas con li membrava quant havia anar al temps de la batayla, tot l'enteniment li mudava.

Et con hac XV jorns estat en Calàbria et ab senyera levada anà per tot aquell pahís, et ell jaquí son vicarii general en Calàbria et establí de ses gents los castells et los lochs que hac preses; d'altra part, lexà-y tots los hòmens d'armes, axí d'al-

mugàvers con cirvents de maynades; et lexà-y C hòmens a cavall, tots catalans et aragoneses, e ell tornà-sse'n a Messina ab l'altre cavalleria.¹⁴

E con fo a Messina, hordonà tota Sicília, et en cascun lloc mè *estràtico*,¹⁵ et en Messina et en los altres [f. xxxv**v**] lochs, capitans et justiciers et maestres justiciers. E fo capità de vall de Matzara misser Aleynep.¹⁶ Et a cascuns dels latins richshòmens et cavallers de Sicília ell donà et departí officis ab los catalans et aragoneses ensemps, axí que en cascun offici metia I català et I aragonès et I latí.¹⁷ Açò fahia ell per ço que s'acostumassen los uns ab los altres et que amor et amistat cresqués entre ells.

Et con hac axí tota la ylla hordonada et Calàbria, volch hordonar lo fet de la mar; et sí appellà lo noble En Jacme Pere, fill seu, et dix-li:

—En Jacme Pere, vós sabets que nós nos devem combatre a dia çert ab lo rey Karles, e-l temps que havem és breu. Et nós fiam-nos molt en vós et en vostra cavalleria, et volem que us ne anets ab nós et que siats I d'aquells qui e-l camp deuen entrar ab nós;¹⁸ per què volem que renunciets a l'almiraylat, que a nós no par que d'aquí avant fos honor a nós ne a vós que fóssets almirayl. Que l'almirayl nostre haurà a fer d'aquí avant ab diverses gents, e axí no y ha loch, segons aquell que vós sòts, qui sòts fill nostre que amam molt, et que vós ab aquells ajats a perseverar.

Et lo noble En Jacme Pere respòs:

—Pare senyor, jo us fas gràcies et merçès con vós a mi fets tanta de honor que us plau que yo sia I d'aquells qui entraran e-l camp ab vós; et preu-vos-ho més, senyor, que si m'haviets donat lo mellor comtat que sia en vostra terra. Perquè, senyor, e l'almiraylat e la persona et ço que jo he prenets al vostre plaer, que hanc negun temps no fuy tan alegre com són d'esta gràcia que m'havets feyta.

Et axí posà la verga de l'almiraylat, e la mè en la mà del senyor rey.¹⁹

Notes del capítol 75

1. *con asò [...]* tantost: omissió a C; «con açò ach fet [«asò hac feyt» a B] lo senyor rey, tantost» (A i B).

2. *no li parech joch*: vegeu, per exemple, el *Blandin de Cornualla*: «E celles cui *no parec joc* / lo seu venir, feren-se atràs» (Pacheco (ed.), 1992, p. 112); o el *Libre de fra Bernat*: «Fra Bernat arronçà la cella, / *no li parech joch*» (Francesc de la Via, 1997, p. 385).

3. Les fonts catalanes presenten un rei Pere desitjós de mesurar les seues forces amb un rei Carles que sempre l'esquiva. Confronteu-ho amb les paraules que Desclot atribueix al rei d'Aragó arran de la seua arribada a Messina i conèixer els informes sobre la retirada de l'Anjou (vegeu el capítol 65, nota 8, del nostre text).

4. La presa de Reggio, esdevinguda el 14 de febrer de 1283 (segons els *Anales de Aragón* de Zurita, ll. iv, cap. 29, que es basen en el relat de Bartolomeo de Neocastro, vegeu més avall), no va anar ni de bon tros així, en primer lloc, perquè no hi va haver cap setge per part de Pere II i, a més, perquè ja no restava cap francès a la ciutat quan els catalans hi van arribar; mal podia, doncs, el comte rei capturar-ne algun i alliberar-lo després generosament! De més a més, Muntaner s'oblida que ja ens havia explicat abans la retirada de Reggio del rei Carles i que aquest havia deixat com a custodi de la ciutat

calabresa el seu fill, Carles de Salern (vegeu el capítol 73, nota 12). Doncs bé, sembla que allò que realment s'esdevingué fou que el príncep Carles va ordenar l'evacuació urgent de Reggio el 13 de febrer, en rebre informes de l'arribada imminent de Pere i els seus almogàvers; tota la guarnició angevina, així, va abandonar la ciutat i va fer marxa cap al pla de Sant Martí, lluny del perill aragonès, com explica Desclot: «En aquela saó, lo príncep de la Morea, fil del rey Karles, estava ab tota sa host a Règol e entès que'l rey d'Aragó vulia passar en la Calàbria, levà's de Règol ab tota sa host e anà-sse'n e'l plan de Sen Martí, qui és luy d'aquí tro a XII legües, e *desemparà la vila de Règol*» (cap. 102, vol. III, p. 144-145). Sembla que, en saber-se abandonats per l'exèrcit francès, els de Reggio, conscients que no estaven en condicions de defensar-se de la ira dels sicilians, els seus enemics naturals, van queixar-se al rei Carles i que aquest els va donar permís perquè fessen el que volguessen de la ciutat. És així que Reggio va enviar una ambaixada al rei Pere oferint-li de posar-se sota la seua protecció i que el rei d'Aragó i les seues tropes van desembarcar a la costa calabresa i van ser acollits a la ciutat. Així ho explica la continuació de Saba Malaspina: «Cumque cives Regini, qui remanebant in faucibus Syculorum eos naturaliter odientium, Regi discedenti suppliciter exponerent, quod cum dimittantur sine defensoribus et Gallicae gentis custodia, non possunt per se terram illam muris debilibus circuseptam defendere contra Syculos et tenere, ipsi a dicto Rege petentibus quid eis de caetero faciendum incumbat, contra ipsum Regem nullo modo de prodicione notentur, *Rex ipse, quia ipsius terrae debilitatem noverat, et imbecillitatem sciebat, plenam licentiam impertitur ut faciant quidquid volunt, sine metu pnae, qua plectendi sunt huiusmodi sceleris patratores. Statim ergo Regini mittunt Messanam et advocant Catalanos et Messanenses, iam accintos ad citrafrctandum in Calabriam, certificati de recessu Regis Karoli et suorum. Et venientem novum Regem cum multitudine peditum in civitate suscipiunt*» (BS, vol. II, p. 391). La versió que Neocastro dóna dels mateixos fets és molt més detallista i acolorida: explica, per exemple, que van ser dotze els ambaixadors tramesos pels de Reggio al rei Pere; que, en arribar al port de Messina, van explicar als presents que, en realitat, mai no havien tallat els vincles del seu afecte envers els messinesos, sinó que hi acudien perquè els ajudessen i els rebessen com a fills i amics, i també perquè els permetessen d'entrevistar-se amb el rei d'Aragó; que, reunits amb aquest, el van informar de la retirada angevina i li van comunicar que la ciutat estava disposada a sotmetre's a la seua voluntat i a la de la reina Constança, als avantpassats de la qual, els prínceps de la casa Hohenstaufen, la ciutat sempre havia restat, d'altra banda, fidel; i que tot seguit el rei Pere, a bord d'una galera on viatjaven també els barons catalans Bernat de Peratallada i Bertran de Canyelles i el mateix Alaimo da Lentini, va passar a Reggio, on va ser rebut amb grans honors pels seus habitants: «*Rhegienses vero statim electis XII ex eis in Messanam ad Regem mittunt, exposituros fide et statum eorum, et quod dignetur sub umbra suae protectionis et nominis recipere terram ipsam. Qui cum venissent, et forent in litore Civitatis Pharii, sibi adstantibus aiunt: "Phari Cives, patres et Domini nostri, Rhegienses populus ad constantiam mentis conversus, ab amore vestro colla non solvit, fide vestram prosequitur; ad mandata vestra venimus; prospicite filios, recipite amicos; nam si hucusque nos a vobis hostium communium praesentia separavit, corda nostra a vinculo vestrae paternitatis non dimovimus; rogantes ut sine quorum ope ad Regem adire non possumus, per limina pontis vestri ad eum votivum possimus habere accessum". Eis itaque sic dicentibus Pharii gaudent, et eos ad praesentiam Regis ducunt, quo viso dicunt ad illum: "Domine Rex, de adventu et dominio tuo gavisus Civitatem Rhegii tamquam fideles tui tibi offerimus. Populus autem Rheginus temporibus proavorum felicitum inclytae Dominae Reginae consortis tuae, testibus patribus nostris, Phariae Civitatis fidelis fuit et subditus, nec umquam a fide et nomine tuo in Regno Siciliae succedentibus deviauit. Inde ergo, cum tua sit, sic Civitatem ipsam admitti. Hostis quidem cum toto eius exercitu hodie mane factu recessit in planum Sancti Martini, sicut decreverat, moraturus". Rex quidem his auditis hilariter ad Civitatem ipsam sequenti die transitum suum parat. Die autem XIV assumpto sibi Alaymo, Bernardo de de Petra-Tallata, Bertrando de Cannellis et turbis aliis, galeam ascendens, felicem facit in Rhegium transitum, cuius litora tenens a Civibus honoranter recipitur*» (RIS, vol. XIII, col. 1070-1071). Comptat i debatut, la conquesta de Reggio es va dur a terme sense vessament de sang.

5. *Calana*: «Alana» (C); «e Lana» (A); «Calana» (B). Seguesc B. «Calana» és Calanna, poc més de deu quilòmetres al nord-est de Reggio de Calàbria.

6. La «Mota» esmentada ací és la Motta San Giovanni, tretze quilòmetres al sud-est de Reggio. Si no vaig errat, la fortalesa de «Santo Noxet» ha generat més d'un problema a la crítica, que l'ha identificat (vegeu, per exemple, l'edició de Soldevila) amb Santo Lucido, a Cosenza; però hom oblida que a la Motta San Giovanni, sobre un turó, s'alça el castell de Sant'Aniceto, Santo Niceto o Santo Nocito, construït pels bizantins a principis del segle XI, i ampliat més tard sota la dominació normanda (vegeu Arillotta, 1998, i, especialment, Martorano, 2002).

7. La Motta Sant'Agata, a la ciutat del mateix nom, que ocupava l'emplaçament de l'actual Cataforio, localitat que pertany al dotzè *quartiere* de Reggio de Calàbria. La ciutat i la fortalesa van ser destruïts en el terrible terratrèmol que va assolir el sud d'Itàlia el 5 de febrer de 1783.

8. «Pendedàtill» és Pentedattilo, trenta-dos quilòmetres al sud-est de Reggio. S'alça dos-cents cinquanta metres sobre el nivell del mar, sota l'imponent Monte Calvario, rematat per un cim que té la forma d'una mà gegantina oberta cap al cel (de fet, d'ací ve el seu nom, del grec *pentedáktilos*, 'cinc dits'). El castell, d'època normanda i avui en ruïnes, constituïa una posició defensiva envejable (vegeu les fotografies que acompanyen el present capítol).

9. «Amandolea» és Amendolea («Mandolea» o «Mandoleia» al portolà de Grazia Pauli: «E da Melito a la Mandoleia à miglia IIII. E da la Mandolea al porto Logobardo à miglia V», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 26-27), a la localitat de Condofuri, trenta-vuit quilòmetres al sud-est de Reggio. Hom creu que va ser construït pels normands, tot i que l'anàlisi de les restes arqueològiques no fa descartar l'existència d'un nucli originari bastit a l'època de la dominació bizantina (vegeu Cuteri, 2003). L'emperador Frederic el va fer derrocar vers el 1230, però posteriorment va ser edificat de nou.

10. «Giraix» és Gerace («Giraci» al portolà de Grazia Pauli: «Nel golfo di Giraci, da la montagna alta di Borzano a la torre di Giraci, à miglia XXIII», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 28), a la franja oriental de Calàbria, uns noranta-dos quilòmetres al nord-est de Reggio de Calàbria i uns deu quilòmetres al nord-est de localitat de Locri, a la costa jònica. La captura de Gerace la reporta, per exemple, la *Historia Sicula* de Neocastro, que explica que moltes ciutats calabreses, en conèixer la defecció de Reggio, van apressar-se a sotmetre's al bàndol aragonès. Sembla que el rei va designar Roger de Llúria perquè prengués possessió de la plaça i n'Arnau Roger, comte de Pallars, perquè la governés: «iam exiit in omnes terras Calabriae terribilis sonus eius; iam trepidant hostes et dirigent et latenter ex diversis partibus veniunt videre et orare Calabri novum Regem; veniunt et coloni Giracii rogantes, ut ad fidem et gratiam suam recipiat terram ipsam; pro qua recipienda nobilis Rogerius de Lauria miles strenuus, et inclytus Comes Paglaciae pro ea regenda mittuntur, cuius nomen fuit Naricius Rogerii» (RIS, vol. XIII, col. 1070-1071). La continuació de Saba Malaspina matisa aquesta notícia: és cert que els de la ciutat de Gerace van donar entrada als catalans, però el castell, un lloc fortíssim, va restar en mans de la guarnició angevina, capitanejada per un tal Gui d'Alemanya, i, tot i que el rei d'Aragó va posar setge a la fortalesa, finalment va haver de desistir del seu propòsit, en ser informat que alguns sicilians preparaven un alçament contra el nou govern aragonès, fet que el va obligar a alçar el setge i retornar urgentment a l'illa: «Postquam Petrus de Aragona suas dilatavit adeo fimbrias, quod terras plures adjacentes exercitui Principis occupavit, habuitque quandam civitatem quae Geracium dicitur volentibus civibus et introducentibus Catalanos; sed cum in ea sit castrum fortissimum, in quo se statim dominus Guydo de Alemania cum Gallicis receperat, castrum ipsum habere dictus Petrus nullo modo potuit, quamquam gentem Gallicam inibi receptatam quotidiani fecisset insultibus fatigari. Deficientibus igitur obsessis aqua et victualibus, cum non possit eis per Principem subveniri, aut quoquomodo succurri, pro eo quod civitas illa pro se fortissima est, credebatur firmiter quod dictus dominus Guido aut castrum fugiens nocte dimitteret, aut obsidentibus sub pactis eodem reddito, suum cum hostibus pacisceretur abscessum [...] subito Geracio et nonnullis terris dimissis quas Catalani nocturnis discursibus occuparant [...] ac exercitu dissoluto, dictus Petrus cum suis omnibus retrocedit» (BS, vol. II, p. 397).

11. *hòmens a cavall alforrats*: *alforrar* és «revestir de couro o perpunt els guerrers o els cavalls, per resguardar-los dels cops» (DCVB, s. v. *alforrar*). Anaven guarnits, doncs, lleugerament, i hom els oposa a als *cavalls armats*, revestits amb proteccions molt més feixugues (vegeu Contamine, 1980, p. 70-71).

12. Muntaner no esmenta alguns dels episodis més notables de la campanya calabresa, com la desfeta de la cavalleria francesa a mans dels almogàvers durant un atac nocturn a la vila de Seminara

(vegeu Desclot, cap. 102, vol. III, p. 145-147; Neocastro, RIS, vol. XIII, col. 1071-1073; Speciale, RIS, vol. X, col. 938-939; Malaspina, BS, vol. II, p. 395-396). Però el pànic dels angevins a trobar-se amb els catalans s'adiu força amb els sentiments que els altres cronistes dels fets atribueixen als soldats de Carles d'Anjou, aterrits davant la possibilitat de ser les properes víctimes d'aquelles ràtzies per sorpresa i tan virulentes: vegeu, per exemple, el mateix Desclot: «Mas no romania per assò que els almugàvers anaven tro en la sua host, e ferien leÿns de nuyt e a matinades, e-ls auceÿen cavalers e hòmens a peu e se'n portaven de lur arnès assats e de les tendes, que no se'n pudien a res pendre; *que pus nuyt era, no gosaven trer lo peu fors de la host, que semblant lur era que les péres e les mates fossen almugàvers, tant los avien espoordits*» (cap. 103, vol. III, p. 148); o Neocastro, segons el qual els francesos es desvetllaven en escoltar el més mínim soroll, tement que els almogàvers els atacaven: «Iam subitus motus Gallos excitat dormientes, omnes dirigent animo, anhelantes, perterriti. *Somnus et pavor inebriat potius trepidantes: credunt quos trepidant Catalanos in eos insultibus subitis irruisse; a conscientia mentem fuga non discrepat*» (RIS, vol. XIII, col. 1072).

13. «Turpia» («Torpia» al portolà de Grazia Pauli: «E da Bibona a Torpia à miglia X per mezzodi di ver lebecie. A Torpia à isoletta una appreso di terra prodese uno. Quella isoletta fae lo portto», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 25) és Tropea, a la regió de Calàbria, província de Bibo Valentia, cent dotze quilòmetres al nord de Reggio. La continuació de Saba Malapina esmenta també la rebel·lió de Tropea contra els angevins, que va rebre el suport d'un petit grup d'almogàvers, però la dóna com a esdevinuda l'any 1284: «civitas Tropeae [...] rebellavit [...] Veniunt ergo Tropeam pauci Almogaveri tantum pro confortatione rebellium» (BS, vol. II, p. 416-417).

14. Sembla que En Pere es trobava de nou a Messina el 7 d'abril de 1283 (vegeu les explicacions de Coll i Alentorn al text de Desclot, cap. 103, vol. III, p. 151, n. 1), però Neocastro diu que això va ser el 14 del mateix mes: «XIV autem ipsius mensis [Aprilis] Rex cum suis in Messana recipitur» (RIS, vol. XIII, col. 1073). En tot cas, l'estada del rei a Calàbria no va ser de quinze dies, sinó de vora un mes.

15. *estràtico*: «estàtico» (C); «estràçico» (A); «estràtico» (B). Els *stratigoti* (del grec *stratègós*, 'general') eren els magistrats locals introduïts al regne de Sicília pels normands inspirant-se en la terminologia de l'antiga administració bizantina. Tot i que originalment acomplien funcions militars, sembla que aquest rol va anar canviant sota la dominació dels Hauteville: «Fra tanti e di diverso nome che presentano le memorie dei tempi bizantini, i più frequenti appariscono gli stratigoti, i quali comechè da principio esercitassero una carica puramente militare, nientedimeno in processo di tempo al governo politico di qualche provincia o città venian diputati» (Di Gregorio, 1831, p. 113-114).

16. Val di Mazzara era el nom que rebia una de les tres regions administratives en què estava dividida Sicília antigament i corresponia a la part occidental de l'illa. Les altres dues eren Val di Noto (la porció sud-oriental) i Val Demone (al nord-est). Aquesta divisió va ser implantada en època musulmana (vegeu Amari, 1880) i es va mantenir fins al 1815. Vegeu la descripció de Tommaso Porcacchi a *L'Isole più famose del mondo* (Porcacchi, 1572): «È la Sicilia divisa in tre provincie, che chiamano Valli, cioè in Val di Demino, o Demona, in Val di Noto, e in Val di Mazara. Val di Demino comincia dal Promontorio Peloro, et abbracciando il lito di sopra et quel di sotto; da questa parte vien serrata dal fiume Teria, et da quella dal fiume Himera, che va nel mar Thirreno. Val di Noto ha il suo principio al fiume Teria, et con esso stendendosi in dentro et traversando Enna, discende co'l fiume Gela, et fornisce alla città Alicata. Ma Val di Mazara contiene tutto il rimanente della Sicilia fino a Lilibeo» (Porcacchi, 1572, p. 492). Alaimo da Lentini va ser creat pel rei Pere *magister iustitarius* («maestre justinià», diu Desclot, cap. 100, vol. III, p. 134) del regne de Sicília a títol vitalici el 22 d'octubre de 1282, però va exercir el càrrec fins al 1285, quan va caure en desgràcia amb Jaume I de Sicília (el futur Jaume II d'Aragó). La funció del mestre justicier es va convertir, arran de l'arribada dels catalans a Sicília, en un càrrec de màxima rellevància, «nel campo non solo giudiziario, ma anche politico e di governo» (vegeu Marro-ne, 2005, p. 20-21, i les referències que s'hi donen pel que fa a les dates del govern d'Alaimo). Neocastro explica que, com a mostra del gran afecte que li professava, el rei Pere va concedir al de Lentini, abans de marxar de Sicília, els feus de Palazzolo, Buccheri i Odogrillo, i que a més li va regalar el seu cavall, la seua llança, la seua espasa, el seu elm i el seu escut: «[rex Petrus] sonipedem suum, clypeum, galeam, lanceam, gladium Regalem et tria Castra Bucherium, Palatiolum et Obdogrillum sub specie dilectionis

et pacis dedit Alaymo, cum pacis osculo reverendo» (RIS, vol. XIII, col. 1074; confronteu-ho amb el document regestat per La Mantia, 1990, p. 52-53, doc. XVI).

17. *latí*: el terme designava a l'edat mitjana els cristians occidentals i, singularment —com en aquest cas—, els italians.

18. De fet, el nom de Jaume Pere ja constava a la llista de quaranta cavallers compromissaris del bàndol aragonès que van signar les cartes amb les condicions del duel de Bordeus, obligant-se a vigilar que el rei les respectaria. Vegeu Desclot: «Sobr'assò les cartes e les cuvinenses se feeren e-s fermaren, e-s juraren d'atendre e de cumplir, per man de XL cavalers melors de cascuna part, los quals cavalers foren aytals com assí oirets: [...] En Jacme Pere, fil del rey» (cap. 100, vol. III, p. 133).

19. Resulta sorprenent que Jaume Pere aculla amb tan bon ànim el seu cessament com a almirall d'Aragó i que ho considere una gràcia i una mostra de confiança del rei, que vol comptar amb el seu concurs al desafiament de Bordeus. En realitat, sota aquesta escena tan harmoniosa entre pare i fill s'amaga un altre dels procediments de dissimulació del cronista de Peralada. Ja sabem que hom tenia dubtes bastant seriosos sobre les aptituds del bastard per al càrrec i que, de fet, no havia estat ell qui havia comandat la flota reial durant la memorable jornada de Nicòtera (cap. 67, n. 8, del nostre text). Doncs bé, sembla que En Jaume Pere va cometre a començament de 1283 un error que va precipitar la seua substitució per Roger de Llúria. En efecte, hem vist (cap. 70, n. 9) que, segons el cronista sicilià Speciale, va ser Jaume Pere qui, el 18 de gener, va dirigir l'assalt nocturn dels almogàvers a Catona, tot un cop de mà dels catalanoaragonesos. Speciale insisteix que el fill del rei tenia ordres estrictes del seu pare de tornar a Messina tan bon punt hagués acabat l'operació, però que, àvid de glòria, va llançar sense autorització reial una primera incursió contra Reggio, que llavors encara comptava amb una guarnició angevina i va resistir l'embat dels invasors. Jaume Pere es va veure obligat a retirar-se, després d'haver perdut uns quants almogàvers —només una dotzena, o això es diu— en l'assalt. En retornar a Sicília, tot i que l'expedició es podia considerar un èxit, va incórrer en la ira del rei Pere, que el va castigar per la seua temeritat amb la pèrdua de l'almirallat: «In eo vero quod statim non rediit, et commissam sibi plebem inoffensam ab hostibus non servavit, quin immo iuvenili calore succensus, laudumque cupidine instigatus, discente contra Rhegium, ubi Rex Carolus cum suo exercitu residebat, temere proficiscens, paratus illis ab hostibus insidiis, duodecim pedites, quos Almgaveros vocant, insolenter amisit, iussionis transgressor reputatus est. Et ideo quamprimum rediit, licet victor, longam de superatis et captis hostibus pompam ducens, tam graviter indignationem Regis incurrit, quod nisi multiplicatae nobilium preces animum Principis mitigassent, idem Jaymus, quamquam filius [...] sententiam pertulisset» (RIS, vol. X, col. 937). Per cert, resulta ben suggerent la possibilitat que aquests almogàvers perduts per Jaume Pere fossen el mateix grup que, segons explica Desclot (que els xifra en una trentena, cap. 102, vol. III, p. 140-144), es van perdre a les muntanyes calabreses durant el desembarcament a Catona i que van ser recuperats més tard en una operació de rescat ordenada pel rei d'Aragó en conèixer la notícia. En tot cas, el primer atac frustrat contra Reggio potser va ser més sangonós per als del bastard del que les fonts filoaragoneses ens narren, i una badada semblant, en definitiva, és el que sembla que va motivar la decisió del rei Pere: això és molt probablement el que Muntaner mira de disfressar en el present passatge.

FIGURA 33. Vista d'una de les torres de Castello Aragonese, a Reggio de Calàbria.

FIGURA 34. La ciutat de Tropea.

FIGURA 35. La roca de Gerace.

FIGURA 36. Vista de Pentedattilo.

FIGURA 37. Ruïnes del castell de l'Amendolea, amb la *fiumara* del mateix nom al fons.

FIGURA 38. El castell de Sant'Aniceto, que presideix la Motta San Giovanni.

FIGURA 39. Les tres grans divisions administratives de Sicília des de l'època de la dominació musulmana: les valls de Mazzara (la part occidental de l'illa), Demone (al nord-est) i Noto (al sud-est). Detall d'un mapa de Pierre Duval (1675).

FIGURA 40. Vet ací la porció de Calàbria conquistada pel rei Pere, segons Muntaner. Detall d'un mapa del *De Antiquitate et Situ Calabriae* de Gabriele Barrio (segle XVI; edició de 1737).

[Capítol 76]

Et lavors lo senyor rey appellà lo noble En Roger de Lòria, que ell havia nudrit, et féu-lo's agenoylar davant, et dix-li:

—En Roger: [f. xxxvira] dona Beyla, vostra mara,¹ ha ben servida la reyna, muller nostra, et vós havets nodrit ab nós, et entrò assí nos havets ben servit; e axí donam-vos, ab la gràcia de Déu, la verga de l'almiraylat, axí que d'aquí avant siats almirayl nostre, et de Cathalunya, et del regne de València, et de Sicília et de totes les terres que havem ne Déu nos darà a conquistar.

E lo noble En Roger de Lòria gità's en terra et besà los peus al senyor rey, et puy les mans, et pres la verga de l'almiraylat en tal bona ventura que plàcia a nostre senyor Déus que a to[t]s los oficials que l senyor rey comenarà sos officis, que axí bé los li aministren con lo dit noble féu; que ben pot hom dir que hanc jamés vassayl en negun offici no honrà mils son senyor que ell féu, et açò li durà del jorn que pres la verga de l'almiraylat entrò que passà d'esta vida.²

Et lavors con lo dit noble En Roger de Lúria hac presa la verga de l'almirallat,³ veérets alegres, jochs et danças a Messina, et fer festa tan gran que meraveyla seria de comptar. Et con tot açò fo passat, lo senyor rey féu aplegar consell general a la esgleya de Santa Maria la Nova;⁴ et preychà tan bé et tan hordonadament, et castigà et somoní totes les gents, axí cathalans con aragoneses e latins, e los pregà que tots se amassen e s'honrassen los uns los altres,⁵ et que negun departiment no agués entre ells, et que s'amassen axí con a frares. Et con tot açò et moltes altres bones paraules los hac dites, ell los dix:

—Tuyt sabets que nos havem curt temps per anar a la batayla que havem empresa ab lo⁶ rey Karles, a la qual per neguns affers del món nós no falriem que aquell jorn nós no fóssem dins lo camp. Per què vos deym que estigats ab bon cor et bé esforsats, que nós vos lexiem tanta bona gent que, sol que nós vos lexiem aquests, se combatrien ab lo poder del rey Karles; e axí, podets estar, ab la ajuda de [f. xxxvira] Déu, tots segurs.

»Et nós prometem-vos que tantost con siam en Cathalunya, que us trametrem la reyna et II fills nostres, per ço que entenats que axí car havem aquest regne et vosaltres con havem Cathalunya et Aragon.⁷ Et aytant con aquest món dur, podets estar segurs que nós ne·ls nostres no us fallirem, ans ne fem aquell compte com de naturals vassalls. E encara, que us prometem que si nós escapam vius de la batayla, que nós hic tornarem tantost, si donchs altres afers a qui no poguéssim deveure no·ns venien; et ben con altres affers nos venguessen, tota hora tendriem la cara girada envés vosaltres.

Et ab aytant senyà et benehí tota la gent, et pres cumiat de tuyt. Et qui veé plants e plors,⁸ aquí foren, et cridan:

—*Santo* senyor, Déus te dón vida et victòria, et a nós dón Déus gràcia que totstemp n'ejam⁹ bones novelles de vós!

Et axí lo senyor rey devallà de la trebuna hon havia preychat; et aquí veérets la pressa de besar-li peus et mans, que mester fo que tuyt li besassen peus ho mans. E axí, a peu, acompanyaren-lo tro al reyal, que hanc cavalchar no poch; e aquí mateix no u volch fer, per rahó de dones et de donzelles qui xien per les carreres a besar la terra davant ell, com los peus ne les mans no li podien besar. Què us diré? De matí, que era con ell començà lo preych, vespre escur fo abans que fos al palau; que hanc ell ne hom qui y fos no hac talent de menjar ne de beure, que no-s podien sedoylar¹⁰ de la sua vista.

E con fo al palau, les trompes e les nàcarres sonaren, et tothom qui aquí volch menjar, menjà; que nuyl temps que-l senyor rey fos en Sicília no vedà hom porta ne taula a nul hom qui menjar volgués. Et lo senyor rey et tots assegueren-se al menjar, hon foren ordonadament pensats. Et con vench l'endemà, lo senyor [f. xxxviva] rey appellà l'almirayl, et dix-li:

—Almirayl, tantost armats XXV galeas, et armats-les axí: que en cascuna aja I còmit¹¹ cathalà et altre latí, et IIII notxers¹² cathalans et IIII latins, e axí mateix de proers,¹³ e los remers sien tots latins, et los balesters tots cathalans. E axí, que d'aquí avant totes quantes armades farets sien axí hordonades; et per res no u mudets. E axí tantost vaja l'estendart a la taula,¹⁴ et pensats de pagar aquestes XXV galeas et II lenys, de IIII meses; que nós volem en les dites galeas pujar, et passar en Cathalunya.

Et assò dix davant tothom. Et tantost l'almirayl féu ço que-l senyor manà. E a la nuyt ell se féu venir l'almirayl, et dix-li:

—Almirayl, vós tenits secret ço que nós vos direm; aytan cament vos ho manam con vos és cara la nostra amor. Vós, entre aquestes galeas, armar n'ets IIII, totes de bones gents de cathalans, que sol I latí no y aja, ne nuyl hom d'altra lengua. Et farets semblant que les trametats a Tunis; et vagen-se'n a Tràpena, que nós serem a Tràpena de vuy a XXIIII jorns.

Et contà-li les jornades que entenía a fer.

—E axí, trobem-les là; et en aquelles IIII galeas nós muntarem, et irem-nos-en en la guarda de Déu et de madona santa Maria. Et açò sia secret, que null hom res no sàpia. E vós romandrets ab les altres galeas a guardar la ylla e la nostra gent qui és en Calàbria.

Et lo dit almirayl dix-li:

—Ha, senyor, per Déu merçè! Què serà açò, que vós ab tan poques galeas volets passar?

Dix lo rey:

—No parlets pus, que axí-s farà.

—Donchs, senyor, per amor de Déu, vaja yo ab aqueixes IIII galeas.

Dix lo rey:

—No farets. Et no-ns tornets paraula en so que nós volem.

—Senyor —dix l'almirayl—, sia fet ço que vós manats.

Et què us en diria? Que axí-s féu con lo senyor rey manà.

E com tot açò fo hordonat, lo senyor rey pres comiat de Messina,¹⁵ et anà visitan totes les terres de Sicília. Et vench [f. XXXVIvb] a Palerm, hon faheren la major festa que hanc fos feta per negun senyor; e axí mateix ajustà parlament general, con a Messina havia fet; e axí-ls preychà, et d'aquella rahon mateixa; et axí mateix veérets plants et plors et crits. E-l seguiren de la esgleya major,¹⁶ hon fo lo parlament, entrò al palau;¹⁷ e axí mateix dones et donzelles exien per les plasses, besant la terra davant sa fas sua, cridant benediccions et molt de bé.

E con açò fo fet, lo senyor rey partí de Palerm et anà-sse'n a Tràpena. Et si-m demanats quina gent lo seguia, seria infinitat de dir; que tantost que fo fora de Messina, anava de cascun loch tanta de gent ab ell que infinitat era. E en cascun loch convidaven-lo et fahien sos ops a tots aquells qui ab ell anaven, de qualque condició fossen.¹⁸ Què us diré? Con fo a Tràpena, féu axí mateix altre parlament, [et] hac-hi més de gents que en negun dels altres parlaments no era estat; et dix-los tot ço que havia dit als altres en los altres lochs.

Et aquell jorn mateix, mentra lo rey estava en la trabuna, que preychave, les IIII galeas e I leny armat que l'almirayl hi hac mès vengren a Tràpena; et de les dites galeas foren-ne capitans En Ramon Marquet e-N Berenguer Mayol, en qui lo senyor rey se fiava molt.¹⁹ E tantost con les galeas foren vengudes, los prohòmens de Tràpena donaren-los gran refrescament. Et aquell dia lo senyor rey, ab grans plors que hac en Tràpena, recullí's a la bona ventura, et féu-hi muntar tant solament aquells que ell avia hordonats, et no pus (et aquests eren poch per ço que les galeas anassen leugeres). Et axí lo senyor rey, ab la gràcia de Déu, fo recullit et mès-se en mar.²⁰ Déus, per la sua bonea et merçè, lo aport a salvament!

Ara lexaré a parlar del senyor rey, que bé m'i sabré tornar; que ell se'n va a la bona ventura, et la ylla de Sicília roman ben hordonada, et per mar et per terra, et tot ço que havia en Calàbria [f. xxxviiira] bé hordonat et establít. E axí, parlaré del rey Karles.

Notes del capítol 76

1. Bella d'Amichi (vegeu el capítol 18, nota 4).

2. *entrò que passà d'esta vida*: omissió a C; «entrò que passà d'esta vida» (A); «estrò que pesà d'aquesta vida» (B). Pas omès a les edicions de Casacuberta i de Soldevila. Confronteu-ho amb els elogis de Speciale, el qual, en parlar de la seua promoció a almirall del rei, ens informa, tanmateix,

d'una de les màcules del personatge: la supèrbia: «Praefectus est itaque regiae classis Rogerius de Lauria, vir quidem strenuus et in agendis bellicis prospere fortunatus, qualem ipsius Regis et filiorum temporibus Admiratum decebat; felix quidem et nimium felix, plurimisque victoriae laudibus in populos extollendus, nisi medio tempore virtuosos actus eius execrandae superbiae maculae denigrassent» (RIS, vol. x, col. 937). D'aquesta màcula ens en parlarà també el mateix Muntaner una mica més endavant (cap. 83).

3. *Et lavors [...] l'almirallat*: omisió a C; «E lavors con lo dit noble ach pressa la verga de l'almiraylat» (A); «Et lavors con lo dit noble En Roger de Lúria hac presa la verga de l'almirallat» (B). De nou, Casacuberta i Soldevila ometen aquest fragment.

4. Santa Maria la Nuova és la catedral de Messina (segle XII).

5. El rei Pere, conscient de la diversitat de procedències dels seus súbdits (catalans, aragonesos i sicilians), i abans d'acomiar-se'n i marxar de Sicília, no troba paraules més encertades per a dirigir-se a l'auditori que les del mateix Jesucrist: «Hoc est praeceptum meum, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos» (Jn 15,12), la qual cosa no fa sinó acréixer l'aurèola de messianisme de què Muntaner revesteix el personatge.

6. *ab lo*: «a la batayla del» (C); «ab lo» (A i B). C sembla cometre ací un error per repetició.

7. Muntaner comet ací una errada bastant seriosa, i és la de creure que quan el rei Pere va abandonar Sicília, Constança de Hohenstaufen i els infants Jaume i Frederic encara no hi havien arribat. Sabem, en efecte, que la família reial va arribar a Messina cap a la darrera del mes d'abril, on es va trobar amb el rei, com explica Desclot: «So fo a la exida d'abril que'l rey era en la ciutat de Messina, e fo molt alegre de la venguda de la reyna e de sos fils e fôu molt gran festa per ela» (cap. 103, vol. III, p. 152). Probablement, això va esdevenir-se el dia 22, que es va escaure divendres, si hem de donar crèdit a la cronologia de Neocastro. De la lectura de la seua *Historia Sicula* es desprèn que la reunió familiar va durar tres dies (en consonància amb el que diu Desclot: «lo rey hac estat III jorns ab la reyna e ab sos enfans en la ciutat de Messina, depús que la reina fo venguda», cap. 103, vol. III, p. 152), perquè dilluns 25 Pere va reunir els representants de Messina per acomiar-se'n. Per cert, Neocastro també reproduïx en estil directe un solemne discurs de Pere als assistents, que toca alguns dels punts detectables en el parlament de la versió de Muntaner, com ara l'al·lusió a l'esposa i els fills, que roman-dran a Sicília com a dolça penyora, perquè hom comprove que el rei no abandonarà l'illa a la seua sort. A banda d'això, a la versió de Neocastro, el rei recorda als súbdits messinesos que ha estat la intervenció del seu exèrcit la que, amb l'ajuda de Déu, ha salvat Sicília del tirà Carles, els commina a acceptar l'infant Jaume com a rei en cas que ell mori i els comunica, finalment, que restaran com a defensors del regne l'almirall Llària i el mestre justicier Alaimo, al qual encomana, amb mots molt afectuosos (manllevats, de fet, als evangelis, en la línia del messianisme muntanerí, vegeu la nota 5 d'aquest capítol), la protecció de la seua família: «Honorabiles Cives Messanae dilecti, quanti favoris, et pretii nostra dilectio fuerit, quam erga vos et Siculos gessimus, cui nota sunt omnia, novit Deus; nec ad Hesperios tantum praesumptuosi nostri propositi causa pervenit; quinimmo, quod silere non expedit, ad extremos tanti praeconii fama, pertransii fines terrae, nec credimus sensibus vestris occultum, quod arma pro redemptione vestra portavimus, et pro salute vestra terram nostram, corpus et animam inopinatis consiliis dedimus in ruinas. *Ex adventu nostro per Dei potentiam liberata est Civitas vestra, totaque Insula Siciliae a persecutionibus hostium et pressuris.* Scitis quod hostis communis in remotas partes nos advocat, ubi deesse non possumus, ne demum forsitan nobis torpentibus arguamur. Ibi proelio dimicantibus Christi iustitia feriente, Regum alter frustrabitur aemulus iuris alterius impetitor. Nec a bello deesse nos expedit; dignitatis enim Regiae decus, et salutifera, quam corde gerimus, vestri cura nos tangit, non iura Regni, quae lacrymis Reginae subegimus. *Sed ne suspecta nostri vobis absentia videabitur, ecce nobile pignus, et nostri amoris obsides vobis filios nostros illustres et inclytam Regnam consortem nostram dimidium animae nostrae dimittimus, ut saltem si propter merita nostra, clementia Christi vos deserat, ipsos reatus nostri, necnon et audaciae vestrae, licet insontes, participes habeatis. Et quia vices Regum et hominum singulorum in manu Dei sunt, si forte, prout humanae fragilitatis est proprium, quomodocumque in hoc viagio nos abesse contigerit, ordinamus ex nunc et statuimus ut carissimus filius noster Iacobus indolis commendandae nobis in Regno Siciliae succedat, Friderico fratri suo tamquam maiori natu, vobis*

volentibus, praeferendus. Alaymo de Leontino Regni Siciliae Magistrum Iustitiarium, Rogerium de Lauria Admiratum Regnorum Aragonum atque Siciliae, eosque Defensores maris et terrae vobis duximus statuendos, Dominam Reginam et filios domestica cura tractantes. Et conversus ad Alaymum, ostensis Regina et filiis, dixit ei: "Amice, ecce filia et filii tui". Et e converso eis, ostenso Alaymo, dixit: "Ecce Pater vester". Quibus acceptis prae manibus recommendavit, et posuit eos in brachiis Alaymi, dicens: "Si me diligis, hos dilige, quibus faciem tuam ostende, ut sciant in oculis tuis si gratiam invenerint apud te"» (RIS, vol. XIII, col. 1073-1074).

8. Confronteu-ho amb Neocastro, el qual, però, diu que els sicilians van tenir un xic de consol en saber que l'esposa i els fills del rei romandrien a l'illa: «Cives et vulgus statim de Regis dolent absentia, rumpuntur in lacrymas; prae praesentia autem Reginae et filiorum eorum tristitias consolantur» (RIS, vol. XIII, col. 1074).

9. *n'ejam*: llegiu «n'hajam».

10. *sedoylar*: llegiu «sadollar».

11. *còmit*: era l'«oficial que comandava la xurma d'una galera» (DCVB, s. v. *còmit*). En efecte, com diuen les *Ordinacions navals* del Cerimoniós, «gran res del bé de la galea o del mal està en lo còmit, lo qual die e nit deu vetlar e mirar en la sua galea e en la xurma d'aquella com la sua honor» (Capmany (ed.), 1787, p. 80). A les *Partidas* es parla més extensament de les atribucions, el procés de nomenament i les condicions que els còmits havien de reunir: «Comitres son llamados otra manera de homes que son cabdiellos de mar so el almirante; et así como cada uno dellos ha poder de acabdellar los de su navio, bien puede otrosi librar las contiendas que acaescieren entre ellos; pero si non se pagaren de su juicio pueden se alzar al almiral, mas non se pueden alzar al rey sinon quando el mismo fuese en la flota, o quando la ficiesen en tal manera que este dia se tornasen a albergar do el fuese. Mas estos comitres non deben seer puestos sinon por el rey mesmo o por su mandado, et por ende el almiral non les puede dar pena en los cuerpos nin en cosa que sea raiz, si el non gelo mandase, como quier que los pueda prender et facerles emendar del haber mueble las cosas que hobiesen de pechar segunt su fuero o la postura que hobiesen puesta en aquella flota o armada. Et porque ellos son jueces de los pleytos et cabdiellos de las compañías que en los navios traen, deben seer mucho escogidos de manera que hayan en sí aquellas cosas que deximos del almirante; ca pero que el es cabdiello sobre todos ellos tanto ha de facer cada uno de los comitres en su navio como el almiral en toda la flota o el armada en que fuese. Et la manera en que deben seer fechos los comitres es esta: que quando alguno tovriere que es para ello que ha de venir primeramente al rey si hi fuere, et sinon al almiral, et decirle las cosas por que lo quiere seer; et entonce el rey o el almirante por su mandado debe llamar doce homes sabidores de la mar que conoscan a aquel home, et facerlos jurar que digan verdat si ha en si todas aquellas cosas que deximos por que lo meresca seer; et dando atal testimonio, debelo vestir de paños bermejos et ponerle en la mano un pendon de señal de las armas del rey, et meterlo en la galea tañendo trompas et añafiles, et ponerle en aquel lugar do debe seer, et otorgarle que sea dende adelante comitre. Et despues que desta guisa fuere fecho, ha poderio de acabdellar et de judgar en la manera que desuso diximos» (part. II, tít. XXIV, L IV).

12. *notxers*: el *nauxer* era un «mariner d'alta graduació que dirigia la maniobra d'un vaixell» (DCVB, s. v. *nauxer* o *notxer*). Sobre el seu rol a bord, vegeu les *Partidas*: «Naucheres son llamados aquellos por cuyo seso se guian los navios por la mar; et porque estos son como adalides en tierra, por ende quando los quisieren resebir para aquel oficio, debenlos catar que sean tales que hayan en si quatro cosas: la primera, que sean sabidores de conocer todo el fecho de la mar en quales logares es queda et en quales corriente, et que conoscan los vientos et el camiamiento dellos, et sepan toda otra marineria. Et otrosi deben saber las islas et los puertos et las aguas dulces que hi son, et las entradas et las salidas para guiar su navio en salvo, en levar lo suyo do quisieren, et guardarse otrosi de resebir daño en los logares peligrosos et de temencia; la segunda, que sean esforzados para sofrir los peligros de la mar et el miedo de los enemigos, otrosi para acometerlos ardidamente quando meester les fuere; la tercera, que sean de buen entendimiento para entender bien las cosas que hobieren de facer, et para saber otrosi aconsejar derechamente al rey, et al almirante et al comitre quando les demandaren consejo; la quarta, que sean leales de manera que amen et guarden la honra et la pro de su señor et de todos los otros que han de guiar» (part. II, tít. XXIX, L V).

13. *proers*: segons les *Partidas*, «Proeres son llamados aquellos que van en la proa de la galea, que es la delantera; et porque de su oficio es seer en las primeras feridas quando lidian, por ende deben haber en si tres cosas: la primera, que sean esforzados; la segunda, ligeros; la tercera, usados en fecho de mar» (part. II, tít. XXIX, LVI).

14. *vaja l'estendart a la taula*: la *taula d'acordar* era el lloc on es reclutaven les tripulacions dels estols. Les disposicions navals del rei Pere el Cerimoniós ens aporten moltes notícies sobre el procés d'enrolament: els escrivans encarregats de lliurar les pagues als mariners supervisaven la construcció de la taula, que es guarnia amb tot de paraments amb les armes reials i on hi havia també l'estendard del rei, que indicava que la corona preparava una expedició. Al voltant de la taula es posaven, a més, uns quants músics o *joglars de l'armada*, que interpretaven peces mentre hom preparava o desmuntava la plataforma («Juglars qui tocan a la taula a metre e a levar, ço és, dos trompadors, una trompeta, una cornamusa e un tabaler», Capmany (ed.), 1787, p. 108), o que de vegades anaven pels carrers de les ciutats anunciant la propera empresa naval (fent «crides per les ciutats o lochs per rahó de les armades» Capmany (ed.), 1787, p. 108). Aquests músics també actuaven durant la cerimònia de benedicció de l'estendard reial: «Primerament los dits scrivans de la moneda de la taula deuen fer endreçar e adobar e enjontar la taula d'acordar. Ítem, deuen fer e comprar I tapit nou ab senyals reyals. Ítem, una caxa per tenir la moneda e ls libres e comptes de la taula. Ítem, paper, tinta, cera, libres de paper, I sagell e uns Evangelis qui estien en la taula. Ítem, standarts e senyeres, una ballesta e un croch, una destra e una maça que servesquen a la taula. Ítem, deuen pagar los salaris dels juglars de la taula. Ítem, deuen pagar aquella moneda que'l senyor rey o almirall o capità lança com los laus són dits. Ítem, les punyades de diners que'l senyor rey o almirall o capità dóna a aquells qui criden los laus e als còmit e sotacòmit de la galea del senyor rey o de l'almirall o capità. Ítem, deuen pagar tots los juglars qui aquell dia con la taula se posarà hauran servit e hauran tocat axí a l'estendart a benehir com a posar la taula e fer la crida de la taula segons que l'almirall o capità ordonarà e manarà» (Capmany (ed.), 1787, p. 108-109).

15. Segons Neocastro, va ser dimarts, dia 26 d'abril, quan el rei va abandonar definitivament Messina («Et vale dicens omnibus, die Martis sequenti de Civitate recedens [...]», RIS, vol. XIII, col. 1074).

16. La catedral de Palerm, el nucli primitiu de la qual va ser erigit el 1185 per l'arquebisbe de Palerm, Walter Ophamil.

17. O siga, el Palazzo dei Normanni (vegeu el capítol 60, nota 9).

18. *fossen*: «sien» (C); «fossen» (A i B).

19. Desclot només esmenta «Ramon Marquet, qui era capitani de son navili» (cap. 104, vol. III, p. 153).

20. Pere va salpar de Trapani el dia 11 de maig de 1283, dijous, segons Neocastro («Die autem Iovis XI Maii Rex [...] navim ascendens velificavit a Trapano», RIS, vol. XIII, col. 1076) i Zurita, que el segueix («Y hízose a la vela en Trápana a 11 de mayo con gran cuidado y recelo no sucediese algún estorbo a la jornada por el cual no se pudiese hallar al plazo señalado de la batalla, porque quedaba muy breve término, ll. IV, cap. 30).

FIGURA 41. Façana de la catedral de Messina.

FIGURA 42. Interior del Palazzo dei Normanni.

FIGURA 43. Mosaic del sostre de la Cappella Palatina, al Palazzo dei Normanni.

FIGURA 44. Detall de l'absis de la catedral de Palerm.

[Capítol 77]

Con lo rey Karles fo ab lo papa, pregà-lo que fahés ajustar tot son concistori, que ell volia parlar ab ell et ab tots los kardenals. E axí con ell ho requès, axí fo complit. Et açò fehia lo rey Karles per ço con ell reebé la conquesta de Sicília, e axí mateys en presència de tuyt,¹ et sí li prometeren secors et ajuda. Et con lo papa e-l seu col·legi fo ajustat, lo rey Karles dix axí:

—Pare sanct: vós et tot vostre consistori sabets que yo pris la conquesta de la terra del rey Manffré a honor de la santa Esgleya, axí con lavors recapté; et vós en aquella sahon, et tot vostre col·legi, prometés a mi d'ajudar contra totes persones et tothom qui aquella me volgués embargar, e encara que·m basteriets de moneda et d'açò que a mi fos mester. Et vós, pare sanct, et tots aquests altres senyors qui assí sòts, sabets que yo us he bé complit ço que us promís, et no n'he gardat perill de ma persona, ne de amich, ne de parent, ne de vassayl que yo haja.

»És veritat que·l rey d'Aragon, a gran colpa vostra, és vengut contra nós en Sicília e·ns ha tolta la ylla de Sicília et gran res de tota Calàbria, et tolrà tots dies, si Déus et vós consell no·ns hi dats. Et segurament, pare sanct, vós et aquests altres senyors, per IIII rahons senyellades devets-nos-hi donar consell:

»La primera rahon és perquè·ns en sòts en covinença.²

»La segona: ço que·l rey d'Aragon ha fet, que u ha fet a gran colpa vostra. Que per la cruell resposta que vós fahés al noble En Guillem de Castellnou, per ell s'és ell mogut, axí con aquell que en deffalliment de la ajuda que vós li negàs, hac a cercar consell en sos affers; so que no agre fet si vós li aguéssets ajudat d'açò que us demanava, qui era justa rahon, et tan bona que no us diré de vós, que [f. xxxviii^{rb}] tots los reys de crestians del món hi degren ajudar, per ço con jamés no fo rey qui tan alta cosa assejàs con ell assejà; et ho mantench tant que·ls meylors V reys de crestians qui e·l món sien no u pogren haver mantengut. Et axí, en gran colpa vostra s'és mogut et vengut en Sicília, hon los sicilians, ab gran humilitat, lo demanaren per senyor; et vós sabets que ell havia rahon per la reyna sa muyler, et per sos fills, que no·ls defallís. Però si vós li aguéssets atorgada la ajuda que ell demanava a vós, çert som nós que ell no desemparara ço que havia ben comensat. E axí, pare sanct, vós sòts ocasió del nostre mal, lo qual munta molt a nós; que con no aguéssem perdut mas solament lo comte d'Elençó, nabot nostra, sí fóra tan gran pèrdua que per res no·s pogra esmenar; sí que, menys de la sua mort, hi avem tants bons parents perduts, et vassayls, et de nostre nabot lo rey de Ffrança e nostres, que jamés no·s poran venjar.

»E la terça rahon: que siats çert que si encontinent no enentats de vet contra ell et tots aquells qui en sa ajuda sien, que farà tant que entrò en Roma se'n vendrà;

et que de pena et de colpa absolvats tots aquells qui contra ell seran et a nós ajudaran, et que condempnets ell et tots aquells qui en sa valença hauran ne seran, de perda tot quant han. Et con aquesta sentència ajats donada, segurament que·l rey de Castella,³ e·l rey de Mallorches,⁴ e·l rey d'Anglaterra et los altres senyors del món, de crestians, qui han en cor de mantenir lo rey d'Aragon, se n'estaran, que en res no se n'asenyllaran,⁵ ans per aventura n'i haurà alguns qui volran guanyar la perdonança; però si no la volen guanyar et valer no·ns volran, almeys no·ns nouran en res.

»La quarta rahon: que del tresor de sent Pere que·ns bastets a tota aquesta guerra, a nós et encara al rey de Ffrança,⁶ qui és gamfanoner de la santa Esgleya,⁷ et que·l somenescats que encontinent, [f. xxxviii^va] ab la croada que daretts contra el rey d'Aragó, que pens de anar sobre sa terra. Et axí, si aquestes IIII coses fets, nós vendrem bé a cap del rey d'Aragon, axí que li tolrem tota sa terra, et encara, que no porà donar ajuda en Sicília.⁸

Notes del capítol 77

1. Vegeu el capítol 32.
2. *perquè·ns en sóts en covinença*: «perquè·ns sóts en covinença ab mi» (C); «perquè·ns en sóts en covinença [«covinensa» a B]» (A i B).
3. Sanç IV de Castella.
4. Hom es refereix a Jaume II de Mallorca, però era notori que aquest monarca no tenia pas intencions de valdre i ajudar el seu germà Pere, com assegura Muntaner a través del personatge de Carles d'Anjou. El nostre cronista, doncs, torna a dissimular ací. Sobre els recels de Pere el Gran envers Jaume de Mallorca i l'alineament d'aquest amb el papa i el rei de França, vegeu el testimoni molt més neutre de Desclot: «*E devets saber que En Jachme, que era lavors rey de Mallorcas, frare del rey En Pere d'Aragó, aquella sahó no era bé ab son frare lo rey d'Aragó, per què lo rey d'Aragó l'avia fort sospitós per moltes coses que havia hojdes e enteses per cert, que aquell rey En Jachme havia tractades ab lo rey de Franssa e ab l'apostoli contra ell. Per ço temie's lo rey d'Aragó que aquell rey En Jachme no li fos contrari de la guerra la qual sperava haver ab lo rey de Franssa e que no donàs als francesos, quant vendrían en Catalunya, pas e entrada per la sua terra, ço és a saber per Rocelló, qui és en mig de la terra del rey de Fransa e del rey d'Aragó; la qual terra de Rocelló aquell rey En Jachme tenia dretament, ab tota l'altra terra, per lo rey d'Aragó sens altra mijà. Mas per les coses que·l rey d'Aragó havia enteses, segons que demunt és dit, ço és a saber, que havia hagut vista ab lo senescal del rey de Franssa e ab N'Amalrich de Narbona moltes vegades e que havia tramès a Roma e en Franssa sos missatges per recaptar algunes coses que devall oyrets, per tal lo rey d'Aragó se temia d'ell molt fortment*» (cap. 134, vol. III, p. 73-74). Guillem de Nangis també parla del «roy de Maillorque frere Pierre le roy d'Arragon, qui se tenoit a la partie au roy de France et de sainte eglise» (RHG, vol. xx, p. 529).
5. *asenyllaran*: llegiu «assenyalaran».
6. Felip III de França.
7. Vegeu el capítol 24, nota 2.
8. No cal dir que aquesta conversa entre Carles d'Anjou i el papa és enterament fruit de la imaginació de Muntaner i que és altament improbable que el rei hagués pronunciat alguna vegada davant Martí IV un discurs tan lesiu per a la dignitat del sant pare: no només s'atreveix a retreure-li les seues decisions i a culpar-lo de la marxa dels esdeveniments (lloant de pas el rival comú Pere, i ací hem de

veure un recurs —el de posar lloances al casal d'Aragó en boca dels enemics— freqüentment utilitzat per Muntaner), sinó que, a més, es permet el luxe de dir-li de quina manera ha d'actuar i li demana que excomunique el rei d'Aragó i convoque una croada contra els seus dominis, decisions que només corresponen a la iniciativa del pontífex. Però potser el que resulta més inversemblant encara és la reacció que Muntaner atribueix a Martí IV i que veurem tot seguit. Diguem, en tot cas, que l'escena posada en solfa per Muntaner resulta plenament coherent amb la imatge que ens vol oferir de l'angeví i del pontífex (em permet de remetre a Aguilar, 2006, i l'estudi que acompanya la present edició).

[Capítol 78]

E tantost lo papa respòs:

—Fiyol de la santa Esgleya: tot ço que vós havets dit havem bé entès, et respõnem-vos a les IIII rahons que·ns havets posades per què nós vos som tenguts d'ajudar. Et a la primera vos responem que és en veritat que som en covinença ab vós que us devem ajudar, et de tot quant ajudar-vos puscham, contra tota persona qui contra vós venga; e açò farem volenters. L'altre, que·ns dehits que en colpa nostra és lo rey d'Aragó anat en Sicília, que us o atorgam: que en aquell temps que li diguem de no, et en aquell punt, conexem que més no[s] portà volentat que rahó; per què conexem la colpa, et que nós vos en som tenguts de ajudar en totes coses. La terça, de la croada et del vet, vos prometem que abans que vós vos parteschats de nós s'i farà et s'i enantarà. E la quarta, del tresor que·ns demanats, et que requiram lo rey de Ffrança axí con a gamfanoner de la Esgleya, que u farem volenters, e som apparallats que bastem vós e-l rey de Ffrança de moneda. E axí, estats ab bon cor et confortats-vos, que en tot ço que vós demanats farà la santa Esgleya compliment.

E sobre açò parlaren los cardenalls, et cascun conformà ço que-l pare sanct hac dit. E axí lo rey Karles fo molt conformat et pagat e-ls féu moltes gràcies de la bona resposta, et pregà'ls que tantost lo espeegassen de totes coses, per ço con ell se n'havia anar a son nabot lo rey de Ffrança a¹ demanar secors et ajuda et que ab ell se n'anàs a Bordeu. E axí lo papa enentà en tal manera contra lo senyor rey d'Aragon, que dins poch dies donà la scentència et la croada contra lo rey d'Aragon et sa terra et tots aquells qui ajuda ne secors li faessen, e absolvé de pena et de colpa tots aquells qui contra [f. xxxvii^vb] li venguessen.² Et aquesta scentència donà papa Martí, qui era ffrancès.³ Et diu-se que jamés no exí de cort de Roma scentència que no fos justa: e axí ho deuen tuyt creure, que diu-se per los clergues, qui són aministradors de la santa Esgleya, que «*scentencia pastoris, iusta uel iniusta, tenenda est*»;⁴ e axí ho deuen tots faells crestians creure, e axí ho creech jo. Per què aquesta ajuda fo molt gran et la major que la santa Esgleya poch fer a negun senyor, et qui més deu ésser temuda per tot fael crestià.

Notes del capítol 78

---

1. a: «et de» (C); «a» (A i B).

2. La sentència d'excomunió contra Pere el Gran va ser pronunciada per Martí IV *in absentia* del mateix comte rei («non citato domino rege Petro», remarquen les *Gesta Comitum*, cap. xxviii, p. 77) el 9 de novembre de 1282, de Montefiascone estant, com expliquen, per exemple, els *Anales de Aragón*

de Jerónimo Zurita: «Considerando todo esto, por justificar más el papa sus procesos, estando en *Monteflascón públicamente delante de la iglesia de San Fabián, en presencia de todo el pueblo, a 9 del mes de noviembre deste año —que fue la festividad de la dedicación de la basílica de sant Salvador—, con asistencia del colegio de cardenales, denunció al rey don Pedro y a sus cómplices, satélites y ministros y a los rebeldes de la isla de Sicilia estar sujetos a la sentencia de excomunió; y las ciudades y castillos y villas y universidades debajo de entredicho eclesiástico» (ll. iv, cap. 26). Els *Anales* resumeixen, de fet, els punts fonamentals del procés incoat contra el rei d'Aragó: «Condenaba el papa la temeraria rebelión y el atrevimiento de querer perturbar y confundir los derechos reales, persumiendo de eximirse y desechar el dominio de su príncipe: exagerando que no contentos con esto habían cometido crueldades nunca oídas derramando fieramente la sangre de los inocentes y aun hasta aquéllos que estaban en el vientre de sus madres. Y habiendo esperanza de reducirlos a la obediencia y corrección de la iglesia, el rey don Pedro de Aragón con color de hacer la guerra contra los moros de Africa, había pasado a la isla de Sicilia con su armada de mar y con ejército, siendo tierra y señorío propio de la iglesia, perturbando en ella la paz, y conmoviendo en su ofensa con grande sedición y concitando el pueblo y confederándose con los sicilianos, usurpando el título y nombre real, pretendiendo que pertenecía a su mujer y a sus hijos. Y había quitado a Carlos en sus letras el título de rey de Sicilia; y con esto había animado a los panormitanos que perseverasen en su contumacia; a los cuales —según se decía— había diversas veces solicitado por sus mensajeros para que se rebelasen. Que favoreciendo desta manera a los rebeldes con sus gentes, había conmovido e incitado contra la iglesia los sicilianos, señaladamente a los mecineses, que antes de la llegada del rey de Aragón a aquella isla admitían con gran humildad los nuncios del legado y reconocían e invocaban públicamente el nombre de la iglesia y de allí adelante rehusaron de admitirlos. Lo cual hacían confiados en el favor y ayuda que el rey de Aragón les daba por causa de su mujer y hijos: los cuales declaraba el papa en el mismo proceso no tener derecho alguno a aquel reino. También se encarecía y condenaba por ficción fraudulenta haber el rey enviado sus embajadores al papa, haciéndole con ellos saber que con grande ejército y aparato de guerra se disponía para servir a nuestro Señor y ensalzar su santa fe católica; y que hubiese movido contra el rey Carlos (siendo —como entonces decían— cruce signato para ir en socorro de la tierra santa y que estaba dispuesto para levantar los negocios de la fe) y sin desafiarle se hubiese acometido sus tierras hostilmente con grande nota de traición; afirmando que no le excusaba haber declinado con su armada a las partes cincunvecinas de Africa y residido en ella algunos días. Que esto mismo descubría el artificio de haberlo emprendido, para que con aquella ocasión más cómodamente ejecutase la iniquidad que había concebido; mayormente habiendo ofrecido —según se decía— dar todo favor a los panormitanos, solicitándolos que persistiesen en su malicia. Pues no era verisímil que él hubiese de tomar la empresa de Africa siendo una tierra tan extendida, habitada y llena de gente tan ejercitada en las armas y que tenía muchas fuerzas y municiones y de riqueza muy opulenta; a cuya empresa apenas se atrevería el poder de diversos reyes y príncipes estando unidos, cuanto menos el rey de Aragón —siendo inferior en riquezas— había de emprender esta conquista solo con tan pequeña compañía de gente de guerra» (ll. iv, cap. 26). La sentència, com explica Muntaner, no només resultava aplicable al rei, sinó també a tots els seus valedors: «Y de nuevo promulgó sentencia de excomunió contra el rey y sus fautores y secaces por no haber obedecido y por su notoria contumacia; amonestando al rey y a los que con él habían entrado en Sicilia y estaban en ella que desistiesen de las ofensas que hacían y saliesen della y no volviesen en perjuicio del papa y del rey Carlos, ni perturbasen ni molestasen pública ni ocultamente alguna parte de aquel reino; inhibiéndole que no se llamase rey de Sicilia ni como tal se entremetiese a conceder inmunidades o privilegios, ni usurpase algún dominio o potestad sobre aquel reino en perjuicio de la iglesia y del rey Carlos, so graves penas y censuras que se discernían contra los que diesen favor y ayuda al rey de Aragón» (ll. iv, cap. 26).*

3. Totes les fonts catalanes, ben significativament, recorden quina era la procedència del papa: per a Desclot, el mal capteniment de Martí IV envers Aragó s'explicava, justament, pels seus orígens: «per ço com és francesch e de la partida de Karles» (cap. 86, vol. III, p. 85), i les *Gesta Comitum* tampoc no s'estan d'observar que el pontífex era «Gallicus natione» (cap. xxviii, p. 77).

4. La font de Muntaner és el *Decretum Gratiani* o *Concordia discordantium canonum* (segle XII), que diu: «Sententia pastoris, sive iusta sive iniusta fuerit, timenda [però tenenda, segons altres manus-

crits] est» (Gracià, 1879, part II, causa XI, qüestió III). Cal tenir present que la línia es retroba també en altres cronistes de la Guerra de les Vespres, cosa que ha fet suggerir a Miquel Coll i Alentorn en les seues notes al text de Desclot «la possibilitat que la frase fos ideada sobre el passatge de Gracià justament en els dies de la lluita entre els croats i els catalans per ésser esgrimida com a *slogan* propagandístic»: Desclot, en efecte, la posa en boca del rei Pere i la dóna traduïda al català: «lo apostoli com havia anantat contra ell e sa terra molt durament e sens colpa en què ell no era ne sa terra, emperò, *com scrit és que la sentència de son pastor, justa o no justa, deu ésser servada*, per tall ell havia servat tota vegada, pus que ho sabé, la sentència del vet que contra ell havia gitat lo apostoli» (cap. 168, vol. III, p. 150-151 i n. 11); però és que la retrobem també en la *Historia Sicula*, on també és el rei d'Aragó qui la fa servir, en una carta adreçada precisament al sant pare perquè reconsideri la seua decisió: «Memento igitur, Pater, *quod sunt Pastoris mandata servanda*, et erga innocentem verbo seductus alterius non turberis, ac decretam per te in me sententiam, cum sit possibile, supplico revoces et retractes» (RIS, vol. XIII, col. 1080). També sembla tenir-la *in mente* Francesc Eiximenis al *Dotzè*, en reportar la resposta que Gervasi, «patriarca *Alexandrinus*», va donar a les raons dels pisans, que defensaven la licitud de depositar i, si esqueia, matar els tirans esgrimint com a exemple la revolta dels sicilians contra Carles d'Anjou: és curiós veure que Gervasi evita de pronunciar-se sobre l'afer i es limita —com fa Muntaner— a instar l'auditori a confiar en la sentència donada per l'Església: «A la terça raó dels sicilians, vos dic que això no pertany a mi a definir si ells justament tolgueren a Carles lo regne o no, *creets-ne a la santa mare Esgleia, qui hi ha sentenciat*» (cap. 609; Eiximenis, 1994, p. 248). Diguem, d'altra banda, que el passatge també és vehiculat en altres cròniques medievals a propòsit de personatges i circumstàncies diferents: així, Giovanni Villani el cita en parlar-nos de Conradí i la dinastia Hohenstaufen, avantpassats de Pere el Gran: «Ma di certo si vede per ragione e per isperienza che chiunque si leva contra santa Chiesa e è scomunicato conviene che lla fine sia rea per l'anima e per lo corpo; e però è sempre da temere la sentenza della scomunicazione di santa Chiesa giusta o ingiusta, che assai aperti miracoli ne sono stati, chi legge l'antiche croniche, e per questa il può vedere per gl'imperadori e signori passati, che furono ribelli e persecutori di santa Chiesa» (ll. 8, cap. 29). En tots els casos, doncs, hom es manifesta ben conscient de les terribles conseqüències temporals i espirituals de l'excomunió, que afecten l'individu a desgrat que siga immescuda i des del mateix moment que és pronunciada, i, per tant, cal acatar-la i témer-la; vegeu com ho glossen les *Partidas*, on tanmateix s'observa —i aquest és un punt que cal destacar— que, encara que la sentència injusta resulta igualment vàlida, aquell qui l'ha sofert es pot considerar excomunicat als ulls dels homes, però no als ulls de Déu: «Torticeramente seyendo dada la sentencia de la descomulgacion [...] tovo por bien la santa eglesia de Roma que valiese; et esto mando todavia porque fuese mas recelada de los homes, et porque temiendola et obedeciendola cresciesen en la fe por buenas obras. Et tan grant fuerza ha la sentencia de la descomunion, que luego que es dada liega, lo que non facen las otras sentencias; et esto en tal manera que maguer que se alce despues de ella aquel contra quien la dan, todavia finca ligado fasta que sea asuelto; et tambien es esto non seyendo delante nin lo sabiendo como si lo fuese [...]. Pero si descomulgan a alguno non seyendo verdadera la razon o el yerro por que dice el perlado quel descomulga, como quier que es descomulgado quanto a la vista de los cristianos, non lo es quanto a Dios» (part. I, tít. IX, L XXI). És així que Muntaner sembla acatar sense reserves la veritat de l'Església («axí ho deuen tots faells crestians creure, e axí ho creech jo»), però em sembla que cal tenir en compte la manera que el cronista té de presentar-nos la figura del papa en aquest capítol i en el precedent: Martí IV no sols no s'indigna davant les acusacions del rei Carles, sinó que reconeix obertament la seua culpabilitat i es mostra disposat a llançar una excomunió que no és dictada per raons espirituals, sinó de pura conveniència política. En definitiva, Martí IV queda reduït en la *Crònica* a la condició de titella dels interessos de Carles d'Anjou.

[Capítol 79]

E axí lo rey Karles pres comiat del pare sant et dels cardenals, et vench-se'n en Ffrança; et con lo rey de Ffrança et ell se veeren, fo lo dol molt gran que faheren del comte d'Elençó et de la sua mort. Aquest dol durà, d'ells et de tota la gent, II jorns. E al terç jorn, lo rey Karles feu a parlament ab lo rey de Ffrança, son nabot, et ab tots los XII pers de Ffrança.¹

Et con foren al consell, lo rey Karles se levà et féu sa clamor de la gran desonor et del gran dan que-l rey d'Aragon li havia fet, et requès lo rey de Ffrança e-ls XII pers d'ajuda et de consell. Et la ajuda era aquesta: que-ls pregà que no-l desemparrassen a tan gran necessitat com aquella era, axí con aquells que ells sabien que era fill del rey de Ffrança et que era una carn et una sanch ab ells; et que jamés la casa de Ffrança no desemparà negun qui exit fos d'aquella casa.² Et axí, que-l senyor rey son nabot, et tots, li n'eren tenguts. E-l consell que demanava era aquest:³ que en ses necessitats tan grans de la batayla que ell havia empresa, e-l jorn, que era prop, que devien ésser a Bordeu, que-l consellassen. E axí, que d'aquestes dues rahons los pregava que pogués fer compte d'ells.

Et sobre açò ell caylà, et levà's lo rey de Ffrança et dix:

—Avoncle, bé havem entès ço que us és esdevengut, [f. xxxviii^{ra}] et ara havem entès ço que-ns requerits; hon vos responem que per moltes rahons vos som tenguts que us ajudem e us consellem: que en la desonor vostra havem nós major part que persona que-l món sia, et en lo dan que havets pres axí mateix, et asenyelladament de nostre frare lo comte d'Elençó, que a tan vil mort l'avem perdut. Mas, con X tants de rahon n'aguéssem que no havem, no-ns sabem què-ns fassam: que nós som obligats ab sacrament al rey d'Aragó, cunyat nostre, de valer et de ajudar contra totes les persones del món, et ell axí mateix a nós; et encara, que per neguna rahon no li venguéssem contra. E axí, en aquest pas no-ns sabem què-ns hi digam.⁴

Lavors levà's I cardenal qui era legat del papa ab tot poder,⁵ et dix:

—Senyor rey: ja per assò no estigats empatxat, que jo són assí ab tot poder del pare sanct. Et vós cregats que-l papa ha aquell poder que ço que liga en terra és ligat e-l ceel, e que ço que sia absolt en terra és absolt e-l ceel.⁶ Per què yo, de part de Déu et del sanct pare apostoli, absol-vos de tot sacrament e de tota promissió que vós aguéssets feta per neguna rahó a vostre cunyat En Pere d'Aragó.⁷ Et d'açò us fas fer, con d'açí siam exits, bona carta ab segell pendent; per què d'aquí avant vos tenits per absolt de tot quant vós a ell fóssets tengut. E encara vos requir, de part del pare sanct, que vós vos dejats aparallar de anar sobre ell, et dón a vós et a tots aquells qui vos seguiran ne us ajudaran, absolució de pena et de colpa; et dón

a tots aquells qui contra vós seran, vet. Et açò demà yo preÿcaré en general en la ciutat de París,⁸ et puy tots dies se preÿcarà per totes les terres dels crestians del món. E encara, senyor rey, que us dich, per part del pare sanct, que·l tresor de sent Pere vos abundarà e us bastarà en tot quant vos faça mester. E axí, pensats de donar vostra ajuda et vostre [f. xxxviii^{rb}] conçeyl a vostre avoncle lo rey Karles, qui assí és, que sens tot reteniment o podets fer d'aquí avant.

Notes del capítol 79

1. Els dotze «pers» o *pars* de França, que en la imatgeria medieval hom associava als dotze paladins de Carlemany de les antigues *chansons de geste*. La condició de par era detinguda pels membres més preeminents de la noblesa francesa: d'entre els privilegis de què gaudia aquest grup tan selecte, hi havia el d'assistir el rei durant la cerimònia de coronació. Com apreciem en aquest passatge de Muntaner (i al capítol 109 de Desclot, on també se'ls esmenta), la monarquia podia requerir-los com a consellers (vegeu Funck-Brentano, 1896, p. 351-360, i Jackson, 1971, p. 27-46). Sempre vassalls directes de la corona, els *pars* es dividien en dos grups, atès que n'hi havia sis de laics i sis d'eclesiàstics: entre els primers, hom comptava els ducs de Normandia, d'Aquitània i de Borgonya, i els comtes de Flandes, de Xampanya i de Tolosa; entre els segons, l'arquebisbe de Reims i els bisbes de Noyon, de Beauvais, de Châlons, de Langres i de Laon. Vegeu la llista que aporten, per exemple, les *Chronica Majora* de Mateu de París: «Non reor a materia alienum, si nomina Francorum nobilium, praecipue ad quos negotia regni spectant ardua, praesenti inseramus paginae, sub succincta tamen brevitate. *De duodecim paribus Franciae: Archiepiscopus Remensis, qui regem Francorum caelesti consecrat crismate, quapropter rex Francorum regum censetur dignissimus, est omnium Franciae parium primus et excellentissimus; episcopus Noviomensis qui est comes Palatinus; episcopus Beluacensis qui est comes Palatinus; episcopus Catalanensis; episcopus Lingonensis, qui si pauper sit, dignus tamen habetur; episcopus Laudunensis, qui dux est et comes, ratione Sancti Remigii, ad quem devoluta fuit illa praeclara haereditas. Hi sunt praelati. Laici: Dux Normanniae, primus inter laicos et dignissimus; rex Angliae dux est de iure Normanniae sanguinis derivationi generali, rex ex conquaestu [...]. Dux Aquitanniae, dux Burgundiae, comes Flandrensis, comes Campaniae, comes Tholosae qui dicitur comes Sancti Aegidii» (Mateu de París, 1872-1884, vol. v, p. 606-607).*

2. Carles d'Anjou era, en efecte, fill del rei Lluís VIII de França i germà, per tant, de sant Lluís (vegeu el capítol 32, nota 17). Òbviament, la dinastia Anjou es va mostrar sempre ben conscient dels seus estretíssims vincles de sang amb la monarquia capètida. Vegeu, per exemple, el començament de la carta que el 1317 Robert d'Anjou va enviar al rei Felip V per tal de demanar-li ajuda contra els gibel·lins de Gènova, inclosa al *Chronicon Siculum / Libre de les conquestes de Sicília*: «Al molt pus alt príncep dels crestians lo senyor En Ffelip, noble rey de Ffrança, En Robert, rey de Jherusalem e de Sicília, salut e lo bén que desijats. *Dementre que dura la línea de consanguinitat sots la qual vós e nostres predecessors som ligats en unitat de sanch, no tem demenar feelment en les mies necessitats les ajudes de vostra benignitat»* (*Libre de les conquestes de Sicília*, f. 68v-69r).

3. *li n'eren [...]* aquest: «li eren tenguts al consell que demanava; era aquest» (C); «li n'eren tenguts. E·l conçeil [«consell» a B] que demanava era aquest» (A i B).

4. Hom al·ludeix ací al pacte d'agressió reportat per Muntaner al capítol 37. En un context un xic diferent, el rei Felip de la *Crònica* de Desclot també es mostra conscient que atacar el rei d'Aragó seria un acte de traïció i fa al·lusió al mateix acord entre ell i Pere: «E creu que reptar·m'han de part del rey d'Aragó, cor li é trencades treves axí com no deig e sens acuydament; *que cuvinensa era entre mi e él que nul temps no·ns guerrejássem si nós amdós, cors a cors, no·ns acuyndàvem. Per què yo no me'n puria deffendre a éls per nula bona razón»* (cap. 109, vol. III, p. 10).

5. Muntaner no ens dóna el nom del cardenal, però sí que ho fa Desclot: es tracta de Jean Cholet (?-1292), cardenal amb el títol de Santa Cecília i a qui Martí IV va donar, efectivament, el càrrec de

predicar la croada contra Pere el Gran: «lo cardenal, qui era ab aquell rey de Franssa vengut per prehi-car la creuada contra la terra del rey d'Aragó, ab gran poder de gents a cavall e a peu; e lo cardenal aquell havia nom En Johan Caulet e era franssès» (cap. 136, vol. iv, p. 101). Sobre el personatge, vegeu Rivet de la Grange (1842, p. 113-129); els estudis més recents s'han centrat en una altra de les facetes del seu cardenalat: el seu important mecenatge cultural i artístic (vegeu, per exemple, Stones, 2001, i Medica, 2003, on se l'identifica amb el comissari de l'anomenada Bíblia de Carles V conservada al Museu Capitular de la catedral de Girona). Es tracta d'un dels antagonistes més interessants de la *Crònica*, on se'n presenta com un personatge cínic i tremendament covard.

6. *és ligat [...] ceel*: «és absolt en terra et ligat al ceel» (C); «és lligat e-l cel, e que so que sia absolt en terra és absolt e-l cel» (A); «és ligat e-l cell, et que so que sia absolt per él en terra sia absolt e-l cel» (B).

7. En efecte, com recorden les *Partidas*, el papa, com a successor de sant Pere, «poderio ha otrosi de soltar las juras que los homes fecieren, porque non cayan en perjuro por ellas que sean daño a sus almas» (part. 1, tít. v, L V). Confronteu-ho amb la *Crònica* de Desclot, on el comte de Foix utilitza l'argument per tal de convèncer Ramon Folc de Cardona de passar-se al bàndol francès: «E no us faça re-guart, que puxats ésser reptat en nenguna cort de fe, ne de baÿa que hagats feta a-N Pere d'Aragó; car vós sabets que major és Déus que null príncep terrenal; e sabets que l'apostoli pot solre e ligar de fe e de sagrament, per ço com té lloch de Déus en terra. Per què yo us faré absolve al cardenal, qui és aci legat e té lo lloch de l'apostoli, de fe e de sagrament que hajats fet a-N Pere d'Aragó. E consell-vos que u façats» (cap. 156, vol. v, p. 44).

8. Precisament, la versió llatina de les *Gesta Philippi Tertii Francorum Regis* de Guillem de Nangis expliquen que el cardenal Jean Cholet va predicar durant un gran parlament celebrat a París pel rei Felip a propòsit de la croada contra Aragó: «Eodem anno posterius annotato Philippus rex Franciae circa natale Domini, grande tenens Parisius parlamentum, regnum Arragoniae oblatu sibi pro filio suo Karolo ab ecclesia tunc recepit. Et concessa fuit sibi ecclesiarum decima, ad expeditionem dicti regni Arragoniae conquirendi. Praedicavit etiam cardinalis Romanae curiae dominus Johannes Coleti de cruce, ut irent homines super Petrum Arragoniae condemnatum. Et tunc rege Franciae cruce signato, multi tam nobiles quam ignobiles ad huius expeditionem itineris consimiliter crucis signaculum assumpserunt» (RHG, vol. xx, p. 524). I al capítol 136 de Desclot trobem transcrit fins i tot el sermó que suposadament Cholet va pronunciar davant el rei i els nobles francesos, que insisteix en els punts ja esmentats pel personatge muntanerià, és a dir: el perdó dels pecats per a tots aquells que prenguen part en l'expedició i el suport financer que l'Església donarà a l'empresa: «E yo, de part de Déu e del sant apostoli, dich a tots cels qui hiran e portaran armes contra la terra d'En Pere d'Aragó que-Is seran tots los peccats perdonats, e si nengú n'i mor, ço que Déus no vulla, que se'n pujarà tot desliure e florit devant Déu, que sol ne leys la sua ànima no veurà porgatori. E d'altra part profir sus assí, de part de la Sgleya de Roma, ajuda temporal en aquest fet, ço és a saber de tenir, mentra açò dur, e de soldadar VI milia cavallers ben arresats ab lurs armes qui fassen e dígan la voluntat del rey de Franssa e-l seguèscan ab mi ensemps contra Pere d'Aragó e sa terra. Encara man, dich e man de part de part del apostoli a tots los prelats e rectós de santa Sglésia que preÿcan la crohada contra la terra d'En Pere d'Aragó e que donan perdó a tots cels qui y hiran, segons que demunt és dit» (cap. 136, vol. iv, p. 111-112).

FIGURA 45. Sant Lluís de França prenent la creu de mans d'un cardenal, segons un manuscrit de les *Grandes chroniques de France*.

FIGURA 46. Fragment d'una estàtua de Felip III de França.

[Capítol 80]

E lavors lo rey de Ffrança respòs et dix:

—Cardenal: bé havem entès ço que·ns havets dit de part del pare sanct, et entenem¹ que axí és veritat con vós havets dit, e axí és creensa nostra et deu ésser de tot feel crestià; per què·ns tenim per absolts de tot ço que al rey d’Aragó, cunyat nostre, fóssem tenguts. Et pus axí és, adés de present respondrem a nostre avoncle complidament a la ajuda que·ns demana, et après al consell del fet de la batayla que han empresa lo rey d’Aragó et ell.

»Nós primerament, avoncle, vos responem tot soltament que de persona et de aver et de gents vos ajudarem, mentre vida ajam al cors, contra lo rey d’Aragó et tots sos valedors. E açò vos juram e us prometem en la man del cardenall qui assí és en loch del sanct pare apostoli; e assò vos profferim a honor de la santa Esgleya et a honor vostra, et per ço con vos en som molt tenguts, et en venjança de nostre frare lo comte d’Elençó.

»Aprés, vos consellam axí: que vós per res no fallecats que vós al jorn de la batayla no siats a Bordeu. Et nós en persona irem ab vós, et irem tan bé acompanyats que no creem que·l rey d’Aragon sia tan ardit que aquell jorn hi gos parer, et si u fa, que la persona no y perda; que·l rey d’Anglaterra ne altre no li’n porà ajudar.

E sobre açò lo rey de Ffrança hac parlat, et caylà. E lo rey Karles respòs:

—Nabot senyor: nós fem grat et gràcies a vós, de part de la santa Esgleya et de la nostra, de la bona proferta que·ns havets feta et del bon consell que·ns donats e·l viatge de la batayla. Mas nós duptam que·l rey d’Aragon no·ns pogés alguna cosa dir contra nostra fe, con axí hirem acompanyats; que tot quant ha entre nós et ell està en cartes [f. xxxviii^{va}] partides per a.b.c.

Dix lo rey de Ffrança:

—Neguna res ell no us pot dir contra vostra fe, d’esta rahon, que ya havem nós vistes totes les covinençes qui són entre vós et ell. Et lo punt de què vós vos dubtats diu que vós no y manerets mas solament aquells C qui ab vós entraran e·l camp, ne ell atretal. Et vós no y manarets mas aquells C qui ab vós entraran al camp, mas nós hi manarem qui·ns [v]ullam, que açò no està en covinenses; sí que d’aquest pas ell no s’és sabut gardar. E axí vós no passarets res d’açò que ayats promès.

Et respòs lo rey Karles:

—Segurament que axí és veritat que diu en la covinença con vós havets dit; per què fassam ço que vós, senyor rey, havets consellat.²

E lavors lo legat levà’s et féu moltes gràcies al rey de Ffrança de part del sanct pare apostoli et de tot lo col·legi del papa, et senyà’l et benehí-lo e li donà la bene-

dicció. E con açò fo fet, levaren-se gran res dels XII pers de Ffrança qui aquí eren et conformaren tot ço que'l rey de Ffrança havia dit ne hordonat, e-s profferiren cascuns de persona et de aver et de tot quant havien a fer ajuda al rey Karles et de seguir lo rey de Ffrança a lur cost et a lur messió, per guanyar la perdonança.

E con agueren tuyt parlat, lo rey Karles dix:

—Rey senyor: nós havem poch de temps per ésser a Bordeu. Nós lexarem assí lo legat, que no·s partirà de vós, et nós hirem-nos-en en Proença; et manar-nos n'em LX cavallers de Ffrança que nós havem posat en nostre cor que ab nós entren e'l camp, si la batayla se fa; et haurem-ne XL de Proença. Et ab aquests C cavallers, sens pus, nós serem a Bordeu VIII jorns abans del terme. Et vós hordonarets la vostra anada a vostra volentat; que en la vostra anada nós [f. xxxviii**v**] no podem ne devem res dir.

E lo rey de Ffrança respòs que tenia lo fet per bé; et que se'n pensàs de anar et fer sos afers, que ell sabia què s'avia a fer. E sobre açò besaren-se et preseren comiat la I de l'altre.

E axí, lexar-vos he lo rey de Ffrança e'l legat, que tots jorns fan preÿcar la croada per totes parts, et parlaré del rey Karles.

Notes del capítol 80

---

1. *entenem*: «entenen» (C); «entenen» (A i B).
2. Pel que fa a la clàusula que Carles d'Anjou i Felip III discuteixen ací (la de no portar més d'un centenar de cavallers al duel de Bordeus), vegeu el capítol 73, nota 7.

[Capítol 81]

Com lo rey Karles hac pres comiat del rey de Ffrança, vench-se'n per ses jornades a Marçeyla ab los LX cavallers de Ffrança, aytals con ell los hac triats. Et con feu a Marceyla, féu-se venir En Guillem Cornut, qui era dels honrats hòmens de Marçella et dels antichs, et dix-li que tantost que fes parar taula, et que armàs de bones gents, tots marçelleses de la ribera de Proença, XXV galeas, et que de nuyla altra nació no y metés nuyl hom, mas proensalls;¹ et que y matés armament de còmits, et de notxers et de proers dobl-armament,² et que pensàs que cascun fos un lehó; et que·n feya ell capità et senyor et major;³ et que tantost que se n'anàs en les parts de Sicília, et que visitàs lo castell de Malta,⁴ e là refrescàs sa gent; et con los hauria refrescats, que cercàs En Roger de Lòria, que no havia mas XVIII galeas, que·l rey d'Aragó no·n menà mas XXII galeas, et d'aquelles ell se n'amenà en Cathalunya IIII, e, axí, que no·n romaseren con XVIII:

—E si aquelles podets haver, tota la mar és nostra, que tota quanta gent ha lo rey d'Aragó qui sia bona de mar, són en aquelles XVIII galeas.⁵ E axí, per res no sia que us escap; et negun temps davant nós no siats estrò morts ho preses los ayats.

Et sobre açò En Guillem Cornut levà's et anà besar lo peu al rey Karles, et dix:

—Senyor, jo us fas grat et gràcies de la honor que·m donats;⁶ et jo promet-vos que [f. xxxixra] negun temps no tornaré en Marceyla ne davant vós entrò En Roger de Lòria, ab tot aquell estol que·l trop, yo no us aport morts ho preses.

—Ara —dix lo rey Karles—, pensats de anar en tal manera que dins VIII jorns hic siats fora; e açò vos manam en pena de la nostra amor a perdra.

—Senyor —dix En Guillem Cornut—, axí serà fet con vós manats.

E axí lo dit En Guillem Cornut pensà d'armar les galeas, et féu tot ço que·l rey Karles li hac manat. E axí parlar-vos he d'ell entrò aja complit son bon viatge (aytal lo fassen totstemp moros!);⁷ et lexar-vos he a parlar del rey Karles, que bé hi sabré tornar e·l loch hon me'n leix.

Veritat és que·l dit Guillem Cornut armà les dites XXV galeas; et foren segurament les mils armades que hanc galeas que exissen de Proença. Et mès·hi de son linatge més de LX bons hòmens, et puys molt honrat hom de Marçella, qui per honor d'En Guillem Cornut hi anaren per sobresellents.⁸ Et partiren de Marceyla, et faheren la via de Nàpols⁹ ab XXII galeas; et les III ell tramès que passassen per Bocha de Ffar per pendre lenga. Et trià les mellors III galeas de remes que y fossen, et donà'ls posta¹⁰ que al castell de Malta los trobarien, et que là venguessen; et quals que y fossen abans, que·ls esperassen.

Notes del capítol 81

1. Confronteu-ho amb Desclot, que explica que, enfurit a causa de la humiliant desfeta a mans d'una armada catalana numèricament inferior a Nicòtera, el rei Carles va escriure al seu senescal de Provença perquè ordenés d'enllestir urgentment a Marsella un estol de vint galeres tan ben armades com fos possible i hi fes enrolar el bo i millor de la marineria provençal, si calia, obligant a pujar als vaixells els homes més reticents a fer-ho. Cap marsellès apte per a la guerra naval no podia ser deixat a terra: «Diu lo comde que quant les XIII galees del rey d'Aragó e de Sicília agren descunfites XLVIII galees del rey Karles davant Nicòtena en Calàbria, de les quals ne preseren XXII que'n amenaren a Messina e les altres dels proensals e de Principat fugiren, lo rey Karles tramès missatge a Marseyla, a son senescauc, que feés armar XX galees en Marseyla al mils que pogés e que no romangés nuyl hom bo de mar en Marseyla ne en tota Proensa que no entràs en les galees; e no romangés per dinés, e qui no y vulria entrar per dinés ne per grat, que ly feés hom entrar per forssa» (cap. 110, vol. IV, p. 13). Neocastro coincideix amb Desclot a afirmar que va ser una vintena el nombre de galeres que Carles d'Anjou va ordenar enllestir al seu vicari o senescal: «Postquam autem Carolus Rex de regno recessit, in Burdegalam accessurus, et applicuit apud Massiliam, mandans Vicario suo Provinciae ut mense aprilis vel ad tardius Maii [1283] galeas XX bene et sufficienter armatas et munitas praesidiis, et necessariis quibuscumque, ac guarnimenta et armamenta totidem galearum cum ipsis in Apuliam mitteret, unde forent cum aliis galeis Regni in confusione Insulae Siciliae praefecturae» (RIS, vol. XIII, col. 1082).

2. Sobre el doble armament de les galeres de Marsella en parla també Bernat Desclot: «sí que no romàs nuil hom bo qui sabés de mar en tota Proensa que no fos en les galees. Sí que en cascuna galea avia doble armament de sobre-salens e de bones armes; per què éls se vanaven e dejen que valien XL galees d'altres gens» (cap. 110, vol. IV, p. 14). Una mica més avall Muntaner declara que aquelles embarcacions «foren segurament les mils armades que hanc galeas que exissen de Proença».

3. Muntaner sols ens dona el nom d'un dels dos almiralls de l'estol provençal, Guillem Cornut, però s'oblida de Bartomeu Bonví, també ciutadà de Marsella, que sí que esmenta, en canvi, Desclot: «los quals almiralls avien nom axí: En Bertumeu Bonví e l'altre En Guilem Curnut, ciutadans de Marseyla» (cap. 110, vol. IV, p. 13). Els Cornut i els Bonví eren dues de les famílies més prestigioses de la ciutat (vegeu el treball sobre la Marsella angevina de Lesage, 1950).

4. Es tracta de l'antic Castrum Maris o Castell del Mar de Malta, actualment conegut com a Castell de Sant'Angelo. El nucli medieval va ser extensament ampliat amb bateries i baluards d'ençà de la dominació de l'illa pels cavallers de Sant Joan (segle XVI). De la lectura de Desclot es desprèn que, tot i que la ciutat de Malta obeïa les ordres de la reina Constança de Sicília, el castell continuava en mans d'una guarnició angevina; l'esposa del rei Pere hi havia tramès un contingent de catalanosicilians, que «tenien assetyat lo casteyl de Malta e'l combatien ab trebuquets» (cap. 110, vol. IV, p. 115). El líder de les operacions de setge era, d'acord amb Speciale, Manfred Llança: «famosum et nobile Castrum ipsius Insulae, quod Manfridus Lincea servavat obsessum» (RIS, vol. X, col. 942). Un dels punts de la missió encomanada a Guillem Cornut era, doncs, *refrescar* o portar queviures a la fortalesa assetjada.

5. Ja hem vist que, segons Muntaner, quan el rei Pere va abandonar Sicília per preparar el viatge a Bordeus, ho va fer amb només quatre galeres i que el gruix de l'esquadra va restar a l'illa. Això és justament el contrari del que explica Desclot, que afirma que gairebé tota la flota va retornar a Catalunya amb el rei. Segons aquest cronista, doncs, quan el rei Carles preparava aquest formidable estol, no hi havia desplegada a Sicília cap força naval capaç de contrarestar-lo. Va ser la reina Constança qui, en rebre notícies de la imminent arribada dels provençals, va ordenar que s'armessen a corre-cuita vint-i-dues galeres comandades per Roger de Llúria, i sembla que les tripulacions que hom va aconseguir d'enrolar tenien ben poc a veure amb la gent «bona de mar» tan selecta de què parla Muntaner en aquest fragment: eren almogàvers i soldats guarnits de manera paupèrrima: «madona la reyna féu armar XX e II galees de catalans e d'almogàvers qui eren romases en Messina; sí que les galees foren molt pobrament armades de bones gens e de bon arnès, que la major partida dels bons hòmens d'armes e dels bons marinés se'n eren tornats en Catalunya ab lo rey» (cap. 110, vol. IV, p. 15).

6. *donats*: «dehits» (C); «deïts» (A); «donats» (B). L'edició de València concorda amb B: «de la honor que-m donats» (f. LXIIIv) Seguesc B.

7. Evidentment, l'aventura de l'almirall Cornut acabarà amb la topada amb l'estol d'en Roger de Llúria i la desfeta de les naus marselleses; d'ací que Muntaner desitge aquest infortunat desenllaç per als infidels.

8. Vegeu el que diuen les *Partidas* sobre els «sobresellents»: «*Et sobresalientes llaman otrosi a los homes que son puestos ademas en los navios, asi como ballesteros et otros homes de armas; et estos non han de facer otros oficios sinon defender a los que fueren en su navio lidiando con sus enemigos; et han de seer esforzados, recios et ligeros lo mas que ellos pudieren, et quanto mas usados fuesen de la mar tanto sera mejor*» (part. II, tít. XXIV, LVI).

9. El pas de l'estol de Marsella per Nàpols és descrit més detalladament per Desclot, que afirma que, en arribar a aquesta ciutat, el fill de l'Anjou, Carles de Salern, el va reforçar amb set llenys armats amb una tripulació mixta de provençals i napolitans: «E axí les galees partiren-se de Marseila e anaren-se'n a Nàpols. *E quan foren a Nàpols, lo princep féu armar VII leys armats, cascú de LXXX rems e de LXX, qui anassen ab les galees*» (cap. 110, vol. IV, p. 15). Les informacions aportades per Desclot concorden també amb el que diu la continuació de Saba Malaspina: «Rex Karolus in Provinciam rediens, contractis mutuis, parat classem ingentem, ut cedente hyeme, tempore veris Regnum petat cum multitudine galearum, *ibique cum extolio Principis congregato Neapoli, et cum vassellis innumeris, quos tanta portus Brindisii statio conservabat, passagium contra Siculos immensa classium gentis infinitate praepotens exequatur*» (BS, vol. II, p. 402).

10. *posta*: «lloc on algú es posa, especialment per a vigilar» (DCVB, s. v. *posta*). Guillem Cornut va assignar a les galeres de reconeixement el Castell de Malta com a posició a la qual s'havien de dirigir; aquell seria el punt de reunió de l'estol. Desclot explica quin va ser l'itinerari seguit pels provençals: de Nàpols van descendir cap a la façana occidental de Sicília, a Trapani, i d'allà van prosseguir cap a Terranova i finalment cap a Malta. En arribar a l'illa, van reforçar el Castell de Malta (tal com el rei Carles els havia ordenat) i van atrevir-se a atacar (sense èxit) la ciutat: «E puis les galees dels proensals feeren la via de Tràpena, mas no y preseren terra, e axí costeyaren la Sicília tro a Terranova, e d'aquí travessaren a la yla de Malta e vengren al casteyl; e ceyls del casteyl agren molt gran goyg de la lur venguda e tengren-se per estorts. E-ls homes de les galees anaren tro a la ciutat de Malta, e la combateren e corregren tota la terra; mas no durà gayre, que tost lur fo vedat» (cap. 111, vol. IV, p. 16).

FIGURA 47. Vista del Castell de Sant'Angelo, a l'entrada del gran port de Malta.

[Capítol 82]

Ara vos lejaré a parlar d'ells, et parlaré d'En Roger de Lòria, qui hac armades les XXV galeas que·l senyor rey d'Aragon li manà, et tramès-ne les IIII et I leny armat a Tràpena, al senyor rey d'Aragon, axí con davant havets entès; e axí foren-ne romases XXI galea et II lenys, et aquelles foren molt bé armades de catalans et de latins.¹

E tantost con foren armades et hac trameses les IIII al senyor rey a Tràpena, e·l leny armat,² ab les XXI et II lenys ell baté la costera de Calàbria entrò a les Castelles,³ qui és [f. xxxixrb] prop del golf de Tàranto. Et en moltes parts faheren tarasania,⁴ et preseren villes et castells e·l dit loch de les Castelles, que establí; et faheren gran guany. Et agueren molt de mal fet, si·s volguessen, mas los calabreses venien a l'almirayl e li dehien:

—Sant almirayls, no·m fasses dampnatge! Que çert siats que tuyt tenim en cor que si·l sanct rey d'Aragon estors⁵ Déu de la batayla que ha empresa ab lo rey Karles, que tots a colp nos reval·lerem⁶ contra lo rey Karles. E axí, plàcie-us que no·ns fassats aquell mal que poriets.

E l'almirayl, veent açò (et entenia que dehien bé), passava axí con podia, al meyns mal. Que, en veritat, aquelles gents d'aquell pahís eren en aquella saho axí bèsties de fet d'armes,⁷ que C almugàvers ne prenien M, si ab M se trobassen; que sol no·s sabien què·s faessen. Et los hòmens qui anaven ab l'almirayl, d'almugàvers, et de hòmens de mar et de cirvents de maynada, eren tals que en una nit entraven en trinitada LXXX o C milles dintre terra et amenaven a mar tot quant se volien; axí que infinitat era ço que guanyaven. Et qui tot vos ho volia comptar, seria tan longa scriptura que tothom s'enujaria de hoyr;⁸ per què yo·m pas per les summes. Que en veritat, sol d'aquesta exida que l'almirayl féu ab aquesta XXI galea e II lenys, vos poria contar més de XXX corregudes que faheren; e·s trobaren, cascuna, ab cavalleria et molta pehonada, que tots descomfiren; que I gran libre se poria fer. Per què basta que la summa dels viatges vos diga.

Què us diré? Con l'almirayl hac batuda tota Calàbria et hac fets molts bons fets, ell ab gran guany se'n tornà a Messina. Et con fo al cap de l'Arma,⁹ qui és a entrada de Bocha de Ffar, de levant, ell se encontrà a alba de dia ab les III galeas de proençals que En Guillem Cornut, almirayl de Marsella, havia trameses per pendre lengua. Et los II lenys armats qui anaven davant l'almirayl En Roger de Lòria veeren les III galeas a la posta, que daven part a la nuyt et esperaven lengua.

E tantost con los II lenys los agren vists, ab voga sorda¹⁰ tornaren a l'almirayl e li u dixeren. Et tantost l'almirayl partí les galeas per escala et environà les III galeas, que per res no·n poguessen anar;¹¹ e tantost, ell en persona, ab III galeas acostà's a ells. Et ells, qui·l sentiren, van-se pendre a rem, que més se fiaven en los

rems que en Déus ne en les armes; et l'almirayl va-les farir. Què us diré? Con ells giraren, veeren-se davant altres galeas; e tantost venseren-se et foren preses. E axí agren aquella lenga que cercaven, que ben pogren dir que agueren lenga çerta d'En Roger. Sí que tantost con l'almirayl los hac preses, lo jorn se féu; et ell volch saber tot lur fet, et sabé-ho, que hanc res no li'n fo amagat.

E tantost ell se n'anà ab gran alegre a Messina, et amenà les III galeas, ab la popa primera e les senyeres tirant. Et encontinent, aquell dia mateix, ell posà en terra tot ço que en les galeas tenia, e tot hom malaute et nafrat que y fos, et refreschà de gent. Et l'endemà, ell partí de Messina ab les sues XXI galeas et II lenys, et féu la via de Malta.

Què us diré? Que aquell dia se n'anà entrò a Saragoça, et demanà lengua de les galees dels proensals; et I barcha que y avia venguda del Goy¹² de Malta comtà'ls que dins en Malta eren. Et tantost l'almirayl partí's de Saragoça¹³ et anà-sse'n tro al cap de Capupàsser aquell jorn, et aquí donà part a la nuyt. Et con hac donada part a la nuyt et fo prop del jorn, ell, costejan la terra, anà-sse'n tro al cap de Rasalcaran.¹⁴ Et aquesta via féu ell per ço que si les galeas dels proençals eren partides de Malta, que tota hora n'agués vista, jassia que ell sabia que les III galeas que ell havia preses devien ells là esperar; mas gens per açò ell no volia que les galeas li poguessen escapar ne esgambar.

Et con fo a la Ffont de Xicle, del castell agren gran refrescament; axí que ell féu tothom refreschar et endressar, que cascun regonegués ses armes, e-ls [f. xxxixvb] balesters les cordes de les balestes, e les nous¹⁵ et tot ço que-ls feya obs. Axí que aquella vesprada agren gran refrescament de carn, et de pa et de vi et de fruytes; que de les gracioses terres de Sicília és aquella de Xicle. Et levaren cascuns de l'aigua, que és de les bones aygües et de les sanes del món.¹⁶ Et cascun fo hordonat et més en cuns de batayla.

Et com tots agueren sopat et levada aygua, l'amirayl preycà'ls e-ls dix moltes bones paraules qui fahien al temps; e senyelladament los dix:

—Barons, abans que jorn sia serem al port de Malta, hon atrobarem XXII galeas de proençals et II lenys armats; et són la flor de tota Proença, et encara tot l'ergull dels marçelleses. E axí, és mester que cascun de nós ajam ardiment sobre ardiment et cor sobre cor, et que fassam en tal manera que per totstemps abaxem l'ergull dels marsalleses, qui totstemps han menys prehats cathalans que negunes altres gentes.¹⁷ E axí mateix, que d'aquesta batayla vendrà gran honor et gran profit al senyor rey d'Aragon, et a tota Cathalunya et a tota Sicília; que pus que aquests ajam vensuts, la mar és nostra. E axí, plàcie-us a cascun de bé a ffer.

Et tantost resposeren tuyt:

—Almirayl,ensem de anar, que per çert tots són nostres! Et aquest és lo jorn que totstemps avem desigat: que ab ells nos poguéssim combatre!

Et tuyt comensaren a cridar a la veu: —Aür, aür!—, e tantost reculliren-se.

Notes del capítol 82

1. *XXI galea et II lenys [...] de latins*: «bé armades et ben aparallades, XXI et II lenys» (C); «XXI galea e I leny armat molt bé de catalans e de latins» (A); «XXI galea et II lenys, et aqueles foren molt bé armades de catalans e de latins» (B). Confronteu-ho amb l'edició de València: «XXI galea e II lenys, e aqueles foren molt bé armades de catalans e de latins» (f. LXIII^r). L'al·lusió a la composició mixta de l'estol de l'almirall (catalans i llatins, ço és, sicilians) sembla original i encaixa perfectament amb les instruccions donades pel mateix sobirà a Llúria (vegeu més amunt, cap. 76), raó que sembla fer preferible la lliçó de B.

2. *et hac trameses [...] leny armat*: «tramès-ne les III e I leny al senyor rey; et puys» (C); «e ac trameses les III al senyor rey e un leny armat» (A); «et hac trameses les III al senyor rey a Tràpena, e-l leny armat» (B). L'edició de València s'adiu de bell nou amb la lectura de B: «e hach trameses les quatre al senyor rey a Tràpena, e lo rey [sic!] armat» (f. LXIII^r). Com que l'acció descrita en aquest pas (l'enviament de les galeres a Trapani) es dona com a ja realitzada, sembla més escaient l'ús del *perfet* que trobem a la resta de la tradició.

3. «Les Castelles» o Le Castella («Castelle» a l'AtCat; «Chastella» al portolà de Grazia Pauli: «E da Scilaci al chappo di Chastella à miglia LX per grecho di ver levantte», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 27), a la costa jònica de Calàbria, província de Cotrone. Actualment, forma part del comú d'Isola di Capo Rizzuto. Desclot també parla d'una ràtzia de Roger de Llúria per les costes calabreses, però la creu posterior a la victòria naval de Malta contra els provençals: «Quant les galees del rey d'Aragó agren descunfites e preses les galees del rey Karles e-l port de Malta e foren tornats a Messina ab gran alegre e ab gran gasayn, refrescaren altra vegada de gens e de vianda, e puis partiren de Messina, e *costegaren Calàbria e Principat e preseren viles e casteyls, tots quants n'atrobaren riba mar, que nules gens no·ls gosaven esperar en vila ne en casteyl. Per què els cremaren e enderrocharen moutes viles e casteyls en Calàbria e en Principat*, tro a Nàpols, e cremaren per la ribera moutes galees, e tarides, e naus noves, e remes e molt d'altre arnès que-l rey Karles y avia fet fer» (cap. 116, vol. IV, p. 26).

4. *Prendre tarasania*, és a dir, *terrassania*, vol dir 'desembarcar'. Les *Ordinacions* navals del rei Pere el Cerimoniós regulen, per exemple, les mesures de seguretat que calia prendre abans de desembarcar en terres enemigues o no reconegudes per l'exèrcit: «Ítem, que tota galea o galees, com pendran *terraçanies* en lochs d'enamichs, axí poblat com despoblat, no gos null hom exir en terra de la companya fins que alcun notxer o proher o scrivà de la galea haje sabut l'estament de la terra e sia tornat a la galea, per ço com alguns anguans se'n són seguits per aquesta rahó» (Capmany (ed.), 1787, p. 88).

5. *estors*: llegiu «estorç».

6. *reval·lerem*: llegiu «rebel·larem».

7. Recordem que a la poca perícia guerrera dels calabresos també al·ludia la continuació de Saba Malaspina (vegeu el capítol 75, nota 4, d'aquesta edició), segons la qual el rei Carles va deixar que els catalans ocupessin aquelles terres perquè no estaven en condicions d'oposar resistència a l'enemic («quia ipsius terrae debilitatem noverat, et imbecillitatem sciebat», BS, vol. II, p. 391).

8. *Et qui tot [...] de hoyr*: confronteu aquesta fórmula d'abreujament, per exemple, amb el *Lancelot* en prosa: «si trouverent mainte bele aventure dont li contes se test ore, por ce que trop seroit longue l'estoire, se il devoit tout» (Mícha (ed.), 1978-1983, vol. V, p. 60); l'*Ovide moralisé*: «Trop seroit longue la matire, / si ne porroie tant escrire» (Boer (ed.), 1915-1938, vol. I, p. 215); la compilació de Rustichello de Pisa: «Mes de ce que il leur advint en celle voie ne feray ore mencion, pour ce que trop seroit longue matiere» (Löseth (ed.), 1891, p. 268); o les *Chroniques* de Jean le Bel: «Moult longue chose seroit à raconter tous leurs conseilz et leurs parolles» (Jean le Bel, 1863, vol. I, p. 143).

9. El «cap de l'Arma» és el Capo delle Armi, a l'entrada de l'estret de Messina (confronteu-ho amb Grazia Pauli: «E da Pellari a chapo d'Armo à miglia VI», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 26).

10. *voga sorda*: «acció de vogar silenciosament» (DCVB, s. v. *voga*).

11. És a dir, que Llúria va disposar l'estol en almenys dues *escales* o línies de batalla, encerclant les galeres enemigues; la seua intenció és, doncs, de tallar-los totes les possibles vies de fugida.

12. El «Goy» (la mateixa forma a l'AtCat; «Gozo» al portolà de Grazia Pauli: «E di Rasaltin a Gozo à miglia CC per tramontana», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 72) és el Gozzo o Ghawdex, illa de l'arxipèlag maltès, al nord-est de l'illa principal.

13. *et demanà lengua [...] parti's de Saragoça*: omissió a C; «e demanà lengua de les gales de proencals; e una barcha que hi avia venguda del Goy de Malta e comtà'ls que dins lo port eren de Malta. E tantost l'almirall parti de Saragoça» (A); «et demanà lengua de les galees dels proensals; et I barcha que y avia venguda del Goy de Malta comtà'ls que dins en Malta eren. Et tantost l'almirall parti's de Saragoça» (B). Esmene seguint *B l'omissio ex homoioteleuton* —no advertida a les edicions de Casacuberta i de Soldevila— comesa per C, que ens oculta una interessant dada relativa a les operacions d'intel·ligència prèvies al combat contra la flota de Marsella, confirmades, d'altra banda, per altres fonts. En efecte, Bernat Desclot també esmenta els informes d'una barca armada que va anar al Gozzo i va localitzar les galeres angevines dins el port de Malta, però afegeix que va ser el mateix almirall Llúria qui la va enviar a explorar la zona: «l'almiray tramès al Goy de Malta I barcha armada per espiar de les galees si eren aqui ne si y avien estat; e dix-lur que si y eren, que lur feessen III seyals de fum, e si no y eren, que lur feessen I seyal» (cap. 112, vol. iv, p. 17-18). Desclot explica, a més, que durant el trajecte de Sicília a Malta els catalanosicilians es van saber beneficiar dels reports de diversos pescadors i mercaders sicilians que havien vist l'estol provençal (cap. 110 i 111), fet que concorda amb el relat de Neocastro, que, en referir l'arribada de la flota catalana al Gozzo, ens presenta el diàleg entre Roger de Llúria i un pescador de la zona, que li explica tots els moviments dels angevins: «Cum sequenti nocte apud Gaudisium pervenisent, vidit Admiratus quemdam piscatorem stantem in scopulo, et ait ad eum: "Amice, vidisti aliquas galeas his diebus remantes pro abinde?". Respondens Piscator dixit: "Tres dies sunt hodie quod remantes hic XX galeae Provincialium versus Apuliam intendebant, sed vento flante contrario declinantes in Maltam, ibi adhuc propter obnoxia venti flamina necessario moram trahunt". Illi itaque gaudentes ex hoc quod audiverant, maiori remabant laetitia» (RIS, vol. XIII, col. 1084). «Saragoça» és la forma que empraven per a referir-se a Siracusa els catalans de l'edat mitjana, que distingien, de fet, entre Saragoça d'Aragó i Saragoça de Sicília

14. «Capupàsser» («cavo Paser» a l'AtCat) és el Capo Passero, promontori situat a l'extrem sud-oriental de Sicília, a la província de Siracusa. «Rasalcaran» («Ras Acarami», a l'AtCat) és el Capo Scaramia o Capo Scalambri, una setantena de quilòmetres a l'oest del Capo Passero. Confronteu-ho amb Grazia Pauli: «Ed al chapo Pasaro este buono parago. E da chapo Pasaro a Rasso Charame à miglia LX per ponente. Lo chuale chapo si guarda a l'isola cho Malta a mezodi e sonno miglia LX» (Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 104).

15. La *nou* de la ballesta era una «peça de banya, de metall o d'una altra matèria dura, de forma cilíndrica, aguantada per un eix al mig de l'arbrer, amb una mossa que quan era a dalt retenia la corda fins al moment de disparar i una altra a la part inferior on es travava i desaparava amb la clau» (Alo-mar, 1991, vol. II, p. 178).

16. «Xicle» és Scicli, a la província siciliana de Ragusa, uns vint-i-tres quilòmetres a l'est del Capo Scalambri. Ja l'àrab al-Idrisi (segle XII), geògraf de la cort del normand Roger II, parlava de l'exhuberència de la terra de Scicli, i, en concret, de la bondat de la seua fruita i les seues aigües, en al·ludir a la «rocca di Siklah, posta in alto sopra un monte, è delle più nobili, e la sua pianura delle più ubertose. Dista dal mare tre miglia circa. Il paese prospera moltissimo: popolato, industrie, circondato da una campagna abitata, [provveduto] di mercati, a' quali vien roba da tutti i paesi. [Qui godesi] ogni ben di Dio ed ogni più felice condizione: i giardini producono tutta sorte di frutte; i legni arrivano di Calabria, d'Africa, di Malta e di tanti altri luoghi; i poderi e i seminati sono fertilissimi ed eccellenti sopra tutt'altri; la campagna vasta e ferace: ed ogni cosa va per lo meglio in questo paese. I fiumi [del territorio], abbondanti di acqua, muovono di molti molini» (Amari, 1880, p. 74). Notem que l'itinerari atribuït per Muntaner a l'estol de Llúria el fa descendir per la façana oriental de Sicília cap al sud de l'illa, i d'allà cap a Malta; Desclot, en canvi, diu que va costejar la façana occidental, seguint la via Messina-Palerm-Trapani-Terranova: «Quant les galees dels catalans foren partides de Messina e foren vengudes a Palerm, no avia mas II jorns que les galees dels proensals eren passades aquèn, que fayen la via de Tràpena; e aytantost quant agren oÿdes noveles de les galees dels proensals, foren molt alegres, e bateren de rem»

e anaren-se'n al pus tost que pogren ves Tràpena. E quant foren a Tràpena, saberen noveles que a Tresfontanes avien estat e que cercaven les galees del rey d'Aragó e de Sicília, e aytantost segiren-les tant per esclau tro que foren a Terranova, e aquí demanaren a les gens de la terra si sabien noves de les galees dels proensals; e éls dixeren-lur que la via de Malta avien feta. E les galees del rey d'Aragó e de Sicília aytantost partiren-se d'aquí e feeren la via de Malta» (cap. 112, vol. iv, p. 16-17).

17. Aquesta afirmació de Muntaner sobre el menyspreu envers els catalans per part dels marsellesos pot resultar a primer cop d'ull una mica sorprenent, si tenim en compte que el comtat de Provença va estar vinculat a la casa de Barcelona des del 1112 pel matrimoni de Ramon Berenguer III amb Dolça I. Però el 1246 Beatriu, única hereva del comte Ramon Berenguer IV, es va casar amb Carles d'Anjou, amb la qual cosa Provença va quedar desvinculada de la dinastia catalana. Després de l'oposició inicial dels provençals (que van arribar a revoltar-se el 1250), Carles va saber imposar-se als seus nous súbdits, i Provença i Marsella es van convertir en una base importantíssima des de la qual l'angeví va desplegar la seua política internacional. Va ser així, doncs, que la ciutat mediterrània va passar a servir els interessos de l'enemic d'Aragó: sota l'Anjou, a més, va començar el declivi comercial de Marsella, els mercaders de la qual van veure la seua activitat econòmica reduïda en benefici de competidors més florents, com els de les puixants repúbliques marítimes italianes o, precisament, els catalans (Baratier, 1959); aquest declivi es faria del tot evident el 1423, quan Marsella seria saquejada per les tropes d'Alfons el Magnànim. Però fixem-nos que, per Muntaner, la displicència dels marsellesos és ja un fenomen molt vell, independent de l'oposició entre les dinasties de Barcelona i Anjou: han menyspreat els catalans «totstemps». De fet, és cert que els comtes reis catalans van tenir seriosos problemes per tal de fer valdre la seua autoritat a Marsella: l'any 1192, Alfons el Cast va arribar a posar setge a la ciutat, com recull el *Cronicó de Sant Víctor* («1192. Obiit Raimundus Barralus, Massiliensis vicecomes, et Rex Aragonensis obsedit Massiliam», MGH, vol. xxiii, p. 4), i, poc després, els marsellesos van desbaratar la seua iniciativa d'adquirir els drets de la poderosa família dels Baus en un sector de la ciutat. Vegeu, sobre aquesta qüestió, Aurell (1995, p. 368 i s.). Notem, d'altra banda, que novament la *Crònica* ens ofereix una arenga del general de torn en els preliminars d'una batalla; també la *Historia Sicula* reproduïx un discurs de l'almirall a les seues tropes a les aigües de Malta, just abans de donar l'ordre d'atac: el més cridaner de les paraules que Neocastro atribueix a en Llúria és l'argument amb què anima els seus homes a combatre: han de tenir esperances en la victòria, ja que els provençals sempre han estat desafortunats en qüestions de batalles (una possible al·lusió a la desfeta de Muret?): «Spes enim promittit victoriam nobis ex hostibus, cum Provinciales semper et ubique infelices sint proelio, et ab eis spolia vobis praestabimus deferenda» (RIS, vol. xiii, col. 1083).

[Capítol 83]

Et manaren-se'n una barcha de VIII rems que atrobaren a Xicla, per ço que ab aquella descobrissen lo port secretament. E con foren recullits, meteren-se en mar ab l'oratge qui fo a la terra; et abans d' hora de matines ells foren davant lo port. E tantost, a la sorda, surgiren,¹ et enviaren los II lenys armats davant per descobrir lo port; et [f. *XLra*] davant los lenys armats bé una ballestada anava la barcha.²

E·ls proençals tenien los II lenys armats, en guàrdia, en cascuna de les puntes qui són a entrant del port. Et la barcha entrà per mig del port, en tal manera, ab voga sorda, que vench davant lo castell et trobà totes les galeas, qui estaven ab palomeres largues;³ et comptà-les totes, et atrobà que eren XXII galeas e·ls II lenys que descobrí, que estaven axí mateix cascú en sa punta ab palomera larga. Et exí's del port, et atrobà los II lenys qui estaven en roda⁴ enmig de la entrada del port; e tantost vengren a l'almirayl et digueren-li ço que havien vist. Et mantinent l'almirayl féu guarnir la gent et metre les galeas en cuns de la batayla. Et con foren tots aparallats de la batalla, et comensà's a fer alba,⁵ et tuyt cridaren:

—Almirayl, firam, que tots són nostres!

E lavors l'almirayl féu una cosa que li dech més ésser notada a follia que a seny: que dix que ja Déus no volgués que ell los ferís durmén, que ans volia que tocassen totes les galeas les trompes et les nàcres, et que·s despertassen, et que·ls lexaria aparallar; que no volia que null hom li pogués dir que no·ls agra vensuts si dorment no·ls agués trobats. Et tuyt comensaren a cridar:

—Ben diu l'almirayl!

E açò senyelladament l'almirayl féu con era la primera batayla que ell fehia depuys fo fet almirayl, e axí, que volia mostrar son ardiment et la prohea de la bona gent qui era ab ell. Et féu tochar les trompes et les nàcres, et comensaren a entrar, esquera feta,⁶ per lo port, totes enfrenellades les unes ab les altres.⁷ Et los proensals despertaren-se a mal son; et tantost l'almirayl, levon remes adés adés, lexà'ls guarnir et aparallar. Et avellaren del castell bé C hòmens de paratge entre proençals et franceses, qui entraren en les galeas dels proençalls; [f. *XLrb*] sí que foren molt pus forts, et parech-ho a la batalla.

Et con En Guillem Cornut, almirayl de Marçella, veé l'erguyl de l'almirayl En Roger de Lòria, que·ls pogre haver tots preses menys de batayla, dix, tan alt que tuyt ho hoÿren:

—Ay, Déus! Què gent és açò? No són hòmens, ans són diables,⁸ qui no demanen mas batayla; que al lur saul nos pogren haver haüts, et no u han volgut. Donchs, senyors, vaje-us lo cor ab qui us havets a combatre. Ara parrà què farets. Assí és l'erguyl de Cathalunya et de Proensa, et la honor et desonor de tot, aytant

con lo món durarà. E axí, pens cascun de bé a fer, que al partit som venguts que anàvem querir: que per ells partim de Marçeyla, et par-me que no·ls nos ha calgut sercar, que ells són venguts a nós. Ara vaja lo fet con puscha, que no és de romanir.

E lavors ell féu tochar ses trompes et ses nàchares, et levà volta⁹ a les palomes; et bé apparallat, en cuns de la batayla, vengren devés les galeas d'En Roger de Lòria, et aquelles d'En Roger envés elles. Et enmig del port van-se ferir tan vigorosament que totes les proes de cascuns se romperen; e la batayla fo molt cruell et fellona. Què us diré? Que·l joch feÿen lançes et darts que·ls cathalans gitaven, en tal manera que res no·ls havia deffensa; que colp de dart hi havia que passà hom ab les cuyraçes et ab tot, et colp de lança que passava lo home que aconseguia et passava la coberta de la galea.¹⁰ Dels ballesters no us o cal dir, qui eren ballesters en taula, que en tal manera eren atersats¹¹ que no gitaven treta que no guastassen ho matassen home que faria. Que creegats que en les batayles los ballesters en taula fan lo joch. Per què fa que foyl, almirayl de Cathalunya, con mena galeas ab terçolls, salvant XX per centenar, per descobrir ho per retenir galees, que·s metessen en caça; que·ls ballesters en taula van aterçats et hordonats, e axí res [f. XLva] no·ls pot durar davant.¹²

Què us diré? Que la batayla comensà al sol exit et durà entrò a hora de vespres; que null temps null hom no poch veer tan cruell batayla.¹³ Et jafós que·ls marçelleses havien aventatge de una galea et dels C hòmens de paratge qui y eren muntats del castell de Malta, a la fin no pogren haver durada los proensalls; que con vench a hora de vespres, tota hora hi hac morts III millia D hòmens de proensalls;¹⁴ axí que no-res foren aquells qui romaseren sobre cuberta.

Et con los cathalans veeren que aquells poch se deffenien tan fort, cridaren a la veu: —Aragó, Aragó! Via sus! Via sus!—, et tuyt comensaren a pendre vigoria;¹⁵ et van muntar en les galeas dels proençals, et tots quants ne trobaren sobre coberta mataren. Què us diré? Que entre nafrats et altres qui·s meteren sota cuberta, de tots no n'estorseren vius DCC hòmens; et d'aquells moriren molts puy, per naffres mortals que havien. Et l'almirayl En Guillem Cornut e tots sos parents et amichs que y havia, e·ls hòmens de paratge et de vergonya, foren tots espesseyats.¹⁶

E axí van pendre totes les XXII galeas; et dels II lenys armats, la I hi romàs, et l'altre exí entre ells et fugí, et mès-se en mar; que fo molt mellor de rems que aquells de l'almirayl. E axí anà-sse'n a Nàpolls et a Marçella, per comptar lo mal mandado lur.

E com lo rey Karles ho sabé, fo molt dolent et despagat, et tench son fet per perdut, et no sabé què·s fahés. Et con l'almiray En Roger de Lòria hac preses les galeas et el leny, anà-sse'n a la punta del port, de ponent, et va metre la sua gent en terra; et cascun regonech son companyó, et trobà que havia perduts ben CCC [f. XLvb] hòmens, et de naffrats ben CC, dels quals guariren la major part.¹⁷ Et dix que tothom qui hagués res guanyat, que fos seu salvament et quítia; et que ell los

donava tot lo dret que'l senyor rey ni ell hi agués, que assats hi havia que per lo senyor rey et per ell agués les galeas e ls presons. E axí tuyt faeren-li gràcies. Et aquella nuyt ells pensaren bé d'èls mateixs, e l'endemà atretal. Et tantost tramaseren la barcha armada a Saragoça, per què los faheren a saber la victòria que Déus los havia donada.

Et l'almirayl manà per sa letra als officials qui per lo senyor rey hi eren que tantost haguessen molts correus que tramatessen a Messina et per tota la costera de la ylla de Sicília, a comptar aquest bon novell; e axí's complí. Et Déus dón-nos aytal goig con tota Sicília hac. E axí mateix l'almirayl aparallà la I leny armat que hac haüt dels prohençals et tramès-lo en Cathalunya al senyor rey¹⁸ et a la senyora reyna; et passà per Mallorca, et vench a Barchelona; et de Barchelona tramateren I correu al senyor rey, et a madona la reyna et als inffants, et per tota la terra. Et cascun se pot pensar lo goig quin fo per cascuns dels lochs del senyor rey d'Aragó, ne'l goig que'l senyor rey ne madona la reyna ne los inffants agueren.

E axí mateix, lo leny dels marselleses vench a Marçella, et contà-los ço que ls era esdevengut; e'l dol se començà en Marçella et en Proença, tal que encara dura, et durarà d'aquests C anys.¹⁹

Ara lexaré açò estar, et tornaré a l'almirayl.

Notes del capítol 83

1. *surgiren*: en terminologia naval, «ancorar» (DCVB, s. v. *sorgir*, acc. 2).
2. L'enviament d'aquesta barca de reconeixement la documenta també Bartolomeo de Neocastro: «Et iam cum paulo post mediae noctis silentia pervenissent ad portum, *misit Admiratum quamdam barchetam quae portum circumivit, et vidit ibi galeas hostium, et rediens, quae viderat retulit*» (RIS, vol. XIII, col. 1084).
3. La *palomera* era una «corda que servia per a treure les embarcacions de la mar i amarrar-les» (DCVB, s. v. *palomera*, acc. 2). Així doncs, si les galeres estaven amarrades al port amb palomeres llargues, estaven una mica més allunyades de terra.
4. Vegeu el capítol 19, nota 11.
5. Era l'alba del 8 de juny de 1283.
6. *esquera feta*: és a dir, «en línia de batalla» (DCVB, s. v. *esquera*).
7. Aquest gest del Llària d'avisar l'enemic de la seua arribada és confirmat per moltes fonts. Desclot, per exemple, diu que l'almirall va enviar una barca al Cornut declarant la intenció d'oferir-li batalla i que gràcies a això els provençals van tenir temps de preparar-se i reconèixer les forces dels catalans: «l'almirayl tramès missatge per una barca armada a les galees dels proensals que les galees del rey d'Aragó eren vengudes e que s'aparellassen de la batayla. Quant les gens de les galees dels proensals oyren que les galees del rey d'Aragó eren e'l port e que demanaven batayla, reculiren-se tuit en les galees, e armaren-se e s'aparelaren al mils que pogren. E trameseren I barca armada ves les galees del rey d'Aragó per espisar quines galees eren; e puys la barcha armada tornà-sse'n e dix-lur que no eren pus de XII galees, sí que ls proensals les tengren per lurs» (cap. 113, vol. IV, p. 20). La referència a les trompes i als instruments que Llària va fer sonar a l'entrada al port consta també en Neocastro («*cum sonitu tubarum et aliorum instrumentorum quae bellorum strepitum faciunt portum intrantes, in hostes robuste percuciunt*», RIS, vol. XIII, col. 1084), però el seu relat és molt menys detallat i intens que el de Speciale, on

trobem reunits els detalls aportats per Desclot i Muntaner, és a dir, d'una banda, les fanfàrries dels catalanosicilians i, de l'altra, l'enviament per part d'en Roger d'una missatgeria als marsellesos demanant-los la rendició incondicional: «[Rogerius] ad fauces portus accedens, quamvis incautos aggredi potuisset, maluit signo dato ambiguum exspectare victoriam, quam in angustiis circumventos, tantorum ignaros eventuum, coecis conflictibus superare. Dedit ergo sonitum ante diluculum tuba terribilem, qui hostilem classem adesse hostibus innuebat. Quumque deficeret, galea quaedam ad Provinciales, Rogerio mandante, praecessit, legationem afferens, vel ut se sponte cautivos dederent, vel ad bellum cum instantibus Siculis se munirent. Provinciales intrepidi bellum eligunt, vitamque volentes pro fidelitatis nomine paciscuntur» (RIS, vol. x, col. 942). Notem que, si Muntaner jutja arrauat i temerari el comportament de l'almirall calabrès, *Speciale tracta* de justificar la sensatesa d'aquesta decisió: Llúria simplement no volia lluitar a cegues, trobant-se en un lloc tan angost com el port i amb un enemic al davant del qual potser no coneixien totes les forces. Després veurem que altres autors, com Desclot, ens mostren també un almirall que sap planificar assenyadament la batalla, amb mesures que es demostraran fonamentals per a la victòria catalana.

8. Vegeu el capítol 69, nota 3.

9. *Llevar volta* significa «desfer una corda que està entortolligada, donant-li un moviment de rotació en sentit invers a aquell en què està caragolada» (DCVB, s. v. *volta*). És a dir, que els provençals van soltar les amarres de les palomeres i van fer via cap a la flota catalana. A la *Crònica* de Bernat Desclot s'explica un xic diferentment aquest moviment: se'ns diu que els de Marsella van deixar caure discretament les gúmenes de les àncores al mar (per tal que l'enemic no s'adonés del que estaven a punt de fer) i que tot seguit es van llançar a l'atac, maniobra que, en efecte, va agafar una mica desprevinguts els catalans, que no s'esperaven una resposta tan audaç: «E quant venc sus alba del jorn, lexaren anar les gúmenes en mar e bateren de rem per anar ferir les galees dels catalans. E ls catalans, qui les viuren venir, qui no-s cuydaven que venguessen tro al jorn, bateren de rem e anaren-se mesclar ab eles» (cap. 113, vol. iv, p. 20).

10. Confronteu-ho amb Desclot, que explica que els guerrers dels vaixells d'Aragó «gitaren lurs lances de frexa ab ferres febrits (que cascuna valia I morabatí d'aur) e escones munteres, e donaven-luren tals colps, que no-ls valia garniment ne escut, que tot o passaven, e neyx la cuberta de la galea passaven tota d'oltra» (cap. 113, vol. iv, p. 21). Aquest intercanvi d'armes llançívols resultava del tot habitual abans de l'abordatge de les naus; la idea era afeblir el rival abans que hom arribés al cos a cos, i sembla que les esquadres catalanes la van explotar amb molta traça: a les *Ordinacions navals* de Pere el Cerimoniós, per exemple, s'esmenta una gran varietat d'armes de git de què havien de disposar els vaixells dels estols de la corona: «Ítem, lances CCCC. Ítem, darts M. Ítem, viratons VM. Ítem, romanyolles XXV. Ítem, roncoles VI. Ítem, destralls X. Ítem, dalls VI» (Capmany (ed.), 1787, p. 94).

11. *atersats*: *atersar* és «armar (la ballesta)» (DCVB, s. v. *aterçar*); però cal tenir en compte que B i l'edició de València (f. LXVr) diuen «atresats», que potser cal relacionar amb *atracats*, és a dir, 'amb molta traça', fet ja remarcat per la crítica (vegeu Pujol, 1993, p. 45, n. 48). Desclot destaca l'actuació de la ballesteria d'ambdòs bàndols durant aquesta batalla: «Mas los balestés trayen d'amdues les parts; sí que'l cruxit de les balestes era tan gran, que molt era fera cosa d'oír» (cap. 113, vol. iv, p. 20).

12. Els *terçols* eren els remers del tercer rengle de la galera. Una galera amb terçols duia, doncs, un contingent més elevat de remers, circumstància que li aportava velocitat i maniobrabilitat, però que la feia menys eficaç en la fase del preabordatge. Aquests tercers remers, arribada l'hora del combat, podien ser reconvertits en ballesters, mesura que Muntaner sembla desaprovat (algú dedicat gairebé sempre a les feines del rem no podia manejar la ballesta amb la precisió exigible). En canvi, els *ballesters en taula* eren tota una altra cosa: professionals enrolats com a tals a la taula d'acordar i dedicats exclusivament a l'ús de la ballesta, ben entrenats i equipats, com la *Crònica* ens els pinta. Per això Muntaner privilegia la presència de ballesters i aconsella una dràstica reducció de la proporció dels terçols a l'estol català: en aquest cas, vint galeres lleugeres per perseguir l'enemic seran suficients. És a dir, que el cronista es mostra partidari de sacrificar una mica de celeritat en benefici d'una major potència de foc. La seua doctrina és contrària, doncs, a la del venecià Marino Sanuto, que al *Liber Secretorum Fidelium Crucis* recomana la utilització dels terçols o *terzeroli*, i explica que l'any 1316 la marina veneta fins i tot va

començar a experimentar amb galeres amb quatre remers (*quartaroli*) per banc, amb resultats clarament positius: «*expedit quod totum remigatile navigium pro minori sit dispositum ad Terzarolos, scilicet, quod pro quolibet banco sint tres remigatores ad faciendum debite facienda. Et licet specificatum sit superius, quod navigium muniri debeat ex gente remigera, ut pro quolibet banco tres sint remiges, nihilo minus sciendum est quod in MCCCXVI anno Domini, probatum fuit per gentem Venetam de faciundo quod in galeis quatuor remiges pro banco remigarent; que quidem experientia visa est utilis, tam pro navigio quod bene regebat eos, quam quia dextre remigabant remiges antedicti, et quia navigium ex quaterna remigatione pro banco velocius et celerius navigabat quam ad Terzarolos tantummodo deputatum*» (ll. II, part 4, cap. 6; Marino Sanuto, 1972, p. 57). Les raons amb què Sanuto fonamenta la seua posició són previsible: amb més remers, les galeres podran ser més àgils en el combat, o evitar-lo, si volen; d'altra banda, es manejaran millor en condicions climàtiques adverses: «*Quorum dictorum superius, causa haec est: quod galeae, ut dictum est, celeres sint pro remis, quoniam qui fuerint in praedictis, erunt domini sui, et ad suam instantiam potuerunt cum hostibus praelium inchoare, aut eos vitare subito quando volent. Ac sunt pro vitando multa pericula, quae propter maris procellas possent eis absque temporis distantia imminere*» (ll. II, part 4, cap. 6; Marino Sanuto, 1972, p. 57).

13. Segons Bernat Desclot, el combat es va mantenir fins a l'hora de migdia sense un vencedor clar: «*Aquesta batayla durà tro al mig jorn, sí que la una part ne l'altra no-s sabien quals n'avien lo melior*» (cap. 113, vol. IV, p. 21; confronteu-ho amb Neocastro: «*Bellum ergo, horridum inquam bellum, ab ortu Solis usque ad meridiem multa cruoris unda, sed incerta quidem victoria, commissum est*», RIS, vol. X, col. 942). Aquest mateix cronista observa que des del principi els marsellesos van plantejar un combat molt dur i intens i van fer servir contra les naus enemigues totes les armes de git amb què comptaven, i que, en veure-ho, l'almirall d'Aragó —del qual Desclot ens ofereix un retrat diferent del principiant envanit i assedegat de glòria presentat per Muntaner— va ordenar que la tropa es reservés el gruix dels seus projectils (excepció feta dels cairells de les ballestes) fins que l'enemic hagués esgotat els seus, decisió que va motivar la superioritat adquirida pels catalans durant la fase final de la confrontació: «*E la batayla fo molt gran e forts, de lances, e de péres, e de calsina e de cayrels; e majorment que de les galees dels proensals venien tantes lances, e tantes péres e tanta calsina en les galees dels catalans, que totes les galees e la mar n'era cuberta. Ab tant l'almirail del rey d'Aragó dix als hòmens de la galea on él era, e aquels dixeren-o d'una galea en altra, que no-s desexissen de negunes armes sinó dels cayreils e que-s pensassen de bé cubrir e de sufrir los colps*» (cap. 113, vol. IV, p. 21-22).

14. Si ens atenim al relat de Desclot, la desfeta dels provençals podria haver estat provocada per l'actuació d'un dels almiralls marsellesos, Bertomeu Bonví, que, a diferència de l'heroisme mostrat pel seu col·lega, va fugir de la batalla amb vuit galeres més en veure que la contesa començava a decantar-se a favor dels catalans: «*Sí que la galea d'En Bertumeu Bonví de Marsela, qui era almirayl, non o poc sofrir, e axí com poc exí-sse de la batayla ab VIII galees de les sues e fugiren fora del port*» (cap. 113, vol. IV, p. 21). La defeció d'una part de l'estol de Marsella (en concret de sis galeres) és reportada també per Speciale, que arriba a dir que els de Llúria no haurien tingut tan fàcil el triomf si l'enemic hagués continuat defensant-se en bloc: «*Sed non tam placidam Siculi victoriam reportassent, si galeae Provincialium, quae ab inchoato bello decesserant, constitissent*» (RIS, vol. X, col. 943).

15. Segons Desclot, la mateixa consigna va ser cridada, amb els mateixos prodigiosos efectes en la moral de la tropa, pels almogàvers de les naus de Llúria: «*adoncs cridaren: —Aragó! Aragó! via sus!— E preseren viguria, e combateren-los molt fortment*» (cap. 113, vol. IV, p. 20). Confronteu-ho, encara, amb Neocastro, per a qui la flota no va invocar el nom d'Aragó, sinó el de santa Maria delle Scale de Messina («*invocato nomine gloriosae Virginis Mariae de Scalas*», RIS, vol. XIII, col. 1084).

16. Les cròniques que han transmès aquesta batalla són unànimes a l'hora de destacar el brau capteniment que, àdhuc quan ja tot semblava irreparablement perdut, va tenir l'almirall Guillem Cornut. Menció a banda mereix la versió del cronista Speciale, segons el qual el marsellès, recordant que, com deia l'*Eneida* de Virgili (ll. II, v. 354), l'únic consol del vençut era saber que no hi havia salvació possible, va abordar la nau capitana amb els pocs homes que li restaven i, fet un lleó ferotge, va començar a despatxar catalans i sicilians abans de plantar-se davant el mateix Roger de Llúria. Aquest, per la seua banda, pronunciant les paraules de Pal·lant abans d'enfrontar-se amb Turnus —que ara o s'apo-

deraria del botí de les despulls enemigues o bé tindria una mort gloriosa (*Eneida*, ll. x, v. 449-450)—, va llançar-se contra el seu rival i llavors va començar un duel terrible entre tots dos, que va acabar amb Guillem Cornut mort i l'almirall d'Aragó ferit al peu: «Guillelmus autem Provincialium Admiratus, cuius virtutem praeterire libet, quamquam et alia plurima in hoc bello digna laude gesserit [...] verbum illud: “Una salus victis nullam sperare salutem”, ante oculos suae mentis adiecit. Itaque ratem signiferam, qua vehebatur Rogerius de Lauria, magnanimiter et potenter invadens, per proram scandit, alios in mare praecipitans, aliis acutae bipennis vulneribus membra detruccans. Quumque tanta virorum strage superbus, tamquam leo ferarum caede saeviens, per transtra et remos ad pedem arboris, nunc unum sternens, nunc alium eiiciens pervenisset, Rogerius de Lauria praelectam suae ratis turbam uni viro cessisse prospectans, indignatus vivere vitam indecoram, mortem laudabilem praelegit, dictoque Guillelmo congredi sine intermissione decrevit, asserens verbum illud: “Aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis, aut letho insigni”, quumque alter alteri propinquassent. Rogerius telo pede transfixus ab hostibus cuspede inhaerente tabulis immobilis constitit. Sed Guillelmo quidem iactus lapidis a dextera fulmineam bipennem violenter excussit; quam quum idem Guillelmus requireret, Rogerius telum educens ex vulnere, illud cominus in hostes vibrans, eius vitalia ferro traiecit. Postquam vero magnanimus Guillelmus occubuit, non ultra inter partes bellum commissum est» (RIS, vol. x, col. 942-943). Confronteu-ho amb el relat de Desclot, que presenta moltes semblances amb el de Neocastro, i també alguna diferència, perquè en aquest cas és Roger de Llúria qui aborda la nau de Guillem Cornut: «E·N Roger, almirayl dels catalans per lo seyor rei d'Aragó, saltà en la galea d'En Guilem Curnut, qui era l'altre almiray del rey Karles, e aquí combateren-se molt amdós en la popa de la galea; sí qu'En Roger fo nafrat en la cuxa molt durament d'un colp de lança qu'En Guilem Curnut li tramès, E·N Roger tramès-li I lansa, sí que-l ferí per mig lo pits, que d'altra part li'n passà més d'un palm, que no li valc cuyrasses ne res que vestís, sí que mantinent caec mort en la cuberta de la galea. E quant assò fo fet, puys nuyl hom no y féu tornes» (cap. 113, vol. iv, p. 22).

17. Pel que fa al nombre de baixes sofertes pels uns i els altres, Desclot explica que, entre els catalans hi va haver una vuitena de morts i tres-cents ferits (xifra sensiblement inferior a la de Muntaner), i, entre els angevins, vuit-cents setanta morts: «Quant les galees del rey d'Aragó agren preses les galees del rey Karles, e agren desgarnits los hòmens e ligats, e gitats los morts en la mar, e agren regoneguda lur gent, quals eren morts ne quals nafrats, e-ls agren fets adobar als metges qui y eren, no y trobaren mas VIII hòmens morts e CCC nafrats, E en les galees dels proensals trobaren que n'ac morts DCCCCLXX, sens los nafrats; que tot lo port de Malta era cubert de gent morta, e de lançes, e d'escuts, e de rems e d'arnès, quant la batayla fo finada» (cap. 113, vol. iv, p. 22-23). Els marsellesos que van ser fets presoners, tret d'aquells dels llinatges més importants, van ser duts a Messina, on hom els va destinar a l'obra del mur de la ciutat: «E menaren tots los preses al palau del rey e ferraren-los; e madona la reyna tramès-ne XII dels pus honrats de Marseila e de Proensa en Catalunya, al seyor rey, e-ls altres féu hom hobrar tots jorns al mur de la ciutat de Messina» (cap. 114, vol. iv, p. 22-24; confronteu-ho amb Neocastro, que diu que van ser conduïts a les drassanes de Messina, «pro manualibus ibi servitiis faciendis», RIS, vol. xiii, col. 1084).

18. Confronteu-ho amb Desclot: «e d'aquí [Siracusa] l'almiray tramès I leyn armat en Catalunya, al seyor rey d'Aragó e de Sicília, e féu-li saber so qui-ls era esdevengut per la gràcia de Déu» (cap. 114, vol. iv, p. 23).

19. Sobre el dol dels marsellesos, vegeu, també, Desclot: «E axí anaren-se'n a Marsela ab gran dolor; sí que nuyl hom no puria aesmar lo dol ne-l plor que les gens de Marseila feeren quant les V galees foren vengudes desbaratades e saberen que les altres eren perdudes e-ls hòmens morts e preses; mas no era meravella si avien dolor, que no y avia negú que no y agués son fil, o son pare, o son frare, o son marit, o son parent» (cap. 113, vol. iv, p. 19-22).

[Capítol 84]

Con l'almirayl hac refrescada la gent II jorns, senyera levada, anà-sse'n entrò a la ciutat de Malta, et volch-la combatre.¹ E·ls bons hòmens de la ciutat digueren-li que per amor [f. *xlira*] de Déu no·ls fahés dampnatge negun, que la ciutat se metria en guarda et en comanda del senyor rey d'Aragon et d'ell, et que·s retrien a ell per fer et dir tot ço que ell manàs. Et lavors l'almirayl entrà dins la ciutat ab tota la gent, et pres homenatge d'ells et de tota la ylla; et lexà-los ben CC hòmens de cathalans qui·ls deffenssassen dels hòmens del castell; però ab menys n'i agra assats, que la major part n'avien perduts a la batayla, et majorment d'aquells qui bons eren.

Et con açò hac fet, senyera levada, vench assetgar lo castell, e·l combaté; però veé que res no y podia fer menys de trebuch,² e axí levà'n lo setge, que pensà's que en breu hi trametria setge tal que no·n levaria null temps entrò que l'hagués. E·ls bons hòmens de Malta donaren M unçes de joyes a l'almirayl; e axí l'almirayl fo pagat d'ells, et ells d'ell. Et donaren refrescament a les galeas, tal que entrò foren a Messina los bastà.

Et con açò fo fet, anà-sse'n a la ylla del Goy, et combaté la vila, et hac lo reval tantost. Et con lo raval hac haüt, volch combatre la vila; et reteren-se al senyor rey d'Aragó, et per ell a l'almirayl. Et entrà dins, et reebé sagrament et homenatge d'ells; et lexà-y per guarda del castell, qui és ab la vila ensemps, C cathalans. Et con hac hordonada la vila et la ylla del Goy, los hòmens donaren-li D unçes d'or, de joyes, et donaren a les galeas gran refrescament;³ e axí l'almirayl anà-sse'n pagat d'ells, e axí mateix ells romangueren alegres et pagats.

Com assò fo fet, l'almirayl féu la via de Sicília, et pres terra a Saragoça; et aquí li fo feta gran festa et donat gran refrescament. Et puys, partit de Saragoça, vench a Agosta,⁴ et puys a Cathània, [f. *xlrb*] et a Jayx⁵ et a Tauarnina;⁶ et en cascun loch li fo feta gran festa, et donat tant de refrescament que no sabien hon lo matessen; et en cascun loch tiraven les galeas que havien preses, ab la popa primera et les senyeres rossegan. E axí mateix entraren per Messina; et no·n cal demanar la festa e la lumenària quina fo, quant fo lo goyg, que encara dura et durarà totstemps.⁷

Et lavors se tengren tots los sicilians per estorts et per segurs, que entrò que açò fo fet no·s tenien bé per assegurats; mas lavors conegren la valor de l'almirayl e dels cathalans, e·ls preharen e·ls dubtaren; e lavors se comensaren a mesclar en Messina et per tota Sicília de matrimonis ab ells, et foren —et són, et seran totstemps— axí con a frases. Et Déus dón mala ventura qui aquesta fraternitat et amor voldrà departir, que molt és bona companyia: que hanc nuyl temps II nacions⁸ de gents no s'avengren tan bé con ells han fet d'aquell temps a ensà, et faran, si a Déu plau, d'aquí avant.

Are us leixaré a parlar, d'aquí avant, de l'almirayl, et tornaré a parlar del senyor rey d'Aragon.

Notes del capítol 84

1. Recordem que, segons Desclot, la ciutat de Malta ja era sota l'obediència del rei Pere i la reina Constança (vegeu el capítol 81, nota 4, de la present edició).

2. De nou, ens cal anar al relat de Desclot, més ben informat en aquest punt: les forces d'Aragó i Sicília ja tenien assetjat aquest castell abans de l'arribada de Llúria. Ja hem vist, també, que el comandant del setge era Manfred Llança.

3. Sobre el pas dels catalans pel Gozzo, confronteu-ho, encara, amb Desclot: «e vengren-se'n al Goy de Malta; e les gens de la yla agren molt gran goig de lur venguda e donaren-lur refrescament de so que agren mester» (cap. 112, vol. IV, p. 18). És a dir, que, segons aquest cronista, els habitants de la illa ja eren partidaris del rei Pere, amb la qual cosa l'afirmació de Muntaner sobre l'assalt ordenat per l'almirall planteja molts dubtes: o bé realment no es va donar, o bé el Gozzo va ser víctima d'un xantatge *more piratico* —la no-agressió a canvi d'un botí considerable: cinc-centes unces d'or i joies— per part dels soldats que consideraven els seus llibertadors i defensors, liderats per un almirall al servei del monarca del qual se sabien súbdits, el rei d'Aragó i Sicília!

4. «Agosta» («Agoastro» a l'AtCat; «Agosta» al portolà de Grazia Pauli: «Saciatte che ditta citade d'Agosta è portto buono e l'entrata è di ver mezodi», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 104) és Augusta o Aùsta, uns trenta-sis quilòmetres al nord de Siracusa.

5. «Jayx» és Jaci (forma amb què apareix a l'AtCat) o Acireale, uns dinou quilòmetres al nord de Catània.

6. «Tauarnina» («Taumena» a l'AtCat; «Tauermen» al portolà de Grazia Pauli: «E di Tauermen a la cità di Chatania à miglia XXX per mezodi di ver lebecie quarto di vento», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 104) és Taormina, uns quaranta quilòmetres al nord d'Acireale.

7. Per a la pompa a l'entrada de la flota del Llúria a Messina, confronteu-ho amb Desclot: «E puy partiren-se de Sarragossa e anaren-se'n a Messina; e quant entraren per lo port de Messina, entraren molt alegrement e amenaren les galees dels proensals ab la popa primera» (cap. 114, vol. IV, p. 23).

8. *nacions*: «companyons» (C); «nacions» (A i B). L'edició de València diu també: «dues nacions de gent» (f. LXVIIIr). Prenc en aquest cas la lliçó de la resta de la tradició, que sembla fer més sentit que la del text base. L'afirmació de Muntaner sobre l'harmonia entre catalans i sicilians resulta vàlida, sobretot, pel que fa als moments inicials de la intervenció d'Aragó a l'illa: «Mai forse come in questo momento ci fu tanta fusione di animi, tanta fraterna comunione, tanta solidarietà di intenti tra Catalani e Siciliani» (Stefano, 1937, p. 95). El clima d'amistat i cooperació sembla que era tal que, si hem de donar crèdit a la continuació de Saba Malaspina, l'almirall Roger de Llúria arengava abans de les batalles els seus estols mixtos (formats per catalans i sicilians) sobre la comunitat d'interessos d'ambdós pobles, units no sols per un amor fraternal, sinó també per l'odi al mateix enemic, l'imperialisme de l'Anjou, extensió de la tirania francesa: «De dupplici natione tantum sumus gentes unanimes hic collectae, quas ne decipi credimur; unus unit contra hostes affectus par sollicitat, et idem animus animat in eosdem. Et quamquam non sit eadem lingua nostra, vel natio, negotium quod agimus est commune, nec impariter tangens quemquam. Nos quidem, Domini Catalani, pro domina nostra iustitia vindicanda, vos autem Syculi pro libertate vestra defendenda certamus» (BS, vol. II, p. 414). Altres cròniques, però, ens informen que l'actuació de les tropes d'alliberament a Sicília no va estar exempta d'inconvenients, provocats sobretot per l'importantíssim contingent d'almogàvers, difícilment controlables i inclinats al pillatge indiscriminat (recordem que va ser el temor que fessen víctima la població insular de les seues temibles depredacions allò que va motivar la seua marxa cap a l'Orient l'any 1302, com explicarà el mateix Muntaner, cap. 199). Ja hem vist (cap. 72, n. 22) que, segons el cronista Giovanni Villani, el rei Pere i els seus soldats no es comportaven amb els súbdits sicilians gaire diferentment que

el rei Carles i els francesos: ell «e sua gente Catalani *erano ancora co·lloro salvatichi, come nuovo signore e nuova gente*». D'altra banda, la lectura de les fonts sicilianes fa palès un clima de distanciament amb els catalans i els reis d'Aragó a partir de la mort de Pere el Gran, que esdevindrà hostilitat oberta quan l'any 1295 Jaume II signarà el Tractat d'Anagni, pel qual renunciarà a Sicília, s'aliarà amb el papa i els Anjou i arribarà a combatre el seu germà Frederic, coronat rei pels sicilians; llavors, tot i que Sicília continuarà en mans d'un monarca de la casa de Barcelona i que ja no abandonarà l'òrbita d'influència catalana, hom destacarà, sobretot, la rapacitat innata dels catalans, vistos com a lladregots esparracats o *garfanys*, paraula relacionable, segons Amari (1969, vol. 1, p. 226) i Di Giovanni (ed.) (1865, p. 196, n. 18), amb el verb sicilià *agranffari*, 'robar', i que es retroba, per exemple, al *Chronicon Siculum / Libre de les conquestes de Sicília* («garfanys» a la traducció catalana, *Libre de les conquestes de Sicília*, f. 42r, i «garsaguini» a la versió llatina original, RIS, vol. x, col. 855) o a les cròniques de Speciale («carfagenos», RIS, vol. x, col. 1001). Encara l'any 1392, durant la campanya d'èxit a Sicília dels Martí, el bisbe de Catània, Simone del Pozzo, deixava clar quina era la percepció del poble de Sicília sobre els conquistadors catalans: «eu digo che chiù podino li Cicilianii che li Cathalani, che li Cathalani venu con iniusticia e con desordene e con pobertate [...] *che detti catalani erano gente con grandissima superbia in tutte le regioni nelle quali potessero estendere il loro potere*» (Starrabba, 1873, p. 401-402). Per a la presència catalanoaragonesa i les seues repercussions culturals, econòmiques, polítiques i demogràfiques al regne de Sicília, resulta altament recomanable la consulta del volum col·lectiu Giunta *et al.* (1992).

[Capítol 85]

Com lo senyor rey d'Aragon fo partit de Tràpena ab les IIII galeas et I leny armat, ell manà a·N Ramon Marquet et a·N Berenguer Mayol que faessen la via de la Galleta,¹ que ell volia costejar la Barberia, et volia anar a la vila d'Alcoyl per veer si era poblada, ne què fahien ne deÿen; e axí con ell ho manà, ho faeren. E con foren a Galeta, lo senyor rey, ab bona companya, anà a la cassa dels bochs, qui y són, salvatges; et ell era dels bons cassadós del món, de tota salvagina qui e·l món fos, que tostemps anava volenters a cassa de mont. Et preseren tants de bochs que totes les galeas ne refrescaren [f. XLIVa] —et és de la bona carn del món, et la pus grassa—;² sí que tant[s] n'alcís que de V ayns hi parech.

Et con agueren I jorn refreschat en Galleta, costejaren la Barberia et vengren davant la vila d'Alcoyl. Et lavors tota la gent d'Alcoyl, qui eren tornats, et encara ben M hòmens qui eren romases en guàrdia, exiren a la marina ab lurs armes; e les galeas estegren en roda, ab les senyeres levades. Et lo senyor rey, son cors, muntà en lo leny, et dix:

—Acostem-nos en terra, et portats escuts davant, que yo vull parlar ab ells.

—Ha, senyor! —dixeren En Ramon Marquet e·N Berenguer Mayol—, què volets fer? Tramats-hi I de nós ho I cavaller, que axí mateix vos adurà aquelles noves que vós ne volets hoyr.

Dix lo senyor rey:

—No·ns sabia bon si nós no·ns ho enteníem.

Et lavors lo rey baté de rems. Et con foren a tret de ballesta, ell tramès I palomer³ qui sabia molt de sarraïnesch en terra, et que los digués que assegurasen lo leny, que volia parlar ab ells; que no li traguessen, e·l leny faria atretal d'ells.

—Et si·t demanen les galeas de qui són, digues-los que del rey d'Aragon, qui van per missatge en Cathalunya. Et si de més te demanen, di-los que «aquest cavaller qui ve e·l leny, de part los missatges, vos dirà ço que volets demanar».

E axí lo pallomer anà en terra, et dix-los ço que·l senyor rey li hac manat. Et tantost los moros comensaren-los assegurar, et agren I moro qui sabia parlar pla,⁴ qui nadan se n'entrà ab lo palomer qui aportà l'asegurament. Et con foren assegurats, lo leny se acostà en terra, et IIII cavallers dels sarraïns, a cavall, entraren en mar entrò a la popa del leny, et muntaren e·l leny. E tantost lo senyor rey féu-los seure davant [f. XLIVb] ell, e·ls féu donar a menyar e·ls demanà de noves; et dix-los:

—Con lo rey d'Aragó se'n fo anat, los moros què faheren ne què digueren?

E ells dixeren:

—Con lo rey d'Aragó hac feta vella, que de II jorns encara nuyl hom no-s gosà acostar a la villa, ans se pensaven de les veles que fos altre estol qui y vengués en ajuda del rey d'Aragó.

—Ara·m digats —dix lo senyor rey—: lo dia de la batayla trobàs moltes gents menys?⁵

—Segurament siats çert que tota hora trobam menys més de XL míllia hòmens d'armes.

Dix lo rey:

—Con se pot fer axò? Que nós, qui érem ab lo senyor rey, no·ns pensàvem que n'aguéssem morts X míllia.

—Segurament —dixeren ells— que sí foren més de XL míllia. Et dehim-vos que la pressa era tan gran, del fúger, que los uns ouffegaven los altres. E si per desastre lo rey agués passada aquella muntanya, tots érem desbaratats et morts, que I no·n fóra escapat.

Et dix lo senyor rey:

—Et con passara ell la muntanya, que vosaltres havíets hordonada cavalleria qui ferís en la villa et en les tendes, si·l rey passàs aquella muntanya?

—Segurament —dixeren ells—, res de tot axò no y havia, que nós érem gents ajustadiçes,⁶ et jamés entre nós aquella concòrdia no·s pogra fer; que nós teníem lo fet per guanyat, e cascun volia ésser en la batayla. Hon vos deÿm que, si per aventura et per nostre desastre ell agués passada la muntanya, que tots érem morts et fóra tota la terra conquesta; que d'aquí avant no trobara contrast, ans agra pressa Bona, et Costantina, et Giger, et Bogia, et puy gran res de les altres villes de la marina.

Lavors lo senyor levà los uyls al ceel, et dix:

—Ay Déus, pare senyor! Plàcie-us que no perdonets aquest peccat [f. XLIIII] a qui mal ne mer, ans ne fets venyança visible en breu. Ara·m digats —dix lo senyor rey—: aquestes gents, ¿volen-li gran mal al rey d'Aragó?

Et ells resposeren:

—Mal? Ja Déus no u vulla! Ans li volem més de bé que a senyor que sia e·l món, crestià ne moro. Et a bona fe vos prometem que, per la sua bondat, si entrò ara hic agués estat, que L míllia persones, entre hòmens et fembres et inffants, s'ich foren bateyats e·s foren fets seus.⁷ Ans ardidament vos deÿm, sobre la fe nostra et del rey Mirabosetri,⁸ que tots, mercaders et mariners et tota altra persona qui sia del senyor rey d'Aragon, venga saul et segur a·Lcoyl et per tota la terra del rey Bossetri. Et açò vos dehim per aquella fe que Déus nos ha mesa en lo cors; et podets-nos-en creure, que tots IIII⁹ som assí caps et senyors d'aquesta gent et d'aquest loch, et de Giger, et som parents carnals del rey Bossetri, et de Bogia.

E·l senyor rey dix-los:

—Pus sóts tan honrats hòmens con vós sóts, e axí us fiats en nós?

Et ells dixeren que negun temps no·s dubtarien que gents del rey d'Aragon los faessen falsia ne tració, que hanc no·s trobà ne d'aquí avant no·s trobarà.

—E siats çerts que a negunes altres gents no·ns fiarem, sinó en vosaltres; que Déus ha donada I vertut al rey d'Aragó et a ses gents: que tenen fe et veritat a amichs et a enamichs. Et ara, donchs, pus vos havem dit ço que·ns havets demanat, pregam·vos que·ns digats lo rey d'Aragon hon és, et con partí d'aquí què·s féu, ne què ha fet.

E lo senyor rey comptà·los tot ço que li era esdevengut pus partí d'Alcoyl. Et aquests meravellaren·se, et digueren que verament era lo mellor cavaller et ab lo mayor cor, et si molt vivia, [f. XLIIrb] que sotsmetria tot lo món.

E axí, foren molt pagats d'aço que agueren hoÿt; et preseren comiat del senyor rey, et pregaren·lo que les galeas se aturassen entrò que·ls aguessen tramès refrescament; que per honor del senyor rey, là hon era, darien refrescament a aquestes galeas et a tots quants seus hic passassen. E·l senyor rey féu·los·en moltes gràcies, et donà·ls joyes en les galeas hon los mès, et puy féu·los posar en terra. Et no anà a gayre que li tramateren ab barques X bous et XX moltons, e tot lo pa que atrobaren cuyt en terra, et mel, et mantega et molt peix. De vi no n'havien gens, ans lo senyor rey ne donà a ells II bótes de mena, una de blanch et altre de vermell, que amaren més que si·ls agués donat sencgles cavalls.¹⁰

Notes del capítol 85

1. La «Galleta» o «Galeta» de Muntaner és La Galite o Djalita, grup d'illes situades a la costa nord de Tunísia, a la governació de Bizerta («Galata» a l'AtCat; «Galata» o «Galeta» al portolà de Grazia Pauli, que les recomana com a bon lloc per fer·hi escala: «E da Bisarti a l'isola di Galeta à miglia LX per ponette di ver maestro terzo ventto. A Galeta è buono parago da partte di mezodì, e lo parago è a lo chapo di ver levantte. E di ver lebecie è secha una grande, la chuale à di starea da miglia XV. E potrai bene andare infra la secha, a presso de l'isola miglio uno», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 79-80). Desclot explica de manera diferent l'itinerari de les galeres del rei, que, abans de costejar la Barbaria, van fer escala a Capo di Terra, al sud de Sardenya: «E partiren·se les galees de les naus e anaren a rem tant, lo jorn e la nuyt, tro que vengren en la terra de Cerdeya, en I loc qui à nom Cabo Tera, assats prop del golf de Càler; e aquí lo rey devalà en terra, e menyà e refrescà. E puy recul·se, e les galees bateren de rem e anaren·se'n; e quant foren tro a XXX miles en mar, lo vent lur donà al denant e tengren la volta de Barberia, sí que quant agren axí anat I nuyt e I jorn, foren venguts en les parts de Barberia, assats prop d'Alcoyl. E puy lo vent se melorà e tornaren en lur via» (cap. 104, vol. III, p. 154-155).

2. De l'abundància dels bocs salvatges a l'illa de Djalita en va parlar també el viatger nassarita Abu-Hàmid al-Gharnatí (segle XI) al seu *Al-Mu'rib 'an ba'd 'aya'ib al-Magrib* o *Llibre d'algunes de les meravelles del Magrib*, on s'explica que els vaixells solien fer escala en aquesta illa per proveir·se de la carn greixosa —com diu Muntaner— d'aquests animals: «Y en el Mar de los Rum hay también una isla a la que a la que llaman Yalita, repleta de ganado de cabras monteses que llenan esa isla como la langosta, que, cuando se extiende, le es imposible a la gente librarse de ella por su abundancia. Y como el ganado en la Casa, es imposible contar su número. Y cuando llegan los barcos cogen de ellas cantidades innumerables, las degüellan y las transportan en barcos. Se trata de un ganado de gran tamaño, graso, rudo y fuerte para la carga. En esa isla no hay otros animales salvo el ganado, pero hay muchas fuentes y mucha hierba,

montañas, cuevas y árboles abundantes. Está en la ruta de Alejandría por mar. *Y a ella llegan barcos de todas partes y creo que aunque cada barco del mar cogiera todo lo que puede haber en él, no se agotaría nunca, por la abundancia de ganado existente*» (al-Gharnatí, 1991, p. 147-148).

3. Els *palomers* eren els mariners encarregats «de lligar a terra les amarres [dites palomeres] del vaixell» (DCVB, s. v. *palomer*). Segons les ordinations navals del Cerimoniós, calia que hi hagués «II palomers [...] per galea. Deu metre cascú spaha, scrop e juntapeu, e ha de salari cascú a IIII mesos VI lliures barchinoneses, e-lls palomers han de provisió cascú, en cas que no mengem viande de cort, una lliura» (Capmany (ed.), 1787, p. 100).

4. *Parlar pla* volia dir parlar en romanç, per contraposició a fer-ho en llatí. És a dir, que en aquest cas el moro devia saber parlar català.

5. La batalla a què hom al·ludeix ací és la narrada al capítol 55.

6. La *gent ajustadissa* és aquella «que s'arplega de diverses bandes» (DCVB, s. v. *ajustadís*, acc. 2) i, per tant, poc compenetrada. Vegeu el cèlebre passatge del *Regiment de la cosa pública* d'Eiximenis: «car havets a governar molt poble e d'aquell hi ha molt ajustadís de diverses terres, per la qual cosa és gran dificultat a unir a les lleis de la terra» (Eiximenis, 1994, p. 293).

7. Muntaner situa, doncs, Pere el Gran a un pas de realitzar la utopia que, segle i mig més tard, Joanot Martorell atribuirà a Tirant lo Blanc, capaç de convertir d'un sol cop, gràcies a la fama de les seues armes i la predicació de fra Joan Ferrer, 334.000 infidels. Vegeu el capítol 404 de *Tirant lo Blanch*: «Aprés que lo sermó fon finit, tots los moros qui no eren batejats ab grans crits demanaren lo sant bapisme. E de continent, Tirant, en la dita plaça féu portar vexelles grans plenes d'aygua, axí com conques, cocis e librells, e hagué tants frares e capellans com se trobaren allí, *car Tirant havia fets edificar molts monestirs en les ciutats que havia preses, e moltes altres sglésies, e havia-y fet venir molts capellans e frares de altres parts de la cristiandat. E aquí tots se batejaren, axí los que havien de anar com los qui restaren, e dins tres dies foren batejats CCCXXXIII milia, entre moros e mores e infants*» (Martorell, 2005, p. 1350). Sols que en aquest cas el somni no s'acompleix i la pregària del comte rei («Plàcie-us que no perdonets aquest peccat a qui mal ne mer, ans ne fets venyança visible en breu») ens mostra clarament qui considera responsable del fracàs, en apuntar clarament cap a l'Església i Martí IV, que es va negar a donar el seu suport al projecte de croada contra la Barbaria proposat per ell. Remet, sobre aquesta qüestió, a Aguilar (2006) i a l'estudi introductori de la present edició.

8. Per a la identitat d'aquest *Mirabossetri*, vegeu el capítol 43, nota 19.

9. *IIII*: «quants» (C); «IIII» (A i B). «Que tots IIII» (f. LXVIIIv), també, a l'edició de València.

10. Les virtualles que Pere el Gran rep ací constitueixen l'*adiafa* (vegeu el capítol 50, nota 4). No deixa de resultar divertit veure l'alegria amb què els sarraïns d'Alcoll van rebre l'obsequi del rei: vi! La *bóta de mena* era un recipient per tal de conservar el vi i altres líquids, no tan gran com un bocoi; segons el següent document donat el 2 de maig de 1393 a Barcelona, la seua capacitat era de quatre somades i un cafís: «Ordinacions de la mesura o cantitat de vi que ha de tenir cascuna bóta de mena e les portadores [...]. Ara hojats etc... Ordenaren los honorables consellers e pròmens que com de algun temps ensà males persones enganadors de la cosa públic hagen minvades o fetes minvar contra Déu e justícia les bótes de mena les quals vénen de les parts de Nàpols e de Levant e d'altres parts ab vi blanch e vermell en Barçelona, *les quals bótes de mena avien acostumat de tenir IIII somades e un cafís de vi mesura de Barçelona*, que algun mercader [...] o altre hom de qualque stament o condició sie no gos portar de les dites bótes minvades d'aquí avant en la dita ciutat, ans les haja portar ayals com solian ésser les dites bótes e lo vi que en aquelles serà» (Bajet, 1998, p. 201, doc. 29b).

[Capítol 86]

Et axí, lo senyor rey estech aquell jorn a·Lcoyl, et refreschà la gent; et la nuyt mès-se en mar, et ab l'oratge hac bon temps;¹ et fó la via de Cabrera. Et con fo a a Cabrera, levà aygua, et puyt féu la via de Ivissa;² et puyt, de Ivissa, fo al grau de Cullera, e aquí exí en terra. E·l goyg e l'alegre fo per Cullera.³ Et de Cullera anaren correus a madona la reyna et a tots los inffants, qui eren a Saragoça; et per totes les terres, axí con les noves sabien, fahien professons et lumenàries, et lohaven Déu qui tornat los o havia sa et alegre.

E tantost con ell fo a Cullera, vench-se'n a Algezira, hon estech II jorns; et puyt vench-se'n a la ciutat de València.⁴ Et no·m demanets la festa qui s'í féu; que de totes quantes festes jo us é comptades que en València fossen estades fetes per neguna rahó, no n'í ach neguna semblant d'aquesta.

Què us diré? Quisque fes festa, lo senyor rey pensava en sos affers, especialment en lo fet de la batayla, que una hora ne un punt del dia ne de [f. XLIIII] la nit no·n perdia. Et tantost ell hordonà que cartes fossen fetes a aquells que ell havia hordonats que fossen ab ell a la batayla; que ell los tenia per scrit, que en la mar los havia pensats et scrits.⁵ Et aquells scrits donà als scrivans seus, et que faessen cartes a cascuns de part sua que, a jorn çert, fossen apparallats a Jaqua, axí con al camp devien entrar.⁶

Et axí con ell ho manà, axí fo fet; e los correus pensaren de totes parts anar. Et hac-ne ellets, per C que n'havia mester, CL, per ço que, con serien a Jacha, que si n'í havia de malaltes, que tota hora pogués triar los C, et que ab los C se n'anàs a Bordeu. E axí, cascun se aparallà axí con si al camp degués entrar, que negun no·s cuydave que a més fossen fetes cartes sinó tan solament a C; sí que nuyt hom no u sabia sinó lo senyor rey et II scrivans seus, de secret, qui les cartes faheren de lus mans, als quals manà lo senyor rey, en pena de la persona, que fos secret,⁷ que null hom no sabés que fossen mas C. E d'açò féu lo senyor rey gran saviea, que si fos sabut que més ne apparellàs, cascun estegra en dubta que fos ell aquell que·l senyor rey volria que entràs al camp, e axí no s'apparallara tan bé ne de tan bo[n] cor con ell tenia per ferm que ell fos I dels C.

Notes del capítol 86

---

1. *ab l'oratge [...] temps*: «et ab l'oratge hac bon temps» (C); «ab l'oratge, e ach [«et hac» a B] bon temps» (A i B). L'edició de València fa: «ab l'oratge, e hach bon temps» (f. LXVIII).

2. Desclot explica que, tres dies després d'abandonar les costes de la Barbaria, els mariners de les galeres del rei van veure dibuixar-se a l'horitzó la muntanya més alta de Menorca, «lo Toro de Manor-

cha», i que «puy anaren tant ab rems e ab veles, que passaren totes les iles de Manorcha, e de Majorques e d'Evisca» (cap. 104, vol. III, p. 155).

3. L'arribada a Cullera es va produir entre el 16 i el 17 de maig de 1283. Confronteu-ho amb Desclot, que parla també de l'alegria dels cullerencs en assabentar-se de la presència del rei: «e vengren e-l regne de València, en I casteyl riba mar qui ha nom Culera. E aquí foren de nit, e-l rey devalà en terra tan solament ab los III cavallers e venc al casteyl; e les gens del casteyl conegeren lo rey e agren molt gran goyg de la sua venguda, sí que-n trameseren aytantost missatges a la ciutat de València» (cap. 104, vol. III, p. 156).

4. Segons Desclot, el rei va abandonar ràpidament Cullera amb direcció a Alzira, on van acudir a veure'l molts notables de la ciutat de València, en companyia dels quals va encaminar-se cap a la capital del regne: «Mas lo rey no-s volc aquí aturar, ans se fôu liurar bèsties, e cavalcà aytantost e anà-sse'n aquella nuyt a Algesira. E quant venc lo matí, totes les gens de València foren vengudes a Algesira, a cavayl e a peu, per veer lo rey e per acompanyar. E-l rey, ab eyls ensems, entrà-sse'n aquel jorn en la ciutat de València» (cap. 104, vol. III, p. 156).

5. De fet, alguns els havia convocat ja abans d'abandonar Sicília. Se'ns ha conservat, en efecte, una carta adreçada pel rei l'1 de maig de 1283, de Trapani estant, a l'aragonès Pere d'Ahivar, en què li ordenava d'aparellar-se tan bé com pogués d'armes i de cavalls i de dirigir-se immediatament cap a Bordeus: «Petrus, Dei gratia Aragonum et Sicilie rex. Dilecto suo Petro Dahivar salutem et dilectionem. Ben creem que avets entès com dia és assignat a Bordel sobre la batailla que fer-se deu entre nós ab C cavallers nostres et el rey Carle ab C cavallers seus en poder del rey d'Anglaterra el primer dia del mes de juny qui ve. E no us maravellets com nós vos fem saber açò tan tart, que no poguem fer àls, segons que nós vos direm com siats ab nós. *Hon vos pregam axí com podem per honor de nós et de vós et de tota Espanya que vós que siats a aquel dia al dit loc de Bordel ab aquel arreu melor de cavals et de guarnimens que aver porets*» (Saint Priest, 1847-1849, vol. III, p. 216). En tot cas, Muntaner comença ací el relat dels preparatius de Pere per al seu duel amb Carles. Sobre el desafiament de Bordeus, el treball fonamental, encara no superat actualment, és el de Soldevila (1919 i 1960); vegeu, també, l'aportació més recent de Cingolani (2006, p. 453-490). És interessant igualment el treball de Ferrando (1997), que estudia el reflex del duel entre els reis a *Curial e Güelfa*.

6. No consta documentalment que el rei establís Jaca com a punt de reunió dels convocats al combat, i les altres cròniques tampoc no en diuen res: Desclot explica que el rei va ordenar als seus cavallers que es dirigissen directament a Bordeus i que ho fessen sense trigança: «e donà ses lletres a tots los missatges, que les portassen per tota la sua terra als cavallers, e als barons e als ciutadans, *que anassen a la ciutat de Bordeyl, al pus tots que pogessen, e que no esperàs la I l'altre*» (cap. 104, vol. III, p. 155-156).

7. L'amenaça del rei als escrivans que gosessen revelar les seues disposicions secretes sobre el duel (és a dir, que realment havia convocat més d'un centenar de cavallers) s'adiu plenament amb els càstigs previstos als *regimina principum* i a les ordinations palatines per als oficials de cancelleria indiscrets. Les *Partidas*, per exemple, ponderen com una de les majors virtuts dels escrivans la de saber mantenir la «poridat» o secret del rei, i expliquen que aquell que la trenca comet un acte de traïció i es fa digne de perdre la persona: «Escriptura es cosa que aduce todos los fechos a remembranza, et por ende los escribanos que la han de facer ha mester que sean buenos et entendudos, et mayormente los de casa del rey. Ca estos conviene que hayan buen sentido et buen entendimiento, et que sean leales et de buena poridat; ca maguer el rey, et el chanciller et el notario manden facer las cartas en poridat, con todo eso, si ellos mestureros fueren, non se podrien guardar de su daño, porque todas las cartas ellos las han de escrebir [...]. Et quando atales fueren, debelos el rey amar et fiarse mucho en ellos, et quando contra esto ficiesen, mesturando la poridat que les mandasen guardar, o diesen la cartas a otri que las escrebiese sin mandado del por que fuese descubierta, o ficiesen falsedat en su oficio en qual manera quier a sabiendas farien traycion conoszuda por que deben perder los cuerpos et quant que hobieren. Et segunt dixieron los sabios, atal es el que dice su poridat a otri como sil diese su corazon en su poder et en su garda, et el que gela mestura, face atan grant yerro como si gelo vendiese ol enagenase en lugar do nunca lo podiese haber; et por ende, quien esto face a señor, meresce la pena sobredicha de aquellos oficiales que han a servir al rey» (part. II, tít. IX, L VIII). A les *Ordinacions de la Cort* de Pere el Cerimoniós hom parla també sobre la

discreció que han de servir els escrivans: «Guarden-se encara que les scriptures les quals ells faran per altres no puguen ésser esguardades o vistes ne transcrit de letra alcuna prenedor dels registres o d'altres scriptures de la scrivania sinó de consentiment del canceller o vicecanceller e protonotari nostre a alcuna persona fer o liurar no gosen en alcuna manera [...]. E si per aventura en nostre conseyl per rahó de scriure e per altra manera ells enterésser s'esdevendrà, aquelles coses que aquí oyran o percebran ab si secretes tenran a negun no revelans» (Pere III, 2009, p. 126).

[Capítol 87]

E com lo senyor rey hac trameses les cartes en totes parts, ell hordonà missatges molt honrats que tramès a Bordeu, ço és a saber, lo noble En Gillabert de Cruyllers,¹ et que digués al rey d'Anglaterra si li assegurava lo camp a Bordeu, que no·l calgués tembre de negunes altres gents. Et axí lo dit noble En Gillabert partí del senyor rey [f. XLII**v**] et anà-sse'n a Bordeu. Et ab poques paraules que·l rey li comenà, hac assats: que qui savi missatge envia, poques paraules li cal dir;² e·l noble En Gillabert de Cruyllers era dels savis cavallers de Cathalunya.

Et és veritat que, com les batayles foren fermades entre lo senyor rey d'Aragó e·l rey Karles, avengren-se ab dós que missatges de cascuns ensemps anaren al rey N'Andoart d'Anglaterra, qui era dels prohòmens del món, en què cascú lo pregava que la batayla presés, et que asseguràs lo camp en Bordeu. E lo rey d'Anglaterra, a grans pregàries de cascun, reebé a guardar et assegurar lo camp en Bordeu; e axí u tramès a dir fermament a cascun per los missatges meteixs, et que ell en persona seria a Bordeu. Et axí lo senyor rey d'Aragó pensave's que·l rey d'Anglaterra fos a Bordeu, e per ço ell asseguradament trametia lo noble En Gillabert de Cruyllers a ell.³

Con lo noble En Gillabert de Cruyllers fo a Bordeu, pensà atrobar lo rey d'Anglaterra, et no l'i trobà; et vench denant lo senescal, qui era noble hom, et de gran veritat et de gran justícia,⁴ et dix-li la missatgeria axí con la degra dir al rey d'Anglaterra. Et lo senescal dix-li:

—En Gillabert, sènyer: monsènyer lo rey d'Anglaterra, és veritat que assegurarà aquestes batayles, et que promès que ell que y seria en persona. Ara, és veritat que ell à sabut per çert que·l rey de Ffrança ve a Bordeu, et amena ben XII mília cavalls armats. E·l rey Karles serà assí, a Bordeu, lo dia que·l rey de Ffrança hi vendrà.⁵ E axí, havem sabut açò, et lo rey d'Anglaterra veu que no poria tenir segur lo camp; axí que no ych vol ésser, ans ha manat a mi que trameta a dir al rey d'Aragon que, aytant con ha cara la sua honor et la sua vida, que ell no venga a Bordeu; que ell sap per çert que·l rey de Ffrança ve a Bordeu [f. XLIII**r**] per metre a mort lo rey d'Aragon et tots aquells qui ab ell hi seran. Sí que yo volia trametre, vuy en aquest dia, missatges al rey d'Aragon d'aquesta rahon; mas pus vós sòts vengut, a vós ho dich, et que us n'anets e li u digats. Et si no, jo tench per bé que vós romangats et que li u trametats a dir, et veurets ço que jo us dich si serà veritat; et que tots dies lo çertifiquets d'açò que ych veurets.

E lo noble En Gilabert, axí con a savi que ell era, en moltes maneres assejà lo seneschal per saber què tenia en ell; et tota hora trobà-lo de bon enteniment envers lo senyor rey d'Aragon: con més lo menajava,⁶ pus ferm lo trobava. E axí, con

ell se fo ben fermat en la leyltat del senescalch e la bona amor que li havia, ell tramès a dir al senyor rey per molts correus, qui anaren cascuns separat, tot ço que-l senescalch li hac dit. Et los correus foren IIII, e tots IIII entraren tots dins II jorns a Jacha, hon trobaren lo senyor rey d'Aragon, que y fo vengut en pochj jorns; que de II jornades avia feta una, et no us pensets que ell se aturàs en festa ne en alegre que en negun loch li faessen.

Et com lo senyor rey entès ço que-l noble En Gillabert li feya a saber de part del rey d'Anglaterra e-l senescalch, estech molt despagat. No per tant, los cavallers foren tuyt al jorn que los fo donat; que hanc dels CL no-n fallí negun, et cascun vench arreat e apparallat axí con convenia a-ytals con cascun d'ells era.

E estant que-ls fets se apparallaven, lo senyor rey anà a Saragoça a visitar la ciutat et veure madona la reyna e-ls imffants. Et si y hac festa, no us ho cal dir; axí que jamés tal goig ne tal alegre no fo en terra. Et estech IIII jorns ab ells; e tantost pres comiat de madona la reyna et dels inffants, et los senyà e-ls benehí et los donà [f. XLIIIrb] la sua benedicció et gràcia.⁷ Et partí's d'ells, et vench-se'n a Jacha.

E con ell fo vengut a Jacha, aquell dia ell trobà altres IIII correus qui eren venguts d'En Gillabert; et que li fahia a saber que-l rey de Ffrança e-l rey Karles, abdos ensemps, entraren en Bordeu en I jorn, ab tanta de cavalleria con ja havets entès, et attendaren-se prés de la ciutat, hon lo camp era fet hon se devien los II reys combatre, a menys de IIII ballestades; sí que tots dies venien lo rey Karles e-l rey de Ffrança ab gran gent al camp, per veer-lo con era hordonat. Et creats per çert que fo lo camp molt bé hordonat, que camp que hanc fos fet;⁸ e al cap del camp havia una capella hon devia seer lo rey d'Anglaterra, et puys, entorn, là hon devien los cavallers estar, qui-l camp gardassen.

E com lo senyor rey hac entesa aquesta rahon, fo molt pus⁹ despagat que d'abans no era; et tramès sos correus a-N Gillabert, que li faés a saber lo senescalch de quin enteniment era devés ell. Et ell respòs-li'n la veritat, e li féu a saber ab tota segurtat que no havia hom e-l món qui més pogués amar senyor com lo senescalch amava ell; et d'açò fos segur. E con lo senyor rey hac sabut açò, tench-se per estort.

Ara vos leixaré a parlar d'ell, et tornar-vos he a parlar del rey Karles et del rey de Ffrança.

Notes del capítol 87

1. Es tracta de Gilabert IV de Cruilles i de Bestracà (ca. 1225-1295/1304?), senyor de Cruilles i de Peratallada, fill de Gilabert III de Cruilles, personatge que apareix al *Llibre dels fets* lluitant al costat de Jaume I durant la conquesta de Mallorca. Gilabert IV havia servit ja com a ambaixador al Conqueridor, abans de convertir-se en un dels homes de confiança del rei Pere. Desclot també ens parla de la presència de Cruilles a Bordeus com a agent reial, el «seu procurador que eyl hi avia ja tramès, qui era en la ciutat, qui avia nom En Guilabert de Crujyles, cavaler honrat e savi» (cap. 14, vol. III, p. 159).

2. *qui savi [...] dir*: vegeu el motiu E40 («A bon entenedor, poques paraules basten»; «A buen entendedor, pocas palabras sobran») de Farnés (1992-1999, vol. II, p. 264) i Singer (1995-, vol. 13, p. 29-30), amb molta documentació extreta de reculls proverbials: «cum sapiente loquens tu paucis utere verbis»; «A saige home afiert pou de paroles»; «Al savio suol bastar poche parole»; «For few wordes to wyse men is best». És clar que la tradició paremiològica també destaca que els bons missatgers són la clau dels èxits diplomàtics («De buen mandadero, buen recado espero»; vegeu, també, Singer, 1995-, vol. 2, p. 74-75, que esmenta, entre d'altres, el *Poema de Mio Cid*: «Qui buen mandadero envia, tal deve esperar», Smith (ed.), 1998, p. 198). Vegeu una variant de l'expressió al capítol 147 de la mateixa *Crònica*: «Et açò féu sàviament, per què diu l'aximpli del prohóm: “*Tramit savi, et no li digues què faça*”».

3. Però recordem que Eduard I ja havia comunicat a Carles d'Anjou el seu rebuig a actuar com a àrbitre del duel (vegeu el capítol 73, nota 2). De fet, Desclot explica que, molt hàbilment, el monarca anglès va fer lliurar Bordeus a Felip III de França (que era tècnicament el seu senyor per les possessions d'Aquitània), amb la qual cosa la plaça va deixar de ser territori neutral i, per tant, va fallar una de les clàusules necessàries per a la celebració del combat («el rey d'Anglaterra [...] ha feta deliurar tota la terra de Bordeyl al rey de França e al rey Karles, a tota lur volentat a fer», cap. 104, vol. III, p. 160).

4. Joan I de Grailly (mort ca. 1305), vescomte de Benauges, senyor de Langon i senescal del rei Eduard I a Gascunya, càrrec aquest darrer que va exercir fins devers el 1287. Era tot un veterà de les guerres d'ultramar: ja el 1270 havia acompanyat el seu senyor Eduard a la croada que aquest va dirigir contra Síria. Quatre anys després el trobem a Lió, prenent part en la sèrie de consells militars sobre l'estat de Terra Santa que van tenir lloc durant el concili celebrat pel papa Gregori X a la ciutat del Roine; la seua presència en aquest esdeveniment està consignada pel *Llibre dels fets* del rei Jaume, que el recorda com una de les personalitats que van sortir a rebre'l a la seua entrada a la ciutat: «E exiren a nós los cardenals per reebre a nós bé l'legua fora la vila e lo maestre del Temple d'Oltramar e *En Johan de Grili*» (§ 524, p. 364). Entre finals de la dècada dels vuitanta i principis de la dels noranta Joan de Grailly va destacar en la defensa de les últimes ciutats cristianes a Terra Santa: poques hores abans que Acre caigués en mans del soldà de Babilònia (fet esdevingut el 18 de maig de 1291), encara lluitava al costat del seu col·lega Otó de Grandson als murs de la ciutat com a capità de les tropes franceses trameses pel rei Felip IV el Bell, que van oposar una resistència ferotge als sarraïns; Joan de Grailly va ser seriosament ferit durant els combats, i hauria mort si Grandson no l'hagués recollit i s'hagués embarcat en unes naus venecianes que partien cap a Xipre (sobre el setge d'Acre, vegeu Nicolle, 2005). Els seus fets d'aquest període serien relatats a les continuacions de la *Història d'ultramar* de Guillem de Tir.

5. La presència del rei de França a Bordeus, al capdavant d'un poderós exèrcit, fet que trencava una de les clàusules fonamentals del duel, és especialment destacada per les fonts filoaragoneses, segons les quals l'Anjou i el Capet es proposaven de traïr el rei Pere, capturar-lo o potser alguna cosa pitjor. Així, a la *Crònica* de Desclot és també el mateix senescal de Bordeus qui informa els de Catalunya-Aragó del parany francès: «e yo dix al procurador, e n tramís cartes al rey, que per neguna res del món no hic vengués. *Que el rey de França és assí, e el rey Karles, ben ab VIII milia cavallers [...]. E sapiats que si hic ve, que els hi faran tot lur poder con lo pusquen traïr a mort o a presó.* Per què yo li conseyl que per neguna res d'aquest món no ic venga; *que el rey de França ne el rey Karles no hic són venguts per la batayla, mas per eyl a trayr*» (cap. 104, vol. III, p. 160). Notem que Desclot, més contingut que Muntaner, parla només de vuit mil cavallers enemics, però sobta veure que encara hi ha cronistes més exagerats que el de Peralada: a la versió de Neocastro, el senescal explica que el rei Felip i molts nobles francesos han acudit a Bordeus acompanyats de vint mil cavallers i cinquanta mil soldats d'infanteria!: «*Pacta ipsa per Carolum Regem servata non sunt, nec videtur quod ea servare intendat; ipse enim non solum centum milites secum habendos in bello duxit apud Burdegalam, sed tamquam qui ad confusionem vestri Regis intendit secum huc duxit et habet Regem Francorum, et alios Magnates et nobiles Franciae fere cum viginti millibus equitum et quinquaginta millibus peditum*» (RIS, vol. XIII, col. 1077). Confronteu-ho amb l'altre cronista sicilià, Speciale, que parla només de «*quinque millibus armatorum*» (RIS, vol. X, col. 940). D'altra banda, és interessant veure quina és la línia adoptada pels cronistes més aviat filoangevins en abordar una qüestió tan delicada. La continuació de Malaspina, per exemple, sembla disculpar els reis Felip i Carles de qualsevol intenció malèvola, i aclareix que la congregació a

Bordeus de tants cavallers francesos es va produir de manera espontània: molts perquè simpatitzaven amb l'angeví, d'altres perquè havien escoltat que el mateix rei de França s'havia ofert a ser un dels combatents del rei Carles, hi havien acudit per assistir com a espectadors a una ocasió tan assenyalada, proveïts amb els seus cavalls i guarnits amb les seues armes: «Occasione igitur pugnae iuratae, Rege Carolo iam in Francia existente, militia Gallica per universas terras Galliae caepit tota fremescere et arma sumere, ac ad eundum videre huiusmodi futurum certamen accingi; cum enim Rex Franciae, cuius Karolus Patruus, se velle de numero centum esse obtulisset, Barones et Nobiles Galliae tam consideratione Regis Karoli, cuius susceptis compatiebantur in malis, tum etiam tractatus effectu videndi novam pugnam, quam volebant quod non pertransiret ad oculos invisam, quam rem forte credebant eximiae novitatis, generaliter omnes equis et armis, ac si essent singuli dimicaturi cum hostibus, accinguntur» (BS, vol. II, p. 399). Vegeu, també, la *Nuova Cronica* de Villani, que admet que el rei Felip va acompanyar Carles des de París amb un exèrcit de tres mil homes, però que es va aturar a una jornada de Bordeus i va deixar que l'angeví continués el viatge amb el centenar de cavallers estipulats: «Come lo re Carlo fu in Francia, sì apparecchiò sé e' suoi cavalieri d'arme e di cavagli, come a così alta e grande impresa si convenia, e partissi di Parigi, e co' llui lo re Filippo di Francia suo nipote con molta baronia, e bene con IIII cavalieri d'arme, per andare a Bordella. E quando furono presso a Bordella a una giornata, lo re di Francia rimase colla sua gente e baronia, e lo re Carlo con suoi C cavalieri andò a Bordella alla giornata promessa» (ll. 8, cap. 87).

6. *menajava*: llegiu «manejava».

7. Desclot també registra el pas del rei Pere per Saragossa, on es va trobar amb l'infant Alfons i li va donar instruccions sobre el govern de la terra: «Mas lo rey era passat per la ciutat de Sarragossa, hon avia trobat son fil N'Anfós e avia-li manat què degués fer ne què no» (cap. 104, vol. III, p. 156). Però no diu res d'aquesta trobada amb la reina i els altres fills del rei, que és pura invenció de Muntaner, atès que, com sabem (vegeu el capítol 76, nota 7), Constança i els infants Jaume i Frederic es trobaven ja a Sicília.

8. Altres cronistes descriuen amb molts més detalls com era el camp clos o lliça preparat per al duel, i no confirmen ni de bon tros el que diu Muntaner sobre el seu bon ordenament. Bernat Desclot, per exemple, fa dir a Joan de Grailly que Carles d'Anjou havia dissenyat el camp tal com li havia semblat i buscant descaradament el seu avantatge: «Mas lo rey Karles l'à fet fer a sa volentat lonc e estret, e és la I cap del camp prop del mur del hostel del rey Karles; e ha y feta fer porta on pot entrar de son hostel e'l camp. Per què'm sembla oltra rasó» (cap. 104, vol. III, p. 160-161). La descripció més extensa la trobem, però, a la continuació de Malaspina, on se'ns diu que la plaça estava molt ben fortificada, circumval·lada per un profund fossat; tot a l'entorn del camp hi havia, fetes amb ferro i fusta, les llotges dels espectadors, a la manera d'un estadi modern, i els pavellons dels combatents, edificats d'acord amb la categoria de cadascun d'ells; al camp s'hi accedia únicament a través d'una porta, que romandria tancada durant tot el combat, fins que hi hagués un vencedor. Malaspina explica que els agents del rei Pere van trobar també una irregularitat en la disposició de tot el conjunt que concorda amb el que hem llegit en Desclot: la porta es trobava més a prop dels pavellons del rei Carles que dels del rei Pere. Sembla que això els va fer pensar que hom preparava algun parany contra el comte rei: tan a prop, els angevins ho tenien fàcil per entrar al camp i rematar-lo si perdia, o acudir en ajuda del rei Carles si la lluita li era desfavorable: «Interim autem in campo committendae pugnae fiunt castra fortissima, per quorum girum alta effodiuntur aggera, et profunde defossa; fit per circuitum intra limites trabium ferro et iuncturis ligneis colligatus Sedes et Stationes et eminentia spectacula, per quae aspicientibus pateat tota pugna. Casae quoque ac mansionunculae distinguentes convenientium dignitates et cuiuslibet potestatem circulariter construuntur, fitque inibi unica tantum porta, per quam aditus pateat ingredientibus ad duellum; eiusque taliter est ordinata clausura, ut nec fit post ingressum fas egredi nisi victoribus, cum pars altera succubuerit. Sedes autem, et stationes, ac cellae Catalanorum nobilium et Petri de Aragonia fiunt in fronte... parte iuxta caput campi in maiori a porta distantia positae quam ceterae mansiones. Suspiciosi autem et conscii hanc huius rei referunt esse causam: uti si forte Petrus de Aragonia perdat bellum, bene quidem, quia iuxta Gallica vota perdetur. Si autem victo quasi certamine Karolo... propinquo victor exultet, tunc eo cum gente sua lignorum parietibus angustato, non

valente tam cito ad regressum portae recurrere, aut se cum exteris immiscere, quidam milites Gallici electi et deputati ad succurrendum Regi Karolo et suis centenis, circum introytum aggeris stantes, statim prodeant per spatia campi, et Catalanos praevalentes, ut sub armis exterminentur, possint concussionibus macerare» (BS, vol. II, p. 399-400; els punts suspensius corresponen a les llacunes del text editat). Evidentment, tant la denúncia del senescal a l'obra de Desclot com la sospita dels catalanoaragonesos a la continuació de Malaspina apuntaven cap a un fet molt greu, atès que els tractats de batalla medievals estipulaven que el camp havia de presentar les mateixes condicions per als dos contrincants i que els oficials havien de vigilar-lo de ben a prop per evitar que cap dels bàndols pogués amagar-hi armes, fer-hi modificacions o fins i tot pronunciar-hi encanteris que poguessen perjudicar el rival; vegeu, per exemple, el *Sumari de batalla* de Joan Ferrer: «Lo qual camp deu ésser cayre, he deu aver de cascun cayre XXV destres, e cascun dels destres XXV deu aver XII palms de cana de Barçelona; e deu ésser ab pals en gir, e ab rests enrestat he clavat. E deu ésser pla e igual, e no pedregós; ans si péres hi à, les ne deu hom gitar. E la cort deu fer guardar lo camp de nuyt e de dia dentrò que la batayla sia feta, per ço que hom no y pusque amagar ne soterrar nulles armes, ne fer metzines, ne conjuracions, ne posar breus ne altres coses per què neguns dels batayllers fos embargat de son dret a menar o deffendre» (Bohigas (ed.), 1947, p. 87).

9. *pus*: omissió a C; «pus» (A i B).

[Capítol 88]

E com lo rey Karles hac fetes armar les XXV galeas a·N Guillem Cornut, e·s foren partides de Marsella, et hac los XL cavallers de Proença qui ab ell devien entrar e·l camp, ell féu axí ben gran saviea con fóu lo senyor rey d'Aragon dels CL: que més de CCC cartes féu fer en diverses parts, de cavallers qui fossen I d'aquells qui entraven ab ell al camp, axí con aquell que ell amava e·s fiava molt. [f. XLIIIva] Et d'aquests n'i hac de romans et de cascuna part de Toschana et de Lombardia, et n'i hac de napolatans, et de calabreses, et de poyleses, et de Brus, et de la Marcha, et de la Lenguadoch et de Guascunya;¹ axí que cascun d'aquells se pensava que axí fos veritat, et que ell que los amàs e·ls prehàs tant que·l camp los volgués. Et ell havi'e'n bé fret cor que y metés mas franceses o prohençals; mas açò féu per ço que totstemps aquells et çells qui d'ells eixirien aguessen esperança que·l rey Karles los amava molt, et que per ço tenguessen la sua part. E cascuns eren molt apoderats en lur loch.

E axí con s'ho pensà, axí és esdevengut. Que la major part e·l major esforç que·l rey Robert ha vuy en Roma e·n Toscana et en Lombardia et en los altres lochs és² per aquesta rahó: que cascun diu: «Mon pare devia ésser la I d'aquells C qui ab lo rey Karles devia entrar en lo camp contra lo rey d'Aragon», et prehen-se'n molt; et deuen-ho fer, si axí fos con ells se cuyden. Per què veus, sens que res no li'n costà, quants amichs sabé guanyar a si et als seus. E axí podets pensar que·l senyor rey En Pere d'Aragon e·l rey Karles cascun sabia assats; mas lo rey Karles lo passava de longa pràtica, per los dies que havia molt més que ell.³

Et con lo rey Karles hac tot açò fet, hordonà sos parents, barons et amichs que ell havia seus, asenyelladament lo comte d'Artès, qui era fill de son nabot,⁴ que anàs a Nàpolls ab gran cavalleria, que·l papa lo bastava de moneda, et que pensàs de deffendre la Calàbria; et que fahés armar galeas a Nàpolls, et ab aquelles XXV de Proença⁵ que pensàs de fer córrer Sicília, et que y faés tot aquell dampnatge que pogués, mentre lo rey d'Aragon no y podia ajudar. E axí [f. XLIIIvb] se féu con ell manà.

Et com tot açò hac hordonat, ell de una part, e·l rey de Ffrança d'altre, pensaren de anar a Bordeu; axí que·l jorn que agueren emprès entre·l rey de Ffrança et ell, entraren en Bordeu, axí con davant vos he dit que En Gilabert de Cruyles ho féu a saber al senyor rey d'Aragó.

Ara veus lo rey de França et el rey Carles a Bordeu, et són-se atendats axí com davant avets entès.⁶ Et lexaré ells estar, et tornaré al senyor rey d'Aragon.

Notes del capítol 88

1. Cal tenir en compte que, segons Giovanni Villani, el rei Carles va reclutar per al seu duel amb Pere, a més de francesos i provençals, cavallers d'Alemanya i d'Itàlia, en especial de la Toscana: «fece invitarsi a llui de' migliori cavalieri del mondo d'arme per essere alla detta battaglia, per parte più di Vc, e feciono apparecchio, *la maggiore parte Franceschi e Provenzali, e alcuno altro baccelliere d'arme nominato, d'Alamagna, e d'Italia, e di Firenze se ne profersono assai*» (ll. 8, cap. 86).

2. *e-n Toscana et en Lombardia et en los altres lochs és*: «és Toschana et Lombardia e en los altres lochs, et» (C); «ne en Toscana et en Lombardia e en los altres locs hon» (A); «e-n Toscana et en Lombardia et en los altres lochs és» (B). L'edició de València s'alinea amb B: «e en Toscana e en Lombardia e en los altres llochs és» (f. lxxv). El «rey Robert» esmentat per Muntaner és Robert I d'Anjou (1277-1343) —cognomenat «el Savi» pels seus contemporanis per la seua sòlida formació intel·lectual, la seua provada capacitat oratòria (Pryds, 2000) i el seu patronatge de les arts—, rei de Sicília (de Nàpols, de fet) i titular de Jerusalem, comte de Provença i de Forcalquier, fill de Carles II d'Anjou i Maria d'Hongria i nét, per tant, de Carles I (sobre la seua figura, vegeu, sobretot, el clàssic, reeditat recentment, Cagge-se, 2001-2002). El suport de Roma, la Toscana i la Llombardia a la causa dels Anjou s'explica més aviat per altres raons: Florència i Milà eren dues ciutats amb una llarga tradició de güelfisme, i Robert (com Carles en el seu temps, vegeu el capítol 42, nota 5) era l'estendard del partit güelf a Itàlia; basta veure els títols i les dignitats que va arribar a ostentar, i que palesen la seua enorme influència a tota la península Itàlica: vicari papal a Romanya i Ferrara (des del 1310, sota el pontificat de Climent V), senyor de Florència (1313-1321), dels güelfs genovesos (des del 1318) i de Brescia (des del 1319).

3. Observem que, tot i que Muntaner elogia la previsió de Pere d'Aragó i Carles d'Anjou, torna a donar avantatge al segon: mentre que el comte rei recluta més de cent cavallers només per cobrir possibles baixes, el segon veu més enllà del torneig i decideix aprofitar l'ocasió per a dur a terme una autèntica campanya d'imatge que eleve l'estima dels seus súbdits i reforce la seua lleialtat envers la corona. Tota una lliçó de veterania i saviesa política, que encaixa amb el retrat forjat per Muntaner del formidable enemic de Pere el Gran i digna d'un llibre —com és la *Crònica*— empeltat de l'esperit dels *specula principum*.

4. El «comte d'Artès» és Robert II d'Artois (1250-1302), que no era fill del nebot del rei Carles —Felip III de França—, sinó nebot del mateix Carles, atès que el seu pare, Robert I (1216-1250), era germà de Lluís IX i de l'Anjou. Sobre l'auxili del comte d'Artois i els altres cavallers al rei Carles, vegeu el capítol 67, nota 2, de la present edició.

5. Són les galeres marselleses derrotades per Roger de Llúria al capítol 83.

6. *vos he dit [...] avets entès*: «vos he dit et havets entès» (C); «vos he dit qu'En Guilabert de Croilles féu saber al rey d'Aragó. Ara veus lo rey de Ffrança e-ll rey Carles a Bordeu, e són-se atendats axí con davant avets entès» (A); «vos he dit que En Gilabert de Cruyles ho féu a saber al senyor rey d'Aragó. Ara veus lo rey de França et el rey Carles a Bordeu, et són-se atendats axí com davant avets entès» (B). Restituesc la llacuna de C.

FIGURA 48. Robert d'Anjou al tron (miniatura del segle XIV, de l'endrea de la ciutat de Prato al rei Robert).

[Capítol 89]

Con lo senyor rey d'Aragon sabé la bona voluntat que·l seneschal li avia, pensà's que per res ell no falria que al jorn qui emprès era ell no fos dins lo camp. Mas açò tench secret, que hanc ab negun hom no·n volch parlar. Et tantost ell se féu venir un honrat mercader, per nom En Domingo de la Figuera, qui era natural seu de Saragoça et era hom bo et leyal et savi et discret; et era mercader qui totstemps usava en Guascunya ab cavalls, et an Navarra, que trahia de Castella e los manava per totes aquelles parts, e·n Bordallès et en Toltzà.¹ Et era hom qui havia gran poder: que a les vegades XX et XXX cavalls justats trahia de Castella e los manava per los davant dits locs; axí que creats que ell sabia tots quants camins avia en cascuna d'aquelles províncies, axí camins reyalls com camins apartats, con de plans et de muntanyes; que no havia senda en la terra, qual que fos, d'aquelles parts, ne en Aragon ne en Cathalunya, que ell no sabés molt mils que aquells qui eren de la terra. Et açò sabia ell per lonch ús, e per ço con a vegades avia anar descaminat, per los cavalls que manava, per alguns richs-hòmens qui a vegades, per guerres que havien, no se'n plavissen.²

E com En Domingo de la Figuera fo ab lo senyor rey, ell lo mès en una cambra, et dix-li:

—En Domingo: vós sabets que sóts nostre natural, et que totstemps a vós et als vostres havem fet bé et honor. Per què nós vos volem aemprar de cosa que, con [f. XLIIIIra] sia acabada, ab la voluntat de Déu nós vos farem tant de bé que per totstemps vós e·l[s] vostres ne serets benenants.

E·N Domingo, qui hoý açò, levà's et anà's ajonollar al senyor rey, e besà-li lo peu, et dix:

—Senyor, manats vós, que yo són apparallat de complir tot vostre manament.

Et sobre assò lo senyor rey pres un libre en què eren los Evangelis, et dix-li que juràs que d'açò que ell li diria no parlàs a hom del món. Et ell jurà-li-o tantost, et li'n féu homenatge de bocha et de mans.³ Et con fo fet:

—Sabets —dix ell—, En Domingo, vós què farets? Vós pendrets XXVII cavalls vostres, aquells que yo us diré, et tramatets-ne IX en III lochs e·l camín que nós farem a Bordeu, e altres IX en III lochs e·l camí que nós poriem fer a la tornada per Navarra,⁴ et altres IX en tres lochs al camín que porem fer per Castella. Axí que nostra voluntat és que aytal jorn, que deu ésser lo jorn qui és emprès que siam al camp de la batayla en Bordeu,⁵ que nós que y anem en persona, en aytal manera: que vós hirets cavalcan en I bell cavall, con a senyor, et nós hirem axí con a escuder vostre en un altre cavall, ab una escona muntera⁶ en la man; e haurem En Bernat de Peratallada,⁷ qui cavalcharà en altre cavall ab una cella de troça,⁸ et portar-vos

ha la trossa, qui serà leugera, que no y haurà mas la vostra gramalla⁹ et diners per despesa, et portarà altra escona muntera. Et cavalcarem tot lo jorn, que enloch no posarem; et a la nuyt, al primer son serem a posada, e menyarem, et darem part a la nuyt; e con les matines tocaran, nós haurem altres cavalls que trobarem, qui ençellaran, et jaquirem aquells;¹⁰ et farem atretal en totes parts. Et jo seré escuder vostre, e us tendré l'estrep con muntarets, e us tayaré davant a taula;¹¹ e En Bernat de Perataylada pensarà dels cavalls. Et axí és mester que de III jornades fassam una a l'entrar, et molt més a l'exir; et no és mester que tornem per là hon entrarem. E axí és mester que's faça.

»Et axí, pensats lo camí qui·ns serà pus segur a l'anar; [f. XLIIIIrb] e prenets los IX cavalls, e·ls trametets cascun ab I escuder en qui us puscats fiar, d'aqueyls vostres faedors,¹² et ab sencgles mantes tant solament; adés pensats-los-me de trame-tre cascuns en la posta de llà hon los dejam canbiar. E los escuders no sàprien los III qui manaran los III cavals res dels altres III¹³ qui hiran en altre loch. E axí sia de tots, et que cascú se pens¹⁴ que no·n trametats mas aquells III; et dehits-los que·ls trametrets a vendra, et que us esperen en aytal loch, que per res no se'n partesquen; et que pensen bé d'ells et dels cavalls, et que tots III estiguen en una posada. Et con nós hirem, posarem en altra posada, per ço que ells no vejen mi, que conèixer m'ien.

»E axí, pensats de hordonar tot ço que yo us he dit, que res null hom no·n sàpia. Et jo faré-us liurar los cavalls de III en III, axí que aquells de qui són los cavalls no sabran a què·ls volem, salvant que direm que a vós los volem liurar, et que deffora los volets assejar per regonèixer aquell qui mellor serà per nós.¹⁵

E En Domingo de la Figuera respòs:

—Senyor, axí con vós ho manats se complirà. Et lexats a mí, d'aquí avant, endressar tot lo fet, que pus que yo sé la vostra volentat, jo he fe en Déu que y daré aytal acabament que Déus et vós ne serets pagats. Et ab la ajuda de Déu estats ab bon cor, que yo us manaré a Bordeu per tal part que de res no us cal dubtar, e axí mateix al tornar. Et pensats-me de hordonar I hom qui·m liure los cavalls.

Et lo rey dix:

—Ben dehits; pensats d'enentar.

Et tantost appeylà lo seu cavallerís, et dix-li que aytant con li era cara la sua amor, en pena de la persona, que nuyl hom no sabés res d'açò que li diria, sinó ell et En Domingo de la Figuera. Et lo cavallerís dix:

—Senyor, manats, que yo faré.

—Anats tantost et, de III en III cavalls, liurats XXVII cavalls [f. XLIIIIva] a·N Domingo de la Figuera, los mellors, triadament, que nós hajam.

Et lo cavallerís dix:

—Senyor, lexats fer a mi et a·N Domingo, que per çert yo·n tench en mon poder ben LXX, entre aquells que·ns han trameses lo rey de Mallorca, e el rey de

Castella et d'altres. E axí par que·n puscham triar los mellors XXVII, jatsesia que tots són tan bons que poch hi porem triar.

Dix lo senyor rey:

—Ara anats en bona ventura.

Et ells anaren et faheren tantost tot ço que·l senyor rey los hac manat a cascun.

Et lo senyor rey tantost hordonà aquell dia X cavallers que cascun anàs si quart,¹⁶ e cascuns ell envià a Bordeu, ço és, cascun dia I, a·N Gillibert de Cruïllers; e cascun portava missatge a·N Gillibert et al seneschal de Bordeu. E la missatgeria era aquesta: que·l senyor rey d'Aragon tramatia a dir al seneschal si l'assegurava; et si l'assegurava, que ell era aparallat de ésser al jorn al camp. E açò fehia ell per dues rahons: la primera, que·l camí se usàs que missatges veessen passar tots jorns del rey d'Aragon, et si anant ne tornant trobarien qui·ls¹⁷ faés neguna cosa de enuig, ne quin solàs trobarien, et que tots dies n'agués lengua; et l'altra rahó era per ço con ell sabia que·l seneschal avia manament que tot ço faés que·l rey de Ffrança volgués ne manàs, salvant emperò que havia manement senyallat, que·l rey d'Anglaterra li havia feyt, que per neguna guisa no consentís ne sofferís que la persona del rey d'Aragon presés mal ne dampnatge, ne hom seu, ans de son poder los donàs via et carrera que anassen salvament; sí que per ço con lo rey d'Anglaterra sabia que aquest seneschalch era cors et ànima del rey d'Aragon, e tot son llnatge ho era totstamps estat, per ço lo féu seneschalch de tot Bordellès tantost [f. XLIIII^vb] con sabé que la batayla se devia fer.

E axí lo senescal, con hi venia missatge del rey d'Aragon, tantost ho anava dir al rey de Ffrança, e·l rey de Ffrança manava·li que li escriqués que pensàs de venir, que·l camp era apparallat et que·l rey Karles era apparallat; e lo senescal trametia·li a dir lo contrari: que aytant con havia cara la vida, que no y vengués, et que Déus et tot lo món lo·n tenia per excusat, et que per ço con lo rey d'Anglaterra vehia que no·l poria assegurar, no y era volgut venir; e axí, que per res no u assejàs. E axí lo rey de Ffrança usava tots jorns d'aquestes missatgeries, a saber, que no havia jorn que no n'hoys que missatges hi avia del rey d'Aragon. E axí, pensave's que·l seneschalch scrivís axí con ell li menava; per què estava en esperança que y vendria.

E con tot açò se fo continuat et hordonat, lo jorn se acostà, de la batayla. Lo senyor rey appellà En Bernat de Perataylada, qui era fill del noble En Gillibert de Cruylers, et mès·lo en una cambra ab En Domingo de la Figuera ensemps, et descobrí·li lo fet et manà·li tenir secret; e axí li u promès con avia fet En Domingo de la Figuera. Et manà'ls que aquella nit fossen aparallats de partir, de miya nuyt avant. Et manà al cavallerís que hagués apparallats et ençellats ab les çelles d'En Domingo de la Figuera los III cavalls, et que al I metés la çella de trossa. E axí con ho manà, axí fo aparallat, que null hom no·n sabé res sinó tots III ells e·l cavallerís. Que ben sabia lo senyor rey que nuyl hom no li u consentira, que en tan gran ventura se matés; et ell era de tan alt cor et de tan leyal que per tot lo món ell no

romanguera que'l jorn que era emprès ell no fos al camp. E axí, per ço ell no volch que negun hom ho sabés; que son fill N'Amffòs, lo fill major, no'n sabé neguna cosa.¹⁸

Què us en faria pus longues noves? Que con miya nuyt hac tocat, ells se levaren, e'l cavallerís hac apparallats los mellors [f. *xlvra*] III cavalls qui y eren. E'l senyor rey puyà en la I et aportà davant la gramayla d'En Domingo de la Figuera et una escona muntera en la man; et dejús, guarnit de unes bones espatleres¹⁹ et d'un bon camisol;²⁰ et puy, dessús, un cassot vert de drap de lin qui u cobrí tot; et puy una gramayla fort àvol, veyla, que vestí, et son caperó²¹ e una cervellera²² en son cap, ab I capeyl de li. Et En Bernat de Perataylada fo axí mateys guarnit, et portà la trossa, ço és, una boneta²³ que no pesava molt, et ab l'escona muntera en la man. E En Domingo de la Figuera cavalcà con a senyor ben arreat, axí con havia acostumat de cavalchar, ab ses oses²⁴ et ab capell de sol²⁵ et guants, et bé hordonat. Et En Bernat de Perataylada portava un gran carner en què anaven tota vegada VI fogasses, per ço que aquelles menjassen de jorn, et beguessen de l'ayga là hon hom no u veés.

E axí, ab la gràcia de Déu, partiren de Jacha, e segurament anaren en tal manera que III jornades anaven entre la nit e'l dia et ço que prenien de l'altra nuyt; que tota hora venien a posada al primer son, que de jorn e'l món ells no descavalcaven en poblat ne per beure ne per menjar, ans menyaven lo pa cavalcant et caminant. Et con eren a cap de jornada, trobaven los III cavalls. Et tantost En Domingo de la Figuera, ab son hoste, anava a l'hostal hon eren los cavalls, e aquells dels cavalls havien gran goig et demanaven-li con era tan gran nuyt vengut. Et ell dehia-los que²⁶ per ço que·ls cavalls no venguessen ab calor.

E entretant que ell estava ab aquella sua companya, lo rey et En Bernat de Perataylada aparallaven de menjar; e con ell se pensava²⁷ que podia ésser aparallat, ell se'n tornava a l'hostal hon era lo rey e N Bernat de Perataylada, e fahia romandre aquells, que dehia que al matí los veuria. E con era a son hostal, trobava la taula [f. *xlvrb*] mesa, et el rey²⁸ donava-li aigua a mans; et En Bernat de Perataylada pensava dels cavalls. E axí con En Domingo havia escudeyla e li havia taylat, venia En Bernat de Perataylada, et ab lo rey seÿen en altra taula et menjaven ensem; e axí menjaven²⁹ tost³⁰ que no us pensets que moltes noves hi fassen, que cascun portava la salça en la boca.³¹ Et tantost con havien menyat, anaven-se gitar e dormien entrò a matines. Et a hora de matines³² levaven-se, et En Domingo de la Figuera amenava aquells III cavalls als seus escuders, a la lur posada, et fahia-los levar les çelles et metia-les als altres III qui eren reposats, et dels altres ell manava que pensassen bé; e axí pensaven de cavalcar. Et faheren axí cada dia con faheren a la primera jornada.

Notes del capítol 89

1. «Toltzà» designa, òbviament, la regió occitana conveïna de la ciutat de Tolosa. Aquest mercader aragonès apareix també en altres fonts: així, Desclot l'anomena «En Domingo d'Osca» (cap. 105, vol. III, p. 169) i n'elogia, com fa Muntaner, el profund coneixement de les rutes comercials de la França meridional: «I mercader aragonès, qui era mercader de cavayls, qui sabia tots los camins, e-ls aforests, e les muntanyes, de Casteyla tro en Gascunya e tro en França» (cap. 104, vol. III, p. 157-158). A la *Crònica general* del Cerimoniós apareix amb el nom de «Jacme de la Figuera, mercader de Calatahiú de cavalls» (cap. 36; Soberanas (ed.), 1961, p. 136). El *Chronicon Siculum* ens parla d'un tal Pere Sabata, molt conegut a Gascunya («quidam venditor equorum dictus Petrus Zabacta, multum bene cognitus in partibus illis», RIS, vol. X, col. 842). Però cal tenir en compte que el nom de Domingo de la Figuera apareix a la *Crònica de Alfonso X*: «el rey don Pedro salió de Aragón e levó consigo un mercader suyo de Calatayud que decian Domingo de la Figuera» (BAE, vol. LXVI, p. 64).

2. *plavissen*: llegiu «plevissen». És a dir, que sovint el mercader havia hagut de variar el seu camí per evitar de topar-se amb els senyors de la regió, que potser voldrien emparar-se dels seus cavalls per servir-se'n en les seues guerres privades. Obligat, doncs, per les circumstàncies a explorar noves vies, allò l'havia familiaritzat enormement amb tots aquells territoris.

3. *homenatge de bocha et de mans*: hom esmenta ací dos dels gests més característics de les cerimònies de vassallatge i els juraments de fidelitat medievals, ço és, la *immixtio manuum*, per la qual el vassall posava les seues mans entre les mans del seu senyor, i l'*osculum* o bes als llavis, que refermava els deures contrets per ambdues parts (vegeu Ganshof, 1996). Llegiu, per exemple, el següent passatge de les *Chroniques* de Froissart, que ens parla de l'homenatge prestat per Eduard III d'Anglaterra a Felip VI de Valois: «Et me samble que li rois Edouars d'Engleterre fist adonc hommage, de bouce et de parolle tant seulement, sans les mains mettre entre les mains dou roy de France» (Froissart, 1885, vol. I, p. 157). Però cal tenir en compte que mitjançant l'homenatge de boca i mans hom s'obligava també a mantenir la paraula donada, que és el que fa en Domingo de la Figuera en aquest punt. Com recorden les *Partidas*: «Et este homenaje non tan solamiento ha logar en pleyto de vasallage, mas en todos los otros pleytos et posturas que los hombres ponen entre si con entencion de complirlas» (part. IV, tít. XXV, L IV).

4. *e altres IX [...] Navarra*: omissió a C; «e altres IX en III lochs en lo camí que nós poriem fer a la tornada per Navarra» (A); «et altres IX e-l camí que nós poriem fer a la tornada per Navarra» (B). Vet ací una *omissio ex homoioteleuton* del copista de C, que esmene a partir de A (com es pot veure, B in-corre en una altra omissió: «en III lochs»).

5. El dia acordat per al duel era, com ja sabem, l'1 de juny de 1283.

6. L'*escona* era un «dard o llança curta que tiraven a distància». En concret, l'*escona muntera* era una «classe especial d'escona que empraven els caçadors per a la caça major» (DCVB, s. v. *escona*).

7. En Bernat de Cruïlles i de Peratallada (ca. 1250 - ca. 1325) era fill del Gilabert IV de Cruïlles, que ja era a Bordeus com a representant del rei Pere (vegeu el capítol 87, nota 1). Així doncs, segons Muntaner, l'expedició constava de tres membres; confronteu-ho amb Desclot (cap. 104, vol. III, p. 157), que diu que, a més del mercader Domingo, acompanyaven el rei tres cavallers, un dels quals era precisament Bernat de Peratallada. Neocastro creu que seguien el rei en Peratallada, Gilabert de Cruïlles —un clar error, atès que, com sabem, era ja a Bordeus com a representant del rei— i el cavaller aragonès Eiximèn d'Urrea («assumptis sibi sociis tribus, videlicet Bernardo de Cruce, Bernardo de Petra-Tallata filio eius, et tertio, qui fuit Simeon de Orrea», RIS, vol. XIII, col. 1077). El *Chronicon Siculum* (RIS, vol. X, col. 842) parla d'un soldat anònim, un notari públic i el ja esmentat Pere Sabata (vegeu la nota 1 d'aquest capítol).

8. La *sella de trossa* «porta unes alforges per a dur-hi coses de poc volum» (DCVB, s. v. *sella*).

9. *gramalla*: «túnica llarga fins als peus, que portaven antigament els homes i també les dones, i especialment els consellers i regidors» (DCVB, s. v. *gramalla*).

10. Bartolomeo de Neocastro també al·ludeix a aquest canvi diari de cavalcadures per a fer més ràpida la marxa («ne praefixa dies sibi deficeret, quolibet fero et mane mutatis equis, quales Regem habere decebat, die ac nocte accelerabant ad aditum», RIS, vol. XIII, col. 1077).

11. *us tayaré davant a taula*: és a dir, que el rei, en el seu paper d'escuder, es faria càrrec de tallar les viandes que hom anés presentant a en Domingo. Les funcions i el capteniment que han de servir els oficials trinxadors són descrits amb tot luxe de detalls en la literatura protocol·lària medieval. Així, en les *Ordinacions* palatines del Cerimoniós s'especifica la necessitat que, entre altres oficials, dos escuders assistisquen a taula el rei i es facen càrrec del tall de les viandes. Sembla, a més, que aquests mateixos escuders han de tastar el menjar després que ja l'hagen tastat els oficials responsables de portar-lo a taula (els quals actuen, al seu torn, sota la supervisió d'un altre oficial superior!): «Emperamor d'açò ab aquesta present nostra sancçió volem ésser instituït que dos escuders de lur natura a tallar davant nós o altres coses faedores que davant nós per nostre menjar seran posades sien reebuts qui a aytals coses pus esperts seran vists; ne encara ignoren a la sol·licitut d'ells pertànyer que coltells nets e ben taylants hagen prevehir per tal que per inhabilitat de tallar o en altra manera algun fàstig a nós no puga ésser engenrat. E per tal con les viandes de les quals usa la nostra altea abans que a nós pervenguen per diverses cové per moltes maneres passar per tal que-l perill de la nostra salut esquivem, statuim ferma-ment observador que de totes qualsque viandes que a nós seran posades los damunt dits nostres escuders no relexen d'abans tastar, fet encara primerament tast per aquells qui les dites viandes a nós ministradores als dits nostres escuders hauran liurades» (Pere III, 2009, p. 68). Vegeu, també, aquest il·lustratiu passatge de l'*Arte cisoria* d'Enric de Villena sobre l'ofici dels talladors: «Onde, quando viere que es presto para se el rey asentar a la mesa, vaya al lugar do tienen la plata los reposteros aparejada e do está la arqueta susodicha suya, por él ya traída. Abrala e ponga en un baçin de plata los paños de limpiar los cuchillos, de lienço algúnt poco basto, porque su aspersura mejor lleve consigo e limpie la inmundicia del cuchillo. E sean dos o tres, de guisa que abonden si el comer se alongare; que non aya de pedir tal paño estando al servicio del cortar, quanto más si los salsamentos e adobos se multiplicaren. Sobr'éstos ponga los paños delgados para alimpiar la boca e las manos del rey al comer. E sean media dozena porque, el uno aviendo servido, se dé el otro antes que la inmundicia de alimpiaduras en él carguen e mucho parescan. E aunque todos non se untasen cada día, es grant providencia e bien paresçer e podría venir caso en que menester fuesen. E por eso es lo mejor que aya abondo de tales paños. E luego ençima d'ellos ponga los cuchillos çinco suso dichos e otros estrumentos de los que nombré en el preçedente capítulo. E sobre todo un paño delgado, labrado, que lo cubra. E déxelo así en guarda del repostero, que sea tal persona de quien lo pueda fiar. E quando el rey estuviere asentado e tomado aguamanos, puesto el pan e dicha la bendición, faga traer el cortador a un repostero ante sí aquel baçin que á presto con los paños e estrumentos. E así vaya con él a la mesa. E, fincados los inojos, tome el baçin e póngale en la mesa a la manderecha, de donde á de servir. E quite el paño e póngalo tendido en la mesa, en cabo faza sí. E sobr'él ponga los cuchillos por orden, lo que más e primero ha menester açerca. [...]. Desque el cortador oviere puesto los cuchillos así e como dicho es, después luego faga la salva de los cuchillos que ante sí tiene e de los estrumentos otros que están en el baçin, cortando con el cañivete pequeñas revanadas, cuantos son los cuchillos e estrumentos, pasando por cada uno cada una de aquéllas por los lugares a do ha de tañer la vianda. E aquellas revanadas que las coma el repostero que troxo el baçin, a quien fue por él encomendado. E podriése fazer esta salva con una revanada sola, pasándola por todos los estrumentos, pero mejor es cada uno con la suya. Suele fazerse en algunas partes salva de la sal por el cortador e esto es bien quando el salero con los cuchillos se trae. Pero mejor es que venga aparte e que sólo el cortador de sus estrumentos tenga cuidado, de aquéllas salva faziendo, como dicho es. En tanto que esto se faze, la vianda llega. Entonçes dévese levantar e apartar de la mesa porqu'el mayordomo o maestresala aya lugar de poner la vianda e fazer sus salvas, segúnt es costumbre. Pero todavía mire ónde puso los cuchillos e baçin dichos e quién llega a ello, porque dé razón de lo a él encargado. E desque se arredrare el mayordomo, fecho su ofiçio en las salvas, torne el cortante a su lugar e ponga uno de los paños delgados que están en el baçin ant'el rey, llegándose a la boca primero por salva. Esto se entroduxo porque del besar se faze salva del oler e tañer, por el acercamiento a las narizes e tañimiento de la boca e mano. E luego descubra la vianda e taje de aquello que fuere mejor o que sabe que será más plazible al rey o que le demandare, segúnt que en los capítulos adelante del cortar de las viandas diré, poniendo aquella vianda que cortar quiere en otro platel llano, dexándolo al cubierto como primero estava. E limpie a menudo los cuchillos con que cortare antes que en ellos

cargue o parezca de la vianda o grosura d'ella, guardándose quanto pudiere de llegar a la vianda con las manos, teniéndola con las brocas tridentes que dixe. Deve tener allí çerca otro baçin pequeño en que lançe las mondaduras e huesos que apartare e sobras de lo cortado, porque non lo torne a los platos do está la vianda. Suélenlo algunos esto lançar en la nao o baçin do el rey lança los huesos, pero mejor es en otro porqu'el rey non vea ante sí e tan çerca la vianda despedaçada e elada con muchedumbre de huesos, de que tomase asco. Basta que ponga allí lo que deja de su boca. Pero puede allí poner algunas migajas o pedaços de pan que en la mesa quedan, tomándolo con el cuchillo cuarto, que es mejor para esto, e antes que ponga de la vianda ant'el rey. De cada cosa que cortare faga salva comiendo un poco d'ella. E ponga la vianda cortada con la punta del cuchillo en el plato do el rey come, con el cual porná sal limpiamente con el cuchillo, allanándola con la punta d'él, si la vianda lo requiere de comer sal, fecha d'ella la salva, tomando de aquélla con un poco pan e comiéndolo. E si la vianda que ha de comer non cabe en el cuchillo, múdela con una broca o cuchillo en otro platel e de allí lo ponga. Guarde non cargue mucha vianda en el platel, por quitar fastidio, atendiendo que se ha menester de añader o más poner, porqu'e1 rey coma de su vagar con buen gesto e limpiamente sin aquexamiento» (Enric de Villena, 1967, p. 35-39).

12. El mot *faedor* designa el «factor o procurador mercantil» (DCVB, s. v. *faedor*), en aquest cas, els agents del mercader aragonès.

13. *los III qui manaran los III cavals res dels altres III*: «los uns dels altres res» (C); «e-ls escuders no sabien res dels tres qui meneran los altres III» (A); «los III qui manaran los III cavals res dels altres III» (B). Seguesc B.

14. *pens*: «pensa» (C); «pençs» (A); «pens» (B).

15. És difícil fer un inventari de les fonts que al·ludeixen a l'estratagema exposat pel rei en aquest parlament. A més de Muntaner, en la historiografia catalana en parlen Desclot (que fa guarnir-se el rei i els altres acompanyants del mercader «en guisa d'escuders», cap. 104, vol. III, p. 158), les *Gesta Comitum* (que també diuen que Pere feia de servent o escuder dels soldats que anaven amb ell: «seruum se inter suos milites per uaria ductus pericula simulabat [...] scutifer simulatus», cap. XXVIII, p. 73) o la *Crònica general* del Cerimoniós (on fa directament el paper de mercader: «a semblança de mercader», cap. 36; Soberanas (ed.), 1961, p. 136). Entre les cròniques de procedència italiana tenim, per exemple, que també les de Bartolomeo de Neocastro (que explica que el Gran «sociis ipse in omnibus administrabat ut famulus», RIS, vol. XIII, col. 1077), Niccolò Speciale («[Rex Petrus] regalia deponit insignia, et praecedentis famuli, quem vocabat in dominum, vestigia contentibili habitu sequebatur», RIS, vol. X, col. 940), Saba Malaspina (segons el qual el comte rei simulava ser un viatger que anava cap a Bordeus per veure el duel o un mercader de cavalls: «volens in itinere aut de convenientibus ad pugnam videri, aut mercator equos ducens», BS, vol. II, p. 400) i el *Chronicon Siculum* («contulit se in Burdellum ut mercator», RIS, vol. X, col. 842) expliquen que Pere va acudir a terres aquitanes disfressat per tal de no ser capturat o mort pels francesos; Giovanni Villani, que creu que el rei no es va presentar al duel («non vi venne né comparì»), es fa tanmateix ressò de les veus segons les quals es va presentar la vespra *sconosciuto* davant el senescal anglès, tot i afegir que no es va atrevir a esperar Carles i que va abandonar Bordeus a corre-cuita («Ben si disse che·lla sera della giornata al tardi comparì sconosciuto dinanzi al siniscalco del re d'Inghilterra, per non rompere il saramento, e protestò com'era venuto e apparecchiato di combattere, quando il re di Francia con sua gente, il quale v'era presso a una giornata, ond'elli avea tema e sospetto, si partisse; e ciò fatto, senza soggiornare si tornò in Araona, e il primo di che·ssi partì cavalcò bene LXXXX miglia», ll. 8, cap. 87). Tot i que en el cas de la gesta de Bordeus s'arriben a confondre realitat i ficció, veritat i llegenda, la manera com la refereixen les fonts esmentades ens posa sobre la pista d'un motiu folklòric com és el del rei disfressat (*King in disguise*, K1812 segons l'índex de Stith Thompson) —especialment quan amaga la seua identitat per burlar la persecució dels enemics. Val a dir que Pere II no és l'únic monarca històric de l'edat mitjana al voltant del qual s'ha bastit un episodi com el que ara ens ocupa. Així, la figura que la tradició literària i historiogràfica ha forjat de Ricard I d'Anglaterra és la d'un rei amb una inclinació irrefrenable cap a l'incògnit: segons explica el cronista Roger de Wendover (segle XIII) a les *Flores historiarum*, Ricard es va fer passar per un mercader de Damasc anomenat Hugo durant el retorn de la tercera croada, i va obrar

així perquè havia de travessar els dominis del seu enemic el duc Leopold V d'Àustria; sols que l'anglès no va tenir tanta sort com el català i va ser descobert i capturat pels homes del duc, que el va vendre a l'emperador germànic Enric VI (Roger de Wendower, 1841-1844, p. 65-70; confronteu-ho amb l'*Eraclès*, RHC, *Historiens occidentaux*, vol. II, p. 200-203, que diu que el rei no anava disfressat de mercader, sinó de cavaller templer, i explica una versió diferent del seu empresonament). Convé recordar que el mateix Ricard és el protagonista de la coneguda balada *The king's disguise*, on el rei i el seu seguici es disfressen de monjos per anar a la recerca de Robin Hood (Child (ed.), 2003, vol. III, p. 220-222). Un altre rei medieval amb fama de personatge camaleònic és el també anglès Eduard III Plantagenet, de qui explica Thomas Hoccleve (segles XIV-XV) al *Regement of princes* que s'agradava de recórrer disfressat el seu regne per escoltar el que els seus súbdits pensaven d'ell («O worthy Kyng benigne, Edward the laste, / thow haddist ofte in herte a drede impressid, / which that thyn humble goost ful sore agaste; / and to knowe if thow cursid were or blessid, / among the peple ofte hastow thee dressid / into contree in symple array allone / to heere what men seide of thy persone» (Hoccleve, 1925, p. 93). De fet, el conte del segle XIV *King Edward and the shepherd* explica tot just un d'aquests viatges secrets del rei i la seua trobada amb un pastor a qui es presenta com un mercader («Sum tyme I live be marchandye / and passe well ofte the see», French i Hale (ed.), 1930, p. 954; vegeu Snell, 2000, p. 135-154), i al costat d'aquest relat llegendari tenim la dada històrica que el 1331 Eduard es va desplaçar en secret amb un escollit grup de vassalls —avenen tots vestits com a mercaders o com a pelegrins— a França, on s'havia d'entrevistar amb el rei Felip VI de Valois (Ormrod, 2008, p. 163-164). Encara, afirma la *Crònica de Enrique IV* escrita per Alonso de Palencia (segle XV) que quan l'any 1469 l'infant Ferran d'Aragó —el futur Ferran II el Catòlic— va viatjar a Castella per casar-se amb la infanta castellana Isabel, va fer-ho acompanyat tan sols per quatre homes i disfressat de mulater per evitar qualsevol topada amb les tropes lleials al rei Enric (Alonso de Palencia ens el presenta fins i tot servint els seus servents, el mateix que veurem fer al rei Pere una mica més endavant en el text muntanerí: «según previo acuerdo, el Príncipe, fingiéndose criado de mercaderes, estuvo cuidando a las mulas y sirviendo la cena; acabada la cual, en vez de retirarse a dormir, salieron de la aldea en altas horas de una noche tenebrosa», Alonso de Palencia, 1904-1909, vol. II, p. 270). Fa mal de dir, és clar, si les coses van anar exactament com les conta Palencia, tot i que si així fos hom podria demanar-se si el rei Ferran va inspirar-se conscientment en l'argúcia del seu ancestre Pere el Gran o si per ventura la seua actuació va ser el resultat d'haver interioritzat els models cavallerescs de la literatura cortesana medieval —pensem, per exemple, en la tradició artúrica i en els freqüents jocs i canvis d'identitat practicats pels seus personatges, com ara Tristany (Blakeslee, 1989, p. 59-86). En aquest sentit, hom ha parlat de la «double attraction that the motif of incognito holds for the late medieval audience: literary disguises not only stimulate the creation of similar disguises in imitation of romance, but inspire as well the direct imitation of literary figures by historical persons» (Crane, 1997, p. 66).

16. *si quart*: és a dir, el cavaller i tres acompanyants més (vegeu Rubió i Balaguer, 1999, p. 119-124).

17. *qui·ls*: «que·ls» (C); «qui·ls» (A i B).

18. Poc podia resultar certa aquesta afirmació, si tenim en compte que, d'Aragó estant, l'infant Alfons va redactar diversos documents relacionats amb l'anada del seu pare a França (vegeu aquesta documentació publicada a Soldevila, 1960).

19. *L'espallera* era la «peça d'armadura que cobria i defensava una espatlla del guerrer» (DCVB, s. v. *espallera*).

20. *camisol*: «vesta de malla amb mànegues, que cobria des del coll fins més avall de la cinta del guerrer» (DCVB, s. v. *camisol*).

21. *capero*: «cobricap que s'usava antigament, que era alt i acabat en punta, i a vegades s'estenia per avall formant una espècie de capeta que cobria les espatles i l'esquena» (DCVB, s. v. *capero*).

22. *cervellera*: «capell de ferro que cobria el crani» (DCVB, s. v. *cervellera*). És a dir, que el rei duia una cervellera coberta amb un capell de lli i al damunt, el capero.

23. *boneta*: «alforges que es duïen damunt la cavalcadura per anar de viatge» (DCVB, s. v. *boneta*).

24. Aquestes *oses* eren unes botes fortes i altes, que proporcionaven un bon abríc per al peu i les cames, i que hom feia servir sobretot en campanya. Apareixen, per exemple, al *Poema de Mio Cid*: «nós cavalgaremos siellas gallegas e *huesas* sobre calças» (Smith (ed.), 1998, p. 148).

25. *capell de sol*: «capell lleuger i ample per defensar-se del sol» (DCVB, s. v. *capell*). Vegeu el *Llibre dels fets*: «I balester tirà'ns e, de part lo capel de sol e-l batut, donà'ns en lo cap ab lo cayrel, prop del front» (§ 266, p. 220). Tot i que hom podria suposar que es tractava d'un capell fet amb palla, això no és així necessàriament. La documentació ens permet d'identificar capells de sol elaborats amb altres teixits («Primo hun capell de sol amb sendat vert», Miralles (ed.), 2006, vol. I, p. 232), i fins i tot alguns de bastant luxosos, amb brodats i motius ornamentals («I capell de sol cubert de drap d'or ab leons e ab castels», document citat a Maranges, 1991, p. 58). Vegeu, encara, sobre aquest punt Riquer (1968, p. 32). Confronteu tota aquesta descripció de les indumentàries dels personatges amb el text de Bernat Desclot: «e [lo rey] portà I unió molt bo, vestit sots la gonela, e I bassinet en son cap; e vestí I gramaya blava no gayre bona, e I caperó vestit en son cap e ses *oses* calsades; e portà en sa mà I escona muntera. E-ls III cavalers, qui eren jóvens e de bela faysó, anaren descalses e pobrament vestits a guisa d'escuders. E-l mercader anà molt ricament vestit, axí com bon mercader ne honrat deu fer. E quant entraven per neguna vila, descavalcaven dels cavayls e menaven-los en destre per les regnes, e-l mercader anava'ls aprés en son cavayl cavalcant, e el rey aprés, tot derrer, en son cavayl, e portava detràs, a l'arsó, I boneta per tal que semblàs magerdom del mercader» (cap. 104, vol. III, p. 157-158).

26. *que*: omissió a C; «que» (A i B).

27. *pensava*: «pensaven» (C); «pensava» (A i B).

28. *el rey*: omissió a C; «e-l [«et el» a B] rey» (A i B). L'edició de València diu: «lo senyor rey» (f. LXXIIIr).

29. *e axí menjaven*: omissió a C; «e axí menjaven» (A i B).

30. *tost*: «tots» (B i C); «tost» (A). En aquest cas sembla clar que B i C cauen en una *lectio faciliior* i que la lectura correcta és la del manuscrit d'El Escorial («i menjaven amb tanta pressa que [...]»).

31. *boca*: «borça» (C); «bocha» (A); «boca» (B). És a dir, que callaven i menjaven. Confronteu aquest passatge amb Desclot, que diu que, per no alçar sospites entre la gent, els servents d'en Domingo —i el rei entre ells— no menjaven fins que el mercader havia acabat i que aquest els tractava d'una manera arrogant i displicent: «E quant eren en l'ostal, los III cavalers pensaven dels cavayls e ajudaven a aparelar de menyar; e-l rey despenia, e feya aparelar de menyar e ajudava als altres. E quant era aparelat de menyar, lo mercader menyava e-ls altres lo servien, e puys com avia menyat, lo rey e els III cavalers menyaven; e el mercader desonrava'ls, e-ls barayava e-ls tenia molt vilment per semblant» (cap. 104, vol. III, p. 157-158).

32. *Et a hora de matines*: omissió a C; «E [«Et» a B] a hora de matines» (A i B). Resolc l'*omissio ex homoioteleuton* de C.

[Capítol 90]

Et anaren tant que vengren a miya legua prop de Bordeu a hora del seny sonant,¹ a una torra de I cavaller antich et prohóm qui era gran amich d'En Domingo de la Figuera. E aquí foren bé reebuts et ben pensats; et con agren sopat, anaren-se gitar.

E al matí, con se féu alba, levaren-se, et muntaren sobre lurs cavalls et anaren envés lo camp. Et aquell jorn era lo jorn que era emprès de la batayla. Et tantost tramateren l'oste a·N Gillabert de Cruyles, qui posava en un alberch fora la ciutat, qui era pus prop del camp que negun altre qui fos en la ciutat. Et digueren-li que En Domingo de la Figuera et I cavaller del rey d'Aragon eren aquí, et que havien anuyt posat ab ell, et que tantost, solament, si altre, vengués parlar ab ells. E l'hoste anà tost a·N Gillabert, qui ja era levat, et dix-li la missatgeria; et En Gillabert, qui sabia que aquell era lo jorn que·ls reys devien ésser al camp, et estava tot resellat,² et duptave's d'allò que veé per l'alt cor et la gran fe que sabia que·l rey d'Aragó avia. Et tantost, ab l'oste solament, cavalcà, que no demanà negun.

Et con fo a ells et [f. XLVva] ell veé lo senyor rey et son fill, mudà's tot de color; mas era tan savi que no·n féu res aparès, per rahon de l'hoste. E·l rey pres-lo a una part, e romàs ab l'oste En Bernat de Perataylada et En Domingo de la Figuera. E·N Gillabert dix:

—Senyor —con foren apartats—, què és açò que vós havets fet? Con vós sòts mès a tan gran ventura?

—En Gillabert —dix ell—, vull que sapiats que, con yo fos çert que·l cors hic degués perdre, yo no romanguera de venir per neguna manera. Et axí no fassam pus longues noves. Vós me havets tramès a dir que yo·m pusch fiar en lo senescalch; et per ço anats a ell, et digats-li que açí ha un cavaller del rey d'Aragon qui vol parlar ab ell, et que amèn ab si I notari et VI cavallers qui sien seus, et no pus; et que açò fassa tantost.

E En Gillabert tantost anà al senescalch e li u dix. E·l senescal anà al rey de Ffrança et dix-li:

—Sènyer, I cavaller ha vengut del rey d'Aragó, et ha parlat et dit que vol parlar ab mi. Et ab vostra licència vull·hi anar, si a vós plau.

E lo rey de Ffrança respòs que tots dies avia aytals manaments a fer:

—Anats a la bona ventura, et con hajats ab ell parlat fèts-nos-ho a saber, què us haurà dit.

—Senyor —dix ell—, sí faré.

Et tantost lo senescalch, ab lo notari, lo mellor e·l pus antich de Bordeu et de la cort del rey d'Anglaterra, ell se n'anà, et ab VI cavallers, los pus honrats que ell havia en sa companya.³ Et con foren al camp, ells atrobaren lo rey, e En Bernat de

Perataylada et En Domingo de la Figuera e·l camp. Et dins lo camp lo senescalch entrà, et aquells qui ab ell vengren, e l'hoste qui era ab lo rey, et En Gillabert, qui y vench ab lo senescalch.

E com lo senescal entrà per lo camp, lo senyor rey exí-li ab sos companys a carrera e saludà'l de part del rey d'Aragon; et ell molt cortesament [f. XLV**v**] reté-li les saluts, et dix-li:

—Senescal, sènyer, jo són comparagut açí davant vós per lo senyor rey d'Aragó, per ço con vuy és lo dia que ell e·l rey Karles havien jurat et promès que fossen al camp, aquest jorn de vuy. E axí, deman-vos si porets tenir segur lo rey d'Aragó, si vuy ve en aquest camp.⁴

Et ell dix:

—Senyor, yo us respon breument, de part de mon senyor lo rey d'Anglaterra et de mi, que yo no·l poria tenir segur, ans de part de Déu et del rey d'Anglaterra lo·n tenim per escusat e·l ne donam per bo et per leyal et per quití; que per res no·l poríem tenir segur, ans sabem per çert que s'ich venia, que res no·l poria restaurar, ne ell ne aquells qui ab ells venguessen, que no morissen: que veus assí lo rey de Ffrança e lo rey Karles, que ych són ab XII míllia cavalls armats. E axí podets entendre monsènyer lo rey d'Anglaterra, ne yo per ell, com lo poríem assegurar.⁵

—Donchs —dix lo rey d'Aragon—, plàcie-us que·n sia feta carta, senescal, et que u manets al scrivà.

E·l senescal dix:

—Que·m plau —et ho manà al notari.

Et tantost lo notari scrivi tot ço que·l senescalch hac dit. E con vench al demanar lo rey con havia nom, dix al senescalch:

—Senescal, ¿assegurats-me, mi et tots aquells qui ab mi hic són?

—Sènyer —dix ell—, hoc, sobre la fe de mon senyor lo rey d'Anglaterra et de mi.

Et lavors lo senyor rey gità's lo caperó darrera, et dix-li:

—Senescal, conexets-me?⁶

E lavors ell lo guardà, et conech que era el rey d'Aragon. Et va donar del peu en terra, et volch-li besar lo peu; e·l rey no u sofferí, ans lo féu cavalcar et puy donà-li la mà, que li besà.⁷ Et dix:

—Ha, senyor! Què és açò que havets feyt?⁸

—Yo —dix ell— són vengut açí per salvar ma fe, et vull que tot ço que havets dit, ne yo diré, lo notari assí scriva largament,⁹ con yo en persona són comparagut et he sercat tot lo camp.

Et lavors ell va brochar lo cavall et environà tot lo camp, et entorn et per mig, en presència del senescalch et d'aquells [f. XLVI**r**a] qui y eren. E entretant lo notari scrivi tot ço que feya al fet, et a escusa del rey d'Aragó. Et ab veritat lo dit senyor

rey no cessava de brochar per lo camp, axí que tot lo calcigà ab la escona muntera en la mà.¹⁰ Sí que tuyt dehien:

—Ha, Déus! Quin cavaller ha açí! Jamés no nasqué cavaller que a ell fassa a comparar, cors per cors.

E com hac tot lo camp sercat moltes vegades, mentre lo notari scrivia ell se n'anà a la capella; et avellà, et tench lo cavall per la retgna, et ahora Déus, et dix aquelles oracions que havia a dir, et lohà et benehí Déus qui a aquell jorn lo avia aportat a complir son sagrament.

Et con hac feta sa oració, ell tornà al senescal et a l'altra companya; e'l notari hac scrit tot ço que fahia a scriure, e legí-u en presència de tuyt e levà sos testimonis. Et con ho hac fet, et el rey hac dit III vegades al senescal ell si·l poria assegurar, que s'aturaria per fer la batayla, et ell respòs que no, et tot açò se mès per scrit —e con ell baronívolment sobre son cavall ab la escona muntera en la man cercà tot lo camp entorn et per mig et per travers, et anà ahorar a la capella—; e con tot açò fo mès en forma pública, lo rey requès al senescal que manàs al notari que fahés d'aquella rahó dues cartes públiques partides per ABC.¹¹

—La una que romanga a vós, et l'altra que donets a·N Gillabert de Cruyllers.

—Senyor —dix lo senescal—, axí ho man jo al notari que sia fet.

E axí·s complí.

Et fet açò, lo rey pres per la mà lo senescal et mès-se en lo camí; et anaren tro là hon havien jagut. Et con foren davant la torra, dix lo rey al senescal:

—Senescal —dix ell—, aquest cavaller nos ha feta molta de honor et de plaer en son alberch, per què yo us prech que, per honor de nós et per amor, li fassa lo rey d'Anglaterra et vós tal do que ell et son linatge ne vayla més.

—Senyor —so dix lo senescalch—, açò serà fet.

E·l cavaller [f. XLVIRb] correch besar la man al rey. E con açò ac dit, lo senyor rey dix al senescal:

—Esperats-nos, que avallarem assí pendre comiat de la dona qui·ns hic ha anuyt tan bé acullits.

—Senyor —dix lo senescal—, pensats de fer ço que us plaurà, que bé·n par de la vostra cortesia.

E axí lo rey avellà et pres comiat de la dona. Et com la dona sabé que era lo rey d'Aragon, baxà's als seus peus et féu gràcies a Déu et a ell de la honor que·ls havia feta. E axí pres comiat, et cavalchà ab lo senescal; et lunyà'l, tota hora parlant, bé una legua, e li féu gràcies de la bona voluntat que en ell havia atrobada.¹² E·l senescal profferí's a ell, e axí preseren comiat. Et lo senescal dix a·N Domingo de la Figuera:

—En Domingo —dix ell—, vós sabets lo camín; consell-vos que per res no tornets per là hon sóts venguts, ne encara per Navarra: que yo sé que·l rey de Ffrança ha fetes cartes per totes parts que, d'aquest dia avant, sia tothom pres que sia del rey d'Aragon, sia que vaja o que torn.¹³

E En Domingo de la Figuera dix:

—Sènyer, ben dehits; et si a Déu plau, bé hi darem consell.

Et lavors preseren comiat los uns dels altres;¹⁴ e-l senyor rey, ab la gràcia de Déu, anà-sse'n et pres lo camí per Castella.

Ara lexaré a parlar d'ell, et tornaré a parlar del senescal, del rey de Ffrança et del rey Karles.

Notes del capítol 90

1. L'«hora del seny» deu ser l'«hora del seny del lladre» que apareix en molts textos catalans medievals, ço és, l'«hora en què es tocava la campana per a fer recollir la gent dins les cases per passar la nit» (DCVB, s. v. *hora*). Vegeu, per exemple, el *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*: «null taverner, ne null altre hom qui vena vi en la ciutat ne en los ravals d'aquella, no sia hossat que, *pus lo seny del ladre aja sonat*, que gos tenir o acollir en lurs tavernes nenguns alcavots, o tritjadors» (Furió i Garcia-Oliver (ed.), 2007, p. 73).

2. *resellat*: llegiu «recelat».

3. Confronteu-ho amb Desclot, que afirma que van ser quatre els cavallers de què es va fer acompanyar Joan de Grailly, a més del notari: «[lo senescal] muntà a cavayl e cavalcà ab IIII compayons, cavalers franceses, e En Gilabert de Cruyles ab eyl, e menà ab si I notari de la ciutat» (cap. 104, vol. III, p. 159-160).

4. Segons Desclot, aquest parlament va ser més rotund i se'n desprenia la presència del rei a Bordeus: «—Sèyer senescal, lo rey d'Aragó m'è tramès a vós, si-l porets assegurar en la ciutat de Bordeyl; que él és aparelat, ab los C cavalers, de fer la batayla ab lo rey Karles, e que no fallirà al jorn ne a la batayla» (cap. 104, vol. III, p. 160). Noteu que el rei tracta de seguir el protocol dels combats judicials, segons el qual quan el combatent era a les portes o ben a prop de la plaça on havia de tenir lloc el duel havia d'enviar un herald o un altre agent al jutge del combat o el seu representant. Vegeu el *Sumari de batalla* de Joan Ferrer: «Com los cavallers seran arribats en algun loch circa vehí, prés de la ciutat o vila hon los és assignada la plaça, deu cascú per si, en arribant, trametre hun official d'armes, si aquell tindrà, o sinó alguna persona principal, al senyor que la plaça los ha donada, certificant-la de la sua venguda» (Bohigas (ed.), 1947, p. 166). Sols que en aquest cas qui es presenta davant el senescal no és cap herald, sinó el mateix rei disfressat!

5. L'explicació donada pel Joan de Grailly de Bernat Desclot toca si fa no fa els mateixos punts que la que acabem de llegir: «—Certes —so dix lo senescal—, tot assò avia yo ja entès per son procurador qui assí és; e yo dix al procurador, e-n tramís cartes al rey, que per neguna res del món no hic vengués. Que el rey de França és assí, e el rey Karles, ben ab VIII milia cavalers, e el rey d'Anglaterra, mon seyor, ha feta deliurar tota la terra de Bordeyl al rey de França e al rey Karles, a tota lur volentat a fer. Per què yo no-l puria assegurar, que ans yo estag cascun jorn en lur mercè. E sapiats que si hic ve, que éls hi faran tot lur poder con lo pusquen traïr a mort o a presó. Per què yo li conseyl que per neguna res d'aquest món no ic vengia; que el rey de França ne el rey Karles no hic són venguts per la batayla, mas per eyl a traïr» (cap. 104, vol. III, p. 160-161).

6. Confronteu-ho amb el diàleg reproduït per Desclot, on Joan de Grailly és capaç d'identificar el rei perquè —segons explica el mateix personatge— ja l'havia conegut durant el viatge que Pere II va fer a França el 1281 per entrevistar-se amb el rei Felip III: «E-l rey trià-sse ab lo senescauc a I part e dix-li: —Sèyer En senescal, ¿vós conexeríets lo rey d'Aragó, si-l veýets? —Certes —so dix lo senescal—, yo-l deyg ben conèixer, que no à encara gran temps que yo-l viu a Tolosa quant hac vistes ab lo rey de França, e-n fôu gran honor e-m donà II cavayls.— Quant lo senescals hac assò dit, el rey se trasc son caperó del cap e dix al senescal: —Gardats si-m conexerets» (cap. 104, vol. III, p. 162).

7. Confronteu-ho amb Desclot: «Quant lo senescal hac conegut lo rey, sí li volc besar la mà, mas lo rey non ho volc» (cap. 104, vol. III, p. 162); i amb Neocastro: «Et tunc manifestavit se sibi, quod ipse

esset Rex Petrus. Statim audito quod ipse esset Rex Petrus, *dictus Vicarius de equo descendens adoravit eum*» (RIS, vol. XIII, col. 1078).

8. També en la versió de Desclot, Grailly es fa creus de veure que és el rei qui té al davant, però la seua reprimenda és més extensa: «—Ha, sèyer! què avets fet con sòts assí vengut? ¡Per Déu vos prec que us en tornets e no vulats ésser dessabut per vostres enamicts! Anc no-m pensé que tan gran assag gos-sàsets fer. Per Déu anats-vos-en al pus tost que puscats!» (cap. 104, vol. III, p. 162).

9. Revelada la seua identitat, el rei manifesta ara que ha vingut per acomplir la paraula donada; en Desclot el rei és de nou més rotund i explicita que està dispost a entrar en combat: «yo són assí lo rey d'Aragó, e si el rey d'Anglaterra, o vós per eyl, me podets assegurar, yo són aparelat, ab los C cavallers, de fer la batala» (cap. 104, vol. III, p. 162; confronteu-ho, també, amb la *Crònica general* del Cerimoniós: «lo dit rey armat molt maravellosament axí com si degué entrar en batalla estech apparellat en lo camp, on fon lo senescal de Bordeu e molta d'altra gent del dit loch, e dix altament: “En senescal, yo són lo rey En Pere d'Aragó, qui vench a comparar al dia de la batalla denant vós o devant aquell qui-ns devia tenir lo camp segur de part del rey d'Anglaterra. Vós lo'ns podets tenir segur?”», cap. 36; Soberanas (ed.), 1961, p. 136). En tot cas, aquestes declaracions d'intencions són força reminiscents de les fórmules de presentació que el combatent solia pronunciar davant el jutge de la batalla en entrar al camp; vegeu, per exemple, aquest passatge extret de les *Cérémonies des gages de bataille* de Felip IV de França: «Mon très redoubté seigneur, je suis tel, qui en vostre présence comme à nostre juge compétant, suis venu au jour et heur par vou à moy assignez, pour faire mon devoir contre le tel [...] et de ce j'en prens Dieu de ma part, qui me sera aujourd'hui en ayde» (Crapelet (ed.), 1830, p. 21-22). Pareu compte, d'altra banda, a l'interès de Pere perquè queden consignades per escrit totes les circumstàncies de la seua compareixença; confronteu-ho amb Desclot: «Vós me farets I carta testimonial con yo són estat al jorn enrès en Bordel e e-l camp hon la batayla se devia fer, e que vós m'avets dit que no-m podets assegurar; que axí com la terra degra ésser a tuyt cominal, que el rey d'Anglaterra la ha desliurada al rey de Fransa e al rey Karles» (cap. 104, vol. III, p. 162-163). Aquest interès resulta del tot lògic, atès que, com explica el *Sumari de batalla* de Joan Ferrer, el cavaller ha de demanar al jutge que «sia de sa mercé que de sa comparisió li man ésser fet e lliurat acte autèntich a perpetual memòria e testimoni de veritat [...] e aquell e tots altres actes qui fassen a conservació de la honrra sua haja en pública e auctèntica forma» (Bohigas (ed.), 1947, p. 168-169).

10. Aquesta escena del rei esperonant el cavall i recorrent el camp de batalla a la recerca de l'ene-mic absent és reproduïda per molts cronistes: vegeu, per exemple, Desclot («E-l rey puyí son cavayl dels esperons, e fôu I cors tro là hon lo camp era, e corre son cavayl per lo camp a amunt e a avayl», cap. 104, vol. III, p. 163); la *Crònica general* del Cerimoniós (on el rei, a més, demana a plena veu la presència del seu rival al camp: «E despuys lo dit cavaller brocà son cavall axí con a valent cavaller per la derredor del camp, cridant altament: “Ès aquí lo rey Carles, o hom per ell? Yo són lo rey d'Aragó, apparellat de fer e complir tot ço que-s cové al juý de la batalla”. E aquestes paraules e altres per ratifficar son dret dix moltes e diverses vegades», cap. 36; Soberanas (ed.), 1961, p. 136); o *Speciale* («Tunc Rex Petrus [...] *concitato equo stimulis*, coram Senescalco per campum se Regem Petrum esse clara voce testatus est», RIS, vol. X, col. 941).

11. La carta partida «était, au Moyen Age, un acte établi en deux exemplaires (et parfois davantage) d'une teneur identique, sur un même feuille de parchemin, chacun des éléments étant ensuite séparé, “parti”, en coupant selon un trait ondulé ou en forme de dent de scie [...]. Normalement la découpe était pratiquée à travers la devise (*divisa*) ou légende, c'est-à-dire un ou plusieurs mots écrits entre les exemplaires [...]. Cette devise a été souvent formée par les lettres successives de l'alphabet (*charta per alphabetum divisa*) ou par le groupe répété de lettres ABC (*charta per ABC*)» (Cárcel Ortí (ed.), 1997, p. 30). Desclot ofereix una transcripció del document que suposadament va estendre el senescal: «Con yo, ser Johan de Greli, governador per lo rey d'Anglaterra en la ciutat de Bordeyl, atorc e fas testimoni ab aquesta pública carta a vós, seyor En Pere, per la gràcia de Déu rey d'Aragó, que fos denant mi, davant la ciutat de Bordeyl, que vós érets aparelat ab los C cavallers de fer la batayla ab lo rey Karles e d'atendre totes les coses qui-s contenen e-l compromès fet en pública carta per volentat d'amdues les parts. E yo, ser Johan de Greli, dic-vos, e us he ja dit per letres e per missatges, que no us pusc assegurar,

ne el fet no és cuminal; que'l rey d'Anglaterra ha manada deliurar tota la terra de Bordalès al rey de França e al rey Karles per fer lurs volentats. Encara atorc que sóts estat e'l camp hon la batayla se devia fer, en presència de mi e d'aytals cavalers qui ab nós eren» (cap. 104, vol. III, p. 163-164).

12. A primera vista, cal entendre que la llarga conversa entre el rei i el senescal, que l'acompanya durant quasi una llegua després d'haver abandonat Bordeus, és un senyal més de la simpatia que ambdós es professen. Però si fem cas del que ens diuen les altres cròniques, potser el desig del rei d'allargar la seua entrevista amb el de Grailly es va deure, a més, a altres raons: sense fer-les del tot explícites, Desclot explica també que el rei va voler que el senescal el seguís («E dix [...] al senescal: —Yo —dix lo rey— vul parlar I poc ab vosaltres mentre que yo me n'iré», cap. 104, vol. III, p. 165), cosa que aquest va acceptar de fer. El rei va donar-li conversa durant la mateixa distància indicada per Muntaner, i no va ser fins al capvespre que Joan de Grailly i els cavallers francesos van ser de nou a Bordeus. Llavors el senescal va anar a avisar el rei de França que el seu rival s'havia presentat a la batalla, però ja era massa tard: amb la nit a punt de caure, organitzar la persecució del rei fugitiu era pràcticament una missió impossible: «E axí anant e parlant ab lo senescal e ab los altres, foren-se luyats de la ciutat I legua; e puys lo rey pres cumiat d'èls e tenc son camí ves Bayona. *Sí que era ja prop de completa; que quant lo senescauc e ls altres cavalers foren tornats en la ciutat, fo lo soley prop de la posta, e el rey fo luy de la ciutat ben II legües e mija.* E'l senescal cavalcà aytantost tro al hostel del rey de Fransa ab los IIII cavallers francès» (cap. 104, vol. III, p. 165). És a dir, que possiblement l'afabilitat mostrada per Pere era també un estratagema per distreure el senescal de les seues obligacions i fer més fàcil la retirada. Ara bé, va pecar el senescal d'ingenu, o d'alguna manera va fer els ulls grossos i es va deixar entretenir? La lectura de la *Historia Sicula* de Neocastro invita a considerar aquesta segona possibilitat: segons aquest autor, el rei va demanar expressament al senescal, «ut cum iam esset tertia hora diei, civitatem non intraret usque ad vespas, ne tam cito quae fecerant revelaret, ne ipsum hostes in fugam ponerent et ruinam; quanto magis enim rumor eius tardior esset in castris et ipse foret ab hoste remotior, tanto minus de hostis sequela et insidiis dubitaret» (RIS, vol. XIII, col. 1078).

13. La descarada parcialitat del senescal muntanerà a favor del rei d'Aragó s'acaba de fer evident amb aquesta recomanació final, però també el de Grailly de la *Crònica* de Desclot sembla sincerament preocupat per la seguretat del monarca: «—Sèyer, prec-vos que us en anets; que si era sabut, gran dan vos en puria venir» (cap. 104, vol. III, p. 165).

14. Segons Neocastro, abans de sortir de Bordeus el rei va deixar al senescal l'elm, l'escut, la llança i l'espasa amb què havia d'entrar en combat com a prova de la seua compareixença: «Rex autem dimisit Marescalco [...] clypeum, galeam, gladium et lanceam quibus fuerat pugnaturus» (RIS, vol. XIII, col. 1078).

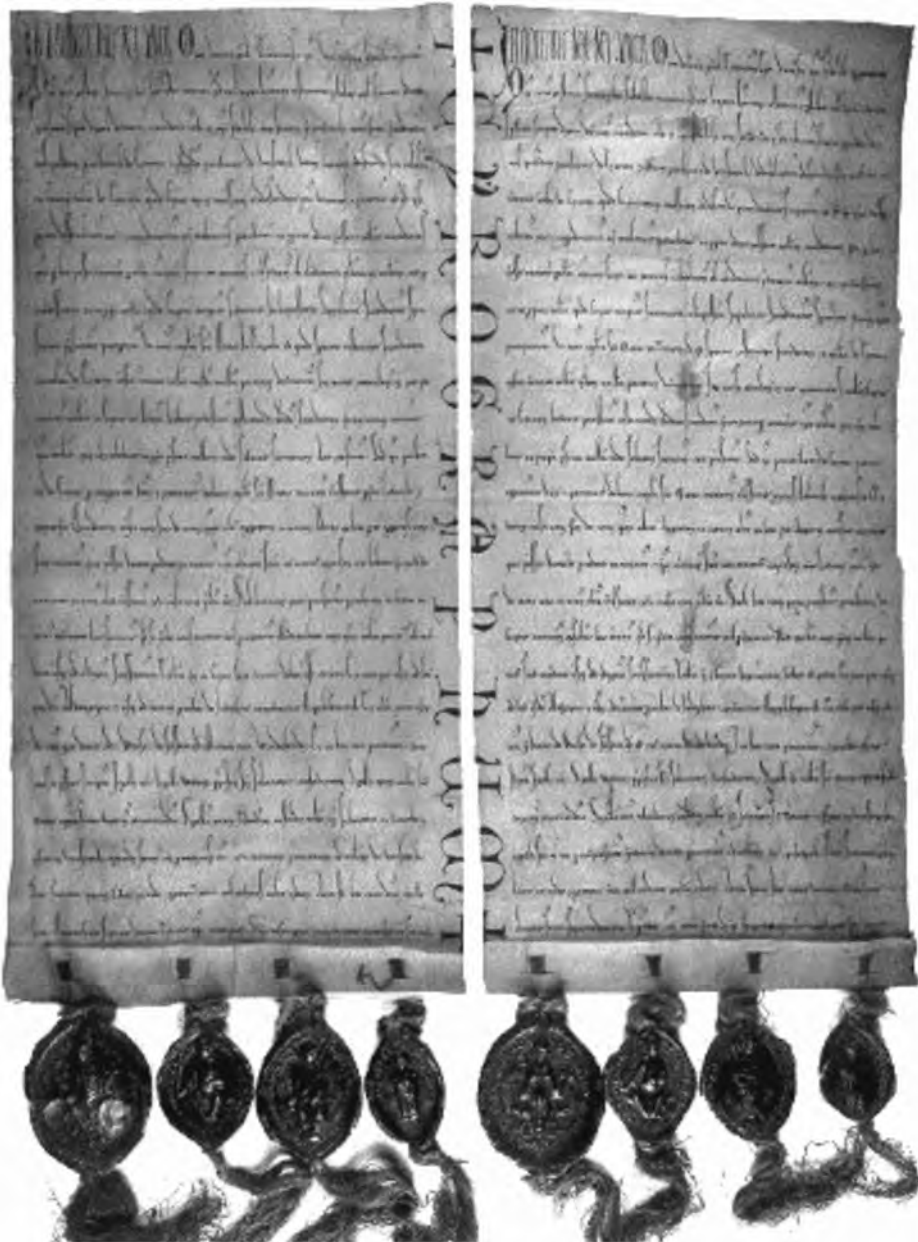

FIGURA 50. Exemple d'una carta partida del segle XIII.

[Capítol 91]

Con lo senescal fo partit del senyor rey d'Aragó e los altres qui ab ell eren, acompanyaren En Gillabert de Cruylers entrò a la sua posada. E puys lo senescal, ab l'altra companya, axí con eren, anaren-se'n al rey de Ffrança et al rey Karles, et dixerren-los tot ço que·ls era esdevengut, ne con lo rey d'Aragon dins lo camp brochà, mentra l'escrivà scrivia, per tot lo camp entorn et per mig et per totes parts, et con avallà ahorar en la capella; et finalment, [f. XLVIVA] tot quant féu ne dix. E com los reys hoÿren assò, senyaren-se més de C vegades; et tantost dix lo rey de Ffrança:

—Mester és que tothom se pens, anuyt, de guaytar; et los cavalls, que sien armats, et que M cavalls armats faessen la guayta anuyt; et que tots estiam resellats. Que per çert vós veurets que aquesta nuyt ferrà en nós; que vosaltres no·l conexets tant bé con yo fas: que aquest és lo mellor cavaller et del pus alt cor que vuy sia e·l món. Et podets-vos pensar qui és, con tan gran cosa ha assejada. E axí, senescal, hordonats la guayta de vostres gents; e nós farem hordonar la nostra, de la host.¹

E·l senescal respòs:

—Senyor, tot açò serà fet que vós manats.

E lo rey Karles dix al rey de Ffrança:

—Anem al camp et veyam les peades del seu cavall, si ja pot ésser ver ço que·l senescal diu.

E lo rey de Ffrança dix:

—Que·n són pagat. Et dich-vos que aquesta és estada la pus alta cavalleria, sia que hic sia ab companya o solament axí con entrà e·l camp,² que hanc nuyl temps cavaller faés; per què tothom lo deu molt dubtar.³

Dix lo senescal:

—Senyors, no duptets ço que yo us dich; que veus assí lo scrivà que ha feta la carta, e aquests VI cavallers qui·n són testimonis, qui ja lo conexien lonch temps havia, et veus assí lo cavaller qui fo lur hoste anuyt. Sí que la major valor et cortesia féu que yo hanc veés fer a senyor: que comiat anà pendre de la dona muller sua,⁴ e y aveylà, e y muntà en les cambres, axí con si fos en lo pus segur loch del món. Et tot açò han vist han vist aquests.

—En veritat —dix lo rey de Ffrança—, aquí hac gran valor et gran ardiment et gran cortesia. Et pensem de cavalcar.

Et cavalcaren, et vengren al camp; et veeren l'esclau⁵ del cavall et tot ço que·l senescal los dix.⁶

Què us diré? Que la veu anà per tota la host et per tot lo pahís. E aquella nuyt veérets fets, et tohom estar [f. XLVIVb] armat, e·l[s] cavalls armats; que hanc, la

nuyt, no dormí null hom en la host. E l'endemà levaren les tendes et anaren-se'n abdosos los reys ensemps; et vengren-se'n tro a Tholosa, hon trobaren lo cardenal, per nom En Xaudet,⁷ qui era legat del papa, et monsènyer En Ffelip, fill del rey de Ffrança, lo major, et mosènyer Karles, son germà. Et faheren gran festa a lur pare et al rey Karles, et el cardenal atrestal. Et con lo rey de Ffrança e-l rey Karles agueren comptat al cardenal ço que-l rey d'Aragó hac fet, meraveylà's et senyà's més de C vegades, et dix:

—Ha, Déus! Et con gran peccat féu lo pare sanct et nós tuyt, con a aquest senyor dixem de no, de ajuda! Que aquest és altre Alexandri qui és nat e-l món.⁸

Ara lexaré a parlar del rey de Ffrança, et del rey Karles et del cardenal, et tornaré a parlar del senyor rey d'Aragon.

Notes del capítol 91

1. Muntaner ens presenta un rei Felip atemorit per la possibilitat que el rei Pere vulga atacar-lo de nit en el seu mateix regne! Com és obvi, es tracta d'una reacció poc versemblant, que no corroboren les altres cròniques. Desclot, per exemple, explica que el Capet i l'Anjou van afanyar-se a ordenar als seus cavallers que encalcessen el rei d'Aragó, però que aquests no van poder fer gran cosa perquè ja havia enfosquit: «Sí que-l rey Karles fôu armar totes ses gens e el rey de França atressí, e que-l encalsassen; e-n hi hac molts qui exiren fora de la ciutat, mas la nuyt fo venguda e agren lur conseyl que no y acabarien res, que el rey era ja tan adevantat e ben encavalcat, e la nuyt qui era venguda, que no y purien conseguir ne-l trobarien. E axí tuyt desarmaren-se e tornaren en lurs hostals» (cap. 104, vol. III, p. 165).

2. *sia que hic sia [...] camp*: omissió a C; «sia que hic sia ab companya ho sens companya axí con intrà e-l camp» (A); «sia que hic sia ab companya o solament axí con entrà e-l camp» (B). L'edició de València s'acorda amb B: «sia que sia ab companya o solament axí com entrà e-l camp» (f. LXXVr). Aquest passatge no figura a les edicions de Casacuberta i de Soldevila.

3. Confronteu aquesta conversa entre el rei de França i Carles d'Anjou amb la que reproduïx Desclot en les mateixes circumstàncies. Segons aquest cronista, el rei Carles, visiblement irritat, va qualificar el seu rival de diable infernat a causa del seu caràcter imprevisible: «—Certes —dix lo rey Karles—, aquest no és pars hom, ans és diable d'infern, del qual nuyt hom no-s pot defendre mas ab lo seyal de la crou. Mas aquest és pijor, que ab seyal de crou ne de salpassa no se'n pot hom gardar; que quant hom se pensa que eyl sia luyt C jornades, él és prés d'om» (cap. 104, vol. III, p. 165). Les paraules que Desclot atribueix al rei de França s'adiuen més amb les que li fa dir el de Peralada: «—Certes —so dix lo rey de França—, vós deïts ver. Molt és rey de gran trebayl e qui no dupta res a fer; e, certes, malament nos à escarnits e gaubats» (cap. 104, vol. III, p. 165-166).

4. *sua*: «sua» (C); «d'aquest cavaller» (A i B). Mantinc la lliçió del text base, tot i que els altres dos testimonis deixen més clar que es tracta de l'esposa de l'hostaler del rei.

5. *esclau*: «petjada; impressió dels peus d'home o d'animal en el lloc per on ha passat» (DCVB, s. v. *esclau*).

6. Com es pot veure, el relat de Muntaner no ens diu que el senescal de Bordeus sofrís cap represàlia a causa de la seua actuació durant la jornada del desafiament. En canvi, Desclot sosté que Carles d'Anjou va fer empresonar Grailly per no haver-li notificat a temps que el rei Pere era a Bordeus (vegeu el capítol 90, nota 12). Però la pressió del poble, descontent amb la seua detenció, va obligar el rei de França a alliberar-lo: «Ab tant Karles dix al rey Felip que feés metre en presó lo senescal qui ab eyl avia parlat e no-l ho avia fet saber, e que era traïdor; e el rey fôu-lo pendre e metre en presó. Sí que l'anome-

nada anà entre les gens de la ciutat de Bordeyl que el rey de França avia fet metre en presó lo lur senescal per ço cor avia parlat ab lo rey d'Aragó, d'on eyl no avia colpa ninguna, e armaren-se e volgren anar sobre ls franceses; sí que la novela venc al rey de França, e el rey manà que hom lo desliuràs, e aytantost fo fet» (cap. 104, vol. III, p. 166).

7. Jean Cholet (vegeu el capítol 79, nota 5).

8. Novament Muntaner posa un elogi poc creïble del rei Pere en boca d'un enemic seu, en aquest cas el cardenal, que s'atreveix a qüestionar obertament les decisions del papa!

[Capítol 92]

Com lo senyor rey d'Aragó hac pres comiat del senescal et dels altres, ell se mès al camí aquell que En Domingo de la Figuera los mostrà; et anaren-se'n per per lo raÿgar de Navarra,¹ ço és a saber, tota hora per terra del rey de Castella; et manà'ls per aquell camín hon sabien que devien trobar los cavalls. E axí con avien fet a l'entrar, axí mateix faheren a l'exir. Axí que vengren a la vila de Sòria, et de Sòria a Seron,² et de Seron a Xavaquello,³ qui és lo darrer loch de Castella et a l'entrant d'Aragon; et de Xavaquello vengren a Verdejo,⁴ qui és lo primer loch que trobaren d'Aragon. Et pus que foren a Verdejo, pensaren d'ells mateixs; et les gents de Verdejo, qui conegren lo rey, faeren-li gran festa et gran alegre, et pensaren d'ell II jorns. Et tots aquells de la encontrada saberen-ho; et tothom, de cavall et de peu, qui d'aquella encontrada fos, atenien a ell et acompanyaven-lo. Et axí ben acompanyat vench a Calathayú;⁵ et si hanc en loch fo feta gran festa, là la faheren.

E-l senyor rey tramès sos correus [f. *xlviii*a] de totes parts, et especialment a Jacha, al senyor infant, et a tots los capdals de Cathalunya et d'Aragó, et als CL cavallers de la batayla, que fossen a Saragoça «al X jorn depús les cartes hauran reebudes, que ell serà a Saragoça, hon tindrà corts».⁶ Et axí u tramès a dir per tot Aragon. Et si hanc veés goig ne festa, sí fo feta a Jacha per lo senyor infant et per tots aquells qui y eren.⁷ Et faheren gran professó, que tots los prellats de Cathalunya et d'Aragon hi eren, et loharen et benehiren Déu de la gran merçè que feta los havia, de lur senyor, que de gran perill l'avia Déus escapat et tornat ab gran honor;⁸ que per totstemps n'auria la casa d'Aragon, d'açò que fet havia, honor et preu.

Et con aquesta festa fo feyta, cascun pensà de anar là hon li plach, en guisa que'l jorn emprès fos a Saragoça; e-l senyor infant N'Amffòs e la major part dels richs-hòmens, cavallers et prellats anaren envers Calathayú, al senyor rey.⁹ Et axí mateix, no-m demanets la festa que madona la reyna e-ls infants faheren, e tots aquells de Saragoça, con saberen açò. Que aquells qui eren a Jacha, et a Saragoça et per tota la terra estaven ab gran temor, que no sabien hon era lo senyor, ne-n podien entrar en senyes entrò que ell mateix vench; per què no era meraveyla si n'estaven en gran reguart.

Are us lexaré a parlar del senyor rey, et tornaré a parlar de l'almirayl.

Notes del capítol 92

---

1. Com el mateix Muntaner aclareix tot seguit, el «raÿgar de Navarra» (essent el *raÿgar* o *raiguer* «la part més baixa d'una muntanya, on comença la pujada», DCVB, s. v. *raiguer*) constitueix la frontera

entre el regne de Navarra i el de Castella. Es tracta de la «raya de Navarra» dels textos castellans (vegeu, per exemple, la *Historia genealógica de la casa de Lara* de Luis de Salazar (segles XVII-XVIII): «quando el rey Pedro bolvía de Burdeos, donde con increíble denuedo se presentó al senescal de Guiena para cumplir la batalla que tenía aplazada con Carlos rey de Sicilia, le quiso hacer prisionero nuestro Don Juan Núñez en un lugar de Castilla a la raya de Navarra», Luis de Salazar, 1694-1697, vol. III, p. 133). Desclot al·ludeix a «la marcha de Casteyla e de Navarra» (cap. 105, vol. III, p. 169).

2. Serón de Nágima, de Nágima o de Nájina, uns quaranta-cinc quilòmetres al sud-est de Sòria.
3. *Xavaquello* deu ser Sauquillo de Alcázar, uns trenta-quatre quilòmetres al nord-est de Serón i, efectivament, ja gairebé a la frontera amb Aragó. Actualment està pràcticament despoblat.

4. Berdejo, disset quilòmetres al sud-est de Sauquillo, ja en terres aragoneses, a la província de Saragossa.

5. De Berdejo Muntaner fa recórrer al rei uns quaranta-tres quilòmetres fins a Calataiud, al sud-est. Així doncs, l'itinerari donat pel cronista pressuposa que Pere va endinsar-se en terres aragoneses pel sud del Moncayo. En canvi, tot sembla indicar que Desclot —ho apunten les notes de l'edició de Coll i Alentorn (cap. 105, vol. III, p. 170, n. 4)— el fa encaminar-se pel nord de la famosa muntanya, perquè afirma que la destinació final de Pere i la seua reduïda comitiva va ser Tarassona, i no Calataiud. En concret, i segons aquest autor, de Bordeus el rei va cavalcar a corre-cuita cap a Baiona, però no va arribar a entrar-hi («cavalcaren tot cuytosament de gran embladura, que ans del jorn clar foren davant la ciutat de Bayona. Mas no y entraren», cap. 105, vol. III, p. 170), sinó que va prosseguir la marxa fins a «I vileta pocha» inidentificada (Coll creu que devia tractar-se de Sant Joan Lohitzune). Després d'haver-hi reposat una mica, va cavalcar fins a Hondarribia, ja en terres guipuscoanes i sota la jurisdicció, per tant, del rei de Castella («E cavalcaren tant, lo jorn e la nuyt, tro que vengren a I casteyl del rey de Castela, qui ha nom Ponterrabia», cap. 105, vol. III, p. 169). A partir d'ací el rei va seguir la ja esmentada línia de Navarra; durant aquesta part del viatge va patir l'encalç d'un enemic aferissat, el poderós baró castellà Juan Núñez de Lara, senyor d'Albarrassí (episodi obviat completament en el llibre muntanerí, per cert). Malgrat tot, Pere va aconseguir d'arribar sa i estalvi a Tarassona. Comptat i debatut, l'itinerari descrit pel peraladenc és molt detallat (si més no pel que fa al periple del rei per terres peninsulars), però amb tota seguretat és Desclot qui té raó: la seua versió és avalada pels *Anales* de Zurita («de allí por la provincia de Guipúzcoa entró en Álava y se vino a Tarazona», ll. IV, cap. 22) i la documentació conservada, que ens mostra el rei a Tarassona entre el 18 i el 23 de juny de 1283 (La Mantia, 1990, p. 63, 76, doc. XXIII, XXVIII i XXIX). Confronteu, encara, les versions de Desclot i Muntaner amb la *Crónica de Alfonso X*: segons aquesta font, de Bordeus el rei d'Aragó «llegó a Fuenterrabía que era del reino de Castilla et dende vino para Vitoria et envió por su gente et vinieron y trecientos caballeros de Aragón, et después vino para Logroño [...] et fueron para Tarazona» (BAE, vol. LXVI, p. 64).

6. Sobre aquesta convocatòria de corts, vegeu el capítol 94 de la present edició i les notes corresponents.

7. Però, com explica el mateix Desclot, Alfons no era a Jaca, sinó a Tarassona, on va rebre personalment el rei a la seua arribada de Bordeus.

8. Confronteu aquestes mostres de joia amb les que, segons Desclot, els súbdits del rei van fer en retrobar-lo: «agren gran goyg con l'avien cobrat sans e salvu; e hac-n'i molts qui no-s pogren tenir de plorar quant saberén l'afan e el trebayl que avia sofert» (cap. 105, vol. III, p. 172).

9. Muntaner, que situa erròniament Pere a Calataiud, és si més no coherent a presentar-nos l'infant i els prohoms que es desplacen a la vila a l'encontre del rei.

FIGURA 51. Ruïnes del castell de Serón: noteu els murs bastits amb argila.

[Capítol 93]

Con l'almirayl hac vençuda la batayla de Malta et la festa fo passada a Messina,¹ axí con davant havets entès, ell aparallà d'armar XXX galeas, per ço con hac lengua que a Nàpols se armaven totes quantes n'i havia;² e axí ell volia estar aparallat, sí que armà les XXX galeas.

Et con foren armades, [f. XLVIII^{rb}] hac lenga de Nàpols que aquelles galeas encara de tot un mes no exirien, et que y devien muntar, entre comtes et altres senyors de senyera, més de XIII³, ab molta cavayleria; et que amanaven lurs cavalls ab barques de creu et en les galeas. Et axí ell féu I bon pensament, axí que no era mester que aquell mes estegué debades. Et appellà son cunyat En Manffré Lança,⁴ et dix-li que pensàs de muntar en les galeas ab C cavallers et mil almugàvers et C hòmens de mar; et que cascuns anassen ab lurs tendes, et portassen IIII trebuchs; et que hirien al castell de Malta e-l tendrien asseytat tant entrò lo aguessen.⁵

E axí con ell ho hordonà, axí fo fet. E muntaren en les galeas et anaren-se'n al castell de Malta; et là posaren lur setge e-ls trebuchs pensaren de trer. E con l'almirayl los hac posats en terra, hordonà que aquells de la ciutat de Malta et de la ylla aportassen tota res a vendre al setge, et aquells del Goy atretal; et cascuns faeren-ho volenters, per ço con per lo castell los fahia gran pahor que no fossen barrejats.

Et axí l'almirayl, con los hac hordonats e lexats En Manffré Lança cap, qui era molt savi cavaller et bo, pensà's de partir d'ells; e lexà'ls II lenys armats et II barques armades, per ço que si res los fahia mester que tantost tramatessen a ell. Et féu la via de Tràpena, et visità et confortà tota la fassana de ffora et aquella dintre entrò fo a Lípper.⁶ E a Lípper ell fó exir la gent en terra et manà combatre la villa; et a la fin aquells de la villa de Lípper, qui veeren lo poder tan gran et l'almirayl qui-ls volia talar, reteren-se al senyor rey d'Aragon et a l'almirall per ell.⁷ E l'almirayl entrà ab tota sa gent dins, et pres sacrament et homenatge de tuyt, et refreschà tota sa gent. Et hac II lenys armats [f. XLVIII^{va}] que tramès per lengua a pendre; et anà cascan per si. Et d'altra part, axí mateix, tramès II barques armades de hòmens de Lípper, qui anaren per pendre lenga de l'hostol de Nàpols.

E axí, lexar-vos he ara a parlar d'ell, et tornaré a parlar del senyor rey d'Aragó.

Notes del capítol 93

---

1. Després del relat del viatge de Bordeus, i gràcies de bell nou a la tècnica del *laisser-torner*, Muntaner reprèn per un moment les aventures de l'almirall Llúria tot just després de la seua victòria contra els angevins en el combat naval de Malta (que hem llegit als capítols 81-84).

2. I les informacions que li havien arribat a l'almirall eren veres: la *Historia Sicula* de Bartolomeo de Neocastro explica que, ja abans de conèixer la derrota de les naus marselleses a Malta, el príncep Carles de Salern preparava una trentena de galeres a Nàpols, amb la intenció de combinar-les amb la seua flota de l'Apúlia i dirigir-les personalment contra Sicília. Van arribar llavors les noves de la desfeta provençal, que van esperonar el príncep i tot el poble de Nàpols a prosseguir la construcció de l'armada amb una determinació encara major. Els preparatius bèl·lics napolitans van posar en guàrdia Roger de Llúria, que, segons Neocastro, va disposar que s'armessen vint-i-vuit galeres a Messina: «Ecce iam post obtentam victoriam ipsam armata dissolvitur, et interim rumor de praedicto conflictu apud Neapolim aures Principis tetigit, qui XXX galeas ibi armaverat, intendens cum eis et praedictis galeis Apuliae in confusionem Siciliae transiturus. Princeps inde vehementi dolore compungitur, cives Neapolis vocat, rem pandit, clamant omnes contra populum Messanensem, armare hortantur [...] iam rumor iste Cives Messanenses exagitat, iam prudens Rogerius de Lauria Admiratus galeas armat XXVIII» (RIS, vol. XIII, col. 1084).

3. Deuen ser els mateixos magnats que prendran part en la batalla dels Comtes (vegeu el capítol 105 i les notes corresponents).

4. Eren cunyats perquè Roger de Llúria s'havia casat en primeres núpcies amb la germana de Manfred i Conrad Llança, Margarida (vegeu el capítol 18, nota 6).

5. Ja més amunt (vegeu el capítol 81, nota 4) ha estat feta al·lusió a l'errada cronològica en què incorre Muntaner en referir el setge del castell de Malta.

6. «Lípper» és òbviamment l'illa de Lipari (i amb aquesta darrera forma apareix a l'AtCat). La «fassana de ffora» de Sicília és la franja que dona a les costes africanes; la de «dintre» són les seues costes septentrionals.

7. No tenim dades concretes sobre les rendicions del castell de Malta i de Lipari: Zurita diu seguir Muntaner en aquest punt i afirma que van tenir lloc poc després de la victòria de Llúria contra l'armada de Marsella («Y entonces dice Montaner que se rindió la ciudad de Lípari al almirante; y no pasó mucho tiempo que también se entregó el castillo de Malta a Conrado [sic] Lanza», ll. IV, cap. 43).

FIGURA 52. Una vista de Lipari i el castell.

[Capítol 94]

Com lo senyor imffant N'Amffòs, richs-hòmens, cavallers et prellats foren ab lo senyor rey en Calatahiú, agueren los uns dels altres gran plaer. Et En Domingo de la Figuera et En Bernat de Perataylada comptaren-los tot ço que·ls era esdevengut; sí que tuyt ho tengren a gran cosa, et loharen Déus, qui·ls ne havia escapats. E axí lo senyor rey, ab tots ensemps, vench a Saragoça; et la festa fo gran que madona la reyna et los infants faheren, et tota la gent. Sí que la festa fo molt gran, et durà IIII jorns, que res nuyl hom no y féu.

Et con la festa fo passada, ell manà que·l segon jorn tothom fos a parlament. Et aquell dia vench lo noble En Gillabert de Cruylers de Bordeu,¹ et aportà totes les cartes qui e·l camp foren fetes, bullades del senescal; e·l senyor rey hac-ne gran plaer, et tothom. Et ell comptà-los ço que·l rey de Ffrança e·l rey Karles havien fet, con saberen con era estat, et con se guaytaren la nit et se n'anaren l'endemà. E·l senyor rey ris-se, et tots los altres, assats.

Lo jorn que·l senyor rey hac hordonat, tothom fo a parlament. Et con tuyt foren aplegats, lo senyor rey los preychà e los dix moltes bones paraules, e·ls comptà tot ço que·ls era esdevengut deuyts partí de Port Ffangós. Et dix con ell era vengut per la batayla, et con li n'eren fallits; et que fahia moltes gràcies a tots aquells qui e·l camp devien entrar ab ell, qui axí de bon grat hi eren venguts. E après dix-los con ell entenia a trametre la reyna, [f. XLVIII**v**] e l'imffant En Jacme e l'imffant En Ffrederich ab ella, en Sicília, per II rahons: la primera, per ço que les gents de Sicília n'aurien gran alegre e n'estarien pus fermes; et d'altra part, que creya que la reyna n'auria plaer.² E axí, que·ls pregava que en assò li consellassen. D'altra part, que havia entès que·l papa havia dada sentència contra ell, et croada; et que·l rey de Ffrança havia promesa ajuda al rey Karles, de què ell se meraveylava molt:

—Per les covinençes tan fortes que ha entre nós et ell; per què·ns pensam que per res no u puscha fer. Per què us deman axí mateix consell d'aquests affers.

E axí lo senyor rey assech-se. E levà's l'archabisbe de Tarragona,³ et respòs a tot ço que·l senyor rey havia dit; et féu laors et gràcies a Déu, que de tants perills lo havia escapat. Et axí mateix, respòs al fet de madona la reyna que tenia per bé ço que·l senyor rey n'havia dit, que anàs en Sicília ab los II imffants; et posà-y moltes bones rahons per què fahia a fer.

—Et d'altra part, al fet del papa et del rey de Ffrança, tench per bé que ajats⁴ missatges savis et honrats que trametats⁵ al papa e a tots los cardenals, et altres missatges al rey de Ffrança. Et a cascuns manarets que diguen, de part vostra, ço que hordonarets ab vostra consell.

E con l'archabisbe hac parlat, levaren-se richs-hòmens d'Aragon et de Cathalunya, et altres prellats, et cavallers, et ciutedans, et síndinchs de les villes et lochs; et tots tengren per bé ço que l'archabisbe ach dit, e u comformaren. Et sobre açò la cort se partí ab gran alegre et ab gran concòrdia; et lo senyor rey donà de grans dons a tots los CL cavallers qui eren venguts a Jacha per entrar en la batayla, e·ls desféu la messió de tot quant havien despès, axí en cavalls, con en arnès, con en messions de venir et de tornar en lurs lochs. Axí que cascun se n'anà en lurs lochs pagat et alegre [f. XLVIIIra] del senyor rey; et degren-ho fer, que jamés no fo senyor que mils se captengués de vassalls con ell féu de tots, cascun⁶ segons sa valor.⁷

Axí mateix, En Domingo de la Figuera hac fets tornar los XXVII cavalls al cavallerís del senyor rey. Et d'aquells et d'altres, més de CC, lo senyor rey donà als altres richs-hòmens et cavallers qui y eren venguts de Cathalunya et d'Aragon et del regne de València per honor d'ell, qui no havien aüt albarà de entrar e·l camp. Axí, què us en diré? Que hanc null temps null hom qui bo fos, qui vengés a Jaca, de res no·s tench per pagat con faheren del senyor rey; que a tots donà richs dons, et majorment foren los grans dons als CL cavallers. E axí tuyt partiren-se pagats et alegres, et anà-sse'n cascú pagat et alegre en sa terra. E·l senyor rey romàs ab madona la reyna et ab los inffants en Saragoça. Et après VIII jorns, hordonà ab madona la reyna que ab los inffants tots ensemps, salvant l'imffant N'Amffòs, «qui se n'hirà ab nós», que·s n'anassen a Barchelona, et que là que·s recullirien. De la qual cosa madona la reyna havia d'una part gran alegre, et d'altra part era despagada con se lunyava del senyor rey. Mas lo senyor rey li promès que al pus tost que poria que y passaria, et d'açò la comfortà.

E axí lo senyor rey anà-sse'n en Barchelona, e·l senyor imffant N'Amffòs ab ell; e passaren per Leyda. Et en cascuns lochs la festa era gran, que li faÿen; et majorment fo la festa gran en Barchelona, la major que hanc s'i faés; que tota hora hi durà VIII dies, que no s'i fahia mas jochs et bayls. E tantost con lo senyor rey fo a Barchelona tramès missatges a tots los barons de Cathalunya, et a cavallers, ciutats [et] viles, que après XV jorns de la data de les cartes, fossen [f. XLVIIIrb] en Barchelona. E axí·s complí com ell manà. Et con lo senyor rey de Mallorca sabé que·l rey era en Barchelona, vench-lo veer; et la festa fo molt gran que abdosos germans se faheren.⁸

E·l jorn que la cort fo manada, lo senyor rey féu aplegar la cort general al palau reyal⁹ de Barchelona; et dix tot ço, sens més et sens menys, que hac dit a la cort de Seragoça, e axí mateix li fo respost con a la cort de Ceragoça, e axí fo comformat. Et axí mateix lo senyor rey hi féu molts dons et moltes gràcies a richs-hòmens, cavallers et ciutedans et hòmens de villes; et axí·s partiren tuyt alegres et pagats. Et lo senyor rey hordonà sos missatges, ab son consell, que tramès al papa, molt honrats et savis. Axí mateix, ne hordonà que tramès al rey de Ffrança.¹⁰ Et con foren ellets, féu-los donar diners per despesa complidament, e·ls féu aparallar honrada-

ment de totes coses; et pensà'ls d'espegar los capitolls, et de tot ço que portar devien. Et preseren comiat del senyor et anaren en bona hora.

Notes del capítol 94

1. Però, segons explica Desclot, Gilabert de Cruïlles ja s'havia reunit amb el rei Pere a Hondarribia, durant la seua retirada de Bordeus. Des de la vila guipuscoana havien continuat plegats el viatge de retorn a les terres aragoneses: «vengren [...] a Ponterrabia, e aquí lo rey [...] reposà tant, tro que'l procurador seu, En Gilabert de Cruïles, qui era romàs a Bordeyl, fo vengut ab la carta que ac feta fer e se gelar al senescal de Bordeyll» (cap. 105, vol. iv, p. 169).

2. Muntaner persevera en aquest capítol en l'error que ja hem advertit abans (vegeu el capítol 76, nota 7): el Pere històric no hauria pogut abraçar mai l'esposa i dos dels seus fills a la tornada de França, i no hauria pogut demanar a les Corts el seu parer sobre la possibilitat d'enviar Constança, Jaume i Frederic a Sicília, perquè de feia temps que aquests es trobaven ja al regne insular —de fet, des d'abans que Pere l'hagués abandonat per anar al seu duel amb Carles!

3. Bernat d'Olivella (vegeu el capítol 23, nota 8).

4. *ajats*: «agués» (C); «ajats» (A i B). Em decante en aquesta ocasió per la lliçió de A i B, que ens donen aquest darrer punt del discurs de l'arquebisbe íntegrament en estil directe (com a l'edició de València, vegeu f. LXXVIII), mentre que C barreja els dos estils.

5. *trametats*: «trametés» (C); «trametats» (A i B).

6. *cascun*: omissió a C; *cascun* (A i B).

7. Històricament, les Corts de què ens ha parlat Muntaner només poden ser les que es van celebrar a Aragó —en concret, a Tarassona— el setembre de 1283. El més interessant és que, ben contràriament al clima d'enteniment total entre el rei i els estaments de la corona descrit per Muntaner, les Corts de Tarassona van posar de manifest l'oposició frontal dels aragonesos a les accions del seu rei. L'historiador Jerónimo Zurita (ll. iv, cap. 38) analitza molt detingudament els arguments essencials d'aquesta oposició: molts súbdits del regne d'Aragó pensaven que el monarca els havia embarcat en una guerra llunyana i aliena als seus interessos («Comenzaron en este tiempo los aragoneses a sentir el trabajo de la guerra que se movía con gente extranjera y poderosa, estando ellos usados a pelear y seguir la guerra con los moros por causa de la religión, o con los reyes sus comarcas por los límites y ampliación del reino»); que no era prudent enfrontar-se al rei de França, el príncep més poderós i amb més prestigi de la cristiandat, que ja dominava Navarra i ara, com a resposta a la intervenció catalana a Sicília, es disposava a envair les seues terres («era muy diferente negocio hacer la guerra en la tierra y casa del enemigo o tenerla en la suya y haberla de defender del poder y fuerzas del rey de Francia que estaba tan adentro en España con la posesión del reino de Navarra, que nuevamente había adquirido, que era el más poderoso príncipe que en la cristiandad había»); que era especialment preocupant el fet que l'Església els hagués llançat fora de la seua gràcia («juzgaban ser cosa muy nueva y grave —que no les ponía menos espanto que el poder de tan grande adversario— tener declarada por enemiga juntamente con la casa de Francia la iglesia y al vicario de Cristo, y estar entredichos de los divinos oficios y de la participación de los fieles católicos, los que hasta allí habían sido favorecidos de los pontífices pasados por ser el muro y defensa de la cristiandad contra los infieles»); que, d'altra banda, la posició adquirida a Sicília era indefensible en les presents condicions («Parecía ser temeridad querer tener contienda con los más poderosos príncipes del mundo por el reino de Sicilia, que tan apartado estaba del señorío y provincias de España, cuya defensa sería tan dificultosa, y esto en desacato y ofensa de la sede apostólica. Y no les parecía que se ganaba reputación en haber cobrado tan fácil y repentinamente aquel reino que al comienzo pudo por los naturales dél ser entregado como podría en otra ocasión de la misma suerte ser restituído a su primer señor; pues en lugar de sustentar guerra en Calabria y Sicilia, se había de sostener y padecer en sus propias casas con tanto peligro del reino; diciendo que era bien merecido que por haber cobdiciado y ocupado lo ajeno viniesen a tener guerra y tanta fatiga por lo

suyo propio»); que el rei havia procedit de manera unilateral, sense demanar el parer dels vassalls i assessorat per consellers estrangers («Estaban con grande queja todos los ricos hombres del reino del modo que el rey tenía en el proceder de la guerra y en haberla comenzado tan libremente; porque no solamente la emprendió sin les dar parte de lo que pensaba hacer, pero en el progreso de los negocios se recataba y encubría tanto dellos que no seguía parecer ni consejo alguno, sino el suyo o de algunos italianos y sicilianos que seguían su corte»); i que ara pretenia que acceptessen imposicions i tributs als quals no tenia dret («Y lo que más los indignaba era que se platicaban, para socorro de las necesidades presentes, nuevos cargos de imposiciones y tributos, como bovajes y quintas, que fueron ya en tiempos pasados reprochados»). Per tot això, els magnats aragonesos van constituir-se en una lliga o unió per a la defensa dels seus furs i llibertats, i a Tarassona van exposar els seus greuges al monarca. En primer lloc, van demanar-li que volgués acceptar el seu guiatge per a preparar la defensa de la terra contra els francesos. Però Pere els va respondre que, de moment, no necessitava els seus consells i que si li feien falta en el futur ja els ho faria saber («Sucedió tras esto que, estando juntos en Tarazona a las cortes que el rey mandó convocar, un día que fue el 1.º de setiembre deste mismo año, don Jimeno de Urrea el viejo, don Pedro Fernández señor de Ijar y don Pedro señor de Ayerbe hermanos del rey, don Pedro Cornel, don Artal de Alagón, don Lope Ferrench de Luna, don Atho de Foces, don Sancho de Antillón, don Gombal de Benavente, don Jimeno de Urrea el mozo, ricos hombres, y de los caballeros mesnaderos don Lope Guillén de Oteyza, Pedro Jordán de Peña, Gombal de Tramacete, Gil de Vidaure, Pedro Garcez de Nuez y muchos caballeros e infanzones y casi todos los principales del reino y de los concejos de las ciudades y villas que se habían juntado al llamamiento del rey y del infante don Alonso su hijo, habido entre sí su consejo, determinaron y fueron de acuerdo que se propusiesen al rey sus agravios y por cuántas vías eran desaforados; y le suplicaron en nombre de toda la corte que él quisiese haber consejo con ellos en el hecho de aquella guerra y en la que se esperaba entre él y el rey de Francia y con otros cualesquiere príncipes si quisiesen emprenderla en su tierra. A esto, sin otra consulta ni acuerdo, respondió el rey: que hasta aquella hora por sí había hecho sus haciendas y que entonces no quería ni había menester su consejo; y cuando lo quisiese y hubiese menester lo mandaría»). Tot seguit, hom va demanar al rei que volgués confirmar els seus furs, els seus costums i les seues llibertats, cosa que es va negar a fer, tot al·legant que, amb els francesos a les portes del regne, no era oportú detenir-se en assumptes com aquells («pidiéronle por merced que pues no quería su consejo y él y sus oficiales no les guardaban los fueros, costumbres, usos y privilegios ni las franquezas de que gozaban en tiempo del rey su padre y de los reyes sus antecesores, que él las otorgase y confirmase de nuevo. Y respondió el rey a esta demanda que no era tiempo de proponer tal cosa en aquellas cortes, porque él entendía dar batalla a los franceses; y pasado aquel trance haría lo que debiese con ellos»). Les creixents tensions entre les parts van forçar Pere a prorrogar les Corts aragoneses a Saragossa, on el 3 d'octubre de 1283 va haver de signar el Privilegi general d'Aragó, que recollia en trenta-un punts les reivindicacions dels unionistes i suposava una limitació de l'autoritat reial. Per a tots aquests esdeveniments, vegeu González Antón (1975).

8. Costa de creure aquesta visita de Jaume II al seu germà Pere si tenim en compte que el 17 d'agost de 1283 —poc més o menys per les mateixes dates que cal situar el present pas de la narració muntaneriana— el rei de Mallorca, de Carcassona estant, s'aliava amb Felip III de França, s'obligava a concedir pas a la croada contra Catalunya a través del Rosselló i, a més, es comprometia a lliurar al francès fortalises en els seus dominis perquè se'n servís durant el temps que durés la campanya: «No-verint universi quod nos Iacobus, Dei gracia, rex Maioricarum, comes Rosilionis et Ceritanie et dominus Montispessulani, ob illius specialis reverencie et illius intime et sincere dileccionis affectum quem semper habuimus et habemus et, Domino adiuvente, semper habuimus ad magnificum et illustrissimum principem dominum Philippum, Dei gracia, Francorum regem, eidem promissimus et promittimus quod nos, sive prefatus dominus rex fratrem nostrum Petrum, quondam regem Aragonie, agredi voluerit et elegerit pro conquisicione regni Aragonie et comitatus Barchinone, racione donacionis a domino papa facte de predictis uni ex liberis prefati domini regis Francorum, quem ipse ad hoc duxerit deputandum, sive pro prestando auxilio magnifico principi Karolo, Dei gracia, Sicilie et Ierusalem regi, patruo suo, auxilium eu adiutorium prefato domino regi Francorum et suis prestabimus in hunc mo-

dum, quod ex nunc, cum sibi placuerit, ipse et sui, vel illi quos pro agrediendo dicto fratre nostro vel agrediendis seu conquirendis dictis regno et comitatu mittere voluerit loco sui, per totam terram nostram cum bona voluntate et gracia nostra libere transire poterunt et morari, et transeundo ac morando habere liberum commercium victualium que gentes eis vendere voluerint. Passus quoque sive introitus per quos habetur ingressus a terra nostra in Cataloniam eis non prohibebimus neque impediemus; immo volumus et placet nobis quod illos habeant liberos, sicut eis placuerit, cum castris et fortaliis que habemus seu tenemus pro municione passuum vel introitum predictorum; nec non alia castra nostra et fortalicia que dominus rex vel sui ad exsequenda predicta ibi viderint oportuna eisdem libere assignabimus et trademus, que muniri et teneri faciet et servari suis expensis, prout sibi videbitur oportunum, tenenda ab ipso quamdiu pro necessitate dicti negotii sibi visum fuerit expedire» (Lecoy de la Marche, 1892, vol. 1, p. 453-454, doc. xxx). Vegeu, també, la *Crònica* de Bernat Desclot, que al·ludeix a aquest acord: «[lo rey de Mallorca] pregava al rey de Fransa e al cardenal demunt dit que ells, pus en cor havian de venir sobra la terra del rey d'Aragó, que-s cuytassen al pus tost que poguessen, que ell los daria pas e entrada hon porían entrar en Catalunya malgrat del rey d'Aragó, e-ls liuraria tots los castells e les forces de Rocelló e-ls ajudaria ab tot son poder per mar e per terra» (cap. 136, vol. iv, p. 102). Es-tem, doncs, davant d'una nova invenció del de Peralada.

9. Es tracta òbviamment de l'antic palau comtal i després Palau Reial Major, a la plaça del Rei de Barcelona, seu habitual dels actes oficials dels comtes reis (vegeu, per exemple, el *Llibre dels fets*, que descriu les Corts catalanes que, amb motiu de la projectada expedició a Mallorca, s'hi celebraren el desembre de 1228: «E, quan vench en l'altre dia, que la cort fo justada, foren tots al nostre palau antich, lo qual lo comte de Barçelona féu bastir», § 48, p. 58). Sobre la història d'aquest edifici, vegeu Madurell (1936) i, sobretot, Adroer (1979). Amb el pas del temps hom s'hi va referir amb l'adjectiu de *Major* per a diferenciar-lo del Palau Reial Menor, antiga casa dels templers reconvertida en palau durant el regnat del rei Pere el Cerimoniós, que «ocupava aproximadament l'àrea compresa entre els actuals carrers Templaris, Cervantes, Avinyó, Ginàs i Ataulf, actualment dividida en quatre illes de cases» (Cid, 1994, p. 397), i que va ser enderrocat durant el segle XIX.

10. Confronteu-ho amb Desclot, que explica que, disgustat per la decisió del rei de França de combatre'l, Pere va decidir d'enviar-li una ambaixada reprovatòria: «Per què'l rey n'era molt despagat con lo rey de Fransa li avia trencades pau e treves ne-n avia trencada sa fe; per què'l rey apparelà sos missatges, honrats hòmens e savis, dels quals missatges fo la un lo bisbe de València e l'altre fo I burgès molt savi hom d'aquela ciutat meteyxa. —Barons —so dix lo rey—, anats al rey de França e digats-li de la mia part que molt me maravel d'él e de la sua savieza, per so cor és en cuvinensa ab mi, jurada sobre'l Sagrament de sancta Esgleya, que nuyl temps no fos gerra entr-él e mi, si doncs nós amdós, cors a cors, no-ns desexíem la un de l'altre» (cap. 107, vol. iv, p. 7-8). Els encarregats de dur a terme la missatgeria van ser el bisbe de València Jaspert de Botonac i el jutge valencià Pere Costa. Desclot narra amb molts detalls el seu viatge a la cort francesa i el fracàs de la missió diplomàtica a causa de la negativa de Felip III a rebre els agents del comte rei; Muntaner hi al·ludirà també més endavant, tot i que molt més puntualment (vegeu el capítol 104 i les notes corresponents).

FIGURA 53. El Palau Reial Major de Barcelona.

[Capítol 95]

Et con lo senyor rey hac espeegats los missatges, demanà a·N Ramon Marquet et a·N Berenguer Mayoll, et dix-los que pensassen d'armar la nau d'En Pere Desvillar,¹ per nom la Bonaventura,² et altra nau de les majors qui en Barchelona eren après d'aquella; et que les encuyrassen,³ et en cascuna metessen CC hòmens combatens, los mellors que en Barchelona fossen; et que y metessen bussons,⁴ et ànchores en arganell,⁵ et castells levadissos,⁶ et encuyrar et armar les gàbies⁷ et tot ço que a naus armades fahia mester; et que armàs IIII galeas et II lenys et II barques armades, et que tots ensemps anassen en conserva. Que ell volia trametre la reyna, e l'infant En Jacme e l'infant En Ffrederich ab ella en Sicília, et [f. XLVIIIva] que y volia trametre C cavallers ab ells, «meyns d'aquells qui són de lurs cases»; et d'altra part, oltra los mariners, D ballesters ben aparellats, et D cirvents, per ço que les naus et les galeas fossen ben aparellats et que refrescassen la ylla de Sicília.

Axí con ho manà, En Ramon Marquet et En Berenguer Mayoll ho compliren, que segurament, con que y cresquessen, no y minvaren res; et majorment que a ells donava lo càrrech lo senyor rey, que y anaven per capitans. Et con tot fo armat et aparellat axí con lo senyor rey hac manat, madona la reyna e·ls infants foren venguts, et fó-los feta gran festa; e·l senyor rey manà, ab la gràcia de Déu, que·s recullissen, et tantost recullí's tothom.

Et con tuyt foren recullits, madona la reyna en la cambra pres comiat del senyor rey; et cascun se pot pensar qual fo lo departiment que entre ells fo, que jamás no fo tan gran amor entre marit et muyler con entre ells era et fou totstemp. Et con madona la reyna hac pres comiat del senyor rey, els imffants amdosos intraren en la cambra al senyor rey, e gitaren-se als seus peus; e lo senyor rey levà-los, e·ls senyà e·ls benehí moltes vegades, et los donà la sua gràcia et benedicció, e·ls besà en la bocha. E los dix moltes bones paraules, e asenyelladament al senyor infant En Jacme, qui era lo major, que tota hora havia, et ha encara, ben VI anys més que l'imffant En Ffrederich;⁸ sí que ja era de bon enteniment, et molt savi et entès en totes coses de bé: que d'ell pot hom dir l'axempli que·s diu en Calathaiú, que «espina con púnyer deu, aguda neix»;⁹ e axí ell paria bé en sa juventut que savi era et savi devia ésser. Et si hanc ho parech, bé u ha demostrat e u mostra tot jorn; que jamás no nasch pus savi príncep, ne mils nudrit, ne pus cortès, ne mellor [f. XLVIIIb] d'armes ne de¹⁰ tots fets con ell és estat, et és encara et serà molts anys, si a Déu plau; que Déus li darà bona vida. E axí lo senyor infant En Jacme entès bé et mès en obra totes les bones paraules que·l senyor rey son pare li dix; e axí mateix l'imffant En Ffrederich, d'aquell enteniment que havia, retench ço que·l senyor rey los dix. Et pot hom dir axí mateix ço que de

l'infant En Jacme he dit: que cascuns d'ells són tan bons envers Déus, et envers lo món, et envers los pobles et lurs sostsmeses, que al món no-n pot hom anomenar ne trobar de mellors.

Et axí con lo senyor rey los hac agraciats et benehits, besà-los altra vegada en la bocha, et ells besaren-li los peus et les mans et exiren-se de la cambra. E·l senyor rey romàs en la cambra tot sol ben IIII hores del dia, que no volch que null hom hi entràs. E axí mateix féu madona la reyna, en altra cambra, ab lo senyor infant N'Amffòs et ab lo senyor infant En Pere;¹¹ e·ls senyà e·ls benehí moltes vegades, e los donà la sua gràcia e la sua benedicció e·ls besà en la bocha més de C vegades; et ells bexaren-se¹² et besaren-li los peus e les mans, et enteseren molt bé moltes de bones paraules que ella los dix e·ls castigà.

E con açò fo fet, lo senyor rey de Mallorca, et comtes, barons et prellats, cavallers et ciutedans, tots van exir del palau. Et madona la reyna dix que entrassen en la seu, que ella se volia agraciari de madona santa Eulàlia et de sanct Euleguer.¹³ E axí entraren en la seu; et davant santa Eulàlia et de sanct Eulaguer, l'archabisbe de Tarragona et VIII bisbes qui y eren dixeren molta bona oració sobre el cap de la reyna et de tots los infants.

E com tot açò fo fet, madona la reyna hac complides ses oracions, et foren les bèsties apparallades, et anaren-se'n a mar. E·l senyor rey de Mallorca destrà¹⁴ madona la reyna a cavayl; [f. XLIXra] et a peu la destraren lo comte d'Ampúries,¹⁵ e·l vescomte de Rochabertí,¹⁶ et En Ramon Folch vescomte de Cardona¹⁷ et d'altres richs-hòmens de Cathalunya et d'Aragon més de L, que li anaven a peu entorn, e·ls concellers de Barchelona, et molts d'altres ciutadans, et puy tot lo poble de Barchelona, axí hòmens con dones, et donzelles et imffants; que tuyt ploraven et pregaven Déus per madona la reyna et per los infants, que·ls guardàs de tots embarchs e·ls aportàs sans et sauls en Sicília. Què us diré? Que fort havia dur cor qui en aquell punt no plorava.

E axí con foren a la riba de la mar, lo senyor rey de Mallorca descavalchà et avaylà madona la reyna, et puy la mès en una beyla barcha de penescalm¹⁸ de la nau, que hom li hac empaliada, et ab ella los II infants. E al pendre comiat dels dos infants¹⁹ qui anaven ab los II qui romanien, aquí veérets pietat: que no·ls podi-om per res partir, entrò que·l senyor rey de Mallorca hi avallà de la barcha, qui, en plorant, los departí, et mès en la barcha lo senyor infant En Jacme e·l senyor infant En Ffrederich, ab madona la reyna. E tantost con los hi ac, ell muntà en la barcha, et lo comte d'Ampúries, et En Dalmau de Rochabertí, et En Ramon Folch vescomte de Cardona; et sí manaren vogar. E axí con comensaren a vogar, madona la regina se girà, et senyà et benehí sos fills, et puy tot lo poble, et encara tot lo pahís. Et los mariners vogaren et anaren-se'n a la major nau, per nom la Bonaventura.

E con madona la reyna e·ls infants se foren lunyats de la terra, faheren recullir les dones et les donzelles en altres barques que y havia apparallades, et richs-

hòmens et cavallers axí mateix ab elles, per honrar et per acompanyar; et ab la gràcia de Déu anaren-se'n tuyt a la nau. Et madona la reyna e-ls inffans muntaren [f. XLIXrb] en la nau, e-l senyor rey de Mallorca, e-l comte d'Ampúries e-l vescomte de Richabertí ab ells; et puys muntaren-hi les dones et les donzelles qui anaven ab madona la reyna. Et l'altre gent En Ramon Marquet departí per l'altra nau et per les galeas.

Et con tots foren recullits, En Ramon Marquet e-N Berenguer Mayoll vengren al senyor rey de Mallorca, et besaren-li la mà, et dixeren-li:

—Senyor, senyats et beneÿts-nos, et aveylats en terra; et lexats-nos anar ab la gràcia de Déu.

E sobre açò lo senyor rey de Mallorca pres comiat de madona la reyna en ploran, et puys dels inffants, e los senyà e-ls benehí e-ls donà la sua benedició molt carament, en ploran; e-l comte e-l vescomte atretal, et En Ramon Folch. E con agren pres comiat, exiren de la nau. E la nau estava a la coyla,²⁰ e-ls ffadrins²¹ a la lama;²² e-l notxer pensà a saludar.²³ Et con hac salludat, manà fer vela; et tantost la nau féu vela. Et hoÿrets tals crits en la plaja, qui cridaren tuyt: —Bona là vas, Bona!—,²⁴ que parech que tot lo món retentís.

Et con agren feta vela, lo senyor rey de Mallorca anà-sse'n en terra, e-ls barons et richs-hòmens; et cavalcaren et anaren-se'n al palau, hon trobaren que-l senyor rey estava encara en la cambra ab los II inffants qui eren ab ell, ço és a saber, l'imffant N'Amffòs e l'inffant En Pere. E con lo senyor rey sabé que-l senyor rey de Mallorca fo vengut, e-ls comtes e-ls barons, exí de la cambra; et les trompes tocaren,²⁵ et anaren menjar. Et cascun s'esforçà de fer sollàs et deport per alegrar lo senyor rey e-ls inffants; et con agren menjat, levaren de taula et estegren en altra sala, hon vengren juglars de diverses maneres, qui-ls alegraven. Què us diré? Tot aquell dia passaren axí.

Et lexar-vos he estar ells, et tornar-vos he a parlar de madona la reyna e [f. XLIXva] dels imffants, et del lur estol.

Notes del capítol 95

1. Aquest deu ser el mateix Pere Desvilar que és esmentat per Desclot amb motiu de la seua destacadíssima actuació durant el combat naval de Nicòtera, quan amb les seues dues galeres en va capturar quatre d'angevines: «Sí que-n feriren a Nicòtena IIII en terra e els cavalers de la host de Karles deffensaven-les de terra; e En Pere Desvilar, ab la sua galea e ab I altra, ferí en terra, e, malgrat de tota la cavaleria de Karles, vararen-les e les se'n menaren» (cap. 98, vol. III, p. 121- 122).

2. Tenim documentada aquesta nau, tot i que sembla que no era propietat d'en Desvilar, sinó del mateix Pere II, que la va fer servir fonamentalment per al transport de vitualles durant la seua defensa de Catalunya contra els francesos. Així, el 8 de juny de 1285, del coll de Panissars estant, el rei ordenava al seu agent Berenguer de Conques que assumís el comandament de la *Bonaventura*, que en aquell moment estava fondejada a la platja de Barcelona, i fes vela cap a Sicília sense tardança: «Cum navis nostra vocata Bonaventura nunc existens in plagia Barchinone, quam per vos ad partes Sicilie duci manda-

mus pro afferendo in ea grano ad servicium nostrorum [...]. Dictam vero navem, cum exarcia et apparatibus suis, et administracionem eiusdem recipiatis et emparetis, ac cum ea, dirigente Domino, navigetis ad partes Sicilie, prout vobis dedimus in mandatis» (La Mantia, 1990, p. 174-175, doc. LXXXVII). Amb la terra en plena carestia i un exèrcit molt curt de subministraments, el gra sicilià era la taula de salvació de la corona, i per això el rei va escriure l'1 de juny a les autoritats de l'illa perquè consentissen al de Conques de carregar la nau a la seua voluntat: «Quia pro sustentacione equitum et clientum nostrorum, quos pro defensione regnorum nostrorum ac hostium repulsione, qui terram nostram illicite aggredi iam ceperunt, in Barchinona congregari iussimus, non modica quantitate victualium indigentes, Berengarium de Conques familiarem et fidelem nostrum ad partes Sicilie pro emendis victualibus, et ad civitatem Barchinone afferendis, duximus transmittendum; fidelitati vestre firmiter et districte precipiendo mandamus quatenus eundem Berengarium, aut nuncium vel nuncios suos, a quocumque seu quibuscumque portibus Sicilie in navi nostra vocata Bonaventura, seu in quocumque vel quibuscumque aliis vassellis elegerit, extrahere libere, et sine aliquo iure dohane, vel solucione granorum portuum custodibus debitorum, aut alia quacumque exactione, absque molestia permictatis illam seu illas, quas extrahere voluerit, victualium quantitates» (La Mantia, 1990, p. 192-193, doc. xcv). Un aspecte ben interessant que es dedueix de la documentació conservada és que la *Bonaventura* potser no era una nau d'origen català: el rei diu que l'havien duta feia ben poc de Sicília els mariners en Jaume Dalmau i en Ramon Fiveller, i que durant la travessia havien fet escala a Gènova per tal de reparar-la («navem ipsam de Sicilia in Ianuam, et exinde ad dictam plagiam Barchinone nuper adduxerunt», La Mantia, 1990, p. 174, doc. LXXXVII). Això deixa ben oberta la possibilitat que la nau hagués estat arrabassada a l'enemic (durant el desembarcament català a Messina o durant la mateixa batalla de Nicòtera?). En aquest sentit, els registres de la cancelleria de Carles d'Anjou a Nàpols ens deixen veure que aquest monarca comptava l'any 1278 amb una nau anomenada *Bonaventura*, que havien posat a la seua disposició els cavallers de l'orde de l'Hospital i que transportava sobretot aliments des de Marsella i el regne de Sicília a les províncies d'ultramar («navis etiam domus Hospitalis sancti Iohannis Ierosolimitani que dicitur Bonaventura, cum quibus certam quantitatem victualium, leguminum, casei, carniurn sallitarum, vini, olei, porcorum castratorum, scrofarum et verrium», Filangieri (ed.), 1950-1993, vol. xxi, p. 103), encara que el seu gran tonatge la feia també apta per al transport de tropes i cavalca-dures: de fet, va ser a bord seu que el vicari angeví Roger de Sanseverino es va desplaçar a Terra Santa el mateix any 1278. Al seu torn, els hospitalers —que a la segona meitat del segle XIII encara no comptaven amb una flota de dimensions importants i havien de llogar i adquirir sovint les seues embarcacions a altres potències marineres (Jacoby, 2007, p. 68)— havien adquirit la *Bonaventura* a la república de Gènova. Abans d'això, hom l'havia utilitzat ja en altres empreses navals, com la croada de Lluís IX de França a Tunis. En efecte, gràcies a un document redactat a la mateixa Gènova l'any 1269 sabem que els seus patrons originals, Giovanni de Marino i Conrado Panzani, l'havien llogada als representants del francès per a l'armada que havia de prendre part en aquella expedició. Aquest text és importantíssim, perquè ens ofereix una descripció molt minuciosa de les dimensions i de l'equipament de la nau, que fins i tot comptava amb estables per als cavalls: «In nomine Domini, amen. Nos Johannis de Marino et Conradus Panzanus, cives Janue, naulizamus et locamus vobis dominis Johanni Poilevilani militi, magistro Henrico de Campo Repulso clerico et Guillelmo de Mora, nunciis et ambaxatoribus domini regis Francorum, sicut apparet per litteras dicti domini Regis roboratas eiusdem domini Regis sigillo, tenor quarum inferius continetur, *navim unam que vocatur Bonaventura, de mensuris infra scriptis et cum sarcia et rebus rescriptis, et cum marinariis triginta octo, et que est in schario Varaginis; que navis debet esse longa per carenam cubitos viginti quinque, et de roda in roda cubitos triginta octo; alta in sentina palmos quatuordecim minus quarta; in cooperta prima inferiori alta parmos [sic] novem minus tercia, in correorio palmos sex et dimidium; alta in orlo palmos quatuor, ampla in cooperta palmos triginta. Sarcia infra scripta: arbore de prora longitudinis cubitorum quadringenta, grossitudinis palmorum octo, furnita eius sarcia ad sufficienciam. Arbore de medio longitudinis cubitorum triginta septem, grossitudinis palmorum septem et dimidii, cum sua sarcia ad sufficienciam; que arbores sunt et esse debeant sane. Ant-henas peciis septem, bonis et sannis et convenientibus dicte navi. Sarcia de canavo, in summa centanaria centum viginti quatuor. Velis quinque de cotono, novis, convenientibus dicte navi. Anchoris decem et octo,*

de cantariis quinque usque in sex pro qualibet; timonibus duobus, grossitudinis palmorum septem pro qualibet, sanis et convenientibus dicte navi; barchis duabus de paleschalmo, furnitis remis et spatibus omnibus furnimentis suis. Rucis [sic] pro aqua pro mezaroliis mille [...] sannam et stagnam coopertis et completam castello et staiariis pro equis ponendis» (Champollion-Figeac, 1841-1848, vol. 1, p. 551-552, doc. XIII). Fa mal de dir si la *Bonaventura* de Pere el Gran era la mateixa nau que abans havia servit Carles d'Anjou, i no una altra amb el mateix nom. En qualsevol cas, no hi ha dubte que es tractava d'un vaixell amb unes característiques molt similars. Si, a més, ho era, llavors estariem davant d'una mostra ben llúida de l'enginyeria naval genovesa, com prova el fet que, després de tants anys d'haver solcat la Mediterrània de banda a banda, el rei hi seguís dipositant encara la seua confiança!

3. És a dir, el rei va ordenar que folressen amb cuir la *Bonaventura*. D'aquest procés se'n deia també *embarbotar*, i protegia l'embarcació contra els ginys de guerra de l'enemic. Vegeu, per exemple, la versió francesa medieval de Guillem de Tir o *Eracles*: «*Le marchis fist faire vessiaus de cuir covers en telle maniere c'om le menoit bien près de terre. Si ot arbaletriers dedens; si i furent les fenestres par où ils traioient. Ces vaisseaux firent mult mal as Sarrazins, que galies n'autres vaissiaus n'osoient approchier d'eus, et ces vaissiaus appelloit l'on barbotes»* (RHC, *Historiens occidentaux*, vol. II, p. 106); les *Estoires d'Outremer et de la naissance Salehadin*: «*Donc se conseilierent ensemble k'il feroient ce di CIII barbotes, et seroient toutes couverte de cuir, bien et joints sierés, et iroient ausi bien desous aigues comme dessus»* (Jubb (ed.), 1990, p. 252); o el *Liber Secretorum Fidelium Crucis* de Marino Sanuto: «*Indiget praeterea dictus exercitus quod ex istis navigiis antedictis aliqua sint incamatata seu barbotata, tali modo quod homines praedictorum non timeant lapides machinarum»* (ll. II, part 4, cap. 7; Marino Sanuto, 1972, p. 58-59).

4. Aquests *bussons* eren una espècie d'ariets que hom feia servir contra les naus enemigues. El *Dotzè* d'Eiximenis ens aporta més dades sobre el seu ús: «*La novena és que a l'arbre principal deu hom ligar una bona biga que a manera de buçó haja los caps ferrats, e deu axí star ligat a l'arbre que's puxa levar e baxar e oposar contra lo vexell dels contraris per tal guisa que'l fira o burçant o empenyent-lo o per manera de martell calant-lo sobre lo dit vexell ab corda, tirant-lo de la part on ve lo vexell contrari e contra los seus mariners»* (cap. 333; Eiximenis, 1484, f. 139r).

5. L'*arganell* és una «peça de fusta rectangular que a un cap té una mòssa per encaixar-se en la part superior de la roda de popa, i a l'altre cap té una altra mòssa enmig de la qual roda una corriola que serveix per salpar l'àncora o altres coses feixugues» (DCVB, s. v. *arganell*).

6. Els *castells levadissos* devien ser unes plataformes que es podien muntar o desmuntar amb rapidesa i que proporcionaven a la tripulació de la nau una posició elevada des de la qual atacar l'enemic. En parla també el *Dotzè*: «*segonament, ensenyà que tot vexell, per poch que fos, qui's temés de enemichs portàs encastellament faytis e qui tantost sia aparellat e acunçat e a punt e ple d'armes axí com de grans canteres e de vexellets plens d'aygua axí com d'olles per no carregar lo vexell massa, e aquells trametre dalt contra los enemichs bax, car aytant mal los fan per lo pes que han gran de la aygua com si eren pedres»* (cap. 334; Eiximenis, 1484, f. 139v).

7. La *gàbia* era la «caixa que es posava en el lloc de la cofa d'un pal, a certes embarcacions, i servia de lloc d'observació al mariner encarregat dels serveis de vigilància» (DCVB, s. v. *gàbia*, acc. 3), i era lògic que hom la fes encuirar també, atès que la seua posició la feia molt vulnerable a l'artilleria de l'oponent. Però la gàbia i altres estructures defensives postisses com les gates (vegeu el capítol 44, nota 17) eren també punts des dels quals els ballesters o els arquers podien causar estralls amb els projectils, i d'ací que Eiximenis en recomanés l'ús en les batalles navals: «*Deenament dix que al colp que lo vexell se veu en perill de batalla tantost deu dreçar gàbia e gates si pot, e d'aquí combatre fort l'enemich»* (cap. 334; Eiximenis, 1484, f. 139v).

8. Jaume II el Just havia nascut el 10 d'agost de 1267 i Frederic de Sicília, el 13 de desembre de 1272. Noteu que l'ús del present en parlar del rei d'Aragó («et ha encara») implica que aquest encara vivia quan Muntaner va escriure aquestes pàgines.

9. En realitat, aquest refrany és ben difós en l'àmbit català: ja en els *Quatre-cents aforismes catalans* de Joan Carles i Amat (segles XVI-XVII) trobem: «*Deia la vella Perica: l'espina quan neix ja pica»* (Carles i Amat, 1918, p. 37; sobre aquesta expressió antroponímica, vegeu Conca, 2002, p. 54). I tenim

la bella ballada sollerica *Mateixa de primavera*, recollida al *Cançoner popular de Mallorca*: «—Catalina, amor primera, / a on t'he d'anar a cercar? / —Dins es bosc de Cosconar, / davall aquella figuera, / devora una carritxera. / Catalina, amor primera. // Mira-la que és de petita / i que balla d'assentat. / És de bona veritat: / *s'espina quan neix ja pica*. / Mira-la que és de petita» (Ginard Bauçà (ed.), 1966-1975, vol. IV, p. 53). Una altra variant és: «L'espina, quan neix, ja pica, tant si és grossa com xica» (Griera, 1935-1947, vol. 5-6, p. 264). En castellà tenim exemples com «Grande o chica, la espina desde que nace pica» o «La espina, en naciendo hinca» (Martínez Kleiser, 1953, p. 253).

10. *de*: omissió a C; «de» (A). A B manquen els f. LXR-LXIII, fet que ens deixa sense el final del capítol 94, els capítols 95-98 i el principi del capítol 99.

11. Vegeu el capítol 2, nota 12.

12. *bexaren-se*: llegiu «baixaren-se».

13. Es tracta evidentment de sant Oleguer, bisbe de Barcelona i arquebisbe de Tarragona (1060-1137).

14. *destrà*: «anar al costat d'una persona que cavalca, menant-li el cavall per la dextra o ronsal» (DCVB, s. v. *destrar*).

15. Ponç Hug IV d'Empúries (vegeu el capítol 49, nota 4).

16. Dalmau III de Rocaberti (vegeu el capítol 49, nota 5).

17. Es tracta de Ramon Folc VI (1259-1320), vescomte de Cardona, conegut sobretot per la seua heroica defensa de Girona contra els croats de Felip III de França.

18. La *barcha de penescalm* era una «barca ràpida, de molts de remes, que solia estar al servei d'una nau o altre vaixell gran, per a transportar passatgers o càrrega d'aquesta a terra o a una altra embarcació» (DCVB, s. v. *panescalm*). Com ja hem vist abans (cap. 65, n. 2), la *Bonaventura* del document de 1269 comptava amb «barchis duabus de paleschalm».

19. *E al pendre [...] inffants*: omissió a C; «E al pendre comiat dels dos inffants» (A). Esmene seguint A l'*omissio ex homoioteleton* de C. El fragment no figura a les edicions de Casacuberta i de Soldevila.

20. *a la coyla*: és a dir, que tot estava ja disposat perquè la nau fes vela.

21. *ffadrins*: «imffants» (C); «ffadrins» (A). Repare la trivialització de C, atès que el context deixa clar que Muntaner es refereix als auxiliars de la tripulació, com es pot veure en aquest passatge del *Dotzè*: «de continent que les galeres o estol se acosten lo barber aja desota ab un fadrí qui li ajud» (cap. 336; Eiximenis, 1484, f. 141r).

22. La *lama* era la secció on s'ajuntaven les dues peces que constituïen l'antena de les embarcacions de vela llatina, el *car* (la prua que quedava a la part de proa) i la *pena* (a popa). Muntaner vol dir que els fadrins estaven ja en els seus llocs, preparats per a maniobrar amb el velam de la nau.

23. *saludar*: «sulladar» (C); «saludar» (A). *Saludar* equival en el vocabulari nàutic a «dirigir manifestacions de respecte a una autoritat, a una plaça forta, etc., hissant i arriant banderes o disparant canonades els vaixells» (DCVB, s. v. *saludar*).

24. *Bona là vas, Bona!*: en glossar aquest passatge, l'edició de Bofarull comenta: «el saludo va dirigidó mas que á las personas á la embarcacion, y que la idea es glosar en parte el nombre que tenia, Buena Ventura» (cap. 95, p. 184, n. 1). Potser la intenció de Muntaner era de fer un joc lingüístic amb el nom de la nau abreujat, i això és el que tracte de reflectir en la transcripció. En qualsevol cas, sembla clar que es tracta d'una expressió de bons auguris i que cal entendre el primer *Bona* com un equivalent de *bonament*, com s'explica en el següent fragment de les *Leys d'Amors*: «Alqun adverbi son pronunciat a manera de noms, coma: *be, mal, greu, leu, segur, fort, bel*, cossi hom dizia: “be s'esforza”, “mal”, “greu li sta”, “leu vendra”, “segur va”, “fort crida”, “bel se porta”; o pot hom dire que son abreujat per figuras, coma son aquest: “*bona lay vas*”, “bona a tos obs”, “mala lay vas”, “mala a tos obs”, so es a dire “*bonamen*” et “malamen”» (Anglade (ed.), 1919-1920, vol. I, p. 174).

25. L'ús d'aquesta mena de senyals sonors amb caràcter protocol·lari —anunciar l'inici de l'àpat reial— apareix documentat en les *Ordinacions* del rei Pere el Cerimoniós: «Perquè volem e ordonam que en nostra cort juglars IIII degen ésser, dels quals II sien trompadors, e lo ters sia tabaler, e l quart sie de trompeta, a l'offici dels quals s'esguart que totstemp Nós, públicament menjants, en lo comença-

ment trompen, e lo tabaler e lo de la trompeta son offici ensemps ab els exercescan; e encara allò meteix façen en la fi de nostre menjar, si donques juglars estranys o nostres qui, emperò, estruments sonen en la fin del menjar Nòs aquells oyr volíem» (Pere III, 2009, p. 88). En els textos francesos medievals tenim fins i tot l'expressió *corner l'aigue*: en aquest cas, el toc de les trompes anunciava que els cavallers havien d'anar a rentar-se les mans i acudir a taula, com es pot apreciar en el següent passatge del *Didot Perceval*: «Lors vint li jors et li rois ala oïr le messe, et li canta l'arcevesques qui tant li aida a sa roiauté. Et quant il ot le messe oïe, il s'en revint arriere en son palais, et fist on l'aigue corner aval le vile, et s'asient li cevalier au mangier» (Roach (ed.), 1941, p. 255).

[Capítol 96]

Com les naus e les galeas e los lenys armats agren feta vela, aquell Senyor qui guià los III Reys e·ls tramès la estel·la ab qui·s guiaven, axí tramès Déus a aquestes III persones estel·la de gràcia sua, ço és, a madona la reyna, et al senyor inffant En Jacme et al senyor inffant En Ffrederich. E axí són III persones que podets comparar als III reys qui anaren ahorar¹ Jesuchrist, dels quals la un havia nom Baltasar, l'altre Melchior e l'altre Gaspar. Que per Baltasar, qui fo lo pus devot hom qui hanc nasqués, et lo pus graciós a Déu et al món, axí u podem dir de madona la reyna; que de madona santa Maria a ensà, no nasch pus devota dona, ne pus santa, ne pus graciosa que madona la reyna. E·l senyor inffant En Jachme podets comparar a Melchior, qui fo lo pus just hom,² de justícia et de cortesia et de veritat, qui han[c] nasqués, sal Jesuchrist; e axí lo senyor inffant En Jacme pot hom comparar a ell, que totes aquestes bondats, et molt més, ha en ell. E l'inffant En Ffrederich pot hom comparar a Gaspar, qui era jove et nin,³ e·l pus bell hom del món, et savi et dreturer.

Adonchs, axí con Déus volch guiar aquests III reys, axí guiarà aquestes III persones et tots aquells qui ab ells van ne a ells són ne seran sotsmeses. Et adés, en començament, en loch de la estel·la Déus donà'ls bon vent, axí con de bocha demanaven, et no·ls desemparà entrò sans et sauls et alegres foren al port de Palerm.⁴

Notes del capítol 96

---

1. *ahorar*: «los III reys» (afegit a C). Aquest afegitó no consta a A ni a l'edició de València i sembla un error per repetició.

2. L'associació de Jaume II d'Aragó amb la justícia és significativa, si tenim en compte el sobrenom —el Just— amb què aquest monarca ha passat a la història. Vegeu la *Crònica general* del Cerimoniós: «lo rey En Jacme [...] lo Justicier; e per ço fon anomenat Justicier perquè no planyia fer justícia de si mateix a altre ne de part a part en Catalunya» (Soberanas (ed.), 1961, p. 157).

3. La joventut que s'atribueix ací a Gaspar —i de retruc a Frederic— s'adiu plenament amb la descripció que en fa una de les fonts clàssiques de la tradició cristiana sobre els Reis Mags, les *Collectanea et Flores* de Pseudo-Beda: «Secundus, nomine Caspar, iuvenis imberbis, rubicundus» (Pseudo-Beda, 1850).

4. La comparació que ara conclou ens posa sobre la pista d'un lloc comú: sovint hom al·ludia al viatge dels Reis seguint l'estel de l'Epifania quan volia desitjar bons auguris a algú que començava una empresa o una expedició o, simplement, quan volia indicar que aquesta comptava amb la benedicció divina. Vegeu, per exemple, el següent passatge de la cançó de gesta francesa *Parise la Duchesse*, on Hug, fill de la duquessa Parise, que malda per trobar els seus pares, es troba davant una cruïlla de camins i prega a Déu que el faça seguir el correcte, tal com va guiar Melchior, Gaspar i Baltasar a Betlem i els va fer fugir dels homes d'Herodes: «Quatre chemins roiauz a li anfas trové. / Au front de .IIII. voies est l'anfes arestez; / adonc ne sot li anfes quel part il dut aler. / Damedeu reclama de sainte ma-

jesté: / “Glorios sire Pere, qui an crois fu penez, / les rois an Belléam féites vos aler, / au jor que vos naquistes, offerande porter, / Galpart et Baptisart, bien les savons nomer; / Melchion fu li tierz, bien l’ai oï conter, / quant tu les fis des mains Erode echaper, / car par autre chemin les an féis aler. / Si voirement, beaux sire, com ce est vérité, / lai moi le chemin segre, aler et trestorner, / où je puisse mon pere et ma mere trover, / que onques ne les vi que me puisse mambrer”» (Guessard i Larchey (ed.), 1860, p. 42). Confronteu-ho amb la *canso de cruzada* de Raimbaut de Vaqueiras *Ara pot hom conoisser e proar*, escrita en celebració de la designació de Bonifaci I de Montferrat com a líder de la quarta croada, on s’afirma que Déu afavorirà l’empresa així: «Cel qui fetz air’ e cel e terr’ e mar / e freig e caut e ploi’ e vent e tron / vol quel sieu guit passon mar tuich li bon, / si cum guidet Melchion e Gaspar en Bethleem» (Raimbaut de Vaqueiras, 1964, p. 219); o amb el començament d’*Ar nos sia capdels e garentia*, *canso de cruzada* de Pons de Capduelh: «Ar nos sia capdels e garentia / selh qui guidet tres reis en Betleem, / que sa merces nos a mostrat tal via / per qe’il peyor vendran a salvamen, / qui lo segran de bon cor leialmen» (Pons de Capduelh, 1879, p. 49).

[Capítol 97]

E con aquells de Palerm saberem que madona la reyna era aquí, e·ls II inffants, si fo lo goig gran no us o cal dir: que quaix aquells, et tots los [f. XLIXvb] de la ylla, se tenien per desemparats, et ara tengren-se per segurs. Et tantost tramateren correus per tota Sicília; et tots aquells de Pallerm, hòmens et dones et imffants, exiren a Sent Jordi,¹ hon preseren terra.

E con madona la reyna exí en terra, e los inffants, madona la reyna, axí con posà los peus en terra, senyà's et levà los uyls al ceel, et en plorant besà la terra; et puy anà-sse'n a la esgleya de Sanct Jordi,² et aquí ahòra ella e·ls inffants. Et entre-tant tot Palerm vench; et foren-hi amenades més de D bèsties de cavalchar. Et a madona la reyna amenaren I palaffrè blanch, mans et beyl, et meteren-li l'ançellament de madona la reyna. Et tantost tragué hom, de II galeas obertes que y havia, II bells palaffrens dels inffants, ab molt rich arnès. Et puystragueren III mulles et II palaffrens que y havia, molt beyls, de madona la reyna; et depuy ben XXX d'altres, entre mulles et palaffrens que y havia, de les dones et de les donzelles qui ab madona la reyna venien, cascun ab son bell arnès. Et après tragueren, qui de les galeas, qui de l'altra nau en què no anava madona la reyna, ben L cavalls d'Espanya, bells et bons, qui eren dels cavallers qui ab madona la reyna venien, et ab los senyors inffants.

E con açò fo en terra, los barons, e·ls cavallers, e los honrats hòmens de Palerm, et dones et donzelles et imffants, vengren a madona la reyna et als inffants besar los peus e les mans. Et aquells et aquelles qui no s'i podien acostar, besaven la terra, et tuyt cridaven:

—Ben *veya*³ madona la reyna e·ls senyors inffants!

E·l goig era tan gran, e·l brugit de trompes, et de nàcarres, et de çembes⁴ et de tots altres esturments, que paria que·l [f. Lra] ceel et la terra ne vengués.

E axí madona la reyna cavalcà, e·l senyor inffant En Jacme, a cavall, destrà-la; et misser Alayme,⁵ et misser Johan de Calatagiró,⁶ et misser Pere de Calathagiró,⁷ et misser Matheu de Tèrmens,⁸ et molts altres richs-hòmens, a peu, destraren-la. Et puy tota la gent de Palerm anaven cantan et baylan davant ells, et lohan et glorifican Déus, qui·ls havia amenats. Et après cavalcà l'imfant En Ffrederich, qui anà d'altra part ab madona la reyna; et après totes les dones et les donzelles qui vengren ab ells, et cavallers et tots aquests de casa lur. Axí que neguna persona no y cavalcà sinó madona la reyna, e·ls inffants et aquells qui ab ells eren venguts; que los altres tots anaven a peu.

E axí, ab aquell alegre anaren-se'n al palau reyal.⁹ Et abans que fossen al palau reyal, madona la reyna volch que anassen a la esgleya major de l'archabisbat¹⁰ et

que y fessen reverència et honor a madona santa Maria; e axí se féu. Et con foren a la porta de la esgleya, madona la reyna manà que no y descavalcassen mas ella, e-ls II inffants et dues dones. Et entraren dintre, davant l'altar de madona santa Maria, et aquí faheren lur oratió; et tornaren a cavalcar, et ab aquell alegre anaren-se'n al palau. E con foren al palau devaylats, madona la reyna entrà en la capella del palau, qui és de les riques del món,¹¹ e axí mateix ella et los inffants faheren lur oratió; et puy muntaren en les cambres, et adressaren-se e s'aparallaren. Et les trompes e les nàcares tocaren, et anaren menjar; et tohom qui menjar volgués, poch menjar. Et tramaseren a les naus et a les galeas tant de refrescament que a més de VIII jorns los bastà. Què us diré? Que la festa durà ben VIII jorns, que null hom no féu res mas dançar et alegrar. Et aytal mateix faeren [f. *lrb*] per tota Sicília.

Notes del capítol 97

1. És la «marítima de Sant Jordi, del territori de Palerm» (*Libre de les conquestes de Sicília*, f. 25v) que s'esmenta en el *Libre de les conquestes de Sicília / Chronicon Siculum*, és a dir, la franja de mar davant la Porta di San Giorgio, la via d'accés més antiga a la ciutat, de la qual coneixem l'existència com a mínim des del 1194 (Di Giovanni, 1889-1890, vol. 1, p. 18-21).

2. L'edició de Soldevila (cap. 97, p. 962, n. 1) creu que es tracta de «l'església de Sant Jordi [...] avui en dia San Giorgio dei Genovesi, refeta en el més pur estil Renaixement»; però em sembla que aci l'historiador català erra, perquè l'església que la colònia genovesa de Palerm va refer entre els anys 1576-1591 i que va rebre el nom de San Giorgio dei Genovesi no estava consagrada durant l'edat mitjana a sant Jordi, sinó a sant Lluc. La consulta de *La topografia antica di Palermo dal secolo v al xv* de Vincenzo Di Giovanni fa pensar que l'església al·ludida per Muntaner ha de ser necessàriament San Giorgio presso il Molo, d'època normanda, situada extramurs de Palerm, tot just al costat de la Porta di San Giorgio i molt a prop de moll Vell o Molo Vecchio, a la punta de la cala, que és on tot fa indicar que Muntaner imagina aquest desembarcament de la reina i els infants (Di Giovanni, 1889-1890, vol. 1, p. 469).

3. *veya*: «veya» (C); «venye» (A). L'edició de València diu: «Ben venga madona la regina» (f. lxxxv). Mantinc la lectura del manuscrit base: potser aci cal atribuir a la grafia *y* un valor nasal palatal sonor i tenim, per tant, la forma italianitzada *vegna*.

4. La *cemba* o *cembra* era una «espècie de tambor que empraven els alarbs i altres pobles orientals com a instrument musical en la guerra i en les festes» (DCVB, s. v. *cemba*). Vegeu, per exemple, el següent passatge de la traducció catalana medieval dels *Diàlegs* de sant Gregori: «axí com hi à moltz homes qui solen percaçar lur vida ab art de juglaria, soptosament fo devant la porta I hom ab I símia, e va tocar *cembes*» (Sant Gregori, 1968-1969, vol. 1, p. 69).

5. Alaimo da Lentini (vegeu el capítol 43, nota 12, i el capítol 75, nota 16).

6. Giovanni de Caltagirone, que durant el regnat de Pere el Gran era *secreto* —els *secreti* s'encarregaven fonamentalment de l'administració del patrimoni reial— deçà el riu Salso (La Mantia, 1990, p. 229, doc. cxxiii). Sota el govern del rei Jaume a Sicília el veiem exercir com a tresorer de la cambra règia de Palerm («Iacobus dei gracia etc. Bernardo Coppule de Messana et Johanni de Calatagirone, de Panormo, militibus, Camere sue Thesaurariis, consiliariis, familiaribus et fidelibus suis», La Mantia, 1956, p. 11, doc. iii).

7. Pietro de Caltagirone, a qui el 1287, durant el regnat de Jaume el Just a Sicília, trobem investit amb el càrrec de *protontino* de Palerm —una espècie de cònsol de mar, encarregat d'arbitrar els plets relacionats amb el dret marítim («Petro de Calatagirone, prothontino Panormi», La Mantia, 1990, p. 596,

doc. CCXLI)—; el 1292 era guardià de les residències reials de la Zisa, la Cuba i Favara a la mateixa ciutat («*P. de Caltagirono militi familiari et fideli suo graciam suam et bonam voluntatem. Licet custodia et procuracio solaciorum nostrorum civitatis Panormi videlicet Cube, Azise et Fabarie tibi usque ad nostrum beneplacitum per nostram excellenciam sint commisse [...]*», La Mantia, 1956, p. 178, doc. CLXXIV). Sembla que devers l'any 1300 va aliar-se amb el partit angeví i va conspirar contra la vida del rei Frederic de Sicília, fet que li va valdre la mort (vegeu els *Rerum Sicularum Libri VIII* de Speciale, RIS, vol. x, col. 1031-1032; i els *Anales* de Zurita, ll. v, cap. 47).

8. Aquest personatge —que cal no confondre amb un altre famós Matteo de Termini del segle XIII, el beat Agostino Novello, religiós agustí— era mestre racional de Sicília sota Pere el Gran («*Matheo de Thermis, Magistro Racionale Sicilie, dilecto consiliario, familiari ac fideli suo*», La Mantia, 1990, p. 135, doc. LVIII). El rei Jaume el va fer l'any 1292 senescal del regne («*Matheo de Thermis etc. Cum providerimus et velimus quod officium Senescalchie regni Sicilie cum custodia et procuracione solaciorum, forestarum, venacionum, defensarum et masseriarum Curie tocius regni Sicilie vobis [...]*», La Mantia, 1956, p. 179, doc. CLXV). Durant el regnat de Frederic va ser creat mestre justicier.

9. És el Palazzo dei Normanni.
10. Es tracta de la catedral de Palerm.
11. Muntaner dedica aquest elogi a la Cappella Palatina, dins el Palazzo dei Normanni.

FIGURA 54. Un mapa de Palerm extret del *Civitates Orbis Terrarum* (Colònia, 1588).

FIGURA 55. Una miniatura del *Liber ad honorem Augusti* de Pere d'Èboli que representa la ciutat de Palerm: hom hi pot apreciar el port, el castell i el Palazzo dei Normanni [Burgerbibliothek Bern, Cod. 120.II, f. 98r].

FIGURA 56. Constança de Hauteville —avantpassada de la mare de Pere el Gran— és destrada a cavall pels seus cavallers mentre sosté als braços el seu fill, el futur emperador Frederic II de Hohenstaufen (miniatura del *Liber ad honorem Augusti* de Pere d'Èboli) [Burgerbibliothek Bern, Cod. 120.II, f. 138r].

FIGURA 57. Un detall de la Cappella Palatina.

FIGURA 58. Un detall de la Cappella Palatina.

[Capítol 98]

E tantost con agren presa terra, et madona la reyna e·ls inffants foren ab aquella festa reebuts et anats al palau, et En Ramon Marquet e·N Berenguer Mayoll tramateren los II lenys en Cathalunya, cascuns per si, ab letres en què faheren a saber lo jorn que havien presa terra en Palerm, ne con foren reebuts, ne quin temps havien haüt, ne con tots eren sans et alegres.

Et los II leyns partiren de Palerm et anaren en Cathalunya sans et sauls, e preseren terra a Barchelona, hon trobaren lo senyor rey; que ell havia promès que jamás no·n partiria entrò que sabés noves d'ells. E axí los leyns vengren a Barchelona, et donaren les cartes al senyor rey; et con lo senyor rey les hac legides, et aquells dels lenys ho agren comptat, con eren anats sans et sals e la honor qui·ls fo feta, lo senyor rey féu fer professó et gràcies a nostre senyor Déus d'aquella gràcia que feta li havia.

E axí, lexar-vos he a parlar del senyor rey, et tornaré a madona la reyna et als inffants.

[Capítol 99]

Com la festa hac durat en Palerm ben VIII dies, et madona la reyna e·ls infants foren bé revenguts de l'afany de la mar, madona la reyna hac son consell ab misser Johan de Pròxida,¹ qui era dels pus savis hòmens del món, qui era vengut ab ella, et ab En Corral Lança, qui axí mateix era vengut ab ella, et ab altres richs-hòmens e cavallers qui ab ella eren venguts,² et ab lo senyor inffant En Jacme. Et ella ab ells trià's a consell, et demanà-los què li consellaven que faés. Et misser Johan e·ls altres donaren-li de consell que tramatés cartes a totes les ciutats et villes de la ylla, que tramatessen síndichs et procuradors en Palerm:

—Que dins X dies après la carta reebuda vostra, que sien [f. *lva*] a Palerm, a la cort que vós volets tenir; e axí mateys als richs-hòmens et cavallers de Sicília. E axí con seran aplegats, lavors direts-los-ho, ço que dir-los fassa.

Et madona la reyna e·l senyor inffant En Jacme tengren per bo aquest consell; e axí se complí.

Et con vench al jorn que dit los fo, ells foren tots a Palerm; et aquell jorn ajustaren-se tots en general a la Sala Vert³ de Palerm. E aquí fo fet lo citi de madona la reyna et dels inffants, et puys dels richs-hòmens et dels cavallers; et puys tots comunament segueren en terra, hon havia esteses tapits.⁴ E la nuyt avant madona la reyna e·l senyor inffant appellaren misser Johan de Pròxida, et dixeren-li ço que degué dir, et que parlàs per ell[s], ço és, per madona la reyna et per los senyors inffants; et que presentàs les cartes que·l senyor rey d'Aragon trametria a tota la comunitat de Sicília en general, e axí mateix aquelles que en special trametia a cascuns dels lochs et a richs-hòmens.

Et axí con tots foren ajustats, levà's madona la reyna, et dix-los:

—Barons, misser Johan de Pròxida, en loch de nós, parlarà a vosaltres. E axí, entenets ço que us dirà, que fèts compte que nós vos ho deÿm personalment.

Et tornà ciure. Et misser Johan levà's, e axí con era dels pus savis hòmens del món, dix-los moltes bones paraules; e ntre les altres, dix-los:⁵

—Barons, mon senyor lo rey d'Aragon vos salluda molt et tramet-vos aquesta carta a tota la comunitat de Sicília. Fèts-la legir en general; et con serà lesta, aurets entès so que us tramet a dir.⁶ Et jo, puys, en loch de madona la reyna et dels inffants, dir-vos he ço que dir-vos aja.

Et tantost donà la carta a misser Matheu de Tèrmens; et ell pres-la⁷ et posà-le's al cap, et puys, ab gran reverència, besà lo segell,⁸ et obrí-la en presència de tuyt; et con l'ach oberta, legí-la en tal manera que tuyt la pogren hoyr.

E la substància de la carta era aquesta: que ell los donava la sua gràcia, et que·ls feÿa saber que·ls trametia [f. *lvb*] la reyna Costança, muller sua et dona naturall

sua; et que·ls manava e·ls dehia que ella tinguessen per dona et per reyna, et que la obeÿssen en totes coses, et que la amassen. Et encara, que·ls trametia l'infant En Jacme, fill seu, e l'infant En Ffrederich, axí mateix fill seu; et que·ls recomenava e·ls manava que, après de la reyna et d'ell, que guardassen et tenguessen l'imffant En Jacme, fill seu, per cap et per major et per senyor, en loch d'ell et de la reyna mara sua. Et per ço con a la reyna no era dat d'estar tots dies et totes hores en consell, que en loch d'ella que termenassen et ordonassen et deliurassen consells et totes coses ab l'imffant En Jacme; et que menys d'ell no faessen neguna cosa si donchs la reyna, ho ell per ella, no·ls en dava poder; et creeguessen que ells trobarien tanta de saviesa⁹ en lo dit senyor inffant que ells se'n tendrien ben per pagats.

Et con la carta agren legida, levà's misser Alayme per tots, et dix:

—Senyora reyna: vós siats la benveguda, et beneyta sia la hora que vós entre nós arribàs, e los inffans; et beneyt sia lo nostre senyor rey d'Aragon, qui en guarda e en defenca¹⁰ nostra vos hic ha trameses. Per què pregam tuyt nostre senyor ver Déus Jesuchrist e la sua beneyta mara et a tots los seus beneyts sancts, que ell dón vida al senyor rey et a vós, senyora, et a tots los vostres inffans; et que de nós tolga los dies e los alarch en bona vida a vosaltres, et que Déu vos prest a nós et a tots los vostres pobles. E nós, senyora, reebem adés tuyt, per nós et per tots aquells qui no ych són, de part de nostre senyor lo rey, vós per dona nostra et per reyna, et per fer et dir tot lo vostre manament; et reebem los senyors inffans axí con aquells qui deuen ésser senyors nostres; et après del senyor rey et de vós, majorment reebem lo senyor inffant En Jacme per cap et major et per senyor, en loch del senyor rey et de vós. E a major fermetat, jo jur per Déu et per los sancts Evangelis, per mi et per tota la comunitat de Sicília, que atendre et compliré tot ço que he dit. Et axí ho juram tots quants n'à en esta cort,¹¹ per ells et per los lochs de què han lo sindicat.

[f. *Lira*] Et tantost con hac jurat, levà's et anà besar la mà a madona la reyna et als inffans; et cascuns dels síndichs, et dels richs-hòmens, cavallers et honrats ciutedans faheren atretal.¹²

E com açò fo fermat et fet per madona la reyna, levà's lo dit misser Johan de Pròxida, et dix-los:

—Barons: madona la reyna fa grat et gràcies a Déu et a vosaltres de la bona volentat que li havets mostrada, et promet-vos que totstemp, axí en general con en especial, vos amarà, e us honrarà e us ajudarà ab lo senyor rey et ab sos fills en tot ço que puscha ne bo ne honest sia. Et prege-us e us mana que d'aquí avant guardets lo senyor inffant En Jacme axí con a senyor vostre, en loch del senyor rey, son pare, et d'ella, per ço con a ella no és donat que vaja per les terres, et ell haurà a visitar tots los lochs axí con a senyor, et haurà anar en les guerres et en los affers, axí en fet d'armes con en altres perills. Que aquests inffans nostres són de tal casal que nuyll temps de res no·s prehen tant con¹³ que sien bons d'armes; e axí u han haüt tots los ancessors, et axí u mantandran ells et tots aquells qui d'ells exiran.

Per què és mester que us prengats guarda et cura d'ells, et majorment de l'infant En Jacme, qui adés de present entra en los afers et en les guerres; que l'infant En Ffrederich és tan poch et de tan poch dies que no volem que's partescha de nós entrò sia gran.

E levà's lo dit misser Alayme, et respòs per tuyt, a madona la reyna et als infants, que tot axí, si a Déu plau, ho compliria con madona la reyna manà:

—En guisa que Déus et lo nostre senyor lo rey, et vós, madona, e-ls infants, et tots vostres amichs et sotsmeses, ne seran pagats.

Et sobre açò, madona la reyna senyà'ls e-ls benehí tots, et los donà la sua gràcia ab la sua benedicció. Et levaren-se tuyt, et cascun tornà-sse'n en sa terra ab gran alegre et gran pagament. Et misser [f. *Lirb*] Johan donà a cascuns les cartes qui en cascun loch en singular venien, et a cascú rich-hom.

Notes del capítol 99

1. Joan de Procida (1210-1298), el metge i diplomàtic que una part de la historiografia de l'edat mitjana va assenyalar com a figura clau de la revolta de les Vespres Sicilianes. Havia servit aproximadament des del 1240 els prínceps de la dinastia Hohenstaufen, l'emperador Frederic i el seu fill Manfred. Després de la derrota d'aquest a Benevent (1266), s'havia hagut d'exiliar a Roma, tot i que gràcies als bons oficis del cardenal Giovanni Gaetano Orsini —el futur Nicolau III, amb qui l'unia una estreta amistat— ben aviat va aconseguir el perdó de Carles d'Anjou i la restitució dels seus béns. Tanmateix, en assabentar-se que el jove Conradí de Hohenstaufen preparava una expedició a Itàlia, Procida no va dubtar a donar suport obertament a la causa gibel·lina. Present també a la desfeta de Conradí i els seus aliats a Tagliacozzo (1268), va ser un dels militants del bàndol perdedor que va poder fugir de l'encalç i les represàlies dels angevins. La tradició l'ha convertit en el protagonista d'una llegenda recollida entre d'altres per Zurita (ll. III, cap. 78) —la font del qual són, al seu torn, els *Commentarii* d'Enea Silvio Piccolomini, és a dir, el papa Piu II—, segons la qual, abans que Conradí fos ajusticiat pels botxins de Carles a la plaça del Mercat o del Carme de Nàpols, el príncep va llançar del cadafal el seu guant, i aquest va arribar a mans de Joan de Procida, que més tard el va dur a Barcelona i el va lliurar a Pere el Gran. En qualsevol cas, és cert que el metge es va desplaçar a la cort catalana, on ja hi havia altres antics súbdits del regne de Sicília com Conrad Llança, Roger de Llúria o la mateixa Constança de Hohenstaufen, i que hi va treballar com a secretari del comte rei. Textos com el *Rebellamentu di Sicilia*, la *Leggenda di messer Gianni di Procida*, el *Liber Jani de Procida* o la *Nuova Cronica* de Villani afirmen que des de Barcelona Procida va anar ordint pacientment la complexa teranyina d'aliances que anys més tard duria a l'esclat de les Vespres, una operació a tres bandes entre la resistència siciliana (encarregada de donar el primer cop a l'Anjou), el rei d'Aragó (que assistiria els rebels militarment) i l'emperador de Bizanci, enemic declarat de Carles (que subvencionaria els rebels i el rei Pere), i que fins i tot es va desplaçar a Constantinoble per tal de negociar amb Miquel VIII Paleòleg els termes del seu suport (la base real d'aquesta llegenda ha estat discutida profusament; vegeu, per exemple, el resum que fa de la qüestió Runciman, 1979, p. 288-293, i les referències que s'hi citen). Sabem que el de Procida va ser creat gran canceller del regne de Sicília per Pere II el 4 de maig de 1283 (La Mantia, 1990, p. 68, doc. xxiii). Villani, com Muntaner, destaca també la saviesa del personatge, a qui anomena «uno *savio e ingegnoso cavaliere*» (ll. 8, cap. 67). Sobre el personatge, vegeu Wieruszowski (1971, p. 173-223).

2. *et ab En Corral Lança [...] eren venguts*: «et ab altres richs-hòmens et cavallers qui ab ella eren venguts, et ab En Corral Lança, qui axí mateix era vengut ab ella» (C); «e-s ab En Corral Lança, qui axí mateix era vengut ab ella, e d'altres richs-hòmens e cavallers qui ab ella eren vinguts» (A). L'edició de

València diu: «e ab En Corral Lança, qui axí mateix era vengut ab ella, e ab altres richs-hòmens e cavallers qui ab ella eren venguts» (f. LXXXIV). Em sembla que l'ordo amb què A i l'editio princeps transmeten el passatge resulta més adequat i natural: el que tenim a C és potser una transposició deguda a un petit descuit del copista, el qual, en adonar-se immediatament de l'error, devia afegir la referència a Llança oblidada en primera instància.

3. La Sala Verde o Aula Regia, contigua al Palazzo dei Normanni. Apareix documentada ja en diversos testimonis del segle XII, gràcies als quals ens podem fer una idea de la seua bellesa i les seues dimensions. Així, les referències puntuals contingudes en el *Liber de Regno Sicilie* de l'historiador normand Hug Falcandus ens fan deduir que l'estructura —«aulam que palatio coniuncta erat», ens diu— permetia d'hostatjar grans congregacions: l'any 1166 el rei Guillem I de Hauteville hi va convocar el poble de Palerm a un parlament, «eo quod amplitudo loci capiende multitudini vulgi sufficeret» (Falcandus, 1897, p. 62). D'altra banda, el poeta xatívi Ibn Jubayr, que el 1185 va aturar-se a Palerm de retorn del seu pelegrinatge a la Meca, va quedar corprès per la visió de l'aula i ens en va deixar una descripció bastant completa: es tractava d'un edifici bellament porticat i enjardinat tot a l'engir, on els reis normands acostumaven a celebrar àpats i reunions oficials: «Fra le altre cose notammo un'aula in un ampio cortile circondato da un giardino e fiancheggiato da portici. L'aula occupa tutta la lunghezza di codesto cortile, talché restammo meravigliati a mirare la sua estensione e l'altezza dei suoi bevederi. Sapemmo che questo è il luogo dove suole mangiare il re con il suo seguito. Di faccia stanno detti portici e uffici dove siedono i magistrati, i pubblici ufficiali e gli agenti della finanza» (Bellafiore, 1996, p. 16). Sabem que pels volts del 1340 la sala ja amenaçava ruïna. Vegeu Di Giovanni (1889-1890, vol. 1, p. 371-376) i Siragusa (1906).

4. La pràctica d'acomodar els assistents a corts i parlaments oficials sobre tapissos o directament a terra s'aprecia en multitud d'exemples de la historiografia i les lletres medievals. Llegim el que afirma la *Crònica* de Pere el Cerimoniós a propòsit de les Corts celebrades a Saragossa l'any 1347: «E encontinent assignam lo dissapte següent a proposar les corts en la església de sanct Salvador, en lo qual dia foren los dits infans ab los richs hòmens e nobles de Aragó, qui seguieren egualment [...]». *Prop l'altar en sol de terra seguieren les nostres companyes a altres*» (cap. 4, § 3, p. 186-187). Exemples addicionals els tenim en la *Vie de saint Louis* de Jean de Joinville, que ens explica la manera com es captenia Lluís IX de França en les recepcions als seus súbdits: «Je le vi aucune fois en esté que pour delivrer sa gent il venoit ou jardin de Paris [...] et fesoit estendre tapis pour nous seoir entour lui» (Jean de Joinville, 2002, p. 180); en la *Chanson de la croisade albigeoise*, que descriu així un parlament del comte Simó de Montfort amb els seus barons: «Lo coms, sel de Monfort, / es el palais intratz, / e ab lui la comtesa ab tot l'autre barnad; / sus un tapit de ceda se son asetiatz» (Gougaud (ed.), 1989, p. 52); en la *Chanson de Roland*, on els cavallers de Carlemany seuen sobre domassos de seda blanca: «Li empereres est en un grant verger, / ensembl'od lui Rollant e Oliver, / Sanson li dux e Anseïs li fiers, / Gefreid d'Anjou, le rei gunfanoner, / e si i furent e Gerin e Gerers; / la u cist furent, des altres i out bien: / de dulce France i ad quinze milliers. / Sur palies blancs siedent cil cevaler» (Short (ed.), 1990, p. 34); o en el *Roman de la Rose*, on el Geni, creat bisbe de la religió amorosa pel mateix Cupido, adreça un sermó als barons del déu: «Genius, sanz plus terme metre / s'est lors, pour mieus lire la letre, / selonc les faiz devant contez, / seur I grant eschauffaut montez, / et li baron sistrent par terre: / n'i vorrent autres sieges querre» (Guillaume de Lorris i Jean de Meun, 1992, p. 1012).

5. *dix-los [...] e-n tre les altres, dix-los*: «dix» (C, *omissio ex homoioteleuton*); «e dix-los moltes bones paraules; e-n tre les altres, dix-los» (A); «dix-los moltes bones paraules; e-ntre les altres dix-los» (B). A l'edició de València també consta el fragment omès per C: «dix-los moltes bones paraules; e entre les altres dix-los» (f. LXXXIV).

6. *Fèts-la legir [...] tramet a dir*: «En general féu lîger la carta; et con fo lesta, agren entès ço que-ls tramès a dir» (C); «E fèts-la legir en jenerall. Com serà lesta e aures entès ço que us tramet a dir» (A); «Fèts-la legir en general; et con serà lesta, aures entès so que us tramet a dir» (B). L'edició de València també reporta aquest fragment en estil directe, tot i cometre l'error de confondre *general* per *senyal*: «feyts-la llegir en senyal; e con serà lesta, haures entès so que us tramet a dir» (f. LXXXIV). Descarte en aquesta ocasió la lliçó de C, per raons òbvies: el copista transcriu aquestes paraules en estil indirecte, i

en utilitzar les formes de perfet dóna l'acció de llegir la carta com a ja realitzada. Tanmateix, tot seguit veiem que Matteo de Termini pren la carta, besa el segell reial en senyal de reverència, l'obre i la fa llegir, amb la qual cosa es crea una incòmoda repetició. Seguesc, per tant, *B*.

7. *et ell pres-la*: omissió a *C*; «e él pres-la» (*A*); «pres-la» (*B*). L'edició de València diu: «qui la pres» (f. LXXXIV). Seguesc *A*.

8. Aquest gest ceremonial es retroba en textos com ara la *Chronique du Templier de Tyr*, que reporta les grans mostres de respecte amb què el rei armeni Aitó I va acollir un missatge del khan mongol Güyük: «si ly manda .i. sien mesage atout le fermau *et quant le roy Hayton vy le fermau si le baiza et le mist sur sa teste et sur ses ziaus*» (RHC, *Documents arméniens*, vol. II, p. 867).

9. *de saviesa*: omissió a *C*; «de saviesa» (*A* i *B*).

10. *defenca*: llegiu «defensa».

11. *Et axí ho juram [...] esta cort*: «E axí u juraren tots quants n'i hac en aquella cort» (*C*); «E axí ho juraren tots quants n'ach en aquesta cort» (*A*); «Et axí ho juram tots quants n'à en esta cort» (*B*). *A* i *C* adopten ací l'estil indirecte i fan servir les formes verbals de perfet (*juraren, hac*), però tot seguit reprenen la forma de present («de què *han* lo sindicat»), fet que indica que ben probablement el passatge figurava originalment en estil directe, com trobem al manuscrit de Catània. Vegeu, també, l'edició de València, on el verb apareix en futur: «E axí ho *juraran* tots quants n'i ha en esta cort, per ells e per los llochs de què han lo syndicat» (f. LXXXIIIr). Seguesc la lliçó de *B*.

12. És novament remarcable el clima d'identificació total entre la casa reial i els seus súbdits que Muntaner sap crear, sobretot si tenim en compte que històricament l'infant Jaume va haver de fer front poc temps després d'haver arribat a Sicília a la revolta d'un important baró del regne, Gualtiere de Caltagirone, senyor de Butera. L'alçament va ser esclafat expeditivament per les forces del Just, que va ordenar la decapitació de Gualtiere i de dos dels seus partidaris, Franceso de' Todi i Manfredo de' Monti, i va desencadenar una purga de notables sicilians considerats poc afectes al nou règim catalanoaragonès (Amari, 1969, p. 192-193). Naturalment, Muntaner no ens dirà res d'aquestes dissensions internes.

13. *con*: «tro» (*C*); «con» (*A*); «com» (*B*).

[Capítol 100]

Et madona la reyna e·ls inffants, ab lur companya, anaren-se'n per terra, a poques jornades, a Meçina; et en cascun loch feya·los hom tan gran festa que meraveyla era. Sí que vengren a Meçina, et ab ells vengren los D ballesters et los D almugàvers, per terra, ab lurs armes, et tots los cavallers ab totes lurs armes e·ls cavalls en destre; sí que tota la gent n'avia gran alegre et gran esforç, que molt los feya bell veure. Et si en Palerm los fo feta festa gran, molt fo pus gran aquella de Meçina sens tota comparació, axí que més de XV jorns durà, que nuyl hom no y féu res. Et dins aquells dies vengren noves que·l noble En Manffré Lança hac pres lo castell de Malta, que·s fo retut a ell a bona merçè;¹ et segurament la festa se meylorà, et madona la reyna e·ls infants n'agren gran plaer; et degren·ho haver, que molt és real castell et bo, et aquell castell et illa està axí ben a la illa de Scicília² con fa la pedra en l'aneyl.³

E con la festa fo passada, madona la reyna ajustà parlament en la ciutat de Messina, de les gents de la ciutat, et de la plana de Millars,⁴ et de la ribera entrò a Tauarnina.⁵ Et con tots foren ajustats, per madona la reyna et per los inffants misser Johan de Pròxida dix·los moltes bones paraules, et los donà gran comfort et gran alegre; axí que tuyt se'n partiren pagats, et madona la reyna e los inffants.

Ara lexaré a parlar d'ells, et tornaré a parlar del senyor rey d'Aragó.

Notes del capítol 100

---

1. Vegeu el capítol 93.
2. *et illa [...]* Scicília: «està axí bé en la ylla» (C); «e illa està axí bé e la illa de Scicília» (A); «et illa està axí ben a la illa de Scicília» (B). Seguesc B.
3. *con fa la pedra en l'aneyl*: per a aquest símil, vegeu el *Libro de los doze sabios*: «Deven otrossí los reyes seer fuertes en paciencia, ca assí pareça la paciencia en el príncipe *como la piedra preciosa en el anillo*» (Walsh (ed.), 1975, p. 144); la versió sefardita del romanç *El infante Don García* recollida a Salònica l'any 1910: «un chufleto de oro en boca / iba diciendo un bel cantar: / Que la esfuegra con la nuera / siempre ya se quijieron mal, / que la madre con la hija / como la carne y la uña, / y el buen padre con el hijo / *como la piedra en el anillo*» (Armistead (ed.), 1978, vol. II, p. 650); o el tractat d'astrologia del segle XIII conegut com a *Introductoire d'astronomie*: «Mès la raison de nature nait encontre ceste opinion, quar, cum èles [les estoiles] soient de nature de feu, il convient par raison qu'èles aient autre movement que del firmament. Quar bien apert qu'èles ne sunt mie fichiées el firmament *cum la pré-ciose pierre en l'anel* ou cum un clous en une roe» (Duhem, 1913-1959, vol. III, p. 133).
4. «Millars» («Melaz» a l'AtCat; «Melazo di Cicilia» al portolà de Grazia Pauli: «E ditto Melazo è portto buono, e al chapo di Melazo di ver levante è lo porto», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 106) és Milazzo, trenta-set quilòmetres a l'oest de Messina, a la franja septentrional de Sicília.
5. «Tauarnina» («Taumena» a l'AtCat; «Tauermena» al portolà de Grazia Pauli: «E di Tauermena a la cità di Chatania à miglia XXX per mezodì di ver lebecie quarto di vento», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 104) és Taormina, cinquanta-dos quilòmetres al sud de Messina, a la costa oriental.

FIGURA 59. Una vista del castell de Milazzo.

FIGURA 60. La porta Catània de Taormina, amb un escut catalanoaragonès del 1440 [Giovanni Dall'Orto].

FIGURA 61. Un detall de l'escut catalanoaragonès de la porta Catània [Giovanni Dall' Orto].

[Capítol 101]

Con madona la reyna e·ls inffants agren feta vela de Barchelona, lo senyor rey de Mallorca estech VIII jorns, depuys, ab lo senyor rey d'Aragon, e·ls richs-hòmens et barons; e als VIII jorns passats lo senyor rey de Mallorca pres comiat del senyor rey d'Aragon et tornà-sse'n [f. *liva*] a Perpinyan; et ab ell anà-sse'n lo comte d'Ampúries e En Dalmau de Rochabertí, per ço con són sos vehins. Et après que ells se'n foren anats, axí mateix se n'anaren tots los richs-hòmens de Cathalunya et d'Aragó. E·l senyor rey romàs en Barchelona, qui en son cor se posà que no·n partís entrò que sabés noves de madona la reyna et dels inffants. E axí·s complí con ja havets entès davant, con n'ach noves per los II leyns armats; sí que tantost ell n'escriví al senyor rey de Mallorca, et a tots los richs-hòmens de son regne, et a les ciutats et a les viles, per ço que faessen professó et lohassen Déu.

[Capítol 102]

Et com lo senyor rey hac haüdes aquestes bones noves, ell anà visitan sos regnes; et anà's veure ab son nabot lo rey de Castella, qui·l tramès a pregar, con sabé que fo en Aragon, que·s veés ab ell. E axí·s féu, que·s veeren ensemps a Ffarissa;¹ e là hom² féu gran festa, et senyelladament lo rey de Castella féu gran goig et gran alegre de son avoncle.

Et con la festa fo passada, lo senyor rey d'Aragon mès-lo en I cambra, et dix-li:

—Nebot: yo creu que vós havets entès con l'Esgleya, sens tota rahó, ha donada scentència contra nós. Et assò és esdevengut per lo papa, qui és ffrancès; e axí, creegats, con és de la nació del rey Karles, que ell li darà tota favor et tota ajuda; et podets-ho conèixer adés, que sens que no·ns ha citats, nos ha condempnats. Et axí mateix lo rey de Ffrança, cunyat nostre, qui ab nós és en forts covinences, qui axí mateix ha profferida valença et hajuda al rey Karles, son avoncle; sí que bé·ns ha demostrat tot son cor: que contra nós vench a Bordeu per acompanyar al rey Karles ab XII millia cavalls armats. Sí que yo veig que per çert nós tenim a dors la guerra de la Esgleya et de Ffrança; [f. *lrvb*] e axí vull saber de vós en quin enteniment ne sòts.

E lo rey de Castella respòs:

—Avoncle sènyer: tot ço que vós m'avets dit, sé yo per çert que axí és. E ntre les altres coses, per ço vos requis aquesta vista: he entès que·ls havets tramases missatges, et creu bé que los missatges vos aporteran noves de guerra. E yo, avoncle sènyer, promet-vos, per la covinença qui és de vós a mi, et encara, que adés vos ho confirm ab sagrament et ab homenatge de bocha et de mans, que jo no us falliré de la persona et de tota nostra terra, et que m'haurets en vostra ajuda, ab tot mon poder, contra totes les persones del món. E axí con los vostres missatges sien tornats, fèts-nos a saber ço que us portaran; et si guerra vos aporten, aparllem-nos de la guerra,³ que par que⁴ entre vós, et nós, e·l rey de Mallorca⁵ e·l rey de Portegal, que·ns puscham deffendre d'ells; ans entenem que si esforçadament ho manam, que·ls tolrem Navarra tantost,⁶ et puys més avant. Et axí, avoncle sènyer, confortats-vos et estats alegres et pagats.⁷

Et segurament ell dehia veritat: que si aquests IIII reys, que ell nomenà, d'Espanya, qui són una carn et I sanch, se tenguessen ensemps, poch dubtaren et preharen tot l'altre poder del món.⁸

Et axí, lo senyor rey d'Aragó, qui hoý axí parlar lo rey de Castella son nabot, levà's, et besà-lo més de X vegades, et dix:

—Nabot, aytal esperança avia jo en vós; e són molt pagat, et fas gràcies de la bona proferta que feta m'avets, e axí·s ma fe que m'o complirets.

E après d'aquestes paraules, partiren-se la I de l'altre, et preseren comiat molt dolçament, axí con pare pot partir de fill. E·l rey de Castella tornà-sse'n en son regne, e·l rey d'Aragon anà visitan sos regnes, que novitat neguna no volch fer entrò los missatges fossen tornats⁹ que él avia tramès al papa et al rey de Fransa.

Et axí lexar-vos é a parlar del senyor rey d'Aragó, et tornar-vos é a parlar del rey de França, et del rey Carles et del cardenall.

Notes del capítol 102

1. *Ffarissa*: Ariza, a la província de Saragossa, uns quaranta quilòmetres a l'oest de Calataiud, ja a la vora de la ratlla de Castella. Però les vistes entre Pere i Sanç a propòsit de la guerra amb França es van celebrar en realitat devers el mes de maig de 1284 (Nieto, 1994, p. 69) al lloc castellà de Ciria, a la frontera amb Aragó. Vegeu la *Crònica de Sancho IV*: «et el rey fue a Soria et fizo y grand justicia et viose con el rey don Pedro de Aragon en Ciria e en Beronia» (BAE, vol. LXVI, p. 70).

2. *hom*: «hon» (B i C); omissió a A; El mot s'omet igualment a l'edició de València (f. LXXXIIIr). Restitueix *ex coniectura*, tal com fa Casacuberta.

3. *de la guerra*: omissió a C; «de la guerra» (A i B).

4. *que*: omissió a C; «que» (A i B).

5. Remarquem la insistència de Muntaner a presentar el rei de Mallorca com un aliat de Pere el Gran.

6. El regne de Navarra estava llavors dins l'òrbita dels Capets de França, a causa del matrimoni de la reina Joana I, darrera hereva de la dinastia de Xampanya, amb el futur Felip IV el Bell el 1284.

7. És oportú comparar el compromís incondicional que segons Muntaner el rei de Castella va adquirir amb Pere amb el relat que fa de l'entrevista la *Crònica de Sancho IV*, segons la qual Sanç va obligar-se a fer costat a Pere sempre que el regne de Castella no fos envaït per l'emperador del Marroc Aben Jucef: «et llegoles y mandado a amos a dos que el rey Felipe de Francia, fijo del rrey sant Luis venia con grandes gentes por nombre de la yglesia por tomar el reyno de Aragon que avia dado la iglesia a don Carlos su fijo que se llamava ya rey de Aragon. E otrosi llego mandado al rey don Sancho en como el rey Aben Yuzaf señor de Marruecos pasaba aquende la mar et venia cercar a Xerez. Et estos dos rreyes pusieron su pleito que si Aben Yuzaf non pasase aquende la mar que el rey don Sancho ayudase al rey don Pedro por que si los franceses pasasen que lidiassen con ellos. E con este acuerdo se partieron de sus vistas et el rey don Sancho vinose para Burgos» (BAE, vol. LXVI, p. 70). És clar que la condició indicada per la font castellana mira d'excusar Sanç de l'abandó de què farà objecte el rei d'Aragó.

8. Confronteu aquest pensament de Muntaner —expressat en un subjuntiu ja ben significatiu— amb els següents versos de la *canço Plus que. l paubres, quan jai el ric ostal* del trobador Peire Vidal (segles XII-XIII), que lamenten la desunió dels regnes cristians peninsulars i imaginin una gran coalició hispànica per fer front a l'enemic, en aquest cas l'infidel: «Als quatre reis d'Espanh' esta mout mal, / quar no volon aver patz entre lor! / quar autramen son ilh de gran valor, / adreit e franc e cortes e leyal, / sol que d'aitan gensesson lur escuelh, / que viresson lor guerr'en autre fuelh, / contra la gen que nostra lei no cre, / tro qu'Espanha fos tota d'una fe» (Vidal, 1960, vol. 1, p. 325).

9. En aquest punt hauria de començar el f. LII del manuscrit C, que tanmateix no ens ha pervingut. Esmene la llacuna a partir de B.

FIGURA 62. El rei Sanç IV de Castella i el seu fill l'infant Ferran —el futur Ferran IV de Castella—, representats en un manuscrit dels *Castigos e documentos* del rei castellà, un tractat que s'emmarca dins la tradició dels *specula principum* medievals [Biblioteca Nacional de España].

[Capítol 103]

Con la festa fo passada a Tolosa,¹ que feeren al rey de França et el rey Carles lo cardenal et monsènyer En Philip et monsènyer Carles, fils del rey de França, agren lur conseyl què farién. Et fon hordonat per éls que el rey Carles et el cardenal² que se n'anassen al papa, et que se'n manassen lo fill del rey de França menor, per nom Carles; et que lo papa que li faria donació del reame d'Aragó, et que li posaria la corona en testa. Et axí se féu. De la qual cosa sabé molt greu a monsènyer En Philip, son yermà, per ço con totstemp monsènyer En Philip amà més lo rey d'Aragó, son avoncle, que hom del món, après son pare;³ mas nul temps monsènyer En Carles no mostrà a la casa d'Aragó amor neguna.

Et axí lo rey de Fransa anà-sse'n a París, et el rey Carles et el cardenal, ab monsènyer En Carlot, que se'n manaren,⁴ anaren a Roma al papa. Et con foren là, lo papa féu-li donació del realme d'Aragó et li'n posà la corona al cap, ab gran festa et grans corts que s'i feeren.⁵ Et podem dir l'aximpli de Catalunya, que con algun diu: «Volria que⁶ aytal loch fos nostre»,⁷ l'altre⁸ respon: «Ben par que poch vos coste». Et axí pot hom dir del papa: que ben paria que poch li costava lo reame d'Aragó, con tan bon mercat ne feya. Et segurament aquella fo donació que mala hanc fo feyta a obs de molt crestià.⁹

Et con assò fo feyt, monsènyer En Carles anà-sse'n en Fransa a son pare, et el cardenal acompanyà'l. Sí que de la lur venguda féu gran festa lo rey de França, mas no o féu monsènyer En Phelip, ans dix a son ffrare:¹⁰

—Què és, frare? Ja dien que vós vos fèts nomenar rey d'Aragó.¹¹

Et él dix que axí era veritat, que él era rey d'Aragó. Et él respòs-li:

—A bona fe, bell frare, vós sou rey del xapeu,¹² que del realme d'Aragó vós jamés no n'aurets punt, que nostre avoncle el rey d'Aragó n'és rey et senyor, que n'és pus digne que o sia que vós; et deffendrà'l-vos en tal manera, que ben porets conèixer que'l papa vos à aretat del vent.¹³

Sí que ab aquestes paraules agren grans noves ab II¹⁴ germans; et muntara a més si no fos lur pare, lo rey de França, qui-ls partí.

Et con la festa fo passada, lo cardenal dix e'l rey de França, de part del papa, que s'aparellàs d'anar en persona ab tot son poder sobre'l rey d'Aragó, et que metés en possessió de tota la sua terra a son fill, qui n'era coronat rey. Et el rey de França dix:

—Cardenal, pensats-nos de fer venir moneda et fèts preÿcar la croada de totes parts, et lexats-nos a nós procurar los altres fets; que nós nos percasarem de gens de mar et de terra, et farem fer CL galees, et endresarem tot so que per lo viatge nos fa mester. Et nós prometem-vos con a rey que, d'aquest abril qui ve en I any, nós sirem intrats en la terra del rey d'Aragó ab tot nostre poder.

Et sobre açò lo cardenal et Carles, rey del¹⁵ xapeu, tengren-se per alegres et pagats d'asò que·l rey de França los hac dit. Et el rey Carles, axí mateix, qui era romàs ab lo papa, percaçà de totes parts que pogués aver cavalleria et jent ab¹⁶ que se'n pogués anar a Nàpols et vengués sobre Sicília.

Et axí lexar-vos é els estar, qui fan tot lur esforços de totes parts, et tornar-vos é a parlar dels missatges que·l senyor rey d'Aragó tramès e·l papa et e·l rey de França.

Notes del capítol 103

1. Els fets que Muntaner narra aci enllacen amb el final del capítol 91.
2. El cardenal legat Cholet es trobava a la cort francesa des de l'11 de juliol de 1283. Des del 26 d'agost del mateix any tenia una butlla papal que l'autoritzava a disposar del regne d'Aragó i lliurar-lo a un altre príncep de la cristiandat. Encara no estava del tot clar, però, que l'escollit hagués de ser necessàriament Carles de Valois. De fet, la idea expressada per Martí IV en aquella butlla era deixar que el rei Felip III de França triés a quin dels seus fills volia que el títol fos concedit («ad occupandum idem Aragoniae regnum et comitatum Barchinoniae, qui est de terris expositis quae olim fuerant dicti Petri, de illo ex eiusdem regis Franciae filii, quem ad hoc ipse rex elegerit», Raynaldus, 1880, p. 515), amb una sèrie de condicions, però: el candidat ja no podria heretar el regne de França, atès que això implicaria una concentració de poder intolerable («alio tamen ab eo qui sibi est in dicto regno Franciae successurus», Raynaldus, 1880, p. 515); aquell mateix i els seus successors s'obligaven a prestar homenatge a l'Església pel títol reial, amb una fórmula fixada ja per endavant (que deia així: «Ego... Dei gratia rex Aragoniae et comes Barchinoniae, plenum et ligium vassallagium et homagium faciens Ecclesiae Romanae pro regno Aragoniae et comitatu Barchinoniae [...] ab hac hora in antea fidelis et obediens ero beato Petro et domino meo domino Martino papae IV suisque successoribus canonicis intransmissis, sanctaeque Apostolicae Romanae Ecclesiae. Non ero in consilio aut consensu vel facto ut vitam perdant aut membrum, aut capiantur mala captione. Consilium quod mihi credituri sunt per se aut nuntios suos, sive per litteras, ad eorum damnum me sciente nemini pandam; et si scivero fieri vel procurari sive tractari aliquid quod sit in eorum damnum, illud pro posse impediam, et si impedire non possem, iilud eis significare curabo. Papatum Romanum et iura Sancti Petri in regno Aragoniae et comitatu praedictis adiutor eis ero ad retinendum, et defendendum ac recuperandum, et recuperata manutenendum contra omnem hominem. Universa et singula legem, conventiones et pacta contenta in papalibus litteris superscriptis plenarie adimplebo et inviolabiliter observabo, nec ullo unquam tempore veniam contra illa. Sic me Deus adiuvet, et haec Sancta Dei Evangelia», Raynaldus, 1880, p. 517); i encara calia que el nou rei satisfés, sota pena d'excomunió, un tribut anual a l'Església de cinc-centes lliures petites torneses («Et nihilominus pro regno et comitatu praedictis solvent idem filius et praedicti sui singuli successores nobis nostrisque singulis successoribus et ipsi Ecclesiae Romanae annis singulis in festo beatorum Apostolorum Petri et Pauli census nomine quingentas libras parvorum Turonensium, ubicumque Romanam curiam contigerit residere [...]. Quod si forte idem regis Franciae filius vel dicti sui successores quocumque termino non solverint integre censum ipsum, et expectati per quatuor menses terminum ipsum immediate sequentes, de ille ad plenum non satisfecerint, eo ipso erunt taliter in dicti census solutione cessantes excommunicationis vinculo innodati», Raynaldus, 1880, p. 517). Vegeu Petit (1900, p. 4-5) i Langlois (1877, p. 151-152).
3. La simpatia de l'infant Felip de França pel seu oncle Pere és del tot patent també en el relat de Desclot.
4. *manaren*: llegiu «menaren».
5. En realitat, Carles no va haver d'anar a Roma per ser investit rei d'Aragó: la cerimònia es va celebrar el 27 de febrer de 1284 a París, com a resultat de les deliberacions començades set dies abans en aquesta mateixa ciutat entre el cardenal Cholet, el rei Felip III l'Ardit i els membres del seu consell.

Muntaner sembla haver desdoblant aquesta assemblea en dues de diferents: una primera que col·loca tot just abans del desafiament de Bordeus (l'hem llegida al capítol 79), en la qual el rei Felip s'acorda a fer costat a Carles d'Anjou en la guerra contra Pere i el cardenal declara la seua intenció de predicar la croada contra el barceloní; i la que suara ens ocupa, en què el rei Felip accepta la donació del regne d'Aragó al seu fill i el lideratge de l'expedició contra Catalunya. En tot cas, disposem d'una font de primera mà sobre tots aquests esdeveniments: l'informe que el mateix cardenal va enviar al papa Martí a propòsit de la seua missió a la cort capetàida. Gràcies a aquest informe coneixem que el dia 20 de febrer el rei Felip va aplegar els seus nobles i prelats, els va fer llegir les propostes del papa sobre Aragó i els va demanar si li convenia acceptar-les. Els assistents van establir un calendari de treball: el dia 21 discutirien la qüestió i el 23 li donarien la seua resposta. Així, el 21 de bon matí els braços militar i eclesiàstic van reunir-se per separat. Cholet explica que, tot i que de primer les posicions semblaven dividides, a la fi tant nobles com prelats van arribar a la conclusió que el rei de França havia d'acceptar l'oferiment del pontífex. Hom no va voler esperar que expirés el termini marcat inicialment: el mateix dia 21 Cholet i el notari apostòlic van córrer a convocar Felip a escoltar la resposta que el consell havia de donar-li. Va parlar primer l'arquebisbe de Bourges en nom de l'estament eclesiàstic i després, el senyor de Nesle pels nobles, tots dos en el mateix sentit. El rei —a qui el cardenal fa parlar en estil directe— els va agrair la resposta i va anunciar que acceptava de fer-se càrrec d'aquell assumpte pel bé de l'Església. L'assemblea va ser emplaçada a discutir l'endemà qui dels dos primers fills de Felip seria el beneficiari de la donació papal. Com ja sabem, l'escollit va ser Carles, que el dia 27, després d'haver promès conjuntament amb el seu pare que servaria totes les clàusules acordades amb l'Església, va ser proveït amb el títol reial. Es va acordar que el nou monarca d'Aragó fes el sagrament d'homenatge a l'Església en haver arribat a l'edat adulta, per a la qual cosa encara faltaven unes quantes setmanes. Com que el report de Jean Cholet posseeix un valor documental excepcional i només es pot llegir en reculls poc accessibles, em prenc la llibertat de transcriure'l ací quasi íntegrament: «Sanctissimo Patri ac Domino suo Reverendissimo Domino Martino, Divina Providentia Sacrosanctae Romanae ac universalis Ecclesiae summo Pontifici, Johannes Dei permissione tituli Sanctae Ceciliae Presbyter Cardinalis, devotus servus eius et Filius, cum humili recommendatione sui, devotissima pedum oscula beatorum [...]. Quae autem inter Philippum, Dei gratia Regem Francorum illustrem, et Carolum, eius secundo genitum, ex una parte, et me Johannes, tituli Sanctae Ceciliae Presbyterum Cardinalem vestro et Ecclesiae Romanae nomine, ex altera, acta sunt, praescriptarum auctoritate litterarum, iuxta mandatum vestrum, tenore praesentium ad vestrae deduco notitiam Sanctitatis. Sunt autem acta huiusmodi quae sequuntur. Anno Domini 1284. Mensis Februarii die vicesima, Indictione 12. Pontificatus vestri anno tertio, memoratus Rex, coram Praelatis et Baronibus Regni Franciae, propter hoc Parisiis evocatis [...] ab eisdem Praelatis et Baronibus requisivit, et petiit fidele Consilium sibi dari, utrum sibi expediret ac deceret idem negotium Regni Aragonie et Comitatus Barchinoniae assumere et etiam acceptare sub lege, conventionibus pactive in vestris contentis litteris super hoc confectis, iuxta moderationes, declarationes et concessionem de novo per memoratum Notarium allatas et oblatas. Qui quidem Praelati et Barones vicesimam primam Februarii ad tractandum et conferendum super hoc et deliberandum et vicesimam tertiam diem eiusdem Mensis ad respondendum et dandum super hoc sua consilia statuerunt. Ipsa vero vicesima prima die, summo mane, ipsi Praelati et Barones, convenientes ad Palatium Regis, lectis iterum praefatis litteris et expositis in vulgari, in partes altrinsecus secesserunt; qui, cum in principio suae deliberationis, sicut antea, semper in varias traherentur sententias, tandem illo, ut pie credendum est, cuius agebatur negotium, inspirante, cuius etiam, cum voluerit, operatio non novit molimina tarditatis, repente, et quasi sub eadem hora, in Idemtate consilii ac Sententiae resederunt, licet ipsis segregaret locorum distantia, et in quo concordaret una partium, altera penitus ignoraret; videlicet quod, consideratis omnibus, Regi Franciae expediebat et Regno ipsumque Regem decebat praedictum negotium assumere, et etiam acceptare. Quod, cum Barones Praelatis per Nobilem Virum Simonem Dominum de Nigella Militem nunciassent, ego et dictus Notarius, non expectata die crastina ad danda consilia assignata, significamus Regi ut ad Palatium suum accederet, responsionem et consilium a Praelatis et Baronibus auditorurus. Quibus idem Rex acquiescens, statim, duobus filiis suis, Philippo et Carolo secum adductis, venit ad Palatium; et adunatis invicem Praelatis et Baronibus, praesen-

te ibidem toto ipsius Regis consilio generali aliorumque multitudine numerosa, Bituricensis Archiepiscopus, de voluntate et mandato Praelatorum, proposuit pro ipsis et respondit ipsi Regi quod, considerato honore Dei et Sanctae Romanae Ecclesiae, ac ipsius Regis et Regni Franciae, necnon et utilitate fidei Catholicae, expediens erat Regi ipsumque decebat iuxta moderationes, declarationes et concessionibus allatas et oblatas per memoratum Notarium, huiusmodi negotium acceptare; et in hoc omnes et singuli consentiebant, et hoc etiam consulebant. Mox vero, praedictus Dominus de Nigella pro Baronibus, de mandato eorum et expresso consensu, proposuit quod in eandem sententiam et consilium concordarant, et concordabant, et etiam consulebant. Rex vero continuo respondit: "Grates vobis omnibus refero, quod bonum et fidele consilium praebuistis"; et adiunxit: "Ad honorem Dei et Sanctae Matris Ecclesiae, sub forma praedicta, assumimus huiusmodi negotium, et etiam acceptamus". Et, ut haec omnia de concilio Praelatorum et Baronum procederent, iniunxit eisdem Praelatis et Baronibus ut in crastino ad Palatium redirent, ut de ipsorum consilio unum de Filiis suis, excepto Primogenito, ad hoc eligeret et etiam nominaret. Quod, dicta die crastina, praefatis Praelatis et Baronibus convenientibus et consentientibus, de Carolo secundo genito dicti Regis extitit adimpletum. Sane, diebus aliquot intermissis ex causa, tertio Kalendas Martii, ego et Notarius supradictus accedentes ad Regem, petimus quod agendum supererat in negotio Regni Aragonum et Comitatus Barchinoniae adimpleri. Statim duobus Filiis suis memoratis, Philippo et Carolo, una cum consilio suo vacatis et praesentibus, lectis coram ipsis suprascriptis litteris et per me Cardinalem distincte et per Articulos expositis in vulgari, idem Rex genitor et praefatus Carolus, ipso genitore approbante et in hiis expresse consentiente, universa et singula in suprascriptis litteris contenta [...] se inviolabiliter servaturos, et negotium huiusmodi prosecuturos solemniter promiserunt, se ad hoc et successores suos, prout quemque eorum contingunt specialiter obligando. Quibus actis ego Johannes Cardinalis de memorato Carolo Regis Franciae Filio ad occupandum idem Aragoniae Regnum et Comitatum Barchinoniae providi, et ipsum ad id faciendum singulariter deputavi sub modo qui sequitur infrascriptus: "Ego Johannes tituli Sanctae Ceciliae Presbyter Cardinalis, auctoritate Apostolica michi in hac parte plene commissa, de vobis Domine Carolus quem Pater vester Philippus, Dei gratia Rex Franciae illustris, ad id nominavit et elegit, sub lege, conventionibus pactisque ab eodem genitore vestro ac vobis michi Sanctissimi Patris ac Domini, Domini Martini, Divina Providentia summi Pontificis et Sanctae Romanae Ecclesiae nomine, sub forma praecipta solemniter promissis, prout quemque vestrum contingunt, ad occupandum Regnum Aragonum et Comitatum Barchinoniae provideo" [...]. Cuiusmodi provisionem et deputationem taliter a me factas, idem Carolus, memorato Rege Franciae genitore suo approbante et in hiis expresse consentiente acceptavit et recepit, Philippo fratre suo primogenito praesente et in hiis eidem Carolo congaudente. Homagium aurem et iuramentum prout in nostris litteris continetur ab eodem Carolo exigam et recipiam cum ad aetatem ad hoc aptam pervenerit, quam implere creditur idem Carolus infra Mensem a tempore confectionis praesentium numerandum. In cuius rei testimonium Sigillum meum duxi praesentibus appendendum. Data anno praedicto Kalendas Martii Pontificatus vestri anno tertio» (Rymer, 1727-1745, vol. II, 1, p. 229-230).

6. *que*: omissió a C; «que» (A).

7. *nostre*: «vostre» (B); «nostre» (A);.

8. *l'altre*: «l'astre» (B); «l'altre» (A);.

9. Confronteu aquest comentari amb el que Muntaner fa en parlar de la donació del regne de Sicília a Carles d'Anjou (cap. 33). La lleugeresa amb què el papa havia disposat de la Corona d'Aragó és criticada també en la *Crònica* de Bernat Desclot, en aquest cas per boca del rei Pere. En efecte, comminat per una ambaixada del rei de França i el cardenal Cholet a no oposar resistència a l'entrada dels croats a Catalunya, el Gran va donar aquesta resposta als missatgers: «Certes —so dix lo rey al misatge—, *fort ha poch en la terra de Catalunya aquell qui la ha donada a altre, e menys aquell qui la ha presa, car mon linatge la conquès ab spase. Per què sàpien tuyt que qui la volrà, costar-li ha*» (cap. 144, vol. IV, p. 160).

10. *ans dix a son ffrare*: omissió a B; «ans dix a son ffrare» (A). L'edició de València diu: «qui dix» (f. LXXXIIIr). Segons el report de Jean Cholet, Felip va assistir amb gran goig a la investidura del seu germà («Philippo fratre suo primogenito praesente et in hiis eidem Carolo congaudente», Rymer, 1727-1745, vol. II, 1, p. 230).

11. Confronteu la pregunta de Felip —que cal suposar formulada amb to burleta i feridor— amb aquests versos del famós *Cicle de sirventesos de 1285*, en els quals el rei Pere declara haver conegut també d'oïdes que el seu nebot Carles es fa dir rei d'Aragó: «E mos neps, que sol flors portar, / vol cambiar, / don no.m sap bo, / son senhal, et auzem contar / que.s fai nomnar / rey d'Arago» (Riquer (ed.), 1979, vol. III, p. 1596). La redacció llatina definitiva de les *Gesta Comitum* afirma, a més, que el de Valois es va fer fer un segell i una ensenya amb les armes del seu nou regne, i que va arribar a encunyar moneda amb la intitulació règia: «et hic rex Karolus sine regno fecit uexillum et arma, et cudit monetam sub signo regi Aragonum solito et sigillum, regem Aragonum per totam nationem Gallicam faciens se uocari» (cap. XXVIII, p. 32). I Desclot afegeix que va fer un repartiment de les terres catalanoaragoneses entre els barons francesos: «E Carlot partí tota la terra de Catalunya de paraula a sos barons e a sos cavallers, e posà son senescal en la terra» (cap. 155, vol. V, p. 40).

12. *rey del xapeu*: vet ací l'apel·latiu més famós amb què passarà a la història Carles de Valois. Tradicionalment, s'ha vist a l'origen d'aquest sobrenom ridiculitzant una anècdota recollida per Desclot, segons la qual el cardenal Cholet va fer servir el seu capell cardenalici, a falta d'una corona, per a investir Carles com a rei d'Aragó («E lavors lo cardenal levà's hun capel burgareny de sa testa e posà'l sobra'l cap de Carlot», cap. 136, vol. IV, p. 111). Però cal tenir en compte que l'expressió es pot relacionar també amb el mateix sobrenom de la casada reial francesa, *Capet*, mot procedent del llatí *cappa* i aplicat per primera vegada a Hug I de França (938-996), fundador de la dinastia —potser a causa de la capa que vestia com a abat laic de Sant Martí de Tours, entre altres abadies—, però que amb el temps hom va fer descendir de *capellus*, és a dir, 'capell' o 'caperó'. A l'origen d'aquesta falsa etimologia hi ha ben probablement una llegenda recollida per diversos cronistes dels segles XII-XIII (com Guillaume Godel o Robert d'Auxerre), que afirmava que Hug no va ser capaç de posar-se la corona o no ho va voler fer durant la seua vida. És així que Hug I va esdevenir l'«homme au chapeau» (Lot, 1903, p. 321): un rei no coronat i, a més, amb un poder més nominal que no pas efectiu sobre els barons del seu regne —circumstàncies aquestes que el converteixen en un curiós antecedent del *rey del xapeu* muntaner. En la tradició italiana medieval Carles de Valois és anomenat *Carlo Senza Terra*, fórmula que recorda el *rex Karolus sine regno* que hem llegit suara en les *Gesta*; vegeu, per exemple, la *Nuova Cronica* de Villani: «Questo re Filippo ebbe della figliuola del re d'Araona due figliuoli: il primo fu Filippo il Bello [...] l'altro fu Carlo di Valois, detto Carlo Sanzattera» (ll. 5, cap. 4).

13. Desclot, interessat també a subratllar la divisió existent en el si de la família Capet quant a la qüestió d'Aragó, recull una discussió semblant a aquesta entre el mateix infant Felip i el seu pare Felip III, que atribueix l'actitud favorable d'aquell envers el rei Pere al fet que «*ell és del mal linatge d'Aragó e retrau-hi en son parlar*». Aquestes paraules encenen tot d'una l'ànim del primogènit, que li adreça una rèplica ben enèrgica i mostra obertament el seu escepticisme sobre el resultat de la croada: «E quant açò hach entès, Felip fo molt felló, respòs al rey de Fransa, son pare, e al cardenal e dix axí al rey: —Sire, jo són del nobla linatge del món de part vostra e atressí de part de ma mara; e no és pas mal linatge, ans és bo e honrat e dels nobles casals del món. E vós podets dir ço que us vullats, mas no n'i ha negú, si u diu àls, que no diga ço que dir no deu. E creats per cert que Aragó ferà encara tremolar a vós e a vostra terra [...]. E ja us digue ell que en breu hauriam conquesta la terra del rey d'Aragó, no-s farà tan leu com ell sa pensa» (cap. 136, vol. IV, p. 104-105).

14. *ab II*: llegiu: «abdós».

15. *del*: «de» (B); «del» (A).

16. *ab*: omissió a B; «ab» (A).

[Capítol 104]

Com los missatges que anaven al papa foren partits de Barsalona, anaren tant per lurs jornades que foren al papa. Et segurament ja avets vists missatgers del rey d'Aragó mils reçebuts que éls no foren en la cor[t] del papa; mas emperò éls hi donaren poch. Sí que vengren davant lo papa e·ls cardenals, et dixeren axí:

—Pare sant: lo rey d'Aragó saluda molt vós et tot vostre col·legi, e·s comana en la vostra gràcia.

Et el papa et els cardenals callaren, que res no·ls respongueren. Et los missatgers, qui veeren que a les saluts no·ls fo respost, digueren:

—Pare sant: lo senyor rey d'Aragó vos tramet a dir per nós que·s meravella molt con la vostra sanctitat à donada sentència contra ell et tan fortment avets anantat contra ell et sa terra, sens scitació que no li havets feyta, la qual cosa és molt maravelosa. Que él, pare sant, apparellat és que en poder de vós et dels cardenals que farà dret al rey Carles et a tot altre qui demanda aja sobre él; et açò és prest et aparellat de fermar per V o per VI reys de crestians, qui s'obligaran en poder de la vostra sanctitat que complirà de dret a tot ço que li sia demanat per lo rey Carles o per altre. Et axí requer et suplica a la vostra benignitat et dels cardenals que son dret li sia hoÿt, et que revoquets la sentència que avets donada, que, salva la vostra honor, no ha loch. Et si per aventura a avant él no volia estar a la rahó que us profer, axí con a pare sant lavors auria loch que anantàssets contra ell, ço que per çert ell null temps no exiria de ço qui rahon sia¹ ne que la santa Esgleya conega que deja fer.

Et sobre açò callaren. Et el papa respòs:

—Ben avem entès so que·ns avets dit. Et responem-vos que nós no tornaríem² arere ço que feyt ajam; que tot ço que contra ell avem anentat, avem anentat ab dret et ab rahó.

Et callà. Et levà's I dels missatgers, qui era cavaller, et dix:

—Pare sant, molt me meravell de la cruel resposta que·ns fèts; et pot hom conèxer que vós sóts de la nacion del rey Carles, que él et els seus hic són escoltats et amats et ajudats. Et el senyor rey d'Aragó, qui ha més crescuda la santa Esgleya de C anys ensà, que entre tots los altres reys de crestians del món, sens secors et ajuda de la Esgleya;³ et encara n'agra més conquès, si vós semblant perdonança que donats contra él aguèsssets donada a aquels qui anassen en ajuda d'él en Barbaria; et per la crua resposta que vós li faés ne partí ell, que és estat gran dampnatge de la cristiandat. Per què, pare sant, per honor de Déu millorats-nos la resposta.

Et el papa respòs:

—La resposta és aquesta: que als no y fariem.

Et sobre açò levaren-se los missatgers tots ensems, et digueren:

—Pare sant: veus açí cartes con nós avem poder de fermar per part del senyor rey d'Aragó tot ço que dit vos avem; et axí plàcia-us que la sua ferma prenats.

Dix lo papa:

—No·n pendríem jens.

Et sobre açò los missatgers agren I notari, et digueren:

—Pare sant: donchs pus axí nos responets, nós nos apel·lam de la vostra sen-tència, per part del senyor rey d'Aragó, a nostre senyor ver Déus, qui és senyor de tuyt, et e·l benuyrat sent Pere. Et d'asò requerim aquest notari que·ns en faça carta.

Et el notari levà's, et pres la appel·lació et la mès en forma pública.

—Et encara, pare sant, protestam a vós de part del senyor rey d'Aragó que, pus ab vosaltres mercè no trobam, que tot mal que él fassa ni ses gens en defensió de sa terra, que sia sobre la ànima vostra et de tots aquells qui aytal conseyl vos han donat; et que la ànima del senyor rey d'Aragó ni dels seus no ajen pena ni dampnatge, que Déus sap que en colpa d'él ni de les sues gens res no s'i farà. Et d'açò, escrivà, fèts-nos altra carta.

[f. LIII^{ra}]⁴ E axí·s féu. Et lo papa respòs:

—Nós justament havem enantat contra lo vostre rey. Et qui assò no creu, siats çert que és vedat et descombregat; que cascú sab et pot saber que de la cort del papa jamés no exí scentència que no fos justa.⁵ E axí és veritat que aquesta és justa; per què d'aquí avant àls no y mudariem. Et pensats-vos-en de anar.

Et sobre açò los missatges partiren-se del papa malpagats, et tornaren-se'n en Cathalunya, al senyor rey; et dixeren-li tot ço qui·ls era estat dit ne ells què havien fet. Et lo senyor rey levà los uyls al ceel et dix:

—Pare senyor, en les vostres mans coman mi⁶ et ma terra, et a la vostra potència!

Què us diré? Que si aquests missatges del papa vengren ab mala resposta, ab aytan mala vengren aquells del rey de Ffrança,⁷ e axí mateix s'i protestaren. Et con foren davant lo senyor rey d'Aragó e li agren comptada la missatgeria, ell dix:

—Ara vaja con puscha, que ab que Déus sia ab nós,⁸ no temem lo lur poder.

E axí, no vull més parlar d'aquestes missatgeries, que massa hauria a fer si tot ho volia comptar; mas assats me basta que les sumes ne diga e la substància. E axí, leixar-vos he a parlar dels missatges et del senyor rey d'Aragó, et tornaré a l'almi-rayl.

Notes del capítol 104

1. *ço qui rahon sia*: «rahó» (B); «ço qui rahon sia» (A). En aquest cas la lliçó de A dona més sentit al passatge.

2. *tornariem*: «tornarien» (B); «tornariem» (A).

3. Notem que l'ambaixador català toca en la seua intervenció dos punts que ja hem vist vehiculats anteriorment en la *Crònica*: *a*) la denúncia de la parcialitat de Martí IV, de nació francesa, a favor dels seus compatriotes, i *b*) la reivindicació dels serveis del casal d'Aragó a la cristiandat. Tot aquest episodi ha estat analitzat ja en Aguilar (2006) i l'estudi que acompanya la present edició, al qual em permet de remetre en aquest punt.

4. Reprene en aquest punt la transcripció del manuscrit C.

5. Vegeu el capítol 78, nota 4.

6. *en les vostres mans coman mi*: vet ací un possible calc formulari del cèlebre pas evangèlic: «et clamans voce magna Iesus ait: "Pater *in manus tuas commendo spiritum meum*"» (Lc 23,46), que incideix en la presentació messiànica del rei Pere.

7. Com ja ha estat dit (cap. 94, n. 10), els ambaixadors tramesos a la cort francesa van ser Jaspert de Botonac i Pere Costa. Segons Desclot, tenien instruccions explícites de retreure al rei de França el trencament de l'amistat perpètua jurada al rei d'Aragó i de desafiar-lo en nom d'aquest. En arribar a París, van ser rebuts per l'assemblea dels pars de França, però no per Felip, a qui sembla que turmentava la mala consciència per la falta comesa («E quant lo rey sabé que missatges del rey d'Aragó e de Sicília eran venguts en la ciutat de París, qui vulien parlar ab él, fo molt temorós de so on él se tenia per malmirent e per colpable; per què no-s volc demostrar a éls», cap. 109, vol. IV, p. 9), tot i que hom va voler salvar les aparences recorrent al vell truc de la malaltia diplomàtica (els van dir que «lo rey de França [...] non és bé a ayre de parlar ab nuyl hom», cap. 109, vol. IV, p. 11). Costa i Botonac van demanar als pars que transmetessen al sobirà francès el desafiament del seu senyor, però aquests es van negar a fer-ho i els van acomiadar de la cort («Nós —dixeren los barons del rey de França—, no direm pars aytals paraules al rey, ne us farà resposta, ne nós per él. Ans vos deïm que us en tornets en vostra terra e que no us yc aturets plus», cap. 109, vol. IV, p. 12).

8. Confronteu-ho amb: «Si Deus pro nobis, quis contra nos?» (Rom 8,31).

[Capítol 105]¹

Con l'almirayl hac pres Lípper et hac trameses los II lenys armats et les dues barques armades de Lípper per lenga,² a pochjorns tornaren cascuns per si, et aportaren lenga que XXXVI galees eren exides de Nàpolls ab molts comtes et barons, et amenaven ab ells tantes barques, que aportaven ben CCC cavayls;³ et que, axí mateix, per terra venia gran cavalleria estrò a l'Amantea,⁴ et que aquesta cavalleria venia pendra [f. LIIIrb] terra a Xifalló,⁵ per rahó del castell de Xifayló, qui és dels forts castells de Sicília, qui encara se tenia per lo rey Karles (mas no u fehia la ciutat, qui està al peu de la muntanya); e axí, que venien per metra secors al castell et per pendre la ciutat de Xifayló, et con haurien posada la cavalleria en terra, que tornassen a l'Amanthea, et que-n faessen tants viatges tro los hi aguessen passats.⁶ E segurament, axí-s faera, si Déus no y donàs consell; et a bona fe, meteren a gran ventura de donar dampnatge gran a la ylla de Sicília.

Et con l'almirayl hoý aquesta noveyla, tantost féu tocar la trompeta, et féu ajustar la gent a la popa de les galees,⁷ et contà-los tot ço que hac entès; et puy preýcà'ls et los dix moltes bones paraules; e finalment, entre les altres, dix-los:

—Senyors: entès havets con madona la reyna d'Aragon és venguda en Sicília, et ha amenats ab ella lo senyor infant En Jacme e'l senyor infant En Ffrederich, de què tuyt devem aver gran goig et gran alegra. E axí, és mester que nós fassam en tal guisa que, ab la ajuda de Déu, ajam aquestes galeas et aquesta gent qui ab tan gran ergull vénen: que cascun se pot pensar que là hon vénen VIII comtes et VI altres senyors de senyera,⁸ que erguyl et poder hi à. Per què ara és mester que a cascú dobla⁹ lo cor; que, a bona fe, gran honor pendrem tuyt que-ns combatam ab tanta bona gent.¹⁰

Et tuyt cridaren:

—Almirayl, pensem de anar, que'l jorn nos par I any, que ab ells siam!¹¹

Et tantost la trompeta sonà; et tuyt se reculliren, et anaren a la bona hora. Et faheren la via d'Estràngol,¹² et d'Estràngol callaren-se¹³ en Calàbria. Et puy que foren en Calàbria, costejaren la Calàbria, et [f. LIIIva] vengren dretament a l'Amantea, et de l'Amantea a Xomofret,¹⁴ et puy a Santo Nòxet,¹⁵ et puy al Citrar;¹⁶ et puy vengren a Castragut¹⁷ et a Maratia.¹⁸ Et con foren a la plaja de la ciutat de Nicastre,¹⁹ ells viren sobre el cap de la Pel·lunuda²⁰ l'estol dels comtes; et con los agren vists, tuyt cridaren: —Aür, aür!—, et pensaren-se de arrear de la batayla molt bé, et puy faeren la via de lurs enemichs.²¹

Et con los comtes veeren venir l'estol de l'almirayl ab senyeres esteses, per çert que agren gran plaer. Mas si ells n'avien plaer, no u avien les xormes de les galeas; emperò, agueren a fer con a fforçats, que no gosaren contradir los menuts a ço

que·ls comtes ne los altres barons volien.²² E axí, aparallats de la batayla, van-se venir. Et si hanc veés cascuns ferir ab gran vigoria, sí faheren ells; et con se foren mesclats, veérets colps donar, et²³ les ballestes dels cathalans en taula jugar, que creats que no n'erraven treta.

Què us diré? Forts cosa és qui ab lo poder de Déu se vol combatre;²⁴ et Déus era ab l'almirayl et ab los cathalans et latins qui ab ell eren. Sí que no s'i guardà paratge ne ricor,²⁵ ans los cathalans preseren vigoria en tal manera que les galeas dels comtes se venserén. Sí que aquelles qui de la presa se pogren escarparar, se n'exiren; et foren XI galeas tal adobades que no havien loch de cridar laus, ans pensaren de fugir.²⁶ Et l'almirayl, qui les viu anar, féu descarparar VI galeas de les sues, qui les seguissen; et seguiren-les entrò al castell de la Pixota,²⁷ et là fariren en terra; et per molta cavalleria que en terra havia, no·n pogueren haver neguna. Mas emperò aytant se valch, que la cavalleria qui y era, qui havien lurs senyors en les galeas, dixerén:

—Ho, traýdors! Con havets desemparat tant honrat capdal que en les galeas havia?

Et taylaren-los tots.²⁸

Et l'almirayl et [f. LIIIv**b**] les sues galeas pensaren de pendre vigoria, et cridaren: —Aragó, Aragó! Via sus! Via sus!—, et van pujar en les galeas tothom. Et tothom que trobaren sobre cuberta morí, salvant los comtes e·ls barons, aquells qui vius n'eren escapats, qui·s reteren a l'almirayl. Et axí, l'almirayl pres los comtes e·ls barons et tota l'altra gent, morts ho preses, de XXV galeas, et les galeas et tot quant hi havia.²⁹ Et puys tramès per les barques que portaven los cavalls, et hac-les totes, que no n'escaparen X; et aquelles escaparen con la batayla era pus forts, que se n'anaren al dit castell de Pixota.

E axí l'almirayl, ab gran goig et ab gran alegre, hac les XXV galeas qui eren romases, et totes les barques et leyns, et encara tots los comtes et barons, salvant lo comte de Muntfor[t] et I seu germà et II cusins germans, qui·s lexaren abans tots espesseejar que no·s volgren retre. E assò faeren ells bé, con ben sabien que aytanpoch pogren escapar que no perdessen la testa, si vius fossen romases.³⁰ Mas tots los altres comtes et barons se reteren a l'almirayl.

E con tot açò fo fet, l'almirayl féu la via de Meçina, et tramès-ne tantost I leny armat en Cathalunya al senyor rey d'Aragó, et altre en Sicília a madona la reyna et als infants; et si hac gran alegre en cascuna d'aquestes regions no m'o demanets, que cascuns vos ho podets pensar. E axí mateix podets pensar la gent de l'estoll del senyor rey d'Aragó què hagen guanyat: que tant hac cascú guanyat, del menor al major, que seria forts de dir; que l'almirayl lexà a tothom tot quant percàs hac fet. Et ab aquestes franquees que·ls fehia, l'almirayl feya-los doblar lo cor; et hac-ho après d'açò que·l senyor rey hac fet de les X galees que En Corral Lança desbaratà, dels sarraýns, axí con davant havets hoýt.³¹ Per què tot almirayl et [f. LIIIra] cap

major de gents d'armes se deu esforçar que tenga alegres et richs-hòmens aquells qui ab ells van; que si los leva lo percàs que fan, axí los leva lo cor,³² et puys, als obs, troba-ho. Per què molts se són perduts et se'n perdran, si no són larchs et abondonats a aquells ab qui han a guanyar honor et victòria.

E axí pagats con podets entendre, vengren-se'n a Messina. Et si hanc veés festa, aquella fo major que hanc en terra se fahés. E·l senyor inffant En Jacme e l'imffant En Ffrederich exiren a cavayl, ab molta bona gent, a la Font de l'Or,³³ et tota Messina que y exí. Et con l'almirayl veé los inffants, muntà en I barcha et aveylà en terra, et acostà's al senyor inffant En Jacme et besà-li la mà, e·l senyor inffant besà-lo en la bocha; et après, axí mateix, al senyor inffant En Ffrederich. Et l'almirayl dix al senyor inffant En Jacme:

—Senyor, què manats que yo fassa?

Dix lo senyor inffant:

—Pensats de muntar en les galees et fèts vostra festa; et puys anats salludar al palau, et avellats fer reverència a madona la reyna. Et puys nós haurem nostre consell ab vós, et ab l'altre consell nostre, d'açò que dejats fer.

E axí l'almirayl muntà-sse'n en les galees; et anà-sse'n faent festa, tiran les galeas et les barques et los lenys que havia preses, ab la popa primera et ab les senyeres rossegan. Et con fo davant la Duquena,³⁴ cridà lo laus, et tota Messina li responia, et paria que ceel et terra ne vengués.

Et axí, con tot açò fo fet, l'almirayl avaylà a la Duquena, et entrà-sse'n al palau et anà fer reverència a madona la reyna; que besà la terra III vegades abans que s'i acostàs, et puys li besà la mà. Et madona la reyna, ab bella cara et alegre, reebé'l. E axí mateix, con hac feta reverència a madona la reyna, anà besar [f. *LIIIIrb*] la mà a dona Beyla, sa mara; et la mara besà'l, en ploran de goig, més de X vegades, axí que tant estret lo tenia que no li podi·om tolre, entrò madona la reyna s'i levà, qui·ls departí. E axí con los hac departits, l'almirayl, ab gràcia de madona la reyna et de sa mara, dona Beyla, anà-sse'n a la sua posada, hon li fo feta gran festa.

E l'almirayl féu metre los comtes e·ls barons e·l castell de Matagriffó,³⁵ et féu los ben ferrar ab bons grillons, e y hordonà bones guardes; e·ls cavallers comenà en lochs sabuts, axí mateix, que esteguessen ben ferrats et ben guardats; e l'altra gent féu metre tots en presons comunes, axí mateix ab bones guàrdies; et tots los cavalls, qui eren ben CCC, tramès tots a l'infant En Jacme, que·n faés ço que li plagués. E·l senyor inffant, abans que·ls faés metre en estables, donà'n XXX a l'almirayl, et los altres tots donà a comtes, et a barons, et a cavallers et a honrats ciutadans; que hanc no·n retench I a sos obs, salvant IIII palafrens beyls que y havia, que donà a l'inffant En Ffrederich.

E con tot açò fo fet, lo senyor inffant En Jacme aplegà son consell al palau; en lo qual conseyl fo l'almirayl et los altres qui hordonats eren a consell. Et con tots foren ajustats, madona la reyna tramès a dir al senyor inffant En Jacme que ell, ab

son consell, vengués davant ella. Et ells tantost hi anaren, e con foren davant ella, ella dix:

—Fill, jo us prech que per honor de nós et per amor de Déu, abans que res determenets dels presons, que vós que deliurets tots quants presons hi aja de la terra de Principat, et de Calàbria, et de Poyla et de Brus, et que·ls ne trametats cascuns en sa terra, axí con lo rey vostre pare féu aquells qui foren preses a la Gattuna et al desbarat de les galees de Nichòtena. Que, fill, vostre pare et nós et vós [f. *liiiv*a] podem ésser çerts que negun d'aquells ab lur volentat no vénen contra nós, ans ho fan axí con a forçats; que ben saben ells que nostres naturalls són, et si a cascun obria hom lo ventre, hom hi trobaria scrit nostre avi, l'emperador Ffrederich, et nostre pare, lo rey Manfré, et nós et tots vosaltres; e axí seria peccat que aquesta gent deperís en poder nostre.³⁶

Et sobre açò lo senyor inffant dix a madona la reyna:

—Sia fet axí con vós manats.

E tantost, davant madona la reyna, manà lo senyor imffant a l'almirayl que axí u complís; et l'almirayl respòs que fet seria axí con ells ho manaven, et axí·s complí. Per què no me'n cal pus dir, que pròpiament s'i tench aquella hordinació que·l senyor rey havia fet dels altres; e axí n'anà lo gran nom et la gran fama de la santiatat de madona la reyna per tot lo pahís, et après per tot lo món.

Et con açò fo atorgat, lo senyor inffant et son consell anaren tenir lur consell là hon havien acostumat, de tots fets; et fo determenat que de comte, ne de veguer, ne [de] cavaller ne de baró no fahés ninguna novitat sens volentat del senyor rey d'Aragó;³⁷ et que tantost fos armada una galea ab missatges que anassen en Cathalunya et portassen³⁸ los nom[s] de tots, et puy lo senyor rey manàs·hi ço que li plagués.³⁹ E axí con fo determenat, axí·s complí; que la galea se armà et partí de Messina.

E axí, lezar·vos he a parlar de la galea, et tornar·vos he a parlar d'un altre fet qui no fa a romandre.

Notes del capítol 105

1. Comença en aquest punt una sèrie de capítols (cap. 105-109) sobre fets que històricament van produir-se entre els anys 1286 i 1287, sota el govern d'Alfons el Liberal com a rei d'Aragó i de Jaume el Just com a rei de Sicília. Muntaner, però, els narra «con molti errorri nel tempo e nei nomi» (Amari, 1969, vol. II, I, p. 419, n. 3), perquè els ha col·locat en ple regnat de Pere el Gran, entre els anys 1283 i 1284. En el present capítol, per exemple, se'ns narra la batalla dels Comtes, una de les grans victòries de Roger de Llúria contra les esquadres angevines. En les seues notes al text de Muntaner, Soldevila mostra el convenciment que aquest combat és del tot una invenció del nostre cronista i que mai no va existir («Observem que, llevat del comte de Montfort, Muntaner no dona cap nom d'aquests comtes i barons. Això és molt sospitos, i, unit al fet que Desclot no parli d'aquest combat [...], fa témer que no es tracti d'una invenció de Muntaner», cap. 105, p. 964, n. 13). Però és un fet que aquest combat naval sí que va existir: es va lliurar «tra Castellamare e Sorrento» (Amari, 1969, vol. I, p. 423) el 23 de juny de 1287, i si el cro-

nista de Peralada no dóna els noms dels combatents angevins, podem suplir aquestes llacunes a partir de fonts com ara els *Annales* de Jacopo Doria (MGH, vol. xviii, p. 318-319), la *Historia Sicula* de Neocastro (RIS, vol. xiii, col. 1139-1142), els *Rerum Sicularum Libri VIII* de Speciale (RIS, vol. x, col. 938-939), el *Chronicon* de Guillem de Nangis (RHG, vol. xx, p. 572) o la *Nuova Cronica* de Villani (ll. 8, cap. 117), que tractaré d'aprofitar en l'anotació de les pàgines que segueixen. De ben segur, el desajust cronològic detectable en aquest punt de la *Crònica* és a l'origen comès per l'historiador català.

2. Aquestes operacions d'intel·ligència són confirmades pel relat de Neocastro, on, de fet, la batalla dels Comtes és narrada per un dels dos agents —un tal Turronus— que l'almirall Roger de Llúria va enviar disfressats de pescadors a espisar l'armada enemiga («Admiratus [...] confestim biremem ipse conscendit, ac me tantum socio ad hostes sub specie piscatoris accessimus», RIS, vol. xiii, col. 1139).

3. La lectura del relat muntanerà tenint en compte les altres cròniques deixa clar que la força naval angevina era encara molt més gran: segons Neocastro, constava de vuitanta-quatre embarcacions («inter galeas et teridas LXXXIV praeter barcas et alia vasa, quae erant galeas ipsas cum fodro sequutur», RIS, vol. xiii, col. 1140); setanta en el relat de Speciale («hostium vero classi in septuaginta ratibus consistebat», RIS, vol. x, col. 938); seixanta en els *Annales* de Doria («Eodum quoque anno comes Atrabatensis, baiulus in Apulia pro Carolo Martello, et cardinalis legatus sedis apostolice galeas 60 in Principatu et Apulia preparari fecerunt ac milites imposuerunt in eis», MGH, vol. xviii, p. 318); i la mateixa xifra en la *Nuova Cronica* de Villani («il conte Artese [...] ordinò d'armare a Brandizio il navilio e galee ch'erano tornate con molta vittuaglia e guernigione, e a Napoli poi fece armare LX galee», ll. 8, cap. 117).

4. L'Amantea («Mantea» a l'AtCat; «Amantea» al portolà de Grazia Pauli, Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 25), localitat pertanyent a la regió de Calàbria, província de Cosenza. Està situada uns cent cinquanta-tres quilòmetres al nord de Reggio resseguint la costa calabresa.

5. Cefalù («Cefalu» a l'AtCat; Grazia Pauli esmenta el «chapo ditto Chapalo», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 56; «Cepolu», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 56; «Chapo Chefalo», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 57; i «Cifalue», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 106), setanta quilòmetres a l'est de Palerm. Se situa als peus de La Rocca, l'impressionant promontori (dos-cents setanta metres d'altitud respecte del nivell del mar) sobre el qual s'alçava el castell. Està plenament justificat l'elogi que Muntaner fa d'aquesta fortalesa, que existia com a mínim des de finals del segle XII i que actualment està en ruïnes (només se'n conserva part de la murada). Però cal tenir present que el 1287 ja feia temps que el castell estava en mans catalanes i no angevines, per tal com ja el 1284 hom hi havia empresonat Carles, el príncep de Salern, en mans dels catalans arran de la desfeta angevina a la batalla del golf de Nàpols (vegeu més avall, cap. 113).

6. Que la intenció dels angevins era d'organitzar un gran desembarcament (fent servir Augusta com a cap de pont, vegeu el capítol 106) ho confirmen Neocastro (segons el qual els francesos s'havien concentrat al port campanià de Castellammare di Stabia i tot estava ja a punt per al passatge: «apud Castrum ad Mare coniurati hostes erant parati in Siciliam transire», RIS, vol. xiii, col. 1139) i Villani (que diu que volien «passare in Cicilia con grande oste, e con molti baroni e cavaliere franceschi e provenzali e italiani» (ll. 8, cap. 117).

7. *les galees*: «la galea» (C); «les galees» (A i B).

8. El còmput de Muntaner sobre els comtes i nobles del bàndol de l'Anjou presents en la batalla és bastant ajustat: n'eren vuit. Hi havia, en primer lloc, el comte Robert II d'Artois (1250-1302), soldat veterà i nét de Lluís VIII de França, com a governador del regne de Sicília i tutor de Carles Martell d'Anjou durant la captivitat de Carles II a Catalunya —és el mateix comte d'Artois que va perdre la vida a la batalla de Courtrai o dels Esperons d'Or—; Gui de Dampierre (1226-1304), comte de Flandes; Hug de Brienne (1240-1296), comte de Brienne i de Lecce; Gui de Montfort (1244-1291), comte de Nola; Geoffroi de Joinville (ca. 1247 - ca. 1290), senyor de Briquenay, fill del famós cronista Jean de Joinville; Raimondo d'Avella, fill del Rinaldo d'Avella de qui Muntaner ens parlarà una mica més avall (cap. 106); i els comtes de Monopoli i l'Aquila. La nòmina completa ens la dóna Bartolomeo de Neocastro: «Comes Atrabatensis furiosus terras et litora permeat [...]. Iam nobili Raymundo de Balzo Provinciali Comiti Avelli una galea assignatur, alia Comiti Brendae, alia Comiti Monopeli, alia Comiti Aquilae, alia Comiti Joanni de Joannilla, alia Comiti Guidoni de Monteforti» (RIS, vol. xiii, col. 1140). L'almirallat de la flota corresponia a un altre noble francès, Narjot de Toucy (?-1293), senyor de Terza i

capità general de Durazzo. Les altres cròniques no són tan explícites com la de Neocastro, però coincideixen a assenyalar la importància del contingent francès de l'estol (Doria, per exemple, ens diu que a l'armada hi havia «multi milites et barones [...] Francie», MGH, vol. xviii, p. 318).

9. *dobla*: llegiu: «doble».

10. Neocastro transcriu també una arenga de Llúria abans de la batalla, tot i que bastant més elaborada. En primer lloc, l'almirall exposa als seus homes els perills de deixar que l'enemic desembarque a Sicília: l'illa seria devastada i la població, sotmesa a la crueltat dels invasors. Així doncs, cal enfrontar-se als angevins tot d'una si hom vol evitar totes aquelles desgràcies. Per animar-los a la batalla, Roger els fa saber que estan a punt de batre's amb la flor de la noblesa de França —un punt que ja li hem vist tocar en el text muntanerí— i els concedeix lliurement tot el botí que aconseguiran després de la victòria. També els adverteix perquè no es deixin impressionar per la superioritat numèrica de l'exèrcit rival, en realitat format per gent recollida d'ací i d'allà, poc compenetrada i d'un rendiment més aviat mediocre en la lluita: els provençals —afirma— han heretat dels avantpassats el costum de fugir a la primera ocasió, i els homes de l'Apúlia —als quals la sort sempre ha estat adversa en les seues lluites contra els sicilians— no trigaran tampoc a girar l'esquena: «Admiratus vocatis ad se Rectoribus et galearum personis ait illis: "Viri prudentes, scitis quod olim contra hostes proelia gessimus, et Deo adiuvante victores in patriam rediistis. Ecce nunc hostes vicinos habemus, qui se contra nos et patriam nostram Siciliae paraverunt. Considerate itaque quanta foret discrimina si limina patriae accepissent et bella miserent cum Siculis: invalescente enim guerra clades valde, caristiae et horridae mortes insurgerent, et quod foret obnoxium, perniciose foret seditio popularis. Hortor ergo vos, socii, gaudeant mentes vestrae, quia divino nutu cum hostes in eorum ianuis tenamus obsessos, ubi nos vestra felicitatis fortuna divexit, a nobis prodendi sunt hostes qui erant Siciliam prodituri. Capiamus igitur arma nostra victricis et animi vigorem induamus viriliter, et ad perdendos hostes salutare propositum, coniugalis ac filialis dilectio, ac patriae naturalis dulcedo vos moveat; nec ferrum vestrum, dum pugna duraverit, aliquatenus retractetur. Spolia, arma et thesauros hostium post obtentam a Christo victoriam vobis concedemus. *Gaudete, quia Magnates Gallici, Comites et Barones navale bellum nobiscum miscuerunt, nec multitudo collectae plebis vos terreat aut Provinciales vana pubes, qui bello durante aut mortui succumbunt, aut a patris sedibus perdere consueti, quod vitare non possunt, postpositis humeris, numquam puduit tradere terga fugae. Apulos vero fortuna, quae totiens illos Phariis dedit victos, rursus deluserit, nec absque metu perditionis, quos non ignorant, tentare Pharios, verebuntur*"» (RIS, vol. xiii, col. 1139-1140).

11. Neocastro anota una reacció semblant per part dels qui escoltaven l'arenga de l'almirall: «His dictis cuncti assensere, et *proinde nauticus clamor ad Coelum cum summa laetitia tollitur*» (RIS, vol. xiii, col. 1140). El mateix cronista conta que llavors Roger va escriure a l'almirall Narjot de Toucy que, si de veritat volia derrotar els sicilians, no li calia anar a l'illa, perquè ells mateixos havien vingut a cercar-lo i li presentarien batalla el dia 23 de juny: «Inde Admiratus nobili Marzoni hostium Admirato scripto significat dicens: "Ecce cum Phariis sociis adsum tenens litoris tui partes, veniens, si nos quaeris, te et tuos duce Domino proditurus; *propter quod si proponis habere Siciliam, te non decet in tam remotis partibus bella dirigere, cum Insulam ipsam imbellis habere non posses, quia hic si bellum nobis miscentibus victoria poteris, ut credis, absque belli iudicio postmodum Siciliam poteris obtinere. Revoca ergo propositum tuum, quia quos quaeris habes in ianuis. Itaque para te et tuos in proelium, quia cum Pharios bellicosos retinere non possim, si secus feceris, in confusionem tuam et tuorum XXIII mensis huius, duce Christo, noveris firmiter me venturum, infra quem terminum de necessariis tuis cogita, aut tuae salutis provideas et tuorum*"» (RIS, vol. xiii, col. 1141). Confronteu-ho amb els *Annales* de Jacopo Doria: «Illi vero de Sicilia continuo armaverunt 42 galeas, de quibus predictus Rogerius de Lorea fuit capitaneus constitutus [...] miseruntque suos nuncios comiti et cardinali iam dictis, quod non oportebat eos in Siciliam accedere, quoniam parati erant eos ibidem expectare ad bellum, nec inde recederent donec preliarentur ad invicem» (MGH, vol. xviii, p. 318).

12. «Estràngol» («Strangoli» a l'AtCat; al portolà de Grazia Pauli «Strongolo», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 109, o «Istrongolo», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 128) és l'illa de Stromboli, quaranta-sis quilòmetres al nord de la de Lipari.

13. *callaren-se*: llegiu «calaren-se». És a dir, que després d'haver aconseguit Stromboli, l'almirall va posar rumb a l'est i va caure sobre la costa calabresa.

14. «Xomofret» és sens dubte Fiumefreddo Bruzio (o *Jiumifriddu* en el dialecte de la zona, fet que explicaria la forma del text català), tretze quilòmetres al nord de l'Amantea.

15. Aquest «Santo Nòxet» («Sancto Rexes» a l'AtCat; «Santo Nocetto» al portolà de Pauli: «E di Santo Nocetto a l'Amantea à miglia XII per mezodi di ver lebecie», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 25) ha de correspondre a l'actual San Lucido, set quilòmetres al nord de Fiumefreddo Bruzio (es tracta, per tant, d'un indret diferent del que hem vist al capítol 75, nota 6).

16. «Citrar» («Cetrar» a l'AtCat) és Cetraro, vint-i-set quilòmetres al nord de San Lucido.

17. «Castragut» és Castrocuco, cinquanta-set quilòmetres al nord de Cetraro.

18. «Maratia» és Maratea, onze quilòmetres al nord de Castrocuco.

19. Com apunta ben agudament Soldevila (cap. 105, p. 963, n. 4), Muntaner sembla haver-se confós en aquest punt: no pot tractar-se de la localitat de «Nicastre», o Nicastro, bastant al sud de Calàbria, a prop de Catanzaro, atès que la lectura del passatge deixa clar que els catalans van seguint la costa en direcció nord, i aquest hauria estat un retrocés inexplicable. En realitat, ha de tractar-se de Policastro Bussentino («Policastro» a l'AtCat, però «Panichastro» —i aquesta forma podria ben bé explicar la confusió de Muntaner— a Grazia Pauli: «E da Usticha a Panichastro à miglia CCXLV per grecho di ver tramontana quart di ventto», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 109), vint-i-vuit quilòmetres al nord-oest de Maratea.

20. Aquest «cap de la Pel-lunuda» («Palamida» a l'AtCat; al portolà de Pauli apareix el «chapo di Palo Nuddo», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 128) ha de ser el cap Palinuro.

21. Com veiem, segons Muntaner, l'armada va fer contacte visual amb l'enemic gairebé a l'altura del cap Palinuro. Però, segons la versió sostinguda per altres autors, Llúria va tenir la gosadia de presentar-se davant el port de la mateixa Nàpols, on catalans i sicilians van començar a llançar impropis i injúries contra els angevins, sembla que amb el propòsit de fer-los sortir del cau i animar-los a un encaç fins a una posició més favorable. L'estratagema va donar resultat, perquè els francesos van acabar perdent la paciència i llançant-se en tromba contra els provocadors; vegeu, per exemple, la *Nuova Cronica* de Villani: «Ruggieri di Loria colla sua armata venne insino nel porto di Napoli, facendo saettare nella terra, e con grida e villane parole e a isvergognare il conte Artese e' suoi Franceschi, i quali come gente poco savi di guerra di mare, vedendosi dispregiare a' Catalani e a' Ciciliani, presono isdegno, e con furia e senza ordine montarono in galee» (ll. 8, cap. 117). En qualsevol cas, sembla clar que l'encontre definitiu es va produir, com aclareix Doria, «in partibus de Castello ad mare et Surrenti» (MGH, vol. xviii, p. 319).

22. Confronteu-ho amb Neocastro, que diu que la proximitat de Roger de Llúria i les seues forces aterrien els soldats de l'esquadra angevina («iam inter cunctos murmura fiunt, iam acuunt surda consilia, et terror multorum animos occupat; iam rigor Rogerii cunctorum mentes reverberat, et vires hostium pallent praesentia Phariorum», RIS, vol. xiii, col. 1140), i que Robert d'Artois, enfurit, no parava de circular per la costa, cercant efectius que es volguessen enrolar a l'estol («Comes Atrebatensis furiosus terras et litora permeat, cunctos in bellum sollicitans», RIS, vol. xiii, col. 1140). Segons la *Historia Sicula*, la moral dels francesos va quedar encara més tocada quan, la nit anterior a la contesa, van ser testimonis de presagis terribles: efectivament, tot i que la mar estava en calma, els semblava escoltar el fragor d'un combat, el soroll de vaixells carregats d'homes que sotsobraven, crits de dolor que sorgien de les aigües; al cel, tot i que serè, no cessaven d'aparèixer llamps que el creuaven com si fossen flames; els animals semblaven lamentar-se amb els seus sons, etc. A més, el mateix Artois va tenir un somni premonitori de la desfeta a mans de les àguiles sicilianes. En canvi, els catalanosicilians van passar la nit en pau i amb evidents mostres d'alegria: «Audite verbum mirabile, nocte illa cum foret mare tranquillum, clamor a pelago veniebat cum strepitu, nec intelligi poterat sonus eius. Licet teneret cum aequare terra pacem, nec ab aere ventus irrueret, vasa hominum periclitari videbantur; stridor rudentium et arborum aures verberans, singulorum audiri de longe poterat; mire maris tamquam ululatu dolentium mirabiliter sunt auditi; et cum Coeli foret tranquillitas, igneae lampades volitabant ab aere velut trabes ardentis. Tunc canes quasi gementes amarus ululatus et horribiles praestiterunt, et

tempestivi galli tristia populis cecinerunt. Nocte illa Comes Atrebatensis sono sepultus voce magna exclamans dixit: "Rex Carole, accipe vasa et gentem tuam, quia plus ea substinere non possum, priusquam rursus perdantur a Sculis. Video Aquilas vorantes gentem, et alii captivi ducuntur a foemina gravis aspectus". Pharii ergo per eos bello deposito, cum pocula et gaudia sumerent, cum ponto et superis pacem tenent» (RIS, vol. XIII, col. 1141). Però, segons Speciale, els angevins no es van acostar als oponents amb por, sinó més aviat a l'inrevés, convençuts que la superioritat numèrica de què gaudien els assegurava la victòria: «Neapolitani de superabundanti numero confidentes ad bellum properat, Siculi assueti vincere non diffidunt, clangor tubarum clamores et incurrentium sibi nautarum celeumata in aurea sidera ferebantur» (RIS, vol. x, col. 938).

23. et: «de» (C); «e» (A); «et» (B).

24. Nova mostra del providencialisme muntanerà: la batalla ja ha estat planificada per endavant per Déu, que ha previst el triomf dels catalans. Confronteu-ho amb el *Lancelot* en prosa: «Contre la volenté Damedeu ne puet durer nule deffanse» (Micha (ed.), 1978-1983, vol. 1, p. 752).

25. *no s'i guardà paratge ne ricor*: confronteu-ho amb el *Lancelot* en prosa: «*Onques n'i ot honor gardee*, mais qui plus tost i pot antrer, si entra» (Micha (ed.), 1978-1983, vol. 1, p. 562).

26. Sembla que aquestes galeres eren les del genovès Enrico di Mari, segons es desprèn de la lectura de Speciale («Cetera vero classis cum Henrico de Mari [...] beneficio remorum evasit», RIS, vol. x, col. 939) i Giovanni Villani («ma alla fine abandonati dal loro ammiraglio messer Arrighino da Mare (non piacciadogli la battaglia non volle fedire colle sue galee genovesi)», ll. 8, cap. 117).

27. «Pixota» és Pisciotta, 12,5 quilòmetres al nord del cap Palinuro.

28. Que els cavallers francesos que es miraven el combat des de terra van matar els fugitius del seu bàndol que arribaven a la costa és un fet plenament confirmat per la *Historia Sicula* de Neocastro: «Iam illi de terra, suis cedentibus, saevis ululatibus gemuerunt, et dum ad littora current, stragem suorum videntes, in amarus questus et gemitus excitantur; et si quis, cui belli fortuna pepercerat, ad terram natator applicuisset ab aquis, adstantes Gallici, aut credentes illos Pharios forsitan esse, aut quod Apulos dolos committere cogitarent, excusso ferro, ipsum per partes et membra exanimabant, amoto quolibet viscere pietatis» (RIS, vol. XIII, col. 1142).

29. Que Roger va capturar tots els nobles francesos és un extrem destacat per totes les fonts. Les més concretes són les de Neocastro, que diu que s'hi capturaren quaranta-dues galeres i s'hi van fer més de cinc mil presoners («Post obtentam autem victoriam Admiratus XLII inter galeas et teridas cum praedictis Comitibus, Nobilibus aliis et personis captis in eis, quae fuerunt plusquam VM, apud Mesanam transmisit», RIS, vol. XIII, col. 1142), i Speciale, que parla de trenta galeres i quatre mil captius («Comites omnes et Naryo Admiratus eorum cum pluribus magnis viris in eo bello capti sunt. Rogerius cum triginta galeis ante Neapolim residens reliquam classem cum quatuor millibus captivorum in Siciliam et debellata signa transmisit», RIS, vol. x, col. 939).

30. Històricament, sabem que Gui de Montfort no va morir en la batalla, sinó l'any 1291 a la presó; així ho diuen Guillem de Nangis («in carcere Guide de Monte forti periit», RHG, vol. xx, p. 572) i Giovanni Villani («il conte di Monforte che morì in pregione», ll. 8, cap. 117). En la versió de la *Crònica*, però, els Montfort lluiten fins a la mort perquè saben que si són agafats vius els espera una fi més cruel encara. Aquest és un punt interessant: potser al·ludeix Muntaner a una *vendetta* del casal d'Aragó contra Gui i els seus parents per ser descendents de Simó de Montfort, vencedor de Pere el Catòlic a Muret?

31. Vegeu el capítol 19 i les notes corresponents.

32. Durant tot el capítol, Muntaner ha tingut bona cura d'oposar les actituds amb què els súbdits d'Aragó i els angevins acudeixen a la batalla: els primers, desitjosos de batre's amb l'enemic; els segons, forçats pels seus oficials. Ara, en glossar els fets, l'autor subratlla la importància de mostrar-se generós amb els combatents a fi d'estimular-ne el coratge. Confronteu aquests comentaris amb els consells que dóna un savi prohoms al rei Artús en el *Lancelot* en prosa: «*mais li un vienent en ta besoigne par force, por ce que garantir lor covient lor terres et lor onors, et li autre i vienent por les biens que tu lor as faiz et que tu lor fais encorre. Ensin i vienent li un par force, et li autre par volenté; sanz cuer d'ome nule rien ne puet valoir*. Se tu avoies ores toz les rois qui ont esté puis que li siegles comança si fussient apareillié de totes

armes, por que li cuer en fussient fors, ne te feroient il aide, ne que il font orandroit. *Tot autretel sont cil qui a force vient an ta besoigne; ne tu n'en as que les cors, car les cuers as tu perduz*» (Micha (ed.), 1978-1983, vol. I, p. 752). També en aquest cas els obsequis són vistos com una solució a les vacil·lacions de l'exèrcit: «Et si i a autre raison por coi tu ne devroies ja estre las de doner; *car tu sez bien que par doner ne puez tu estre destruis, mais tu puez aler a mal par trop tenir, car nus ne fu onques destruis par largece, mais plusor ont esté essilié par avarice*» (Micha (ed.), 1978-1983, vol. I, p. 760).

33. Vegeu el capítol 67, nota 13.

34. Vegeu el capítol 68, nota 10.

35. Es tracta del castell de Matagrifó, Matagrifone o Mategriffon (literalment, 'Mata-grecs'), que el rei d'Anglaterra Ricard Cor de Lleó va fer erigir a prop de Messina durant la seua accidentada estada a Sicília de camí cap a la tercera croada. Sembla, en efecte, que la raó de la seua construcció va ser l'enemistat sorgida entre els croats anglesos i la població local, d'extracció predominantment grega. Vegeu la versió francesa medieval de Guillem de Tir coneguda com a *Eracles*: «Puis que il fu herberge orent li Engleis paroles a ces de la terre dont il y ot grant meslee entre les gens dou roi dengleterre et ceauz dou roi Tancre; et estoit torne ausi come a guerre. Dont li rois dengleterre fist fermer un chastel en po de tens et li mist nom Mate grifon que se besoing li fust et les genz de la terre se vosissent reveler encontre lui que il y eust recet» (RHC, *Historiens occidentaux*, vol. II, p. 149).

36. La reina Constança repeteix ací el gest de misericòrdia del rei Pere amb els combatents enemics procedents de la part peninsular del regne de Sicília (vegeu el capítol 74), que considera afectes a l'antiga dinastia Hohenstaufen i als seus descendents catalanoaragonesos.

37. Però, en realitat, Llària no es va molestar a consultar el rei sobre la sort dels presoners més il·lustres, que va alliberar quasi immediatament —a canvi, això sí, d'una elevada suma— i als quals va oferir una treva: vegeu Speciale, que ho explica amb una evident desaprovació («Rogerius vero elatus belli successibus [...] accepta numerosa pecunia tunc inutiles treugas cum hostibus, inconsulto etiam Rege, firmavit», RIS, vol. X, p. 939); Guillem de Nangis («sed omnibus fere postmodum redemptis pecunia», RHG, vol. XX, p. 572); els *Annales* de Jacopo Doria («admiragus etiam earundem, et comes Brene, et multi alii barones capti fuerunt in eis; qui in Siciliam pro maiori parte se postea redimerunt magna quantitate pecunie», MGH, vol. XVIII, p. 319); o la *Nuova Cronica* de Villani («poi per danari la maggiore parte de' baroni e cavalieri si ricomperarono», ll. 8, cap. 117).

38. *portassen*: «portà» (C); «portassen» (A i B).

39. Tenim abundantment documentat l'ús de funcionaris encarregats de comptar els presoners, d'identificar-ne els més notables i d'enviar les llistes confegides al rei perquè aquest decidís sobre la sort de cadascun. Vegeu, per exemple, el següent extracte d'una carta de l'agent Bonanat Çapera al rei Jaume II el Just després de la victòria naval del golf de Càller, durant la conquesta de Sardenya (29 de desembre de 1325): «E yo, senyor, he fets escriure tots los noms dels presos que tenim de Sahona a una part, e d'altra part començava a escriure los noms dels pisans: mas no·ls he poguts acabar, per tal con n'è pus de la meytat en les galees, e per la cuytança d'aquesta nostra galea qui va a Vós, sényer, són-me'n lextat. Mas tramet-vos aquells que he escrits en I quaern ligat ab la presén letra. E par que són los genoveses CCCC e·ls pisans CXV. E ham bé atrencats pisans en les galees, qui no són escrits encara» (AA, vol. II, doc. 200, p. 500).

Artois

Dampierre (Flandes)

Montfort

Brienne

Joinville

Toucy

FIGURA 63. Armes d'alguns dels nobles francesos que van prendre part en la batalla dels Comtes.

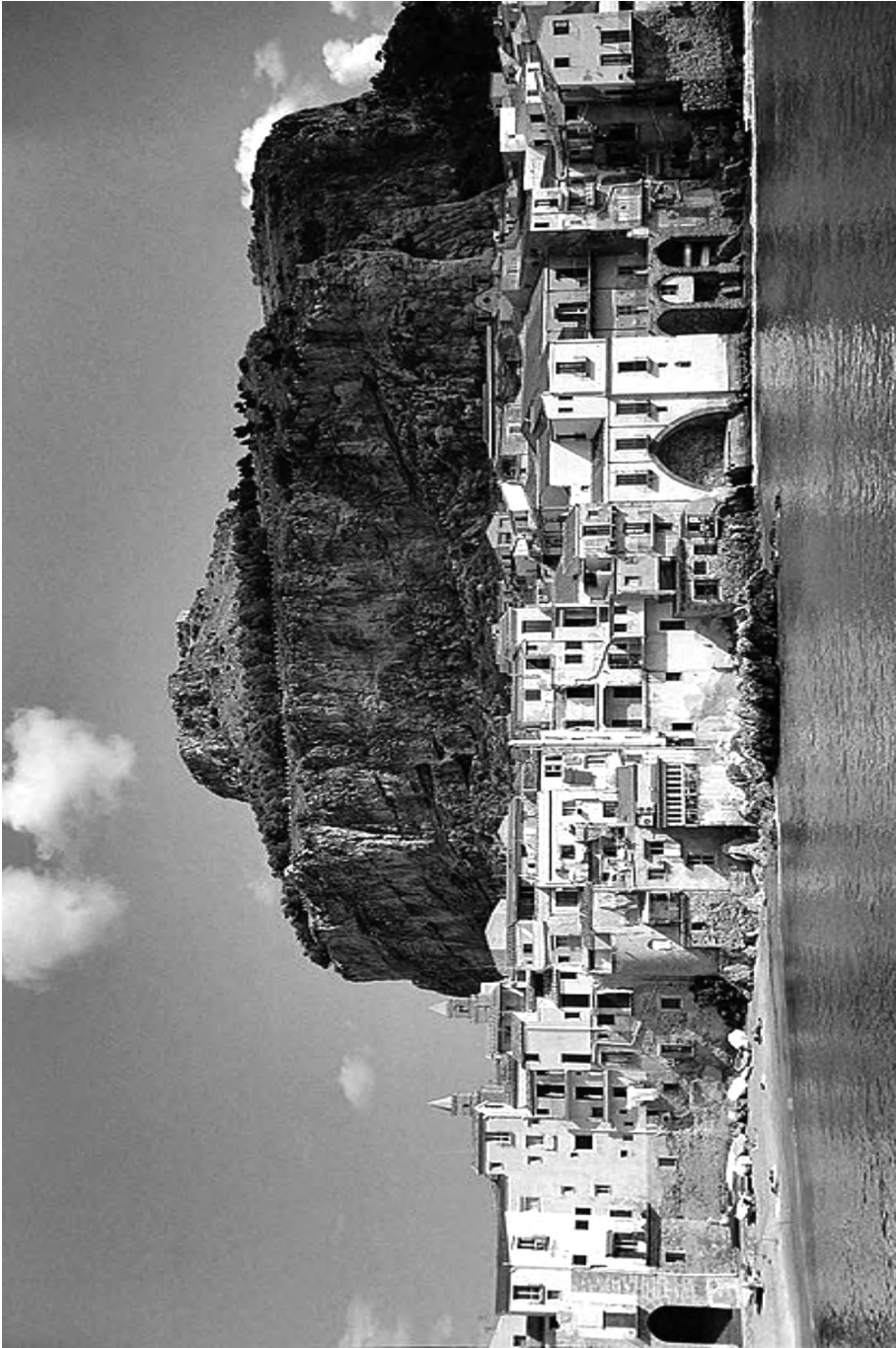

FIGURA 64. Vista de Cefalù amb La Rocca al fons, sobre la qual s'alçava el castell.

[Capítol 106]

Veritat és que dementre que aquest estoll dels comtes se fehia a Nàpolls, que I rich-hom de Ffrança, per nom misser Arnau d'Evella,¹ qui era baron ab gran poder, pensà's que ell per si mateix pogués fer qualque fet asenyellat qui tornàs a honor d'ell et dels seus et que·n pogués fer plaer al rey Karles, pus de Ffrança era partit per valer-li. Et vench-se'n al príncep,² [f. LIIIIVb] et dix-li:

—Príncipe, yo sé que vós havets XX galeas obertes a Brandís. Plàcie-us que les fassats armar, que totes són adobades, et que metats en veu que volets mi trametre a la Morea ab cavalleria;³ et que tantost tothom hi munt, per grat o per força. Et yo, ab CCC hòmens a cavals, tots naturalls de mi et de mos parents, muntarem ab los cavalls en les galeas; et fer m'é posar en Sicília, a Agosta,⁴ en què ha bon port e y ha castell bon et bell, que jo he tengut ja per vostre pare;⁵ et ara lo rey d'Aragon no n'ha cura de guardar, e la villa no és ben murada,⁶ et ab la xorma de les galeas entrarem laïns tantost. E axí darem⁷ de la una part, et⁸ lo comte de Brenda e·l comte de Muntfort e los altres comtes qui són anats a Xifalló daran de l'altra part.⁹ Axí que per çert afogarem et cremarem tota la ylla, et confortarem los castells qui encara se tenen per nós. Et dementre que·N Roger de Lòria és fora de Sicília, nós podem fer a nostre sau ço que yo he pensat.

Què us diré? Lo príncep sabia per tan bon cavaller misser Arnau d'Avella, et per tan savi,¹⁰ que creech ço que li hac dit, et atorgà-li-o. E axí con ho pensà, axí·s féu; que mentre l'almirayl era a Lípper, ells se aparallaren et partiren de Brandís,¹¹ et vengren a la vila de Agosta, e la combateren, e la preseren e la barrejaren.¹² Et con açò fo fet et agueren presa terra, demanaren de l'estament de la ylla, et dixerren-los alguns hòmens que agueren preses de Agosta, ço és, al capità de les galeas, qui u demanà, qui era de Brandís (que·ls ffranceses ab tant d'erguyl venien que no havien cura de res a demanar, mas de cremar et de guastar la vila; mas lo dit capità, qui tenia lo glay scrit e·l cor, d'En Roger de Lòria, ho demanà tot secretament);¹³ et aquells a qui o demanà¹⁴ dixerren-li:

—Sènyer, siats çert que vuy ha III jorns que l'almirayl vench a Meçina.

Et contà-li tot lo fet. E tantost lo capità de les galeas anà a misser Arnau d'Avella et dix-li:

—Misser Arnau, [f. IVra] si vós ho volets, jo esta nit hiré ab les galeas en Calàbria, et levaré companya que trobaré a la plaja, que·l príncep nos haurà tramesa. E axí serets-ne mils acompanyat; que yo açí, ab les galeas, no us faria serviÿ negun.

E·ls ffranceses són una gent aytal, que del fet de la mar creen tot ço que hom los en diu, per ço con ells no·n saben res;¹⁵ e axí dix-li que anàs a la bona ventura, et que tornàs tost. Et de l'anar no us cal dir, que si u dix al sort no u dix al para-

rós;¹⁶ emperò, aytant se n'hac d'aventatge misser Arnau con li'n donà licència, que si no la li agués donada axí mateix la nuyt se'n fóra anat, que ben sabia e-s pensava que mala hi eren venguts. E axí posà en terra la vianda et tot ço que portava dels cavallers, e la nuyt mès-se en mar. Mas no us pensets que ell agués cura de acosar-se a¹⁷ la plaja d'Estil,¹⁸ ans se mès en redon en la mar et féu la via de les Colones,¹⁹ et puys no cessà tro que fo a Brandís; et con fo a Brandís, lexà les galeas davant lo daressenal, et tothom se n'anà de qual part se volch, que encara, si viu n'i ha negun, fugen.²⁰

Ara lexaré ell estar, qui ha meses les galeas en bon loch et en salvament, et tornaré a parlar de l'imffant et de l'almirayl.

Notes del capítol 106

1. Rinaldo d'Avella, pare del noble capturat a la batalla dels Comtes. No era, però, un ric hom de França, sinó un cavaller napolità, com es desprèn de la lectura de la *Historia Sicula* de Neocastro («Raynaldo de Avella *Milite Neapolitano*», RIS, vol. XIII, col. 1123) i el *Chronicon* de Guillem de Nangis («*Apuliae quidam miles nomine Reginaldus de Avella*», RHG, vol. xx, p. 572).

2. Carles II d'Anjou, príncep de Salern en vida del seu pare Carles I (vegeu el capítol 38, nota 4). Però a aquestes alçades de la història —recordem que els fets ací narrats van tenir lloc realment el 1287— ja havia ascendit al tron.

3. Tenim ací l'estratagema, recomanat per Eiximenis en el *Dotzè*, de disfressar l'objectiu d'una expedició militar per sorprendre l'enemic: «La setena és fer secretament sos affers, axí com si entens a córrer en Barberia, da veu que vas en Flanders o en Xipre, en guisa que aquells contra qui entens a venir no sàpien res fins que-t vegem» (cap. 333; Eiximenis, 1484, f. 139r).

4. «Agosta» («Agoastro» a l'AtCat, però «Agosta» també al portolà de Pauli, Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 104) és Augusta, a la façana costanera oriental de Sicília, vint-i-sis quilòmetres al sud de Catània. Va ser fundada l'any 1232 per l'emperador Frederic II.

5. Tot fa indicar que aquest és un error de Muntaner: el Rinaldo d'Avella històric només va ostentar la capitania del castell d'Augusta en nom de Carles II d'Anjou i durant un brevíssim lapse de temps, com a resultat de l'operació militar que se'ns descriurà tot seguit.

6. Sens dubte, a la debilitat de les defenses d'Augusta contribuïa el fet que l'any 1270 havia estat quasi completament destruïda per les forces de Carles d'Anjou, com a represàlia per la seua fidelitat a la causa dels Hohenstaufen. El cronista Saba Malaspina va descriure amb tot luxe de detalls la cruesa d'aquella devastació, ordenada pel general angeví, el temible Guillaume de l'Etendard: «Aggreditur ergo Castrum et Terram, dato totaliter aditu, totus exercitus et Standardus. *Hi inquam, tamquam leo furens, qui feritate praeconcepta superbiat, praevisam ardens in praedam, postquam eam saevius unguis tenet, anxie laniat et trucidat, totam discurrentes fremendo per Terram, omnes quos in biviiis, aut quadri-viis vel in domibus inventiunt se palantes, seu nondum etiam latitantes, sine qualibet pietate dilacerant et extingunt*» (RIS, vol. VIII, col. 854-855). La vila no s'havia recuperat des de llavors.

7. *darem*: «daran» (C); «darem» (A i B).

8. *et*: omissió a C; «e» (A); «et» (B).

9. Així doncs, el pla consisteix a obligar els catalanoaragonesos a lluitar en dos fronts a la vegada. Però el que ignora el d'Avella és el desastre que, mentre ell parla amb el príncep, està desenvolupant-se mar endins. Notem l'hàbil joc de Muntaner amb la perspectiva temporal de la narració.

10. I, de fet, les fonts coincideixen a presentar Avella com un guerrer competent i experimentat: vegeu la *Nuova Cronica* de Villani, que el titlla de «valoroso e savio cavaliere» (ll. 8, cap. 117), o *Speciale*, que l'anomena «virum famosum et bellis assuetum» (RIS, vol. x, col. 953).

11. La força expedicionària que, efectivament, va partir del port de Bríndisi estava liderada, a més de Rinaldo d'Avella com a almirall i capità en nom del rei Carles II, pel bisbe de Martorano com a legat apostòlic i Riccardo Morrone com a capità de l'Església. Constava de mig miler de soldats a cavall procedents de França, Provença i Nàpols, i mil cinc-cents tropes d'infanteria croada. Així ho explica, si més no, Bartolomeo de Neocastro: «Vocatis statim Venerabili Patre Martoranensi Episcopo, ipsum in Legatum; Ricardo Murrone Milite Aprutino, ipsum in Capitaneum nomine Matris Ecclesiae; nec non Raynaldo de Avella [...] ipsum Admiratum et Capitaneum nomine pro parte Domini Caroli ordinarunt in Siciliam destinandos. Ac exhibitibus ipsis D equitibus Gallicis, Provincialibus et Latinis, inter Milites, Barones et alios, ac MD peditibus strenuis Cruce signatis, comitivam hanc apud Brundusium transmisserunt» (RIS, vol. XIII, col. 1123).

12. Els angevins van desembarcar a Augusta l'1 de maig de 1287 i van capturar-la sense oposició: diu Speciale que el lloc estava pràcticament despoblat («locum quasi vacuum cultoribus [...] invenit», RIS, vol. x, col. 953), i segons Neocastro el Castello Svevo, lloat per Muntaner en aquest capítol, estava indefens i a mig refer («Castrum, cum sit in plano, nondum erat opere perfectum, nec erant ibi qui Castrum defenderent», RIS, vol. XIII, col. 1125; però, segons diu Villani, el d'Avella va començar a reformar-lo davant d'un possible intent catalanoaragonès de reconquerir-lo: «e quella Agosta afforzò molto per difenderla e tenerla per l'erede del re Carlo», ll. 8, cap. 117).

13. *tot secretament*: omissió a C; «tot sacretament» (A); «tot secretament» (B). La puntualització resulta important: només el patró de Bríndisi sap que Llúria es troba tan a prop, i per això podrà dur a terme els plans de deserció sense que els ingenus francesos en sospiten res.

14. *aquells a qui o demanà*: omissió a C; «aquell qui ho demanà» (A); «aquells a qui o demanà» (B).

15. Confronteu aquestes consideracions amb la *Nuova Cronica* de Villani, que en referir els fets d'Augusta i la batalla dels Comtes al·ludeix als francesos —i en dues ocasions— com a «gente poco savi di guerra di mare» (ll. 8, cap. 117) i «mali maestri di mare» (ll. 8, cap. 117).

16. *pararós*: llegiu «pererós». Per a aquesta expressió popular, vegeu, per exemple, el *Libro de Alexandre*: «non lo dixo a sordo / pensó luego de ir» (Cañas Murillo (ed.), 1988, p. 411), o la *Crónica de Don Álvaro de Luna, condestable de Castilla*: «Bien se puede verdaderamente colegir que non lo dixo a honbre sordo nin a persona pereçosa» (Mata Carriazo (ed.), 1940, p. 299). En la *Disputa de l'ase* d'Anselm Turmeda tenim la variant «Si ho digué al mut, no ho digué pas al sord» (Turmeda, 1928, p. 152).

17. *acostar-se a*: omissió a C; «acostar-çe en» (A); «acostar-se a» (B).

18. Deu referir-se a la punta Stilo (que esmenta el portolà de Grazia Pauli: «E dal *chapo di Stilo* al golfo di Scilaci à miglia XXX per tramontana di ver grecho», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 27), uns cent trenta quilòmetres al nord-est de Reggio, al costat de Monasterace i relativament a prop de Catanzaro.

19. «Les Colones» («Cavo de Colonie» a l'AtCat; «chapo de les Colonne» al portolà de Pauli: «E da chapo de le Colonne a Taratto à miglia C a golfo lacciato per tramontana di ver grecho», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 27) és el Capo Colonna, ja ben a prop de la localitat calabresa de Crotona. Era conegut amb aquest nom perquè encara a l'edat mitjana s'hi podien veure les columnes que restaven dempeus de l'antic temple d'Hera Lacinia.

20. *que encara [...] fugen*: confronteu aquesta hipèrbole amb el següent passatge d'una carta escrita pel cronista francès Philippe de Commines: «et principalement de M. du Maine, de M. l'Amiral, de M. de la Barde, Sallasaert et autres et avecques leurs routes, lesquels, comme nous avons sceu, s'enfuyrent tondis et encore fuient, comme on dit, à bien grand desroy» (Philippe de Commines, 1972, p. 52).

[Capítol 107]

Com lo senyor imffant En Jacme sabé açò, et l'almiray, que misser Arnau d'Avella havia barreyada et cremada Agosta, tantost lo senyor inffant féu exir la sua senyera deffora, ab ben DCC hòmens a cavall et IIII míllia almugàvers et molta altre gent de peu, et anà-sse'n dretament a Agosta. E l'almirayl aytantost féu muntar tothom en les galeas; et no·ls ne calia molt pregar ne forçar, que a perdonansa s'i recullien, et ab gran goig et ab gran alegre.¹ Et con foren recullits, anaren-se'n al port de Agosta; et con foren al port, no creegats que [f. *lvrb*] ells esperassen lo senyor inffant, ans tantost muntaren en la vila; et per les carreres veérets fet d'armes lo pus beyl del món. Què us en diré? Que colp de dart hi havia que exia de mà d'almugàver, que·l cavaller e·l cavall passava tot d'ultra, ab los garniments que portava. Et segurament que l'almirayl los agra morts et desbaratats aquell jorn; mas nuyt era con açò fo, et agren-se a lexar del torneig.²

E con vench a l'alba de dia, lo senyor inffant, ab sa host, feu devant lo castell. Et aquells, qui ho veeren, axí con a morts et perduts tiraren-se al castell, tan cuytats que no y pogren metre vianda ne civada per III jorns; e axí tengren-se per perduts. Et sobre açò lo senyor infant manà combatre; et si hanc veés combatre força ab gran vigoria, aquella sí féu. Mas lo castell segurament és lo pus forts que jo gayre ne sàpia, en terra plana; et és ver que no·s pot comtar ben castel en terra plana,³ que ans està en gran altura de dues parts, envés la mar del port et envés la mar del grech;⁴ e axí bonament no·l podi·om haver a escut et a lança.⁵ Et axí lo senyor inffant féu arborar l'endemà II trebuchs que tragueren de les galeas.⁶

Et con misser Arnau d'Avella se viu en tan fort partit, tench-se per foll, que ja hac perduts ben C cavallers et molts hòmens de peu, et vianda que no havia.⁷ Et axí⁸ tramès II cavallers al senyor inffant, et que li clamava merçè que ell lo'n lexàs anar, et que·l fahés posar en Calàbria; et ell prometia-li que null temps no li vendria contra. Et lo senyor inffant, mogut de bonea et de misericòrdia, et per amor de Déu et de gintelea, respòs que ell los ne lexaria anar ab aytal covinença: que li prometés que li fahés tot aquell mal que pogués totstemp; et que fos çert que cavall, ne arnès ne res qui e·l món fos, mas les vestedures, ells no·n traurien.

Et con misser Arnau hoý açò que·ls missatges li agren dit que l'infant havia dit, demanà'ls si açò li havia consellat⁹ negun; et [f. *lvva*] ells resposeren que no, ans axí respòs, sens tot acort.

—Ha, Déus! —dix misser Arnau— ¡tan gran peccat fa qui en aytal casa d'aytals cavallers fa ne percassa dampnatge!¹⁰ Que dich-vos que la pus altament ha respost que hanc príncep faés. Per què us dich que sia fet ço que ell ne vol; e axí ho fermats.

E axí fo fermat, ab greu que sabé a l'almirayl et a tots quants n'i havia, que molt tengren per mellor que morissen; mas lo senyor inffant, a honor de Déu, li parech que açò fos lo mellor. Et axí, lo senyor inffant manà a l'almirayl que·ls metés en terra en loch qui·s tengués per lo rey Karles; e axí reculliren-se axí con era emprès. Et con foren recullits, lo senyor imffant tramès X cavalls a misser Arnau, en què cavalcàs ell et VIII richs-hòmens de son linatge qui y havia ab ell; et a cas-cun tramès l'arreu d'armes de lurs corses; et féu manament a l'almirayl que, com los posaria en terra, que·ls ho donàs de part del senyor inffant.¹¹

E con açò fo recullit, lo senyor inffant appellà l'almirayl, et dix-li:

—Almirayl, vós pendrets XII galeas ben armades, et nós fer n'ém capità En Berenguer de Vilaragut.¹² Et con esta gent haurets posada en terra, vós vos en tornarets a Messina, et En Berenguer de Vilaragut fassa la via de Brandís; et si·s pot encontrar ab les XX galees qui aquesta gent posaren a Agosta, combate's ab ells, que, ab la volentat de Déu, ben los amenarà.

—Senyor —dix l'almirayl—, açò serà fet axí con vós manats. Et plau-me con les comenats a-N Berenguer de Vilaragut, que molt és savi cavaller et bon de tots fets.

Et sobre açò appellaren En Berenguer de Vilaragut, e-l senyor inffant dix-li ço que havia pensat, et que pensàs de muntar en les galeas, et que pensàs de ben a ffer. Et En Berenguer de Villaragut [f. *lvvb*] anà-li besar la man e li féu moltes gràcies; et tantost recuyli's ab bona companya de cavallers et de hòmens de peu que ell avia. Et preseren cumiat de l'inffant et d'aquells qui ab ell eren, et anaren-se'n a la plaja d'Estil; et davant lo castell d'Estil l'almirayl posà misser Arnau et sa companya, et puys li donà, de part del senyor inffant, los dits X cavalls a obs d'ell et dels altres barons qui y eren, parents seus, e l'arnès de cors et de cavall qui era lur. Et con misser Arnau et los altres veeren aquesta cortesia, dixeren:

—Ha, Déus! Què fa lo papa e·ls cardenals, con no fan lo rey d'Aragon et sos fills senyors de tot lo món?

Et faheren a l'almirayl moltes gràcies, et pregaren-lo que·ls comenàs en gràcia del senyor inffant; et que sabés per çert que, per la sua bondat, que aytant con ells vius sien contra ell no vendrien en neguna part.

Et axí, lezar-vos he estar miçer Arnau d'Avella et sos companyons, qui se'n tornen a Nàpols, hon trobaren lo príncep dolent et despagat d'açò que li era esdevengut dels comtes; et doblà-li la dolor con misser Arnau li hac comptat con li era pres, ne ço que l'inffant havia fet:

—Ha, Déus! —dix lo príncep—. Misser Arnau, tant valria més al rey Karles, nostre pare, que aquest fet se adobàs! Que si·s mena guerra per guerra, tot ho veig perdut.¹³

Ara parlaré de l'almirayl, qui se'n torna a Meçina. Et En Villaragut partí d'ell ab XII galeas, et II lenys armats et dues barques armades. Et lexaré a parlar d'En Villaragut, et tornaré a parlar del senyor inffant En Jacme.

Notes del capítol 107

1. Jaume II va tenir notícies de la presa d'Augusta a Messina estant; va posar-se en marxa quasi immediatament, el dia 4 de maig de 1287, amb un escamot molt reduït de cavallers. El dia 6 era ja a Catània —ben a prop, doncs, de la vila ocupada—, que es va convertir en el punt de reunió de l'exèrcit i també de l'armada. El dia 12 la contraofensiva catalanoaragonesa semblava ja preparada: la flota de Roger de Llúria va fer vela del port catanès la nit d'aquell mateix dia, i la host, amb el rei al capdavant, es va mobilitzar a l'alba de l'endemà (Amari, 1969, vol. 1, p. 312).

2. Segons explica Bartolomeo de Neocastro, el desembarcament de les tropes de l'almirall a Augusta va anar seguit d'una sèrie d'escaramusses amb els defensors angevins. Sembla, en efecte, que en un primer moment aquests van tractar d'impedir que la marineria catalanosiciliana prengué terra, però van ser rebutjats i van cedir la platja a l'enemic. Animats per aquest èxit inicial, els homes de Llúria van llançar-se a l'encaç, però llavors es van trobar que els francesos van deixar de fugir i els van escometre amb més empenya que abans. Aquesta vegada la pitjor part de la *mêlée* va correspondre als mariners, que van començar a fugir en direcció a les galeres. Però en veure que els seus retrocedien, Roger de Llúria va ordenar que hom deixés caure al mar les escales de les galeres, a fi que, tallada la possibilitat d'una retirada segura, els soldats es batessen amb més determinació. L'estratagema va donar resultat: ja fos que els inspirés els crits d'ànim de l'almirall, ja fos que no hi hagués cap altra opció, les tropes van tornar a la lluita i van obligar els de Rinaldo d'Avella a girar cua, ara ja definitivament. L'encaç va durar fins a les portes mateixes del Castello Svevo: «Illo quoque diluculo prudens Admiratus apud Augustam applicuit, et cum descendisset cum exfortio suo ad terram, ecce hostes concurrunt in eos, et nautae Pharii praevalentes insecuti sunt eos; qui cum cederent, nautis litorea derelinquunt. Iterum hostes in Pharios irruentes bellum miscent, et rursus hostes fugantes Pharii incumbunt, rursusque cum furore maximo hostes in Pharios redeunt, et cum nautae retrocedent usque ad litus maris, iussit Admiratus in mare scalas galearum deponi, et sublata spe ascendendi ad vasa, exclamavit voce magna dicens ad eos: "Pharii prudentes, ad eos, quia nostri sunt hostes!". Et incipiens primus bellum iscere, singuli eius favore adiuti, pugnando viriliter amissam terram recuperant, pugnando et interficiendo hostes usque ad muros et portam Castris, cum distarent a litore, ubi prius bellum incoeperunt, per milliaria unum. Iam Aquilarum vexilla Pharii ponunt contra hostes in muris, eosque in Castro obice cuneo peditum tenent obsessos» (RIS, vol. XIII, col. 1132).

3. *et és ver [...] en terra plana*: omissió a C; «e és ver que no-s pot bé comparar castell en terra» (A); «et és ver que no-s pot comptar ben castell en terra plana» (B). *L'editio princeps* concorda amb B: «és ver que no-s pot bé comptar castell bé en terra plana» (f. LXXXIXr).

4. *de dues parts [...] mar del grech*: «devers la mar en dues parts del port, envers la mar de grech» (transposició a C); «de dues parts, envers la mar del port e nvers la mar del grech» (A); «de dues parts, envés la mar del port et envés la mar del grech» (B). Vegeu l'edició de València: «de dos parts, envers la mar del port e envers la mar del grech» (f. LXXXIXr). Convé tenir present que l'emperador Frederic II va fer erigir el Castello Svevo en un emplaçament estratègic, sobre el que fins al segle XVII —quan hom la va convertir en un illot— era una petita península: l'únic punt des del qual hom el podia atacar era l'istme, i això feia que, tot i trobar-se en una posició no gaire elevada, fos una fortalesa difícil de capturar.

5. *a escut et a lança*: per a aquest doblet formulari, vegeu l'*Amis et Amile*: «Servira voz a escu et a lance / s'il voz torne a besoigne» (Dembowski (ed.), 1969, p. 17); o *La Naissance du Chevalier du Cygne*: «Mi centisme arai tost a escu et a lance / se je trovoie en vos ranprosne ne bobance» (Mickel i Nelson (ed.), 1977, p. 6).

6. Sobre l'ús d'embarcacions per al transport de màquines de guerra, vegeu el testimoni del *Llibre dels fets*: «E era nostre acort, que ja havíem vista Cullera, que levàssem II fenèvols que havíem a Burriana, celadament, que hom del món no u sabés; e, si mester havia la ost fenèvols alguns, que-ls trobassen apparaylats, que no-ls calgués cercar; e faem-los metre en I leny escondudament» (§ 192, p. 172). Però realment els catalans van necessitar molt més que dos *trebuchets* per a superar les defenses del castell d'Augusta. Gràcies a la *Historia Sicula* de Neocastro ens podem fer una idea ben precisa de les obres de poliorcètica que, sota la direcció de Roger de Llúria i els seus mestres enginyers, van ser

bastides durant el setge. Sabem, per exemple, que l'almirall va fer traure de les galeres les fustes i els pertrets necessaris per a la construcció dels ginys i que va fer plantar davant aquests un mur per a protegir-los d'un possible atac: «Praeterea statim Admirato iubente Artifices lignamina et alia quae sunt necessaria perferuntur. Fiunt ingenia die illa et perniciosae machinae contra hostes; ex parte ingeniarum murus erigitur per magistros et artifices operis, ut a dolis et insidiis hostium protegat et defendat» (RIS, vol. XIII, col. 1134). Sembla que, entre les màquines més temibles, n'hi havia una que s'anomenava *cigonya*: «*terribilis Ciconia bipennis erigitur*, immensae turres et castra de trabibus et lignaminibus, aequiparantia Castrum, in confusionem hostium fabricantur» (RIS, vol. XIII, col. 1135). Era aquesta cigonya una torre d'una alçària imponent, moguda amb rodes, a la part superior de la qual hi havia una taula de gran longitud a manera de pont o plataforma des de la qual els soldats podien desembarcar sobre els murs del castell o fustigar els enemics: el cronista Speciale documenta l'ús d'un altre giny del mateix tipus i també per part dels catalans durant el setge de Castel d'Ací (1297): «*ingens turris trabibus tabulisque confertis [...] construitur*, quae summis occulte rotis contra castrum funibus trahebatur, habens in summo eminentem longamque trabem, quam vulgo alii Telonem, *alii Ciconiam vocant*, qua postquam lignea turris haereret saxo, viros bellatores exponeret supra castrum» (RIS, vol. X, col. 987-988; vegeu, encara, l'*Advis directif pour faire le passage d'oultremere* (1332) de Brochard o Burckhard l'Alemanys: «*Et se faudroit pourveoir souffisamment des engiens de l'ost: c'est assavoir de moutons pour approchier jusques aux murs [...] et aussy des cigongnes plaines de hommes d'armes pour venir jusques aux murs sans peril et sans dangier*», RHC, *Documents arméniens*, vol. II, p. 432). Encara, Neocastro explica que Roger de Llúria va fer fer una gata (vegeu el capítol 44, nota 17) coberta amb cuir de bou i terra per tal d'acostar-se a la murada del castell: «*Admiratus fabricari fecit Gattum eximium ex trabibus, cooperatum tabulis quercuum, super quibus coria bovina, et super eis terram imponi mandavit, propter ignem et lapides desuper immitendos; et praedicta artificia super rotas constructa devolvunt ducentes, et haerentes prope Castrum*» (RIS, vol. XIII, col. 1135).

7. Sobre la carestia i les penalitats que va patir la guarnició d'Augusta en parla molt més —i amb molta més cruesa— Neocastro, que diu que Rinaldo d'Avella i els seus homes es van veure obligats a menjar la carn i a beure la sang dels cavalls morts: «*Iam foetor carnalis putredinis quadrupedum et hostium mortuorum cum locus non esset in Castro pro tumulis non absque clade toediosus insurgit. Stabant vivis commixata cadavera, iam animi vigor praecipitatur ab hostibus, iam quisque ad cor rediens facta redarguit metum facienda; nam inter se sorda consilia faciunt de amissa Regis venia. Iam vina eis et aquae deficiunt, iam guttura desiccantur, et fames invaluit; iam presso turpi liquore putredinis, torpentia pocula fundunt in viscera, ubi dum mortua fierent, vegetabilem animam sauciarunt; iamque in gustu et morsu quadrupedum corruunt, et exinde polluant sanguine fauces arctas*» (RIS, vol. XIII, col. 1137). Confronteu-ho, encara, amb Speciale: «*Cum vidisset Raynaldus de Velino aquas in castro frugesque deficere [...] mactavit equos, quos nimirum ab ipsius obsidionis principio mactavisset, nisi eum spes reditus galearum suae gentis, quas anxius expectabat, cum reliqua iam parata militia decepisset. Sed postquam obsessorum multitudo urgente necessitatis articulo ad obscoenam famem sitimque devenerat, equorum carnibus vescebantur, et eorum sanguine avidam sitim restringere satagebant*» (RIS, vol. X, col. 955).

8. *Et axí*: omissió a C; «E exí» (A); «Et axí» (B).

9. *havia consellat*: «consellava» (C); «consellà» (A); «avia conselat» (B). L'edició de València diu: «si açò li havia consellat negú» (f. LXXXIXr).

10. Clara al·lusió a la política del papat i els Anjou contra el casal d'Aragó. Una mica més avall el d'Avella serà encara més explícit.

11. La guarnició d'Augusta va rendir-se el 23 de juny de 1287. Guillem de Nangis també diu que Jaume d'Aragó va deixar anar lliurement els vençuts, i afegeix —això contra el que hem llegit en el de Peralada— que va deixar que s'emportessen totes les seues pertinences: «*Reginaldus de Avella [...] cum diu se viriliter defendisset, tandem ad deditionem cum suis salva vita et mobili coegerunt*» (RHG, vol. XX, p. 572). Per la seua banda, la versió de Neocastro —que lloa la benignitat i la humilitat amb què Jaume es va capturar en la victòria— sosté que, tot i que hom va respectar la vida dels presoners, aquests van ser duts a Messina, on van ser tinguts en règim de presó cortesa. Els seus béns —armes,

cavalls, tresors— van passar a mans del rei, que els va repartir enterament entre els seus fidels: «Rex ad humanitatis suae constantiam rediens, clamantes peccatores recepit ad gratiam, eosque Regia benignitate adultos pie reficit cibis et potibus, et ipsos in Messanam transmisit curiali cura tenendos [...]. Audi, Fili, mirabilem Christi potentiam, attende ineffabile, Fili, prodigium, quod a Dei Patris potentia Iacobi Regis suscepit humanitas, quia XXIII die Iunii praedictae XV Indictionis, dum vires et hostium cornua solius summi correxerat dextera Creatoris, depositis de sede potentibus, humilem Regem de inopinata geminatae victoriae gloria coronavit. Quia hostes ipsi compulsi propter inedia quam patiebantur de singulis, boni Regis gratiam invocantes, impetrata vitae tantum venia, se suae misericordiae tradiderunt. Quibus receptis in Regiae gremio pietatis, thesaurum, spolia, arma et equos, si qui ex conflictu ipso supererant, sagax Rex, atque munificus inter familiares suos, atque domesticos de solitae suae liberalitatis gratia dividit largiens, vocans ex permissione Altissimi solo domini nomine se contentum» (RIS, vol. XIII, col. 1139). Gràcies a Speciale, sabem que en realitat l'alliberament de Rinaldo d'Avella no va ser gaire desinteressat: a canvi de la llibertat del seu oficial, els Anjou van haver de lliurar a Jaume el Castello Girone, a l'illa d'Ischia, tot just davant Nàpols, una posició estratègica des de la qual hom podia amenaçar directament la capital angevina: «De redemptione Raynaldi de Velino Comes Atrebatensis praecipue anxius est [...]. *Intervientibus itaque cunctis Raynaldum pro castro Isclae, quod Gironum vocant, Rex Iacobus permutavit, quam permutationem eis gravem atque indecoram Neapolitani cives longo tempore deplorarunt*» (RIS, vol. x, col. 955-966).

12. Berenguer I de Vilaragut, vescomte de Subirats. Aquest cavaller català va prendre part en la conquesta de Múrcia de Jaume I i va servir sobretot com a capità de galeres durant els regnats de Pere el Gran i de Jaume II el Just. Els seus bons oficis durant les guerres de Sicília li van valdre la concessió de diverses dignitats a l'illa, com ara la castellania de Milazzo, la capitania de Val Demone o el càrrec de mestre portolà. També va participar amb un paper força destacat en la intervenció de Jaume II a Múrcia durant la guerra amb Ferran IV de Castella, com prova el fet que el rei el convertís en membre del seu consell de guerra i li donés com a recompensa la vila d'Albaida i la torre de Carrícola. Va morir l'any 1298 a les portes de Roma, ciutat a la qual s'havia desplaçat com a ambaixador reial davant el papa Bonifaci VIII. Vegeu l'extensa semblança que fa d'aquest personatge el *Nobiliario valenciano* d'Onofre Esquerdo (segle XVIII), obra consultable a la pàgina web de la Biblioteca Valenciana Digital (BIVALDI; <http://bv2.gva.es>).

13. És remarcable la caracterització del príncep de Salern com un home honest i pacífic, que desaprova el conflicte que el seu pare manté amb els catalanoaragonesos, i s'adiu amb el retrat positiu que les cròniques catalanes medievals ens donen en general d'aquest personatge (vegeu Aguilar, 2004b).

[Capítol 108]

Con l'almirayl e·N Villaragut foren partits de l'infant ab aqueyla gent, lo senyor inffant establí bé lo castell, e·l forní e l'adobà; et encara féu fer I mur en la [f. LVIIra] vila, que la estrengué¹ bé de dues parts envés lo castell; que la vila era longa, per què no era tan fort defenent, et per ço se perdé. Et con aquest mur hac hordonat de fer, féu cridar per la host, et tramès per tota Sicília, que aquesta crida se fahés: que tothom qui fos romàs viu, de Agosta, que pensàs de tornar; mas, per mal peccat, poch n'i havia de restaurats. Axí mateix féu cridar per tota la host, et puys per tota Sicília, que tot cathalà qui·s volgués poblar en Agosta que pensàs de venir, que hom los daria bones possessions, franques et quíties. Et vengren·hi molts qui encara hi són, ells ho aquells qui d'ells són exits.²

Et con açò fo fet, anà visitar Saragoça, et Not et tota la vall de Not;³ et puys anà a Sotera,⁴ que·l castell se tenia encara per lo rey Karles, et hordonà·y setge tal que en breus de dies se reté. Et puys anà visitan gran res de tota la ylla; puys anà a Xi·falló et hordonà setge al castell, qui axí mateix se tenia per lo rey Karles; et semblantment no anà a molt de temps que·s reté.⁵ E axí gità de Sicília tots sos enemics. Et puys tornà·sse'n a Messina, hon li fo feyta gran festa, et per la reyna et per l'imffant En Ffederich et per tuyt.

Ara lexaré a parlar de l'infant, et tornaré a parlar d'En Berenguer de Vilargut.

Notes del capítol 108

---

1. *la estrengué*: «estegren» (C); «estrangué» (A); «la estrengé» (B). *L'editio princeps* diu: «que la estrengué bé dos parts envers lo castell» (f. xcr). Precisament se'ns ha conservat una lletra escrita per Jaume II el Just a Barcelona estant i adreçada a l'infant Frederic —llavors lloctinent seu a Sicília— que aporta llum sobre el procés de fortificació d'Augusta. En aquesta carta el rei comunicava al seu germà que havia rebut una petició dels habitants de la vila —devastada i desprotegida després de tants anys d'incursions enemigues— perquè els permetés de fortificar-la convenientment a fi d'evitar futurs atacs. Per tot això, havia decidit que l'impost que els pobladors de la terra havien de pagar per al manteniment de l'estol de Sicília fos invertit justament en la construcció de murs i altres defenses. Frederic era fet responsable de la tria d'homes experts en obres de fortificació i de la supervisió de tot el procés: «Inclito et karissimo fratri suo dompno Infanti Frederico tenenti in regno Sicilie generaliter locum suum salutem etc. *Universitatis Catalanorum terre Auguste nostrorum fidelium oblata nuper maiestati nostre peticio continebat quod cum terra ipsa que multociens hostium nostrorum incursibus extitit hactenus lacessita muris et aliis necessariis guarnimentis sit quasi penitus immunita, ut possit terra predicta debita et decenti murorum et liarum defensionum municione fulciri [...] volumus et mandamus quatenus de quantitate pecunie impositae et imponende universitati hominum terre ipsius pro subvencione armate dicti nostri felicis extolii quolibet anno uncias auri centum ponderis generalis dum nobis placuerit convertendas in serviciis et municionibus predictorum murorum et aliarum defensionum terre predictae per pro-*

bos legales et sufficientes viros terre ipsius expertos in talibus ad hoc per vos specialiter eligendos de quibus sit merito confidendum dictis eligendis per vos per collectores ipsius pecunie tribui et assignari mandetis et faciatis, habita tamen prius per vos noticia de opere utili et necessario pro municione terre predictae. Datum Barchinone, XVI kalendis augusti» (La Mantia, 1956, p. 203-204, doc. CXCIII).

2. I, en efecte, la documentació conservada ens mostra la presència a Augusta ja el darrer decenni del segle XIII d'una activa comunitat de súbdits catalans (vegeu, per exemple, La Mantia, 1956, p. 207, doc. CXCVII; Giunta *et al.*, 1972, p. 264, doc. CCCXVI): per això hem vist que Jaume el Just es referia en la susdita lletra de 1292 a la «*Universitatis Catalanorum terre Auguste nostrorum fidelium*». També era ben notable la presència catalana en ciutats com Catània, tant que el cronista Michele da Piazza escrivia a la segona meitat del segle XIV que aquesta era «*caput et protectrix omnium Catalanorum*» (BS, vol. I, p. 578). Vegeu Rubió i Lluch (2004, p. 62), Nadal i Prats (1982, p. 367-368) i Aramon i Serra (1997, p. 531). En qualsevol cas, el gest de repoblar la ciutat reconquerida amb colons oriünds dels dominis peninsulars recorda l'estratègia seguida pel Cerimoniós arran de la presa de l'Alguer (1354): «E com fom entrats en lo dit loch, estiguem aquí alguns dies e donam e *partim a pobladors de nostra nació, ço és, catalans e aragonesos*, totes les possessions, ço és, cases e terres e vinyes del dit loch e de son terme, e ordenam nostres oficials e regidors, e donam-los certa forma de privilegis per los quals se regissen en lo temps esdevenidor» (cap. 5, § 39, p. 318).

3. «Not» és Noto, trenta-dos quilòmetres al sud-oest de Siracusa. Sobre la vall a la qual dóna nom i que era una de les antigues divisions administratives de Sicília, vegeu el capítol 75, nota 16.

4. «Sotera» és Sutera, setanta quilòmetres al sud-est de Palerm, a la província de Caltanisseta. Però no he sabut trobar altres notícies que indiquen que en aquesta època es trobés en mans angevines.

5. Sobre el castell de Cefalù, vegeu el capítol 105, nota 5.

[Capítol 109]

Com En Berenguer de Villaragut fo partit de l'almirayl, ell féu la via del cap de les Colones; et en alba de dia ell anà a Cetró,¹ hon atrobà III naus et moltes terides del rey Karles, carregades de viandes que trametia a la cavalleria, que-s cuydaven que fossen en Sicília. Et tantost investí-les et pres-les totes, et les amarinà e les ne tramès a Meçina. Et puy féu la via de Tàranto, e axí mateix hi atrobà gran navili [f. *LVirb*] que pres et tramès a Messina; et puy féu la via del cap de les Leuques,² et pres Gallípoll³ e-l barrejà. Et en cascun loch ell avia lengua de les galeas, que ya podien ésser a Brandís ben avia VIII jorns, que enloch no se n'éran aturades. Et ell anava per ço corrén la costera que debades no fos anat; et per ço entrava en cascuns d'aquests lochs que les cuydava là trobar.

Et puy de Gallípoll vench a Otrento,⁴ qui és bona ciutat et graciosa, et al port de Otrento axí mateix trobà gran navili, que pres et tramès a Messina. E puy anà al port de Brandís et entrà dins entrò a la cadena; d'aquí avant no poch entrar.⁵ E tramès a dir al capità de les galeas que, si ell li volia exir a batayla, que l'esperaria III jorns. E axí féu: que III dies l'esperà dins lo port, que hanch no li volch negun exir.⁶

Et con ell veé que negun no li volia exir, una nit partí's de Brandís et anà barrejar Villanova,⁷ et puy Poylinà,⁸ et puy tot lo burch de Manòpoll.⁹ Et con tot açò hac barrejat et en cascun loch hac pres molt navili, lo qual ne tramès a Meçina, anà córrer la ylla de Corfó;¹⁰ e axí mateix hi pres naus, et lenys et terides.

Et con tot açò ha[c] fet, et guanyat sens fin, ell se'n tornà a Meçina alegre et pagat, et tots aquells qui ab ell eren; et devien-ho ésser, que-l guany era estat sens tot nombre que ell havia fet, et tots aquells qui ab ell eren. Et con fo a Meçina,¹¹ fo bé reebut per madona la reyna, et per los senyors inffants, et per l'almirayl et per tots, e li fo feta gran festa. Et con açò fo passat, lo senyor inffant manà a l'almirayl que faés adobar totes les galeas et que metés taula¹² [f. *LViVa*] a XL galeas, que ell volia que XL galeas se armassen; que ell havia entès que a Nàpolls ne armaven L. E axí con ell ho manà, se féu.

Ara lexaré a parlar de madona la reyna et dels infants, et de l'almirayl, qui fa adobar les XL galeas et té taula, et tornaré a parlar del senyor rey d'Aragon.

Notes del capítol 109

---

1. «Cetró» («Cotrom» a l'AtCat; «Chotrone» a Grazia Pauli, que dóna indicacions per a l'entrada al port: «E da chapo di Cholonne a Chotrone à miglia VIII (per) tramontana e maestro. Chotrone è porto per ognie ventto, salvo per grecho. E se voli intrare nel ditto portto, e tue vieni di ver mezodì, vae

a preso del chastello di Chotrone a prodesi III si che passi tutto lo chastello», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 27) és la localitat de Crotona, a la costa est de Calàbria, a la vora del mar Jònic. Berenguer de Vilaragut va fer vela del port de Messina el 22 de juny de 1286.

2. El «cap de les Leuques» (el mateix nom a l'AtCat; Grazia Pauli esmenta la «pontta de la Lecia», el «chapo de la Lecia» i el «chapo de le Licie», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 28) és el cap de Santa Maria di Leuca, a l'extrem meridional de l'Apúlia.

3. «Gallípoll» («Gallipoli» a l'AtCat; «Galipoli» al portolà de Grazia Pauli: «Chanoscienza di Galipoli tale: se tue vieni di mare vedrai terra piana chuasi mare. E se vieni di ver lo chapo de la Lecia di ver levantte, vedrai Galipoli in pontta una ed, a rasso di chuella puntta miglio I, a una isola piciola e piana», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 29-30) és Gal·lípoli, no la de Macedònia, que els almogàvers faran servir com a base durant la Venjança Catalana, sinó la de l'Apúlia, cinquanta quilòmetres al nord-est del cap de Santa Maria di Leuca.

4. Vegeu el capítol 11, nota 4.

5. Cal tenir en compte en aquest punt l'especial disposició del port de Bríndisi. Un estol que hi arribés navegant des de xaloc —i aquest era el cas del de Berenguer de Vilaragut— a l'època de les Vespres es trobava, en primer lloc, la punta Cavallo, on hi havia una torre de guaita erigida l'any 1275 per Carles d'Anjou, i, a poques milles, una franja costanera trencada en una sèrie de petits illots: les Pedagne i l'illeta de San Andrea, on l'angeví havia fet bastir una altra torre cilíndrica —estructura germinal d'allò que a finals del segle xv, sota el regnat de Ferrante d'Aragó, esdevindria Castello Aragoneso o Castello Alfonsino. Vegeu l'explicació de Grazia Pauli: «Brandiza è portto buono. E davanti al ditto portto à isola una ditta Santto Andrea, i la chual 'isola è una chiesa ditta Santta Andrea. La ditta isola à intratte II, una da grecho, l'altra da iceloch. E se tu voli intrare da la bocha di ver sceloch, guàrdati da una secha ditta Chavallo, ed è rasso da l'isola a miglia V per isceloch di ver mezodi [...]. E puoi che sarai a la puntta ditta Chavallo, trovarai III isolette ditte Pedanie. E lassi le isole da mezodi. E a la isola ditta Santto Andrea di ver tramontana à bocha una ed è larga miglio I. E chuando sarai dentro, va largo da l'isola prodesi III, però che si ver ponette este una secha ditta lo Trano, e puoi vae entro di ver maestro» (Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 30). En ultrapassar aquest cinturó d'illots, hom accedia al port extern de la ciutat, un estuari d'unes dues-centes vint hectàrees en forma de triangle isòsceles. Si la flota s'acostava devers el vèrtex superior del triangle, arribava a la boca estreta que actualment hom coneix com a Canale Pígonati i que conduïa al port intern de la ciutat. A banda i banda de la boca s'alçaven sengles torres, que servien per sustentar la cadena que barrava als enemics l'accés al port interior i a la ciutat mateixa. Se'ns ha conservat una abundant documentació sobre la construcció d'aquestes dues torres, deguda igualment al zel fortificador del rei Carles, que va voler utilitzar el port brindisenc com a principal punt de partida de la seua projectada expedició contra Bizanci. Vegeu, per exemple, aquest fragment d'una carta redactada pel mateix rei el 13 de febrer de 1279, on explicava als responsables de la direcció de les obres fins i tot detalls com ara les mesures que havien de fer les estructures o l'alçada a què havia de ser posada la cadena: «forma autem provisionis et ordinacionis nostre dudum inde habite, ut est dictum, hec est: videlicet quod turris ipsa fiat ex altera parte portus intus in mari; que turris debet tenere unum caput cathene et aliud caput catene tenebit alia turris, que nunc est facta; et turris ipsa erit altitudinis supra aquam usque ad antepectus et mergulos cannarum 5; et antepectus et merguli erunt altitudinis palmorum 8. Item fundamentum ipsius turris usque ad 4 palmos supra aquam erit massicum et plenum; et cathena ponetur in 3 palmis ipsius massicii numeratis a pede» (Sthamer, 1926, p. 110). I en aquesta altra carta de l'1 de desembre del mateix any i recollida a la sèrie «Die Bauten der Hohenstaufen in Unteritalien», Carles pressionava el supervisor perquè l'obra estigués acabada al més aviat possible, i explanava la necessitat de lliurar la guàrdia de la cadena i les torres a dues persones de provada confiança: «volumus pretereā et mandamus, ut opus turris catene predictae portus Brundisii sic accelerari facias et complere, ut turris ipsa per totum mensem marci primo venturum ad tardius compleatur. Et statim ea completa ordines et deputes ibi custodem unum. Et in alia turreta existenti in portu ipso ex opposito custodem alium pro claudendo sero quolibet portu ipso cum catena ferrea, que est ibi, et aperiendo eodem portu qualibet mane remota inde cathena ipsa et aliis etiam horis convenientibus, prout fuerit opportunum. Qui custodes in hiis statuendi sint fideles et ad hoc convenientes ydonei

et experti, ita quod servicium ipsum diligenter et fideliter faciant nullum in hiis defectum fraudem vel negligentiam committendo» (Sthamer, 1926, p. 125). Així doncs, va ser fins aquest punt —l'esmentat Canale Pigonati— que va arribar l'armada comandada per Vilaragut.

6. Aquest fet apareix consignat també per Neocastro: «Villargutus cum viginti galeis armatis de portu Messane recedens, se contulit apud Brundisium, *et cum stetisset ibi tribus diebus et totidem noctibus, aliquod ibi obstaculum non invenit*» (RIS, vol. XIII, col. 1117).

7. «Villanova», quaranta quilòmetres al nord de Bríndisi.

8. «Poylinà» («Piruynam» a l'AtCat) és Polignano a Mare, uns cinquanta quilòmetres al nord de Villanova, trenta-tres quilòmetres al sud-est de Bari.

9. «Manòpoll» («Manopolli» a l'AtCat) és Monopoli, deu quilòmetres al sud-est de Polignano.

10. «Corfó» («Curfó» a l'AtCat) és l'illa de Corfú —l'antiga Corcira de grecs i romans. La proximitat al regne de Sicília la va convertir en objectiu usual de ràtzies i invasions per part dels sobirans normands ja al segle XI. Des de l'any 1267 es trobava en mans de la casa d'Anjou, tot i que els interessos comercials dels venecians eren ben forts a la zona. De fet, sabem que durant aquesta incursió en Vilaragut va saquejar algunes naus de mercaders d'aquella república marinera, perquè encara el 1303 el dux reclamava a Sicília una indemnització pels danys ocasionats «per quondam Berlingerium de Vilaraguto tunc capitaneum galearum armatarum in Sicilia» (Rubió i Lluch, 2001, p. 724-726, doc. DCC). Neocastro diu que a Corfú els catalans van entaular batalla amb alguns mercenaris francesos que hi havia a sou de Carles, que van ser pràcticament massacrats. Ja sense oposició, els vencedors van barrejar la vila («[Villargutus] in Romaniam apud Gorfo se contulit, *et cum forent ibi quidam Gallici stipendiarii, et exivissent foras causa burgum defendendi, naute in terram descendentes pugnante cum eis plures ex ipsis interfecerunt, depredaverunt burgum*», RIS, vol. XIII, col. 1117).

11. Les galeres del Vilaragut van retornar a Messina el 4 d'octubre de 1286, després d'haver assal·tat a mata-degolla les costes de l'Apúlia, tal com diu Neocastro («et redeuntes per partes maritime Apulie, posuerunt eas in predas non modicas et ruynas, *et IV octobris XV indictionis ad portum Messane redierunt*», RIS, vol. XIII, col. 1117).

12. Sobre la taula d'enrolament, vegeu el capítol 76, nota 14.

[Capítol 110]

Com lo senyor rey d'Aragó hac entesa la gran victòria de la batayla dels Comtes (que axí's dix e-s dirà totstemps, per ço con molts comtes hi havia), e axí mateix lo fet de Agosta, et ço que En Villaragut ha[c] fet, hac gran alegre et gran pagament, et lohà et benehí Déus de la gràcia que li fahia. E axí mateix pensà en sos affers endressar; et con hac entès ço que-ls missatges li agren dit, que havia trameses al papa et al rey de Ffrança, et dix en si mateix que assò no era joch, que aytals II poders se aparallassen de venir sobre sa terra, ultra la croada que-l papa avia donada perquè s'i mesclaren d'altres. E sí féu aplegar corts a Ceragoça, de tots los aragoneses.¹

Et con la cort fo aplegada, lo senyor rey dix-los moltes bones paraules, et contà'ls la gràcia que Déus li avia feyta de la batayla dels Comtes. Que la galea havia jorns que era juncta en Barchelona, qui les noves li havia portades; et tantost le espeegà lo senyor rey, que le'n féu tornar, et tramès a dir al senyor inffant manament què faés dels comtes et dels barons et cavallers que tenia preses. Sí que d'assò no-m cal fer menció, que-l senyor rey era tan savi que tota hora ne trià lo meylor, d'açò que fer-se degués; et ço que ell manà se'n féu, et no àls.² Et sabé-li molt bon d'açò que madona la reyna havia fet de la gent menuda.

Et con tot los o hac comptat, [f. *lvivb*] axí mateix comptà-los ço de Agosta, et ço que En Berenguer de Vilaragut avia fet. Et après, con açò los hac comptat et moltes bones paraules dites qui fahien al temps, ell los dix ço que-ls missatges havien fet ab lo papa, e axí mateix ço que aquells del rey de Ffrança li havien dit, ne en qual manera lo papa havia donada scentència contra ell et sos valedors, et con havia feta donació a son nabot Karlot, fill del rey de Ffrança, de sa terra; e axí mateix, con lo rey de Ffrança se aparallava per mar et per terra, que avia jurat que d'aquell abril a I any seria ab tot son poder en Cathalunya. E axí, que requeria richs-hòmens, prellats, cavallers, ciutats, villes et castells, que tuyt li donassen consell e li faessen ajuda.

Et con tot açò los hac dit, levaren-se aquells qui foren hordonats de respondre, et dixeren que ben havien entès tot ço que ell havia dit, et que lohaven et beneyèn Déu de la honor e de la victòria que Déus li havia donada; e axí mateix, que eren molt despagats d'açò que-l sanct pare apostoli avia enentat ne fet contra ell, e axí mateix del rey de Ffrança. Emperò, que ells havien fe en Déu que Ell los ajudaria, et que ell et les sues gents mantenien dret et aquells tort;³ e axí Déus, qui és vera veritat et dretura et justícia, que li seria valador et que comfo[n]dria aquells qui ab tanta de supèrbia et d'erguyt venien contra ell. Et que ells que-s profferien a ell de ajudar et de valer mentre cors et haver los bastàs, et poder; et que eren aparallats

de pendre mort et de dar mort a tots aquells qui contra li venguessen; et que-l pregaven e li clamaven mercè que-s donàs alegre et confort, en manera que totes les sues gents se n'alegrassen [f. *lviii*a] et se'n confortassen; et que pensàs de endressar sa terra, qui en les ffronteres del rey de Ffrança fossen; et que faés fer galeas et totes coses aparallar que en deffensament de son regne fossen; et que pensàs de les altres fronteres.

—Que, quant a les fronteres d'Aragó ab Navarra et ab Guascunya, nós la guardarem e la deffendrem en tal manera, si a Déu plau, que vós, senyor, nos haurets què grahir, et que los enemichs conexeran que han a fer ab tals que de la mala ventura los daran assats.

E com lo senyor rey hoý la bona proferta que-ls barons d'Aragó e-ls cavallers, ciutats, villes et lochs li agren feta, fo molt alegre e-s tench molt per pagat d'ells.⁴

Notes del capítol 110

---

1. Com anota l'edició de Soldevila (cap. 110, p. 965, n. 1), aquestes Corts d'Aragó corresponen històricament a les que es van celebrar efectivament a Saragossa entre febrer i març de 1285. Muntaner, però, sembla situar-les l'abril de l'any anterior.

2. Vegeu, sobre aquest punt, el capítol 105, nota 37.

3. *et aquells tort*: omissió a C; «e aquells cort» (A); «et aquells tort» (B). Confronteu aquest pas amb el capítol 67, nota 11.

4. Ja ha estat feta al·lusió (cap. 94, n. 7) a la manera com Muntaner disfressa la tibantor de les relacions entre Pere el Gran i la noblesa aragonesa. Novament Desclot ens ofereix una versió molt més propera a la realitat del que s'esdevingué en aquelles Corts: explica que el rei «aquí [Seragosa] steche I gran temps, quaix tro sus a la setmana de la festa de Rams, *per ço car los richs hòmens d'Aragó e-ls hòmens de les viles tots li fahian moltes demandes e conformacions d'algunes franqueses e furs que demanaven, les quals al rey no era viares que, de tot axí com ells ho demanaven, los ho degués atorguar, ne pogués sens gran perjudici seu e de sa senyoria. E axí en esta contesa stech per lo dit temps enbargat en Aragó, que no podia res fer de sos affers axí com ops fóra ni ell volia*» (cap. 130, vol. iv, p. 62). Vegeu, també, el relat detallat que en fan els *Anales* de Zurita (ll. iv, cap. 54).

FIGURA 65. El rei d'Aragó celebrant unes Corts (miniatura d'un exemplar del segle XIV dels *Usatges*, conservat a l'Arxiu Municipal de Lleida) [Album / Prisma].

[Capítol 111]

Et abans que·l senyor rey partís de Saragoça, ne richs-hòmens ne altres, missatge cert los vench que N'Eustatxe, qui era governador de Navarra per lo rey de Ffrança,¹ era entrat en Aragon ab IIII mília cavayls armats,² et que havia presa la torra d'Uyl, que tenia N'Exemèn d'Arteda, I cavaller d'Aragon qui era molt bon cavaller.³ Et parech-ho en deffendre la torra d'Uyl, que tan hi féu que hanc cavaller no poch més fer en negun fet d'armes; sí que⁴ per la sua prohea restaurà a vida, ab greu que li sabé: que N'Estatxa manà que per res no morís, que gran tala seria si aytal cavaller moria; e axí, per força preseren-lo viu.⁵ Et con lo agueren pres, N'Estatxe tramès-lo a Tholosa, al Castell Narbonès,⁶ e·l manà liurar a·N Toset de Satxes,⁷ qui·l tenia. Et puy N'Exemèn d'Arteda féu tant per sa prohea que fugí d'aquell loch et tornà en Aragon; et féu molt de mal, pus fo exit de la presó, a ffranceses.⁸

Et lexaré a parlar d'ell, que massa hauria a fer si de totes les proees et ardiments et bondats que cavallers d'Aragó et de Cathalunya han fetes en estes guerres [f. LVIIIrb] et en altres volia recomptar, que no·m bastaria temps d'escriure. E diu hom en Cathalunya que «la obra loha el maestre»;⁹ per què en general pot hom conèixer als fets que han fets cathalans et aragoneses en comú, qui són: que si no eren valents et bons, no haurien fets los fets que fets han et fan tots jorns, ab la ajuda et gràcia de Déu. Per què en singular no·m cal parlar de negun, salvant dels fets dels caps qui han los fets a hordonar.

E com lo senyor rey sabé açò, et aquells qui ab ell eren, apellido fet,¹⁰ exí la senyera del senyor rey et de tots los capdals fora de Ceragoça. E·ls consells de les ciutats et de les villes d'Aragó pensaren de venir et de seguir la senyera d'él; enaxí que hanc, depuy que Aragó fo poblat, tanta bona gent d'aragoneses no foren poblats ne ajustats. E axí, en veritat, no us diré lo poder que N'Estatxa hi havia, que·l poder del rey de Ffrança desbarataren.

Et lo senyor rey, ab gran alegre et pagament, pensà de anar là hon sabia que la host de N'Estatxe era. E axí pensà's de cuytar tant que fo I dia, que era hora de completa, prop de la host de N'Estatxe a l'entrant de Navarra, que se'n fo ja N'Estatxe tornat, con sabé noves del rey, a una legua. Sí que cascuna de les hosts saberen noves los uns dels altres. E la nuyt lo senyor rey preychà a la gent, et los somoní de bé a ffer et los dix moltes bones paraules, et que al maytí, ab la gràcia de Déu et de madona santa Maria, que tothom pensàs de seguir la sua senyera, et que pensàs de bé a fer, que ell se volia combatre ab sos enemichs; et que hanc tan foll ardit no s'havien pensat com aquell fo: que en son regne entraren.

Et con lo senyor rey hac parlat, tothom respòs que fos a la bona hora. Mas los fets se faheren en tal manera: que N'Estatxa, ab tota sa gent, se'n tornà sa et saul

en Navarra,¹¹ de què lo senyor rey [f. LVIIIVa] fo molt despagat, que hanc pus fo nat no fo tan despagat; et no y vull pus dir, que sens fayla ésser-ho dech.¹² E com sabé que N'Estatxa se'n fo tornat en Navarra a salvetat, lo senyor rey d'Aragó se'n partí, et vench-se'n per ses jornades a Barchelona. Et axí mateix manà corts que tots aquells de Cathalunya fossen en Barchelona a dia çert.

Notes del capítol 111

1. Eustache de Beaumarchais (?-1294), cabdill amb un dilatat full de serveis al casal de França: l'any 1268 el comte Alfons Capet l'havia nomenat senescal de Poitou, i dos anys més tard havia pres part en la croada de Lluís IX de França contra Tunis. El 1272 havia rebut també la senescalia de Tolosa i d'Albi. Destacadíssim havia estat el seu paper en la intervenció de Felip III l'Ardit a Navarra (1276-1277), terra de la qual, efectivament, havia estat fet governador. Precisament, els seus fets d'armes durant la campanya navarresa van ser cantats en el poema èpic *La guerre de Navarre*, de Guilhem Anelier de Tolosa (segle XIII), autor que li dedica encesos elogis: «E de governador, si es vostra voluntatz / que lor vuillatz trametre, non siatz embargatz, / q'un cavaler avetz que-z anc non fon rei natz, / ni Carles, ni Alexandre, que foron molt nompnatz, / que n'aguessen plus savi ni fos millor armatz. / E dirai vos son nom, per tal que l'entendatz: / seynnor, el es Estacha de Beu Marche clamatz» (Anelier, 1856, p. 84-85). Vegeu Boudet (1901).

2. Segons Desclot, la força expedicionària tramesa pel rei francès era encara superior: «Esdevenc-se que en aquela saó lo rey Felip de França avia trameses *X milia hòmens a cavayl e moltes gens a peu* en Navarre per entrar en Aragó e per fer mal» (cap. 106, p. 174). La *Crònica general* del Cerimoniós diu «que entraren per Aragó per vall d'Ossella» (cap. 36; Soberanas (ed.), 1961, p. 140). L'ofensiva va tenir lloc l'agost de 1283.

3. Segons l'edició de Coll i Alentorn, la torre d'Ull estava situada «entre Sos i Tiermas, i per tant a l'entrada de la canal de Jaca o de Verdún venint de Navarra» (cap. 106, vol. IV, p. 175). Que la seua defensa era a càrrec de l'aragonès Eiximèn d'Arteda ho diu també Desclot, en explicar que els francesos «vengren a I castelet qui era en I pla, lo qual castelet avia nom Huyt; e-l rey d'Aragó avia'l liurat a I seu cavaler, qui avia nom *Examèn Martinis d'Artesa*, qui-l guardàs e-l deffensàs als franceses si entraven en la terra» (cap. 106, vol. IV, p. 175-176). Notem que Desclot incideix també en la debilitat de la fortificació, igual que fa la *Crònica general* del Cerimoniós: «E havia I torre en Ull la qual tenia *Ximèn d'Artieda*, e no era de gran fortalea» (cap. 36; Soberanas (ed.), 1961, p. 140).

4. *que*: omissió a C; «que» (A i B).

5. Tant Desclot com la *Crònica general* reconten detalladament l'aferrissada resistència que el d'Arteda va oferir als francesos. Sembla, en efecte, que tanta temeritat va deixar impressionat el comandant francès, que va ordenar als seus homes que el capturassen viu. Diu Desclot: «*Ab tant lo capitani de la host, qui hac vist que aquest era de tan gran cor e de tan ferm, e que avia tant d'ardiment e que seria gran peccat si tant valent hom, com aqueyl era, muria, fò manament que nuyl hom no-l tocàs ne li feés mal; e dix-li que-s retés a eyl e que no agués paor de mort*. E-l cavaler, qui viu que alre no podia fer, ne no avia negunes armes ab què-s deffensàs, que volenter volgra murir ab èls combatén, reté-sse al capitani de la host; e-l capitani féu-lo penre mantenent e metre en presó en grans cadenes» (cap. 106, vol. IV, p. 178-179); confronteu-ho amb la *Crònica general*: «[los franceses] no el volien matar per ço com lo cap llur manava que tan bo e leial cavaller que no morís. E prengueren-lo e portaren-lo a França» (cap. 36; Soberanas (ed.), 1961, p. 140). Per cert, que la notícia d'aquest èxit del bàndol francès va ser recollida —i amplificada convenientment, perquè la torre presa hi és qualificada de «*turris fortissima*»— per Guillem de Nangis, que també al·ludeix a la captura del comandant d'Ull, tot i que no en dóna el nom: «*Qui celeri expeditione regnum Arragoniae intrantes, hostiliter terrae illi damna quamplurima intulerunt, et omnia vastantes ante se munitionem quandam*

cum turris fortissima, quae ibidem aderat, everterunt. Captus vero fuit ibidem quidam miles probissimus» (RHG, vol. xx, p. 524).

6. L'antic castell dels comtes de Tolosa o Château Narbonnais, que s'alçava a la zona oest de la capital comtal.

7. No he sabut trobar cap notícia relativa a aquest personatge.

8. Nangis també consigna la notícia de la fuga d'Arteda, «qui ductus apud Tholosam in carcere, post evasit» (RHG, vol. xx, p. 524).

9. «*la obra loha el maestre*»: l'adagi no sembla ni de bon tros exclusiu de Catalunya, per tal com n'existeix una versió llatina: «Opus laudat magistrum» (Cantera, 2005, p. 167). Confronteu-ho amb aquest salut del trobador Arnaut de Maruelh (segle XII): «Qu'eu ai trobat inz el salmistre / *queil obra lauça lo maistre*» (Arnaut de Maruelh, 1961, p. 160); o amb els *Dits* de Watriquet de Couvin (segle XIV): «Li sages nous moustre et descuevre / *c'on doit l'ouvrier cognoistre à l'oeuvre / car bonne oeuvre loe l'ouvrier*» (Watriquet de Couvin, 1868, p. 137). Vegeu Singer (1995-, vol. XIII, p. 79).

10. Per a l'*apellido*, vegeu les *Partidas*: «*Apellido quiere tanto decir como voz de llamamiento que facen los homes para ayuntarse et defender lo suyo quando resciben daño o fuerza; et esto se facer por muchas señales, así como voces de homes, o de compañías, o de trompas, o de añafiles, o de cuernos, o de atambores o por otra señal qualquier que faga sueno o mostranza que oyan o vean de lueñe, así como atalayas o almenaras segunt los homes lo ponen o lo usan entre si. Pero estos apellidos son en dos maneras, los unos que se facen en tiempo de paz et los otros en guerra [...]. Onde decimos que tambien en los unos apellidos como en los otros todos aquellos que los oyeren debnen salir luego para ellos así de pie como de caballo, et ir en pos aquellos quel daño les facen; et por ende los que en tiempo de paz salieren en apellido debenlo seguir fasta que cobren lo suyo que perdieron*» (part. II, tít. XXVI, L XXIV).

11. Però abans de retornar a Navarra els francesos encara van causar més danys a les terres frontereres aragoneses. La *Crònica general* del Cerimoniós precisa que, després d'Ull i de Fillera, els francesos van cremar Bailo, Arbués i Berdún, i que van ocupar Salvaterra, on van edificar un castell. Sembla, a més, que els invasors van disposar de la col·laboració d'alguns cavallers aragonesos: «E destruits aquests dos llocs, *ab favor d'alcuns cavallers d'aquella comarca qui eren parents dels de Saraça de Navarra entraren per la vall de Pintano e anaren tro al Vaylo e Arbués e cremaren-los. De la part de la vall d'Aragó anaren entrò a Verdú e cremaren lo mercat e prengueren Salvaterra, e feren lla I bell castell qui allí és, e el tengueren los franceses entrò que fon feta la pau, e tenie'l per lo rei de França en Bertran de la Illa*» (cap. 36; Soberanas (ed.), 1961, p. 140).

12. Vet ací un altre dels silencis de Muntaner, que ens amaga les vertaderes raons per les quals va fracassar la contraofensiva projectada per Pere II. Sembla que a l'hora de la veritat el rei va ser abandonat pels nobles aragonesos, com expliquen, per exemple, les *Gesta*: «Cum autem in ipso itinere peruenisset ad uictorem omnium regem Petrum, quod contra eum in Nauarra congregatus esset magnus exercitus Gallicorum, proeliari cupiens cum eisdem ac deuincere eos credens, *Aragonenses milites et pedites, praeterquam de Calatayu et aliis paucis locis, eidem domino regi in ipso belli initio defecerunt, propter quod dictum proelium et habenda uictoria habuit remanere*» (cap. XXVIII, p. 74); confronteu-ho amb la *Crònica de Sancho IV*: «Et el rey don Pedro envió por los ricos omnes et cavalleros et vinieron y todos et fabló con ellos que fuesen con él que quería lidiar con los franceses *et ellos respondieron que lo non farian ca los tenía a todos desaforados et si los aforase que irían con él et el rey don Pedro dixo que non estava en tiempo para lo facer, mas que fuesen con él et si a vida escapasen que los aforaría et ellos dixerón que non entrarían desaforados con él et desampararonle et fuéronse para sus tierras et fincó poca compañía con el rey don Pedro*» (BAE, vol. LXVI, p. 64).

[Capítol 112]

Et con les cartes foren anades als richs-hòmens, prellats, et ciutadans et a hòmens de les villes, lo senyor rey appellà En Ramon Marquet et En Berenguer Mayol, qui eren tornats de Sicília ab les galeas ab què havien acompanyada madona la reyna et los inffants, e manà'ls que encontinent fessen fer X galeas noves, per ço que menys de galeas no estiguessen. E·N Ramon Marquet e·N Berenguer Mayol dixeren al senyor rey:

—Senyor, ¿què és açò que vós dehits: que vós sabets que vostres enemichs fan ben CXX galeas, et que vós no fassats mas X?

Respòs lo senyor rey:

—Et no sabets vosaltres que nós n'avem en Sicília ben LXXX, les quals con obs ho haurem, vendran armades?

Dixeren ells:

—Senyor, almenys nós tendriem en bo que·n faéssem fer açí L galees, que no·ns sabem aqueyles qui són en Sicília si vendrien a punt, con ops les hauríem, que per fets que là fossen se porien tardar: que·l poder és tan gran, de la Esgleya, et del rey de Ffrança, et del rey Karles et de lurs valedors, que creem que là et sa nos daran què fer assats. Et si nós havem L galeas, entre València, Tortosa, Tarragona et Barchelona, ben les armariem, et més, si més n'avíem. Mas emperò, ab que vós, senyor, vullats que nós ajam L galeas que nós havem en Cathalunya, ben havem fe en Déu e en la vostra bona ventura que ben exirem a cap de totes aquelles dels enemichs.

E·l senyor rey respòs-los:

—Prohòmens, vosaltres dehits bé, mas molt [f. LVII^vb] més val que·ls enemichs no sàpien que n'hic hajam. Que si sabien que L galeas aguéssem, irien totes ensemps, et seria forts cosa et gran perill que ab totes nos combatéssem: que en aquelles galeas haurà molta bona gent, axí con proençalls, guascons, genoveses, et pisans et altres molts. Et con sabran que no n'ich aja mas X galeas, vendran assegurats et no preharan¹ res lo nostre poder, et per açò hiran-se departén; et vosaltres, ab aquestes X galeas, hirets firent là et sa a vostre saul; et entretant que axí hiran desprehan lo nostre poder, les nostres galeas vendran de Sicília, et iran ferir là hon la major part de l'estol sia; e axí, ab la ajuda de Déu, vendrem a cap de nostres enemichs mostrant-nos ab poch poder que si ab gran nos mostràvem. E de les guerres és axí: que hom se deu a Déu comenar; et puys, que hom ab la ajuda de Déu ne triy lo mellor e·l pus profitós, et que hom ne leix anar la hufana.²

Et con tot açò agueren hoÿt En Ramon Marquet e·N Berenguer Mayol, dixeren:

—Senyor, perdonats-nos con nós volíem-vos consellar, que ben és çert a nós que aytals C con nós som no veurien a les peades vostres. Et dehim, senyor, que és gran seny ço que vós dehits; e axí, senyor, con vós manats, farem fer les X galeas.

—Ara —dix lo senyor rey—, anats a la bona ventura, et tenits secret ço que nós vos havem dit.

—Senyor —dixeren ells—, d'axò estats tot segur.

Et ab aytant besaren-li la mà, et anaren fer ço que·l senyor rey los hac manat.

E com la cort fo ajustada, que foren tuyt a Barchelona el dia que·l senyor rey los hac donat, et foren al palau reyal, lo senyor rey los dix tot ço que hac dit a la cort de Ceragoça als aragoneses, et moltes d'altres bones paraules qui fehien e·l temps. Et com lo senyor rey hac parlat, levà's l'archabisbe de [f. LVIIIra] Tarragona, et dix moltes bones paraules; et entre les altres, dix:³

—Senyor: jo us dich, per mi et per tots los prellats de nostre archebisbat et altres clergues, que nós no us podem consellar res en lo fet de la guerra, et majorment contra la scentència del sant pare que ha donada contra vós. Per què us plàcia que de nós altre consell no vullats haver; mas plàcie-us que·ns jaquescats solament renda al pus estretament que obs la ajam.⁴

Et con lo senyor rey hac entès ço que l'archabisbe hac dit, conech la gran bon-dat d'ell et dels altres prellats et clergues, e la gran naturalea que li mostraven. Que ço que l'archebisbe hac dit, hac dit a bon entenedor, que aytant volia dir que·l senyor rey se presés tot ço qui de la Esgleya era et que se n'ajudàs en la guerra; mas dix-ho en guisa que no·n pogués ésser reprès ne per lo papa ne per altres. Et per veritat, axí fo l'enteniment de tots quants prellats ne clergues hi havia en tota la terra del senyor rey: que sol la vida aguessen mentre la guerra duràs, et que de tot l'als se servís lo senyor rey.

E axí, lo senyor rey respòs a l'archebisbe, et dix-li que ben havia entès ço que ell havia dit, et que tenia per escusats ell et tots los altres prellats et clergues, et que conexia que ells deÿen rahon; e axí, que se'n pensassen de anar a la bona ventura, que ell romandria ab los capdals, cavallers, ciutadans et hòmens de villes a tractar de la guerra. Et axí l'archabisbe e·ls altres prellats et clergues exiren del consell, e cascun se n'anà en sa terra; e·l senyor rey romàs en la cort ab los davant dits hòmens rics et altres.

Et con l'archabisbe e·ls altres prellats et clergues foren fora del consell, levaren-se rics-hòmens, cavallers, et ciutedans et hòmens de villes a tractar de la guerra, cascuns per orde⁵ axí con devien parlar. Et si hanc [f. LVIIIrb] a Ceragoça fo feta bona resposta al senyor rey, et d'ejuda et de consell, molt pus complidament li fo respost en aquesta cort per rics-hòmens, cavallers, et ciutadans et altres. Axí con bé ho profferiren, segurament que molt mils ho compliren per obra, segons que avant entendrets. De la qual resposta lo dit senyor rey fo molt pagat de tuyt, e·ls féu de grans dons et de grans gràcies. E axí la cort se partí ab gran con-

còrdia del senyor rey et de sos vassalls et sotsmeses; et ab paraula que agren del senyor rey, cascun se'n tornà en lurs terres.

E com la cort fo partida, lo senyor anà-sse'n a la ciutat de Gerona, et tramès a dir al senyor rey de Mallorca, son frare, que ell se volia veer ab ell, et que-l pregava que vengués a la dita ciutat, ho si ell se volia, que ell hiria a ell a Perpinyà. Et lo senyor rey de Mallorca dix que ell volia a ell venir, e a poch dies ell vench a Gerona; et el senyor rey d'Aragó exí-li a carrera entrò al pont Desteriyà.⁶ Et si fó festa la un a l'altre, no m'ò cal dir, que cascú s'ò pot pensar; que la I frare de l'altre havia gran desig de veer. E axí entraren en Gerona, ab gran festa que-ls fo feta.

Aquell jorn menjà lo senyor rey de Mallorca e sa companya ab lo senyor rey d'Aragó; et puys l'endemà, e-l III dia, e- l quart dia lo senyor rey de Mallorca convidà lo senyor rey d'Aragon ab tota sa companya; et puys, al V^e dia, lo senyor rey d'Aragó volch que-l rey de Mallorca menjàs ab ell. Et con agren hoÿda la missa, abdosos germans, sens negun altre, entraren-se'n en la cambra; et tota hora fo passada horonona abans que n'isquessen ne menjassen. Què hordonaren et dixeren entre ells, açò negun no pot saber; mas ben se dix per moltes gents [f. LVIII^{va}] que-l senyor rey d'Aragon donà licència al senyor rey de Mallorca que valgués et ajudàs al rey de Ffrança contra ell,⁷ per ço con cascun d'amdosos germans eren savis et conexien que Montpestler, e-ls comdats de Rosseló et de Comflaent et de Cerdanya serien perduts si àls se'n fahia. E la casa de Ffrança havia et ha aytal costuma: que res que prenga per guerra no u tornaria, ans perdria tota sa terra. E axí, conexien que Montpestler, Rosselló, Comfleent et Cerdanya no li porien deffendre; per què valia més que ho restaurassen.⁸ E axí partiren-se, que null hom no-n sabé res què s'havien dit, salvant açò que-n pensaren aquells qui savis eren, e encara los franceses n'estegren⁹ totstemp, en aquesta suspita. E con hac pres comiat la I de l'altre, lo sènyer rey d'Aragó se'n tornà a Barchelona, e-l rey de Mallorca a Perpinyà.

Are us lejaré a parlar de amdosos los reys, et tornaré a parlar del senyor imffant En Jacme et de l'almirayl.

Notes del capítol 112

1. *preharan*: «preharen» (C); «preran» (A); «presaran» (B).
2. Notem que, mentre que Mallol i Marquet pensen a organitzar un atac frontal i a gran esca-la contra l'esquadra francesa, el rei imagina més aviat una guerra guerrejada per mar, d'atac i retirada, contra un enemic dispers i confiat. Vet ací de bell nou el rei estrateg i calculador, que sap d'antuvi com es desenvoluparà la campanya i al qual els fets acabaran per donar la raó.
3. *moltes bones paraules*. [...] *dix*: omissió a C (*omissio ex homoioteleuton*); «moltes bones paraulles» [«paraules» a B]; e-ntre [«et entre» a B] les altres, *dix*» (A i B).
4. Tot i invocar l'excomunió fulminada per Martí IV contra Pere el Gran com a raó per a abste-nir-se de donar consell al rei, el parlament de l'arquebisbe Bernat d'Olivella deixa traslluir una clara

invitació a la corona perquè se servessa dels recursos financers del clergat català en la seua guerra amb França, com ens confirmarà tot seguit la glossa de Muntaner.

5. *cascons per orde*: omissió a C; «e cascon per horde» (A); «cascons per orde» (B).

6. *Desteriyà*: omissió a C; «Desteriyà» (A i B). L'edició de València diu: «pont Desterrià» (f. XCIIIv). Sembla clar que es tracta d'un pont sobre el riu Terri, i, de fet, Soldevila (cap. 112, p. 965, n. 7) ens informa que, «per documents de Jaume II, sabem que existia el dit pont damunt de les *aquas sive flumen vocatum Desterria*».

7. Notem de quina manera ha de forçar la realitat Muntaner per justificar el suport del rei de Mallorca a la causa francesa. No cal dir que l'entrevista entre Jaume i Pere ací narrada és del tot fictícia. Per cert, que el cronista silencia un episodi bastant il·lustratiu de les vertaderes relacions entre els dos germans com és l'expedició llampec del rei d'Aragó contra Perpinyà, referida per Desclot (cap. 134-135).

8. *ho restaurassen*: «restauràs» (C); «ho [«o» a B] restaurassen» (A i B).

9. *n'estegren*: «no-s tengren» (C); omissió a A; «n'estageren» (B). L'edició de València fa: «e enca-
ra los francesos ne estegren totstems en aquesta sospita» (f. XCIIIr).

[Capítol 113]

Con l'almirayl hac fetes adobar les XL galeas que·l senyor imffant li manà fer adobar,¹ et hac les xormes totes et tota l'altra companya de cap segons que hordonat era (que aytants hòmens de cap hi hagués latins con cathalans, et los ballesters tots cathalans en taula² en³ totes les galeas, salvant VI galeas leugeres que y havia ab terçolls),⁴ féu metra lo pa en les galeas et so que obs agren. E com les galeas agren compliment d'açò que obs agueren, ab la gràcia de Déu manà lo senyor inffant a l'almirayl que fahés recullir la gent. Et tantost la trompeta anà per la ciutat, e la gent se recullí ab bon cor et ab bona volentat.⁵

Et con foren recullits, l'almirayl anà pendra comiat de madona la reyna et dels inffants. Et madona la reyna senyà'l [f. LVIII^vb] e·l benehí. E·l senyor inffant trasch a I part l'almirayl, et dix-li:

—Almirall,⁶ nós tenim per bé que fassats la via de Nàpolls, et que fassats en guisa, si fer-ho podets, que ajats Hiscle; que si la ylla d'Isle aviem, leugerament destrouiríem Nàpolls.⁷

E l'almirayl respòs:

—Senyor, senyats-nos e·ns benahits, et lexats-nos anar; que per çert nós, ab la volentat de Déu, farem tant que totstems ne parlaran.

Et sobre açò l'almirayl besà-li la man et pres-ne comiat, d'ell et del senyor inffant En Ffrederich et de tots los altres; et ab la gràcia de Déu ell se recullí.

Et con foren recullits, foren XL galeas et IIII lenys armats et IIII barques armades.⁸ Et digueren la bona paraula⁹ et anaren-se'n a la bona hora. E costeyaren la Calàbria, e en aquella entrada preseren l'Escalea.¹⁰ Et trobaren al port de Santo Nicholò de l'Escalea¹¹ IIII naus et moltes terides qui carregaven d'estelles de remes et d'arbres, et d'entenes de galeas et de lenys, per portar a Nàpolls; e l'almirayl presles totes e les tramès a Meçina. Et puyes pres l'Amantea, et Xomofret, et Santo Nòxet, et el Citrar, e la ciutat de Policastre (e la affogà et la cremà tota);¹² et puyes pres Castellabat.¹³ Et cascuns d'aquests lochs ell establí.

Et creegats que depús que u saberen los calabreses, que la batayla no s'era feta, de Bordeu, que cascuns ab poch de combatre se retien; que cascuns havien lo cor et l'ànima ab lo senyor rey d'Aragon, et volien mal de mort als ffrancesos. Sí que bé ho donaven a conèxer, et daran con lo senyor inffant pas en Calàbria; que no esperen àls mas que·l senyor inffant hi pas.¹⁴

Et con tot açò hac pres l'almirayl, la novella vench a Nàpolls, al príncep, qui·n fo molt despagat. E l'almirayl féu la via de Nàpolls, tota hora prenent lengua; et con fo davant Nàpolls, ell hordonat et en cuns de batayla, [f. LIX^ra] escalea feta de les galeas, guarnits et apparallats, acostà's prop del moyl a II trets de ballesta; et

pogra-s'í més acostar, que no trobaren qui·ls contrestàs. Mas ell ho féu a dret seny, per ço que no·ls contrestàs lo muntar en les galeas; que ell de tot en tot vulia que armassen ells totes quantes galeas hi avia et que·s combatessen ab ell.¹⁵

E com aquells de Nàpols veeren acostar les galeas al moyl, veérets crits et viafora, et repichar campanes en Nàpolls, que parech que ceel et terra ne vengués. Et lo príncep, ab tota la cavalleria, vench al moyl, et féu tocar la trompeta e cridar, en pena de la persona, que tothom muntàs en les galeas; et debades cridaven, que negun no y volia muntar. Et con lo príncep veé açò, mogut de fellonia, ell, son cors, muntà primer en les galeas. Et con los comtes, barons, cavallers et ciutadans et totes altres gents veeren lo príncep en les galeas, moguts de vergonya, tots pensaren de muntar en les dites galeas, cascuns ab lurs armes et ben apparallats.¹⁶

Què us diré? XXXVIII galeas armaren, et molts lenys et moltes barques.¹⁷ Et con foren armades, pensaren de vogar envers l'almirayl. E l'almirayl fó semblant que fugís, et pensà's de tirar fora, en tal manera que·ls tengués en loch que una no·n pogués escapar.¹⁸ Et con veé que·ls tenia en bona mar, pensà de girar envers ells; et aquells, qui·ls veeren girar, tantost perderen la vigoria ab què encaçaven, et levaren remes. Et l'almirayl féu atrestal; et féu enfrenellar la una galea ab l'altra,¹⁹ e·s mès en cuns de batayla. Et con açò agueren cascuns fet, van·se ferir les unes galeas ab les altres; et si hanc nuyl temps fo forts batayla en mar, aquesta ho [f. LIXrb] fo, que sol no s'í féu a comparar la batayla de Malta ne la batayla dels Comtes.

Què us diré? Que la batayla durà de hora de tèrcia entrò a la hora de vespres. Mas contra la volentat de Déu ne son poder res no pot durar; e axí, lo poder et la volentat de Déu era, et és, ab lo senyor rey d'Aragon et ab los seus; per què lo poder del rey Karles et del príncep era nient contra aquell. Et per ço nostre senyor ver Déus donà vigoria a l'almirayl et a ses gents, que tuyt a colp cridaren: —Aragó, Aragó et Sicília! Via sus! Via sus!—, et ab aquella vigoria escombraren²⁰ ben XXX galeas.

Et con aquelles agueren escombrades, no pogueren pendre a la galea del príncep ne les altres qui entorn li eren; tant honrat hom de paratge hi havia, que tuyt volien abans morir que veure lo príncep pres. Mes, què valch? Que a la fin no pogueren durar, et moriren la major part de tots los comtes et barons et hòmens de paratge que y havia;²¹ sí que la galea del príncep romàs sola, que nuyl hom no y podia pendre. Et sobre açò l'almirayl mès força contra força et poder contra poder, et cridà: —Vergonya! Vergonya!— Sí que tothom pensà de saltar en la galea del príncep, et van escombrar tota la proha; et l'almirayl fo sus ab l'espaa en la man.

Et con foren en la mijania de la galea, veérets fets d'armes, et colps pendre et donar, que açò fo una gran meraveyla; axí que tots aquells qui sobre cuberta eren de la galea del príncep moriren.²² Et l'almirayl vench devant lo príncep, qui·s def-

fenia mills que rey ne son fill hanc faés, ne altre cavaller; que tant se deffenia que no era nuyl hom que als seus estochs se gosàs acostar. Et segurament que ell amava més morir que viure; tanta de fellonia avia.²³ Sí que y hac cavallers de l'almirayl qui vengren ab lançes a sobre man, [f. LIXva] qui-l volgren ferir; mas l'almirayl cridà:

—Barons, no sia! Que açò és lo príncep, et amam-lo més viu que mort.

E axí lo príncep, veén açò, et que poch valia sa deffençó, reté's a l'almirayl. E axí foren tuyt morts et preses.

Et tantost con la batayla fo vensuda, l'almirayl dix al príncep:

—Si viure volets, dues coses havets a ffer tantost; et si fer no u volets, fets compte que adés se venjarà la mort de Corralí.

Et lo príncep respòs, et dix a l'almirayl:

—Què és ço que volets que yo fassa? Que si fer-ho pusch, volenters ho faré.

—Yo —dix l'almirayl— vull que-m fassats adés venir la filla del rey Manffré, germana de madona la reyna d'Aragon, que vós tenits presa açí al Castell de l'Ou,²⁴ ab aquelles donzelles et dones qui sues²⁵ sien; et que-m fassats retre lo castell et la vila d'Isle.

Et lo príncep respòs que u faria volenters; e tantost tramès I seu cavaller en terra ab I leny armat, et amenà madona la imffanta, germana de madona la reyna, ab IIII donzelles et dues dones vídues. Et l'almirayll reebé-les ab gran goig, et age-noylà's et besà la mà, en ploran, a madona la imffanta.

Et con açò fo fet, féu la via d'Isle ab totes les galeas; et con foren a Hiscle, trobaren que s'i fahia gran dol, per ço con la major part de la gent de Hiscle eren estats morts et preses en la batayla. Et lo príncep manà que fos retut a l'almirayl lo castell e la vila; e tantost, sens molt pregar, ho faeren, per ço que poguessen cobrar lurs amichs qui eren preses en les galeas. E l'almirayl reebé lo castell et la villa, et lexà-y IIII galeas ben armades et II lenys, et bé CC hòmens d'altres armes; et féu exir de les galeas tots los preses qui y eren d'Isle, et lexà'ls anar sens tota reemçó, e-ls féu vestir de la roba dels altres; de què les²⁶ gents d'Isle foren molt confortades.

E con açò fo fet, ell manà a aquell que havia lextat capità [f. LIXvb] de les galeas que negun no lexàs entrar ne exir de Nàpolls menys de son albarà; et que aquells qui y entrarien, que-ls donassen²⁷ cosa sabuda per nau o leny o per la roba; et aquells qui n'exirien, que pagassen per bóta de vi I florí d'or, et II florins per bóta d'oli; e axí mateix totes altres mercaderies, de cascuna cosa trahut sabut. Et axí-s complí, et aytant més; que en tal manera ho destrengueren que-l capità d'Isle tenia son faedor en Nàpolls, dins, qui reebia lo trehut de totes les dites coses, et ab albarà d'aquell havien tuyt a exir; en altra manera foren preses et perderen la nau o leny et les mercaderies. Sí que açò fo la major honor que hanc rey prengué sobre altre, que-l senyor rey d'Aragó hac sobre el rey Karles; e-l rey Karles ho hac a

sofferir per les gents de Nàpols, qui foren consumats si lurs béns no poguessen vendre et haver exida.

E con açò hac hordonat, l'almirayl féu la via de la ylla de Pròxida²⁸ et de la ylla de Capri,²⁹ et cascuna d'aquestes ylles ell pres. E axí con aquells d'Iscla li agueren fet homenatge per lo senyor rey d'Aragó, axí aquells de Pròxida et de Capri li faeren homenatge; et ell reté'ls los presons que tenia de cascuns d'aquests lochs.³⁰ Et con açò fo fet, l'almirayl tramès I leny armat en Cathalunya al senyor rey d'Aragon, et altre en Sicília, a fer saber aquesta bona novella; et Déu dón-nos aytal goig con en cascuns d'aquests lochs agren. Et axí con lo senyor rey d'Aragon, et tota Cathalunya, et Aragon et tot lo regne de València agueren goig, et madona la reyna et los inffants, et tota Sicília, axí fo lo dol gran que lo rey Karles féu con ho sabé en Roma,³¹ hon era el papa et tots aquells qui de la lur part eren; mas la part gibil·lina n'ach gran alegre et gran plaer.³²

E con los lenys armats foren partits de l'almirayl, aquell [f. *LXra*] Senyor qui los havia donada victòria los donà tan bon temps que dins poch dies foren a Messina. Et con foren dins la torreta, lo goig e l'alegre se comensà a Messina, lo major que hanc s'i fahés; et los infants exiren-hi ab tota la cavalleria, a cavall, a la Font de l'Hor, et tot lo poble de Messina. Et l'almirayl ab les sues galeas tirava ab la popa primera les altres, et les senyeres rossegan; et con fo davant la Font de l'Hor e veé que aquí eren los imffants, aveylà en terra ab I barcha. E los imffants, qui'l veeren exir en terra, acostaren-se a l'almirayl; e l'almirayl vench a ells et besà'ls la mà, et cascuns d'ells se baxà et besaren-lo en la bocha. Et con açò fo fet, l'almirayl demanà al senyor inffant En Jacme què manava que fahés del príncep; e'l senyor inffant respòs:

—Pensats de muntar en les galeas et complits vostra festa; et nós serem al palau abans que vós, per reebre la imffanta, tia nostra. Et haurem nostre consell ab vós e ab los altres consellers nostres, què farem del príncep et dels altres presons.

E axí l'almirayl muntà-sse'n en les galeas; ab aquell goig et ab aquell alegre entrà-sse'n per lo port de Messina, et vench davant lo palau et cridà lo laus, et tota Messina li responia, axí que gran glòria era d'aquells qui ben volien a la casa d'Aragon, et gran dolor als altres.

E com lo laus fo romàs, l'almirayl mès escala en terra a la Duquena, al pont; et aquí fo exida madona la reyna e'ls inffants. Et los inffants muntaren en les galeas, et reeberen lur tia ab gran goig et ab gran alegre, et ab ella avellaren per l'escala; que IIII escales havien meses en par, et dassà et dellà, per bandes clavades de fusta, en guisa que madona la inffanta et los inffants amdosos, qui anaven a par d'ella, exiren per la escala.³³ Et con foren al peu de la escalla, madona la reyna et sa germana anaren-se abrassar; et [f. *LXrb*] estegren axí abrassades, et besant et plorant, que nuyl hom no les podia partir, que gran pietat era qui u veja. Et no era meraveyla, que, depuys que no s'eren vistes, havien perdut lo bon rey Manffré, lur pare,

e la reyna lur mara, e·l rey Karles qui ouçís lo rey Corralí e·l rey Ens, lurs avoncles, et molts d'altres honrats parents et parentes que avien menys. Axí que finalment los inffants e l'almirayl departiren-les; e axí amdoes, man per man, muntaren-se'n al palau, hon la festa fo molt gran que hom los feya.

E·l[s] menjars foren aparallats molt richament, et foren tots servits. Et abans que menjassen, lo senyor imffant manà a l'almirayl que·l príncep metés e·l castell de Matagriffó; e·ls comtes e·ls barons que·ls comenàs a cavallers que·l[s] guardassen cascun en lus cases; e los altres presons que·ls metessen en presons comunes.³⁴ E axí con lo senyor inffant ho manà, axí fo fet et complit dins II dies.

Aprés, com la festa fo passada, lo senyor inffant tramès per tots los richs-hòmens de Sicília, et cavallers, et ciutedans, et hòmens de villes et de lochs, que de cascuns venguessen síndichs qui aguessen tot poder; et donà'ls terme que a II meses pus les dates de les cartes fossen fetes que fossen a Messina. Et per ço los donà tan gran terme que, dins aquest terme, fos anat et vengut missatge al senyor rey en Cathalunya, et que·l senyor rey manàs què li plauria que fahessen del príncep ne dels altres presons d'auctoritat; que los altres menuts, madona la reyna los féu deliurar et fer anar en lur terra, axí con havia fets dels altres.

E tantost lo dit senyor inffant et l'almirayl aparalaren una galea et II cavallers que trameseren al senyor rey d'Aragon, et que li fahien a saber que·l príncep havien mès a Matagriffó sota bona guàrdia, et què manava que·n faessen, et dels comtes et dels barons axí mateix; [f. LXV^a] et tramateren-li per scrit los noms de cascuns. E axí la galea pensà de anar; et trobà lo senyor rey a Barchelona, que ja havia haüdes les noves per lo leny que l'almirayl li tramès con la batayla fo vencuda (et per ço se n'era vengut a Barchelona con se pensava que d'altres missatges auria en breu de Sicília). Et con foren a Barchelona, saludaren; et sí hac en la plaja venguda tanta de gent que fon gran infinitat,³⁵ et tuyt resposeren, que paria que tot lo món ne vengués.

Et tantost los missatges exiren en terra et anaren-se'n al palau al senyor rey, et besaren-li lo peu et la mà; pus donaren-li les cartes que li aportaven e li digueren lur missatgeria. Et lo senyor rey reebé'ls ab gran alegre, et féu donar gran refrescament a la galea. Et aquell dia mateix los espeegà, en guisa que l'endemà se partiren d'ell et dins poch dies foren a Messina, hon trobaren madona la reyna e·ls inffants et l'almirayl; et donaren-los les cartes que·l senyor rey los tramatia. Què·ls féu a saber, açò no us pusch dir, mas los fets qui·s seguiren a avant, del príncep et dels altres barons, mostraren que tot ço que·l senyor inffant féu, del príncep et dels altres, féu lo manament que hac del sènyer rey; que tanta de saviesa s'i mostrà que tothom poch conèxer que de la gran saviesa que era al senyor rey era exit.

Notes del capítol 113

1. Recordem que aquestes galeres es van armar com a resposta a l'armada que els angevins preparaven a Nàpols (vegeu el final del capítol 109).

2. *en taula*: omissió a C; «en taula» (A i B).

3. *en*: «et» (C); «en» (A i B).

4. Pel que fa a les ordinacions sobre la composició mixta dels estols catalanosicilians, vegeu el capítol 76. Quant a la preferència dels ballesters en taula sobre els terçols, vegeu el capítol 83, nota 12.

5. Sobre l'ús de la música per convocar els membres de les tripulacions, vegeu el capítol 76, nota 14.

6. *Almirall*: omissió a C; «Almirall» (A); «Almiral» (B).

7. La decisió de dur la guerra al golf de Nàpols va ser la reacció als moviments de l'aparat militar dels Anjou. Segons Desclot, Roger de Llúria havia tingut notícies que, a més de l'estol que el príncep de Salern tenia ancorat al port napolità —trenta galeres—, Carles d'Anjou havia fet armar de Provença estant trenta galeres provençals; a bord d'aquestes, i amb el suport de deu galeres marselleses, el monarca havia fet vela també devers el cap i casal angeví, sembla que amb la intenció de combinar totes les flotes: «a Nàpols à XXX galees armades que'l príncep à fetes armar, e deven-ne venir de Proensa XXX, en les quals deu venir lo rey Karles, e'l cumó de Piza deu-li'n liurar X armades e aparelades; e axí seran LXX cors de galees» (cap. 121, vol. iv, p. 44). En saber tot això, l'almirall va reunir els oficials, i els va demanar si era preferible enfrontar-se a aquells estols per separat o esperar que s'apleguessen: «Vuil saber de vosaltres si-ns esperarem tant, tro que sien justades e que-ns combatem ab totes ensems, o si-ns combatrem ab aquestes de Nàpols si-ns volen exir; e creu que sí faran, pus vegem que les anem requerir» (cap. 124, vol. iv, p. 48). Com era previsible, els consellers van respondre que «més nos val primerament combatre ab aquestes XXX galees qui són a Nàpols [...]. E axí aurem més d'avantatge que si ab totes ensems nos combatíem» (cap. 124, vol. iv, p. 49). Així doncs, el propòsit de l'anada a Nàpols era provocar l'enemic a la lluita abans que aquest es tornés massa poderós: ho confirmen, per exemple, el relat de la *Nuova Cronica*, que lloa la perícia i la sagacitat de l'almirall: «E ciò facie il detto Ruggieri di Loria per trarre il prenze e sue genti a battaglia, come quegli ch'era il più savio amiraglio di guerra di mare ch'allora fosse al mondo, e sapea per sue saettie che il re Carlo colla sua grande armata venia di Proenza, e già era nel mare di Pisa, sicché s'affrettava o di trarrelì a battaglia, o di partirsi e tornare in Cicilia, acciò che il re Carlo nol sopraprendesse» (ll. 8, cap. 93); o Speciale, que assegura que el mèrit d'haver-se avançat a la jugada de l'enemic va ser tot de Joan de Procida i els seus serveis d'intel·ligència («auctore Johane de Procida per exploratores plurimos machinationes hostium continuo et callide vestigabant», RIS, vol. x, col. 944). Cal dir, d'altra banda, que el rei Carles d'Anjou ja havia previst la possibilitat que Llúria actués com ho va fer, i per això havia prohibit expressament al fill que entrés en batalla amb els catalans abans que ell hagués arribat a Nàpols amb els reforços: així, Villani al·ludeix al «comandamento spresso che il re Carlo avea fatto al figliuolo, *che per niuno caso che incorresse si mettesse a battaglia infino alla sua venuta*» (ll. 8, cap. 93); i Speciale assegura que Carles d'Anjou, recelós que el fill cometés alguna imprudència, va enviar-li fins i tot per mitjà d'una barqueta una carta on el prevenia en aquell sentit; però la sort va voler que la barca —i, per tant, el missatge— fos interceptada per les galeres de Roger, circumstància que va condicionar decisivament els fets subsequents («linter quidam de Provincia incaute navigans incidit in manus Rogerii de Lauria. *Qui inter alia patris Regis praeosticantis casum filii, ne cum Siculis bellum committeret, litteras ad eumdem Principem reportabat*», RIS, vol. x, col. 944).

8. Naturalment, les dimensions de l'estol català varien segons les fonts. Així, Desclot afirma que la flota, enllestida el 26 de maig de 1284, constava de «XXXIV galees, e d'altres lenys sutils gran re» (cap. 120, vol. iv, p. 41-42); Neocastro redueix la xifra i parla de «galeas [...] XXVIII» (RIS, vol. xiii, col. 1084); la continuació de Malaspina l'abaixa encara més: «Catalani sane et Siculi armant Messanae XI galeas» (BS, vol. ii, p. 404); Speciale, però, concorda més amb Muntaner i registra «quadraginta una galearum» (RIS, vol. x, col. 943); Villani diu que eren «XLV tra galee e legni armati di Cicilianì e Catalani» (ll. 8, cap. 93); els *Annales* de Jacopo Doria creuen que «Illi vero de Scicilia armaverunt galeas 29» (MGH, vol. xviii, p. 310); finalment, Guillem de Nangis consigna «XXVII galeis, armis et genibus munitis» (RHG, vol. xx, p. 526).

9. *bona paraula*: observa l'edició de Soldevila que «aquesta bona paraula deu ésser la llaus que deien o cantaven els mariners en diverses ocasions, entre elles, pel que es veu, el moment de la partença» (cap. 113, p. 965, n. 3). També podia tractar-se de la crida que anunciava que la flota era a punt de partir, o que comminava els mariners a recollir-se en els vaixells, com es pot apreciar en el present fragment del codi marítim genovès: «Statuimus et ordinamus quod quandocumque aliqua galea vel alia armata de longo cum tribus hominibus ad banchum suum, quae de caetero in civitate Ianuae armabitur se parare voluerit *et debuerit de portu Ianuae causa eundi in ripariam Ianuae pro suo viaggio faciendo, et dixerit la bona parolla, tunc omnes et singuli marinarii, officiales et ocii dictae galeae concordati ad soldum ipsius galeae, teneantur et debeant se recogliere et recoglixisse et ascendisse super ipsam galeam, et ad serviendum in ipsa, soldum suum infra diem tertium ex tunc proxime venturum computandum ab illa die qua fuerit dicta la bona parolla, et super ipsa galea stare et servire*» (Pardessus, 1828-1845, vol. IV, p. 513).

10. «Escalea» («Scalae» a l'AtCat; «E da Panichastro a la Scaleia à miglia XXV per mezodi di ver lo scaloch», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 25) és Scalea, al cap del mateix nom, dos-cents quaranta-dos quilòmetres al nord de Reggio.

11. «Santo Nicholò de l'Escalea» («Sancto Nicolao» a l'AtCat; «Santto Nicholao» al portolà de Pauli: «E da la Scaleia a Satto Nicholao à miglia III a maestro ed à portto buono ditto Santto Nicholao ed ae una chiesa ditto Santto Nicholao», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 25) deu ser ben segurament San Nicola Arcella, cinc quilòmetres al nord de Scalea.

12. Com es pot apreciar, aquesta part de l'itinerari de Llúria és molt semblant a la que Muntaner ha atribuït anteriorment a la flota comandada per Bernat de Vilaragut (vegeu el capítol 105 i les notes corresponents).

13. Castellabate, uns seixanta-vuit quilòmetres al sud de Salern.

14. Remarquem en aquest pas la manera com Muntaner anticipa la invasió de Calàbria per Jaume el Just: especialment significatiu és l'ús del present, que recorda les tècniques de l'art narratiu dels joglars.

15. Noteu que, com en els prolegòmens de la batalla naval de Malta (vegeu el capítol 83 i les notes corresponents), l'almirall es nega a aprofitar l'avantatge tàctic que suposa haver agafat l'enemic desprevingut i desarmat.

16. Això era el 5 de juny de 1284. Sembla que el que va esgotar la paciència del príncep Carles i el va fer decidir a plantar cara van ser els insults i les provocacions proferides pels catalans, els quals, com diu la *Nuova Cronica*, es van presentar a Nàpols «gridando e dicendo grandi spregi del re Carlo e di sue genti, e domandando battaglia» (ll. 8, cap. 93). Resulta oportú constatar de quina manera resten oposades les actituds amb què els homes de Llúria i els angevins acudeixen a la batalla: els primers ho fan de bon grat, desitjosos d'haver fama i botí; els segons, només a darrera hora i forçats per l'exemple del seu cabdill. Aquesta reanxa és anotada també per Desclot, que diu que «les gens de Nàpols no vulien entrar volenters en les galees» (cap. 122, vol. IV, p. 46), i que això va canviar quan el príncep va pujar a les galeres: «Quant lo príncep viu que les galees del rey d'Aragó e de Sicília passaven davant la ciutat de Nàpols e que demanaven batayla, él, son cors, tot armat, muntà en I galea e féu manament que tot hom qui son amic fos, que vengués après d'èl. Quant los cavallers e ls barons qui ab él eren, e totes les altres gens, viuren que'l príncep era reculit en la galea, cascuns, al mils que pogren, reculiren-se en les galees ab lurs armes, tant que totes les galees eren plenes de cavallers e de gens armades, que no'n podien pus caber» (cap. 125, vol. IV, p. 51). En la versió de Malaspina allò que va menar el príncep a participar personalment en el combat van ser els consells del comte d'Acerra —llavors la seua mà dreta— i molts altres nobles francesos: aquests van adduir que la seua presència a la coberta de la galera capitana tindria un efecte molt poderós en la moral dels homes i apartaria d'ells qualsevol temptació de fugir; van assegurar-li, a més, que la seua persona no perillaria, perquè, arribat el cas que la batalla afavorís els catalans, sempre serien a temps de girar cua i refugiar-se al port de Nàpols, que tindrien ben a prop (ja pensaven, doncs, en la derrota): «Quidam autem Proceres Gallici et Comes etiam Acerrarum, quem Princeps novae dilectionis fovebat amplexu, postquam iam galeas versus hostes intuerentur esse directitias, aiunt Principi forsitan bona fide: “Domine, tutum est quod vos personaliter vestram debeatis intra-

re galeam, non tantum quod ipsa galea vestra decertet, sed ut gentem vestram animare possitis. Gens quippe nostra, si personam vestram cum eis marino discrimini expositam fore conspexerint sibi que propinquam, cum maiori pugnabunt animo, et erubescunt talia facere quae ad utilitatem personae valeat computari. Ascendamus ergo, Domine, et nos omnes vobiscum, nec vos hostes timere potestis; nam habetis terram, et nunquam possunt esse circa galeam vestram hostium tot galeae, quin eis invitis, et remigantibus, et vos et nos, cum voluerimus, redire possimus ad terram, etsi omnes galeae adversae vestram galeam prorsus obsiderent in girum. Praeterea, Domine, solum nomen personae vestrae perterrebit valide inimicos, nostrosque plurimum confortabit» (BS, vol. II, p. 406). Segueix dient Malaspina que el príncep es va deixar convèncer per aquelles raons i que, sense fer cas de les raons del legat papal —que li va recordar la prohibició paterna i el va amenaçar amb l'excomunió si sortia a combatre els enemics—, va guarnir-se i en «altam galeae puppem furibundus ascendit» (BS, vol. II, p. 406). Per la seua banda, Neocastro atribueix al gest aparentment heroic del príncep unes intencions en el fons no gens nobles: ens diu que el primer pensament d'aquell era de deixar-se veure a la tropa des de la seua galera, esperar que tothom s'hagués embarcat i descendir més tard discretament a terra. Déu, però, va capgirar el seu propòsit: «Simulant quidem cum voce Principis currere, et eo primitus ascendente causa boni exempli, ceteri milites et magnates, et maxima pars populi, ultram quam licitum fuerat, galeas ascendunt. Credebat enim postquam galeas ascenderet, postpositis humeris ad terram descendere; set quia casurus erat in proximo, propositum eius, qui cuncta novit, exinanivit Altissimus, in cuius manu corda regum existunt» (RIS, vol. XIII, col. 1084). Finalment, presenta també algun detall interessant la versió que Speciale dóna dels fets: en aquest cas els angevins no solament no senten cap por en veure la flota catalana en aigües del port, sinó que, del tot confiats en la victòria, fan parar les taules i disposar-hi les viandes ja adobades, ignorant que, com els espartans de Leònides, molts d'ells soparan als inferns quan la nit haja caigut («futuræ sortis ignari iubent sibi parari epulas ad reditum, ignorantes quod erant plures ex eis apud inferos coenaturi», RIS, vol. X, col. 943).

17. Les xifres de l'estol angeví oscil·len entre la vintena llarga i la quarantena, segons les fonts. Desclot creu que foren «XXVIII galees» (cap. 124, vol. IV, p. 50), tal com fa Malaspina (BS, vol. II, p. 404); Neocastro diu que constava de «XXX galeas» (RIS, vol. XIII, col. 1084); segons Doria, hi havia «galeas 32» (MGH, vol. XVIII, p. 310); Villani encara l'acreeix més: el príncep «si mise con XXXV galee e più altri legni con tutta la sua cavalleria alla battaglia fuori del porto di sopra a Napoli» (ll. 8, cap. 93); i Speciale és qui més carrega la mà: «tunc secum paratas habebat quadraginta unam in suis litoribus» (RIS, vol. X, col. 943). D'altra banda, a la galera capitana es concentrava el cos d'elit de l'armada, constituït per la més il·lustre noblesa francesa i alguns cavallers napolitans, com diu Desclot: «En la galea en què'l príncep era avia molts comtes, e barons honrats e mouts cavalers francès e puleses, tants, que a penes pudien caber en la galea» (cap. 125, vol. IV, p. 51). Neocastro concreta una mica més: els acompanyants del príncep eren l'almirall de la flota Jacques de Busson, els comtes d'Acerra, Brienne i Monopoli, i els nobles Reynaud Gallard i Guillaume de l'Etendard: «Erat vero quedam galea, scilicet domini Iacobi de Bruxono Admirati, in qua erat Princeps, Raynaldus Galarus, idem Admiratus, Comes Acerrarum, Comes Breenne, Comes Monopelli, comes ville gencium Estandardis, et plures alii proceres» (RIS, vol. XIII, col. 1085).

18. Així doncs, Roger va simular la retirada mar endins amb el propòsit d'arrossegat l'enemic lluny de la protecció del port. L'estratagema el recullen, per exemple, la *Historia Sicula* de Neocastro: «Iam prudens Rogerius viam equoris tenet in altum, et socii post eum per ordinem imitantur. Illi credunt eos aufugere, ad quorum fugam potius animantur; isti trahunt eos a litore, ut preter vires litoris in mari tucius in eos percuciant et oppugnent» (RIS, vol. XIII, col. 1085); o Speciale, que diu que l'almirall provocava els enemics com l'astuta mostela fa amb els àspids: «[Admiratus] fugam simulans, ipsos hostes velut mustela solertior aspidas provocabat» (RIS, vol. X, col. 943). Aquest tipus d'ardit és glossat al *Dotzè d'Eiximenis*, autor que pondera sobretot el desconcert que provoca en l'oponent: «La V és fenyent-se fugir e axí engolfar-se e quand los contraris cuyden l'om perseguir dret, que de nits l'om qui fug prena volta al loch d'on era partit e lavors mentre que aquells alres lo cerquen él pot fer què's vol en lo port d'on és partit fugent» (cap. 333; Eiximenis, 1484, f. 139r). Segons Desclot, les maniobres que Roger de Llúria va fer davant el port de Nàpols tenien com a objectiu «que'l sol no-ls donàs en la cara» (cap. 124, vol. IV, p. 50).

19. Les altres cròniques reporten algunes mesures addicionals preses per l'almirall en els prolegòmens del combat. Així, Desclot ens conta que Llúria va disposar la flota en dues línies de vint i catorze galeres. El grup més reduït, situat a la rereguarda, tenia funcions de reserva: «l'almirall del rey d'Aragó e de Sicília [...] féu l'escala de XX galees, e féu metre les altres en reeguarda, e féu-lur manament que sol no-s mogessen ne aguessen cura d'èls, si doncs no vejen que gran obs lur fos; e si vejen que més galees vengessen d'altra part, que donassen per èls e feessen-o en tal gisa que fos honor de lur seyor e profit d'eyls» (cap. 126, vol. iv, p. 52). Sobre aquesta tàctica, vegeu el *Dotzè*: «ans de la batalla separen-se alsunces galeres qui poden ésser més o menys segons que és la multitud de les galeres de tot l'estol; e aquestes galees separades atenen qual part del stol ha major mester ajuda e aquí acórreguen quand veuran que serà hora» (cap. 336; Eiximenis, 1484, f. 140v). Giovanni Villani explica que, a més, Roger va amonestar els seus homes perquè centressen els esforços a capturar el vaixell insígnia dels enemics, la galera on viatjaven el príncep de Salern i els seus barons: «Ruggieri di Loria maestro di guerra percosse colle sue galee vigorosamente, amonendo i suoi che non intendessono a niuna caccia, ma lasciassono fuggire chi volesse, ma solamente attendessono alla galea dello stendale, ov'era la persona del prenze con molti baroni, e così fu fatto» (ll. 8, cap. 93).

20. *Escombrar* equival ací a «obligar a anar-se'n d'un lloc les persones o coses que hi estaven; deixar desocupat un lloc l'acció de força major» (DCVB, s. v. *escombrar*, acc. 4). Cal entendre, per tant, que les cobertes d'aquestes galeres van ser rendides per la ballesteria i les altres armes de git dels catalans: recordem que, segons Desclot, l'«almirall del rey d'Aragó e de Sicília féu levar rema a les sues galees, per tal que-ls balestés de les sues galees los pogessen colpegar de la longa, abans que ab eyls fossen ajustats» (cap. 127, vol. iv, p. 56). Llúria actuava, doncs, d'acord amb una filosofia ben explanada per Eiximenis: «que ans que la galera se ajust ab l'altra, que tu faces per guisa que los contraris sien ja guanyats; e açò pots fer si cascun dels teus ans que-s mesclen tira als contraris pedres, sagetes, viurons o qualche cosa que faça sanch o colp» (cap. 336; Eiximenis, 1484, f. 141r). Sembla que els primers a cedir a aquesta fustigació van ser els contingents no francesos de l'estol angeví: Malaspina diu que les galeres tripulades per italians van girar proa tot d'una que van fer contacte amb els enemics: «Regnicolae sane, relictis Gallicorum galeis, abscedunt bello, et suorum in faucibus hostium caterva dimissa vertunt proras ad terram» (BS, vol. ii, p. 406); confronteu-ho amb Giovanni Villani, que acusa les galeres de Sorrento d'haver desencadenat una fuga *en masse* amb la seua deserció: «come le dette armate galee si percossono insieme, più galee di quegli di Principato, e specialmente quelle di Surrenti, si diedono la volta e tornaronsi a Surrenti, e per simile modo feciono grande parte delle galee di Principato» (ll. 8, cap. 93). També va assajar d'escapar amb la seua galera el genovès Enrico di Mari, de qui ja ha estat dit que va fugir amb èxit de la desfeta angevína en la batalla naval dels Comtes (vegeu el capítol 105, nota 26). En aquesta ocasió, però, el seu intent va ser desbaratat per l'almirall, que va ordenar a un tal Niccolò, oficial d'una galera de Catània, que encalcés el fugitiu. Segons explica l'anècdota recollida per Speciale, el mariner i els seus homes van posar mans a l'obra immediatament, però en considerar Roger que no remaven amb prou ànims i que la galera enemiga s'allunyava, va amenaçar d'eixorbar tota la tripulació si no l'interceptaven. Afortunadament per als catanesos, a la fi, Mari va ser aconseguit i va ser reduït: «Cetera classis eius cum Henrico de Mari Admirato, qui poterat de sola fuga contendit. Rogerius adhuc praedae avidus quamdam ex galeis fugientibus per proram unius ratis Cataniensium abire prospectans, clamavit ad Praepositum ratis, qui Nicolaus dicebatur, ut fugientem puppim omnimode retineret. Ille hortavit socios ad praeceptum. Socii fessi bello segnius remigabant. Quumque vidisset Rogerius illam penitus abeuntem, validioribus vocibus exclamavit asserens nisi reucerent fugientem, se cunctis illis oculis evulsurum. Tunc vires licet fessis addidit metus poenae; pulsaque segnitie assurgunt, sulcant aequora, verrunt mare, et quasi delati alarum remigio, fugientem ratem ante iubentis oculos capiunt et reducunt» (RIS, vol. x, col. 944).

21. Abandonades pels aliats napolitans, les galeres on el contingent francès era el predominant van oposar una resistència verament ferotge a l'envestida dels catalans, i això a desgrat que, com diu Villani, «di battaglia di mare s'intendeano poco» (ll. 8, cap. 93). Durant una bona estona, en efecte, van suportar estoicament la pluja d'armes llançívols procedents dels vaixells de l'almirall. Si hem d'atendre el relat de Saba Malaspina, sembla que en Roger no va escatimar recursos a l'hora de doblegar

l'adversari: primerament, els angevins van ser castigats amb diverses ràfegues de pedres, llances i sages inflamades: «Consequuntur ergo Principis galeam soli Gallici, contra quos statim ex *adverso saxa volant, et lanceae ac sagittae vasa Siculorum igne plena pennifero emittuntur in Gallicos*» (BS, vol. II, p. 407; sobre l'ús de les sagetes, vegeu el *Dotzè* d'Eiximenis, que aconsella «haver còpia de sages amples qui tiren contra la vela dels enemichs *per tal que lo vent ne pas e no puxen tan fort navegar ne fugir ne scapar; e poden a vegades encendre al foch lo ferro de la sageta e posar-hi soffre per tal que encena la vela quand serà tocada del dit foch e del sofre*», cap. 333; Eiximenis, 1484, f. 139r); un cop els projectils incendiàris van fer impacte en els vaixells, els catalans van llançar-los petits pots de ceràmica plens de sèu i altres substàncies inflamables perquè l'incendi es propagués per tot el vaixell: «ignem accensum [...] *figuli, solpilas et caccabos terreos plenos sebo* [...] iactabant» (BS, vol. II, p. 407; aquests projectils devien ser semblants, doncs, a les magranes compostes fabricades per Guillem de Varoic en els capítols 10-12 del *Tirant*: vegeu Martorell, 2005, p. 98-106, i les notes de Hauf al text); en altres casos aquests recipients contenien sabó líquid, que en escampar-se per la coberta feia esvarar-se els guerrers: «saponis artificata mistura iactabant ad superiores Gallicorum tabulas galearum, ad hoc videlicet ut pedes Gallici, talia inesperti certamina, lapsu liquoris huiusmodi lubricè laberentur nec ad defensionem possent stare Gallici» (BS, vol. II, p. 407; trobem aquest ardit de guerra documentat també en el *Dotzè*: «que hom haja vexells plens de sabó e que los git en aquells lochs per los quals los mariners van defenents la nau, per tal que fermant aquí los peus alisen en lo sabó e caen en la mar», cap. 334; Eiximenis, 1484, f. 139v); o calç viva, per tal d'encegar l'enemic: «altera quidem figulorum vasa iactabant *calce pulverulenta completa, quam unda nulla tetigerat, ut Gallicorum visus calci huiusmodi volatili pulvere tenebrecerentur, ne viderent*» (BS, vol. II, p. 407; confronteu-ho amb l'explicació del *Dotzè*: «deu hom gitar [...] contra los enemichs *vexells de calç viva pulverizada qui-ls dó pels hulls per tal que no-s vegem combatre o que si-s mouen axí ab los hulls tancats e endolorats per la cuxura de la calç viva, que caen en l'aygua*», cap. 334; Eiximenis, 1484, f. 139v). A més, i segons afirma Neocastro, catalans i sicilians van aferrar les galeres dels francesos amb cadenes amb ganxos de ferro perquè no s'escapessen: «iam Pharii galeas *hostium cathenis ferreis ligant*» (Eiximenis recull igualment aquesta pràctica: «deu hom portar *ganxos de ferro grans e poderosos ab què reté hom lo vexell contrari*», *Dotzè*, cap. 334; Eiximenis, 1484, f. 139v).

22. La lluita degué ser acarnissada a la galera del príncep Carles. Desclot diu que «la galea en què'l príncep era, anà envestir la galea del almirayl del rey d'Aragó de lonc en lonc, e combateren-se sí fortment, que molt era gran feredat de veer tant hom nafrat e mort de colp de lances e de cayreyls e de colps d'espas e de costalers. Sí que cels de la galea del almirayl del rey d'Aragó e de Sicília muntaren moutes vegades en la galea del príncep per esvayr, mas avien-se a tornar en la lur galea: tanta era la multitut de la gent armada qui era en la galea del príncep, que no podien esvair ne anar avant» (cap. 127, vol. IV, p. 54). En darrera instància, l'angeví i els seus barons van aplegar-se al castell de popa, reducte des del qual hom podia oferir una darrera oposició als embats dels enemics (vegeu el *Dotzè*: «que lo patró stiga en popa bé acompanyat, car sovín per la gent de popa se cobra la galea ja plena d'enemichs», cap. 336; Eiximenis, 1484, f. 141r). Muntaner no ens ho diu, però tot indica que les nombroses baixes sofertes tractant de reduir aquest focus de resistència van forçar els catalans a adoptar un procediment no gens cavalleresc —tot i que ben pragmàtic— per a reduir l'embarcació: foradar-ne secretament i en certs llocs estratègics el casc. Segons Desclot, aquesta acció va ser executada per un mariner de Messina: «*I durador de Messina gità's en la mar ab I barrubí e barrinà la galea del príncep bé en VI lochs. E quant la galea prenia lo lats ves la galea del almiray del rey d'Aragó, e l'ayga entrava en la galea del príncep, tanta, que les gens qui eren desota cuberta o dixeren als mariners qui damunt eren; sí que la galea comensà a ficar la proa. E-ls mariners qui viuren que la galea ficava la proa e que tanta ayga avia en la galea, cridaren altes vous: "¡Aquesta galea és esfondrada!"*» (cap. 127, vol. IV, p. 55). Les fonts italianes ens fan comprendre que hom va actuar seguint ordres expresses de l'almirall d'Aragó. Neocastro, per exemple, ens diu que Llúria va recórrer a l'estratagema en veure que els nobles francesos havien fet una mota humana tot a l'entorn del príncep Carles i que desfer la seua formació costaria encara més vides: «Cum autem Pharii manualiter cum eis pugnarent in galea ipsa, non poterant eos separare, pro eo quod implicitis et annexis brachiis eorum, fecerant quasi robusti muri parietem, adeo quod nullus poterat vi alterum ab altero separare [...]. Videns vero Admiratus quod magnates illi inexpugnabiles forent, voce

magna exclamat dicens: “Ad palos, ad palos, O, iuvenes! Perforate galeam et fundo maria omnia deperdantur!” Et cum hoc factum fuisset, iam in galeam ipsam ex diversis foraminum partibus aqua plurima introivit» (RIS, vol. XIII, col. 1085). La versió de Speciale és interessant perquè fins i tot ens permet d'identificar el mariner messinès esmentat per Desclot: es deia Pagano, tenia ja una certa experiència en accions d'aquell tipus —podia contenir la respiració sota l'aigua durant bastant temps— i l'almirall li va prometre una sucosa recompensa si aconseguia perforar la galera capitana: «Quumque puppis illa, qua Princeps vehebatur, inexpugnabilis videretur, Paganum quemdam nomine, animam servare sub undis assuetum, signiferae puppis tubicinem, Rogerius vocat, sibi que ditia munera pollicetur, si ratem Principis terebraret. Illo quidem non segnis immiscens ventosam laudem pollicitis, paratum terebrum arripit, ac sese in quieta aequora tamquam mergens ab aere emissus iniecit. Nec mora. Quum ratis Principis acceptis aquis videretur subsidere, nec ullum sibi fugae remedium superasset» (RIS, vol. X, col. 944). En la continuació de Saba Malaspina és una espècie de comando encapçalat per dos catalans l'encarregat de dur a terme l'operació: «duo ex Catalanis, qui flatum didicerant, velut pisces, diu sine respiratione sub aquis, ad instar mergorum permergentium se in mare, galeam Principis student sub salo per latera terebrare, alii vero per portam in fundum galeae descendunt, crebrisque bipennibus instant tabulas medias certatim eruere. Evulsis igitur tabulis et utero terebrato, dum aquae moles qua galea Principis continue replebatur, galeam ipsam traherent in profundum, viderentque prudentes milites Gallici proram et puppem deprimi ac ponto plus solito proprius propriari» (BS, vol. II, p. 409). Confronteu-ho de bell nou amb el Dotzè: «Huytenament dix que deu hom haver hòmens qui sàpien retenir l'alende dejús aygua per bona stona, e detràs lo vexell salten en la mar ab una barrina e faça[n]-hi molts forats dejús en lo freu qui és entre la proa e la sentina —car aquí-s pot menys conèixer lo forat, con tostemps aquest freu sia ple de roba—, e lavors l'aygua axí entrant fa perir lo vexell e negar los hòmens; car axí fon pres lo príncep de la Morea Carles qui puyz fon rey de Nàpols, e açò per En Roger de Lòria almirall del rey En Pere d'Aragó lavors regnant, e fon pres davant Nàpols e davant Carles rey son pare mateix» (cap. 334; Eiximenis, 1484, f. 139v).

23. Hom pot parlar de divisió d'opinions entre els cronistes a l'hora d'avaluar el capteniment del príncep de Salern durant la batalla. Així, el *Liber de temporibus* del notari de Reggio Alberto Miliolo (segle XIII) afirma —com Muntaner— que Carles, «tamquam vir fortis, strenuus, magnanimus et bellicosus et de probitate sua nimis confidens [...] cum illis paucis qui secuti fuerunt eum, fortissime ac viriliter diu pugnavit» (MGH, vol. XVIII, p. 564). En canvi, Neocastro diu que l'angeví va passar la batalla ajagut a popa, atemorit i tremolós: «Princeps quidem sedebat in puppi trepidus et prae verecundia dolorosus» (RIS, vol. XIII, col. 1086).

24. *de l'Ou*: «de l'Hon» (C); «d'Alou» (A); «de l'Ou» (B). Es tracta del Castel dell'Ovo de Nàpols, bastit pels normands durant el segle XII sobre les ruïnes d'una fortificació d'època romana. La germana de la reina Constança al·ludida en aquest pas és Beatriu de Hohenstaufen, presonera efectivament al Castel dell'Ovo des de la desfeta del rei Manfred a Benevent l'any 1266, feia, doncs, divuit anys. Les cròniques destaquen unànimement que l'alliberament d'aquesta princesa fou l'exigència capital i més immediata feta pels catalans arran de la victòria al golf de Nàpols —l'altra, la consigna del castell d'Ischia, sembla que no es va produir històricament sinó més endavant, el 1287, com a part del rescat de Rinaldo d'Avella (vegeu el capítol 107, nota 11). Confronteu-ho amb Desclot, que explica que l'almirall també amenaça de mort el príncep si no accedeix a les seues condicions: «Quant lo príncep fo en la galea del almirayl e viu que axí li era pres, ac gran paor de murir e fo molt esperdut; e no fo maravela. E l'almirayl dix-li: —Sire príncep, si vós volets escapar a mort, fets-me venir la sor de madona la reyna, que vós tenits en presó» (cap. 127, vol. IV, p. 56). Guillem de Nangis aporta més dramatisme encara a tota l'escena: ens diu que l'almirall va fer dur Carles al davant mateix del Castel dell'Ovo, on hi havia la seua esposa Maria d'Hongria, que havia presenciat la desfeta del seu marit des d'un dels miradors de la fortalesa. Llavors algú va agafar una destrall i va forçar el príncep a fermar el cap sobre la banda de la galera, com si estigués a punt de decapitar-lo. La princesa Maria va captar el missatge a l'instant i va deixar anar la germana de la reina Constança: «Si les fist mener bien tost près de Naples, et dire a ceulz qui menoient le prince par la mer: “Rendez nous la seur madame Constance que vous tenez ou nous couperons tout maintenant la teste au prince”. Adonc en y ot un qui prist une hache et mist la teste au

prince sus le bort de la nef aussi comme si li vousist couper. La femme au prince qui trop grant paour ot que len ne coupast la teste a son baron, si leur manda que volentiers leur renderoit, mais pour Dieu que son seigneur ne reçut mort: si la rendi et delivra» (RHG, vol. xx, p. 527). Vegeu, també, la continuació de Saba Malaspina (BS, vol. II, p. 409).

25. *sues*: «vives» (C); «sues» (A i B). Vegeu, també, l'*editio princeps*: «ab aquelles dones e donzelles qui sues hi sien» (f. xcvv). Corregesc d'acord amb A i B, que fa més sentit: hom demana específicament les serventes de Beatriu de Hohenstaufen.

26. *de què les*: «d'aquelles» (C); «de què les» (B). Tot aquest passatge, fins a «pietat era qui u veÿa», manca a A.

27. *donassen*: «donàs» (C); «donassen» (B).

28. «Pròxida» («Procida» al portolà de Grazia Pauli, Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 24) és l'illa de Procida, trenta quilòmetres a l'oest de Nàpols, entre el cap Misenum i l'illa d'Ischia.

29. L'illa de Capri («Crapì» a l'AtCat; «Chapri» al portolà de Grazia Pauli, Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 24), al sud del golf de Nàpols, vint-i-quatre quilòmetres al sud-oest de Sorrento.

30. Confronteu-ho amb la continuació de Malaspina, que reconta les depredacions infligides per Roger de Llúria a les costes napolitanes i el pas del seu estol per les illetes d'Ischia i Capri. Segons aquest cronista, els habitants d'aquestes terres van pagar grans quantitats de diners a l'almirall a canvi de no sofrir els incendis i les roberies dels incursors: «Interea Catalani sane et Siculi [...] ad vexandum terras Principatus et Terrae Laboris, quae sub Rege Karolo et Principis fidelitate vivebant, unanimiter accinguuntur; et ad haec potissime intendentes, discurrunt remis trahentibus omnia lictora quaecumque sunt usque Neapolim, et duas etiam parvas Insulas quae sunt in nomine Principatus et Terrae Laboris, videlicet Caprariam et Isclam, quae est potissime vino graeco foecunda, suis hostibus invisit vegetationibus non dimittunt; terras debiles iuxta littora ipsa sitas gravibus iacturis afficiunt, et quos tam cito bellorum insultibus habere diffidunt, pecunia extracta revendunt. Homines enim ipsarum terrarum metu vinearum et arborum ac aliarum rerum quas habent extra terras in campis, quaslibet eis pecuniarum quantitates ultronei exhibebant, ne ipsorum possessio nautarum manu improba vastaretur» (BS, vol. II, p. 405).

31. La historiografia medieval no es posa d'acord a l'hora de referir la reacció de Carles d'Anjou davant les notícies de la desfeta i la captura del seu fill. Així, en una línia semblant a la de Muntaner trobem els *Annales* de Jacopo Doria, que afirma que en conèixer els fets el rei «non est querendum si doluit» (MGH, vol. xviii, p. 310); o la *Chronique anonyme des roys de France finissant en 1286*, que diu que l'Anjou es va afligir molt, tot i que en públic va saber contenir els sentiments: «Et ne demoura granment de temps que li rois Karles arriva a Naples; et quant il fu arrivez, et il sot la novèle du prince, ce ne fet mie a demander s'il ot grant duel à son cuer; mès mout le couvri sagement, et fist samblant qu'i ne l'en chausit» (RHG, vol. xxi, p. 98). Per contra, altres fonts ens mostren un Carles fred, sever, impassible, que censura durament l'estupidesa d'un fill que ha desobeït la prohibició d'anar a la batalla. Vegeu, per exemple, la *Chronica* de Salimbene: «veniens autem rex Karolus Neapolim post paucos dies a captione filii, congregata contione, dixit quod filius erat stultus et fatuus et insensatus et quod insipienter fecerat sine suo consilio eundo ad pugnam, et ideo de eo curare nolebat» (MGH, vol. xxxii, p. 526-527). Confronteu-ho amb el *Liber de temporibus* d'Alberto Miliolo («in nullo in exteriori habitu est turbatus, capturam filii quasi pro nichilo extimando, dicens: «Qui stultum seu follum amittit, se nichil extimat amississe», MGH, vol. xviii, p. 565) i Saba Malaspina («non plus de ipsius captione quam de unius amissione stolidi se curare dicebat», BS, vol. II, p. 411).

32. Era lògic que celebressen aquest desastre militar dels angevins. El naixement de les faccions gibel·lina i güelfa fou el resultat de les pugnes per la supremacia temporal hagudes entre l'Imperi i el papat des del segle XII (Poulet, 1922; Waley, 1978, p. 115-126; Koenig, 1985, p. 6-7; Levillain, 2002, vol. II, p. 226-231). Els güelfs, partidaris del pontífex romà, van trobar al segle XIII un campió de la seua causa en el rei Carles I d'Anjou, conquistador de Sicília. Amb la mort de l'emperador Frederic II l'any 1250 i la posterior desaparició dels seus descendents Manfred i Conradi, els gibel·lins van cercar el suport d'altres prínceps lligats per vincles de sang amb la nissaga imperial Hohenstaufen, entre ells Alfons X de Castella i el mateix Pere II d'Aragó. Ja hem dit (vegeu el capítol 45, nota 4) que el rei Pere mantenia contactes amb els gibel·lins italians, els quals informava ben puntualment dels seus progres-

sos en la guerra de Sicília. I tanmateix, a desgrat que era ben conscient de l'herència Hohenstaufen de la qual era dipositari i dels punts en comú amb el gibel·linisme, el Gran no va esdevenir mai el cap indiscutible de la facció (Wieruszowski, 1971, p. 218-219).

33. Era moneda corrent la pràctica de construir aquests ponts o passarel·les de fusta per a rebre els personatges notables arribats als ports de les ciutats. El *Dietari de la Diputació del General de Catalunya*, per exemple, descriu així un desembarcament de Martí l'Humà a Barcelona: «vench devant la casa de la Lotga, on ere stat fabricat un bell pont de fusta cubert e per los costats guarnit de draps vermells, e la galea del dit duch donà la popa vers lo dit pont, e axí entrà, e fou rebut ab gran honor e festa» (Sans i Travé et al. (ed.), 1994, p. 228). Vegeu, també, aquest altre exemple, on hom dispensa el mateix honor al rei Joan I: «E feren-li pont de fusta en la plaja de la mar de la dita ciutat, a la mar devant lo porxo, en lo lloc on li fo fet l'altre, com se recollí per anar a la dita ciutat de Mallorca. E fo en la plaja e isqué de la galea a XII hores del dit jorn» (Tasis i Martínez Ferrando, 1959, p. 267). Confronteu-ho, encara, amb el capítol 100 del *Tirant*, on es recrea una cerimònia del mateix tipus (Martorell, 2005, p. 382 i 386, n. 13).

34. És cert que inicialment el príncep va ser tancat a Matagrifó: vegeu, per exemple, Desclot, que assegura que les condicions de la seua captivitat van ser força suportables: «la reyna [Constança] féu-lo metre e-l casteyl de Matagrifó e liurà-li cavalers e hòmens honrats qui·l gardaven, mas no gens que hom lo ferràs ne li feés mala presó, ans anava tot solt per l palau en què hom lo tenia, e ly faÿa hom aytanta d'onor con fer podia, axí com a hom pres honrat e bo» (cap. 129, vol. IV, p. 58). Aquesta afirmació té el suport de les fonts documentals: vegeu el treball de D'Arienzo (1982).

35. *que fon gran infinitat*: omisió a C; «gran meravella» (A); «que fon gran infinitat» (B). L'edició de València diu: «que fo gran infanitat» (f. xciv).

FIGURA 66. Cavallers angevins en una il·lustració de la *Biblia dels Anjou* (principis del segle XIV), conservada a la Biblioteca Universitària de Lovaina [© KU Leuven, Maurits Sabbe Library, photo by Bruno Vandermeulen].

FIGURA 67. El Castel dell'Ovo de Nàpols.

[Capítol 114]

Et après d'açò, lo dia fo vengut que la cort fo ajustada, lo dia que era manada. Et lo senyor inffant féu cridar consell general, que tothom que vengués davant lo palau de Messina, axí aquells de la ciutat generalment con tot altre hom, et richs-hòmens, et cavallers, et síndichs de totes les terres de Sicília, et tots los savis. Et con foren tots ajustats, lo senyor inffant, qui era dels pus savis prínceps del món, et mils parlant (et fo après,¹ et és encara et serà mentra viu sia),² levà's et dix:

—Barons: nós vos havem fets assí ajustar per ço con sabets que nós tenim assí en Matagriffó [f. *LXVb*] lo príncep, fill major del rey Karles, en nostra presó. Ara, tuyt sabets que'l rey Karles, son pare, pres lo deseret del bon rey Manffré, avi nostre et senyor natural vostre, et puyt con morí en la batayla ell et el rey Ens, son frare. Après, sabets con lo rey Corral, nostre avoncle, vench d'Alamania per venyar aquella mort et aquell deseret, et axí con a Déu vench en plaer, fo ell et sa gent desbaratats per lo dit rey Karles. Et sabets que'l dit rey Corral vench en ses mans viu; et sabets que féu la major crueltat que hanc rey ne fill de rey faés, de tan gentil hom con lo rey Corral era (qui era per çert de la pus alta sanch del món): que a Nàpolls li féu tolra la testa. Et per la gran crueltat que ell féu, podets veer tuyt quines penitències li va Déus donan, ne quines venjances ne pren. Et perquè vosaltres sòts aquells qui en açò havets pres més de dampnatge et de desonor que persones qui e'l món sien, axí de la mort de vostre senyor naturall et de sos ffreres, con cascuns que y perdés parents et amichs, e axí, pus a Déu plau que per vosaltres d'açò sia feta venjança, e us ha aportat en poder la pus cara cosa que Karles havia e'l món, pensats-lo de jutgar, et dats-li aquella scentència que us parrà que sia justa.³

Et sobre açò anà seure. E levà's miçer Alaymo, qui fo hordonat qui resposés per tuyt comunament, en ço que'l senyor inffant proposaria; et dix:

—Senyor: ben havem entès ço que vós nos havets dit, et sabem que tot és axí veritat con vos ho havets posat. Et grahim a Déu et a nostre senyor lo rey con [a] ell ha plagut que tant savi senyor con vós sòts nos ha tramès per regidor, e con a vós plau que per nós sia feta venjança de la mort et del dampnatge que'l rey Karles nos ha donat et fet. Per què, senyor, Déus havén [f. *LXIXa*] davant mos uyls, scentència dich jo, per mi: que'l príncep prenga aquella mort que son pare donà al rey Corral. E axí, axí con yo açò dich, leu-se cascun dels barons, et dels cavallers, et síndichs de les terres; que si los par bon, que axí scentencialment se comferm e que-s scriva tantost; et que ço que cascuns dels síndichs diran, diguen per si et per tota la comunitat qui y és. Et si y ha negun qui alre hi vulla dir, leu-se; que yo açò dich et conferm per mi et per tots los meus.

Et con açò hac dit, assech-se. Et abans que negun se levàs, tot lo poble de Mes-sina se levà, et cridaren tuyt:

—Bé ha dit! Ben ha dit! Et dehim tots que perde la testa, et conformam tot ço que misser Alaymo ha dit.⁴

Et sobre açò levà's l'almirayl, qui sabia què jahia en la nança,⁵ et dix:

—Barons, axí con misser Alaymo ha dit, leu-se cascun per si, richs-hòmens, cavallers et síndichs; e-l dit e la scentència de cascun, et puy en general, scriva's.

Et tantost appellà II notaris de la cort de Massina, lo[s] pus auctèntichs qui y eren, et II jutges; et que·ls jutges dictassen e·ls scrivans scrivissen los dits de cas-cuns a memòria perdurable. E axí-s féu e-s complí.

Et con tot açò fo fet, l'almiral manà que·s legís en presència de tuyt. Et con fou legit, et tuyt li agueren aquella scentència donada, per ells et per aquells de qui ells havien loch, l'almirayl demanà a tots comunament si comformaven aquella scen-tència. Et tuyt resposeren:

—Axí u volem et axí ho comformam, per nós et per tota la comunitat de la ylla de Sicília.

Et sobre açò, levaren-se et anaren menjar, et pensaren-se que l'endemà se'n faés justícia. Mas lo senyor inffant, pus la sentència fo donada et conformada, volch usar de misericòrdia et no volch guardar mal per mal,⁶ ans li membrà la paraula de l'Evangeli, que diu: «Déus [f. LXIrb] no vol la mort del peccador, mas que·s converta».⁷ Per què ell no volch la mort del príncep, «mas que ell farà pau et concòrdia, et per ell nexarà»;⁸ et con sabia que ell no meria mal en res que son pare, lo rey Karles, agués fet, ans havia hoÿt dir, e axí fo veritat, que molt fo despa-gat de la mort del rey Corral; e axí mateix, que era çert que era parent proÿsme del senyor rey son pare, et sí s'era d'él mateix. E l'endemà ell appellà l'almirayl, et dix-li:

Notes del capítol 114

1. *et fo après*: omissió a C; «e [«et» a B] fo après» (A i B).
2. Que Muntaner es referesca a un Jaume II encara viu implica que aquestes línies hagueren de ser escrites abans del 2 de novembre de 1327, data de l'òbit del Just.
3. Notem que aquesta disquisició històrica de l'infant vol deixar ben establert que la precària situació actual de Carles d'Anjou és un càstig de Déu per les crueltats que en el passat va cometre contra els darrers prínceps Hohenstaufen (vegeu, sobre aquest punt, el capítol 35, nota 2). En realitat, i a desgrat que Jaume reconeix als prohoms sicilians el dret a venjar-se per tots els danys que els angevins els han ocasionat, tot el parlament fa la impressió de vehicular una discreta advertència a l'auditori a fi que siga clement amb el presoner i evite de repetir l'error que va motivar la caiguda en desgràcia del rei Carles. Com veurem tot seguit, però, l'assemblea no ho entindrà pas així.
4. Aquesta unanimitat dels sicilians a l'hora de condemnar el príncep és posada de manifest també per Villani, que diu que «tutte le terre di Cicilia feciono sindaco con ordine, e congregati insieme di concordia, condannarono a morte il prenze Carlo, il quale aveano in prigione, e che gli fosse tagliata la

testa, siccome lo re Carlo suo padre avea fatto a Curradino» (ll. 8, cap. 96), i assegura que el príncep va salvar la vida gràcies a la reina Constança, que el va enviar a Catalunya sota el pretext de demanar el parer del seu marit el rei en un assumpte tan delicat: «Ma come piacque a dDio, la reina Gostanza moglie del re Piero d'Araona, la quale allora era in Cicilia, considerando il periglio ch'al suo marito e a' suoi figliuoli poteva avvenire della morte del prenze Carlo, prese più sano consiglio, e disse a' sindachi delle dette terre che nonn-era convenevole che lla loro sentenza procedesse senza la volontà del re Piero loro signore, ma le pareo che 'l prenze si mandasse a llui in Catalogna, e egli come signore ne facesse a-ssua volontà; e così fu preso, e poi fatto» (ll. 8, cap. 96); i per Malaspina, segons el qual en comparèixer Carles de Salern davant els messinesos, aquests van començar a reclamar a crits la seua mort: «Post haec subito infanda vox populi Messanensis aera tumultuose reverberat: "Moriatur Princeps, et Gallici!"» (BS, vol. II, p. 410). En canvi, segons Neocastro, al parlament sicilià —que situa a Palerm i no a Messina— es van escoltar dues opinions enfrontades: la majoritària, això sí, era la dels palermitans, que —en termes molt semblants als que hem vist en Muntaner i Villani— van reclamar per a Carles de Salern la mateixa fi que el seu pare va donar al jove Conradí; però sembla que els síndics de Messina i la mateixa corona —representada per Constança i el fill Jaume— van parlar a favor del presoner: «Tractatur in civitate Panormi per Siculos evocatos, quid agendum foret de Principe, singuli clamant dicentes "Morte moriatur qua pater eius mori voluit Conradinum!". Solus Infans et nobilis mater eius ac Messanae populus, licet alii consenserint, a Principis morte declinant» (RIS, vol. XIII, col. 1101-1102).

5. *què jahia en la nança: la nança, o nansa*, és l'ormeig de pesca, consistent en un receptacle acampanat fet de malla de jonc, vímet, canya, etc., de la mateixa forma que el morenell, però més gran» (DCVB, s. v. *nansa*). En comentar aquesta expressió, l'edició de Soldevila (cap. 114, p. 966, n. 4) fa notar «que apareix per única vegada a la crònica i que no recordem d'haver trobat a les altres cròniques», i que «té tot l'aire d'una expressió popular, i el seu sentit sembla ésser una cosa així com, "ja sabia el que hi havia al fons del sac"». Em sembla que aquesta és una interpretació plausible, tot i que potser es pot ajustar una mica més. Cal tenir en compte que en les lletres franceses medievals jaure «en la nasse» equival a «trobar-se empresonat, en captiveri»: vegeu, per exemple, aquests versos del *Roman de Fergus*: «Li rois est keus en la nasse / dont ja n'istra sans vilonnie / et neporquant molt s'umelie / et crie merchi a Fergus» (Guillaume li Clers, 1872, p. 161); o el següent passatge de *Les .xv. joies de mariage*: «Mais non obstant il est en la nasse dont il ne eschappera point, mais y sera en languissant toujours et finera miserablement ses jours» (Rychner (ed.), 1999, p. 89). Crec que no és descartable que aquest «què jahia en la nança» es referesca al mateix Carles de Salern en mans dels catalans. Tot fent una paràfrasi, es pot dir que l'almirall Llúria coneixia la importància del presoner i era ben conscient, doncs, de tot el que hi havia en joc a l'hora de decidir la seua sort.

6. La fórmula amb què el cronista justifica la decisió de l'infant Jaume té una clara arrel bíblica: «Ne quis alicui *malum pro malo reddat*» (1Te 5,15; vegeu, també, Rom 12,17).

7. Però en realitat ho diu Ez 33,11: «Dicit Dominus Deus: "Nolo mortem impii sed ut revertatur impius a via sua et vivat"».

8. Aquesta asseveració, que Muntaner sembla atribuir a l'infant Jaume, resulta verament profètica, per tal com serà mercès al casament entre el Just i la princesa Blanca, filla de Carles II d'Anjou, que se signarà la pau entre els angevins i la Corona d'Aragó (1295). Confronteu-ho amb la redacció definitiva de les *Gesta Comitum*, que ens presenten un Carles de Salern innocent dels actes comesos pel pare i convençut que serà gràcies a ell que s'acabaran les guerres entre les dinasties catalana i francesa: «Hic Karolus princeps Salerni, traditus carceri nobilis regis Iacobi, fuit ab aetatis suae primordio timens Deum, patris saeuitiam non in aliquo imitatus. Hic in iustitia sua, permissione et ordinatione diuina, non sua sed patris nocentia, fuit traditus parti nostrae, et ut per eum regnis Aragoniae ac Siciliae pax daretur. Hic ante captionem et post semper habuit cor ad pacem, dicens et asserens in dictis regnis quomodolibet fieri pax per eum» (cap. xxviii, p. 74). Aquesta inclinació cap a la pau del personatge és destacada igualment per Saba Malaspina, que ens explica la manera com, tan bon punt va arribar a Messina, el príncep va saber guanyar-se el cor dels captors. Segons l'anècdota recollida per aquest autor, en veure que hom demanava el seu cap, Carles es va acarar a la gentada i, amb veu pesarosa, els va preguntar per què volien fer-li mal, si ell mai no s'havia esforçat a procurar el seu dany, ans el contrari, sempre

s'havia mostrat partidari de la pau. Malaspina assegura que les seues paraules van commoure tots els presents, que van decidir mantenir-lo presoner, però respectar la seua vida: «Princeps autem ad eos qui circumstant ingemens ait: *“A me protinus inoffensi, quid de persona hac immeritas penes Vos poenas cum cruore depositeis? Non enim mea opera Vos laeserunt, sed studia mea semper audistis ad pacem tendere, non ad guerram et ad vestrorum gravaminum allevationem directa; nihil unquam grave factum Vobis audivi, quod mihi plurimum displicere”. Hoc ergo Principis gemitu compressi sunt animi singulorum adstantium, statimque impetus omnis cessat, et aiunt sibi: “Absit, Domine Princeps, quod persona vestra taliter moriatur, pro certo non sic moriemini; deponite ergo metum, custodimini velut hostis”. Deposita igitur formidine securus in anima cum victoribus hostibus Princeps fatur» (BS, vol. II, p. 410).*

FIGURA 68. Carles II d'Anjou, rei de Nàpols, en una il·lustració de la *Bíblia dels Anjou* [© KU Leuven, Maurits Sabbe Library, photo by Bruno Vandermeulen].

[Capítol 115]

—Almirayl, aparallats la major nau de catalans que hic sia, et IIII galeas et II lenys armats, et tramatrem-ne lo príncep a Barchelona, al senyor rey nostre pare.

Et l'almirayl dix:¹

—Senyor, ben deÿts, et tantost serà fet.

E axí, tantost con la nau fo armada, e las galeas et los lenys, meteren-hi lo príncep sota bona guàrdia et ben hordonada, et partiren de Messina. Et agueren bon temps, sí que a poch dies foren a Barchelona, hon trobaren lo senyor rey. Et tantost lo senyor rey manà que·l matessen e·l Castell Nou de Barchelona, et hordonà·y bona guàrdia.²

E axí, lezar-vos he estar lo príncep, qui és en bon loch et en segur, et tornaré a parlar del senyor imffant et de l'almirayl.

Notes del capítol 115

---

1. *l'almirayl dix*: «a l'almirayl dehits» (C); «l'almiral dix» (A i B).

2. Però abans de ser enviat a Catalunya, el príncep va ser traslladat del castell de Matagrifó al de Cefalù, on va passar un temps: vegeu, per exemple, Neocastro: «Preterea Princeps de custodia Phario-rum subribitur et ad castrum Cephaludi trasmittitur detinendus» (RIS, vol. XIII, col. 1102); o la crònica catalana inclosa en el text de Desclot del manuscrit 241 de la Biblioteca de Catalunya, que reproduesc segons la transcripció del doctor Stefano Cingolani, esmenant-la allà on crec necessari: «E mantinent l'infant En Jacme cavalcà ab tota sa gent tro al castel de Mategrifó, e trashed-ne lo príncep sens nuyl contrast, e manà·l-se'n a Xifelló [l'editor ha transcrit erròniament «axí felló»], e manà a ser Alaymo que anàs ab ell [...] e, con foren a Xifalló [repetesc la correcció], maseren aquí lo príncep ab bones guardes de cavallers e de sirvens» (hom pot consultar aquest text a la pàgina web de la Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives: <http://www.lluivives.com/>). Ja hem vist (cap. 114, n. 4) que, a diferència del que s'esdevé aci, Villani atribueix la iniciativa de trametre Carles al rei Pere a la reina Constança. En la versió de Neocastro l'infant Jaume actua seguint les instruccions que el seu pare li fa arribar des de Catalunya: és així que es desplaça personalment a Cefalù i encarrega la missió de dur el príncep a terres peninsulars als cavallers Ramon Alamany, Simó Desllor i Guillem de Pons, tot instruint-los perquè, en cas que durant el viatge el seu vaixell siga atacat pels enemics i la victòria sembla impossible, decapiten el príncep i llancen el cos al mar: «Infans [...] perrexit apud Cephaludum, in cuius castro Princeps detinebatur captivus, et conversus ad illius consilia, vocatis ad se Raymundo Alamanni, Symone de Loro vel de Lauro et Guillelmo de Pontibus militibus catalanis, recepit ab unoquoque ipsorum manuale et debitum iuramentum, quod Principem fideliter ducant, et assignent domino Regi patri suo; et si necesse foret, quod in eos hostes in mari insilierent, ipsum et se ipsos defenderent usque ad mortem; et si aliud, vel plus substinere non possint, ipsum decapitarent, et decapitatum in mare proicerent, ne vivus ad manus hostium aliquatenus perveniret» (RIS, vol. XIII, col. 1114). Cal tenir en compte, d'altra banda, que, tot i que Muntaner sembla situar aquests fets poc després de la victòria de Llúria al golf de Nàpols, històricament el príncep no va arribar a Catalunya sinó a la darrerria d'octubre de 1285, quan el rei Pere era ja moribund, com recull la Crònica de Desclot: «E l'endamà [...] vench un altre misatge al rey que li feyan a saber que·l príncep de la Morea, qui era pres en Sissília havia hom amenat a Barcelona, e que·l saludava molt e havia gran desig de

la sua vista, si veher-lo pogués. E quant lo missatge hach dites les novelles devant lo rey, lo rey entès-ho a males penes, que tant era feble, que ja havia perdut lo veher e lo oyr, e no y poch respondra res de paraula, mas que's gità los brassos encrohats sobre·ls pits, e ubrí los ulls ves lo cel e féu senyal que molt ho graïa a Déu» (cap. 168, vol. v, p. 160-161). En primer terme, el príncep va ser custodiat efectivament al castell Nou de Barcelona, que s'alçava a prop de la jueria i feia funcions de presó, tot i que més endavant hom va dur el príncep al castell de Siurana.

[Capítol 116]

Com lo príncep fo recullit, lo senyor infant manà a l'almirayl que faés armar XL galeas; que ell volia passar en Calàbria, et que volia manar la guerra en guisa que'l senyor rey son pare no y faés fretura. Et l'almirayl hac gran goig con veé lo senyor inffant de tan bon enteniment e axí ardit et esforçat; et segurament que ell no li'n destolgué res, ans li u anagà.¹ Et dix:

—Senyor, ben dehits. Fèts aparallar vostra cavalleria et vostra peonada, que les galeas tingats per apparallades.

E axí, lo senyor inffant cridà les hosts de tots los cathalans et aragoneses qui eren en Sicília, salvant d'aquells qui regien los officis et tenien [f. LXIVa] los castells. A poch de dies tothom fo apparallat a Messina; et passà lo senyor inffant en Calàbria entrò ab mil cavalls armats et C alforrats a la genetia,² et gran quantitat d'almugaveria et de cirvents de maynada. E l'almirayl fo apparallat ab les XL galeas, en les quals n'avia XX obertes per popa, en què hanaven CCCC hòmens a cavayl et molts almugàvers.

E axí, ab la gràcia de Déu, lo senyor rey per terra et l'almirayl per mar anaven prenén ciutats, villes, castells et lochs. Què us diré? Que si tot vos ho volia per ordre comptar, con yo altres vegades vos he dit davant, no basteria paper:³ que tantes de cavalleries et de fets d'armes s'i fahien en los lochs que prenien, que en neguna història del món no hoir[e]s de majors meraveyles que les gents qui eren ab lo senyor inffant e l'almirayl fahien; que C, entre richs-hòmens et cavallers, de cathalans et d'aragoneses, havia en aquella cort que de cascun d'ells, de lurs prohees et cavalleries, pogra hom fer major romans que no és aquell de *Jauffré*;⁴ et puys, oltra los C, vos en porí-om dir mil de peonada semblantment. De l'almirayl no us cal parlar, que meraveyles foren tots sos fets; que ell se tengra per mort que, en tot loch hon fet d'armes agués, ell no levàs cavalleria a tothom.

Què us diré? Tanta fo la bondat e la valor et la bona cavalleria del senyor inffant que, depuys que ell fo partit de Sicília entrò que fo tornat en Cathalunya, se veé que hac conquesta tota Calàbria; que no'n fallí mas tan solament lo castell d'Estill,⁵ qui està en una gran muntanya prés de la mar. E oltra Calàbria, hac de Principat entrò a Castellabat, qui és prop de Salern a XXX milles,⁶ et Hiscla, con ja havets entès, et Pròxida et Capri; et encara, de la part de levant, la ciutat de Tàrantò et tot lo Principat entrò al cap de les Leuques, [f. LXIVb] e la ciutat de Otranto e la Lix,⁷ qui és a XXIII milles prop de Brandís.

Et qui us comptava los fets qui en Otrento se faheren per lo dit Berenguer d'Entensa, cunyat de l'almirayl,⁸ et d'altres qui'l tengren, seria meraveyla de hoyr; que tota Poyla currien, et en tota la ylla del Curffó e'l dispotat de l'Artha,⁹ e la

Velona¹⁰ et tota Esclovònia.¹¹ E axí con se trahutaven a Nàpolls les naus que entraven ho exien a Nàpolls a¹² les galeas d'Iscla qui y eren per lo senyor rey d'Aragon,¹³ axí-s trahutaven al senyor rey tota nau o leny qui entràs al golffs de Vanècia, a la ciutat de Otrento, a aquells qui per lo senyor rey d'Aragon et per lo senyor imffant hi eren, salvant aquells qui exien ho entraven en la ciutat de Vanècia, per ço con la dita ciutat et comun havien pau ab lo senyor rey d'Aragon. E negun no-s meraveyl con axí en summa vos parle d'aquestes tan grans conquestes; que per ço ho fas cor ja se'n són fets libres qui particularment parlen de cascun d'aquests afers et locs, con se prenien;¹⁴ e axí mateix, que seria longa rahon.

E com lo senyor inffant hac tota Calàbria conquesta, et tots los altres lochs, donà dels dits lochs a rics-hòmens et a cavallers seus, et a honrats ciutadans, et a-dalills, et a-lmugàvers,¹⁵ et a caps de cirvents de maynada. Et lexà totes les fronteres establides, e puy ell se'n tornà en Sicília, hon madona la reyna e la imffanta sa tia et totes les gents de Sicília n'agueren gran goig et gran alegre, per ço con d'aquí avant no sentiren res de la guerra en Sicília; que-ls frontallers qui eren en Calàbria, et en Principat et en Poyla menaven la guerra e la guanyaven, e la venien despendra a Messina.

Notes del capítol 116

1. *anagà*: llegiu «enagà», essent *enagar* «animar a fer una cosa; incitar, instigar» (DCVB, s. *v. enagar*).

2. Vegeu, sobre aquestes tropes, el capítol 75, nota 11.

3. Una altra de les fórmules d'abreujament emprades per Muntaner en la *Crònica* (més endavant, l'empordanès fa servir una variant encara més pintoresca: «no y bastaria a scriure tot quant paper se fa en la vila de Xàtiva», cap. 281). Confronteu-ho amb el *Tirant*: «E moltes altres virtuts e llaors los recità de Tirant, les quals tinta ni paper no bastaria a descriure» (cap. 415; Martorell, 2005, p. 1377).

4. Muntaner al·ludeix ací al *Jaufré*, l'únic roman artúric en vers occità que se'ns ha conservat, compost ben probablement durant el segle XIII i dedicat a un rei d'Aragó que hom ha identificat amb Jaume I (vegeu Espadaler, 1997).

5. Vegeu el capítol 106, nota 18.

6. La nota de Muntaner és encertada: Castellabate és uns cinquanta quilòmetres al sud-est de Salern.

7. «Lix» («Lezi» a l'AtCat; «Lecha» al portolà de Grazia Pauli: «E da la piancha di Lecha a Brandiza à miglia XX per maestro di ver tramontana», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 30) és Lecce, uns trenta-vuit quilòmetres al sud de Bríndisi.

8. Es tracta del ribagorçà Berenguer II d'Entença (mort el 1306), fill de Berenguer I i de la seua esposa Galbors. Va lluitar, en efecte, a les campanyes dels catalanosicilians a Calàbria. Després de la pau de Caltabellota (1302) es va enrolar en l'expedició a Bizanci de la gran Companyia Catalana, de la qual va esdevenir un dels principals líders. És tot just en els capítols dedicats a l'expedició a l'Orient on Muntaner atorga més relleu als fets d'aquest personatge. Diguem, en qualsevol cas, que l'esment de l'Entença i les notícies sobre la presa d'Òtranto i Lecce semblen suggerir que Muntaner ha incorregut en aquest punt en un altre anacronisme. En efecte, la lectura dels *Rerum Sicularum Libri VIII* de Speciale ens permet de constatar que aquelles dues localitats van caure en mans de Roger de Llúria bastants anys més tard del que Muntaner creu, en concret, l'agost de 1296, quan ja regnava a Sicília Frederic

d'Aragó. Va ser capturada primer Lecce, de nit i per sorpresa. Tot seguit va arribar el torn d'Òtranto, que en no tenir cap mena de defenses (el rei Manfred les havia fet derruir l'any 1255 com a represàlia per la revolta de la ciutat) va capitular sense lluitar. Speciale conta que, tan bon punt va ocupar la plaça, Roger va fortificar-ne el port, sembla que amb la intenció de fer-lo servir com a base d'operacions, la qual cosa s'adiu amb el que Muntaner explicarà tot seguit sobre el control del trànsit naval imposat per l'almirall en aigües de la regió. La capitania d'Òtranto va ser concedida pel rei Frederic precisament a Berenguer d'Entença, el qual, però, va cometre, segons Speciale, tota mena d'abusos contra la població local en l'exercici del càrrec (i noteu que aquest sever judici contrasta manifestament amb la valoració tan entusiàstica que Muntaner fa de l'actuació del personatge): «[Admiratus] ad ortum per Apuliae litora navigans, terram quam Lechiam dicunt decem miliaribus a mari distantem sub tenebris noctis invadit. Incautum vulgus excussum sono terroribus fugam parat. Cuncti sine bello patriam deserunt, praedam ad litora iunctis animalibus hostilia plaustra serunt. Nec mora, stipatis ratibus praeda multiplici Rogerius festinus navigat ad Ydrontum, cuius incolae, propter eam prodicionem quam in Regem Manfridum commiserant, oppidum absque moenibus habitabant. Hi quidem visa Siculorum classe, quam gestorum felicitas praeconiis extollebat, adeo consternati sunt quod neque vim, neque foedera paraverunt. Absque bello itaque terra capta est. Sed quia viderat Admiratus locum esse navigio opportunum, revocatis civibus antiqua moenia restauravit, propugnacula in eorum summitatis posuit, vallo et aggeribus laudabili provisione munivit [...]. Rex [...] ipsiusque loci custodiam Belingario de Intenciis, considerata sui generositate, commisit, ac si fides omnino ex generositate penderet. Hic nimirum degenerans, relegata iustitia, inhumanis actibus in populum saeviebat» (RIS, vol. x, col. 978). Confronteu-ho amb els *Anales* de Zurita (ll. v, cap. 25).

9. Sobre aquest despotat, vegeu el capítol 29, nota 4.
10. «La Velona» (la mateixa forma a l'AtCat) és Vloré, a la costa albanesa.
11. «Esclovònia» o Esclavònia, terme que ací sembla utilitzar-se en un sentit ampli per a designar la costa balcànica.
12. *a*: «e» (C); «a» (A); «e»t (B). Seguesc A en aquesta ocasió.
13. Quant a aquest bloqueig, vegeu el capítol 113.
14. Les fonts que amb més detalls parlen d'aquestes incursions són sicilianes: Neocastro (que se centra en el periple de l'almirall per les costes de Calàbria; vegeu RIS, vol. XIII, col. 1091-1092) i, com hem vist suara, Speciale.
15. La documentació ens ha deixat els noms d'alguns dels adalils i almogàvers als quals l'infant Jaume va confiar la defensa de les places conquistades: aquest és el cas de Mateu Fortuny o Ferran de Camarasa, adalils d'una *societas* o companyia de dos mil almogàvers que va dur a terme diverses operacions a les regions de Calàbria i la Basilicata (La Mantia, 1990, p. 485-488, doc. CCVI-CCVII; Fortuny, a més, és esmentat també en la *Historia Sicula* de Neocastro, RIS, vol. XIII, col. 1092).

FIGURA 69. La torre del castell d'Òtranto, bastida al segle xv per Alfons, duc de Calàbria, fill del rei Ferrante de Nàpols.

[Capítol 117]

Et con lo senyor inffant fo en Sicília, l'almirayl, ab licència del senyor infant, anàsse'n en Barbaria, a [f. LXIira] una ylla qui ha nom Gerba,¹ qui era del rey de Tunis,² et barrejà la ylla et tragué'n més de X míllia entre sarraÿns et sarraÿnes, que aportà en Sicília; e·n tramès a Mallorca et en Cathalunya. Et guanyà tant que la messió que les galeas havien feta et ço que costaren d'armar se quità.³

E après féu altre viatge, que anà en Romania⁴ et correch la ylla del Matelí,⁵ et Estelimenes,⁶ et les Fermenees,⁷ et Tin,⁸ et Àndria⁹ et les Micoles.¹⁰ Et puy correch la ylla del Xiu,¹¹ on se fa lo màstec et çeda; et carregà totes les galeas del màstec e de la çeda. Et pres la ciutat de Malvesia;¹² et tornà ab tal guany en Sicília que aytals V armades se'n pagaren.

Et axí mateix, correch la ylla del Curffó, et cremà et affogà tot l'araval del castell.¹³ Et correch tota la Xifellònia¹⁴ e·l Duchat.¹⁵ E les gents qui ab ell eren estats foren tots richs, en tal manera que si jugaven no volien acúller null hom e·l tauler si no tenia moneda d'or; et que aportàs moneda d'argent, mil marches, no l'i aculliren.

Et après, no anà a lonch de temps que correch altra vegada la ylla de Gerba, e·n trasch més gents que d'abans no havia treta. Sí que·ls moros de Gerba se n'anaren al rey de Tunis e li dixeren:

—Senyor, tu veus que no·ns pot[s] deffendre del poder del rey d'Aragon, ans per fe de vós que·ns deffenats som estats correguts II vegades per l'almirayl del rey d'Aragon, hon havem¹⁶ perduts pares, et frares, et muylers, et fills et filles. Per què, senyor, plàscie't que·ns deges absolre, que·ns puscham sotsmetre a la lur senyoria; e axí viurem en pau, et faràs merçè et benestar. En altra manera fé compte, senyor, que la ylla romandrà desabitada.

E axí lo rey de Tunis hac son acort et absolvé·los. [f. LXIirb] Et ells tramateren lurs missatges al senyor rey d'Aragon, et reteren·se a ell, e per ell a l'almirayl.¹⁷ Sí que l'almirayl hi féu fer I bell castell et fort, qui s'és tengut e·s té e·s tendrà a major honor de crestians que castell qui e·l món sia.¹⁸

Que Gerba és I ylla qui és enmig de Barberia; que si ben ho comptats, aytant ha de Gerba a Septa con de Gerba en Alexandria.¹⁹ Et no us cuydets que de tot sia ylla, que tant és prop de la terra ferma que C míllia hòmens a cavall et atretants a peu hi passarien, que no·ls tocaria aygua entrò a les singles, si aquell pas no·ls era vedat et defensat per crestians. Per què és mester que tothom qui sia capità de Gerba aja IIII uyls et X oreyles,²⁰ et que aja lo cervell segur et ferm per moltes de rahons, et majorment con lo pus prop secors que ha de crestians és Massina, hon ha ben de Gerba a Messina D milles; e axí mateix, que Gerba ha vehins Selim Be-

margan,²¹ Jacob Ben Àçia, et Bon Bàrquet, et els Debebs²² et d'altres barons d'elarps,²³ qui cascun ha gran poder de cavalleria. Et si·l capità qui en Gerba és tenia la son als uyys, ben trobaria qui·l desparteria a mal son.

E axí con l'almirayl hac fets aquests fets, sí pensà de adobar totes quantes galeas havia, per ço con havia entès que·l rey de Ffrança feya fer moltes galeas.

E axí, lexar-vos he parlar de l'almirayl, et tornaré a parlar del rey de Ffrança et del rey Karles.

Notes del capítol 117

1. «Gerba» (l'«illa de Gerba» de l'AtCat; «isola de li Gerbi», l'anomena Grazia Pauli: «E di Chasar Riso a l'isola de li Gerbi à miglia XXX per tramontana di ver maestro», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 74) o Djerba, illa d'uns cinc-cents deu quilòmetres quadrats de superfície situada al golf de Gabes, cent deu quilòmetres a l'est d'aqueixa ciutat. Els seus pobladors —tant avui dia com a l'època de Muntaner— professen majoritàriament la branca islàmica del kharigisme, tot i l'existència d'una minoria jueva establerta a l'illa des de fa més de dos mil·lennis. Es tracta de la mateixa Mèninx dels textos de l'antiguitat clàssica, que hom creia poblada pels lotòfags de la llegenda odisseica (*Odissea*, cant IX, v. 84-105; vegeu, també, la *Geografia* d'Estrabó, ll. III, cap. 4, apartat 3).

2. El sobirà de Tunis era en aquesta època l'hàfsida Abu Hafs Umar I ben Yahya I. Va regnar entre el 1284 i el 1295, any de la seua mort.

3. Com veurem, Muntaner enregistra en aquest capítol dues expedicions de Roger de Llúria contra Gerba, i sembla, en efecte, que el sotmetiment de l'illa per l'almirall va donar-se en diferents fases: «La seva primera expedició, hom creu, fou el raid de febrer o març de 1284: els catalans recolliren molt de botí i nombrosos musulmans» (Dufourcq, 1969, p. 231).

4. Tot i que ací Muntaner dóna el periple de Roger de Llúria per les aigües de Romania com a contemporani de la conquesta de Gerba, en realitat, és uns quants anys posterior: no va tenir lloc fins a l'estiu del 1292, i així ho documenten les altres cròniques que narren aquests esdeveniments, que tractaré d'aprofitar en les notes subsegüents. De més a més, cal tenir en compte que el cronista de Peralada converteix el viatge de Llúria en dues expedicions diferents i torna a referir-s'hi al capítol 159, on el seu relat és, però, més ajustat des del punt cronològic. Vegeu Buchon (1845, vol. I, p. 361), Airaldu (1995) i Aguilar (2004a, p. 22-33).

5. Aquesta illa del «Matelí» és, sens dubte, Lesbos, que els textos medievals designen pel nom de la seua principal ciutat, Mitilene. Vegeu, per exemple, el portolà de Pauli: «E da chapo Sio, ne l'isola di Metelino, fine a lo freo di Sio e terra ferma à miglia C intra mezodi e iscelocho» (Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 60); la *Vie de Cesar* o versió francesa medieval de l'obra de Suetoni: «Mitelene, qu'on dist maintenant Metelin, comme je cuide» (Monfrin, 1961, p. 214); o la descripció elogiosa que en fa el florentí Cristoforo Buondelmonti al seu *Librum Insularum Archipelagi* (1420): «Nunc Lesbos insula manifestatur, et tantum in navigiis valuit quod maris imperium diceretur habere. Quae in Aegaeo sita est mari et dicta Mitylene» (Buondelmonti, 1824, p. 114).

6. «Estelimenés» és Lemnos, la «Limeno» de l'AtCat; confronteu-ho amb el *Librum Insularum* de Buondelmonti, que la designa amb una forma ben semblant a la de Muntaner: «Erat haec insula Lemnos dicta, nunc vero *Stalimini* denominatur, in Aegaeo mari sita et plana tota» (Buondelmonti, 1824, p. 125).

7. *Fermenees*: «Formentés» (C); «Fermenees» (A); «Formenees» (B). L'edició de València duu «Formanes» (f. XCIXr). Es tracta de l'illa de Kithnos. La lectura del text madrileny sembla el fruit d'una mala lectura del copista; no he sabut trobar documentada la forma en altres textos. Confronteu-ho amb el portolà de Pauli: «E di Selfine a l'isola di *Fermenea* à miglia XX» (Terrosu Asole (ed.), 1987,

p. 58); o amb el *Compasso di navigare*: «E poi vederete l'isola che à nome *Fermenee*» (Motzo (ed.), 1947, p. 53). Altres textos catalans medievals, com per exemple un document del 1352 que enregistra el botí aconseguit per les naus del vicealmirall Bonanat Descoll en aigües gregues, l'anomenen «illa de l'Anfermani»: «Assò són les coses que foren de la nau dels janovezes, la qual fo presa prés la illa de l'Anfermani, e foren vanudes a l'encant en lo loch de Modó» (Rubió i Lluch, 2001, p. 275, doc. CCVIII); «Ítem fo vanuda la nau dels janovezes, la qual fo presa prés la illa de l'Anfermani» (Rubió i Lluch, 2001, p. 282, doc. CCVIII).

8. «Tin» és Tinos. Vegeu el portolà de Pauli: «E di Tin a isola di Suda à miglia XV per ponette» (Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 59), o el *Librum Insularum*: «hodie vero Tino dicta est propter suam rotunditatem, ad modum tini derivata, et contigua Andro» (Buondelmonti, 1824, p. 89).

9. «Àndria» és Andros, «Andra» al portolà de Pauli: «E di Tin a isola Andra à miglio I per tramontana» (Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 59). Vegeu, també, el *Librum Insularum*, que destaca la uberrimitat d'aquesta illa: «insulam Andros [...] quae nobilis et pulchra satis et aquarum copiosissima apparatus, humana natura omnia producente» (Buondelmonti, 1824, p. 86).

10. «Micoles» és Mikonos, «Michola» al portolà de Grazia Pauli: «E di Michola a isola di Tin à miglia XV per grecho» (Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 59).

11. «Xiu» és Quios. Grazia Pauli l'anomena «Sio» («E da chapo Sio, ne l'isola di Metelino, fine a lo freo di Sio e terra ferma à miglia C intre mezodi e iscelocho», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 60) i «Scio» («E di Scio a l'isola di Fans à miglia XXXV intra grecho e levante», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 61). La descripció que Buondelmonti dóna de Quios incideix en la seua exuberància i en la riquesa de la seua flora. El viatger florentí distingeix dues zones en aquesta illa: la septentrional, dita Apanomerea, i la meridional, Catomerea, on —assenyala— creix l'arbre del qual s'extrau el màstec: «Deinde Chios dicta est, quod Syrica chios, mastix latine interpretatur. Est in Aegaeo sita mari, prope minorum Asiam, quatuor millibus passibus et CXXIV mi. in cir. eam numeravimus [...]. Quae longa de trione ad meridiem in duabus dividitur partibus. Harum prima, quae ad trionem exspectat, Apanomerea graece dicitur, et latine pars suprema interpretatur; secunda Catomerea graece, latine pars infima declaratur. Prima quaeum in montibus asperis elevata et ab arboribus pinorumque platanorum fulcita est, quibus fontes emanantes per umbrosas valles, flumina frigidissima in mare decurrentia molendina triturant [...]. Ad Catomeream nunc erit nostra locutio; quae a parte meridiei et per occiduum arbores lentisci in humilibus collibus; *gummam masticis in solo munito coloni tempore veris mirifice in eadem regione producere laute praeparant, et, quod mirum est, in Apanomerea huiusmodi arbores non inveniuntur*» (Buondelmonti, 1824, p. 114). Cal advertir que la presència d'aquesta substància a la zona va cridar ja l'atenció de viatgers del segle XII, com el jueu Benjami de Tudela («Thence it [Mytilene] is three days' voyage to the island of Chios [...]. *Here grow the trees from which mastic is obtained*», Adler (ed.), 1907, p. 25), i que la notícia esdevingué un clàssic en la tradició dels llibres de viatges medievals. La ràtzia de Llúria contra Quios és consignada també per Bartolomeo de Neocastro: «Admiratus vero post haec recollectis suis navigat, et vento ducente, *ad insulam quae dicitur Chyu pervenit, in qua maxima quantitas masticis ad opus imperatoris Paleologi fuerat collecta, et conservabatur a danahis; et percuciens in illos, masticem totam asportans, galeas ex eis, aliisque graecorum spoliis oneravit*» (RIS, vol. XIII, col. 1186); o els *Annales Ianuenses* de Jacopo Doria: «Et deinde versus insulam Scio navigans eam cepit, et omnibus mobilibus spoliavit ac homines redimere fecit perpera. De quo imperator Constantinopolitanus utrum doluerit, non expedit ad presens narrare» (MGH, vol. XVIII, p. 343). Com veiem, tots dos autors destaquen el gran perjudici econòmic que l'atac va causar a l'emperador bizantí Andrònic II Paleòleg, propietari de la gran quantitat de màstec arrabassada per l'almirall. Vegeu, encara, la versió francesa de la *Crònica de Morea*, que afirma que Roger va necessitar dues galeres per a transportar la roberia feta: «Et ala de long, droit à l'ille de Squio, qui est aux aigues de Romanie. Et là fit descendre sa gent à cheval et à pié; et corut toute la contrée; et print moult de prisons, et tout le mastic que il trova par les casaux et par les lieux où il se fait, car en nulle autre part en tout le monde ne se fait le mastic que à l'ille de Scio. *Si en ot tant que il en fit chargier deux gallies*» (Longnon (ed.), 1911, p. 301).

12. «Malvesia» («Malvaxia» a l'AtCat) és Monemvasia, situada en una petita península a la costa est del Peloponès. Segons es desprèn de la lectura de Neocastro, va ser atacada per l'almirall Roger per-

què allotjava una guarnició de soldats francesos que es preparaven per atacar Sicília i els territoris controlats pels catalans al sud d'Itàlia («Iam ventum est ad civitatem que vulgariter dicitur Malvagia [...]. In civitate illa se receptaverant gallici hostes, insidias in Siciliam machinantes, ibique prestolabantur venturos socios de partibus Apulie in Siciliam affuturos», RIS, vol. XIII, col. 1186). L'atac es va produir durant la nit i va agafar per sorpresa la població local, que, espantada, va apressar-se a abandonar la ciutat creuant l'únic pont que la connectava a la terra ferma. Neocastro apunta que si els catalans els haguessen tallat el pas, el guany fet hauria estat molt més gran encara, perquè els grecs van fugir amb tots els béns que van poder carregar: «Media autem nocte superveniente, eo iubente, in remos percutitur, et retrocedentes Pharii cives dormientes inveniunt; iamque eis tenentibus civitatem, nauticus clamor insurgit; surgunt cives danahi somno perterriti, quosque iam metus afflixerat, admirati terror artus ligaverat, et a mente aufugerat sensus inhers; mares illinc fugiunt nudi dementes, femine plorantes hululantes, senes et parvulos derelinquunt; et caede non facta, civitas bonis propriis spoliatur; fuga per pontem emissa, diviciae civium transferuntur in danahos, quem si nocte illa vigiles Pharii tenuissent, quanta mori precio fuisset diviciarum onustas, quas propter inherciam perdiderunt» (RIS, vol. XIII, col. 1186). Així i tot, com diu Muntaner, el botí va ser molt important, i Llúria hi va fer un presoner molt important: l'arquebisbe de Monemvasia, que va ser dut a Sicília, on va comprar —sembla que ben cara— la seua llibertat: «et deinde admiratus [...]. Messanam applicuit, ducens secum religiosum archiepiscopum graecum Monovadiae captivum, qui apud Mesanam ab admirato soluto magno auri pondere se redemit» (RIS, vol. XIII, col. 1187). Per la seua banda, els *Annales* de Doria anoten que «ac deinde apud Malvaxiam accedens, burgum dicti loci preliando cepit, dirruit, vastavit et spoliavit, ac homines et mulieres in galeis positos fecit eos redimere perpera» (MGH, vol. XVIII, p. 343). Confronteu-ho amb la versió francesa de la *Crònica de Morea*, font que afegeix una altra notícia interessant: poc després del saqueig de Monemvasia, Roger de Llúria va executar una operació contra els soldats bizantins del castell veí de Mani. Sembla que en aquest cas l'almirall va enganyar l'enemic fent desplegar a les galeres l'estendard de sant Marc. Molts grecs de la guarnició van abandonar la fortalesa creient que l'armada catalano-siciliana era una flota comercial veneciana. En atansar-se a la costa, però, van descobrir la veritat: Llúria els va fer presoners, els va fer pujar a les galeres i se'ls va endur a Sicília, on van ser venuts com a esclaus: «Et au retour que il fist, si vint par Malevesie. Et print la cité aval par force d'armes. Et print l'archevesque et tout l'avoir que il trova en la ville; mais tout li gentil home et le peuple eschaperent, pour ce qu'il monterent sus au chastel, en la grant roche qui est là. Et puis se parti de Malevesie, et vint droit à la pointe où est le chastel de la Grant Maigne. Et ainçois que il preist port, si fit lever les banieres de saint Marc; et firent semblant que il estoient marchéant de Venise, pour decevoir celle gent. Et traitrent hors de leurs choses pour vendre et comenchiez à acheter des choses que cil leur apportoient. Et quant celle gent furent ainxi asseuré, si vindrent de grant volenté; et aporтерerent de leurs choses à grant planté pour vendre. Et quant messire Rogier vit que il ne venoient plus, si les fit prendre et arrester ou toutes leurs choses. Et furent mis ès gallies, et les emporterent en Cecille pour esclaves» (Longnon (ed.), 1911, p. 301-302).

13. Els *Annales* de Jacopo Doria també consignen la devastació del raval del castell de Corfú: «Insulam de Culfo et omnia quae erant in ea praeter castrum destruxit et devastavit» (MGH, vol. XVIII, p. 343).

14. La «Xifellònia» («Cifallunia» a l'AtCat; «Cifalonia» al portolà de Pauli: «E da Grifo a Cifalonia à miglia C per iscelocho di ver mezodi per pelago. E i mezzo di Duchatto e di Cifalonia è isola una ditta Santta Margaritta», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 35) és Cefalònia, a les illes Jòniques. El *Librum Insularum* explica l'etimologia del nom de l'illa i en descriu ben acoloridament l'ecosistema: és interessant la notícia sobre les serps inofensives que l'habiten, capaces de dormir amb els humans sense mossegar-los (són, efectivament, les serps sagrades de la Verge, que apareixen cada any a les viles d'Argínia i Markopoulo entre els dies 6 i 15 d'agost, durant la festa de la Panaghia): «De Cephalonia incipiamus. Quae olim Cephalonum dicta et in montibus tota. *Cephal* graece, *caput* latine, quia apparet nautis ab austris venientibus rotunda velut hominis caput [...]. Quae rotunda et in montibus aspera C cir. mil. [...]. In quo multitudo fagorumque pinorum per circuitum insurgunt [...]. Serpentes etenim et aspides ibi inveniuntur, qui, calorem sentientes humanum, sine laesione cum eo dormiunt» (Buondelmonti, 1824, p. 58).

15. Aquest topònim ha causat bastants maldecaps a la crítica. Així, en la seua traducció de Muntaner, Buchon (ed.) (1840, p. 330, n. 5) va descartar que es tractés del famós ducat de l'Arxipèlag o del Dodecanès fundat arran de la quarta croada, perquè l'itinerari descrit per Muntaner fa inferir que ara ja no ens trobem en aigües de l'Egeu, sinó més aviat al Jònic, i va suggerir que el mot podia referir-se al despotat de l'Arta, ço és, la costa de l'Epir. Per la seua banda, l'edició de Soldevila (cap. 117, p. 967, n. 3) es fa ressò de la conjectura de l'erudit francès. Però, en realitat, sembla clar que aquest era el nom que els medievals donaven a l'illa de Lèucada o Santa Maura, capital del que cap a la meitat del segle XIV esdevindria el ducat de Lèucada. Es tracta, doncs, del mateix «Duchato» de l'AtCat; confronteu-ho amb el *Compasso di navigare*: «De lo Gozo de Malta all'isola de Ducato, che è en Cifalonia de la parte de maestro, e so DLX millara per greco ver levante quarta» (Motzo (ed.), 1947, p. 113); o amb el portolà de Grazia Pauli: «E de la Morea di ver maestro a l'isola del Duchatto à miglia C e guarda a maestro e iscelocho» (Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 37).

16. *havem*: «haviem» (C); «avem» (A); «havem» (B).

17. La submissió definitiva dels homes de Gerba a l'almirall es va produir arran de la segona expedició d'aquest contra l'illa, que va tenir lloc entre els mesos de setembre i octubre de 1284. Muntaner ventila en unes poques línies els esdeveniments, però altres cròniques supleixen el seu laconisme amb tot d'interessants detalls. En aquest sentit, contra el que de Peralada ens vol fer creure, sembla que la capitulació dels gerbians no va arribar sinó després d'un atac especialment cruent. Entre les fonts catalanes, mereix una menció especial el testimoni del manuscrit 241 de la Biblioteca de Catalunya, que combina el text de Desclot amb altres materials de procedència diversa, com ara alguns fragments de la que Cingolani ha individuat com a *Crònica del rei Pere* (vegeu <http://www.lluisvives.com/>, on se n'ofereix una edició electrònica). Aquest text explica que Llúria va salpar del port de Messina amb trenta-cinc veles i que, a causa d'una maltempada, es va veure obligat a fer escala a l'illa de Lampedusa durant tres setmanes. Després, l'estol va reprendre la travessia, tot i que ben escàs de virtualles, i es va presentar davant la costa de Gerba durant la nit: «e armaren entre galeas e tarides XXXV, e lexaren totes les altres e desarmaren-les. Les quals XXXV galeras e tarides foren molt bé armades, e masseren-hi molts almuçavers e XXX cavallers, ab lurs cavalls e ab lurs robas e ab lur arnès, e tot so que mester hagren. E puxs partiren de Massina e faeren vela, migant satembre, e anaren tant a rem e a velas tro que vengren a la illa de la Lampossa, qui és a l'entrant dels cechs de Barbaria. E aqui astegren mal lur grat, per mal temps que fayhia, III setmanes, sí que hagueren gran re de lur vianda despesa. E com vench al cap de les III setmanas, Déus los donà bon temps, e axiren d'aquí e anaren-se'n a la illa de Gerba, e praseren terra de nits» (Cingolani (ed.), 2006). L'endemà, amb tota la host desembarcada, els de l'almirall van començar a recórrer l'illa, que van trobar quasi deserta. Alguns dels pobladors, atemorits per la imminent arribada dels cristians, s'havien escapat a la terra ferma; d'altres s'havien amagat en coves ben proveïdes d'aigua, disposats a restar-hi fins que l'enemic hagués marxat: «E com vench al matí, tota la gent fo a terra, a cavall e a peu, e pensaren anar avant per la illa, tant tro que foren en la vila major, mas no y trobaren nagú, que totes les gens d'aquella vila foren passatas al pas de la mar, e les altres sa eren amagades sots terra, en molts grans caves que havien fetes sots terra. E al cap de cascuna cava havia un pou d'aygua molt pregon, e al cap de la cava havia una porta al pou, layns prop de l'aygua, e pranien de la aygua tota via que's volien e nuyl hom no-ls podia veura ni trobar, sinó per gran ventura» (Cingolani (ed.), 2006). A la fi, els exploradors es van trobar amb un escamot de sarraïns a peu i a cavall, que va ser reduït sense gaires dificultats. Alguns dels enemics capturats van revelar als d'Aragó l'emplaçament dels refugis dels seus compatriotes: «Mas II cavallers christians e les gens a peu anaren tant amunt e avayl per la illa, que trobaren molts sarrayins a caval e a peu, mas no-ls agren durada davant, ans los prasseren e los aucieren, e ratengueren molts a vida. E aquells dexalaven-los e mostraven-los les caves on los sarreyns eran amagats ab lur haver. E los crastians entraren laïns en les caves, e tragueren-ne molts sarrayins e molt haver, mas no pas la meytat d'aquells qui amagats eren, per ço con no-ls pogueren trobar, tant eren les coves grans e profundas» (Cingolani (ed.), 2006). Com fa Muntaner, la *Crònica del rei Pere* pondera la riquesa del botí, tan gran que una part no va poder ser carregada a les galeres. Quant als presoners fets pels catalans, el text diu que en van ser deu mil, dada que concorda amb la xifra aportada per Muntaner quant a la primera ràtzia de l'almirall: «e faeren recullir les gens, e raculliren l'aver

que hagueren pres, so fo molt aur e molt argent, e molts draps de richa lana, e molta lana molt richa e prima, e molts d'altres avers grossos, mas no-ls ne posqueren tots tres, que si haguessen V o VI naus, totes les pogueran carregar de oli, e de dàtils, e de cumí, e de lana, e de buquines, e de curys de bou, e de ffigues e d'atzabib, mas no astagueren cor VIII jorns, per ço con lo pa los era fallit. E puxs reculliren-se, e los sarreyns e les sarrayines foren X milia, sens aquells que hagueren morts e qui foren fuyts a amagats sots terra en cavas. E tornaren-se'n en Sicília molt alegrement e ab guany» (Cingolani (ed.), 2006). Aquesta llarga relació concorda essencialment amb la *Historia Sicula* de Neocastro, segons el qual els invasors van arribar a incendiar les coves per obligar els musulmans a abandonar els seus amagatalls, tot i que en molts casos aquests es van estimar més suportar el fum i la calor que posar-se en mans dels cristians. Ara bé, Neocastro afirma que l'atac va començar ja durant la nit i afegeix que, durant totes les operacions, l'almirall va mantenir una galera bloquejant el pas que connectava l'illa amb el continent, per evitar la fugida de més pobladors i neutralitzar qualsevol intent de socórrer-los militarment. Pel que fa al nombre de baixes causades als defensors, la *Historia Sicula* explica que els de Llúria van matar més de sis mil persones i que en van captivar més de quatre mil. D'aquestes, moltes es van rescatar i van tornar a l'illa més tard, com a súbdits del rei i d'en Roger: «Cumque versus Libiam navigarent ad optatam insulam Gerbinorum XII Sept. XIII ind. perveniunt, positaque galea una in passu, quem mare distans forte per miliaria... ex parte... ab insula Libiam separat, ne Gerbini in Libiam fugerent, aut Arabes, cum forent ibi vicini, ad insulam provehantur, totus exercitus galearum catervatim de nocte ad loca vel alcarias percuciant, plurimos capiunt ex Gerbinis de utroque sexu mares et foeminas, quosdam interficiunt, qui maxime fuge se dederant, aut forte qui armis assumptis salutem personarum vel patriam defendebant. Die autem redeunte, cum alii viderent ex superadventu Christianorum turbatam insulam, se ponebant in mare natantes, alii fugientes sub terraneis latebris se ponebant latitantes, adeo quod videri vix poterant, sciam cum ignes immitterent, exire nolebant, et cum fumos paterentur invisos, in solo terre posia faciae, licet inviti, compulsi singula sustinebant. Insula capitur, et Christianorum dominio possidetur, auro, argento, ac spoliis depredatur, ac bonis aliis et personis. Plures inde ditati sunt, et delate sunt in Siciliam ex Gerbinis, quae captae fuerint a Siculis, empte plusquam VI M et que interfecte fuerunt, plusquam IV M personarum. Reliqui vero, tam qui aufugerant, quam qui se latitaverant, assecurati fuerunt, qui se pro servis regis et admirati postmodum tradiderunt, et pro maiori parte de captivis ipsis se redemerunt precio, qui postea ad honorem et fidelitatem regiam, ac admirati in patriam sunt reversi; ibique postea facit admiratus castrum optimum prope passum, tenens ibi Christianos suos in regimine insulae supradictae» (RIS, vol. XIII, col. 1095-1096). Confronteu-ho, encara, amb el *Kitab al-'Ibar* d'Ibn Khaldun, que al·ludeix al carnatge indiscriminat de què els catalanoscilians van fer víctima la població local —els infants més petits, per exemple, van ser llançats als pous— i a l'elevat tribut que van imposar als supervivents, i pondera la importància de la pèrdua de Gerba per a l'Islam: «L'ennemi y mit tout au pillage et l'on dit qu'il emmena en captivité huit mille personnes, après avoir jeté les petits enfants dans les puits. La perte de Djerba fut un coup bien douloureux pour les musulmans. L'ennemi bâtit alors dans l'île et sur le bord de la mer un château qu'il remplit d'hommes, de vivres et d'armes. On soumit les habitants à un impôt annuel de cent mille pièces d'or» (Ibn Khaldun, 1925-1956, vol. II, p. 397).

18. Es tracta del Borj el Kastil, les restes del qual encara poden veure's actualment. Del bastiment d'aquesta fortalesa se'n fan ressò els historiadors sicilians Neocastro («ibique postea facit admiratus castrum optimum prope passum», RIS, vol. XIII, col. 1096) i Speciale («In qua, ne forte incolae regionis Libycis fraudibus innitentes aliquando resilierent, nobile Castrum pro cautela securitatis domini et perpetua possessione fundavit», RIS, vol. X, col. 946). Ibn Khaldun diu que el castell, la construcció del qual es va iniciar el 1289, va convertir-se en una greu amenaça contra tots els musulmans del nord de l'Àfrica i que des de l'inici els sobirans hàsides van tractar de reconquerir-lo, objectiu que no van aconseguir fins a l'any 1335 (poc abans, doncs, de la mort de Muntaner). Aquest mateix autor ens deixa també una breu descripció del Kastil: «les Siciliens prirent encore possession de Djerba et y bâti- rent le château nommé El-Cachetil. Cet édifice est de forme carrée, avec une tour à chaque angle et une tour au milieu de chaque courtine. Le tout est entouré d'une double muraille et d'un fossé. L'existence d'une telle forteresse dans le voisinage des musulmans les tint dans des inquiétudes continuelles, et le

gouvernement de Tunis ne cessa d'expédier des troupes pour l'attaquer» (Ibn Khaldun, 1925-1956, vol. III, p. 65).

19. No ben bé: de fet, la distància entre l'illa i Ceuta és prou menor que la que la separa d'Alexandria.

20. Són ben significatives aquestes consideracions de Muntaner sobre els requisits que ha de reunir el capità cristià de Gerba, si tenim en compte que ell mateix va exercir el càrrec entre els anys 1308 i 1315 (vegeu els capítols 248-259 de la *Crònica*, on el peraladenc ens presenta un relat bastant detallat de l'èxit de la campanya de pacificació que va menar a l'illa). Quant a la conveniència de mantenir ben vigilat el pas que comunica l'illa amb la terra ferma, cal dir que és precisament el que, segons algunes de les fonts esmentades una mica més amunt (vegeu la nota 17 d'aquest capítol), va fer Roger de Llúria durant l'atac.

21. Sobre aquest personatge, vegeu el capítol 30, nota 10. La seua menció en aquest punt resulta interessant, atès que sabem que va ser capturat pels catalans a la costa tunisenca durant les operacions de l'almirall a Gerba. Va ser conduït a Sicília, i hom el va retenir com a presoner al castell de Matagrifó de Messina. Vegeu la *Historia Sicula* de Neocastro: «In diebus illis dum Marganus Rex Arabum venisset de montanis ad litus Africae cum maxima comitiva Arabum causa Tunisium adeundi, homines Catalani cuiusdam galeoni, qui ad partes illas accesserant, in terra ponentes insidias, interceperunt Marganum, dum in manus eorum incideret, ipsumque ducentes in Siciliam, presentaverunt inclito infanti, qui captivatur apud Messanam in castro Griffoni, qui non ut hostis, sed tamquam praeda proveniens custoditur» (RIS, vol. XIII, col. 1097).

22. Les tribus dels Debbab ocupaven la porció de la costa barbaresca compresa entre Barka i Trípoli (Mercier, 1888-1891, vol. II, p. 190).

23. *elarps*: llegiu «alarps», és a dir, alarbs.

FIGURA 70. Una vista del castell de Gerba.

FIGURA 71. Mitilene o Lesbos, en un manuscrit del *Librum Insularum* de Cristòfor Buondelmonti.

FIGURA 72. L'illa de Quios.

FIGURA 73. Andros.

FIGURA 74. Corfú.

FIGURA 75. Cefalonia.

[Capítol 118]

Com lo rey Karles hac hoÿdes les nouvelles, axí de la presó del príncep, con de la batayla dels Comtes, com del fet de Agosta, con de tots los altres dampnatges que hac presos et prenia tots dies, pensà de recórrer al papa et puys al rey de Ffrança, et pensà de ordir [f. LXIIVa] et de endressar tot ço que poch contra el rey d'Aragó. Et con ho hac tot mogut et hordonat, que-l rey de Ffrança vengués sobre el rey d'Aragon, pensà-sse'n de venir a Nàpols, que havia gran pahor que no-s revellàs; et ab ell vench lo comte d'Artès et d'altres comtes et barons, qui foren bé II míllia cavallers.¹

Et anaren tant per lurs jornades que vengren a Nàpols; et vengren-hi en tal punt que çertament no-n tornaren en Ffrança, de tots II míllia, CC; que tots moriren en la guerra, en Calàbria et a Tàranto. Que sol I dia ne moriren a Otranto més de CCC cavallers;² e axí mateix ne moriren a Tàranto molts; et al pla de Sent Martí ne moriren en I dia, per mans d'almugàvers, més de D cavallers.³ Què us diré? Que enloch no-s podien trobar ab los cathalans et aragonesos que no fossen morts o desbaratats. E açò s'esdevenia per obra de Déu, qui abaxava lo lur orgull e exalsava la humilitat que-l senyor rey d'Aragon havia, et sos fills et sa gent. Et podets-ho entendre als presons que per honor de Déu lexaven anar soltament; que hanc no-s poch dir que-l rey Karles ne soltàs negun qui en son poder ne dels seus vengués, ans, con ne prenien negun, los tollien los punys e-ls exorbaven. Et assò hac molt de temps sufferit l'almirayl e-ls altres del senyor rey d'Aragon; sí que a la fin veeren la gran desmesura que-n fehien, [et] l'almirayl pensà de tolre⁴ punys et exorbar.⁵ Et con ells veeren açò, castigaren-se'n, et l'almirayl féu atretal; sí que ab mal foren castigats, et no per honor de Déu ne per misericòrdia neguna. Et axí esdevé de moltes gents, que més acaba hom ab ells ab mal que ab bé; per què a cascú valria més que-s castigàs de son mal vici, si l'ha, per honor et per temor de Déu, que con Déus dóna la sua hira sobre ells.

Què us diré? Que tots [f. LXIIVb] dies venien al rey Karles aytals nouvelles; sí que-s diu que hanc no fo senyor e-l món que, après tan gran prosperitat que ell havia haüda, se veés tant de desplaer a la sua fin. Per què cascuns se deuen esforçar que-s guarden de la hira de Déu, que contra la hira de Déu res no pot haver durada. Què us diré? Que en aytal planea con fo caygut plach a nostre senyor Déus que fenís sos dies, et passà d'aquesta vida.⁶ Et pot hom bé dir d'ell que-l jorn que morí, morí lo mellor cavaller del món,⁷ après lo senyor rey d'Aragon e-l senyor rey de Mallorca; et solament vos en leu amdosos.

E axí la terra sua romàs en gran trebayl, per rahon de la sua mort et per ço con lo príncep, qui devia heretar la terra sua, era pres a Barchelona. Emperò, lo prin-

cep havia molts infants; entre-ls altres, havia III infants grans, ço és a saber: monsenyer En Lohís, qui puys fo bisbe de Tholosa et frare menor, et morí bisbe, et vuy és sanct et canonitzat per lo sant pare apostoli et fa hom⁸ d'ell, per totes les terres de crestians, festa.⁹ Et après hi havia altre fill, per nom monsenyer En Robert, qui s'appellava duch de Calàbria;¹⁰ et puys altre fill qui s'appellava, e s'appella encara, príncep de Tàranto.¹¹ Et aquests II fills, ab lo comte d'Artès et ab d'altres barons honrats de lur sanch, regiren la terra entrò que lur pare, lo príncep, fo fora de la presó; qui n'hisqué ab pau, segons que avant hoyrets.¹²

E axí lexar-vos he a parlar del rey Karles et de sos néts, qui regien la terra, et tornar-vos he a parlar del rey de Ffrança.

Notes del capítol 118

1. Sobre aquesta força expedicionària, vegeu el capítol 67, nota 2.
2. Quant als fets d'Otranto, vegeu el capítol 116, nota 8.
3. El pla de Sant Martí és un dels noms que rebia antigament el pla de Gioia Tauro, territori que limita a l'oest amb el golf de Nicòtera, a l'est amb el massís o Dossone della Melia, al nord amb el mont Poro i al sud amb l'Aspromonte (Mazza, 2004, p. 304, n. 3). Muntaner al·ludeix molt de passada a l'assalt i al barreig dels almogàvers a la vila de Seminara, una de les principals poblacions d'aquella planura, que s'esdevingué el 13 de març de 1283, durant la invasió catalanoaragonesa de Calàbria. Sembla que l'atac, que es va produir durant la nit i va ser dirigit personalment pel rei Pere, va agafar completament desprevingut un impuntant contingent de cavallers francesos que hi havien instal·lat els seus quaters. Vegeu, per exemple, el relat bastant detallat de Desclot, que encara eleva més que Muntaner la xifra de baixes causades als angevins: «En aquela saó lo príncep de la Morea, fil del rey Karles [...] tramès DCCC cavallers francès e proensals a I vila qui és en la Calàbria, a II jornades de la Catuna dintre terra, qui és e-l camí del pla de Sen Martí. Ab tant lo rey d'Aragó fo aparelat ab tota la host [...] e puys cavalcà ab tota sa host, e anà-se'n a I vila qui à nom Solanes, e aquí eyl sabé, que la gent de la vila li o dixeren, que a Semanara avia DCCC cavallers francès e proensals que el príncep hi avia tramesos per establiment [...]. Quant lo rey hac assò entès [...] anà tro a Semenara. E-l rey manà que y entrassen II milia almogàvers, abans que cels de la vila fossen regoneguts, e XL cavallers. Quant los almogàvers agren oït lo manament del rey, anaren-se'n ves la vila, e les gaytes, qui-ls sentiren venir, cridaren molt fortment e meseren so per la vila. E-ls cavallers e les gens, qui durmien en lurs lits, levaren-se e preseren-se a les armes; e hac-n'i molts qui muntaren en lurs cavayls e d'altres qui fugien fors de la vila, mas no-ls valia res, que venien en les mans de la host qui defores era, e eren morts o presos. Mas los almogàvers anaren trencar les lisses e el mur de la vila, e entraren dins e los cavallers ab eyls, e meteren foc a la I part de la vila; e puys anaren per la vila e trobaren cavallers armats per cases, e per carrers e per plasses, sí que n'alcieren tots quans n'atrobaren» (cap. 102, vol. III, p. 145-146). Confronteu-ho amb les fonts italianes, que també documenten el combat tingut «in planum Sancti Martini» (Neocastro, RIS, vol. XIII, col. 1071-1073; Speciale, RIS, vol. X, col. 938-939; Malaspina, BS, vol. II, p. 395-396).
4. *tolre*: «torle» (C); «tolra» (A); «tolre» (B).
5. *exorbar*: llegiu «eixorbar». Un motiu que hom presenta com a decisiu perquè Déu afavoresca la causa del rei Pere és la humanitat amb què els seus guerrers tracten els enemics que capturen, actitud que hom oposa a la manca de misericòrdia dels francesos. De fet, Muntaner justifica les mutilacions ordenades per l'almirall com una resposta a les reiterades atrocitats comeses per l'altre bàndol. Vegeu, també, la *Crònica* de Desclot, que descriu el càstig que el mateix Lluïa va infligir a una part dels mariners francesos capturats en el combat naval de les illes Formigues el 1285: «E En Roger [...] féu pendra aquells CCC hòmens nafrats que havia presos en les galeres e trasqué'ls en terra e féu-los enfilat en una

corda, e puys, ab la popa d'una galera, en vista de tot hom qui veura-u volch, féu-los restrar dins en mar e moriren tots aquí. *E puys pres aquells CCLX hòmens que romanían, que no éran nafrats, féu-los trer a tots abdós los ulls e enfilà'ls en una corda; e hach I hom d'aquells mateys a qui no trasch sinó la hun ull per tal que menàs los altres. E tots enfilats, I devant l'altre, tramès-los per presentalles al rey de Franssa*» (cap. 166, vol. v, p. 122). Aquesta pràctica no era pas infreqüent en la guerra medieval i està documentada en altres obres. Així, l'historiador bizantí Joan Skylitzes (segle XI) conta al *Synopsis historion* que, després de la seua victòria a Kleidion (1014), l'emperador grec Basili va fer eixorbar quinze mil presoners búlgars, tot disposant, a més, que a un de cada cent li deixessen sa un ull perquè fes de guia als altres. Va ser en aquell miserable estat que els va trametre al tsar de Bulgària, que es va col·lapsar en veure'ls arribar (Skylitzes, 1973, p. 348-349). I el poema llatí *Philippidos* de Guillaume le Breton (segle XII) explica que, després d'haver conegut la desfeta dels seus gal·lesos a mans de l'exèrcit francès, Ricard Cor de Lleó, enecat per la ira, va actuar de manera semblant amb quinze cavallers del rei Felip August que havia fet presoners. És clar que el sobirà francès va retornar la jugada enecat quinze dels soldats anglesos que tenia en el seu poder: «Facta movent regem Richardum talia, nec se / claudere corde potest gravis indignatio totam. / In sua tres victos ergastula forte tenebat / Francigenas, quos mox, audita strage suorum, / precipitans sevus alla de rupe deorsum / littore Sequanio, muros ubi postea rupis / Gaillarde struxit, ferali turbine missos / iudicio nequam necuit nil tale merentes, / ossibus et nervis toto cum corpore fractis. / Protinus exoculat ter in ipso carcere quinos, / monoculumque ducem dat eis, ut sic regat illos / Francorum ad regem; qui, justa concitus ira, / Anglos supplicio simili mulctavit eodem / sub número, tractosque simul de carcere regem, / unius illorum duce conjuge, misit ad Anglum» (Delaborde (ed.), 1882-1885, vol. II, p. 136-137; confronteu-ho amb la *Chronica* de Roger de Hoveden (segle XII), el qual escriu des de l'òptica anglesa i atribueix el primer moviment al rei de França: «Rex autem Franciae [...] fecit quamplures de hominibus regis Angliae, quos captivos tenebat, excaecare; et sic provocabat regem Angliae, licet invitum, ad consimilem impietatis opus», Roger de Hoveden, 1868-1871, vol. IV, p. 54). Diguem, d'altra banda, que altres fonts desmenteixen l'esperit pacient i compassiu que Muntaner vol atribuir a Roger de Llúria: *Speciale*, per exemple, no s'està d'explicitar les vexacions i les tortures de què l'almirall va fer víctimes els presoners sicilians fets en la batalla de Capo d'Orlando (1299), que va enfrontar Jaume II el Just amb el seu germà Frederic de Sicília. Sembla que en aquest cas el vencedor no va mostrar cap tipus de mirament amb els qui fins feia poc havien estat els seus aliats, ni tampoc no el va inquietar que fent costat a Frederic hi hagués també catalans i aragonesos: «Lacrymabilis quidem caedes exoritur, dum catalani et aragonesi siculorum puppes insiliunt, mixta cum vulgo nobilitas nullo mortis discrimine trucidatur; plures ne in manus hostium inciderent, sese in mare praecipitant, alii natando sperantes evadere, cum nequeant amicas rates contingere, demerguntur. Tunc Rogerius de Lauria voti compos, tamquam leo rugiens clamitabat [...]. Sed neque iis contentus, omnes rates quas ceperat, praecipue Messanensium, singulatim ascendens furibundus evertit, atque in solatium nepotis extincti plures nobiles, licet immeritos, acerbae mortis exterminio destinavit. Aliis mucrone pectus transfigitur, aliis clava ferrea caput contunditur, aliis cervix e jugulo amputatur. His gladio eripiuntur vitalia, illos semineces ex puppibus ad undas projiciunt, aliorum membra minutata dispergunt. Omnis in hac vindicta crudelitatis modus exceditur, omnis quidem pietas relegatur, imago mortis ubique praetenditur, ubique calcantur cadavera pedibus bellatorum, aegae carinarum spumanti cruore tingitur, rivus affluentis sanguinis per foros egreditur; color maris ubique coeruleus hic siculorum caede mutatur» (RIS, vol. X, col. 1004-1005).

6. Carles I d'Anjou va morir a Foggia el 7 de gener de 1285. Muntaner no es pot estar de glossar moralment el succés, i presenta el d'aquest personatge com un autèntic cas de caiguda de prínceps. No és estrany, doncs, que, a l'hora d'explicar els daltabaixos soferts per l'angeví en els seus darrers dies, el cronista oposa la humilitat del casal d'Aragó a la supèrbia de l'Anjou: «E açò s'esdevenia per obra de Déu, qui abaxava lo lur ergull e exalsava la humilitat que'l senyor rey d'Aragon havia, et sos fills et sa gent». De fet, el rei Carles és un dels personatges que desfila per la galeria de dissortats del *De casibus virorum illustrium* Boccaccio, obra que atribueix el capgirament de les fortunes angevines a l'avarícia amb què el rei governava el regne de Sicília i al deshonest capteniment dels seus soldats amb les dones de l'illa. En particular, Boccaccio es fa ressò de la llegenda segons la qual Joan de Procida va planejar la re-

volta de les Vespres com una *vendetta* per la violació de la seua filla a mans d'un oficial francès, i converteix l'alçament de Palerm en el punt d'inflexió de la brillant carrera de Carles, que —ens diu— acabarà els seus dies vençut, malalt i menyspreat —la «planea» de què parla Muntaner. Cite el *De casibus* seguint la traducció francesa de Laurent de Premierfait (segle xv): «Par ainsi doncques quant Charles fut assis en son hault siege royal, et il qui advisa ses tiltres et honneurs assemblees en ung tas, luy sembla que par les soushaitz et desirs continuelz il eust pour soy fermes les fondemens les fondemens de Fortune. Et voy cy que toutes les choses et besoingnes du roy Charles furent soubdainement tournees en contraire par une dure et mauvaise constellation qui tourna sa bieneurte en misere [...]. Fortune entreprint et forga autres baratz, car cestuy Charles devint tresgrief et ennuyeux envers les siciliens, tant pour l'avarice comme pour la luxure de luy et de ses gens. Et advint que la chasteté de la femme d'ung noble et subtil homme sicilien fut corrompue par ung homme françois de l'ostel du roy Charles. Cestuy noble sicilien, nommé Jehan Prochite, porta mal paciemment ceste chose en tant que il esveilla toutes les forces de son engin a ung desir commun entre les siciliens, qui tous generalement desiroient que les françois fussent punis de leur avarice et luxure. Et advint que cestuy Jehan Prochite, sans soy faire congnoistre, par deux ans discourit ça et la per le paÿs de Sicile, nonmie sans grans labours et aussi par grant sagesse. Et tant fist le noble Jehan Prochite que il tira et mist en une mesme sentence et accord tous les couraiges des barons de Sicile et de l'empereur de Constantinoble et de Pierre adonc roy d'Arragon et de Nicolas, adonc pape de Romme. Et tant advint que de leur commun complot ilz concluirent que en tout le royaume de Sicile en ung mesme jour seoit fait ung tumulte et ung cry en la cité de Panorme par quoy tous les siciliens se esmouvroient contre les françois et les tueroient sans en laisser ung seul. Et affin que aucune trace ne lignee ne demourast des françois en Sicile les femmes corrompues et ençaintes des françois furent ouvertes et esboulees toutes vives, et leurs petis enfans furent gettez et lancez contre les murs et rochiers. Après ces choses faictes Pierre, lors roy d'Arragon, fut requis et appellé depar les siciliens, et il, qui vint avec grans navires, print pour soy toute l'isle de Sicile et la seigneurie d'icelle. Charles, oyant ceste chose et ja soy desesperant de Fortune, pria Dieu ainsi comme dient aucuns que se il devoit cheoir de son hault et grant estat, que son descendement luy advenist d'ung degré en autre et non pas soubdainement. Si tost, doncques, que Charles eut perdue l'isle de Sicile, le roy de Thune tantost lui soustrait et osta le truage qu'il arroït acoustumé de payer [...]. Et avec toutes ses maleurtéz une autre luy advint: que celle porcion du royaume de Hierusalem que il avoit longtemps possedee et tenue en sa subjection, elle fut prinse et occupee depar les egipcien, et illec furent les crestiens dechassez et bannis. Et derrenierement apres ce que le roy Charles eut assemblees et esmeües toutes les forces en armes, et il avec tresgrant navire vint de France a Naples pour aler contre ses ennemys, il ouï dire par messageries et lettres comme vray estoit que son filz Charles le Boyteux avec grant nombre de gens armez estoit desconfit sur mer et que il estoit detenu en prison par ung chevalier appellé Rogier, capitaine et gouverneur de Sicile. Charles aussi ouÿt nouvelles que plusieurs fortresses de Calabre s'estoient ostees et departies de son obeïssance et s'estoient rendues aux siciliens, et que il avoit presque perdue la cité de Naples par tumulte et sedicion qui illec estoient advenus entre les citoyens. *Par ces maleurtéz le roy Charles fut si espouenté et destraint que il pria Dieu que il luy donnast la mort [...]. Il print couroux et doulere en son courage, et par le tourment de son corps il cheut en grieve maladie en une fortesse de Pueille appellé Fog. Et selon aucuns hystoriens, Charles de plain gré laissa toutes ses choses et ses besoingnes, et en cependant il fina sa vie attainee et dolente par griefz et longz travaulx. Et par ainsi Charles nagueres grant roy et glorieux par plusieurs siennes victoires, a qui trois royaumes estoient obeïssans et subjectz, après la grant resplendisseur de sa jeunesse, mourut vieillart et presque sans aucune gloire, et si mourut en une petite porcion de l'ung de ses trois royaumes. Et ceste petite porcion Fortune luy oit gardee a la fin de sa viellesse pour illec finer sa vie» (transcrit el text de l'edició de 1494, Biblioteca Nacional de França, RES-G-358, f. CCLXXXVIIIr-v). Confronteu el passatge reproduït amb la *Caída de los príncipes* de Pero López de Ayala (1552, f. CXXXIV-CXXXVIII; no tinc a mà les edicions de Scoma i López de Ayala, 1993, i de Naylor i López de Ayala, 1994), i amb el *Fall of princes* de Lydgate (1923-1927, vol. III, p. 975-977); per a la versió llatina, vegeu l'edició de Ricci i Zaccaria (Bocaccio, 1983).*

7. Aquest passatge és una altra prova més de l'alta consideració que, tot i tractar-se d'un enemic, Muntaner té del monarca angeví: només els prínceps del casal de Barcelona —el rei Pere II d'Aragó i

Jaume II de Mallorca— superen el seu esperit cavalleresc. Confronteu-ho amb l'elogi que la versió llatina definitiva de les *Gesta Comitum* posa en boca del rei Pere en ser informat durant el setge d'Albarasí del decés del seu rival: «In obsidione autem castris ipsius fuit dicto domino regi Petro mors Karoli, sed dixit quod de melioribus militibus de mundo mortuus erat unus» (cap. xxviii, p. 75).

8. *et fa hom*: «e-m fom fer» (C); «e [«et» a B] fa hom» (A i B).

9. Sant Lluís d'Anjou (1274-1297), bisbe de Tolosa, segon fill de Carles II d'Anjou i de Maria d'Hongria, canonitzat l'any 1317 pel papa Joan XXII. Les seues restes van ser dipositades l'any 1319 al convent dels framenors de Marsella, on van reposar fins al 1423, quan les tropes d'Alfons el Magnànim, que llavors retornava de la seua primera expedició napolitana, van saquejar la ciutat, en aquell moment regida per un altre membre de la dinastia Anjou, Lluís III. Com és ben sabut, el rei catalanoaragonès va endur-se com a trofeu de guerra les relíquies del sant i les cadenes del port marsellès, que van ser confiades a la catedral de València, on encara es custodien avui dia.

10. Robert d'Anjou, tercer fill de Carles II (vegeu el capítol 88, nota 2). Però l'any 1284 Robert no tenia sinó set anys i no ostentava encara el títol de duc de Calàbria, del qual va ser investit el 1296, ja en ple regnat del seu pare.

11. Felip d'Anjou (1278-1331), príncep d'Acaia i de Tàrent, emperador titular de Constantinoble i rei d'Albània.

12. El príncep Carles va ser alliberat pels catalanoaragonesos l'any 1288, en virtut dels tractats d'Oloron i de Canfranc, signats per Alfons el Liberal mercès a l'arbitratge d'Eduard I d'Anglaterra (Muntaner donarà notícia de l'alliberament al capítol 167 de la *Crònica*).

FIGURA 76. Sant Lluís de Tolosa coronant el seu germà Robert d'Anjou, obra del pintor Simone Martini (segles XIII-XIV) [Album / Mondadori Portfolio / Luciano Pedicini].

FIGURA 77. Estàtua jacent del sepulcre de Carles d'Anjou, a la basílica de Sant Denís, a prop de París.

[Capítol 119]

Com lo rey de Ffrança hac hordonades de fer les galeas et de apparallar viandes per tot Toltzà, et Carcassès, et Badarrès, et Narbonès,¹ et encara al port de Marçella, et en Aigüesmortes² et a Narbona,³ ell tramès al cardenal et legat que era, e-l⁴ senescal [f. LXIIIra] de Tholosa,⁵ a Montpestler, per endressar ab lo rey de Mallorca que poguessen en pau haver passatge per la sua terra.

Et lo rey de Mallorca fo a Montpestler;⁶ e-l cardenal preÿcà'l, e li féu moltes proffirences de part del pare sant, e axí mateix lo senescal de part⁷ del rey de Ffrança.⁸ Et lur preÿchar valgre'ls fort poch, si no fos l'acort que'l senyor rey d'Aragon e-l senyor rey de Mallorca agren haüt a Gerona,⁹ segons que fo oppinió de les gents; que agren acort, per dues rahons senyellades, que'l senyor rey de Mallorca los lexàs passar, ço és a saber: la primera rahon, con no-ls podia contrestar la entrada de Rosselló per neguna manera, et si per força hi entrassen era perdut per totstemp Montpestler, et Rosselló, et Comflahent et Cerdanya; l'altra rahon, que si aquèn no entrassen et entrassen per Navarra et per Gascunya, havien mellor entrada que per Rosselló; que ben con fossen en Rosselló, era forts cosa d'entrar en Cathalunya.¹⁰

E axí, per aquestes rahons lo senyor rey de Mallorca obehí los prechs del papa et del rey de Ffrança. E axí lo cardenal e-l seneschal tornaren-se'n al rey de Ffrança ab gran goig,¹¹ que ja tengren lo fet per guanyat; et axí mateix, con ho agren dit al rey de Ffrança, hac-ne gran plaer, et Karles, rey del xapeu. Et tramateren-ho a dir al papa, qui n'hac gran plaer.

Et tantost lo rey de Ffrança sí féu fer paga de VI meses a rich[s]-hòmens, cavallers et cirvents, et mariners et altres persones, que dels diners havia assats, del tresor de sant Pere qui s'era ajustat per lo passatge d'Oltramar, et convertí's contra lo senyor rey En Pere d'Aragon; per què porets entendre lo fruyt que farà.¹²

Com la paga hac feta fer lo rey de Ffrança, et la primavera fo venguda, l'oriflamma¹³ exí de París; et tota hora aesmà hom, con foren a Tholosa,¹⁴ que venien ab lo rey [f. LXIIIrb] de Ffrança XVIII millia hòmens a cavall, et de gent de peu sens tot nombre.¹⁵ Et venien per mar CXL galeas grosses, et més de CL naus ab viandes, et lenys et terides et barques sens tot nombre.

Què us diré? Que'l poder era tan gran, que'l rey de Ffrança amenava, que'l poder de Déu hi era desconegut. Que tuyt dehien:

—Aytant poder mena lo rey de Ffrança, sí que tantost haurà tota la terra d'En Pere d'Aragon.

Sí que jamés no era anomenat en lur fet sinó tan solament lo poder del rey de Ffrança. Et si parlàssets¹⁶ ab negun hom d'aquells del rey d'Aragon e los digués-

sets: —Què farà lo rey d'Aragó e sa terra?—, aquells dehien: —Déus és totpoderós, qui li ajudarà a son dret—. E axí, tots aquells del rey d'Aragon soplegaven al poder de Déu, et los altres en res no'l conexien. Per què oyrets nostre senyor ver Déus con hi obrà del seu poder, qui és sobre tots altres poders: haver pietat dels passiens¹⁷ et donar-se greuge dels ergullosos et dels desconexens.¹⁸

Are us lejaré a parlar del rey de Ffrança et del seu poder, qui és a Tolosa et per tota la encontrada, et tornaré a parlar del senyor rey d'Aragon.

Notes del capítol 119

1. És a dir, les regions adjacents a Tolosa, Carcassona, Besiers i Narbona.

2. Aigüesmortes (la mateixa forma a l'AtCat; «Agua mortte» o «Achua mortte» al portolà de Pauli: «E d'Agua mortte a l'isola di Maioricha à miglia CCC per mezodì di ver lebecie», Terrosu Asole (ed.), 1987, p. 10), uns quaranta quilòmetres a l'est de Montpeller. És el port fundat per Lluís IX de França vers l'any 1240 i del qual van partir les dues croades liderades pel rei sant: les d'Egipte (1248) i de Tunis (1270). Durant una bona part del període medieval va ser l'únic port francès a la Mediterrània, un enclavament d'una gran importància estratègica tant des del punt de vista comercial com des del militar (vegeu Jordan, 1979, p. 71-76; Sournia, 1981; Jehel, 1985; Salch, 1987, p. 76-85). Encara avui s'hi conserven en un estat gairebé perfecte les fortificacions de la ciutat, la construcció de les quals es va endegar durant el regnat del fill i successor de sant Lluís, Felip III l'Ardit, capítol de la croada contra Pere el Gran.

3. Confronteu-ho amb Desclot, que explica ben semblantment els preparatius navals i logístics del rei francès: «lo rey de Franssa [...] féu fer C cossos de galeres en ribera d'un flum qui és en Prohenssa, que ha nom Rosa, e atressí féu fer en altres loguars gran armada per mar, ço és a saber a Narbona, e a Macella e per tota la ribera aytant com és la sua marcha ne del rey Carles, tro sus en la ribera de Gènova; e féu posar taula en molts lochs de la ribera per asoldadar mariners e tots hòmens d'armes, de qualque lengua fossen, que volguéssan anar en la sua armada. E axí hach en breu temps, per lo gran sou que donava, compliment d'òmens a tota sa armada, entre prohansals, e narbonesos, e marcelesos, e pisans e altres gents ajustadisses moltes [...]. E hach fet aportar, per los II anys passats vianda per mar e per terra, tota quanta poch ajustar d'Alamania ensà sus a Narbona, e a Carcasona, e a Tolosa e en los logàs vahins el rey d'Aragó, ço és a saber, a Catalunya» (cap. 131, vol. iv, p. 64-65).

4. *e-l*: «al» (C); «e el» (A); «e-l» (B); «lo» (E).

5. Eustache de Beaumarchais (vegeu el capítol 111, nota 1).

6. Segons Desclot, els representants del rei Felip van trobar Jaume no a Montpeller, sinó al castell de Sa Roca d'Albera, i van quedar negativament sorpresos per la pobresa del seu amfitrió: «E quant los misatges del rey de Franssa foren venguts al castell de Sa Roca, denant lo rey de Mallorca, besaren-li la mà e dixeran-li la misatgeria de part del rey de Franssa. E quant lo viren axí star pobrament en aquell castellet, meravallaren-se'n, e menyspresaren-lo dins son cor; e per rahó d'ell menyspresaven lo rey d'Aragó, son frare, car cuydaven-sa que major renda hagués aquest que lo rey d'Aragó, per ço car aquest era senyor de Montpesler, car ben crehien que més valgués sol Montpesler que tot lo regna d'Aragó» (cap. 138, vol. iv, p. 119-120).

7. *lo senescal de part*: omissió a C; «lo senescalch de part» (A); «lo senescal de part» (B); «lo senescall de part» (E).

8. Desclot presenta també el cardenal Jean Cholet fent de portantveus davant el rei de Mallorca i fent-li arribar les peticions del rei Felip. En concret, el capètida volia que li fossen cedides totes les fortaleses del Rosselló i també la vila de Perpinyà, i que fos permesa la circulació de monedes franceses per aquelles terres: «E lo cardenal parlà per tots e dix al rey de Mallorques [...] que per amor d'ell s'eren

axí cuytats de venir. Mas per tal que'l rey de Franssa fos mils pegat d'ell, volían, e-l pregaven e li manaven de part de Déus e del apostoli que liuràs los castells e los feus del Rocelló al rey de Franssa, e que-ls liuràs la vila de Perpinyà e que volgués que'll rey de Franssa se'n pogués amenar C hòmens de Perpinyà en ostatges perquè fos mils segur d'ells. E encare demanare més: que'l rey de Mallorques los donàs e-ls fes donar compra e venda covinentment per tota sa terra, que prenguessen per tot Rocelló tota moneda que-ls francesos portassen, d'aur, d'argent e de matall, segons sa valor» (cap. 138, vol. iv, p. 120-121). Segons el mateix cronista, entre les «proffirences» que els francopapals van fer a Jaume, hi havia la promesa escrita —que tenia el vistiplau del papa— de lliurar-li el regne de València quan la croada hagués acabat. En efecte, el sobirà mallorquí havia rebut «una carta scrita ab pergami, sagellada ab II bolles de plom pendents, la una del rey de Fransa, l'altra del apostoli, en la qual se contenia que'l rey En Jachme de Mallorques promatia de valer e de ajudar ab tot son poder per mar e per terra al rey de Franssa contra lo rey d'Aragó entrò que aquell rey de Franssa hagués conquesta tota la terra del rey d'Aragó, e per rahó d'aquesta promisió que ell feya, lo rey de Fransa li donave lo regna de València quant lo hagués conquest e tolt al rey d'Aragó, e aquesta donació atorgava e confirmava l'apostoli de Roma» (cap. 134, vol. iv, p. 80-81).

9. a Gerona: omissió a C; «a Gerona» (A, B i E). Vegeu el capítol 112.

10. Així doncs, Muntaner no sols converteix l'aliança de Jaume de Mallorca amb França i el papat en una decisió consentida pel seu germà Pere, sinó que a més ens vol fer creure que el mallorquí va donar pas als croats per les seues terres per evitar que envaïssen Aragó seguint una ruta més assequible!

11. goig: «guany» (C); «gog» (A); «goig» (B); «goyg» (E).

12. Notem que Muntaner anticipa el fracàs de la croada i el considera la conseqüència lògica d'haver utilitzat els diners de l'Església en una guerra contra cristians.

13. L'oriflama era la bandera sagrada de l'abadia parisenca de Sant Denis, que acompanyava des de ben antic els reis de França en les seues campanyes militars més importants, sobretot quan es tractava d'expedicions contra els enemics de la fe catòlica, infidels o heretges. Sembla que la seua aparença va anar evolucionant lleugerament amb el pas del temps, tot i que originalment consistia en un estendard fet de seda sendal i d'un color roig o ataronjat molt viu, característica a la qual devia el seu nom (*aurea flamma*). Vegeu, per exemple, la descripció que en dóna el *Philippidos* de Guillaume le Breton en parlar dels prolegòmens a la batalla de Bouvines (1214): «Ast regi satis est tenues crispere per auras / vexillum simplex, cendato simplice textum, / splendoris rubei, lethania qualiter uti / ecclesiana solet certis ex more diebus; / quod cum flamma habeat vulgariter aurea nomen, / omnibus in bellis habet omnia signa preire, / quod regi prestare solet Dionysius abbas» (Delaborde (ed.), 1882-1885, vol. II, p. 319). Confronteu-ho amb la *Branche des royaux lignages* de Guillaume Guiart, que descriu l'oriflama en referir com el rei Felip August la va prendre de mans de l'abat de Sant Denis l'any 1191, abans d'encaminar-se cap a Terra Santa, i recull, a més, la llegenda segons la qual el drap va ser teixit per ordre del rei merovingi Dagobert (segle VII), que el va fer servir com a estendard reial en les seues campanyes i després el va dipositar a l'esmentada abadia. Al camp de batalla l'oriflama funcionava com una espècie d'amulet: hom la desplegava lligant-la a l'extrem de la llança, amb la convicció que la seua visió infondria temor en els ànims dels enemics de la fe i els «faus crestiens condampnés» (que era com, sens dubte, els croats del rei Felip devien mirar-se els catalans): «Li roys en icel tens s'apreste, / si comme Dieu l'en avisa, / de là aler où promis a, / autrement cuideroit mesprendre. / L'escherpe et le bourdon va prendre, / a Saint-Denys, dedenz l'ygglise, / puis a l'oriflambe requise, / que l'abbés de léanz li baille; / devant lui l'aura en bataille, / quant entre Sarrasinz sera; / plus séur en assemblera. / S'orroiz ci la raison entière: / oriflambe est une bannière / aucun poi plus forte que guimple / de cendal roujoiant et simple, / sanz portraiture d'autre affaire. / Li roy Dagobert la fist faire, / qui saint-Denys ça en arriere / fonda de ses rentes premières, / si comme encor apert léanz. / Es chaplés des mescreanz, / devant lui porter la faisoit / toutes foiz qu'aler li plaisoit, / bien attachiée en une lance, / pensant qu'il éust remembrance, / au raviser le cendal rouge, / de celui glorieux quarrouge, / ou la mort pot au fils Dieu plaire, / pour nous des paines d'enfer traire, / et que quelque part qu'il venist, / de son chier sanc li souvenist, / qui à terre fut espandu / le jour c'on l'ot en croiz pandu, / et qu'il éust, en l'esgardant, / cuer de sa foi garder ardent. / Cils roys, qui ainsi en usa, / maint orgueilleus ost réusa, / et vainqui mainte fière emprise. / Par lui fu à Saint-Denys mise; / li moinne en leur

*trésor l'asistrent; / si successeur après l'i pristrent / toutes fois qu'à ce s'otroierent / que Turs ou Paiens guerroièrent, / qui parfaitement sont dampnés, / ou faus crestiens condampnés / S'à autres vousissent meffaire, / il la vousissent contrefaire / d'œuvre semblable, et ausi plaine. / Pepin, et ses filz Karlemaine, / qui tant Sarrasin descotrèrent, / en maint fort estour la monstrèrent, / et en mainte diverse place. / Et Dieu li donna si grant grace, / que souvent, sanz joindre, fuioient, / li contraire qui la véoient, / au fuer de gent desconfortée. / Et comment que l'en ait portée, / par nacions blanches et mores, / elle est à Saint-Denys encores; là l'ai-je n'a guères véue» (Guiart, 1828, p. 69-71). Les *Grandes chroniques de France* també constaten la presència de l'oriflamma a la batalla de Cassel (1328) entre francesos i flamencs, i ens deixen veure un disseny una mica més elaborat, amb dues cues en punta i amb borles de seda verda: «et tenoit en sa main une lance en laquelle l'oriflame estoit attachié, qui estoit d'un vermeil samit a guise de gonfanon à II queues, et avoit entour houpes de soye vert» (Viard (ed.), 1920-1953, vol. IX, p. 88). Vegeu Lombard-Jourdan (1991).*

14. Desclot afirma que Felip III i les seues tropes eren a Tolosa devers la Pasqua de 1285, ço és, cap a la darrera del mes de març: «E puy parti's de Franssa ab tota aquella multitut de gents e vench-se'n a Tolosa, axí que sus al Pascor fo ajustat ab tota sa gent a Tolosa» (cap. 131, vol. IV, p. 65).

15. Confronteu-ho amb Desclot, que en diversos punts de la *Crònica* es refereix a les dimensions de l'exèrcit francès. Així, en un primer moment, afirma que Felip «aparallà's de venir per terra ab lo major poder que de C anys a ensà la corona de Franssa no havia ajustat. E entre cels que hach per força, e cels que hach per grat e cels que asoldejà, ajustà bé XVII^m hòmens a cavall, tots de paratge, e asoldejà ben XVIII milia ballesters de peu, e d'altres hòmens de peu bé C^m o pus; e era tan gran l'aparellament, que quax no és cosa que-s dege creure si hom no hu havia vist» (cap. 131, vol. IV, p. 64-65). Desclot pondera la magnitud d'aquella congregació d'una manera molt gràfica: «que tan gran era la ost, que si tota anàs ajustada e partís hun dia d'un loch e volguesen anar en altre, no pogueren anar per res del món una leuga, que no podian caber en nenguna ciutat per gran que fos; que sol les bèstias, entra cavalls, e atzemblas e altres bèstias que menaven, tenien bé mige leuga a totes parts là hon éran atendats. E allí havian francesos e picarts, tolosans e lombarts, brotons e flamenchs, burgüions e alamanys, prohensals, e anglesos e guascons, e quaix de totes les lenguas de christians, hòmens e barons» (cap. 131, vol. IV, p. 64-65). Més endavant, en parlar-nos de l'ordre de batalla de la croada, el mateix cronista eleva les xifres de l'expedició fins a uns dos-cents quaranta mil efectius i ens aporta notícies molt concretes sobre la procedència geogràfica de cadascun dels contingents que la integren: «lo rey de Fransa ordenà ses osts per scales, e posà en la primera scala la ost dels ribalts, que éran bé L^m e no portaven nengunes armes, sinó I bastó en la mà, e mal vestits, sens altra guarniment; e lo rey de Fransa donava a cascú d'aquells ribalts tots dies I tornès d'argent negra de sou e tot so que poguésan guanyar de portar palla, e erba e semblants coses; e aquests foren en la primera scala ab M cavallers armats que-ls maté hom en reregarde. En la segona scala era lo senescal de Tolosa, e lo senescal de Carcasona, e-l senescal de Bellcayre, e-ll senyor de Lunell, e lo compta de Foix, e ab ell En Ramon Roger, frare del compta de Pallàs, qui era de Catalunya, ab V^m cavallers ben armats. E al lats d'aquestes II scales primeres anaven bé tretze mil ballasters a peu, tots guarnits e cuberts de ferro, que no-ls paria sinó los ulls. En la terça scala anaven totes les osts de Narbonès, e de Badarès e de Termenès, e de Carcassès, e d'Eginès, e de Tolosa, e del compdat de Sant Gili, e de Burgunya e totes les altres gents qui són de la lenga que dyen "hoch" qui fossen de la senyoria del rey de Franssa venguts en aquella host; e éran bé LXX^m hòmens a peu o pus. E en la III^a scala anaven les osts de Franssa, e de Picardia, e de Normandia, e del compdat de Flandes, e gran re de alamanys, e de flamenchs e d'altres gents, soldaders e croaders, que éran entra huns e altres ben LXXX^m hòmens de peu o pus, ab lurs armes. En la V^a scala anava lo cardenal ab sa ost a qui ell donava sou, qui éran VI^m cavallers armats o pus; e fahia portar devant si una senyera en què havia senyal de claus. En la VI^a scala anava lo rey de Fransa, e En Felip, son fill, e En Carlot, ab tots los nobles hòmens de Franssa, e ab comptes e ab altres richs hòmens senyors de senyera, qui éran bé C; en la qual scala havia ben III^m cavallers ab lurs armes. E après d'aquestes VI scales venien les atzemblas e les altres bèsties de càrrech; e éran bé LXXX^m bèsties, e éran aquells qui les manaven ben X o XII^m hòmens menys de fembres e d'infants menors de XII anys, qui éran atressí gran res. E après de tots venian DC cavallers armats, tots cuberts de ferro, per guardar les atzemblas» (cap. 137, vol. IV, p. 116-118). Per la seua banda, les *Gesta Comitum* diuen que els francesos comptaven

amb unes vint mil unitats de cavalleria, però no donen una xifra concreta per al conjunt —en qualsevol cas, ingent— dels soldats d'infanteria: «Fuerunt igitur in Gallicorum acie plusquam uiginti milia equitum armatorum, sed peditum numerus non extabat [...]. Quid plura? Infinitus erat numerus pugnatorum» (cap. xxviii, p. 78). Més moderada és la *Nuova Cronica* de Villani, que parla, com les *Gesta*, de vint mil cavallers, però només de vuitanta mil infants francesos, provençals, alemanys i d'altres regions: «grande oste in tolosana di più di XXm cavaliere e più di LXXXm di pedoni di croce segnati, che Franceschi, Provenzali, e della Magna, e altre genti» (ll. 8, cap. 102).

16. *parlàssets*: «parlassen» (C); «parlàssets» (A i B); «parlàsets» (E).

17. *passiens*: llegiu «pacients»

18. Nova sentència d'encuny bíblic: «Deus superbis resistit humilibus autem dat gratiam» (1Pe 5,5; Jm 4,6). Confronteu-ho amb Desclot, que invoca el mateix passatge en referir-se a la desfeta dels francesos: «Nostra Senyor [...] tota vegada mantén los humils e poneix los argullosos» (cap. 160, vol. iv, p. 93). Resultava lògic que els cronistes catalans subratllessen la desproporció numèrica entre els invasors i els defensors, i que interpretessin la victòria del rei Pere com una intervenció divina a favor del bàndol dels justs i humils i contra un enemic massa segur d'ell mateix i poc temerós de Déu. Basta llegir, per exemple, les consideracions de les *Gesta Comitum*, que endemés s'expressen en termes bastant semblants als de Muntaner: «*sed gentis quae in sua fortitudine et ferocitatis potentia confidebat, dissipata est finaliter fortitudo per fortioem et magis iustioem ac strenuam gentem nostram, ut rei et negotii exitus post probauit*» (cap. xxviii, p. 78). Vegeu, encara, el següent passatge de la *Crònica del rei Pere* o el manuscrit 241 de la Biblioteca de Catalunya (Cingolani (ed.), 2006), que assimila el conflicte entre catalans i francesos al que va enfrontar Judit i els israelites al temible Holofernes (copie el text de l'edició electrònica de Cingolani i en modifique la puntuació allà on ho he trobat adient): «*Ver és e cert que Déus Totpoderós volch que erguyl e vanagloria fos baxada e decauhuda entre-ls hòmens, e majorment el rey de Ffransa e el rey d'Aragó, que lo un que abatés l'altre e que nagun d'aquests no pogués dir que per riquea, ni per multitut de gens, ne per bona cavallaria ne per esforços d'armes vensés ni sobràs lo I l'altre, mas volch Déus Totpoderós que a Ell tan solament fos donada gloria e honor e forsa e vertut. Que, tot axí com los fils d'Iraël foren deliurats en breu de hora de les mans dels Holofernes qui-ls tenie assetjats ab lo major poder del món, e fo mort e vansut per lo seny de una fembra sola ebrea, qui havie nom Judit, per la voluntat de Déu, tot axí deliurà Déus lo rey d'Aragó e les suas gens de les mans dels ffrancesors erguyloses e sens tota merçè [...]. Quant les gens de Catalunya entazeren la gran multitut de les gens ab que-l rey de Ffransa venia, foren molts espaorduts. E encara, que aquell any era fallida la vianda en tota Cathalunya, sí que les gens no havien què mengar ne da què poguessen astablir los castels, ne les forças, ne les ciutats ne les vilas. E axí eren ten fort desconfortats, que no havien altre confort sino Déus, a qui reclamaven tuyt e pregaven-lo que-s combatés per ells e que los deliuràs de les mans d'aquellas gens sens mersè. E-l Senyor fo piadors e misaricordiós, e reguardà la lur dolor e la lur minva, e reguardà l'erguyl e la malicia de la malvada gent qui venia no degudament e malvada, e baixà lo lur poder e lur erguyl tro en abís, en la casa de Luciffer príncep dels dimonis, e deliurà lo rey d'Aragó e les suas gents. Baneyt e loat sie Ell e la sua bonesa, aquell ver Déus qui és Rey dels reys e Senyor dels senyors, e alre no és sinó Ell!.*»

FIGURA 78. Una vista de les fortificacions d'Aiguës mortes.

[Capítol 120]

Com lo senyor rey d'Aragó sabé que·l rey de Ffrança era exit de París, et havia treta l'oriffllama et venia ab tan gran poder per mar et per terra, tantost tramès sos missatges en Castella, a son nabot, et que li fahia a saber ab qual poder lo rey de Ffrança li venia dessús, et que·l requeria, per la covinença que era entre ells ab II, que li trametés ajuda de cavalleria; et si u feya, que sabés per çert que ell daria batayla al rey de Ffrança.

Et con lo rey de Castella hac haüda aquesta missatgeria, respòs als missatges que se'n tornassen, que ell se apparallaria en tal guisa de fer ajuda al rey son avoncle que ell se'n tendria per pagat. Mas la resposta fo bona e·ls fets foren no-res; [f. LXIII^{va}] que hanc de I cavaller ne de I pehó no n'hac ajuda, ans de tot en tot se trobà lo senyor rey d'Aragó enganat en ell con fou ab son cunyat lo rey de Ffrança.¹

E axí con vench als ops, de tots sos amichs terrenals se trobà desemparat. Per què ell, axí con a savi et esforçat senyor, e·l mellor cavaller del món e·l pus savi, levà los uyls envés lo ceel et dix:

—Senyor ver Déus, a vós coman ma ànima et mon cors, et totes les mies gents et les mies terres; et plàcie-us que, pus que tots aquells me són fallits qui·m devien ajudar, que vós, Senyor, me ajudets, et siats valedor a mi et a les mies gents.

Et senyà'ls et beney'ls,² e, tot esforçat et escalffat en la amor de nostre senyor ver Déus Jesuchrist, manà ensellar, et tothom qui aparallat ne fos manà anar ab armes; axí que aquell dia ell portà armes en la ciutat de Barchelona, et féu gran festa et gran alegre a honor de Déu. Et confortà axí lo cor de les sues gents, que ja·s volgren tenir ab lurs armes contra lurs enemichs; que·l jorn los paria I any que fossen venguts.

Et con aquesta festa fo passada, lo senyor rey tramès missatges per tot Aragon, als aragoneses, que guardassen que per Navarra ne per Guascunya no poguessen venir dampnatges en sos regnes.³ E tramès per tota Cathalunya ses cartes de manament a richs-hòmens, cavallers, et ciutadans et hòmens de villes, que venguessen ab lurs armes tots al coyl de Panissars,⁴ con là entenia ell a contrestar lo rey de Ffrança que no entràs en sa terra.

E con cascú hac haüt lo manament, molt volenterosament pensaren de complir aquell. Sí que el dia que los fo donat, foren tuyt al coyl de Panissars, e là ells se atendaren; e·l senyor rey et l'infant N'Amffòs, ab gran res de cavalleria de Cathalunya, foren aquí.⁵ Et con foren tots aplegats, lo senyor rey hordonà [f. LXIII^{vb}] que·l comte d'Ampúries,⁶ ab les sues gents, gardàs lo coll de Banyulls⁷ et el coyl de la Massana;⁸ sí que·l comte d'Ampúries mès la host de Casteyló⁹ al coyl de Banyulls, et dels altres lochs mès al coll de la Maçana; et lo comte, ab sos cavallers,

anava visitan los uns e·ls altres, per ço con eren prop, que no havia mas mija leuga dels uns als¹⁰ altres. Et cascun d'aquests era tan fort pas que no paria¹¹ que calgués negun tembre que aquén passassen. D'altra part, mès a guardar lo Pertús¹² lo vescomte de Rochabertí.¹³ Et lo senyor rey, ab totes les altres gents, estech al coy de Penissars. Et en cascuns lochs eren hordonats mercaders et altres gents qui·ls aportaven a vendre tot ço que obs havien. E axí, los passos estaven bé hordonats et establits.¹⁴

Et deixar-vos he a parlar del senyor rey d'Aragon et de les sues gents, et tornar-vos he a parlar del rey de Ffrança et del rey de Mallorca.

Notes del capítol 120

1. Recordem (vegeu el capítol 102, nota 7) que, segons la *Crònica de Sancho IV*, el rei de Castella s'havia compromès a ajudar el seu oncle Pere sempre que la frontera castellana no fos atacada per l'emperador del Marroc Aben Jucef. Doncs bé, la mateixa font explica tot seguit que el marínda va posar setge a Jerez i que això va obligar Sanç a concentrar els esforços en la defensa dels seus regnes, tot i tenir la intenció —això se'ns diu— «de recodir a ayudar al rrey don Pedro su tio contra el rey de Francia» (BAE, vol. LXVI, p. 72) al més aviat possible. Confronteu-ho, però, amb la visió de Zurita, que afirma que el castellà havia estat negociant amb el rei de França la seua neutralitat en la guerra i que va al·legar l'estat de guerra amb Aben Jucef com a pretext: «Pero el rey don Sancho, que atendía a conservarse en el reino que había ocupado, y entendía que era buena ocasión aquella para procurar medio de concordia con el rey de Francia [...] excusóse: con achaque y color que Abenjuceff rey de Marruecos le hacía guerra en la Andalucía y pasaban de Africa grandes compañías de moros y le convenía ir a socorrer a Jerez que tenía cercada: para lo cual ayuntaba los ricos hombres y hijosdalgo de su reino. Y con gran disimulación se excusó lo mejor que supo, de suerte que no se agraviase el rey de Aragón, temiendo el daño que dello se le podía seguir [...]. Mas no se pudo hacer con tanto artificio que el rey no concibiese gran sospecha desto: porque era público que poco antes había sido el rey de Castilla requerido en nombre de la iglesia y del rey de Francia para que no ayudase en aquella guerra al rey de Aragón. Y pensó de cumplir con él enviando sus embajadores al rey de Francia para tratar de algunos medios de concordia» (ll. iv, cap. 59).

2. *Et senyà'ls et beney'ls*: «Et benehí's» (C); «E·m seyats e·m beneets» (A); «Et senyà'ls et beney'ls» (B); «He sanya's e banahí's» (E). L'edició de València diu: «E senyà'ls e beney'ls» (f. CIV). Prenc el dobllet proposat pel manuscrit catanès i l'*editio princeps*, que, a més de ser bastant freqüent en la *Crònica*, sembla adir-se millor amb el context, en presentar-nos el rei com a intermediari entre la gràcia divina —que tot just ha acabat d'imprecar— i els seus súbdits.

3. Segons Zurita, el rei Pere va convocar la gent d'Aragó perquè es desplaçés a l'Empordà, però aquesta va respondre que, si ho feia, deixaria desprotegida la frontera amb Navarra, des de la qual els francesos podien llançar també una invasió. Això va fer que el rei reconsiderés la seua posició inicial i els permetés d'establir llocs fronterers com Sos, Tiermas o Salvatierra. En assabentar-se, però, que els francesos volien entrar a Catalunya a través del Rosselló, el rei va tornar a escriure als nobles i prohoms d'Aragó perquè acudissen urgentment a terres catalanes, i l'historiador aragonès assegura que aquests van apressar-se a acatar les ordres reials: «Y porque el rey hacía grande instancia que fuese la gente de guerra deste reino al Ampurdán, enviaron a don Artal de Luna y a don Pedro Jordán de Peña para que le informasen de la falta que tenía este reino della y que convenía proveer mejor las fronteras de Navarra, porque había muy poca gente en ellas, especialmente en Sos, Tiermas y Salvatierra, y hacían los franceses que estaban en Navarra [...] grandes aparejos para entrar en Aragón. Y por esta causa el rey sobreseyó de pedir aquel socorro; porque por aquellos lugares, si no se proveía de gente que los defendiese, se podía recibir

gran daño en el reino. Mas teniendo después nueva cierta en el mes de abril que toda la gente de Francia acudía a las partes de Rosellón para entrar en el principado de Cataluña, se hizo llamamiento general de todos los barones y caballeros catalanes y de los lugares de toda ella para que acudiesen al condado de Ampurias donde el rey estaba con los suyos. Y con este aviso se hizo nuevo llamamiento y apercebimiento a los ricos hombres y mesnaderos del reino de Aragón, con orden que fuesen a Cataluña con todos aquellos que tenían caballerías del rey y le eran obligados a servir en la guerra, pues se hacía en defensa de sus tierras y señoría. Y lo mismo se escribió a las ciudades y villas del reino; y todos se apercebieron para acudir a donde más necesidad ocurriese en servicio del rey y defensa de sus estados» (ll. iv, cap. 58). Confronteu-ho, tanmateix, amb Desclot, segons el qual els aragonesos es van negar a atendre les peticions d'ajuda militar del rei a causa de les diferències que hi mantenien: «lo rey d'Aragó [...] tramès missatgers II o III vegades en Aragó, per los quals feya a saber a hòmens de villes e de ciutats, e a richs hòmens e barons d'Aragó, ço que-ls fransesos havien feyt contra ell e sa terra; per què-ls pregava, axí com a bons vassalls, que li venguessen ajudar tots ensemps, que ab lur bona ajuda ell sa cuydave venjar de sos anamichs e carvendra a ells ço que feyt li havien. Mas los aragonesos, aquella sahó e bé havia hun any passat, no éran bé ab lo rey per algunes franqueses que li demanaven [...] per què hanch negú no n'i vench, ne n'i volch venir, sinó tan solament don Pedro, frare del rey d'Aragó, ab sos cavallers» (cap. 157, vol. v, p. 53).

4. El coll de Panissars (568 metres), que forma part de la serra de l'Albera, separa les comarques de l'Alt Empordà i el Vallespir. Hi passava la via que connectava Barcelona amb Perpinyà: era, per tant, un punt estratègic i resulta lògic que Pere el Gran volgués ocupar-lo per tallar l'avanç dels francesos.

5. El rei era a Panissars com a mínim des del 7 de maig de 1285, però no el seu fill Alfons, que, com diu Desclot —i tal com prova la documentació conservada—, «era lavors en la ciutat de Barcelona» (cap. 139, vol. iv, p. 133 i n. 7).

6. Ponç Hug IV d'Empúries (vegeu el capítol 49, nota 4).

7. El coll de Banyuls (356 metres), a llevant del de Panissars, entre els municipis de Rabós d'Empordà i Banyuls de la Marenda —aquest darrer ja a la Catalunya del Nord.

8. El coll de la Maçana (720 metres), gairebé a mig camí entre els de Banyuls i Panissars, uns vuit quilòmetres al nord de l'Espolla.

9. És a dir, la host de Castelló d'Empúries.

10. *als*: omissió a C; «als» (A, B i E).

11. *paria*: «calia» (B i C); «paria» (A i E). Seguesc A i E.

12. El coll del Pertús (280 metres), una mica a l'est del de Panissars, del qual el separa el turó de Bellaguarda.

13. Dalmau III (vegeu, cap. 49, nota 5). Notem que, en esmentar el comte d'Empúries i el vescomte de Rocabertí com a responsables de la defensa dels passos pirinencs, Muntaner no es fa ressò d'una dada que, en canvi, sí que recull Desclot: tots dos nobles estaven enfrontats en una guerra cruentíssima a l'època de la invasió francesa, i el rei Pere va haver d'esforçar-se molt per a pacificar-los i servir-se'n en la guerra: «sí fo en gran treball de posar una guerra qui era lavors gran e sobrerà entra-l compte d'Empúries e En Dalmau de Rocabertí; e lo rey féu sobra açò son sfors com la pogués adobar, e adobà-la e avench-los abdós com hi hach molt treballat» (cap. 139, vol. iv, p. 128).

14. Com hem llegit, segons Muntaner, els preparatius per a la defensa de Catalunya es van dur a terme de manera eficient i coordinada. Confronteu-ho, de nou, amb Desclot, que parla ben obertament de la negligència i la manca de previsió amb què el rei Pere es va menar en aquells afers, en assegurar que la mobilització no va ser ordenada fins a darrera hora i que la pressura va fer que els soldats no es poguessen guarnir tan bé com hauria calgut: «E lo rey d'Aragó no era aquella sahó bé aparellat d'esperar tan gran poder com aquell era per mar e per terra, car ell no havia encare ajustats ab si LXXX cavallers per nulla res del món, ni de servents sinó les maynades, ne no havia encara asoldadats ne aplegats neguns cavallers de sa terra, ne havia armades galeres ne null altre vexell sobra mar, ne aparallat bescuyt ne altre arnès da què-ls pogués aresar, que hans se'n entramatia menys, ne se'n era entramès tro assí, que si hagués a garrajat ab I sotil cavaller de sa terra. Però quant viu que axí era e si no y acorria en breu, que tot era perdut, tramès lretes a ses osts de Gerona e de sa vagaria, e de Barcelona, e de Leyda, e de Terra-

gona, e de Tortosa, e de València, e de tota Catalunya generalment, a tots sos hòmens e a tots los hòmens de les sglésias, del Templa e del Spital e de les altres òrdens dels cavallers, e d'altra part a tots los richs hòmens de Catalunya, que mantinent, vistes les presents, pensassen de atendra ab lurs armes al pus tost que poguéssan, a cavall e a peu, là hon lo rey fos, per defendra la terra als francesos qui éran ja en assò que davían passar los munts que partían Catalunya e Rocelló. *E puys quant les letres e-lls misatgers del rey d'Aragó foren venguts per tota la terra, meravallaren-se molt d'aquest ardit e de la saviesa del rey d'Aragó, que tant havia tengut d'açò a ffer que per forssa s'avia a fer. Emperò aresaren-se tota la gent de la terra al mils que pogueren per complir lo manament del rey; mas ell los havia tant trigat de fer saber assò e aytambé tant breu temps assignat de saguir lo seu manament, que ab la pobresa e ab la carestia que era lavòs en Catalunya, les gents no-s pogueren tant bé aresar, ne aparallar tantes, ne en tal manera ne tantost com mester fóra, ans del loch o de la vila hon hom se pensava que deguessen axir X^m hòmens de peu no-n axien bonament M; mas no podían àls fer per les rahons demunt dites, ne aquelles tampoch no y foren al temps que-l rey havia manat que y fossen, jatsia que tuyt hi haguessen fet tot lur sfors. Per què al rey d'Aragó cuydà tornar a gran dapnatge e a tota sa terra, si Déus no li'n valgués e la sua certesa»* (cap. 139, vol. IV, p. 128-130).

[Capítol 121]

Con lo rey de Ffrança hac aplegada tota la sua gent et sabé que tots eren aparallats d'açò que obs los era, e axí mateix lo seu estoll que era aparallat et recullit, pensàsse'n de venir en Roselló. Et con entrà per Rosselló, lo rey de Mallorca li exí a carrera; et lo rey de Ffrança li féu gran festa, e-l rey de Mallorca a ell et sos nabots, fills del rey de Ffrança, qui venien ab lur pare, ço és a saber, monsènyer En Ffalip, fill major del rey de Ffrança, qui havia gran dolor et gran despagement d'açò que son pare fahia,¹ et l'altre, monsènyer Karles, rey del xapeu, qui havia gran goig per ço con ell entenia ésser rey d'Aragó.

E axí ensemps vengren-se'n a Perpinyà.² E tota la host del rey de Ffrança estech atendida³ de Perpinyà a-S Veló; sí que tots dies aquels de la host del senyor rey d'Aragon los corrien entrò a [f. LXIII^{ra}] les tendes, e-ls mataven e-ls prenien molta de gent, e-ls fahien gran dampnatge.⁴

Què us diré? Axí estech lo rey de Ffrança que no-s sabia què-s faés. Et I dia ell se acordà que s'acostàs al coyl de Penissars et que assejàs de passar; et con fo a-S Veló ell guardà lo loch per hon avia a passar, et veé tota la muntanya plena de cavallers de la host del rey d'Aragon, [et] malahí aquell qui li consellà que per aquèn degués entrar. Axí que un dia ell assejà de passar, et hanc tan foyl assaig gents no feren; que a colp foren contra ells més de L millia entre almugàvers et cirvents de maynada, qui fariren en la daventera lur de tal manera que per la muntanya avayl los veérets gitar⁵ et caher, cavalls et cavallers; et preseren tant de dampnatge aquell dia que més de M hòmens a cavayl hi perderen, et gents de peu sens tot nombre.

E con lo rey de Ffrança, qui era en lo pla, veé la sua gent axí venir desbaratada, e-n tal manera malmanada,⁶ et ajudar no-ls podia, dix:

—Ha, Déus! Què serà açò? Yo són trahit!

E lavors monsènyer En Ffelip girà's a son ffrare Karles et dix-li:

—*Beu frare, er regardés la gent del vostre realme, con honrablamaunt vos recuylen!*

Et Karles res no respòs, tant era dolent. Mas lo rey de Ffrança, lur pare, qui u entès tot, ab gran fellonia respòs:

—*Or taxés-vos, sire Ffelip! Que ill faunt tal xosa dont ill se repentren!*

—Ha, sire, sire! —dix monsènyer En Ffelip—, *je planch pus la vostra honta e desonor e-l vostre dan que no fan lo papa ne-ls cardenals, qui aquest bé vos han percassat et nostre frare han fet rey del vent; et ells estan en lur deport et solàs, et donen poch al perill ne al dampnatge que a vós està aparallat.*⁷

Et lo rey de Ffrança caylà, que ben conexia que li dehia veritat; mas tart era al penedir.

Què us [f. LXIIIrb] diré? Que tota la host se n'hac a tornar vers Eune,⁸ per rahó que esteguessen prop de la flumayre del Tech.⁹ E com lo rey de Mallorca veé que'l rey de Ffrança se n'anava envers la ciutat de Euna, ell tramès sos missatges a tots aquells de la ciutat de Euna que ab proffecçó reebessen lo rey de Ffrança. E exí-li lo bisbe d'Euna ab tots los clergues; et lechs, et fembres et imffants, ab les creus, exiren a reebre lo rey de Ffrança. E axí con ells se degren humiliar a les creus, ells van ferir en ells et taylaren-los tots, et clergues, et lechs, et hòmens, et fembres et imffants, per la fellonia d'açò que'ls era esdevengut. E axí veus, senyors, ab qual devoció et perdonança ells anaven, ne nostre senyor ver Déus con pogra sofferir aquesta crueltat tan gran, que no-n faés venjança. Sí que, con açò agren sabut per tota Cathalunya, doblà lo cor a tothom, et pensaren que més los valria morir contra ells que sol n'i agués I qui a ells se retés.¹⁰

Et con açò fo fet, estegren altres XV jorns que no-s sabien què-s faessen; e l'es-toll era tot a Copliure.¹¹ Què us diré? Que en volentat fo lo rey de Ffrança que se'n tornàs;¹² mas no plach a nostre senyor ver Déus que per tan bon mercat n'escapassen, ans los donà via que passassen, perquè anassen morir en poder de lurs enemichs.

Notes del capítol 121

1. Quant a la posició de l'infant Felip sobre la croada d'Aragó, vegeu el capítol 103, nota 13.
2. La trobada entre Jaume de Mallorca i el rei Felip va tenir lloc a les proximitats de Perpinyà, on, com ha estat dit, els francesos eren ja el 10 de maig; vegeu la *Crònica* de Desclot, que també parla de la generosa recepció que el Capet va dispensar al mallorquí: «Quant lo rey de Franssa hach ordonades ses osts e sos cavallers per scales, vench-se'n ab tots ensemps, e *atendà's en la orta de Perpinyà* e tramès misatge all rey de Mallorques que ell era vengut allí [...]. Per què li pregave e li dehia que-s vis ab ell [...] e lo rey de Mallorques aparallà's al mils que poch, e l'endamà, ora de migdia, fo ab lo rey de Franssa là hon stava atandat. *E lo rey de Franssa féu-li gran honor, e rabé'l assats bé e menjaren*» (cap. 138, vol. IV, p. 119-120).
3. *atendada*: «attendanda» (C); «atendada» (A i B); «atendade» (E).
4. Les altres cròniques catalanes també parlen de les operacions de guerrilla que la gent del rei Pere menava contra els croats. Vegeu l'obra de Desclot: «lo rey d'Aragó [...] tramatia tots dies cavallers e servents a la ost del rey de Franssa qui y guanyaven molt e fahían de grans ardots» (cap. 143, vol. IV, p. 154; el capítol reconta amb tot detall una d'aquestes incursions, protagonitzada pel comte d'Empúries); o les *Gesta Comitum*: «nostris [...] qui in colle praedicto erant, in Gallicorum tentoria sine intermissione insultus uarios faciendo, nunc de suis capiendo, nunc plurimos occidendo, interdum tam equos quam iumenta alia ad regis nostri exercitum deducendo» (cap. XXVIII, p. 79).
5. *gitar*: «gitar» (C); «gitar» (A, B i E).
6. *malmanada*: llegiu «malmenada».
7. De nou, Muntaner aprofita per a mostrar ací la manca de sintonia entre Felip el Bell i el seu germà Carles. Notem la presència de formes afrancesades al llarg de tot aquest fragment; l'estratègia, que mira de reforçar la caracterització dels personatges, és posada en pràctica ben habitualment també per Bernat Desclot: vegeu, per exemple, el diàleg entre el rei de França, el seu fill primogènit i el cardenal Cholet inserit al capítol 136 de la *Crònica* d'aquest autor.
8. «Eune» és Elna, uns catorze quilòmetres al sud de Perpinyà. Muntaner converteix el primer intent dels francesos de travessar els passos pirinencs en una derrota humiliant, però el més probable

és que la batalla que descriu només tingués lloc en la seua imaginació. La versió de Desclot, molt menys èpica, incideix sobretot en la ingenuïtat dels croats: explica que la vespra del dia que els croats s'havien proposat d'iniciar la invasió, el rei Pere, al capdavant d'unes forces encara bastant esquifides, va fer encendre tot de fogueres a Panissars i a les altres muntanyes defensades pels catalans. En veure les lluminàries, l'enemic es va pensar que el rei havia ocupat els passos pirinencs amb el gruix del seu exèrcit, per la qual cosa va reconsiderar el seu propòsit inicial i va replegar-se de nou al pla del Rosselló: «Diu lo compte que quant lo rey d'Aragó hach entès una nit, segons que demunt és dit, que·l rey de Franssa devia entrar l'endemà en Catalunya, e ell se'n fo pujat ab poca companya sus alt al coll de Penissàs e hach fetes fer fogueres de moltes parts per tal que paragués que moltes osts hagués ab ell, e les talayas que·l rey de Franssa havia posades aquella nit per los puigs e per los lochs alts, per aquelles partides, quant veren les fogueres que·l rey d'Aragó fahia fer tantes e en tants lochs, meravallaren-se'n molt, e cuydaren-sa que totes les gents del món fossen aquí e tramateren-na misatge al rey de Franssa [...]. E tota aquella nit guaytaren-se bé en la ost del rey de Franssa, e·l bon maytí dessatendaren-sa les tendes e tornaren-se'n sus al pla de Rocelló» (cap. 140, vol. iv, p. 135-137). El mateix cronista conta que poques hores després els francopapals van allunyar-se encara més del Pirineu, en donar crèdit als rumors —qui sap si estesos per agents catalans!— segons els quals el rei d'Aragó havia creuat les muntanyes amb una host colossal de deu mil genets a cavall sarraïns i cent mil peons, i ara s'encaminava cap a Perpinyà per tal de prendre possessió de la vila i tallar la retirada al rei Felip: «E l'endamà matí vench hun avalot en la ost del rey de Franssa mentra que dinaven, ço és a saber que·l rey d'Aragó, ab tot son poder e ab X^m serraïns genets e ab bé C^m hòmens a peu, que passaven demunt per la muntanya e que devien entrar en Perpinyà, per ço car dehien que·ls hòmens de la vila de Perpinyà, li devían liurar la vila, e puys que·s matés lo rey d'Aragó allí; e vaderia lo pas als franssesos, que no passasen dassà, e axí tendria al mig loch aquells qui passats eren, e que·ls donàs batalla. E quant la ost del rey de Franssa hach entès açò, desatendà e isqué's ivàs e tost, que hanch no fo a temps a replegar tota lur roba, ans lexaren aquí, cels de la ost, matalafs e tendes algunes, e caxes plenes de cadrells, e armes moltes que no podían axí tost carregar» (cap. 140, vol. iv, p. 137-138). Per la seua banda, Guillem de Nangis creu que allò que va impedir en principi l'entrada dels invasors va ser el fet que els catalans havien aplegat a prop del pas de les Cluses molts tonells plens de pedres i grava per fer-los rodolar muntanya avall contra qualsevol que s'atrevis a atacar la seua posició: «Car les montaignes estoient si hautes quil sembloit quil tenissent au ciel, ne au pas de l'Escluse ne pouoient riens faire ne passer, qui estoit le droit chemin qui peust entrer ens. Mais les Arragonnois avoient mis au devant tonniaux tous plains de sablon et de gravelle et de grosses pierres, si que en nulle manière les gens ne pouoient passer fors que en péril de mort» (RHG, vol. xx, p. 531-533). És la mateixa visió que ofereix la *Branche des royaux lignages* de Guiart: «Assez près du pas de l'Escluse, / où les oz d'Arragon reurent, / lesquix granz tonniaux o eus urent / plains de sablon et pierres grosses, / pour lessier aler comme en fosses / vers François quant par là venissent» (Guiart, 1828, p. 214).

9. El riu Tec, que naix al pic de roca Colom i discorre per terres rossellonenques al llarg dels vuitanta-tres quilòmetres, fins a desembocar a la Mediterrània, entre Sant Cebrià i Argelers.

10. La matança d'Elna, esdevinguda amb tota probabilitat el 25 de maig de 1285 (Langlois, 1877, p. 156; Lecoy de la Marche, 1892, vol. i, p. 225), va ser, sens dubte, un dels episodis més sagnants de tota la croada contra Catalunya. Però la visió de Muntaner, que cerca de subratllar la impietat i la barbàrie dels croats, ens ofereix una visió un xic distorsionada dels fets. De cap manera no podien els pobladors de la ciutat haver sortit a rebre els francesos en processó i, ni de bon tros, a precés del rei de Mallorca, perquè, tot i que gairebé tot el Rosselló havia estat ocupat ja per Felip III, Elna havia pres partit ben obertament pel rei d'Aragó i s'havia posat sota la seua protecció. De fet, Desclot diu que, tan bon punt van saber que les hosts de França eren a la plana rossellonesa, els prohoms del lloc havien demanat a Pere II que destinés un escamot de cavalleria a la guarnició de la plaça i que el comte rei els va trametre un tal Ramonet d'Urtx amb una trentena de cavallers armats: «Mas tot Rocelló, aytant com lo pla era, se tenia per lo rey de Franssa, levat la ciutat d'Euna, qui·s reclamava per lo rey d'Aragó, e aquí éran-sa recullits gran res de gents de la tera ab prou vianda, ab lurs infants e ab lurs mullers; mas fahien que folls, per ço car en aquell loch no havia tal força que ja·s pogués tenir al poder del rey de Franssa com-

batent encare sens ginys, a escut e a lança. E·ls hòmens d'Elna tramatéran misatge al rey d'Aragó, al coll de Penissàs, e que·ls tramatés hòmens a cavall, aquells que pogués, per guardar la força ab ells ensemps, per ço car ab ells no havia null hom a caval aquella sahó. E lo rey d'Aragó, quant ho hach hoÿt, tramès·hi I cavaller de Catalunya, per nom En Ramonet d'Urig, e liurà·li XXX cavallers ab lurs cavalls armats, e una nit devallaren lajús e entraren·se'n en la vila, que hanch no·ls viren los fransesos» (cap. 141, vol. iv, p. 144-145). Quan l'exèrcit croat es va presentar davant els murs de la ciutat (això s'esdevingué verssemblantment el 22 de maig, segons es desprèn de les *Tabulae ceratae* o registres de Pierre de Condé, comptable de Felip III, molt útils per a resseguir l'itinerari de l'expedició contra Aragó: vegeu RHG, vol. xxii, p. 476), el rei Felip va exigir la capitulació incondicional dels elnesos, però diu Desclot que «los hòmens d'Elna resposeren·li que no·s retrían pas a ell, mas que éran aparallats de la batalla e de tota res que·s volguessen» (cap. 141, vol. iv, p. 144-145). Durant tres dies els defensors van resistir valentment els embats —com més anava, més intensos— dels de França, que fins i tot van arribar a patir baixes importants. Sembla, però, que el clima regnant a dins de la ciutat entre la població local i els auxiliars d'en Ramonet d'Urtx no era el millor, perquè alguns malfactors havien començat a cometre roberies contra els seus amfitrions. Els recels que aquest fet va suscitar en els uns i els altres van motivar que el representant del rei Pere i els seus homes abandonessen la ciutat en ple setge. Així doncs, quan els croats van llançar l'assalt definitiu el matí del 25, els d'Elna estaven sols. La batalla va resultar duríssima, però les forces eren desiguals. A la fi, els francesos van penetrar les defenses de la ciutat i, encengats per la ràbia, es van deixar anar contra els civils, sense distinció de sexe ni d'edat. Ni tan sols els llocs sagrats van ser respectats pels vencedors, responsables d'una massacre que Desclot no dubta a comparar amb la que el rei Herodes va fer dels Innocents de Betlem: «E puys, quant vench lo maytí, los fransesos se aresaren de la batalla e conegueren que null hom a cavall no y havia, acostaren·sa al mur de totes parts e combateren molt fortment e dura e preseren·hi gran mal, cor I rich hom molt honrat de Franssa hi fo ferit ab I cayrell de ballesta de II peus e sempra cahec mort fret, sí que tants s'ajustaren per levar aquell que·ls de laïns se cuydaven que fos lo rey de Franssa o son fill. Mas lo poder de fora era tan gran, e donaren·los tantes batalles, que ans que d'aquí·s partissen preseren la vila per força, e entraren dins e aquí lexaren·se anar a hòmens e a fembres e a infants, axí que no y guardaven nulla res. *E entraven en les sglésies de la vila e robaven·les, e trencaven les creus e les ymatges dels sants que y éran, e gitaren·ho tot a perdicció, e gitaren les reliquies dels sants que y éran; e prenien los infants petits e batiene·ne les parets, e puys jahien e forçaven les fembres vídues e poncelles e les altres, e no y guardaven reverència d'església ni d'altar, ans jahien ab elles aquí enleix, e puys quant hi havien jagut aytant com se volían, hocchien·les e nafraven·les malament, que no y valia mercè clamar ne cridar, ne nulla res; que hanch tan gran legesa ne tan gran cruaultat no fo feta per gents de neguna ley, crestians, ne juheus, ne serraÿns, ne pagans, que major cruaultat fo que aquella del rey Harodes quant féu ociure los Ignocents en la ciutat de Batllem. E quant la vila d'Euna fo presa e los fransesos hagueren morts tots los hòmens e les fembres qui éran en la vila, enderrocaren totes les cases e·ls alberchs d'aquella vila, que hanch no y romàs quaix pedra sobra altre, e descobriren les sglésies, e matéran·hi foch e cremaren tota la vila, que legesa era qui u veÿa; e puys lexaren·la star e partiren·sa d'aquí tuyt ensemps ab gran goyg e ab gran alegria. Mas sol aquest peccat los daguera destruir tots, com sí·s féu aquest ab d'altres que puys ne feren, e compraren·ho bé» (cap. 141, vol. iv, p. 147-148). El fet apareix narrat també a les *Gesta Comitum*, que parlen igualment del capteniment sacríleg i deshonest dels francesos a les esglésies i dels abusos comesos contra les persones eclesiàstiques: «Verum de Perpiniano Gallici recedentes ad ciuitatem Elenensem uenerunt; quam per nostros derelictam, interfectis quos inuenerunt omnibus, destruxerunt, combusserunt et ad nihilum inhumaniter redegerunt [...]. *Sed gens effera Gallicorum, quae praetextu indulgentiae ad tantum excidium confluabat, humano sanguine et semine ecclesias polluebat, montiales, ut de aliis taceamus, et Deo dicatas uirgines opprimebat, uasa aurea et argentea, cruces, libros, pannos sericos, imagines beatae Virginis et alia ornamenta ecclesiastica uenalia publice alter alteri exponebat; cymbala de campanilibus deponebant, et uel uendebant, uel perfracta et conflata in thecis propriis pro libito reponebant. Sic in introitu inceperunt; sic et peius in medio et in fine, quantum eis male licuit, patrauerunt» (cap. xxviii, p. 79). És interessant, d'altra banda, llegir de quina manera l'episodi d'Elna va ser presentat pels cronistes del bàndol contrari. Així, convé notar que Guillem de Nangis no sols no ens amaga els detalls més escabrosos de la presa**

de la ciutat, sinó que, a més, justifica plenament la manera de procedir dels croats. Comença dient que Elna —a la qual dóna el nom de «Gennes», i l'epítet de «l'ourgueilleuse»—pertanyia de dret al rei de Mallorca, tot i que es negava a prestar l'obediència deguda al seu senyor. Era, tot just, a prec del rei Jaume, aliat dels francesos, que aquests s'havien decidit a assetjar-la. De primer, la guarnició que la defensava va aconseguir de rebutjar tots els intents de prendre-la a l'assalt, tot i que, en comprendre que no podria resistir llargament, va demanar al rei Felip que els concedís tres dies per a discutir una possible rendició, cosa que el capètida va acceptar de fer. Els d'Elna, però, van aprofitar la treva per a pujar a la torre més alta de la ciutat i fer-hi lluminàries, amb l'esperança que el rei Pere les veuria i els socorriera. L'estratagema va ser advertit pel rei francès, que, disgustat per aquell engany, va ordenar un assalt general. Per la seua banda, el cardenal Jean Cholet va absoldre els assaltants de tota culpa pels seus actes i els va animar a combatre sense pietat aquells que, en haver estat excomunicats, s'havien fet enemics de la cristiandat. Aquesta vegada l'atac va tenir èxit: les portes van ser trencades i alguns llenços de mur van caure. Amb els croats ja dins la ciutat, molts elnesos van córrer a refugiar-se a la catedral, però ni tan sols aquest gest els va salvar de la ira de l'invasor. Només uns pocs es van escapar de la mort, entre ells un guerrer rossellonès anomenat *el Bastard*, que des del campanar de l'església va suportar durant una bona estona les escames de l'enemic, fins que el rei Felip, admirat per la seua bravesa, va oferir de perdonar-li la vida si deposava les armes: «Tant ala lost de France quil vindrent a Parpignan. Si se conseilla leroi par quel port il pouoit miex entrer en Arragon. Si li fu conseillié que son ost alast tout droit a Genne lourgueilleuse pour ce quelle se tenoit a Pierre dArragon, et elle estoit et devoit estre a la seigneurie le roy de Maillorque, ne ne voloit de riens obéir a son droit seigneur; et par ceste chose loa moult le roy de Maillorque que len tournast celle part. Celle terre est assise en la terre de Rousillon, et en la contrée. Quant le roy de France sot que le roy dArragon avoit tollu et soustrait celle cité a son frère, si commanda que len allast celle part. Ceulz de Gennes saperçurent bien et virent que lost venoit vers la cité, si serrèrent les portes et coururent aus murs et aux deffenses et monstrentent qui la vouloient tenir et deffendre. Tantost que le roy fu venu, len commanda que len alast a lassaut. Ceulz dedans se deffendirent bien et vigueusement, si que nulle riens celle journée ne perdirent. Mais lendemain par matin les François coururent a lassaut. Quant ceulx de la ville virent ce, si requistrent et mandèrent que le roy leur donnast respit jusques a iiii. jours tant quil eussent parlé ensemble et quil fussent tout dun accord, et puis si livreroient la ville au roy et a son commandement. Le roy leur ottroya volentiers. *Endementres quil avoient les trives et quil ne furent point assailis, il vindrent au plus haut de la ville et mistrent le feu sur une tour, si que le roy dArragon le peust veoir, qui nestoit pas moult loing dillec; car il avoit esperance quil les vendroit secourre. Quant le roy aperçut leur barat, si commanda tantost a lassaut. Le légat sermonna et prescha aus François, et prist tous les pechiés sur luy quil avoient onques fais en toutes leurs vies; mais quil alassent sus les anemis de la crestentié bien et hardiement et quil ni espargnassent riens, comme ceux qui estoient escommeniés et dampnés de la foi crestienne. Quant les François oïrent ce, si crièrent a lassaut a pié et a cheval et getterent et lancierent a ceulz de dedens. Tant approuchierent des murs quil furent assés près: si levèrent leurs eschielles contremont et hurterent aus murs tant quil en feïrent trebuchier une grant pièce et un grant quartier. Il brisierent les portes et abbatirent leurs murs en pluseurs lieux; si se boutèrent ens de toutes pars. Si commencierent a crier a mort et a occirre hommes et femmes sans espargnier. Quant le peuple de la cité se vit si surpris, si commencierent a courre vers la maistre église ou il cuiderent avoir garant, mais riens ne leur valut; car les portes furent tantost brisiees. Si se ferirent en eulz les François, ne ni espargnerent hommes ne femme ne geunes ne chanu, que tout ne méissent a mort, fors que i. tout seul escuier qui avoit non le bastart de Rousillon qui monta haut sus le clocher du moustier; et avec lui avoit ne scé quans compaignons qui se deffendoient merveilleusement bien et asprement. Si commanda le roy quil fust espargnié se il se vouloit rendre. Tantost il se rendi et pria que len li sauvast la vie. En tel manière fu la cité destruite, et le peuple affolé et mort» (RHG, vol. xx, p. 531). El Bastard del Rosselló és esmentat també en la *Branche des royaux lignages*, la qual, però, no dubta a qualificar el sac d'Elna com una crueltat mai no vista: «Puis assiège li rois Eonne, / qui, par raison de son ancesstre, / dut au roi de Maillongres estre; / mes Arragonnois l'en destournent. / François de leur armes s'atournent. / Plus joinz qu'espervier n'est en giez, / s'en vont vers la vile rengiez, / d'entrer léanz en espérance. / Serjanz tendent; l'assaut commance / a murs, à portes et à tours; / quarrius se plungent en atours / esquiez il*

font nouviaus damages; / Pierres traient sanc de visages, / car li cuir et la char encisent; / chailloz targes et escuz brisent, / et fausent pluseurs cervelières. / Li navré vuident les frontières. / Cil dedanz trop bien se defendent; / et non pourquant trièves demandent / jusques au tierz jour seulement. / Du roi en ont otroiement; / par pitié leur est débonnaire: / Et il queurent i grant feu faire / (sans porter yave en poz n'en seilles) / sus une tour haute à merveilles, / pour ce qu'Arragonnois séussent / leur besoiing et les secourussent; / autrement n'es peuent prier. / Li rois refait l'assaut crier, / duquel li couart s'esbahissent. / Uns et autres, qui s'estourmissent / du lonc de l'ost en frémissant, / revont hors des tentes issant, / et raprochant de la cité / les tours et le mur garité. / Dehors Eonne l'orgueilleuse, / qui plainne iert de gent desdaingneuse / poi véritable et tost tournée, / fu moult aspre la retournée / que les oz de France maintindrent / quant arriere à l'assaut revindrent. / Trop ot entr'eus grant crierie; / ne tindrent pas à gaberie / ce que cil engingnier les cuident. / A l'aprochier quarriaus desvuident / serjanz, qui la manière en sèvent; / pierres vers les murs se ressevent, / unes moillies, autres sèches. / Des hauz créniaus et des bretèches / retraient quarriaus courz et lons. / François sont là si très félons / et assaillent à si granz sortes / qu'il rompent huis et brisent portes. / Leur ennemis aus yex véans, / se lancent à force léanz; / *puis commencent par la cité / a faire une mortalité / et une destruction tèle / c'oncques hons ne vit plus cruele.* / De touz costez à ce se plient / que quanqu'il encontrent ocient; / n'espargnent fame, filz ne fille. / La gent qui de leur mains escrille, / s'en va toute le cours fuiant, / en la mestre yglise estuiant: / aucuns d'eus leur enfanz regrètent. / Cil de France aveuc eus se mètent, / car huis et portes en refraingnent; / bésillent touz ceus qu'il ataignent, / au hydeusement destrochier; / prenent à puier el clochier; / ja son saisi li eschillon. / Quant li bastard de Rousillon, / qui là sus s'iert alé bouter, / les voit contre mont arouter, / a eus se rent, sauve sa vie, / lui et toute sa compaignie» (Guiart, 1828, p. 213-214). Vegeu, encara, la versió molt més sintètica de Giovanni Villani (ll. 8, cap. 102).

11. «Copliure» és, òbviament, Cotlliure.

12. La *Nuova Cronica* de Giovanni Villani atribueix el mateix estat d'esperit al rei Felip, en afirmar que les tribulacions sofertes durant la campanya el van fer penedir-se d'haver pres la creu contra Pere d'Aragó: «volentieri vorrebbe lo re [di Francia] essere sofferto del suo saramento» (ll. 9, cap. 102).

FIGURA 79. Massacre de càtars pels croats francesos.

FIGURA 80. Façana de la catedral romànica d'Elna, amb el campanar on l'any 1285 el Bastard del Rosselló i els seus homes es van defensar durant l'assalt dels francesos.

[Capítol 122]

Esdevench-se que IIII monges de Toltzà, qui estaven en I monestir qui és prop d'Argillés,¹ vengren al rey de Ffrança; et la I d'aquests era abat d'aquell loch (sí que per ço eren d'aquella terra con aquell monestir és soffregani del monestir de la Grassa, qui és en Narbonès,² e axí tota hora hi ve abat d'aquella terra; per què los senyors d'Espanya farien gran saviesa que en lur terra no sofferissen que agués [f. LXIIIIVa] prellat, si lur natural no era), et dix al rey de Ffrança:

—Senyor, yo et aquests altres monges som naturals de vostra terra et naturals vostres; per què, senyor, a nós dolria molt que vos en tornàssets ab tan gran desonor. Per què, senyor, si a vós plaurà, nós vos mostrarem loch per hon poretz passar; e-l loch aquest és veritat que és fort, mas per menyspreu no y ha gents qui contrestar-lo-us puguen, que està ben que y haja L hòmens. Et vós, senyor, haurets molta gent ab exades, et ab palaffangues, et ab pichs et ab destralls;³ et pens d'entrar tantost I rich-hom vostre ab II millia cavalls armats et ab molta gent de peu, et vagen davant aquells ab les exades et pics et destrals, et pensen de fer camín; et poden davant ells anar uns M pehons, que si eren sentits, que tantost ho agen ab ells, en guisa que aquells qui faran lo camín no·ls cayla lexar de la obra. E axí, segurament, senyor, vós et tota vostra gent porà passar; que pus vós ajats M hòmens lessús al pas, no havets pahor que nuyl hom lo us puscha tolre, abans ne serets vós muntat et⁴ la vostra cavalleria.⁵

Et lo rey de Ffrança dix-li:

—Abat, con sabets vós axò?

—Senyor —dix ell—, con los nostres monges et hòmens van tots jorns en aquell loch fer lenya et calç; sí que a vegades, con han a passar al comtat⁶ hòmens de peu, passen aquèn. Et aquest loch, senyor, ha nom lo coy de la Maçana.⁷ Sí que, si vós ne demanats lo comte de Ffoix, qui és usat en esta terra,⁸ ho a·N Ramon Roger,⁹ trobarets que axí és.

Dix lo rey de Ffrança:

—No·n demanarem negun, que bé·ns fiam en vós. E axí, aquesta nuyt ne fassam ço que a fer n'ejam.

Et tantost féu apparallar lo comte d'Armenyach,¹⁰ qui y havia bona companya de cavayl et de peu, et féu-lo's venir, e-l senescal de Tholosa; et manà'ls que a mija nuyt fossen apparallats de seguir aquells monges ab M cavalls armats et II millia pehons de la Lengadoch; et que aguessen encontinent tots quants hòmens [f. LXIIIIVb] havia en la host ab exades, et ab palafangues, et ab pichs, et ab dayls et ab destrayls; et que pensassen de anar fer ço que·ls frares los dirien. E axí u faheren e u compliren. Et con vench a la mija nuyt, lo comte d'Armenyach e-l senescal, ab tota

aquella gent, seguiren los frares monges, et comensaren a fer camins tantost con foren a la muntanya. E·ls II monges, per una çenda que y havia, anaren primers ab la pehonada; e l'abat et altre monge, ab hòmens del monestir qui sabien tota aquella muntanya, estaven ab aquells qui faÿen lo camín.¹¹

Què us diré? Que con alba se féu, los II millia pehons foren sus alt al coyl, que hanc no y foren sentits per aquells qui y estaven en guàrdia entrò ab ells foren. Mas segurament, si mal agren guaytat, ells foren bé espessegats, que de L qui n'havia no n'escaparen mas V, qui meteren via-fora et fugiren envers la host de Castelló, qui era al coyl de Banyulls.¹²

Et con aquells de la host de Castelló ho sentiren, preseren tuyt les armes; et fo ventura que en aquell punt lo comte d'Ampúries era anat a Castelló per endressar sos lochs et sos castells, et ab ells eren anats la major part de la cavalleria et dels bons hòmens de Castelló. Emperò, aquells qui eren a la guàrdia del coll de Banyulls, vengren-se'n envers lo coyl de la Maçana; et con guardaren, veeren gran congregació de gents qui ja eren muntats, et que d'aquí avant res no y porien contrestar. Et pensaren de tornar al coyl de Banyulls, et de Tornavells,¹³ hon ne havia alscons, et levaren lurs tendes et tornaren-se'n cascuns en lurs lochs. Et tantost tramaseren missatge al rey d'Aragon al coyl de Penissars, et que li fahien saber que·ls ffranceses eren passats per lo coyl de la Maçana. Et lo senyor rey d'Aragon no u poch creure, e tramès-hi M almugàvers vers aquella part; e trobaren que ja tenien lo pas grans gents, sí que dixeren:

[f. *lxvra*] —Per res no·ns en anem menys de lengua. Soffiram-nos anuyt, et en l'alba ferrem en ells; et fer-los ém gran dampnatge, et amenar-nos n'ém vius III ho IIII presons qui al senyor rey diguen lo fet con és estat.

Et tuyt ho tengren en bé; e aquell dia ne la nuyt no·s descobriren.

Are us tornaré a la host del rey de Ffrança, que axí·s complí con l'abat e·ls monges agren dit. Sí que tantost con de la cavalleria hac sus, trameseren al rey de Ffrança missatges¹⁴ ab gran alegre, que·l pas tenien sens tot embarch, et que·l camí era en tal guisa adobat que les carretes ne podien passar; e axí que pensàs de venir, ell et tota la host. Et d'açò hac lo rey de Ffrança gran plaer, et tantost pensà de desplegar l'aurifflama, et tota la host pensà de muntar.¹⁵ Què us diré? Vejats què és poder: que dins IIII dies hi faeren tal camín que les carretes carregades hi muntaren.

E con vench l'endemà, en l'alba, los M almugàvers feriren en ells; et lo brugit se moch major del món en la host del rey de Ffrança, axí que·s cuydaren que·l rey d'Aragó hi fos vengut. Et veérets cavalls armats espenyar, et asembles, enaxí que tuyt cuydaven ésser perduts; et sí·s foren, si sol hi fossen venguts III millia almugàvers. Què us diré? Los II millia cirvents de la Lengadoch tengren forts tots ensem, et preseren I cabessó, et en aquell, entrò que jorn clar fo, ells se deffensaren, que hanc lo pas no volgren lexar. E con fo jorn, veeren que aquells qui açò havien

fet eren pocha companya, et aquí si faeren fet d'armes no us o cal dir; mas les lançes et darts dels almugàvers fahien joch.

E axí los almugàvers veeren lo gran poder qui y [f. LXVrb] eren et qui muntaven (que ja havia ab ells sus al coll més de M cavayls armats); per una cresta de la¹⁶ muntanya aplegaren-se. E-ls almugàvers amenaren-se'n més de X presons bons et honrats, et agren-ne morts et fets espenyar tota hora, entre cavayl et de peu, més de III mília; et tengren lur camín, et anaren-se'n al senyor rey et comptaren tot lo fet; et amenaren-li davant los presons, qui li comptaren lo fet axí con era estat.¹⁷ Et lo senyor rey féu anar la crida per tota la sua host, que tothom plegàs les tendes et que tothom se'n tornàs en lurs lochs; e axí tantost faheren tuyt lo manament del senyor rey.¹⁸

Et lo senyor rey, ab l'infant N'Amffòs, et ab lo comte de Pallars, e-l comte d'Urgell,¹⁹ e-l vescomte de Cardona,²⁰ e-l vescomte de Rochabertí et los altres richshòmens de Cathalunya, anaren-se'n a Perallada.²¹ Et con foren a Perallada, missatge dels vench del monestir de Sent Quirch, qui era al pla, passada la muntanya del coll de la Maçana, que-l rey de Ffrança era al monestir de Sent Quirch ab tota la cavalleria. Què us diré? Que-l rey de Ffrança estech al dit loch de Sent Quirch²² VIII dies, que hanc no-n volch moure entrò que la sua host, et de cavall et de peu, et de carretes et asembles, ne foren passats, ne entrò que l'estol seu sabé que fos a Roses, al port, qui és lo mellor port de Cathalunya e-l major, que tot lo navili que fet és hi poria estar; et açò fehia ell per ço que les viandes no li poguessen fallir.²³

Notes del capítol 122

1. «Argillés» és Argelers o Argelès-sur-Mer, uns sis quilòmetres i mig al nord-est de Cotlliure. La tradició ha identificat aquest monestir amb el benedictí de Sant Andreu de Sureda, del qual només resta actualment l'església, de construcció romànica. Sobre el monestir, vegeu Gaillard (1955), Pladevall (1974, p. 145-147) i Zaragoza (1997, p. 216-217).

2. Des de principis del segle XI Sant Andreu era, efectivament, sufragani de l'antiquíssima abadia de Santa Maria de la Grassa (segle VII), un dels centres espirituals més importants de totes les terres occitanes, ubicada a la població de la Grassa o Lagrasse, a trenta-cinc quilòmetres al sud de Carcassona i quaranta quilòmetres a l'oest de Narbona.

3. La presència d'aquests i altres pertrets semblants no era ni de bon tros estranya en els exèrcits medievals. Els tractats castrens de l'època prescrivien que un bon exèrcit havia d'anar equipat amb tot d'utensilis adequats per a fer treballs d'enginyeria (pics, pales, martells, fustes, etc.), experts que supervisessen aquells treballs i operaris que els portessen a terme. Vegeu, per exemple, la traducció francesa que Jean de Meun (segles XIII-XIV) va fer de Vegeci: «Et portioient cros de fer et longues hantes et pics et fossiors, pales, besaguès, martiaus, auges, cofins a porter terre, quant il convient a faire fossés, et avoient doloires, cugnies, haches et soyes a tranchier et a doler les fus dont li pal des palis estoient fait, et me-noient ovriers de tous mestiers o tout lor instrumens, et faisoient nes faire tours de fust qu'il faisoient aler par roes. Et pour vivre plus sagement, il aloient garni de toutes les choses qu'il pensoient que mestier lor eüssent a toutes manieres de batailles, si que en quelconques lieu qu'il fichassent los herberges, il faisoient une cité toute armee» (Jean de Meun, 1897, p. 69). Llegiu també el que diuen les *Partidas*: «Et sin esto han de traer otras ferramientas muchas para facerles daño, asi como picos, et azadones, et

azadas et palancas de fierro pequeñas e grandes que son para derribar las torres et los muros; et otrosí segures et segurones para cortar los árboles et las viñas, et guadañas et foces para tajar los panes et todas las otras cosas que pudieren haber o entendieren que con ellas les podrían facer daño porque más aína los conquieran. Et si sopieren ante que muevan que en el lugar do quieren ir non ha abondo de madera con que puedan todas estas cosas sobredichas facer, débenla levar consigo, o desque fueren allá ir por ella al lugar do entendieren que la podrán más cerca fallar. Et en esto non deben rezelar trabajo nin costa que fagan, pues que por ello pueden acabar lo que quieren. Et todas estas maneras de engeños et de ferramientas que dichas habemos deben los cabdiellos mayores dar a otros que las guarden et las tengan prestas, et las den a homes que sepan obrar con ellas quando mester fuere» (part. II, tít. XXIII, L XXIV). De fet, la lectura de les cròniques catalanes dóna testimoni de la considerable importància concedida pels generals dels exèrcits d'Aragó a l'enginyeria en la planificació i la conducció de les campanyes (consulteu l'excel·lent monografia de Monreal y Tejada, 1971).

4. *et*: «a» (C); «e» (A i E); «et» (B).

5. Muntaner atribueix el pla que durà a l'entrada dels croats a Catalunya a elements externs a la Corona catalanoaragonesa: quatre monjos naturals del regne de França. El peraladenc recalca la circumstància i introdueix una glossa sobre els perills que comporta la presència de prelats estrangers al regne, però caldria demanar-se si amb això no mira potser d'evitar qualsevol referència a un altre tipus de responsabilitats, aquestes, internes. En aquest sentit, Desclot conta que qui realment es va entrevistar amb el rei Felip i el cardenal Cholet va ser l'abat de Sant Pere de Rodes, súbdit de Pere, i que va acudir a la cita acompanyat per Guillem de Pau, cavaller de Jaume II de Mallorca. De fet, l'abat benedictí actuava com a emissari del sobirà mallorquí, que l'havia instruït perquè sondegés si alguns prohoms de Castelló d'Empúries estarien disposats a col·laborar amb els francesos i facilitar-los una via d'ingrés. Semblava, en efecte, que aquells s'havien mostrat receptius i que havien parlat a l'abat d'un pas molt proper a Peralada que, si bé no era tan practicable com els altres, tot just per això no era vigilat per l'exèrcit català. El pas, revelat tot just per un piquer castellaní apartat del servei del comte d'Empúries, havia estat inspeccionat per alguns operaris del rei de Mallorca, que havien començat ja a retirar la malesa que l'obstruïa: «Mentra que-l cardenal e lo rey de Franssa staven en aquest parlament, vench-los devant I abat d'una abadia de monges negres, que és en Catalunya he ha nom San Pere de Roses, e vench ab I cavaller qui havia nom En Guillem de Pau, e dix-los, de part del rey de Mallorques, axí: —Sènyer, nostra senyor lo rey de Mallorques nos tramet assí, a vós, e fa-us saber que ell s'és treballat e studiat, a profit vostra e de vostra gent, com puscats entrar en Catalunya malgrat d'En Pere d'Aragó, e ha trobada carrera que-s porà fer, si a Déus plau— [...]. E levà's l'abat de Sant Pere de Roses demunt dit e dix com lo rey de Mallorques demunt dit li havia tramès missatge que parlàs ab los hòmens de la terra del compta d'Empúries e spacialment ab alguns hòmens de Castelló d'Ampúries; com ell hi havia ja parlat e promès a ells gran bé e gran profit lur que seria si donaven e mostraven via e carrera com lo rey de Franssa pogués entrar en Catalunya, e, si u fahien, que-ls havia promès que serien franchs ells e tot lur linatge per tots temps, e si consentir no y volían, que-ls en seguiria gran dan. Dix encara com havia trobat e ordenat ab ells qu-èls farián en guisa, si hom los assegurava ells e lurs coses, que lo rey de Franssa poria entrar en breu en Catalunya sobre I pas que és sobre la vila de Peralada, per tal car les gents de Catalunya ni-l rey d'Aragó no-s suspitaven que allent poguessen entrar, per rahó de les malehes e de la stretura e de la lagesa de la carrera que era en aquell pas. E dix encare com lo rey de Mallorques havia fet obrar per X dies a piqués en aquell coll per adobar les carreres, e com I piquer de Castelló, qui era bandajat del compte d'Empúries, havia mostrat, e trobat e spiat aquell camí, per mil sous de tornesos que hom li havia promesos» (cap. 146, vol. IV, p. 163-164). Així doncs, Desclot ens parla d'una traïció a tres bandes, de la qual és lògic que Muntaner, si en tenia esment, no volgués fer-se ressò. També la *Historia Sicula* de Neocastro apunta directament a Jaume II com a propiciador de la invasió de Felip III: «Quumque ipsius loci situs Gallis inaccessibilis videretur, Jacobum Regem Maioricarum ipsius Regis Petri germanum et subditum [...] furentibus Gallis contra fratrem et dominum patefecit ingressum» (RIS, vol. x, col. 947). Per la seua banda, les fonts franceses diuen que va ser el Bastard del Rosselló, el guerrer capturat durant l'assalt a Elna (vegeu el capítol 121, nota 10), qui va mostrar el camí als croats: «Si comme il estoient en grant pensée quil feroient, le devant dit Bastart dit quil savoit i. passage loing du pas de

l'Escluse i. poi, par ou tout lost pourroit seurement passer sans nul péril» (RHG, vol. xx, p. 533). Confronteu-ho amb la *Branche des royaux lignages*: «Par le conseil à cel bastard / passa li rois et ses compaignes / de Pirre les hautes montaignes» (Guiart, 1828, p. 214).

6. És a dir, al comtat d'Empúries.

7. Muntaner, doncs, donarà com a punt d'entrada dels francesos el coll de la Maçana. Desclot, com ja hem vist, no és tan explícit, i diu que l'accés aconsellat pels monjos de Sant Pere i el rei de Mallorca era «I pas qui és sobra la vila de Peralada», de difícil accés «per rahó de les malees e de la stretura e de la lagesa de la carrera» (cap. 146, vol. iv, p. 164); confronteu-ho amb Nangis, que, tot i no esmentar el lloc exacte, coincideix amb la descripció donada per Desclot: «une voie si estrange, plaine despines et de ronces quil sembloit que onques homme ny eust habité» (RHG, vol. xx, p. 533). Les *Gesta Comitum* asseguren que els francesos van passar pel coll de Banyuls: «ipsi furtime et de nocte per alia loca, uersus collem de Banyuls, usque ad haec tempora omnibus immeabilia transierunt timore, ut uidetur, domini regis nostri» (cap. xxviii, p. 79).

8. Roger Bernat III (mort el 1302), comte de Foix i vescomte de Castellbò, fill de Roger IV de Foix i de Brunissenda de Cardona. Segurament el senyor llenguadocià més influent del seu temps, durant la seua agitada existència es va enfrontar tant a Felip III de França —a qui va haver de prestar homenatge el 1273— com a Pere el Gran. De fet, era un vell enemic del comte rei: com ens recorda Desclot, l'any 1280 havia pres part en la gran revolta dels barons catalans contra Pere (vegeu Soldevila, 1995, vol. ii, p. 157-188), que el va capturar juntament amb els altres capitosts rebels al setge de Balaguer i el va retenir presoner al castell de Siurana: «E quant hac tengut los cavalers presos e hac tengudes lurs terres I gran temps, lexà anar los cavalers e reté-lur totes lurs terres, sinó lo compte de Foyx que no volc lexar anar [...] e fôu-lo metre e-l castel de Ciurana e aquí fôu-lo ferrar e gardar molt bé, per ço que res que agués promès al rey no vulia atendre e per ço cor parlava altivament e donava a conèxer al rey que si exia de la presó, que faria més de mal al rey que anc no avia fet. E axí per son foyl parlar lo rey lo tenia en presó, que no-l vulia lexar anar» (cap. 75, vol. iii, p. 53-54). No fou alliberat fins al 1283, i, verament, va acomplir la promesa que Desclot li atribueix, perquè va apressar-se a acompanyar els francopapals en la campanya contra el rei d'Aragó. La seua menció en aquest punt és, per tant, del tot pertinent. Notem, d'altra banda, que hom cerca l'aprovació del comte com a bon coneixedor de la geografia catalana («qui és usat en esta terra»); confronteu-ho amb la *Crònica* de Desclot, on el rei Felip també demana el consell de Roger Bernat, a causa dels seus orígens occitanocatalans —és «quaix de Catalunya» (cap. 136, vol. iv, p. 106)— i la seua familiaritat amb la terra envaïda.

9. Ramon Roger I de Pallars (mort el 1294), germà del comte Arnau Roger I. Com el comte de Foix, va participar en la revolta contra Pere del 1280 i va fer costat a Felip III durant la croada contra Catalunya.

10. Gerard V d'Armanyac, de qui, efectivament, sabem que va participar en l'expedició de 1285 i que va morir poc després de l'infortunat desenllaç d'aquesta, segurament no gaire més tard del 10 de juny de 1285 (Cabau, 1996, p. 116).

11. Desclot diu també que els francesos van intentar de travessar el pas devers mitjanit, però amb uns efectius més nombrosos encara que els que assenyala Muntaner: vuit mil cavallers armats i deu mil infants: «quant vench ja que fo alta nit, lo rey de Franssa alegí de sa ost tro a VIII m cavallers ab lurs armes e tro a Xm servents, e portaren cascú vianda trossada per IIII jorns, e manà'ls que passassen per aquell coll e que lexassen de loch en loch ses aspies e ses talayes; e si vehían que no-s pogués fer lo passar, que se'n tornassen tot quiet, e si passar podien per la muntanya, que passassen e que no se'n tornassen per nenguna res, sí tots hi sabían morir, que ell hi seria en breu ab tota sa companya e ab totes les osts là hon ells fossen. Quant lo rey de Franssa hach feyt aquest manament, anaren-se'n tantost los VIII m cavallers ab los servents que-l rey de Franssa los liurà e passaren per aquell coll, que hanch contrast no y trobaren tro que foren alt al pus stret loch del coll» (cap. 146, vol. iv, p. 169-170). En la versió de Guillem de Nangis és el mateix rei de França qui, en companyia del ja esmentat Bastard, es posa a l'avantguarda de l'escamot de reconeixement: «Le roy prist avec luy de ses chevaliers et de sa gent darmes, et se mist au chemin avec le bastart de Rousillon, et vindrent au lieu que le bastart avoit dit et devisé; et si nestoit loing de lost que par une mille [...]. Tant alerent a grans paines et a grans travaux

quil vindrent au dessus des montaignes et par illec firent passer tout lost sans avoir nul dommage; que ce sembloit bien que ce fust impossible» (RHG, vol. xx, p. 533).

12. Segons Desclot, els primers a ser sorpresos pels invasors van ser, precisament, uns vuitanta peons de Castelló d'Empúries. Però si Muntaner s'imagina els defensors lluitant fins a la mort per reparar la seua badada, Desclot diu que van fugir a corre-cuita i van deixar al lloc l'armament i tots els pertrets de què disposaven: «tro a LXXX servents da Castelló d'Empúrias qui staven en guarda [...] *sol no-s suspitaren res d'açò ne-n saberen mot tro que-ls fransses foren da part demunt, e ells, que-ls viren, hanch no hagueren cura de pendra lur roba ne lurs armes, mas qui mils mils pensaren de fugir per la muntanya avall ves Castelló e ves Peralada*» (cap. 146, vol. iv, p. 170).

13. És a dir, el coll de Tornavels, proper al de Banyuls.

14. *missatges*: omissió a C; «misatges» (A); «missatges» (B); «misetgers» (E).

15. Segons les *Gesta Comitum*, el gruix de la host francesa va entrar a Catalunya el 20 de juny de 1285 («Intrauerunt autem XII kalendas iulii anno Domini MCCLXXXV», cap. xxviii, p. 79), però aquesta dada no concorda amb la documentació conservada: les *Tabulae ceratae* de Pierre de Condé situen el rei de França encara al Rosselló, al Palau del Vidre («in castris Palacii Templi», RHG, vol. xxii, p. 435, 446, 476), entre el 4 i el 6 de juny, i ja «in castris in primis vallibus Appuriae» (RHG, vol. xxii, p. 453) el dia 11, la qual cosa permet d'inferir que la travessa va produir-se entre aquestes dates.

16. *cresta de la*: omissió a C; «cresta de la» (A, B i E).

17. Tot aquest atac llampec dels almogàvers pot ser també posat en relació amb el capítol 147 de Desclot, on el rei Pere, en conèixer que ja les primeres companyies franceses han passat les muntanyes, hi envia un petit contingent perquè, si és possible, ocupe el pas i els talle les vies de subministrament. Però si en la versió muntaneriana l'escamot català arriba a atacar els croats i fa més d'una desena de presoners, en la de Desclot no s'atreveix a entrar en batalla i es replega de nou al coll de Panissars: «E puy hach e alegí de ses osts tro a C cavallers e a DCCC servents, tots cuberts de ferra, ab lurs armes, e dix-los que se'n anassen per la serra de la muntanya per esmar quants éran aquells que éran passats, ne si y éran tots, per tal que, si fer-sa pogués, que-s matés lo rey d'Aragó ab ses osts al mig loch entra los huns e los altres, axí que aquests qui passats eren, no poguessen haver gens de vianda. E quant lo rey d'Aragó hach feyt aquest manament, anaren-se'n los cavallers e-ls servents als quals hach manat que passassen per la serra de la muntanya, e vengueren tro en la vista dels franssesos que éran passats e vehéran que dabades se treballaven: tants éran los franssesos e havían tant bé stablit lo pas. E axí tornaren-se'n al rey d'Aragó, al coll de Panissàs» (cap. 147, vol. iv, p. 173-174).

18. Desclot parla amb més deteniment de la retirada ordenada pel rei. Explica que, en ser informat que els croats havien burlat les defenses pirinenques, Pere va voler transmetre la notícia als seus homes d'una manera que no els afectés la moral. És així que va aplegar els consellers i, després d'haver compartit amb ells una estona d'esbarjo i de conversa desimbolta, els va explicar que potsers no era tan bona idea mantenir l'exèrcit desplegat a les muntanyes. Sobretot, suposava un cost financer que el migrat tresor de la corona no podia suportar llargament. De fet, de feia temps que ell havia pensat a retirar-se dels passos i deixar que els francesos entressen a Catalunya; sols havia estat esperant que la gent de la terra recollís les collites. Aquesta alternativa estratègica —va continuar assegurant-los— presentava molts avantatges, com ara parapetar-se rere les muralles dels castells i d'altres posicions fortificades i suficientment proveïdes de vitualles: això frenaria l'avanç dels enemics i els obligaria a lliurar una llarga guerra de setges, durant la qual molts moririen a causa de la fam i de les malalties, i d'altres com a conseqüència de les escaramusses amb els catalans. Ara, però, havia succeït quelcom que havia alterat el *timing* del pla ja previst, perquè els francesos eren ja ben a prop de Peralada. Aquest va ser el discurs del rei, el qual va esforçar-se a posar la seua millor cara per contrarrestar el decaïment dels seus súbdits: «E lo rey [...] romàs tot vermell per la cara e stech hun poch torbat entre ssi, no gens per ço que ell n'agués reguart, mas quant sabia que les gents de la terra s'esperdrien totes; e mantinent apellà alguns de sos ríchs hòmens e de sos consellers, e mès-sa en jochs e en statgerias ab ells, e féu semblant que no s'o presave guayre, e puy dix-los axí: —Barons, vós devets saber que bé ha XV dies passats que jo m'avia pensat que no seria bo que nós stiguéssim assí, car nostras enamichs han gran poder e tendrían-nos-ho d'aquests X anys, que ben saben que nós no u poríem durar per rahó de la fretura e de la

pobresa que és en Catalunya, e axí cuydar-nos iam destruyr menys de colp e de costada. Per què jo havia ordenat entre mi mateix que si les messes éran fetes e les gents havien recullits los blats, que-ns partissem d'assí e que lexàssem entrar los francesos en la terra; que no-ns poríam gran dan fer, car stabliríam les forsses e los castells, e ells hauríam-sa star al pla, e morríam-na bé la terssa part per malalties, e la terça que nós ne aucuiríam en mesclas e en torneigs; e la terssa que romandríam, pensàvem que bé li poríam nós dar batalla. E axí com jo u havia penssat, és esdevengut; mas és feyt abans que jo no volguera, car sapiats per cert que-ls fransesos són ja entrats dassà e atendats sobra Peralada.— E quant los cavallers hagueren les novelles hoÿdes, foren tots trists e despagats e cuydaren-se que tota la terra fos perduda [...]. Mas lo rey, que viu que tots éran desconfortats, comensà'ls de confortar e de prehicar a tots e féu bela cara e rient, axí com si ja hagués venssuts tots sos anamichs» (cap. 147, vol. iv, p. 173-174). Notem que l'actitud que Desclot atribueix al comte rei, a més de respondre a una pauta seguida per molts altres estadistes en situacions igualment adverses (penseu, per exemple, en el capteniment de Churchill davant la desfeta de Dunkerque), s'adiu bastant amb el que deixa traslluir el relat de Muntaner. En aquest cas, el rei ordena, sí, la retirada, però disposa que hom desmunte i s'enduga les tendes dels campaments, perquè desitja que el replegament es faça amb calma i en bon ordre. Cal dir, però, que no tothom va acatar aquestes disposicions reials: Desclot explica que molts soldats, inclosa la host de Barcelona, van marxar i van deixar al camp totes les pertinences. Només la host de Lleida, indignada per la covardia dels altres contingents, va saber mantenir la sang freda en aquell cas: «E les novelles vengueren a totes les osts que-l rey se'n anava e que-n manava partir a tots. E la ost de Barcelona, qui era pus prop atendada del rey, sabé primerament l'ardit, e cascú d'aquella host, qui a peu qui a cavall, pres ço que portar-se'n podia manvés, e cuytosament partiren-se'n mantinent e lexaren les tendes parades e dins molta bella roba e molt bell arnès que no se'n podían portar per tal car no y havían atzembles, que tota l'avían portada per mar. Mas no cregats que la ost de Leyda o fahés axí, si tot s'era pus luny e en pus perillós loch, que ans menjaren e bagueren tuyt a lur spau d'açò que havían aparallat. E puys a lur spau carragaren les atzembles de lur roba, que hanch no y lexaren staca ne tenda nenguna, axí com fahien les altres osts, ans aquells que no y havían atzembles, prenien les tendes e los papallons, e partían-los per pessas e aportàvan-los-se'n entra molts. E puys, senyera levada, partiren-sa d'aquí, e passaren allà hon havia stat la ost de Barcelona, e viren les tendes parades e plenas de roba, e de vianda e d'armes, e no y havia nengú, meravallaren-se'n molt dels pròmens de Barcelona com axí ho havían fet. E puys ells e totes les altres osts anaren-se'n vers Banyoles, sinó los almugàvers e los servents e alguns, qui romanguéran per barrajar e per replegar la roba que havia lexada la ost de Barcelona e dels altres loguars» (cap. 147, vol. iv, p. 176-177). La versió presentada per les fonts franceses va un pas més enllà de la de Desclot: Guillem de Nangis afirma que, en veure els croats ocupar els cims, el pànic es va estendre entre els catalans, que van fugir en massa: «Ceuls d'Arragon qui le pas de l'Escluse gardoient, si regardèrent par devers les montaignes: si aperçurent lost de France qui ja estoit au dessus; si furent tous esbahis et orent si grant paour quil tournèrent en fuie ne ne pourrent riens porter; tant se hasterent! Les François vindrent a leurs paveillons et pristrent quanquil trouvèrent et puis tendirent leurs tentes au plus haut des montaignes; mais de boire et de mangier orent-il pou; si se tindrent illec trois jours et se reposèrent pour le grant travail quil avoient eu» (RHG, vol. xx, p. 533). La *Branche des royaux lignages* incideix també en el temor que van sentir els soldats del rei Pere, «car il voient / sus les plus hauz tertres estendre / ceus qu'il cuidoiënt entreprendre / et qu'avoient tant menaciez. / Ja leur voient hyaiumes laciez: / cest fait si fort les espovente / que chascun d'eus guerpist sa tente; / comme gent à guerre rebourse / s'en vont entr'eus fuiant la course» (Guiart, 1828, p. 214).

19. Ermengol X d'Urgell (1254-1314), comte d'Urgell i vescomte d'Àger, fill d'Àlvar I i de Cecília, filla del comte de Foix Roger Bernat II.

20. Ramon Folc VI (vegeu el capítol 95, nota 17).

21. El rei Pere degué arribar a Peralada el 12 de juny de 1285, i ho va fer, efectivament, acompanyat de bona part de la noblesa catalana. Desclot completa la llista donada per Muntaner: «lo compte d'Urgell, e lo compte de Pallàs, e-N Ramon Folch vescompta de Cardona, e En Dalmau vescompta de Roquabertí e senyor d'aquela vila de Peralada, e-N Ramon de Muncada senyor de Fraga, e-N Ramon de Muncada senescal de Catalunya, e En Pere de Muncada senyor d'Eytona, e En Berenguer d'Entensa

senyor de Mora e de Falset, e En Berenguer de Pujal, e En Ramon de Servera senyor de Junheda e de Castellàsions, e-N Ramon Bernat e En Guillem d'Anglesola, e gran res d'altres rics hòmens e cavallers de Catalunya qui eran aquí ab lo rey» (cap. 149, vol. v, p. 10-11).

22. «Sent Quirch» és el monestir de Sant Quirze de Colera, i a l'època de la invasió francesa el seu abat era Ramon de Bianya (va exercir el càrrec entre els anys 1270 i 1296). Vegeu Villanueva (1802-1852, vol. XIII, p. 100-107), Pladevall (1974, p. 34-36) i Zaragoza (1997, p. 78-79). Les *Gesta Comitum* confirmen que el rei Felip hi va fer aturada: «et prope monasterium Sancti Ciriaci de Colera sua fixit tentoria gens immunda» (cap. XXXVIII, p. 79).

23. Desclot indica també que Felip III no va voler endinsar-se en territori català fins que la seua flota, que transportava les vitualles necessàries per a la campanya, no es va haver aplegat al golf de Roses: «no us cuydets que gosàs ell ne lo cardenal passar encare, *que hanch no s'i gosaren aventurar de passar tro a cap de III dies. Mas tramès I misatge a la armada e a les galeres qui éran en Narbona e a Copliure que venguessen al pus tost que poguessen e prenguessen terra entra Castelló e lo monestir de Sent Pere de Roses. E los almiralls de les galeres del rey de Franssa, quant hagueren hagut lo misatge, feren recullir mantinent lurs mariners e tota lur gent per los vexells, e, qui a rrems qui a veles, venguéran dins II dies là hon havia manat lo rey de Franssa e aportaren molta vianda a lur ops e a cels qui venian per terra*» (cap. 146, vol. IV, p. 163-171).

FIGURA 81. El monestir de Sant Quirze de Colera.

FIGURA 82. Una vista de l'absis de Sant Andreu de Sureda.

[Capítol 123]

Et con tota la gent fo passada et foren tots plegats a Sant Quirch, la host se mogué, batayla arregada (axí con si tots se deguessen combatre anaren hordonats et garnits), et vengren-se'n dretament a Perallada; et attendaren-se [f. LXVva] de Carrigela¹ a la Garriga,² et de la Garriga a Vallgornera,³ et de Vallgornera a Pujamillot;⁴ et axí foren tuyt attendats en aquell bell plan dels Aspres⁵ de Perellada. Et segurament que hanc la host del rey de Ffrança no-s poch tan bé veure negun temps con se vehia de la villa de Perellada; que no y havia tenda ninguna que no la pogués hom veure dels murs de Perellada. E com lo senyor rey d'Aragon los veé axí tots, levà los ulls al ceel et dix:

—Ha, sènyer ver Déus! Et què és assò que yo·m veig davant? No·m cuydava que entre tot lo món tanta de gent se pogués aplegar en I dia.

E axí mateix viu tot lo navili en lo golff de Roses, que era tota infinitat de veer. E lavors lo rey d'Aragó dix:

—Sènyer ver Déus, plàcie't que no·m desempars, ans la ajuda vostra sia ab mi et ab mes gents.⁶

E axí con lo senyor rey se'n maraveylava, sí-s fahien tots aquells qui u vehien; que·l rey de Ffrança mateix et aquells qui ab ell eren se'n donaven gran meraveyla, per ço con jamés no s'eren axí vists justats con en aquell pla fahien. Que en aquell pla no ha un arbre, ans són tots camps et laurons; que axí és Perellada: que envers aquella part qui té entrò a la meytat de la vila és lo pla dels camps de la lauró, et de l'altra part estan los rius qui y passen, ab la orta, qui és gran cosa. Et no era meraveyla si era gran congregació de gents: que menys de XX míllia cavayls armats a sou del rey de Ffrança et de la Esgleya, et més de CC míllia hòmens de peu, hi havia altre infinitat de gents de peu et de cavall venguda per la perdonança a guanyar (que perdonança hi havia a pena et a colpa).⁷

Et con foren tots asetyats et attendats, e l'estol hac presa la vila de Roses, meseren lurs viandes [f. LXVvb] per les cases.

Lo senyor rey d'Aragó dix a l'infant N'Amffòs que presés D cavallers et compaña de peu, et que ferís en la host. Et lo senyor infant hac lo major goig que hanc negun temps hagués; et apellà lo comte de Pallars, e·l comte d'Urgell, e·l vescomte de Cardona, et En Guillem d'Anglarola⁸ e·l vescomte de Rochabertí, et dix-los que s'apparallassen, que ell volia ferir en alba de dia en la host; et cascuns agren-ne gran plaer. Et lo senyor rey appellà lo comte d'Empúries (qui era a ell vengut tantost con sabé que·ls ffranceses eren passats)⁹ e·ls altres richs-hòmens, et dix-los:

—Barons, axí mateix nós nos armem ab nostres cavalls, et estigam a les barres, que si aquests havien obs ajuda, que la¹⁰ los faéssem.

—Senyor —dix lo comte e·ls altres—, vós dehits bé.

E axí, al maytí, axí con l'alba se fehia, lo senyor inffant, ab la cavalleria qui li era hordonada, exí de Perellada et ferí en la host en I cantó, axí con jorn se fehia. Et en la host feyèn guayta tota la nit M cavalls armats, qui anaven guardan la dita host. Et tantost con agren ferit, veérets tendes enderrocar a hòmens de peu ben II millia, qui eren exits ab ell, et gents matar, et coffres trenchar, et metre foch en barraques.

Què us diré? Que·ls crits foren grans, et als crits los M cavallers de la guayta vengren; et lavors veérets fets d'armes, sí que en pocha de hora n'agren aquells de l'inffant N' Amffòs morts¹¹ més de DC dels M; et sol I no·n fóra escapat si no fos lo comte de Ffoix, e·l comte de Comenge,¹² e·l comte d'Estarach,¹³ e·l senescal de Miralpeix,¹⁴ e·N Jordan de la Ylla,¹⁵ e·N Roger de Comenge¹⁶ et tota la cavalleria [f. LXVira] de la Lenguadoch, qui ateseren et vengren molt gint arreats, batayla feta. Que no us pensets que vinguessen axí con los nostres fan, con ixen a-pellido,¹⁷ que la I no espera l'altre; ans ell[s], de bel pas, axí con cavallers assegats,¹⁸ bons, batayla arregada, vengren envers la senyera del senyor inffant. E·l senyor inffant, escalfat de bona cavalleria, volch fer brochar la senyera per anar ferir en ells, mas lo comte de Pallars ne·ls altres no li u consentiren. Què us diré? Que anvides lo podien capdellar que no ferís, entrò que·l comte de Pallars lo va pendre per lo fre, et dix:

—Ha, senyor! E què volets fer? Ja per res no·ns farets traýdors.

Et a bon enteniment féu·lo girar, et aplegaren tota lur companya.¹⁹

Et en açò lo senyor rey fo exit de Perellada ab lo comte d'Empúries et l'altra cavalleria, per reebre lo senyor inffant. Què us diré? Hordonadament se'n tornaren dins les barreres de Perellada; e·l darrer qui entrà, ab la senyera et ab la companya, fo En Dalmau, vescomte de Rochabertí, qui era senyor de Perellada, et ab ell ensemps En Ramon Folch, vescomte de Cardona, ab la sua senyera. Et ells amdosos havien la reasaga, et, la merçè de Déu, entraren·se'n ab gran alegre sans et sauls en Perellada, que hanc no agueren perduts mas III cavallers et V hòmens de peu, et agren morts més de DCCC cavallers, et gents de peu sens tot nombre.

Què us diré? Que axí foren afaytats,²⁰ que tots dies veérets prés de les barreres fer torneigs de cavallers et de hòmens de peu, que tot lo món se'n devia meravellar. Et açò durà V jorns, que dins aquests V jorns nuyl hom no perdé d'entrar ne de exir de Perellada per la orta; que quant [f. LXVira] ffrancès hi entrava negun, per son desastre,²¹ ne null altre hom de la host del rey de Ffrança, jamés no n'exia negun que no fos mort o pres. Que la orta de Perellada és la pus forts orta que e·l món sia, que no és null hom qui y entràs que no fos perdut, pus que·ls hòmens de Perallada se volguessen; que altre no pot saber los passes mas aquells qui de la vila són nats et nudrits. Que comptar·vos n'é una meraveyla qui fo veritat, axí con cascuns veets veritat què és.

Notes del capítol 123

1. Garriguella, a la falda de la serralada de l'Albera.
2. La Garriga, ja al terme peraladenc, set quilòmetres al sud-oest de Garriguella.
3. Vallgornera, només dos quilòmetres a l'est de Peralada.
4. Pujamilot, a prop de Vilanova de la Muga.
5. Els Aspres és el nom donat a la faixa de suaus turons que abracen el terme peraladenc pel nord-oest. De les *Tabulae ceratae* de Pierre de Condé es desprèn que els francesos estaven acampats davant Peralada («in castris Petrae Latae», RHG, vol. xxii, p. 435, 440, 453 i 461) ja el 14 de juny i que s'hi van estar com a mínim fins al dia 20.
6. Notem l'interès de Muntaner a subratllar la devoció i la humilitat del rei Pere, qualitats que resten així oposades a la supèrbia dels francesos, que no mostren cap temor pel poder de Déu, com el mateix cronista ens ha dit abans («E axí, tots aquells del rey d'Aragon soplegaven al poder de Déu, et los altres en res no'l conexien», cap. 119).
7. Confronteu-ho amb les *Gesta Comitum*, que també destaquen el poderós efecte de convocatòria que va tenir la indulgència promesa pel cardenal Cholet per a tots aquells que lluitessin en la croada: «turba maxima affluebat ad tubam indulgentiae cardinalis» (cap. xxviii, p. 78).
8. Guillem III d'Anglesola, senyor de Bellpuig i de Culla, entre d'altres llocs. Fou fill de Guillem II d'Anglesola, a qui va succeir l'any 1266. Es va casar amb Constança d'Alagó, filla de Balasc I d'Alagó. El trobem entre els barons conjurats contra Pere el Gran l'any 1280. Va morir l'any 1296 a Castella, durant la campanya de Jaume II el Just contra Ferran IV.
9. És curiós que Muntaner subratlle la diligència amb què el comte d'Empúries va acudir al costat del rei, perquè Desclot assenyalava que Pere II tenia molts dubtes sobre la seua lleialtat i sospitava que s'havia aliat secretament amb els francesos: «lo rey, quesque-s dixés, no havia en bona sospita lo compta» (cap. 148, vol. v, p. 8).
10. *la*: «lo» (C); «la» (B i E). En aquest punt A presenta una llacuna que arriba fins al capítol 124.
11. *morts*: omissió a C; «morts» (B i E).
12. Bernat VI (ca. 1224-1295), comte de Comenge, fill de Bernat V (a qui va succeir el 1251) i de Cecília, filla del comte de Foix Ramon Roger I.
13. El comte Bernat IV d'Astarac (1249-1291). Fou el mantenidor d'una petita cort trobadoresca que va donar aixopluc a autors com ara Guiraut Riquier o Amanieu de Sescars (Jeanroy, 1998, p. 285).
14. Gui III de Lévis (1240-1299), dit Guiot, senescal o mariscal de Miralpeix o Mirepoix. Era ja en aquest moment un veterà de guerra, per tal com Guillem de Nangis i les *Grandes chroniques de France* ens presenten «le marechal de Mirepoix» com un dels «nobles hommes et en armes experts, plains de hardi couraige» (Viard (ed.), 1920-1953, vol. x, p. 143), que l'any 1266 van fer part de l'avantguarda de Carles d'Anjou en la batalla de Benevent.
15. Jordà IV (mort el 1288), senyor de l'Illa-Jordà, que també havia pres part en les campanyes de Carles d'Anjou a Itàlia. És conegut igualment per haver conreat la lírica dels trobadors (vegeu Anglade, 1905, p. 95-96).
16. Després d'haver revisat les genealogies de la casa de Comenge presents a la *Histoire Généalogique et chronologique de la maison royale de France, des pairs, grand officiers de la couronne et de la maison du roy* (Anselme de Sainte-Marie, 1726-1733, vol. ii, p. 629-666), no he sabut identificar aquest personatge esmentat per Muntaner amb cap figura històrica concreta.
17. Per a l'*apellido*, vegeu el capítol 111, nota 10.
18. *assegats*: llegendi: «assajats». Muntaner lloa ací la resposta coordinada que la cavalleria llengüadociana va donar a la *sortie* liderada per l'infant Alfons. Confronteu-ho amb la descripció que Desclot dóna del combat de Santa Maria d'Agost de 1285, on la rauxa de la infanteria catalana resta oposada a la calma i el *savoir faire* dels cavallers francesos, i determina el resultat de l'enfrontament: «E los servents [...] lexaren-sa anar a ells ab pedres e ab lansses e ab los darts. E ls cavallers, axí com a hòmens desesperats e que àls fer no podían, ajustaren-se tots en una mota, e stremaren-se del camí, e tot gint e suau de lur pas cavalcàran anant poch a poch, e anaven tant strets, que no paria que n'i hagués LX, e sol

no-s desmallaven ne-s desrengaven, mas que soferían los colps que los servents los fahien. E los servents, com a folls, pensaven de despendra lurs armes, e los franssesos cavalvaven poch a poch a anant; e quant viren que los servents hagueren quaix totes lurs armes despeses, cridaren: —Monyoya! Monjo-ya!—, e desrengaren e lexaren-sa anar poderosament als servents, axí que tots los desbarataren tantost» (cap. 159, vol. v, p. 82).

19. Sàviament l'edició de Soldevila (cap. 123, p. 968, n. 5) relaciona aquesta escena amb una altra del *Llibre dels fets* que narra el desembarcament catalanoaragonès a Mallorca i l'inici de la batalla de Portopí. En efecte, el fragment en qüestió ens presenta el Conqueridor com un rei jove i impulsiu, tant que els seus nobles han de prendre les regnes del seu cavall per impedir que es llance contra els enemics: «*E anaren-me pendre a la regna* él e Don Pero Pomar e Ruy Xemenis de Luèsia e dejen: “*Vuy nos oçiurets tots, e la vostra ravata nos matarà!*”. E daven-nos grans sofrenades» (§ 64, p. 77). Vegeu, també, el capítol 65 de Desclot, on, en una situació ben semblant (un combat contra els sarraïns davant els murs de Múrcia), és un cavaller anomenat Gil Garcès qui ha de refrenar la temeritat de l'infant Pere.

20. Em sembla que ací el mot *afaytats* permet dues interpretacions. D'una banda, pot aplicar-se de manera burleta als francesos, escarmentats arran d'aquest encontre amb els catalans (així doncs, tindriem *afaitar* en el sentit de «pegar fort, tupar, donar un ventim», DCVB, s. v. *afaitar*, acc. 4); però, de l'altra, pot referir-se també als defensors de Peralada, fets, habituats a enfrontar-se als enemics dia rere dia (*afaitar* en l'accepció de «avesar, acostumar, adondar», DCVB, s. v. *afaitar*, acc. 3).

21. *per son desastre*: omissió a C; «per son desastre» (B i E). Vegeu, també, l'edició de València: «que quants francesos hi entraven, per llur desastre» (f. cvv).

[Capítol 124]

En Perellada havia una fembra que yo coneguí et viu,¹ la qual havia nom Mercadera, per ço con ella tenia obredor de mercaderia;² et era fort e esperta fembra, et gran et alta. Et I jorn, axí con estava la host davant Perellada, ella exí de la vila et anà a I seu hort per cúl·ler cols; et vesti's I goneyla de home, et pres una lança et I espaa que portà cinta, et I escut al bras;³ et anà-sse'n a l'ort.

Et con fo a l'ort, ella sentí campanelles, et meravellà's; et tantost leixà's de cullir les colls, et anà en aquella part per veure què era. Et gardà, et veé, en lo rech qui era entre lo seu ort et I altre, I cavaller ffrancès ab son cavall armat, ab lo pitral de campanelles,⁴ et anava sà et là, que no·n sabia per hon se n'exís. Et ella, qui l'hac vist, cuytà's a I pas, et secut-li la lança, et donà-li tal colp de la lança, per les faldes en la cuxa, que tota la cuxa li passà, et la çella, et apuntà el cavall. E tantost que açò hac fet, el cavall se sentí ferit, et lavà's davant et detràs; axí que fóra cahut, si no fos que era ab cadena ffermat en la çella.

Què us diré? Ella va metre la man a l'espaa et vench a I portell altre, et anà ferir lo cavall per la testera; e·l cavall estech estaburnit. Què us diré? Lo cavall va pendre per la regna, et cridà:

—Cavaller, mort sòts si no us retets.

E·l cavaller [f. *LXVIVA*] tench-se per mort, et va tenir lo bordó⁵ e va'l gitar en terra, et reté's a ella; et ella pres lo bordó, e trach-li la lança de la cuxa, e axí més-lo dins Perellada; de la qual cosa lo senyor rey e l'imffant N'Amffòs foren molt alegres et pagats, et li u faheren comptar moltes vegades, con li era pres. Què us diré? Lo cavayl e les armes foren sues, e·l cavaller se reemé, CC florins d'or que ella hac. E axí podets conèxer la hira de Déu si era ab ells.

Notes del capítol 124

---

1. Com veiem, Muntaner recorre ací a la seua condició de peraladenc per a donar versemblança a l'anècdota que és a punt de contar-nos.

2. *mercaderia*: «marçeria» (C); «mercaderia» (B); «mercaria» (E). Seguesc B.

3. La descripció que Muntaner ens dóna de la Mercadera s'adiu amb la imatge prototípica de la dona forta i viril (*Remarkably strong woman*, F610.0.1 de Stith Thompson) de la literatura i el folklore medievals. Confronteu-ho amb la descripció que Petrarca ens deixa a les *Familiars* (ll. v, epístola 4) de Maria de Pozzuoli, una famosa guerrera napolitana del segle XIV, més avesada a les armes —diu l'autor italià— que a les ocupacions pròpiament femenines: «Ma se di tutte le mirabili cose fatte da quel Dio che solo fa le cose mirabili, mirabilissimo è l'uomo in sulla terra, di quanto oggi io vidi, di quanto in questa lettera ho a te narrato più straordinaria ed insigne a te si parrà la fortezza d'animo e di corpo di una donna di Pozzuoli. Si chiama Maria [...]. Ha corpo anzi di guerriero che non di pulzella: forza di membra che si augurerrebbe un agguerrito soldato: rara destrezza ed incredibile: la persona, il vigore,

l'età, le occupazioni dell'uomo forte: non delle tele, degli aghi, degli specchi, ma delle frecce, degli archi, delle lancia essa fa suo diletto: sul volto non i segni de' baci o dei denti di lascivi amatori, ma di nobili ferite mostra impresse le cicatrici: suo primo pensiero le armi: il ferro e la morte magnanimamente disprezza. Essa co'suoi vicini continua una guerra ereditaria: per la quale già molti morirono da entrambe le parti. Tutta sola talvota, spesso in compagnia d'altri pochi, venne alle mani col nemico: e sempre infino ad ora riuscì vincitrice. La vedresti scagliarsi furiosa alla battaglia, partirne a rilento, assaltare l'inimico con coraggio, cauta preparare le insidie; la fame, la sete, il freddo, il caldo, il sonno, la stanchezza con incredibile pazienza tollerare; giorno e notte istancabile star sotto l'armi; sdraiata in terra come su letto soffice, sull'erba o sullo scudo sottoposto posare le membra» (Petrarca, 1864-1867, vol. II, p. 20-21). Com sabem, no és aquesta l'única ocasió en què Muntaner ens mostra les dones en combat: convé recordar el cèlebre capítol 227, que narra l'heroica defensa de Gal·lípoli pel mateix cronista i les amistançades dels almogàvers (Aguilar, 2004a, p. 56-60). Pel que fa a les dones soldat a l'època medieval, vegeu l'aproximació de Nicholson (2004, p. 59-63) i les referències que s'hi donen.

4. Era una pràctica prou comuna que el cavaller ornés el pitral i, en general, l'arnès del cavall amb tot de picarols, esquelletes o campanelles. Vegeu, per exemple, aquests versos del poema èpic *Gui de Bourgogne*: «Li poitraus fu mult riches, oevres i ot assés: / M escheletes d'or i pendent lès a lès. / Tantost com li chevaus commence à galoper, / nus deduis ne seroit plus biaus à escouter» (Guessard i Michelant (ed.), 1858, p. 71); el següent passatge d'*Amadas et Ydoine*: «.I. palefroi, blanc comme flor, / i vit venir, o rice atour; / car mult i ot rice lorain, / de fin or et de pieres plain. / Ainc à dame n'à damoisele / ne vit on sambue si bele; / qu'estrangle melodie rendent / les esteletes qui i pendent / au rice frain et au poitrail / et as estrivieres aval. / Dou son et de la grant doçour / retentist tous li clos entor» (Hippeau (ed.), 1863, p. 196); o la descripció que el roman anglès *Richard Coer de Lion* fa de la cavalcadura de Saladí: «Hys crouper heeng al fulle off belles, / ans his peytrel, and hys arsoon; / three myle myghte men here the soun» (Weber (ed.), 1810, p. 223). La moda podia retrobar-se fins i tot en els ordes militars: a l'*Speculum Historiale* (ll. xxx, cap. 85) Vincent de Beauvais critica així la vanitat dels templers: «Habent etiam frena phalerata, et inargentata, et inaurata, atque in pectoralibus campanula infixas magnum emittentes sonitum, ad gloriam eorum et decorem» (Vicent de Beauvais, 1624, vol. IV, p. 1266). Però cal tenir en compte que no era exclusivament un ornament cavalleresc: basta llegir com descriu Geoffrey Chaucer els arreus que duu el cavall del monjo que apareix al pròleg general de *The Canterbury tales*: «And whan he rood, men myghte his brydel heere / gynglen in a whistlynge wynd als cleere, / and eek as loude as dooth the chapel belle» (Chaucer, 2008, p. 26). Vegeu Clark (ed.) (2004, p. 61-64).

5. *bordó*: «espasa d'estoc, que punxa» (Alomar, 1991, vol. II, p. 112).

FIGURA 83. El cavaller Ulrich von Liechtenstein, en una il·lustració del còdex *Manesse*. Noteu els picarols tot al llarg de les gualdrapes del cavall [Album / Prisma].

FIGURA 84. Dues dones lluitant armades amb espasa i rodella (detall d'una còpia del *Roman d'Alexandre*) [The Bodleian Library, University of Oxford / *Roman d'Alexandre* (mn. 264, f. 61v)].

[Capítol 125]

E con aquests V dies foren passats, tots los comtes et richs-hòmens et barons dixeran al senyor rey que no era bon que ell ne l'imffant N'Amffòs esteguessen aquí a Perellada, mas que anassen donar recapte a la terra;¹ e axí mateix lo comte d'Empúries e-l vescomte de Rochabertí que anassen enfortir lurs castells, per ço con per los castells porien gran dampnatge donar als enemichs; et que En Ramon Folch, vescomte de Cardona, que s'era proferit guardar et deffendre la ciutat de Gerona, que anàs hordonar et establir la dita ciutat;² que assats havia que en Perellada romangués II richs-hòmens ab lurs companyes.

Què us diré? Que tot açò se ordonà, et lo senyor rey volch que-l comte de Pallars e-N Guillem d'Anglarola romanguessen a Perellada, et N'Arnau de Cortsaví³ e-N Dalmau de Castellnou;⁴ e-N Gispert⁵ de Castellnou era⁶ assats fadri lavors, et no-s partia⁷ del senyor rey. Et podi-om comptar que en Perellada romanien IIII richs-hòmens qui eren dels bons cavallers del món; et fo hordonat puys que N'Arnau de Corsaví et En Dalmau de Castellnou anassen enfortir lurs lochs, que assats havia en Perellada del comte de Pallars et d'En Guillem d'Angleola.

E axí, al maytí, de bell jorn clar, lo comte d'Empúries anà-sse'n per lo seu comtat a endressar Castelló [f. LXVIVb] e-ls altres lochs. E-l vescomte de Cardona anà-sse'n a Gerona, et mès-se dins et escombrà la ciutat de fombres et d'infants;⁸ et pres en sa companya molt honrat cavaller qui de cor lo amaven, et molt honrat ciutadà; et establí molt bé la Torra de Geronella⁹ et tota la ciutat. E axí lo vescomte de Rochabertí anà per los seus castells a enfortir, e-l vescomte de Castellnou¹⁰ et En Dalmau de Castellnou atretal, et N'Arnau de Corsaví.

Et con tot açò fo hordonat et cascuns agren, en plorant, pres comiat del senyor rey, lo senyor rey fó apparallat l'endemà de exir, e féu aplegar consell general en Perellada; et preycà'ls et los dix moltes bones paraules, e los confortà et los alegrà et los requès de bé a fer; et pres comiat, et dix que al maytí se n'hiria ell¹¹ e-l senyor imffant. E tuyt, axí mateix en ploran, beneÿren-lo, et anaren-li besar la mà a él e al senyor imffant;¹² sí que los prohòmens de Perellada li dixeran:

—Senyor, no us faça pahor aquest loch, que-l loch és forts et bo et bé establí de viandes et de gents, et, ab la volentat de Déu, nós farem tant que us tendrem enbarrerat lo rey de Ffrança, que no hirà pus avant, et si ho fa, nós li trancarem los camins e-ls tolrem les rehacoues de les viandes.

Et lo senyor rey los grahí molt ço que dit agren.

Què us diré? Los almugàvers qui eren ab lo senyor rey eren ben V millia, e-l senyor rey havia hordonat que romanguessen dins Perellada mil; de la qual cosa los almugàvers qui foren hordonats per romandre ab lur companya, qui eren molt

dolents con dins havien a romanir, per ço con los anava el cor e·l guany que los altres farien sobre los francesos en les trenuytades, pensaren-se que ells hi darien altre consell. Sí que entendrets gran malea que faeren: que con vench a la mija nuyt, que·l senyor rey e·l senyor inffant foren exits de Perellada et pogren ésser a Vilabertran¹³ ho a Ffigueres, ells van metre bé en C parts de la villa de Perellada foch, et cridaren:

—Exir, exir!

Què us diré? Les bones gents, et hòmens et dones, qui geÿen en lurs lits, hoÿren lo via-fores, et veeren la vila [f. LXVIIIa] abresar de foch, cascun et cascuna pensava¹⁴ d'estorçre son fill o sa filla, e·ls hòmens sa muyler et sos inffans; et los almu-gàvers pensaven¹⁵ de pendre roba et barrejar. Què us diré? Tota la vila abresà et afogà, que saul los murs no y romaseren X alberchs en peus.¹⁶ E fo gran tala, que la pus antiga vila era Perellada, que hanc depuys Karles Maynes et Rotlan la conquès, no fo de sarraÿns; ans és veritat que·l monestir de Sent Quirch féu Karles Maynes,¹⁷ e·l dotà, qui en Perellada, qui en altres terres de Perelladès et del comtat d'Empúries.

Et con lo foc se tenia per la vila, tota la gent n'exí, que hanc no y romàs negun, salvant una bona fembra qui havia nom Na Palomera, qui se n'anà a l'altar de santa Maria, hon havia gran devoció, et dix que là volia murir; et si hanc ho dix, bé trobà qui féu tant per amor d'ella. E aquella nuyt lo rey de Ffrança, et tota la host, qui veeren lo gran foch, meraveylaren-se; et tota la nuyt estegren sus en lurs cavayls, guarnits. Et con vench que fo jorn, veeren tota la vila cremar, et conegueren que era deseparada, et entraren dins et apagaren lo foch axí con podien. Et aquells qui bons eren planyien con tan bell loch et tan bo s'ere cremat; e axí eren de II volentats: que·ls bons apagaven lo foch, et els malvats l'ensenien.

E axí vengren a la esgleya, e atrobaren aquella bona fembra, qui tenia abraçada la himatge de madona santa Maria. Et van venir los malvats de picarts,¹⁸ qui era la piyor gent de la host, et espessegaren tota la bona fembra sobre l'altar; et puy ligaven les bèsties als altars e y fahien totes sutzures, d'on Déus los ne pagà molt ben, segons que per avant entendrets.

E con açò sabé lo senyor rey d'Aragon, e·l senyor inffant e·ls capdals tots, [f. LXVIIIb] que axí era estada destrouida et cremada, foren molt despagats; mas lo temps era tal que als no s'i podia fer. Per què, per totstemps, qual que sia rey d'Aragó és molt tengut de bé a fer a la vila de Perellada en general, et en special a tothom qui d'ella sia, e axí mateix al senyor de Perellada, con ben podem saber que en serviÿ del senyor rey d'Aragon perderen tot quant havien. Que yo et d'altres qui en aquella hora hi perderen, hi perdem gran res d'açò que havíem, et no y som puy tornats per habitar, ans anats per lo món sercant conseyl ab molt mal et molt treball et molts perills que n'havem passats, et dels quals la major part ne són morts en les guerres aquestes que la casa d'Aragó ha haüdes.¹⁹

Notes del capítol 125

1. Desclot transmet en estil directe aquesta petició dels nobles, preocupats perquè la presència del rei a Peralada comportava més perills que avantatges: «pregam-vos tuyt *que vós sus adés vos hich iscats, al pus tost que porets*, e us en anets a Castelló o lla hon vos plàcia, e nós romandrem assí e ragonexerem ço que vós havets dit. *Que bé sapiats que aytant com hich havets stat nos desplau molt, car vós no us devets tant aventurar com nosaltres: que si la major partida de nosaltres, o encara tots cels qui assí som, érem morts, gens la terra per assò no seria perduda, mas, ço que Déus no vulla, si de vós s'esdevenia àls, nós e tota la terra seríam perduts [...]*. Per què, sènyer, vos pregam altre vegada, axí com podem, que us hich iscats, que nós levarem d'assò nostra deuta» (cap. 149, vol. v, p. 12). La mateixa font diu que el rei va acceptar la demanda dels barons, tot i que va voler deixar el seu fill, l'infant Alfons, a la vila: «Mas anans que s'ich isqués, dix als richs hòmens que romaníen en Peralada que pus no volíen ne-ls plahia que allí aturàs, que lexar-los hia N'Amfós, son fill major, que romangués aquí ab ells; e tuyt dixéran que no calia, mas lo rey no se'n volch lexar per ells e lexà'ls N'Amfós» (cap. 149, vol. v, p. 12-13).

2. Segons explica Desclot, l'assumpció de la defensa de Girona per part de Ramon Folc de Cardona es va produir el 17 de juny. El vescomte va oferir-se voluntari després que tots els altres barons que feien part del consell del rei s'haguessen negat, al·legant una o altra excusa, a fer-se càrrec de la missió: «E lo rey [...] hach son concell e son acort què faria de la ciutat de Gerona, si la derrelinclirien o si la stablirien, e hagut acort e consell, dixeren que bo seria que s'establís, si trobave lo rey qui hi volgués romanir. E ab tant, quant tuyt hagueren dit lur enteniment e parlat, e-s foren scusats al rey de aturar en l'establiment de la ciutat de Gerona, levà's En Ramon Folch, vescompta de Cardona, e dix al rey: —Yo són castallà de Gerona, e per dret e usansa de Catalunya no-m puch scusar, ne he voluntat que ho fassa. Per què yo romandrè, si us volets, en Gerona; e liurats-me aquells cavallers e aquella companya que mester hi sia, ab prou vianda. Que ho tuyt perdrem lo cors, ho, sens vostra sabuda e sens vostra voluntat, nós no lexarem aytal força com és la ciutat de Gerona, si donchs per defelliment de viandes no u fahiém» (cap. 153, vol. v, p. 32).

3. Arnau, senyor de Cortsaví i de Serrallonga (mort el 1325).

4. Dalmau de Castellnou, senyor de Sureda. Era fill del vescomte Guillem V de Castellnou i germà, per tant, del Guillem de Castellnou que Muntaner presenta actuant com a ambaixador de Pere el Gran (cap. 52, n. 1).

5. *Gispert*: «Gillabert» (C); «Gispert» (A i E); «Gisbert» (B). L'edició de València omet la referència a aquest personatge. Deu tractar-se de Jaspert V de Castellnou (1275-1321), fill del ja esmentat ambaixador Guillem de Castellnou, el qual havia succeït en el vescomtat el 1284. Muntaner pondera encertadament la seua juvenesa, perquè en aquesta època no devia tenir sinó deu anys. Convé tenir en compte que, tot i que els Castellnou eren rossellonesos i, per tant, vassalls del rei Jaume II de Mallorca, en el conflicte de Pere el Gran amb França i l'Església havien pres partit pel primer.

6. *era*: omissió a C; «era» (A, B i E).

7. *partia*: «partí» (C); «partia» (A, B i E). Em sembla que la lliçió aportada per la majoria de testimonis fa més sentit en aquest punt: en Jaspert, molt jovenet, sentia certa recança a apartar-se del rei Pere, però ho haurà d'acabar fent, com veurem tot seguit (vegeu la nota 10 d'aquest capítol).

8. *Escombrar* la ciutat de dones i infants equivalia a expulsar aquests col·lectius de la plaça sotmesa a setge o amenaçada per l'enemic. Aquesta draconiana mesura, segons explica la tractadística militar, mirava d'evitar que els no combatents o *bouches inutiles* comprometessen l'avituallament dels defensors. Vegeu, per exemple, Vegeci (ll. iv, cap. 7), o *Li abrejance de l'ordre de chevalerie*, versió francesa en vers (segle XIII) d'aquell: «Onques ne furent perillie / ne per très grant fain empirie / cil qui en la grant habondance / des biens meïrent atamprance, / et dois lors i meïrent cure / a garder per loiaul mesure. / Ausi per sovantes foïes / fuer de la citey envoïes / ont estey janz, anfant et fomes, / janz chaitives, de foibles homes, / que force ne vertu n'avoïent» (Priorat, 1897, p. 279). Vegeu, també, el *Dotzè d'Eiximenis*: «fa mester que totes persones inútils dejen ésser d'aquí gitades e posades en altre loch per tal que no-s menjen la vianda dels altres, e si hi ha bestiar que tantost muyra e sia salat, e no vischa per tal que no menje res de la vianda lur» (cap. 308; Eiximenis, 1484, f. 129rb). La *Chronique d'Ernoult et de*

Bernard le Trésorier (segle XIII) explica que, durant el setge de Beirut pels cristians el 1198, els musulmans van emprar aquest recurs: «Quant li Sarrasin, qui à Barut estoient, oïrent dire que li Crestien venoient Barut assegiar, il vuïdierent tout le castiel de femes et d'enfans et des fevles gens et de tous les esclaves qui dedens le castiel estoient» (Ernoult, 1871, p. 311-312). Llegiu, encara, el que diu Jean Froissart sobre el setge de Tournai (1340) per les tropes angleses d'Eduard III: «Et l'avoient li assegeur telement environné de tous costés, que riens ne leur pooit venir, entrer ne issir, qu'il ne fust tantost hapés et perceus. Et pour tant que les pourveances de le cité commencièrent à amenrir, li seigneur de France, qui là estoient, fisent widier toutes manières de povres gens, qui pourveu n'estoient pour attendre l'aventure, et les misent hors a plain jour, hommes et femmes» (Froissart, 1885, vol. I, p. 309).

9. És la famosa i antiquíssima torre Gironella, construïda a la part més alta de la ciutat —a l'espai comprès entre l'actual pujada dels Alemanys i les places dels Lledoners i dels Apòstols— sobre l'antiga força romana. Se sap que la fortificació medieval existia ja a la segona meitat del segle XI. Desclot la descriu així en la seua *Crònica*: «E demunt sobra tot, en lo pus alt loch de la ciutat, a man dreta del palau del bisba, ha una torra qui és molt bella, e fors e alta, de gros mur de pedra e de calç, e ha nom la Torra Geronella; e aquí és la major força de la ciutat» (cap. 153, vol. V, p. 34-35). Vegeu Pla Cargol (1946), Canal (1989) i Català i Roca (1990-1992, vol. IV, p. 220-229).

10. *Castellnou*: «Rochaberti» (C); «Castellnou» (A i E); «Castelnou» (B). Es tracta del ja esmentat Jaspert, que Muntaner ens presenta ací acompanyat pel seu oncle Dalmau de Castellnou.

11. *ell*: omissió a C; «él» (A); «ell» (B i E).

12. *axí mateix [...] senyor infant*: omissió a C; «axí mateix en ploran, beneÿren-lo, e anaren-li besar la mà a él e al senyor infant» (A); «axí mateix en ploran, beneÿren-lo, et tothom li anà la mà basar a él et el senyor infant» (B); «axí metex en plorant, beneÿren-lo, e anaren-li basar la mà a ell e al senyor infant» (E). L'edició de València conté igualment el fragment en qüestió i concorda especialment amb B: «axí mateix en plorant, beneÿren-lo, e tothom anà-li besar la mà, e al senyor infant» (f. CVIIR). Queda clar que ací el copista de C ha caigut en una *omissio ex homoioteleuton*, no advertida per Soldevila ni per Casacuberta.

13. Vilabertran, 2,8 quilòmetres al nord de Figueres.

14. *pensava*: omissió a C; «pensava» (A); «pensave» (B); «pensà's» (E). L'edició de València explica: «cascuna pensava de córrer» (f. CVIIR).

15. *pensaven*: «pensaren» (C); «pensaven» (A, B i E). Esmene el fragment per qüestions de concordança.

16. Muntaner presenta la dissort de Peralada com el resultat d'un incendi provocat per uns almogàvers desitjosos de fer un botí fàcil. Això s'adiu en certa manera amb el que diuen les *Gesta Comitum*, en observar que, a més de viure sota l'amenaça dels croats, els súbdits catalans havien de sofrir en molts casos els pillatges i la destrucció causada pels soldats del rei d'Aragó, compatriotes seus: «Inter multa mala quae superuenerunt per Gallicos toti terrae, unum maximum superuenit. Cum enim a facie eorum fugerent nostri, nostros depraedabantur, sic quod quasi omnes bonis propriis spoliati ignorabant quid melius esset eis, iacturam tantam et damnum suscipere inter nostros, uel Gallicae se committere feritati, sicut et plures praedam nostrorum ueriti iam fecerunt; ubi credebant praesidium et tutum refugium reperire, ibi mortem uel saltem amissionem inueniebant omnium quae portabant. Hoc fuit commune omnibus unum malum, pernicies et tempestas, ut uel per immundos et rabidos Gallicos, aut per nostros a Perpiniano usque ad Ostalric terram totam funditus necessario destrui oporteret» (cap. XXVIII, p. 82). Però Desclot narra els fets molt diferentment. Ens diu que, poc després de la marxa del rei Pere, el vescomte de Rocabertí, senyor de Peralada, va veure que la vila no disposava de suficients viandes i que, en conseqüència, no era defensable. Així doncs, va fer veure als altres barons que l'acompanyaven que «lo loch aquest és assats forts, e féra's bon aventurar que hom hich lexàs establiment si vianda hich hagués; mas jo he feta ensercar de la vianda quanta n'ich ha, e no he trobat que bastàs a D hòmens sinó a V dias. Per què val més que jo perda Peralada, que si mon senyor N'Anfós, que assí és, e jo e vosaltres ensemps nos perdíam» (cap. 150, vol. V, p. 14-15). Tot seguit, el vescomte va fer reunir els prohoms peraladencs i els va comunicar que, atesa la proximitat dels francesos i l'escàs proveïment del lloc, s'imposava d'abandonar-lo tot d'una. Els peraladencs van quedar colpits per la notícia, però el

pensament que com a mínim salvarien la vida els va aconsortar i els va animar a recollir tots els béns que podien ser carrejats: «Entratant En Dalmau de Rocabertí parlà ab los hòmens de la vila e manà'ls que-s aparallassen tuyt, hòmens, e fembres e infants, tot gint e suau en guissa que no fossen sentits, e que sse'n anassen, quant hom los ho faria saber, ab tot so que se'n poguèssan portar, car la vila volian desenparar tots. E quant En Dalmau hach dites estes paraules, los hòmens de la vila mogueren gran plor e féran gran dol entra ssi, e no era meravella, car vahían tanta bella riquesa e tanta bella marcaderia que havien a lexar, e lurs alberchs, e lurs possessions a derranclir. Però tant havían goyg car la vida podían salvar, que quaix no-ls membrave d'als, e aparallaren-sa ab lurs mullers, e ab lurs fills, e ab lur companya, e aplegaren aquella roba que portar-se'n pogueren» (cap. 150, vol. v, p. 17). A l'alba de l'endemà, fets tots els preparatius, l'evacuació es va dur a terme. En acabat, els soldats de la guarnició van calar foc en diversos punts de la vila. Hores més tard, quan els francesos es van presentar davant Peralada, la van trobar deserta i presa de les flames: «En tant la nuyt passà, e l'alba s'esclarí [...]. E foren-se tots guarnits ab lurs cavalls, cels qui-ls hi havían, e l'altra gent fo tota aparallada, e obriren les portes, e meseren foch a moltes parts de la vila, e isqueren tuyt defora e penssaren del anar, qui mils, qui mils; e ere'ls bé mes-ter, que a penes se fo lo dia sclarit, que-ls francesos foren engir Peralada a totes parts, e viren que la vila era desamparada e que cremave, meravellaren-se molt e haguéran gran goig, e no fo meravella» (cap. 150, vol. v, p. 18-19).

17. A parer de Coll i Alentorn (1993, p. 156), Muntaner sembla poar ací de la tradició llegendària sobre la conquesta de la Catalunya Vella per Carlemany i els pars de França, representada per obres com ara el Pseudo-Filomena o *Gesta Karoli Magni ad Carcassonam et Narbonam* (segle XIII), de reconeguda influència en la historiografia catalana medieval (vegeu, per exemple, les *Històries e conquestes* de Tommic, Iborra (ed.), 1998, p. CII-CXIII i 92-126). En efecte, la *Gesta Karoli* (que citaré ací per la seua versió occitana) recull una incursió en terres catalanes dirigida per Rotllan que, tal com conta un dels oficials de l'heroi, el gascò Engelier, va donar com a fruit la submissió de «tota Serdanha e la maytat de Gironde, e cavalguem a Barssalona e aquí guasanhem trop, pueys a Lerida et a Balaguiet» (Schneegans (ed.), 1898, p. 47). Cal dir que el Pseudo-Filomena no parla explícitament de Peralada ni de Sant Quirze, tot i que atribueix a Rotllan la fundació d'un altre centre monàstic del qual hem parlat més amunt (cap. 122, n. 1): Sant Andreu de Sureda: «E Rotlan fa fair aqui un monestier al cap del pueg de Rosselho ad honor de Sant Adrieu, lo qual monestier sera sotzmes ad aquest de madona Santa Maria [de la Grassa]» (Schneegans (ed.), 1898, p. 49). Sant Quirze de Colera apareix vinculat a la conquesta carolíngia en un document contingut a l'episcopologi de Girona i amb data de 844, però ben segurament es-puri (el text, on apareix l'expressió «totam Cataloniam», només se'ns ha conservat en una còpia del segle XIII; vegeu Villanueva, 1802-1852, vol. VIII, p. 104), on s'explica que Libenci i Asinari, dos soldats de Carlemany, van fundar Peralada i el monestir —del qual, a més, van ser abats— després d'haver donat mort als cabdills sarraïns Galafré i Buytiza i d'haver expulsat de la contrada els pagans que la poblaven: «Libentius Abba una cum Assenario monacho prendiderunt primi homines post mortem Galaffre et Biuxan filio eius et aliorum Sarracenorum dicto Castro Tolon cum fines et adiacentias et tota tera illa et montaneas et valles Leocarci cum fines et adiacentias eorum, et ibi in dictas valles plantaverunt, et edificaverunt monasterio Sancti Cirici et Sancti Andreae, et in Castro Tolon domo Sancti Martini fecerunt, et ibi villa, mansos, mansatas, vilarunculos poblaverunt, et parrochiam constituerunt, et postea nomen Petralata ibi miserunt» (Villanueva, 1802-1852, vol. XIII, p. 227).

18. *picarts*: els picards, és a dir, soldats procedents de Picardia, al nord del regne de França.

19. Remarquem els punts més importants d'aquest passatge: de primer, la ponderació de tot el sofriment material i moral que l'incendi va causar als homes i a les dones de Peralada; en segon lloc, la causa primera de totes aquestes desventures («les guerres aquestes que la casa d'Aragó ha haüdes») i, en conseqüència, la necessitat que els reis recompensen com cal els sacrificis suportats pels nadius de la vila. Com que Muntaner té bona cura de remarcar la seua pertinença a aquest col·lectiu («hi *perdem*», «*som*», «*havem* passats»), tenim ací un toc d'atenció bastant significatiu als comtes reis barcelonins, bastant concordant amb els que es llegeixen en altres llocs de la mateixa *Crònica* (recordem que una de les raons que mou el peraladenc a escriure el llibre és la promesa, feta pel prohom vestit de blanc, que, si ho fa, «n'aurà *mèrit* de tots los senyors qui són exits ne són en la alta casa d'Aragó», cap. 1). Vegeu,

també, la *Crònica* de Desclot, que, en referir que molts dels exiliats de Peralada van anar a cercar refugi a Girona, remarca també l'absoluta misèria en què van quedar molts dels que fins aleshores havien viscut pròsperament: «E los hòmens de Peralada, e les fembres e los infants qui no éran de edat de aportar armes, vengueren-sa'n a la ciutat de Gerona; e qui-ls vés, no n'i ha nengú, per dur cor que hagués, que no ploràs de piatat cant vehés les dones de paratge e les altres, e les donzelles, que venían a peu totes ploroses e lasses, e havían anar mal lur grat. E cels qui la nit passada isqueren de Peralada éran richs e ricas de M marches d'argent, lavors no havien V sous valents, levat so que se'n portaven a la squena» (cap. 150, vol. v, p. 18-19).

[Capítol 126]

E com lo senyor rey d'Aragó fo exit de Perellada et de Vilabertran, pres lo camí de Castelló et anà-sse'n a Castelló, hon¹ trobà lo comte que no·s sabé què·s faés, que con sabé que Perellada era cremada et desemparada, et los hòmens de Castelló atretal, con ben sabien tots que pus Perellada era desemparada, que no·s podien tenir al poder del rey de Ffrança; mas si Perellada no fos estada desemparada, ben fahien compte que·s tengren, que enfre amdosos lochs assats los donaren de la mala ventura. Sí que tantost con los prohòmens de Castelló saberen que Perellada era estada cremada per los almugàvers, se n'anaren a lur senyor lo comte, et dixeren-li:

—Senyor, digats al senyor rey d'Aragon, qui ve, que si ell e·ls cavallers volen entrar en la vila, que u poden fer, mas no volem que almugàver negun hi meta lo peu, que aytal joch farien de nós con de Perellada. Et pregam-vos que·ns donets consell què volets que nós fassam; que si us volets, nós som prets et apparallats que desemparem Castelló et que us seguiscam ab nostres mullers et ab nostres infants, et nós mateix metrem [f. LXVIIII] foch a la villa; que més ho amam nós cremar et que·ns en portem ço que puscham, que si los almugàvers nos barrejaven, axí con han fet los bons hòmens de Perellada, et les bones dones; que con exien ab anaps d'argent et taçes o lurs vestedures, tantost con eren fora del portal los ho tollien. Et axí no deu plaer al senyor rey ne a vós que aytal fassen de nós.

E·l comte respòs et dix:

—Yo exiré al senyor rey, e axits XX de vosaltres, qui parlen per tota la vila, et veurem lo senyor rey què volrà ne manarà; que tot quant ell volrà, vuyl jo que sia fet.

—Senyor —dixeren los prohòmens—, ben deÿts.

Et tantost cavalchà lo comte, et anaren ab ell XX prohòmens dels mellors de Castelló; et trobaren lo senyor rey qui era prop de Castelló. Et tiraren-lo a una part e lo comte e los prohòmens, [et] appellaren-hi l'infant N'Amffòs, qui y era, et richs-hòmens que y havia; et comensaren los bons hòmens a dir a lur senyor lo comte ço que ya li havien dit. Et con lo comte los hac escoltats et ells agren fenida lur rahon, lo comte dix al senyor rey:

—Senyor, bé havets entès ço que aquests prohòmens han dit; et yo, senyor, respondé'ls davant vós ço que·ls responí en absència vostra: que·ls responch que ço que vós, senyor, volrets dir ne manar, et d'ells et de tot lo comdat, que axí vull que·s seguescha. Et si vós volets que yo mateix hi meta foch, encontinent serà fet; que per çert, mentra vida aja e·l cors, de la vostra carrera ne de la vostra via no·m partiré.²

E lo senyor rey respòs:

—En comte, bé havem entès ço que aquests prohòmens de Castelló vos han dit, et dehim-vos a vós et a ells que de la destrucció de Perellada som axí despagats, que X tants que Perallada no [f. LXVII**v**] valia hi volríem haver donat, que no fos estat fet; mas lo temps és tal que en àls no-ns en podem pendre, et d'aquells qui fet ho han. Et conexem que nós e-ls nostres en per totstemp ne som tenguts de restitució al senyor de Perellada, et a tota la universitat et a cascun en singular; que ben sabem que ells no han perdut ço del lur per res en què ells aguessen colpa, ans la guerra aquesta és propiament nostra et per nostres affers et de nostres fills, et no per res qui a ells toch. Per què a Déu et al món nos en tenim per tenguts, de restitució, e si Déus nos dóna vida e-ns trau a honor d'aquesta guerra, nós e-ls nostres ne farem bona esmena a ells et als lurs.³

»Donchs, si d'açò nos tenim per tenguts, ¿con volríem que Casteylò se perdés? Cascuns vos podets pensar que per res no u volríem. Et atorch-los que si Perellada no fos estada desemparada, que Casteylò se pogra tenir; que entre amdues les villes, hon agra molta bona gent, et dels lochs et⁴ de ffora, ben se pogren tenir ab los castells qui-ls són entorn, e la nostra gent qui tots jorns los donaren assats què fer. Mas pus aquest desastre és esdevengut de Perellada, no conexem que Castelló se pogués tenir contra lo poder del rey de Ffrança. Per què us man, en comte, que vós donets licència als hòmens de Castelló que-s reten al rey de Ffrança; et yo adés absol-ne vós et ells de tota res que me'n fóssets tengut, et vós fets atretal a ells.

E axí lo comte girà's en ploran als prohòmens de Castelló, et manà et dix-los axí con lo senyor rey hac manat. Et si hanc veés dol ne plor, aquí fo; et no era me-raveyla, que dur departiment hi havia.

E axí lo senyor rey, e-l comte ab ell, et lo senyor imffant et tota la companya anaren-se'n a Gerona. Et aquells de Casteylò faeren ajustar consell generall et digueren-los ço que havien fet; et abans que del consell exissen agren l'abat de Roses et de Sanct Pere,⁵ et tramateren-los a la host del rey de Ffrança [f. LXVIII**a**] et al cardenal; et pregaren lo cardenal que ell fos migancer entre ells e-l rey de Ffrança. Et ell dix que u seria volenters, que ja fehia el rey de Ffrança et ell pus blana farina⁶ que no solien fer, con se pensaven que bé havia III meses que la paga havien feta et encara negun loch no havien pres, ne per grat ne per força; per què cuydaven exir de lur seny. Que ells se pensaven que tantost con los ports aguessen passats, que tota la terra atesés encontinent a retre a ells; mas ells trobaven lo contrari, que hon més les gents los regonexien, menys los prehaven. Sí que no ha e-l món regne de què fos açò esdevengut, salvant Cathalunya, et Aragon et regne de València: que tan gran congregació de gents venguessen sobre ells, et encara ab vet⁷ et ab perdonances, que no-s fossen a ells retuts; per què ells se tenien per enganats de lur arbitre, que no-s pensaven aver a contrestar ab tan enfortida gent.

E axí lo cardenal fo mijancer entre los prohòmens de Castelló e-ls abats qui per ells hi eren. E-l rey de Ffrança exí, que-ls reebé sobre la corona de Ffrança salva-

ment et segura, et que no fossen a ell d'alre tenguts sinó d'açò que al comte eren tenguts; et encara, que acabaren que tots los portals tenguessen tancats, salvant II, et que nul hom de la host no y acullissen menys d'elbarà.⁸ E axí féu-los donar ben X penons que posassen per les portes et per los murs, en senyal de seguretat. Et encara, lo rey de Ffrança los féu tanta de gràcia que si per aventura ell se'n tornava sens conquerir lo regne d'Aragon, que con fos exit del coll de Penissars, ço és, anant, que no li fossen de res tenguts qui entre ells fos. E axí los abats vengren a Casteylò ab aquesta [f. LXVIII^{rb}] fermetat.⁹

Notes del capítol 126

1. *hon*: «et» (C); «on» (A); «hon» (B i E).
2. Confronteu aquest passatge amb les paraules que el rei Pere dedica al comte d'Empúries a la *Crònica* de Desclot, i parem compte a la coincidència textual entre tots dos autors: «Lo compta [...] ara ha'm promès que no's partirà de la mia carrera, com que li'n prenguéis, si tot quant ha sabia perdra» (cap. 151, vol. v, p. 20).
3. Remarquem la concordança ben significativa entre aquestes paraules que Muntaner atribueix al rei Pere i el consell que ell mateix dóna als sobirans del casal barceloní al capítol precedent (vegeu el capítol 125, nota 19).
4. *et*: omissió a C i a E; «e» (A); «et» (B).
5. Recordem que, segons Desclot, l'abat de Sant Pere havia conspirat amb el rei de Mallorca per facilitar l'entrada dels francesos a Catalunya (cap. 122, n. 5).
6. *Fer la farina blana* equival a «baixar la veu, ablanir-se» (DCVB, s. v. *farina*): vegeu aquest exemple extret del *Terç* d'Eiximenis: «Güelf, qui altres vegades a mitja paraula era ja a les armes per esvaïr tothom, llavors no es moc, mas guardà en la cara a Gebel·lí, que ja tenia la mà al coltell, e véu que de tan lluny l'era vengut a esvaïr e que no havia dubtat de gitar-li lo tauler a terra sens neguna raó; féu llavors la farina blana e repòs-li així: —Odà, germà car, e begam primerament, e puis jugarem, car en esta terra així s'hi acullen los hòmens estranys» (cap. 121; Eiximenis, 1994, p. 125). És a dir, que la ferocitat dels catalanoaragonesos havia fet rebaixar la ufana i les pretensions inicials del rei de França i el cardenal Cholet.
7. El *vet*, ço és, l'excomunió dictada pel papa contra el rei Pere i la seua terra.
8. *elbarà*: llegiu «albarà».
9. Muntaner presenta el lliurament de Castelló d'Empúries als francesos com un acte consentit pel rei d'Aragó. La seua versió destaca, en efecte, la pietat de Pere II, que vol evitar un altre desastre com el de Peralada i es resigna a perdre la vila si això salva els súbdits, i la lleialtat dels castellanins, que s'acomodien dels seus senyors el comte d'Empúries i el rei entre llàgrimes («Et si hanc veés dol ne plor, aquí fo; et no era meraveyla, que dur departiment hi havia»). Novament, però, el peraladenc està tractant de disfressar la realitat. Desclot explica que els prohoms de Castelló s'havien aliat amb Felip III i Jaume II de Mallorca i que havien promès de capturar el rei Pere i els altres barons catalans si aturaven a la vila: «lo rey de Franssa [...] e lo rey de Mallorques havien ja parlat ab alguns hòmens de Castelló que si lo rey d'Aragó s'aturave aquí sol II jorns, que trahissen ell e tots cels qui éran ab ell, e liurar-l'ian al rey de Franssa» (cap. 150, vol. v, p. 19). El cronista aclareix, amb tot, que en aquesta conspiració només van prendre part els castellanins més influents, perquè «cels qui éran del poble sutil [...] no consentian ni sabien en la trahició que havian parlada los majors» (cap. 151, vol. v, p. 21). Així, quan el rei Pere i els seus homes van arribar a Castelló, es van trobar un ambient enrarit, i la tensió va augmentar més encara quan el comte Ponç Hug IV va rebre un missatge que l'informava de les intencions dels conjurats. L'emporità va advertir-ho de seguida al rei, que va donar credibilitat a l'avis i va ordenar que

les tropes es prepararessen per a la marxa. L'endemà a l'alba la host reial va sortir de la vila per la porta sud, i va ser un moviment providencial, ja que «a penes hach lo rey, e lo compta e cels qui éran ab ell I miller cavalcat, que ja hagueren posada la senyera del rey de Franssa e del cardenal en los murs de Castelló, e hi hagueren recullits los franssesos e cridaven per los murs: —Franssa! Franssa! Monyoya! Monyoya!» (cap. 152, vol. v, p. 26). Comptat i debatut, la pèrdua de Castelló va ser el resultat d'una traïció, i així ho va remarcar també el redactor de la versió llatina definitiva de les *Gesta Comitum*: «homines Castilionis contra dominum regem et Impuriarum comitem, eorum dominum naturalem, infideliter se habentes, dominum regem et comitem ac omnes alios nobiles Cataloniae qui tunc temporis ibi erant, regi Franciae tradere pertractabant. Quo dominus rex audito recessit inde, et cum omni exercitu suo uenit usque Gerundam, fugiens infideles» (cap. xxviii, p. 80).

[Capítol 127]

Et con açò fo fet, lo rey de Ffrança anà's atendar a Gerona, et posà son setge aquí.¹ Et les galeas vengren a Sent Ffeliu,² mas les naus et la vitayla tota estava al port et a la vila de Roses, que pus Castelló era lur, no·ls calia de res tembre. Sí que l'almirayl de les galees³ del rey de Ffrança, con fo a Sanct Ffeliu, trobà que tota la gent era fuyta per les muntanyes, et féu cridar que tothom qui fos de Sent Ffeliu ne de tota la encontrada, qui volgués almoyna, que vengués, que ell la li faria.

E les gents mesquines e·ls pobres et imffants vengren a Sant Ffeliu molts; et con foren aquí, e l'almirayl veé que no·n venien més, féu metre aquesta gent en cases, que dix que·ls daria almoyna. Et con foren en les cases, féu·hi metre foch, et cremà·ls tots. Veus l'almoyna, quina la⁴ los féu!⁵ Et d'aquest alocaust⁶ podets entendre si·n pujà lo fum envers lo ceel; que no us diré del fer, que·l recomptar és pietat et dolor. Déus, ¡beneyt sia ell!, qui tant soffer, emperò a la fin de tot fa dreta venjança.

Ara lexaré a parlar del rey de Ffrança, qui ha posat son setge a Gerona, et tornaré a parlar del senyor rey d'Aragon.

Notes del capítol 127

---

1. *aquí*: omissió a C; «aquí» (A, B i E). Les *Tabulae ceratae* de Pierre de Condé presenten el rei de França «in castris Gironae» (RHG, vol. xxii, p. 435) el dia 27 de juny de 1285, però les *Gesta Comitum* indiquen que el setge s'inicià la «vigilia sancti Petri» (cap. xxviii, p. 84), que aquell any es va escaure el 28. Per a una discussió més detallada de les dates proposades per les diferents fonts, vegeu l'extensa nota de Coll i Alentorn en la seua edició de Desclot (cap. 156, vol. v, p. 41-43, n. 1).

2. És a dir, a Sant Feliu de Guíxols.

3. *de les galees*: omissió a C; «de les galees» (A i B); «de les galeres» (E).

4. *la*: «les» (C); «la» (A, B i E).

5. Sobre l'almirall a qui cal atribuir aquesta carnisseria, Guillaume de Lodève o Guillem de Lodeva, vegeu més avall (cap. 129, n. 3). El manuscrit 241 de la Biblioteca de Catalunya o *Crònica del rei Pere* copia amb lleugeres variants la notícia sobre Sant Feliu: «E lo rey de Ffransa féu venir al port de Sent Ffaliu, qui és luny de Gerona II leguas, CL galeas e tarides armades, sí que masseren foch al monastir e a tota la vila. E totes les gens de la terra fugiren, e s'amagaren per les muntanyes e per los boschs. Puxs, a poch de dies, lo almirayl de la armada del rey de Ffranse féu cridar per la terra que totes les gens qui eren fuytes venguessen salves e sagures, e, si no havien que menjar, que ell los en daria. E les mesquines de gens pobres, qui saberen assò, tornaren-ne bé CC a Sent Ffaliu, entre hòmens e fembras e infans, e, quant foren venguts, prazeren-los tots e maseren-los tots en un alberch, e puxs maseren-hi foch e aquí cremaren tots» (Cingolani (ed.), 2006). Cingolani creu que es tracta de la font de Muntaner; confronteu-ho amb Aguilar (2009), on es qüestiona la direcció del manlleu. Les *Gesta Comitum* al·ludeixen més genèricament a les depredacions fetes per la flota francesa al litoral català: «Praedictum autem nauigium Gallicorum diruit et combussit monasterium et uillam de Rosis, *monasterium et uillam Sancti Felicis de Guixols, cum uicinia sua tota, castrum et uillam d'Empuries, castrum et terram de*

Torssa, castrum et terram de Loreto, castrum et terram de Blanes, castrum de Palafols, et dedit per terram et mare plurima magna damna» (cap. XXVIII, p. 83).

6. *alocaust*: llegiu «holocaust». Vet ací una de les primeres documentacions d'aquest mot en català, fins a la data només superada en antiguitat per aquesta ocurrència a la *Doctrina pueril* lul·liana: «e aquest babtisme de foc fo significat en lo sacrifici que·l·ls prophetes e·ls patriarches fayen a Déu com fayen *holocaust*» (Llull, 1972, p. 78). Vegeu Bruguera (1996, p. 450) i DECLC (s. v. *holocaust*).

[Capítol 128]

Com lo senyor rey d'Aragó hac hordonada et establida la ciutat de Gerona, et fou romàs dins, per cap et per major, En Ramon Folch, vescomte de Cardona, et ab ell molt honrat cavaller et ciutadà, et veé que la host del rey de Ffrança se fo attendada entorn et hac hordonat lo setge, lo senyor rey partí d'aquèn et anà-sse'n a Besuldó.¹ Et establí la villa molt bé, et establí los castells qui entorn de Gerona eren; sí que molta mala matinada donaven a la host aquells que'l senyor rey d'Aragon havia meses per los castells et lochs que havia establits, et molta beyla reacoha qui venia de Roses a Gerona crebentaven [f. LXVIIIva] et destrouïen.

Axí, què us diré? Que tant guanyaven los hòmens d'armes ab los ffranceses, et tants ne destrouïen e-n consumaven, et tanta bona cavalleria et almugaveria fahien sobre ells, que axí con davant vos he dit de Calàbria, massa hauria a fer si tot ho volia scriure; per què me'n passaré per sumes. Que en veritat vos dich que tant los tenien a prop, que de la host no podien anar los ffranceses a erba ne a lenya que mil cavallers armats no·ls aguessen a seguir. E axí mateix aquells de dins los feyen exides et daven-los de la mala ventura assats, que negun dia no era que de menjar no·ls faessen levar III o IIII vegades; e axí mateix, un bon dormir no·ls lexaven haver.² Sí que malbé los fahia e-l menjar e-l dormir, et parech-ho bé que la hira de Déu los venc dessus: que tanta d'enfermetat se mès en ells que açò fo la major pestilència del món que hanc Déus tramatés a negunes persones.³

Et con lo senyor rey d'Aragon hac establít Besuldó e-ls altres lochs qui eren entorn de Gerona, et hac jaquida l'almugaveria et cirvents de maynada per aquella ffrontera, que no us pensets que fossen pochs, ans eren per partides ben L millia almugàvers, entre cirvents de maynada et almugàvers, et ben D cavallers, et altres D de hòmens a cavayl de la genetia. Sí que en tal manera jaquí la frontera establida, que jamés host no estech pus destreta con fahia al rey de Ffrança la sua host; et hanc gens no guanyaren res tant con faheren aquells que el senyor rey havia jaquits sobre los ffranceses; que tan[t] guanyaren que infinitat era. E d'aquells de dins, axí mateix vos porí-om comptar grans meraveyles d'açò que feyen en la host.

Et axí, con lo senyor rey hac tot axò lexat et hordonat, et hac lexats per cap de les gents que leixà en la frontera lo senyor [f. LXVIIIvb] imffant N'Amffòs, et ab ell lo comte d'Empúries, e-l vescomte de Rochabertí, e-l vescomte de Castellnou, et En Dalmau de Castellnou, et N'Arnau de Corsaví, et En Guillem Galceran de Carteylà, senyor d'Ostolles⁴ et de Pontons, qui podi-om dir que fo dels bons cavallers qui hanc fos en Espanya, e mostrà-u bé en Calàbria et en Sicília moltes vegades; que aquesta gràcia li féu Déus: que hanc no hac batayla en Calàbria ne en Sicília que ell no y fos, et que tota hora, ab la ajuda de Déu, vencien per son consell et per

sa hordinació. Et d'aquest rich-hom, En Guillem Galceran, se pogra aytan gran libre fer de les proees que ell féu, con féu de Lansallot del Lach;⁵ et pot hom co-nèxer Déus si li volia bé, que ell fo alcayt en Barberia, e y fo en molts fets d'armes, et puys passà ab lo senyor rey d'Aragon a Alcoyl et en Sicília, e y fo, axí con ja us he dit, en tots los afers; sí que per sa proea lo féu lo senyor rey d'Aragon comte de Catanssar.⁶ Et féu-li Déus tanta de gràcia que entrò hac XC anys portà armes; et puys vench morir en lo dit loch de Hostolles, en la cambra hon nasqué, entre los seus.⁷

Notes del capítol 128

1. «Besuldó» és Besalú, trenta-dos quilòmetres al nord de Girona.
2. Confronteu aquestes expressions de Muntaner amb la *Conquête de Constantinople* de Villehardouin, que, per explicar com els bizantins fugitaven la host franca durant la quarta croada, diu que «[i]l les tenoient si corz que VI foiz ou VII les convenoit s'armer par tote l'ost» (Geoffroi de Villehardouin, 1961, vol. 1, p. 166), i que «tant les tenoient près que ne pooient dormir, ne reposer, ne mengier, s'armé non» (Geoffroi de Villehardouin, 1961, vol. 1, p. 170). Aquestes *exides* a hores intempestives per a des-torbar les operacions enemigues es corresponen amb el que les *Partidas* i el mateix Muntaner en altres llocs anomenen *torneig* (cap. 13, n. 5), i també amb el *palatiç* del Dotzè, on Eiximenis precisa que una de les claus perquè aquest tipus d'atacs tinguen èxit és, tot just, que els qui l'executen «tostemps isquen quand veuran que als contraris és pus mal avinent de combatre per tal que-ls donen major vexació» (cap. 314; Eiximenis, 1484, f. 131v), i aporta l'exemple d'«Horlí, notable cavaller de Grècia», que, durant el setge de Tenedos pels troians, «dava-los de nits e de dies palatiços tants que no-ls lexava jamés un poch» (cap. 313; Eiximenis, 1484, f. 131rv).
3. Muntaner avança ací un dels factors que determinaran la derrota de la croada: l'epidèmia que els rigors de la campanya faran estendre's entre les hosts del rei Felip, amb particular virulència entre els assetjadors de la ciutat de Girona, i que donarà lloc amb el pas del temps a la cèlebre llegenda de les mosques de sant Narcís, segons la qual els invasors van ser turmentats per un exèrcit de mosques verinoses sorgides del sepulcre d'aquell sant gironí, profanat per uns soldats francesos; vegeu Cortadellas (1998), Valsalobre (2004), Aguilar (2007a) i l'estudi que precedeix la present edició. Que aquella «pestilència» era un càstig diví ho va posar en relleu també Bernat Desclot: «*E nostra Senyor d'altra part, qui tota vegada mantén los humils e poneix los argullosos, tramès-los damunt en aquella ost pestilèncias, e malalties, e fam e totes malas venturas. Car primerament los tramès pestilèncias de mosques que hi hac, tantes que al romanent del món no foren anc vistes tantes ensems; e eren mosques bé tan grosses e tan grans com una glan, e entraven per les narils als cavalls e davall per lo ses, que no hi valien mantes, ne tanques de cuir, ne negun giny que fessen, que els ho poguessen vedar; e mantinent que els eren entra-des per un dels llocs damunt dits, no hi havia tan forts ne tan poderós cavall, que tantost no caigués a terra mort fret, així que bé en moriren en aquella host, per aquelles mosques, quatre milia cavalls de preu e ben vint milia d'altres, sens tot si, que anc la plaga que Déus donà en Egipte al rei Faraó no poc ésser major que aquesta. E enaprès Déu donà sobre les gents d'aquella host diverses malalties e mortaldats, axí que el terç d'aquelles gents tan grans, e especialment dels comtes e dels barons, moriren de diverses malalties que hom los donava, que no hi bastava hom a sebolir, tants ne morien tots dies» (cap. 160, vol. v, p. 94-95). Vegeu, encara, la *Crònica* de Salimbene de Parma, que assenyalava una gran mortaldat entre els francesos, produïda no per les armes dels catalans, sinó per la voluntat divina, que disposa com li plau de les vides humanes: «Multi etiam de exercitu regis mortui sunt, non ab hoste percussi, sed a voluntate divina, qui omnia, quando vult, moriuntur et vivunt» (MGH, vol. xxxii, p. 594).*
4. Hostoles, a la comarca de la Garrotxa, uns vint quilòmetres al sud d'Olot.

5. Muntaner al·ludeix ben segurament en aquest fragment a l'extensíssim *Lancelot* en prosa, roman artúric conegut des de ben antic a Catalunya (Bohigas, 1982).

6. «Catanssar» és Catanzaro, a Calàbria.

7. Vet ací la bella evocació que Muntaner fa de la vida de Guillem Galceran de Cartellà (ca. 1230-1306), senyor d'Hostoles i de Pontós, de Cartellà i de Falgons i comte de Catanzaro a Sicília. Aquest cavaller d'esperit contumaç i bel·licós, que amb el pas dels anys esdevindria un dels militars més notables al servei del casal d'Aragó i punta de llança de les operacions catalanes a Sicília i Calàbria, a l'inici de la seua llarga trajectòria vital va causar molts problemes al rei Jaume I i al seu fill i successor Pere el Gran. Ens consta, en efecte, que el 1258 Guillem Galceran va atacar i va capturar el castell d'Hostoles, llavors en mans de Ramon de Pompeu, batlle de Perpinyà i veguer pel rei al Rosselló, que va quedar malferit de resultes de l'atac. Un fet tan greu va fer intervenir tot d'una Jaume I, que va encarregar al seu fill la missió d'investigar l'incident i castigar-ne els culpables. Les *Gesta Comitum* afirmen —i es tracta d'un fet ben documentat: vegeu Soldevila (1995, vol. 1, p. 106-109)— que l'infant Pere, com a procurador de Catalunya, va posar setge al castell d'Hostoles i va aconseguir la rendició incondicional dels seus ocupants, amb en Guillem Galceran al capdavant: «In provincia enim procuracionem regni adeptus, cum *Guillelmus Gaucerandi, dominus castrum d'Ostoles*, patri suo et suis mala plurima intulisset, castrum d'Ostoles predictum obsedit, cepit et ad suam habuit voluntatem» (cap. xxvii, p. 62). La documentació ens el mostra ja reconciliat amb la corona una dècada després, el 1267, quan, com Muntaner assenyala, va ser nomenat alcaid de la milícia cristiana a la plaça barbaresca de Tlemcen per Jaume I, càrrec de gran influència, atès que en la pràctica convertia el seu detentor en «cap de tots els cristians civils i militars que residien al sultanat, i no només dels súbdits de la Corona d'Aragó» (Dufourcq, 1969, p. 122-123), i que li va ser prorrogat encara el 1272. L'any 1274 el trobem de nou a Catalunya, on sembla que les seues relacions amb el rei i l'infant van viure un nou moment de tensió. Sis anys després va prendre part al costat de la família Cardona en la gran revolta nobiliària contra Pere II, que va acabar, com sabem, amb la victòria reial a Balaguer. Novament el comte rei es va mostrar generós amb en Guillem i va restituir-li la possessió de tot el seu patrimoni. A partir d'aquell moment el senyor d'Hostoles es va mantenir fidel al monarca i l'acompanyà en les seues grans empreses internacionals: va formar part de l'expedició a Alcoll i a Sicília, on el 1285 actuava ja com a mariscal i vicari del regne («nobilis et egregius vir dominus Guillelmus Galzarandus de Cartilliano, domini regis Aragonum consiliarius et familiaris, regni Sicilie Mariscalcus, regius Vicarius, et castrorum Sicilie provisor citra flumen Salsum, necnon a Faro citra usque ad confinia terrarum sacrosante reverende Romane Ecclesie, sicut se consuevit scribere, Capitaneus et Vicarius generalis», La Mantia, 1990, p. 178, doc. xc). El 1295, arran del Tractat d'Anagni i l'aliança de Jaume II el Just amb els Anjou, Guillem Galceran va prendre partit per Frederic d'Aragó i va romandre a Sicília, fet que, de retruc, el va enfrontar a Roger de Llúria, que es va mantenir al costat del rei d'Aragó. De fet, l'any 1297 el senyor d'Hostoles va superar a Catanzaro les hosts del fins aleshores invicte almirall català, que quasi va trobar la mort en la batalla (vegeu, també, Speciale, RIS, vol. x, col. 989-992). Va ser tot just en aquestes dates que, en atenció als serveis prestats, el rei Frederic li va conferir el títol de comte d'aquell lloc calabrès. El 1300, quan tenia setanta anys, Galceran va liderar encara al costat de Balasc d'Alagó el triomf dels almogàvers contra la cavalleria angevina en la batalla de Gagliano, narrada pel mateix Muntaner al capítol 191 de la *Crònica* (confronteu-ho amb Speciale, RIS, vol. x, col. 1020-1024). El comte no va retornar a Catalunya fins a l'any 1302, un cop signada la Pau de Caltabellota i consolidada la posició de Frederic al tron sicilià, i va dedicar la resta de la seua vida a l'administració dels seus dominis. No és cert que portés armes fins als noranta anys, perquè en morir en tenia uns setanta-sis, però l'exageració de Muntaner és un indicatiu de la venerabilitat del personatge i de l'admiració que devia despertar entre els seus coetanis. Vegeu Canal i Homs (1998).

[Capítol 129]

E axí com lo senyor rey d'Aragon veé que axí bé havia hordonada la frontera, et veé que·l fet de la guerra era en bon estament, et que la ciutat de Gerona era axí forts et bé establida de bones gents, et que assats daria què fer a sos enemichs, et anà-sse'n en Barchelona. E con fo en Barchelona, féu-se venir En Ramon Marquet e·N Berenguer Mayol, et dix-los:

—Prohòmens, què havets fet?

Resposeren ells:

—Senyor, trobarets armades XII galeas et IIII lenys armats, ço és a saber, les X galeas noves que vós manàs fer et II velles que n'ich havia, que havem fetes adobar.¹

Et lo senyor rey dix:

—Bé havets fet. Ara·ns digats: ¿què entenets a fer ab aquestes galeas?

—Senyor —digueren ells—, nós vos ho direm. Veritat és [f. *LXIXra*] que nós havem tengudes et tenim nostres espies a Roses et a Cadaquers —que cadascun d'aquests lochs tenen ffranceses—, e axí mateix ne tenim a Sent Ffeliu. Et havem sabut per çert que les galeas del rey de Ffrança són CXL, de les quals ha hordonat l'almirayl del rey de Ffrança que ab ell ensemps ne romanen a Sent Ffeliu LX armades; et ab lo seu viçalmirayl van et vénen ab vianda L de Sent Ffeliu a Roses, que àls no fan mas carregar vianda² ab moltes barques et lenys qui vénen ab elles de Roses a Sanct Ffeliu, et puys hi tornen ab ells. D'altra part, n'à V a Narbona et Aigüesmortes et a Marçeyla per fer venir viandes; que no vaguen de venir les naus e·ls lenys per neguna rahon. Et les romanents XXV romanen a Roses, al port, bé armades et apparallades, per guardar-lo; et és-ne capità I bon cavaller de Proença, per nom En Guillem de Lodeva.³ E axí, senyor, són hordonades les galeas per l'almirayl, et aparallades.⁴

»E nós havem pensat que si vós, senyor, ho volets, que ab aquestes XII galeas nostres et IIII lenys nos n'anem,⁵ et metrem-nos en mar; et con serem en la mar de cap de Creus, de dia estarem deffora en mar, en roda,⁶ et la nuyt acostar-nos ém a Cadaquers. Et a Cadaqués yo he hordonat ab En Gras, qui és lo mellor hom de Cadaquers, qui per II nabots que ha, qui·s són nudrits ab mi, que totes nits me sien a la punta de Portligat,⁷ et aquí yo hauré lenga d'ells; que yo he hordonat ab En Gras que tenga IIII hòmens que no fassen sinó anar et venir de Roses a Cadaquers, que tots dies li diguen tot ço que s'i fa.⁸ E nós sabem que les L galeas són partides de Sent Ffeliu per anar a Roses bé ha IIII jorns; et con són a Roses, dins VI jorns, al pus larch, hi són espeegades; et tantost que nós sapiam que ajen passades les Medes de [f. *LXIXrb*] Torrella,⁹ nos entrarem e·l golff de Roses, et en alba de dia nós

ferrem en les XXV galeas qui estan a la punta del port; et ab la volentat de Déu et ab la bona ventura vostra, nós les aurem ho y romandrem tuyt. Que per çert sapiats, senyor, que ab aquest cor anam: ho que nós tuyt hi romangam espessegats, ho nós les ajam;¹⁰ que la misericòrdia de Déu és tan gran, e-l bon dret que vós,¹¹ senyor, et nós¹² mantenim, que per res no havem fe que-ns fallescha, ans abatrà l'erguyl e la malvestat d'aquella mala gent. Per què a Déu, senyor, nos comenats, et lexats-nos anar, que demà hic puscham partir.

E lo senyor rey fo molt pagat de l'esforç tan bo que aquests II prohòmens havien, et veÿa que tot era obra de Déu:¹³ que no paria que ells fossen hòmens que tan gran cosa se deguessen metra en cor. Et ab bona cara et rient ell los respòs, et dix:

—Prohòmens, nós nos tenim molt per pagats de vosaltres et del vostre bon seny et ardiment, et plau-nos que axí-s fassa con vosaltres havets hordonat. E axí, hajats tota hora vostra fe en Déu, et Déus traurà'n a honor nós et vosaltres d'aquest fet et d'altres, con àls no és mas lo poder de Déu.¹⁴ Mas, prohòmens, ab greu que-ns sab, nós vos haurem a desexir de la una galea et dels II lenys, que volem trame-tre en Sicília a la reyna, et a l'infant En Jacme et a l'almirayl; et fer-los ém saber tot nostre estament, e-lls trametrem¹⁵ manament que encontinent l'almirayl, ab L o ab LX galeas, venga, bé armades.¹⁶ Et vosaltres tramatets-li a dir, de part nostra et per consell vostre, ell quina via deja fer ne com se deja captenir, et que per res no atur; et fer-li ets a saber l'ordonament que l'almirayl del rey de Ffrança ha fet; que ab la volentat de Déu, pus les [f. LXIXva] galeas se departexen, ben ne vendrem al dessus; et si la mar havien perduda, sí-s faran la terra e-l cors. Que ara, prohòmens, devets veer, ho podets, si és esdevengut ço que nós vos dixem: que per ço con sabrien aquells del rey de Ffrança que poques galeas havem, faran parts d'ells mateix, ço que no faheren si n'aguéssem L; e axí, ab la volentat de Déu et ab la sua ajuda, lo nostre pensament nos vendrà fet.¹⁷

»La galea volem que se'n vaja per mig del doll, que no s'acost en la Barberia ne en la Cerdenya; et la I dels lenys armats vaja per la Barberia, et l'altre per la Serdenya.¹⁸ E axí, ho per la I ho per l'altre, hauran lo nostre manament; et aytals cartes se'n port la I con l'altre. Et d'aquí a demà anuyt los hajats espegats, enaxí que s'ich sien partits. Et nós manarem al nostre cançaller que fassa fer de part nostra aytals cartes con vosaltres manarets; et nós adés manarem les cartes que nós trametrem a la reyna, et a l'infant En Jacme et a l'almirayl; et manar-los ém que creeguen les vostres cartes axí con les nostres, et açò¹⁹ que vosaltres consellerets a l'almirayl, de la sua venguda, que assò faça.

—Senyor —dixeren ells—, ja per ço no us sàpia greu de la galea et dels II lenys que-ns levats, que bon consell és ço que havets pensat. Et nós, ab la volentat de Déu, farem aytant, menys de la galeha et dels II lenys, con fahérem ab ells.

E axí lo senyor rey féu-se venir lo cançeller et manà ses cartes, e axí mateix, que tot ço que En Ramon Marquet e-N Berenguer Mayol li dirien, que fahés de part

sua. Et la fi de les cartes era aquesta —et del senyor rey, et d'En Ramon Marquet et d'En Berenguer Mayol—: scriviren a l'almirayl que vengués ab L ho ab LX galeas armades encontinent, et que per res no tardàs, sots pena de la gràcia del senyor rey. E axí les cartes foren fetes aquell dia totes, et closes et segellades. Et d'altra part, En Ramon Marquet e N Berenguer Mayoll scriviren a l'almirayl, de part del senyor rey et per lur consell, que fahés la via de Cabrera, et con seria a Cabrera que tramatés [f. LXIXvb] I leny a Barchelona qui d'ell no comptàs noves negunes, et vengués lo missatge a casa d'En Ramon Marquet; et que aquí trobaria lo dit Ramon Marquet et Berenguer Mayol, qui li dirien què degués fer ne qual via. Et si ells no eren en Barchelona, ells hi trobarien aytan bon recapta con si ells hi eren, que ells hi haurien lextat. Et sí-s faheren.

E axí la galea e·ls II lenys se reculliren, et preseren comiat del senyor rey et de lurs amichs, e cascun hac ses cartes. Et cascun féu la via que li feu donada, et anaren-se'n ab la gràcia de Déu.

Notes del capítol 129

1. Sobre aquestes disposicions navals del rei, vegeu el capítol 112. Recordem que, segons Desclot, les galeres d'en Marquet i en Mallol —una onzena— tenien en principi una funció estrictament defensiva: protegir la platja barcelonina en cas d'un atac dels enemics: «E lo rey d'Aragó [...] qui era romàs en la ciutat de Barcelona, féu endressar e aparallar en X dias XI galeres que havia allí; e foren almiralls En Ramon Marquet e En Berenguer Mayoll, ciutadans de Barcelona. E aquelles galeres staven surgides en la plage per defendra la plage si altres n'i venguessen d'altra part» (cap. 157, vol. v, p. 57-58).

2. *vianda*: «ab viandes moltes» (C); «vianda» (A i E); «la vianda» (B). *L'editio princeps* fa: «que als no fan mas carregar la vianda» (f. cxv). La solució aportada per C («ab viandes moltes») sembla, en conseqüència, producte d'un error per repetició («ab moltes barques»).

3. *Lodeva*: «Luderna» (C); «Lodova» (A i E); «Lodeva» (B). L'edició de València diu: «Guillem de Lodòvia» (f. cxv). Si no vaig errat, la forma amb què C transmet el cognom és una corrupció (ja apuntada a l'edició de Soldevila, cap. 129, p. 969, n. 2). Confronteu-ho amb la *Crònica* de Desclot: «que y era romàs pres l'almirall major d'aquelles XXIII galeres del rey de Franssa; e era cavaller, per nom *En Guillem de Lodeva*» (cap. 158, vol. v, p. 67). Es tracta de Guillem II (mort el 1293), senyor de Lodève o Lodeva (a Erau, uns cinquanta-set quilòmetres al nord-oest de Montpellier), fill de Guillem I i d'una dama anomenada Fizes, de dinastia desconeguda. Entre altres dignitats, segurament va ostentar el càrrec de cònsol de Montpellier durant uns quants anys (Martin, 1900, vol. 1, p. 55-56), i Felip III el va designar almirall de la flota francesa durant la croada contra Catalunya. Tot i que, com veurem una mica més endavant, la seua actuació durant aquella campanya no va ser precisament brillant, va rebre els elogis de trobadors com Joan Esteve, que componia sota el seu patronatge i dedicava les seues peces «al bon Guillem de Lodeva, qu'als pros / val sa valors, quar sobrels cabalos / sap far ricx faigz» (Esteve, 1986, p. 54). Sabem que era mort ja el 1289, per tal com aquell any el ja esmentat Esteve va dedicar-li una *planh* que començava així: «Planhen, ploran ab desplaizer / et ab gran treball, las! qu'ieu ai, / fenisc mon chan, quar re valer / nom poiria negus temps mai; / e vol que gaug parta de me, / pos mortz a partit d'aquest mon / En Guillem de Lodeva de / quem venia joys jauzion. / Mortz, menat n'as selh qu'en poder / avia pretz fi e veray, / e sabia far son dever / mielhs que lunhs quen remanha say, / e mielhs so qu'a valors cove, / e mielhs bos faitz de cor volon, / per que, aitan quan men sove / ai piegz que selh qu'om viu rebon» (Esteve, 1986, p. 119). Muntaner, en al·ludir al capítol 127 a «l'almirayl de les galees del rey de Ffrança», sembla atribuir a aquest personatge la crema de Sant Feliu de Guíxols.

4. Confronteu l'organització descrita per Muntaner amb la versió de Desclot, on s'explica que l'estol francès, unit i compacte a l'inici, va acabar dividint-se en dos grans grups, un dels quals, format per vint-i-quatre galeres i liderat personalment per Guillem de Lodeva, estava entre Roses i Sant Feliu de Guíxols i tenia com a missió atacar la costa barcelonina: «que l rey de Franssa havia triades de la sua armade XXIII cosos de galeras, en les quals havia messa tota la flor de la sua armada, axí com dels millors mariners e ballasters que ell hagués en l'armada; e aquelles XXIII galeres, que s'éran apartades entra Roses e Sent Feliu e que devían anar a Barcelona» (cap. 157, vol. v, p. 65).

5. *n'anem*: «n'enàvem» (C); «n'anem» (A, B i E).

6. *en roda*: vegeu el capítol 19, nota 11. Com és obvi, l'armada no s'acostarà a la costa fins a la nit per evitar de ser avistada pels croats. Confronteu-ho amb el consell que dona el *Dotzè* d'Eiximenis: «Aprés, que si proposava de córrer una gran ribera de enemichs, que, acostant-se a la dita ribera, *que de dies stiguessen luny de lla almenys per XL o per cinquanta milles o en qualque cala amagada, per guisa que no puxa ésser vist de terra per les guàrdies qui a vegades se tenen per los monts, e de continent que-s comença a scurir queucom que lo corsari que-s bax devers terra e vaja dret al loch que entén a esvahir, e de nits, hora secreta, quand tot hom dorm, que los esvaescha poderosament*» (cap. 337; Eiximenis, 1484, f. 141v).

7. Portlligat, una mica al nord de Cadaqués.

8. Remarquem la profusió de dades sobre la situació i el *timing* dels moviments dels enemics d'aquest parlament d'en Ramon Marquet. Muntaner és, amb diferència, l'autor que més importància concedeix a totes aquestes operacions d'intel·ligència naval al litoral català, i l'únic a parlar-nos del prohomo de Cadaqués en Gras i els seus nebots. La seua versió dels fets, que creu en l'existència d'una autèntica xarxa d'espionatge operativa entre les línies enemigues, és molt més acolorida en aquest punt que la de Desclot (cap. 157), que diu que els almiralls barcelonins coneixien el que feia l'armada francesa gràcies a l'exploració de les barques armades que hi trametien periòdicament.

9. «Torrella» és Torroella de Montgrí; les «Medes», l'arxipèlag de les illes Medes, format per set illots, davant l'Estartit.

10. Desclot es refereix en termes semblants a aquesta determinació dels almiralls: «Per què ordenaren que si ells àls no podien fer, que si ab II galeres sabien ferir en l'armada del rey de Franssa, que y ferissen, com que los en prengué, e que null temps no tornassen a Barcelona, pus una veguade-n fossen partits, tro que farit hi haguessen, *o que fossen tuyt morts o que guanyassen ab lurs anamichs*» (cap. 157, vol. v, p. 65). Però el que aquest cronista afegeix —i Muntaner calla— és que allò que va incitar Marquet i Mallol a adoptar una resolució tan desesperada fou la pressió de l'opinió pública, que els acusava d'haver estat sobornats pel rei de França perquè l'armada mantingués una actitud passiva durant la guerra: «E les gents de Barcelona, e majorment hòmens del poble, que axí-ls veyan anar e tornar tot dia e res no fahien, maldeyan-los e matian-los en fama que En Ramon Marquet e En Berenguer Malloll havian presos dinés del rey de Franssa e éran logats que no ferissen en la sua armada» (cap. 57, vol. v, p. 64).

11. *vós*: «nós» (C); «vós» (A, B i E).

12. *nós*: «vós» (C); «nós» (A, B i E).

13. Muntaner, com ja hem vist, fa servir aquesta expressió ben sovint: vegeu el capítol 57, nota 6, i confronteu-ho, encara, amb la *Crònica* de Desclot, on el cardenal Jean Halgrin, admirat en veure la disposició del jove Jaume I a emprendre la campanya de Mallorca, diu gairebé les mateixes paraules al rei: «E l rey comtà-li tot son feyt, e n qual guisa avia ordonat de passar a Malorques. E l cardenal *gardà-lo, e viu-lo tant enfant, e donà's gran maravela com tan gran feyt avia comensat. —Fil —so dix lo cardenal—, certes, aytal feyt com és aquest no és mogut de vós, segons la edat que en vós és, ans ho ha de Déu, qui us ha espirat e tramesa la sua gràcia*» (cap. 30, vol. II, p. 88).

14. El rei Pere de Muntaner envia Marquet i Mallol a la batalla perquè confia cegament en la justícia divina. Confronteu-ho amb la *Crònica* de Desclot, que ens presenta un monarca reticent a deixar salpar de Barcelona els seus almiralls, atesa la manifesta superioritat numèrica dels enemics: «Barons, vosaltres sabets aytant bé com jo que la armada del rey de Franssa són bé C galeres o pus, e d'altres lenys bé altres C, qui lla qui ssa; e vosaltres no sóts cor ab XI galeres sens pus. E yo no menyscreu que si éran les altres II tantes que les vostres, que vosaltres no guanyàsets, ab Déu que us ne ajudàs. Mas com

de les altres n'i ha a una de les vostras X o pus, no m'és vijares que sia fahedor que vosaltres anets lla per negun tall; que basta que defenats la plage de Barcelona, e si fer-ho podets, no haurets poch fet» (cap. 157, vol. v, p. 62).

15. *trametrem*: «faheren» (C); «trametrem» (A i B); «trematrem» (E).

16. Tenim, de fet, documentades aquestes missives. El dia 29 de maig de 1285, de Panissars estant, el rei comunicava a l'infant Jaume, a Sicília, que havia escrit a l'almirall perquè vingués tot d'una a Catalunya amb dotze tarides i trenta galeres armades, destinades a prendre part en l'atac contra la flota francesa. A més, el rei deia que, juntament amb les cartes, havia tramès a l'almirall el seu agent Salvador Pere a fi que el fet a l'armada s'acabés més prestament, i pregava a l'infant que, dins de les seues possibilitats, pressionés en Llúria perquè es posés en marxa sense tardança: «Preterea sciatis quod nos scribimus nobili Rogerio de Loria quod mictat nobis incontinenti duodecim taridas et triginta galeas armatas de armata Sicilie, quas necessarias habemus pro expugnanda et invadenda armata regis Francie, dei auxilio mediante. Et mictimus specialiter super hoc Salvatorem predictum dicto Almirato ut hoc expediat festinanter. Vos eciam hoc procuretis, quantum poteritis, celeriter expedire» (La Mantia, 1990, p. 163-164, doc. LXXVIII). També al·ludeix a l'escriptura d'aquestes cartes la *Historia Sicula* de Neocastro, que arriba a dir que Pere, desesperat, es passava els dies a Montjuïc, esguardant l'horitzó per si apareixien les veles de l'estol de Llúria: «Et interea Rex inclyto Infanti mandat, ut Admiratum cum extolio galearum Sicilie in Catalonia sibi mittat, si salutem et Regiam gratiam caram habet. Deinde Infans nuntios et literas Admirato sub eadem forma transmittit. Et cum pluries Rex propterea scripserit, sperabat expectans de die in diem videre et recipere extolium galearum Sicilie peroptatum; de monte Joëtti aequora prospicit; vela, quae conspicit, credit extolium apportare; et cum quaereret, cum de extolio nihil noscant, cadebant lacrymae, et ceciderunt in genua brachia semifracta, meditans ex tarda missione galearum Sicilie, Filium, Admiratum, aut Siculos Patrem, Regem, Amicum et Dominum ab oculis forsitan eiecisse. Atque rursus scribit, et sollicitat Filium ne in ipsis mittendis, cum eis indigeat, recipiat tarditatem» (RIS, vol. XIII, col. 1105). Però el rei necessitava urgentment no sols les galeres de Roger de Llúria, sinó també el gra necessari per a l'avituallament de l'exèrcit, mig desabastit a causa de les males collites i la gran carestia d'aquell any a Catalunya. Per això, el 22 de maig posava en coneixement de l'almirall que havia tramès a Sicília unes quantes naus de mercaders barcelonins amb la missió d'aprovisionar-se del gra de l'illa, vital per a la continuació de la campanya, i li demanava que no impedís les seues gestions ni hi posés traves: «Nobili et dilecto viro Rogerio de Lauria, regnorum Aragonum et Sicilie Admirato salutem et dilecionem. *Cum racione grani, quo in partibus Cathalonie plurimum indiget, concesserimus quibusdam mercatoribus Barchinone quod possint granum extrahere de partibus Sicilie, et sit nobis de iure tracte seu exiture dicti grani plenarie satisfactum, mandamus vobis quatenus mercatoribus predictis, de quibus vobis constiterit per literas nostras directas Magistris Portulani nos concessisse tractam dicti grani, non faciatis nec fieri permictatis impedimentum aliquod vel detinimentum, nec eciam navibus, nautis seu marinariis navium seu lignorum, in quibus granum ipsum voluerint aportare*» (La Mantia, 1990, p. 156, doc. LXXIV).

17. Recordem la predicció que el mateix rei havia fet al capítol 112, i que ara es demostra exacta.

18. *et la I [...]* per la Serdenya: omissió a C; «e la I dels lenys armats vaga per la Barberia, e l'altre per la Serdenya» (A); «et la I dels lenys armats, e l'altre per la Serdenya» (B); «e la un dells lenys armats vage per la Barberia, e l'altre per la Serdenya» (E).

19. *açò*: omissió a C; «açò» (A i B); «asò» (E).

[Capítol 130]

Et con se foren partits, que null hom no sabé per què anaven, salvant lo senyor rey, e·N Berenguer Mayol, e·N Ramon Marquet, e·l cançeller e·l scrivà qui féu les cartes, e En Ramon Marquet e·N Berenguer Mayol se reculliren en les XI galeas qui·ls eren romases et II lenys; et podets dir que hanc negun temps, de hòmens de mar, sens cavaller que no y hac negun, ne son fill, no foren XI galeas tan bé armades, ne de tant bon hom de mar. Et preseren comiat del senyor rey, qui·ls senyà e·ls benehí e los comenà en la gràcia de Déu; et recuyliren-se, et a rems meteren-se en redon en mar, que parech que faessen la via de Sicília.¹

E com se foren recuyllits e·s foren meses en mar en guisa que de la Cathalunya no·ls pogués hom veer, et l'embat² se fo més de I beyl garbí,³ et donaren les veles et faheren la via de cap de Creus. Què us diré? Que entre la nuyt e·l dia e l'endemà, ells foren en la mar de cap de Creus, entrò a XX milles en mar sobre lo cap. Et con lo sol fo post, ab les veles acostaren-se a la terra, et faheren la via de Cadaquers; que·l ventitxol era de ffora,⁴ a l'exaloquet,⁵ sí que a hora de bona paraula⁶ foren a II milles prop del port de Cadaqués.

E tantost En Ramon Marquet, ab la I dels lenys armats, féu posar a la punta de Portlligat II cosins germans d'En Gras qui ab ells eren. Et aquells havien ja posta ab En Gras quin senyal farien [f. *LXXra*] con vendrien ab los II nebots seus. E assò En Gras podia-u fer, que ell era senyor et major de Cadaquers estat per lo comte d'Empúries, e axí mateix se tenia per lo rey de Ffrança; et ço que ell fahia, feya per manament de son senyor lo comte d'Empúries. E axí, qui és cap et major de una villa o de un castell, a sa volentat pot fer de nuyt et de dia; per què sos nabots et aquests II parents seus qui eren venguts ab En Ramon Marquet, tot segurament podien fer lurs afers, que res no·ls calia dubtar.

Et con aquells cusins d'En Gras foren venguts a Cadaquers et agren fets lurs senyals, tantost los II nabots d'En Gras exiren ab ells ensemps a·N Ramon Marquet et a·N Berenguer Mayol. E axí con Déus vol endressar los afers del senyor rey d'Aragon e volch destruir l'erguyl dels ffrancesos, foren axí venguts a punt que no y hac mester més ne menys; que tantost con En Ramon Marquet veé aquests II criats seus, dix-los:

—Barons, ben siats venguts. Què·ns direts de nostres enemichs?

—Senyor, siats çerts que jamés nuyls hòmens no pogren venir en mellor saho con vosaltres sóts venguts. Sapiats que hir matí partiren les L galeas de Roses ab moltes barques et lenys, et ab l'oratge passaren les Medes de Torrella —et nós veem-los tots passar—, et puys tot lo dia agren del treball; et ells ab l'oratge eren-se

meses en la mar, et ab l'altinell⁷ mudaren; et hir tot dia navegaren, sí que nós los fem que han passat lo cap d'Aiguafreda.⁸

—Ara —dix En Ramon Marquet—, què·ns comptarets de Roses?

—Sènyer —dix la I d'aquells II germans, nabots d'En Gras—, yo fuy hir a Roses, et con les L galeas foren partides no y romaseren mas XXV galeas, qui segurament són bé armades, et de cavallers et de hòmens de peu et de mar, et de bona gent; et estan en guàrdia del port, et és-ne capità [f. LXXrb] I noble hom de Proença, per nom En Guillem de Lodeva.⁹

—Ara —dix En Ramon Marquet—, digats-me con la nuyt estan.

—Sènyer —dix aquell—, cascuna nuyt, con han saludat lo sol,¹⁰ se n'hixen en la punta fora del port, et estan¹¹ ab palomeres largues;¹² e axí estan entrò que·l sol és exit l'endemà. E axí estan tots dies et aquesta regla tenen; que yo he jagut en les galeas més de X nits, per partides, ab conexents que y he,¹³ et tota vegada veig que tenen I hordonament.

—Donchs, prohòmens, què consellats que fassam?

—Que us pregam que si là devem anar e us volets combatre ab ells, que us plàcia que muntem ab vosaltres, que per çert, si en cor vos ho metets, tots són vostres, ab Déus qui us ajudarà, e la bona ventura del senyor rey d'Aragon.

—Barons —dix En Ramon Marquet—, assats hi ha que aquests II cusins germans vostres sien ab nós, et vosaltres no és bo que desemparets vostre avoncle En Gras. Et siats çerts que si Déus nos en fa ben et merçè, que haurets mellor part que si ab nós érets. E axí anats a la bona ventura, que nós al matí serem ab ells, ab la ajuda de Déu qui serà ab nós. Et salludats-nos vostre avoncle.

—Senyors —dixeren ells—, molt nos férets major gràcia que·ns levàsets.

Et dix En Ramon Marquet:

—Per çert no u fariem, que en les batayles no y nexen hòmens.¹⁴ E axí no volem que per res lo prohom En Gras pogués de vosaltres veer sinó ço que son plaer fos.

Et ab aytant ells los comenaren a Déu, e los II nabots comptaren a·N Gras tot lo fet, què havien fet ne havien dit; e·l prohom En Gras dix:

—Ha, senyor ver Déus beneyt, qui sòts veritat et justícia, ajudats-los e los dats victòria, e·ls deffenets de tot mal!

Et con açò hac dit, los II nabots preseren XX cirvents et, marina marina,¹⁵ anaren-se'n per veer la batayla.

E les galeas pensaren de vogar, et alba de dia ells foren davant les XXV galeas.¹⁶ Et II lenys, qui estaven en guàrdia, d'En Guillem de Lodeva,¹⁷ agreu vista d'ells et comptades [f. LXXva] les galeas, et tantost anaren-se'n a ell, et dixeren-li:

—Sènyer, via sus! Fèts armar vostra gent, que veus açí davant que vénen XI galeas et II lenys; et per çert que aquestes són les XI galeas et II lenys d'En Ramon Marquet et d'En Berenguer Mayol, de què avem haüdes noves, que són partides de Barchelona.

E tantost En Guillem de Lodeva¹⁸ féu tocar les trompes et les nàcarres, et féu armar tothom. Et entretant lo jorn se féu, et les unes galeas veeren les altres; e·N Guillem de Lodeva¹⁹ féu levar volta a les palomeres, et féu la via de les XI galeas. Et les XI galeas estaven ben fora, per ço que no fossen près de terra. E·N Guillem de Lodeva²⁰ vench a les XI galeas ab XV de les sues, enfrenellades, davant, e hac hordonat que les X galeas los venguessen per popa; e axí que les tendrien enmig, en guisa que no·n pogués neguna escapar; et segurament hordonà-ho sàviament.²¹

Et En Ramon Marquet et En Berenguer Mayol faeren enfrenellar ab²² frenells larchs les galeas et metre tots los remes en frenells, per ço que los enemichs no·s poguessen entre ells metre, estrò²³ ells se volguessen, que²⁴ donassen los remes de larch et que los ballesters en taula los canscassen;²⁵ et con veurien que·ls aurien ben canscats, que donassen los remes de lonch²⁶ et que s'acostassen a menés.²⁷ E axí se féu.

Et per çert vull que cascun sàpia —et diu-vos-ho aquell qui en moltes batayles ho à vist— que·ls ballestés en taula se'n porten les batayles, pus les galeas meten remes en frenell. Per què totstemp, qual que sia almirayl o capità de galeas de cathalans farà que savi que no port terçolls en les galeas, mas que·ls ballesters estien en taula;²⁸ que·ls ballesters en taula van reposats, et ab lurs ballestes et vires²⁹ et tretes³⁰ ben ordonades, et ben adobades et enpenades,³¹ et mentre les galeas vogueu, ells estan atersan³² lurs ballestes. Que·ls ballesters cathalans tots són tals que de nou³³ sabrien fer una ballesta; sí que cascú sab atersar sa ballesta, et [f. LXXVb] sab fer una vira, et I matràs,³⁴ et corda,³⁵ et encorda,³⁶ et ligar³⁷ et tot ço qui a ballester pertany; que cathalans no entenen que sia ballester negun si no sab, del comensament tro a la fin, tot ço que a ballesta pertany.³⁸ E axí, porta tot son arreu en caixa con si havia a tenir obredor de ballesteria, et negunes altres gents açò no han; que·ls cathalans ho aprenen ab la mamella e·l queix,³⁹ et les altres gents del món no u fan; per què los cathalans són los pus sobirans ballesters del món.⁴⁰ Per què los almirayls e los capitans dels estolls dels cathalans deuen donar tota avinentea que aquesta bondat singular, que en altres gents no és, no lexassen et fassen obrar. Per què no és mester que ballesters aytals vogueu terçolls,⁴¹ que si u fan, tantost perden la gràcia de la ballesta. Encara, los ballesters en taula fan altre ben: que con veuran que aquell planer ho posticer⁴² qui voga e·l seu trast⁴³ serà uyat⁴⁴ et volrà beure et menjar, que·l ballester vogarà el seu rem per delit entrò que aquell aja fet ço que ha a fer. E axí los ballesters van reposats et freschs, et fan anar la xurma freschs et reposats. No dic que que en I estol no sia bo que no y aja X galeas per centenar ab terçolls, per ço que aquelles pusquen encalsar galea o leny qui·ls venga davant; e axí, basta que n'i aja, a XX, II et no pus.

Et axí los prohòmens En Ramon Marquet et En Berenguer Mayol havien d'açò testat, et jugaren segons que jugar devien galeas de cathalans. E axí les galeas esta-

ven proha per proha, e les altres X qui eren de popa, et no podien entre ells entrar per los remes qui estaven ben enfrenellats. Et en les proes et en les popes veérets lançes et darts trer, qui exien de mans de cathalans; que axí exien temprades les lançes e los darts, que tot quant aconseguien, tot n'o menaven; et entretant los ballesters jugaven, que sol treta no'n peccaven.⁴⁵ Et aquells de les galeas d'En Guillem de Lodeva⁴⁶ estaven ab l'espaa ho [f. LXXIra] bordó en la mà, que als no podien fer;⁴⁷ et con n'i havia alcun qui prenía lança o dart, sabien-ne tant que tantost donaven de l'aristol com del rayló.⁴⁸

Et axí, la batayla durà tant que En Ramon Marquet e-N Berenguer Mayoll veeren que les cubertes de lurs enemichs eren gran res escombrades per los ballesters, qui-ls havien règeament nafrats; que d'aquells mateixs qui eren sobre cuberta, qui eren hòmens de vergonya, agren major mester que-s faessen metgar que no combatre. Et con açò agren vist, van fer tocar la trompeta de la lur galea, qui era senyal emprès que tantost com la trompeta de la galea d'En Ramon Marquet et d'En Berenguer Mayol tocaria, que tothom donàs remes de lonch et que investissen lurs enemichs de lonch. Axí-s féu. E con les galeas se foren mesclades, veérets estochs de bordons et colps d'espaaes et de masses donar, e-ls ballesters en taula lexaren estar les ballestes et lexaren-se córrer a manés a lurs enemichs.

Què us en diria? La batayla molt cruel fo et forts, pus foren acostats; mas a la fin los cathalans, ab la ajuda de Déu qui era ab ells, venseren, axí que totes les galeas agren.⁴⁹ Et per çert, tota hora moriren en la batayla, de la part d'En Guillem de Lodeva,⁵⁰ més de IIII millia persones, et dels cathalans hi moriren tro a C et no pus. E axí, con agueren vençuda la batayla, et pres En Guillem de Lodeva⁵¹ et d'altres cavallers alscons, et pochss qui-n romangueren vius et malament nafrats tots, et En Guillem de Lodeva⁵² et los altres, tragueren les galeas deffora; et con foren ben fora, vengren a una punta qui és prop Cadaquers, e aquí exí la gent en terra et refrescaren, ab gran goig et ab gran alegre et gran guany que agren fet.

E los II nabots d'En Gras, ab los XX cirvents, vengren a ells; et En Ramon Marquet e-N Berenguer Mayol amagadament tramateren a-N Gras mil fflorins d'or, et altres [f. LXXIrb] mil que-n donaren als II nabots seus; et assò-s féu per tal que negun d'aquells XX qui ab ells eren venguts no'n saberen res, ans, con a ells se acostaren, se faeren axí assegurar con si null temps no-ls coneguessen; et açò-s féu per so que negun d'aquells XX qui ab ells eren no-ls ne poguessen acusar. E los lurs cosins germans qui eren en les galeas agueren molt guanyat, mas ultra lo guany que havien fet, los donaren En Ramon Marquet e-N Berenguer Mayol, a cascun, CC florins d'or et d'altres coses. E axí los nabots d'En Gras anaren a Cadaquers alegres et pagats, et donaren a lur avoncle los mil fflorins d'or e li comptaren tot lo fet. E lo prohò hac-ne gran goig et gran alegre, mas no'n gosà fer semblant negun.

Notes del capítol 130

1. Quant a aquest estratagema, vegeu el capítol 106, nota 3.
2. *embat*: «Vent que bufa de la mar cap a terra i sol durar des que mor el terral fins a entrada de fosc» (DCVB, s. v. *embat*).
3. *garbí*: «sudoest, i vent que ve del Sudoest» (DCVB, s. v. *garbí*).
4. *de ffora*: és a dir, que la brisa bufava directament del mar.
5. El *xaloquet*, o siga, el vent de xaloc, o del sud-est. Notem l'ús dels diminutius en tot aquest capítol per a referir-se als noms dels vents.
6. *L'hora de bona paraula*, també dita *hora del toc d'oració*, aproximadament una hora després de la posta de sol.
7. *altinell*: «altinell» (C); «altinel» (A i B); «l'altre vent» (E). L'edició de València fa: «e ab *dirivel* mudaren» (f. cxiii). Es veu prou clar que la llició de E és una trivialització i que l'*editio princeps* ha procurat de substituir la llacuna d'un terme nàutic obscur per un altre que potser li era més familiar: el seu *dirivel* ha de ser, sens dubte, l'*andarivell*, és a dir, el «cap de corda que passa per un botó fix i serveix per hissar qualche cosa» (DCVB, s. v. *andarivell*). D'altra banda, el mot *altinell* aportat pel manuscrit madrileny ha suscitat alguna mala interpretació per part de la crítica: així, Colomina (1991, p. 128), el dóna com a equivalent de «petit escull o roca a flor d'aigua» i el relaciona amb *altina/antina*, interpretació poc convincent si hom examina amb atenció el context en què apareix. En realitat, l'*altinell* no és sinó el diminutiu del vent altà o altí, ço és, el vent que bufa de l'alta mar: vegeu les *Etymologiae*: «*Altanus*, qui in pelago est, per derivationem ab alto, id est mari, vocatus» (Sant Isidor de Sevilla, 1911, vol. II, p. 104); o aquests versos d'un sonet de Giuntino Lanfredi (segles XIII-XIV): «Vento a levante e di meridiana / ostro, zefiro, aquilone ed *altino*, / maestro, greco, scirocco e garbino / e libeccio, ponente e tramontana» (Massera (ed.), 1940, p. 143). El sentit del passatge seria, doncs, que en sobrevenir aquest vent, els vaixells francesos van *mudar* o canviar les veles. Mantinc, per tant, la llició del text base, amb la qual concorden A i B.
8. El cap d'Aiguafreda, uns tretze quilòmetres al nord de Llafranc de Palafrugell.
9. *Lodeva*: «Luderna» (C); «Lodova» (A i E); «Lodeva» (B).
10. *salutat lo sol*: expressió que en aquest cas sembla referir-se a haver vist pondre's el sol.
11. —*Sènyer [...] et estan*: omissió a C (*omissio ex homoioteleuton*); «—Sènyer —dix aquél—, cascuna nit, con an saludat lo sol, se n'hixen a la punta del port, e estan» (A); «—Sènyer —dix aquél—, cascuna nuyt, con han saludat lo sol, se n'hixen en la punta fora del port, et estan» (B); «—Sènyer —dix aquél—, cascuna nit, con han saludat lo soll, se n'hixen a la punta dell port, e estan» (E). L'edició de València s'aproxima més a B: «—Senyor —dix aquell— cascuna nuyt, con han saludat lo sol, se n'hixen en la punta fora del port, e estan» (f. cxiii). Esmene la llacuna del manuscrit de Madrid a partir de B.
12. L'edició de Soldevila (cap. 130, p. 969, n. 4) defineix erròniament aquestes *palomeres* com a veles. Vegeu el capítol 83, nota 3, de la present edició.
13. Així doncs, els contactes dels espies catalans els permetien fins i tot d'infiltrar-se entre la tripulació dels vaixells enemics.
14. *en les batayles [...] hòmens*: confronteu aquesta dita amb la *Historia Iulii Caesaris* de Petrarca: «Moriuntur in proeliis, non nascuntur, homines» (Petrarca, 1827, p. 246).
15. *marina marina*: resseguint, per tant, la costa. Vegeu aquesta expressió al *Decameron* de Boccaccio: «montato sopra una barca, passò a Brandizio, e di quindi, *marina marina*, si condusse infino a Trani» (Boccaccio, 1976, p. 97).
16. Això era el 28 de juliol de 1285, dissabte. La localització del combat que Muntaner és a punt de narrar-nos és problemàtica: d'acord amb la seua versió, s'hauria produït davant el mateix port de Roses, però les *Gesta* asseguren que va tenir lloc «in loco uocato Frumigeus» (cap. xxviii, p. 83), és a dir, a les illes Formigues, segurament perquè fon aquesta batalla amb la que catalanosicilians i francesos

van lliurar la nit del 3 al 4 de setembre i que, en efecte, va tenir lloc en aquell indret (vegeu el capítol 135 de la present edició); Desclot no en diu mot sobre aquesta qüestió (vegeu, però, les consideracions de Coll i Alentorn sobre el seu text, cap. 158, vol. v, p. 68-70, n. 2). Respecte a les dimensions dels dos estols, les xifres també ballen segons les cròniques. Ja veiem que Muntaner fa enfrontar-se una onzena de galeres catalanes i dos llenys a vint-i-cinc galeres franceses, dades que concorden essencialment amb les de Desclot, el qual, però, no esmenta els llenys i parla de vint-i-quatre embarcacions enemigues. Les *Gesta Comitum* diuen que els almiralls barcelonins disposaven de «duodecim uel quindecim galearum» (cap. xxviii, p. 83) i que van haver de batre's amb més de trenta de les del Lodeva.

17. *Lodeva*: «Luderna» (C); «Lodova» (A); «Lodeva» (B); «Ladova» (E).

18. *Lodeva*: «Luderna» (C); «Lodova» (A); «Lodeva» (B); «Ladova» (E).

19. *Lodeva*: «Luderna» (C); «Lodova» (A); «Lodeva» (B); «Ladova» (E).

20. *Lodeva*: «Luderna» (C); «Lodeva» (A i B); «Lodova» (E).

21. Pel que fa a aquesta maniobra envoltant projectada per Guillem de Lodeva, vegeu el capítol 106, nota 9.

22. *enfrenellar ab*: «en» (C); «havien affrenellades les galees ab» (A); «enfrenellar ab» (B); «avien afrenalades les galeres ab» (E). L'edició de València té: «faeren affrenallar les galees ab franells llarchs» (f. cxiiiv). Seguesc B.

23. *estrò*: «et con» (C); «entrò» (A i E); «estrò» (B).

24. *que*: «que-s» (C); «que» (A, B i E).

25. *cansassen*: llegiu «cascassen».

26. Donar els remes *de larch* és disposar-los horitzontalment per afrenellar-los o lligar-los amb els de les galeres del costat i impedir, així, que els enemics s'endinsen entre la pròpia formació. És així que els almiralls d'Aragó planegen de mantenir l'estol francès a distància i sotmetre'l a una dura escaramussa aprofitant la perícia de la seua ballesteria (tàctica que hem pogut apreciar ja al capítol 113, nota 20). Concloa aquesta fase de la batalla, donaran els remes *de lonch*, ço és, «al llarg de la galera en disposició de remar» (ed. Soldevila, cap. 130, p. 970, n. 11), i investiran els vaixells, ja delmats, «canscats», del Lodeva.

27. *a menés*: llegiu «a manés». És a dir, que vinguessen a les mans, al combat cos a cos. Vegeu aquest fragment de la crònica occitana del segle XIII coneguda com a *Prise de Damiette*: «E podetz ben albirar que gran gent i ac magganat e mort, que la batalha torne a manesc, que motz remaseron de Sarrazis mortz sus en la roba del valhat» (Meyer (ed.), 1877, p. 151); o aquests versos del poema èpic *Gerbert de Mez*, on se'n percep més clarament el sentit: «Poignant ensanle tot li millor François. / La veïst on l'estor demanois, / tante aneste fraindre, tant chevaliers chaois» (Taylor (ed.), 1952, p. 190-191). Sobre l'expressió, vegeu la documentada nota de Nicholson (1930, p. 190-193).

28. Sobre els *ballesters en taula*, vegeu el capítol 83, nota 12.

29. Una *vira* és un «projectil de ballesta de punta molt aguda» (Alomar, 1991, vol. ii, p. 206).

30. La *treta* era també un «projectil, i especialment sageta o altre projectil de ballesta» (DCVB, s. v. *treta*).

31. Els projectils estaven *empenats*, és a dir, els havien posat *empena*, essent aquesta les «aletes, de ploma, làmina de fusta, metall o paper, que es posaven a l'asta del dard, fletxa, passador, virató, matràs, etc. (però no al cairell, que no en necessitava), a una distància del ferro diferent en cada tipus de projectil, per tal d'estabilitzar-los el vol, evitant que voltàs damunt l'eix i es desviàs de la trajectòria inicial» (Alomar, 1991, vol. ii, p. 139).

32. *atersan*: vegeu el capítol 83, nota 11.

33. Sobre la *nou*, vegeu el capítol 44, nota 12.

34. *matràs*: «arma consistent en una barra llarga, acabada en una cabota cilíndrica o quadrangular que hom llançava amb ballesta» (Alomar, 1991, vol. ii, p. 174).

35. *corda*: «corda feta de budell, cri, cànem, etc., que s'atessa als dos extrems d'un arc, de fletxes o de ballesta, i serveix per a parar l'arma i trametre l'impuls de l'arc al projectil en desparar-la» (Alomar, 1991, vol. ii, p. 46).

36. *encorda*: llegiu «ancorda», que era la «segona corda de l'arc de la ballesta, més llarga que la principal, que servia per a parar-la, per a conservar millor i substituir l'altra corda i per seguretat. Amb

l'ancorda s'evitava que, quan el ganxo no feia força, la corda saltàs i partís la nou en separar-ne el parador i, alhora, s'evitaven els accidents que es produïen quan només hi havia una corda i es rompia i l'arc es destensava violentament» (Alomar, 1991, vol. II, p. 99).

37. És a dir, lligar la «corda que subjecta l'arc de la ballesta al cap de l'arbrer» (Alomar, 1991, vol. II, p. 167).

38. De fet, el *Llibre del Consolat de Mar* ens informa de la presència a les embarcacions d'un mestre ballester, responsable dels estris dels altres ballesters i d'ensinistrar els neòfits en les arts de la ballesteria: «Ballester deu haver tots los ferres dels altres ballesters. *E és tengut de fer cordes e de adobar ballestes als ballesters e a la nau, e de amostar com ho facen los altres qui fer no sabran ço que-s pertany a ballesters, de empenar e de fer astes e cordes e serralles*» (Colón i García (ed.), 1981-1987, vol. III, p. 232).

39. *queix*: «cadascun dels dos extrems o angles laterals on s'uneixen els dos llavis» (DCVB, s. v. *queix*).

40. És remarcable aquesta reivindicació de la superioritat dels ballesters catalans, que en altres llocs de la *Crònica Muntaner* posa per damunt fins i tot dels temuts ballesters de la república de Gènova, qualificats per altres fonts medievals —com els *Ricordi* del florentí Giovanni Morelli (segle XIV)— com «de' migliori del mondo» (Morelli, 1969, p. 187). En efecte, si en aquest mateix capítol llegirem que Muntaner lloa la precisió de tir dels catalans («los ballesters jugaven, *que sol treta no-n peccaven*»), molt més endavant veurem aquesta qualitat oposada a la manera més descontrolada com els genovesos desprenen els projectils: «que-ls jenoveses han una manera que no fan sinó *trer a la basta, et despendre més cayrells en una batayla*, que no farien cathalans en X» (cap. 227). Vegeu Calvini (1974) i Pistarino (1983).

41. Vegeu les consideracions de Muntaner sobre els *terçols* al capítol 83, nota 12.

42. *planer ho posticer*: Muntaner al·ludeix ací a dues categories de remers. El rem del *posticer* descansava sobre la borda postissa, una barana suplementària per sobre el buc de la galera, en una posició més elevada, per tant, que el rem del *planer*: «It seems to be that the “postisser” was the one whose oar rested high on the “postissa” (short for “borda postissa”) the supplementary bulwark outside the ship, and therefore, the “planer” was sitting inside of him with the oar resting lower. With this distribution the oars were nearly equal and right for rowing» (Foerster, 1987, p. 22). Vegeu, també, Hernández (2002, p. 249-250).

43. *trast*: «banc on seia el remer dins la nau on vogava» (DCVB, s. v. *trast*).

44. *uyat*: llegiu «ujat», és a dir, 'cansat'.

45. *peccaven*: en aquest cas en el sentit d'«errar, fallar» (DCVB, s. v. *pecar*, acc. 3).

46. *Lodeva*: «Luderna» (C); «Lodeva» (A i B); «Ladova» (E).

47. Notem de quina manera tan displicant es refereix Muntaner a la traça dels mariners francesos durant la lluita. Confronteu-ho amb una relació de l'agent català Bonanat Çapera sobre el combat naval que, pel Nadal de 1325, va enfrontar davant Càller la flota catalana i una esquadra combinada pisanogenovesa. El text, adreçat a Jaume II, descriu així el capteniment dels combatents enemics: «Par-mi que ells no han lances ne darts, ne encara no són gent bracara de tirar pedres, e no fan res sinó ab les ballestes. *E la major força d'èls estan ab lurs paveses e ab les espaes tretes, e no fan als*» (Aguilar, 2003, p. 309).

48. *L'aristol o arestola* és la «punta metàl·lica de l'extremitat inferior de l'asta de la llança» (Alomar, 1991, vol. II, p. 84). Per contra, el *relló* és el ferro de la llança. Novament, Muntaner posa en relleu l'escassa perícia de l'estol croat.

49. Vet ací el relat que Muntaner ens dóna de la batalla. Com hem vist, el peraladenc posa molta cura a descriure les tàctiques seguides per les dues esquadres i el desenvolupament de les diferents fases de la lluita —l'escaramussa inicial i la *mêlée* subsegüent. Confronteu-ho amb la versió de Desclot, que imagina un combat cos a cos des de l'inici, amb una planificació molt menys sofisticada. Segons aquest cronista, les galeres franceses es van formar en una única línia de batalla i els catalans van envestir directament el centre de la formació, on hi havia la galera capitana de Lodeva. L'empenta de la seua envestida va dividir l'estol croat en tres seccions, una de formada per set galeres que van quedar enmig de les de Marquet i Mallol i van ser objecte d'un abordatge brutal. Després d'haver escombrat les seues

cobertes, els catalans es van acarar amb un altre grup de galeres narboneses, les quals, però, no van trigar a fugir. Va girar cua també un contingent de galeres de Marsella, que van córrer a reunir-se amb l'armada principal de la croada. Així doncs, segons Desclot, els catalans van aconseguir de retenir només les set galeres del primer atac, no tota la flota, com apunta Muntaner. D'aquestes set, però, només en van conservar cinc: les altres dues, carregades de galiots i gent de baixa condició —hom havia desariat i havia posat en lloc segur els presoners que podien pagar un bon rescat—, van ser enfonsades sense cap tipus de mirament: «E lo almirall de les XXIII galeres, que viu que aquestes XI demanaven batalla e que no-n venían pus, hach-na gran goyg e tench-les per suas; e més-sa en esquera ab les XXIII galeres. E les XI galeres del rey d'Aragó totes ensemps feriren en mig loch d'aquelles, là hon viren star l'astandart major en la galera del almirall; e feriren de tal virtut, que d'ultra les passaren totes, e partiren-les en III parts mal lur grat, axí que VII d'aquelles XXIII romangueren al mig de les XI galeres del rey d'Aragó. E aquí los catalans de les galeres del rey d'Aragó, ab lurs coltells al puny, saltaren en aquelles VII e axí com a hòmens folls qui no guardaven nulla res, hanch sol no duptaren nulla cosa, mas que feriren ab lurs coltells, dassà e dallà, e damunt e devall, a totes parts, de popa tro sus en proha, axí que-ls huns per mort e los altres per nafres mortals, axí buydaren aquelles VII galeres, que no y romangueren entre tots car CC hòmens e preseren-los. E puys lexaren-se anar a les altres, e primerament a-quelles qui éran de la banda da migjorn e éran armades de hòmens de Narbona, e hagueren ab ells gran batalla; mas a la longa los narbonesos no pogueren soferir la batalla e venceren-ssa tots. E les altres, de Marcella, qui staven de la banda ves levant, qui viren assò, bateren de remes e fugiren al mils que pogueren ves l'armada major del rey de Fransa, e totes les altres romangueren desbaratades e preses. E éran per compta aquelles que retengueren, VII; mas si tot se'n anaren les altres, bé havían perduda la maytat de la gent e del arnès [...]. E puix triaren de aquelles set galeres les cinch; e les dues que romanien meseren hi los mariners e els galiots que havien presos; e puix ab ells ensemps meseren-les a fons» (cap. 158, vol. v, p. 66-68). Confronteu-ho, encara, amb les *Gesta Comitum*, que exageren més encara que Muntaner i diuen que els almiralls del rei Pere van capturar i van destruir més d'una trentena d'embarcacions enemigues («Raimundus Marquet [...] cepit ac destruxit [...] plus quam triginta galeas de nauigio Gallicorum», cap. XXVIII, p. 83).

50. *Lodeva*: «Luderna» (C); «Lodeva» (A i B); «Ladove» (E).

51. *Lodeva*: «Luderna» (C); «Lodeva» (A i B); «Ladova» (E). La notícia de la captura de Guillem de Lodeva és donada també per les altres cròniques catalanes, Desclot («y era romàs pres l'almirall major d'aquelles XXIII galeres del rey de Fransa: e era cavaller, per nom En Guillem de Lodeva», cap. 158, vol. v, p. 68) i les *Gesta Comitum*, que aclareixen que l'almirall provençal va aconseguir posteriorment la llibertat a canvi d'un altíssim rescat («Guillelmus de Lodeva, praedictus amirayl deuicti et superati nauigii, fuit captus et ductus cum aliis Barchinonae sub compede nobilis regis nostri; his postea habuit se redimere in magna pecuniae quantitate», cap. XXVIII, p. 83). Sabem que encara era pres el 1286, perquè d'aquesta data és un sirventès en què el trobador Joan Esteve demana al rei francès Felip IV el Bell que intervinga per aconseguir l'alliberament del seu protector, que —segons declara— va caure en mans dels catalans per culpa dels seus soldats, que es van captenir covardament i traïdora durant la batalla —una afirmació que sembla adir-se amb les defeccions relacionades per Desclot: vegeu la nota 49 d'aquest capítol. Heus ací el text: «Francx reys frances, per cuy son angevi, / picart, norman, breto d'una companha, / e leones et aquels de Campanha, / e mans d'autres qu'ieu no sai dire qui, / senher, fontaina de tot be, / si del pros Guillem vos sove / de Lodeva, gay, gen parlan, / pus viu l'an pres, no y aura dan. // Reys de vertut, reys que cassa et auçi / deslialtat, et ab drechura-s banha, / etz vos doncx reys drechuriers; no'lh sofranha / la vostr'amors, senhers, cum li falhi / la falsa gens, senes merce, / qu'el trahiro, aissi quo fe / Judas dieu, beven e manjan, / don planc, sitot no fas semblan. // Sobiran reys dels autres reys, aissi / cum vos cassatz malvestatz, que cre us tanha / que fassatz drech d'aquels que dieus contranha, / quar falhiro, ab vil cor flac mesqui, / al pro Guillem, qu'a pretz ab se; / senher, faitz d'els so que-s cove, / que si-n prendetz venjament gran, / tug l'autre mellor vo-n seran. // Tug li autre vos n'auran cor pus fi, / si faitz d'aquels tal fag que quecx s'en planha, / quar de vers es, qui son jornal gazanha, / que om lo-n pac segon qu-el jorn servi; / doncs, lials reys, pagatz los ne, / si co n'an gazanhat dese, / qu'en perdo-l cors e so que an, / e segra vo-n laus derenan. // Honorat reys part totas honors, si / la vostr'amor

no·l valh lay, crey remanha / lo pro Guillem, et er dolors estranha / del franc cortes per cuy paratges ri, / que siey amic no·lh valon re; / doncx, lials reys, faitz vos per que / lo cobrem, no y anetz tarzan, / qu'el jorn que no·l vey m'es un an. // Francx reys, valha·l la bona fe / qu'elh vos a portada ancse; breumen, si us platz, faitz per elh tan / que n'aion gaug cylh que dol n'an» (Esteve, 1986, p. 99-103).

52. *Lodeva*: «Luderna» (C); «Lodova» (A); «Lodeva» (B); «Ladova» (E).

[Capítol 131]

E con la gent fo refrescada, de les galeas, et agueren regonegut tots los presons que tenien et ço que havien, tocà la trompeta et pensaren-se de recullir.

Ara és veritat que, dementre que la batayla se fehia, de Roses anaren dues barques armades a les L galeas dient tot aquest fet; sí que les barques aconseguiren les L galeas dellà el cap d'Aiguafreda, en una cala¹ que ha nom la Tamariu, qui és cala² de Palafurgell; et van-los dir aquestes noveyles. E les L galeas encontinent tornaren envers Roses; et con foren passat lo cap d'Aiguafreda, ells veeren les galeas d'En Ramon Marquet en mar, qui tiraven les XXV galeas, et faeren la lur via.

Et En Ramon Marquet era I dels bons mariners del món, et pensà's tot ço que veé: que los hòmens de Roses los tramaseren barques darrera qui-ls farien tornar; per què ell a la nuyt, ab l'oratge, mès-se en mar aytant com l'oratge los portà, en guisa que si les L galeas tornaven sobre ells, que com l'embat [f. LXXIva] se metria, que ells que fossen a sobrevent.³ E axí s'esdevench; que con les L galeas agren vista d'ells, axí con davant vos he dit, faeren la lur via a rem, que eren ben armades. E N Ramon Marquet e N Berenguer Mayoll veeren que si totes les XXV galeas tiraven, que no-ls porien escapar, per què n maseren a ffons XIII galeas ab tot ço qui y era, et retengueren-ne XI, a cascuna galea una.⁴ Et lo ventixol mès-se de ffora, et faheren vela totes XXII, e-scantaren-se⁵ sus alt aytant con pogren;⁶ sí que les L galeas, qui veeren açò, e-l vent qui-s mès fresch, pensaren-se que jamés no y porien pendre, que ells los eren molt a sobrevent cavallers.⁷ E axí, ab gran dolor vengren-se'n a Roses, hon trobaren naus et lenys desemparats, que si sol altres XI galeas hi agués de catalans, tot lo navili agueren cremat et affogat. Et axí confortaren lo loch, et lexaren-hi XXV galeas, et les altres XXV anaren a Sent Ffeliu, ab aquelles barques et lenys que agren lexats a la⁸ Tamariu.

Notes del capítol 131

---

1. *cala*: «cava» (C); «cala» (A, B i E).
2. *cala*: «en la cala» (C); «cala» (A, B i E). Tamariu és, en efecte, una de les tres cales de Palafurgell —i les altres dues són Llafranc i Calella. Seguesc, per tant, la lliçó de A, B i E.
3. *que fossen a sobrevent*: o siga, perquè comptessen amb el vent a favor.
4. Convé comparar tot aquest passatge amb la versió de Desclot, segons el qual l'estol principal francès va partir a la recerca de les galeres catalanes des de Palamós —tretze quilòmetres més al sud, doncs, de la cala de Tamariu esmentada per Muntaner. En Marquet i en Mallol, en veure acostar-se l'enemic, van prendre, en efecte, la decisió d'enfonsar les galeres capturades —recordem que, segons Desclot, n'eren cinc (vegeu el capítol 130, nota 49): «E ells vengueren-sa'n ab les lurs XI galeres e ab les V que havían ganyades; e quant haguéran anat tro a X milles, l'armada del rey de Franssa, major, qui era a Palamós, isqué'ls devant. E los almirals del rey d'Aragó, que viren açò, no pogueren àls fer, desen-

pararen les V galeres que se'n manaven, e trasquéran-na l'almiral En Guillem de Lodeva demunt dit ab alguns altres, e puys meseren-les a fons» (cap. 58, vol. v, p. 67-69).

5. *scantaren-se*: llegiu «decantaren-se».

6. *sus alt aytant con pogren*: és a dir, que van fer-se cap a l'alta mar. Confronteu-ho amb Desclot, que diu també que els catalans van engolfar-se mar endins per mirar d'esquivar el combat: «e bateren de rems, e feren la via de Mallorques e engolfaren-se fort en la mar» (cap. 58, vol. v, p. 67-69).

7. *a sobrevent cavallers*: interessant expressió, que no he vist documentada en altres textos. Fa tota la impressió d'al·ludir al fet que les galeres catalanes, ben engolfades i amb el vent a favor, navegaven —«cavalcaven»— amb molt avantatge respecte als seus perseguidors francesos. Segons Desclot, allò que va salvar l'armada catalana va ser l'arribada de la nit: «E ab tant la nuyt sobravench e l'armada del rey de Franssa no sabia quina via-s feyan les galeres del rey d'Aragó, car no los vahien; e axí hach a romanir l'ancals aquella vegada» (cap. 58, vol. v, p. 67-69).

8. *a la*: «al» (C); «a» (A); «a la» (B i E).

[Capítol 132]

Et con lo rey de Ffrança e-l cardenal o sabé, tengren-se per morts, sí que dix lo cardenal:

—Ay, Déus! Quins demonis¹ són aquests qui aytals fets van faent?

Et dix lo rey de Ffrança:

—Cardenal, aquestes són la pus leyal gent a lur senyor qui e-l món sien, que vós los poriets tots baconar abans que ells no volrien que lur senyor, lo rey d'Aragon, no agués perduda la terra.² E axí, o per mar o per terra ne veurets moltes d'aquestes verguntades;³ per què us dich que foyla empresa havem feyta, et nós et vós. Et vós sóts en partida ala⁴ d'aquest feyt, et qui açò havets ordit et tractat ab nostre avoncle, lo rey Karles, qui aquesta gent et sos fets l'an fet morir ab gran dolor. Et Déus vulla que aytal loguer no n'ajam nós con ell ha haüt.

E lo cardenal no-s sabé què li digués, car ben sabia que-l rey de Ffrança li dehia veritat; e axí callaren-se.

Et l'almirayl del rey de Ffrança,⁵ qui sabé assò, [f. LXXIVb] no us cal dir ab quina pahor estava. Emperò, hordonà que axí con anaven les L galeas de Sent Ffeliu a Roses, que axí anàs ell, et vengués, ab LXXXV galeas, et que les XXV esteguessen tota hora a Roses. E axí-s seguí d'aquí avant; per què l'almirayl En Roger de Lòria se aurà ab més a combatre, d'aquí avant, ensemps, que-l senyor rey d'Aragó ne En Ramon Marquet ne En Berenguer Mayoll no-s pensaven.

E axí lexar-vos he estar l'almirayl del rey de Ffrança, et tornaré a parlar d'En Ramon Marquet et d'En Berenguer Mayoll.

Notes del capítol 132

---

1. *demonis*: vegeu el capítol 69, nota 3.
2. *los poriets tots baconar [...] terra*: per a aquesta expressió, vegeu el capítol 39, nota 2.
3. *verguntades*: «vergassada», «colp de verga» (DCVB, s. v. *verguntada*, *vergassada*).
4. *ala*: «ala» (C); «olla» (A, B i E). A l'edició de València tenim: «vós sóts en partida *holla* d'aquest feyt» (f. CXIVv). Mantinc la lliçó del text base, que fa ple sentit, tot i no descartar la possibilitat que es tracte d'una trivialització de la interessant variant presentada pels altres testimonis. En tots dos casos, però, el sentit de la frase no varia gaire: el cardenal Cholet és un dels principals artífexs de l'expedició contra el rei Pere.
5. No podia ser aquest almirall en Guillem de Lodeva, que ja era pres; devia tractar-se de l'escoçès Enguerrand de Bailleul (vegeu el capítol 135 i les notes corresponents).

[Capítol 133]

Com En Ramon Marquet e·N Berenguer Mayol veeren que les L galeas se foren partides de lur cassa,¹ apodaràran² veles, et mollaren de la hosta,³ et faheren la via de Barchelona. Què us en diria? Que entre aquell jorn, e la nuyt e l'endemà a hora de tèrcia, ells foren en vista de Barchelona;⁴ et con aquells de la ciutat los veeren, agueren gran pahor de les XI galeas que no fossen perdudes, sí que tuyt n'estaven esmayats. Mas lo senyor rey, a qui seÿen al cor⁵ aytant com a negun, vench a cavall a la marina ab gran cavalleria, et guardà-les, et comptà que eren XXII veles grosses et II lenys. E axí cascun ho comptà, et confortaren-se, per ço con lo senyor rey los dix:

—Barons, confortats-vos et estats ab bon cor, que aquestes són les nostres XI galeas qui amenen altres XI galeas; et veus los II lenys lurs que amenen.⁶

Et entretant los II lenys lurs preseren terra, et anaren-se'n al rey, que conegren que estava riba la mar; et dixeren-li la bona noveyla, et lo senyor rey féu-los donar bona albaxínia.⁷ Et con les galeas foren prop de terra, desarboraren et escarpiren,⁸ et a rems entraren-se'n, ab les altres tiran ab la popa primera et rossegan les senyeres. E la festa fo gran qui·s féu en Barchelona. E·N Ramon Marquet e·N Berenguer Mayoll exiren al senyor [f. LXXIIra] rey e li besaren lo peu; e lo senyor rey baixà's et anà'ls abraçar, et reebé'ls ab beyla cara et ab bell semblant. Et ells dixeren-li:

—Senyor, què manats que fassam?

—Que us dich —dix lo senyor rey— que a tothom lexets ço que s'aja percassat, et escorcoyl negun no fassats en les galeas; et los presons sien nostres,⁹ et l'alre sia vostre; et partits-vos-ho, et dats-ne ço que us parrà de donar als bons hòmens sobreyents¹⁰ qui ab vosaltres sien estats.

Et sobre açò ells besaren-li lo peu, et ab gran goig tornaren-se'n en les galeas, et dixeren a tuyt la gràcia que·l senyor rey los havia feyta. Et tuyt comensaren a cridar:

—Senyor, Déus vos dó vida!

E axí tothom exí en terra franchament, ab tot ço que hac percassat.

E com assò fo fet, En Ramon Marquet et En Berenguer Mayoll anaren-se'n al senyor rey et dixeren-li:

—Senyor, si vós tenits en bé, les XXII galeas farem tirar en terra¹¹ et adobar-les ém, que totes han mester adob.

Dix lo senyor rey:

—Ben dehits; et tantost fèts posar l'estandart nostre en la taula,¹² et pensats tothom de pagar de IIII meses; axí que com sien adobades, ajats l'armament, que si l'almirayl venia, que ab ell ensemps anàssets.

—Senyor —dixeren ells—, açò serà fet, et estats ab bon cor d'aquí avant, que con l'almirayl no vengués, nós, ab la ajuda de Déu, los comfondriem ab aquestes XXII galeas.

Dix lo senyor rey:

—Axí plàcia a nostre senyor Déus que's fassa.

E axí pensaren de tirar les galeas en terra, et adobar, et tenir taula, et pagar de IIII meses.

Et con assò hac hordonat, lo senyor rey partí's de Barchelona et anà-sse'n là hon era lo senyor imffant N'Amffòs, e-ls capdals, e-ls cavallers et l'altra bona gent que havia lexats en la ffrontera. Et anava dels uns als altres ab poch de gent de cavall et de peu, per regonèxer què fahien.¹³

Notes del capítol 133

1. *cassa*: llegiu «caça».
2. *apodaràran*: llegiu «apoderaren». *Apoderar* o *donar poder a les veles* consistia a desplegar-les totes.
3. Aquesta *hosta* o *osta* era cadascuna de les cordes o «caps que s'encapellen [...] a l'antena d'una vela llatina per subjectar les dites perxes en les brandades» (DCVB, s. v. *osta*). *Mollar de la hosta* era, doncs, amollar-la, afluixar-la.
4. Confronteu-ho amb Desclot, que també explica que les galeres catalanes van arribar davant el port de Barcelona a l'hora tèrcia: «E les galeres del rey d'Aragó tota aquella nit, a rem e a veles, anaren tant, que l'endemà a *hora de tèrcia foren a Barcelona* e antraren per la plage ab gran goyg e ab gran alguatzare» (cap. 158, vol. v, p. 69).
5. Els almiralls Marquet i Mallol i els seus homes *seyen al cor* del rei, és a dir, que els tenia ben presents, estava preocupat per ells.
6. Notem els paral·lelismes entre aquesta escena i la que el mateix Muntaner descriu al capítol 68: l'aparició a l'horitzó de les veles, els dubtes de la població —que tem que es tracte de l'armada enemiga—, la cavalcada del rei fins a la marina i la *sangfroid* amb què calma tots els presents, en asseguar-los que qui s'acosta és el seu estol, que torna d'haver vençut la batalla.
7. *L'albaxínia*, variant de l'arabisme *albixera*, o siga, la «gratificació que donen al portador de bones notícies» (DCVB, s. v. *albixera*, *albixena*). Vegeu el *Llibre dels fets*: «E'l messatge, quan fo entrat, demanà'ns que'l donàssem *albexenia*» (§ 182, p. 166).
8. *desarboraren et escarpiren*: vegeu el capítol 67, nota 20.
9. Desclot també diu que «los almiralls liuraren los presos al rey» (cap. 158, vol. v, p. 69). Notem, d'altra banda, que el rei es mostra de nou generós amb els seus homes de mar i renuncia a la part que, d'acord amb les lleis (vegeu el capítol 20, nota 1), li pertocava del botí, en demanar que hom no enregistre els tripulants i que cadascú pugua quedar-se amb els béns que haja arrabassat a l'enemic.
10. *sobreseyents*: vegeu el capítol 81, nota 8.
11. *Tirar en terra* una embarcació és «treure-la del mar fins a fer-la reposar damunt la vorera» (DCVB, s. v. *tirar*, acc. 3), en aquest cas per fer-hi reparacions.
12. Vegeu el capítol 76, nota 14.
13. El rei Pere va deixar Barcelona el 7 d'agost de 1285. Segons explica Desclot, el seu propòsit era de convocar la seua gent i fer cap a Girona, on projectava de presentar batalla als assetjadors francesos: «Quant lo rey d'Aragó hach stat lonch temps en la ciutat de Barcelona, segons que demunt és dit, e hach ordenat sos afers per mar e per terra, hach en voluntat d'anar personalment ves Gerona e de donar als

fransessos batalla, si les suas gens pogués replegar» (cap. 159, vol. v, p. 71-72). Devers el 12 o el 13 d'agost era ja a Hostalric, on estaven desplegats com a frontalers bona part dels barons catalans, que van acollir amb joia el seu senyor: «fo vengut a Ostalric; e aquí ell troba tots los hòmens de Catalunya qui staven aquí en frontera, e tuyt hagneren gran goyg de la sua venguda» (cap. 159, vol. v, p. 74).

[Capítol 134]

E lo jorn de madona santa Maria de Agost,¹ que ell [f. LXXIIB] se n'anava envers Besuldó,² a alba de dia esdevench en una cellada de CCCC cavallers franceses, qui s'eren meses en cellada per ço con reacoha venia de Roses a la host ab vianda, et per aquell loch hòmens a cavayl et a peu los asaltejaven totes vegades; et per ço meteren-se en aquell loch, de nuyt, que·ls ne poguessen castigar.³

E lo senyor rey anava axí parlan d'açò que veÿa: que les sues gents en cascuns dels lochs de les ffronteres estaven rics et manents per moltes cavalcades que fahien tots jorns sobre los ffranceses, e·ls mataven molta gent et guanyaven sens fi; sí que cascuns estaven alegres et pagats. E axí con lo senyor rey anava descuydat, Déus, qui no fa sinó tot bé et volia guardar de mort et de preson lo senyor rey, los almugàvers qui ab ell eren, qui eren entrò a CC, anaven per les raÿgues de la muntanya, et levaren II ho III lebres; et al levar que les lebres se faheren comensaren a cridar grans crits et ahucar.⁴ Et lo senyor rey et aquells qui ab ell eren, qui eren entrò a LX hòmens a cavall, tantost preseren-se a les armes, que cuydaren-se que aguessen vista cavalleria; e los ffrancesos qui estaven enboscats pensaren-se que fossen descoberts, et tantost van exir de la cellada.⁵ Et lo rey, qui·ls viu, dix:

—Barons, fassam bé. Apleguem-nos ab los nostres hòmens de peu, que açí ha gran cavalleria qui per nós s'ich són meses. Et tuyt pensats de bé a fer, que vuy farem tal cosa que tot lo món ne parlarà,⁶ ab la ajuda de nostre senyor Déus Jesuchrist.

Et tuyt resposeren:

—Senyor, sia de gràcia et de merçè vostra que·ns en pugem en aquella muntanya, en guisa, senyor, que la vostra persona sia salva; que a nós no fa pahor sinó la persona vostra. Et con vós serets lassús, veurets què farem nós.

Dix [f. LXXIIIA] lo senyor rey:

—Ja Déus no u aja hordonat, que nós mudem nostre camín per ells.

Tantost los almugàvers, partida d'aquells qui eren prop del senyor rey, aplegaren-se a ell, et no foren pus de C al ferir; et van migpartir les lançes. Lo senyor rey va brocar primer, et va ferir lo primer que trobà ab la lança tal per mig de l'escut, que no li calch sercar metge; et puys va metra mà a l'espaa, et donà dessà et delà, que tal loch se fehia fer que negun no·l gosà esperar a dret colp, con lo agueren regonegut del seu ferir. E los altres qui ab ell eren fahien axí bé que neguns cavallers no pogueren fer majors meraveyles con ells fahien. Dels almogàvers és bon que us diga que axí anaven entre ells ab les miges lançes, que no romania cavall a esfondrar. Et açò faheren con agren los darts esmerçats; et creats que no y hac

negun que son dart no matàs cavaller o cavayl; et puys ab les miges lançes fahien meravelles.⁷

E·l senyor rey era adés sà et adés là, adés a destre, adés a sinestre; sí que tant ferí de la espaa que tota n'enà⁸ per pessés. E tantost mès la mà a la massa, de què faria⁹ mils que cavaller qui e·l món fos. Et acostà's al comte de Nivers,¹⁰ qui era cap d'aquella companya, et donà-li tal de la maça sobre l'elm que en terra lo mès; et tantost girà's et dix a I bon macip, qui no·s partia d'ell, per nom En Guillemó Scrivà, de Xàtiva, qui anava ab cavall alforrat a la genetia:

—Guillemó, avayla et mata-lo.

Et aquell donà del peu en terra, et matà-lo. Et con l'ach mort, per son desastre, luý-li en l'uyll l'espaa, qui era molt richa, que portava, et desenyí-la-li; et mentra la li dessenyia, I cavaller del comte qui mort era veé que aquell havia mort son senyor, vench-li et donà-li tal del bordó per les espatles que mort lo mès.¹¹ E lo senyor rey girà's, et veé que aquell cavaller hac mort En Guillemó Scrivà, donà-li tal de la maça¹² sobre el capell de ferre que·l cerveyl [f. LXXII**v**] li féu exir per les oreyles, et caech mort en terra.¹³ Et en aquell loch, per lo comte qui y jahia mort, veérets colps donar et pendre. E·l senyor rey, qui veé axí la sua gent en tan gran pressa, lexà's córrer sobre los enemichs, et féu-se fer una tal plassa que tota hora en aquella entrada matà ab la massa, ab la sua, mès de XV cavallers; que cregats que aquell que aconseguia de ple en ple, no li'n calia mas I colp.

Et estant en aquella pressa, un cavaller francès, veén que·l rey los fehia tan de dapnatge, ab l'espaa en la mà ell va venir et taylà-li les regnes; sí que per açò lo rey se cuydà perdre. Per què negun cavaller no deuria anar en fet d'armes menys de II parells de regnes, les unes de cadenes et les altres de cuyr; et aquelles de cadenes fossen cubertes de cuyr.¹⁴ Què us en diré? Que·l senyor rey anà axí abandonat que·l cavall lo manava sà et là; et IIII almugàvers qui tenien a prop lo senyor rey acostaren-se a ell et nuaren-li les regnes.¹⁵ Et lo senyor rey tench-se bé esment d'aquell cavaller qui les regnes li hac taylades, et anà d'aquella part hon era et pagà'l-ne en guisa que jamés no li calch pensar de regnes a taylor, ans romàs, ab son senyor, mort.

Et lavors, con lo senyor rey fo tornat en la pressa, veérets ferir et donar; que richs-hòmens et cavallers havia en la companya del senyor rey que jamés no s'eren vists¹⁶ en fet d'armes, qui cascun féu aquell jorn meraveyles d'ell¹⁷ mateix. Què us en diré? Que I cavaller jove de Tràpena, per nom En Palmer Abat,¹⁸ que·l senyor rey havia reebut en Sicília en casa sua, que jamés no s'era vist en negun fet d'armes, hi valch aytant con fera Rotlan si fos viu. Et tot açò esdevenia per la gran amor que havien al senyor rey, et per ço que li veýen fer de ses mans. Que ço que·l rey fahia no era obra de cavaller, mas obra [f. LXXIII**r**] de Déu pròpiament; que Galeàs, ne Tristany, ne Lançallot, ne Galvany, ne Boors, ne Beliomberís,¹⁹ ne Palamides, ne Perçavall lo Galoys, ne·l Cavaller de la Cota mal taylada, ne Estor de

Marès, ne-l Morant de Gaunes, con tots ensemps fossen ajustats ab tan poca gent con lo senyor rey d'Aragon era, no pogren tant fer en I jorn contra CCC cavallers tan bons con aquells eren, qui eren la flor del rey de Ffrança, con féu lo senyor rey d'Aragó et aquells qui ab ell eren aquella hora.

Què us diré? Que-ls franceses se volgren replegar en I cabaçó, mas lo senyor rey va brocar envers aquell qui portava la senyera del comte, et va-li tal donar de la maça sus en l'elm que mort fret lo mès en terra;²⁰ et los almugàvers van tantost trer la senyera de la asta, a trosses. Et los francesos, qui veeren la senyera de lur senyor en terra, van fer tots I mota, et lo senyor rey va ferir entre ells ab tots los seus ensemps. E axí los francesos agren pres I puig, et estegren tan estrets los uns ab los altres que-l senyor rey ne negun dels seus no pogren entre ells entrar, no per tant que axí durà la batayla entrò fo vespre et escur. Et dels francesos no y hac romases pus de LXXX cavallers. E lo senyor rey dix:

—Barons, de nits és, e tantost nos poríem ferir los uns los altres con ferriem ells. Apleguem-nos!²¹

Et con foren aplegats en I altre pug, ells guardaren, et veeren venir ben D cavallers francesos ab III senyeres. Et si-m demanats qui eren, jo us ho diré: que eren III comtes parents del comte de Nivers, qui agren gran pahor de lur cosí qui era anat en la cellada, et no-l veeren tornar a hora de migdia, que degra ésser tornat a la host; per què ells, ab licència del rey de Ffrança, anaren-lo sercar. E axí veeren aquells cavallers en I puig, et veeren lo rey d'Aragon en altre; aytantost anaren als lurs, qui-ls exiren [f. LXXIIIrb] a carrera, et hoÿren lo mal mandat a lurs obs; sí que anaren-se'n là hon lo comte geÿa mort et d'altres capdals ben VI, parents seus, et levaren-los ab grans plors et ab grans crits; et anaren-se'n tota la nit, tro que foren a la host. Et con foren a la host, veérets dols, plors, sí que paria que tot lo món ne vengués. Sí que En Ramon Folch, vescomte de Cardona, qui era dins Gerona, gità X hòmens defora per amenar lengua, et preseren II hòmens de la host que se'n meteren dins; et con En Ramon Folch los veé, demanà-los per què faÿen aquells plors et plants en la host, e ells comptaren-li-o axí con era estat. Et lavors En Ramon Folch féu fer gran lumenària per tota la ciutat de Gerona.²²

Ara vos leixaré estar ells, et tornaré al senyor rey d'Aragon.

Lo senyor rey d'Aragó dix als seus:

—Barons, nós estigam assí tota la nuyt, et al maytí levarem lo camp et regonexerem quina cavalleria han perduda; que gran deshonor nos seria que axí leixàsem lo camp.

—Senyor —dixeren aquells qui ab ell eren—, què dehits? No basta ço que vuy havets fet? Per aventura demà hauríets més a fer.

Et lo senyor rey respòs que per çert que ell levaria lo camp, que no vol que hom li u puga retrer. Sí que con jorn fo, los altres almugàvers qui anaven per les muntanyes foren ateses al senyor rey, et de la cavalleria sua més de D hòmens a

cavayl. Et lo senyor rey, ab la senyera estesa, anà per lo camp ab aquells qui eren estats ab ell a la batayla, que no volch que altre negun hi avellàs. Et aquells levaren lo camp, et guanyaren tants de bells arnesos, et de florins et de tornesos, que per totstemps foren benenants.²³

E lo senyor rey regonech sa gent, e trobà que havia perduts tro a XII cavallers et aquell Guillemó Scrivà qui morí per l'espaa que li féu [f. LXXIII^{va}] enveja. Per què cascun se deu guardar que mentre que és en la batayla, que no li vaja lo cor mas en haver victòria, et que no li faça enveja aur ne argent ne neguna cosa que veyà, sinó tan solament que men mans contra sos enemichs; que si vens la sua part, assats haurà, puys, de roba en lo camp a levar; et si pert, poch profit li farà res que tengués, que ab la persona hi romandrà. Per què [a] cascuns vaja lo cor a açò que jo us dich; et si u fa, totstemps vos traurà Déus a honor del camp.²⁴

E axí mateix trobaren que havien perduts entrò a XXV hòmens de peu. E axí podets pensar quin fet d'armes fo aquest de tan pocha gent contra tant bon cavaller, que tota hora hi romaseren més de CCCXX cavallers franceses morts, dels quals fo oppinió, d'aquells qui a la batayla eren, que sol lo senyor rey, de les sues mans, n'avia més morts de LX.²⁵

Et axí, lavat lo camp de l'arnès et de la moneda (que dels cavalls no'n calch trer I del camp, que no y havia cavall que no tengués VII o VIII lançades), anàsse'n lo senyor rey a Besuldó. Et totes aquelles fronteres trobaven que estaven rics et bastos, axí com de les altres fronteres se feyen. Què us diré? Con lo senyor rey hac regonegut tot quant hi hac, vench-se'n a Hostalrich, hon era lo senyor imffant N'Amffòs.

Ara lexaré a parlar d'ells et tornaré a parlar de madona la reyna et del senyor imffant En Jacme et de l'almirayl, et de la galea et II lenys que'l senyor rey los tramès de Barchelona.

Notes del capítol 134

1. Era el 15 d'agost de 1285.
 2. Muntaner comença ací la seua particular versió del combat de Santa Maria d'Agost, que, com veurem, presenta com una victòria heroica dels homes de Pere, a desgrat que la lectura de les altres cròniques catalanes i de les fonts estrangeres suggereix que en veritat l'enfrontament es va cloure amb una derrota catalana, no decisiva, però derrota al cap i a la fi. Desclot també ens diu que el rei Pere, procedent d'«I puyg que és prop de Gerona, que ha nom Tudella», que havia fixat com a punt de reunió del seu exèrcit (a l'edició Desclot aquesta posició ha estat identificada amb el puig de Sant Grau; confronteu-ho amb Cingolani, 2006, p. 621-622, que pensa que en realitat devia tractar-se del puig de Sant Dalmau), va encaminar-se cap a Besalú el capvespre del 14 d'agost, amb la intenció de reforçar-hi les defenses frontereres («e tench lo camí de Bosoldó», cap. 159, vol. v, p. 78).

3. Segons les *Gesta Comitum*, la topada entre els de Catalunya-Aragó i els croats es va produir «inter Balneolas et Gerundam» (cap. xxviii, p. 85). Muntaner explica que un contingent francès, sabedor que el punt on es trobaven formava part d'una important línia de subministrament de l'exèrcit del

rei Felip i que molt sovint els soldats catalanoaragonesos hi duïen a terme operacions de guerrilla contra els combois de provisions, va disposar-hi una contraemboscada per mirar de neutralitzar aquells assalts. Aquesta posada en escena concorda en part amb el que podem llegir en cròniques com ara les de Guillem de Nangis o Giovanni Villani. Així, el cronista francès diu que era el mateix rei Pere qui comandava en persona els atacs contra les atzembles, i que en una ocasió l'espionatge francès va apamar els moviments de l'exèrcit català, que, format per quatre-cents cavallers i tres mil peons, esperava ocult l'oportunitat de fer un guany fàcil. Hom va comunicar ben prest la descoberta al comte Raoul d'Eu, conestable de França, i al mariscal Jean de Harcourt, els quals, acompanyats pel comte de la Marche i cinc-cents cavallers, van fer via vers el lloc on sabien que hi havia l'aguait catalanoaragonès: «Pierre le roy d'Arragon estoit en moult grant pensée et en moult grant aguet comment il peust soustraire et oster la vitaille qui venoit du port de Rose en lost au roy de France. Si avint i. jour quil assembla sa gent a pié et a cheval, et furent bien par nombre iiiii. c. a cheval et iii. m. a pié, et sen vint celle part ou il cuidoit miex trouver le soinnage et se tint illec muchié repostement tant quil peust trouver ou attendre ce quil queroit. Unz espié aperçut bien tout son affaire et son contenenement, et sen vint hastivement au connestable de France qui avoit non Raoul d'Eu et Jehan de Harcourt qui estoit mareschal de lost, et leur dist la place et le lieu ou il estoient en aguet. Quant il orent ce oy, si pristrent avec eulz le conte de la Marche et bien jusques a v. c. armeures de fer et vindrent la ou le roy d'Arragon estoit en aguet» (RHG, vol. xx, p. 535). Confronteu-ho amb la *Nuova Cronica*, segons la qual «la vilia di santa Maria d'agosto lo re d'Araona s'era messo in aguato con Vc de' migliori de' suoi cavalieri e con MM mugaveri a piè per impedire la scorta del re di Francia, e ancora si dicea che in quella scorta venia la paga della gente del re di Francia, e però lo re d'Araona in persona si mise nell'aguato» (ll. 8, cap. 103). També en aquest cas l'argúcia del rei va ser advertida per la intel·ligència francesa i posada en coneixement dels oficials de la host, els ja esmentats Harcourt i el comte d'Eu (que Villani anomena «Raul di Rasi» o «di Rois»). Aquests van celebrar llavors un consell per a discutir la millor manera d'atacar el comte rei: alguns eren partidaris d'acostar-se als emboscats amb totes les forces a l'abast; d'altres, en canvi, pensaven que si actuaven així Pere no s'atreveria a escometre'ls, en saber-se en inferioritat numèrica. Per això, el comte Raoul va traçar un pla alternatiu: deixar una part de l'exèrcit en una emboscada disposada a prop de la dels catalans i acostar-se a les posicions enemigues amb només tres-cents cavallers escollits per provocar el rei a sortir del seu amagatall. Segons Villani, el rei Pere va caure en el parany i, prescindint de la infanteria, va carregar contra el «petit» contingent croat amb els seus cavallers: «fu rapportato per una spia a messer Raul di Rasi e a messer Gian d'Ericorte conastabile e maliscalco dell'oste del re di Francia. I detti ebbero loro consiglio, e co' migliori cavalieri dell'oste, per andare a combattere col detto aguato, e ragionando d'andarvi grossi di gente, erano certi che 'l re d'Araona né sua gente non uscirebbono a battaglia, com'altre volte non avea fatto se non a suo vantaggio. Ma disse messer Raul di Rois valente cavaliere: "Se noi volemo essere valenti uomini, e trarrelo a battaglia, andianvi con poca gente, si che gli paia avere buono mercato di noi". E così fu fatto; ch'eglino presono il conte della Marcia e de' più eletti baroni e baccellieri d'arme che fossono in tutta l'oste, infino in quantità di IIIc cavalieri senza più, e misonsi contro l'aguato. Lo re d'Araona veggendo che non erano maggior quantità, e egli avea gente troppa più di loro, lasciando i pedoni s'affrettò di fedire co' suoi cavalieri, e si mise alla battaglia, la quale fu dura e aspra, sì come di tanti eletti e provati cavalieri» (ll. 8, cap. 103).

4. *ahucar*: «cridar "ahuc! ahuc!". És el crit que fan els caçadors per afuar els cans als conills, quan els cans, sentint l'olor del quest, remenen nerviosament la coa» (DCVB, s. v. *ahucar*).

5. Fixem-nos que el descobriment de l'emboscada francesa es produeix del tot accidentalment: és la mala interpretació dels crits de caça dels infants catalans allò que mourà els croats a deixar l'amagatall. Confronteu l'escena amb el següent passatge de les *Chroniques* de Jean Froissart, en què un malentès semblant fa que les tropes d'Eduard III d'Anglaterra creguen haver descobert la posició dels enemics escocesos: «Et moult souvent on cria celi jour as armes et disoit on que li premier se combatoient as ennemis; siques cescuns, qui cuidoit que ce fust voirs, se hastoit quanqu'il pooit parmi marès, parmi pières et cailliaus, et parmi valées et montaignes, le hyaume apparilliet et l'escut au col, le glave ou l'espée ou poing, sans attendre père ne frère ne compaignon. Et quant on avoit ensi courut demi lieue

ou plus, et on venoit au lieu dont chilz hus ou cilz cris naissoit, on se trouvoit deceu. Car ce avoient esté chierf ou bisces ou ours, ou aultres bestes sauvages, de quoi il y avoit grant fuison en ces bos et en ces bruières et en ce sauvage pays, qui s'esmouvoient et fuoient devant ces banières et ces gens à cheval, qui ensi chevaucioient, et que onques n'avoient veu. Adonc huióit cescuns apriès ces bestes, et on cuidoit que ce fust aultre cose» (Froissart, 1885, vol. 1, p. 122-123). Notem que Muntaner interpreta el succés com una intervenció de la Providència a favor del rei d'Aragó, que altrament hauria estat atacat per sorpesa pels enemics, però convé demanar-se si el peraladenc no cerca potser de dissimular un error tàctic per part del Gran, sobretot si, com assegura Villani, no va saber preveure el pla ordit pels generals francesos.

6. L'arenga del rei, com és habitual en aquest tipus de peces oratòries, inclou una invitació als cavallers perquè es captenguin valentment al camp de batalla, a fi de guanyar el record de la posteritat. Confronteu-ho amb l'arenga que, segons el *Llibre dels fets*, el cavaller en Bernat de Vilanova adreça als companys d'armes durant la conquesta de Múrcia pel rei Jaume I: «Cavallers de Cathalunya! Cathalans!: fe que devets a Déu, membra-us qui és vostre seyor, car huy és mester que tal cosa façam, que tot lo món parle del bé que nós farem» (§ 428, p. 315). Cal dir que també els francesos van rebre l'oportú discurs abans de la batalla, a càrrec del cavaller Mahy de Roye, el qual, d'acord amb el que explica Guillem de Nangis, va recordar als companys que era la vetlla de Santa Maria, segura ajudadora durant la jornada, i que si es batién amb coratge podrien salvar l'ànima allà mateix sense haver d'anar a Terra Santa, atès que l'enemic havia estat excomunicat per l'Església: «Mahy de Roye, chevalier preus et sage» leur dist: «Seigneur, veez la vos avons trouvés; et il est veille de l'Assumpcion a la douce virge pucelle Marie, qui a la journée duy nous aidera. Prenez bon cuer en vous: car il sont escommuniés et desseurés de la foy de sainte église; il ne nous esconvient pas daler outremer pour sauver nos âmes; car ci les pouons nous sauver» (RHG, vol. xx, p. 535).

7. Muntaner s'agrada sovint de presentar-nos els almogàvers migpartint les llances i endinant-se en la *mêlée* de la cavalleria. Al capítol 159, per exemple, reporta d'aquesta manera la lluita que l'almirall Roger de Llúria tingué amb la cavalleria francesa durant el passatge a Romania de l'any 1292: «Et aquí veérets fets d'armes, et a cavallers dins e deffora. Et los almogàvers, qui veeren aquesta pressa et que ls franceses se tenien tan fort, van trossejar lançes, et puys van-se metra entre ells, et pensaren d'esbutlar cavalls et de matar cavallers». I, en narrar la batalla de Lucocisterna (1324) a Sardenya, diu que «com los almogàvers et sirvents de maynada veeren comensar la batayla dels cavallers, *estrò a CC van trenchar per mig les lançes, et meteren-se entre los cavayls, a esfondrar*» (cap. 275). No crec que el relleu concedit a l'actuació d'aquests guerrers siga fruit de la passió d'exalmogàver de Muntaner; més aviat, aquests exemples ens donen una bona prova de l'estreta coordinació entre cavalleria i infanteria que hi havia en els exèrcits de la Corona d'Aragó medieval: «Catalans i aragonesos [...] tenien una cavalleria irregular, útil per atemorir pagesos i andalusins, però amb problemes manifestos en les escasses ocasions en què es va enfrontar, a camp obert, contra altres cavalleries feudals. La utilització de la cavalleria, gairebé sempre prudent en les grans campanyes comtals, no treu el seu caràcter cabdal i vertebrador, però allò que tipifica la tàctica és l'ús mancomunat de cavalleria i infanteria donant-se suport mutu, coberts pels ballesters i emprant a fons la infanteria lleugera i de xoc: els almogàvers, que es van desvetllar, a partir de Jaume I, com un dels punts forts dels exèrcits catalano-aragonesos» (Hernández, 2002, p. 196). Notem, a més, que la tàctica és documentada en altres fonts: així, la versió aragonesa de la *Crònica de Morea*, que recull les campanyes de l'infant Ferran de Mallorca a Morea, conta que per a un combat amb les tropes borgonyones «don Fferrando comando que cascuno almogaver tallase su lança en medio por que mas leugerament pudiesen matar los cavallos», i que els va fer anar al camp «apretados apres de los cavallos». Doncs bé: en començar la batalla, molts cavallers catalans van ser derrocats, i va ser la intervenció dels almogàvers amb les mitges llances el que va salvar el dia: «et el capitan con los burgunyones firiendo en los cathalanes, al primer golpe ne echaron bien CCC por terra de los de cavallo; et aplegados a los almogavares, firieron en los cavallos de los burgunyones et mataron-ne mas de CCC» (Joan Ferrandis d'Herèdia, 1885, p. 132). Però convé dir que, en el cas concret de la batalla de Santa Maria d'Agost, hi ha indicis que l'actuació de la infanteria catalana no va ser ni de bon tros lluïda. D'acord amb la versió de Desclot, els moviments dels homes de peu els van col·locar en una posició massa avançada respecte a la resta de l'exèrcit, de manera que van ser els primers a tro-

bar-se amb la cavalleria francesa («E los servents, segons que demunt és dit, éran-se denantats per les drasseres de la montanye, e anaven-se'n tots primers. E sus, quant lo sol comensà a axir sobra terra, ells guardaren denant ells, viren sus al cap d'una serra hon ells devían sempra pujar, aquells cavallers fransesos», cap. 159, vol. v, p. 87). Imprudentment, en lloc de replegar-se i esperar la vinguda del gruix de la host, els infants van començar a fustigar els enemics amb les seues armes de git («com a folls, pensaven de despendra lurs armes», cap. 159, vol. v, p. 87). Els experimentats cavallers francesos, però, van suportar estoicament el càstig i van seguir avançant amb bon ordre cap a la seua posició, accelerant a poc a poc el ritme de la galopada. Ja ben a prop dels escaramussadors, van executar una poderosa càrrega: sense el suport de la cavalleria, la infanteria no va poder resistir l'investida dels croats i va girar cua («E los servents fugiren-se'n dassà e dallà per les muntanyes», cap. 159, vol. v, p. 87).

8. *n'enà*: llegiu «n'anà».

9. *faria*: llegiu «feria».

10. Si de cas, caldria identificar aquest comte de Nevers amb Lluís I de Dampierre, però és absolutament falsa la notícia sobre el seu decés en aquest combat: és un fet ben documentat que no va morir fins al 1322 (vegeu Lespinasse, 1909-1914, vol. II, p. 453, i Leguai i Charrier, 1999, p. 149).

11. La notícia sobre la mort d'en Guillem Escrivà, de Xàtiva, és reportada també a la *Crònica* de Desclot, que ben bé podria ser la font de Muntaner en aquest punt (així ho creu, per exemple, Cingolani, 2006, p. 623 i n. 745), tot i que no es pot descartar la idea que ambdós cronistes treballaren a partir d'uns models comuns. En efecte, Desclot al·ludeix a la participació en el combat de Santa Maria d'Agost d'«I servent que hi havia, molt bo e spert, si bo n'avia ni spert en Spanya, e havia nom En Guillem Scrivà, e aquell dia anava cavalcant sobra una eugua a la geneta» (cap. 159, vol. v, p. 80). Pel que fa a les circumstàncies del seu traspàs, el cronista ens diu que, en plena brega, el rei Pere va ser atacat per un cavaller «navarrès» —personatge que, d'acord amb l'edició de Coll i Alentorn (cap. 159, p. 93, n. 21), es troba a l'origen del comte de Nevers de Muntaner. Sembla que el cavaller va estar a punt de matar el rei i que només la intervenció divina va evitar un desenllaç fatal: l'ascona que aquell li va trametre es va quedar clavada a l'arcó de la sella reial. Cal dir que Pere no va trigar a donar resposta a l'atac, amb una forta maçada que va descarregar sobre el cap de l'oponent, el qual va caure estabornit del cavall. El rei va ordenar tot seguit a Guillem Escrivà que el rematés, i el servent va apressar-se a descavalcar i a executar el manament rebut. Tot d'una que ho va haver fet, però, un company del cavaller caigut se li va acostar pel darrere i el va despatxar d'un cop de bordó: «Entra·ls altres *vench I navarrès* qui era ab los cavallers fransesos e vestia hun sberch de ferro ab son capmall e ab una servellera en son cap; e viu que·l rey d'Aragó los fahia gran mal de ses mans, acostà's a ell e tramès-li una scona muntera que portava en la mà, e donà-li tal colp sus en l'arssó primer de la cella, que de l'altre part li'n passà bé I dit. E no plach a Déu que li fes negun mal, car bé sapiats que si dos dits fos venguda pus alta l'escona, que ab lo rey que no era ben guarnit, da part a part l'aguera tot passat sens tot ssi. E lo rey pres l'ascona ab la mà e tirà-la tan fort, que II trossos féu del ferro, sí qu'en l'arsó·n romàs ben IIII dits. E d'açò fa testimoni cel qui açò recompte en aquest libre, que vahé la cella del rey e lo ferro que y era romàs. E puyz lo rey punyí lo cavall dels sperons, e acostà's poderosament ves aquell qui l'ascona li havia tramesa, e donà-li tal cop de la massa de coura sus al cap, que sempre lo abaté a terra mig mort per lo coll del cavall. E lo rey, qui viu que·l cavaller aquell qui era caygut no era encare mort, ne ell no portava lança ab què·l ferís, apellà I servent, per nom Guillem Scrivà, da qui vos havem ja parlat e calcava sobra una euga a la geneta, e lo rey dix-li que davallàs e que ossiés aquell cavaller. E lo servent devallà mantinent e més tot son coltell per la petrina del cavaller que ja'ya en terra, sí que mantinent murí; mas al encorbar que·s féu a fer aquell colp, altra cavaller fransès li fo vengut a la part d'emunt e tramès-li hun bordó que portave e ferí'l per les lonzes, sí que·l servent romàs mort al camp» (cap. 159, vol. v, p. 85-86). Notem que, si bé en aquesta versió en Guillem perd també la vida servint el seu senyor, no hi trobem cap dada que semble donar suport a la nota de cobdícia que Muntaner vol imputar al xatívi —fet, d'altra banda, ben lògic, si tenim en compte que Escrivà era molt probablement de la mateixa família que Desclot (vegeu les proves documentals i els arguments de l'edició de Coll, vol. I, p. 123-174, i vol. v, p. 223-245).

12. *maça*: «mança» (C); «maço» (A); «maça» (B); «massa» (E).

13. Desclot conta també que el rei va venjar la mort d'Escrivà, i arriba fins i tot a identificar l'assassí del servent: «E lo rey, qui viu açò, acostà's al cavaller qui havia mort lo servent, e volch-li donar de la massa al cap, mas no-l n'asdevench, e ferí al cap del cavall e donà-li tal colp entra las orelles ab II del cavall, que-l cavaller e lo cavall caygueren en terra tantost; si que-l cavaller hanch puyà en cella, mas que morí a poch de dies quant la batalla fo finida. E aquell cavaller era molt honrat hom e de gran poder, e *apellava'l hom lo senyor de Clarmunt*» (cap. 159, vol. v, p. 86). Hom es demana si cal identificar aquest personatge amb Berenguer IV, de la casada occitana dels Guillem, comte de Clarmont d'Alvèrnia a la diòcesi de Lodeva (Martin, 1892, p. 22-27). Si així fos, estariem davant un error de Desclot, atès que aquest personatge no va traspasar fins al 1322.

14. La situació de perill soferta pel rei dóna peu a la introducció d'una interessant nota didàctica per part de Muntaner. Efectivament, era altament recomanable disposar d'unes regnes reforçades amb cadenes de ferro; altrament, si l'enemic —com és ací el cas— era capaç de tallar-les, el cavaller perdia el control del cavall. Hom solia recobrir les cadenes amb cuir o seda; vegeu, per exemple, aquest fragment de les disposicions que el cavaller Pierre Tournemine va redactar per al combat que el 1386 el va enfrontar a Nantes amb Robert de Beaumanoir: «Item choesis et eslis un cheval a moi combatre dessus et a pied, en la maniere que verrai l'avoir affaire, garni, armé, estoffé, et appareillié pour ma dite deffense en la maniere qui s'ensuit. Premier sera mon dit cheval embridé d'un frein ou d'un mors de bride de fer ou d'acier, de l'un ou de l'autre, ou de tous deux ensemble, ou de chacun par soy, souroïée ou sourestamée la ferrure toute ou en partie, garnie de chevetiere de cuir garni de boucles, de hardillons, de anneaux de fer et d'acier, cousu de fil de chanvre ou de lin, ou de cuir, ou de l'un et de l'autre, ou de l'un sans l'autre, ou de chacun par soy, ou de ce que bon me semblera; *garnie la dite bride ou frein de chaesne de fer et d'acier, ou de l'un d'eux, de telle longueur comme bon me semblera, les dites chaaines couvertes et garnies de cuir, de cendal, de drap de soye, ou autre drap, comme verrai l'avoir a faire*» (Lobineau, 1707, vol. II, p. 675).

15. Aquest episodi de les regnes té molt interès, perquè, tot i que és recollit per moltes fonts, cadascuna l'enfoca d'una manera diferent. Ja veiem com es descabdella la seqüència muntaneriana: a) un cavaller francès talla les regnes del cavall de Pere II, b) aquest perd efectivament el control de la seua cavalcadura i c) és finalment auxiliat per uns almogàvers que relliguen les regnes tallades. Així doncs, del relat destaquen el protagonisme atorgat als peons, salvadors de la vida del rei, i el fet que el cronista aprofita l'anècdota per a fer mostra de la seua saviesa en qüestions militars. En segon lloc, la versió de Desclot explica que, suspena la mescla entre catalans i francesos, el rei Pere va recórrer el camp per comprovar quants dels seus havien perdut la vida. Va veure entre els caiguts Romicó Durfort, un burgès barceloní pel qual professava un gran afecte. Tot i que malferit, en Durfort encara es bellugava i potser hauria pogut salvar la vida si hom l'hagués ajudat. El rei va fer el gest de baixar del cavall per acostar-se al dissortat amic, però un dels seus cavallers el va aturar, tot al·legant que la regna del seu cavall havia estat trencada d'una espasada. Forçat a desistir, doncs, del seu propòsit, el comte rei va tornar a la companyia que li restava. Un cavaller anomenat Tomàs de Vernet va descavalcar per nuar-li la brida, però en tornar aquesta a deslligar-se va ser el rei qui va baixar a terra per relligar-la de nou: «E quant lo rey hach regoneguts los seus qui jaýan al camp, entra-ls altres viu-hi jaer I burgès de Barcelona qui era seu e de sa casa, per nom En Romicó Durfort, lo qual lo rey amave molt per ço com era gran familiar seu en ses privadesas. E lo rey viu-lo que jahia sóts l'escut e encare no era ben mort, ans visquera si hom lo'n pogués lavar. E lo rey tocà'l ab lo cap de la maça en l'escut e viu que-s manave e stengué's I petit; e-l rey, qui u viu, hach-na gran piatat e volch devallar a ell e que-l se'n pujàs al coll del cavall. E axí com ell volch devallar, cridà hun cavaler a grans veus: —No devallets, sènyer, no devallets per res; que la regna del cavall és trencada per colp d'aspasa, a mon semblant!— E lo rey, qui ho hoý, tornà-se'n als seus, e devallà I cavaller, per nom En Tomàs de Vernet, e nuà-li la regna; mas per ço com la regna era nova e grossa, no-s poch tenir, que sempra fo desnuda. E axí lo rey hach-s'i a davallar e nuà-le's ell mateys; e puyà, gint e suau, ab sos cavallers qui ab ell éran romasos, partí's d'aquèn e pujà-sse'n sus alt en la serra a l'altra companye que lasús l'esperaven» (cap. 159, vol. v, p. 88-89). Per tant, Desclot sembla voler posar en relleu la humanitat del rei, commogut per la visió del seu súbdit malferit, i el cap fred amb què, en un moment tan perillós, descavalca en ple camp de batalla per fer-se càrrec del problema. Però altres

fonts recullen una versió molt diferent sobre qui i per què va tallar les regnes del cavall del rei. Així, Guillem de Nangis diu que en la fase crítica de la batalla Pere II va ser nafrat mortalment i que els francesos van arribar a retenir-lo. Doncs bé: sembla que va ser el mateix Gran qui, *in extremis*, va utilitzar el recurs per a escapar dels captors. El cronista francès afirma, encara, que el rei va morir poc després com a conseqüència de la ferida rebuda: «Le roy Pierre fu navré à mort et eust esté pris et retenu, quant il meismes coupa les renés de son cheval et se mist a la fuite. Ne demoura gueres quil mourut de la playe qui li fu faite» (RHG, vol. xx, p. 537). Confronteu-ho, també, amb la versió de la *Nuova Cronica* de Giovanni Villani, molt interessant, d'una banda, perquè precisa que va ser al rostre on Pere va rebre la ferida i, de l'altra, perquè el seu relat del decés subsegüent del rei sembla contaminar-se en certa mesura del de la mort de Pere el Catòlic a Muret. Segons Villani, després d'escapolir-se dels francesos i de retornar amb la seua gent, el sobirà se'n va anar a Vilafranca del Penedès, on, en lloc de fer-se guarir les ferides, es va dedicar a jaure immoderadament amb una dona. L'excés encara el va afeblir més i va accelerar el fatal desenllaç: «Alla fine, come piacque a-dDio, i Franceschi sconfissono il re d'Araona, e egli fu fedito duramente nel viso d'una lancia, e fu ritenuto e preso per le redine di suo cavallo. Il detto re con tutta la fedita ch'avea, fu accorto, e colla spada tagliò le redine al suo cavallo, e diegli degli sproni, e uscì della pressa, e fuggì con sua gente; alla quale battaglia rimasono morti da C buoni cavalieri aranesi e catalani, e molti fediti. *Lo re Piero tornato a Villafranca, non habbiendo buona cura della sua fedita, e per alcuno si disse ch'egli giacque carnalmente con una donna non essendo salda né guerita la piaga, onde poco appresso ne morio*» (ll. 8, cap. 103). Val a dir que el fet que les simpaties de Villani i de Nangis es decanten pel bàndol francopapal podria fer-nos sospitar sobre alguns punts de les seues narracions, però el ben cert és que també Bartolomeo de Neocastro, ben identificat amb la causa de Pere II, alludeix a una situació molt perillosa viscuda pel rei durant la campanya, tot i no precisar que el fet s'hagués esdevingut la jornada de Santa Maria d'Agost. En efecte, la *Historia Sicula* reconta que, un dia que Pere va llançar un atac sorpresa contra una posició enemiga, va ser encerclat i reduït per uns nobles francesos que el van identificar. Aquests van voler conduir-lo devers el campament croat, però durant el camí el rei es va apoderar de l'espasa d'un d'ells i va matar quatre membres de l'escamot. Tot just llavors va aparèixer al camp el gruix de la cavalleria catalana, que va rescatar el seu senyor i va rebutjar els francesos: «Quadam die Petrus Rex malleus hostium conterens, cum nobilibus sex equitibus suis subito in Gallicorum castra prorruptit, et percutientes in eos, quosdam ex ipsis nobiles mactaverunt; et dum esset rumor in castris hostium, omnes ad arma consurgunt. Et sanguine suso dum illi versus suos redirent, ecce XXIV Magnates Gallici Regem agnoscentes, conspirati prorumpunt in Rex, reducentes ipsum captum ad castra Francorum. Cumque in medio eorum ipsum ducerent, recordatus est Rex, et arripit ab uno eorum, qui erat a sinistris, gladio feritorio, ipsum et alium qui erat a dextris percussit in iliis; et statim cum percussi fuissent, mortui ceciderunt ad terram; et eo ipso Rex impulit equum calcaribus, et revolutu vultu in eos, duos alios interfecit, et alii cedentibus retrocessit. Et ecce cuneus equitum Catalanorum valde sollicitus Regem quaerentes ad ipsum veniunt, et post pusillum in castra percutiunt iterum, et partim ex eis interficiunt, partim percussos lethaliter dimiserunt» (RIS, vol. XIII, col. 1105-1106).

16. *s'eren vists*: «s'era vist» (C); «s'eren vists [«vits» a A]» (A, B i E).

17. *d'ell*: «d'ells» (C); «d'él» (A); «d'èls» (B); «d'ells» (E). Segueix la lliçió de A (en singular) per raons de concordança.

18. Palmiero Abate (mort ca. 1300), baró descendent d'una família originària de Trapani i un dels barons sicilians que va abraçar la causa antiangevina amb l'esclat de les Vespres. Des de llavors va servir els sobirans del casal de Barcelona. El 1292, sota el regnat sicilià de Jaume el Just, exerceix com a custodi del bosc de Partinico («Palmerio Abbati militi custodiam foreste Partanici per nos sibi commissam», La Mantia, 1956, p. 183-184, doc. CLXX), càrrec del qual va ser rellevat devers el 25 d'octubre d'aquell mateix any (La Mantia, 1956, p. 299-300, doc. CCC-CCC). El 30 d'agost de 1293, de Saragossa estant, el mateix Jaume va escriure a la seua mare Constança, a Sicília, a fi que concedís a Palmiero la procuradoria de l'illa de Pantelleria: «Exigentibus meritis Palmerii Abbatis familiaris et fidelis nostri qui nobis et vobis fideliter et devote servivit et servire non desinit, maternitatem vestram actente rogamus quatenus dicto Palmerio procuracionem insule Pantallarie comitere placeat nostris precibus et amore, si vobis commode visum fuerit expedire» (Giunta *et al.*, 1972, p. 122-123, doc. CXXXVIII). Durant la pugna

entre Jaume i el seu germà Frederic es va mantenir al costat d'aquest darrer. Va prendre part en la batalla naval de Ponça (1300), en la qual va ser fet presoner per Llúria, almirall d'Aragó, i tot sembla indicar que va morir en captivitat no gaires mesos després.

19. *ne Beliomberis*: omissió a A, a C i a D; «ne Beliomberis» (B); «ne Belient» (E). L'edició de València resumeix molt tot aquest pas: «que Galeès, ne Tristany, ne Lançolot, ne els altres cavallers de la Taula Redona [...]» (f. cxvii). Per a la nòmina de cavallers, vegeu el capítol 51 i les notes corresponents. És un fet remarcable que, en ponderar el valor amb què Pere i els seus cavallers més fidels es van batre durant aquest combat, Desclot diga també que «lo rey ab aquests ríchs hòmens e ab aquells qui éran ab ell romasos, ho menaren tan bé, *que hanch Rotillan no-s menà mils en feyt d'armes*; sí que no-ls romàs lansses ne spases senseres» (cap. 159, vol. v, p. 87).

20. La narració de Desclot al·ludeix també a l'enderrocament d'un senyaler francès per part del rei Pere: «que axí com vengueren a la primera juncta, lo rey anà ferir I senyaler fransès qui portava I gran senyera vermella ab una barra blanca d'argent que y havia de lonch en aquella senyera. E-l rey donà-li tal colp per mig lo pits, que no li valgueren cuyrasses, ne sberch, ne nengun garniment que portàs, que bé li'n passà d'atràs mige braça; sí que la senyera cahech en terra. E los cavallers del rey d'Aragó, qui viren la senyera dels fransesos caher, hagheren gran goyg e tengueren tot lur fet per guanyat» (cap. 159, vol. v, p. 84-85).

21. Segons Desclot, allò que va motivar la suspensió de la lluita no va ser la caiguda de la nit, sinó el temor dels francesos i els catalans a una possible emboscada de l'altre bàndol: «E puys quant la batalla hach durat una pessa, los fransesos havien reguart que no y hagués aguayt de cavallers del rey d'Aragó, e lo rey atressí havia reguart que no y hagués aguayt de cavallers fransesos; e axí cascuns s'estremaren del loch hon la batalla era stada a una part, los huns dassà, los altres dellà» (cap. 159, vol. v, p. 87).

22. Muntaner oposa l'abatiment de la host francesa per la mort del comte de Nevers a la joia de la guarnició gironina, però sembla que el clima regnant entre els de Ramon Folc de Cardona no era ni de bon tros tan alegre. L'autor de les *Gesta* diu que els francesos van escampar el rumor que el rei Pere havia caigut mort durant la lluita i que això va enfonsar els ànims dels assetjats durant una bona estona, fins que van descobrir la falsedat d'aquelles informacions: «Post haec, dum rex noster et Gallici ad suos redissent, Gallici clamantes per exercitum nuntiauerunt quod interfecerant regem Petrum; et cum falsis rumoribus ingens laetitia esset extra, obsessis ineffabilis fuit dolor, sed sciuerunt ilico per quosdam de exercitu ueritatem» (cap. xxviii, p. 85-86). És clar que és interessant especular si tal rumor no devia tenir alguna relació amb les notícies segons les quals el comte rei va resultar greument ferit i quasi va ser capturat pels enemics, recollides com hem vist per Guillem de Nangis i Giovanni Villani (vegeu la nota 13 d'aquest capítol).

23. La manipulació dels fets de Muntaner arriba a l'extrem de presentar-nos Pere el Gran i el seu exèrcit recollint les despulles de la batalla. Confronteu-ho amb Desclot, que ha de reconèixer que qui primer va emprendre la retirada va ser el rei d'Aragó i que l'honor de llevar el camp va ser per als croats. Això sí, aquest cronista remarca que, comparativament, el dany sofert pels francesos va ser molt superior al dels catalans i que l'ànim d'aquells va quedar tan colpit a causa de la duresa del combat que, de primer, no es van atrevir a moure's del lloc on eren, per por a una nova escomesa del comte rei: «E-ls fransesos steguéran-sa que no gosaren anar avant ne atràs, que havían pahor d'aguayt, tro que viren que-l rey ab sa companyia los fo luny prop d'un miller; e lavors vengueren al camp hon la batalla era stada, e levaren cels qui-s volgueren e tornaren-se'n ab gran goig, jatssia que, levada la honor que haguéran de levar lo camp, haguessen pres a XX vegades sens comparació més mal que feyt no havien» (cap. 159, vol. v, p. 89). Però ben probablement el cronista català més honest a l'hora d'avaluar el resultat final del combat és l'autor de la redacció llatina definitiva de les *Gesta Comitum*, que assegura que aquella jornada el sol de la victòria, que fins llavors sempre havia il·luminat les empreses del rei, va fer eclipsi i que la derrota va ser potser un petit toc d'atenció de Déu perquè Pere no s'ensuperbis després de tants triomfs: «et nouercante fortuna, quae non manet omnibus semper una, eclipsim illa die patitur sol uictoriae, qui in omnibus aliis uictoriis semper apparuit gloriosus. Forsan Dominus uoluit eum ad tempus dimittere et humiliare, ne elatus de praeteritis superbiret» (cap. xxviii, p. 86).

24. De nou Muntaner aprofita la matèria històrica per a introduir una altra lliçó pràctica, a l'estil dels exemples dels *specula principum* medievals. En aquest cas, ens adoctrina sobre els perills que comporta dedicar-se al saqueig del camp de batalla quan l'enemic encara no ha estat vençut. Confronteu-ho amb la manera com les *Partidas* tracten la mateixa qüestió: «Daños de muchas maneras vienen a los homes por la grant cobdicia, et mayormente a los que andan en guerra, ca estos si se non saben della guardar caen en muerte, o en deshonra o en perdimiento de lo que han, et a las vegadas en todo: et sin el daño que les ende viene, fincan por ende muy deshonrados, porque lo resciben mostrándose por viles, queriendo ante ganar otras riquezas del mundo que non vencer sus enemigos, que es la mayor honra que seer pueda: et aun sin todo esto nasce ende otro grant mal, que tanto se dexan vencer a la codicia que muchas vegadas la saña que debien mostrar contra sus enemigos tornanla en si mesmos, tolliéndose unos a otros lo que tienen por fuerza, et feriéndose et matándose, cobdiciando ganar de qual manera quier, non catando derecho nin razón. Et por ende los caballeros antiguos que fueron de nobles corazones defendieronlo muy afincadamente por los grandes males que sintieron que desto venien en tres maneras: la primera en desmandarse a sus mayores et salirles de acabdelamiento; la segunda en querer seer vencidos de sus enemigos por su culpa habiéndolos ellos ya vencidos; ca muchas vegadas aviene que por el desacuerdo que veen los enemigos entre aquellos que andan robando el campo, tornan a ellos et los vencen, et non solamente pierden aquello que cuidaban ganar, mas aun los cuerpos et lo al que traen; et la tercera porque algunas vegadas aquellos que iban segudando los enemigos pierden la ganancia que podien haber por el yerro que los otros facien que fincaban robando, et esto era cosa muy sin razón que los buenos perdiesen por los malos, et demás podría acaescer que por aquel robar serien ellos venzudos, et el rey o el señor que hobiesen sería hi muerto o preso. Onde por todas estas razones sobredichas establecieron que quando algunos venciesen batalla, o hacienda, o lid, o torneo, o entrasen alguna fortaleza por fuerza o por furto, o navio de los enemigos, que ninguno non se parase a robar fasta que hobiesen acabado aquel fecho, de manera que ellos fincasen vencedores et honrados, et los enemigos bien vencidos et quebrantados» (part. II, tít. XXVI, L II).

25. Deixant de banda aquesta evident exageració del peraladenc, convé comparar les xifres que ens dóna sobre el balanç final de la batalla —una dotzena de cavallers i vint-i-cinc infants per part catalana contra tres-cents vint efectius de cavalleria francesa— amb les proporcionades per les altres fonts. Desclot, per exemple, rebaixa sensiblement el nombre de baixes causades als francesos i enregistra només tretze morts entre els de Catalunya-Aragó: «E lo rey cavalcant en son cavall acostà's là hon yaÿen los cavallers morts al camp per regonèxer qui éran aquells que havia perduts de sa companya, e trobà que y havia perduts dels seus hòmens XIII a cavall, entre hòmens de vila e cavallers, e dels francesos qui jaÿan al camp, qui morts qui nafrats, XXII, entre-ls quals hi jahían morts IIII richs hòmens que presaven més per la noblesa que havían, e era major dan, cant éran morts, que si hi hagués morts D cavallers d'altres» (cap. 159, vol. v, p. 87-88). Segons les *Gesta*, «de regis nostri militibus usque ad duodecim perierunt et plures fuerunt uulnerati» (cap. XXVIII, p. 86). Com és obvi, Guillem de Nangis incrementa les pèrdues del bàndol català, en parlar d'un centenar de morts i molts més ferits («les François les tindrent court et les anchacierent de près: si en navrèrent moult; si en demoura ou champ de mors jusques a cent, sans ceuls qui furent navrés en fuyant»), contra només dos caiguts en les files franceses («Les François se partirent du champ et sen vindrent a leur tentes, et gardoient combien il leur failloit de leur gent. Si trouvèrent quil ny avoit occis ii. tant seulement», RHG, vol. xx, p. 537): és la mateixa línia que seguirà Giovanni Villani («alla quale battaglia rimasono morti da C buoni cavalieri aranesi e catalani, e molti fediti», ll. 8, cap. 103).

FIGURA 85. La batalla de Santa Maria d'Agost, segons el còdex *Ghigi* de la *Nuova Cronica* de Villani [2015, Biblioteca Apostolica Vaticana].

[Capítol 135]

Com la galea e·ls II lenys que·l senyor rey trametia en Sicília foren partits de Barchelona, cascun se n'anà per la via que li fo donada.¹ Et anaren tant que vengren a Massina, hon trobaren madona la reyna, e·ls senyors inffants et l'almirayl; et donaren-los les cartes que·l senyor rey los trametia, et [f. LXXIII**v**b] En Ramon Marquet e·N Berenguer Mayoll. Sí que tantost lo senyor imffant manà a l'almirayl que encontinent faés armar totes quantes galeas hi havia, et l'almirayl aytantost féu anar la trompeta que tothom vengués pendre paga de IIII meses; et tothom ab gran alegre pres la paga.

Què us diré? Dins XV jorns hac armades XLVI galeas que y havia adobades, que no·n volch pus esperar adobar;² et va fer recúller la gent, et pres comiat de madona la reyna et dels inffants. E cuytà's tant, per ço, de partir, que lengua no·n pogués d'ell anar, que dins aquells XV jorns nuyla vela no poch exir de Sicília qui a ponent pogués venir. Et féu la via de Cabrera,³ et hac bon temps, sí que en poch dies fo a Cabrera.

Et con fo a Cabrera, tramès I d'aquells lenys que·l senyor rey li havia trameses a Barchelona; et là trobà En Ramon Marquet e·N Berenguer Mayoll, et tantost faheren-li resposta que fahés la via del cap d'Aygafreda,⁴ et que en aquella mar devien trobar LXXXV galeas⁵ qui faÿen lo càrrech de Sent Ffeliu a Roses ab la vianda, et que l'almirayl del rey de Ffrança hi anava son cors.⁶ E faeren-li saber con açò feÿa depuys ells agueren haüdes les XXV galeas a Roses, e axí que·s pensàs de cuytar abans que lengua n'aguessen, et que ells sabien que en aquella mar los devien trobar, segons les lurs espies; et que axí mateix ells, ab totes les galeas que havien en Barchelona adobades, serien en breu ab ell.⁷ E axí lo leny armat se n'anà ab aquesta resposta, et En Ramon Marquet e·N Berenguer Mayoll faeren a saber al senyor rey aquesta noveyla, qui era a Hostalrich.⁸

E com lo leny armat fo partit de Barchelona, En Ramon Marquet e·N Berenguer Mayoll faheren recullir tothom, et armaren XVI galeas [f. LXXIII**ra**] que y havia adobades. Et lo leny armat trobà l'almirayl en la mar; et con l'almirayl hac vista la letra d'En Ramon Marquet et d'En Berenguer Mayol, ell féu la via del cap d'Aigafreda; et de nuyt ell pres terra a les Formigues,⁹ et aquí ell donà part a la nuyt. Et hac hordonat ab totes les sues galeas que cascuna galea tengué III fenars aparellats: I a proha, altre al mig et altre a popa, per ço con si les galeas del rey de Ffrança venien de nits, que tantost los ffenars fossen encesos, per ço que coneguessen les sues galeas, et que los enemics se pensassen que en cascun fenar agués una galea. Et per aquesta provisió que l'almirayl féu se guanyà tot lo fet, que axí con ell ho pensà, axí esdevench.¹⁰

Et con fo prés de jorn, l'estol del rey de Ffrança passava ab lo faró davant, et tantost con l'almirayl lo veé venir, féu armar la gent; et encontinent ell tramès II lenys armats per descobrir,¹¹ et tantost tornaren et armaren, et dixeren a l'almirayl que tot l'estol del rey de Ffrança era. Et l'almirayl féu la lur via, et mès-se entre la terra et ells; et con fo ab ells, a colp los fenars foren encesos, et van ferir en ells. Et aquí veérets lançes et darts volar, et ballesters en taula jugar.¹² Què us diré? Que abans que fos jorn l'almirayl los hac desbaratats, e n'hac LIIII galeas, et XV que n feriren en terra, de pisans, et XVI de genoveses qui s n'anaven ja deffora ensemps, per pahor d'açò; et no esperaren res, mas que faeren la via de la mar et anaren-se'n en lur terra.¹³

Et con fo jorn, l'almirayl regonech les galeas et hac vist que en terra n'avia XV qui eren de pisans, et foren-se esfondrades en terra; e ls galiots de l'almirayl traqueren-ne tota la roba et meteren-hi foch.

Notes del capítol 135

1. Són —recordem-ho— els llenys tramesos pel rei a Sicília al capítol 129.

2. Qui més s'adiu amb Muntaner a l'hora de xifrar les dimensions de l'estol vingut de Sicília és Giovanni Villani, que assegura que «Ruggieri di Loria ammiraglio del re d'Araona» va aprestar «XLV galee armate in aiuto di suo signore» (ll. 8, cap. 104). Els *Annales* de Doria diuen, per la seua banda, que «eodem anno [1285] armate fuerant in Scicilia galee 35» (MGH, vol. XVIII, p. 314), una menys, doncs, que en la *Historia Sicula* de Neocastro (RIS, vol. XIII, col. 1106). L'altre cronista sicilià, Speciale, parla d'una quarantena de veles (RIS, vol. X, col. 948). Segons Desclot, el cos principal de l'armada de Llúria constava de trenta galeres («XXX galeras de la armada de Sissília», cap. 165, vol. V, p. 107), a banda de la flotilla del cavaller Berenguer de Montoliu («III galeres vengueren a Barcelona de Sissília [...] e era almirall d'aquelles III galeres I cavaller de Catalunya del linatge de Muntoliu», cap. 166, vol. V, p. 114), que es va unir a l'armada major més tard, ja a la costa catalana. Però Desclot ens deixa, a més, una acolorida descripció de l'aspecte i l'armament dels vaixells sicilians, que van ser ricament ornats amb els senyals del casal de Barcelona: «E les galleres foren totes XXX, la una prop l'altra, del llats arregades, e éran mils aparallades que hanch galeres no foren, car trobàrets-les totes pintades ab senyal del rey d'Aragó e de Sissília, e ascuts que y havia, tants de popa tro en proha a II parts, que no n'i podían més caber; e entra dos scuts havia una ballesta. Puys staven les banderes e ls penons per l'orlle de les galeres, de popa tro sus en proha a totes parts, e bells draps de preset vermell e de ceda, qui staven stesos sopra los castells en la popa de les galeres, que quaix no poria ésser dit, tant ricament ne tant nobla éran aparallades. E quant lo rey les vahé, hac-na gran goyg, e no fo meravella; e tots los sissilians que éran venguts en les galeres de Sissília atressi havían gran goyg de la sua vista» (cap. 165, vol. V, p. 109).

3. Segons Neocastro, en abandonar Sicília, Roger de Llúria va costejar la Barbaria («in Barbariam navigans», RIS, vol. XIII, col. 1106) abans de fer cap al nord, dada que es retroba en Speciale («Et iam Melitem Insulam a puppi reliquerant. Iam barbarorum litora, quibus antiquae Carthaginiis adhuc apparent vestigia, transfretabant», RIS, vol. X, col. 948).

4. Així doncs, Muntaner farà anar l'armada de Roger de Llúria directament de Cabrera a la costa empordanesa. En realitat, però, sabem que abans d'això l'almirall va fer escala a la ciutat de Barcelona: si seguim el relat de Desclot, hi degué arribar la nit del 23 al 24 d'agost i s'hi va estar fins al 2 de setembre, «I digmenge a vespra [...] a hora de prim son» (cap. 166, vol. V, p. 113). Desclot diu que el rei Pere va entrevistar-se amb el seu oficial; ho fan també Neocastro (RIS, vol. XIII, col. 1106) i Speciale

(RIS, vol. x, col. 948-949), que fins i tot transcriu en estil directe la conversa que suposadament tots dos personatges van mantenir.

5. Muntaner exagera ben probablement les dimensions de l'estol francès. Segons Desclot, el rei Felip III va fer armar vint-i-cinc galeres, tot i que armades fins a les dents i tripulades per l'elit de la marineria francesa («XXV galeres les quals armà d'òmens triats e lests de tots los altres, e aparallà-les e aresà-les axí que bé portaven aparallament de XL galeres», cap. 166, vol. v, p. 112). Els *Annales de Doria* diuen que van ser escollides una trentena de galeres del centenar que formaven l'estol croat («Iam autem rex Frantie de dictis suis galeis 100 fecerat 30 solummodo, quas ex predictis armavit», MGH, vol. xviii, p. 314). Vegeu, encara, la *Historia Sicula* de Neocastro, segons el qual el monarca francès va ordenar que la flota fos de quaranta galeres, a les quals, però, no va assignar cap missió relacionada amb el transport de queviures: els va ordenar que ataquessin directament la ciutat de Barcelona. Un altre grup de quinze galeres restaria a Roses, per custodiar el port i per assegurar, per tant, el subministrament de l'exèrcit: «Rex Francorum mandavit [Johanni de Orreo] ut una cum Henrico de Mari [...] apud Barcinoniam accederet cum XL galeis ad obsidendam eam per mare [...] reliquas galeas XV apud Rosam pro guardia dimitteret» (RIS, vol. xiii, col. 1106). Notem que si el pla exposat per Neocastro era cert, l'arribada de Roger de Llúria de Sicília va ser providencial i va salvar la ciutat comtal d'un atac que potser no hauria pogut resistir.

6. Qui era aquest almirall de França si, com hem vist al capítol 130, Guillem de Lodeva havia caigut en mans dels catalans? Devia tractar-se d'Enguerrand de Bailleul: així ho trobem en Guillem de Nangis («lamiral des galies, qui avoit a non Enguerran de Baiolle, noble chevalier et vaillant», RHG, vol. xx, p. 537) i Giovanni Villani («l'amiraglio, ch'avea nome messer Inghirramo di Baliuolo», ll. 8, cap. 104). Neocastro, per contra, parla d'un «dominus Johannes de Orreo, hostium admiratus» (RIS, vol. xiii, col. 1107) i Speciale, d'un «Simone de Trusia Regis Francorum Admirato» (RIS, vol. x, col. 949). A favor, però, de la identificació amb el de Bailleul, d'origen escocès, hi ha una carta escrita pel mateix Pere el Gran el 14 d'octubre de 1285 (poc després, doncs, del combat definitiu amb l'armada francesa) en la qual s'esmenta un «admiratum *Escotum* nomine», passatge que va menar l'edició de Coll i Alentorn a demanar-se si «“Escotum” (= escocès) no seria més que el seu sobrenom, revelador potser del seu origen» (cap. 166, vol. v, p. 119, n. 7).

7. De fet, d'acord amb Muntaner, les galeres d'en Marquet i en Mallol —una setzena, segons ens dirà— no es van unir amb la flota de Roger de Llúria fins després de l'encontre definitiu amb l'armada de l'almirall Enguerrand de Bailleul. Però si llegim el relat de Desclot, veurem que, en realitat, els oficials barcelonins, en aquest cas al capdavant d'una desena de veles, es van unir a les trenta de l'esquadra siciliana com a molt tard la nit del 2 al 3 de setembre, possiblement a l'altura de Sant Pol de Mar, i van prendre part, doncs, en aquella batalla transcendental. Lògicament, aquest fet, i el recurs a altres vaixells menors, va fer ascendir la força de combat catalana: «e ajustaren-sa totes e foren per nombra XL cosos de galeres, e entre lenys armats, e barcas armades e sagetias, foren bé altres XL, axí que bé éran LXXX veles» (cap. 166, vol. v, p. 114). Jacopo Doria i Neocastro s'acorden amb Desclot a dir que la unió dels dos estols fou anterior al combat de les illes Formigues i estableixen el punt d'aplec a la mateixa Barcelona: el primer autor diu que al port de la ciutat l'armada siciliana va rebre «in eorum sotietate galee 18 Cathalanorum» (MGH, vol. xviii, p. 537), i que això va fer un total de cinquanta-tres galeres; el segon creu que l'almirall hi va reforçar la flota amb «XII galeis Catalanorum ibi existentibus, quarum Raymundus Marquettus erat viceadmiratus» (RIS, vol. xiii, col. 1106), i que, per tant, la força resultant va ser de quaranta-vuit galeres.

8. Efectivament, Desclot conta que el rei es trobava a Hostalric quan va ser informat de l'arribada de l'estol de Roger de Llúria al port de Barcelona. Era el 24 d'agost de 1285, dia de sant Bartomeu, i l'encarregat de comunicar-li la bona notícia fou el porter reial Esteve de Seta: «lo jorn de la festa de sant Berthomeu, mentra ell s'anava deportant cavalcant en son cavall, gran matí, per huns plans qui són sóts la vila d'Ostalrich, vench tost I misatge devant ell, qui era porter seu, per nom Steva de Seta, e dix-li axí: —Sènyer, albíxeras me donats, que bones noves vos aport! —Dignes —so dix lo rey— de part de Déu ço que sabs, que tu les hauràs. —Sènyer —ço dix lo porter—, sapiats per cert que jo partí sta nit que passada és de la ciutat de Barcelona a hora de mige nuyt; e quant jo'n partí, éran vengudes e arribades

XXX galeras de la armada de Sissília ab En Roger, qui és almirall, qui les ha amenades, e són les mils aresades que hanch fossen vistes en negunes parts» (cap. 165, vol. v, p. 106). El mateix Desclot explica que, quasi immediatament, el rei va fer via cap a Barcelona, on, com ja ha estat indicat, va veure les galeres i va parlar personalment amb el seu almirall.

9. Era la nit del 3 al 4 de setembre de 1285. Així doncs, l'emplaçament del combat naval que llegirem una mica més avall van ser, d'acord amb Muntaner, les illes Formigues. *Speciale* coincideix amb el peraladenc: «Rogerius navigans iuxta scopulos Formicarum hostes invasit» (RIS, vol. x, col. 949). Neocastro, en canvi, explica que els francesos van ser interceptats «ad locum qui dicitur caput sancti Philei» (RIS, vol. XIII, col. 1107), és a dir, al cap de Sant Feliu. Altres textos, com ara Desclot, són més vagues quant a la localització de la batalla, o —és el cas de Nangis, Villani o Jacopo Doria— la creuen esdevinguda al port de Roses, segurament en confondre-la amb la que hem llegit al capítol 130 o amb l'operació que veurem conduir a Roger de Llúria una mica més avall (vegeu el capítol 136 i les notes corresponents).

10. L'estratègia posada en pràctica per l'almirall Roger és glossada al *Dotzè* d'Eiximenis, que la recomana quan la flota s'ha d'enfrontar a un enemic superior numèricament: «Lo setén és quand los pochos esvaexen de nits ab ardor, car lavors no-ls veu hom bé ne sab hom què entenen a fer ne si han gitada celada, ne veu hom quants són, ne axí de les altres coses necessàries a batallar [...]. *E de fet en mar havem vist sovín que trenta galees ne prenien cent per esta manera: car les trenta venien en descuyt e havien ab si qualsque cent laüts detràs portants falles enceses sotosament, axí que apparia un infinít stol; e per esta via les trenta galees, firent vigorosament, tolien lo cor e-l poder als contraris e-ls vencien*» (cap. 230; Eiximenis, 1484, f. 98v). Però el franciscà gironí enregistra també altres aplicacions no tan deceptives d'aquests farons, com ara fer-los servir com a punts de referència de l'armada durant una navegació nocturna o bé com a part d'un sistema de senyals per a coordinar els moviments dels vaixells: «per tal que lo príncep de nits puxa tot son estol menar justat ne puxa perdre negun vexell, per tal haja certs senyals ab tots los seus, e specialment de nits, que si ell té un faró que tot hom vaja per orient, si dos vajen per occident, si tres a tremontana, si quatre a migjorn, o com se vulla per altra manera, per guisa que tots se entenen. Deuen encara ordenar axí que si per fortuna se perdien e puys se trobaven, que en aytal senyal se conexerien, e açò per tal que en descuyt no cayguessen en mans de lurs enemichs. E totes les galees e vexells deuen seguir lo vexell del capità, qui de dia per senyal deu portar standart, e de nits almenys dos farons, e cascun dels altres vexells qui-l seguexen deu portar de nits un faró per tal que tots se vejen» (cap. 336; Eiximenis, 1484, f. 140v). En qualsevol cas, és fàcil de localitzar l'ardit en un altre clàssic de la literatura catalana medieval com *Tirant lo Blanch*, on el cavaller creat per Joanot Martorell l'utilitza en dues ocasions, la primera de les quals al capítol 164, per a enganyar l'estol turcogenovès capitanejat pel Gran Caramany: «Com los genovesos veren dotze naus grosses, estigueren admirats d'on eren eixides. *Aprés ixqueren tots los baleners e totes les barques de les naus; après, les barques dels peixcadors; e les barques que no tenien arbre alçaven una llarg bastó o un rem e lligaven-lo fort, e al cap del bastó posaven una llum dins un faró. La nau del Capità alçà primer un faró a popa, així com era estat concordat. Aprés totes les altres fustes, així grans com poques, feren lo que el Capità havia manat. Com totes les llums se mostraren, foren setanta-quatre.* Com los enemichs veren tantes llums, pensaren que totes aquelles llums eren naus, e més digueren: —Nosaltres som certs com l'estol del gran Mestre de Rodes és vengut ací, e lo del rei de Sicília. I ells, que en tenien moltes, hauran tramès a Venècia, e sabent nova de nosaltres, han feta aquesta gran armada, e vénen-nos per prendre'ns.— Hagueren son acord de fugir, e de tornar-se'n devers la Turquia» (cap. 164; Martorell, 2005, p. 721). Vegeu, també, el capítol 418, en el qual les naus de Tirant escometen poc abans de l'alba una altra esquadra infidel, que és agafada de sorpresa pels cristians: «E com tot fon ordenat, manà fer vela, e eixiren totes les fustes del port molt quedament e sens remor deguna. E partiren del port de Troia alba de matí, e navegaren tot lo dia e tota la nit après. E Nostre Senyor féu-los tanta de gràcia que tot aquell dia fon nuvolós e bromós, que jamés los moros ni menys de la ciutat no en pogueren haver vista. E foren davant l'estol dels moros dues hores ans del dia, que l'estol dels moros no n'hagueren gens de sentiment. E ab molta gran fúria ells feriren en l'estol dels moros, ab l'esclafit tan gran de les trompetes e anafils e botzines e crits molt grans, e moltes bombardes que desapararen al colp; e fon tanta la remor que feren que paria que cel e

terra ne degué venir. *E encengueren deu falles en cascuna fusta, que portaven fetes, que feren molt gran lluminària. Los moros, que sentiren la remor tan gran, e la lluminària que veren, e les fustes que es veren damunt, estigueren tan espantats que no sabien què es fessen, car trobaren-los dormint e desarmats. Ab poc treball prengueren totes les fustes, que no feren defensió neguna: tant estaven fora de seny. E feren-ne tan gran matança que era cosa admirable de veure, car tants com ne trobaren en les fustes, tots los degollaren, que no en deixaren degú a vida»* (cap. 418; Martorell, 2005, p. 1383). Sobre aquests passatges martorellians, vegeu les notes d'Albert Hauf a l'esmentat capítol 164 i Riquer (1990, p. 217). Fa la impressió que, com sosté Muntaner, l'estratagema posat en pràctica per Llúria degué ser verament clau en el triomf davant les galeres franceses, per tal com és recollit de manera gairebé unànime per les fonts que parlen del combat, si bé és cert que no totes l'interpreten de la mateixa manera. Els *Annales* del genovès Doria, per exemple, anoten l'episodi molt esquemàticament: «Predictus autem Rogerius armiragus Siculorum nocte cum galeis regis Frantie se invenit, credens eas esse 100, ut a principio fuerant, et in qualibet de suis galeis luminibus pluribus erectis, contra eas invasit» (MGH, vol. xviii, p. 314). Vegeu, també, els relats de *Speciale* (RIS, vol. x, col. 949) i Neocastro, segons el qual l'almirall va ordenar a les seues naus que, a més de les «lanternis accensis», s'acostessen a l'enemic «cum tubis pulsantibus, cum clamoribus maximis et tumultu» (RIS, vol. xiii, col. 1107). El detall va aterrir encara més els mariners francesos, que, com els sarraïns de *Tirant*, dormien plàcidament quan van rebre l'atac («Et statim eum appropinquaverunt, de somno spergefeci surgentes stupefacti sunt, videntes autem hinc inde galeas, ignorabant quid facerent, et nondum eis armatis, Siculi percusserunt audacter in illos», RIS, vol. xiii, col. 1107). La versió de Neocastro, conté, encara, un altre detall interessant: ens diu que, quan la victòria dels catalans era ja una certesa, una galera capitanejada pel genovès Enrico di Mari va aconseguir d'escapolir-se de la brega tot aprofitant la fosca i imitant les veus i els focs de l'estol d'Aragó: «Henricus vero de Mari, sicut solitus est humeros profugus dare hosti, cum eisdem signis et verbis ac lampadibus lanternarum, recessit in galea una de medio extolii Siculorum» (RIS, vol. xiii, col. 1107). Això darrer s'adiu força amb el relat de Bernat Desclot, d'acord amb el qual la provisió de les lluminàries —adoptada per l'almirall per a diferenciar les naus pròpies de les enemigues, en la línia del que hem llegit al capítol 336 del *Dotzè*— i les consignes proferides per catalans i sicilians abans de la batalla van ser imitades pels francesos i provençals, atemorits per la perspectiva d'una desfeta segura: «Ab tant les galeres del rey d'Aragó van tocar les trompes e los tabals e cridaren a grans crits: —Aragó! Aragó!—; e aquells del rey de Franssa qui u hoÿren cridaren atressí: —Aragó! Aragó!— per tal que no-ls poguessen conèixer quals éran les unas galeres ne quals éran les altres. E los sissilians, qui u hoÿren, cridaren: —Sissília! Sissília!—; e los prohensals, qui éran en les galeres del rey de Franssa cridaren: —Sissília! Sissília!— Així que com foren tuyt mesclats, no-s podían bonament conèixer quals éran del rey d'Aragó ne quals eren del rey de Franssa. E En Roger, qui u vehé, féu ensendra en totes les galeres del rey d'Aragó I farahó en la popa de cascuna galea; e los prohensals, qui eren en les galeras del rey de Franssa, feren atressí. E En Roger, qui viu que no y podia pendra altre concell: —Via! —so dix ell—. Pus axí és, guart-se cascú com mils pusca que no fassa mal als seus! E via a ells, en nom de Déu!» (cap. 166, vol. v, p. 118-119).

11. Confronteu-ho amb Desclot, que diu que Roger va enviar una barca armada a l'estol francès. La seua missió no era, però, explorar la posició dels enemics, sinó anunciar-los l'arribada dels catalans i demanar-los que es preparassen per a la batalla: «E En Roger tramès-hi una barca armada per missatge e féu saber en aquelles XXV galeres del rey de Franssa que-s aresassen de la batalla» (cap. 166, vol. vi, p. 118).

12. Així, amb una frase enterament formulària, resol Muntaner el relat de la batalla pròpiament dita. Les altres fonts tampoc no permeten de fer-se una idea gaire clara de com es van descabdellar els fets: se centren a destacar l'ímpetu dels catalans i el pànic dels francesos. Desclot, si més no, ens diu que la galera que primer va entrar en combat va ser la capitana de l'almirall d'Aragó, que va investir amb molta força una embarcació de Provença. Les altres no van trigar a seguir el seu exemple: «Ab tant anà ell ferir tot primer ab la sua galera, e ferí de tal virtut ab la proha en lo lats d'una galera dels prohansals, que al primer colp esbuydà d'òmens tota la banda d'aquella galera, tal lats li'n féu pendra; axí que no y romangueren d'aquella part sobracellent, ne ballester ne galiot, que, levat V o VI, tuyt n'anaren en mar.

E totes les altres galeres atressí, quant En Roger hach ferit, feriren poderosament e mesclaren-se totes; e no-ls calia sinó ferir e tallar, cor tant éran spahordits los prohansals que éran en les galeres del rey de Fransa, que no-ls dehia lo cor de defendra, mas los huns se gitaven en mar, los altres cahien dassà e dallà tots nafrats e morts» (cap. 166, vol. vi, p. 118-119).

13. Sobre la fugida del contingent genovès, ja hem vist, en anotar l'ardit dels farons, que Neocastro consigna l'abandó prematur de la batalla de la galera d'Enrico di Mari. L'obra de Speciale també posa en relleu la covardia de l'oficial lligur, però afegeix que amb ell van desertar una dotzena de vaixells que estaven sota el seu comandament («Quo casu Henricus de Mari cum puppibus duodecim per amica silentia noctis evasit», RIS, vol. x, col. 949). Confronteu-ho amb Desclot, d'acord amb el qual «quant aquesta mescla hach durat una pessa, XII galeres d'aquelles XXV, quaix totes desarmades d'òmens, al mils que pogueren donaren a rem e emblaren-sa de la batalla, axí que per rahó de la nit no-ls poch hom veher, e tingueren lur via e fugiren-se'n, que hanch no-s gosaren aturar del port d'Aygües Mortes a ensà» (cap. 166, vol. v, p. 119). Pel que fa al nombre d'embarcacions preses pels catalanoaragonesos, les xifres ballen entre el compte inflat de Muntaner —cinquanta-quatre galeres franceses i quinze de pisanes— i el més versemblant del ja esmentat Desclot, que parla de tretze galeres capturades. Aquest darrer cronista, a més, precisa quants soldats enemics van ser morts i captivats per l'almirall Llúria: «[En Roger] regonech tots los hòmens que havia presos en les galeres e trià'n a una part I dels millors, qui éran almiralls, o cavallers o hòmens de gran rehemssó, e posà'ls a part; e puys trià los hòmens nafrats a altra part e éran bé DLX. E no trobà pus hòmens vius en aquelles galeres, car tots éran morts los altres, que bé trobaren que y havia morts e perduts en aquella batalla Vm o plus de prohansals e de franssesos» (cap. 166, vol. v, p. 121).

[Capítol 136]

Et con açò fo fet, l'almirayl féu la via de Roses.

Què us diré? Aquell jorn que la batayla fo feta, a hora de vespres, [f. LXXIII^{rb}] En Ramon Marquet e-N Berenguer Mayoll foren ab l'almirayl.¹ E l'almirayl liurà'ls totes les galeas que havia preses, et dix-los que passassen per Palamors et per Sant Ffeliu, et que tot quant navili hi trobarien, que-l se'n manassen² ab les galeas ensemps a Barchelona; et que tantost se'n pensassen de cuytar, et ell hiria-se'n a Roses per aver lo navili qui en Roses era, e les XXV galeas et tota la vianda qui en terra era; que ell no partiria tro que Roses agués pres.

E axí En Ramon Marquet e-N Berenguer Mayoll faeren ço que l'almirall los hac manat, et tantost anaren-se'n a Palamors et a Sent Ffeliu, et preseren tot quant hi havia de navili. Et puys exiren a Sent Ffeliu en terra, et cremaren tota la vianda qui y era; que aquells qui y eren romases del rey de Ffrança fugiren tots. E-N Ramon Marquet e-N Berenguer Mayoll tramateren X hòmens per partides al senyor rey d'Aragon, a Hostalrich, per fer saber aquesta bona noveyla, et puys que se n'anassen a la ciutat de Barchelona per fer saber aquest bon noveyl. E con açò agueren fet, dixeren:

—Nós esperem l'almirayl assí, jatsesia que ell nos haja dit que-ns en anem en Barchelona; mas molt és mellor que ab ell ensemps hi anem, et que ell n'aja la honor, a qui pertany.

E axí u faeren, et parech bé de la lur promenia.

Et con En Ramon Marquet e-N Berenguer Mayoll se foren partits de l'almirayl, ell féu la via de Roses. Et aquells de Roses cuydaren-se que fos lo lur estol, et les XXV galeas, regatan, exiren defores ab gatzara. Et l'almirayl féu levar les senyeres del rey de Ffrança, per ço que les tiràs ben fora et que no perdessen la gent, que no ferissen en terra; et con se foren acostats, l'almirayl met remes, et va fer abatre aquelles senyeres, et mès aquelles del senyor rey d'Aragon. Et aquelles, qui veeren açò, volgren girar, mas l'almirayl los va ferir. [f. LXXIII^{va}] Què us diré? Que totes les hac ab tota la gent.³ Et puys anà-sse'n al port de Roses, hon trobà mès de CL, entre naus et lenys et terides, e totes les hac. Et puys exí en terra, hon havia ben D cavallers ffrancesos et moltes atsembles qui y eren vengudes per viandes, et va ferir en ells et descomfi-los, sí que y mataren mès de CC cavallers franceses et moltes asembles qui y eren.⁴ E-ls altres, ab tota aquella gent que seguir-los poch, fugiren envers Gerona, hon trobaren ja que-l rey de Ffrança havia haüt son mal mandat. Et aquests aportaren-li'n mès.

E l'almirayl combaté la vila de Roses, et pres-la e establí-la bé, per rahan de les viandes qui y eren.⁵ Et con ho hac fet, vench-se'n envers Barchelona, e trobà En

Ramon Marquet e·N Berenguer Mayoll a Sent Ffeliu; et dixeren-li per què l'avien esperat, et ell fo'n molt pagat. E axí l'almirayl tramès tot lo navili que havia pres, axí galeas con altres lenys, e naus et terides, a Barchelona, que ben veÿa que la mar era sua et que no·l calia de res tembre.⁶

Notes del capítol 136

1. Ja ha estat dit que, en realitat, els dos almiralls catalans van reunir-se amb Llària abans de la batalla (vegeu el capítol 135, nota 7).

2. *manassen*: llegiu «menassen».

3. L'argúcia que en Roger fa servir per a capturar les galeres franceses del port de Roses es troba al *Dotzè* d'Eiximenis, on es recomana d'«ensenyar de luny falses senyeres, e açò deus fer quand te veus poderós contra los enemichs. E deus-te lavors plegar ab tos vexells si n'has molts, per guisa que no apareguda la moltitud quand seran prop; quasi qui·ls va a saludar o acompanyar, feny lur lengua o la fé fényer a altre qui la sàpia, e quand seran prop esvaheix-los» (Eiximenis, 1484, f. 139r). Confronteu tot aquest passatge amb la *Historia Sicula* de Neocastro, que també parla de l'anada de l'almirall a Roses i recull una anècdota molt semblant a la que Muntaner ens acaba d'explicar, que dóna com a esdevinguda, però, tres dies després de la batalla. En concret, ens diu que Llària va recórrer a l'ardit de les falses senyeres per a capturar una gran nau del duc de Brabant, que, acompanyada de dotze galeres, venia a Roses carregada de moltes provisions i la pecúnia necessària per a satisfer les pagues dels soldats de la croada: «Et eodem die venientibus Siculis apud Rosam pugnantes combusserunt ibi quatuor galeas et duas naviculas. Reliquas vero XI galeas ceperunt, deinde Rosam expugnant viriliter et adeo compulerunt eam ingeniis et aliis bellorum oppressionibus, quod hostes compulsi recesserunt inde, et eam Admirato et Siculis dimiserunt [...]. *Et tertia die post hoc quaedam magna navis in mari apparuit, quae erat onerata rebus et divitiis Ducis Brabantiae, quam associabant et ducebant galeae XII et erat ibi argentum maximae quantitatis pro solvendis solidis stipendiariorum Regis Franciae. Galeae autem praedictae XII oneratae erant victualibus et fodro curiae suae. Cumque has navim et galeas Admiratus vidisset, armatis statim galeis XII ad ipsas accessit, et ostensis signis Franciae ascenderunt armati in navim et galeas ipsas, et interficientes plures ex eis, navim et galeas ipsas ceperunt cum personis restantibus in eisdem. Illi quidem secure navigabant, non enim credebant galeas Siculorum esse in partibus illis, cum de illis nulla mentio exstisset, et erat incredibile apud eos, quod sic subito supervenissent Siculi ad partes illas» (RIS, vol. XIII, col. 1107-1108).*

4. Neocastro narra més detalladament aquest desembarcament. Ens diu que l'almirall Roger va fer descendir de les galeres la infanteria siciliana i que va fer construir a la costa un parapet format pel cordam i els altres aparells de les galeres. Des d'aquella posició els homes de Llària van començar a fustigar amb arcs i ballestes la cavalleria francesa, que a poc a poc va anar cedint terreny a les forces atacants: «et ad terram descendentes pugnaverunt manualiter cum hostibus, licet Siculi forent pedites. Admiratus vero circuitum fecit de funibus galearum, et in medio stabant Siculi pedites cum balistis et arcibus pugnantes audacter cum hostibus. Et exeuntes de circuitu funium insequabantur Gallos et mactabant eos» (RIS, vol. XIII, col. 1107).

5. Que Roses va ser expugnada i capturada per l'almirall ho diuen també Neocastro (RIS, vol. XIII, col. 1107-1108) i Speciale (RIS, vol. x, col. 949). Guillem de Nangis assegura que va ser la mateixa guarnició francesa present a la vila la que, just veure la derrota del seu estol a mans dels catalans, va abandonar-la i va incendiar-la («Quant la gent le roy virent et apperçurent quil ne pourroient pas illec longuement demourer, si [...] bouterent le feu en toutes les garnisons et embraserent toute la ville de Rose», RHG, vol. xx, p. 537; vegeu, també, la *Nuova Cronica* de Giovanni Villani, ll. 8, cap. 103). Per la seua banda, Desclot diu que després de la batalla a Roger li foren lliurats el castell i la vila de Cadaqués, que també havien tombat a mans franceses durant la campanya: «E En Roger [...] tornà-

sse'n al port de Cadaqués, qui és del compte d'Empúries, mas tenia's tot-aquella sahó per lo rey de Fransa; e mantinent quant lo viren cels de Cadaqués e saberen que tota l'armada del rey de Fransa era desbaratada, reteren-li lo castell de Cadaqués, hon ha molt gran forssa. E pres en lo port una nau que y trobà de prohansals e d'altres lenys molts, carragats de vianda e d'armes, e retench-sa de la vianda aytanta com mester li fo, e lo sobrapús ab aquella nau e ab los altres vaxells tramès-ho a la ciutat de Barcelona» (cap. 166, vol. v, p. 123).

6. Sobre el domini del mar assolit per l'armada catalanosiciliana després de la desfeta francesa a les illes Formigues, potser el judici més taxatiu són les famoses paraules que, segons Desclot, el mateix Roger de Llúria va pronunciar poc després del combat. Segons l'almirall, ni tan sols els peixos s'atrevien a alçar-se sobre les ones sense lluir a la cua el senyal de les quatre barres: «Ne sol no·m pens que galera ne altra vexell gos anar sobra mar menys de guiatge del rey d'Aragó; ne encare no solament galera ni lleny, mas no creu que nengun peix se gos alssar sobra mar si no porta hun scut ab senyal del rey d'Aragó en la coa per mostrar guiatge d'aquell senyor rey d'Aragó» (cap. 166, vol. v, p. 124-125).

[Capítol 137]

Et tantost, ab En Ramon Marquet e·N Berenguer Mayoll ensemps, ab totes les galeas armades, pensaren-se'n de tornar a Roses, pensant que·l rey de Ffrança no podia aturar¹ e·l setge,² et que seria bo que ell, ab los hòmens de mar, que·ls fos al coyl de Penissars et que aguessen lur part de la roba et dels hòmens. E axí con ho pensà, axí u complí, que ell se'n vench a Roses, et de Roses als Graels de Castelló.³ Et si agueren goig les gents de Castelló et de tota la terra, no me'n demanets, que sens fin era la glòria que era en Empurdà, et en Rosselló axí gran, si bé no s'o gosaven fer aparès, per rahó con lo rey de Ffrança tenia II fills del rey de Mallorca a París, ço és a saber, l'infant En Jacme, lo major, e l'infant En [f. LXXIIIIVb] Sanxo, qui era après de l'infant En Jacme.⁴ Et per ço lo senyor rey de Mallorca et ses gents no gosaven fer semblant que·ls plagués la honor que Déus fehia al senyor rey d'Aragon.

Ara vos lejaré a parlar de l'almirayl, qui està aparellat de anar al coll de Penissars, ho là hon sàpia que·l rey de Ffrança deja exir ab ses gents, et tornaré a parlar del senyor rey d'Aragon. Emperò siats çert[s] que de tot ço que li era esdevengut, et de l'estament del senyor rey d'Aragon, et del fet del rey de Ffrança en⁵ quin partit era, tramès a dir en Sicília per I leny armat.

Notes del capítol 137

---

1. *aturar*: «al rey de Ffrança» (addició a C). Probable error per repetició.
2. És a dir, el setge de Girona. Muntaner posa en relleu l'agudesa de Roger de Llúria, que sap preveure els futurs moviments de les hosts de França i es disposa a barrar-los la retirada.
3. Hom al·ludeix ací a la platja dels Graells de Castelló d'Empúries, actualment dita Empuriabrava.
4. Per als infants Jaume i Sanç de Mallorca (el futur rei Sanç I el Bo), vegeu el capítol 2, notes 16 i 17. Efectivament, tots dos havien estat tramesos per Jaume II de Mallorca a la cort de París, però no com a hostatges, sinó perquè hi fossen educats (Martínez Ferrando, 1960, p. 132). Com es pot veure, el cronista cerca novament de dissimular l'actitud servada pel sobirà mallorquí durant la croada, en insinuar que ni ell ni els seus súbdits rossellonesos no van gosar celebrar la desfeta francesa per por a una possible repressàlia de Felip III contra els infants.
5. *en*: «et» (C); «en» (A, B i E).

[Capítol 138]

E com lo rey d'Aragon sabé aquesta novella, tantost ab totes les gents sues qui eren en les fronteres, de cavayl et de peu, se n'anà al coll de Penissars, per ço que'l rey de Ffrança ne negun de la sua host no n'escapàs.¹ Et con lo rey de Ffrança hac sabudes totes aquestes coses, levà's del setge de Gerona, malaut et destret que era, et vench-se'n al pla de Perellada, e aquí ell aplegà tota sa gent;² et segurament no atrobà que en tota sa host hagués III millia cavalls armats, et de gents de peu no-res, que tots eren estats morts, qui en fet d'armes, qui en malauties; sí que tench-se per perdut.³ E del cardenal no'm demanets, que volenters absolvera lo senyor rey d'Aragon de pena et de colpa, et que tot segurament lo lexàs exir de la terra.

Què us diré? Que'l rey de Ffrança fou tan dolent, que ab la malautia que havia lo mal li entuxà.⁴ Et féu-se venir sos fills davant, et dix a monsènyer En Ffelip:

—Sire Ffelip, vós sóts estat tota hora pus savi en aquests affers que nós; que si us aguéssem creegut, ja no morírem nós açí —que serem morts abans que la nuyt sia passada—, ne tanta bona gent qui en colpa nostra és morta et morrà. Per què nós vos dam [f. LXXvra] la nostra gràcia et la nostra benedicció, et pregam-vos que guardets que aquesta gent de Castelló, qui a nós s'eren retuts, ne d'aquests altres logars qui assí són entorn, que no'ls sia mal fet per negun; e'ls absolvetes de tot ço que a nós fossen tenguts, et que cascun torn a son senyor. Encara, vos consellam que secretament vós trametats missatge a vostre avoncle, lo rey d'Aragon, que us dó passatge, que salvament puscats passar vós et vostre frare e'l meu cors; que çert són jo que si ell se volrà, sol I de vosaltres no escaparà que no siats morts o preses. Et nós sabem que'l rey d'Aragon vos vol tant de bé, et ell sap que vós fèts a ell atretal, et que no us en diria de no. E axí farets bé a la mia ànima et a la vostra. Encara, fill, vos prech que vós me donets I do.

—Senyor —dix ell—, ço que havets dit serà fet. Et del do, manats ço que us plàcia, que yo són apparallat de complir.

—Fill —dix ell—, ben dehits: beneyt siats de Déu et de mi! Et sabets, fill, qual és lo do que us demanam? Que vós no vullats mal a vostre frare Karles, qui assí és, per ço con pres lo realme de vostre avoncle et seu; que ben sabets vós que ell no y ha colpa, que la colpa fo tota de nós et de nostre avoncle lo rey Karles. Ans vos prech que l'amets e l'honrets axí con bon frare deu amar altre: que no sóts mas II frares de una mara qui exí del mellor casal de reys del món et qui són los mellors cavallers;⁵ per què vos devets amar caramente. Et encara vos prech que tractets e fèts tot vostre esforç que la casa d'Aragon aja pau ab lo rey de Ffrança totstemp, et ab lo rey Karles, et que'l príncep nostre cusí hisca de la presó; et que si vós ho volrets ben procurar la pau se farà.

Et sobre açò pres-lo et besà-lo, et féu atretal de Karles, et los féu besar ensem. Et con açò hac fet, levà los uyls al ceel, et féu-se venir [f. LXXVrb] lo cor[s] de Déu et reebé-lo ab gran devoció; et puy féu-se periolar. Et con tots los sagraments hac reebuts que bon crestià deu reebre, encruà les mans sobre son pits, et dix:

—Senyor ver Déus, en les tues mans coman lo meu esperit!

E axí passà dolçament, et féu bona fin. Et si-m demanats hon morí, jo us ho diré: que morí en I alberch d'En Sort de Vilanova, cavaller, qui és al peu de Pujamilot, prop Vilanova,⁶ a menys de mija leuga de Perellada, l'any de MCCLXXXV.

E com lo rey de Ffrança fo mort, lo rey Phalip manà que-s tengués cellat; emperò ell tramès sos missatges secrets a son avoncle lo rey d'Aragon, qui era al coyl de Penissars, et féu-li a saber que son pare era mort, et que-l pregava que ell lo le-xàs passar ab ses gents, que més li valia que ell fos rey de Ffrança que negun altre. Et lo senyor rey d'Aragon, haüt⁷ aquest missatge, tantost diu-se que u féu a saber a son frare lo rey de Mallorca, qui era a-S Veló, a una legua luny de lla hon ell estava; et féu-li saber que ell, ab la sua cavalleria et gents de Rosselló, que exís a son nabot, lo rey de Ffrança, a reebre a la Clusa,⁸ per ço que los almugàvers et hòmens de mar qui eren ab En Roger de Lòria ja al pas, que no-ls poguessen destruir; que ell dassà al Pertús et al coyl, axí con pugués, deffendria que no s'acostassen là on l'orifflama passeria; et ell faria a saber a son nabot lo rey de Ffrança que tota hora anàs prop de l'orifflama, ell et son ffrare e-l cors de son pare; e axí, que en tal manera ho faessen, que torbassen que les sues gents no faessen tant de mal con porien fer. Et axí con lo senyor rey ho manà, axí-s complí; e axí u féu ell a saber a son nabot lo rey de Ffrança.⁹

E con monsènyer En Ffelip açò hac entès, que-l senyor rey d'Aragon assegurava ell et son frare, et encara de les sues gents qui [f. LXXVva] prop d'ell passarien, et que havia hordonat que-l senyor rey de Mallorca que li seria ab sa cavalleria a la Clusa, pensà què faria; et appellà lo cardenal et son frare, et dix-los:

—Jo he aüt respost de nostre avoncle lo rey d'Aragon, et fa'm saber que assegura mi et mon frare et aquells qui entorn mi ab l'orifflama passaran; mas dels altres no-ns pot fer segurs, que les sues gents són tantes que null hom no les poria capdellar. E axí veig que gran res de les gents qui romasa és perdrem.

Et lo cardenal respòs:

—Senyor, pus ell vos fa esta gràcia, pensats de passar, que més munta sol la vostra persona et de vostre frare e-l cors de vostre pare que no fa tot l'als. E axí, no tardem; pensem de anar, que aquells qui assí morran, ab los altres n'iran en paradís.¹⁰

Notes del capítol 138

1. Confronteu-ho amb Desclot: «E quant lo rey d'Aragó hac sabudes per cert aquestes novelles, hach son concell ab sos cavallers e ab sos richs hòmens e ordenà que se'n anàs ab tota sa gent atendar al coll de Penissàs, per tal que·ls franssesos no poguessen axir de la terra sens gran mal» (cap. 167, vol. v, p. 128). El rei Pere es trobava ja a prop de Panissars amb les seues tropes el 19 de setembre de 1285.

2. A l'hora d'explicar els motius que van fer emmalaltir el rei de França, moltes fonts al·ludeixen al disgust que els desastres militars van provocar en el seu ànim i/o asseguruen que es va contagiar de la pestilència sobrevinguda al campament francès durant l'expugnació de Girona. Desclot diu que el seu delicat estat va motivar que es retirés del setge i que fos dut a Castelló d'Empúries —cosa que, d'acord amb Lecoy de la Marche (1892, vol. 1, p. 270), degué ser a tot estirar el 6 de setembre 1285—: «Quant lo rey de Franssa hach hoÿt e antès [...] que la sua armade era desbaratada e destruyda, per dolor e per fellonia gità's en son lit e hach tanta de tristor ab si matex, que hanch puyt no fo adret. E enforti's la malaltia sopra ell, e féu-sa traher de la ost e del setge de Gerona, e çeladament féu-sa aportar a Castelló d'Empúries, e aquí jach e malavaja l gran temps» (cap. 167, vol. v, p. 125-126). També Guillem de Nangis s'estén sobre el sentiment de frustració del rei Felip: «Le roy Phelippe fu moult dolent et couroucié de ce quil avoit pou ou neeant fait en Arragon; car il lui estoit bien avis quil deust avoir pris tout Arragon et toute Espagne, a ce quil avoit tant de bonne chevalerie, et au grant peuple qui avoit amené avec luy. Si fu moult pensis dont ce pouoit venir ou par mauvais conseil ou par fortune. En ce quil estoit en tel pensee, si chay en une fievre si quil ne pot chevaucher [...]. La fievre crut et mouteplia pour lair qui tant estoit desatrempé et plain de pluye. Si li engreia et devint plus malade» (RHG, vol. xx, p. 537-539). Confronteu-ho, encara, amb la *Nuova Cronica* de Villani: «Lo re Filippo di Francia veggendosi la fortuna così mutata e contraria, e preso e arso il suo navilio che gli portava la vittuaglia a l'oste, si si diede molta maninconia e dolore, per la quale amalò forte di febbre e di flusso» (ll. 8, cap. 105). Cal dir que, tot i que Felip l'Ardit va retirar-se del setge, aquest va prosseguir: de fet, els francesos van capturar Girona el 7 de setembre, no a l'assalt, sinó gràcies a l'acord assolit amb l'heroic capità de la guarnició catalana, en Ramon Folc de Cardona, que va rendir la ciutat sota uns termes força honorables. L'ocupació gironina pels francesos va ser, però, molt efimera: la manca de queviures els va forçar a abandonar la plaça el 29 de setembre. Per a tots aquests successos, vegeu Desclot (cap. 167, vol. v, p. 126-127), les *Gesta* (cap. xxviii, p. 87), Nangis (RHG, vol. xx, p. 537) o Villani (ll. 4, cap. 104). Com veiem, Muntaner no toca l'assumpte: el seu partidisme li impedeix fins i tot d'admetre el revés menys decisiu.

3. Confronteu tot aquest passatge amb Desclot, que també destaca el clima de desesperació que regnava a la host de França arran de l'ocupació dels passos pirinencs per Pere el Gran: «los franssesos se tengueren tuyt per morts quant saberen que·ll rey d'Aragó s'ere atendat en la muntaya hon devían passar, e majorment com no poguessen longament aturar en la terra, per tal com no havien viande, ne·ls na podia gens venir per mar ne per terra» (cap. 167, vol. v, p. 130). El mateix cronista oposa les dimensions de l'exèrcit croat al final de la campanya a les que tenia a l'inici de la invasió: diu que en emprendre la retirada feien «entra tots tro a IIII^m cavallers de paratge, jatsia que al entrar que feren en la terra de Catalunya, quant vengueren de Franssa, foren més de XVII^m e D hòmens a cavall» (cap. 167, vol. v, p. 134).

4. *entuxà*: «agreujar-se (una malura)» (DCVB, s. v. *entuixar*).

5. El rei Felip, moribund, insta els fills a sentir-se orgullosos dels seus orígens, atès que per part materna descendeixen del casal d'Aragó. I, en efecte, tots dos infants estaven lligats per vincles de sang a la nissaga dels comtes reis: la seua mare era Isabel d'Aragó, filla del rei Jaume I i germana, per tant, de Pere el Gran. L'elogi que Muntaner atribueix a l'Ardit és, de nou, molt inversemblant: confronteu-ho amb Desclot, on el mateix personatge ataca verbalment l'infant Felip dient que «ell és del mal linatge d'Aragó e retrau-hi en son parlar» (cap. 136, vol. iv, p. 104-105).

6. *cavaller* [...] prop *Vilanova*: omissió a C (*omissio ex homoioteleuton*); «cavaler, que és al peu de Puja a Mellot, prop *Vilanova*» (A); «cavaller, qui és al peu de Pujamilot, prop *Vilanova*» (B); «caveller, qui és al peu de Puyamillot, prop *Vilanova*» (E). El passatge, que restitueix, apareix, també, a l'edició de València («cavaller, qui és al peu de Pujamilot, prop *Vilanova*», f. cxxr), però no figurava fins ara en les

edicions modernes de la *Crònica*. Felip l'Ardit va morir el 5 d'octubre de 1285. Sobre el lloc del traspass, ja veiem que Muntaner és molt concret i diu que va ser a Vilanova de la Muga, a casa d'en Sord (personatge que a l'edició de València és anomenat «Simon de Vilanova», f. cxxxr). Desclot, en canvi, creu que s'esdevingué a Perpinyà, un cop repassats els passos pirinencs. Allò més interessant és, però, que el seu relat es fa ressò de la diversitat d'opinions que hi havia sobre la qüestió: «E aquí, tant tost que foren entrats, en l'altra jorn, morí lo rey de Franssa de la malaltia que havia guanyada en Catalunya; jatsia que alguns diguessen que morís a Castelló d'Anpúrias, e altres dien que morí a Vilanova, prop Peralada, e altres dían que morí al passar del coll de Panissàs en la gàbia hon lo portaven malalt, mas la primera rahó és pus vera» (cap. 167, vol. v, p. 141-142). De fet, la lectura de les altres cròniques deixa traslluir tot d'una aquesta diversitat: les *Gesta* diuen, també, que Felip va morir «apud Perpinianum» (cap. xxviii, p. 47), igual que Nangis (RHG, vol. xx, p. 539) i Villani (Il. 8, cap. 105); Speciale creu que va ser «secus Petralatam oppidum» (RIS, vol. x, col. 949), és a dir, a Peralada; i Neocastro (RIS, vol. xiii, col. 1108) i el *Thalamus parvus* de Montpeller (Société Archéologique de Montpeller (ed.), 1840, p. 339) situen l'òbit a la mateixa Girona. Notem que, tot i tractar-se d'un enemic, Muntaner ens presenta el rei francès morint com un bon cavaller cristià.

7. *haüt*: «hac» (C); «haüt» (A i E); «ahüt» (B).

8. El pas de les Cluses, que comunicava el Vallespir amb l'Alt Empordà. Per aquest enclavament estratègic passava, des del 120 aC, la Via Domícia dels romans.

9. Confronteu tot aquest passatge amb Desclot, el qual diu que l'infant Felip, de Vilanova de la Muga estant («I loch, qui és en la orta de Peralada, que ha nom Vilanova», cap. 167, vol. v, p. 132), va trametre una ambaixada secreta a Pere amb la mateixa petició. La resposta del comte rei va ser més ambigua: es comprometia a protegir el seguici reial francès dels embats de la cavalleria catalanoaragonesa, però no dels de l'almogaveria, molt més difícil de controlar: «E seguns que és fama pública e comuna, En Felip, fill major del rey de Franssa, qui era nabot d'aquest En Pere, rey d'Aragó e de Sissília, fill de sa ssor, tramès lavors I misatge a son oncle lo rey d'Aragó per què li fahia a ssaber que son pare lo rey de Franssa era forment malalt, que scapar no podia que d'aquella mallaltia no morís. On, com ell hagués voluntat d'axir de la terra de Catalunya ab tota sa gent, pregave e requeria a aquest rey d'Aragó, oncle seu, que no li vadàs lo pas al axir e que·l asseguràs a ell e a tots cels que ab ell se'n tornaren, car, si u fahia, açò seria profit seu e de tot lo món. E lo rey d'Aragó respòs a·N Felip, per aquell seu misatge, que ell l'amaria, e·l honrraria e·l duptaria en tota res, axí com a honrat nabot seu, e per ell duptaria tots los altres; axí que ell los asseguraria de sos cavallers; mas dix que dels servents assegurar no·ls poria, que pus venguts éran allí, que no·l ne obayrien en aytal cas» (cap. 167, vol. v, p. 132-134). Vegeu, també, la *Historia Sicula* de Neocastro, en què els qui s'entrevisten personalment amb el rei Pere són els seus nebots Felip i Carles. El cronista messinès fins i tot transcriu en estil directe els arguments que el primogènit francès fa servir per a convèncer el seu oncle de la conveniència de deixar-los marxar: si ho fa, la Corona d'Aragó no tornarà a ser molestada pel regne de França; si, en canvi, consenteix que moren, els nobles francesos elevaran al tron un altre candidat que per ventura continuarà fent-li la guerra. També en aquest cas, com en Muntaner, el comte rei garanteix la seguretat de tots dos germans i els recomana que vagen a prop de l'oriflama, però anuncia que no serà tan compassiu amb la resta de l'exèrcit croat: «Ambo filii Regis Franciae, quorum alter, videlicet primogenitus eius Philippus a nomine patris dicitur, et alter Karolus, ad Regem Petrum patrum eorum adeunt, et ait Philippus ad eum: "Domine Rex Aragonum, patruus noster es tu. Monstratis ipsis duobus, contra quos acerbare non debes, iracundiae tuae motus, quia tibi non fecit contrarios filios noxa patris. Ecce pater, quem tibi hostem alterius culpa fecerat, de medio sublatus est. Me ex patria successione ad Regnum Franciae iura vocant, ortantur nobiles; constituerunt michi tempus suscipiendi dominium, circa quod, si negligens fuero, fratri nostro de secundo thoro editus, cui in praeiudicium terrae tuae Regnum Franciae emuli conferent, et erit novissimus error peior priore; propter quod, cum ad illud praeter tui mandatum non possumus accedere, ea utique supplicacione qua patres flecti solent in filios, supplicamus ut nos tutos abire permittas, et exire cum gente nostra sospites terram tuam. Nos vero, cum filii tui simus, et potentiam nostram tractabis ut propriam, et nunquam a nobis, aut Regno Franciae malevolum animum

sustinebis». Rex ergo hiis auditis, nepotum precibus haeret mandans, ut eos et totam sequelam vexilli eorum tantum praeter periculum permittantur abire. Tamen in perdicionem et iugulum singulorum mandat mortíferos gladios denudari; ipsisque decursis, iterum caedes fit maxima» (RIS, vol. XIII, col. 1111-1112).

10. La predicació de la croada havia d'incloure sempre la promesa de la glòria celestial per a tots els guerrers que caurien en el decurs de la campanya. Vegeu, per exemple, el *De praedicatione sanctae Crucis* d'Humbert de Romans (segle XIII): «Promitto enim ex parte Dei patris et Filii et Spiritus Sancti omnibus ad exercitum istum accedentibus, si corde digno contrito et confessi in eo mortui fuerint, illud regnum celorum quod nobis Dominus acquisivit per crucem, et de illo vos investio per crucem quam vobis porrigo in presenti. Venite ergo et nullus rennuat recipere tam gloriosam inuestituram et tantam firmitatem ad regnum gloriosum celorum» (citat a Lecoy de la Marche, 1890, p. 24, n. 1). Cal recordar, de fet, que la *Crònica* de Desclot transcriu el sermó que suposadament Jean Cholet va adreçar als francesos poc abans del començament de l'expedició contra Aragó i en el qual el cardenal assegurava, «de part de Déu e del sant apostoli», que «tots cels qui hiran e portaran armes contra la terra d'En Pere d'Aragó que ls seran tots los peccats perdonats, e si nengú n'i mor, ço que Déus no vulla, que se'n pujarà tot desliure e florit devant Déu, que sol ne leys la sua ànima no veurà purgatori» (cap. 136, vol. v, p. 111-112). Notem que, a desgrat de tot això, el cardenal no sembla gaire atret per la possibilitat de la salvació per la via ràpida! «Ell», com anota agudament l'edició de Soldevila, «s'estima més anar a Perpinyà» (cap. 138, p. 971, n. 4).

[Capítol 139]

E monsènyer En Ffelip appellà sos barons, e féu una devantera —en què fo lo comte de Ffoix— de D cavallers armats; e après anava ell ab l'orifflama, et ab son frare, et ab lo cors de son pare¹ et ab lo cardenal; et ab ells anaven entrò a M cavalls armats. E puys après venien totes les asembles e la gent menuda de peu; et en la reesaga venia tota l'altre cavalleria qui era romasa, qui podien ésser tro altres MD cavallers. E axí mogueren-se de Pujamillot, et pensaren-se'n de anar aquell jorn a la Jonquera.²

Et aquell jorn mateix, l'almirayl, ab tots los hòmens de mar, fo al coyl de Penissars.³ Et aquella nuyt sab Déus quina nuyt agueren los franceses, que hanc I no se'n desguarní ne dormí, ans tota la nuyt hoýrets plants e gemechs; que los almugàvers, et cirvents de maynada et hòmens de mar ferien per les esponeres de la host, et mataben gents et trencaven coffres; que major estelladís de coffres hi hoýrets [f. LXXVvb] que si fóssets en un bosch et que y agués M hòmens qui no fessen sinó estellar lenya.⁴ Del cardenal vos dich que si hanc partí de Perellada, no féu dir sinó oracions entrò fo a Perpinyà, que adés adés se pensava ésser degoylat. E axí passàran tota aquella nuyt.

E l'endemà matí⁵ lo senyor rey d'Aragó féu cridar que tothom seguís la sua senyera, e que,⁶ en pena de la persona, que nuyl hom no ferís entrò que la sua senyera ferís et que les trompes et nàcarres tocarien. E axí tothom se aplegà a la senyera del senyor rey. E com lo rey de Ffrança fo arreat e la sua devantera pessà per lo Pertús, lo senyor rey d'Aragon leixà-los passar, et tota la gent del rey d'Aragon cridaren:

—Senyor, firam! Senyor, firam!

Et lo senyor rey capdallava que no fos per res. Et après vench l'orifflama ab lo rey de Ffrança, son nabot, et ab son frare, et ab lo cors de son pare, e-l cardenal, axí con ja havets entès que era hordonat; et pensaren de passar per lo dit loch de Pertús. E axí mateix lavors les gents del senyor rey d'Aragon cridaren a grans veus:

—Senyor, vergonya! Senyor, vergonya! Firam, firam!

E-l senyor rey pur⁷ tenia fort entrò que-l rey de Ffrança fo passat, et aquells qui ab ell anaven prop l'oriflama. Et con les asembles et les gents menudes comensaren a passar, e les gents del senyor rey d'Aragon veeren assò, no creats que-l senyor rey ne altre los pogués capdellar; axí que I crit se moch per la host del senyor rey d'Aragon:

—Firam! Firam!

Et lavors tothom se leixà córrer a ells, et veérets trencament de coffres, et barregs de tendes, et de robes, et d'or, et d'argent monedat, et vexella, et tanta de ri-

quesa que tothom fo rich et benenant. Què us diré? Que qui avant fo passat, valch-li, que de les asembles ne de les gents de peu ne dels cavallers de la reesaga no n'estorçé negun, que tots foren morts e la roba [f. LXXVra] barrejada.⁸ Et con comensaren a ferir, los ahucs foren tan grans que de IIII legües los hoyia hom. Sí que el cardenal, qui u hoý, dix al rey de Ffrança:

—Senyor, què és açò? Tots som morts!

Dix lo rey de Ffrança:

—Creats que nostre avoncle no ha pugut més tenir la sua gent, que assats ha haüt d'efany a leixar passar nós. Que ja u pugués hoyr, que con la daventera nostra passà, que tuyt li cridaven: «Senyor, firam!», et ell vehièts⁹ que capdallava ab una escona muntera en la man; et puys, con nós passam, cridaren: «Senyor, vergonya! Firam, firam!», e ell lavors se capdellava més, et trebellava en ells a capdellar; et con nós fom passats et les sues gents veeren les asembles, que·ls seya en l'uyl, ab la roba, no·ls ha puguts capdellar. Per què fèts compte que d'aquells qui són romases no n'escaparà negun. E axíensem de anar.

E con agren passat lo Pertús, en I coyl qui és sobre una ribera que y ha, ells veeren lo senyor rey de Mallorca ab sa cavalleria et molta bona gent de peu, de Rosselló, et de Comfleent et de Cerdanya; et estech en aquell coyl ab la senyera reyal estesa. Et lo cardenal, qui los veé, acostà's al rey de Ffrança, et dix:

—Ha, senyor! Què farem? Veus lo rey d'Aragon qui ve!¹⁰

E lo rey de Ffrança dix-li:

—No us temats, que aquell és nostre avoncle lo rey de Mallorca, qui·ns ve acompanyar, que nós sabem que axí era hordonat per lo senyor rey d'Aragó et per lo rey de Mallorca.

E lavors lo cardenal hac gran goig, emperò no se'n tench gens per bé segur. Què us diré? Lo rey de Ffrança se acostà al rey de Mallorca, e·l rey de Mallorca a ell, et van-se besar et abressar; et après besà et abressà miser Karles, et après lo cardenal. E·l cardenal dix-li:

—Ha, senyor rey [f. LXXVrb] de Mallorca! Què serà de nós? Morrem adés?

E·l senyor rey de Mallorca dix, com lo veé estar axí tan mudat que parech que fos mort; et no poch estar que no faés un somrís, et dix-li:

—Cardenal, no us duptets. Sobra la nostra testa, que vós sóts sau et segur.

E lavors ell se tench per assegurat, que hanc de sa vida no hac tan gran pahor.

Et pensaren de caminar, que los ahucs eren tan grans per les muntanyes, e·ls crits de la gent del rey d'Aragon, que paria que tot lo món ne vengués. Què us diré? Ab bell trot, là hon podien, pensaren de anar, pus agren passada la Clusa, sí que no·s tengren neguns per segurs entrò foren a·s Velon. Et aquella nuyt roman-gueren al Velon lo rey de Ffrança et tota la companya; mas lo cardenal se'n pensà d'entrar en Perpinyà. Et no·ls calch esperar reasaga neguna que darrera aguessen lextat, que en paradís los agueren tots trameses les gents del senyor rey d'Aragon.¹¹

E l'endemà lo rey de Ffrança, ab lo cors de son pare, et ab son frare et ab lo rey de Mallorca, qui no-s partí d'ells, anaren-se'n a Perpinyà.¹² E aquí lo senyor rey de Mallorca féu-los lurs obs VIII dies a tots; et cascun dia ell fehia cantar misses per lo rey de Ffrança, e la professó tots dies exia sobre el cors, que l'absolvien; et de nuyt et de dia li fahia cremar lo senyor rey de Mallorca, del seu, aytant con foren en sa terra, M brandons grans de cera. Sí que tanta de honor féu al cors del rey de Ffrança, et a sos fils, et a tots aquells qui ab ells eren, et al cardenal, que totstemps la casa de Ffrança li'n deuria ésser molt obligada, et la casa de Roma atretal.¹³

Et què us diré? Con agren VIII jorns estat a Perpinyà et foren ben revenguts, anaren-se'n. E·l senyor rey de Mallorca [f. LXXVIVa] acompanyà-los entrò que foren fora de sa terra, e·ls féu lurs obs; et puys partí's d'ells, et tornà-sse'n a Perpinyà. E·ls ffranceses anaren-se'n en tal punt que d'aquells mateixs no n'escaparen X per centenar que no morissen tots de malauties.¹⁴ E lo cardenal anà-sse'n axí espahordit que la pahor no li poch exir del cor entrò que, dins poch dies, morí; et anà-sse'n en pareys ab aquells que ell hi havia fets anar per la sua preycació.¹⁵ Què us diré? En tal punt se'n tornaren que, aytant con lo món dur, en Ffrança ne en tot son destret,¹⁶ no hoyran parlar de Catalunya que no·ls menbra.¹⁷

E axí lexar-vos he a parlar d'ells, et tornar-vos he a parlar del senyor rey d'Aragon et de la sua gent.

Notes del capítol 139

1. Altres fonts afirmen que el rei Felip, transportat en una llitera, encara era viu quan els francesos van emprendre la retirada de Catalunya. Vegeu, per exemple, Desclot, segons el qual «los francssesos [...] quant viren que als fer no podien e que a fer s'avia del axir, partiren-se de Castelló ab lo rey de Franssa, que se'n portaven en una gàbia de fust, e gran res altresí de richs hòmens, e de comptes e de barons malalts que-n portaven, axí que bé hi havia LXXX gàbias totes plenes d'òmens honrats que éran malalts», cap. 167, vol. v, p. 132; confronteu-ho amb Nangis, que diu que, a causa de la debilitat extrema del capètida, «convint quil fust porté en litiere» (RHG, vol. xx, p. 537-539); o amb la *Nuova Cronica* de Villani: «i suoi baroni presono per consiglio di partirsi e tornare in tolosana, e per nicessità il conveniva loro fare per la difalta della vittuaglia, e del tempo contrario dell'autunno, e per la malattia del loro re. E così si partirono intorno le calen di ottobre, recandone lo re malato in bara, e con poca ordine sciarati» (ll. 8, cap. 105).

2. D'acord amb la cronologia del relat de Desclot, va ser el dia 29 de setembre «que·ls franssesos s'atendaren prop Sa Jonquera» (cap. 167, vol. v, p. 134), seguits de ben a prop per la host del rei Pere.

3. Efectivament, Desclot diu que «dellà lo coll de Panissàs» s'havia situat «En Roger, almirall de les galeres del rey d'Aragó, bé ab Xm servents que hach amenats de les galeres» (cap. 167, vol. v, p. 140).

4. Confronteu aquesta imatge amb els següents versos de *Gui de Nanteuil*: «Ne faissent tel noise IIII.c. carpenter / qui trastuit carpentassent por castel redrizer / cum il font des espees sor les aumes d'acier» (Meyer (ed.), 1861, p. 257). La *Crònica* de Desclot també pondera les depredacions a què l'almogaveria sotmetia els fugitius francesos: «lexaven-sa anar a les atzembles que venían datràs e ocehien-ne tantes, que tot lo camí ne jahia ple a totes parts; e ab destrals que portaven trencaven los cofres e prenían aur, e argent, e moneda e vestirs nobles que portaven allí, que tant n'avian, que no ho podían portar, ans romania'n tota la carrera plena de roba, axí que faula parria de dir, qui vist no u hagués, lo dan

que-ls franssesos prengueren aquella vegada en persones e en haver, ne no-s poria dir bonament per scrit» (cap. 167, vol. v, p. 139). Vegeu, encara, les *Gesta Comitum*, que aclareixen que el rei no va voler reservar-se cap part del botí arrabassat a l'enemic: «multi de nostris ex Gallicorum spoliis sunt ditati. Auri et argenti quod inde nostros milites et pedites habuerunt, non potuit esse pondus; lapides pretiosi, monilia auri texta, panni serici, totam Cataloniae pauperiem ditauerunt. Dominus rex noster nihil accepit de campo, sed, ut largus et in omnibus factis suis nobilis, eum dedit militibus et peditibus regni sui» (cap. xxviii, p. 89).

5. O siga, el 30 de setembre, o, com diu Desclot, «lo digmenge après la festa de sant Miquel, en l'any de nostra Senyor MCCLXXXV». Va ser aquell dia que «los franssesos desatendaren-se lajús al pla prop Sa Jonquera, hon s'éran atendats, e comensaren de pujar ves lo coll de Panissàs amunt» (cap. 167, vol. v, p. 139).

6. *e que*: «tothom» (repetició a C). Esmene l'error per repetició.

7. *pur*: omisió a C; «pur» (A, B i E). Per a aquest mot, vegeu l'entrada corresponent del DECLC (s. v. *pur*).

8. Compareu de nou l'escena amb Desclot, en què, tot i els esforços, el rei Pere no és capaç d'impedir que els elements més indisciplinats de la host ataquen els croats: «e-l rey d'Aragó ab tota sa cavalleria anava al lats dels franssesos prés la muntanya, mas no-ls fahia negun mal per tal com ho havia promès e-N Felip, segons que demunt és dit. Mas los almugàvers e los altres servents no-s volían refrenar ne capdallar per lo rey, ans anaven ferrir tro sus en los franssesos e ocehian-los, qui XX, qui XXX hòmens, qui cavallers, qui d'altres, a colp, e majorment là hon vehían la mota e la pressa dels franssesos qui aportaven les gàbies hon anaven los malalts» (cap. 167, vol. v, p. 139).

9. *vehíets*: «vehia» (C); «vehíets» (A i B); «veyéts» (E).

10. *quí ve!*: «qui ve» (C); «qui ja-ns és davant» (A); «qui ja-ns és davant exit» (B); «qui ja no és davant» (E). L'edició de València té: «qui ja us és exit de davant» (f. cxxiv). Mantinc, en qualsevol cas, la lliçó del text base, que fa ple sentit. Jean Cholet confon el rei de Mallorca amb el d'Aragó perquè, com és obvi, tots dos llueixen els senyals del casal de Barcelona. Remarquem l'especial interès de Muntaner a deixar ben clara la covardia del cardenal francès.

11. És del tot evident el sarcasme d'aquest passatge, en què veiem fer-se realitat les paraules pronunciades pel cardenal una mica més amunt (vegeu el capítol 138, nota 10): amatents, els catalanoaragonesos *trameten* al cel les ànimes dels soldats que formen la rereguarda francesa, esdevinguts ja màrtirs de l'Església!

12. Això va ser el dia 5 d'octubre.

13. La «casa de Roma» ací al·ludida és, òbviament, la cort apostòlica, en deute —com la monarquia capètida— amb el rei de Mallorca. Com d'habitud, Muntaner troba la manera de dissimular que el bon acolliment dispensat per Jaume al partit francopapal va ser més que una pura qüestió de cortesia.

14. Desclot diu una cosa semblant sobre els francesos que van aconseguir de creuar els passos pirinencs: «Mas bé crehegats per veritat que més gent morí pus que hagueren passat lo coll de Panissàs tro que foren a Narbona, que no havia dabans mentra passaven, que ben paria juý e pastilència que nostra senyor Déus los dava: que-ls huns per nafres que havían preses al passar, los altres per malalties soptoses, los altres per fam, tants ne moriren en aquell loch que us havem dit, que de Narbona tro al Voló tot lo camí era ple d'òmens morts» (cap. 167, vol. v, p. 143).

15. El relat de Muntaner resta arrodonit amb *l'anada* al cel del cardenal, incapaç de superar l'horror de l'experiència viscuda durant la retirada, però el Jean Cholet històric no va morir fins a l'any 1292 (vegeu el capítol 79, nota 5).

16. *destret*: «deseret» (C); «destret» (A); «dret» (B); «destre» (E). Seguesc la lliçó de A, atès que en aquest punt el text base incorre en una clara *lectio faciliior*: el *destret* (*districtum*, 'districte') és el terme amb què hom designa els territoris adscrits a una determinada nació: «destret de Pisa», «destret de Jènova», per exemple.

17. *menbra*: llegiu «membre». El relat de la croada contra Catalunya es clou amb una consideració sobre la rotunditat de la derrota francesa. Confronteu-ho amb Desclot, que també dedica uns mots a

fer balanç de la campanya: «Mas ben sapiats que hanch tant gran pèrdua no féran franssesos da gents ne d'aver en negun feyt que comenssasen com en aquest feren, que no poria ésser dit ne esmat lo tresor, ne la riquesa, ne les gents, que perderen en aquell pas al tornar, ultra so que ja havian perdut dins la terra de Catalunya» (cap. 167, vol. v, p. 139-141); o amb Giovanni Villani: «Questa impresa d'Araona fue colla maggiore perdita di gente, e consumazione di cavagli e di tesoro, che quasi mai per gli tempi passati avesse avuto il reame di Francia; che poi lo re appresso il detto Filippo e gli più de' baroni sempre furono in debito e male agiati di moneta» (ll. 8, cap. 105).

[Capítol 140]

Com l'aurifflama fo passada, axí con ja havets entès, e la gent del senyor rey d'Aragon hac morts et preses tots aquells qui romases eren et guanyat tot lo món de riqueses, lo senyor rey tornà-sse'n a Perellada, et endressà et adobà la vila, e y féu tornar tothom, e·ls féu molts dons et gràcies; e axí mateix, puys, a Gerona. Et l'almirayl anà-sse'n a Roses; e·l senyor rey d'Aragon manà a l'almirayl que retés Roses al comte d'Empúries, et que li donàs tota quanta vianda hi havia, que era I gran cosa ço que valia; et puys manà a l'almirayl que se n'anàs en Barchelona. E axí mateix, con lo senyor rey hac hordonada et endressada la ciutat de Gerona, anà-sse'n a Barchelona, et manà que tothom se'n tornàs en sa terra; e axí cascuns tornaren-se'n alegres et pagats et rics en lurs terres. E lo senyor rey anà-sse'n a Barchelona, e·l senyor imfant N'Amffòs et tots los rics-hòmens, salvant aquells qui eren d'Empurdà ho de la muntanya dels Ports.¹

Et con entraren per Barchelona,² volch Déus que aquell dia mateix hi entrà l'almirayl ab totes [f. LXXVIVb] les galeas, et En Ramon Marquet e·N Berenguer Mayoll. E la festa fo molt gran en Barchelona, que jamés semblant no·s féu en neguna ciutat; sí que lo senyor rey, aquell dicmenge qui vench primer, tragué a taulat III estills a cada correguda,³ e lo senyor imffant N'Amffòs atretal. Et los altres bornaven, e·ls altres portaven armes, sí que lo alegre era tal que Déus et tot lo món se'n devia alegrar. Emperò, l'alegra començava cascun matí en Déu, con cascun matí la professó se fehia per la ciutat, lohan et agracian [et] beneynt Déus de la gràcia que·ls avia feta; e axí, entrò a hora de dinar metien tot lur temps en Déu a pregar, et après de dinar feyen los altres jochs. Què us diré? La festa durà ben VIII jorns.

Notes del capítol 140

---

1. La «muntanya dels Ports» és el Pirineu (vegeu Badia i Margarit, 1989, vol. 1, p. 70).
2. El rei era ja a Barcelona pels volts de 12 d'octubre.
3. Sobre el *taulat*, vegeu el capítol 23, nota 2. Els *estills* o *estils* corresponen a una «arma llançadissa punxeguda i de llargària variable, que s'usava principalment en les competicions cavalleresques per tirar a taulat» (DCVB, s. v. *estil*, acc. 2).

[Capítol 141]

E com la festa fo passada, lo senyor rey appeylà lo senyor inffant N'Amffòs et l'almirayl, et dix-los:

—Inffant, nós volem que encontinent vos aparallets per passar a Mallorcha ab D cavallers; et l'almirayl hirà ab vós. Et assetjats la ciutat; e-l fet serà axí hordonat: que a poch de dies que y siats la ciutat vos serà retuda, et tota la ylla, et Ivissa atretal. Et assò no tardets, ans se fassa tantost.¹

Et lo senyor inffant respòs:

—Senyor, ço que vós manats serà fet, et veus-m'i apparallat. Hordonats vós qui volets qui vaja ab mi.

Et l'almirayl, qui era molt savi cavaller, dix al senyor rey:

—Senyor, mercè; plàcie-us que-m perdonets d'açò que us vull demanar.

Dix lo senyor rey:

—Almirayl, demanats tot segurament, et dehits ço que volrets dir.

—Senyor, donchs plàcie-us que-ns digats què és açò que-s mou que nós anem a Mallorcha.

Dix lo senyor rey a l'almirall:

—Ben dehits, et plau-nos que l'inffant et vós ho sapiats. [f. LXXVIIIra] Veritat és que a nós és çert per letres que havem de amichs nostres, ço és en Venècia, et en Pisa et en Jènova, que-l papa cuyda endressar que-l rey de Ffrança haja la ylla de Mallorcha de nostre frare, a grat ho a força. E la força és per II fills seus que té a París, los majors que ell n'à; que si per grat no la li vol liurar, que diga que tolrà la testa a sos fills si no la li liura et encara que li tolrà Montpestler, Rosseyló, Confleent et Cerdanya; e axí, breument, jo no trop que ell li'n gosàs dir de no.² E axí és mester que nós guardem nostre frare d'aquesta ocasió, et nós et nostra terra: que per Mallorcha se poria perdre tota Catalunya, ab les comunes, a qui fan gran enveya Mallorcha, que volenters s'i matrien et per diners ajudarien al papa et al rey de Ffrança.

»Sí que aquesta cosa havem nós feta a saber a nostre ffrara lo rey de Mallorcha, axí que axí mateix n'à ell entès semblant rahó. Per què ell ha manat a alguns prohòmens de la ciutat que fassen semblant que-s fassen forçar, mas que encontinent, a poch dies, que reten la terra a l'inffant. E axí vosaltres haurets tantost la ciutat, e lo rey de Mallorcha, nostre frare, serà fora del perill, et nós fora de tota suspita; que si una vegada hi entrava lo poder del rey de Ffrança ne de les comunes, jamás lo rey de Mallorcha no s'hi veuria; et a ell val aytant que nós la tingam com ell, que con pau ajam et ell aja sos fills en sa terra, nós la li retrem.³

E l'almirayl dix:

—Senyor, molt savi pensament havets feyt, et per vós et per lo rey de Mallorcha. Et dich-vos que aquella cosa que a mi fa pahor d'aquesta guerra és que la ylla de Mallorcha no fos contra nós.

—Donchs, almirayl, pensats de anar ab les [f. LXXVIII^b] galeas a Salou, et là fèts apparallar lenys qui us aporten tot ço que ajats mester.⁴ Et l'infant adés pens de anar a Tarragona, et nós tramatrem-li los richs-hòmens et cavallers aquells de qui ell sia ben acompanyat, entrò a quantitat de D cavallers. Et volem que vaja ab vós En Corral Lança, qui és bell parlar et molt savi;⁵ et ell hordonarets que entra dins la ciutat a parlar ab los prohòmens, et N'Albert de Mediona axí mateix, qui ha molt vist et hoÿt.⁶ Et fèts en guisa que a una col no tocassen ne taylassen, ne res no tocasen les nostres gents, que hordonat és que a pocs dies que y ajats estat vós serà retuda la ciutat, et puys tota la ylla. Mas bo és que no-s fassa de mantinent, ans parega que-n sien forçats, per tal que·ls francesos no pusquen entrar en mala suspita contra nostre frare lo rey de Mallorcha; que·l seu perill és tan car a nós con de nostra persona, et de sos fills axí con dels nostres; per què havem mester, et jo et ell, que ab seny fassam nostres afers: ab tal gent havem a contendre. Déus, per la sua merçè, nos hi ajud: que plagués a Déu que ells anassen a tan bona fe a nostre frare lo rey de Mallorcha con ell los va e·ls irà. Et a nós plau que en ell jamés no trobem mas veritat et tota leyaltat, que de tal pare et de tal mara nesquem ell et jo que alre no par que en nós se deja atrobar, et per amichs et per enemichs; que per enemich que hom aja no deu hom afoylar sa fe. E axí pensats a la bona hora de anar.

E tantost l'almirayl pres comiat del senyor rey, et anà's recullir et féu la via de Salou ab totes les galeas; e·N Ramon Marquet e·N Berenguer Mayoll, ab ells ensempe, ab les lurs galeas. E·l senyor [f. LXXVIII^{va}] infant, a cap de IIII dies, axí mateix pres comiat del senyor rey son pare, que l'agracià e·l benehí e li donà la sua benedició; et anà-sse'n a Terragona.⁷ E·l senyor rey tramès-li la cavalleria et II millia almugàvers; et a la bona hora apparallaren-se de recullir a Salou. Et fo gran poder: que tota hora menaren ben LX galeas armades, et naus, et lenys et terides, et D cavallers et II millia almugàvers. Et asò-s féu per ço que paragués que per força aguessen la ciutat e la ylla; et si ab pocha gent hi anàs, fóra massa manifest que per volentat del senyor rey de Mallorcha que s'era retuda, et pogre-n néixer molt perill, axí con davant és dit.

Ara vos lexaré a parlar del senyor imffant et de l'almirayl, qui s'apparallen de recullir, et tornar-vos he a parlar del senyor rey d'Aragon.

Notes del capítol 141

1. D'acord amb Desclot, la intenció inicial de Pere II era de passar personalment a l'illa de Mallorca amb l'armada de Roger de Llúria i dos-cents cavallers catalans. La forta febre que va sobreviure-li, però, el va forçar a delegar la direcció de l'empresa en la persona del seu fill Alfons: «E lo rey [...]

alegi e trià de sa terra tro a CC cavallers e manà'ls que stiguessen aparallats tota hora que ell ho manàs per antrar en l'armada. E davets saber que voluntat era del rey d'Aragó de passar ell personalment ab tota sa companyia a la ylla de Mallorques, de la qual era senyor adonchs En Jachme son frare, e que prengué per forssa o per grat aquella ylla. Mas no plach a Déu que ell personalment hi anàs; que mantinent que aquestes coses hach ordenades, lo pres e-l agreujà malaltia, e enforti's la febra sobra ell règement [...]. E quant lo rey d'Aragó vahé e conech que la malaltia era en puyament e que ell anar no podia personalment a Mallorques, manà a son fill N'Amfòs, que anàs là ab aquella companyia que ell preposava de menar si ell personalment hi anàs; e dix-li sa voluntat e son cor, e ensenyà'l e adoctrinà'l com sa degués captenir en aquell viatge» (cap. 168, vol. v, p. 147-149). Vegeu, també, les *Gesta Comitum*: «rex Petrus [...] fecit parari nauigium contra Maioricensium ciuitatem; sed praeuentus aegritudine importuna, quod per se non potuit, per filium adimpleuit» (cap. xxviii, p. 91-92).

2. Vegeu, sobre aquest argument, capítol 137, nota 3.

3. En la construcció de tot aquest passatge Muntaner fa de nou mostra de les seues arts per a la distorsió de la realitat. És cert que, després d'haver derrotat els croats a Panissars, Pere el Gran va projectar una expedició contra l'illa de Mallorca i que aquesta va ser duta a terme pel seu fill Alfons i l'almirall Roger de Llúria entre els mesos de novembre i desembre de 1285. La campanya fou, òbviament, un càstig al suport de Jaume II a la causa francesa, però el peraladenc vol presentar-la com un favor al feble rei mallorquí, que, a més, sembla haver donat el vistiplau a tota l'operació. Així doncs, el comte rei mira sobretot d'evitar els perills que podrien derivar del fet que, constret per les amenaces del monarca francès, el seu germà accedís a unes demandes territorials lesives per als seus interessos o els de Catalunya-Aragó. Confronteu el paternalisme muntaner amb la versió de Bernat Desclot, que, com sabem, no amaga l'estat de guerra existent entre tots dos germans i justifica la invasió de Mallorca tot al·ludint a la conducta deslleial del rei Jaume. Això sí: ens diu que Pere havia perdonat en el fons el seu germà i que sols va pensar a conquerir l'illa per trobar-se en una situació encara més avantatjosa quan arribés l'hora de negociar la pau amb els enemics: «E tot assò fahia lo rey d'Aragó, no gens per mala voluntat que hagués e-N Jachme, son frare, car del tot perdonà a ell e a tot hom qui mal volgués [...] mas assò fahia per tal que trobàs carrera e via com se pogués adobar e avenir ab la Sglésia de Roma e ab los altres prínceps secglars e que son pleyt fos tota ora millor quant tingués ell darrera si del altruy. Jatsia que aquest feyt que ell manava fer, d'anar e de pendra la ylla de Mallorques, pogués fer a dret e sens peccat, per tal car En Jachme, son frare, li havia trencades les covinensses que éran entra amduy [...] e s'era manat contra ell no degudament» (cap. 168, vol. v, p. 146-149). És extremament interessant el que explica Muntaner sobre la intel·ligència entre Pere, Jaume i els ciutadans de Mallorca, sobretot perquè altres fonts cronístiques i documentals ens fan pensar en l'existència de contactes secrets entre el rei d'Aragó i alguns notables de la ciutat insular. Així, Coll i Alentorn al·ludeix en l'edició de Desclot a «un document datat a Sant Celoni el 12 de setembre», en què el rei Pere ordena a Bernat Escrivà (és a dir, al mateix Desclot) «que faci armar a tota pressa i secretament una barca i que la lliuri a un tal Miquel Juneda amb instruccions al notxer i al còmit d'aquella perquè el posin en terra de l'illa de Mallorca i el reembarquin després. Juneda era sens dubte un agent secret del comte-rei que anava a cercar o a mantenir intel·ligències amb gent de Mallorca en relació amb l'expedició que hom preparava» (cap. 168, vol. v, p. 147, n. 4). D'altra banda, el *Thalamus parvus* de Montpeller afirma que Mallorca va ser lliurada al comte rei pels seus mateixos habitants, traïdors al seu senyor («En aquel meteis an, en XV jorns davant Nadal, se reveleron les homes de Malhorgas, e rederon Malhorgas an Namfos rei dAragon», Société Archéologique de Montpellier (ed.), 1840, p. 339). Entre els autors sicilians, Speciale no parla de cap entesa explícita, però afirma que l'«universa plebs» de Mallorca desitjava «Regno Aragonum reuniri» (RIS, vol. x, col. 950). En canvi, la *Historia Sicula* de Neocastro dedica força espai a la qüestió. Com Muntaner, aquesta obra explica que durant els festejos tinguts a Barcelona per a celebrar la derrota dels francesos, el rei va fer cridar l'infant davant la seua presència per al·lçonar-lo sobre la propera expedició a Mallorca. De les paraules que el rei va adreçar al seu fill —Neocastro ens les transcriu en estil directe— es desprèn que la corona havia mantingut contactes molt estrets amb il·lustres membres de la societat mallorquina i que alguns d'aquests havien arribat a signar un document pel qual es comprometien, sota pena de les persones i els béns, a fer tots els esforços possibles per a lliurar la ciutat al sobirà

catalanoaragonès, posat cas que el rei de Mallorca es captengués traïdorament envers ell. La missió d'Alfons, doncs, era de desplaçar-se a l'illa amb l'estol de Sicília, contactar amb els signants d'aquell document i fer-los acomplir la paraula donada, cosa que l'infant va fer: «Rex Barchinoniam rediens Deum laudans de triumphali victoria hostium, quam sibi mirabiliter Deus praestiterat, gratulatur cum populo; et vocans ad se inclytum Infantem Alphonsum primogenitum suum, ait ad eum: "Substinentum fili non est, quod ille nequam frater meus Iacobus, cui Regnum Maioricarum ex consensu meo, per communem Patrem bonae memoriae collatum exstitit, Regno ipso gaudeat, cum plus hoste nocens adhaerens hostibus contra me, et terram, ac populum meum publicam faciat felloniam. Secundum autem formam concessionis Regni sui praedicti, ut constat, Regnum ipsum ad nostrum debet, eo inde deiecto, devolvi dominium. *Secundum confirmantiam ille penes me posuit nobiles Cives Maioricarum videlicet Raynaldum de Turella et alios Concives, de quibus apparent et sunt scripta facta ad cautelam meam per eosdem firmatores, videlicet quod ipsi, si liqueret de fellonia ipsa, mihi, vel nuntio meo debent Insulam Maioricarum et eandem Civitatem sub poena personarum et rerum, praeter exceptionem aliquam, quam ipse Iacobus, aut ipsi contra pactum ipsum possint obiicere, infallibiliter assignare, per me abinde honori Regni nostri Aragonum perpetuo permiscendam.* Do igitur tibi scripta ipsa, comitivam equitum et peditum, et totum felix exstolium galearum Siciliae; accedas quidem ad praedictum Raynaldum, et alios consortes eius, et vocatis eis ad te, scripta concessionis et pacti eis ostendas et publices, licet ipsi bene haec noscant, qualiter ipse Iacobus adhaerens hostibus meis, mihi, toti populo meo et ipsis de Maioricis se fecerit publicum inimicum, scio quidem, quod ipsi non substinebunt bellum aliquod fieri in habenda Civitate et Insula ipsa, cum a iure scripto non delirent. Ipsi, sicut mihi innotuit, nolunt pro ipso damnificari, cum et ipse hostis eorum sit; si secus forsan evenerit, ab Admirati consiliis non recedas. Si tamen consentient verbis tuis, ipsam ad nostrum regimen et dominium revocabis". Cum haec dixisset, Filius ad Nobiles illos accedens, statim praeter belli labores Insulam et Civitatem Maioricarum recepit, et revocat verbo Patris» (RIS, vol. XIII, col. 1112). Convé escatir quina era la identitat del «Raynaldus de Turella» al·ludit per Neocastro: devia tractar-se d'Arnau, membre de la important nissaga mallorquina dels Torrella o Torroella i avantpassat, per tant, de Guillem de Torroella, autor de la *Faula*. D'aquest personatge sabem que va fer part de la milícia cristiana del soldà marinida Abu-Saïd i que va morir a Fes el 29 de desembre de 1312 (Dufourcq, 1969, p. 423 i 460, n. 20). Però allò més interessant és que el seu pare, dit Guillem, apareix com a signatari juntament amb altres ciutadans de Mallorca en un document redactat el 23 de juliol de 1285 (pocs mesos abans, doncs, de la invasió d'Alfons el Franc), pel qual tots juraven davant la presència de Ponç de Saguàrdia, lloctinent de Jaume II de Mallorca, que serien «sempre al dit senyor rei de Mallorca homes fidels i fidels vassalls seus en tot, procurant totes les coses que siguem útils al dit rei de Mallorca i a la seua terra de Mallorca» (Vicent Santamaria, 2008, p. 261; vegeu, també, Bonet, 1894). Si fos certa la informació apuntada per Neocastro i Arnau hagués fet el mateix jurament de fidelitat a Pere el Gran, tindriem una excepció bastant remarkable en l'alineament polític d'una família estretament relacionada amb el casal mallorquí.

4. Confronteu-ho amb Desclot, que diu que el rei «trobà En Roger, almirall de la sua armada, e dix-li e manà-li que fes anar tot lo navili al port de Salou, qui és prop la ciutat de Tarragona, e que entrassàs e aparallàs les galeres e los altres vexells en tal guisa que tota hora que l' rey ho manàs, fossen tuyt aparallats a seguir lo seu manament» (cap. 168, vol. v, p. 146).

5. Vegeu el capítol 18, nota 5.

6. Es tracta d'Asbert de Mediona, agent diplomàtic i militar al servei dels comtes reis Pere II, Alfons II i Jaume II el Just. En produir-se la confiscació de Mallorca per Alfons, hom el va nomenar procurador de l'illa (notícia que el mateix Muntaner recull al capítol 151 de la *Crònica*). Pels seus bons oficis, la Corona el va recompensar, a més, amb la concessió l'any 1286 de la baronia de Pierola. Va prendre part en l'expedició contra Almeria de l'any 1309 i era viu encara el 1312.

7. De fet, segons informa Coll i Alentorn en les seues notes al text de Desclot (cap. 168, vol. v, p. 149, n. 8), Alfons es trobava ja al port de Salou el 6 de novembre de 1285.

[Capítol 142]

E com lo senyor inffant et l'almirayl se foren partits del senyor rey, lo senyor rey, de la sua man, scrivi una letra al senyor rey de Mallorca. Què li scrivi, cascuns vos ho podets pensar, segons les paraules que avant havets hoÿdes. Et con lo senyor rey de Mallorca hac reebudes les letres del dit senyor rey d'Aragó, son frare, tramès una barcha armada a Mallorca ab letres que scrivi de sa mà, que tramès al noble En Pons Saguàrdia, qui per ell era lochtinent en Mallorca;¹ e axí mateix ne tramès d'altres a prohòmens, de secret, de Mallorca. Què los féu a saber, açò no·m sé; cascuns vos ho podets pensar.

Et con lo senyor rey d'Aragó hac haüda resposta del senyor rey de Mallorca, alegre et pagat partí de Barchelona per anar a Salou, per ajudar a espeegar lo senyor imffant. Et depuys entenia-sse'n a venir en lo regne de València per trer de Xàtiva don [f. LXXVIII^vb] Alffonso et don Fferrando, fills de l'imffant En Fferrando de Castella, nebot seu, et que faés rey de Castella don Alffonso, perquè·s venjàs bé de son nabot lo rey En Sanxo de Castella, qui axí li era fallit als obs e li era vengut menys de tot ço que li havia promès.² E axí volie-sse'n en tal guisa venjar que tot lo món ne presés eximpli.

Notes del capítol 142

---

1. Ponç de Saguàrdia (mort el 1300) era efectivament governador de Mallorca per a Jaume II («loctenent en lo regne de Malorches del molt noble senyor rey de Malorches», Miralles (ed.), 2006, p. 127, doc. 28).

2. Com a represàlia a la manca de suport de Sanç IV durant la croada contra Catalunya, el rei vol ara emparar el dret al tron castellà dels infants de la Cerda, d'acord amb una estratègia que, segons Muntaner, havia previst ja de molt abans (vegeu el capítol 40 i les notes corresponents).

[Capítol 143]

Et con fo partit de Barchelona, que-s levà gran matí,¹ se refredà, et ab aquell refredament vench-li cremoreta de febra; axí que ell sofferí per lo camín affany² en tal guisa que hac a romandre a Sent Climent aquell dia.³ Et tramateren missatges a Barchelona a maestre Arnau de Vilanova,⁴ qui y era, et d'altres metges; axí aquella nit foren a ell a Sent Climent. Et maestre Arnau et los altres faeren-li fer l'aigua al matí, et guardaren-la; et tuyt dixeren que comoviment era de fredor, et que no temia res.

Et aquell dia cavalchà, et vench-se'n a Vilafrancha de Penadès;⁵ et con fo là, lo mal li fo entuxegat, axí que hac de la febra assats. Et con la febra li fo espassada, él se féu venir l'escrivà seu, ab qui ell fahia sos affers secrets, et féu son testament bé et hordonadament aquell dia; et puyt l'endemà lo regonech, et puyt l'altre. Et con tot l'ach regonegut e fet a tota sa volentat, ell lo féu publicar, e y reebé en testimonis prellats, et richs-hòmens, et cavallers, et honrats ciutadans et hòmens de viles.⁶

E con açò fo fet, ell se confessà moltes vegades, de bisbes, et de l'abat de Santes Creus,⁷ e a preycadors, et a ffreres menors, et denejà ben sa conciència. Et puyt reebé lo Salvador molt devotament, et ab gran contricció et devoció et en presència de tothom, mentre en la cambra ne pogren caber. Et ab plors et ab làgrames qui dels uyls li exien, reebé-lo; e axí mateix ploraven tots aquells [f. LXXVIIIra] qui y eren.⁸ Et con açò hac fet, ell demanà et volch que-l periolassen, e axí-s féu; e axí hac reebuts tots los sacraments de la santa Esgleya, ab gran devoció et ab gran contricció de sos peccats.

Et con tot assò hac fet, et lo mal tota hora li entuxava, enaxí que la novella n'enà per tota la terra, et especialment al senyor imffant N'Amffòs, qui ja s'era recullit, et con ho entès, ell hac de consell que y vengués. Et con fo a ell, lo senyor rey lo veé, et dix-li:

—Imffant, ¿qui us ha donat aquest consell, que a nós venguéssets? Sóts metge, vós, que-n puscats consell donar a nostra malaltia? Ben sabem que no u sóts, e axí no-ns fets fretura. Si axí mateix plau a nostre senyor ver Déus que passem d'esta vida en aquest punt, aytanpoch hi fets fretura, que nós havem ja fet nostre testament et publicat. Per què pensats-vos-en de anar et recullits-vos a la bona hora, que la vostra anada és molt bona, et envers Déu et envers nostre regisme et de nostre frare lo rey de Mallorcha; et la tarda poria tornar a gran dan.⁹

E sobre açò lo senyor imffant, ploran, besà-li los peus et les mans. E-l senyor rey abraçà'l et besà-lo en la bocha, e li donà la sua benedicció e-l senyà més de XX vegades. Et tantost mès-se e-l camín, et anà's reculler a Salou, et ab la gràcia de Déu.

Notes del capítol 143

1. Era el matí del 27 d'octubre de 1285.
2. *affany*: omissió a C; «affany» (A i B); «afayn» (E).
3. Es tracta de Sant Climent de Llobregat. Però, segons Desclot, la comitiva reial va haver d'aturar-se «a I loch que és tro a IIII leugas de Barcelona, per nom l'Aspítal d'En Garau de Servelló, e aquí hagueren-lo a portar hòmens en bastiment de fusta tro a una sua vila que és en mig loch entra Barcelona e Terragona, e la vila aquella és apellada Vilafranca de Panadès» (cap. 168, vol. v, p. 148).
4. Arnau de Vilanova era metge de la cort barcelonina des de l'any 1281 i, després de la mort de Pere el Gran, va continuar gaudint dels favors dels seus successors Alfons el Franc i Jaume II el Just. Ens consta que va ser cridat per atendre el rei a Vilafranca del Penedès, perquè figura com un dels testimonis d'un document secret donat en aqueixa vila el 2 de novembre de 1285, i en el qual el rei s'obligava a retornar Sicília a l'Església a canvi de l'absolució dels seus pecats (el text es pot llegir a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Registres, núm. 55, i va ser referenciat per Coll a l'edició de Desclot, cap. 168, vol. v, p. 157, n. 15). Per als estudis al voltant de la biografia i la producció escrita —en el doble vessant mèdic i espiritual— arnaldianes, basta remetre a l'extensíssim repertori bibliogràfic de Mensa (1994), amb actualitzacions bastant recents (Mensa i Giralt, 2003, i Mensa i Requesens, 2006). Les obres sobre medicina són objecte d'edició i estudi dins la sèrie *Arnaldi de Villanova opera medica omnia*, els volums de la qual són consultables lliurement en format electrònic (<http://www.fundacionoguera.com/col-lecciones.asp>).
5. El rei va arribar a Vilafranca el mateix dia 27.
6. De fet, Pere II havia fet testament molt abans, concretament el dia 3 de juny de 1282 a Portfangós, tot just abans de salpar cap a la seua aventura mediterrània (Arnall i Baiges, 1983).
7. Desclot també consigna la presència al costat del rei de Gener, abat de Santes Creus, juntament amb altres prelats com ara Bernat de Cervera, abat de Poblet; Jaspert de Botonac, bisbe de València, o Hug de Mataplana, paborde de Marsella: «E lo rey [...] féu-sa venir denant si lo bisba de València, a qui ell molt amave, e-l abat de Poblet e l'abat de Santes Creus, qui són del orde de Cistell, e N'Uguet de Mataplana, pabordre de Marcella, qui era son clerga, e gran son amich e de sa casa» (cap. 168, vol. v, p. 153). També van visitar el rei en els seus darrers dies «l'arcabisba de Terragona, [...] e lo bisba d'Osca» (cap. 168, vol. v, p. 149-150), ço és, Bernat d'Olivella i Jaume Sarroca, respectivament.
8. Confronteu l'escena amb Desclot, on es diu que «lo rey, jatssia que fos molt feble, sforsrà's quant viu lo cors de nostra Senyor davant ssi, e levà's de son lit ab una cota vestit, e agenollà's sobra hun matalaf que hom li hach aparallat e stech aquí una pessa que res no dix ne parlà, sinó que plorava dins son cor e pregava nostra senyor Déus. E quant hach axí stat una pessa e feyta sa oració, rabé aquell cors molt humilment ab gran devoció dins son cor» (cap. 168, vol. v, p. 139). Pel que fa a l'emoció sentida pels qui van veure els actes de devoció del rei, el mateix text diu que «no y hach nengú que no ploràs de piatat, per dur cor que hagués, quant vehían tanta de umilitat en aquell qui era stat dels enfortits e dels ardits cavallers del món e mils de son cor» (cap. 168, vol. v, p. 152).
9. Tota aquesta anècdota sobre l'anada de l'infant Alfons a Vilafranca és recollida també a la *Crònica* de Pere el Cerimoniós, que transcriu molt semblantment a com ho fa Muntaner les paraules amb què el pare moribund va rebre el fill: «lo dit infant sabé que al dit rey En Pere anava mal per febre que'l pres en Vilafranca del Penedès, e cavalcà cuitadament e anà veure lo dit rey. E lo rey Pere dix-li: —Mon fill, ¿e què sòts venguts?— E ell li respòs: —Senyor, yo he sabut lo vostre mal e som-vos vengut a veure e fer-vos reverència.— E ell dix-li: —Fill, tornats-vos-en en bon-hora, e fèts vostre viatge, car vos no sòts metge per guarir-nos, car Déu nos ha a guarir la ànima e los metges lo cors. E axí, partit-vos hic tantost, e fèts vostre viatge, e no us és ops que-ns vinguats devant.— E encontinent, lo dit infant cavalcà e se'n tornà a l'estol, e ab tot lo dit estol anà a Mallorques e assetià la ciutat» (cap. 3, § 4, p. 108).

[Capítol 144]

E tantost con lo senyor inffant se fo recullit, lo mellor vent se mès a la terra, et tuyt faheren vela. Et a poch de dies foren a la ylla de Mallorca, et preseren terra a la Porrassa, et là posaren los cavalls en terra. E lo senyor inffant, ab tota la cavalleria et l'almugaveria, anaren-se'n attendar a les Torres Levaneres;¹ et l'almirayl anà là ab totes les galeas. E con tothom fo en terra, lo senyor inffant féu cridar que null hom, en pena de la persona, no taylàs ne faés negun dampnatge a la orta, ne a vi-nyes ne a res [f. LXXVIIIrb] qui y fos. Et con açò fo fet, a poch de dies ells entraren en parlament los uns ab los altres, axí que En Corral Lança, per lo senyor inffant, entrà moltes vegades en la ciutat a parlar ab lo lochtinent et ab los altres prohòmens, e adés anava de la ciutat al senyor inffant et adés tornava en la ciutat.

Ara us lexaré ells estar, qui estan en lurs parlaments, et tornaré a parlar del senyor rey d'Aragon.

Notes del capítol 144

---

1. Les Torres Llanereres s'alçaven vora mar, a la zona del Portitxol, a uns dos quilòmetres dels murs de la ciutat de Mallorca. Sabem que l'exèrcit d'Alfons estava acampat «in campis circa ciuitatem Maiorice» des del 14 de novembre de 1285 (Carreras Candi, 1922, p. 63).

[Capítol 145]

Com lo senyor imffant fo partit del senyor rey, l'endemà lo senyor rey volch que'l testament seu se publicàs altra vegada en presència de l'archabisbe de Terragona, qui aquí era, et ben VIII bisbes, tots naturalls et de la terra del senyor rey, et abats, et priors, et hòmens d'orde, et richs-hòmens, cavallers, ciutadans et hòmens de les villes.¹

Et con tots foren aplegats davant lo senyor rey, el testament se legí, axí alt que tuyt l'enteseren; et leixà sos marmessors l'archabisbe, et bisbes, e l'abat de Santes Creus et richs-hòmens —tots bons et savis, discrets et bons crestians—, que, a coneguda d'aquells, tots sos torts fossen restituïts.² Et leixà que'l seu cors fos enterrat al monestir de Santes Creus, qui és molt honrat monestir de monges blanchs, qui és entrò a VI legües prop del dit loch de Vilafrancha.³ Et leixà hereu universal lo senyor imffant N'Amffòs del regne d'Aragon, et de València et de Cathalunya, et leixà-li tots los drets qui a la corona d'Aragon et al comdat de Barchelona ne al regne de València pertanyien en totes les IIII parts del món.⁴ Et d'altra part, leixà al dit senyor imffant N'Amffòs, que li comenà madona la reyna sa mara, que fos de sa vida dona et reyna, et que nuyl temps no exís de sa volentat, et aquella amàs et honràs axí con aquell qui havia la mellor dona et pus santa, de mara, qui e'l món fos. Et d'altra part, li leixà l'imffant En Pere son frare, lo [f. LXXVIII^{va}] menor qui y era, que li degués donar consell et vida⁵ aytal con tanyia a fill de rey.⁶ Et leixà-li sa germana, la imffanta dona Violant, que li fos tengut de donar rey per marit, qui fos d'alta sang.⁷

D'altra part, leixà lo regne de Sicília, ab tots sos drets que li pertanyen en les IIII parts del món, al senyor imffant En Jacme, qui era après de l'imffant N'Amffòs, de dies.⁸ Et leixà vinclat que si lo senyor imffant N'Amffòs moria sens imffants de leyal conjuÿ, que tornàs lo regne d'Aragon, e Cathalunya e'l regne de València al senyor imffant En Jacme, axí con ho⁹ lexava al senyor imffant N'Amffòs;¹⁰ et si per aventura lo senyor imffant En Jacme moria abans que'l senyor imffant N'Amffòs, que'l regne de Sicília romangués al senyor imffant En Ffrederich —que ell lexava en poder del senyor imffant En Jacme, et que li donàs aquella vida que tanyia a fill de rey—.¹¹ E axí mateix lexava-li madona la reyna per reyna, et que totstamps en sa vida fos dona, senyora et reyna, e la amàs e la honràs, axí con ho leixà manat al senyor imffant N'Amffòs; e axí mateix la imffanta madona Violant, lur germana, que li fos tengut de donar rey per marit, qui fos d'alta sanch. Et puys en lo testament hac moltes d'altres coses, que a mi no cal retrer ço con no toquen a la mia matèria.

E com lo testament fo legit et publicat, lo senyor rey demanà a tots, axí con a leyalls vassayls, que li diguessen si los paria que ben estagués. Et cascuns loharen-

li-o, con per çert axí fo fet sàviament et madura, ab gran deliberació, con tanyia fer a ell, qui era lo pus savi senyor del món, et pus avist en tots fets. Et con açò fo fet, lo senyor rey estech ben confortat, et tothom [f. LXXVIII^vb] se pensà que fos mellorat.

E l'endemà lo mal li entuxà, qui era la vespra¹² del benauyrat monsènyer Sant Mertí; et tot aquell dia ell sofferí molt d'efany, e la nuyt. E l'endemà, lo jorn beneyt de monsènyer Sanct Mertí, cavaller de Déu molt graciós et digne,¹³ nostre senyor Déus volch appellar al seu regne aquest senyor rey En Pere d'Aragon, lo mellor cavaller del món, e-l pus savi, e-l pus graciós de totes gents, et a qui Déus havia feta més de honor que a rey que hanc nasqués,¹⁴ axí com aquell qui hac més gràcies en sa persona que hom que hanc nasqués après Jesuchrist. D'altra part, que leixà IIII fills, los pus savis e-ls mellors, et d'armes et de tots fets, qui e-l món fossen, e-ls pus corteses e-ls mils nudrits; e leixà II filles, la una que ja era reyna de Portegal, et l'altra donzella. Et d'altra part, que en sa vida hac presa venjança de tots aquells qui tort li tenien, ne a ell ne a sos fills, e-s veé subirà de tots sos enemichs; et hac la santa fe cathòlica crescuda et multiplicada, et morts et vençuts molts malvats sarraïns.

Què us en diria? Que no trobarets en ligenda neguna que hanc Déus faés tantes de gràcies ne de merçès a negun rey. Et encara, que sos fills eren de hedat de regnar; que hanc la casa d'Aragon no calch I jorn vegar¹⁵ de amenar a exequió ço que ell havia començat. Sí que Déus veé que no y fehia fretura, tan bons fills havia; volch-lo, aquest beneyt dia, acompanyar ab lo baró sant Mertí.

Sí que la mort se acostà, et con lo senyor rey conech que la sua fin era prop, pres comiat de tuyt, et los recomenà madona la reyna et sos imffants, et puyt los senyà e-ls benehí.

Notes del capítol 145

1. Sobre el testament, vegeu el capítol 143, nota 6.
2. El rei deixava com a marmessors o executors de les seues darreres voluntats l'arquebisbe de Tarragona, Bernat d'Olivella; el bisbe de València, Jasbert de Botonac; el comanador d'Alcaniys, Roderic Pérez Pons, i Artal d'Alagó, Artal de Foces i Gilabert de Cruilles («elegimus exequutores huius nostri testamentum venerabilem archiepiscopum Terrachonensis quicumque pro tempore fuerit, Jazbertum, episcopum Valencie, Rodericum Petri Poncii, comandatorem Alcanicii, Artaldum de Alago, Artaldum de Fossibus et Guilabertum de Crudiliis», Arnall i Baiges, 1983, p. 29). Els encarregava, efectivament, que restituïssen els seus torts i paguessen els seus deutes («volumus et mandamus quod predicti exequutores huius nostri testamenti, de redditibus terre nostre solvant omnia debita et restituant omnes iniurias nostri», Arnall i Baiges, 1983, p. 29).
3. Com diu Muntaner, Pere havia fet constar al testament el desig de ser sebollit a Santes Creus («Eligimus nobis sepulturam in monasterio Sanctarum Crucum Ordinis Cisterciensis quod constructum est in Diocesi Terrachonensis, mandantes quod corpus nostrum sepeliatur in predicto monasterio et quod sepultura nostra fiat bene et honorifice», Arnall i Baiges, 1983, p. 29). A la seua mort, Santes

Creus havia de rebre un donatiu de deu mil morabatins procedents de les arque reials, que havien de ser invertits en l'acreixement del patrimoni del monestir («dimittimus dicto monasterio Sanctarum Crucum decem milia morabetinorum que mandamus converti in emptionem honorum ad opus dicti monasterii», Arnall i Baiges, 1983, p. 29). Calia, a més, que l'abat escollís sis monjos preveres que cada dia de l'any i de manera perpètua celebressen misses per l'ànima del rei i les dels seus parents, i que un dia de la primera setmana de cada mes la comunitat celebrés un ofici d'aniversari en sufragi seu («Item volumus et mandamus quod abbas et conventus dicti monasterii teneantur assignare sex monachos presbiteros eiusdem monasterii qui singulis diebus perpetuo teneantur celebrare missas defunctorum et orare specialiter ad Deum pro anima nostra et pro animabus parentum nostrorum et absolvere tumulum nostrum. Item teneantur predicti abbas et conventus una die in prima septimana uniuscuiusque mensis facere perpetuo anniversarium nostrum, celebrando et rogando Deum pro anima nostra et pro animabus parentum nostrorum et absolvendo tumulum nostrum», Arnall i Baiges, 1983, p. 29). Santes Creus era, doncs, dipositari de bona part dels honors i les gràcies del testador, però també un altre centre monàstic molt lligat a la corona, el de Poblet, havia de rebre una donació de deu mil morabatins, destinats a satisfer la xifra que el difunt Jaume I, pare del rei, li havia atorgat en el seu testament («Item dimittimus monasterio Populeti Ordinis Cisterciensis decem milia morabatinorum pro emenda et satisfactione omnium eorum que dominus Iacobus, felicitis recordationis quondam rex Aragonum pater noster, dimisit dicto monasterio in suo testamento vel codicillis», Arnall i Baiges, 1983, p. 29-30).

4. I, entre aquests, els drets que com a rei d'Aragó tenia als títols i a les possessions de Jaume II de Mallorca: «Instituimus nobis heredem universalem infantem Alfonsum, filium nostrum in regno nostro scilicet in Aragonia, Catalonia et terris Valencia, comitatibus, vicecomitatibus, civitatibus, villis, castris et omnibus aliis terris et locis regno dominationi et iuridictioni nostre subiectis, *et in dominio et aliis omnibus iuribus que habemus et habere debemus in regno Maioricarum et in comitatibus Rossilionis et Ceritanie et in aliis comitatibus, vicecomitatibus, villis, castris, terris et locis aliis que frater noster Iacobus, rex Maioricarum, habet et tenet per nos, et in omnibus etiam aliis bonis et iuribus nostris quecumque habebimus tempore obitus nostri*» (Arnall i Baiges, 1983, p. 30).

5. *vida*: «ajudar» (C); «vida» (A, B i E).

6. Sobre l'infant Pere —i també sobre Frederic— el testament diu això: «Item volumus et mandamus quod predictus infans Alfonsus heres a nobis universalis institutus vel quicumque sit nobis heres universalis et heredes ipsius *provideant infanti Federico et infanti Petro filiis nostris decenter in alimentis eorum*, et dimittimus ipsos sub mercede dicti heredis nostri universalis et hec eis dimittimus iure institutionis pro hereditate paterna» (Arnall i Baiges, 1983, p. 31).

7. El testament deixava a la infanta Violant trenta mil lliures barceloneses, que l'hereu universal, Alfons, havia de fer servir per a casar-la honradament («Item dimittimus Yolant filie nostre iure institutionis, triginta milia librarum Barchinonensium monete de terno que heres noster universalis teneatur sibi solvere et cum ipsa eam maritare et quod interim donec solverit ei dicta triginta milia librarum teneatur ei et familie sue honorifice providere», Arnall i Baiges, 1983, p. 31). Com ja ha estat dit (cap. 11, n. 16), Violant es va casar l'any 1297 amb Robert de Nàpols.

8. No hi havia cap provisió relativa a Sicília al testament. A l'infant Jaume, el rei li deixava els drets i les possessions que la corona tenia a les terres de Ribagorça i Pallars («Item dimittimus infanti Iacobo filio nostro terras de Rippacurcia et de Paylars cum terminis et iuribus eorum tam ea videlicet omnia que nos ibi habemus et accipimus quam ea omnia que comes de Paylars et barones, milites et alii homines ibi tenent per nos et omnes redditus, proventus et alia iura universa que habemus et accipimus et habere et accipere debemus in dictis terris sive locis et terminis earum», Arnall i Baiges, 1983, p. 30-31).

9. *ho*: omissió a C; «ho» (A, B i E).

10. Confronteu aquest punt amb el que diu el testament: «Item si predictus infans Alfonsus, filius noster, post obitum nostrum decederet sine filio vel filiis masculis masculis de legitimo matrimonio procreatis, in hoc casu substituimus ei in omnibus que sibi dimittimus predictum infantem Iacobum filium nostrum si tunc vixerit» (Arnall i Baiges, 1983, p. 32).

11. Aquesta nova clàusula sobre Sicília és, òbviament, inventada per Muntaner.
12. *vespra*: «festa» (C); «vespre» (A i B); «vespra» (E).
13. Era, doncs, l'11 de novembre de 1285, dia de sant Martí, bisbe de Tours, en qui l'home medieval veia un model de *miles christianus* o soldat de Crist. Muntaner sembla posar en relleu que, fet i fet, era del tot escaient que Pere II, el millor cavaller del món, morís en una data tan assenyalada. Confronteu-ho amb Desclot, que diu que la mort va ser dia 10, «e açò fo en dia de disapte, que era la vespra de sant Martí, en l'any de nostra Senyor MCCLXXXV» (cap. 168, vol. v, p. 161). Les *Gesta Comitum* donen totes dues dates, sense inclinar-se per cap: «vigilia vel die sancti Martini spiritum reddidit Deo vivo» (cap. xxviii, p. 92). Vegeu la nota 19 de l'edició de Coll i Alentorn del text de Desclot, en què es discuteix la data amb l'ajuda de més fonts.
14. *que a rey que hanc nasqués*: «que hanc nasqués rey» (C); «que a rey qui anch nasqués» (A); «que a rey que hanc nasqués» (B); «que a rey que anch nasqués» (E).
15. *vegar*: llegiu «vagar».

FIGURA 86. Sant Martí migpartint la capa per al pobre (detall de la façana de la catedral de Lucca).

[Capítol 146]

Et puys, com açò hac fet, féu-se donar una creu que li estava davant, et reebé-la en ses mans, ploran ab gran devoció;¹ et dix molta bona oració. [f. LXXIXra] Et con ho ac fet, levà los uyls al ceel, et senyà's III vegades, et puys abressà la creu, et encrohà los brassos sobre ella, et dix:

—Pare senyor ver Déus Jesuchrist, en les vostres mans coman lo meu sperit!² Plàcie-us per la santa passió que presés per nós peccadors que reebats la mia ànima en paradís ab lo benauyrat monsènyer sant Martí, de què vuy fan tots los crestians del món festa, et ab los altres sants beneyts.

Et con assò hac dit, levà los uyls al ceel, et la ànima se partí d'ell axí dolçament con si fos I albat;³ et anà-sse'n ab los àngells en pareys. Déus, per la sua bonea et mercè, vulla que axí sia! E axí ne devem tuyt estar de oppinió que ell sia ab lo benauyrat sant Mertí et ab los altres sancts en pareys, que hanc crestià no fó tan beyla fi con ell féu, en l'any de MCCLXXXV.

E com lo senyor rey fo passat d'esta vida, veérets dols, plors, crits, que jamás no foren vists aytals, ne hoÿts.⁴ Et dementre que los uns ploraven, los marmessors, aquells qui en aquell loch eren, havien ja feta armar una galea a Barchelona con veeren que'l senyor rey estava mal. Et tantost con fo passat, agueren I cavaller savi et bo, et donaren-li II translats auctèntichs del testament del dit senyor rey; et manaren-li que s'anàs recullir tantost a Barchelona en la galea que trobaria aparelhada, et que fahés la via de Mallorca, et là hon trobaria lo senyor rey d'Aragó N^o Amfòs, que là anàs; et con seria là hon ell fos, que nuyl hom no avellàs en terra mas ell tot sol, et a la galea no lexassen null hom entrar; et con seria là, que ell que parlàs ab lo dit senyor rey et ab l'almirayl solament, [f. LXXIXrb] et digués-los⁵ la mort del senyor rey e li donàs⁶ la I dels translats del testament.

Et tantost con açò hauria fet, que-s recullís et que anàs en Sicília, et que davant tothom fahés la via de Sicília; et con seria en Sicília, digués a madona la reyna, et al senyor rey En Jacme, rey de Sicília, et al senyor inffant En Ffrederich, la mort del senyor rey, et donàs al senyor rey de Sicília lo traslat del testament.

Et lo cavaller dix que apparllat era de fer ço que ells manaven; et anà-sse'n a Barchelona, et trobà la galea aparelhada⁷ et recullí's; et tantost baté de rems et anà-sse'n.

Ara lexaré a parlar de la galea, et tornaré a parlar del senyor rey d'Aragon.

Com ja us he dit, lo dol fo gran qui-s féu per tota la terra; que-ls missatges anaren per totes parts, et l'endemà hi hac més de XX millia persones de Barchelona, et de Tarragona més de V millia, et del camp de Peneders; axí que tanta gent s'i aplegà que no podien caber a Vilafrancha ne a II legües prop. E l'endemà, ab gran

professó, portaren lo cors al monestir de Santes Creus, et aquí faheren l'ofici molt solempnial —per ço con ell era absolt, que havia jurat manament de santa Esgleya—,⁸ e y hac preÿc et tota aquella sollepnitat que tanyia a fer a-yltal senyor; et veérets-hi, deuyts fo passat d'esta vida entrò fo més en terra, més de X míllia brandons⁹ cremar. Et con lo senyor rey fo enterrat, cascuns se n'anaren en lurs terres, et pertot trobaven grans plors et grans plants.¹⁰

Et Déus, per la sua merçè, aja la sua ànima, amén! Que mort és aquell qui altre Alexandri fóra estat e-l món, si sol X anys agués més viscut.¹¹

Are us lexaré a parlar d'ell et tornaré a parlar del missatge qui se'n va a Mallorca et en Sicília.

Notes del capítol 146

1. El capteniment del rei moribund s'ajusta perfectament al que prescrivien les *artes moriendi* o arts de ben morir medievals. Confronteu-ho amb el *Tirant*, en què llegim que Carmesina, a la vora de la mort, «féu-se donar la creu, e mirant e contemplant en aquella» (cap. 477; Martorell, 2005, p. 1513). Com recorda Hauf en les seues notes a aquest passatge martorellià, a la versió catalana de l'*Art de ben morir* s'explica «com se deu donar la figura de Jesús crucificat al pacient, per a que ab ferma fe obtingua victòria contra mal sperit» (cap. 477; Martorell, 2005, p. 1514, n. 7). Vegeu ara l'edició crítica dels textos català, castellà i llatí de l'*Ars moriendi* a González Rolan *et al.* (ed.), 2008.

2. Són evidentment les darreres paraules de Jesucrist a la creu: «In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum» (Lc 23,46), que fan part de l'*Ordo commendationis animae*. Confronteu-ho amb les paraules pronunciades per Tirant tot just abans d'expirar: «—Jesús, fill de David, hages mercé de mi: credo, proteste, confesse, penit-me, confie, misericòrdia reclame! [...] Jesús, en les tuas mans, Senyor, coman lo meu sperit» (cap. 471; Martorell, 2005, p. 1493).

3. Crida l'atenció el símil que Muntaner fa servir per a destacar la puresa d'esperit del rei Pere. Un *albat* era un «infant mort abans de l'edat de la raó» (DCVB, s.v. *albat*), traspasat, per tant, abans d'haver pogut cometre cap pecat. La creença era que l'ànima de l'infant mort anava als llimbs o al paradís, segons si havia rebut o no el sagrament del bateig (Soler i Amigó, 1998, p. 18). D'altra banda, tenir un albat a la família era considerat un honor, perquè hom pensava que la criatura advocaria des del cel pel benestar i la salvació dels seus parents. De fet, sovint els albats eren soterrats vestits de blanc —un símbol de la seua manca de culpa— davant de les portes de les cases familiars, a fi de gaudir dels efectes de la seua protecció (Riu, 1982, p. 32-33).

4. Sobre el dol menat pels qui eren presents a la cambra reial, vegeu, també, el que diu Desclot: «Quant fo mort aquest noble rey En Pere d'Aragó, ajustaren-sa a la cambra hon jahia tots los prelats, e los barons e-ls rich hòmens de la terra, e *mogueren aquí lo major plor e lo major dol que hanch hom vehés*, que greu cosa e dura seria de ratraher e de recomptar lo dol e lo plor que manaren allí bisbas, e abats, e prelats, e comptes, e barons, e richs hòmens e cavallers de la terra, e hòmens d'orda e de religió» (cap. 168, vol. v, p. 162-163).

5. *digués-los*: «dix-los» (C); «digats» (A); «digués-los» (B); «dixés-lus» (D); «digués» (E).

6. *donàs*: «donà» (C); «donàs» (A, B, D i E).

7. *et trobà la galea aparellada*: omissió a C; «e trobà la galea apperelada» (A); «et trobà la galea aparellada» (B); «e trobà la dita galea aparalada» (D); «e trobà la galea aperellade» (E).

8. Per a l'absolució del rei Pere, vegeu el que ha estat comentat al capítol 143, nota 4, de la present edició i tot el capítol 168 de Desclot, que la narra molt detalladament.

9. *brandons*: «brondons» (C); «brandons» (A, B i E). D no transmet el passatge.

10. Confronteu-ho de nou amb Desclot, que pondera també la tristesa del poble en conèixer les noves de la mort del rei: «Entratant saberen les males novelles per la terra, que-l nobla rey En Pere d'Aragó era mort, e manaren gran dol e gran plor cavallers, e burgesos, e ciutadans e altres hòmens de viles, de la mort d'aquell senyor demunt dit; e planguéran-lo més que hanch rey que fos en Spanya. Na fo tant plant que no poria ésser dit ni comptat lo dol e el desconfort que romàs en la terra» (cap. 168, vol. v, p. 164). Per a l'enterrament de Pere el Gran, consulteu el clàssic volum de Fort i Cogul (2002).

11. De l'equiparació de Pere el Gran amb Alexandre el Gran ja n'hem parlat: vegeu el capítol 47, nota 3.

Índex general de l'obra completa

[VOLUM 1]

TAULA	9
ABREVIACIONS	13
PRESENTACIÓ	15
PREFACI	21
1. RAMON MUNTANER I LA CRÒNICA	29
1.1. Muntaner: dades biogràfiques	29
1.2. El somni de Muntaner: providencialisme i exaltació dinàstica	32
2. LA «BONA OMBRA» DEL CONQUERIDOR: LA CRÒNICA I EL REGNAT DE JAUME I	37
2.1. El naixement del rei	37
2.2. De Mallorca a València	39
2.3. La vellesa del rei	42
2.4. L'infant Pere i la campanya de Múrcia	46
2.5. El <i>Llibre dels fets</i> i la revolta sarraïna del 1276	53
2.6. «Tost, amenats-me mon cavayl et aparallats mes armes!»: Ramon Muntaner i l'última batalla del rei	55
2.7. D'herois moribunds, batalles i lliteres: la <i>Història d'ultramar</i> de Guillem de Tir	58
2.8. La tradició artúrica. Uterpendragó i els saxons	61
2.9. Un altre rei de llegenda: Robert I d'Escòcia i <i>The Brus</i> de John Barbour	66
3. PERE EL GRAN I L'HERÈNCIA DELS HOHENSTAUFEN. PROFECIES I EXPECTATIVES	75
3.1. L'ascens al tron del rei Pere	75
3.2. «Lo fet de Sicília»: Muntaner, els Hohenstaufen i el casal d'Aragó	77
3.3. «Si come liberau Moise lu pupulu di Faraguni»: Pere el Gran, nou Moisès dels sicilians	83

3.4.	La <i>Historia Sicula</i> de Bartolomeo de Neocastro i la llegenda del naixement del rei Pere	89
3.5.	«Cuius nomen in petra fundabitur, cui pulla aquile unica coniungetur»: la venjança de Manfred i Conradí	94
4.	DE L'ÀFRICA A SICÍLIA: EL PAPAT I PERE EL GRAN	107
4.1.	El casal d'Aragó i els enemics de la fe	107
4.2.	La croada fingida	109
4.3.	La perspectiva catalana	119
4.4.	L'excomunió del rei i la influència francesa sobre el papat	130
5.	ELOGI DE L'ENEMIC: DE CARLES I A CARLES II D'ANJOU	141
5.1.	La saviesa del rei Carles	141
5.2.	El príncep coneix el seu enemic	149
5.3.	La presó del príncep Carles i la davallada angevina	152
5.4.	L'esperit devot de Carles II	158
5.5.	Artífex de la pau	162
6.	DE PLAGA MUSCARUM: LA DERROTA DE LA CROADA CONTRA CATALUNYA	165
6.1.	La invasió francesa	165
6.2.	La pesta de Girona i les cròniques medievals	169
6.3.	La llegenda de les mosques de sant Narcís	171
6.4.	La plaga com a càstig	176
7.	ELS SILENCIS DE MUNTANER: ELS SUCCESSORS DE PERE EL GRAN I EL CONFLICTE AMB EL PAPAT	185
7.1.	Els francesos es retiren de Catalunya	185
7.2.	D'Anagni a Caltabellota: Jaume II el Just i Frederic de Sicília	187
7.3.	El setge d'Almeria (1309)	206
7.4.	Frederic de Sicília, Robert d'Anjou i Joan XXII	213
8.	L'ÈPICA, EL ROMAN I L'ESTIL FORMULARI DE RAMON MUNTANER	229
8.1.	La cultura literària de Ramon Muntaner	229
8.2.	Les apel·lacions al receptor	233
8.3.	Mecanismes de transició	238
8.4.	Mecanismes de recapitulació	242
8.5.	Mecanismes d'anticipació	244
8.6.	Dels herois	246
8.7.	Dels exèrcits	252
8.8.	De les batalles	256
8.9.	Del botí	264
9.	EDITAR MUNTANER	269
9.1.	Manuscrits de la <i>Crònica</i>	269
9.2.	La <i>traditio indirecta</i> de la <i>Crònica</i>	276
9.3.	Excurs: el cas del manuscrit 152 de la Biblioteca de Catalunya	277

9.4.	Les primeres traduccions de Muntaner	286
9.5.	Les edicions de la <i>Crònica</i>	288
9.6.	La present edició	290
10.	BIBLIOGRAFIA EMPRADA EN LA PREPARACIÓ D'AQUESTA EDICIÓ	299
10.1.	Edicions de la <i>Crònica</i> de Ramon Muntaner	299
10.2.	Traduccions de la <i>Crònica</i>	300
10.2.1.	Al sicilià (segle XIV)	300
10.2.2.	Al castellà	300
10.2.3.	A l'anglès	300
10.2.4.	Al francès	300
10.2.5.	A l'alemany	301
10.2.6.	A l'italià	301
10.2.7.	Al búlgar	301
10.3.	Fonts primàries	301
10.4.	Fonts secundàries	316
	ÍNDEX GENERAL DE L'OBRA COMPLETA	339

[VOLUM 2]

TAULA	5
ABREVIACIONS	9
EDICIÓ I NOTES	11
[Pròleg]	13
[Capítol 1]	17
[Capítol 2]	21
[Capítol 3]	25
[Capítol 4]	29
[Capítol 5]	33
[Capítol 6]	35
[Capítol 7]	41
[Capítol 8]	45
[Capítol 9]	47
[Capítol 10]	53
[Capítol 11]	57
[Capítol 12]	63
[Capítol 13]	67
[Capítol 14]	71
[Capítol 15]	75
[Capítol 16]	77
[Capítol 17]	81
[Capítol 18]	85

[Capítol 19]	89
[Capítol 20]	97
[Capítol 21]	103
[Capítol 22]	105
[Capítol 23]	107
[Capítol 24]	115
[Capítol 25]	121
[Capítol 26]	125
[Capítol 27]	129
[Capítol 28]	133
[Capítol 29]	141
[Capítol 30]	149
[Capítol 31]	155
[Capítol 32]	159
[Capítol 33]	175
[Capítol 34]	181
[Capítol 35]	187
[Capítol 36]	195
[Capítol 37]	199
[Capítol 38]	207
[Capítol 39]	213
[Capítol 40]	217
[Capítol 41]	225
[Capítol 42]	227
[Capítol 43]	233
[Capítol 44]	247
[Capítol 45]	257
[Capítol 46]	259
[Capítol 47]	261
[Capítol 48]	267
[Capítol 49]	271
[Capítol 50]	275
[Capítol 51]	279
[Capítol 52]	287
[Capítol 53]	291
[Capítol 54]	295
[Capítol 55]	301
[Capítol 56]	307
[Capítol 57]	311
[Capítol 58]	315
[Capítol 59]	317
[Capítol 60]	319
[Capítol 61]	325
[Capítol 62]	331
[Capítol 63]	337
[Capítol 64]	339

[Capítol 65]	343
[Capítol 66]	349
[Capítol 67]	353
[Capítol 68]	367
[Capítol 69]	373
[Capítol 70]	375
[Capítol 71]	385
[Capítol 72]	389
[Capítol 73]	403
[Capítol 74]	409
[Capítol 75]	411
[Capítol 76]	423
[Capítol 77]	433
[Capítol 78]	437
[Capítol 79]	441
[Capítol 80]	447
[Capítol 81]	449
[Capítol 82]	453
[Capítol 83]	459
[Capítol 84]	465
[Capítol 85]	469
[Capítol 86]	473
[Capítol 87]	477
[Capítol 88]	483
[Capítol 89]	487
[Capítol 90]	497
[Capítol 91]	505
[Capítol 92]	509
[Capítol 93]	513
[Capítol 94]	515
[Capítol 95]	521
[Capítol 96]	529
[Capítol 97]	531
[Capítol 98]	539
[Capítol 99]	541
[Capítol 100]	547
[Capítol 101]	551
[Capítol 102]	553
[Capítol 103]	557
[Capítol 104]	563
[Capítol 105]	567
[Capítol 106]	579
[Capítol 107]	583
[Capítol 108]	589
[Capítol 109]	591
[Capítol 110]	595

[Capítol 111]	599
[Capítol 112]	603
[Capítol 113]	607
[Capítol 114]	623
[Capítol 115]	629
[Capítol 116]	631
[Capítol 117]	635
[Capítol 118]	647
[Capítol 119]	655
[Capítol 120]	661
[Capítol 121]	665
[Capítol 122]	673
[Capítol 123]	683
[Capítol 124]	687
[Capítol 125]	691
[Capítol 126]	697
[Capítol 127]	701
[Capítol 128]	703
[Capítol 129]	707
[Capítol 130]	713
[Capítol 131]	723
[Capítol 132]	725
[Capítol 133]	727
[Capítol 134]	731
[Capítol 135]	743
[Capítol 136]	749
[Capítol 137]	753
[Capítol 138]	755
[Capítol 139]	761
[Capítol 140]	767
[Capítol 141]	769
[Capítol 142]	773
[Capítol 143]	775
[Capítol 144]	777
[Capítol 145]	779
[Capítol 146]	783
ÍNDIX GENERAL DE L'OBRA COMPLETA	787

BIBLIOTECA FILOLÒGICA

Títols publicats

- 1 Pere PUJOL (comp.), *Documents en vulgar dels segles XI, XII i XIII procedents del bisbat de la Seu d'Urgell* (1913)
- 2 Pere BARNILS, *Die Mundart von Alacant. Beitrag zur Kenntnis des Valencianischen* (1913)
- 3/[1] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. I, Lletres A i B (1915)
- 3/[2] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. II, Lletres C (1916)
- 3/[3] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. III, Lletres D i E (1918)
- 3/[4] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. IV, Lletres F a Ll (1921)
- 3/[5] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. V, Lletres M a O (1924)
- 3/[6] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VI, Lletres P i Q (1929)
- 3/[7] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VII, Lletres R i S (1931)
- 3/[8] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VIII, Lletres T a Z (1934)
- 4 Antoni GRIERA, *La frontera catalano-aragonesa. Estudi geogràfico-lingüístic* (1914)
- 5 Josep M. ARTEAGA, *Textes catalans avec leur transcription phonétique. Précédés d'un aperçu sur les sons du catalan* (1915)
- 6 *Estudis romànics (Llengua i literatura)*, vol. I (1916)
- 7 Pere BARNILS, *Vocabulari català-alemany de l'any 1502* (1916)
- 8 Jaume MARCH, *Diccionari de rims* (1921)
- 9 *Estudis romànics (Llengua i literatura)*, vol. II (1917)
- 10 Vincenzo CRESCINI i Venanzio TODESCO (ed.), *La versione catalana dell' Inchiesta del San Graal. Secondo il Codice dell'Ambrosiana di Milano 1.79 sup.* (1917)
- [11] INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Diccionari ortogràfic. Precedit d'una exposició de l'ortografia catalana segons el sistema de l'I. d'E. C.* (1917; 2a ed., 1923; 3a ed., 1931; 4a ed., 1937)
- 12 Pompeu FABRA, *Gramàtica catalana* (1918; 2a ed., 1919; 3a ed., 1922; 4a ed., 1926; 5a ed., 1930; 6a ed., 1931; 7a ed., 1933; facsimil de la 7a ed., 1995; 1a reimpr., 2000; 2a reimpr., 2004; 3a reimpr., 2006)
- 13 Joseph ANGLADE, *Bibliographie élémentaire de l'ancien provençal*
Pierre ROKSETH, *L'article majorquin et l'article roman dérivé de IPSE*
Pere BARNILS, *Les vocals tòniques del rossellonès*
Manuel de MONTOLIU, *El llenguatge com a fet estètic i com a fet lògic* (1921)
- 14/[1] Manuel MILÀ I FONTANALS, *Epistolari d'en M. Milà i Fontanals*, vol. I, 1840-1874 (1922)

- 14/[2] Manuel MILÀ i FONTANALS, *Epistolari d'en M. Milà i Fontanals*, vol. II, 1875-1880 (1932)
- 15 Pierre ROKSETH, *Terminologie de la culture des céréales à Majorque* (1923)
- 16 Max-Léopold WAGNER, *Notes linguistiques sur l'argot barcelonais* (1924)
- 17 Jaume MEDINA i Enric SULLÀ (cur.), *Actes del Simposi Carles Riba. Barcelona, 17-19 d'octubre de 1984* (1986)
- 18 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. I, 1910-1938 (1989)
- 19 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, I* (1990)
- 20 Antoni NUGHES, *El sínode del bisbe Baccallar. L'Alguer, església i societat al segle XVI* (1991)
- 21 Daniel RECASENS, *Fonètica descriptiva del català (Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX)* (1991; 2a ed., rev., 1996)
- 22 Núria VILÀ, *Estudi del vocabulari de les eines agrícoles a la comarca del Baix Camp* (1991)
- 23 Loïs ALIBERT i Josep CARBONELL, *La correspondència entre Loïs Alibert i Josep Carbonell i Gener (Materials per a l'estudi de la codificació de la llengua occitana)* (1995)
- 24 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. II, 1939-1952 (1991)
- 25 Ernest QUEROL, *Anàlisi de camps lèxics de l'oví de la comarca dels Ports* (1992)
- 26 Pius FONT i QUER, Pompeu FABRA i Miquel de GARGANTA, *Un epistolari fonamental per a la lexicografia científica catalana (1928-1953)* (1991)
- 27 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, II* (1992; 2a ed., rev., 1993; 3a ed., rev., 1996)
- 28 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. III, 1953-1959 (1993)
- 29 Jordi FARRÉ i Andreu MOIX, *Els noms de casa de Llorenç i de Maldà* (1993)
- 30 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, III* (1996)
- 31 Montserrat BIGAS i Marta MILIAN, *Anàlisi morfològica dels noms de planta* (1996)
- 32 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents normatius 1962-1996 (Amb les novetats del diccionari)* (1997)
- 33 Ramon ARAMON, *Estudis de llengua i literatura* (1997)
- 34 Guillem CALAFORRA, *Wilhelm Meyer-Lübke i 'Das Katalanische'. Introducció i traducció* (1998)
- 35 Joan PETIT i AGUILAR, *Gramàtica catalana* (1998)
- 36 Joan Anton RABELLA, *Un matrimoni desavingut i un gat metzinat. Procés criminal barceloní del segle XIV* (1998)
- 37 *Miscel·lània Fabra. Recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra* (1998)
- 38 Antoni M. BADIA i MARGARIT, *Les 'Regles de esquivar vocables' i «la qüestió de la llengua»* (1999)
- 39 Montserrat BARRI, *Aportació a l'estudi dels gallicismes del català* (1999)
- 40 Francesc FELIU, *Catàleg dels manuscrits filològics d'Antoni de Bastero* (2000)
- 41 Pere BOHIGAS, *Mirall d'una llarga vida. A Pere Bohigas, centenari* (2001)
- 42 Antoni FEBRER i CARDONA, *Diccionari menorquí, espanyol, francès i llatí* (2001; reimpr., 2005)

- 43 Joan ARMANGUÉ, *Estudis sobre la cultura catalana a Sardenya* (2001)
- 44 Aurora BEL, *Teoria lingüística i adquisició del llenguatge. Anàlisi comparada dels trets morfològics en català i en castellà* (2001)
- 45 Joaquim MIRET I SANS, *Cafè i quilombo. Els diaris de viatge de Joaquim Miret i Sans* (2001; reimpr., 2005)
- 46 Simona ŠKRABEC, *L'estirp de la solitud. Arthur Schnitzler, Italo Svevo, Thomas Bernhard, Drago Jančar* (2002)
- 47 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, IV* (2003)
- 48 *El català de l'Alguer: un model d'àmbit restringit* (2003)
- 49 M. Dolores FARRENY, *La llengua dels processos de crims a la Lleida del segle XVI* (2004)
- 50 Antoni FEBRER I CARDONA, *Obres gramaticals, I* (2004)
- 51 Josep Vicenç FOIX, *Diari 1918* (2004)
- 52 *Els mètodes en dialectologia: continuïtat o alternativa? I Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 11 de març de 2004)* (2005)
- 53 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba, vol. iv, Apèndix 1916-1959* (2005)
- 54 Joan SOLER, *Definició lexicogràfica i estructura del diccionari* (2006)
- 55 Paul AEBISCHER, *Estudis de toponímia catalana* (2006)
- 56 *Cap a on va la sociolingüística? II Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 20 d'octubre de 2005)* (2006)
- 57 *Homenatge de l'IEC a Joan Coromines, en el centenari de la seva naixença* (2006)
- 58 Montserrat ADAM, *El català septentrional de transició: nova visió des de la morfologia* (2006)
- 59 *Llenguatge. Articles de 'La Vanguardia' (1999-2002)* (2006)
- 60 Jordi JULIÀ, *L'art imaginatiu. Les idees estètiques de Gabriel Ferrater* (2007)
- 61 Antoni FEBRER I CARDONA, *Preceptiva poètica* (2008)
- 62 Anna MATAMALA RIPOLL, *Interjeccions i lexicografia. Anàlisi de les interjeccions d'un corpus audiovisual i proposta de representació lexicogràfica* (2008)
- 63 *Novetats del diccionari ('Diccionari de la llengua catalana', segona edició)* (2008)
- 64 *Del llatí al romanç, com hem emplenat el buit? III Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 17 de maig de 2007)* (2008)
- 65 Pere GÓMEZ I INGLADA, *Quinze anys de periodisme: les col·laboracions de J. V. Foix a 'La Publicitat' (1922-1936)* (2010)
- 66 M. Salomé RIBES, *L'obra lingüística d'Alfons Par* (2011)
- 67 *La lingüística romànica al segle XXI. IV Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 23 d'octubre de 2009)* (2012)
- 68 A. BOSCH I RODOREDA, *El lèxic alguerès de l'agricultura i la ramaderia entre els segles XVII i XVIII* (2012)
- 69 Carles MIRALLES, Jordi MALÉ i Jordi PUJOL PARDELL (cur.), *Actes del III Simposi Carles Riba. Barcelona, 30 de novembre i 1 i 2 de desembre de 2009* (2012)
- 70 Josep MARTINES, *El valencià del segle XIX: el lèxic. L'aportació del 'Diccionario valenciano' de Josep Pla i Costa* (2012)
- 71 Ester LIMORTI i Artur QUINTANA, *El Carxe. Recull de literatura popular valenciana de Múrcia* (2012)

- 72 Cesáreo CALVO, *Estudi contrastiu del lèxic de la traducció italiana del 'Tirant lo Blanc' (1538)* (2012)
- 73 Miquel Àngel PRADILLA CARDONA (ed.), *Fabra, encara. Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008)* (2012)
- 74 Daniel RECASENS, *Fonètica i fonologia experimentals del català. Vocals i consonants* (2014)
- 75/1 Josep Antoni AGUILAR, *La 'Crònica' de Ramon Muntaner: edició i estudi (Pròleg - capítol 146), vol 1* (2015)
- 75/2 Josep Antoni AGUILAR, *La 'Crònica' de Ramon Muntaner: edició i estudi (Pròleg - capítol 146), vol 2* (2015)

La Crònica de Ramon Muntaner: edició i estudi (pròleg - capítol 146)

Ramon Muntaner (1265-1336), guerrer i cronista que va servir diversos sobirans del casal de Barcelona, nascut a Peralada i ciutadà de València, fou un testimoni privilegiat dels fets esdevinguts a la Corona d'Aragó del seu temps. A la seva *Crònica*, sens dubte un dels exponents més notables de la historiografia europea medieval, va narrar les grans fites de l'expansió catalanoaragonesa entre els segles XIII i XIV, com ara les conquestes de Mallorca, València, Sicília i Sardenya o l'expedició de la Companyia Catalana a Bizanci. El relat de totes aquestes campanyes se'n ofereix des d'un prisma marcadament providencialista: Muntaner veu sempre la mà divina rere els èxits militars i polítics dels prínceps del casal de Barcelona.

D'altra banda, a més del valor com a document històric, la *Crònica* posseeix també un destacadíssim valor literari. Muntaner, a qui Josep Pla va definir com «un empordanès xerraire i mentider», s'agrada de recontar les seves històries, i ho fa amb una prosa àgil i vivaç, farcida de dites i expressions populars, però que beu igualment de les fórmules i els motius presents en les cançons de gesta i els *romans* d'aventures.

El treball que hom té a les mans presenta una edició filològica del pròleg i els primers cent quaranta-sis capítols del text muntanerí, que comprenen els regnats de Jaume I el Conqueridor i Pere II el Gran i fan poc més o menys la meitat de tota la *Crònica*. L'edició, que incorpora un aparat ben copiós de notes de tipus històric, cultural, lingüístic i estilístic, a més de nombroses imatges procedents de manuscrits medievals i fotografies de llocs, edificis i objectes esmentats per Muntaner, s'acompanya, encara, d'un estudi introductori que analitza algunes de les claus literàries i historiogràfiques dels capítols esmentats.

